

Suvestinė redakcija nuo 2013-09-01 iki 2016-08-31

Įsakymas paskelbtas: Žin. 2011, Nr. [26-1283](#), i. k. 1112070ISAK000V-269

**LIETUVOS RESPUBLIKOS ŠVIETIMO IR MOKSLO MINISTRO
Į S A K Y M A S**

DĖL VIDURINIO UGDYMO BENDRŲJŲ PROGRAMŲ PATVIRTINIMO

2011 m. vasario 21 d. Nr. V-269

Vilnius

Vadovaudamasis Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo (Žin., 1991, Nr. [23-593](#); 2003, Nr. [63-2853](#); 2004, Nr. [103-3755](#); 2007, Nr. [43-1628](#)) 37 straipsnio 4 dalimi, 56 straipsnio 14 punktu ir vykdydamas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008–2012 metų programos įgyvendinimo priemonių, patvirtintų Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. vasario 25 d. nutarimu Nr. 189 (Žin., 2009, Nr. [33-1268](#)), 3 lentelės „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008–2012 metų veiklos strategijos nuostatų įgyvendinimo priemonės“ 1090 punktą:

1. T v i r t i n u Vidurinio ugdymo bendrąsias programas (pridedama).

2. N u s t a t a u, kad:

2.1. nuo 2011 m. rugsėjo 1 d. mokyklos, vykdančios vidurinio ugdymo programas, šio įsakymo 1 punktu patvirtintas Vidurinio ugdymo bendrąsias programas įgyvendina 11 (gimnazijos III) klasėse;

2.2. nuo 2012 m. rugsėjo 1 d. mokyklos, vykdančios vidurinio ugdymo programas, šio įsakymo 1 punktu patvirtintas Vidurinio ugdymo bendrąsias programas įgyvendina 11–12 (gimnazijos III–IV) klasėse.

3. Šis įsakymas įsigalioja 2011 m. rugsėjo 1 d.

ŠVIETIMO IR MOKSLO MINISTRAS

GINTARAS STEPONAVIČIUS

PATVIRTINTA
Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo
ministro 2011 m. vasario 21 d.
įsakymu Nr. V-269

VIDURINIO UGDYMO BENDROSIOS PROGRAMOS

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Vidurinio ugdymo bendrosios programos (toliau – Bendrosios programos) remiasi ankstesnių metų bendrosiose programose sukurtais ugdymo turinio pagrindais, juos plėtoja ir atliepia naujus, pastaraisiais metais švietimui iškilusius iššūkius – sparčią mūsų šalies socialinio ir ekonominio gyvenimo kaitą ir besiplečiančias galimybes įgyvendinti švietimo naujoves.

2. Bendrųjų programų paskirtis – apibrėžti vidurinio ugdymo turinį, siekiant ugdymo turinio kokybės: ugdymo turinio atitikties besikeičiantiems visuomenės poreikiams; dermės tarp ugdymo pakopų ir sričių; ugdymo turinio prieinamumo ir efektyvumo visoje šalies švietimo sistemoje; ugdymo turinio kaitos nuoseklumo. Ugdymo turinys Bendrosiose programose apibrėžiamas aprašant numatomus mokinių mokymosi pasiekimus, nurodant dalykų turinio apimtį, mokinių pasiekimų lygių požymius ir aptariant svarbiausius programų įgyvendinimo aspektus. Mokinių mokymosi pasiekimai Bendrosiose programose aprašomi ypač išryškinant mokinių įgyjamus bendrųjų kompetencijų ir esminių dalykinių gebėjimų pagrindus.

3. Bendrosios programos apibrėžia vidurinio ugdymo turinį visos šalies švietimo sistemos lygmeniu. Jos yra vienas iš svarbiausių dokumentų, skirtų šalies švietimo sistemai valdyti. Mokyklos, vadovaudamosi Bendrosiomis programomis, formuoja mokyklos lygmens ugdymo turinį pagal atskirų mokinių grupių ir mokinių poreikius. Mokytojai, atsižvelgdami į Bendrąsias programas ir mokyklos lygmens ugdymo turinį, formuoja klases (mokinių grupės) ir mokinio lygmens ugdymo turinį taip, kad mokiniai pagal savo išgales pasiektų kuo geresnių rezultatų.

4. Bendrosios programos atnaujintos vadovaujantis: Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatomis, patvirtintomis Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. liepos 4 d. nutarimu Nr. IX-1700 (Žin., 2003, Nr. [71-3216](#)); Lietuvos Respublikos švietimo įstatymu (Žin., 1991, Nr. [23-593](#); 2003, Nr. [63-2853](#)); Bendrojo lavinimo ugdymo turinio formavimo, vertinimo, atnaujinimo ir diegimo strategijos, patvirtintos Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2007 m. gegužės 23 d. įsakymu Nr. ISAK-970 (Žin., 2007, Nr. [63-2440](#)), tikslais, principais ir prioritetais; Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosiomis programomis, patvirtintomis Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2008 m. rugpjūčio 26 d. įsakymu Nr. ISAK-2433 (Žin., 2008, Nr. [99-3848](#)); Mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimo samprata, patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004 m. vasario 25 d. įsakymu Nr. ISAK-256 (Žin., 2004, Nr. [35-1150](#)).

II. PAGRINDINĖS VIDURINIO UGDYMO TURINIO ATNAUJINIMO KRYPTYS

5. Bendrosios programos parengtos 2011–2012 mokslo metais prasidėsiančiam naujam vidurinio ugdymo raidos etapui, kai pagrindinės mokyklos mokiniai, besimokantys pagal Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrąsias programas, patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2008 m. rugpjūčio 26 d. įsakymu Nr. ISAK-2433 (Žin., 2008, Nr. [99-3848](#)), bus perėję į 11 klasę. Naujajame vidurinio ugdymo raidos etape laikomasi šių ugdymo turinio atnaujinimo krypčių:

5.1. užtikrinti vidurinio ugdymo turinio dermę su atnaujintu pradinio ir pagrindinio ugdymo turiniu;

5.2. labiau orientuoti ugdymo turinį į bendrųjų ir dalykinių kompetencijų ugdymą;

5.3. integruoti įgytų gebėjimų taikymą į mokinių mokymąsi ir sieti ugdymą su gyvenimo aktualijomis;

5.4. atsisakyti aktualumą praradusių žinių ir įtraukti į ugdymo turinį būtiniausias naujas žinias, svarbias šiandienos ir ateities visuomenės gyvenimui;

5.5. tiksliau susitarti dėl ugdymo turinio apimčių, siekiant išvengti perkrovimo, galinčio pakenkti geriems mokinių ugdymo rezultatams;

5.6. suteikti mokyklų bendruomenėms daugiau laisvės kurti mokyklos lygmens ugdymo turinį, didinti ugdymo turinio lankstumą;

5.7. perstruktūruoti ugdymo turinį ir konceptualiai jį pagrįsti, siekiant išplėsti pagrindą profesiniam mokytojų susikalbėjimui šiuolaikinio ugdymo planavimo, mokymo ir mokymosi metodų taikymo ir mokinių pasiekimų vertinimo klausimais.

6. Siekiant užtikrinti vidurinio ugdymo turinio dermę su atnaujintu pradinio ir pagrindinio ugdymo turiniu, Bendrosiose programose:

6.1. skirsnyje „Mokinių pasiekimai“, atsižvelgus į pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pokyčius, buvo koreguoti laukiami mokinių mokymosi pasiekimai;

6.2. skirsnyje „Turinio apimtys“ buvo įrašyta dalis naujų temų, anksčiau išbrauktų pagrindinio ugdymo bendrosiose programose, arba išplėstos temos, buvusios susiaurintos pagrindinio ugdymo bendrosiose programose.

7. Siekiant labiau orientuoti ugdymo turinį į bendrųjų ir dalykinių kompetencijų ugdymą, Bendrosiose programose:

7.1. ypač pabrėžiami laukiami mokymosi pasiekimai, aprašomi kompetencijų terminais;

7.2. Bendrųjų programų 10 priede „Bendrųjų kompetencijų ugdymas“ aprašomos bendrosios kompetencijos, kurias būtina integruoti į visų dalykų mokymą;

7.3. orientuojamasi į ugdymo procesą, skatinantį mokinį įsitraukti į aktyvų ir sąmoningą mokymąsi;

7.4. kompetencijos detalizuojamos ir aprašomos kaip trijų neatsiejamai susijusių sudedamųjų dalių – nuostatų, gebėjimų, žinių ir supratimo – visuma. Tuo siekiama parodyti, kad mokiniui nepakanka žinoti faktus, taisykles ar apibrėžtis. Perimamas tam tikros srities žinias mokinys turi gerai perprasti, suvokti jų esmę, gebėti taikyti naujose situacijose. Mokinys turėtų elgtis ir veikti pagal atitinkamas nuostatas;

7.5. kiekvieno dalyko bendrojoje programoje aprašomi metodiniai programos įgyvendinimo ypatumai – integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka. Metodinių ypatumų aprašai mokytojus orientuoja į tai, kad mokinys kompetenciją gali išsiugdyti tik pats sąmoningai ir aktyviai mokymasis, o mokytojo pareiga – jį orientuoti ir jam padėti. Su programų įgyvendinimu susiję metodiniai Bendrųjų programų teiginiai neprivalomi, jie rekomendacinio pobūdžio ir atskleidžia praktiškai išbandytus ir moksliškai pagrįstus norimų ugdymo rezultatų siekimo būdus, grindžiamus aktyviu mokinių tarpusavio, taip pat mokinių ir mokytojo bendradarbiavimu. Konkrečius mokymo(si) ir vertinimo metodus, mokymo veiklas ir užduotis mokytojas parenka pats, siekdamas geriausių galimų mokinių mokymosi rezultatų ir atsižvelgdamas į mokinių pasirengimą, poreikius, mokymosi patirtį, savo kompetenciją ir turimas priemones;

7.6. siekiant padėti mokytojui tikslingai atrinkti ir racionaliai apriboti dalykų turinį, skirsnyje „Turinio apimtis“ nurodomos esminės, būtiniausios dalyko žinios, reikalingos numatytiems rezultatams pasiekti. Sumažinus dalyko žinių apimtį, sudaromos sąlygos daugiau laiko skirti geresniam dalyko supratimui įtvirtinti, gebėjimams ir nuostatomis ugdyti, ugdymui individualizuoti.

8. Siekiant integruoti įgytų gebėjimų taikymą į mokinių mokymąsi ir sieti mokymąsi su gyvenimo aktualijomis, Bendrosiose programose:

8.1. dalyko bendrojoje programoje skirsnyje „Integravimo galimybės“ aptariamos dalyko vidinio ir išorinio integravimo galimybės;

8.2. skirsnis „Mokinių pasiekimai“ papildytas nuostatomis, gebėjimais, žiniomis ir supratimu, reikalingu dalykinėms žinioms ir gebėjimams taikyti kituose dalykuose ir gyvenimiškose situacijose;

8.3. dalyko bendrojoje programoje aprašomi dalyko esminiai gebėjimai, susiję ne tik su dalykinės kompetencijos, bet ir su tam dalykui būdingiausiu bendrųjų kompetencijų ugdymu mokant dalyko.

9. Siekiant atsisakyti aktualumą praradusių žinių, tačiau įtraukti į ugdymo turinį būtiniausias naujas žinias, buvo peržiūrima Bendrųjų programų dalykinė tematika. Kiekvienoje dalyko

bendrojoje programoje įvestame skirsnyje „Turinio apimtis“ papildomai tikslinamos ir aiškinamos dalyko kurso (bendrojo ar išplėstinio) aprėpimo turinio ribos.

10. Siekiant išvengti geriems ugdymo rezultatams galinčio pakenkti mokinių perkrovimo, buvo koreguojamos gebėjimus ir žinias aprašančios bendrųjų programų formuluotės. Aiškiau suformuluoti tie Bendrųjų programų teiginiai, kurie praktiniame darbe mokytojų neretai suprantami skirtingai ir kurių pernelyg platus interpretavimas galėtų prisidėti prie mokinių mokymosi krūvių didėjimo.

11. Didinant ugdymo turinio lankstumą, bendrosios programos pertvarkytos taip, kad būtų galima mokyklos ir klasės lygmenims labiau individualizuoti ugdymą, didinti pasirinkimo galimybes ir atsižvelgti į skirtingus mokinių poreikius, lengviau suskirstyti dalyko mokymo programą į atskirus blokus ir modulius pagal specifinius konkrečios mokyklos ir mokinių grupės poreikius:

11.1. atsisakoma labai detalaus dalyko turinio dėstymo pagal dalykines temas;

11.2. mokinių pasiekimai (žinios ir supratimas, gebėjimai, nuostatos) aprašomi ne vieniems metams, o dvejų metų koncentruoti (11–12 klasėms), – taip mokytojams atsiveria galimybės lanksčiau planuoti ugdymą;

11.3. Bendrosiose programose labiau orientuojamasi į laukiamus mokymosi pasiekimus;

11.4. parengta daugiau pasirenkamųjų kursų ir modulių įvairių polinkių ir poreikių mokiniams;

11.5. kiekvieno dalyko kurso programoje lentelė pateikiama apibendrinti patenkinamo, pagrindinio ir aukštesniojo pasiekimų lygių požymių aprašai padės individualizuoti ugdymo uždavinius skirtingų gebėjimų ir poreikių mokiniams.

12. Siekiant perstruktūruoti ugdymo turinį ir išplėsti conceptualų pagrindą profesiniam mokytojų susikalbėjimui šiuolaikinio ugdymo planavimo, mokymo ir mokymosi metodų taikymo ir mokinių pasiekimų vertinimo klausimais, dalykų bendrosiose programose:

12.1. pertvarkyta struktūra – labiau remiamasi laukiamų mokymosi rezultatų struktūra, o mažiau dalyko vidine logine struktūra;

12.2. skirsnyje „Dalyko struktūra“ aprašoma dalykinės kompetencijos struktūra;

12.3. nuodugniai aprašomos ugdymų kompetencijų pagrindą sudarančios nuostatos ir gebėjimai;

12.4. skirsnyje „Programos įgyvendinimas“ įvardijamos ir trumpai aptariamos rekomenduojamos mokymo ir mokymosi metodikos, mokymosi aplinkos naujovės.

13. Vidurinio ugdymo turinio pokyčiai turi vykti palengva, priklausomai nuo švietimo sistemos ir švietimo dalyvių pasirengimo. Brandos egzaminų pokyčiai negali vykti nepriklausomai nuo ugdymo turinio kaitos ir turi atitikti realiai įvykusius ugdymo turinio pokyčius.

III. BENDRŲJŲ PROGRAMŲ TURINIO ATRANKOS PRINCIPAI

14. Bendrosios programos buvo rengiamos vadovaujantis šiais ugdymo turinio atrankos principais:

14.1. aktualumo visuomenei ir mokiniui. Ugdymo turinys turi padėti mokiniui pažinti save ir kitus, rasti atsakymus į esminius žmogaus gyvenimo klausimus, perimti kultūros ir žinojimo pagrindus. Ugdymo turinys turi skatinti mokinius apmąstyti savo šalies ir pasaulio kultūros paveldo įvairovę, visuotines vertybes, jų išsaugojimo ir puoselėjimo būtinybę, ugdyti pagarbą savo šalies kultūrai ir tolerantišką požiūrį į fizinius, religinius, socialinius, kultūrinius žmonių skirtumus. Jis turi padėti mokiniui tapti aktyviu piliečiu, mąstančiu, kūrybingu visuomenės nariu, pasirengusiu mokytis visą gyvenimą, tobulėti pačiam ir prisidėti prie visuomenės tobulėjimo;

14.2. vertingumo tolesniam mokymuisi, darbui ir saviraiškai. Ugdymo turinys turi būti vertingas ir svarbus tolesniam mokymuisi, profesinei veiklai ir saviraiškai. Visų dalykų ugdymo turinys parenkamas taip, kad būtų susijęs su mokiniu, jo šeimos ir bendruomenės gyvenimu, ugdytų mokinio gebėjimą bendrauti ir bendradarbiauti, spręsti problemas, dirbti grupėje ar komandoje, prisiimti lyderio vaidmenį, santykius su žmonėmis grįsti savitarpio supratimu, konstruktyviai spręsti

konfliktus. Mokinys, baigdamas vidurinio ugdymo programą, turėtų būti įgijęs bendrųjų ir dalykinių kompetencijų, būtinų tęsti mokymąsi, įgyti profesiją, susirasti tinkamą darbą, aktyviai kūrybingai dalyvauti kultūriniame visuomenės gyvenime;

14.3. sistemiškumo ir prieinamumo. Ugdymo turinys turi padėti mokiniui įgyti kokybišką vidurinį išsilavinimą. Ugdymo turinys sudaromas laikantis įvairiaasppekčio sistemiškumo reikalavimų taip, kad mokinys sistemingai ir nuosekliai įtvirtintų žinias, ugdytųsi gebėjimus ir nuostatas, kad būtų galima išryškinti ugdymo turinio ryšius tarp dalykų, su gyvenimo praktika ir aktualijomis. Turi būti numatomos galimybės ugdymo turinį pritaikyti skirtingiems mokiniams pagal jų socialinę ir kultūrinę patirtį, lytį, mokymosi stilių, kitus individualius poreikius, užtikrinant mokinių individualių galių plėtotę;

14.4. darnaus vystymosi. Ugdymo turinys remiasi darnaus visuomenės vystymosi nuostatomis. Pabrėžiamas gamtinės aplinkos, kultūros, socialinio ir ekonominio visuomenės gyvenimo tarpusavio priklausomumas, į ateitį orientuotas kūrybiškas mąstymas, aktyvus kiekvieno asmens dalyvavimas kuriant kokybišką gyvenimą sau ir ateities kartoms. Pagrindinės darnaus vystymosi temos – kultūrų, biologinė ir kraštovaizdžio įvairovė, atsakomybė už aplinkos išsaugojimą vietos ir pasaulio mastu, taika ir konfliktai, pilietiškumas, skurdo mažinimas, klimato kaita, demokratija, teisingumas, sveikata, lyčių lygybė ir kt. – integruojamos į dalykų ugdymo turinį. Siekiama darnaus vystymosi įgyvendinamas idėjas padaryti bendruomenių gyvenimo dalimi.

IV. BENDRŲJŲ PROGRAMŲ STRUKTŪRA

15. Bendrosiose programose dalykų programos suskirstytos pagal ugdymo sritis, sudarytas iš giminiškų, tvirtais integraciniais ryšiais susijusių mokomųjų dalykų. Kaip ir Pagrindinio ugdymo bendrosios programos, šios Bendrosios programos suskirstytos į dešimtį ugdymo sričių:

15.1. dorinis ugdymas: etika, katalikų tikyba, ortodoksų (stačiatikių) tikyba, evangelikų liuteronų tikyba, evangelikų reformatų tikyba, karaimų tikyba, judėjų tikybos pažintinė programa (1 priedas);

15.2. kalbos: lietuvių kalba ir literatūra, kitos gimtosios kalbos, lietuvių gestų kalba, lietuvių kalba kurtiesiems ir neprigirdintiesiems, užsienio kalbos, užsienio kalba kurtiesiems ir neprigirdintiesiems (2 priedas);

15.3. matematika (3 priedas);

15.4. gamtamokslinis ugdymas: biologija, chemija, fizika, integruotas gamtos mokslų kursas (4 priedas);

15.5. socialinis ugdymas: istorija, geografija, integruotas istorijos ir geografijos kursas, teisė, religijotyra, filosofija, ekonomika ir verslumas, psichologija (5 priedas);

15.6. meninis ugdymas: dailė, muzika, šokis, teatras, grafinis dizainas, filmų kūrimas, fotografija, kompiuterinės muzikos technologijos, menų pažinimas (6 priedas);

Papunkčio pakeitimai:

Nr. [V-654](#), 2013-07-12, Žin., 2013, Nr. 78-3955 (2013-07-20), i. k. 1132070ISAK000V-654

15.7. informacinės technologijos (7 priedas);

15.8. technologijos (8 priedas);

15.9. kūno kultūra (9 priedas);

15.10. bendrųjų kompetencijų ugdymas (10 priedas).

16. Kiekvieno dalyko bendrojoje programoje keliami dalyko mokymosi tikslai, uždaviniai ir paaiškinama dalyko struktūra. Programos skirsnys „Programos įgyvendinimas“ aptariamos ugdymo turinio integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka. Atskirame programos skirsnys lentelėje pateikiami laukiami mokinių pasiekimai (nuostatos, gebėjimai, žinios ir supratimas), patikslinama turinio apimtis ir aptariami vertinimo metmenys pagal nurodomus patenkinamo, pagrindinio ir aukštesniojo pasiekimų lygio požymius.

17. Daugumos bendrosiose programose išskiriamų dalykų bendrąjį ir išplėstinį kursą ir modulius mokiniai gali rinktis nustatyta tvarka.

V. VIDURINIO UGDYMO PASKIRTIS, TIKSLAS IR LAUKIAMI REZULTATAI

18. Vidurinio ugdymo paskirtis – padėti asmeniui įgyti bendrąjį dalykinį, sociokultūrinį, technologinį raštingumą, dorinę, tautinę ir pilietinę brandą, profesinės kompetencijos pradmenis.

19. Tikslas – brandinti dvasines, intelektines ir fizines asmens galias, ugdyti aktyvų, kūrybingą, atsakingą pilietį, įgijusį bendrųjų ir dalykinių kompetencijų, būtinų sėkmingai socialinei integracijai, profesinei veiklai ir mokymuisi visą gyvenimą.

20. Laukiami vidurinio ugdymo rezultatai. Mokinys, įgijęs vidurinį išsilavinimą, tampa:

20.1. pozityviai nusiteikęs – teigiamai save vertina, yra atsakingas, patikimas, iniciatyvus, kūrybingas, renkasi saugų ir sveiką gyvenimo būdą, siekia pozityvių rezultatų;

20.2. bendraujantis ir bendradarbiaujantis – konstruktyviai veikia siekdamas bendrų tikslų, kuria ir palaiko gerus santykius su aplinkiniais;

20.3. pasirengęs mokytis visą gyvenimą – yra įgijęs būtinausių kompetencijų, kritiškai mąsto, siekia žinių ir kūrybingai jas taiko sprendžiamas problemas;

20.4. aktyvus visuomenės narys – noriai dalyvauja bendruomenės ir visuomenės gyvenime, prisideda prie Lietuvos, Europos ir pasaulio kultūros procesų, gamtinės aplinkos puoselėjimo, socialinės ir ekonominės gerovės kūrimo.

21. Baigęs vidurinio ugdymo programą mokinys yra įgijęs bendrųjų kompetencijų:

21.1. mokėjimo mokytis. Jaučiasi atsakingas už savo mokymąsi, geba save motyvuoti, planuoti mokymąsi, rinktis tinkamas mokymosi strategijas ir jas taikyti, įsivertinęs sėkmę gerinti savo mokymąsi;

21.2. komunikavimo. Supranta komunikavimo svarbą ir moka, atsižvelgdamas į kontekstą ir komunikavimo situaciją, veiksmingai komunikuoti kalbinėmis ir nekalbinėmis priemonėmis;

21.3. pažinimo. Siekia įgyti žinių, ieško tiesos, geba konstruktyviai spręsti problemas, kritiškai mąsto, geriau pažįsta tikrovę taikydamas tyrimų metodus;

21.4. socialinę pilietinę. Sąžiningas, atsakingas, gerbia ir toleruoja kitus, aktyviai dalyvauja bendruomenės gyvenime, veikia kitų labui, vadovaujasi demokratijos vertybėmis. Myli tėvynę, vertina šalies ir pasaulio paveldą, rūpinasi kitų ir aplinkos saugumu;

21.5. iniciatyvumo ir kūrybingumo. Nusiteikia ir susitelkia kūrybiniais ieškojimams. Skatina kitus kūrybingai, nestandartiškai mąstyti. Priima kitų keliamas idėjas, geba jas taikyti. Prisiima atsakomybę už rezultatus. Gerbia autorių teises;

21.6. asmeninę. Pozityviai mąsto, garbingai ir sąžiningai veikia, geba įveikti sunkumus ir atsakingai kuria savo gyvenimą;

21.7. kultūrinę. Yra sąmoningas, atsakingas ir kūrybingas kultūros procesų dalyvis, puoselėjantis artimiausios aplinkos, šalies tautinę ir demokratinę kultūrą, pasaulio paveldą.

22. Baigęs vidurinio ugdymo programą mokinys yra įgijęs gyvenimui, tolesniam mokymuisi ir darbui būtinus esminių dalykinių kompetencijų pagrindus. Detaliau kiekvieno dalyko kompetencija aprašoma atitinkamo dalyko bendrojoje programoje (1–9 priedai).

VI. SVARBIAUSI UGDYMO PROCESO YPATUMAI

23. Įgyvendinant platesnius nei ligi šiol ugdymo tikslus keliančias Bendrąsias programas, orientuojamasi į didesnę mokymosi galimybių įvairovę pasižymintį ugdymo procesą:

23.1. ugdymas grindžiamas aktyviu mokinių mokymusi. Mokytojai taiko aktyvaus mokymo ir mokymosi metodus, mokiniai įsitraukia į aktyvų ir sąmoningą mokymąsi. Mokytojai skatina mokinius savarankiškai mąstyti, spręsti problemas, aktyviai interpretuoti mokomąją medžiagą, mokytis iš patirties, taikyti įgytas žinias ir gebėjimus;

23.2. ugdymas individualizuojamas. Mokytojai mokymo metodus ir mokymosi veiklas parenka ir organizuoja taip, kad mokymas atitiktų mokinių patirtį, gebėjimus, polinkius, poreikius, mokymosi stilių, pasirengimą mokytis, turimus išteklius ir priemones, emocinį klasės klimatą. Mokykla siūlo mokiniui rinktis jo poreikius atitinkančias mokymosi galimybes, orientuotas į pasirengimą gyvenimui;

23.3. ypač daug dėmesio skiriama mokymosi strategijoms. Mokiniai išmoksta tikslingai taikyti šiuolaikines mokymosi strategijas pageidaujamiems gebėjimams ir kompetencijoms ugdytis;

23.4. ugdymas integruojamas. Tinkama ugdymo turinio integracija sudaro daugiau galimybių priartinti mokymąsi prie gyvenimo, pritaikyti užduotis pagal mokinių poreikius, polinkius ir galias, vengti kartojimosi ir pernelyg didelių mokymosi krūvių. Daugiausia galimybių ir didžiausią prasmę ugdymo integracijai teikia bendrosios mokinių kompetencijos, ugdomos visų dalykų pamokose;

23.5. mokinių mokymosi rezultatų vertinimas padeda mokytis. Mokiniai žino svarbiausius mokymosi tikslus ir rezultatų vertinimo kriterijus. Jie laiku gauna mokytis padedantį vertinimo informacijos grįžtamąjį ryšį. Mokiniai mokomi įsivertinti ir pasiekę rezultatų kelti tolesnio mokymosi tikslus, planuoti mokymąsi;

23.6. sukurama kompetencijų formavimąsi skatinanti mokymosi aplinka. Mokiniai mokosi pritaikytose erdvėse, gali naudotis ugdymo tikslus ir uždavinius atitinkančiomis mokymosi priemonėmis ir technologijomis. Jų mokymosi laikas racionaliai paskirstytas ir gerai struktūruotas. Mokiniai jaučiasi fiziškai, emociškai ir intelektualiai saugūs. Patyrę mokymosi sunkumų, jie laiku gauna pagalbą. Mokiniai mokosi aktyviai bendradarbiaudami tarpusavyje ir su mokytoju, bendraudami su kitais žmonėmis, susipažįsta su įvairiomis idėjomis, daiktais, įvairia aplinka, technologijomis.

24. Mokykloje susitariama dėl ugdymo turinio planavimo. Planuoti reikėtų lanksčiai, kad planai būtų nesunkiai keičiami atsižvelgus į mokinių daromą pažangą, motyvaciją, mokymosi tempą ir mokyklos galimybes:

24.1. ilgalaikiuose planuose rekomenduojama pagal Bendrąsias programas numatyti svarbiausius planuojamus laikotarpius, mokinių mokymosi pažangą ir pasiekimus, atsižvelgiant į mokinių poreikius ir mokyklos ugdymo tikslus;

24.2. trumpalaikiuose planuose rekomenduojama numatyti į konkrečius mokinių pasiekimus orientuotą mokymo ir mokymosi seką, vertinimą, projektus, išvykas, susitikimus ir kt.;

24.3. mokytojai, ypač dirbantys toje pačioje klasėje, planus derina tarp savęs tardamiesi dėl: ugdymo turinio taikymo pagal mokinių poreikius, vertinimo, tarpdalykinių ryšių, bendrųjų kompetencijų integravimo, projektinių darbų, tvarkaraščio galimybių išnaudojimo ir kt. Rekomenduojama su mokiniais aptarti mokymosi uždavinius, mokymosi veiklas ir vertinimo kriterijus ir su planais supažindinti tėvus (globėjus, rūpintojus).

VII. SPECIALIŲJŲ POREIKIŲ MOKINIŲ UGDYMAS

25. Specialiųjų poreikių mokinių ugdymo turinys formuojamas vadovaujantis valstybės apibrėžtu ugdymo turiniu ir atsižvelgiant į individualias pagalbos ir paslaugų reikmes ugdymo procese, atsirandančias dėl asmens įgimtų ar įgytų sutrikimų ar/ir nepalankių aplinkos veiksnių.

26. Specialiųjų poreikių asmenų ugdymas grindžiamas ugdymo individualizavimu: individualiu ugdymo planu, mokymo ir mokymosi metodų ir veiklos parinkimu siekiant, kad mokinys, turintis specialiųjų poreikių, įgytų bendrąjį dalykinį, sociokultūrinį, technologinį raštingumą, dorinę, tautinę ir pilietinę brandą, baigtų vidurinio ugdymo programą, išlaikytų brandos egzaminus ir įgytų vidurinį išsilavinimą.

27. Jeigu, nepaisant teiktos pagalbos ir paslaugų, specialiųjų poreikių mokinys nepasiekia patenkinamo pasiekimų lygio reikalavimų, keliamų dalyko bendrojo kurso programoje, tada bendrojo kurso programa mokiniui taikoma individualiai, o mokinio pasiekimai ir pažanga vertinami pagal mokinio gebėjimams individualiai pritaikytos (adaptuotos) programos numatytus pasiekimus.

VIII. BAIGIAMOSIOS NUOSTATOS

28. Vadovaujantis Bendrosiomis programomis rengiamos Brandos egzaminų programos, mokinių pasiekimų patikrinimų užduotys, vadovėliai ir kitos mokymo ir mokymosi priemonės, mokytojų rengimo ir kvalifikacijos tobulinimo programos, kiti ugdymo turinį reglamentuojantys

VIDURINIO UGDYMO BENDROSIOS PROGRAMOS: DORINIS UGDYMAS

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Ugdymo srities paskirtis

1.1. Dorinis ugdymas yra vidurinio ugdymo programos dalis, kuri skirta kryptingam dorinių nuostatų ir asmens kompetencijų puoselėjimui, kuris vyksta per etikos arba tikybos mokomųjų dalykų pamokas, vieną iš jų mokiniai laisvai pasirenka. Siekiant užtikrinti dorinio ugdymo tęstinumą ir nuoseklumą rekomenduojama etiką arba tikybą rinktis dvejimms mokslo metams 11-12 (III-IV gimnazijos) klasėse iš siūlomų etikos arba katalikų tikybos modulių programų, taip pat kitų konfesijų tikybų bendrųjų programų.

1.2. Vidurinio ugdymo pakopoje dorinio ugdymo ypatumas yra tas, kad mokiniams sudaromos didesnės turinio pasirinkimo galimybės: siūlomi etikos ir katalikų tikybos programų moduliai orientuojantis į mokinių poreikius, pasirinktą mokymosi kryptį, aktualius ateities uždavinius. Mokyklos turėtų sudaryti sąlygas mokinių grupėms pasirinkti tiek filosofinės krypties, tiek ir bent vieną iš siūlomų taikomosios krypties modulių. Lankydami katalikų tikybą mokiniai gali pasirinkti dvi iš keturių siūlomų naujai parengtų katalikų tikybos modulių programų.

1.3. Svarbu užtikrinti, kad vidurinio ugdymo programą įgyvendintų kompetentingi etikos ir tikybos mokytojai – specialistai, kadangi mokinių pasiekimai dorinio ugdymo programoje orientuoti į kompetencijų ugdymą, programos turinys apima ir teorinį filosofinio mąstymo lygmenį, ir platų kultūrų, religijų, meno, visuomenės, pasaulėžiūrų įvairovės pažinimo kontekstą.

1.4. Dorinio ugdymo paskirtis – padėti mokiniui susiformuoti moralines nuostatas, suprasti filosofinių, etinių, religinių požiūrių ir kultūrų įvairovę, ugdyti kritinį mąstymą, įsisąmoninti ir pagrįsti dorines nuostatas, jomis vadovautis kuriant santykius su kitais žmonėmis asmeniniame, šeimos, profesiniame ir pilietiniame gyvenime. Mokykloje lavinami asmens gebėjimai savarankiškai svarstyti asmeninius žmogaus egzistencijos klausimus, atsakingai apsispręsti ir veikti pasaulyje. Sykiu ugdoma asmens pagarba tradicinėms gimtojo krašto, Europos kultūros pagrindus sudarančioms vertybėms ir kitų kultūrų paveldui.

1.5. Etikos ir tikybos pamokas į darnią dorinio ugdymo turinio visumą sieja bendras tikslas, dėmesys žmogaus vertybėms, pagarba asmens orumui ir žmonių socialiniams santykiams, dalis bendrų uždavinių, didaktinių nuostatų ir ugdymo turinio tematikos integraciniai ryšiai.

1.6. Tikybos pamokas ir etikos skiria tai, kad etikos pamokos yra nekonfesinės, jos grindžiamos moralės filosofijos ir egzistenciniu požiūriu. Etikos pamokose mokinių dorinė sąmonė brandinama remiantis Vakarų ir Rytų filosofinio mąstymo tradicija ir pasitelkiant dvasinę kultūrą puoselėjančius literatūros, dailės ir šiuolaikinio kino meno kūrinius. Atskleidžiamos įvairios filosofinės etikos kryptys, mokiniams atskleidžiamos asmens pasaulėžiūrinio apsisprendimo ir etinės laikysenos galimybės.

1.7. Tikybos pamokose doriškai ugdoma pabrėžiant konkrečios konfesijos religinę patirtį, ugdymą grindžiant asmens santykiu su Dievu ir šiuo požiūriu aiškinant dorinius klausimus. Specifinius tikybos mokymo uždavinius, ugdymo turinį ir laukiamus rezultatus – mokinių pasiekimus aprašo atskiros šešių tradicinių konfesijų tikybos programos. Tikybos programos kiekvienai klasei rengia atitinkama tradicinė religinė bendruomenė ar bendrija. Tikybos mokymas – dorinio ugdymo dalis, skirta dvasiniam mokinio ugdymui, bendrosioms žmogaus vertybėms puoselėti, gilau suvokti krikščionybę, pažinti ekumeninį ir tarpreliginį dialogą. Konfesinis tikybų mokymas nėra religijotyros kursas, kuriame mokiniai, gaudami informaciją apie religijas, yra tik supažindinami su jomis. Tikybos pamokos nėra ir katechezės užsiėmimai, kurio tikslas – parengti mokinius priimti sakramentus ir brandinti asmenis tikėjimo išpažinimui bendruomenėje. Vidurinio

ugdymo pakopoje mokiniai kviečiami giliau suvokti žmogaus ir savo pašaukimą, analizuoti krikščioniškosios minties šaltinius ir pasaulio religijų sukaupą dvasinę patirtį, įgyti kompetenciją prisiimti atsakomybę renkantis tolesnį gyvenimo kelią. Tikybos dalyką gali rinktis kiekvienas mokinys, kuris yra atviras ieškojimams, norintis svarstyti ir suprasti tikėjimo tiesas, laisvai ir sąmoningai apsispręsti gyventi vadovaujantis tiesa ir gėriu, būti ir veikti kartu su kitais. Katalikų tikyba yra nukreipta į mokinių bendrųjų ir dalykinių kompetencijų ugdymą.

II. TIKSLAS, UŽDAVINIAI, STRUKTŪRA

2. Tikslas

Per dorinio ugdymo pamokas siekiama išugdyti mokinio gebėjimą ir nusiteikimą būti ir veikti pasaulyje vadovaujantis įsisąmonintomis moralės nuostatomis, kurti pozityvius, tolerantiškus, demokratiškus, atsakingus santykius su kitais; ieškoti savojo gyvenimo kelio ir atsakymų į gyvenimo prasmės, pašaukimo ir šeimos gyvenimo klausimus, interpretuojant filosofinius ir religinius požiūrius plėtoti mąstymą ir etinį, filosofinį, religinį, kultūrinį sąmoningumą rengiantis tolimesnėms studijoms ir profesinei veiklai.

3. Uždaviniai

Bendrieji dorinio ugdymo uždaviniai:

- brandinti mokinių dorinę sąmonę, kad jie gebėtų sąmoningai, sąžiningai ir atsakingai rinktis elgesio ir gyvenimo būdą;
- padėti įsisąmoninti ir išreikšti egzistencinius žmogaus patyrimus, klausimus, poreikius ir siekius;
- padėti ieškoti atsakymų į gyvenimo prasmės klausimus remiantis asmenine patirtimi, tautos ir žmonijos išminties lobiais;
- padėti kurtis pasaulėžiūrą, grindžiamą bendrosiomis žmogaus ir kultūros vertybėmis;
- atskleisti pagrindines krikščionybės vertybes ir krikščioniškosios pasaulėžiūros principus;
- padėti orientuotis pasaulėžiūrinėje visuomenės įvairovėje.

Siekiama, kad mokiniai mokydami pagal vidurinio ugdymo programą **nuodugniau pažintų**:

- etikos ir tikybos problemų filosofinius aspektus ir jų svarstymo tradiciją;
- aktualiausias šiuolaikinės visuomenės etines bei religines dilemas ir jų sprendimo būdus;
- kultūros sąsajas su etinėmis bei religinėmis normomis ir nuostatomis;
- save ir kitą asmenį, žmonių veiklą ir santykius.

Plėtotų gebėjimus:

- pajusti autentišką santykį su pasauliu;
- suprasti bei interpretuoti filosofinės etikos bei religinius tekstus, samprotauti žodžiu ir raštu;
- reflektuoti ir kritiškai mąstyti;
- dalyvauti dialoge ir poliloge apmąstant savo mintis;
- spręsti etines ir religines problemas, vadovaujantis ne vien asmenine patirtimi, bet ir taikant įvairias teorijas.

Ugdytusi asmenybę:

- skatinant vertybinį ir egzistencinį jos apsisprendimą;
- siekiančią darnos su savimi ir kitais, sąžiningą ir atsakingą;
- gebančią gyventi kintančioje, įvairialypėje, demokratinėje ir daugiakultūrinėje visuomenėje, suderinančią atvirumą kitiems žmonėms ir išsaugančią savo tapatybę.

4. Dalyko struktūra

- Dorinio ugdymo sritį sudaro šios programos ir moduliai:
- etika: *filosofinė etika, profesinė etika, šeimos etika, etika ir kinas*;
- Romos katalikų tikyba: *katalikybė ir pasaulio religijos, pašaukimai gyvenimui, Šventasis Raštas – gyvenimo kelionė, religijos filosofija*;
- ortodoksų (stačiatikių) tikyba;
- evangelikų liuteronų tikyba;
- evangelikų reformatų tikyba;
- karaimų tikyba;
- žydų-judėjų tikyba.

Dorinio ugdymo sritis neskaidoma į skirtingo lygmens kursus (bendrąjį ir išplėstinį), tačiau etikos ir katalikų tikybos programų turinys skirstomas į modulius: filosofinės ir taikomosios krypties. Kitų konfesijų tikybos programų turinį sudaro nuoseklus dalyko bendrasis kursas. Todėl mokinių pasiekimų lygis taip pat nurodytas bendrojo kurso arba modulio.

III. PROGRAMOS ĮGYVENDINIMAS: INTEGRAVIMO GALIMYBĖS, UGDYMO GAIRĖS, MOKYMOSI APLINKA, VERTINIMAS

5. Integravimo galimybės

5.1. Dorinio ugdymo pamokos glaudžiai sietinos su visu kitu vidurinės mokyklos ugdymo turiniu analizuojant įgytą patirtį etinių ir egzistencinių vertybinių nuostatų požiūriu. Pamokose mokiniai turėtų gebėti doriniu atžvilgiu analizuoti ir vertinti per kitus dalykus įgyjamą humanitarinį, socialinį ir gamtamokslinį pažinimą.

5.2. Etikos dalykas glaudžiai siejasi su kitais dalykais. Itin glaudus etikos ryšys su tikybos programomis, kadangi abu dalykai siekia bendro dorinio ugdymo tikslo. Etika ir tikyba analizuoja antropologinius, dorinius ir teologinius principus. Filosofinė etika savo turiniu gali būti artimai siejama su religijos filosofija.

5.3. Daug integracinių ryšių dorinio ugdymo dalykus sieja su socialiniais mokslais (istorija, geografija, teise, religijotyra, filosofija, psichologija), nes daugelio etikos problemų svarstymas apima platų socialinį kultūrinį kontekstą. Būdama praktinio gyvenimo filosofija, etika yra kontekstuali, t.y. etinės normos grindžiamos ne vien filosofiniu diskursu, bet ir remiantis visuomenės socialinio, kultūrinio ir pilietinio gyvenimo praktika ir tradicijomis. Geografija gali padėti geriau susipažinti su kitomis religijomis. Per tikybos pamokas nagrinėjamas Bažnyčios socialinis mokymas neatsiejamas nuo teisės ir ekonomikos klausimų ugdant išipareigojimo ir atsakomybės nuostatas. Bažnyčios istorija susijusi su Lietuvos, Europos ir pasaulio istorine patirtimi.

5.4. Kalbų pamokose mokiniai ugdomi žodinės raiškos, dialogo ir diskusijos, teksto interpretacijos, esė rašymo ir samprotavimo kuriant tekstą gebėjimus, kurie taikomi ir dorinio ugdymo pamokose. Literatūriniai tekstai gali būti naudojami moralinėms problemoms suvokti ir egzistencinėms situacijoms interpretuoti filosofiniu požiūriu. Etikos ir tikybos pamokose mokomasi kalbinės raiškos, teksto analizės gebėjimų ir šaltinių interpretacijos.

5.5. Dorinį ugdymą ir gamtos mokslus (biologiją, fiziką, chemiją) sieja dėmesys gyvybės išsaugojimo, bioetikos ir ekologinėms problemoms, ugdomos darnaus vystymosi nuostatos. Per tikybą ir gamtos mokslų pamokas diskutuojama apie pasaulio ir žmogaus kilmę, genetikos klausimus, mokslo ir tikėjimo santykį.

5.6. Informacinių technologijų pažanga kelia etinių klausimų, gali būti svarstoma jų įtaka globalizacijos kontekste, ieškoma mokslinės ir religinės pasaulėžiūrų dermės ir atliekamos užduotys su informacinėmis komunikacijų technologijomis (IKT).

5.7. Itin plėtotinos dorinio ir meninio ugdymo sąsajos. Mokykloje gali būti vykdomi integruoti projektai su menais (daile, muzika, teatru, šokiu), plėtojant mokinių kultūrinės įvairovės

supratimą, praturtinant mokinio dvasinę, religinę patirtį susipažįstant su sakraliojo meno kūriniais ir skatinant kūrybinę mokinių raišką.

5.8. Per dorinio ugdymo ir kitų dalykų pamokas ugdomos mokinių bendrosiomis kompetencijos: asmeninė, mokėjimo mokytis, socialinė-pilietinė, iniciatyvumo ir kūrybingumo, pažinimo, komunikavimo ir kultūrinė. Dorinis ugdymas yra visuminis asmens ugdymas integruojant mūsų krašto ir Europos kultūros vertybes. Ugdymo procese yra plėtojamos esminės Europos Sąjungos (ES) švietimo dokumentuose akcentuojamos kompetencijos.

6. Ugdymo gairės

6.1. Dorinis ugdymas siejamas su mokinių *gyvenimo patirtimi* ir socialinės-kultūrinės aplinkos, pilietinės visuomenės problemomis. Mokytojų pareiga – parinkti tokius ugdymo būdus, kurie stiprintų doro elgesio motyvą, tinkamus sprendimus. Todėl būtina atkreipti dėmesį į asmenybės integralumą (nuostatų, emocijų, įsitikinimų, tikėjimo ir mąstymo atitikimą) ir padėti mokiniams jo siekti.

6.2. Doriškai ugdant ypač reikšmingas *tolerancijos* principas, atvirumas įvairioms nuomonėms ir įsitikinimams. Privalu sergėti kiekvieno mokinio gyvenimo privatumą ir intymumą, gerbti ir puoselėti jo dvasinę autonomiją. Neleistina pasaulėžiūrinė prievarta: moksleiviai patys, mokytojo tik padedami, turi ieškoti atsakymų į jiems rūpimus etikos bei religijos klausimus. Privalu atsižvelgti į tai, jog tikybės pamokas lanko ir tikintys, ir abejojantys, o neretai ir netikintys moksleiviai, todėl būtina ugdymą individualizuoti.

6.3. Siekiant, kad mokiniai sąmoningai pasirinktų principus ir gyvenimo orientaciją, daugiau dėmesio skiriama *refleksijai*. Apmąstoma egzistencinė ir etinė patirtis, suvokiamas skirtumas tarp faktų ir vertybių, laikinų dalykų ir universalių idealų. Mąstymas skatinamas nagrinėjant tekstus (filosofų, psichologų originalių tekstų ištraukos, literatūros kūriniai, vadovėlių mintys), Šventąjį Raštą, jo interpretacijas, dailės reprodukcijas, kino (dokumentinio, meninio) kūrinius. Organizuojami pokalbiai, diskusijos, aptarimai. Pagrindinis pamokų turinio kriterijus yra *prasmė*, tai yra mokinių suvokimas, kodėl egzistuoja toks požiūris, ir gebėjimas išsiaiškinti sau asmeniškai svarbias mintis. Siekdamį prasmingumo, mokytojai turėtų derinti teorinį ir praktinį dalyko mokymo aspektus, siūlyti filosofinį tekstą ir gyvenimo patirtį, skatintų mokinius apmąstyti egzistencines, ribines gyvenimo situacijas.

6.4. Mokant *filosofinės etikos* skatinamas *dialogas ir diskusija, grindžiama pagarba kiekvieno mokinio nuomonei*. Ugdomi gebėjimai suprantamai reikšti mintį, tinkamai vartoti sąvokas, kurti nuoseklų ir aiškų tekstą. Atvirais klausimais skatinamas mąstymas ir „sokratiškasis dialogas“, savarankiškas tiesos ieškojimas ir išvadų darymas. Gretindami ir priešindami savąsias įžvalgas su kitų įžvalgomis, mokiniai plečia savąjį etikos supratimą, formuojasi etinės nuostatos. Daugiau dėmesio skiriama komunikavimo gebėjimams suprantamai reikšti mintį, vartoti ir apibrėžti sąvokas, nenukrypti nuo dalyko temos į šalį, susikalbėti ir suprasti pašnekovą.

6.5. Augant mąstymo lygio reikalavimams nebesitenkinama asmenine patirtimi ir požiūriu kaip pagrindiniu minčių šaltiniu – supratimo akiratis plečiamas *interpretuojant tekstus*. Nuo pavienių minčių aiškinimo einama prie teksto (kūrinio) visumos supratimo ir interpretavimo, lyginami ir analizuojami skirtingų mąstytojų tekstai, problemos supratimas plėtojamas kuriant savitą teksto prasmės interpretaciją. Nagrinėjant tekstus mokinių mąstymo ir komunikavimo gebėjimai ugdomi skiriant įvairias užduotis: interpretuoti, referuoti tekstus, rašyti esė, atlikti savianalizę raštu ir pan. Kiekvieną temą galima nagrinėti keliais lygiais ir įvairiais būdais.

6.6. Dorinio ugdymo pamokose mokiniai skatinami ne tik racionaliai, argumentuotai mąstyti, bet ir ugdyti *emocinį intelektą*: intuityviai išsiaiškinti esmę, būti emocionalūs ir empatiški kitiems.

6.7. Mokant(is) *profesinės etikos* siūloma, įgijus teorinių žinių pamokose, praktiškai susipažinti su profesinės etikos priežiūrą vykdančių institucijų darbu: Vyriausios tarnybinės etikos komisijos, Seimo etikos ir procedūrų komisijos, žurnalistų etikos komisijos, Lietuvos ir regioninių bioetikos komitetų, Gydytojų etikos komisijų prie Gydytojų sąjungos, Teisėjų garbės teismo, etc. Būtų labai naudinga surengti susitikimus su verslininkų bendruomenės nariais, pvz. pasikviesti

projekto „Lietuvos gerbiamiausios įmonės“ nugalėtojus, arba apsilankyti įmonėse-nugalėtojose, išklausti jų atstovų pasakojimų apie profesionalaus, etiško, atsakingo ir gerbiamo verslo kūrimo galimybes ir svarbą.

6.8. Mokant(is) **šeimos etikos** taikomas problemų *holistinės analizės* metodas (pagal G. Petti): šeimos etinė patirtis interpretuojama iš skirtingų perspektyvų – istoriniu, socialiniu, kultūriniu, psichologiniu, filosofiniu požiūriais. Taikomi metodai: filosofų, psichologų ir literatūros tekstų nagrinėjimas, dailės kūrinių ir kino (dokumentinio, meninio) filmų analizė ir interpretacija, straipsnių ir televizijos laidų aptarimas, dialogas, diskusija, bendradarbiavimas grupėmis, refleksija, esė, kūrybiniai darbai, vaidmenų žaidimai ir t.t.

6.9. Mokant pagal **etikos ir kino** programą skatinamos tolerancijos, dialogiškumo, kritiškumo pagarbos gamtai ir kūrybai, asmeninių kūrybinių galių paieškos nuostatos. Taikomi metodai: kino (meno, dokumentikos, animacijos) ištraukų peržiūra, interpretacija, dialogas, refleksija, esė, kūrybiniai darbai. Nerekomenduojama kiną interpretuoti iš lytinio ugdymo ar lytinio švietimo pozicijų, nes tam reikalinga specialiai parengta programa ir pagal ją pasirenkęs mokytojas. Todėl per viešas kino peržiūras siūloma vengti ištraukų, kurių interpretacijai organizuoti reikalinga atitinkama kompetencija.

6.10. Šiuolaikinėje mokykloje mokant **tikybos** svarbu nagrinėti gyvenimo aktualijas tikėjimo požiūriu. Daugelis mokytojų sėkmingai taiko mokymo principą „gyvenimas – tikėjimas – naujas gyvenimas“ (Thomas Groome), kuomet tema gvildenama pradedant gyvenimo situacija iškeltą problemą, paskui ieškant galimo atsakymo nagrinėjant Šventąjį Raštą ir Bažnyčios mokymą, po to vėl grįžtant prie šiandienos problemų sprendimo pasitelkiant krikščioniškąjį požiūrį. Tikybos mokymas turėtų padėti įveikti reliatyvizmo nuostatas ir vesti mokinius tiesos apie žmogų, pasaulį ir Dievą link. Svarbu užtikrinti, kad tikėjimo dalykai būtų teikiami aktualiai, pritaikomi dabarčiai ir mokinių amžiui ir jų kultūriniam kontekstui, pasitelkiant informacines komunikacines technologijas, vengiant atstumiančių stereotipų. Tikybos mokytojas turėtų atskleisti pamokų turinio prasmę siekdamas padėti mokiniams suvokti, kodėl ir kuo tai yra svarbu jų gyvenimui. Dera ieškoti, kas jungia įvairių pažiūrų ir įvairaus mokymosi lygio mokinius.

6.11. Mokytojui svarbu pasitelkti aktyviuosius mokymo(si) metodus skatinant mokinių motyvaciją ir įtraukiant juos į aktyvią veiklą. Tokie metodai yra diskusija, mokymasis grupėse, projektų rengimas ir kt. Skatinama ugdyti bendruomeniškumą mokantis bendradarbiavimo metodu, laikantis dialogo bendravimo nuostatų, siekiant bendrų tikslų, suvokiant savo, kaip bendruomenės nario, atsakomybę. Dorinio ugdymo pamokose siekiama bendradarbiauti, dorines problemas spręsti ne vien teoriškai, bet ir praktiškai: rengiant projektus, dalyvaujant labdaringoje veikloje, įvairiose akcijose. Ugdymo procese mokytojas turėtų kreipti dėmesį ne tik į mąstymo ugdymą, bet ir dvasinių išgyvenimų potyrį, jausmų puoselėjimą.

6.12. Nagrinėjami ir interpretuojami mokslo, krikščioniškosios Tradicijos tekstai, Šventasis Raštas, meno kūriniai mokantis atpažinti ir iš skirtingų perspektyvų svarstyti visuomenės ir asmeninio gyvenimo reiškinius, žmogaus vidinius troškimus, savivertės ir pagarbos kitam reikalingumą. Ugdymas(is) remiasi gyvenimo patirtimi, Dievo veikimo apmąstymu, įvairių šaltinių analize ir konkrečia veikla. Skatinama mokinių refleksija, kritinis mąstymas ir gebėjimas savarankiškai priimti sprendimus. Temos gali būti nagrinėjamos skirtingais lygiais ir įvairiais būdais. Mokiniai skatinami pasirinkti ir grįžti savo vertybines nuostatas atsižvelgiant į santykį su Dievu, kitu žmogumi, savimi ir pasauliu akcentuojant kiekvieno asmens vertę ir unikalumą. Pamokose jaunuoliai yra raginami kelti egzistencinius, etinius, socialinius klausimus, mokyti spręsti problemas integruojant gyvenimo, tikėjimo patirtis ir mokslo pažinimą.

7. Mokymosi aplinka

7.1. *Dorinę motyvaciją ir mąstymą skatinanti aplinka.* Sudaromos sąlygos kiekvienam mokiniui grupėje išsakyti savo nuomonę, dalytis tikėjimu ir išgyventa patirtimi, diskutuoti ir mąstyti svarstant aktualius probleminius klausimus. Svarbu, kad mokinys grupėje jaustųsi pozityviai įvertintas, nebūtų atstumtas ar pajuoktas dėl savo įsitikinimų ar dėl to, kad yra kitoks nei daugelis, kad mokytojo ir mokinio tarpusavio santykiai būtų draugiški ir pagarbūs

7.2. *Sąmoningu ir aktyviu mokinio įsitraukimu grindžiamas ugdymo procesas.* Mokymosi aplinka gali skatinti mokinių dvasinių vertybių pajautą ir mąstymo raidą arba ją stabdyti, todėl etikos ir tikybos pamokose svarbu kurti palankią emocinę aplinką. Pageidautina, kad per tikybos pamokas būtų sudarytos sąlygos melstis, o per etikos – mąstyti ir medituoti. Šioms sąlygoms sukurti mokytojas gali naudoti įvairias meninės raiškos priemones, pavyzdžiui, dailės ir muzikos kūrinius, fotografijas, religinius simbolius. Svarbus mokytojo autoritetas, pedagoginis taktas, gebėjimas sudominti dalyko pamokomis, įtraukti kiekvieną mokinį į aktyvų darbą, susitarti laikytis taisyklių ir gerbti kitus.

7.3. Tikybos pamokose siūloma sukurti palankią mokymosi aplinką, grindžiamą mokytojo ir mokinių sąveika, skatinančią pasitikėjimą, pagarbą žmogui, dialogą, tikėjimą Dievu. Mokytojui svarbu tikėjimą liudyti ir juo dalytis užuot stengusis tik išdėstyti mokomąją medžiagą. Ypač veiksmingas yra mokinio liudijimas bei dalinimasis patirtimi, tad mokytojas turėtų skatinti mokinių atvirumą bei pagarbą kiekvieno asmens unikalumui. Asmens vertybės grindžiamos ne vien teorijomis, bet ir mokinių požiūriu, skirtingomis gyvenimo patirtimis. Svarbu gerbti kiekvieno mokinio privatumą, skatinti dvasines paieškas, kreipiančias į laisvą ir atsakingą pasaulėžiūros pasirinkimą ir tikėjimo apsisprendimą. Mokiniai turi jausti, jog jie yra pozityviai vertinami, nėra smerkiami už įsitikinimus, požiūrius, ieškojimus.

7.4. Kuriama tokia mokymosi aplinka, kurioje mokiniai būtų skatinami mokytis, mąstyti aktualiais gyvenimo klausimais, grįsti savo poziciją naudojantis Šventojo Rašto ir įvairiais informacijos šaltiniais, diskutuoti, bendradarbiauti su grupe ir mokytoju. Pageidautina kurti įsiklausymo atmosferą, apmąstyti ir gerbti kitų nuomones, mokytis priimti sprendimus ir taikyti juos savo gyvenime. Mokytojas turėtų būti atidus ir jautrus mokinio širdies, proto ir patirties atsivėrimui. Reikėtų sudaryti tinkamas sąlygas tikėjimo slėpinių mąstymui, meditacijai naudojant simbolius, meninę raišką.

8. Vertinimas

8.1. Mokinių etikos pasiekimai vertinami bendra mokykloje nustatyta dorinio ugdymo dalykų pasiekimų vertinimo tvarka. Mokiniai gali būti vertinami „įskaityta/neįskaityta“ arba diferencijuota įskaita, pažymiais arba kaupiamuoju balu. Vertinant mokinių gebėjimus, dorinio ugdymo mokytojams svarbu susitarti dėl aiškių vertinimo kriterijų, kurie turėtų būti žinomi ir mokiniams.

8.2. Bendrosios etikos ir tikybos vidurinio ugdymo programoje aprašyti mokinių pasiekimai padės įvertinti pasiektą mokinių mokymosi pažangą. Mokytojai patys pasirenka mokinių pasiekimų vertinimo kriterijus ir būdus atsižvelgdami į mokinių grupės, jų požiūrio, supratimo ir gebėjimo lygmenis. Siūloma vertinti mokinio pastangas siekiant pažinti dėstomą dalyką, stropiai atliekant užduotis, aktyviai dalyvaujant pamokose ir indėlį įvairiuose projektuose, pagarbiai bendraujant ir bendradarbiaujant su kitais. Vertinama tai, ką mokinsys moka, geba, žino, supranta ir gali pritaikyti savo gyvenime.

8.3. Vertinimas turėtų skatinti mokinių motyvaciją, būti korektiškas ir objektyvus: mokiniams svarbu žinoti, kad mokytojas vertina ne jų asmens elgesį, moralumo ar tikėjimo nuostatas, o programoje aprašytus mokinių pasiekimus. Reikėtų vertinti ne tik mokinių žinias, bet ir mąstymo, komunikavimo, socialinius ir metakognityvinius gebėjimus. Svarbi vertinimo nuostata – teigiamas mokinių savivertės ugdymas ir pagarbos kitam asmeniui skatinimas, mąstymo ugdymas ir gebėjimų lavinimas.

8.4. Mokytojas gali remtis šiuolaikinių ugdymo teoretikų siūloma ugdymo tikslų taksonomija (pvz., B. S. Bloomo, R. J. Marzano arba J. Biggso SOLO) kaip įrankiu planuojant mokinių etikos pasiekimų vertinimą. Taksonomija gali būti taikoma filosofinės etikos pasiekimams fiksuoti vertinant mokinių žinių ir supratimo lygį, mąstymo aukštesniuosius gebėjimus, mokymosi darbų kokybę ir tokiu būdu stebėti ir fiksuoti mokinių mokymosi pažangą. Tačiau šie vertinimo įrankiai neturėtų būti naudojami mokinių skirstymui į „pažangius“ ar „nepažangius“. Tikėtina, kad pažinimo kompetencija, kuri skleidžiasi per supratimą ir mąstymą, koreliuoja su doriniais sprendimais ir poelgiais.

8.5. Pasirinkus kaupiamąjį vertinimą ir baigus tam tikrą mokymosi etapą arba modulį, dalį įvertinimo gali sudaryti mokinių veikla ugdymo procese ir kitą dalį - rašto darbai. Mokiniai gali būti vertinami už pastangas, aktyvų dalyvavimą, bendradarbiavimą ir apibrėžtą atsiskaityti skirtų darbų skaičių (pvz., referatą, esė, pranešimą, diskusiją, teksto analizę ir interpretaciją ir t.t.). Aktyviai besimokantis mokiniys, atsiskaitęs už nustatytą darbų skaičių gautų aukščiausią įvertinimą (balą) tuo atveju, jeigu darbų kokybė atitiktų šioje programoje nurodytus pasiekimus.

8.6. Mokiniai skatinami patys įsivertinti, ko išmoko ir kas jiems buvo svarbu, asmeninius gebėjimus, nuostatas, emocijas ir charakterio savybes. Pristatydami grupės darbus arba projektus, gali įvertinti bendrą grupės veiklą ir kiekvieno mokinio indėlį, praktikuoti vertinti bendramokslių darbus. Mokiniai skatinami vertinti pažangą atskleidžiant jų mokymosi pasiekimus, veiklos galimybes ir pozityvias savybes. Pozityvų įsivertinimą skatina mokytojo autoritetas, jo pagarba mokiniui, pedagogo taktas, pozityvus grįžtamasis ryšys kiekvienam mokiniui laikantis sutartų kriterijų. Pozityvus ir objektyvus vertinimas skatina mokinių motyvaciją siekti mokymosi pažangos.

IV. ETIKA: MODULIŲ TIKSLAI IR UŽDAVINIAI, MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS

9. Filosofinė etika – dorinio ugdymo dalis

11–12 klasėse etikos ugdymo turinys gali būti skirstomas į modulius: A. filosofinės etikos ir taikomosios etikos krypties, kurių vieną mokiniai gali pasirinkti: B. profesinės etikos, C. šeimos etikos, D. etikos ir kino.

9.1. Filosofinės etikos paskirtis

Filosofinė etika skirta 11-12 klasių mokiniams, kurie nori ugdytis filosofinį mąstymą, ypatingai tiems, kurie renkasi akademinę mokymosi kryptį ir siekia pasirengti aukštojo mokslo universitetinėms studijoms. Etika yra moralės filosofija. Užbaigiant vidurinį ugdymą turėtų būti atskleista filosofinė etikos prigimtis. Etikos objektas yra visas žmogaus gyvenimas – nuo kasdienių pasirinkimų ir veiksmų iki gyvenimo įprasminimo. Būdama praktinio gyvenimo filosofija, etika yra pagrindžiama, interpretuojama remiantis ne tik sava patirtimi, bet ir ilgaamžė filosofinio mąstymo tradicija. Gimnazijose pagal šią programą gali būti mokoma(-si) dvejus metus 11-12 klasių koncentre arba mokymas intensyvinamas 11 klasėje.

Jei etikos mokymas intensyvinamas, mokiniai gali mokytis vienuoliktoje klasėje abiejų krypčių – filosofinės ir taikomosios etikos lygiagrečiai, tokiu atveju etikai skiriamos dvi savaitinės valandos. Filosofinės etikos modulio programos turinys neskaidomas į bendrąjį ir išplėstinį kursą, mokinių pasiekimai nurodyti bendruoju lygiu.

9.2. Tikslas

Svarbiausias tikslas mokant filosofinės etikos – padėti ugdytis asmenybės mąstymą ir sąmoningas etines nuostatas, įgyti bendrą supratimą apie filosofinius etikos pagrindus, gebėti pagrįsti etines vertybes ir stiprinti motyvaciją jomis vadovautis, įprasminti savo gyvenimą, kurti atsakingus santykius su kitais ir aplinkos pasauliu.

9.3. Uždaviniai

Siekiant filosofinės etikos tikslo, įgyvendinami šie uždaviniai:

- **domėtis filosofija ir pažinti** pagrindines filosofinės etikos kryptis ir problemas, jų svarstymo tradiciją; egzistencines dilemas ir išminčių etinę laikyseną; iškilus mąstytojus, kurie siekė pagrįsti etinius principus ir nuostatas; filosofinės antropologijos požiūrį į žmogaus tapatybę, fenomenus ir institutus, tokiu būdu skatinama mokinius ugdytis savo gyvenimo filosofiją, etinį ir kultūrinį sąmoningumą;

- **ugdytis gebėjimus:** reflektuoti, kritiškai ir pagrįstai mąstyti; suprasti ir interpretuoti filosofijos tekstus, samprotauti etinėmis temomis žodžiu ir raštu; plėtoti filosofinį dialogą; skirti filosofinį etikos diskursą nuo kitų (literatūrinio, praktinio-dalykinio, politinio, mokslinio) ir jo mokytis samprotaujant; diskutuoti, filosofiskai interpretuoti meno ir literatūros kūrinius, mokiniai mokosi taikyti žinias sprendžiant etines problemas;

- **ugdytis asmenybės nuostatas** mokytis ir tobulėti, ieškoti prasmės, pripažinti moralumo ir gyvenimo vertę, savo etinę pareigą ir atsakomybę, siekti dialogo ir būti atviram, gerbti kitaip mąstančius žmones, toleruoti visuomenės nuomonių, etinių pažiūrų, filosofinių koncepcijų įvairovę, kritiškai vertinti stereotipus, tokiu būdu skatinamas mokinių vertybinis ir egzistencinis apsisprendimas sudėtingose gyvenimo situacijose.

9.4. Struktūra

Vidurinio ugdymo programoje išlaikoma iš esmės ta pati filosofinės etikos dalyko turinio suskirstymo struktūra, kaip ir pagrindinio ugdymo etikos programoje. Etikos pasiekimams fiksuoti išskiriamos keturios ugdomosios veiklos ir tematikos sritys, aprašomi augantys filosofinio mąstymo reikalavimai mokinių pasiekimams šiose srityse:

- **Įsisąmonintos tapatybės ir saviugdės: Aš-Asmuo** – tai ugdymo(si) veikla, nukreipta į mokinio savistabą, saviugdą, tapatumo paiešką, sąžinės ugdimąsi, skatinanti savianalizę ir refleksiją.

- **Dialogo: Aš ir Tu** – tai ugdomoji veikla, skatinanti filosofinį dialogą, kuris gali būti suprantamas kaip dialoginis santykis ir atvirumas, gebėjimas išgirsti ir suprasti kitaip manantį žmogų, ir kaip racionalus dialogiškas problemų tyrinėjimas, nuomonių derinimas, savo argumentų pateikimas kitiems svarstyti. Ši veikla ugdo mokinio komunikavimo kompetenciją ir gebėjimą konstruktyviai bendrauti įvairiose komunikavimo situacijose diskutuojant iš skirtingų perspektyvų – etinės patirties, filosofinės, kultūrinės, religinės.

- **Socialinių santykių: Aš ir Mes** – tai mokymasis suprasti socialinius santykius ir normas, pagrįstas konvencijomis, bendrais tikslais ir vertybėmis, tolerantiškai vertinti žmonių pažiūras, kritiškai vertinti išankstinius stereotipus ir nuostatas, įsisąmoninti asmens ir visuomenės santykius demokratijos kontekste, demokratijos raidą ir principus.

- **Gyvenimo įprasminimo pasaulyje: Aš ir prasmė** – veikla, skatinanti mokinius egzistenciškai mąstyti, autentiškai būti ir ieškoti gyvenimo prasmės besikeičiančiame pasaulyje, apmąstyti ribines gyvenimo situacijas, atsispirti neigatyvioms mintims ir nuostatoms, kūrybiškai ir konstruktyviai spręsti problemas.

9.5. Mokinių pasiekimai

1. Įsisąmoninta tapatybė ir saviugda: Aš-Asmuo	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Domėtis filosofija kaip galimybe siekti dorybės ir išminties. Geriau pažinti save, autentiškoje egzistencinėje patirtyje įžvelgti savęs tobulinimo galimybę. Pripažinti moralumo vertę ir kritiškai vertinti redukcines moralės sampratas. Prisiimti etinę pareigą elgtis moraliai ir atsakomybę už laisvus savo pasirinkimus ir veiksmus.	
Esminis gebėjimas: Savistaba ir savimotyvacija: analizuoti ir reflektuoti egzistencinę ir etinę patirtį, motyvutai mokytis ir ugdyti save.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Susipažinęs, kas yra <i>filosofinė etika</i> , mokinys geba įvertinti, kiek jam pačiam yra svarbu ir įdomu mokytis šio dalyko ir analizuoti, kuo grįstas filosofinis mąstymas. 1.2. Įsisąmonęs, <i>kokius svarbiausius klausimus</i> nagrinėja filosofinė etika, mokinys gali įvertinti, kiek jam aktualu sokratiškai „pažinti save“ ir nagrinėti, kas yra išmintis. 1.3. Svarstydamas asmens <i>laisvės</i> sąvoką, mokinys geba pozityviai susieti jos turinį su vertybėmis (pvz., žmogaus orumu, nelygstama verte, prigimtine)	<i>Faktinis žinojimas:</i> mokinys susipažįsta ir prisimena kai kuriuos iškiliausius antikos, Rytų, krikščionybės ir Naujųjų amžių Vakarų filosofijos klasikus, kurie nagrinėjo etikos klausimus. <i>Konceptualus pažinimas:</i> mokinys suvokia skirtumą tarp faktų ir vertybių, idealo ir realybės, praktinių ir filosofinių klausimų, aprašomosios (deskriptyvinės) ir filosofinės

teisėmis, apsisprendimu, moralumu) ir analizuoti, kokiomis koncepcijomis tos vertybės grįstos. 1.4. Susipažinęs su <i>dorybių etikos</i> tradicija, mokinys geba analizuoti skirtingų kultūrų ir epochų išminčiaus etinę laikyseną ir įvertinti savo motyvaciją išsiugdyti kilnaus žmogaus charakterio savybes. 1.5. Siekdamas ugdyti <i>mąstymą</i>, mokinys geba susirasti filosofijos šaltinių ir planuoti savo mokymosi veiklą, susijusią su filosofinio mąstymo kompetencijos tobulinimu. 1.6. Apmąstydamas <i>kasdienę etinę patirtį</i>, mokinys suvokia skirtumą tarp faktų ir vertybių, nuomonės ir pagrįsto žinojimo, jis geba kritiškai vertinti išankstines nuostatas, nuomones ir stereotipus. 1.7. Suvokdamas, kiek pačiam mokiniui aiškios įvairios <i>filosofinės etikos kryptys</i> (antikos, Rytų, krikščionybės, Naujųjų laikų racionalistų ar utilitaristų, šiuolaikinių egzistencialistų, pragmatistų ar postmodernistų), geba įvardyti tas idėjas, kuriomis abejoja arba kurios atrodo dviprasmiškos. 1.8. Remdamasis nagrinėtais filosofų tekstais, mokinys geba pagrįsti ir apginti tam tikrą etinę nuostatą ar požiūrį.	(normatyvinės) etikos, gali paaiškinti, kodėl etika vadinama „praktine filosofija“ ir kokia „filosofinės etikos“ paskirtis. <i>Procedūrinis žinojimas:</i> mokinys gali paaiškinti, kas yra filosofinio mąstymo šaltiniai (nuostaba, abejonė, kančia, tikėjimas), kurie skatina žmogų kelti pamatinius filosofinius ir etinius klausimus. <i>Metaetinis suvokimas:</i> mokinys svarsto pamatinius filosofijos klausimus: „Ką aš galiu žinoti? Ką aš privalau daryti? Ko aš galiu tikėtis? Kas yra žmogus?“ Gali paaiškinti filosofinės etikos tikslus, savo mokymosi motyvus ir kokie klausimai jam dar kyla mokantis šio dalyko.
2. Dialogas: Aš ir Tu	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Siekti dialogo, geranoriškai išklausyti, stengtis suprasti ir gerbti pašnekovą, dialogo partnerį. Kurti draugišką santykį su kitu, prisiimti pareigą ir atsakomybę savo artimajam, draugui. Atjausti kitą ir atleisti jam suklydus, suprasti, jog tai padeda išsiskleisti žmogiškumui ir įveikti vienatvę. Esminis gebėjimas: Dialoginis bendravimas: kurti ir palaikyti konstruktyvų filosofinį-etinį dialogą, diskursą.	
Gebėjimai 2.1. Mąstydamas apie etinį santykį, mokinys gali nurodyti, kaip jis susijęs su <i>kitu asmeniu</i>. 2.2. Nagrinėdamas <i>vienatvės</i> problemą, mokinys geba įvertinti jos pozityvius ir negatyvius aspektus, apibendrinti konstruktyvų filosofų požiūrį į vienatvę. 2.3. Nagrinėdamas <i>filosofinio dialogo</i> prielaidas, mokinys gali nurodyti dvi etinio mąstymo galimybes: racionalų „sokratiškąjį pokalbį“ ir dialoginį Aš-Tu santykį. 2.4. Mokinys gali apibūdinti svarbiausius <i>draugystės ar bičiulystės</i> bruožus ir jų etinę vertę pagal antikos, Rytų ir moderniuosius Vakarų mąstytojus. 2.5. Mokinys geba moderuoti diskusiją: kelti atvirus „sokratiškuosius“ klausimus, skatinti kitus dialogui, argumentuoti savo nuomonę ir išvengti kraštutinumų – tuščio plepėjimo nukrypstant nuo temos arba abipusio kalbėjimo neįsiklausant, ką	Žinios ir supratimas <i>Faktinis žinojimas:</i> mokinys susipažįsta ir gali apibūdinti mąstytojus, kurie svarstė etikos klausimus dialogo būdu ir kurie mąstė apie Aš-Tu santykio etinius pagrindus (antikos, krikščionybės, modernieji, dialogo filosofai apie draugystę, meilę, atsakomybę, pavydą ir neapykantą, atlidumą). <i>Konceptualus pažinimas:</i> mokinys gali paaiškinti, kokios etinės, filosofinės, religinės nuostatos (pagal krikščionybės, egzistencializmo, dialogo filosofus) lemia dvejopą tarpasmeninio santykio su <i>kitu</i> pobūdį: priešpriešą arba pozityvų tarpasmeninį dialogą. <i>Procedūrinis žinojimas:</i> mokinys gali paaiškinti, kokios yra metodologinės filosofinio dialogo prielaidos ieškant tiesos

sako kitas. 2.6. Svarstydamas apie <i>meilę</i>, mokinys geba apibrėžti jos esmę ir atskirti jos rūšis pagal filosofijos klasikus ir psichoanalitikus. Nagrinėja vyro ir moters santykių problemą filosofiniu požiūriu. 2.7. Mąstydamas apie <i>atsakomybę</i>, mokinys gali pagrįsti, kodėl atsiranda kaltės ir atsakomybės suvokimas prieš kitą žmogų filosofiniu požiūriu. 2.8. Nagrinėdamas <i>konfliktą</i>, mokinys gali apibūdinti pagrindinius agresijos, kovos, pavydo ir neapykantos šaltinius ir pagrįsti pagarbos, artimo meilės, pasipriešinimo be prievartos, atleidimo nuostatas. 2.9. Aptardamas etinį santykį su kitu, mokinys geba interpretuoti <i>kito būseną arba nuostatą</i> simboliškai pavaizduotuose meno kūriniuose (pvz., žmogaus veido išraiškų prasmę; nuotaikas; emocijas, moralinius išgyvenimus).	(pvz., sokratiškasis klausimų atvirumas, argumentų svarstymas už ir prieš, loginis mąstymas, pašnekovo klausymas ir supratimas, sąvokų apibrėžimas) ir kokios galimos autentiško komunikavimo kliūtys (pvz., išankstinės nuostatos, stereotipai, monologinis kalbėjimas, sofistinis ginčas dėl ginčo, savęs aukštinimas ir pan.). <i>Metaetinis suvokimas:</i> mokinys reflektuoja savo santykį su kitu kaip <i>Tu- asmeniu</i>: ką reiškia krikščioniškoji nuostata „Mylėk savo artimą kaip save patį“; I. Kanto kategorinio imperatyvo formuluotė „Kitas žmogus negali būti priemonė, o visada tikslas“; E. Levino santykis su <i>Kitu</i> kaip atsakomybė ir Aš-Tu santykio asimetrija.
3. Socialiniai santykiai: Aš ir Mes	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: • Pripažinti filosofų iškeltą žmogaus asmens orumo ir laisvės, moralės ir sąžinės autonomijos, prigimtinių teisių, lygių galimybių, teisingumo principų svarbą demokratinėje visuomenėje. • Siekti darnos, neprimesti kitiems savo nuostatų, priimti vertybių, pasaulėžiūrų ir moralės koncepcijų įvairovę, derinti idėjas ir mokytis diskurso keliu siekti bendrų susitarimų. • Būti tolerantiškam socialiniams, kultūriniais, religiniams ir kt. žmonių skirtumams; kritiškai vertinti stereotipus ir bet kokius žmogaus orumo ir teisių pažeidimo, diskriminacijos atvejus. Esminis gebėjimas: Kritinis ir pagrįstas mąstymas: argumentuotai samprotauti apie socialinius santykius, normas, taisykles ir stereotipus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Svarstydamas <i>žmogaus prigimtį</i> klausimą, mokinys gali įvardyti etikos dilemas, kylančias dėl individo ir visuomenės santykių aiškinimo vienos perspektyvos, įvardyti individualistinę arba socialiai orientuotą etikos požiūrį. 3.2. Diskutuodamas apie <i>šeimos narių</i> socialinius vaidmenis, mokinys geba palyginti skirtingų epochų mąstytojų pažiūras į šeimos instituciją, padaryti apibendrinimus ir argumentuoti išvadas, su kuo sutinka, o su kuo – ne ir kodėl? 3.3. Remdamasis I. Kanto kategorinio imperatyvo formuluotėmis, mokinys geba įvertinti, kiek konkretūs poelgiai juos atitinka ir pagrįsti moralinę pareigą.	<i>Faktinis žinojimas:</i> mokinys susipažįsta ir gali nurodyti antikos, Viduramžių, Naujųjų laikų ir XX a. epochos Vakarų mąstytojus, kurie svarstė žmogaus socialinės prigimtį, moralinės pareigos, tolerancijos, žmogaus teisių ir teisingumo, tėvų ir vaikų, vyrų ir moterų, visuomenės socialinių vaidmenų klausimus. <i>Konceptualus pažinimas:</i> mokinys gali paaiškinti, kad žmonių bendruomenės tarpusavio santykius nustato etikos ir teisės normos, kuo jos skiriasi ir kaip yra susijusios (pvz., moraliniai pareigos, tolerancijos, pagarbos principai ir įstatymai). <i>Procedūrinis žinojimas:</i> mokinys paaiškina, kaip

3.4. Nagrinėdamas <i>tolerancijos</i> principą, mokinys geba pagrįsti jo svarbą ir nurodyti jos ribas (pvz., negalime toleruoti žmogaus teisių pažeidimų, holokausto, terorizmo ir kitų nusikaltimų prieš žmoniją). Supranta ir nagrinėja tolerancijai priešingus <i>diskriminacijos</i> atvejus. 3.5. Diskutuodamas apie <i>teisingumą</i>, mokinys geba vertinti gyvenimo atvejus teisingumo požiūriu atsižvelgdamas į konkrečias aplinkybes, remdamasis mąstytojais pagrįsti savo teisingumo sampratą. 3.6. Dirbdami grupėje, mokiniai geba kelti hipotezes ir tikrinti jų pagrįstumą apie visuomenės etinių pažiūrų ir įsitikinimų kilmę.	gali būti pagrįstos visuomenės normos – autoritetu (asmenų, tradicijų, įstatymų, šventųjų tekstų) arba diskursu (filosofinių idėjų sklaida, politiniais debatais, demokratinių sprendimų priėmimu). <i>Metaetinis suvokimas:</i> mokinys reflektuoja savo santykius su kitais ir atsakomybę remdamasis filosofų pagrįstais etikos principais, pavyzdžiui: I. Kanto kategorinio imperatyvo formuluote „Elkis taip, kad tavo poelgio maksima galėtų tapti visuotiniu dėsniu“; prancūzų švietėjų laisvės, lygybės ir brolybės principais; Dž. Rolso nešališko teisingumo principu ir kt.
4. Gyvenimo įprasminimas pasaulyje: Aš ir prasmė	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: • Ieškoti savojo pasaulio ir gyvenimo prasmės filosofškai apmąstant žmogaus egzistenciją. • Pagrįsti gyvenimo vertę ir etinės laikysenos svarbą patyrus egzistencinį nerimą, ribines situacijas. • Konstruktyviai mąstyti apie laimę, meilę, kūrybą, tikėjimą, išmintį, laisvę ir kitas vertybes kaip gyvenimo įprasminimo galimybes. Esminis gebėjimas: Žinių taikymas ir problemų sprendimas: filosofškai interpretuoti egzistencines situacijas ir mąstyti apie pozityvias gyvenimo įprasminimo galimybes.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Diskutuodamas apie <i>laimės</i> esmines sąlygas ir sąvokos neapibrėžtumą, mokinys geba palyginti skirtingų kultūrų ir epochų išminčių etinę laikyseną, savo požiūrį ir filosofų mintis. 4.2. Mąstydamas apie <i>kančią</i> ir ribines gyvenimo situacijas, mokinys geba nagrinėti egzistencinio nerimo šaltinius ir interpretuoti „žmogaus be Dievo“ ir „žmogaus su Dievu“ (pvz., Jobo) laikyseną kančios akivaizdoje. 4.3. Svarstydamas <i>apie gyvenimo vertę</i>, mokinys nagrinėja <i>savižudybės</i> ir <i>donorystės</i> problemas, geba filosofiniu požiūriu argumentuoti pozityvias gyvenimo įprasminimo galimybes ir donorystės vertę. 4.4. Mąstydamas apie <i>gyvenimo prasmę</i>, geba nurodyti skirtingus gyvenimo įprasminimo tikslus (materialistiniai, hedonistiniai, humanistiniai - asmens tobulėjimo, etiniai, kultūriniai, religiniai) ir įvertinti konkrečias vertybes pagal šiuos tikslų prasmingumo lygmenis. 4.5. Rašydamas esė kuria filosofinio teksto arba meninio kūrinio (literatūros, dailės, kino)	<i>Faktinis žinojimas:</i> mokinys susipažįsta ir gali apibūdinti tam tikros etinės pozicijos mąstytojus (pvz., hedonistus, stoikus, skeptikus, dzenbudistus, eudemonistus, utilitaristus, egzistencialistus ir kt.). <i>Konceptualus pažinimas:</i> mokinys gali paaiškinti etikos ir kitų žmogaus pažinimo ir veiklos sričių: literatūros, kultūros, meno, politikos, mokslo, religijos sąsajas; kokią reikšmę joms turi moralės nuostatos. <i>Procedūrinis žinojimas:</i> mokinys supranta, kaip rašyti esė ir teksto interpretaciją, gali nurodyti skirtumą tarp filosofinės (egzistencinio požiūrio) ir literatūrinės, meninės (žanrų, stilių požiūrio) interpretacijos bei mokslinio pažinimo (empirinio tyrimo požiūrio). <i>Metaetinis suvokimas:</i> mokinys kelia tikslo ir vertybių klausimus, pvz., „Ko verta siekti? Ką reikia daryti?“, gali paaiškinti pamatinio gyvenimo prasmės poreikio svarbą, donorystės vertę ir kokių požiūriu grįsta jo gyvenimo vizija

9.6. Turinio apimtis

Filosofinės etikos turinys pateikiamas dviem aspektais:

- **probleminiu filosofiniu:** dalyko turinys pateikiamas *problemniais klausimais* siekiant aktualumo ir skatinant fenomenologinę etinės patirties refleksiją;
- **istoriniu sisteminiu:** supažindinama su etikos filosofine tradicija, kai kuriais žymiausiais mąstytojais, mokiniai turėtų susiformuoti bendrą supratimą apie svarbiausias antikos, krikščionybės, naujųjų amžių ir šiuolaikinės etikos raidos kryptis ir bendras idėjas, tačiau nesiekama išsamiai nagrinėti etikos filosofinių krypčių ir visų mąstymo mokyklų; vyrauja *normatyvinė etika* kaip labiausiai atitinkanti ugdymo tikslą.

9.6.1. Įsisąmoninta tapatybė ir saviugda: *Aš-Asmuo*

Kas esu ir kuo noriu būti?

Svarstomi filosofiniai klausimai ir samprotavimai apie asmens tapatumą, kūną ir sielą, prigimtines žmogaus savybes, išskiriančias žmogų iš kitų gyvų pasaulio būtybių (mąstymo galią, laisvę, etinę sąžinę, gebėjimą kelti tikslus ir siekti idealų), ką reiškia sokratiškasis kvietimas „Pažink pats save“. Aptariama pasirinkimo ir motyvacijos problema nagrinėjant paprastus kasdienių sprendimų atvejus ir keliant gyvenimo tikslų klausimą.

Kas yra išmintis, išminčius? Kaip filosofija padeda jos siekti?

Nagrinėjamos antikos, Rytų, krikščionybės ir šiuolaikinių rašytojų išminties sampratos ir žmogaus tobulėjimo vizijos.

Kaip susijusi asmens laisvė ir vertybės?

Apmąstomos antikos, krikščionybės, egzistencialistų ir šiuolaikinių filosofų svarstytos dilemos apie žmogaus laisvę ir lemtį, laisvę ir gamtos determinizmą, laisvę ir tikėjimą Dievo buvimu, asmens autonomiją ir moralės imperatyvą, laisvę ir kaltę, laisvę „anapus gėrio ir blogio“, žmogaus esmę ir laisvę, negatyvią laisvę *nuo ko* arba pozityvią vertybėms angažuotą laisvę *kam*.

Kas yra dora ir dorybės? Kaip ugdyti charakterį?

Susipažįstama su dorybių etikos kryptimis: racionalistine teorija, socialiai orientuota „aukso vidurio“ taisykle, krikščioniškąja dorybių etika, utilitarizmo ir pragmatizmo idėjomis ir individualistine savikūros etika.

9.6.2. Dialogas: *Aš ir Tu*

Aš ar kitas – svarbiausia problema? Kokią reikšmę moralei turi kitas žmogus?

Apmąstomi krikščionybės autorių, dialogo filosofijos, egzistencinių mąstytojų samprotavimai apie *kitą* žmogų kaip moralinės sąmonės centrą: „brolių ir artimųjų“; kitokių ir paslaptinių; mūsų stebėtoją ir vertintoją; kitą kaip subjektą, laisvą asmenį ir kaip manąjį Tu. Kodėl *kitas* žmogus gali tapti problema? Troškimas dominuoti. Dialoginio/moralinio santykio su kitu žmogumi kūrimo galimybės: racionalus „sokratiškasis dialogas“ ieškant tiesos; nesąlygiškas įsipareigojimas kitam priiimant atsakomybę; krikščioniškasis pasiaukojimas iki „kraujo ir gyvybės aukos“, jo prasmė, pvz., donorystė ir kitos formos.

Kodėl išgyvename vienvė?

Apmąstoma vienvės problema remiantis egzistencinių mąstytojų ir rašytojų tekstais.

Kokia draugystės reikšmė žmogaus moraliniam tapatumui?

Aptariama antikos požiūris į draugystę ir bičiulystę, jų vertybes ir patvarumą; poetų interpretacijos.

Kaip meilė išaukština žmogaus orumą ir gyvenimo vertę?

Svarstoma vyro ir moters santykių problema filosofiniu (ir psichologiniu) požiūriu.

Nagrinėjama artimo meilės samprata krikščioniškojoje filosofijoje; meilės esmė ir jos rūšys; visuotinės meilės galimybė, meilės permainingumo, netikrumo ir gebėjimo mylėti problema.

Kodėl jaučiu atsakomybę ir kaltę prieš kitą žmogų?

Svarstomi filosofiniai atsakomybės kaip humaniško, tarpžmogiško santykio pagrindai; moralinės ir metafizinės kaltės samprata; nesuinteresuotos atsakomybės literatūriniai ir egzistencinės patirties pavyzdžiai.

Kur slypi agresijos, kovos, destruktivaus elgesio, pavydo ir neapykantos šaknys?

Analizuojami filosofiniai samprotavimai apie blogio kilmę, pyktį, pavydą ir neapykantą, priešišumą, susvetimėjimą; krikščionybės ir Rytų filosofijos (induizmo, budizmo, dzenbudizmo) nuostatos apie pasipriešinimą blogiui be prievartos.

Kur galima rasti atlaidumo, gerumo šaltinį? Kaip atkurti nutrūkusį santykį su kitu?

Lyginamos ikikrikščioniškos epochos žmogaus etinės laikysenos – graikų filosofų, Romos stoikų, Rytų filosofų kilnaus žmogaus ir krikščionybės gailestingumo ir atlaidumo idealai. Aiškinamas humanistinis požiūris į nuodėmę. Svarstoma teisumo, atgailos ir atleidimo kitiems problema.

9.6.3. Socialiniai santykiai: Aš- Mes

Kokia žmogaus prigimtis – sociali ar egocentriška?

Nagrinėjamas žmogaus socialinės prigimties klausimas remiantis antikos filosofų ir moderniųjų mąstytojų. Aiškinamasi, kas yra solidarumas, teisingumas ir kitos pilietinės dorybės, kuo grindžiamos visuomenės moralės normos ir gerovės siekis.

Kokią įtaką asmenybės dorinei raidai turi vaikų ir tėvų santykiai? Kuo grindžiama pagarbos tėvams nuostata?

Iš įvairių perspektyvų – Rytų etikos, Vakarų filosofų, krikščionybės apaštalų, psichoanalitikų ir rašytojų – apmąstomi vaikų ir tėvų santykiai, Dievo kaip Tėvo įvaizdis, tinkamo ugdymo problema.

Kuo grindžiami moters ir vyro įvaizdžiai, lygios galimybės ir santykiai?

Remiantis filosofijos klasikų, krikščionybės mąstytojų, rašytojų, psichoanalitikų mintimis ir feminizmo idėjomis svarstomi požiūriai į moteriškumo ir vyriškumo prigimtį, moters ir vyro paskirtį, jų socialinį vaidmenį, lyčių santykius.

Kaip pagrįsti moralinę pareigą kaip socialinę Aš-Mes jungtį? Kodėl privalome įsipareigoti kitiems?

Nagrinėjama racionalistinė etikos kryptis, grindžiama pareigos kaip esminio ir visuotinio moralės dėsno įsisąmoninimu, humanistinės psichoanalizės požiūris ir literatūrinės pareigos motyvų interpretacijos.

Kokia tolerancijos filosofinė ir etinė reikšmė šiuolaikinėje demokratinėje visuomenėje?

Aptariama tolerancijos sąvoka, samprata ir jos ištakos (graikų kalba ir kultūra, krikščionybės idėjos, Renesanso ir Šviečiamojo amžiaus filosofija; šiuolaikinė demokratija ir tolerancija). Nagrinėjama asmeninė, religinė, politinė ir kultūrinė tolerancijos sritys, aktualumas, pagrindimas ir ribų klausimas. Svarstomos tolerancijai prieštaraujančios holokausto, diskriminacijos problemos.

Kaip filosofškai grindžiamos žmogaus teisės ir teisingumo principas?

Nagrinėjama žmogaus teisių samprata ir jos raida (stoikų *ius naturale* ir *ius gentim* sąvokų reikšmė; prigimtinių teisių idėja, viduramžių prigimtinių teisių samprata remiantis krikščionybės nuostatomis; Renesanso mąstytojų idėjos apie individo prigimtines teises, žmogaus suverenumą, nepriklausomybę nuo monarcho valios ir kt.). Svarstoma, ką reiškia teisingumo principas ir ką mes šiandien laikome teisinga sprendami visuomenės problemas. Lyginami antikos, švietimo epochos ir šiuolaikinių mąstytojų požiūriai.

9.6.4. Gyvenimo įprasminimas pasaulyje: Aš ir prasmė

Laimė – žmogaus gyvenimo tikslas? Kaip mes suprantame laimę ir kaip ją skirtingai interpretuoja filosofai?

Svarstomas laimės kaip aukščiausiojo gėrio ir moralinio gyvenimo tikslo klausimas; laimės sampratos neapibrėžtumas ir įvairios etikos koncepcijos: eudemonizmas, hedonizmas, krikščioniškoji filosofija, utilitarizmas ir kt. Apmąstomi literatūrinių herojų išgyvenimai ir mintys apie laimę.

Kur slypi kančios ir egzistencinio nerimo šaltinis? Ar kančia gali turėti etinę prasmę?

Apmąstomas filosofų požiūris į žmogaus egzistenciją pasaulyje, ribines situacijas, kančios kilmę, prasmę ir žmogaus etinę laikyseną su ja susidūrus (pagal hedonistus ir stoikus;

krikščioniškuosius ir moderniuosius mąstytojus). Kančios išgyvenimai ir įveikos būdai aptariami remiantis egzistencinės literatūros kūrinių herojų mintimis.

Kaip pagrįsti gyvenimo prasmę mirties arba savižudybės akivaizdoje?

Mąstoma apie žmogui kylančią prasmės ir beprasmybės dilemą (pagal egzistencinės pakraipos mąstytojus); pamatinį prasmės poreikį; ateistinių ir teistinių požiūrį į mirtį, kuri išgyvenama negatyviai su baime arba prasmingai su tikėjimu. Nagrinėjami racionalūs filosofų argumentai, kaip pagrįsti gyvenimo vertę savižudybės problemos akivaizdoje; kaip stoisškai įveikti neišvengiamos mirties baimę. Remiantis psichologais gali būti aptariama galimos depresijos ir savižudybės priežastys.

10. Profesinė etika – dorinio ugdymo dalis

10.1. Profesinės etikos modulio paskirtis

Profesinės etikos programa siekiama pritaikyti etikos mokymo turinį į ateitį orientuotiems mokinių poreikiams, sudaryti galimybes ją rinktis 11 arba 12 klasės etikos besimokantiems mokiniams, kuriems padėti pasirengti studijoms ir profesinei veiklai yra vienas iš aktualiausių mokymosi tikslų.

10.2. Tikslas

Profesinės etikos – padėti mokiniams įgyti bendruosius profesinės etikos kompetencijos pagrindus ir pasirengti studijoms ir profesinei veiklai.

10.3. Uždaviniai

Profesinės etikos mokymo uždaviniai:

- suteikti profesinės etikos teorinių žinių,
- padėti mokiniams ugdyti tas savo charakterio dorybes ir organizacinio veikimo įgūdžius, kurios, kaip ir teorinės kompetencijos, bus naudingos profesinėje veikloje,
- padėti mokiniams apmąstyti ilgalaikę gyvenimo tikslų siekimo strategiją ir pasirinktoje profesinėje kryptyje planuoti ne tik išreikšti save kaip unikalią asmenybę, bet ir planuoti kurti, tobulinti save, kaip garbingą, atsakingą, kompetentingą, sąmoningai savo veiklą motyvuojantį ir organizuojantį profesionalą.

10.4. Struktūra

Profesinės etikos programoje išlaikoma filosofinės etikos dalyko turinio suskirstymo struktūra. Mokinių pasiekimams fiksuoti išskiriamos keturios ugdomosios veiklos ir tematikos sritys:

10.4.1. Įsisąmonintos tapatybės ir saviugdos: *Aš-Asmuo* – tai ugdymo(si) veikla, nukreipta į mokinio savistabą, saviugdą, tapatumo paiešką, padėsiančius apsispręsti dėl savo talentų ir profesinio pašaukimo, subalansuoti savo galimybes ir norus, aiškiau suvokti profesinės sėkmės ir lyderystės prigimtį ir prasmę.

10.4.2. Dialogo: *Aš ir Tu* – tai ugdomoji veikla, formuojanti svarbiausią profesinėje veikloje gebėjimą – bendradarbiauti. Ji padės mokiniams ateityje lengviau atpažinti profesinių tarpasmeninių santykių etinių konfliktų požymius, analizuoti jų priežastis, pasverti profesinių sprendimų pagrįstumo argumentus, įvertinti galimas tokių sprendimų pasekmes.

10.4.3. Socialinių santykių: *Aš ir Mes* – tai mokymasis suprasti, kokia svarbi yra organizacijos etinė kultūra kiekvieno jos nario savirealizacijos, jo darbo bei gyvenimo kokybės požiūriu, kokia didelė yra kiekvieno dalykinės veiklos subjekto (verslo, viešojo administravimo, kultūros, švietimo ir kt. organizacijų) socialinė atsakomybė prieš visuomenę jos ilgalaikės subalansuotos plėtros perspektyvoje.

10.4.4. Gyvenimo įprasminimo pasaulyje: *Aš ir prasmė* – tai ugdomoji veikla, skatinanti mokinius galvoti apie profesinį pasirinkimą ir profesinį tobulėjimą kaip vieną iš svarbiausių gyvenimo prasmės ir pilnatvės komponentų.

10.5. Mokinių pasiekimai

1. Įsisąmoninta tapatybė ir saviugda: Aš–Asmuo	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: • Profesinė veikla – viena iš esminių, pamatinių modernios visuomenės piliečių asmenybinės savės identifikacijos, saviugdos ir savikūros proceso charakteristikų. • Profesinė veikla kaip šiuolaikinės demokratinės visuomenės piliečių asmeninės garbės ir orumo pagrindas. Esminis gebėjimas: Apsispręsti dėl savo talentų ir profesinio pašaukimo. Nuspręsti, kiek subalansuoti yra norai ir galimybės įprasminant save profesinėje veikloje. Svarstys apie tokį profesijos pasirinkimą, kuris užtikrintų, kad darbas teiktų malonumą, būtų socialiai reikšmingas ir leistų tobulėti, siekti etiškų asmeninių ir visuomeninių tikslų.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Gebės pagrįsti, kodėl šiuolaikinėje visuomenėje reikalingas ir vertinamas tik aukštos kvalifikacijos reikalaujantis profesionalus darbas ir kas yra profesinė kompetencija; apsispręsti dėl savo talentų ir profesinio pašaukimo; subalansuoti savo galimybes ir norus renkantis profesiją.	1.1.1. Suprasti, kaip istoriškai kinta požiūris į profesinę veiklą ir profesinį pašaukimą. 1.1.2. Moderni visuomenė – dirbančių žmonių visuomenė. 1.1.3. Suprasti, kad moderni visuomenė – įvairias kultūrines tradicijas atstovaujančių piliečių visuomenė. Profesinė etika – visuomenės proteguojamų, daugumai visuomenės gerovę kuriančių piliečių priimtinių dalykinės veiklos etinių vertybių, normų, principų visuma. 1.1.4. Skirti profesinės etikos vertybes (dalykinės veiklos strateginius orientyrus), profesinės etikos normas (visuomenei priimtinus bendriausius dalykinę veiklą reglamentuojančius etikos reikalavimus ir apribojimus) ir profesinės etikos principus (dalykinės veiklos strateginių tikslų įgyvendinimo taktikos pasirinkimo orientyrus). 1.1.5. Suprasti kaip esmingai yra susiję pozityvus mąstymas ir profesinė sėkmė.
1.2. Pagrįsti savo supratimą, ką reiškia būti garbingu profesionalu.	1.2.1. Žinoti apie profesinės garbės instituto istoriją. 1.2.2. Suprasti, kad demokratinėje visuomenėje žmogaus garbę ir orumą apibrėžiamo kompleksiskai, kad garbingo profesionalo samprata sudaro vieną iš esminių, pamatinių modernios visuomenės nario garbės ir orumo sampratos charakteristikų.
1.3. Analizuoti vertybines profesinės etikos nuostatas ir jų įtaką dalykinei veiklai.	1.3.1. Suprasti profesinės etikos vertybes kaip dalykinę veiklą motyvuojančius siektinus idealus. 1.3.2. Suprasti profesinės etikos vertybių prigimtį ir reikšmę.
1.4. Galvoti, jausti, veikti tam tikru būdu nukreiptu į profesines vertybes.	1.4.1. Suprasti ir paaiškinti, kam reikalingos profesinės etikos priesaikos ir kodeksai, suprasti moralinio įsipareigojimo svarbą aptariant profesinės etikos problemas.
1.5. Profesijoje ne tik išreikšti save kaip asmenybę, bet ir kurti, tobulinti save, kaip atsakingą, sąmoningai savo veiklą	1.5.1. Įgyti istorinių žinių apie istorinių, kultūrinių, religinių, politinių aplinkybių įtakojamus požiūrius į profesijas, jų prestižą visuomenėje.

motyvuojantį ir organizuojantį profesionalą.	1. 5.2. Suprasti, kad profesijos prestižas yra kuriamas nuolatos, šis procesas vyksta kartu su savo žmogiškąją garbę ir orumą, savo profesinę reputaciją puoselėjančių profesionalų kryptinga veikla.
2. Dialogas: Aš ir Tu	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: - Profesinei veiklai darbuotojai pasirenkami siekiant užtikrinti dalykinės veiklos efektyvumą, o ne darbuotojų asmeninių tikslų realizaciją. Profesinės etikos problemos iškyla, kai nepavyksta suderinti viešųjų, organizacijos ir jos darbuotojų interesų. Dalykinė veikla gali būti: - efektyvi, bet neetiška, - etiška, bet neefektyvi, - ir neefektyvi, ir neetiška, - ir efektyvi, ir etiška. - Dalykinės veiklos efektyvumo pagrindas – bendradarbiavimas, dalykinės veiklos etiškumo pagrindas – visuomenės viešųjų, atskiros organizacijos specifinių ir jos darbuotojų privačiųjų interesų derinimas. Esminis gebėjimas: Bendradarbiauti dalykinėje aplinkoje: įsiklausyti ir įsigilinti į bendradarbių nuomonę, atpažinti profesinių tarpasmeninių santykių etinių konfliktų požymius, analizuoti jų priežastis, mokėti pasverti profesinių sprendimų pagrįstumo argumentus, įvertinti galimas tokių sprendimų pasekmes (asmenines, organizacines, visuomenines); įprasti kultūringai elgtis: taisyklingai kalbėti, valdyti savo emocijas, sugebėti tvardyti, kontroliuoti savo mintis, elgseną, judesius, rūpintis savo profesiniu įvaizdžiu, branginti savo ir savo organizacijos reputaciją.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Tobulinti etiškų santykių su kolegomis kūrimo gebėjimus. Esant nepalankiai aplinkai organizacijoje demonstruoti atsparumą neigiamam organizacijos „spaudimui“.	2.1.1. Žinoti apie komandinio darbo specifiką ir dirbančiųjų dalykinio bendravimo sinergetiką.
2.2. Identifikuoti profesinės etikos konfliktų pobūdį. Mokėti pasirinkti etinių konfliktų sprendimo būdus.	2.2.1. Žinoti apie etiškų profesinių sprendimų priėmimo modelius.
2.3. Gebėti skirti formalias vadovo galias ir etinio autoriteto galią, akcentuojant, kad valdžios prigimtis lemia, kiek etiškas yra vadovavimo stilius bei santykiai su komanda.	2.3.1. Suprasti, kaip profesinės ir etinės kompetencijos įgalina profesinius vadybininko įgaliojimus sujungti su etinio autoriteto galiomis. 2.3.2. Suprasti tradicinių vadovavimo stilių etinius aspektus.
2.4. Dalykinis etiketas – griežtai reglamentuoto dalykinio bendravimo reikalavimai formuojant atitinkančią modernios demokratinės visuomenės reikalavimus darbo kultūrą. Gebėti teigiamai save pristatyti darbdaviui, kolegoms, interesantams.	2.4.1. Žinoti, kad civilizuotas elgesys dalykinėje aplinkoje – tai geros manieros. Dalykinio etiketo priemonės tvarko, drausmina, optimizuoja dalykinį bendravimą, sukuria jam palankų psichologinį klimatą, paprastina žmonių santykių reguliavimą. 2.4.2. Dalykinio etiketo reikalavimai pritaikyti tipiškoms situacijoms, todėl sutaupo žmonių laiką ir bendraujant eikvojama dvasinę energiją, poelgiams suteikia patrauklumo, o šis lemia individo veiklos sėkmę. 2.4.3. Prideramas elgesys yra vienas iš darbuotojų atitikimo socialiniam ir profesiniam statusui vertinimo

	kriterijų.
3. Socialiniai santykiai: Aš ir Mes	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata: Dalykinėje veikloje mes kuriame ne tik save, bet ir savo darbo kolektyvą, ir savo visuomenės kultūrą, ir klojame pamatus ateities visuomenės sėkmingos plėtros galimybėms ir perspektyvoms. Esminis gebėjimas: Suprasti, kokia svarbi yra organizacijos etinė kultūra kiekvieno jos nario savirealizacijos, jo darbo ir gyvenimo kokybės požiūriu, kokia didelė yra kiekvieno dalykinės veiklos subjekto (verslo, viešojo administravimo, kultūros, švietimo ar kt. organizacijos) socialinė atsakomybė prieš visuomenę jos ilgalaikės subalansuotos plėtros perspektyvoje.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Mokėti identifikuoti organizacijos etinės kultūros charakteristikas.	3.1. 1. Suprasti organizacijos etinės kultūros esmę ir reikšmę. 3.1. 2. Suprasti apie dalykinės veiklos kaip kultūros fenomeno prigimtį ir istoriją.
3.2. Mokėti identifikuoti demokratinės visuomenės viešąjį interesą aptariant rezonansinius dalykinės veiklos subjektų socialinės atsakomybės	3.2. 1. Žinoti, kad organizacijų socialinės atsakomybės sampratą apibrėžia laisvai prisiimti įsipareigojimai daryti viską, kad: verslo organizacijos remtų ir gerbtų tarptautinę žmogaus teisių apsaugą savo įtakos srityje; užtikrintų, kad jos pačios neprisidėtų prie žmogaus teisių pažeidinėjimo; paremtų profesinių asociacijų laisvę ir pripažintų teisę į veiksmingas bendras derybas; paremtų tarptautines pastangas kovojant su priverstiniu, neteisingai apmokamu darbu, vaikų darbo išnaudojimu; prisidėtų prie diskriminacijos, susijusios su įdarbinimu ir profesija, panaikinimo; paremtų prevencines programas, užtikrinančias aplinkos apsaugą; skatintų aplinkai palankių technologijų vystymąsi ir platinimą; kovotų prieš visas korupcijos formas (tarp jų ir papirkinėjimą bei kyšininkavimą). 3.2.2. Žinoti, kad profesinė veikla ir korupcija nesuderinami; identifikuoti įvairias korupcinio elgesio atmainas; atpažinti latentines korupcinio mąstymo ir sprendimų priėmimo formas, kurios ir sukuria prielaidas korumpuotam elgesiui.
3.3. Turėti supratimą apie tai, kokios Lietuvos Respublikos ir ES įstaigos vykdo profesinės etikos priežiūrą ir kontrolę.	3.3.1. Susipažins su profesinės etikos priežiūrą vykdančių institucijų darbu (LR VTEK, LR SEPK, profesinės etikos komisijos, organizacijų profesinės etikos komitetai, Europos Ombudsmeno tarnyba, kt.). 3.3.2. Žinos, kur ir koku atveju galima kreiptis dėl iškilusių profesinės etikos problemų.
4. Gyvenimo įprasminimas pasaulyje: Aš ir prasmė	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata: Dalykinėje veikloje mes atrandame save ir kitus, suprantame save ir kitus, tobuliname save ir kitus, siekiame gerbti save. Esminis gebėjimas:	

Profesinį tobulėjimą panaudoti kaip vieną iš svarbiausių gyvenimo prasmės ir pilnatvės komponentų.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Profesinės veiklos vertingumo supratimas.	4.1.1. Gebėjimas analizuoti istoriškai besikeičiantį požiūrį į mokinio planuojamą rinktis profesinę veiklą. 4.1.2. Stereotipų ir ideologinių mitų įtakos profesinėje veikloje įvertinimas.
4.2. Profesinės veiklos subjektų socialinė atsakomybė ir kiekvieno dirbančiojo vaidmens įvertinimas siekiant visuomenės bendrų tikslų.	4.2.2. Kiekvieno dirbančio žmogaus indėlio į bendrą visuomenės subalansuotos plėtros procesą svarbos suvokimas ir įvertinimas.
4.3. Garbingo profesionalo įvaizdis šeimoje ir draugų rate.	4.3.1. Garbingas profesionalas – autoritetas savo šeimos nariams ir draugams. Etiška profesinė veikla leidžia ne tik patiems pajusti savo gyvenimo prasmingumą, bet ir pelnyti aplinkinių pagarbą ir pripažinimą.

10.6. Turinio apimtis

Siūloma skirti turinio apimtį į dvi dalis.

Pirmoji dalis – tai paskaitų ir diskusijų gairės, kurių dėka mokiniai įgytų bendrųjų profesinės etikos žinių ir suprastų profesinės etikos probleminio lauko apmatų.

Antroji dalis – mokytojo pasirinkimui paliekamos pokalbių ir studentų savarankiško darbo (grupinių projektų) temos leidžiančios koreliuoti profesinės etikos turinio apimtį su mokyklos ar klasės profiliavimo specifika: akademinė, verslo, medicinos, žiniasklaidos ir reklamos etika.

10.6.1. Profesinės etikos probleminė išsklotinė

Profesinės etikos kaip taikomosios etikos specifika. Žmogaus veiklos skirstymas į rūšis: teorinę, praktinę, ūkinę-gamybinę-kūrybinę. Profesinės etikos praktinis ir kūrybinis-gamybinis kontekstas.

Etikos teorijos (deontologija, utilitarizmas, socialinio teisingumo, teleologinės, organizacijos suinteresuotųjų ir kt.).

10.6.2. Įsisąmonintos tapatybės ir saviugdų problemos

Profesinė etika kaip prideramo elgesio normų racionalaus pagrindimo, profesinės etikos kompetencijų ir įgūdžių ugdymo sistema, sutartinai priimtina vienos profesijos atstovams ir leidžianti savikūros procesą koreliuoti su visuomenės lūkesčiais ir tikslais.

Mitai apie profesinę etiką ir jų neigiama įtaka organizacijų veiklai.

10.6.3. Dialogas: Aš ir Tu

Profesinės dorybės – profesinės etikos standartams paklūstantis elgesio modeliai tapę tvirtu įpročiu, antrąja prigimtimi.

Etiniai konfliktai profesinėje veikloje ir jų sprendimo būdai.

Profesinės etikos kodeksų kūrimas ir jų veiksmingumo užtikrinimo profesinėje veikloje priemonės.

Profesinis etiketas – derama kultūringa forma etiškiems dalykiniams santykiams išreikšti.

10.6.4. Socialiniai santykiai: Aš ir Mes

Profesinės vertybės – profesinę veiklą motyvuojantys viusomeniniai idealai (pvz.: profesinė garbė ir orumas, profesijos prestižas, etc.).

Profesinės veiklos principai – kasdienės veiklos gairės, taisyklės, standartai (pvz.: profesinė kompetencija, meistriškumas, kūrybiškumas, atsakingumas, bendradarbiavimas, pagarba ir pakanta, etc.).

Profesinės etikos priežiūros ir kontrolės sistema modernioje visuomenėje.

10.6.5. Gyvenimo įprasminimas pasaulyje: Aš ir prasmė

Profesinė socializacija – asmens socialinio statuso problema. Profesinė garbė - autoritetas kolegoms, savo šeimos nariams ir draugams.

Etiškas vadovavimas – moralinio autoriteto įgalinimas.

11. Šeimos etika – dorinio ugdymo dalis

11.1. Šeimos etikos modulio paskirtis

Šeimos etikos programa skirta 11 arba 12 klasių mokiniams. Tai yra dvejetainis – deskriptyvinio ir normatyvinio – pobūdžio taikomosios etikos modulis. Remiantis ne tik etikos, bet ir kitų mokslo sričių (filosofijos, psichologijos, sociologijos, istorijos, etnologijos, edukologijos ir kt.) duomenimis, siekiama mokinius supažindinti su šeimos kaip vieno svarbiausių sociokultūrinių vienetų ypatumais. Taip pat siekiama atskleisti išskirtinę šeimos vertę asmens ir visuomenės gyvenime, padėti mokiniams išsiugdyti atsakingą požiūrį į šeimos kūrimą, įgyti gyvenimui šeimoje reikalingas vertybes ir nuostatas.

Metodologiniai kurso pagrindai – tarpdisciplininis ir holistinis požiūris į šeimą. Šeimos etika pratęsia ankstesnių klasių etikos kursą, koncentruodamasi į išsamesnes šeimos, kaip ypatingo sociokultūrinio fenomeno, studijas. Šeimos etika turi glaudžią sąsają su šeimos psichologija, rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programa, tikyba, literatūra, istorija ir kitais dalykais.

11.2. Tikslas

Mokant šeimos etikos, siekiama ugdyti visapusišką mokinių požiūrį į šeimą, pasitelkiant jų autentišką patirtį, naujas žinias ir kritinę refleksiją.

11.3. Uždaviniai

Siekiant tikslo, mokiniai yra skatinami:

- susipažinti su šeimos fenomenu plačiame istoriniame, kultūriniame, socialiniame kontekste.
- ugdyti sąmoningą apsisprendimą kurti darnią šeimą.
- permąstyti dorovinių šeimos vertybių prasmę ir aktualumą žmogaus gyvenime.
- įžvelgti šeimos, kaip asmens savirealizacijos terpės, galimybes.
- aptarti ir įvertinti šeimos institucijos pokyčius.

11.4. Mokinių pasiekimai

1. Įvadas į šeimos etiką	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata: Tarpdisciplininis ir holistinis požiūris. Esminis gebėjimas: 1. Saviugda ir savišvieta. Analizuoti šeimos etiką kaip deskriptyvinę ir normatyvinę etikos sritis.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Išmanyti pagrindines metodologines ir teorines šeimos etikos nuostatas ir pritaikyti jas, analizuojant praktines šeimos problemas.	1.1.1. Suprasti šeimos etiką psichologijos, sociologijos, istorijos, etnologijos, edukologijos, teisės ir kitų žmogaus ir visuomenės mokslų kontekste. 1.1.2. Žinoti įvairias teorines ir metodologines šeimos etikos prieigas, atrasti jų sąlyčio taškus ir prieštaravimus.
2. Šeima kaip institucija: sociokultūrinis kontekstas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Pagarba. Tolerancija. Atsakomybė. Esminis gebėjimas: 2. Kultūriniai, tarpkultūriniai ir socialiniai gebėjimai: suvokti ir vertinti šeimą, kaip unikalų sociokultūrinį fenomeną.	

Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Svarstyti ir interpretuoti įvairias šeimos sampratas, suprasti šeimos formų įvairovę.	2.1.1. Žinoti įvairių sričių moksliniuose darbuose pateikiamas šeimos sampratas. Suprasti ne tik etinį, bet ir esminį požiūrį į šeimą. 2.1.2. Mokėti apibūdinti įvairias šeimos formas. Žinoti, kas yra branduolinė, išplėstinė ir nepilna šeima.
2.2. Analizuoti šeimos instituciją kultūros, valstybės ir visuomenės kontekste. Aptarti valstybinės šeimos politikos ir šeimos etikos sąsajas. Aptarti, kas yra tradicinė lietuvių šeima, lyginti su dabartine šeimos samprata jos bruožus. Argumentuoti, kodėl šeima yra vertybė. Gebėti formuluoti ir pagrįsti savo individualų požiūrį į šeimos instituciją.	2.2.1. Suprantant kultūrinę šeimų įvairovę, paaiškinti lietuvių šeimos savitumą. Žinoti istorinę lietuvių šeimos raidą. Išmanyti lietuvių šeimos tradicijas ir papročius. Apibūdinti tradicinėje šeimoje vyravusių santykių modelį. 2.2.2. Žinoti dokumentus, reglamentuojančius valstybinę šeimos politiką. 2.2.3. Susipažinti su mokslinių tyrimų duomenimis, nusakančiais, kokią vietą šeima užima asmens vertybinių orientacijų skalėje.
2.3. Sąmoningai suvokti šeimos kūrimo svarbą, gebėti priimti įsipareigojimus ir atsakomybę.	2.3.1. Paaiškinti perdėtų lūkesčių įtaką nusivylimui šeima, šeimos gyvenimu. 2.3.2. Suvokti partnerio pasirinkimo svarbą.
2.4. Argumentuotai aptarti santuokos, kaip teisinio šeimos kūrimo pagrindo ir kaip kultūrinio idealo, asmeninio ir visuomeninio lūkesčio, temas.	2.4.1. Žinoti įvairiose kultūrose egzistuojančias santuokos formas (monogamiją, poligamiją, poliandriją, poliginiją).
2.5. Svarstyti, kokie santuokos motyvai būtų vienodai brandūs ar moralūs.	2.5.1. Įvardinti, kokie gali būti santuokos motyvai. 2.5.2. Paaiškinti, kaip suprantama „santuoka iš meilės“ ir „santuoka iš išsakaičiavimo“.
2.6. Diskutuoti, ar santuoka tikrai yra pradinis šeimos kūrimo taškas.	2.6.1. Paaiškinti santuokos ir šeimos santykį.

3. Šeima ir meilė

Mokinių pasiekimai

Nuostata:

Dialoginis atvirumas.

Esminis gebėjimas:

3. Įsisąmoninti, kad šeimos gyvenimas grindžiamas meilės vertybe. Įvertinti meilės reikšmę šeimos ir atskiro asmens gyvenimui.

Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Remiantis mokslo, literatūros ir meno pavyzdžiais gebėti analizuoti ir paaiškinti draugystės, meilės, intymumo, ištikimybės, įsipareigojimo ir kt. vertybes.	3.1.1. Žinoti meilės formas ir skirtingus jos raiškos būdus įvairiose epochose. 3.1.2. Žinoti postmodernių teoretikų (Z. Bauman, A. Giddens ir kt.) požiūrius į meilę, intymumą, geismą.
3.2. Aptarti masinės informacijos priemonėse pateikiamus meilės modelius.	3.2.2. Suprasti, kaip meilės modeliai veikiami populiariosios kultūros. 3.2.3. Paaiškinti, kodėl meilės taisyklės tampa vis įvairesnės ir prieštaringesnės.

3.3. Palyginti aistros ir draugystės meilėje dimensijas.	3.3.1. Apibūdinti romantiškos ir brandžios meilės komponentus: emociingumą, erotiškumą, nekasdieniškumą, partnerio idealizavimą, susiliejamą su partneriu /atsakomybę, rūpestį, pagalbą, išklusymą, supratimą, įvertinimą, dalijimąsi patirtimi, autonomijos ir priklausomybės pusiausvyrą. 3.3.2. Paaiškinti romantiškos ir brandžios meilės reikšmę šeimoje.
4. Šeimos funkcijos	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata: Savirealizacija. Esminis gebėjimas: 4. Gebėti kurti ir plėtoti artimus ir darnius santykius su visais šeimos nariais.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Aptarti ir įvertinti šeimos funkcijas šeimos narių poreikių tenkinimo ir vaidmenų atlikimo aspektais.	4.1.1. Palyginti įvairių autorių išskiriamas pagrindines šeimos funkcijas.
4.2. Aptarti reprodukcinę ir ugdomąją šeimos funkcijas. Apsvarstyti, kodėl žmonės nori turėti vaikų. Paaiškinti sąmoningos motinystės ir tėvystės svarbą. Diskutuoti ir analizuoti motinystės ir tėvystės įvaizdžius ir palyginti su realiais tėvų vaidmenimis.	4.2.1. Suprasti šeimos, kaip pagrindinio socializacijos instituto, reikšmę. 4.2.2. Žinoti kaip literatūroje, kine, dailės kūriniuose, žiniasklaidos pranešimuose ir kt. vaizduojama motina, tėvas, pamotė, patėvis. 4.2.3. Suprasti, kiek vienokio ar kitokio įvaizdžio kūrimui naudojamos klišės, stereotipai atitinka istorines, kultūrines, socialines šeimos gyvenimo sąlygas ir atskirų šeimos narių lūkesčius.
4.3. Paaiškinti ūkinę ir ekonominę šeimos funkcijas. Aptarti materialinių gėrybių įtaką šeimos gyvenimui. Svarstyti darbštumo, tvarkingumo, taupumo, rūpinimosi ir pagalbos buityje aspektus. Analizuoti ir kritiškai įvertinti šeimos narių vaidmenis ir pareigų pasidalijimą, aptarti simetrinį ir nesimetrinį šeimos modelius.	4.3.1. Suprasti, kad tinkamas ūkinės ir ekonominės funkcijų atlikimas, sudaro sąlygas efektyviam kitų šeimos funkcijų realizavimui. 4.3.2. Svarstyti vyro ir moters vaidmenis šeimoje, įvertinti juos praeities- dabarties ir ateities lūkesčių kontekste. Suprasti profesinio bei šeimos gyvenimo dermės svarbą.
4.4. Aptarti komunikacinę šeimos funkciją. Aptarti pripažinimo, savigarbos, psichologinio palaikymo ir saugumo poreikių tenkinimą šeimoje. Analizuoti vyro ir moters, tėvų ir vaikų santykius, jų įtaką darniam šeimos funkcionavimui. Aptarti santykius su seneliais, kaip istorinės atminties ir kultūrinės patirties perteikėjais. Diskutuoti, ar kartų konfliktas neišvengiamas.	4.4.1. Žinoti verbalinio ir neverbalinio bendravimo ypatumus. 4.4.2. Suprasti šeimos santykius kaip dinamišką procesą, reikalaujantį visų šeimos narių pastangų ir kūrybiškumo. 4.4.3. Paaiškinti tėvų ir vaikų santykių problemas, jų priežastis ir įveikimo būdus. 4.4.4. Suvokti, kad šeimos santykiai grindžiami ne tik asmenine, bet ir kultūrine patirtimi.

4.5. Paaikškinti rekreacinę šeimos funkciją. Analizuoti šeimos gyvenimą kasdienybės ir šventės kontekste. Mokėti sukurti šventę sau ir savo artimiesiems. Pasvarstyti, ar rutina yra „santykių žudikė“ ar tam tikras saugumo ir pastovumo garantas.	4.5.1. Suprasti turiningo laisvalaikio reikšmę. 4.5.2. Žinoti tradicines ir šeimos šventes. 4.5.3. Suvokti, kasdienybės grožį.
4.6. Analizuoti šeimos nefunkcionavimo priežastis ir pasekmes.	4.6.1. Išskirti pagrindines šeimos funkcionalumą trikdančias problemas. 4.6.2. Suprasti tolerancijos ir abipusės pagarbos stokos, interesų ir vertybinių orientacijų skirtingumo, asocialaus šeimos nario (narių) gyvenimo būdo žalą darniam šeimos funkcionavimui.
5. Šeimos transformacijos	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata: Kritinis mąstymas. Esminis gebėjimas: 5. Analizuoti ir kritiškai įvertinti šeimos transformacijos požymius ir veiksnus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
5.1. Analizuoti ir interpretuoti šeimos kaip institucijos nykimo priežastis ir pasekmes. Svarstyti individualizmo ir emancipacijos klausimus.	5.1.1. Suprasti šeimos institucijos kaitą globalizacijos kontekste. Paaikškinti kultūrinių, socialinių, ekonominių ir kt. veiksnių įtaką šeimai.
5.2. Aptarti ribines šeimos formas (tos pačios lyties asmenų šeimos, komunos, kohabitacija ir t.t.). Diskutuoti, ar gyvenimas kartu nesusituokus yra nuodėmė / alternatyva / norma.	5.2.1. Paaikškinti priežastis, nulemiančias santuokų mažėjimą, neregistruotų santuokų plitimą. 5.2.2. Apibūdinti, kas yra kohabitacija.
5.3. Palyginti požiūrius į santuokos nutraukimą ir pakartotines santuokas įvairiose šalyse. Aptarti skyrybų skaičiaus augimą Lietuvoje.	5.3.1. Suprasti skyrybų pasekmes buvusiems sutuoktiniams ir jų vaikams.
5.4. Aptarti gimstamumo mažėjimą. Analizuoti nėštumo nutraukimo, bevaikystės, dirbtinio apvaisinimo ir kt. problemas. Diskutuoti, ar lietuvių tautai dėl šių problemų kyla kokia nors grėsmė ir pagrįsti savo nuomonę.	5.4.1. Suprasti šeimos planavimo svarbą. 5.4.2. Žinoti psichologines, fizines ir moralines nėštumo nutraukimo pasekmes.
5.5. Diskutuoti apie atotolio (transnacionalines) šeimas.	5.5.1. Suprasti ir įvertinti migracijos pasekmes partnerystei ir vaikams.

11.5. Turinio apimtis

11.5.1. Šeimos etikos įvade pateikiamos pagrindinės metodologinės ir teorinės nuostatos, aptariamų šeimos etikos ir kitų žmogaus bei visuomenės mokslų sąsajos.

11.5.2. Šeima kaip institucija: sociokultūrinis kontekstas

Šeimos samprata. Šeimos formos. Istorinė lietuvių šeimos raida, lietuvių šeimos tradicijos ir papročiai, tradicinės šeimos tarpusavio santykiai. Šeima kaip vertybė. Etiniai valstybinės šeimos politikos aspektai. Santuokos formos (monogamija, poliandrija, poliginija). Santuokos motyvai. Partnerio pasirinkimas.

11.5.3. Šeima ir meilė

Meilės formos ir raiškos būdai. Meilės modeliai ir dimensijos. Intymumas. Geismas. Draugystė. Ištikimybė. Įsipareigojimas ir kt.

11.5.4. Šeimos funkcijos

Šeimos narių poreikiai ir vaidmenys. Reprodukcinė ir ugdomoji šeimos funkcijos (šeima, kaip pagrindinis socializacijos institutas, biologinė ir socialinė tėvystė, motinystės ir tėvystės įvaizdžiai). Ūkinė ir ekonominė šeimos funkcijos materialinių gėrybių įtaką šeimos gyvenimui; šeimos narių vaidmenų pasiskirstymas ir pareigų pasidalijimas; simetrinis ir nesimetrinis šeimos modeliai, darbštumo, tvarkingumo, taupumo, rūpinimosi ir pagalbos buityje vertybės; profesinio ir šeimos gyvenimo dermė). Komunikacinė šeimos funkcija (verbalinis ir neverbalinis bendravimas; pripažinimo, savigarbos, psichologinio palaikymo ir saugumo poreikių tenkinimas šeimoje, vyro ir moters, tėvų ir vaikų santykiais, jų įtaka darniam šeimos funkcionavimui; santykiai su seneliais, kaip istorinės atminties ir kultūrinės patirties perteikėjais; kartų konfliktas). Rekreacinė šeimos funkcija (turiningo laisvalaikio reikšmė; šventės ir kasdienybė, rutina). Šeimos nefunkcionavimo priežastys ir pasekmės.

11.5.5. Šeimos transformacijos

Šeima globalizacijos kontekste. Šeimos kaip institucijos nykimo priežastys ir pasekmės. Individualizmo ir emancipacijos įtaka šeimos kaitai. Santuokų mažėjimas, kohabitacija. Skyrybos. Pakartotinės santuokos. Gimstamumo mažėjimas. Atotolio (transnacionalinės) šeimos.

12. Etika ir kinas – dorinio ugdymo dalis

12.1. Etikos ir kino modulio paskirtis

Etika ir kinas – taikomosios etikos modulio programa, skirta 11-12 klasių mokiniams skatinant aktualiai ir kritiškai nagrinėti etikos problemas šiuolaikinį jaunimą supančių medijų ir technologijų pasaulio kontekste.

12.2. Tikslas

Remiantis kino meno interpretacija sudaryti mokiniams sąlygas formuoti dorinę poziciją, kuri padėtų orientuotis pasaulio įvairovėje, ją analizuoti, vertinti ir tinkamai elgtis.

12.3. Uždaviniai

Siekdami tikslo mokiniai skatinami:

- ugdytis gebėjimą suprasti ir analizuoti kiną, kaip šiuolaikinę kūrybos, o sykiu ir informacijos apie moralę ir vertybes priemonę;
- ugdytis gebėjimą skirti rimtąjį ir populiarųjį – komercinį kiną bei jų deklaruojamas vertybes;
- suvokti vaizdo kalbos galią, siekiant išreikšti egzistencinius žmogaus patyrimus, klausimus, poreikius ir siekius;
- remiantis vaizdo kūrinių analize kurtis pasaulėžiūrą, grindžiamą bendrosiomis žmogaus vertybėmis ir atsakingai rinktis gyvenimo būdą;
- ieškoti atsakymų į gyvenimo prasmės klausimus remiantis kine užfiksuotoje tautos ir žmonijos išmintimi;
- mokytis skirti meninį nuo propagandinio kino ir savarankiškai vertinti juose vaizduojamų pasaulietinių ir religinių pasaulėžiūrų, ideologijų vertybines sistemas.

12.4. Struktūra

Ugdymo turinys skirstomas į keturias temų ir pasiekimų grupes:

Saviugda ir savisauga: *Aš – Žmogus*,

Dialogas: *Aš ir Tu*,

Socialiniai santykiai: *Aš ir Mes*,

Santykis su pasauliu: *Aš ir Tai*.

Santykiai interpretuojami, remiantis filosofinės etikos tradicija, juos vizualizuojant kino ištraukomis. Skirstymas į temų grupes yra sąlyginis. Daugelis temų gali būti analizuojama ne tik vienoje, bet ir kitose temų grupėse, todėl griežtos jų perskyros paisyti nėra būtina. Pvz. *laimės, laisvės, gyvenimo prasmės* bei kitos temos gali būti analizuojamos iš santykio *Aš – Žmogus, Aš –*

Tu, Aš – Mes pozicijų. Tas pozicijas gali padiktuoti filmo specifika. *Tas pozicijas* gali nusistatyti ir pati klasės bendruomenė.

Kita kino ir chrestomatinių etikos temų sankirta atsiranda kiną etikos pamokose panaudojant:

- kaip informacijos šaltinį;
- kaip provokaciją mąstyti;
- kaip empatijos išgyvenimą;
- kaip atvejo analizę;
- kaip nuotaiką;
- kaip biografiją;
- kaip jautrumą aplinkai.

12.5. Mokinių pasiekimai

1. Saviugda ir savisauga: Aš - Žmogus	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata: Asmeninių kūrybinių galių paieška. Esminis gebėjimas: 1. Kino kalbos analizė, interpretacija ir refleksija.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Naudoti klasikinio ir šiuolaikinio meninio kino, dokumentinio ir animacinio kino kūrinius etikos normoms ir moralės problemoms paaiškinti.	1.1.1. Žinoti, kokios kino rūšys egzistuoja šiuolaikinėje kultūroje ir suprasti, kad jų poveikis gali būti labai įvairus: nuo pozityvaus iki negatyvaus, nuo nesuinteresuoto ir nešališko iki stipriai ideologizuoto. 1.1.2. Suprasti, kad kino menas – tai ne realybės atspindys, o jos perkūrimas, todėl kino kūriniai interpretuojami per asmenines išvalgas arba remiantis semiotika ir kitomis vaizdo atkodavimo technologijomis. Kiekviena vaizdo priemonė, kokiam žanrui ji priklausytų: dokumentika, meninis, istorinis, animacinis ar net mokslinis kinas, jo informaciją reikia priimti, kritiškai, randant savo santykį su ja. 1.1.3. Suprasti, kad kino estetika yra stiprus žmogaus taurinimo instrumentas, bet sykiu gali tarnauti ir destruktiviems tikslams.
1.2. Savistaba, savirefleksija, tapatumo paieškos. Svarstyti žmogaus duočių: kūno ir sielos reikšmę bei dermę, remiantis kino menu. Svarstyti fizinio ir dvasinio (intelektualiai ir emociškai kilnaus) gyvenimo trajektorijas, reflektuojant kine pateikiamų personažų dvasines ir fizines būsenas, sprendžiamas problemas.	1.2.1. Žinoti ir suprasti asmens kūno, proto, kalbos, emocijų fenomenus, žmogaus sąmoningai suvokiamus ir pasąmoninius poreikius. 1.2.2. Žinoti verbalinės ir neverbalinės kalbos reikšmę bendravimui ir tų kalbų ribas. 1.2.3. Suprasti, kad kūno judesys yra iškalbingas savo reakcijomis į aplinką, jį galima „skaityti“ ir taip geriau pažinti save ir kitus. 1.2.4. Suprasti, kad kūno judesys yra valingai valdomas, bet, prieš prigimtį ribojamas, praranda raiškos natūralumą ir gali tapti valdomu baimių. 1.2.5. Suprasti, kad kino galimybės yra labai didelės, dažnu atveju galinčios hiperbolizuoti, mistifikuoti ar atvirkščiai – sumenkinti, sumaterialinti žmogaus fenomeną.
1.3. Analizuoti vienatvės	1.3.1. Suvokti vienatvę, kaip būseną, būdingą

sukeliamas negatyvias emocijas ir padarinius. Ieškoti būdų jos išvengti arba ją transformuoti į asmeninę ir visuomeninę veiklą, savęs supratimą ir įsiprasminimą. Vertinti kino meną, galintį subtiliai išreikšti vienatvės liūdnąją ir linksmąją ar depresyviąją ir kūrybingąją puses.	kiekvienam asmeniui. 1.3.2. Skirti vienatvę nuo vienišumo ir suprasti, kad minioje vienatvė gali ne tik pranykti, bet ir atvirkščiai – sustiprėti. 1.3.3. Suprasti, kokie yra vienatvės padariniai, jei nemokama ją pasinaudoti savo pozityvioms galioms atskleisti. 1.3.4. Žinoti, kad vienatvės tyloje yra progų susikaupti ir kurti. 1.3.5. Žinoti būdus, galinčius susilpninti vienatvės jausmą ar net jo išvengti. Tuo požiūriu interpretuoti kiną.
1.4. Analizuoti kančios fenomeną, jos pavyzdžius kino klasikoje ir populiariajame kine.	1.4.1. Žinoti, kad kančia anksčiau ar vėliau užklumpa kiekvieną. 1.4.2. Suprasti, kad jos išvengti neįmanoma, bet galima ją palengvinti ar patrupinti jos trukmę, nukreipiant save į veiklas, kūrybą, ar ją priimant kaip gyvenimo pamokas. Šiam žinojimui ir supratimui išreikšti remtis atitinkamais kino pavyzdžiais.
1.5. Vertinti gyvenimą. Remiantis kino analize, gebėti įžvelgti ir paaiškinti jo prasmę kasdienėje ir nekasdienėje aplinkoje.	1.5.1. Žinoti mąstytojų, svarsčių gyvenimo prasmės klausimus, įžvalgas. 1.5.2. Žinoti kino klasikos, populiaraus kino, skirto gyvenimo prasmės problemoms, pavyzdžių ir dokumentikos apie iškiliąsias asmenybes, pavyzdžių. 1.5.3. Suprasti, kad režisieriai ir kino industrija suinteresuota vienu ar kitu įžvalgomis.
2. Dialogas: <i>Aš ir Tu</i>	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Atvirumas. Dialogiškumas. Esminis gebėjimas: 2. Gebėjimas pagarbiai komunikuoti su artimu ir svetimu žmogumi.	
2.1. Remiantis kino pavyzdžiais, gebėti analizuoti ir paaiškinti draugiškus, dalykiškus ar meilės santykius, juose kylančias problemas. Gebėti įsiklausyti į kitą, išgirsti kitą, išsakyti kitam savo mintį, o jei verbalinis santykis nesimezga, siekti neverbalaus dėmesingumu ir pagarba pagrįsto dialoginio santykio.	2.1.1. Suprasti, kuo draugystė skiriasi nuo meilės ir kuo jos panašios. 2.1.2. Žinoti iškiliausių mąstytojų teorijas apie jas. 2.1.3. Žinoti kino klasikos pavyzdžius, skirtus meilei išaukštinti ar problematizuoti. 2.1.4. Suprasti klasikinio kino ir komercinio kino meilės tematikos plėtotės tikslus, ypatumus, tokio kino visuomenei daromą įtaką.
2.2. Analizuoti vyro ir moters santykių problemas, remiantis lyčių ypatumais ir jų perteikimu kino kalba.	2.2.1. Žinoti, kokie yra vyro ir moters santykių raidos pasaulio kino istorijoje tendencijos. 2.2.2. Suprasti, kad kiekviena epocha iškelia naujus iššūkius vyro ir moters santykiams. 2.2.3. Žinoti kino meno pavyzdžius, kuriuose vyro ir moters santykis sakralizuojamas, mitologizuojamas, spraudžiamas į stereotipus, paprastinamas ar vulgarizuojamas.
2.3. Analizuoti pavydo ir neapykantos kilmę, prigimtį ir jų	2.3.1. Žinoti, iš kur kyla, kaip reiškiasi ir kur link veda pavydas ir neapykanta, suprasti jų pasekmes.

raišką kino mene. Analogijų būdų juos taikyti savo atvejams suprasti ir valdyti.	2.3.2. Išmanyti geriausius kino klasikos ir populiaraus kino pavyzdžius, suprasti jų poveikį žmonių santykiams. 2.3.3. Kino pavyzdžiams interpretuoti žinoti filosofinę literatūrą.
2.4. Gebėti pripažinti savo kaltę ir atleisti. Analizuoti atleidimo problematiką sakraliajame ir pasaulietiniame kino mene (dokumentiniame ir meniniame).	2.4.1. Žinoti skirtingus teoretikų požiūrius į atleidimo reikšmę tinkamiems žmonių santykiams palaikyti. 2.4.2. Suprasti sakralaus ir pasaulietinio kino pasaulėžiūrą ir ideologiją, svarstant asmeninio ar tautos atleidimo problemas.
3. Socialiniai santykiai: <i>Aš ir Mes</i>	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Atsakomybė. Pagarba. Tolerancija. Esminis gebėjimas: 3. Socialiniai gebėjimai: dalyvaujant grupės ar bendruomenės veikloje, priimti atsakomybę ir įsipareigojimus už veiklas, elgtis išmintingai.	
3.1. Analizuoti tėvų – vaikų problemas šiuolaikinėje visuomenėje, remiantis kino meno pavyzdžiais. Gerbti tėvus, suprasti nepamainomą biologinį ryšį su jais, o taip pat gerbti globėjus ir visais atvejais taikiai spręsti išskylančias problemas.	3.1.1. Išmanyti, kuo grindžiama šeimos egzistencija, kokie šiuolaikinės šeimos modeliai ir kaip tėvų–vaikų santykiai interpretuojami kino mene. 3.1.2. Suprasti, kaip modernus kinas, naujai atskleidžiamas tėvų ir vaikų santykių specifika, siekia spręsti amžinus šeimos klausimus.
3.2. Analizuoti laisvės sampratą remiantis filosofų ir kino meno bei dokumentikos pavyzdžiais. Gebėti kovoti dėl jos ir dalintis ja su kitais.	3.2.1. Žinoti filosofijos klasikų ir šiuolaikinių filosofų požiūrį į laisvę, suprasti „laisvę nuo ko“ ir „laisvę kam“, politinę laisvę ir egzistencinę laisvę, suprasti laisva valia pasirenkamos pareigos reikšmę. 3.2.2. Žinoti, kad kinas dažnu atveju idealizuoja laisvę, bet sykiu leidžia geriau suprasti, kiek pastangų, kančių ir pasiaukojimo pareikalauja laisvė ir kaip greitai ji nuvertėja, jei panaudojama ne pagal paskirtį.
3.3. Svarstyti laimės sampratą, remiantis kino meno pavyzdžiais.	3.3.1. Žinoti filosofines laimės sampratas ir suprasti, kad laimės aptartys neduoda konkrečių „receptų“. Paaiškinti, kad suprasdami laimę, žmonės gali jos nepajusti, o pajusdami - nesuprasti. 3.3.2. Žinoti sėkmės fenomeną ir jo ryšį su laime. 3.3.3. Suprasti, kad daug kino industrijos dėmesio yra nukreipta į banalią vartotojišką, hedonistinę laimės sampratą.
3.4. Gebėti interpretuoti ir diskutuoti kaltės ir atsakomybės temą, remiantis filosofų bei kino meno pavyzdžiais. Gebėti priimti atsakomybę.	3.4.1. Remiantis filosofų samprotavimais apie kaltę, suprasti, kokios skirtingos kaltės rūšys egzistuoja. 3.4.2. Išmanyti, kaip šiuolaikinė dokumentika ir kino menas atskleidžia kaltės ir atsakomybės problemas, kaip ideologinis kinas gali daryti įtaką tautos ar asmens kaltei įvertinti.
3.5. Svarstyti išminties vietą šiuolaikinėje visuomenėje.	3.5.1. Žinoti žodžio ir tylos, argumento ir pavyzdžio galią santykiams harmonizuoti. 3.5.2. Suprasti, kaip sunkiai įgijama išmintis ir remiantis

	kino (meninio ir dokumentinio) pavyzdžiais interpretuoti, kaip geriau ją atpažinti ir įvertinti.
4. Santykis su pasauliu: <i>Aš ir Tai</i>	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Kritiškumas. Pagarba gamtai ir kūrybai. Esminis gebėjimas: 4. Gebėjimas supratingai ir aktyviai dalyvauti puoselėjant ir keičiant kultūrinę ir gamtinę aplinką.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Analizuoti ir interpretuoti žaidimų ir pramogų vietą žmogaus gyvenime, kaip jie keičia gyvenimo stilių. Gebėti pasirinkti tinkamą laisvalaikio praleidimo formą.	4.1.1. Žinoti, kaip filosofinėje etikoje apibūdinamas „žaidžiantis žmogus“ ir kodėl yra svarbu mokėti žaisti net ir brandžiam amžiuje. Suprasti, kad žaidimuose slypi pavojai, nes žaidimas susijęs su netikėtumais. 4.1.2. Žinoti, kad kino menas, atskleidamas žaidžiančio žmogaus sąmonę, gali jį ne tik pakylėti iki idealų, bet ir išryškinti jo žmogiškąsias ribas, savikontrolės, o su ja ir savo tapatybės praradimą.
4.2. Remiantis kinu, interpretuoti etikos problemas žiniasklaidoje, būti kritišku jos atžvilgiu. Gebėti atpažinti šališkus ir kurti nešališkus pranešimus.	4.2.1. Suprasti, kokias žinutes praneša žiniasklaida, koks jos interesas. 4.2.2. Suprasti, kokią įtaką žiniasklaida daro asmens formavimui ir kaip jai galima atsispirti. Supratimą argumentuoti kino meno pavyzdžiais.
4.3. Diskutuoti gamtos reikšmę ir vertę šiuolaikinių technologijų įsigalėjimo kontekste. Diskutuoti ekologines problemas darnaus vystymosi perspektyvoje, savo argumentams ir elgesiui pagrįsti naudoti kino pavyzdžius.	4.3.1. Suprasti, kaip šiuolaikiniai technologiniai pasiekimai keičia žemės landšaftą, florą ir fauną ir kokios pasekmės yra prognozuojamos. 4.3.2. Žinoti pasaulio kataklizmų, priklausančių nuo žmogaus invazijos, sukeltas problemas remiantis ekologinės etikos teoretikais.

12.6. Turinio apimtis

12.6.1. Saviugda ir savisauga: *Aš – Žmogus*

- Aš – kaip kino vaizdo veikiamas asmuo.
- Aš – kaip kūnas.
- Aš – kaip siela.
- Aš – kaip asmuo.
- Vienatvė ir vienišumas.
- Kančia ir kūryba.
- Gyvenimo prasmės paieškos.

12.6.2. Dialogas: *Aš ir Tu*

- Moteris ir vyras.
- Bičiulystė ir meilė.
- Pavydas ir neapykanta.
- Nuoskaudos ir atlaidumas.

12.6.3. Socialiniai santykiai: *Aš ir Mes*

- Tėvai ir vaikai.
- Laisvė ir pareiga.

- Laimė ir sėkmė.
- Kaltė ir atsakomybė.
- Žinojimas, genialumas ir išmintis.

12.6.4. Santykis su pasauliu: *Aš ir Tai*

- Gyvoji aplinka ir industrinė kultūra.
- Šiuolaikinės informacinės technologijos.
- Šventė ir pramoga (žaidimai).

V. KATALIKŲ TIKYBA: TIKSLAI IR UŽDAVINIAI, MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS

13. Katalikų tikyba – dorinio ugdymo dalis

13.1. Dalyko paskirtis

13.1.1. Katalikų tikyba – dorinio ugdymo dalis, skirta dvasiniam mokinio ugdymui, bendrosioms žmogaus vertybėms puoselėti, gilau suvokti krikščionybę, pažinti ekumeninį ir tarpreliginį dialogą. Katalikų tikyba – konfesinis mokymas. Tai nėra religijotyros kursas, kuriame mokiniai, gaudami informaciją apie religijas, yra tik supažindinami su jomis. Tikybos pamoka nėra ir katechezės užsiėmimas, kurio tikslas brandinti asmenis tikėjimo išpažinimui bendruomenėje. 11-12 klasėse mokiniai kviečiami giliau suvokti žmogaus ir savo pašaukimą, analizuoti krikščioniškosios minties šaltinius ir pasaulio religijų sukaupą dvasinę patirtį. Mokydamasis katalikų tikybos dalyko mokinys įgyja kompetencijų prisiimti atsakomybę renkantis tolesnį gyvenimo kelią. Mokiniai skatinami pasirinkti ir grįsti savo vertybines nuostatas atsižvelgiant į santykį su Dievu, kitu žmogumi, savimi ir pasauliu akcentuojant kiekvieno asmens vertę ir unikalumą. Pamokose jaunuoliai yra raginami kelti egzistencinius, etinius, socialinius klausimus, mokyti spręsti problemas integruojant gyvenimo, tikėjimo patirtis ir mokslo pažinimą.

13.1.2. Viduriniame ugdymo konkente mokiniams siūlomos platesnės katalikų tikybos turinio pasirinkimo galimybės. Bendroji mokymo programa susideda iš keturių lygiaverčių modulių: *Katalikybė ir pasaulio religijos*, *Pašaukimai gyvenimui*, *Šventasis Raštas – gyvenimo kelionė*, *Religijos filosofija*. Modulyje *Katalikybė ir pasaulio religijos* siūloma nagrinėti įvairius žmogaus gyvenimo klausimus pasaulio religijų ir katalikų tikėjimo požiūriu. Modulyje *Pašaukimai gyvenimui* siekiama mokiniams padėti apsispręsti atsakingai rinktis prasmingą gyvenimo kelią. *Šventasis Raštas – gyvenimo kelionė* modulį gali rinktis mokiniai, kurie norėtų geriau ir giliau pažinti Šventąjį Raštą, analizuoti Dievo veikimo ženklus žmogaus gyvenime kviečiant apmąstyti savo tikėjimo kelionę. *Religijos filosofijos* modulyje mokiniai kreipiami krikščioniškosios minties tradicijos ir dvasinės patirties refleksijos link. Šį kursą patartina rinktis mokiniams, siekiantiems giliau pažinti intelektualinės ir dvasinės minties tradiciją bei reflektuoti giluminius egzistencinius tikėjimo ir gyvenimo sandūros klausimus.

13.1.3. Mokykla, atsižvelgdama į mokinių mokymosi siekius, klasės pasirengimo lygį, mokinių poreikius ir pasaulėžiūrą, tikybos mokytojo kvalifikaciją, užtikrina galimybę įgyvendinti katalikų tikybos bendrosios programos modulius. Tikybos dalyką gali rinktis kiekvienas mokinys, kuris yra atviras ieškojimams, priimančias tikėjimo tiesas, norintis laisvai ir sąmoningai apsispręsti gyventi tiesoje ir gėryje, būti ir veikti kartu su kitais. Katalikų tikyba yra nukreipta į mokinių bendrųjų, dalykinių kompetencijų ugdymą.

13.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

13.2.1. Tikslas

Katalikų tikybos tikslas – padėti mokiniams ugdytis krikščionių tikėjimu grįstas vertybines nuostatas, kurių pagrindu skatinama prasmingai gyventi atsiliepiant į Dievo kvietimą ir visuomenės poreikius, kurti atsakingus ir pagarbius santykius su visais žmonėmis, ugdyti religinį, socialinį, kultūrinį sąmoningumą.

13.2.2. Uždaviniai

Mokydamiesi katalikų tikybos mokiniai sieks uždavinių:

- brandinti savo religinę ir dorinę savivoką, kad galėtų sąmoningai, sąžiningai ir

- atsakingai rinktis elgesio ir gyvenimo būdą;
- ieškoti atsakymų į gyvenimo prasmės klausimą ir atpažinti savo pašaukimą analizuojant krikščioniškosios minties šaltinius ir kitų religijų sukaupą išmintį;
- analizuoti visuomenės gyvenimo aktualijas mokantis kritiškai vertinti, lyginti Bažnyčios socialinį mokymą su kitais požiūriais;
- pažinti Šventąjį Raštą, krikščioniškosios minties tradiciją, suprasti ir interpretuoti šaltinius, įvardinti ir argumentuotai grįsti savo įsitikinimus;
- įsisąmoninti savo ir kito asmens Dievo dovanotą unikalumą ir vertingumą, religinį ir socialinį tapatumą siekiant ugdyti komunikacinę kompetenciją kuriant atsakingus ir pagarbius tarpusavio santykius;
- patirti autentišką santykį su pasauliu, būti ir veikti visuomenėje vadovaujantis krikščioniškosiomis ir bendražmogiškosiomis vertybėmis, dirbti savo ir visuomenės gerovei.

13.2.3. Struktūra

Katalikų tikybos bendrosios programos struktūrą sudaro šie moduliai:

- *Katalikybė ir pasaulio religijos;*
- *Pašaukimai gyvenimui;*
- *Šventasis Raštas – gyvenimo kelionė;*
- *Religijos filosofija.*

13.3. Katalikybė ir pasaulio religijos: tikslas ir uždaviniai, mokinių pasiekimai, turinio apimtis

13.3.1. Katalikų tikybos programos modulis

13.3.2. Tikslas

Padėti mokiniams būti ir veikti visuomenėje vadovaujantis krikščioniškosiomis vertybėmis, kelti, analizuoti ir ieškoti atsakymų į egzistencinius žmonijos klausimus remiantis krikščionybės ir didžiųjų pasaulio religijų patirtimi, suvokti savo gyvenimo misiją, įsisąmoninti savo asmens, religinį, socialinį tapatumą, kurti tolerantiškus, pozityvius, atsakingus santykius su kitais žmonėmis ir pasauliu.

13.3.3. Uždaviniai

Katalikų tikybos mokymo programa siekiama padėti mokiniams:

- analizuoti ir išreikšti egzistencinę žmogaus patirtį, kelti klausimus ir ieškoti atsakymų gilinantis į gyvenimo prasmės paieškas, vertinti šiuos klausimus apmąstant filosofijos, religijos, mokslo, kultūros ir dabarties visuomenės patirtį, apibendrinant įžvalgas krikščionybės požiūriu;
- suprasti ir išreikšti savo jausmus ir mintis, būti jautriam kitam asmeniui ir vertinti jo pažiūras bei patirtį, veikti kartu siekiant bendro gėrio, nagrinėti ir vertinti šeimos, visuomenės, religijų pasaulėžiūras ir gerbti žmonių skirtingumą;
- gilintis į monoteistinių religijų mokymą, aptarti šventraščius, religinės patirties simbolius, analizuoti kultūros ir religijos sąsajas, skirti tiesos lygmenis moksle (faktas), etikoje (vertybinė nuostata), religijoje (egzistencinė tikrovė);
- svarstyti tapatybės, pasaulėžiūros, religinio sąmoningumo klausimus, atrasti krikščionių tikėjimą kaip žmogaus orumo šaltinį, egzistenciškai apsispręsti priimant pašaukimą profesijai, mokytis pagrįsti savo krikščioniškąją poziciją, įsisąmoninti savo reakcijas, žodžius ir veiklą.

13.3.3. Struktūra

Katalikų tikybos programa laikosi pagrindinio ugdymo bendrųjų programų struktūros, kurią sudaro aprašyti mokinių pasiekimai: vertybinės nuostatos, gebėjimai, žinios ir supratimas. Tai padės mokytojui kryptingai planuoti ugdomąją veiklą siekiant aprašytų mokinių tikybos mokymo(si) rezultatų. Ugdymo procesą siūloma organizuoti remiantis jau turima mokinių patirtimi, jų įsitraukimu į aktyvų mokymosi procesą, kitų programų integracija, bendrųjų kompetencijų ugdymu ir ryšiu su gyvenimu. Bendrojoje katalikų tikybos programoje aptariamos penkios ugdomosios veiklos sritys:

- *Gyvenimo klausimų nagrinėjimas tikėjimo požiūriu.* Veikla, skatinanti kelti egzistencinius klausimus, ieškoti ir analizuoti gyvenimo prasmės klausimus filosofijoje, religijoje, kultūroje, moksle, kritiškai ir kūrybiškai mąstyti ir apsispręsti, kaip gyventi ir įprasminti savo buvimą.

- *Bendravimas ir sutarimas.* Tai – ugdomoji veikla, skatinanti dalyvauti dialoge ir poliloge mokantis būti ir veikti kartu, diskutuoti ir sutarti, įsisąmoninti savo vaidmenis, atsakomybę šeimai, bendruomenei, visuomenei, gamtai.

- *Šventojo Rašto ir tikėjimo pažinimas.* Veikla, skatinanti domėtis didžiųjų pasaulio religijų palikimu, šventraščiais, aiškinti religijų simbolius naudojant įvairias kalbos formas, apibūdinti sąvokas, analizuoti Senojo ir Naujojo Testamento tekstus, lyginti įvairius požiūrius, argumentuoti.

- *Atsiliepiamas į Dievo ir Bažnyčios kvietimą.* Ši veiklos sritis nukreipta bendruomeniškumui ir solidarumui puoselėti rūpinantis kultūrinėmis ir religinėmis vertybėmis, gebėjimui mokytis rinktis, mąstyti, vertinti situaciją ir problemas iš įvairių pusių. Ekumeninio ir tarpreliginio dialogo šviesoje mokiniai giliau suvoks susitikimo tiesoje su kitu svarbą.

- *Dvasinis augimas.* Veikla kreipiamą į susitelkimą ir refleksiją, mokinio saviugdą, tapatumo ir pasaulėžiūros paieškas, religinį sąmoningumą ir maldos gyvenimą, pašaukimo paieškas.

13.3.4. Mokinių pasiekimai

Mokant katalikų tikybos svarbu atsižvelgti į mokinių psichologinės raidos dėsningumus, asmenybės pokyčius, dvasinės brandos ir tikėjimo augimo dėsnius ir mąstymo galimybes. Laukiami mokinių pasiekimai yra ugdymo ir ugdymosi veiklos rezultatai, atsispindintys mokinio asmenybėje: vertybinėse nuostatose, gebėjimuose, žiniose ir supratime. Prieš kiekvieną ugdymo(si) veiklos sritį nurodytos bendrosios vertybinės nuostatos. Nuostatos suprantamos kaip tikėjimo laikysena, mokinio požiūris, emocinių išgyvenimų raiška ir nusistatymas vienaip ar kitaip veikti. Esminis gebėjimas rodo galutinį šios ugdymo(si) veiklos rezultatą, kurį mokinsys, remiantis įgytomis žiniomis, gebės atlikti ir pristatyti medžiagą pagal svarstytus klausimus. Gebėjimuose įvardintos įgytos ir patirtyje gebamos taikyti žinios, atskleidžiamos asmens galimybės būti ir veikti kartu. Žinios ir supratimas nurodo, ką mokiniai sužinos iš įvairių informacijos šaltinių, kaip juos interpretuos ir vertins.

1. Gyvenimo klausimai tikėjimo požiūriu	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos 1. Gerbti žmogų ir jo gyvenimą. 2. Atsakingai siekti gyvenimo tikslų. 3. Suvokti gyvenimo vertingumą. 4. Suprasti vertybių paskirtį. Esminis gebėjimas: Kelti egzistencinius klausimus ir analizuoti juos filosofijos ir religijos požiūriu.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Kelti klausimus apie žmogų. Lyginti ir svarstyti įvairias filosofų mintis apie žmogų. Apmąstyti asmens kilnumą Biblijoje.	1.1.1. Aptarti žmogaus sampratą filosofijoje. 1.1.2. Paaiškinti asmens, sukurto pagal Dievo paveikslą, sąvoką.
1.2. Diskutuoti įvairius požiūrius apie žmogaus gyvenimą. Argumentuoti Katalikų Bažnyčios požiūrį į gyvenimą.	1.2.1. Apibūdinti įvairias nuomones apie gyvenimą. 1.2.2. Suvokti krikščionybės požiūrį į gyvenimą.

1.3. Kelti gyvenimo prasmės klausimą. Lyginti gyvenimo prasmės sampratą filosofijoje ir religijoje. Apmąstyti savo gyvenimo įprasminimo kelius.	1.3.1. Įvardinti savo gyvenimo tikslus. 1.3.2. Paaiškinti gyvenimo prasmės ieškojimus.
1.4. Suvokti etinį ir moralinį požiūrį į mirtį. Svarstyti, kodėl mirties esmė yra atverti duris į amžinybę. Stebėti, vertinti gyvenimo dabarties momentą ir analizuoti savo veiksmus siekiant gėrio. Apmąstyti žmogaus gyvenimo vertę amžinybės požiūriu religijose.	1.4.1. Aptarti gyvenimo klausimus mirties akivaizdoje. 1.4.2. Stebėti ir aptarti dabarties svarbą žmogaus gyvenime. 1.4.3. Paaiškinti žemiškojo ir amžinojo gyvenimo sąvokas religijose.
1.5. Pagrįsti vertybių vietą asmens gyvenime ir santykiuose su kitais. Analizuoti gyvenimo prioritetus.	1.5.1. Pristatyti šiuolaikinės visuomenės vertybių skalę. 1.5.2. Aptarti universaliasias ir individualiasias vertybes.
1.6. Kelti ir analizuoti mokslo ir tikėjimo klausimus istorijos raidoje. Pagrįsti mokslo svarbą pažįstant tikėjimą ir tikėjimo reikšmę mokslui.	1.6.1. Įvardinti mokslo ir tikėjimo keliamus klausimus. 1.6.2. Paaiškinti mokslo ir tikėjimo autonomiją ir sąlytį.

2. Bendravimas ir sutarimas

Mokinių pasiekimai

Nuostatos:

1. Pripažinti bendruomenės vertę.
2. Vadovautis teisingumo, tolerancijos principais visuomenės gyvenime.
3. Gerbti žmogaus religinius įsitikinimus.
4. Puoselėti žmogaus ir gamtos darną.

Esminis gebėjimas:

Analizuoti visuomenės, religinės bendruomenės etinius modelius.

Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Analizuoti ir vertinti šeimos modelius. Įvertinti mąstymo stereotipus ir tarpasmeninius santykius šeimoje. Svarstyti kitų religijų požiūrį į šeimą. Lyginti ir analizuoti religinių bendruomenių struktūrą.	2.1.1. Aptarti visuomenėje siūlomus šeimos modelius ir religijų nuostatas šeimos atžvilgiu. 2.1.2. Paaiškinti religinių bendruomenių kilmę, etinius principus.
2.2. Svarstyti globalios visuomenės pasiekimus, gyvavimo principus ir kylančias problemas siūlant sprendimo būdus. Apmąstyti bendros gerovės principus ir asmeninį indėlį jos kūrimui. Naudojant IKT priemones paruošti pranešimą apie teisingumo, solidarumo, universalumo principus visuomenės ir religijų patirtyje.	2.2.1. Apibūdinti socialinius, psichologinius, dvasinius neteisingumo visuomenėje reiškinius ir nurodyti jų sprendimo kelius. 2.2.2. Pristatyti religijų socialinio teisingumo principus.
2.3. Analizuoti ekologinę aplinkos situaciją nurodant priežastis ir sprendimo būdus, etikos principus. Atpažinti žmogaus ir Dievo santykio	2.3.1. Aptarti gamtos ryšį su pasaulėžiūra, santykį su religija. 2.3.2. Apibrėžti religijos sąvoką ir įvardinti

raiškos būdus. Svarstyti pagonybės kilmę, jos paskirtį ir dabartinės raiškos formas.	pagonybės ženklus.
2.4. Naudojant IKT priemones analizuoti Rytų religijų ir krikščionybės mokymą. Apmąstyti Rytų religijų įtaką pasauliui, Lietuvai. Pagrįsti dvasinių vertybių reikšmę.	2.4.1. Paaiškinti Dievo ir žmogaus santykį ir raiškos būdus Rytų religijose.
3. Šventojo Rašto ir tikėjimo pažinimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: 1. Pripažinti kitų religijų tikinčiųjų dvasinę patirtį. 2. Gerbti Šventąjį Raštą ir kitų religijų šventąsias knygas. 3. Suvokti Jėzaus Kristaus unikalumą ir aktualumą. Esminis gebėjimas: Pristatyti šventraščių tekstus ir monoteistinių religijų mokymą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Lyginti apreikštųjų religijų doktrinas. Svarstyti musulmonų, judėjų, krikščionių bendruomenių ypatumus. Analizuoti fundamentalizmo poveikį visuomenei.	3.1.1. Apibūdinti apreikštųjų religijų mokymą. 3.1.2. Paaiškinti Dievo sampratą islame, judaizme, krikščionybėje.
3.2. Pristatyti svarbiausias musulmonų, judėjų, krikščionių šventąsias knygas. Analizuoti Dievo sandorą su žmogumi.	3.2.1. Aptarti monoteistinių religijų šventraščius, jų kilmę, sandarą. 3.2.2. Paaiškinti šventraščių reikšmę įvairiose religijose.
3.3. Analizuoti moralines žmonių problemas ir išryškinti sankirtų aktualumą religijose. Apmąstyti Dekalogo, Palaiminimų, Šariato svarbą tikinčiojo gyvenime. Svarstyti pranašų paskirtį ir Dievo veikimą šiandien.	3.3.1. Pristatyti žmogaus nuopolio ir Dievo gelbėjimo kelią monoteistinėse religijose. 3.3.2. Paaiškinti pranašų paskirtį religijose.
3.4. Analizuoti Naujojo Testamento palyginimų šiuolaikiškumą. Lyginti Jėzaus asmens sampratą kitose religijose. Apmąstyti savo požiūrį į Jėzų ir nuolatinį Dievo veikimą istorijoje.	3.4.1. Aptarti pagrindinę Kristaus žinią Naujajame Testamente. 3.4.2. Paaiškinti, kas yra Jėzus didžiosiose pasaulio religijose.
4. Atsiliepimas į Dievo ir Bažnyčios kvietimą	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: 1. Gerbti kitų tautybių ir kitų religijų asmenis. 2. Jausti atsakomybę dėl tautos kultūros ir žmonių veiklos. 3. Suvokti kultūrinių ir dvasinių vertybių vietą žmogaus gyvenime 4. Toleruoti skirtingas religines tradicijas puoselėjant savąjį tikėjimą Esminis gebėjimas: Analizuoti visuomenės kultūros ir religijos vertybes ir jų tarpusavio ryšius.	

Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Pristatyti ir įvertinti daugiakultūros visuomenės bruožus. Apmąstyti savo požiūrį ir santykį su kitokiu. Analizuoti visuomenės ir religijų santykių pobūdį ir įtakas. Svarstyti Bažnyčios atvirumą kitų tautybių ir religijų žmonėms.	4.1.1. Apibūdinti visuomenės narių santykius su savo ir kitomis religijomis. 4.1.2. Paaiškinti daugiakultūros visuomenės privalumus ir iššūkius.
4.2. Analizuoti žmogaus veiklos ir darbo paskirtį, situaciją visuomenėje ir vertę. Pristatyti žmogaus kaip kūrėjo paveikslą Biblijoje įvertinant jo pėdsakus kultūroje. Vertinti Bažnyčios požiūrį į kūrybą ir veiklą. Apmąstyti vertybių ir veiklos sąlytį ir pagal pateiktus pavyzdžius kritiškai vertinti situaciją.	4.2.1. Aptarti žmogaus veiklos vertę. 4.2.2. Paaiškinti Šventojo Rašto požiūrį į žmogų kaip kūrėją.
4.3. Lyginti ir kritiškai vertinti kultūrų ir religijų perduodamas vertybes. Apmąstyti savo vaidmenį visuomenėje ir religinėje bendruomenėje, aptarti, kokiomis kultūrinėmis ir dvasinėmis vertybėmis noriu vadovautis savo gyvenime. Analizuoti ir vertinti technologijų įtaką žmogui ir žmogaus įtaką technologijoms.	4.3.1. Aptarti kultūros ir religijų puoselėjamas vertybes. 4.3.2. Apibūdinti asmens vaidmenį visuomenėje ir Bažnyčioje. 4.3.3. Paaiškinti, kaip technologijos įtakoja dvasinį žmogaus pasaulį.
4.4. Naudojant IKT priemones pristatyti Rytų ir Vakarų Bažnyčios istorijos kelią, jų santykių raidą ir perspektyvas. Analizuoti dokumentus apie ekumenizmą ir tarpreliginį dialogą nurodant jų reikšmę. Apmąstyti taikos maldų paskirtį ir pagrįsti tarpreliginio dialogo svarbą visuomenei.	4.4.1. Aptarti įvairias krikščionių bendruomenes. 4.4.2. Paaiškinti ekumenizmo ir tarpreliginio dialogo svarbą globaliame pasaulyje.

5. Dvasinis augimas

Mokinių pasiekimai

Nuostatos:

1. Siekti giliau pažinti save.
2. Pripažinti Dievo buvimą savyje.
3. Vadovautis egzistenciniu apsisprendimu būti kilniu žmogumi.

Esminis gebėjimas:

Stebėti ir analizuoti įvairius savo tapatybės aspektus.

Gebėjimai	Žinios ir supratimas
5.1. Svarstyti realiąsias, idealiąsias, potencialiąsias savo asmens galias. Aprašyti ir pagrįsti savo gyvenimo patirtį, siekius, vertybes. Analizuoti, kaip galima įveikti skirtingus požiūrius, klaidas, sunkumus, nesėkmes neprarandant savasties.	5.1.1. Apibūdinti savąjį „Aš“ įvairiais aspektais. 5.1.2. Paaiškinti, kaip siekiu savo gyvenimo tikslų įveikdamas sunkumus.
5.2. Analizuoti skirtingų išorinių ir vidinių poreikių, siekių suderinamumą. Apmąstyti	5.2.1. Aptarti, kaip gebu derinti išorinius siekius su vidiniais.

asmens vientisumo paveikslą Biblijoje. Svarstyti, kas yra žmogaus orumas, kada jis pažeidžiamas ir kaip gali būti atstatomas. Aptarti būdus, kuriais remiantis, auginama mūsų dvasia.	5.2.2. Paaiškinti, ką reiškia būti oriu (kilniu, garbingu) žmogumi.
5.3. Analizuoti, kas įtakoja pasaulėjautą ir pasaulėvaizdį ir kaip jie keičiasi. Apmąstyti, kas žmoguje pastovu, o kas kinta apsisprendžiant būti kilniu žmogumi.	5.3.1. Apibūdinti supratimą apie save ir pasaulį. 5.3.2. Paaiškinti asmens apmąstymų ir vidinių pojūčių reikšmę.
5.4. Įvertinti dvasinių pratybų svarbą ir numatyti, kaip galima augti dvasioje. Analizuoti maldos paskirtį. Aptarti sąmoningo krikščionio bruožus.	5.4.1. Apibūdinti savo tikėjimo raidą. 5.4.2. Paaiškinti dvasinių vertybių paskirtį.

13.3.5. Turinio apimtis

Tai – temų gairės, nurodančios, kiek ir ko yra mokomasi. Tikybos mokymo tematika įvardinta probleminiais klausimais siekiant mokinius nukreipti ieškoti atsakymų į svarbiausius žmogaus gyvenimo ir tikėjimo klausimus remiantis monoteistinių pasaulio religijų tikėjimo patirtimi, norint padėti mokiniams individualiai mokytis ir atsakingai rinktis. Programa krepiama į aktyvų ugdymo proceso organizavimą stebint, kaip keičiasi mokinių vertybinės nuostatos, įvardinant, kokie gebėjimai yra lavinami. Ugdymo turinys pateikiamas penkiose ugdomosios veiklos srityse:

13.3.5.1. Gyvenimo klausimai tikėjimo požiūriu

Kas yra žmogus? Kokie yra filosofijos ir religijų požiūriai į žmogų? Kodėl yra svarbu atrasti save kaip asmenį, sukurtą pagal Dievo paveikslą?

Ar gyvenimas rizika? Koks yra žmogaus gyvenimo tikslas? Kaip galima įveikti gyvenimo sunkumus? Ką gali pasakyti filosofai ir religijų išmintis apie žmogaus gyvenimą?

Kur paslėptas gyvenimo lobis? Kokie yra svarbiausieji žmogaus būties klausimai? Kaip galima įprasminti savo gyvenimą? Ar tikėjimas padeda siekti prasmingesnio gyvenimo?

Koks yra dabarties santykis su amžinybe? Ką reiškia būti čia ir dabar? Kur link einu? Ar su mirtimi viskas baigiasi? Kas religijose yra bylojama apie mirtį? Kas yra amžinybė krikščionybės požiūriu?

Būti ar turėti? Ką visi gerbia ir vertina? Kokios mano vertybės ir prioritetai? Ką renkuosi ir kodėl? Kokia yra dvasinių vertybių vieta asmens gyvenime?

Ar įmanomas mokslo ir religijos dialogas? Kokia mokslo paskirtis? Koks yra religijos tikslas? Kodėl dera mokslas ir religija?

13.3.5.2. Bendravimas, sutarimas

Kokia yra šeimos ir bendruomenės samprata religijose ir kultūroje? Kokie yra šeimos modeliai religijose ir visuomenėje? Kokie etiniai principai vienija religines bendruomenes?

Ar visuomenėje remiamasi teisingumo, solidarumo, universalumo principais? Kokie yra globalizacijos laimėjimai ir iššūkiai? Kokia solidarumo paskirtis? Kaip įveikti neteisingumo apraiškas? Ar krikščioniškasis socialinis mokymas įtakoja visuomenę?

Kodėl svarbi žmogaus ir gamtos darna? Kas yra religija? Koks yra žmogaus bandymas atsiliiepti Dievui pagonybėje? Kokie yra pagonybės pėdsakai mūsų kultūroje? Koks religijos požiūris į gamtos išsaugojimo problemas?

Koks Dievo ir žmogaus santykis Rytų religijose? Kokie yra krikščionybės ir Rytų religijų skirtumai? Kokia Rytų religijų įtaka žmogus dvasiniam gyvenimui ir visuomenės kultūrai?

13.3.5.3. Šventojo Rašto ir tikėjimo pažinimas

Kokie yra apreikštųjų religijų (judaizmo, islamo, krikščionybės) mokymo principai? Koks yra religijos ir fundamentalizmo ryšys?

Kokia šventraščių reikšmė apreikštosiose religijose? Kodėl Dievas sudarė su žmogumi sandorą?

Koks yra Dievo ir žmogaus dialogas? Kuo Dekalogas, Palaiminimai, Šariatas yra svarbūs tikinčiųjų žmonių gyvenime? Koks pranašų vaidmuo praeityje ir šiandien?

Ar pažįstu Jėzų? Koks yra Jėzaus paveikslas didžiosiose pasaulio religijose? Kaip galima suprasti Naujojo Testamento palyginimus?

13.3.5.4. Atsiliepimas į Dievo ir Bažnyčios kvietimą

Kokie visuomenės ir religijų santykiai? Kokie yra daugiakultūriškumo ženklai visuomenėje? Koks mano požiūris į kitų tautybių ir religijų žmones? Koks Bažnyčios vaidmuo daugiakultūroje visuomenėje?

Ar žmogaus veiklą įtakoja asmens vertybės? Koks religijų požiūris į meną ir žmogaus veiklą? Kaip asmens vertybės sąlygoja žmogaus veiklą?

Kokia yra kultūros ir religijos sąveika? Vertybių sankirta ar suderinamumas? Kaip derinu pilietiškumą ir dvasingumą? Technologijų įtaka žmogui ar žmogaus įtaka technologijoms?

Ar svarbu siekti ekumenizmo ir užmegzti tarpreliginį dialogą? Kokia yra Rytų ir Vakarų Bažnyčių istorinė raida ir patirtis? Kodėl yra meldžiamasi už taiką visose religijose? Kuo aktualus ekumenizmas ir tarpreliginis dialogas?

13.3.5.5. Dvasinis augimas

Kas aš esu? Kokie mano gyvenimo tikslai, siekiai, vertybės? Koks yra mano ryšys su religija, Dievu?

Ar aktualus asmens orumas? Kaip priimu savo ribotumus ir juos įveikiu? Kodėl žmogui yra reikalinga siekti vidinės ir išorinės pusiausvyros?

Kokia yra mano pasaulėjauta ir pasaulėžiūra? Ar esu egzistenciškai apsisprendęs? Kokiu žmogumi norėčiau tapti? Kuo tikinčiojo asmens pasaulėžiūra gali praturtinti šiuolaikinę visuomenę?

Kokia mano tikėjimo kelionė? Kokios yra tikėjimo augimo pakopos? Kodėl žmogui reikia maldos? Ką reiškia sąvokos „tradicinis tikintysis“ ir „sąmoningas krikščionis“?

13.4. Pašaukimai gyvenimui: tikslas ir uždaviniai, mokinių pasiekimai, turinio apimtis

13.4.1. Katalikų tikybos programos modulis

13.4.2. Tikslas

Mokant katalikų tikybos siekiama mokiniams padėti pasirinkti tolesnį gyvenimo kelią remiantis krikščioniškąja pašaukimo samprata. Jie yra skatinami pastebėti ir suprasti Dievo kvietimą pozityviai bei kūrybiškai realizuoti save pasaulyje ir į tai atsiliepti maksimaliai naudojant savo gabumus, talentus bei įgytuosius gebėjimus bendrajam gėriui.

13.4.3. Uždaviniai

Katalikų tikybos programoje mokiniai:

- skatinami pažinti Dievo jiems dovanotą unikalumą, įgimus talentus, gabumus ir įgytuosius gebėjimus, vertinti juos kaip dovanas, už kurias dera su dėkingumu Dievui įsipareigoti gyvenime renkantis ir kuriant ne tik individualų, bet ir bendrąjį gėrį;

- mokosi veikti kartu su kitais inicijuodami ir kurdami projektus, kuriuose bus realizuojami

- artimo meilės darbai;
- ieško atsakymų į egzistencinius, etinius, socialinius klausimus Šventajame Rašte ir Bažnyčios dokumentuose;
- susipažįsta su Bažnyčios socialiniu mokymu;
- mokosi remtis tikėjimu laisvai ir atsakingai priimdami Dievo kvietimą bendrystei ir meilei

- renkantis bet kurią profesiją, svarstant savo ateities perspektyvas ir ateities gyvenimo kelią.

13.4.4. Struktūra

Programoje aprašytos krikščioniškosios vertybinės nuostatos, gebėjimai, žinios ir supratimas penkiose mokymosi veiklos srityse:

- *Gyvenimo klausimų tikėjimo požiūriu* veikloje mokiniai yra skatinami svarstyti savo patirtis ir problemas, kelti egzistencinius klausimus ir sieti juos su krikščionių tikėjimu.
- *Bendravimo ir sutarimo* srityje akcentuojamos artimo meilės perspektyvos santykiuose su žmonėmis mokantis meilę realizuoti bendraujant, bendradarbiaujant, sprendžiant problemas bei konfliktus.
- *Šventojo Rašto ir tikėjimo pažinimo* veikloje gilinamos bei plečiamos tikėjimo žinios analizuojant Šventąjį Raštą, Katalikų Bažnyčios dokumentus ir galimas jų sąsajas su mokinių patirtimi bei ateities planais.
- *Atsiliepdami į Dievo ir Bažnyčios kvietimą* mokiniai apmąstys jaunų žmonių santykį su Bažnyčia, savo vietą tikinčiųjų bendruomenėje, svarstys ir sieks realizuoti Bažnyčios socialinio mokymo, artimo meilės principus dalyvaudami labdaros projektuose ar kitoje konkrečioje veikloje liudijant meilę artimui.
- *Dvasinio augimo* veiklos srityje mokiniai skatinami gilintis į savo vidinį pasaulį, ugdytis sąžinę, dėkingai priimti savo unikalumą, gabumus ir talentus, atrasti savo pašaukimą, remtis malda.

13.4.5. Mokinių pasiekimai

Gyvenimo klausimai tikėjimo požiūriu	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: 1. Suvokti savo ir kiekvieno asmens unikalumą bei reikšmingumą: mūsų reikia Dievui ir pasauliui. 2. Giliau pažinti Kristų ir pasirinkti Jį kaip sektiną pavyzdį bei realų pagalbininką. 3. Ugdytis krikščioniškąją viltį – optimizmą, ryžtą, amžinybės siekį. 4. Renkantis profesiją ar studijas orientuotis į pašaukimą. Esminis gebėjimas: Remiantis krikščionių tikėjimu svarstyti ir spręsti savo patirtis ir problemas, pašaukimo ir gyvenimo klausimus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1. Įsisąmoninti savo asmens tapatumą, savitumą bei paskirtį. 1.1. Įvardinti savo gabumus, talentus, pasiekimus, priimti tai kaip dovanas. 1.2. Pagrįsti savo ir kitų originalumą, vertingumą kaip motyvą džiaugtis bei dėkoti, kaip stimulą kurti bei skleisti.	1.1.1. Aptarti kiekvieno mūsų savastį krikščionybės mokymo apie sukūrimą požiūriu. 1.2.1. Suvokti, kam ir kodėl derėtų dėkoti už mūsų savastį bei pasiekimus. 1.2.2. Remiantis Šventuoju Raštu bei Bažnyčios mokymu svarstyti pozityvias mūsų savitumo bei vertingumo perspektyvas renkantis gyvenimo kelią.
2. Iš naujo įvertinti Kristų bei galimą Jo įtaką savo gyvenime. 2.1. Aptarti įvairias kitų žmonių įtakas mums ir jas įvertinti. 2.2. Įvardinti bei svarstyti savo vertybes bei prioritetus, imponuojančius herojus, idealus.	2.1.1. Remiantis Naujuoju Testamentu ir kitais šaltiniais (Jonu Pauliumi II, Benediktu XVI, T. Dajczer, L.G. Carvajal, Ph. Yancey) giliau pažinti Kristaus Asmenį, atrasti, kuo jaunimui Jis aktualus šiandien. 2.2.1. Aptarti jaunimo mėgstamus herojus bei šiandienos vertybes Jėzaus Kristaus asmens ir Jo mokymo šviesoje. 2.2.2. Analizuoti tikėjimo Kristumi reikšmę savo gyvenime.

3. Įveikti ir/arba įprasminti negatyviusius gyvenimo reiškinius. 3.1. Atskleisti bei įvardinti savo kompleksus, baimes, silpnybes, ydas. 3.2. Aptarti kančios priežastis savo ir kitų gyvenime, būdus sunkumams įveikti arba priimti bei įprasminti.	3.2.1. Analizuoti krikščionybės požiūrį į blogį bei kančią, jų atsiradimo priežastis, būdus jiems įveikti arba įprasminti. 3.2.2. Aptarti Kristaus Prisikėlimo svarbą kiekvienam iš mūsų. 3.2.3. Aiškintis amžinybės bei eschatologijos sampratą krikščionybėje: viltį, į kurią visi esame pašaukti.
4. Ieškoti pašaukimo ir jį atrasti. 4.1. Objektiviai ir kryptingai vertinti savo polinkius, interesus, talentus kaip prielaidas būsimai profesijai, darbui, mokymuisi. 4.2. Įvardinti savo siekius, svajones, norus, įvertinti laimės ir sėkmės sąlygas, realias pasirinkimo galimybes. 4.3. Paaiškinti pašaukimo sąvoką bei rūšis.	4.1.1. Aptarti karjeros ir pašaukimo kelio skirtumus: ar galiu parsiduoti? 4.2.1. Suvokti, jog pašaukimą atitinkanti profesija ir darbas padeda rasti laimę. 4.3.1. Suprasti Dievo ir Bažnyčios pašaukimą mylėti, kurti, šventėti. 4.3.2. Suvokti tarnystės sampratą krikščionybėje, jos reikalingumą visuomenei, bendruomenei, šeimai, asmeniui, tarnystės ir meilės, tarnystės ir valdymo sąveikas.
5. Tausoti dovanotą laiką siekiant jį įprasminti. 5.1. Atrasti užimtumo ir laisvalaikio, darbo, mokymosi ir poilsio pusiausvyrą. 5.2. Įžvelgti Dievo veikimą pasaulio bei žmogaus istorijoje, Dievo kvietimą prasmingai būti laike.	5.1.1. Suprasti, jog tinkamas poilsis ir pramoga įmanomi tik prasmingai gyvenant. 5.2.1. Svarstyti, į kokį džiaugsmą mus kviečia Kristus. 5.2.2. Aptarti <i>chronos</i> ir <i>kairos</i>, mokėjimą skubėti ir mokėjimą sustoti, laiką, skiriamą sau, kitiems, Kitam.
6. Pastebėti, atrasti ir neverčiamam rinktis tikrąjį gėrį. 6.1. Aptarti įvairias laisvės sampratas ir apibrėžti savąją. 6.2. Suvokti, jog laisvė realizuojama tik pasirenkant gėrį. 6.3. Įvardinti orientyrus, kuriais remiantis padedama tinkamai pasirinkti.	6.1.1. Nagrinėti, kaip ir kodėl Dievas apdovanoja mane laisve, kuo laisvė skiriasi nuo savivalės bei anarchijos, koks yra laisvės, įsipareigojimo ir atsakomybės ryšys, kaip pavergia mus blogis, klaida, nuodėmė. 6.2.1. Svarstyti, kaip mus laisvina tiesa, gėris, pozityvus atsakas į Dievo ir žmonių kvietimą, savirealizaciją kūryboje. 6.3.1. Analizuoti asmens sąžinės balso, Šventojo Rašto bei Bažnyčios mokymo suderinamumą su mūsų laisve.
Bendravimas ir sutarimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: 1. Gyventi ir darbuotis brolystėje, kurti geresnę savo tėvynės ateitį. 2. Realizuoti save kaip asmenį išsaugant tapatumą, savarankiškumą. 3. Siekti socialinio teisingumo ir jį ginti. 4. Įvardinti ir netoleruoti savyje bei savo aplinkoje grubumo, agresijos, patyčių, smurto apraiškų. Esminis gebėjimas: Santykiuose su žmonėmis remtis artimo meile ir ją realizuoti bendraujant, bendradarbiaujant, sprendžiant problemas ir konfliktus.	

Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1. Dalytis medžiaginėmis ir dvasinėmis gėrybėmis. 1.1. Įveikti savyje aroganciją, norą pasirodyti, apsimesti. 1.2. Bendradarbiauti, darniai dirbti komandoje, grupėje siekiant bendro tikslo. 1.3. Padėti silpnesniam, nelaimingam: paremti, sušelpsti, paguosti.	1.1.1. Aptarti puikybę kaip esminę ydą, individualizmą kaip vieną negatyviausių mūsų laikų tendencijų. 1.2.1. Analizuoti darbo komandoje, grupėje principus. 1.2.2. Išmokti bendradarbiauti rengiant ir pristatant medžiagą, kuriant bei realizuojant projektus. 1.3.1. Analizuoti Bažnyčios patirtį mažinant vargą, socialinę atskirtį, kančią; šios patirties elementus pritaikyti konkrečiai veiklai.
2. Savarankiškai apsispręsti, pasirinkti, išdrįsti pasisakyti, veikti. 2.1. Įvardinti asmenines nuostatas bei vertybes, dalytis jomis; pagarbiai priimti kitų vertybes. 2.2. Atvirai ir drąsiai reikšti savo požiūrį išlaikant toleranciją, taktą. 2.3. Argumentuoti savo nuomonę, ginti įsitikinimus, elgtis pagal juos nepasiduodant grupės, mados, autoritetų spaudimui.	2.1.1. Lyginti individo ir asmens sampratą krikščioniškuoju požiūriu, analizuoti priežastis, kodėl žmogus yra paverčiamas priemone. 2.2.1. Suvokti savo tapatumą, savastį, lytiškumą, kiekvieno asmens teises, laisvę bei vertę; paaiškinti, kuo krikščionybė tai grindžia. 2.3.1. Kitiškai analizuoti įvairias žmones niveliuojančias, asmenį nuvertinančias tendencijas, visuomenės struktūras bei teorijas, lyginti jas su Šventojo Rašto ir Bažnyčios mokymu.
3. Bažnyčios socialinio mokymo principus sieti su savo gyvenimu ir bandyti juos taikyti. 3.1. Interpretuoti Bažnyčios socialinio mokymo teiginius. 3.2. Bažnyčios socialinio mokymo požiūriu vertinti mūsų šalies, savo aplinkos žmonių gyvenimo sąlygas, politinius, ekonominius, kultūrinius reiškinius.	3.1.1. Susipažinti su Bažnyčios socialinio mokymo principais. 3.2.1. Pateikti pozityvių pavyzdžių, kaip yra įgyvendinamas Bažnyčios socialinis mokymas (nagrinėti faktus, duomenis iš žiniasklaidos, statistikos apie katalikiškų bendruomenių, organizacijų veiklą).
4. Gerumu ir teisingumu nugalėti pyktį, nepasitikėjimą, abejingumą. 4.1. Savyje bei aplinkoje įžvelgti agresyvias tendencijas, atrasti bei įvardinti jų kilmės priežastis. 4.2. Tikėjimo šviesoje aptarti saviugdos bei geranoriško bendravimo būdus, padedančius įveikti šiurkštumo, patyčių, smurto apraiškas.	4.1.1. Remiantis Kalno pamokslu svarstyti, iš kur kyla neapykanta, smurtas. 4.1.2. Lyginti Aukso taisyklės ir Didžiojo įsakymo nuostatas su mūsų pačių bendravimu. 4.1.3. Tikėjimo požiūriu vertinti individualizmo, pragmatizmo, reliatyvizmo, konkurencinės kovos teorijas bei praktikas. 4.2.1. Pateikti pavyzdžių ir liudijimų, kaip įveikiamas santykių negatyvizmas.

5. Pozityviai keisti artimiausią aplinką, darbuotis savo šalies gerovei. 5.1. Įveikti pasyvumą, skepticizmą dėl savo vaidmens visuomenėje bei tėvynėje. 5.2. Siūlyti konkrečių idėjų, iniciatyvų socialiniams, kultūriniais, ekonominiams projektams bei akcijoms mokykloje, gyvenamojoje vietovėje, šalyje. 5.3. Svarstyti, kaip galime tobulinti Bažnyčios ir pasaulietinių institucijų bendradarbiavimą Lietuvoje.	5.1.1. Nagrinėti popiežių Jono Pauliaus II, Benedikto XVI raginimus mūsų dienų jaunimui. 5.2.1. Analizuoti krikščionio piliečio misiją pasaulyje, konkrečias galimybes mūsų šalyje, krikščionišką požiūrį į valdžią, politiką, ekonomiką, kultūrą, šeimą. 5.3.1. Aiškinti pilietinių iniciatyvų, krikščionių jaunimo veiklos pavyzdžius bei liudijimus, svarstyti, kaip patys galėtume pritaikyti gyvenime jų patirtį.

Šventojo Rašto ir tikėjimo pažinimas

Mokinių pasiekimai

Nuostatos:

1. Renkantis gyvenimo kelią pasinaudoti Šventojo Rašto išmintimi.
2. Pozityviai priimti Bažnyčios siūlomą vertybių skalę ir remtis ja savo gyvenime.
3. Savivertę ir savianalizę grįsti Šventojo Rašto ir Bažnyčios mokymu apie Dievo paveikslą ir panašumą kiekviename iš mūsų.
- 4.

Esminis gebėjimas:

Šventojo Rašto išmintį ir Bažnyčios mokymą sieti su savo patirtimi ir ateities planais.

Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1. Šventojo Rašto ir Bažnyčios mokymą apie pašaukimus, talentus bei dovanas pritaikyti sau. 1.1. Interpretuoti Šv. Pauliaus mokymą apie dvasines dovanas, Jėzaus palyginimą apie talentus, nevaisingą figmedį, Senajame ir Naujajame Testamente aprašytąsias pašaukimo istorijas, aptarti Šventojo Rašto ir Bažnyčios mokymą apie šeimą. 1.2. Konstruktyviai aptarti II Vatikano Susirinkimo mokymą apie pasauliečių pašaukimą tarnauti Bažnyčiai ir visuomenei, kvietimą bendradarbiauti Dievo kūryboje.	1.1.1. Skaityti ir analizuoti pranašų bei apaštalų pašaukimo istorijas, Naujojo Testamento palyginimus apie talentus (Mt 25,14-29; Lk 13,6-8), tekstus apie tarnystę (Mt 20, 25-28 ir kt.), Šv. Pauliaus laiškus apie dvasines dovanas (1 Kor 12, 1 Kor 13, 1-8 ir kt.). 1.2.1. Išsamiai susipažinti su Bažnyčios mokymu apie visuotinį pašaukimą mylėti, šventėti, tarnauti, pašaukimus šeimai, viengungystei, religinei tarnystei.
2. Kitiškai vertinti mūsų laikų status – turtą, aukštą postą, populiarumą, seksualumą. 2.1. Aptarti ir gyvenimo pavyzdžiais iliustruoti evangelijose nušviestą požiūrį į pinigus, turtą, blogio šaknis. 2.2. Svarstyti kiekvieno asmens vertingumą remiantis Bažnyčios mokymu. 2.3. Paaiškinti bendrystės santykių svarbą	2.1.1. Skaityti ir analizuoti šventraščio tekstus (Lk 12, 13-21; Mt 6, 19-20; Mt 6, 24; Mt 15, 10-19). 2.2.1. Susipažinti su Bažnyčios mokymu apie asmenį – Dievo paveikslą ir panašumą – ir jį analizuoti. 2.3.1. Nagrinėti Bažnyčios mokymą apie asmens paskirtį bendrystei, žmogaus santykius su Dievu, kitais žmonėmis, savimi, savo ir kito lytiškumu, kūrinija. 2.3.2. Susieti Bažnyčios mokymą su evangeliniais

kiekvienam asmeniui kaip Dievo atspindžiui, kritiškai vertinti rinkos santykius.	pamokymais (Mt 25, 31-46 ir kt.).
Atsiliepimas į Dievo ir Bažnyčios kvietimą	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: 1. Bet kurioje profesijoje įsipareigoti meilei bei tarnystei taip atrandant laimę. 2. Kūrybiškai atsiliepti į Dievo ir Bažnyčios kvietimą šventėti. 3. Visomis aplinkybėmis išlaikyti ir stiprinti savyje tikėjimą, viltį, meilę. Esminis gebėjimas: Įvardinti, pagrįsti ir realizuoti savo santykį su Bažnyčia, dalyvauti labdaros projektuose ir kitoje veikloje realizuojant artimo meilę, taikant socialinį Bažnyčios mokymą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1. Visuotinio pašaukimo sampratą taikyti sau. 1.1. Svarstyti pašaukimo klausimą konformistinių ar vartotojiškų nuostatų kontekste. 1.2. Išlikti nepriklausomam pasirenkant sau pačiam labiausiai patinkančią prasmingą studijų ar darbo sritį. 1.3. Įsipareigoti doram buvimui su Dievu ir žmonėmis, įdomiam bei naudingam darbui, tėvynei, bendruomenei, šeimai. 1.4. Analizuoti meilės ir dorybių svarbą gyvenime, ieškoti būdų jas realiai liudyti.	1.1.1. Atskleisti profesijų (ne)prestižo priežastis, išsakyti savo požiūrį į tai. 1.1.2. Rasti ir pateikti faktų, pavyzdžių apie pragaištingą pelno siekimą, beatodairišką konkurenciją. 1.1.3. Susipažinti su II Vatikano Susirinkimo ir vėlesnių Bažnyčios dokumentų mokymu apie šventumą. 1.2.1. Susipažinti su popiežiaus Jono Pauliaus II apaštališkuoju laišku jaunimui (2000 m.), rasti sau aktualiausių minčių. 1.3.1 Krikščioniška įžvalga pagilinti tarnystės sampratą: tarnauju, nes man tarnaujama, o labiausiai pasiaukojančią tarnystę dovanoja Kristus. 1.4.1. Pagilinti supratimą apie agapės (caritas) meilę, pateikti jos apraiškų savo aplinkoje pavyzdžių.
Dvasinis augimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: 1. Branginti ir brandinti tikėjimą, aiškintis abejones bei sunkumus. 2. Puoselėti dėkingumą Dievui ir žmonėms už gyvybę, laisvę, artimus žmones, ateities perspektyvas, jaunystę, mokslą, malonumus ir visa, kuo gyvename. 3. Ieškant pašaukimo pasitikėti Dievu ir žmonėmis. Esminis gebėjimas: Pažinti ir ugdyti savo vidinį pasaulį, sąžinę ir santykį su Dievu, remtis malda.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1. Apibūdinti savo tikėjimo istoriją, turinį ir dabartinę būklę, objektyviai įvertinti	1.1.1. Nagrinėti krikščionybės išskirtinumą kitų religijų atžvilgiu: Dievas aukojasi žmogui, jį

tikėjimo vietą savo gyvenime. 1.1. Įvardinti, kuo ir kodėl tikime, pasitikime, apibūdinti asmeninio tikėjimo dinamiką, kaitą. 1.2. Formuluoti ir išreikšti savo religines abejones, tikėjimo neaiškumus ir netikėjimo objektus bei priežastis, aptarti tai grupėje. 1.3. Aptarti viešojo gyvenimo ir tikėjimo sąveiką mūsų laikais.	išlaisvina ir diskretiškai kviečia. 1.2.1. Susipažinti su pasakojimais apie tikėjimo sunkumus šventųjų gyvenimuose, aptarti natūralias to priežastis ir teigiamas pasekmes. 1.2.2. Aptarti sinkretinio tikėjimo nepriimtinumą. 1.3.1. Pavyzdžiais iš žiniasklaidos iliustruoti viešosios erdvės nepalankumą tikėjimui ir Bažnyčiai atrandant bet kurias šališkumo, neobjektyvumo, demagogijos apraiškas.
2. Įvertinti iš Dievo ir žmonių gautas dovanas, dėkoti už tai maldoje ir išreikšti dėkingumą gyvenimo būdu. 2.1. Įvardinti, ką savo gyvenime, kasdienybėje galėtume laikyti dovanomis ir kodėl. 2.2. Aptarti dėkingumo sąvoką ir realias patirtis: kitų (ne)dėkingumą mums ir mūsų kitiems bei Kitam. 2.3. Atrasti ir įvardinti geriausius dėkingumo raiškos būdus įvairiems atvejams.	2.1.1. Susipažinti su psichologų požiūriu į pozityvų dėkingumo poveikį tiek pačiam asmeniui, tiek ir jo aplinkai. 2.2.1. Skaityti ir svarstyti Evangelijos pasakojimą apie dešimt raupsuotųjų. 2.3.1. Nagrinėti dėkojimo maldos prasmę ir pavyzdžius, atrasti dėkojimo ir Eucharistijos sąsajas.
3. Išvelgti savyje galimybę nuolat tobulėti. 3.1. Paaiškinti, kuo esame labiausiai panašūs į Dievą – Kūrėją. 3.2. Aptarti Dievo pasitikėjimą mumis ir žmogaus tobulumo pavyzdį Kristuje.	3.1.1. Svarstyti tikėjimo tiesas apie žmogaus sielos nemirtingumą, asmens kūrybiškumą, protą, valią, laisvę. 3.2.1. Analizuoti kenotiškąjį (A. Maceina ir kt.) Kristaus atsidavimą mums, pasireiškusį įsikūnijimu, altruistiniu gyvenimu, Atpirkimu, pasilikimu Eucharistijoje. 3.2.2. Sugretinti Jėzaus gyvenimo pavyzdį su XXI amžiaus žmonių vartotojiškais įpročiais.
4. Ieškoti pašaukimo su malda. 4.1. Paaiškinti savo požiūrį į maldą, dalytis maldos patirtimi. 4.2. Atrasti sau priimtinas maldos būdus.	4.1.1. Susipažinti ir svarstyti įvairius liudijimus apie maldą. 4.2.1. Gilinti žinias apie krikščioniškosios maldos rūšis, būdus, formas. Parinkti jaunimui aktualių mąstymo ir maldos pavyzdžių.

13.4.6. Turinio apimtis

13.4.6.1. Gyvenimo klausimai tikėjimo požiūriu

Esu vertinga(s), reikalinga(s) žmonėms ir Dievui. Viešpats nori daryti gera per mane. Gabumai, talentai, pasiekimai – Dievo ir žmonių „investicija“ manyje. Niekam neskolinga(s) ar tiesiog nedėkinga(s)?

„Siekti to, kas aukštybėse“ (Kol 3, 1): mūsų vertybės ir prioritetai. Mano gyvenimo kelrodžiai (mada, bendraamžiai, papročiai, herojai, artimieji, asmeniniai įsitikinimai). Žmogaus galimybės ir Kristus. Manoji savastis ir tikėjimas.

Mūsų kompleksai ir baimės – kaip juos nugalėti? Kančia ir mirtis yra neišvengiama, tačiau įveikiama. Mirties Nugalėtojas siūlo amžinumą.

„Dienos ir kaitros našta“ (Mt 20, 12): darbas, profesija, karjera, pašaukimas. Išgarsėti arba bent jau praturtėti? Ar viskas nuperkama? Gerovės sąlygos. Kam esu tinkamiausia(s), kur ir kieno esu kviečiama(s)?

Laiko perteklius ir stoka: skubėjimas ir laisvalaikis; smagumas ir nuobodulys; chronos ir kairos – laiko įprasminimas įvairiais gyvenimo tarpsniais. Istorijos ir laiko Viešpats.

Esame apdovanoti laisve: „Viskas valia! Bet ne viskas naudinga!“ (1 Kor 10, 23). Pagal ką pasirinkti?

13.4.6.2. Bendravimas ir sutarimas

„Niekas teneieško, kaip jam geriau, bet kaip kitam“ (1 Kor 10,24): konkurencija ir brolystė, rinka ir dalinimasis.

Būti „žuvimi“ ar „raštu“ (pasroviui patogiausia)? Individas ir asmuo: ką pasirinksiu? Asmens lytiškumas ir lyčių bendrystė.

„Palaiminti alkstantys ir trokštantys teisybės“ (Mt 5, 6): Bažnyčios socialinio mokymo aktualumas.

„Palaiminti taikdariai“: įveikti smurtą, patyčias, nepasitikėjimą, abejingumą.

13.4.6.3. Šventojo Rašto ir tikėjimo pažinimas

Šv. Paulius apie dvasines dovanas bendram labui (1 Kor 12). Talentų palyginimas (Mt 25, 14 - 29) ir mes.

Jėzus apie turtą (Lk 12, 13 – 21 ir kt.).

Pašaukimas Senajame ir Naujajame Testamente. II Vatikano Susirinkimas apie kvietimą dalyvauti Dievo kūryboje.

Visuotinis pašaukimas meilei (1 Kor 13, 1 - 8). Meilė ir šeima Šventajame Rašte ir Bažnyčios mokyme.

Kantrumas belaukiant vaisių: Jėzus apie nevaisingą figmedį (Lk 13, 6 - 8), kviečius ir rauges (Mt 13, 24 - 30).

Jėzus apie tarnystę ir pagalbą artimui (Mt 20, 25 – 28; Mt 25, 31 - 46).

Pradėti nuo savęs: Jėzus apie tikrąjį švarumą (Mt 15, 10 - 19).

13.4.6.4. Atsiliepimas į Dievo ir Bažnyčios kvietimą

Bažnyčios mokymas apie asmens vertingumą: Dievo paveikslą mumyse, bendrystę su Dievu, žmonėmis, savimi ir kūrinija.

Mano pašaukimas bendrystei ir meilei. Meilė ir tarnystė šeimoje, bendruomenėje. Šeima – daugumos pašaukimas. Pašaukimas religinei tarnystei: kunigystė, vienuolystė.

Pašaukimas į šventumą ir savirealizaciją: šventas – tai ne tobulas, bet mylintis.

Dievo Karalystės pilietybė: nejaugi tai man?

Krikščionis įvairiose profesijose: „geros“ ir „blogos“ profesijos.

13.4.6.5. Dvasinis augimas

Tikėjimas – brangus perlas. Mano tikėjimo kelias.

Savyje atrandu dieviškumo: kuo tai pasireiškia?

Mano dėkingumas žmonėms ir Dievui.

Pasimokyti iš Jėzaus XXI amžiuje.

Pašaukimas ir malda: viską galiu Tame, kuris mane stiprina.

13.5. Šventasis Raštas – gyvenimo kelionė: tikslas ir uždaviniai, mokinių pasiekimai, turinio apimtis

13.5.1 Katalikų tikybos programos modulis

13.5.2. Tikslas

Padėti mokiniams atrasti požiūrį į Šventąjį Raštą kaip visumą, suvokti Išganymo istorijos eigą, skaityti ir analizuoti Biblijos įvykius ir veikėjų poelgius, gilinti tikėjimą Dievo buvimu ir veikimu, apmąstyti gyvenimo klausimus su Šventuoju Raštu, įsisąmoninti savo religinį tapatumą ir pašaukimą gyventi, kurti atsakingus santykius su Dievu, aplinka, kitais asmenimis ir pačiu savimi.

13.5.3. Uždaviniai

Šventojo Rašto – gyvenimo kelionė modulio programa siekiama mokiniams padėti:

- suvokti Dievo mums dovanotą kilnumą ir teikiamas dovanas, svarstyti tapatybės, religinio sąmoningumo, pašaukimo gyvenimui klausimus, įsisąmoninti savo reakcijas, žodžius ir veiklą sąmoningai ir atsakingai renkantis elgesio ir gyvenimo būdą;

- suprasti Šventojo Rašto žinią, perduodamas vertybes, skaityti, analizuoti, interpretuoti Senojo ir Naujojo Testamento įvykius, pasakojimus ir įgytas išvalgas taikyti gyvenime;
- gilinti žinias apie mylintį Dievą, Jo veikimą žmonijos istorijoje, aiškinti Jėzaus Kristaus Įsikūnijimo, gyvenimo, mirties, Prisikėlimo įvykius, atsiliepti į Viešpaties kvietimą priimti Bažnyčią kaip Dievo karalystės ženklą.

13.5.4. Struktūra

Katalikų tikybos mokymo programos modulis pateikiamas remiantis esminėmis Biblijos temomis istoriniu ir sisteminiu principu. Tuo siekiama, kad mokiniai įgytų visumos požiūrį į Šventąjį Raštą ir apmąstytas išvalgas taikytų gyvenime. Tikybos mokymo programos struktūrą sudaro aprašyti mokinių pasiekimai šiose ugdomosios veiklos srityse: vertybinės nuostatos, gebėjimai, žinios ir supratimas. Išskiriamos šios mokinių veiklos ir gebėjimų sritys:

- *Klausimai apie Šventąjį Raštą:* klausti ir ieškoti Šventajame Rašte atsakymų į egzistencinius žmogaus gyvenimo klausimus, mokytis analizuoti šventraštyje aprašytą situaciją remiantis Biblijos laikotarpio kontekste atrandama prasme ir tiesa, kad tai būtų galima suvokti ir įprasminginti dabartyje.
- *Dievo ir žmogaus dialogas Senajame Testamente:* klausytis skaitinių, nagrinėti, apibendrinti ir pristatyti Šventojo Rašto kilmę, Dievo sandoras, Senojo Testamento išganymo istorijos įvykius.
- *Jėzaus Kristaus mokymo pažinimas:* skaityti ir analizuoti Naujojo Testamento struktūrą, Šventojo Rašto kalbą, evangelinių simbolių prasmę, nagrinėti tekstus taikant istorinės ir literatūrinės analizės metodus, kuriais remiantis galima mokytis suvokti kontekstą, literatūrinį žanrą, tikėjimo žinią.
- *Atsiliepimas į Bažnyčios kvietimą:* paaiškinti Bažnyčios kilmę ir vaidmenį šiuolaikiniame pasaulyje, apmąstyti savo santykį su Dievu, įvardinti savo dvasines išvalgas remiantis Šventuoju Raštu, apsispręsti, kaip gyventi ir įprasminginti savo buvimą.

13.5.5. Mokinių pasiekimai

1. Klausimai apie Šventąjį Raštą	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: 1. Gerbti Šventąjį Raštą kaip Dievo žodį ir dvasinį žmonijos kultūros paveldą. 2. Pripažinti, kad žmogus savo gyvenime ir pasaulio istorijoje patiria ir gali suvokti Dievo veikimą. Esminis gebėjimas: Analizuoti Šventojo Rašto kilmę ir universalumą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Įvertinti savo klausymosi kliūtis. Svarstyti Biblijos kilmės klausimus. Vizualiai pristatyti ir paaiškinti Šventojo Rašto struktūrą: kiek, kurios knygos yra įtrauktos į judėjų ir krikščionių šventųjų knygų kanoną.	1.1.1. Pristatyti, kaip atsirado Biblija. 1.1.2. Paaiškinti Šventojo Rašto struktūrą.
1.2. Naudojant informacinės komunikacijos technologijų (IKT) priemones pristatyti žemėlapius ir Biblijos įvykių istorinę laiko juostą. Apmąstyti Dievo ir žmogaus laiko sampratą. Paaiškinti Dievo įvaizdžius Biblijoje ir nusakyti savo požiūrį į Dievą.	1.2.1. Paaiškinti Šventojo Rašto įvykių laiko juostą. 1.2.2. Apibūdinti biblinius Dievo įvaizdžius.
1.3. Aiškinti hebrajų mąstymo savitumo bruožus. Analizuoti Biblijos literatūrinius žanrus. Pristatyti	1.3.1. Įvardinti, kokiomis kalbomis yra užrašytas Šventasis Raštas.

biblinio teksto literatūrinės analizės įžvalgas.	1.3.2. Pristatyti literatūrinius Biblijos žanrus.
1.4. Svarstyti Šventojo Rašto universalumo priežastis. Užduoti pasirinktam Biblijos veikėjui klausimus ir gebėti pagrįsti jo atsakymus. Apmąstyti nagrinėjamos ištraukos aktualumą šiuolaikiniam žmogui.	1.4.1. Paaiškinti, kaip skaitomas šventraštis. 1.4.2. Išvardinti klausimus, kuriuos pateiktum biblinio pasakojimo veikėjui.
2. Dievo ir žmogaus dialogas Senajame Testamente	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: 1. Suvokti žmogaus kilnumą ir trapumą. 2. Pripažinti, kad Dievo meilė žmogui yra ištikima ir amžina. 3. Domėtis Senojo Testamento tikėjimo kraičiu. Esminis gebėjimas: Paaiškinti Dievo ir žmogaus susitikimo prasmę Senajame Testamente.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Skaityti, analizuoti Kūrimo ir Nuopolio istoriją naudojant literatūrinės analizės metodus, aiškinti svarbiausias mintis ir jų prasmę žmogaus gyvenime. Apmąstyti Dievo meilę, žmogaus kilnumą ir jo klystkelių dabartinėje visuomenėje.	2.1.1. Paaiškinti Kūrimo ir Nuopolio istoriją. 2.1.2. Pristatyti biblinio teksto analizės bruožus.
2.2. Naudojant IKT priemones pristatyti Abraomo keliones. Paaiškinti, kokios sąvokos Šventajame Rašte vartojamos sandorai apibūdinti, įvardinti jos paskirtį. Analizuoti šiuolaikinio žmogaus tikėjimo barjerus ir siūlyti būdus, kaip juos būtų galima įveikti.	2.2.1. Apibūdinti Abraomo kelionės etapus. 2.2.2. Paaiškinti žmogaus tikėjimo kliūtis.
2.3. Analizuoti išėjimo iš Egipto vergijos fenomeną apibūdinant dvasinę įvykių prasmę, pagal Biblijos įvykių eigą koncentruojant dėmesį į priežastis ir įvykių pasekmes. Apmąstyti savo išorines ir vidines „vergovės“ ir „išėjimo“ patirtis, įvertinti jų įtaką asmens augimui pritaikant Senojo Testamento įžvalgą apie du kelius (Įst 30,15 – 20).	2.3.1. Aptarti Dievo tautos išėjimą iš Egipto vergijos. 2.3.2. Apibūdinti žmogaus gyvenimo bendrystėje su Dievu pasirinkimo galimybes.
2.4. Aiškinti ir lyginti didžiųjų pranašų pašaukimą, jų veikimo būdus (kur, kada veikė, ko mokė?) ir santykius su visuomene. Svarstyti, ką galima vadinti pranašais šiandien, nurodyti jų veikimo kryptis ir visuomenės požiūrį į juos. Apmąstyti savo pašaukimo kelią.	2.4.1. Paaiškinti, kas yra pranašai ir kaip juos priėmė žmonės. 2.4.2. Pristatyti šiuolaikinių pranašų veikimo būdus.
2.5. Analizuoti ir pristatyti pasirinktą Išminties knygos temą kritiniu istoriniu metodu (nurodant teksto parašymo laikotarpį, kultūrinę visuomenės įtaką, analizuojant žodžių ar vaizdų prasmę). Apmąstyti savo ir kitų žmonių patirties vertę mąstymui, poelgiams, ateities planams, sukurti padėkos psalmę.	2.5.1. Pristatyti, kokios temos yra nagrinėjamos Išminties knygoje. 2.5.2. Paaiškinti, kodėl svarbu apmąstyti ir mokytis iš savo ir kitų žmonių patirties.

3. Jėzaus Kristaus mokymo pažinimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: 1. Siekti geriau pažinti Jėzų Kristų. 2. Suvokti, jog Evangelija ir šiandien mus kviečia. 3. Pripažinti maldos vertę ir gerbti besimeldžiančius žmones. Esminis gebėjimas: Analizuoti evangelijų pasakojimus ir išvelgti juose prasmingas nuorodas mūsų laikų žmogui ir šiandieninei visuomenei.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Pristatyti įvairius požiūrius apie Jėzų Kristų. Apmąstyti asmeninį ryšį su Jėzumi ir analizuoti mėgstamą Evangelijos ištrauką. Vizualiai pristatyti ir paaiškinti evangelijų struktūrą, tikslus ir paskirtį.	3.1.1. Apibūdinti, kas yra Jėzus Kristus. 3.1.2. Paaiškinti, kaip atsirado evangelijos ir kokia yra jų paskirtis.
3.2. Rasti ir apibendrinti Jėzaus veiklos tikslą ir mokymo būdus Evangelijoje pagal Luką. Analizuoti Marijos vietą evangelijose, jos misiją Dievo plane. Apmąstyti Jėzaus susitikimus su moterimis ir išskirti universalius bendravimo požymius.	3.2.1. Nurodyti Jėzaus veikimo būdus. 3.2.2. Paaiškinti Mergelės Marijos misiją.
3.3. Analizuoti, vertinti, lyginti savo ir Evangelijos pagal Matą vertybes. Analizuoti palyginimą apie Dievo karalystę ir šiuolaikiškai tai perskaityti. Apmąstyti ir pasiūlyti, kaip galia kurti Dievo karalystę <i>čia ir dabar</i> .	3.3.1. Pristatyti Danguos karalystės įvaizdį Evangelijoje pagal Matą. 3.3.2. Paaiškinti evangelinį palyginimą.
3.4. Pristatyti Evangelijos pagal Joną pasakojimo dinamiką. Apmąstyti, kodėl kančia yra asmens gyvenimo dalis. Analizuoti Jėzaus kančios, mirties ir Prisikėlimo prasmę. Svarstyti, ką Prisikėlimas reiškia žmogaus gyvenime.	3.4.1. Paaiškinti Evangelijos pagal Joną struktūrą. 3.4.2. Pristatyti Jėzaus kančią ir Prisikėlimą.
3.5. Analizuoti įvairius maldos būdus su Šventuoju Raštu. Apmąstyti, ką man reiškia malda, kodėl, kada, kaip meldžiuosi. Analizuoti Jėzaus maldą ir pristatyti savo įžvalgas pasirinkta menine forma.	3.5.1. Paaiškinti Jėzaus maldos žodžius. 3.5.2. Apibūdinti maldos paskirtį.
4. Atsiliepimas į Bažnyčios kvietimą	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: 1. Suprasti, kad Bažnyčios misija yra skelbti Gerąją Naujieną pasauliui. 2. Siekti būti atviram transcendentinei tikrovei, tikėti Dievo Žodžiu ir Jo veikimu. Esminis gebėjimas: Apibūdinti apaštalo Pauliaus misiją. Paaiškinti ateities viziją Apreiškimo Jonui knygoje.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas

4.1. Naudojant IKT priemones pristatyti apaštalo Pauliaus gyvenimo įvykius. Apmąstyti, kokių krikščionių norėčiau tapti. Analizuoti kelis Pauliaus laiškus Bažnyčioms. Parašyti laišką dabartinėms religinėms bendruomenėms.	4.1.1. Apibūdinti apaštalo Pauliaus gyvenimo kelią. 4.1.2. Pristatyti kelis Pauliaus laiškus Bažnyčioms.
4.2. Analizuoti Bažnyčios simbolius ir aiškinti Jos paskirtį visuomenėje. Lyginti ir analizuoti pirmųjų ir šiuolaikinių Bažnyčios narių tarnystes. Apmąstyti, kaip Bažnyčia atliepia laiko ženklus.	4.2.1. Paaiškinti Bažnyčios simbolius. 4.2.2. Apibūdinti, kaip Bažnyčia atliepia laiko ženklus.
4.3. Apibūdinti Apreiškimo Jonui knygos struktūrą. Paaiškinti kelis apokaliptinius ženklus kultūriniu ir religiniu požiūriu. Apmąstyti ir nurodyti, kuo Apreiškimas svarbus religinei bendruomenei ir žmogui.	4.3.1. Pristatyti Apreiškimo Jonui knygą. 4.3.2. Paaiškinti, kas yra Apreiškimas.
4.4. Surinkti informaciją, įvertinti ir pristatyti jaunimo požiūrį į Šventąjį Raštą ir įvairius šventraščio skaitymo būdus. Paaiškinti Šventojo Rašto vietą religinėse apeigose. Apmąstyti savo santykį su Dievo žodžiu ir siūlyti būdus, kaip pažinti, gyventi ir perduoti Dievo žinią kitiems, kaip tapti Šventojo Rašto ambasadoriumi.	4.4.1. Apibūdinti jaunimo santykį su Bažnyčia. 4.4.2. Pristatyti Šventojo Rašto skaitymo būdus.

13.5.6. Turinio apimtis

Tai – teminės gairės, kuriose yra nurodyta, kiek ir ko bus mokomasi. Tikybos mokymo temos užrašytos probleminiais klausimais, kad atsakymų į gyvenimo ir tikėjimo klausimus būtų ieškoma Šventajame Rašte ir mokiniai galėtų mokytis sąmoningai ir atsakingai gyvenime rinktis. Programa kreipiamą į aktyvų ugdymo proceso organizavimą, kurio metu keičiasi mokinių vertybinės nuostatos ir įvardinami lavinamieji gebėjimai. Ugdymo turinys pateiktas šiose ugdomosios veiklos srityse:

13.5.6.1. Klausimai apie Šventąjį Raštą

Dievas kalba amžinai. Iš kur atsirado Šventasis Raštas? Kaip Šv. Raštas pasiekė Lietuvą? Kokia yra Biblijos struktūra ir kas įtraukta į Bažnyčios kanoną? Biblijos įvykių ir geografinės kelionės laiko juosta.

Kokius Dievo įvaizdžius sutinkame Biblijoje? Koks hebrajų mąstymo būdas ir kaip tai įtakojo Senojo Testamento struktūrą?

Kokia kalba buvo parašytas Šventasis Raštas? Kokie yra literatūriniai Biblijos žanrai? Kuo man svarbi Šventojo Rašto pažinimo kelionė?

13.5.6.2. Dievo ir žmogaus dialogas Senajame Testamente

Kokie yra esminiai Senojo Testamento įvykiai? Ką atskleidžia Sukūrimo ir Nuopuolio istorija? Kaip suderinti žmogaus kilnumą ir trapumą?

Kodėl Dievas sudarė sandorą su žmogumi? Abraomo tikėjimo išbandymai. Kokia yra hebrajų išėjimo iš Egipto vergijos reikšmė? Koks yra Mozės pašaukimas ir jo vaidmuo, santykis su Dievu? Kokie yra žmogaus vidinio išlaisvėjimo požymiai? Senojo Testamento teksto apie du kelius (Išt 30,15-20) analizė.

Kokios perspektyvos atsiveria žmogui bendradarbiaujant su Dievu? Pranašai Senajame Testamente, jų pašaukimas, užduotys, gyvenimo būdas. Koks yra mano pašaukimas?

Gyvenimo išminties perlai Išminties knygoje. Iš ko aš semiuosi išminties?

13.5.6.3. Jėzus Kristaus mokymo pažinimas

Kas yra Evangelija? Kokia yra Naujojo Testamento struktūra? Kokie evangelijų šaltiniai, rašytojai ir autoriai? Geroji Naujiena Morkaus, Mato, Luko, Jono evangelijose (jų struktūra, tikslas ir paskirtis).

Koks Jėzaus elgesys su moterimis ir gyvenimo nuskriaustaisiais? Kokį vaidmenį Evangelijoje atskleidžia Marija?

Kokius Danguos karalystės ženklus matau žemėje? Kuo mane praturtina Jėzaus palyginimai? Kokia Evangelijos pagal Joną pasakojimo dinamika? Ką reiškia Kristaus kančia, mirtis ir Prisikėlimas?

Ar noriu eiti atnaujinto gyvenimo keliu? Ką šiandien man byloja Viešpaties malda?

13.5.6.4. Atsiliepiamas į Bažnyčios kvietimą

Kokia apaštalo Pauliaus misija? Pauliaus laišakai bendruomenėms. Koks krikščionis esu aš?

Kokie yra Bažnyčios simboliai ir įvaizdžiai (kūnas, tauta, sakramentas, kelionė, šauklys, tarnas)? Kaip Bažnyčia atliepia laiko ženklus (politiniame, kultūriniame, socialiniame, dvasiniame gyvenime)?

Apreiškimo Jonui knygos ženklai. Kodėl Naujojo Testamento pabaigoje yra Apreiškimo Jonui knyga? Ką reiškia Apreiškimas? Kokia Apokalipsės paskirtis?

Kokia yra jaunimo vieta ir jo paskirtis Bažnyčioje? Kaip galiu gyventi pagal Dievo Žodį? Kaip galiu tapti Šventojo Rašto ambasadoriumi pasaulyje?

13.6. Religijos filosofija: tikslas ir uždaviniai, mokinių pasiekimai, turinio apimtis

13.6.1. Katalikų tikybos programos modulis

13.6.2. Tikslas

Remiantis krikščioniškosios minties tradicijos pažinimu ir juo grindžiama vidinės dvasinės patirties refleksija padėti mokiniams siekti gilaus savo egzistencijos pažinimo ir sąmoningo tikėjimo gilino ugdant brandų santykį su Dievu, kitais žmonėmis ir pačiu savimi.

13.6.3. Uždaviniai

Katalikų tikybos *Religijos filosofijos* modulio programa siekiama padėti mokiniams:

- susipažinti su religijos filosofijos problemų panorama bei gausiu krikščioniškosios minties paveldu;
- pažinti save, įžvelgti savo kilnumo šaltinį ir patirti savo, kaip religinio santykio subjekto, vertę;
- suvokti moralinių apsisprendimų religinio pagrindimo svarbą;
- ugdytis gebėjimą priimti ir įgyvendinti krikščioniui deramus sprendimus susidūrus su egzistenciniais nūdienos iššūkiais;
- pažinti ir gilinti savo dvasinį gyvenimą;
- atrasti, reflektuoti ir puoselėti asmeninį santykį su Dievu.

13.6.4. Struktūra

Katalikų tikybos modulis parengtas pagal vidurinio ugdymo bendrųjų programų struktūrą, kurią sudaro aprašyti mokinių pasiekimai: vertybinės nuostatos, esminis gebėjimas, gebėjimai, žinios ir supratimas. Struktūra turėtų padėti mokytojai kryptingai planuoti ugdomąją veiklą siekiant aprašytų mokinių tikybos mokymo(-si) rezultatų. Šioje programoje pateikiamos keturios ugdomosios veiklos sritys:

- *gyvenimo klausimai tikėjimo požiūriu;*
- *bendravimas ir sutarimas;*
- *Dievo pažinimo klausimas Bažnyčios Tradicijoje;*
- *dvasinis augimas.*

13.6.5. Mokinių pasiekimai

1. Gyvenimo klausimai tikėjimo požiūriu
Mokinių pasiekimai

Nuostatos 1. Suvokti Dievo buvimo klausimo svarbą sprendžiant svarbiausias egzistencines žmogaus gyvenimo problemas. 2. Pripažinti sąmoningo tikėjimo aktualumą egzistencinių iššūkių akivaizdoje. 3. Suvokti religinio moralės pamato svarbą. Esminis gebėjimas: Analizuoti Dievo buvimo ir žmogaus egzistencijos klausimus reflektuojant pagrindinius religijos kritikos argumentus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Svarstyti žmogaus gyvenimo prasmės ir/arba tiesos klausimą vartotojiškos visuomenės, medijuotos gyvenamosios tikrovės ir kitų nūdienos realijų kontekste.	1.1.1. Žinoti pagrindines krikščioniškojo personalizmo (asmens būties ir dinaminės asmens raiškos koncepcijos) tezes.
1.2. Svarstyti blogio ir kančios prasmės problemą siekiant įprasminti asmeninę blogio ir kančios patirtį. Suvokti ir analizuoti žmogaus laisvos valios vertę. Analizuoti Dievo buvimo klausimo svarbą apmąstant žmogaus mirties neišvengiamumą, sąžinės fenomeną bei žmogaus gyvenimo prasmės klausimą.	1.2.1. Suprasti išankstinio Dievo numatymo ir žmogaus laisvos valios santykio problemiškumą.
1.3. Apmąstyti transcendentinės žmogaus dimensijos patirtį ir jos įrodymo galimybę.	1.3.1. Suprasti individo ir asmens, gamtos ir dvasios, laisvės ir būtinumo perskyras.
1.4. Gebėti svarstyti svarbiausius Dievo buvimo įrodymus idėjų istorijoje. Reflektuoti ontologinio priežastingumo principo svarbą kosmologiniuose ir teleologiniuose Dievo buvimo įrodymuose. Suvokti Dievo ir Jo kūrinių santykį pagal būties ir būtybės perskyrą.	1.4.1. Suvokti religijos filosofijos požiūrio į tikėjimą savitumą. 1.4.2. Žinoti pagrindinius Dievo buvimo įrodymus. 1.4.3. Suprasti racionalaus dieviškosios tikrovės pagrindimo sąlygotumą.
1.5. Svarstyti svarbiausius religijos kritikos argumentus.	1.5.1. Žinoti religijos kritikos formas.
2. Bendravimas ir sutarimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: 1. Siekti pagarbaus santykio su kitokia negu tavo Dievo sampratą turinčiu asmeniu. 2. Pripažinti asmeninio santykio su Dievu puoselėjimo vertę. 3. Nebijoti liudyti savo religinę patirtį. Esminis gebėjimas: Suvokti bendruomeniškumo ir asmeninės religinės patirties sąveikos prasmę ir problemiškumą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Gebėti reflektuoti „Aš-Tu“ santykį kaip	2.1.1. Suvokti personalistinio „Aš-Tu“ santykio

fundamentalią asmens charakteristiką ir santykio, sutelkiančio asmenį į religinę bendruomenę, savitumą. Siekti išgyventi Dievą kaip manąjį „Tu“ ir gebėti pasidalinti šia patirtimi.	ir paviršutinių socialinių santykių skirtingumą.
2.2. Analizuoti religijos Dievo ir „filosofų Dievo“ perskyrą. Mokytis suvokti ir apmąstyti autentiško asmens bendravimo su Dievu poveikio jo psichologinei, socialinei ir kultūrinei evoliucijai mastą.	2.2.1. Suprasti, kad religijos šerdis, jos pamatas yra asmeninis žmogaus santykis su Dievu. 2.2.2. Suvokti, kad malda – tai žmogaus ir Dievo pokalbis, kuriame žmogus laisvai atsiveria transcendentiniam Dievui.
2.3. Suvokti religinės patirties vidinę-dvasinę dimensiją ir religinės kalbos problemišumą. Aptarti ir kūrybiškai pristatyti analoginę kalbą kaip priemonę atskleisti religinę patirtį.	2.3.1. Paaiškinti, kas yra vienaprasmės, daugiaprasmės ir analoginės sąvokos. 2.3.2. Žinoti ir mokėti paaiškinti pagrindinius krikščioniškuosius religinius simbolius.
2.4. Gebėti atskirti ir analizuoti moralės teorijas, neturinčias religinio pamato ir tas, kuriomis religija yra grindžiama. Pagrįsti, kodėl religija yra esminių vertybių sakralizacijos šaltinis.	2.4.1. Pateikti religinio pamato neturinčių moralės teorijų pavyzdžių. 2.4.2. Paaiškinti šventybės fenomeną.
2.5. Suvokti ir svarstyti religinio pliuralizmo iššūkius nūdienos krikščionims. Apmąstyti skirtingas religijos filosofijos koncepcijas.	2.5.1. Žinoti įvairias Dievo sampratas. Paaiškinti, kas yra teizmas, politeizmas, monoteizmas, deizmas, panteizmas. 2.5.2. Suprasti religijos filosofijos nevienalytiškumą ir žinoti skirtingas jos formas.

3. Dievo pažinimo klausimas Bažnyčios Tradicijoje

Mokinių pasiekimai

Nuostatos:

1. Pripažinti skirtingų Dievo pažinimo būdų galimybę ir vertę.
2. Siekti racionalaus dieviškosios tikrovės pažinimo ir tikėjimo suderinamumo.
3. Siekti gilesnio Šventojo Rašto pažinimo.

Esminis gebėjimas:

Brandinti savo religinį sąmoningumą įsisavinant krikščioniškosios minties paveldą.

Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Suvokti krikščioniškosios minties paveldo reikšmę asmeniniam Dievo pažinimui. Analizuoti savo religinę patirtį teigimo ir neigimo „kelių“ perskyros kontekste.	3.1.1. Paaiškinti apofatinį ir katafatinį pažinimo „kelius“: nusakyti jų skirtumus, apibūdinti, kokį Dievo pažinimą nurodo vienas ir kitas „kelias“.
3.2. Suvokti skirtingus Šventojo Rašto skaitymo ir interpretavimo lygmenis. Pristatyti pasirinktos Šventojo Rašto ištraukos komentarą.	3.2.1. Susipažinti su Šventojo Rašto reikšmių teorijomis.

3.3. Apmąstyti racionalaus Dievo pažinimo ir Apreiškimo, filosofijos ir tikėjimo prieštarą ir suvokti jų dermės reikšmę. Svarstyti nūdienos mokslo iššūkius religiniam tikėjimui. Reflektuoti asmeninę tikėjimo ir abejonės sąveikos patirtį.	3.3.1. Žinoti klasikinius proto ir tikėjimo sąveikos problemos sprendimo būdus, Katalikų Bažnyčios požiūrį šiuo klausimu. 3.3.2. Apibūdinti mokslo ir religijos santykio problematiką. 3.3.3. Apibūdinti tikėjimo ir abejonės sąveiką.
4. Dvasinis augimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos 1. Suvokti tylos ir vidinio susitelkimo svarbą. 2. Stengtis praktikuoti religinį apmąstymą kaip kelią į tiesos pilnatvę. Esminis gebėjimas: Gebėti reflektuoti savo dvasinio gyvenimo dinamiką.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Atpažinti transcendencijos ilgesį žmogaus gyvenime. Svarstyti ir siūlyti būdus, kaip nepasiduoti technologinės visuomenės gyvenimo ritmui ir ieškoti kelio, vedančio į vidinę ramybę.	4.1.1. Suprasti tylos, išvaduojančios žmogų iš jo išsiblaškymo, svarbą. 4.1.2. Įvardinti, su kokiais sunkumais susiduria žmogus, ieškantis dvasinio susitelkimo ir vidinės tylos.
4.2. Suvokti religinį apmąstymą kaip maldos formą. Apmąstyti savo pašaukimą Dievo akivaizdoje. Suvokti tikėjimo kaip absoliučios pareigos Dievui gelmę.	4.2.1. Įvertinti savo asmeninį pajėgumą religiniam apmąstymui.
4.3. Remiantis Bažnyčios Tradicija svarstyti dvasinio gyvenimo lygmenų fenomeną.	4.3.1. Suprasti savojo <i>Ego</i> „mirties“, savo laisvės atidavimo/dovanojimo kitam ir/ar Kitam bei tokio pobūdžio dvasinės būsenos kitas nusakymo formas kaip dvasinio tobulumo išraišką.

13.6.6. Turinio apimtis

Tai – teminės gairės, nurodančios, kiek ir ko mokomasi. Tikybos mokymo temos formuluojamos kaip probleminiai klausimai, kuriais remiantis, siekiama skatinti mokinius aktyviai dalyvauti ugdymo(-si) procese ir ieškoti atsakymų į svarbiausius savo gyvenimo ir tikėjimo klausimus, susipažinti su religijos filosofijos tekstais ir metodologija, studijuoti krikščioniškosios minties paveldą. Programa suvokiama kaip aktyvus ugdymo(-si) procesas, kuriuo remiantis inicijuojama mokinių vertybinių nuostatų raida bei kaita ir įgijami tam tikri lavinamieji gebėjimai. Ugdymo turinys pateikiamas per ugdomosios veiklos sritis:

13.6.6.1. Gyvenimo klausimai tikėjimo požiūriu

Kuo ypatingas filosofijos ir religijos filosofijos žvilgsnis į gyvenimo ir tikėjimo tikrovę? Kokie yra pagrindiniai Dievo buvimo įrodymai (ontologinis, kosmologinis, teleologinis, istorinis-etnologinis, Paskalio lažybos ir kt.)? Kodėl racionalus dieviškosios tikrovės pagrindimas nėra pakankamas? Kokios yra religijos kritikos formos (religijos atmetimas, religijos destrukcija,

neteistinė dieviškumo koncepcija, etc.)? Kokius argumentus būtų galima suformuluoti atsakant į religijos kritiką? Kas yra abejonė religinio tikėjimo požiūriu?

Kodėl egzistuoja blogis, kančia? Ar (ir kaip) gali derėti Dievo išankstinis numatymas ir laisva žmogaus valia? Kas yra stebuklas ir kokia jo prasmė gyvenimo tikrovėje?

Ar galima etika be Dievo? Kokios moralės teorijos idėjų istorijoje neturi religinio pagrindo? Kuo yra grindžiami mano paties moraliniai apsisprendimai? Kas yra šventybės fenomenas?

Kas yra individas ir kas asmuo? Ar dualistinė žmogaus samprata yra būtina religinio tikėjimo išdava? Ką reiškia būti kūno ir sielos, gamtos ir dvasios, būtinumo ir laisvės vienvė? Kaip galima suprasti transcendentinę žmogaus dimensiją?

13.6.6.2. Bendravimas, sutarimas

Kokios yra skirtingos Dievo sampratos? Ką vadiname teizmu, politeizmu, monoteizmu, deizmu, panteizmu? Kuo skiriasi religijos Dievas nuo „filosofų Dievo“? Kuo skiriasi įvairios religijos filosofijos formos (ontologinės ir fenomenologinės religijos filosofijos perskyra, analitinė religijos filosofija etc.)? Ar (ir kaip) gali būti suderinamas religinis pliuralizmas ir tiesos vienumo idėja?

Kaip būties ir būtybės perskyra atskleidžia žmogaus ir Dievo santykį? Kokiu būdu Dievas prabyta į žmogų? Ką reiškia išgyventi Dievą kaip manąjį *Tu*? Kaip žmogus gali laisvai atsiverti transcendentiniam Dievui? Kas tau yra malda?

Kodėl svarbi ir sykiu problemiška religinės patirties komunikacija kitam asmeniui? Ar (ir kaip) liudyti savo religinę patirtį tikinčiųjų bendruomenei? Ką reiškia vienaprasmės, daugiaprasmės ir analoginės sąvokos? Kokie yra pagrindiniai krikščionių religiniai simboliai ir koks jų vaidmuo?

13.6.6.3. Dievo pažinimo klausimas Bažnyčios Tradicijoje

Kodėl verta studijuoti krikščioniškosios minties istoriją? Ką reiškia apofatinis ir katafatinis Dievo pažinimo „keliai“? Kodėl apofatinis „kelias“ negali būti tapatinamas su loginiu neigimu?

Kas grindžia Šventajame Rašte slypinčių reikšmių daugį? Kokių reikšmių yra šventraštyje? Kaip jas atskleisti?

Ar egzistuoja proto ir tikėjimo, filosofinio-racionalaus Dievo pažinimo ir Apreiškimo įtampa? Kokie proto ir tikėjimo problemos sprendimo būdai yra atskleidžiami idėjų istorijoje? Koks yra nūdienos mokslo ir religijos santykis? Kaip Katalikų Bažnyčia šiandien atsako į mokslo ir tikėjimo sąveikos klausimą? Ar (ir kiek) tavyje įgyvendinta mokslinio pažinimo ir tikėjimo dermė?

13.6.6.4. Dvasinis augimas

Ar (ir kiek) žmogui būdingas dvasinio susikaupimo ir gilaus sąlyčio su dieviškąja paslaptimi poreikis? Ar (ir kiek) tau jis būdingas? Su kokiais sunkumais susiduria žmogus, ieškantis dvasinio susitelkimo ir vidinės tylos? Kokie keliai veda į dvasios ramybę?

Kas yra religinis apmąstymas? Kokia jo prasmė? Kas yra apmąstymo malda? Ar mėgini mąstyti apie savo pašaukimą Dievo akivaizdoje?

VI. ORTODOKSŲ (STAČIATIKIŲ) TIKYBA: TIKSLAS IR UŽDAVINIAI, MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS

14. Ortodoksų (stačiatikių) tikyba – dorinio ugdymo dalis

14.1. Dalyko paskirtis

Šis kursas siūlomas mokiniams, norintiems suprasti krikščioniškosios pasaulėžiūros, dorovės fenomeną, suvokti religijos raiškos kitimą istorijoje, susipažinti su įvairiomis religijos raidą aiškinančiomis sritimis. Tai ne vien tik krikščioniškų tiesų perdavimas ir iš to kylančių vertybių ir pasaulėžiūros ugdymas. Tai – naujos gyvenimo perspektyvos atvėrimas, jaunuolio klausimų kėlimas ir jų svarstymas tikėjimo perspektyvoje. Krikščioniškoji pasaulėžiūra atskleidžiama kaip žmogaus santykio su šventybe fenomenas, aprašomi gebėjimai tyrinėti pasaulį ir gyvenimą įvairiausiais aspektais. Siūlomas apibendrinto pobūdžio kursas krikščioniškajai pasaulėžiūrai aptarti, kurio turinys sudarytas iš labai plataus spektro pažintinės informacijos, pradedant egzistenciniais, gyvenimo prasmės klausimais (vertybinė kryptis), baigiant tikėjimo pažinimu, sąmoningesniu jaunuolių palydėjimu sakramentinio gyvenimo link ir saviugda. Stačiatikių tikybos

mokymo programa sudaryta siekiant padėti mokiniams tobulinti ir bendrąsias kompetencijas (socialinius, komunikavimo, bendravimo, bendradarbiavimo gebėjimus), ir suvokti krikščioniškosios pasaulėžiūros svarbą asmens tapatybei, religiniam ir doriniam apsisprendimui.

11-12 klasėse tikybos pamokos gali būti mokoma nuosekliai per dvejus metus arba intensyviai per vienerius metus.

14.2. Tikslas

Mokantis ortodoksų (toliau – stačiatikių) tikybos 11-12 klasėse siekiama padėti mokiniams išsiugdyti supratimą apie krikščioniškosios pasaulėžiūros (kultūros ir religijos) savitumą, nelygstamą vertingumą, krikščionybės aktualumą ir skatinti jaunąją kartą ja grįsti savo gyvenimą. Taip pat svarbu, kad mokiniai įgytų žinių apie kitas pasaulio religijas, ugdytųsi toleranciją ir gebėjimą gyventi daugiakultūrinėje visuomenėje.

14.3. Uždaviniai

Siekiant stačiatikių tikybos tikslo, mokiniai skatinami:

- ieškoti gyvenimo prasmės ir apmąstyti šiuolaikinio gyvenimo klausimus krikščioniškosios pasaulėžiūros kontekste;
- susipažinti su krikščionių požiūriu į kitas pasaulio religijas;
- remtis krikščioniškąja tiesa analizuojant egzistencijos klausimus, atsakingai priimti sprendimus;
- rinktis krikščioniškąjį požiūrį ir aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime atsiliepiant į aktualiausias mūsų dienų moralės ir socialinio gyvenimo problemas.

14.4. Struktūra

Programoje ugdymo turinys pateiktas 11 ir 12 klasėms, kurį sudaro santykinai atskiros, bet ugdymo procese integruojamos šios veiklos sritys:

- *Krikščioniškoji pasaulėžiūra – žmogaus dvasingumo paieškos.* Tikėjimo šviesoje ugdoma mokinių savistaba ir savimonė, gebėjimas pasirinkti vertybes, spręsti gyvenimo problemas. Skatinama pozityviai vertinti ir įprasinti pokyčius savyje ir aplinkoje. Pabrėžiamas krikščioniškųjų vertybių visuotinumai.

- *Dievo ir žmogaus dialogas apreikštosiose religijose.* Aptariamos ir apibūdinamos apreikštosios religijos. Išryškinama Dievo ir žmogaus dialogo svarba. Svarstomos asmens dvasingumo paieškos asmens santykiuose su Dievu.

- *Gyvenimas ir Bažnyčia.* Apmąstomas žmonių santykis su Bažnyčia ir jos istorija, mūsų vieta tikinčiųjų bendruomenėje. Skatinamas sąžiningumas, teisingumas, gailestingumas, mokėjimas perimti krikščioniškąsias vertybes ir jomis grįsti santykį su savimi, kitais, aplinka, Dievu.

14.5. Mokinių pasiekimai

1. Krikščioniškoji pasaulėžiūra – žmogaus dvasingumo paieškos	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos Priimti žmogų kaip vertybę. Vertinti Bažnyčios indėlį ginant kiekvieno asmens orumą. Priimti Bažnyčios meilės mokymą kaip siektiną idealą. Suvokti šeimos vertę ir santuokos neišardomumą. Esminis gebėjimas: Žmogaus pašaukimo ir gyvenimo klausimus svarstyti remiantis krikščioniškąja pasaulėžiūra, analizuoti žmogaus tapatybės aspektus, įvardyti šeimos, visuomenės ir religinės bendruomenės etinius modelius.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Analizuoti žmogaus sampratą filosofijoje ir religijoje.	1.1.1. Palyginti žmogaus sampratą krikščioniškuoju ir filosofiniu požiūriu. Kelti žmogaus egzistencijos klausimus.
1.2. Analizuoti krikščioniškųjų vertybių esmę ir aktualumą gerbiant žmogų.	1.2.1. Paaikškinti, kodėl visi esame vienodai gerbtini.
1.3. Rasti meilės ir įsimylėjimo skirtumus.	1.3.1. Paaikškinti meilės rūšis. Apibūdinti meilės

	sampratą pagal Šventąjį Raštą.
1.4. Analizuoti grėsmes gyvybei ir šeimai, ieškoti būdų, kaip jas įveikti. Pagrįsti šeimos vertingumą remiantis Šventuoju Raštu, Bažnyčios mokymu ir gyvenimo patirtimi.	1.4.1. Apibūdinti šeimos paskirtį ir vertę. Paaiškinti, kodėl ir kaip Bažnyčia pasisako už šeimą ir gyvybę.
2. Dievo ir žmogaus dialogas apreikštosiose religijose	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Suvokti Dievo ir žmogaus dialogą kitų religijų mokyme (religijotyros tyrimai ir nešališkumas). Tolerantiškai vertinti kitų religijų sampratą apie Dievą. Branginti religinę tradiciją kaip vertybę. Pripažinti nelygstamąją krikščionybės vertę XXI amžiuje. Suvokti, kad tikėjimas yra ir dovana, ir poreikis. Esminis gebėjimas: Analizuoti apreikštųjų religijų istorinę, kultūrinę, socialinę patirtį, išskirti kultūros ir religijos vertybes, jų tarpusavio ryšius.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Lyginti didžiąsias pasaulio religijas, išryškinti krikščionybės vertingumą.	2.1.1. Įvardinti ir apibūdinti apreikštąsias religijas. Aptarti tų religijų doktriną, šventąsias vietas, maldos būdus. Pabrėžti krikščioniškojo tikėjimo pilnatvę ir turtingumą.
2.2. Analizuoti tolerancijos svarbą, jos ribas palaikant dialogą tarp kitų pažiūrų žmonėmis.	2.2.1. Supažindinti su Dievo samprata islame ir krikščionybėje. Apibūdinti Mahometo gyvenimą ir veiklą. Palyginti Mahometo ir Jėzaus misijas.
2.3. Gerbti visų konfesijų apeigas ir tradicijas.	2.3.1. Apibūdinti religinę islamo praktiką ir palyginti su krikščionybės praktika. Analizuoti tarpreliginį dialogą ir jo rezultatus.
2.4. Analizuoti krikščionybės raišką „naujame amžiuje“.	2.4.1. Apibūdinti „Naujojo amžiaus“ atsiradimo priežastis. Apibrėžti krikščionybės ir „Naujojo amžiaus“ santykį.
2.5. Analizuoti tikėjimo vertę ir reikšmę.	2.5.1. Aptarti asmens santykį su Dievu. Svarstyti asmens dvasingumo paieškas.
3. Gyvenimas ir Bažnyčia	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Svarstyti jaunimo požiūrį į Bažnyčią. Suvokti liudijimo svarbą Bažnyčioje. Suprasti Bažnyčios misijos pozityvumą ir atsakingumą. Kritiškai vertinti naująjį religingumą. Svarstyti netikėjimo ir tikėjimo santykį žmogaus gyvenime. Esminis gebėjimas: Įvardinti, pagrįsti ir realizuoti savo santykį su Bažnyčia, dalyvauti Bažnyčios veikloje, realizuojančioje Bažnyčios socialinį mokymą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Analizuoti jaunimo ir Bažnyčios sąryšį.	3.1.1. Aptarti asmens vaidmenį visuomenėje ir Bažnyčioje. Aiškintis jaunimo požiūrį į Bažnyčią.
3.2. Analizuoti liudijimo prasmę krikščionio gyvenime.	3.2.1. Aptarti, ką reiškia liudyti tikėjimą. Atskleisti liudijimo svarbą. Svarstyti krikščionio paskirtį Bažnyčioje ir pasaulyje.
3.3. Svarstyti Bažnyčios paskirtį ir misiją šių dienų pasaulyje. Pastebėti gyvo tikėjimo ženklus gyvenime ir juos analizuoti.	3.3.1. Paaiškinti, kaip Bažnyčia puoselėja vertybes ir ugdo žmogų.
3.4. Analizuoti šiuolaikinio dvasingumo	3.4.1. Paaiškinti naujojo religingumo reiškinius

apraškas krikščioniškuoju požiūriu.	visuomenėje. Apibrėžti naujųjų religinių judėjimų sampratą ir jų atsiradimo priežastis.
3.5. Aptarti tikėjimo ir netikėjimo reiškinius žmogaus gyvenime.	3.5.1. Apibūdinti tikėjimo ir netikėjimo santykį. Aptarti materializmą, ateizmą, nihilizmą, religinius stereotipus ir šių reiškinių pasekmes.

14.6. Turinio apimtis

14.6.1. Krikščioniškoji pasaulėžiūra – žmogaus dvasingumo paieškos

Svarbiausieji egzistenciniai klausimai. Sąvokos žmoniškumas ir žmogiškumas. Žmogaus asmens samprata filosofijoje ir religijoje. Žmogaus kaip objekto ir kaip asmens, sukurto pagal Dievo paveikslą, samprata.

Kodėl ir kaip Bažnyčia skatina vienodai gerbti kiekvieną asmenį? Aptariama, kokias vertybes pabrėžia krikščionybė (sąžiningumą, geranoriškumą, tikėjimą, pasitikėjimą, meilę, atjautą, gailestingumą, pasiaukojimą, viltį).

Šv. Pauliaus *Himno meilei* ypatumai. Filosofinės meilės rūšių sampratos. Kas yra įsimylėjimas ir meilė? Jausmų, proto ir valios vaidmuo meilėje. Dievo meilės apraiškos pagal Šventąjį Raštą.

Įvairūs požiūriai į šeimą, jos funkcijas, puoselėjamas vertybes. Kokios siūlomos šeimos alternatyvos? Diskusijos apie jų pavojingumą žmogui, tautai.

14.6.2. Dievo ir žmogaus dialogas apreištosiose religijose

Kokios yra apreištosios religijos (judaizmas, islamas, krikščionybė), kaip jos paplitusios pasaulyje? Pristatomos jų tikėjimo tiesos, Šventraščiai, simboliai, šventės, šventovės. Rytų religijos, jų bendri bruožai, skirtumai, simboliai, jų kilmė, dievybės samprata. Rytų religijų ir Krikščionybės bendrumai ir skirtumai.

Monoteistinė Dievo samprata islame ir krikščionybėje: panašumai ir skirtumai. Mahometo ir Jėzaus kilmė, gyvenimas ir misija.

Tikėjimo išpažinimas, malda, pasninkas, išmalda. Piligrimystė ir kitos islamo ir krikščionybės praktikos.

„Naujojo amžiaus“ ženklai ir apraiškos visuomenėje. „Naujasis amžius“ ir krikščionybė.

Mano ir visuomenės vertybės. Asmens pasaulėžiūra ir pasaulėjauta. Mano dialogas su Dievu ir įvairūs atsiliepimo būdai.

14.6.3. Gyvenimas ir Bažnyčia

Augame ir bręstame per santykį su kitais. Visuomenė ir aš. Jaunimo požiūris į Bažnyčią. Bažnyčios požiūris į jaunimą.

Visi esame pašaukti į šventumą. Šventieji tikėjimo liudytojai. Šventumo kelias kasdienybėje. Kaip krikščionis gali keisti pasaulį.

Visuomenės požiūris į Bažnyčią. Priminimas apie Bažnyčios kilmę, struktūrą, misiją, visuotinumą. Bažnyčios kelias istorijoje, jos vieta šių dienų kultūroje. Gyvas tikėjimas ir jo sąstingio apraiškos. Apmąstymai, kaip tikinčiųjų bendruomenė rūpinasi žmogumi, ugdo tikėjimą, kviečia įsipareigoti ir dalytis gėrybėmis, skatina krikščionio savimonę.

Pokalbiai: kodėl žmogus ieško Dievo? Kodėl kuriasi naujos religinės bendruomenės? Naujieji religiniai judėjimai, jų tikslai, veikimo būdai visuomenėje. Šiuolaikinis dvasingumas krikščionybės požiūriu. Koks jaunų žmonių požiūris į naujuosius religinius judėjimus?

Svarstymai, kodėl vieni žmonės tiki, kiti – ne? Materializmas, ateizmas, nihilizmas mūsų visuomenėje. Klaidingi Dievo įvaizdžiai. Mūsų religiniai stereotipai. Kas šiandien daro įtaką žmogaus mąstymui?

VII. EVANGELIKŲ LIUTERONŲ TIKYBA: TIKSLAS IR UŽDAVINIAI, MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS

15. Evangelikų liuteronų tikyba – dorinio ugdymo dalis

15.1. Dalyko paskirtis

Evangelikų liuteronų tikybos programa atnaujinta 11-12 klasėms. Dalyką galima mokyti nuosekliai per dvejus metus arba intensyviai per vienerius metus. Pamokose gali dalyvauti ir skirtingo amžiaus vaikai, jeigu evangelikų liuteronų religinės bendruomenės vaikų skaičius pamokose yra mažas. Tokiu atveju pamokos gali vykti integruotai su pagrindinio ugdymo klasėmis, o mokymo programos derinamos atsižvelgiant į plėtojamas bendras ugdomosios veiklos sritis ir individualizuojamos pagal skirtingą mokinių pasiekimų lygį.

Šios konfesijos tikybos mokymas vykdomas asmenų, kurie yra įgalioti Evangelikų liuteronų bažnyčios rekomendacijomis. Programa atitinka pagrindines krikščioniškos tikybos normas, laikantis visuotinės Kristų išpažįstančios bažnyčios mokslo ir ieškant bendrų sąlyčio taškų su kitomis konfesijomis ir religijomis, kitų mokomųjų dalykų ugdymo programomis.

15.2. Tikslas

Mokant evangelikų liuteronų tikybos siekiama padėti mokiniui brandinti savo asmenybės suvokimą ir atskleisti savo žmogiškąsias savybes, kurių raiška siekiama grįsti visavertį asmeninį ir visuomeninį gyvenimą kaip asmeniui, kuris sieja savo gyvenimą su Dievu, ugdosi pasitikėjimą Dievu ir žmonėmis per krikščioniškosios moralės nuostatas, supranta Dievo veikimą žmoguje, Bažnyčioje, Šventajame Rašte.

15.3. Uždaviniai

Siekiant ugdymo tikslo mokiniai skatinami:

- plėsti žinias apie Bibliją kaip Dievo žodį;
- mąstyti apie gyvenimo filosofiją ir svarstyti žmogaus egzistencinius klausimus;
- atrasti gyvenime krikščioniškas vertybes ir susipažinti su kitomis krikščioniškomis
- konfesijomis ir pasaulio religijomis;
- laikytis krikščioniškos atsakomybės ruošdamiesi šeimos ir visuomeniniam gyvenimui.

15.4. Struktūra

Programoje ugdymo turinys pateiktas 11 ir 12 klasėms, kurį sudaro santykinai atskiros, bet ugdymo procese integruojamos šios veiklos sritys:

- *Šventojo Rašto pažinimas;*
- *Mano gyvenimo filosofija;*
- *Bendravimo klausimai;*
- *Liturginis švietimas.*

15.5. Mokinių pasiekimai

1. Šventojo Rašto pažinimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Suvokti Dievo egzistenciją apsireiškiant per Šventąjį Raštą. Vertinti keturias Evangelijas kaip Dievo Žodį, Gerąją Naujieną ir tikėjimo autoritetą. Suvokti krikščionybės paskirtį pasaulyje.	
Esminis gebėjimas: Nagrinėti Šventąjį Raštą istoriniu požiūriu, interpretuoti jo alegorinę ir dvasinę prasmę.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Tyrinėti ir mokėti analizuoti Šv. Rašto teiginius apie Dievo Trejybę.	1.1.1. Mokėti apibūdinti Šv. Rašto ištrauką apie Dievo egzistenciją.
1.2. Paruošti medžiagą apie keturis evangelistus, sugretinant jų parašytą	1.1.2. Mokėti paaiškinti Evangelijų kilmę, priežastis.

evangelijų skirtumus ir panašumus.	
1.3. Mokėti ginti savo nuomonę, įprasti kritiškai mąstyti ir vertinti priešingas nuomones.	1.1.3. Paaiškinti ištraukas iš Apaštalų darbų, ginant savo krikščionišką savimonę.
2. Mano gyvenimo filosofija	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Vertinti savo gyvenimo unikalumą. Vertinti kultūrinį ir religinį palikimą. Vertinti kunigystę kaip pasišventimą žmonių išganymui. Vertinti krikščionybės stipriąsias puses. Gerbt kitas krikščioniškas konfesijas. Saugoti savo krikščioniškus įsitikinimus. Esminis gebėjimas: Kelti egzistencinius klausimus ir kritiškai mąstyti lyginant savo tikėjimą ir kitas pasaulėžiūras.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Svarstyti žmogaus gyvenimo principus, tai siejant su ekologiniais gyvenimo principais.	2.1.1. Pateikti pavyzdžių kaip žmogaus kišimasis į Dievo planus veikia aplinkinį pasaulį. 2.1.2. Mokėti teikti savas hipotezes kaip žmogus gali išlaikyti žmogiškumą šiuolaikiniame pasaulyje.
2.2. Paruošti reprezentacinę medžiagą apie istorinius asmenis nusipelnčius liuteronybei ir davusius pagrindą jai stiprėti kaip atskirai krikščioniškai religinei konfesijai.	2.2.1. Analizuoti ir apibūdinti palikimą žmonių, kurie daug davė liuteronybei.
2.3. Aptarti kunigystės svarbą padedant žmonėms dvasiniame gyvenime.	2.3.1. Mokėti apibūdinti Šv. Rašto vietas apie kunigystės pareigas.
2.4. Analizuoti krikščioniškų vertybių esmę ir aktualumą šiuolaikinių pagundų pasaulyje.	2.4.1. Apibrėžti krikščioniško dvasingumo stiprumą prieš pagundas, remiantis Šv. Rašto ištraukomis apie nuodėmę ir jos įveikimo būdus.
2.5. Mokėti palyginti savo konfesijos stiprumą bendraujant su kitomis krikščioniškomis konfesijomis neužgaunant jų religinių jausmų.	2.5.1. Žinoti savo tikėjimo stipriąsias puses, mokant kultūringai bendrauti su kitų krikščioniškų konfesijų atstovais.
2.6. Pratintis prie diskusijų ir kritiško mąstymo su priešišku pažiūrų asmenimis.	2.6.1. Savo nuomonę mokėti interpretuoti citatomis, teiginiais iš Šv. Rašto ir iš evang. liuteronų švietėjų darbų.
3. Bendravimo klausimai	
Mokinių pasiekiami	
Nuostatos: Atsargiai vertinti virtualius bendravimo būdus. Gerbt kitų religijų atstovus. Branginti šeimą ir jos vertybes. Vertinti kartų bendravimo palikimą. Vertinti visus žmones nežiūrint jų turtinės padėties ar religijos. Esminis gebėjimas: Gebėti užmegzti dialogą ir pagarbiai diskutuoti sprendžiant socialinių santykių problemas.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Pateikti trūkumus ir privalumus žmonių virtualiame bendravime.	3.1.1. Žinoti, kaip saugiai naudotis šiuolaikinėmis technologijomis.
3.2. Lyginti pasaulio religijas, jas gretinant ir priešinant su savo konfesijos tiesomis.	3.2.1. Mokėti trumpai apibūdinti pasaulio religijas.

3.3. Analizuoti šeimos stipriąsias puses pagal Šv. Rašto teiginius.	3.3.1. Paaiškinti, kas yra darni šeima. 3.3.2. Apibrėžti, kokie pavojai gresia šeimai šiuolaikiniame pasaulyje.
3.4. Nurodyti priežastis ir padarinius kartų bendravimo nesutarimuose.	3.4.1. Apibūdinti kartų bendravimo santykius. 3.4.2. Paaiškinti eutanazijos naudojimą kaip grubų įsikišimą į žmogaus ir Dievo santykius.
3.5. Pateikti pasiūlymų apie pagalbos būdus įvairiems socialiniams sluoksniams ir mokytis spręsti problemas dalyvaujant labdaringoje veikloje.	3.5.1. Apibūdinti kaip religinė bendruomenė gali padėti sunkiau gyvenantiems. 3.5.2. Mokėti remtis Šv. Rašto ištraukomis apie diakoninę veiklą.
4. Liturginis švietimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Perprasti maldos reikšmę tikinčiam žmogui. Gerbt Bažnyčią kaip tikinčiųjų bendriją. Suvokti Šventųjų Sakramentų veikimą su Dievo pagalba. Suprasti maldos dovaną bendravime su Dievu. Gerbt Dievo Motinos buvimą. Esminis gebėjimas: Įsipareigoti būti aktyviu Bažnyčios – tikinčiųjų Bendrijos nariu.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Gebėti padėti sau ir kitam sunkiose gyvenimo situacijose.	4.1.1. Bandyti save suprasti kaip savarankišką ir atsakingą asmenį prieš Dievą.
4.2. Kitiškai įvertinti savo kaip Bažnyčios nario įnašą į bažnytinį gyvenimą.	4.2.1. Paaiškinti Šv. Rašto ištraukas apie Kristaus Bažnyčią. 4.2.2. Apibūdinti liuteronų Bažnyčios unikalumą.
4.3. Analizuoti Sakramentų svarbą žmogaus religiniame gyvenime.	4.3.1. Paaiškinti kaip Dievas veikia per Šventuosius Sakramentus.
4.4. Gebėti savo mintis sukaupiti kreipiantis maldoje į Aukščiausiąjį.	4.4.1. Suvokti maldos reikšmę krikščionio gyvenime.
4.5. Argumentuoti mariologijos reikšmę krikščioniškame gyvenime.	4.5.1. Apibūdinti mariologiją remiantis Šv. Raštu.

15.6. Turinio apimtis

15.6.1. Šventojo Rašto pažinimas

Dievo Trejybė pagal Bibliją ir pagal krikščioniškas religijas. Kuo mums artimas Kristus? Keturios evangelijos – panašumai ir skirtumai. Kas sakoma Biblijoje apie diakoniją? Apaštalų darbų vieta ir svarba Biblijoje ir krikščionybėje.

15.6.2. Mano gyvenimo filosofija

Ar žmogus nebaudžia pats savęs, kurdamas savo gerovę? Kodėl žmogus silpnas prieš žemiškąsias pagundas? Kaip mes panaudojam laiko tėkmę? Kaip žmogus priima mirties egzistenciją? Kunigystė – tai darbas ar sielos kvietimas? Ar mes tikrai gyvename pagal Liuterio teologiją? (M. Liuterio Didysis Katekizmas (1529 m.) Kas skiria evangelikus liuteronus nuo kitų krikščioniškų konfesijų? Kaip Bažnyčia įtakoja žmogaus pilietiškumą? Ar žmogus visada šalia Dievo? Kuo prisidėjo prie tautinės savimonės kūrimosi kunigai M. Mažvydas, K. Donelaitis, J. Bretkūnas, L. Rėza, F. Kuršaitis ir kt.? Kuo ypatingi lietuvių raštijos pradininkai: S. Rapolionis, A. Kulvietis, J. Zablockas ir kt.? Kaip atsilaikyti prieš religijos kritikus?

15.6.3. Bendravimo klausimai

Ar reikia Bažnyčiai modernėti? Senovės ir pirmųjų religijų panašumai ir skirtumai. Kuo patraukia europietį krikščionį Rytų religijos? Šventraštį turinčių religijų (judaizmo, islamo) panašumai ir skirtumai su krikščionybėmis. Virtualus pasaulis – negi tai mūsų bendravimo ateitis? Ar

mes paisysime socialinių skirtumų? Ar gali tikėjimas įtakoti gerus darbus? Dievo įsakymas „Nežudyk“, savižudybė ir eutanazija. Kartų nesutarimai – tai amžina?

15.6.4. Liturginis švietimas

Kaip save ruošiamo paskutiniam teismui? Malda – tikėjimas ar įsitikinimas? Šventųjų bendravimas – kaip tai veikia krikščionybėje? Mariologija – tai tikra ar išgalvota? Karai – negi tai vyksta vardan Dievo? Ar gali muzika veikti žmogaus dvasią? Kas yra žmogaus išganymas? Ką žmogaus Išganymo požiūriu reiškia Šventas Krikštas ir Šventoji Vakarienė? Kaip tam save ruošti? Koks mano vaidmuo Bažnyčioje, kuri yra – tikinčiųjų bendrija? Bažnyčios tvarka ir nuostatai – kuo mes prie to prisidedame? Liuteroniškoji himnologija – ar tai išskirtinumas iš kitų krikščioniškų konfesijų?

VIII. EVANGELIKŲ REFORMATŲ TIKYBA: TIKSLAS IR UŽDAVINIAI, MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS

16. Evangelikų reformatų tikyba – dorinio ugdymo dalis

16.1. Dalyko paskirtis

Evangelikų reformatų tikybos programa atnaujinta 11-12 klasėms.

Šios konfesijos tikybos mokymas vykdomas asmenų, kurie yra įgalioti Evangelikų reformatų Bažnyčios Sinodo Kolegijos.

Per šios konfesijos tikybos pamokas pabrėžiama evangelikų reformatų konfesijos istorinė ir religinė patirtis, mokiniai mokomi atrasti asmeninį santykį su Dievu ir gyventi Šventojo Rašto išmintimi.

Evangelikų reformatų tikybos programa sudaryta remiantis Šventuoju Raštu (Biblija), pagrindiniais evangelikų reformatų išpažinimo raštais, Heidelbergo Katekizmu, evangelikų reformatų Bažnyčios paveldu ir jos istorija.

Evangelikų reformatų tikybos programa siejama su:

- kitų krikščioniškų konfesijų ir etikos programomis, aptariant žmonių sugyvenimo principus;
- gimtosios kalbos ir literatūros programomis, skaitant Šventąjį Raštą, analizuojant ir interpretuojant, kuriant ir vaidinant;
- istorijos programa, mokantis Bažnyčios istorijos Lietuvoje ir pasaulyje, apie jos įtaką žmonijos istorijos raidai;
- meninių dalykų programomis, patiriant dvasingumo raiškos įvairovę, aiškinantis meno kūrinį svarbą religiniame gyvenime.

16.2. Tikslas

Evangelikų reformatų tikybos tikslas – plėtoti mokinių supratimą apie Dievo Žodį, apie Visuotinę Krikščionių Bažnyčią, įtvirtinti pradinėje ir pagrindinėje mokykloje įgytas evangelikų reformatų tikėjimo žinias, padėti jų pagrindu išsiugdyti vertybines nuostatas.

16.3. Uždaviniai

Siekiant evangelikų reformatų ugdymo(si) tikslo, mokiniai skatinami:

- mokytis skaityti ir analizuoti Šventąjį Raštą kaip Dievo žodį;
- įsisąmoninti asmeninį santykį su evangelikų reformatų tikėjimu;
- mokytis krikščioniškai gyventi bei krikščioniškai apmąstyti ir vertinti šių dienų kultūros ir dorovės problemas;
- formuoti(s) krikščioniškąją pilietiškumo ir tautiškumo, krikščioniškosios moralės ir etikos sampratą;
- kurti pozityvius, tolerantiškus ir atsakingus santykius su kitais.

16.4. Struktūra

Evangelikų reformatų tikybos programos turinys apima tris mokymosi veiklos sritis:

- *Šventojo Rašto pažinimo* veikla skatina skaityti Šventąjį Raštą, mokys jį suprasti ir tikėjimo tiesas pritaikyti kasdieniniame gyvenime.

- *Bažnyčios istorijos ir evangelikų reformatų doktrinos pažinimo* veikla padeda įgyti žinių apie Bažnyčios raidą pasaulyje ir Lietuvoje, panašumus ir skirtumus su kitomis krikščioniškomis konfesijomis, suprasti krikščioniškų švenčių prasmę.
- *Gyvenimo ir moralės klausimų Dievo žodžio požiūriu* nagrinėjimas mokinius skatina išmokyti krikščioniškai gyventi ir krikščioniškai vertinti šių dienų kultūros ir dorovės problemas, ugdyti toleranciją kitų tikėjimų žmonėms.

16.5. Mokinių pasiekimai

1. Šventojo Rašto pažinimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata: Suvokti Šventojo Rašto vietą visuomeniniame ir kasdieniniame krikščionio gyvenime.	
Esminis gebėjimas: Remtis kasdieniniame gyvenime Šventuoju Raštu kaip aukščiausiu ir absoliučiu autoritetu.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1. Vertinti Biblijos svarbą kasdieniam krikščionio gyvenimui.	1.1.1. Žinoti apie Biblijos ST ir NT knygų turinį, jų parašymo laiką, aplinkybes ir autorius. Suprasti ir paaiškinti Biblijoje aprašomus įvykius ir mintis mūsų dienų kontekste.
1.2. Analizuoti Šventąjį Raštą kaip Dievo įkvėptą knygą ir tikrąjį Dievo Žodį.	1.2.1. Paaiškinti įkvėpimo esmę ir pobūdį. Žinoti klaidingus įkvėpimo aiškinimus.
3. Palyginti Biblijos svarbą su žmonių tradicijomis	1.3.1. Žinoti ir suprasti kas įvairių krikščioniškų denominacijų apeigose ir liturgijoje yra paremta Biblija, o kas kilę iš žmonių tradicijų ar perimta iš pagoniškų papročių.
2. Bažnyčios istorijos ir evangelikų reformatų doktrinos pažinimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata: Tapatinti save kaip evangelikų reformatų bendruomenės narį.	
Esminis gebėjimas: Išmanyti Bažnyčios istorijos ir evangelikų reformatų doktrinos pagrindus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Charakterizuoti Reformaciją kaip Bažnyčios atsinaujinimo sąjūdį.	2.1.1. Žinoti žymiausius reformacijos teologus, svarbiausius jų veiklos aspektus. 2.1.2. Apibūdinti svarbiausias pasaulio Reformatų bažnyčias. 2.1.3. Žinoti pagrindinius Reformacijos istorijos Lietuvoje faktus. 2.1.4. Paaiškinti <i>Liuteroniškosios reformacijos</i> , <i>Šveicariškosios reformacijos</i> , <i>Kontrreformacijos</i> sąvokas. 2.1.5. Žinoti svarbiausius Lietuvos evangelikų reformatų Bažnyčios istorijos XIX – XX a. faktus.
2.2. Išmanyti Lietuvos Evangelikų reformatų Bažnyčios doktrinos ir apeigų specifiką.	2.2.1. Suprasti ir mokėti paaiškinti evangelikų reformatų požiūrį į Kristų, kaip Bažnyčios galvą ir Vyriausiąjį kunigą. 2.2.2. Paaiškinti gyvos Bažnyčios esmę. 2.2.3. Išvardinti svarbiausius Bažnyčios požymius. 2.2.4. Apibūdinti Lietuvos evangelikų reformatų Bažnyčios teisę, tvarką, specifiką.

	2.2.5. Paaiškinti Bažnyčios ir valstybės santykį. 2.2.6. Žinoti, koks yra pasauliečių vaidmuo Bažnyčios valdyme. 2.2.7. Papasakoti apie pamaldų liturgiją ir apeigas. 2.2.8. Paaiškinti <i>tikinčiųjų kunigystės</i> ir <i>kunigų tarnystės</i> sąvokas. 2.2.9. Apibūdinti kapų šventes ir jų specifiką. 2.2.10. Paaiškinti <i>sielos</i> ir <i>amžinojo gyvenimo</i> sąvokas. 2.2.11. Paaiškinti kūniškos žmogaus mirties sampratą evangelikų reformatų tikėjime. 2.2.12. Pasakoti apie Antrą Kristaus atėjimą ir paskutinį teismą.
3. Gyvenimo ir moralės klausimai Dievo žodžio požiūriu	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Branginti šeimą kaip vertybę. Pasirinkimo situacijose priimti atsakingus sprendimus. Esminis gebėjimas: Krikščioniškai vertinti šių dienų kultūros ir dorovės problemas.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Analizuoti Bažnyčios ir šiandieninės visuomenės požiūrius į šeimą.	Paaiškinti santuokos prasmę pagal Šventąjį Raštą. 3.1.2. Apibūdinti darnios šeimos svarbą kiekvienam šeimos nariui, bendruomenei, visuomenei.
3.2. Sugebėti įsigilinti ir suvokti kito situaciją, gebėti rasti tinkamiausią pagalbos būdą.	Paaiškinti <i>diakonijos</i> prasmę. Žinoti pagalbos vargšams galimybes ir būdus. 3.2.3. Paaiškinti <i>gailestingumo</i> sąvoką, pateikti pavyzdžių.
3.3. Prisiimti atsakomybę už savo veiksmus.	Sieti laisvę su atsakomybe už savo poelgius. 3.3.2. Paaiškinti laisvės ir krikščionio atsakomybės ryšį. Apibūdinti sąžinės vaidmenį laisvai pasirenkant, galimybę ugdyti savo sąžinę. Svarstyti apie gyvybės vertę, apibūdinti Bažnyčios požiūrį į savižudybę, eutanaziją, abortus.
3.4. Suvokti krikščioniškos etikos vietą postmoderniame pasaulyje.	3.4.1. Suprasti ir mokėti paaiškinti gėrio, blogio ir tiesos sąvokų skirtumą krikščioniškoje etikoje, moderniame ir postmoderniame pasaulyje.

16.6. Turinio apimtis

16.6.1. Šventojo Rašto pažinimas

Biblijos svarba.

Šventasis Raštas kaip Dievo įkvėpta knyga ir tikrasis Dievo Žodis.

Įkvėpimo esmė ir pobūdis.

Klaidingi įkvėpimo aiškinimai.

Žmonių tradicijų ir biblijos svarbos palyginimas.

16.6.2. Bažnyčios istorijos ir evangelikų reformatų doktrinos pažinimas

Reformacija – Bažnyčios atsinaujinimo sąjūdis. Žymiausi reformacijos teologai. Reformatų bažnyčios pasaulyje.

Reformacija Lietuvoje: Liuteroniškoji reformacija, Šveicariškoji reformacija, kontrreformacija. Lietuvos evangelikų reformatų Bažnyčia XIX – XX a.

Lietuvos evangelikų reformatų Bažnyčios teisė, tvarka, specifika. Bažnyčia ir valstybė. Pasauliečių vaidmuo Bažnyčios valdyme. Pamaldų liturgija ir apeigos. Kapinių šventės.

Bažnyčios esmė ir požymiai. Kristus – Bažnyčios galva ir Vyriausias kunigas. Tikinčiųjų kunigystė ir kunigų tarnystė.

Kūniška žmogaus mirtis. Siela ir amžinasis gyvenimas. Antras Kristaus atėjimas. Paskutinis teismas.

16.6.3. Gyvenimo ir moralės klausimai Dievo žodžio požiūriu

Šeima ir draugai. Santuoka pagal Šventąjį Raštą.

Diakonija. Pagalba vargšams. Gailestingumas.

Sąžinė ir jos ugdymas.

Dievo įsakymas „Nežudyk“. Savižudybė, eutanazija, abortai.

Laisvė ir krikščionio atsakomybė.

Krikščioniška etika postmoderniame pasaulyje: pliuralizmas, reliatyvizmas, sinkretizmas.

IX. KARAIMŲ TIKYBA: TIKSLAS IR UŽDAVINIAI, MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS

17. Karaimų tikyba – dorinio ugdymo dalis

17.1. Dalyko paskirtis

Karaimų tikybos programa skirta 11-12 klasių mokiniams. Ja siekiama ne tik suteikti žinių apie karaimų tikėjimą, bet ir skatinti jų asmeninį religinį mąstymą, bendruomeninio ir asmeninio religingumo suvokimą, puoselėjimą.

Siūlomas religijos kaip galimos pasaulėžiūros pažinimo metodas. Tačiau teisingam jo supratimui būtina atskleisti glaudų tikėjimo ryšį su tautinėmis karaimų tradicijomis. Svarbu pabrėžti tolerancijos nuostatas, glūdinčias pačioje karaimų tikėjimo sistemoje. Puoselėtina nuostata – jei aš priimu kitą žmogų, kuris yra kitoks (neignoruoju jo, nežeidinėju dėl to, jog jis yra kitoks, bendrauju kaip su lygiu, gerbiu jo nuostatas ir tradicijas, ir t.t.), tai ir kitas mane pripažins, kad ir kuo besiskirčiau.

Mokymosi procese siūloma, įgijus teorinių žinių pamokose, praktiškai susipažinti su maldaknygėmis, jas analizuoti, dalyvauti bendruomeninėse karaimų pamaldose Trakuose arba Vilniuje, susipažinti su kenesomis kaip su architektūros paminklais, jei mokiniai ne karaimai – surengti susitikimą su bendruomenės nariais, išklausti pasakojimų, aplankyti karaimų etnografinį muziejų Trakuose.

Vertinant siūloma kreipti dėmesį ne tiek į grynas teorines žinias, bet į mokinių gebėjimą mąstyti apie tikėjimą, į jų asmeninių pažiūrų išraišką, į tautos ir religijos jungties svarbos karaimų tapatumui supratimą, į tradicinių vertybių ir dabarties santykio supratimą.

17.2. Tikslas

Karaimų tikybos tikslas – padėti mokiniams pažinti karaimų tradicines religines ir tautines vertybes, jomis grįsti savo pasaulėžiūrą ir puoselėti šias vertybes užtikrinant jų tęstinumą.

17.3. Uždaviniai

Mokant karaimų tikybos 11-12 klasėse, siekiama, kad mokiniai:

- įtvirtintų karaimų religijos ir tautos istorijos žinias;
- puoselėtų karaimų moralines nuostatas ir jomis gebėtų vadovautis kasdieniame gyvenime;
- susiformuotų asmeninį santykį su Dievu, tinkamai dalyvautų bendruomeniniuose liturginiuose ritualuose.

17.4. Struktūra

Karaimų tikybos programos turinį sudaro trys ugdomosios veiklos sritys:

- *karaimų istorijos pažinimas;*
- *bendras karaimų religijos supratimas ir moralinės nuostatos;*
- *dalyvavimas bendruomeninėje liturgijoje.*

Pirmos dvi sritys skirtos pagrindinių istorijos ir religijos reiškinių, sąvokų, nuostatų pažinimui, o trečioji – būdų, kaip tas teorines nuostatas pritaikyti ir įgyvendinti realybėje, religinėje praktikoje, supratimui.

17.5. Mokinių pasiekimai

1. Karaimų istorijos pažinimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: - Suprasti karaimų religijos ir tautos susiformavimo istoriją. - Jaustis karaimų tautos istorijos dalyviu. - Susidaryti nuomonę apie esminius egzistuojančių monoteistinių religijų principus, jų skirtumus. - Suprasti pagrindinius karaimų religijos įstatymus, karaimų religijos prigimtį. - Vertinti kito savitumą.	
Esminis gebėjimas: Išmanyti karaimų tikėjimo istorines prielaidas ir jo religinius pagrindus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Nagrinėti karaimų religijos formavimosi prielaidas.	1.1.1. Išskirti svarbiausias karaimų religijos formavimosi prielaidas. 1.1.2. Įvardyti karaimų religijos formavimosi geografiją, religinį kontekstą ir laiką. 1.1.3. Argumentuotai apibūdinti Anano svarbiausio teiginio prasmę.
1.2. Aprašyti karaimų tautos istoriją.	1.2.1. Apibūdinti etninę karaimų kilmę ir papasakoti tautos formavimosi istoriją. 1.2.2. Papasakoti karaimų bendruomenės Lietuvoje istoriją. 1.2.3. Išvardyti karaimams giminingas tautas. 1.2.4. Identifikuoti esmines karaimų tautiškumo išraiškos formas Lietuvoje. 1.2.5. Apibūdinti karaimų kalbą. 1.2.6. Paaikškinti kitų tautų įtaką karaimams Lietuvoje (kaip veikiama religija, apeigos, buitį, ritualai).
1.3. Analizuoti monoteistines religijas.	1.3.1. Suformuluoti monoteistinės religijos apibūdinimą. 1.3.2. Išvardyti pagrindinius pranašus. 1.3.3. Apibūdinti kiekvienos monoteistinės religijos šventuosius raštus. 1.3.4. Įžvelgti visų trijų tikėjimų ryšį /santykius. 1.3.5. Diskutuoti, kodėl kartais kyla konfliktų tarp šių tikėjimų.
1.4. Apmąstyti <i>tapatybės (identiteto)</i> ir <i>tolerancijos</i> sąvokas.	1.4.1. Suformuluoti savo tapatybės (identiteto) sudedamąsias dalis. 1.4.2. Išnagrinėti tautos ir religijos vienybę kaip integralų karaimų identitetą („tradicijos yra pusė tikėjimo“). 1.4.3. Apibrėžti šiandienos karaimų tapatybės (identiteto) probleminius aspektus. 1.4.4. Išskirti svarbiausius <i>kito</i> bruožus lyginant su savimi. 1.4.5. Diskutuoti apie pagarbą kitam ir kitokiam.

1.5. Paaiškinti karaimų požiūrį į santykį su savimi, su Dievu, su pasauliu, su kitais tikėjimais.	1.5.1. Išmanyti Šventojo Rašto turinį. 1.5.2. Suformuluoti karaimų religijos skelbiamas žmogaus kūno ir sielos santykio nuostatas. 1.5.3. Paaiškinti, kaip dera gerbti mirusiųjų atminimą. 1.5.4. Apibendrinti moralines karaimų tikėjimo dogmas. 1.5.5. Paaiškinti karaimų žmogaus ir Dievo santykio supratimą pagal 10 Dievo įsakymų. 1.5.6. Paaiškinti karaimo santykį su kitatikiais.
2. Bendras karaimų religijos supratimas, moralinės nuostatos	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: 1. Suprasti Šv. Rašto sandarą. 2. Įvertinti galimybę per Šv. Raštą pažinti pasaulį. 3. Įtvirtinti supratimą, kad Dievas egzistuoja ir yra galingas. Vertinti tikėjimą. 4. Susidaryti nuomonę apie pagrindinius karaimų religijos įstatymus, karaimų religijos prigimtį. 5. Branginti tai, kas sudaro tikinčiojo kasdienybę, ir gebėti tai taikyti sau. Esminis gebėjimas: 2. Analizuoti Šventąjį Raštą kaip suteikiantį moralinį pagrindą karaimo gyvenimui.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Išmanyti Šventojo Rašto turinį.	2.1.1. Išvardyti Šventojo Rašto knygas. 2.1.2. Papasakoti pagrindines Šventajame Rašte pasakojamas istorijas. 2.1.3. Apibrėžti pranašų vaidmenį karaimų tikėjime. 2.1.4. Paaiškinti Mesijo sampratą. 2.1.5. Apibūdinti, ką reiškia tekste vartojama sąvoka „mes“. 2.1.6. Paaiškinti, kokie yra Šventojo Rašto įpareigojimai žmogui.
2.2. Apibendrinti moralines karaimų tikėjimo dogmas.	2.2.1. Apibrėžti Dekalogą: jo vietą Senajame Testamente, pobūdį, struktūrą. 2.2.2. Nustatyti Dekalogo reikšmę tikėjime kaip moralinį kodeksą. 2.2.3. Išvardyti Dešimt tikėjimo principų.
2.3. Paaiškinti maldaknygių vietą ir funkciją karaimų tikėjime.	2.3.1. Nustatyti galimus asmeninius ir bendruomeninius liturginius ritualus, jų ypatybes. 2.3.2. Apibūdinti skirtingiems ritualams naudojamas maldaknyges. 2.3.3. Diskutuoti apie asmeninių ritualų svarbą tikėjimo puoselėjimui.
2.4. Charakterizuoti save kaip tikintįjį.	2.4.1. Papasakoti, ką darau, išreišdamas savo tikėjimą. 2.4.2. Apibrėžti, kada malda yra asmeninė (vienetinė). 2.4.3. Išvardyti asmeninių maldų rūšis (gulant miegoti, atsibudus, prieš valgant, pavalgius, prieš kelionę, grįžus iš jos, prieš mokantis, pasimokius ir kt.). 2.4.4. Identifikuoti vietas, kur galima asmeninė malda.
3. Dalyvavimas bendruomenės liturgijoje	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: 1. Suvokti liturgijos ciklą (dienos, savaitės, mėnesio, metų) prasmę. 2. Vertinti ir gerbti maldą kaip žmogaus ir Dievo bendravimo būdą. 3. Skirti maldų būdus, rūšis. 4. Suprasti maldų tekstus jų sandarą.	

5. Suvokti pamaldų struktūrą. 6. Suformuoti asmeninį santykį su liturgija. Esminis gebėjimas: 3. Sąmoningai dalyvauti karaimų apeigų bendruomeninėje liturgijoje.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Charakterizuoti liturgijos ciklus.	3.1.1. Paaiškinti dienos, savaitės, mėnesio ir metų liturgijos ciklus. 3.1.2. Papasakoti karaimų kalendoriaus sudarymo principus (mėnulio fazės, mėnulio ir saulės sistemų derinimas). 3.1.3. Prisiminti, kas ir kada sudarė karaimų kalendorių.
3.2. Charakterizuoti pagrindines metų liturgines progas (šventes).	3.2.1. Išvardyti pagrindinių švenčių (kurių yra penkios) pavadinimus ir siužetus. 3.2.2. Paminėti Senojo Testamento tekstus, kurie toms šventėms yra skaitomi pamaldose. 3.2.3. Nusakyti apytikrą švenčių laiką. 3.2.4. Papasakoti apie švenčių metu atliekamas apeigas, kulinarijos ypatybes, atpažinti jose liaudies ir religinių papročių junginius.
3.3. Palyginti maldą su kitokia būseną ir nusakyti maldos savybes.	3.3.1. Apibrėžti, kada malda vadinama bendruomenine (kai dalyvauja ne mažiau kaip dešimt žmonių). 3.3.2. Apibrėžti individualaus elgesio normas per bendruomenines pamaldas (švariai ir tvarkingai apsirengti, pamaldžiai nusiteikti, susikaupti, mintis kreipti į maldų turinį, elgtis tyliai, turėti galvos apdangalą, melstis veidu į pietus). 3.3.3. Apibrėžti grupės elgesio normas per pamaldas (elgtis tyliai, gerbti altoriaus vietą, išklaudyti pamokslą, neleisti vaikams lakstyti, nešnekėti, deramai pamaldžiai kreipti savo mintis, reikiamose vietose atsiklaupyti ar pamaldžiai iškelti rankas į Dangų, melstis veidu į pietus, mintis kreipti į maldų tekstus). 3.3.4. Žinoti, kaip išreikšti pagarbą dvasininkui (pasisveikinti ir atsisveikinti su juo, palinkėti gerų švenčių). 3.3.5. Suprasti pareigą įvairiomis progomis aukoti bendruomenei (užsakant maldas, per laidotuves, per Vėlines, kt.). 3.3.6. Paminėti vietas, kur galima bendruomeninė malda (kenesa).
3.4. Charakterizuoti tris pagrindines maldų rūšis, kurios privalomos kaskart meldžiantis.	3.4.1. Apibrėžti, kokia yra šlovinimo / šlovinamoji malda. 3.4.2. Apibrėžti, kokia yra dėkojimo / dėkojamoji malda. 3.4.3. Apibrėžti, kokia yra prašymo / prašomoji (maldaujamoji) malda. 3.4.4. Prisiminti, kokios dar gali būti maldos (atgailaujamoji, išreiškianti tikėjimą). 3.4.5. Užrašyti maldų rūšių pavadinimus karaimų kalba.
3.5. Klasifikuoti maldų tekstų šaltinius (iš Senojo Testamento, atskirų jo dalių, autorinės kūrybos).	3.5.1. Identifikuoti, kurie tekstų šaltiniai plačiausiai naudojami maldoms (psalmės, ištraukos iš <i>Pranašų</i> knygų, atitinkamų švenčių siužetų ir kt.). 3.5.2. Atpažinti tekstų vietas / dalis, nusakančias atitinkamas maldos rūšis.

3.6. Išnagrinėti trijų dalių pamaldų struktūros planą.	3.6.1. Nustatyti pamaldų dalių ribas pagal atitinkamus tekstus. 3.6.2. Paaiškinti pamaldų pirmosios dalies paskirtį ir turinį (bendrą visoms liturginėms progoms įžangą, kurioje perskaitomi visų privalomų maldų rūšių tekstai). 3.6.3. Paaiškinti pamaldų antrosios dalies paskirtį ir turinį (konkrečiai liturginei progai skirtas dalis, skaitomus Senojo Testamento siužetus, skirtus atitinkamai progai). 3.6.4. Paaiškinti pamaldų trečiosios dalies paskirtį ir turinį (pabaigos dalis, skaitomus palaiminimus ir paminėjimus). 3.6.5. Paaiškinti liturgijos struktūros pakeitimus tam tikromis progomis (atleidų dieną, per pasninkus, popietinės maldos ir kt.).
3.7. Taikyti teorines taisykles praktikoje.	3.7.1. Suprasti, kad maldoje svarbu širdimi, pamaldžiai nusiteikus, ne formaliai. 3.7.2. Apibrėžti liturgijos intencijas ir, sutelkus į jas mintis, išgryninti savo asmeninį santykį su Dievu. 3.7.3. Periodiškai planuoti ir žinoti, kokios pamaldos numatomos, jose dalyvauti.

17.6. Turinio apimtis

17.6.1. Karaimų istorijos pažinimas

Karaimų tikėjimo susiformavimas ir istorija.

Karaimų tautos susiformavimas ir istorija iki LDK.

Karaimų istorija Lietuvoje nuo XIV a.

17.6.2. Bendras karaimų religijos supratimas ir moralinės nuostatos

Pagrindinės moralinės nuostatos.

Tolerantiškas požiūris į kitą tikėjimą ir į kitokybę apskritai.

17.6.3. Dalyvavimas bendruomeninėje liturgijoje

Karaimų tikėjimo liturginiai ritualai, jų struktūra, prasmė, paskirtis, praktika.

Asmeninės ir bendruomeninės maldos.

Elgesio pamaldose taisyklės, minčių sukoncentravimo poreikis.

Asmeninio santykio su Dievu ir jam skirtais ritualais formavimas.

X. ŽYDŲ-JUDĖJŲ TIKYBA: TIKSLAS IR UŽDAVINIAI, MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS

18. Pažintinė programa 11-12 klasėms

18.1. Dalyko paskirtis

Kauno žydų religinė bendruomenė parengė žydų-judėjų tikybos programą, kurios paskirtis – pažintinė. Šios programos aktualumą sąlygoja tai, kad judėjų tikybos pažintinė programa buvo parengta bendrojo lavinimo mokyklų mokiniams pradinio ir pagrindinio ugdymo pakopose. Mokytojai ir mokiniai domisi kitų tautų kultūra ir tradicijomis. Žinių ir literatūros lietuvių kalba apie žydų-judėjų tradicijas ir kultūrą yra mažai, todėl siekiama užtikrinti žydų-judėjų tradicijos pažintinės programos tęstinumą. Programa skirta visiems bendrojo lavinimo mokyklų mokiniams, kadangi Lietuvos mokyklose žydų vaikų skaičius mažas, tačiau žydų vaikai judėjų tradicijų mokomi mokyklose prie sinagogų.

Rengiant judėjų tikybos pažintinę programą remtasi asmenine patirtimi. Kaip žinia, Lietuvos mokiniai aktyviai lankosi Kauno Choralinėje sinagogoje ir užduoda klausimus,

kurie rodo, kad žinių apie žydų-judėjų gyvenimą ir tradicijas Lietuvoje labai trūksta. Vis dar iš kartos į kartą perduodami mitai apie žydus, neigiami žydo stereotipai kyla iš nežinojimo.

Parengta pažintinė programa siekia apibrėžti pagrindinius judėjų tikybos reikalavimus, religines apeigas, žydų-judėjų etiką, neįsitraukiant į griežtus vienos konfesijos mokymo rėmus. Dorinio ugdymo mokytojai, susipažinę su šia programa, jos turinį gali integruoti į dorinio ugdymo etikos arba tikybos pamokas.

Šioje programoje neatsitiktinai vartojami žodžiai žydas arba judėjas kaip sinonimai, kadangi sekuliarus šiuolaikinis pasaulis jau nededa lygybės ženklų tarp žydo ir judėjo. Tradiciškai iki XX a. pradžios Lietuvoje žodis *žydas* niekam nekeldavo abejonių, kad tai išskirtinai religingas judėjų tikybos žmogus, su išskirtine išvaizda, aprangos reikalavimais.

Žydų-judėjų tikybos pažintinės programos paskirtis – supažindinti Lietuvos mokinius su žydų-judėjų tikybos ypatumais. Istorinis visuomenės ir pavienio žmogaus ribotumas, užsisklendimas akivaizdžiai eliminuotų galimybę būti atviram. Tikimės, kad ši programa prisidės prie tolerancijos kitų tautų atžvilgiu ugdymo, nes tolerancija ir jos suvokimas atsiranda tik drauge su kultūriniu išprusimu ir emociniu žmogaus atvirumu kitam ir kitos kultūros žmogui.

18.2. Tikslas

Programos tikslas – plėtoti Lietuvos mokinių pažinimą apie žydų-judėjų tikėjimą Lietuvos žydų istoriją ir žydų tradicijas.

18.3. Uždaviniai

Siekiant tikslo mokiniai skatinami:

- pažinti kitos tautos kultūrą ir tradicijas ir taip prisidėti prie draugiškų tautų santykių kūrimo;
- ugdyti toleranciją kitų tikėjimų žmonėms.

18.4. Struktūra

Programos turinys pateiktas dvejiems metams (11-12 klasei) ir suskirstytas į dvi sritis:

- *Lietuvos žydų istorijos pažinimas* – mokymasis apie Lietuvos žydų istoriją glaudžiai susijęs su judaizmu, todėl pažindami judaizmą, mokiniai susipažins su Lietuvos žydų istorija;
- *bendras judaizmo supratimas* – ugdymo veikla skirta tam, kad mokiniai susipažintų su judaizmo kryptimis, pažintų judaizmą kaip ypatingą žydų gyvenimo sritį.

18.5. Turinio apimtis

18.5.1. Judaizmas

Tora (Senasis Testamentas) ir 613 kanonų.

Talmudas.

Halacha ir kodeksai.

Judaizmo kryptys: Mitnagedai, Chasidai, jų skirtumai.

18.5.2. Žydų-Judėjų bendruomenė

Pareigos bendruomenei.

Bendruomenės struktūra.

Sinagoga.

Bendruomeninės maldos reikšmė.

Toros skaitymas.

Apeigos – laidojimas.

18.5.3. Kalendorius

Saulės kalendorius.

Mėnulio kalendorius.

Judėjų kalendorius.

18.5.4. Žydų-judėjų etika

Religija –moralės pagrindas.

Pagrindinės žydų-judėjų etikos taisyklės:

daryti gerus darbus;

pagarba ir rūpestis tėvais;

pagarba mokytojui, vyresniajam ir išminčiui;

elgesys su gyvūnais;
ligonių lankymo įstatymai;
reikalų tvarkymo įstatymai, draudimas daryti nuostolius, teisingumas ir gailestingumas;
„Cdaka“ – auka, aukojimasis;
draudimas keršyti, nešioti gandus ir piktžodžiauti;
burtų, astrologijos draudimas;
žmogaus darbai ir elgesys vardan Dangaus;
žmogaus moralinės savybės;
kaip turi rengtis žydas.

18.5.5. Košerinis maistas

Kas tai yra *košerinis maistas*.

Košeriniai ir *nekošeriniai* gyvūnai.

Košerinio maisto taisyklės.

18.5.6. Namai ir šeima

Šeima – pasaulinės gerovės pagrindas.

Vestuvės.

Vaiko gimimas.

„Brit-mila“ – sandora su Dievu.

Vaikų auklėjimas.

„Bar-micva“ – berniukų išventinimas į vyrus.

Artimųjų pareiga mirusiems.

18.5.7. Religinės šventės

Žydų-judėjų švenčių ypatumai.

Pasirengimas šventėms.

18.5.8. Praktika

Apsilankymas veikiančioje Kauno Choralinėje sinagogoje (E. Ožėškienės g. 13, Kaunas).

Apsilankymas Kauno žydų muziejuje (E. Ožėškienės g. 13, Kaunas).

VIDURINIO UGDYMO BENDROSIOS PROGRAMOS: KALBOS

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Ugdymo srities paskirtis

1.1. Kalbos – svarbi bendrojo ugdymo dalis, kuri sudaro sąlygas mokinių kalbinio ir literatūrinio bei kultūrinio ugdymosi plėtotei; emocinei, kultūrinei, dorovinei, socialinei brandai; tautinės ir pilietinės tapatybės bei savivertės formavimuisi. Nagrinėdami grožinės ir negrožinės literatūros kūrinius, mokiniai atranda juose glūdinčią išmintį, žmogaus ir tautos egzistencinę patirtį, ugdomi estetinius jausmus, kūrybinį ir kritinį mąstymą.

1.2. Analizuodami iškiliausius literatūros kūrinius bei kitus kultūros tekstus, aptardami kultūros ir socialinį kontekstą, mokiniai gilina savo estetinę patirtį, vertina literatūrą kaip atsakančią į svarbiausius gyvenimo klausimus; suvokia įvairią žmogaus egzistencijos, meno, psichologinę, filosofinę, istorinę problematiką bei literatūrinio kalbėjimo įvairovę, susidaro literatūros tradicijos vaizdą, gilina literatūros rūšių, žanrų ir stilių specifikos pažinimą; supranta, kaip interpretacija priklauso nuo kultūrinės patirties; ugdomi toleranciją, pagarbą kitam.

1.3. Skaitydami negrožinius tekstus, aptardami jų tematiką, problematiką, sandarą ir raiškos būdus, kultūrinį jų kontekstą, mokiniai mokosi konstruktyviai, kūrybiškai diskutuoti aktualiais asmeniniais, visuomenės ir kultūros klausimais, juos suprasti ir vertinti; ugdytis stiliaus individualumą, jausti atsakomybę už savo žodžių tikrumą, aiškumą, daromą poveikį adresatui.

1.4. Vidurinio ugdymo programoje daug dėmesio skiriama viešajam (dialoginiam ir monologiniam) kalbėjimui, nes demokratiškame intensyvių pokyčių amžiuje kalbėjimas yra vienas svarbiausių sėkmės veiksnių įvairiose asmens veiklos srityse. Mokiniai suvokia, kokia svarbi yra kalba jų bendravimui su artimaisiais, kaip padeda išsaugoti pozityvią moralinę aplinką ir kokia ji gali būti pavojinga, kiršindama žmones ir jais manipuliudama. Todėl mokosi pažinti ir vertinti informacijos, idėjų, argumentų patikimumą, skirtingus požiūrius, etiškai ir argumentuotai ginti tiesą, tapti sąmoningais valstybės piliečiais.

1.5. Mokydamiesi užsienių kalbų mokiniai turi galimybę pažinti kitas kultūras, formuotis bendruosius kalbos kultūros ir komunikacijos gebėjimus. Kitokios gyvensenos, mąstysenos, jausenos pažinimas ir gretinimas su gimtąja sudaro sąlygas kultūrinei savimonei plėtoti, pasirengti gyventi daugiakultūriame pasaulyje. Suvokdami skirtingų tautų kultūros vertybes mokiniai ugdomi toleranciją kultūrų įvairovei ir pasitikėjimą savo nacionaline kultūra.

1.6. Vidurinio ugdymo programos kalbinio ugdymo paskirtis – sudaryti sąlygas mokiniams ugdytis asmeninį santykį su kalba ir literatūra, kultūra, lavintis meninį skonį, plėsti savo, kaip skaitytojo, estetinę patirtį. Pagrindinėje mokykloje iš(si)ugdyti gebėjimai suvokti ir kurti skirtingų stilių bei žanrų tekstus yra toliau tobulinami, siekiant turinio ir kalbinės raiškos dermės; kalbos sandaros žinios ir taisyklingo kalbos vartojimo gebėjimai gilinami pagal poreikius.

1.7. Lietuvių kalbos ir literatūros bei užsienio kalbos programos kurtiesiems ir neprisigirdintiesiems pateiktos šių mokomųjų dalykų programų atskirose dalyse (nr.6, 10).

II. TIKSLAI, UŽDAVINIAI, STRUKTŪRA

2. Tikslas – padėti mokiniams ugdytis komunikavimo ir literatūrinę bei kultūrinę kompetencijas, būtinas kiekvieno žmogaus visaverčiam asmeniniam gyvenimui, integracijai kintančioje visuomenėje; sėkmingai profesinei, visuomeninei veiklai; tolesnėms studijoms bei sėkmingam mokymuisi visą gyvenimą.

3. Uždaviniai

Siekiama, kad mokiniai:

- tobulintų kalbos vartojimo gebėjimus:

- išmokyti tikslingai taikyti įvairias sakytinio ir rašytinio teksto suvokimo ir kūrimo, bendravimo raštu ir žodžiu strategijas;
- remdamiesi literatūra, kultūra, kurtų rišlius, kūrybiškus, probleminius tekstus;
- išsiugdytų poreikį nuolat tobulinti savo kalbą, plėtotų savarankiško kalbos mokymosi, kūrybiškumo ir įsivertinimo gebėjimus;
- plėstų ir gilintų lingvistinę kompetenciją;
- remtųsi kalbos sistemos suvokimu;
- mokytųsi lyginti užsienio ir gimtosios kalbos sistemas;
- nagrinėtų kalbą kaip socialinį ir kultūrinį reiškinį, įgytų sociokultūrinių ir kultūrinių žinių bei gebėjimų;
- plėstų literatūrinį ir kultūrinį akiratį, skaitydami ir pažindami įvairaus pobūdžio kultūros tekstus;
- susidarytų literatūros visumos vaizdą;
- suvoktų literatūros kūrinių vertę, patirtų jų estetinį poveikį, lavintųsi meninį skonį;
- analizuotų ir interpretuotų įvairių literatūros rūšių ir žanrų kūrinius, remdamiesi literatūros teorijos žiniomis, istorinio ir sociokultūrinio konteksto išmanymu;
- remdamiesi kūrinių idėjų ir pozicijų įvairove, formuotųsi vertybines nuostatas;
- domėtųsi šiuolaikiniu kultūriniu gyvenimu, analizuotų ir argumentuotai vertintų įvairius visuomeninio, kultūrinio gyvenimo reiškinius.

4. Struktūra

Kalbų sritį sudaro šie mokomieji dalykai:

- lietuvių kalba ir literatūra,
lietuvių kalba ir literatūra kurtiesiems ir neprigirdintiesiems,
- lietuvių gestų kalba,
- tautinių mažumų gimtosios kalbos,
- užsienio kalbos,
užsienio kalba kurtiesiems ir neprigirdintiesiems.

III. LIETUVIŲ KALBA IR LITERATŪRA

5. Lietuvių kalbos ir literatūros programos bendrosios nuostatos, įgyvendinimas, turinio apimtis

5.1. Programos paskirtis

5.1.1. Lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo programos paskirtis – apibrėžti lietuvių kalbos kaip mokomojo dalyko tikslą ir uždavinius, turinį, numatomus bendrojo ir išplėstinio kurso mokinių pasiekimus. Programa skiriama mokykloms, kuriose mokomasi lietuvių arba tautinės mažumos kalba. 11–12 klasių mokiniai gali rinktis bendrąjį arba išplėstinį lietuvių kalbos ir literatūros kursą.

5.1.2. Mokantis bendruoju kursu sudaromos galimybės mokiniui įgyti bendrąjį kalbinį, literatūrinį (kultūrinį) išsilavinimą, išsiugdyti kalbos vartojimo gebėjimus, reikalingus kiekvieno žmogaus visaverčiam gyvenimui.

5.1.3. Išplėstinis kursas apima bendrąjį kursą ir kartu yra gilinamasis. Mokiniui sudaroma galimybė įgyti išsamesnį kalbinį bei platesnį literatūrinį (kultūrinį) išsilavinimą. Šio kurso turinys yra platesnis ir išsamesnis: skaitoma ir nagrinėjama daugiau ir sudėtingesnių grožinių bei negrožinių kūrinių, jie nagrinėjami įvairesniais aspektais. Atliekama įvairesnių ir sudėtingesnių sakytinės ir rašytinės kalbos ugdymosi užduočių, projektinių kalbos ar literatūros tyrimo darbų, reikalaujančių savarankiškumo, kūrybiškumo, platesnio kultūrinio konteksto išmanymo.

5.2. Dalyko tikslas

Lietuvių kalbos ir literatūros kaip dalyko tikslas – padėti mokiniams ugdytis komunikavimo lietuvių kalba ir literatūrinę (kultūrinę) kompetencijas; išplėtoti gebėjimus kalbėti ir rašyti aiškia, taisyklinga ir turtinga kalba, suvokti save kaip kalbos ir kultūros paveldėtojus, puoselėtojus ir

kūrėjus; susiformuoti laisvo, atsakingo žmogaus savimonę, asmeninį santykį su literatūra (kultūra), sustiprinti savo tapatybę ir savivertę; išsiugdyti kūrybinį ir kritinį mąstymą.

5.3. Dalyko uždaviniai

5.3.1. Bendrojo kurso uždaviniai

Siekama, kad mokydami bendrojo kurso mokiniai:

- plėtotų kalbos žinias, stiprintų kalbos vartojimo praktikos įgūdžius;
- ugdytųsi sakytinę kalbą; remdamiesi literatūra (kultūra), rašytų rišlius įvairios paskirties ir žanrų tekstus;
- skaitytų brandžiausius lietuvių ir visuotinės literatūros kūrinius, plėstų literatūrinį ir kultūrinį akiratį, lavintųsi meninį skonį;
- susidarytų lietuvių literatūros visumos vaizdą;
- remdamiesi kalbos ir literatūros žiniomis bei Lietuvos literatūros (kultūros) raidos supratimu, autoriaus biografijos, istoriniu, kultūriniu kontekstu, nagrinėtų ir vertintų grožinius ir negrožinius kūrinius, aptartų jų sąsajas su dabartimi;
- remdamiesi kūrinių idėjų ir pozicijų įvairove, formuotųsi vertybines nuostatas.

5.3.2. Išplėstinio kurso uždaviniai

Siekama, kad mokydami išplėstinio kurso mokiniai:

- gilintų kalbos žinias, kalbos vartojimo praktikos įgūdžius;
- remdamiesi literatūra (kultūra), rašytų rišlius, kūrybiškus, probleminius tekstus; ugdytųsi sakytinę kalbą; ugdytųsi stiliaus individualumą;
- skaitytų brandžiausius lietuvių ir visuotinės literatūros kūrinius, įgytų platų literatūrinį ir kultūrinį akiratį, lavintųsi meninį skonį;
- susidarytų lietuvių literatūros visumos vaizdą;
- remdamiesi kalbos ir literatūros žiniomis bei Lietuvos literatūros (kultūros) raidos supratimu, autoriaus biografijos, istoriniu, kultūriniu kontekstu, įvairiais aspektais nagrinėtų, lygintų ir vertintų kūrinius, aptartų jų sąsajas su dabartimi;
- remdamiesi kūrinių idėjų ir pozicijų įvairove, formuotųsi vertybines nuostatas;
- plėtotų savarankiško kalbos ir literatūros tyrimo gebėjimus.

5.4. Dalyko struktūra

Programą sudaro dvi struktūrinės dalys:

Kalbinis ugdymas.

Literatūrinis (kultūrinis) ugdymas.

5.5. Programos įgyvendinimas: ugdymo gairės, integravimo galimybės, mokymosi plinka

5.5.1. Ugdymo gairės

Lietuvių kalbos ir literatūros kaip mokomojo dalyko turinys orientuojamas į asmens kalbinį, literatūrinį (kultūrinį) ugdymą(si), asmens tapatybės ir savivertės stiprinimą, kūrybinio ir kritinio mąstymo ugdymą(si).

Kalbos vartojimo patirtis bei žinios apie kalbą apibendrinamos teksto lygmeniu, daugiau dėmesio skiriama viešajam kalbėjimui ir tekstų rašymui. Kalbos sandaros, rašybos, skyrybos ir kiti kalbos praktikos įgūdžiai 11–12 klasėse nuolat stiprinami atsižvelgiant į individualius mokinių ir klases poreikius. Programoje pateiktas papildomas kalbos ugdymo modulis mokyklų tautinių mažumų mokomąja kalba mokiniams.

Tekstų planavimo, kūrimo ir redagavimo praktika turėtų tapti įprastine motyvuota veikla, glaudžiai siejančia literatūrinio ir kalbinio ugdymo uždavinius. Skiriama dėmesio ir kūrybinio rašymo praktikai, kaip veiklai, kuri sudaro sąlygas ugdytis kūrybinį mąstymą, stiliaus individualumą, mokytis kūrinio analizės ir kalbėjimo, pasakojimo apie literatūrą. Kalbėdami ir rašydami mokiniai tikslingai ir kūrybiškai taiko kalbos ir literatūros teorijos žinias.

Literatūrinis (kultūrinis) ugdymas suvokiamas kaip brandinantis asmenybę, tautą, visuomenę. Analizuojant literatūros (kultūros) kūrinius atkreipiamas dėmesys į juose glūdinčią išmintį, žmogaus ir tautos egzistencinę patirtį, kultūros reiškinių ryšius, kūrinių sąsajas su dabartim. Kūrinių perskaityti padeda istorinės epochos supratimas: kiekviena visuomenė išreiškia save kuriamuose tekstuose ir yra parašytų tekstų bei jų autorių veikiamas. Siekiama, kad būtų suprstas ne tik praeities literatūros savitumas, bet ir aktualumas šiandienai.

Lietuvių literatūra nagrinėjama kaip atvira pasauliui ir kartu autentiška, unikali, išreiškianti savitą tapatybę ir istorinį pasakojimą. Aptariant sąsajas su kitomis kultūromis, siekiama ugdytis kūrybiškumu grįstą santykį su savosios kultūros tradicija, toleranciją kitoms kalboms ir kultūroms, kritišką požiūrį į įvairias kultūros apraiškas ir pasitikėjimą savo nacionaline kultūra, padedančia atsakyti į svarbius gyvenimo klausimus.

Mokyklų lietuvių mokomąja kalba mokiniams siekiama plačiau pristatyti daugiakalbę Lietuvos kultūrą (lenkų kilmės poetas M. K. Sarbievijus, lenkiškai rašę A. Mickevičius, Č. Milošas ir kiti), kaimyninių tautų klasikų (F. Dostojevskis, J. Brodskis, V. Šimborska ir kiti) ir taip ugdyti jų platesnį kultūros supratimą, dėmesį ir pagarbą Lietuvos tautinių mažumų kultūroms, atverti jiems Lietuvos kultūrą kaip dialogišką, polilogišką. Mokyklų tautinių mažumų mokomąja kalba mokiniams siekiama atverti ne tik lietuvių literatūrą, bet ir daugiakalbę Lietuvos kultūrą, kuri gali būti jiems sava, artima jų gimtosios kalbos tekstais. Tiek lietuvių, tiek tautinių mažumų mokyklų mokiniams padedama atrasti bendrą, juos jungiančią Lietuvos kultūros erdvę, kuri stiprintų visų savigarbą, savivertę ir šiuolaikinę tapatybę, padėtų telktis į solidarią europinę Lietuvos bendruomenę.

5.5.2. Integravimo galimybės

Lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo sąsajas su kitais mokomaisiais dalykais lemia tai, kad kalba kuriamas ir perteikiamas kitų mokomųjų dalykų turinys, bendrieji gebėjimai įtvirtinami vartojant ir ugdantis kalbą.

Lietuvių kalbos ir literatūros ugdymas sietinas su tautinių mažumų gimtųjų kalbų, užsienio kalbų, istorijos, pilietinio ugdymo, tikybos, etikos, muzikos, dailės, teatro, informacinių technologijų mokomaisiais dalykais. Per lietuvių kalbos ir literatūros pamokas nagrinėjama tematika bei ugdomi mokinių gebėjimai papildo ir pagilina kitų mokomųjų dalykų išmanymą. Lietuvių kalbos, literatūros reiškinių supratimas remiasi mokinių žiniomis ir gebėjimais, įgytais per kitų dalykų pamokas.

5.5.3. Mokymosi aplinka

Siekiama kurti saugią, kūrybišką, skoningą mokymosi aplinką, kurioje mokinių ir mokytojų bei mokinių tarpusavio santykiai būtų grindžiami supratimu, atvirumu ir nuoširdumu.

Mokymosi aplinka turėtų būti įvairios edukacinės erdvės (klasė, mokykla, biblioteka, muziejus, bet kuri kita kultūrinė gyvenamosios vietos ir savos šalies aplinka), kurios padėtų mokiniams plėsti kultūrinį akiratį, atskleisti gabumus, skatintų dalyvauti kultūriniame gyvenime. Mokymosi aplinka turėtų skatinti mokinių kūrybinę veiklą, atvirumą naujovėms, savarankiškumą.

Siekiama sudaryti sąlygas naudotis įvairiais mokymosi šaltiniais – tekstone, vaizdine, garsine mokymosi medžiaga.

5.6. Mokinių pasiekimai, vertinimas, turinio apimtis

11–12 klasių mokinių pasiekimai yra orientuoti į kompetencijų ugdymą. Kompetencija suprantama kaip žinių, gebėjimų ir nuostatų visuma.

Lentelėje pateikiami bendrojo ir išplėstinio kurso mokinių pasiekimai. Bendrojo kurso gebėjimai lentelėje išspausdinti įprastiniu šriftu. Išplėstinis kursas apima bendrojo kurso gebėjimus ir tuos, kurie pateikti *paryškintu pasviruoju* šriftu. Remdamasis lentelėje pateiktais aprašais mokytojas planuoja ugdomąją veiklą.

5.6.1. Mokinių pasiekimai

1. Skaitymas, kalbos ir literatūros (kultūros) pažinimas	
Nuostatos: Vertinti skaitymą kaip savęs, kito, tautos ir pasaulio pažinimo būdą. Ugdytis asmeninį santykį su kalba ir literatūra (kultūra). Lavintis meninį skonį, plėsti savo, kaip skaitytojo, estetinę patirtį. Vertinti save kaip Lietuvos kultūros, kalbos paveldėtojus, puoselėtojus ir kūrėjus. Esminiai gebėjimai: Susidaryti lietuvių literatūros įvairovės ir visumos vaizdą. Atskleisti kūrinio reikšmės, siejant jas su biografiniu, istoriniu, kultūriniu kontekstu. Argumentuotai vertinti grožinį ir negrožinį tekstą turinio ir raiškos požiūriu. Paašškinti kalbos, literatūros (kultūros) reikšmę asmenybei formuotis.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Paašškinti, kaip kalbinė raiška priklauso nuo komunikacijos dalyvių, jų tikslų, socialinių ir kultūrinių kontekstų.	1.1.1. Aptarti kalbą kaip išskirtinį žmogaus gebėjimą, nurodyti jos funkcijas. 1.1.2. Suprasti kalbą kaip pažinimo, kūrybos ir socialinės tvarkos kūrimo būdą. 1.1.3. Suprasti, kaip kalba veikia kito žmogaus ir visuomenės vertybines nuostatas.
1.2. Paašškinti gimtosios kalbos reikšmę tautinei savimonei ir tapatybei formuotis; atskleisti lietuvių kalbos reikšmę Lietuvos pilietinei bendruomenei ir valstybei.	1.2.1. Suprasti kalbos, tautos ir jos kultūros ryšį; aptarti kalbos ir valstybingumo santykį. 1.2.2. Nusakyti Lietuvių kalbos žodyno (LKŽ) svarbą. 1.2.3. Nusakyti Valstybinės kalbos įstatymo reikšmingumą. 1.2.4. Apibūdinti kalbos norminimo reikalingumą tautai ir valstybei.
1.3. Analizuoti grožinio kūrinio turinį, raišką, kontekstą bei jų sąsajas; kūrinį vertinti, lyginti su kitais kūriniais, aptariant panašumus ir skirtumus; aptarti, kaip kūrinio raiškos priemonėmis sukurama jo prasmė; atskleisti kūrinio originalumą ir stiliaus individualumą lyginant su kitais to paties žanro arba to paties laikotarpio kūriniais. .	1.3.1. Skirti literatūros rūšis (epas, lyrika, drama). 1.3.2. Apibūdinti literatūros (kultūros) epochas, kryptis, svarbiausius jų bruožus. 1.3.3. Skirti pagrindines epo žanrų (herojinės poemos, romano, apysakos, novelės, apsakymo, esė) ir jai artimų dokumentinės literatūros žanrų (biografijos, autobiografijos, memuarų, laiško, dienoraščio) ypatybes. 1.3.4. Tinkamai vartoti pagrindines epinio kūrinio raiškos sąvokas: pasakotojas, pasakojimas, veikėjai, fabula, kompozicija, laikas, erdvė. 1.3.5. Skirti pagrindines lyrikos žanrų (eilėraštis, sonetas, baladė, odė) ypatybes. 1.3.6. Tinkamai vartoti sąvokas: eilėraščio autorius, eilėraščio subjektas (lyrinis „aš“, eilėraščio kalbantysis, eilėraščio žmogus). 1.3.7. Tinkamai vartoti pagrindines kūrinio sampratos sąvokas: meninis vaizdas, tema, motyvas, įvaizdis, metafora, simbolis, aliteracija, asonansas. 1.3.8. Skirti pagrindines dramos ypatybes. 1.3.9. Tinkamai vartoti draminio kūrinio sąvokas: personažas, monologas, dialogas, replika, remarka, konfliktas, kolizija, kulminacija.
1.4. Analizuoti, kaip kūrinuose atsispindi kultūrinis, istorinis kontekstas ir kaip kūriniai veikė visuomenės kultūros raidą;	1.4.1. Pateikti pavyzdžių iš Lietuvos, lietuvių literatūros kūrinių, kultūrinio, istorinio konteksto. 1.4.2. Apibūdinti autoriaus biografiją, istorinį ir

<i>paaiškinti, kuo jie reikšmingi Lietuvos kultūrai.</i>	kultūrinį jo gyvenamojo laiko kontekstą. 1.4.3. Nurodyti svarbiausius lietuvių literatūros kūrinius ir jų kūrėjus. 1.4.4. Suprasti Lietuvos ir lietuvių literatūros raidą, pagrindinius reiškinius ir idėjas.
1.5. Aptarti negrožinio teksto tematiką, problemas, atskleisti turinio prasmę; formuluoti pagrindinę(-es) mintį(-is); analizuoti raišką, kontekstą bei jų sąsajas.	1.5.1. Atpažinti funkcinis stilius, apibūdinti jų vartojimo sritis, žanrus, kalbinės raiškos ypatybes. 1.5.2. Suprasti, kaip skirtingas teksto tikslas, stilius ir žanras nulemia raišką. 1.5.3. Nurodyti daugialypių elektroninių tekstų ypatybes.
1.6. Paaiškinti negrožinio teksto tikslą, įvertinti argumentų ir išvadų pagrįstumą, aptarti teksto raiškos ypatumus.	1.6.1. Apibūdinti, kas yra tezė ir įrodymas, prielaidos ir išvados; nurodyti argumentų rūšis, atpažinti argumento struktūrą. 1.6.2. <i>Rasti tekste išvadas ir prielaidas.</i> 1.6.3. <i>Sudaryti negrožinio teksto argumentavimo schemą.</i> 1.6.4. Atpažinti manipuliavimo ir propagandos požymius. 1.6.5. <i>Atpažinti duomenų, kalbos prieštarumą, dviprasmybes.</i>
1.7. Analizuoti viešąją dialoginę ir monologinę kalbą, <i>įvertinti ją turinio ir raiškos požiūriu.</i>	1.7.1. Nurodyti sakinio ir rašytinio teksto ypatybes. 1.7.2. Nurodyti viešųjų kalbų rūšis, nusakyti struktūros reikalavimus. 1.7.3. Apibūdinti viešosios kalbos komunikacinius tikslus. 1.7.4. Apibūdinti informacinio, apeliacinio ir emocinio kalbėjimo skirtumus. 1.7.5. Nustatyti problemą ir jos sprendimo argumentus, <i>atpažinti netinkamus argumentus.</i> 1.7.6. Nustatyti pateiktos informacijos esmę, išvadų pagrįstumą.
2. Tekstų kūrimas (žodžiu ir raštu)	
Nuostatos: Pasitikėti lietuvių kalbos teikiamomis galimybėmis reikšti požiūrius, idėjas, patirtį, jausmus. Nuolat tobulinti savo sakininės ir rašytinės kalbos gebėjimus. Vertinti save kaip kalbos paveldėtojus ir kūrėjus, kalbėti ir rašyti individualia, turtinga, taisyklinga kalba.	
Esminiai gebėjimai: Kurti įvairių žanrų sakytinius ir rašytinius tekstus, siekiant turinio ir raiškos dermės. Taisyklingai kalbėti ir rašyti, remiantis kalbos sistemos išmanymu.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Parengti argumentuotą informacinę ar <i>įtikinimo</i> kalbą visuomenės gyvenimo, kalbos, literatūros (kultūros) tema: formuluoti teiginius, argumentus, klausimus, <i>problemas</i> ir išvadas; <i>nustatyti argumentų kokybę.</i>	2.1.1. Suprasti viešąją kalbą kaip į adresatą orientuotą <i>dialogo ir monologo derinį.</i> 2.1.2. Nurodyti, kas yra patikimi informacijos šaltiniai. 2.1.3. Taikyti minčių dėstymui svarbias logikos taisykles.
2.2. Pasakyti argumentuotą informacinę ar <i>įtikinimo</i> kalbą visuomenės gyvenimo, kalbos, literatūros (kultūros) tema, siekiant	2.2.1. Laikytis viešosios kalbos sakymo reikalavimų. 2.2.2. Taikyti tinkamą retoriką informacinės, <i>įtikinimo</i> kalbos argumentavimui sustiprinti.

sudominti auditoriją; <i>interpretuoti įrodymus, nuomones, vaizdinę medžiagą, klausimus.</i>	2.2.3. Taikyti <i>alternatyvių požiūrių aptarimo</i>, korektiško diskutavimo, sutarimo būdus.
2.3. Kurti rašinį, remiantis literatūra (kultūra): suformuluoti ir pagrįsti tezę, išreikšti savo požiūrį; nuosekliai plėtoti mintis, paremti jas kūriniais; tinkamai siesti įžangą, dėstymą ir pabaigą.	2.3.1. Suplanuoti rašymo eigą. 2.3.2. Taikyti argumentavimo taisykles. 2.3.3. Laikytis tezės formulavimo ir pagrindimo reikalavimų. 2.3.4. Nusakyti, kaip pavyzdys ir analogija gali pagrįsti teiginį. 2.3.5. Taikyti citavimo ir perfrazavimo taisykles.
2.4. Gebėti rašyti skirtingų žanrų (straipsnis, dienoraštis, autobiografija, laiškas, interviu, gyvenimo aprašymas, motyvacinis laiškas, recenzija, anotacija ir kt.) tekstus, panaudojant kalbos galimybes autentiškai patirčiai išreikšti.	2.4.1. Skirti negrožinių tekstų žanrines ypatybes. 2.4.2. Nusakyti, kaip komponuoti žanro reikalavimus atitinkantį rašytinį tekstą. 2.4.3. Taikyti kūrybinio rašymo galimybes saviraiškai ir kūrybiškumui plėtoti.
2.5. Redaguoti tekstą turinio, raiškos ir raštingumo požiūriu: tobulinti teksto prasmės plėtotę ir struktūrinių dalių jungtis; siekti minties aiškumo, pasirenkant tinkamas ir taisyklingas gramatines formas bei tinkamos reikšmės žodžius; ištaisyti kalbos, rašybos ir skyrybos klaidas.	2.6.1. Nusakyti teksto redagavimo principus. 2.6.2. Nurodyti, kaip kritiškai vertinti savo argumentus. 2.6.3. Paisyti teksto rišlumo ir vientisumo dėsnių. 2.6.4. Laikytis bendrinės kalbos normų reikalavimų. 2.6.5. Išmanyti, kaip tobulinti teksto kūrimo gebėjimus, <i>kaip pasinaudoti tinkamomis meninės raiškos priemonėmis.</i> 2.6.6. Mokėti naudotis lietuvių kalbos žodynais, žinynais, elektroniniais ištekliais.

5.6.2. Vertinimas

Pateikiami apibendrinti kokybiniai mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų vertinimo aprašai. Pagal juos mokytojas numato mokinių pasiekimų vertinimo kriterijus. Įvertinant pažymiu, patenkinamas lygis atitinka 4–5, pagrindinis – 6–8, aukštesnysis – 9–10 balų.

5.6.2.1. Bendrasis kursas

Mokinių pasiekimų lygių požymiai:

Pasiekimų lygiai Pasiekimų sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Kalbos pažinimas	Nurodo, kad kalba turi ryšį su asmens vertybinėmis nuostatomis, tautos kultūra ir valstybingumu. Apibūdina konkrečius kalbinio bendravimo atvejus.	Aptaria, koks yra kalbos ryšys su asmens vertybinėmis nuostatomis, tautos kultūra ir valstybingumu, pateikia pavyzdžių. Paaishkina konkrečius kalbinio bendravimo atvejus ir panaudoja turimą patirtį įprastose situacijose.	Paaishkina, koks yra kalbos ir asmens vertybinių nuostatų, tautos kultūros ir valstybingumo ryšys, pateikia pavyzdžių. Paaishkina konkrečius kalbinio bendravimo atvejus ir panaudoja turimą patirtį ir žinias įvairiose situacijose.
Literatūros (kultūros) pažinimas	Apibūdina daugumą bendrajame kurse nurodytų Lietuvos ir lietuvių literatūros autorių.	Apibūdina bendrajame kurse nurodytus Lietuvos ir lietuvių literatūros autorius, istorinį kontekstą.	Papasakoja apie bendrajame kurse nurodytus Lietuvos ir lietuvių literatūros autorius, apibūdina istorinį

	Išvardija Lietuvos ir lietuvių literatūros epochas.	Nusako pagrindinius Lietuvos ir lietuvių literatūros epochų, krypčių bruožus.	ir kultūrinį kontekstą bei jų kūrybos savitumą. Apibūdina Lietuvos ir lietuvių literatūros (kultūros) raidos bruožus, pagrindinius reiškinius ir idėjas.
Grožinių kūrinių skaitymas	Mokytojo padedama(s) analizuoja grožinio kūrinio turinį, raišką, apibūdina kontekstą. Nurodo literatūros rūšis (epas, lyrika, drama).	Savarankiškai analizuoja ir vertina grožinio kūrinio turinį, raišką, apibūdina kontekstą. Apibūdina literatūros rūšis ir pagrindinius jų žanrus.	Savarankiškai analizuoja ir vertina grožinio kūrinio turinį, raišką, apibūdina estetinį savitumą ir kontekstą. Tikslingai vartoja pagrindines epinio, lyrikos ir dramos kūrinio raiškos sąvokas.
Negrožinių tekstų skaitymas	Nurodo teksto temą, randa keliamą problemą ir pagrindinę mintį. Randa argumentus ir išvadas.	Nurodo teksto temą, keliamas problemas ir pagrindinę(-es) mintį(-is). Randa argumentus, išvadas ir įvertina jų pagrįstumą.	Analizuoja teksto tematiką, problemas; formuluoja jo pagrindinę(-es) mintį(-is). Randa argumentus, išvadas ir įvertina jų pagrįstumą. Paaiškina, kaip skirtingas teksto tikslas nulemia raišką.
Teksto kūrimas žodžiu	Parengia ir pasako informacinę kalbą visuomenės gyvenimo ir kultūros tema. Mokytojo padedama(s) aptaria informacijos tinkamumą ir patikimumą. Mokytojo padedama(s) formuluoja teiginius, argumentus ir išvadas. Stengiasi laikytis kalbos normų ir viešojo bendravimo etikos.	Parengia ir pasako informacinę kalbą visuomenės gyvenimo, kalbos, literatūros (kultūros) tema. Mokytojo padedama(s) įvertina informacijos tinkamumą ir patikimumą. Formuluoja teiginius, argumentus ir išvadas. Pasirenka tinkamą raišką. Paisyti kalbos normų ir viešojo bendravimo etikos.	Parengia ir pasako į adresatą orientuotą informacinę kalbą visuomenės gyvenimo, kalbos, literatūros (kultūros) tema. Įvertina informacijos tinkamumą ir patikimumą. Formuluoja teiginius, argumentus ir išvadas. Pasirenka tinkamą raišką. Laikosi kalbos normų ir viešojo bendravimo etikos.
Teksto kūrimas raštu	Formuluoja tezę, ją pagrindžia, komponuoja tekstą. Laikosi pagrindinių bendrinės kalbos normų reikalavimų. Mokytojo padedamas tobulina teksto kūrimo gebėjimus.	Planuoja rašymo eigą, formuluoja tezę, ją pagrindžia, komponuoja tekstą. Išreiškia savo požiūrį. Siekia teksto rišlumo ir vientisumo. Laikosi bendrinės kalbos normų reikalavimų. Tobulina teksto kūrimo gebėjimus.	Planuoja rašymo eigą, formuluoja tezę, ją tinkamai pagrindžia, komponuoja tekstą. Paremia mintis kūriniu, išreiškia savo požiūrį. Laikosi teksto rišlumo ir vientisumo reikalavimų. Laikosi bendrinės kalbos normų reikalavimų. Sąmoningai tobulina teksto kūrimo gebėjimus.

5.6.2.2. Išplėstinis kursas

Mokinių pasiekimų lygių požymiai:

Pasiekimų lygiai Pasiekimų sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Kalbos pažinimas	Paaishkina kalbos ryšį su asmens vertybinėmis nuostatomis, tautos kultūra ir valstybingumu, pateikia pavyzdžių. Analizuoja kalbinį bendravimą turinio ir raiškos požiūriu ir panaudoja įgytus gebėjimus ir žinias naujose situacijose.	Paaishkina kalbos ryšį su asmens vertybinėmis nuostatomis, tautos kultūra ir valstybingumu, pateikia argumentus, remdamasis įvairiais šaltiniais (statistikos duomenimis, pavyzdžiais). Analizuoja kalbinį bendravimą, jį vertina turinio ir raiškos požiūriu ir panaudoja įgytus gebėjimus ir žinias visuomeninėje veikloje.	Argumentuotai diskutuoja apie kalbos ryšį su asmens vertybinėmis nuostatomis, tautos kultūra ir valstybingumu, remdamasis kalbos tyrimais, statistikos duomenimis, pavyzdžiais). Savarankiškai plečia žinias ir supratimą kalbos pažinimo srityje. Analizuoja kalbinį bendravimą, jį įvertina turinio ir raiškos požiūriu ir panaudoja įgytus gebėjimus ir žinias kūrybinėje bei visuomeninėje veikloje.
Literatūros (kultūros) pažinimas	Apibūdina daugumą išplėstiniam kursui nurodytų Lietuvos ir lietuvių literatūros autorių. Nurodo, kuo perskaityti kūriniai, jų kūrėjai reikšmingi Lietuvos kultūros raidai ir dabarčiai. Nurodo lietuvių literatūros raidos etapus, pagrindinius reiškinius ir idėjas. Atpažįsta literatūroje svarbiausius savosios ir visuotinės kultūros ženklus.	Papasakoja apie išplėstiname kurse nurodytus Lietuvos ir lietuvių literatūros autorius, aptaria jų kūrybos savitumą, laikmečio istorinį, kultūrinį kontekstą. Apibūdina, kuo programoje pateikti kūrėjai ir jų kūriniai reikšmingi Lietuvos kultūros raidai ir dabarčiai. Apibūdina lietuvių literatūros raidą, pagrindinius reiškinius ir idėjas. Atpažįsta literatūroje svarbiausius savosios ir visuotinės kultūros ženklus.	Papasakoja apie išplėstiname kurse nurodytus Lietuvos ir lietuvių literatūros autorius, aptaria ir įvertina jų kūrybos savitumą, istorinį, kultūrinį kontekstą. Paaishkina, kuo programoje pateikti kūrėjai ir jų kūriniai reikšmingi Lietuvos kultūros raidai ir dabarčiai. Paaishkina Lietuvos ir lietuvių literatūros raidą, pagrindinius reiškinius ir idėjas. Atpažįsta literatūroje svarbiausius savosios ir visuotinės kultūros ženklus ir paaishkina jų prasmę.
Grožinių kūrinių skaitymas	Analizuoja grožinio kūrinio turinį, raišką, apibūdina kontekstą. Tinkamai vartoja pagrindines epinio, lyrikos ir dramos kūrinio	Analizuoja ir vertina grožinio kūrinio turinį, raišką, aptaria meninį savitumą, kontekstą; atskleidžia, kaip kūrinio raiškos priemonėmis	Analizuoja ir vertina grožinio kūrinio turinį, raišką, aptaria meninį savitumą, kontekstą bei jų sąsajas; atskleidžia, kaip kūrinio raiškos

	raiškos sąvokas. Mokytojo padedama(s) aptaria kūrinio santykį su kontekstu (biografiniu, istoriniu, kultūriniu). Aptaria kūrinį lygindamas jį su kitais to paties autoriaus to paties žanro kūriniais.	sukuriama jo prasmė. Tinkamai vartoja pagrindines epinio, lyrikos ir dramos kūrinioraiškos sąvokas ir motyvuoja jų prasmingumą tekste. Aptaria kūrinio santykį su kontekstu (biografiniu, istoriniu, kultūriniu). Aptaria ir argumentuotai įvertina kūrinį lygindama(s) jį su kitais to paties autoriaus, to paties žanro arba kitų rašytojų to paties laiko kūriniais.	priemonėmis sukuriamas jo prasmė. Tinkamai vartoja pagrindines epinio, lyrikos ir dramos kūrinioraiškos sąvokas ir motyvuoja jų prasmingumą tekste. Aptaria ir argumentuotai pagrindžia kūrinio santykį su kontekstu (biografiniu, istoriniu, kultūriniu, meniniu). Aptaria ir argumentuotai įvertina kūrinio originalumą jį lygindama(s) su kitais to paties žanro arba to paties laiko kūriniais.
Negrožinių tekstų skaitymas	Stengiasi atskleisti teksto prasmę, analizuoja teksto temas, keliamas problemas, kontekstą bei jų sąsajas. Nustato argumentų ir išvadų pagrįstumą. Paaikškina, kaip skirtingas teksto tikslas nulemia raišką. Vertina negrožinius tekstus, išreiškia savo požiūrį ir stengiasi jį pagrįsti.	Atskleidžia teksto prasmę, analizuoja keliamas problemas, kontekstą bei jų sąsajas. Išskiria iš teksto prielaidas, įvertina argumentų ir išvadų pagrįstumą. Paaikškina, kaip raiška priklauso nuo teksto tikslo ir žanro. Vertina negrožinius tekstus, išreiškia savo požiūrį ir jį pagrindžia.	Savarankiškai atskleidžia teksto turinio prasmę, analizuoja ir įvertina keliamas problemas, kontekstą bei jų sąsajas. Išskiria iš teksto prielaidas, tinkamai įvertina argumentų ir išvadų pagrįstumą. Paaikškina, kaip raiška priklauso nuo teksto tikslo, stiliaus ir žanro. Vertina negrožinius tekstus lygindamas su kitais to paties žanro tekstais, išreiškia savo požiūrį ir jį pagrindžia.
Teksto kūrimas žodžiu	Parengia ir pasako argumentuotą informacinę ir / arba įtikinimo kalbą visuomenės gyvenimo, kalbos, literatūros (kultūros) tema. Įvertina informacijos tinkamumą ir patikimumą. Formuluoja teiginius, argumentus ir išvadas. Pasirenka tinkamas retorines priemones. Laikosi kalbos normų ir viešojo bendravimo etikos.	Parengia ir pasako argumentuotą, į adresatą orientuotą informacinę ir / arba įtikinimo kalbą visuomenės gyvenimo, kalbos, literatūros (kultūros) tema. Įvertina informacijos tinkamumą ir patikimumą ir stengiasi interpretuoti įrodymus, nuomones, vaizdinę medžiagą, klausimus. Tinkamai formuluoja teiginius, argumentus, problemas ir išvadas; taiko minčių dėstymui	Parengia ir pasako argumentuotą, į adresatą orientuotą informacinę ir / arba įtikinimo kalbą visuomenės gyvenimo, kalbos, literatūros (kultūros) tema, siekdama(s) sudominti auditoriją. Įvertina informacijos tinkamumą ir patikimumą, interpretuoja įrodymus, nuomones, vaizdinę medžiagą, klausimus. Tinkamai formuluoja teiginius, argumentus, problemas ir išvadas; taiko

		svarbias logikos taisykles. Pasirenka tinkamas retorines priemones. Laikosi kalbos normų ir viešojo bendravimo etikos.	minčių dėstymui svarbias logikos taisykles. Pasirenka tinkamas retorines priemones kalbos argumentavimui sustiprinti. Laikosi kalbos normų ir viešojo bendravimo etikos.
Teksto kūrimas raštu	Planuoja rašymo eigą, formuluoja tezę, ją pagrindžia, komponuoja žanro reikalavimus atitinkantį tekstą. Paremia mintis grožine literatūra, kitais kultūros teksta, išreiškia savo požiūrį, taiko pagrindines argumentavimo taisykles. Mokytojo padedamas įsivertina savo argumentavimą, siekia teksto rišlumo ir vientisumo. Laikosi bendrinės kalbos normų reikalavimų. Tobulina teksto kūrimo gebėjimus.	Taikydamas tinkamas strategijas planuoja rašymo eigą, formuluoja tezę, ją pagrindžia, komponuoja žanro reikalavimus atitinkantį tekstą. Tinkamai paremia mintis grožine literatūra, kitais kultūros teksta, išreiškia savo požiūrį, taiko argumentavimo taisykles. Įsivertina savo argumentavimą, siekia teksto rišlumo ir vientisumo. Laikosi bendrinės kalbos normų reikalavimų. Nuosekliai tobulina teksto kūrimo gebėjimus.	Taikydamas tinkamas strategijas savarankiškai planuoja rašymo eigą, formuluoja tezę, ją pagrindžia, komponuoja žanro reikalavimus atitinkantį tekstą. Tiksliai paremia mintis grožine literatūra, kitais kultūros teksta, išreiškia savo požiūrį, jeigu reikia, geba polemizuoti, taiko argumentavimo taisykles. Įsivertina savo teksto prasmės plėtotę, argumentavimą, siekia teksto rišlumo ir vientisumo. Laikosi bendrinės kalbos normų reikalavimų. Tobulina teksto kūrimo gebėjimus, naudojasi kūrybinio rašymo galimybėmis saviraiškai ir kūrybiškumui plėtoti.

5.6.3. Turinio apimtis

Kalbos kursą sudaro *Kalbinis ugdymas* ir *Kalbos vartojimo, rašybos ir skyrybos įtvirtinimas*.

Kalbinio ugdymo kursas pateikiamas trijų skilčių lentelėje: pirmoje skiltyje nurodoma bendriausia tema; antroje – esminė temos sklaida ir kalbos ugdymo darbai, stengiantis išlaikyti dalykinį ir metodinį nuoseklumą; trečioje (neprivalomoje) skiltyje nurodomos galimos sąsajos su literatūra ir bendrąja humanitarine kultūra.

Pirmosios kalbinio ugdymo temos, skirtos nagrinėti prieš pradedant skaityti senosios literatūros (kultūros) tekstus, pabrėžia kalbą ne tik kaip išskirtinį žmogaus gebėjimą, susijusį su mąstymu, pasaulio pažinimu, kūryba ir socialinės tvarkos įtvirtinimu, t. y. tuo, kas ženklina visą žmogaus būtį ir veiklą, bet ir pristato kalbą kaip savitą pasaulio sampratą, sudėtinę dvasinės kultūros dalį, o pasakojimą – kaip formuojantį ir saugantį tautos tapatybę, perteikiantį jos narius vienijančias bendras idėjas ir vertybes, turintį didelę reikšmę bendruomenės kūrimui.

Visa likusi kalbos kurso dalis yra orientuota į praktinių sakytinio ir rašytinio teksto analizės ir kūrimo gebėjimų ugdymą, t. y. į kalbinės kompetencijos kaip žodinės ir rašytinės kultūros ugdymą.

Pradedama nuo bendravimo etikos, kalbos etiketo ir viešosios kalbos įgūdžių tobulinimo, nes sakytinė kalba pirmesnė ne tik ontologiškai – demokratiškame intensyvių pokyčių amžiuje

būtent kalbėjimas yra vienas svarbiausių sėkmės veiksmų įvairiose asmens veiklos srityse. Be to, kalbinę kompetenciją išsiugdęs žmogus moka pažinti ir vertinti kitokius nei savo požiūrius, geba kurti palankią kalbinę aplinką. Todėl siekiama, kad viešojo kalba būtų suprata ir išbandyta kaip dialogo ir monologo derinys, o prieštaravimo ir kritikos raiška taptų etiška ir argumentuota.

Tiek sakytiniam, tiek rašytiniam samprotavimui mokytis pasitelkiami retorikos ir argumentacijos bei teksto logikos pagrindai, kad mokinys tinkamai ugdytųsi ir teksto suvokimo, ir rišlaus, logiško bei stilingo teksto kūrimo gebėjimus. Argumentų analizė yra vienas pagrindinių kritiškai mąstančio žmogaus įgūdžių. Jų formavimuisi pirmiausia reikia bendrųjų žinių apie sąvokų apimtį ir santykius bei argumento ir jo struktūros išmanymo – tai padeda atpažinti argumentus natūraliame tekste, skirti juos nuo retorinių įtikinėjimo priemonių. Argumentavimo gebėjimai formuojami argumentų atpažinimo ir vertinimo pratybų metu, nuosekliai įtraukiant teksto visumos supratimą: vertinant konkretų tekstą padeda žanrinis, socialinis, kultūrinis jo kontekstas.

Mokiniai, besimokantys išplėstinio lygiu, atliks įvairesnių ir sudėtingesnių sakytinės ir rašytinės kalbos ugdymosi užduočių, reikalaujančių savarankiškumo, kūrybiškumo, platesnio kultūrinio konteksto išmanymo, didesnio gebėjimo analizuoti ir vertinti. Tai, kas skirta tik išplėstiniam kursui, pažymėta kursyvu.

Mokantis pagal pagrindinio ugdymo programą iš(si)ugdyti gebėjimai suvokti ir kurti įvairių stilių ir žanrų tekstus 11–12 klasėse yra toliau tobulinami, o įgytos kalbos sandaros žinios ir susidaryti taisyklingo kalbos vartojimo gebėjimai gilinami pagal poreikius.

Mokyklų tautinės mažumos kalba mokiniams skirtas papildomas ***Kalbos vartojimo, rašybos ir skyrybos įtvirtinimas***. Tai privalomas modulis, kuriame sisteminiu požiūriu apibendrinamos lietuvių kalbos vardažodžių, asmenuojamųjų bei neasmenuojamųjų veiksmažodžio formų darybos, vartojimo, kaitybos, rašybos, vientisinio ir sudėtinio sakinio skyrybos taisyklės. Kalbos sistemos dalykų įtvirtinimas siejamas su gebėjimų tinkamai ir taisyklingai vartoti kalbą įvairiose situacijose ugdymu. Galimi kalbos ugdymo darbai nurodyti trečioje (neprivalomoje) šio modulio skiltyje, – kokius kalbos ugdymo darbus tikslingiausia atlikti konkrečioje klasėje, spręs patys ugdymo proceso dalyviai.

Šis modulis pagal poreikį gali būti pasirenkamas ir mokyklose lietuvių dėstomąją kalba.

Literatūros kursas sudarytas laikantis istorinio nuoseklumo: lietuvių literatūros raida nuo Renesanso iki mūsų dienų. Dėmesys sutelkiamas į filosofinį, etinį, visuomeninį literatūros turinį ir jo estetinę raišką. Privalomi kūriniai nagrinėjami juos siejant su biografiniu, istoriniu, kultūriniu kontekstu – pagrindiniais laikotarpio reiškiniais ir idėjomis.

Literatūros turinio pateikimo struktūra:

- 1) išskirti privalomų autorių kūriniai;
- 2) pateikti kontekstiniai kūriniai;
- 3) pateikti pagrindiniai laikotarpio reiškiniai ir idėjos;
- 4) siūlomi nagrinėjimo aspektai, skirti kūrinio prasmėms ir meninei vertei suprasti.

Į pirmąją skiltį įrašyti kūriniai, privalomi bendrajam ir išplėstiniam kursui. Atrinkti vertingiausi meniniu požiūriu kūriniai, perteikiantys esminius Lietuvos istorijos ir kultūros lūžius, reiškinius, egzistencinę patirtį. Atrenkant kūrinius laikytasi žanrinės kūrinų įvairovės principo. Jei programoje nurodyta apsakymų ar poezijos rinktinė, priede nurodyti konkretūs eilėraščiai ar apsakymai.

Į antrąją lentelės skiltį įrašyti konteksto autoriai – lietuvių ir visuotinės literatūros. Paryškinti konteksto autoriai yra privalomi bendrajam ir išplėstiniam kursui; pabraukti – privalomi tik išplėstiniam kursui. Kiti konteksto autoriai nėra privalomi: mokytojas pats sprendžia, kuriuos konteksto autorius rinktis atsižvelgdamas į konkrečios klasės galimybes, gali papildyti kontekstą savo nuožiūra. Kaip kontekstiniai, atrinkti tie kūriniai, kurie ypač prasmingai papildė, paaiškina privalomų kūrinių svarbiausias idėjas ir estetines ypatybes.

Kontekstai sluoksniuojami keliais lygmenimis: pateikiamas artimas Lietuvos literatūros (kultūros) ir visuotinės literatūros, pateiktos per epochas, kontekstas, kuris idėjomis, problematika ar estetinėmis ypatybėmis galėtų būti siejamas su pirmos skilties kūriniais.

Šiuolaikinės literatūros autorius, išskyrus tuos, kurie nurodyti kaip privalomi, mokytojas renkasi pats, atsižvelgdamas į jų meniškumą ir aktualumą.

Lietuvių kalbos ir literatūros egzamino užduotys bus sudaromos iš programoje pateiktų privalomų autorių kūrinių.

Skiltis *Pagrindiniai reiškiniai ir idėjos* susieja literatūros ugdymo turinį į nuoseklią ir vientisą struktūrą. Pagrindiniai reiškiniai ir idėjos yra ašis, ne tik jungianti privalomus autorius su konteksto autoriais, bet ir išryškinanti, kuo privalomi autoriai svarbūs Lietuvos ir Europos literatūrai ir kultūrai, su kokiais reiškiniais jie susiję. Šioje skiltyje įvardytos kūrinio atidaus skaitymo kryptys detalizuojamos siūlomų aspektų skiltyje.

Ketvirtoji lentelės skiltis *Siūlomi nagrinėjimo aspektai* atkreipia dėmesį į tai, kuo nauji ir saviti programoje nurodomų kūrinių turinys ir meninė raiška. Nėra siekiama aprėpti visų kūrinių pasaulyje atspindėtų žmogaus individualumo ar kūrinio estetinio originalumo aspektų: juos mokytojai renkasi patys. Siūlomi aspektai neriboja laisvės, bet padeda aktualiai perskaityti privalomus (ir kontekstinius) kūrinius. *Siūlomų nagrinėjimo aspektų* skiltyje įtrauktas aspektas *Epochą reprezentuojančios asmenybės*. Kai kurios iš jų nėra rašytojai, bet jų biografijos leidžia giliau suprasti jų gyvenamąjį laiką, Lietuvos ir Europos istorijos, kultūros vingius, be to, šios asmenybės yra palikusios ryškią savo gyvenimo legendą, tad be jų gyvenimo ir veiklos aptarimo liktų nepakankamai aiškus pasakojimas apie kultūros epochą, pažinimo ir dvasinio tobulėjimo kelią. Savo mąstysena, atlaikytais likimo išbandymais, savita kultūrine patirtimi, charakterio savybėmis, moraline laikysena šios asmenybės galėtų būti įdomios jauniems žmonėms.

Programoje remiamasi šiais principais: 1) literatūros suvokimui svarbus dialoginis praeities ir dabarties santykis; 2) literatūra suvokiama kaip laikui pavaldi ir nepavaldi meninė vertybė, todėl turėtume derinti jos istorinį ir meninį supratimą; 3) literatūra ne tik atspindi visuomenę, bet ir daro jai poveikį; 4) kuriant Lietuvos literatūros visumos vaizdą, siekiama parodyti jos daugiareikšmiškumą ir polilogiškumą.

Programa sudaryta laikantis nuostatos, kad lietuvių kalbos ir literatūros mokytojai yra savo dalyko specialistai, gerbiant jų profesionalumą ir kūrybiškumą. Ji suteikia vertybinį ir dalykinį lietuvių kalbos ir literatūros mokymo pagrindą, tiksliai apibrėžia privalomą turinį ir atveria kelius mokytojo kūrybai.

5.6.3.1. KALBINIS UGDYMAS

TEMA	TEMOS SKLAIDA. KALBOS UGDYMO DARBAI	SĄSAJOS SU LITERATŪRA IR KULTŪRA (neprivaloma)
Kalba ir žmogus. Kalba ir visuomenė.	Kalba kaip išskirtinis žmogaus gebėjimas. <i>Kalbos funkcijos: komunikacinė, ekspresinė, pažintinė, estetiinė, reprezentacinė. Kalbinė komunikacija visuomenėje. Kalbinės komunikacijos dalyviai, aplinkybės, jų santykiai</i>¹. Kalba kaip pažinimo ir kūrybos įrankis. Kalba kaip socialinės tvarkos kūrimo įrankis. Pasakojimas kaip esminis kultūros tekstas. Tautos pasakojimo (nacionalinio naratyvo) turinys, jo kūrimo būdai. Tautos kalba kaip savita pasaulio sampratos sistema. Lietuvių kalbos sąsajos su tautos istorija. Lietuvių kalbos žodynas kaip nacionalinio pasaulėvaizdžio atspindys. Sąvokos: nacionalinė kalba, valstybinė kalba, tarptautinio bendravimo kalba. Lietuvių kalba – valstybinė Lietuvos kalba. Kalbos norminimo svarba tautos ir valstybės formavimui(si). Valstybinės kalbos įstatymas, jo esmė ir samprata.	Pagrindiniai rašomosios kalbos raidos bruožai. Tobulos kalbos paieškos. Kalbos ištakų paieškos. Pasakojimas kaip užmaršties įveikimo būdas. Lietuvių tautos kilmė ir savimonė. Senųjų kalbos paminklų vertė. Iškalbos ir laisvos respublikos jungtis LDK kultūroje. Nacionalistinės XVII–XVIII a. kalbos hipotezės kaip atskirų valstybių dominavimo Europoje pagrindimas.
Bendravimo kultūra, kalbos etiketas ir retorika.	Pagrindinės bendravimo etikos normos. Kalbos etiketas – tautos mentaliteto atspindys. Diskusija. <i>Interviu</i>. Viešųjų kalbų rūšys; jų struktūra. Viešoji kalba – dialogo ir monologo derinys. <i>Informacinis, apeliacinis, emocinis kalbėjimas</i>. Komunikacinės situacijos kūrimas. <i>Argumentacija kaip dialogiškiausia kalbos dalis. Draminis monologas – pokalbio su priešininku iliuzija. Citavimas – dialogas su svetimu tekstu</i>. Oratoriaus etika. Argumentuota prieštaravimo ir kritikos raiška. <i>Retorinė viešosios kalbos analizė</i>.	Demokratija – politinė laisvė – žodžio laisvė. Tiesos gynimas. Antikinės retorikos kanonai. Naujosios retorikos principai (XX–XXI a.). Retorikos raida Lietuvoje. Cicerono moraliniai reikalavimai oratoriui.
Tekstų stiliai ir žanrai.	Funkciniai stiliai, jų kalbinės raiškos ypatumai. Publicistiniai tekstai (pvz., straipsnis, interviu, dienoraštis, autobiografija, laiškas, reportažas, recenzija). Moksliniai tekstai (pvz., pranešimas, mokslinis straipsnis). Dalykiniai tekstai (pvz., gyvenimo aprašymas, motyvacinis laiškas, anotacija). Kanceliariniai tekstai (pvz., sutartis, konstitucija). Elektroniniai tekstai. Grožinis stilius. <i>Kūrybiniai bandymai</i>.	Neverbaliniai tekstai. Žodžio ir vaizdo sąsajos. Teksto intertekstualumas. Stilizacija grožiniuose kūriniuose.

¹ Išplėstinio kurso temos pažymėtos kursyvu.

Samprotavimo kūrimas. Argumentacija.	Pagrindiniai tekstų tipai. Samprotavimas, <i>jo pagrindiniai žanrai (esė, probleminis / poleminis straipsnis).</i> Tezė ir įrodymas. Argumentas. <i>Argumentų rūšys.</i> Argumentavimo taisyklės ir jų taikymas. <i>Tekstų kompozicijos analizė. Argumentų rekonstravimas (išvadų ir prielaidų išskyrimas iš teksto).</i> Pagrindinės samprotavimų klaidos ir jų taisymas. Retorinė argumentacija. Pasakojimas ir pavyzdys kaip retorinės priemonės teiginiui pagrįsti. Rašinio fragmentas su pasakojimu. Samprotavimas pagal analogiją. <i>Parabolė kaip vaizdavimo būdas. Parabolių analizė.</i> Citavimas ir perfrazavimas. Citavimas teiginiui pagrįsti. Citatos siejimas su tekstu. Svetimos minties aiškinimas. Rašinio fragmentas su citata ir jos interpretacija. Literatūrinis rašinys. Samprotavimo rašinys, remiantis grožine literatūra ir kitais kultūros tektais. Teksto redagavimas turinio, argumentavimo ir sandaros požiūriu.	Linijinė, paralelinė, žiedinė teksto kompozicijos. Indukciniai apibendrinimai – mokslo, prietarų ir socialinių stereotipų pagrindas. Pasakojimas ir dialogas tautosakoje. Dialogas kaip literatūros žanras ir literatūros kūrinio komponentas. Detalė literatūros kūrinyje. Simbolis. Epitetas. Parabolės Biblijoje ir Antikos filosofų raštuose. Paraboliniai tekstai – moralinės tiesos perteikimas, kai pasakojama istorija.
Teksto logikos pagrindai.	Sąvoka, jos turinys ir apimtis. <i>Sąvokų santykiai.</i> Sąvokos apibrėžimas (klasė, rūšis, esminės ypatybės). Sąvokos apibrėžimo dalys kaip teksto struktūros dalys. Klasifikavimas. Skaidymo nuoseklumo klaidos ir jų analizė. <i>Kriterijus, jo reikšmė.</i> Prieštaringos sąvokos. <i>Antitezė. Alternatyvos. Dilema. Klaidinga dilema.</i> Ginčas. Polemika. <i>Istorinės polemikos analizė.</i> Mąstymo apibrėžtumo, neprieštaringumo, nuoseklumo, pagrįstumo reikalavimai. <i>Pagrindiniai logikos dėsniai: tapatybės, prieštaravimo, negalimo trečiojo ir pakankamo pagrindo dėsnis.</i> Lyginimas – loginė operacija. Paslėptasis lyginimas – metafora. <i>Publicistinių metaforų analizė ir kūrimas. Alegorija – išplėtotą metaforą. Miniatiūra.</i>	Žmonijos istorija kaip prieštarų idėjų kova. Metafora tautosakoje, literatūroje. Alegorija.
Negrožinio teksto rišlumas, vientisumas ir raiška.	Teksto rišlumas. Teksto rišlumo analizė. Leksinės ir gramatinės sakinių siejimo priemonės tekste. Sakinių siejimas į tekstą pagal prasmę ir formą. <i>Artimasis siejimas. Distancinis siejimas.</i> Prasminis teksto vientisumas. <i>Temos plėtojimo formos: aprašomasis, aiškinamasis ir argumentacinis temos plėtojimas tekste.</i> Temos plėtotės analizė. Sintaksinės minties raiškos ir teksto komponavimo figūros (anafora, įrėminimas, sinonimija, korekcija, laipsniavimas; elipsė, atitezė ir kt.), jų vartojimas.	Išvardijimas. Laipsniavimas. Inversija. Perifrazė. Užuomina. Paralelizmas. Metafora ir metonimija. Hiperbolė ir litotė. Paradoksas. Komiškumo rūšys: humoras, ironija,

	Tropų vartojimas. Sentencijų, patarlių, frazeologizmų, literatūrinių citatų vartojimo pratybos. Teksto redagavimas rišlumo, vientisumo ir raiškos požiūriu. Įtikinimo kalba, jos sakymas. Neetiškas retorikos naudojimas. Retorika ir reklama. Manipuliavimo samprata retorikoje. Manipuliacijos kritikos strategija ir taktika.	sarkazmas, groteskas, satyra. Parodija. Kalambūras. Eufemizmas. Propaganda. Ideologija.
Kalbos vartojimo pratybos.	Gramatikos, rašybos, skyrybos įtvirtinimas (pagal poreikius). Teksto redagavimas raštingumo požiūriu.	

KALBOS VARTOJIMO, RAŠYBOS IR SKYRYBOS ĮTVIRTINIMAS

Modulis, privalomas mokykloms tautinės mažumos kalba; pasirenkamasis (pagal poreikius) – mokykloms lietuvių kalba.

TEMA	TEMOS SKLAIDA	SIŪLOMI KALBOS UGDYMO DARBAI
Taisyklinga vardažodinių kalbos dalių daryba, vartojimas ir rašyba.	Daiktavardis, jo reikšmė, gramatiniai požymiai. Daiktavardžių daryba. Priesaginių daiktavardžių reikšmė, vartojimas ir rašyba. Sudurtinių daiktavardžių reikšmė ir rašyba. Galūnių vedinių reikšmė ir rašyba. Priešdėlinių daiktavardžių reikšmė ir rašyba. Būdvardis, jo reikšmė, gramatiniai požymiai. Būsenos raiška bevarde būdvardžių gimine. Būdvardžio derinimas su daiktavardžiu. Įvardžiuotinių būdvardžių vartojimas ir rašyba. Būdvardžių daryba. Priesaginių būdvardžių reikšmė, vartojimas, rašyba. Priešdėlinių būdvardžių reikšmė, vartojimas, rašyba. Sudurtinių būdvardžių reikšmė, vartojimas, rašyba. Skaitvardis, jo reikšmė, skyriai, gramatiniai požymiai. Skaitvardžių vartojimas ir rašyba. Įvardis, jo reikšmė, gramatiniai požymiai. Įvardžių vartojimas ir rašyba. Būdvardiškai vartojami dalyviai. Jų daryba, gramatiniai požymiai, rašyba.	Raiškūs skaitymas. <i>Žinutė</i> <i>Aprašymas</i> <i>Charakteristika / portretas</i> <i>Skelbimas</i> <i>Interviu</i> <i>Reklama</i>
Taisyklingas daiktavardžio linksnų vartojimas ir rašyba.	Vardininkas sakinyje. Vardininko reikšmė (subjekto, būvio, objekto, laiko, vietos, kiekio, vardo). Dvejybinis vardininkas. Vardininko galūnių rašyba. Kilmininkas sakinyje. Kilmininko reikšmė (objekto, kiekybės turinio, tikslo, dalies, veikėjo, neiginio, pažymimasis). Dvejybinis kilmininkas. Kilmininko linksnio reikalaujantys žodžiai. Kilmininko galūnių rašyba. Naudininkas sakinyje. Naudininko reikšmė (objekto, paskirties, laiko, subjekto). Naudininko linksnio reikalaujantys žodžiai. Dvejybinis naudininkas. Naudininko galūnių rašyba. Galininkas sakinyje. Galininko reikšmė (objekto, kiekio, laiko). Galininkiniai veiksmažodžiai. Dvejybinis galininkas. Galininko galūnių rašyba. Įnagininkas sakinyje. Įnagininko reikšmė (objekto, priemonės, kiekio, priežasties, vietos, laiko, būvio, būdo, kokybės). Įnagininko linksnio reikalaujantys žodžiai. Vardininko ir įnagininko opozicija. Vietininkas sakinyje. Vietininko reikšmė (vietos, būdo, laiko). Netaisyklingai vartojamų vietininkų keitimas taisyklinga forma. Šauksmininkas, jo galūnių rašyba. Kreipinio skyryba.	<i>Bibliografija ir anotacija</i> <i>Pasiaiškinimas</i> <i>Informacinis straipsnis</i> Teksto redagavimas. <i>Laiškas</i> Vertimas iš gimtosios kalbos / iš užsienio kalbos į lietuvių kalbą. Lietuvių kalbos etiketo lyginimas su kitų kalbų etiketu.
Taisyklinga veiksmažodžių daryba,	Veiksmažodžio reikšmė ir gramatiniai požymiai. Sangražiniai veiksmažodžiai. Veiksmažodžių pagrindinės formos; šaknies balsių kaita ir rašyba. Nosinių raidžių rašyba veiksmažodžių šaknyje.	<i>Miniatiūra</i> Raiškūs skaitymas

vartojimas ir rašyba.	Veiksmo eiga ir rezultatas, jų raiška veiksmažodžių laikais ir žodžių darybos priemonėmis. Priesaginių ir priešdėlinių veiksmažodžių reikšmė, daryba ir rašyba. Esamojo ir būtojo kartinio laiko galūnių rašyba. Būtojo dažninio ir būsimąjo laiko supanašėjusių šaknies priebalsių rašyba. Veiksmažodžių laikų vartosenos sinonimika, perkeltinės reikšmės, frazeologiniai junginiai. Modalumo reiškimas veiksmažodžių nuosakomis. Skatinimo, reiškiamo liepiamąja, tiesiogine, tariamąja nuosaka, geidžiamosios nuosakos formomis stilistiniai niuansai. Neasmenuojamųjų veiksmažodžių formų (dalyvio, pusdalyvio, padalyvio) reikšmė, daryba, vartojimas. Laiko raiška dalyviais, pusdalyviais, padalyviais (vienalaikiškumas ir laiko seka). Sudėtinės veiksmažodžio laikų ir nuosakų formos, jų vartojimas.	<i>Pasakojimas</i> <i>Diskusija / polemika</i> Dalyvių, pusdalyvių, padalyvių vartojimo lyginimas su atitinkamos reikšmės gimtosios kalbos / užsienio kalbos formomis.
Taisyklingarieveiksmių daryba, vartojimas ir rašyba.	Prieveiksmių reikšmė, gramatiniai požymiai. Prieveiksmių rašymas kartu ir atskirai. Prieveiksmių daryba ir vartojimas.	<i>Literatūrinių įspūdžių rašinys</i>
Taisyklinga dalelių rašyba ir vartojimas.	Dalelių reikšminiai skyriai. Dalelių rašymas kartu ir atskirai.	
Taisyklinga vientinio sakinio dalių raiška ir skyryba.	Vientisinis sakinyss. Veiksniio raiška; tarinio raiška ir rūšys. Brūkšnys tarp veiksnio ir sudurtinio tarinio. Tiesioginis ir netiesioginis papildinys ir jo reiškinio būdai. Aplinkybės, jų rūšys (vietos, laiko, kiekio, būdo, priežasties, tikslo, sąlygos, nuolaidos) ir raiška. Tikslinamosios aplinkybės, jų intonacija ir skyryba. Išplėstinės aplinkybės, jų skyrybos ypatumai. Dalyvinių, pusdalyvinių ir padalyvinių konstrukcijų vartojimas įvairioms aplinkybėms reikšti. Laiko ir vietos aplinkybės kaip sakinių siejimo priemonė. Pažyminys. Derinamųjų ir nederinamųjų pažyminių raiška. Priedėlis, jo intonacija, skyryba, vartojimas. Derinamųjų ir nederinamųjų pažyminių, išplėstinių pažyminių ir priedėlių skyrybos ypatumai. Asmeniniai ir beasmeniniai sakiniai. Vienarūšių sakinio dalių skyryba. Žodžiai ir posakiai, klausimais nesusiję su sakiniu (įterpiniai, kreipiniai, išvadiniai žodžiai, jaustukai; teigimas, neigimas, nurodymas); jų raiška ir skyrybos ypatumai.	<i>Recenzija</i> Teksto redagavimas. Lietuvių patarlių ir priežodžių analizė. Raiškūs skaitymas.
Taisyklingas sudėtinis sakinių	Sudėtinis sakinyss. Sudėtiniai bejungtukiai ir jungtukiniai (sujungiamieji, prijungiamieji) sakiniai. Sudėtinis bejungtukis sakinių skyryba (kableliu, brūkšniu, dvitaškiu).	<i>Samprotavimo rašinys</i>

vartojimas ir skyryba.	Sujungiamųjų jungtukinių sakinių jungimo būdai (sudedamasis, priešinamasis, skiriamasis, paremiamasis); jų jungtukai, skyrybos ir vartojimo ypatumai. Sudėtiniai prijungiamieji sakiniai. Šalutinių sakinių rūšys (veiksnių, tarinių, papildinių, aplinkybių, pažyminių); jų jungtukai ir jungiamieji žodžiai; skyryba. Šalutinių sakinių ir dalyvinių, padalyvinių, pusdalyvinių konstrukcijų sinonimika.	Vertimas iš gimtosios kalbos / iš užsienio kalbos į lietuvių kalbą. Teksto redagavimas.

5.6.3.2. LITERATŪRINIS (KULTŪRINIS) UGDYMAS

PRIVALOMI AUTORIAI	KONTEKSTO AUTORIAI	PAGRINDINIAI REIŠKINIAI IR IDĖJOS	SIŪLOMI NAGRINĖJIMO ASPEKTAI (neprivalomi)
M. Mažvydas. <i>Katekizmas</i> (lietuviška eiliuota prakalba). M. Daukša. <i>Postilė</i> („Prakalba į malonųjį skaitytoją“). J. Radvanas. <i>Radviliada</i> (I d. 31–96 eil., III d. 85–169 eil.).	M. Husovianas. <i>Giesmė apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę</i> (eil. 245–386, 655–826). <i>Lietuvos metraščiai</i> („Apie Romos kunigaikštį Palemoną“, „Apie Gedimino sapną“). A. Volanas. Ištrauka iš kūrinio <i>Apie politinę arba pilietinę laisvę</i> (sk. 5–6: „Kokie turi būti valstybėje įstatymai, kad piliečiai turėtų tikrą ir visišką laisvę“, „Apie tris žmonių luomus mūsų tautoje ir ar visi jie naudojami ta pačia laisve“). M. Radvila Našlaitėlis. Ištrauka iš <i>Kelionės į Jeruzalę</i> (Trečias laiškas). A. Kulvietis. <i>Tikėjimo išpažinimas</i>. L. Sapiega. <i>Trečiojo Lietuvos Statuto pratarmė LDK luomams</i>.	Renesansas ir reformacija Europoje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Tautinės raštijos pradžia, jos daugiakalbiškumas ir ginami idealai.	• Asmens ir gyvenimo vertės iškėlimas. • Laisvės, tėvynės meilės ir tiesos vertybės. • Tautos sampratos: etninė ir politinė. • Istorinio pasakojimo atsiradimas: tautos ir valstybės kilmės mitai. • Biblijos aktualizavimas. • Dėmesys ikikrikščioniškai Lietuvos kultūrai. • Atsigręžimas į Antiką: pasaulietinės kultūros ir išsilavinimo prioritetai. • Kovos dėl krikščioniškojo tikėjimo ir tolerancija. • Gyvenimo pilnatvė ir dramatismas. • Epinės poemos herojus: herojinė savimonė. • Lietuvos pristatymas pasauliui ir pasaulio įvairovės atradimas. • Epochą reprezentuojančios asmenybės: Abraomas Kulvietis, Mikalojus Radvila Našlaitėlis.

	V. Šekspyras (W. Shakespeare). <i>Sonetai</i> (1, 5, 24, 65, 116, 132, 154). <i>Hamletas</i>. *		
M. K. Sarbievijus. <i>Lyrika</i> (pasirinkti eilėraščiai).	K. Sirvydas. <i>Punktai sakymų</i> (ištrauka apie laisvą valią). D. Naborovskis. <i>Gyvenimo trumpumas. Apie tą patį</i> . S. Pšipkovskis. <i>Rudens ekvinokcija</i> . M. Pacas. <i>Testamentas</i> . P. Kalderonas (Calderon). <i>Gyvenimas-sapnas</i> .	Barokas. Žmogaus ir pasaulio prieštarumas. Jėzuitai Lietuvoje: rūpinimasis valstybės kultūra.	• Gyvenimas Dievo ir mirties akivaizdoje (<i>memento mori</i>). • Gyvenimo-teatro ir gyvenimo-sapno metaforos. • Stoiška asmenybės laikysena. • Kristaus kario (<i>miles Christi</i>) idealai: ištikimybė Dievui ir Tėvynei. • Barokinio teksto vaizdingumas: alegorija, kontrastų dermė. • Epochą reprezentuojančios asmenybės: Konstantinas Sirvydas, Mykolas Pacas.
K. Donelaitis. <i>Metai</i>.	M. P. Karpavičius. <i>Rinktiniai pamokslai</i> („Pamokslas apie Dievui ir tėvynei naudingą jaunimo auklėjimą“, „Piliečio kalba Vilniaus vaivadijos kariuomenei“). J. V. Gėtė (Goethe). <i>Faustas</i>. I dalis, II dalies pabaiga.* I. Kantas. <i>Atsakymas į klausimą „Kas yra švietimas?“</i>	Apšvieta. Tikėjimas proto ir ugdymo galia. Siekis pertvarkyti tikrovę. Tautos išlikimo idėja. Klasicizmas.	• Harmoningo ir vieningo pasaulio kūrimas. • Pažinimo troškimas ir ieškojimo dvasia. • Tautinės bendruomenės ugdymas Prūsų Lietuvoje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. • „Metai“ – lietuviškas šedevras Europos kultūroje. • Darbo etika. • Žemdirbio gyvenimo vertė. • „Metų“ meninės kalbos savitumas. • Epochą reprezentuojančios asmenybės: Kristijonas Donelaitis, Tadas Kosciuszka.
A. Mickevičius. Eilėraščiai <i>Romantika, Odė jaunystei, Akermano stepės. Vėlinės</i>, II, IV dalis, poema <i>Ponas Tadas</i> (I kn. 1–40 eil.).	A. Strazdas. <i>Strazdas. Selianka aušra</i> . S. Daukantas. <i>Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių</i> (fragmentai). A. Baranauskas. <i>Dainu dainelę. Kelionė Petaburkan</i> V dalis („Nu, Lietuva, nu,	XIX a. literatūra. Romantizmas. Žmogaus psichinio pasaulio ir tautos dvasios atradimas. Poeto ir kūrybos galios išaukštinimas.	• Individo maištas, naujo pasaulio kūrimo užmojis. • Asmens vienišumo ir meilės patirtys. • Asmuo ir gamta, tauta ir gamta. • Asmens ir tautos istorinio likimo suvokimas. • Asmens laisvė, tautinis apsisprendimas, pareiga visuomenei.

A. Baranauskas. <i>Anykščių šilelis.</i> V. Kudirka. <i>Tautiška giesmė. Varpas. Labora. Iš mano atsiminimų keletas žodelių.</i> Maironis. <i>Pavasario balsai</i> (pasirinkti eilėraščiai).	<i>Dauguva</i>“). Dž. Baironas (G. Byron). <i>Kainas.</i> A. Puškinas. <i>K***</i> („Menu akimirką žavingą“). <i>Pranašas.</i> F. Šileris (F. Schiller). <i>Džiaugsmui.</i> <i>Laiškai apie estetinį žmogaus ugdymą</i> (2,6,25,26). V. Vordsvortas (W. Wordsworth). <i>Narcizai.</i> F. Dostojevskis. <i>Broliai Karamazovai</i> (V knyga, V skyrius: „Didysis inkvizitorius“), <i>Nusikaltimas ir baismė.</i> <i>Žemaitė. Sutkai.</i> <i>Autobiografija.</i>	Modernios lietuvių tautos kūrimas. Religinio ir mokslinio pasaulėvaizdžio atsiskyrimas. Pozityvistinis darbas visuomenei. Asmens ir visuomenės patirties atvėrimas realizmo literatūroje.	• Tautinės tapatybės sampratos: Adomas Mickevičius, Antanas Baranauskas, Maironis. • Individuali lyrikos kalba. • Epochą reprezentuojančios asmenybės: Simonas Daukantas, Motiejus Valančius, Jonas Basanavičius, Žemaitė.
J. Biliūnas. <i>Liūdna pasaka.</i> Pasirinkti apsakymai. J. Tumas-Vaižgantas. <i>Dėdės ir dėdienės.</i> V. Krėvė. <i>Skirgaila</i>	A. Čechovas. <i>Storasis ir plonasis. Žmogus futliare.</i> Gi de Mopasanas (Guy de Maupassant). <i>Pjeras ir Žanas. Šatrijos Ragana. Sename dvare.</i> Ignas Šeinius. <i>Kuprelis.</i> B. Sruoga. <i>Milžino paunksmė.</i>	XX a. pradžios literatūra. Realizmas. Psichologinė ir socialinė tikrovės analizė. Realizmo poetika. Neoromantizmas: romantizmo tąsa ir modernizmo pradmenys.	• Psichologiniai veikėjų paveikslai. • Demokratinės nuostatos ir idėjos. • Blogio kilmės, žmogaus ir visuomenės netobulumo klausimai. Moralinė atjauta. • Žmogaus racionalumas bei iracionalumas: tarp sąmonės ir pasąmonės. • Tautos likimo dramtizmas. • Istorinio herojaus deheroizavimas. • Pasakojimo lyrizmas. • Modernioji tragedija. • Epochą reprezentuojančios asmenybės: Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, Vydūnas, Kazimieras Būga, Mykolas Riomeris.

J. Aistis. Pasirinkti eilėraščiai. H. Radauskas. Pasirinkti eilėraščiai.	<i>Pro miglas skausmingo tavo veido... Už vaikus, kur užgimt grynakraujais turės... Priimki džiaugsmą iš manųjų rankų... Už tai, kad nesaugojau tavo delnų dovanos...</i> B. Pasternakas. <i>Poezijos apibrėžimas. Čia pabrėžta nagu... Hamletas.</i> O. Milašius. <i>Eil. Lietuva. Naktį sustojusi karieta. Lapkričio simfonija.</i> H. Hesė (Hesse). <i>Stepių vilkas.</i> S. Nėris. <i>Diemedžiu žydėsiu.</i> B. Brazdžionis. <i>Ženkla ir stebuklai.</i> A. Miškinis. <i>Varnos prie plento.</i> A. Vaičiulaitis. <i>Vidudienis kaimo smuklėje.</i>		
S. Nėris. Prie didelio kelio. B. Sruoga. Dievų miškas. A. Škėma. Balta drobulė.	A. Kamiu (Camus). Svetimas.* <u>V. Mačernis. Metai (pasirinkti sonetai).</u> V. Mykolaitis-Putinas. <i>Vivos plango.</i> <u>B. Krivickas. Pasirinkti eilėraščiai.</u> A. Miškinis. <i>Psalmės.</i> D. Grinkevičiūtė. <i>Lietuviai prie Laptevų jūros.</i> I. Meras. <i>Lygiosios trunka</i>	XX a. vidurio katastrofų literatūra. Žmogaus laikysenos totalitarizmo akivaizdoje: pasipriešinimas, prisitaikymas, išdavystė, resignacija, egzilis. Literatūra – tragiškos patirties liudijimas. Egzistencializmas.	• Asmens ir jo vertybių išbandymas katastrofų metu. • Kova dėl žmogaus orumo, rezistencijos būdai. • Pasakojimo krizė: kaip papasakoti tai, kas neišreiškiama? • Skirtingos istorinės atmintys, vertinant XX a. vidurio tragediją. Žmogiškumas kaip vienijanti vertybė. • Egzistencinės vienatvės, maišto ir absurdo temos. • Juokas kaip priešprieša vertybių praradimui. • Literatūros raiškos būdai ribinėje situacijoje: siaubo, kančios ir absurdo ekspresija, distancija, ironija,

	<i>akimirką.</i> P. Levi. <i>Jei tai žmogus.</i> K. Bradūnas (pasirinkti eil.). A. Nyka-Niliūnas. <i>Orfėjaus medis</i> (pasirinkti eil.). A. Mackus. <i>Neornamentuotos kalbos generacija</i> (pasirinkti eil.) K. Ostrauskas. <i>Gyveno senelis ir senelė.</i> S. Beketas (Beckett). <i>Belaukiant Godo.</i>		groteskas, juodasis humoras. • Epochą reprezentuojančios asmenybės: Balys Sruoga, Juozas Lukša-Daumantas, Ona Šimaitė.
Just. Marcinkevičius. <i>Mažvydas</i>. Pasirinkti eilėraščiai. M. Katiliškis. <i>Miškais ateina ruduo</i>. J. Aputis. <i>Keleivio novelės</i> (pasirinkti apsakymai). S. Geda. Pasirinkti eilėraščiai.	V. Mykolaitis-Putinas. <i>Būties valanda. Langas.</i> E. Mieželaitis. <i>Žmogus.</i> K. Saja. <i>Mamutų medžioklė.</i> Č. Milošas (Cz. Miłosz). <i>Isos slėnis.</i> R. Granauskas. <i>Su peteliške ant lūpų.</i> B. Vilimaitė. <i>Papartynų saulė.</i> <u>M. Martinaitis. Pasirinkti eilėraščiai.</u> J. Strielkūnas. T. Venclova. V. P. Bložė. (pasirinkti eilėraščiai). <u>Č. Milošas. Pasirinkti eilėraščiai.</u> J. Brodskis. <i>Vaizdas į jūrą</i> (eil. <i>Sustojimas dykumoje. Nuo</i>	Modernioji XX a. antrosios pusės literatūra. Rašytojas ir visuomenė totalitarizmo gniaužtuose. Sovietinės ideologijos žymės lietuvių literatūroje. Siekis grąžinti kultūros tradicijas ir istorinę atmintį. Moderniosios literatūros proveržis 7–9 dešimtmečio Lietuvoje. Literatūros vaidmuo lietuvių visuomenės kelyje į Nepriklausomybę.	• Sąžinės drama istorijos ir tikrovės klastojimo akivaizdoje. • Socialistinis realizmas: literatūra kaip sovietinės propagandos įrankis. • Tautinės tapatybės gaivinimas ir kūrimas. • Gimtosios vietos praradimas: lietuvių agrarinės kultūros irimas. • Kūryba ir cenzūra: Ezopo kalba ir „vidinis cenzorius“. • Istorinė drama kaip atminties ugdytoja. • Egzistencinių skaudulių atvėrimas lietuvių prozoje. • Mitas, senoji kultūra, istorija moderniojoje poezijoje. • Absurdo stilistika kaip sovietmečio visuomenės kritikos forma. • Miestas kaip atminties ir vaizduotės šaltinis. • Moterų poetinės kalbos ir laikysenos savitumas. • Atgimusi modernizmo stilistika: kalbos ribų išplėtimas, asociatyvumas, daugiasluoksnės metaforos, vidinis monologas, ironija, intelektualinė analizė, kultūros

	<i>pakraščių į centrą. Lietuviškas diversitismantas. Kalba Sorbonoje).</i> K. Skujeniekas (K. Skujeniekas). <i>Aš esu toli viešėjęs</i> (eil. <i>Vėlė. Saga. Lyguo. Parkerėtas žilvitis. Tai maža tėvynė mano. Aš būsiu kaip parke suolas</i>). J. Degutytė. <i>Šiaurės vasaros</i>. Liūnė Sutema. <i>Badmetis</i>. V. Šimborska (W. Szymborska). <i>Poezijos rinktinė</i> (eil. <i>Pašnekesys su akmeniu. Po viena žvaigždele. Gyvenimo aprašymas. Galimybės. Katinas tuščiam bute</i>). <u>J. Vaičiūnaitė. Pasirinkti eilėraščiai.</u> N. Miliauskaitė. <i>Uždraustas įeiti kambarys</i>.		kontekstai. • Epochą reprezentuojančios asmenybės: Česlovas Milošas, Juozas Girnius, Vytautas Kavolis, Marija Gimbutienė, Meilė Lukšienė, Algirdas Julius Greimas, Nijolė Sadūnaitė.
	A. A. Jionynas. <i>Nakties traukinys</i>. <u>A. Marčėnas. Eilinė (pasirinkti eilėraščiai).</u> D. Kajokas. <i>Meditacijos</i>. S. Parulskis. <i>Mirusiųjų</i>. G. Grajauskas. <i>Kaulinė dūdelė</i> (pasirinkti eilėraščiai). <u>J. Kunčinas. Tūla.</u> R. Gavelis. <i>Jauno žmogaus memuarai</i>. J. Erlickas. <i>Knyga</i>.	Nepriklausomybės laikų literatūra. Literatūros misijos pokytis: paieškos naujo santykio su šiuolaikine visuomene, tradicija ir istorija. Žanrų kaita. Literatūros postmodernumas.	• Laisvas vertybių pasirinkimas: šiuolaikinio žmogaus orientyrai. • Visuomenės pokyčių apmąstymas prozoje ir eseistikoje. • Šiuolaikinio „aš“ tapatybė. • Poezijos likimas dabarties gyvenimo sraute. • Išbandymai gyvenimu: žmoniškųjų santykių situacijos prozoje ir esė. • Meninės prozos kalba, „žodžių orkestras“ – priešprieša „lengvajai“ pramoginei literatūrai. • Istorijos interpretavimo novatoriškumas. • Šiuolaikinės literatūros juokas ir mąslumas.

	V. Juknaitė <i>Išsiduosi.</i> Balsu. D. Kalinauskaitė. <i>Niekada nežinai.</i> G. Radvilavičiūtė. <i>Suplanuotos akimirkos.</i> Ch. L. Borchesas (J. L. Borges). <i>Smėlio knyga.</i> <u>M. Ivaškevičius.</u> <u>Madagaskaras.</u> Naujausi aktualūs šiuolaikinės lietuvių literatūros kūriniai (pasirinktinai).	Kūryba kaip savianalizė, provokacija ir kultūrinis žaidimas.	• Postmoderniosios kūrybos bruožai: žaidimas, teksto atvirumas, fakto ir išmonės neatskiriamumas, citavimas, ironija, „autoriaus mirtis“. • Kokios asmenybės reprezentuoja dabarties Lietuvą?

* Privalomas autorius.

Priedas

Rekomenduojami privalomų autorių kūriniai:

Motiejus Kazimieras Sarbievijus, rinktinė *Lemties žaidimai*: I, 4, *KRISPUI LEVINIJUI*. „Kad nepasitikėtų per daug jaunyste“; I, 7, *TELEFUI LIKUI*. „Skundžiasi likimo ir sėkmės nepastovumu“; IV, 12, *JANUI LIBINIJUI*. „Teisina savo vienišumą“; IV, 35. *PAULIUI KOZLOVIJUI*. Iš epigramų: 31. „Dieviškosios meilės strėlė. Sužeidei mano širdį (Gg 4,9)“.

Maironis, *Pavasario balsai*: „Taip niekas tavęs nemylės“, „Mano gimtinė“, „Jei kada pančiai nukris“, „Miškas užia“, „Užtrauksme naują giesmę“, „Nebeužtvenksi upės“, „Lietuva brangi“, „Kur bėga Šešupė“, „Vilija (Neris)“, „Vilnius“, „Trakų pilis“, „Oi neverk, matušėle!“, „Milžinų kapai“, „Nuo Birutės kalno“, „Vakaras (Ant ežero Keturių kantonų)“, „Išnyksiu kaip dūmas“, „Pavasaris“, „Vasaros naktys“, „Užmigo žemė“, „Uosis ir žmogus“, „J. St.“, „Sudieu“, „Mergaitė“, „Marijos giesmė“, „Spjauki, drauguži, į viską!“, „Šatrijos kalnas“, „Vakaro mintys“.

Jonas Biliūnas, apsakymai „Vagis“, „Lazda“, „Ubagas“.

Jurgis Savickis, apsakymai „Kova“, „Fleita“, „Vagis“, „Ad astra“, „Jono Graužos nuotykių“, „Mėnesiena“.

Jonas Aistis, rinktinė *Daina graudyn ir įstabyn*: „Prologas“, „Apie pavasarį“, „Rugpjūčio naktis“, „Ir pasakys“, „Andai“, „Lorelei“, „Džiazas“, „Šv. Pranciškus“, „Laimės link“, „Miškas ir lietuviai“, „Peizažas“, „Karaliaus šuo“, „Ėjau laukais“, „Kūrimo valanda“, „Persevalis“, „Ak, kaip gera man...“, „Imago mortis“, „Snaigė“, „Karavanas“, „Katarsis“, „Man tave“, „Vienas kraujo lašas...“.

Henrikas Radauskas, rinktinė *Pasauliu netikiu, o pasaka tikiu*: „Pasaka“, „Fontanas“, „Dainos gimimas“, „Homero jaunystė“, „Girtuoklis grįžta namo“, „Laiškai sau pačiam“, „Strėlė danguje“, „Mergaitė pajūry“, „Šventė parke“, „Gėlė ir vėjas“, „Kaštanai pradeda žydėti“, „Lietus“, „Rudens veidas“, „Angelas ir sesuo Angelika“, „Vakaras“, „Pavasario naktis“, „Žiemos daina“, „Veneros gimimas“, „Katės“, „Raudoni medžiai“, „Balti malūnai“, „Vienaragis“.

Vytautas Mačernis, rinktinė *Po ūkanotu nežinios dangum*: „Rudens sonetai“ (4, 7, 12, 13, 19, 21, 25), „Žiemos sonetai“ (2, 4, 9, 10, 24, 25, 28, 29, 31, 34), „Pavasario sonetai“ (1, 3), „Vasaros sonetai“ (1, 2), „Pavargimas“.

Bronius Krivickas, *Raštai*: „Rudenio lygumose“, „Laukinių rožių šlamesys“, „Vieną vasarą“, „Rudens melodija“, „Žiema“, „Žiaurusis Dievas“, „Dovydas prieš Galijotą“.

Justinas Marcinkevičius, rinktinė *Amžino rūpesčio pieva*: „Močiutės mūsų“, „Anapus Nemuno“, „Sena abėcėlė“, „Gyvenimas“, „Neši mane arčiau savęs, žemele...“, „Du eilėraščiai“, „Kad giedočiau tave“, „Nusilenkimas žolei“, „Išvada“, „Pasigailėjimo arba Vėlinių sonetas“, „Lopšinė gimtinei ir motinai“, „Eilėraščio artėjimas“, „Amžiaus pabaiga, V“, „Diena atrištom akim (1989 m. Vasario 16-oji)“, „Ant vasaros kaklo šermukšniai jau noksta“, „Dėkojimas už rudeninį saulės spindulį“, „...apgrai bomis, prie šulinio seno pasilenkiau...“.

Juozas Aputis, *Keleivio novelės*: „Vakarėjant gražios dobilienos“, „Lidija Skoblikova ir tėvo žingsniai“, „Įveikti save“, „Šūvis po Marazyno ąžuolu“, „Užšalusios skulptūrų akys“.

Sigitas Geda, rinktinė mokyklai *Gedimino valstybės fragmentas*: „Lietuvos atsiradimas“, „Arklys siūbuoja žalią horizontą...“, „Buvau į Lietuvą išėjęs...“, poema „Strazdas“ (dalis „Žemės arimas“), „Jotvingių žemė“, poema „Delčia rudenė deivė“ (III dalis), poema „Bilhana“ (I pynė), poema „Nakties žiedai“ („Viešpaties rožių ilgesys“, „Septyneilis apie nebylią prapultį“), „Trieiliai birželio naktį“, ciklas „Maironio mirtis“, „Giesmė apie pasaulio medį“, „Giesmė apie gimtąją pirką“, „Giesmė apie šventąją Lietuvos upę“, „Sonetas Andriui Višteliiui“, „Sonata“, „Gedimino valstybės fragmentas“, „Himnas laukų krosnelei“.

Judita Vaičiūnaitė, „Funikulierius“, „Kavinukas su pastoralėm“, „Ateis sekmadienis“, „Užsidega kavinių ugnys“, „Vilnius. Miesto vartai“, „Saulėgrąža“, „Izo rožės“, „Kanonas Barborai Radvilaitei“, „Senos fotografijos“, „Staccato“, „Trys gulbės“, „Kadrilis“, „Geltoni namai su verandom“, „Sniego gniūžtės“.

Marcelijus Martinaitis, „Severiutės rauda“, „Kvailutės Onulės rauda“, „Kaip Kukutis protą atgavo“, „Nakvynė pas žemaitį Kukutį“, „Nežinomo dailininko paveikslas“, „Prisiminimas (Serbenta)“, „Paskutinis atsisveikinimas su Kukučiu“, „Kukutis muša savo mirtį“, „Kukučio apsilankymas Vilniuje“, „Kukutis nori pamatyti tėvynę“, „Tvanas“, „Ašara, – dar tau anksti“, „Mano žemė sulaukė amnestijos“, „Kai sirpsta vyšnios Suvalkijoje“, „Sutartinė“, „Išleistuvių nuotrauka Aleknynės mokykloje“, „Prisiminimas (Paserbenty giedant mojavas)“, „Daina apie smurtą“, „Daina apie neparašytą eilėrašį“, „K. B. Margaritai apie virtualią tikrovę“.

Č. Milošas (Cz. Milosz), *Rinkiniai eilėraščiai:* „Mano tėvynėje“, „Campo di Fiori“, „Mittelbergheim“, „Niekad tavęs, mieste“, „Žuvis“, „Valanda“, „Rue Descartes“, „Filologija“, „Sodyba“, „Lanka“.

Aidas Marčėnas, *Eilinė:* „Klaida“, „Taip“, „Erškėčių krūmas dūzgia“, „Šitoj erdvėj prieš pat užmingant“, „Mano Neris“, „Gruodis“, „Metai be žiogo“, „Radausko nužudymas“, „Siaurukas čia suka į saulę“, „Žiedlapis kris į tenai“, „Vidurnaktis“, „Plikledis Katedros aikštėje“, „Second Hand“, „Įtakos“, „Du bandymai“, „Beveik ligi Šventosios“, „Kartais abejoju autoryste“, „Regnum MMIII“, „Maxima“, „Kontaktai“.

LIETUVIŲ KALBA IR LITERATŪRA KURTIESIEMS IR NEPRIGIRDINTIESIEMS

6. Lietuvių kalbos ir literatūros kurtiesiems ir neprigirdintiesiems programos nuostatos, įgyvendinimas, turinio apimtis

6.1. Paskirtis. Lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo programos paskirtis – apibrėžti lietuvių kalbos ir literatūros kaip mokomojo dalyko tikslą ir uždavinius, bendrojo kurso mokinių pasiekimus, turinio apimtį, mokinių pasiekimų lygių požymius.

Bendrasis kursas sudaro mokiniui galimybę įgyti bendrąjį kalbinį, literatūrinį bei kultūrinį išprusimą, išsiugdyti pagrindinius kalbos vartojimo gebėjimus.

Mokiniai, siekdami savarankiškai išsikeltų lietuvių kalbos ir literatūros mokymosi tikslų, gali rinktis papildomus modulius. Jų turinį numato mokytojas, atsižvelgdamas į mokinių poreikius, pomėgius. Moduliai gali būti orientuoti į bendrųjų kalbinių gebėjimų ugdymą bei skirti konkretesniems kalbos ar literatūros dalykams nagrinėti.

6.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

6.2.1. Dalyko tikslas. Lietuvių kalbos ir literatūros kaip dalyko tikslas – sudaryti prielaidas kurtiems ir klausos sutrikimą turintiems mokiniams ugdytis komunikavimo (minties raiškos raštu) ir kultūrinę kompetenciją, būtinas kiekvieno žmogaus visaverčiam asmeniniam gyvenimui, integracijai visuomenėje, sėkmingai profesinei, visuomeninei veiklai. Siekiama išugdyti asmenį, gebantį lietuvių kalba laisvai komunikuoti pasirinkta lietuvių kalbos forma, integruotis visuomenėje, jaučiantį poreikį skaityti ir šviestis savo malonumui ir informacijai gauti, jaučiantį nuolatinį poreikį tobulinti savo lietuvių kalbos žinias ir gebėjimus, pažįstantį kalbą ir literatūrą kaip tautos kultūros dalį, suvokiantį kultūros tradicijas, kritiškai vertinantį įvairias kultūrinio gyvenimo formas.

6.2.2. Dalyko uždaviniai

- tobulina rašytinę kalbos vartojimo gebėjimus siekdami įvairių komunikavimo tikslų;
- susipažįsta su iškiliausiais lietuvių ir visuotinės literatūros kūrinių, plečia literatūrinį ir kultūrinį akiratį;
- analizuoja nesudėtingos kompozicijos ir raiškos įvairių literatūros rūšių ir žanrų tekstus;
- išmoksta gauti, apdoroti ir suteikti įvairaus pobūdžio informaciją iš įvairių šaltinių.

6.2.3. Dalyko struktūra.

Programą sudaro trys struktūrinės dalys:

- rašytinio teksto suvokimas;
- rašytinio teksto kūrimas;
- kalbos ir literatūros (kultūros) pažinimas.

6.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka.

6.3.1. Integravimo galimybės. Gimtosios kalbos mokėjimu remiamasi mokantis lietuvių kalbos ir kitų dalykų. Lietuvių gestų kalbos ir lietuvių kalbos mokymas turi sudaryti pagrindą mokinių funkcinę dvikalbystę, kad bendraudami jie galėtų vartoti abi kalbas kaip mokymosi priemonę. Gretinant gimtosios lietuvių gestų kalbos ir lietuvių kalbos vartoseną atkreipiamas dėmesys į fonologines, leksines, morfologines, sintaksines, stilistines abiejų kalbų ypatybes. Abi kalbos turi įtakos bendrajai kalbinei kompetencijai.

Kalbos ugdymo užduotys (kalbinių situacijų ir tekstų kūrimas) derintinos ir su kitų dalykų tematika bei problematika. Mokytojams numčius ir susitarus, rengtini tekstai ir situacijos kitų dalykų pamokoms (straipsnio, referato ir kt. tekstų rašymas, diskusijos, aptarimo rengimas *istorijos, geografijos, dailės ir kt. pamokoms*). Kalbos ugdymui ir literatūriniam lavinimui skiriamų tekstų tematika ir problematika gali būti susijusi su etikos, etnokultūros, istorijos, dailės ir muzikos raidos, tikybos, filosofijos, psichologijos pagrindų ir kt. dalykų problematika.

Kalbos struktūros pažinimo, kaip ir apskritai raštingumo, motyvacija gali būti stiprinama mokantis kitų dalykų. Pavyzdžiui, leksikos skyrių pažinimas (terminų, vietovardžių, tarptautinių žodžių daryba, kirčiavimas, rašyba) sietinas su *geografijos, istorijos, pilietinės visuomenės pagrindų turiniu*. Sintaksės (sakinio dalių struktūrinės ir semantinės priklausomybės) suvokimas atsiskleisų net ir analizuojant matematikos, fizikos, chemijos tekstinių uždavinių formuluotes.

Itin svarbūs ryšiai su informacinių technologijų mokomuoju dalyku, nes IKT naudojimas intensyviai keičia komunikavimo kultūrą: keičiasi skaitymo, rašymo, kalbėjimo įpročiai. Ugdymo procese ši kaita irgi neturėtų būti ignoruojama, juolab, kad ji atveria ir naujų galimybių. Mokyti lietuvių kalbos tinka įvairios informacinių technologijų mokomosios programos (demonstravimo, pratybų, kontrolės, elektroniniai vadovėliai, mokomieji žaidimai, mokymo(si) terpės ir kt.) bei taikomios programos (elektroniniai žodynai, žinynai, enciklopedijos, katalogai). Kalbėdami apie šiuolaikinio informacinės visuomenės nario raštingumą tarp kitų jo aspektų galvoje turime ir gebėjimą suvokti tekstus, kuriuose prasmė reiškiama ne tik verbaliai. Internetas – vienas iš tokių aktualių ir mokinių skaitomų tekstų pavyzdžių. Kalbos ugdymui Internetas gali sėkmingai padėti ugdyti informacinius, komunikacinius, teksto, kuriame prasmė reiškiama ne tik verbaliniais ženklais, suvokimo ir kūrimo gebėjimus.

6.3.2. Ugdymo gairės

Komunikavimo nuostata

Mokiniai nagrinėja, kaip komunikacija priklauso nuo adresato ir adresanto tikslų ir lūkesčių, pranešimo turinio, bendravimo situacijos ir būdo. Ypač svarbi yra kalbinės veiklos rūšių (kalbėjimo, rašymo, skaitymo) dermė ir pakankamas dėmesys kiekvienai iš jų. Dėl nepakankamo dėmesio kuriai nors vienai kalbinės veiklos rūšiai (ar jos ignoravimo) nukenčia visos kalbinės veiklos efektyvumas.

Integracijos nuostata

Gimtosios kalbos mokėjimu remiamasi mokantis lietuvių kalbos ir užsienio kalbų. Lietuvių gestų kalbos ir lietuvių kalbos mokymas turi sudaryti pagrindą mokinių funkciniai dvikalbystei, kad bendraudami jie galėtų remtis abiem kalbomis tam, kad pasiektų reikiamą tikslą (pvz., tinkamai suprastų informaciją). Gretinant gimtosios lietuvių gestų kalbos ir lietuvių kalbos vartoseną atkreipiamas dėmesys į fonologines, leksines, morfologines, sintaksines, stilistines abiejų kalbų ypatybes. Abi kalbos turi įtakos bendrajai kalbinei kompetencijai.

Bendradarbiavimo nuostata

Mokymasis suvokiamas kaip socialinė veikla, kurios esmė – dalijimasis. Mokiniai mokosi vieni iš kitų keisdami patirtimi, nuomonėmis, diskutuodami. Jie aptaria kartu, kaip suprato nagrinėjamą šaltinių informaciją, idėjas, raiškos būdus. Persakydami visa tai savais žodžiais ir klausydamiesi kitų, jie įgyja galimybę pasitikrinti savąjį suvokimą. Mokiniai supranta, kad įsipareigojimas mokytis kartu su kitais yra asmeniškai vertingas.

Individualizavimo nuostata

Sakytinio teksto suvokimo gebėjimo ugdymas vyksta individualiai atsiželgiant į kiekvieno mokinio klausos sutrikimo laipsnį, individualius gebėjimus ir naudojimąsi kompensuojančia aparatūra. Individualizuojant mokymą siekiama, kad mokinys „išaugtų“ iš rašymo klišių (pvz., vientisiniais sakiniais, tomis pačiomis frazėmis ir pan.), naudotųsi naujai išmokta leksika. Mokinys gali rinktis pasakoti lietuvių gestų ir (arba) lietuvių kalba žodžiu ir (arba) raštu.

Mokymosi mokytis nuostata

Mokiniui, kuriam teks gyventi ir dirbti sparčiai kintančiame pasaulyje, būtina išmokti mokytis savarankiškai. Todėl jis skatinamas apmąstyti savo mokymąsi, pažinti save kaip besimokantįjį, suvokti individualius poreikius, susiformuluoti mokymosi tikslus ir planuoti veiklą taip, kad šių tikslų pasiektų. Mokiniai suvokia, kad jie mokosi nuolat siedami jau turimas žinias su naujomis, supranta žinių ir gebėjimų vertę, numatydami praktines jų taikymo galimybes.

6.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

6.4.1. Mokinių pasiekimai.

Mokinių pasiekimai

1. Rašytinio teksto suvokimas*	
Nuostatos: Vertinti skaitymą kaip asmeniškai svarbią veiklą, teikiančią galimybę patirti estetinių išgyvenimų, ugdytis vaizduotę. Skaitant įvairaus pobūdžio tekstus plėsti ir turtinti žodyną. Tobulinti skaitymo ir teksto suvokimo gebėjimus. Esminis gebėjimas. Suprasti įvairių tekstų prasmę(es) ir kritiškai juos vertinti.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1 Įvardyti teksto paskirtį ir tikslus	1.1.1. Paaiškinti teksto turinį, pagrindines(ę) mintis(i) lietuvių gestų kalba ir (arba) lietuvių kalba (žodžiu ir (arba) raštu) 1.1.2. Savarankiškai arba pagal pateiktą pavyzdį rasti informacijos šaltinius, atrinkti informaciją įvairiems tikslams, ją sisteminti, apibendrinti. 1.1.3. Įvairiais būdais tikrintis savo suvokimą: išsiaiškinti nesuprantamus žodžius, sąvokas, pasakymus, klausiant ar savarankiškai 1.1.4. Suprasti ir vertinti tekstus, kuriuose prasmė reiškiama ne vien verbaliniais ženklais (vaizdo įrašas, reklama, iliustracija) 1.1.5. Aptarti negrožinius, diskusinio pobūdžio tekstus bei juose pateiktus įvairius požiūrius
1.2. Suprasti nesudėtingus autentiškus ir (arba) adaptuotus tekstus.	1.2.1. Mokytojo padedamas renkasi tekstus įvairiems tikslams (mokymuisi, papildomai informacijai, savo malonumui) 1.2.2. Išsiaiškinti nesuprantamas mintis gaunant reikiamą informaciją iš žmonių, spausdintų bei elektroninių šaltinių. 1.2.3. Įvairiais būdais tikrintis savo suvokimą (skaityti dar kartą, savais žodžiais paaiškinti ar persakyti idėjas). 1.2.4. Mokėti skaitomų tekstų informaciją pateikti lietuvių gestų kalba. 1.2.5. Mokėti skaitomų tekstų informaciją performuoti į užrašus, konspektus, lenteles, schemas.
2. Teksto kūrimas raštu.	
Nuostatos Vertinti rašymą kaip asmeniškai vertingą veiklą, teikiančią galimybių pažinti save ir pasaulį. Stengtis įveikti komunikacijos barjerus Siekti tobulinti savo rašytinės kalbos gebėjimus, ugdyti gebėjimą gauti, apdoroti ir suteikti įvairaus pobūdžio informaciją. Esminis gebėjimas. Kurti įvairius tekstus raštu, atsižvelgiant į tikslus ir adresatą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Tikslingai pasirengti kurti tekstą, apsvarstyti tikslus, situaciją, adresatą.	2.1.1. Naudoti įvairius mokytojo siūlomus idėjų, argumentų radimo būdus. (pvz „minčių lietus“, laisvas rašymas, „tinklo nėrimas“). 2.1.2. Taikyti mokytojo siūlomus informacijos radimo būdus: interviu, skaitymą, naršymą internete ir kt. Efektyviai panaudoti mokytojo pateiktus duomenis (faktus, detales, pavyzdžius, citatas ir kt.) 2.1.3. Savarankiškai arba konsultuojantis planuoti, numatyti teiginių išdėstymo tvarką, apmąstyti įžangą ir pabaigą. 2.1.4. Savarankiškai arba konsultuojantis parašyti rašinį, straipsnį nurodyta tema: išsakyti požiūrį, argumentuoti

	remiantis pateiktais šaltiniais, patirtimi, diskutuoti. 2.1.5. Tinkamai komponuoti tekstą laikantis trinarės struktūros reikalavimų (įžanga, dėstymas, apibendrinimas); tinkamai komponuoti pastraipas (teiginys, argumentai, apibendrinimas). 2.1.6. Taikyti pagrindines rašybos ir skyrybos taisykles, tinkamai siėti sakinius 2.1.7. Dalyvauti įvairaus pobūdžio pokalbiuose (lietuvių gestų kalba ir (arba) lietuvių kalba) (pašnekesyje, diskusijoje, interviu ir pan)
2.2. Naudotis tinkamomis kalbėjimo ir kompensavimo startegijomis.	2.2.1. Kaupti medžiagą, ją atrinkti, išskirti svarbiausias mintis, parinkti pavyzdžių. 2.2.2. Taikyti žinomus iliustracinės medžiagos pateikimo būdus. 2.2.3. Taikyti sau tinkamus sakytinės kalbos gebėjimų stokos kompensavimo būdus. 2.2.4. Stengtis dalyvauti bendroje veikloje: planuoti, aptarti veiksmus ir sprendimus, numatyti alternatyvią veiksmų eigą.
3. Kalbos ir literatūros (kultūros) pažinimas	
Nuostatos: Vertinti kalbą ir literatūrą kaip tautos kultūros dalį, kuria perduodama praeities kartų patirtis, vertybės, tradicijos, padedančios žmogui ugdytis tautinę savimonę, tapti visaverčiu savosios kultūros dalyviu. Vertinti kalbą ir kultūrą įvairovę. Ugdyti visapusiškai apsišvietusį pilietį. Esminis gebėjimas. Suvokti kalbą ir literatūrą kaip socialinius ir kultūrinius reiškinius	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Suvokti kalbos funkcijas. Aptarti sakytinio, rašytinio ir elektroninio teksto ypatybes.	3.1.1. Aptarti tekstą kaip kalbos vienetą, mokytojui padedant paaiškinti jo struktūros ypatybes. 3.1.2. Rasti ir atpasakoti (lietuvių gestų kalba ir (arba) lietuvių kalba) skaitomuose tekstuose skirtingų kultūrų, epochų, socialinių, kultūrinių grupių vertybes. 3.1.3. Atpažinti skaitomuose tekstuose lietuvių ir visuotinės kultūros ženklus 3.1.4. Žinoti, kad kalba keičiasi, gali įvardyti svarbesnius pokyčius ir jų priežastis. 3.1.5. Sieja grožinę literatūrą su savo patirtimi, visuomenės problemomis, supranta kultūrinės patirties svarbą. 3.1.6. Skirti grožinį ir negrožinį tekstą. 3.1.7. Skirti publicistinius, mokslinius, administracinius tekstus.

* Sakytinio teksto suvokimo gebėjimo ugdymas vyksta individualiai atsiželgiant į kiekvieno mokinio klausos sutrikimo laipsnį, individualius gebėjimus ir naudojimąsi kompensuojančia aparatūra. Mokinys gali rinktis pasakoti lietuvių gestų ir (arba) lietuvių kalba žodžiu ir (arba) raštu.

6.4.2. Turinio apimtis

6.4.2.1. Dalyko turinys apima kalbinio ugdymo ir literatūrinio lavinimo dalykus. Turinį sudaro privalomos dalys ir pasirenkami moduliai, iš kurių privalu pasirinkti ne mažiau kaip vieną.

Pageidautina, kad pasirinktas modulis būtų siejamas su konkrečiais mokinių poreikiais ir galimybėmis bei privalomo ugdymo turinio tematika.

Visiems **privalomas turinys:**

- Kalbinės raiškos įtvirtinimas ir plėtra

- Kalba, tekstai ir jų poveikis adresatui
- Literatūros raida.

Pasirenkami moduliai

- Lyginame lietuvių ir gestų kalbas
- Skaitome, mąstome, rašome
- Praktinė gramatika
- Teksto analizės pagrindai

6.4.2.2. Visiems privalomas turinys

Kalbinės raiškos įtvirtinimas ir plėtra

11–12 klasėse įtvirtinami ir kryptingai plėtojami kalbinės raiškos (gramatikos, žodyno, rašybos ir skyrybos) žinios ir gebėjimai, įgyti pagrindinėje mokykloje.

Kalbiniai* gebėjimai plėtojami:

1. Mokant reikšti toliau išvardytas komunikacines intencijas.

1.1. Kaip gauti ir pateikti informaciją:

- kaip paklausti tikintis patvirtinimo, abejojant dėl teiginio, aiškinantis detales, smulkmenas, parodant susidomėjimą, smalsumą;
- kaip atsakyti, suteikiant informaciją apie priežastį, būdą, laipsnį.

1.2. Kaip reikšti ir sužinoti nuostatą, požiūrį, poziciją:

- kaip sutikti pabrėžiant savo sutikimą su teiginiu, pabrėžiant sutikimą su neiginiu, nenoromis, pritariant dėl esmės, nusileidžiant, su išlyga;
- kaip nepritarti, nesutikti su teiginiu, nesutikti su teigiamu pasakymu, nesutikti su neigiamu pasakymu, švelniai, mandagiai nesutikti;
- kaip pabrėžti, akcentuoti žinojimą ar nežinojimą;

*Šių gebėjimų ugdymas taikomas labai individualiai, atsižvelgiant į kiekvieno mokinio klausos sutrikimo laipsnį bei individualius gebėjimus ir naudojimąsi klausą kompensuojančia aparatūra (individualia ar stacionaria).

1.3. Kaip išreikšti modalumą:

- kaip išreikšti būtinumą, neišvengiamumą, privalėjimą;
- kaip paneigti būtinumą, neišvengiamumą, privalėjimą;
- kaip paklausti apie būtinumą, neišvengiamumą ;

1.4. Kaip išreikšti moralines nuostatas:

- moralinį įpareigojimą, nusakyti pareigą;
- kaip protestuoti, priešintis, paklausti, ar kas nepitaria;
- kaip išsakyti kaltę ir ją prisiimti, kaip paneigti kaltę.

1.5. Kaip paraginti, įkalbinėti:

- kaip primygtinai paprašyti, įsakinėti, duoti nurodymus; kaip labai mandagiai paprašyti;
- kaip su išlygomis reaguoti į prašymą ką nors daryti, nenoriai sutinkant.

1.6. Kaip dalyvauti pokalbyje, kalbėti, dėstyti mintis rašytinėje kalboje:

- kaip oficialiai ar neoficialiai pradėti pokalbį, kalbą, rašytinę oficialią kalbą;
- kaip pristatyti pateiktą temą pradedant kalbą, pradedant pasakojimą žodžiu ir raštu;
- kaip pabrėžti, akcentuoti kalboje, spausdintuose tekstuose;
- kaip apibrėžti, sukonkretinti;
- kaip apibendrinti;
- kaip pakeisti temą; kaip paprašyti pakeisti temą;
- kaip parodyti, kad sekama, klausoma, kienos nors kalbos;
- kaip įsiterpti į pokalbį;
- kaip išreikšti norą tęsti monologinę kalbą.

2. Plečiant toliau išvardytų abstrakčiųjų sąvokų (funkcinių semantinių laukų) raišką.

- **Veiksmo** eiga ir rezultatas, reiškiamas žodžių darybos priemonėmis, veiksmožodžių laikais; sudurtiniais pridėtiniais ir atlikтинiais laikais; veiksmožodžių laikų vartosenos sinonimika.

- **Būsenos** raiška vardažodžių vardininku ir įnagininku; būsenos kaita; vardininko ir įnagininko opozicija;
- **Skatinimo**, reiškiamo liepiamąja, tiesiogine, tariamąja nuosaka, stilistiniai niuansai.
- **Subjekto** raiška vardažodžių kilmininku, prielinksninėmis konstrukcijomis, veiksmažodžių bendratimi, žodžių junginiais, šalutiniais sakiniais, vardažodžių negimninėmis formomis.
- **Objekto** raiška vardažodžių galininku, kilmininku, įnagininku, naudininku, vardažodžių negimninėmis formomis, prielinksninėmis konstrukcijomis, bendratimi, šalutiniu sakiniu;
- **Požymio** raiška vardažodžių kilmininku, įnagininku, prielinksninėmis konstrukcijomis, žodžių junginiais, bendratimi, padalyviu, šalutiniu sakiniu. Priklausomybės raiška žodžių darybos priemonėmis.
- **Kiekybės** raiška prielinksninėmis konstrukcijomis, žodžių junginiais, šalutiniais sakiniais, lyginamosiomis konstrukcijomis; tikslus ir apytikslis kiekis.
- **Vietos** raiška šalutiniais sakiniais; vietos tikslinimas. Atstumo vardininkas ir galininkas.
- **Laiko** raiška šalutiniais sakiniais. Laiko trukmė ir dažnumas, reiškiamas šalutiniais sakiniais.
- **Būdo** raiška įnagininku, vietininku, prielinksninėmis ir lyginamosiomis konstrukcijomis ir kitais žodžių junginiais; šalutiniais sakiniais.
- **Tikslo** raiška bendratimi, vardažodžių kilmininku, naudininku, prielinksninėmis konstrukcijomis,rieveiksmiais, šalutiniais sakiniais.
- **Priežasties** raiška įnagininku, žodžių junginiais, šalutiniais sakiniais.
- **Sąlygos** raiška šalutiniais sakiniais;
- **Nuolaida**, reiškiamas šalutiniais sakiniais;
- **Neigimas**, reiškiamas žodžių darybos būdais ir šalutiniais sakiniais.
- **Apibrėžtumas** ir **neapibrėžtumas**, reiškiamas vardažodžių vardininku, galininku, jų opozicija su kilmininku, vienkaskaitos ir daugiskaitos opozicija, įvardžiutinėmis vardažodžių formomis.
- **Gretinimas** ir **priešprieša**. Dalelytės, priešinamieji sakiniai.
- **Modalumas**, reiškiamas dalelytėmis, veiksmažodžių nuosakomis, dalyviais.
- Deiksė, **reiškiama įvardžiais,rieveiksmiais, įvardžiutinėmis vardažodžių formomis, veiksmažodžių trečiuoju asmeniu.**

Kalba, tekstai ir jų poveikis adresatui

1. Kalbinė komunikacija. Kalba (tekstas) kaip bendravimo priemonė. Kalbos ženklų komunikacinės funkcijos. Kalbinės komunikacijos dalyviai, aplinkybės, santykiai. Kalbos funkcijos: informavimo, poveikio (apeliacinio, estetinio, emocinio), paprasto bendravimo. Sakytinio, rašytinio, elektroninio teksto ypatybės.

2. Tekstų įvairovė. Tekstų žanrai.

Sakytinė ir rašytinė kalba. Elektroninis tekstas.

Neverbaliniai tekstai.

Grožinis ir negrožinis tekstas.

Tekstų tipai. Pasakojimas, aprašymas, aiškinimas, argumentavimas.

Tekstų žanrai: publicistiniai žanrai (straipsnis, rašinys, interviu); moksliniai (paskaita, pranešimas, mokslinis straipsnis); administraciniai (gyvenimo aprašymas, prašymas, protokolas).

Pastraiptų rūšys (įžangos, dėstymo, pabaigos).

Teksto pavadinimo funkcijos ir raiška.

Teksto tema, problema, pagrindinė mintis. Teksto temos vientisumas.

Teksto rišlumas. Teksto siejimo priemonės (fonologinės, gramatinės, leksinės).

Teksto tikslas, adresatas. Rašymas atsižvelgiant į teksto tikslą, adresatą.

Dalykinis rašymas. Pasirengimas, teksto rašymas, redagavimas (kalbos taisyklingumas, žodžių ir gramatinių konstrukcijų sinonimika, kalbos vienetų derinimas (semantiniu ir gramatiniu atžvilgiu).

Tekstų vertinimas.

3. Žiniasklaidos tekstų pažinimas ir vertinimas

- Žiniasklaidos tikslai: informavimas ir skaitytojo ar žiūrovo nuomonės, pozicijos formavimas (faktai, įvykiai, nuomonės, argumentavimas).
- Visuomenės vertybių sistemos pateikimas žiniasklaidoje.
- Žiniasklaidos tekstų autorių prisitaikymas prie adresato.
- Parodija, karikatūra kaip poveikio priemonės.
- Žiniasklaidos tekstų skaitytojo, klausytojo ar žiūrovo kritiškumo būtinumas.

Rekomenduojama pasirinktinai aptarti ir įvertinti konkrečiu metu aktualius žiniasklaidos (spaudos, internetinės žiniasklaidos) tekstus.

4. Reklamos reiškinių pažinimas, analizė ir vertinimas

- Reklamos funkcijos: informavimas ir poveikis (apeliacinis, emocinis, estetiškas).
- Socialinė, komercinė, politinė reklama ir jų tikslai.
- Prisitaikymas prie adresato ir reklamuojamo objekto.
- Poveikio priemonės reklamoje: žodis, vaizdas.
- Netikėtumo, intrigos ir pan. efektas reklamoje.
- Reklamos tekstų skaitytojo, klausytojo ar žiūrovo kritiškumo būtinumas.

Rekomenduojama:

- pasirinktinai analizuoti kelias konkrečiu metu transliuojamas arba publikuotas reklamas.

Kūrybiniai bandymai: pasirinktinai vizualios ar spausdintos reklamos kūrimas.

5. Populiariosios kultūros reiškinių pažinimas, analizė ir vertinimas

- Populiariosios kultūros apraiškos: literatūra, TV laidos (šou), filmai (muilo operos), DVD filmai su subtitrais ir pan.
- Žvaigždės fenomenas ir poveikis žiūrovui ar klausytojui.
- Stereotipinės situacijos; vyro ir moters stereotipai; vertybių sistema populiariojoje kultūroje (TV serialuose, literatūroje).
- Skaitytojo, žiūrovo, patraukimo priemonės.

Rekomenduojama:

- pasirinktinai analizuoti populiariosios literatūros kūrinių, konkrečiu metu transliuojamas TV laidas, TV laidas su vertimu į gestų kalbą, rodomus serialus ar matytus filmus su subtitrais.

Literatūros raida

Literatūrinio ugdymo medžiaga rekomenduojama pateikti chronologine tvarka, kadangi moksleiviams, turintiems klausos sutrikimų, toks pateikimo būdas yra konkretesnis ir aiškesnis. Be to, nurodomi tik svarbesni kūrinių nagrinėjimo ir kontekstų aptarimo aspektai. Kitus aspektus, autorius ar kūrinius (kūrinių ištraukas) pasirenka pats mokytojas, atsižvelgdamas į kiekvieno mokinio klausos sutrikimo laipsnį bei individualius gebėjimus, klasės pasirengimo lygį, nūdienos aktualijas ir kt.

Konteksto medžiaga mokytojas gali remtis ieškodamas ryšių su kitais dalykais, individualizuodamas mokymo procesą, numatydamas projektų, referatų ir kitų literatūrinio ugdymo darbų tematiką.

Kontekstas, svarbesni teminiai ir probleminiai nagrinėjimo aspektai	Rekomenduojami autoriai, kūriniai
Literatūros ištakos: mitai, folkloras, Biblija. Senoji lietuvių raštija (kartojamoji apžvalga).	Ištraukos iš Senojo ir Naujojo testamento.
Antikinė literatūra.	Homeras. Ištrauka iš pasirinktos poemos

Svarbiausi kūrėjai. Kūrybos bruožai.	
Renesansas Meilės tema tragedijoje	M. de Servantesas „Don Kichotas“. Ištrauka V.Šekspyras „Romeo ir Džuljeta“ arba „Hamletas“. Ištrauka.
Šviečiamasis amžius. Gyvenimo prasmės ir savo vietos gyvenime ieškojimas	J. V. Getė „Faustas“. Ištrauka
Šviečiamasis amžius Lietuvoje. Literatūros tradicijų formavimasis. Grožinės literatūros pradžia.	K. Donelaitis „Metai“. Ištrauka M.Valančius „Palangos Juzė“. Ištrauka
Lietuvių romantizmas S. Daukantas, A. Baranauskas.	Maironis Kelių skirtingos tematikos eilėraščių analizė
Realizmas O. Balzakas, F. Dostojevskis.	Pasirinkto autoriaus pasirinktos ištraukos nagrinėjimas
Realizmas Lietuvoje. V. Kudirka. Realistinio pasakojimo poetika. Sąžinės ir kaltės klausimai.	J.Biliūnas. Pasirinkto apsakymo ar apysakos ištraukos analizė.
Moterys lietuvių literatūroje	Žemaitė „Petras Kurmelis“; Ištraukos. G.Petkevičaitė- Bitė „Homo sapiens“ Lazdynų Pelėda „Ir pražuvo kaip sapnas“ Šatrijos Ragana „Sename dvare“ Ištrauka
Lietuvių literatūros modernėjimas. Moters drama	Vaižgantas „Aš, tarnaitė ir kanarėlė“ A.Vienulis „Paskenduolė“ Ištraukos
Autobiografinis romanas. Žmogus istorijoje. Simbolizmas	B.Sruoga „Dievų miškas“ (ištraukos) Eilėraščiai
Romantinis individualizmas. Istorinė drama.	V.Krėvė „Skirgaila“ (ištraukos)
Psichologinis realistinis romanas Gyvenimo prasmės ir savo vietos gyvenime ieškojimas, asmenybės lūžiai romane.	V.M.Putinas „Altorių šešėly“ (ištraukos)
Avangardizmas (ekspresionizmas, dadaizmas, futurizmas, siurrealizmas).	K.Binkis „Atžalynas“ Lyrikos apžvalga
Antroji neoromantikų karta. Žmogus istorijoje: pasirinkimas prievartos situacijoje	S.Nėris. Eilėraščių rinkiniai. Pasirinkto eilėraščio analizė
Lietuvių literatūra Antrojo pasaulinio karo metais ir po jo.	V. Mačernis. Sonetai.
Meilės drama	A.Vaičiulaitis „Valentina“ (ištraukos)
Tremties, rezistencijos, egzodo literatūra.	D.Grinkevičiūtė „Lietuviai prie Laptevų jūros“ Ištraukos
Naujausioji lietuvių ir užsienio autorių literatūra	Kelių naujausių autorių kūrinių aptarimai.

6.4.2.3. Pasirenkamieji moduliai

Lyginame lietuvių ir gestų kalbas

Modulio paskirtis: remiantis lyginamuoju metodu mokyti lietuvių kalbos; siekti, kad mokinys suvoktų lietuvių gestų kalbos ir lietuvių kalbos panašumus ir skirtumus, gebėtų versti tekstus iš lietuvių gestų kalbos į lietuvių kalbą ir atvirkščiai.

Didaktinės nuostatos: šiuo moduliui siekiama moksleiviams turintiems klausos negalią padėti mokytis lietuvių kalbos; mokoma gauti, apdoroti ir suteikti įvairaus pobūdžio informaciją, aktyviai dalyvaujant veikloje, brandinti vertybines asmens orientacijas – toleranciją, pasitikėjimą,

atvirumą pasauliui ir vienas kitam; skatinti saviraišką bendraujant lietuvių kalba. Siūloma nuolat sieti teoriją su praktika ir nuolat motyvuoti, kodėl parenkamas vienas ar kitas atitikmuo.

Integravimo su kitais dalykais galimybės: šį modulį galima sėkmingai integruoti su lietuvių gestų kalbos pamokomis.

1. Teorinė dalis:

Gestų kalbos sandara/ Lietuvių kalbos sandara

Gestų kalbos leksika/ Lietuvių kalbos leksika

Gesto motyvacija/ Žodžio motyvacija

Smulkiausi gesto elementai/ Fonema, leksema

Erdvinė kalba/ Plokštuminė kalba

Gestų kalbos dalys/ Lietuvių kalbos dalys

Linksnis

Giminė

Skaičius

Laipsnis

Laikas

Veikslas

Specifinė gestų kalbos gramatinė raiška

2. Praktinė dalis: įvairios apimties, skirtingų žanrų grožiniai ir negrožiniai tekstai ar tekstų ištraukos vertimui ir analizei (tekstai parenkami mokymo eigoje, atsižvelgiant į mokinių gebėjimų lygį, temos aktualumą, pedagogo nuožiūra.).

Skaitome, mąstome, rašome

Modulio paskirtis: mokyti suvokti perskaitytą tekstą, jį atpasakoti žodžiu arba raštu, rasti ir atrinkti reikiamą informaciją ir ją panaudoti praktinėje veikloje; plėsti ir turtinti žodyną; skatinti domėjimąsi Lietuvos geografija, istorija, lietuvių tautosaka, etnokultūra, šiuolaikine literatūra ir pan.; ugdyti gebėjimą mąstyti lietuvių kalba.; sieti skaitomus tekstus su asmenine patirtimi; ugdyti kūrybiškumą, bendradarbiavimą, laisvą bendravimą.

Didaktinės nuostatos: kalbinio mąstymo ugdymas sudaro prielaidas emociniam, socialiniam, intelektualiniam moksleivių brendimui; visaverčiam asmeniniam gyvenimui, sėkmingam mokymuisi; tolimesnei profesinei bei visuomeninei veiklai. Kalbinė kompetencija, mąstymo gebėjimai įsitvirtina tik konkrečioje veikloje. Ugdant komunikacinę kompetenciją itin svarbus kalbėjimas, atsižvelgiant į tikslą: sudominti, išreikšti mintis ir jausmus, informuoti, įtikinti. Taip pat svarbu toliau plėtoti ir gilinti tai, kas pradėta ir pasiekta pagrindinėje mokykloje. Per šio modulio pamokas taikytini įvairūs aktyvaus ir veiksmingo mokymo metodai, siekiama išugdyti mokinių domėjimąsi šiuolaikiniu kultūriniu ir literatūriniu gyvenimu, kitomis sritimis. Tuo pat metu plečiamas mokinių žodynas, ugdomas kalbinis mąstymas.

Integravimo su kitais dalykais galimybės: šiame modulyje daug temų, susijusių ne tik su literatūra, bet ir su daile, istorija, geografija. Skaitydami, nagrinėdami ir aptardami įvairius tekstus, mokiniai ne tik plės aktyvų žodyną ir ugdys kalbinį mąstymą, bet tuo pačiu gilins jau turimas Lietuvos istorijos ir geografijos žinias, gebės jas pritaikyti konkrečioje veikloje (testai, klausimai, įvairios savarankiška mąstymą skatinančios užduotys).

Rekomenduojamos temos:

1. Lietuvos kraštovaizdis, geografinė padėtis.
2. Fragmentai iš Lietuvos istorijos (seniausi Lietuvos gyventojai baltai, jų tikėjimas; Lietuvos valstybės susidarymas; LDK kunigaikščiai ir valdovai; valstybiniai Lietuvos simboliai; Lietuva šiandien)
3. Papročiai, tradicijos, apeigos, šventės.
4. Kalba (skoliniai, tarmės, bendrinė lietuvių kalba...)
5. Lietuvių liaudies tautosaka.
6. Kultūros paminklai ir židiniai (Pirmoji lietuviška knyga, Vilniaus universitetas...)
7. Jaunimo gyvenimas (kasdienybė, darbas ir mokymasis, santykiai su bendraamžiais ir vyresniaisiais, svajonės, pomėgiai, meilė, šeima, vertybės...)

8. Žmogus ir aplinka, ekologija.
9. Lietuvos menas (raida, stiliai, kryptys, srovės, žymiausi kūrėjai ir jų kūriniai...)
10. Šiuolaikinės informacijos priemonės ir jų poveikis (televizija, spauda, internetas...)

Praktinė gramatika

Modulio paskirtis: tobulinti ir gilinti lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos įgūdžius ir panaudoti juos praktinėje veikloje.

Didaktinės nuostatos: 11-12-os klasės gramatikos kursas gana platus: nuo vardažodžių rašybos kartojimo, neasmenuojamų veiksmažodžio formų (dalyvis, pusdalyvis, padalyvis) darybos, rašybos ir vartojimo iki linksnių reikšmių. Praktiškai atlikdami įvairius gramatinius testus ir užduotis, mokiniai ne tik tobulins teorines šio kurso žinias, bet ir sėkmingai formuos taisyklingos rašybos ir skyrybos įgūdžius, lavins atmintį. **Moksleiviams, turintiems klausos sutrikimų, rekomenduojamas praktinis gramatikos nagrinėjimas, nes jų atmintis yra vaizdinė, ir konkrečias gramatikos ar sintaksės taisykles jie įtvirtina tik atlikdami įvairius diagnostinius pratimus, testus ir pan.** Tematiką mokytojas renka pagal mokinių poreikius.

Grožinio teksto analizės pagrindai

Skaitomi ir analizuojami laisvai pasirenkami visų literatūros rūšių grožiniai tekstai.

1. Teoriniai aspektai

Literatūrinė komunikacija (autorius – tekstas – skaitytojas). Autorius, tekstas ir kontekstas (kultūros, literatūros, istorijos, socialinis). Grožinio teksto savybės (rūšis, žanras, tipas).

Grožinio teksto daugiareikšmiškumas.

Teksto analizė ir vertinimas (kritika). Tekstų lyginimo pradmenys. Grožinių kūrinių interpretacijos teatre, kine, dailėje.

2. Teksto analizės ir interpretacijos žingsniai (skaitymo ir rašymo veikla)

Skaitymo hipotezių kėlimas

Autoriaus ir teksto vieta kontekste (kultūros, literatūros, istorijos, socialiniame).

Teksto savybių (rūšies, žanro) atpažinimas.

Skaitymo krypties (analizuojamos temos/ problemos) pasirinkimas.

Skaitymo hipotezių patikrinimas

Teksto struktūros (išorinės ir vidinės) analizė: teksto grafinis pavidalas, kompozicija, komunikacinė situacija (sakytojo ir adresato santykis), vaizduojamasis pasaulis (erdvė, laikas, veikėjai/lyrinis subjektas, siužetas/vyksmas) ir jo kalbinė raiška.

Teksto temos, problemos, idėjų, vertybių apibendrinimas.

Teksto vertinimas.

3. Teksto analizės, interpretacijos ir vertinimo žanrai

Rašytiniai (literatūrinis rašinys, recenzija, atsiliepimas/nuomonė) ir sakytiniai (pokalbis, diskusija).

6.4.3. Mokinių pasiekimų lygių požymiai.

Bendrasis kursas

Patenkinamas lygis	Pagrindinis lygis	Aukštesnysis lygis
Teksto suvokimas		
◆ Geba suprasti nesudėtingų tekstų esmę, kai kurias svarbias detales, kai aiškiai kalbama bendrine kalba žinomomis temomis. ◆ Geba suprasti savarankiškai	◆ Geba suprasti tekstų esmę, kai kurias svarbias detales, kai aiškiai kalbama bendrine kalba, nelabai žinomomis ar netikėtomis temomis. ◆ Geba suprasti, kai aiškiai	◆ Gerai supranta tekstų esmę, kai kurias svarbias detales, kai aiškiai kalbama bendrine kalba nelabai žinomomis ar netikėtomis temomis. ◆ Geba suprasti, kai aiškiai kalbama bendrine kalba, kad tekstų išplėtotą kalbos

ir/arba padedamas, kai aiškiai kalbama bendrine kalba, kad sektų išplėtotą kalbos mintį konkrečiomis ir nesudėtingomis temomis. ♦ Geba savarankiškai ir/arba naudodamasis pagalbinėmis priemonėmis (žodynais, klausdamas mokytojo) suprasti ilgus, tačiau nesudėtingus neabstrakčius tekstus, jeigu sunkesnes vietas gali perskaityti dar kartą. ♦ Geba savarankiškai ir/arba padedamas nustatyti žinių, straipsnių, ir pranešimų neabstrakčiomis temomis turinį ir svarbą, kad galėtų nuspręsti, ar verta skaityti nuodugniau. ♦ Naudodamasis žodynu ar kitomis pagalbinėmis priemonėmis geba suprasti nesudėtingas instrukcijas. ♦ Geba paaiškinti teksto turinį lietuvių gestų kalba ir (arba) lietuvių kalba (žodžiu ir (arba) raštu).	kalbama bendrine kalba, kad sektų išplėtotą kalbos konkrečiomis ir nesudėtingomis temomis mintį, nors kartais gali prireikti pasitikslinti detales. ♦ Geba suprasti ilgus tačiau nesudėtingus neabstrakčius tekstus, jeigu sunkesnes vietas gali perskaityti dar kartą. Geba greitai peržvelgti ilgą tačiau nesudėtingą tekstą ir nustatyti svarbias detales. ♦ Geba nustatyti žinių, straipsnių, ir pranešimų neabstrakčiomis temomis turinį ir svarbą, kad galėtų nuspręsti, ar verta skaityti nuodugniau. ♦ Geba suprasti įvairias instrukcijas, jeigu sunkesnes vietas gali skaityti pakartotinai. ♦ Geba paaiškinti teksto turinį, pagrindines(ę) mintis(i) lietuvių gestų kalba ir (arba) lietuvių kalba (žodžiu ir (arba) raštu).	konkrečiomis ir nesudėtingomis temomis mintį.ir žinomomis temomis, kai aiškiai kalbama bendrine kalba. ♦ Geba suprasti ilgus tačiau nesudėtingos kompozicijos neabstrakčius tekstus. Geba greitai peržvelgti ilgą tačiau nesudėtingą tekstą ir nustatyti svarbias detales. ♦ Geba greitai nustatyti žinių, straipsnių, ir pranešimų neabstrakčiomis temomis turinį ir svarbą, kad galėtų nuspręsti, ar verta skaityti nuodugniau. ♦ Geba suprasti įvairias instrukcijas. ♦ Geba paaiškinti teksto turinį, pagrindines(ę) mintis(i) lietuvių gestų kalba ir (arba) lietuvių kalba (žodžiu ir (arba) raštu).
Teksto kūrimas žodžiu (lietuvių gestų kalba ir/arba lietuvių kalba) ir raštu		
♦ Geba kurti nesudėtingus tekstus, skiria viešą kalbėjimą nuo pokalbio. ♦ Geba išsakyti savo nuomonę, klausiamas išdėsto savo motyvus, paaiškina teiginius. ♦ Geba konsultuojamas taikyti	♦ Geba spontaniškai kurti nesudėtingus tekstus, skiria viešą kalbėjimą nuo pokalbio. ♦ Geba išsakyti savo nuomonę, išdėstyti savo motyvus, klausiamas paaiškina teiginius. ♦ Geba taikyti įvairius mokytojo	♦ Geba laisvai ir spontaniškai kurti nesudėtingus tekstus, skiria viešą kalbėjimą nuo pokalbio. ♦ Geba argumentuotai išsakyti savo nuomonę, išdėstyti savo motyvus, apginti nuomonę, paaiškinti teiginius. ♦ Geba naudoti įvairius mokytojo siūlomus idėjų, argumentų radimo būdus. (pvz „minčių lietus“, laisvas

įvairius mokytojo siūlomus idėjų, argumentų radimo būdus. (pvz., „minčių lietus“, laisvas rašymas, „tinklo nėrimas“). ♦ Mokytojo padedamas geba taikyti mokytojo siūlomus informacijos radimo būdus: interviu, skaitymą, naršymą internete ir kt. Panaudoja mokytojo pateiktus duomenis (faktus, citatas, pavyzdžius ir kt.). ♦ Mokytojo padedamas geba planuoti, numatyti teiginių išdėstymo tvarką, apmąstyti įžangą ir pabaigą. ♦ Geba konsultuojamas parašyti rašinį, straipsnį nurodyta tema: išsakyti požiūrį, argumentuoti remiantis pateiktais šaltiniais, patirtimi. ♦ Geba savarankiškai ar konsultuojamas komponuoti tekstą laikantis trinarės struktūros reikalavimų (įžanga, dėstymas, apibendrinimas); tinkamai komponuoti pastraipas (teiginys, argumentai, apibendrinimas). ♦ Geba pakankamai taikyti pagrindines rašybos ir skyrybos taisykles, tinkamai sieti sakinius. ♦ Geba konsultuojamas kaupti medžiagą, ją atrinkti, išskirti svarbiausias mintis, parinkti pavyzdžių. ♦ Geba konsultuojamas taikyti nesudėtingus iliustracinės medžiagos pateikimo būdus.	siūlomus idėjų, argumentų radimo būdus. (pvz. „minčių lietus“, laisvas rašymas, „tinklo nėrimas“). ♦ Geba taikyti mokytojo siūlomus informacijos radimo būdus: interviu, skaitymą, naršymą internete ir kt. Panaudoja mokytojo pateiktus duomenis (faktus, citatas, pavyzdžius ir kt.). ♦ Mokytojo padedamas geba planuoti, numatyti teiginių išdėstymo tvarką, apmąstyti įžangą ir pabaigą. ♦ Geba savarankiškai arba konsultuojamas parašyti rašinį, straipsnį nurodyta tema: išsakyti požiūrį, argumentuoti remiantis pateiktais šaltiniais, patirtimi, diskutuoti. ♦ Geba savarankiškai ar konsultuojamas komponuoti tekstą laikantis trinarės struktūros reikalavimų (įžanga, dėstymas, apibendrinimas); tinkamai komponuoti pastraipas (teiginys, argumentai, apibendrinimas). ♦ Geba gerai taikyti pagrindines rašybos ir skyrybos taisykles, tinkamai sieti sakinius. ♦ Geba savarankiškai ar konsultuojamas kaupti medžiagą, ją atrinkti, išskirti svarbiausias mintis, parinkti pavyzdžių. ♦ Geba konsultuojamas taikyti žinomus iliustracinės medžiagos pateikimo būdus. ♦ Geba taikyti sau tinkamus	rašymas, „tinklo nėrimas“). ♦ Geba taikyti įvairius informacijos radimo būdus: interviu, skaitymą, naršymą internete ir kt. Efektyviai panaudoja mokytojo pateiktus duomenis (faktus, detales, pavyzdžius, citatas ir kt.). ♦ Geba savarankiškai arba konsultuojamas planuoti, numatyti teiginių išdėstymo tvarką, apmąstyti įžangą ir pabaigą ♦ Geba parašyti rašinį, straipsnį nurodyta tema: išsakyti požiūrį, argumentuoti remiantis pateiktais šaltiniais, patirtimi, diskutuoti. ♦ Geba tinkamai komponuoti tekstą laikantis trinarės struktūros reikalavimų (įžanga, dėstymas, apibendrinimas); tinkamai komponuoti pastraipas (teiginys, argumentai, apibendrinimas). ♦ Geba taikyti pagrindines rašybos ir skyrybos taisykles, tinkamai sieti sakinius. ♦ Geba kaupti medžiagą, ją atrinkti, išskirti svarbiausias mintis, parinkti pavyzdžių. ♦ Geba taikyti žinomus iliustracinės medžiagos pateikimo būdus. ♦ Geba puikiai taikyti sau tinkamus sakytinės kalbos kompensavimo būdus. ♦ Geba dalyvauti bendroje veikloje: planuoti, aptarti veiksmus ir sprendimus,

♦ Stengiasi taikyti sau tinkamus sakytinės kalbos kompensavimo būdus. ♦ Geba dalyvauti bendroje veikloje: planuoti, aptarti veiksmus ir sprendimus.	sakytinės kalbos kompensavimo būdus. ♦ Geba dalyvauti bendroje veikloje: planuoti, aptarti veiksmus ir sprendimus, konsultuojamas numatyti alternatyvią veiksmų eigą.	numatyti alternatyvią veiksmų eigą.
Kalbos ir kultūros (literatūros) pažinimas		
♦ Geba aptarti tekstą kaip kalbos vienetą, pagal pateiktus klausimus paaiškinti jo struktūros ypatybes. ♦ Geba suprasti ir atpasakoti (lietuvių gestų kalba arba lietuvių kalba) perskaitytus tekstus apie skirtingų kultūrų, epochų, socialinių, kultūrinių grupių vertybes. ♦ Geba skaitomuose tekstuose pagal pateiktus klausimus rasti jam pažįstamus lietuvių ir visuotinės kultūros ženklus. ♦ Žino, kad kalba keičiasi, gali įvardyti svarbesnius pokyčius.	♦ Geba aptarti tekstą kaip kalbos vienetą, mokytoji padedant paaiškinti jo struktūros ypatybes. ♦ Geba atpažinti (lietuvių gestų kalba arba lietuvių kalba) skaitomuose tekstuose skirtingų kultūrų, epochų, socialinių, kultūrinių grupių vertybes. ♦ Geba skaitomuose tekstuose atpažinti lietuvių ir visuotinės kultūros ženklus. ♦ Žino, kad kalba keičiasi, gali įvardyti svarbesnius pokyčius ir jų priežastis.	♦ Geba aptarti tekstą kaip kalbos vienetą, mokytoji padedant paaiškinti jo struktūros ypatybes. ♦ Geba rasti ir nusakyti (lietuvių gestų kalba arba lietuvių kalba) skaitomuose tekstuose skirtingų kultūrų, epochų, socialinių, kultūrinių grupių vertybes. ♦ Geba skaitomuose tekstuose atpažinti lietuvių ir visuotinės kultūros ženklus. ♦ Žino, kad kalba keičiasi, gali įvardyti svarbesnius pokyčius ir jų priežastis.

IV. LIETUVIŲ GESTŲ KALBA

7. Lietuvių gestų kalbos programos bendrosios nuostatos, įgyvendinimas, turinio apimtis

7.1. Bendrosios nuostatos, paskirtis.

7.1.1. Lietuvių gestų kalbos vidurinio ugdymo bendrosios programos paskirtis – apibrėžti lietuvių gestų kalbos (LGK) kaip mokomojo dalyko tikslus ir uždavinius, mokinių pasiekimus, ugdymo turinio apimtį, mokinių pasiekimų vertinimo rodiklius ir nusakyti orientacines ugdymo gaires. Bendroji programa nusako ugdymo kryptį (tikslus ir uždavinius), laukiamus ugdymo rezultatus, taip pat tai, ko ir kaip turėtų būti mokomi mokiniai (ugdymo turinį ir metodus), kad įgytų jiems būtiną žinojimą ir supratimą, išsiugdytų esminius gebėjimus ir vertybines nuostatas. Mokinių pasiekimų lentelėje apibrėžiamas mokinių gebėjimų, žinių ir supratimo platumas bei gilumas, nusakoma, kaip mokiniai turėtų pademonstruoti, ko yra išmokę (nurodyti, paaiškinti, analizuoti, sukurti, teikti pavyzdžius, kelti hipotezes, palyginti ir pan.).

11–12 klasių mokiniai gali rinktis bendrąją lietuvių gestų kalbos kursą.

7.1.2. Lietuvių gestų kalba yra gimtoji kurčiųjų kalba, suteikianti galimybę dalyvauti savo bendruomenės ir savo šalies kultūriniame bei visuomeniniame gyvenime. Ji turi didelę reikšmę kurčiųjų mokinių asmenybės vystymuisi kaip bendravimo, ugdymo(si) ir saviraiškos priemonė.

7.1.3. Lietuvių gestų kalba yra vizualinė kalba, kadangi ji yra suvokiama rega, veikia (funkcionuoja) nepriklausomai nuo garsinės aplinkos ir yra perteikiama veido išraiškos ir kūno judesių priemonėmis. Lietuvių gestų kalba savo struktūra skiriasi nuo lietuvių (tiek rašytinės, tiek sakytinės) kalbos. Dėl esminių skirtumų tarp šių kalbų neįmanoma tuo pačiu metu vartoti ir lietuvių gestų kalbą, ir lietuvių kalbą. Gestų kalba yra vienintelė kalba, kurią

natūralioje aplinkoje išmoksta asmenys, negalintys suvokti garso ir kalbos per klausą. Gestų kalba neturi rašytinės formos.

7.1.4. 1991 m. Pasaulio kurčiųjų federacijos kongresas priėmė dokumentą, rekomenduojantį suteikti teisę kurtiesiems vaikams ugdytis dviem kalbomis: gimtąja gestų kalba ir valstybine kalba. Lietuvos Respublikos invalidų socialinės integracijos įstatymu 1996 m. (2 str. 11 punktą) lietuvių gestų kalba yra pripažinta gimtąja kurčiųjų kalba.

7.1.5. Programoje vartojamos specifinės dalyko sąvokos.

Kalbos vartojimas – gebėjimas suprasti ir perteikti informaciją lietuvių gestų kalba.

Kalbėjimas – minčių ir jausmų reiškimas gestų kalba.

Klausymas – gebėjimas matyti rodomų gestų visumą ir suprasti jais reiškiamą prasmę.

Literatūrinis ugdymas – mokymasis suprasti gestų kalba sukurtus grožinius tekstus bei perteikti gestų kalba (versti, atpasakoti, suvaidinti) žodinius grožinės literatūros kūrinius ar jų ištraukas.

7.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

7.2.1. Tikslas – **sudaryti prielaidas mokiniams ugdytis komunikavimo ir kultūrinę kompetencijas, būtinas kiekvieno žmogaus visaverčiam asmeniniam gyvenimui, sėkmingai mokymosi, visuomeninei ir būsimai profesinei veiklai.**

7.2.2. Uždaviniai

Mokiniai turėtų

- pažinti ir suprasti lietuvių gestų kalbą kaip kurčiųjų bendruomenės kultūros dalį, suvokti šios kultūros tradicijas ir gebėti jas kūrybingai plėtoti;
- išsiugdyti gebėjimus vartoti lietuvių gestų kalbą, atsižvelgiant į komunikacinę situaciją, tikslus ir adresatą;
- išmokti tikslingai taikyti įvairias gestų kalbos teksto suvokimo ir kūrimo strategijas;
- suvokti gestų kalbos sistemos pagrindus, išsiugdyti poreikį nuolat tobulinti savo kalbą;
- aktyviai domėtis šiuolaikiniu kultūriniu gyvenimu bei kritiškai vertinti įvairias jo apraiškas.

7.2.3. Dalyko struktūra.

Lietuvių gestų kalbos kompetenciją galima apibrėžti kaip nusiteikimą ir gebėjimą pažinti gestų kalbą ir ja kuriamą literatūrą kaip kultūros reiškinių, interpretuoti įvairius tekstus, atsakingai, konstruktyviai, kūrybiškai komunikuoti.

Programoje ugdymo turinys pateiktas 11 -12 klasės koncentrui. Jį sudaro santykinai atskirtos, bet ugdymo procese integruojamos veiklos sritys:

- kalbos vartojimas;
- kalbos pažinimas;
- kurčiųjų kultūros pažinimas ir literatūrinis ugdymas.

Toks skirstymas yra sąlyginis, kadangi ugdymo procese visos šios trys dalys glaudžiai susijusios. Mokinyse ugdomi kalbinius gebėjimus vartodamas kalbą, pažindamas kalbos sistemą ir suvokdamas įvairius grožinius ir negrožinius tekstus. Kalbos vartojimas suprantamas kaip procesas, apimantis monologinį ir dialoginį kalbos vartojimo būdus, kalbėjimo tikslus, paskirtį, adresatą, situaciją. Kalbos ir kultūros pažinimas apima kalbos elementų, jų ryšių bei funkcijų, kalbos kaip socialinio ir kultūrinio reiškinių suvokimą ir nagrinėjimą. Kalbos sistemos pažinimas plečia mokinių raiškos galimybes, sudaro prielaidas siekti sąmoningai suvokiamo kalbos aiškumo, tikslumo, raiškumo, taisyklingumo. Kalbos sistemos dalykai turėtų būti pateikiami mokiniams kuo aiškiau, suprantamiau, vengiant jiems nesuprantamų terminų bei sąvokų.

Literatūrinio ugdymo sąvoka šioje programoje vartojama šiek tiek kitokia prasme nei įprasta, kadangi grožinių tekstų lietuvių gestų kalba kol kas beveik nėra. Tad literatūrinis ugdymas suprantamas kaip įvairi veikla, susijusi su grožiniais ir negrožiniais teksta lietuvių gestų bei lietuvių kalbomis, pasakojimais, kūrybiniais bandymais, vertimais, inscenizavimais ir pan.

7.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

7.3.1. *Dalyko specifika*

Kurčiųjų bendruomenė suvokiama ne kaip tautinė, o kaip specifinė kalbinė kultūrinė mažuma. Todėl ugdymo turinys bei procesas įgauna keletą svarbių aspektų.

- Siekiama suvokti priklausomybę dviem kultūroms – savo tautos ir kurčiųjų bendruomenės, išsaugoti ir puoselėti savo tautinį ir kultūrinį tapatumą. Todėl lietuvių gestų kalbos mokymo(si) turinys siejamas su lietuvių tautos istorija, kultūros paveldu bei tradicijomis ir Lietuvos bei pasaulio kurčiųjų bendruomenės istorija, kultūra ir tradicijomis.
- Gimtosios kalbos mokymas(is) glaudžiai sietinas su lietuvių kalbos mokymu(si).
- Svarbi ugdymo turinio dalis – lietuvių gestų kalbos kultūra ir sąveika su lietuvių kalba bei kitų šalių gestų kalbomis.
- Lietuvių gestų kalba dažniausiai nėra kurčiųjų vaikų tėvų kalba. Kai kuriems mokiniams ši kalba yra gimtoji, kai kuriems – antroji. Todėl mokinių lietuvių gestų kalbos žinios, patirtis ir gebėjimai yra labai skirtingi. Tad individualizuojant programos turinį reikėtų atsižvelgti į konkrečią mokinių komunikacinę patirtį.

Gestų kalbos ugdymo metodai priklauso nuo tikslo, temos ir turinio, mokinių amžiaus ir sugebėjimų, mokytojo asmenybės. Mokytojas turėtų suprasti mokymo metodo reikšmę, mąstyti kritiškai ir rinktis tokius metodus, kurie padėtų mokiniui susiformuoti vertybines nuostatas, skatintų mokinio savarankiškumą, kritinį mąstymą ir gebėjimą įgytą informaciją lanksčiai ir kūrybiškai taikyti kalbinėje veikloje. Mokytojas visada turėtų būti atviras naujoms idėjoms ir ugdymo kaitai.

Ugdant komunikavimo gestų kalba gebėjimus svarbu padėti mokiniams suprasti, kaip šie gebėjimai gali nulemti tolesnio mokymosi sėkmę, galimybę visavertiškai dalyvauti kurčiųjų bendruomenės gyvenime, perimti jos kultūrą.

7.3.2. *Ugdymo gairės ir integravimo galimybės*

7.3.2.1. *Ugdant gimtąją gestų kalbą siekiama:*

• **Asmens dvasinės ir moralinės brandos.**

Kurdamas, suvokdamas, interpretuodamas bei vertindamas įvairaus pobūdžio tekstus, diskutuodamas bei dalydamasis išgyvenimais mokinyas pažįsta bei apmąsto savo ir kitų patirtį, kvestionuoja, keičia, kuria savąsias vertybes, versdamas į gestų kalbą bei interpretuodamas grožinius kūrinius įgyja estetinės patirties; nuolat gilinamas kalbos pažinimas, plėtojami kalbiniai gebėjimai tampa savižinos, savikūros, saviraiškos priemone;

• **Asmens socialinės brandos.**

Kurdamas įvairios paskirties tekstus, mokydamasis pasirinkti kalbėjimo tikslą, adresatą ir paskirtį atitinkančias kalbinės raiškos priemones, mokinyas pažįsta individo ir visuomenės, kurčiųjų ir girdinčiųjų ryšių įvairovę. Jis mokosi priimti ir gerbti kito nuomonę, apginti savo požiūrį, nepažeisdamas kitų ir savo paties orumo. Bendraudamas su kitais, vertina juos ir mokosi iš jų: ugdoma kalbą, suvokia, kad ir kiti mokosi iš jo, todėl jaučia atsakomybę už savo minčių ir pasakymų tikrumą, tikslumą;

• **Asmens kultūrinės brandos.**

Vertindamas savo tautos, kurčiųjų ir kitų kultūrų literatūrinį palikimą, pažindamas kalbą kaip socialinį kultūrinį reiškinį, mokinyas suvokia istorinės atminties, tradicijų, gimtosios ir lietuvių kalbos vertę, asmeninio dalyvavimo kultūros kūrime prasmę, supranta, kad kiekviena kultūra yra savita ir unikali. Visa tai sudaro prielaidas ugdytis dialogu, atsakomybe, kūrybiškumu grįstą santykį su savosios kultūros tradicija, toleranciją kitoms kalboms ir kultūroms, kritišką požiūrį į įvairias kultūros apraiškas, atsparumą destruktiviems kultūros reiškiniams.

7.3.2.2. Gestų kalbos ugdymo metodai priklauso nuo tikslo, temos ir turinio, mokinių amžiaus ir sugebėjimų, mokytojo asmenybės. Mokytojas turėtų suprasti mokymo metodo reikšmę, mąstyti kritiškai ir rinktis tokius metodus, kurie padėtų mokiniui susiformuoti vertybines nuostatas, skatintų mokinio savarankiškumą, kritinį mąstymą ir gebėjimą įgytą informaciją lanksčiai ir kūrybiškai taikyti kalbinėje veikloje. Mokytojas visada turėtų būti atviras naujoms idėjoms ir ugdymo kaitai.

• **Interpretacijos nuostata.**

Ši nuostata keičia ankstesnį reprodukcinių ugdymo proceso supratimą. Ir mokytojas, ir mokinyas šiandieninėje mokykloje yra savarankiškos kūrybiškos asmenybės, gebančios savaip prasmingai remtis įvairiais ugdymo turinio šaltiniais. Siūloma rinktis aktyvius ugdymo būdus, padedančius mokiniams savarankiškai aiškintis, atrasti, vertinti ir kurti, diskutuoti ginant savąjį požiūrį.

- ***Komunikacijos nuostata.***

Komunikacija priklauso nuo kalbėjimo tikslo, intencijų, adresato ir adresanto, bendravimo būdo ir pranešimo turinio. Todėl svarbu, kad mokiniui būtų aiškūs iškelti tikslai ir uždaviniai, kad jie atspindėtų komunikacinius mokinio poreikius, gerintų mokymosi motyvaciją, o kalbinė veikla būtų siejama su kuo realesnėmis situacijomis bendraujant ir bendradarbiaujant

- ***Sistemiškumo nuostata.***

Gilinant moksleivių kalbos pažinimą, nuolat pabrėžiama, kad kalba egzistuoja kaip ženklų sistema, akcentuojamas kalbos ir mąstymo ryšys. Siekiama atskleisti sisteminę kalbos vienetų vientisumą, mokomasi remtis sisteminėmis kalbos sandaros žiniomis, savarankiškai suvokiant ir kuriant įvairius tekstus. Kalbos sistemos pažinimas turėtų padėti moksleiviui aprėpti raškos priemonių įvairovę ir kūrybiškai rinktis tinkamas.

- ***Integracijos nuostata.***

Svarbūs yra keli šios nuostatos aspektai.

Kalbos ugdymosi ir asmenybės brendimo integralumas. Humanistinėmis vertybėmis pagrįstas kalbos ugdymo turinys, tinkamai organizuotas ugdymo procesas brandina mokinio asmenybę, kita vertus, ir mokiniams, kaip visateisiu ugdymo proceso dalyviu, daro įtaką ir kalbos ugdymo turiniui, ir pačiam ugdymo ir ugdymosi procesui.

Gimtosios kalbos ir literatūros² suvokimas. Literatūra yra atitinkamai organizuota kalba, kurią reikia mokytis suprasti. Atidus literatūros tekstų stebėjimas atskleidžia kalbinės raškos galimybes, kalbinės žaismės efektyvumą ir prasmę. Kita vertus, kalbos pažinimas išplečia kūrinio prasmės suvokimo galimybes.

Gimtosios kalbos ir kitų kalbų ryšys. Gimtosios kalbos mokėjimu ir pažinimu remiamasi mokantis lietuvių ir užsienio kalbų. Lietuvių gestų kalbos ir lietuvių kalbos mokymas turi sudaryti pagrindą mokinių funkciniai dvikalbystei, kad jie bendraudami jie galėtų vartoti abi kalbas kaip mokymosi priemonę. Mokiniam, kuriems gestų kalba yra gimtoji, ji – pagrindas mokantis lietuvių kalbos. Gretinant gimtosios lietuvių gestų kalbos ir lietuvių kalbos vartoseną, atkreipiamas dėmesys į fonologines, leksines, morfologines, sintaksines, stilistines gimtosios kalbos ypatybes, atskleidžiamas gimtosios kalbos savitumas. Moksleiviams, kurie daugiau ar mažiau vartoja lietuvių kalbą, gestų kalbą turi lemiamą reikšmę jų bendrai kalbinei kompetencijai. Todėl gestų kalbos ir lietuvių kalbos mokymas turi būti glaudžiai susijęs.

Ryšiai su kitais dalykais. Lietuvių gestų kalbos ugdymo sąsajas su kitais mokomaisiais dalykais lemia bendroji kultūrinė lietuvių gestų ir lietuvių rašytinės kalbos kompetencija: šiomis kalbomis kuriamas ir perteikiamas visų dalykų turinys. Siektina, kad ir per kitų dalykų pamokas (ir gyvenime) būtų vartojama taisyklinga lietuvių gestų kalba ir plečiamas jos žodynas.

- ***Bendradarbiavimo nuostata.***

Mokymasis suvoktinas kaip socialinė veikla, kurios esmė – dalijimasis. Mokiniai mokosi vieni iš kitų keisdami patirtimi, nuostatomis, nuomonėmis, diskutuodami. Jie aptaria kartu, kaip suprato nagrinėjamą šaltinių informaciją, idėjas, raškos būdus. Persakydami visa tai patys ir suprasdami kitus, jie įgyja galimybę pasitikrinti savąjį suvokimą. Mokiniai supranta, kad įsipareigojimas mokytis kartu su kitais yra asmeniškai vertingas.

- ***Individualizavimo nuostata.***

Mokymo turinys pateikiamas atsižvelgiant į mokinių amžiaus ypatybes, į jų kalbos vartojimo motyvus, interesus. Mokytojas turėtų padėti mokiniams pažinti įvairius mokymosi būdus, pasirinkti tinkamiausius, stengtis optimizuoti bendravimą ir mokymąsi, individualizuodamas ir konkretindamas mokomąją medžiagą, įtraukdamas į mokymosi veiklą ir individualų mokinių gyvenimo patyrimą.

- ***Intuicijos ir sąmoningumo nuostata.***

Ugdant lietuvių gestų kalbą bei kultūrinę nuovoką siekiama išlaikyti tinkamą kalbos jausmo, intuityvumo, asmeninio patyrimo ir sąmoningo, logiško kalbos pažinimo santykį. Kuo mažesnis

² Literatūra suprantama kaip filmuotas originalus arba verstinis literatūrinio pobūdžio tekstas lietuvių gestų kalba.

vaikas, tuo dažniau jis kalbos mokosi iš pavyzdžio (lietuvių gestų kalbą mokančių tėvų ir mokytojų, kitų kurčiųjų, vaizdo įrašų), savaime, intuityviai jausdamas, kas tinka ir kas netinka, o vėliau vis geriau suprasdamas kalbos logiką, kalbos sistemą. Tačiau ir tada siektina intuicijos ir sąmoningumo dermės, nepervertinant ar nesumenkinant kurio nors iš šių komponentų.

- ***Mokymosi mokytis nuostata.***

Mokiniui teks gyventi ir dirbti sparčiai kintančiame pasaulyje, todėl būtina išmokti mokytis savarankiškai. Jis turėtų būti skatinamas apmąstyti savo mokymąsi, pažinti save kaip besimokantįjį, suvokti individualius poreikius, susiformuluoti mokymosi tikslus ir planuoti veiklą taip, kad šiuos tikslus pasiektų. Mokiniai turėtų išmanyti įvairias mokymosi strategijas*, padedančias siekti kalbinės komunikacijos tikslų (pvz., žinoti įvairių būdų, kaip išlaikyti dėmesį stebint tekstą, kaip kontroliuoti savo suvokimą, kaip gauti reikiamos informacijos. Mokiniai turėtų suvokti, kad jie mokosi nuolat siedami jau turimas žinias su naujomis, suprasti žinių ir gebėjimų vertę, numatyti praktines jų taikymo galimybes.

- ***Praktinės veiklos nuostata***

Kalbinė mokinių veikla susijusi su įvairiais kontekstais: buitiniu, socialiniu, kultūriniu. Todėl daugiausia dėmesio skiriama ne izoliuotoms, bet integruotoms, prasmingoms užduotims. Lietuvių gestų kalbos mokymas sietinas su mokinių patirtimi, aktualiomis problemomis. Estetinės patirties, kritinės nuovokos plėtimas grindžiamas grožinių kūrinių bei kitokio pobūdžio tekstų nagrinėjimu ir vertimu. Visa mokomoji medžiaga turėtų būti pakankamai susijusi su mokymosi kontekstu ir aktuali.

- ***Kritinio mąstymo nuostata.***

Kurtiesiems mokiniams dažnai sunkiau sekasi abstrakčiai mąstyti, spręsti problemas, kelti sau pagrįstus realius tikslus. Todėl mokytojas turėtų skirti pakankamai dėmesio kritinio mąstymo (problemų sprendimo, kriterijų nusistatymo, tikslų numatymo, uždavinių kėlimo, planavimo, savęs vertinimo) gebėjimams ugdyti.

7.3.3. Mokymosi aplinka

Mokymosi aplinka suprantama kaip poveikį mokymuisi daranti fizinė erdvė, nuolatinis mokytojų ir besimokančiųjų tarpusavio santykių kūrimas, mokykloje vyraujanti atmosfera. Aplinkos kokybę atspindi jos palankumas mokymuisi.

Mokytojas kartu su mokiniais kuria psichologiškai saugią, mokymuisi malonią aplinką, kurioje būtų galima kūrybingai veikti, jausti pasitikėjimą savo jėgomis. Aplinka turėtų ne tik gerai nuteikti, bet ir teikti mokiniams papildomos informacijos, reikalingos įvairiems tekstams suprasti ir perteikti.

Kalbos vartojimo veikla siejama su kuo tikroviškesnėmis bendravimo ir bendradarbiavimo situacijomis. Diskusijoms pasirenkamos mokiniams aktualios temos. Ypač atkreiptinas dėmesys į komunikacinių situacijų valdymą, bendravimo su kurčiaisiais ir girdinčiais (su vertėju ir be jo) metu įgyjamą nepriklausomumo jausmą, socialinius gebėjimus. Mokomasi nugalėti stresą, įveikti komunikacinius barjerus. Kad mokiniai ne tik pasyviai įsidėmėtų reikšmes, bet ir aktyviai kurtųsi prasmę, reikia sudaryti jiems sąlygas pasinaudoti tuo, ko išmoko (pvz., mokantis kitų dalykų, imituojant realias gyvenimo situacijas, bendraujant su bendraamžiais ar suaugusiais). Turėtų būti organizuojamos tokios veiklos, kad mokiniai galėtų bendrauti, veikti kartu su kitais, priimti visiems svarbius sprendimus, aktyviai dalyvauti (pvz., kalbiniai žaidimai, projektai, darbas mažomis grupėmis, poromis). Bendraujant įgyjama naujos patirties, turtinamas žodynas, perimami mąstymo modeliai ir strategijos, plečiasi vaizdinio mąstymo galimybės, tikslinamos naujų dalykų reikšmės.

Mokymosi aplinka turėtų padėti įsitraukti į diskusiją visiems mokiniams (pvz., diskusijos pradžiai parenkamas tekstas ar mokytojas pristato temą apie ginčytinus dalykus, priešingi požiūrio aspektai svarstomi poromis, papildomų argumentų ieškoma sugrupavus dvi poras, grupės išvados pateikiamos klasei, aptariama, kodėl nuomonės nevienodos).

* Strategija suprantama kaip organizuota nuosekli ir tikslinga elgsena, kuri pasirenkama vienai ar kitai problemai spręsti.

Mokytojas kartu su mokiniais turėtų kuo dažniau naudotis moderniomis komunikavimo technologijomis, įtraukti mokinius į mokymosi veiklos planavimą. Mokymosi veikla planuojama remiantis mokinių patirtimi. Prieš stebint (tiesiogiai ar iš įrašo) tekstą mokytojas pateikia užduočių, kurias atlikdami mokiniai prisimena tai, kas padės geriau suprasti tekstą.

Klausos sutrikimų turintiems mokiniams labai svarbu tapti savarankiškiems, nepriklausomiems. Todėl vertėtų ypač daug laiko skirti strategijoms, skatinančioms įvertinti komunikavimo situaciją, kelti sau adekvačius tikslus, įveikti baimę, pasitikėti savo jėgomis. Pagal galimybes bendradarbiaujama su gestų kalbos vertėjais (pvz., renginiuose, susitikimuose su girdinčiais bendraamžiais), įrašuose stebimas ir aptariamas vertėjų darbas, įvairios išskylančios probleminės situacijos.

7.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

7.4.1. Mokinių pasiekimai

Lentelėje aprašomi mokinių pasiekimai, orientuoti į kompetenciją. Kompetencija suprantama kaip žinių, gebėjimų ir nuostatų visuma. Pirmiausia nusakomos nuostatos, paskui – gebėjimai, žinios ir supratimas. Gebėjimų numeravimo pirmas skaitmuo rodo veiklos srities numerį.

Remdamasis lentelėje pateiktais aprašais mokytojas planuoja ugdomąją veiklą, numato vertinimo kriterijus.

Mokinių pasiekimai	
1. Kalbos vartojimas	
Nuostatos Domėtis šiuolaikinių komunikavimo priemonių naujovėmis Noriai ir pasitikint savo jėgomis dalyvauti diskusijose, jaustis atsakingu kartu besimokančios bendruomenės nariu. Ginti savo požiūrį nepažeidžiant kitų ir savo paties orumo. Jausti atsakomybę už savo pasakymų tikrumą, aiškumą, tikslumą. Pažinti savo kalbėjimo ir klausymo gebėjimus ir juos tobulinti. Esminis gebėjimas. Efektyviai komunikuoti įvairiose komunikacinėse situacijose atsižvelgiant į tikslus, adresantą tikslus bei teksto prasmę.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Kurti socialinės tematikos monologus įtraukiant samprotavimo elementus.	1.1.1. Žinoti aktualius įvykius, vykstančius visuomenėje, kurčiųjų bendruomenėje. 1.1.2. Pasirinkti tinkamą kalbinę raišką. 1.2.3. Numatyti klausytojų lūkesčius.
1.2. Tinkamai užmegzti, palaikyti ir baigti pokalbį virtualioje erdvėje su pažįstamais ir nepažįstamais asmenimis.	1.2.1. Laikytis pagrindinių etikos reikalavimų. 1.2.2. Žinoti reikalavimus (ribojimus), taikomus gestų kalbai virtualioje erdvėje. 1.2.3. Suprasti, kad pasisakymams, pokalbiams virtualioje erdvėje prisiimama tokia pati atsakomybė kaip ir gyvame pokalbyje.
1.3. Laisvai bendrauti padedant vertėjui bei numatyti galimas bendravimo strategijas keičiantis situacijai (dalyvavimas diskusijoje; virtuali erdvė ir pan.).	1.3.1. Žinoti savo bei vertėjo teises bei pareigas įvairiose vertimo situacijose. 1.3.2. Aptarti galimybes kaip spręsti konfliktines situacijas, kaip išreikšti savo galimą nepasitenkinimą vertimo paslauga.
1.4. Kurti aiškos struktūros pranešimą kurčiųjų kultūros tema teiginius pagrindžiant objektyviais argumentais, subjektyviomis įžvalgomis.	1.4.1. Žinoti esminius kurčiųjų kultūros bruožus. 1.4.2. Naudotis įvairiais šaltiniais. 1.4.3. Žinoti pranešimui taikomus kalbinius, bendravimo su auditorija, techninius, laiko ir kitus galimus kriterijus.
1.5. Rasti informaciją įvairiuose leidiniuose, internete, gauti informacijos iš žmonių.	1.5.1. Nurodyti pagrindinius bendruomenės leidinius, interneto svetaines apie kurčiuosius, gestų kalbos mokymo priemones ir t.t.

1.6. Įvairiose komunikacinėse situacijose teikti tikslus, oponuojančius pasisakymus, komentarus pagrindžiant juos įvairiais šaltiniais, perklausiant, numatant galimas pasekmes.	1.6.1. Suprasti savo atsakomybę už pateiktus komentarus, pasisakymus. 1.6.2. Mokėti pagrįsti savo nuomonę. 1.6.3. Žinoti, kokie reikalavimai taikomi viešiesiems pasisakymams.
1.7. Kurti įvairios paskirties tekstus (įkalbinėjimą, įtikinėjimą, paaiškinimą, informacijos pristatymą).	1.7.1. Nurodyti atitinkamas kalbines priemones. 1.7.2. Skirti kalbinę prievartą ir teisę į laisvą pasirinkimą.
1.8. Tinkamai (skirtingiems adresatams) formuluoti problemą nurodant jos kontekstą, socialines pasekmes.	1.8.1. Skirti faktus nuo jų interpretacijos. 1.8.2. Kalbėti glaustai.
1.9. Paaiškinti gana paprastus dalykus užsienio šalies kurčiamam remiantis tarptautiniais gestais .	1.9.1. Gebėti taikyti tarptautinius gestus komunikacinėse situacijose.
2. Kalbos pažinimas	
Nuostatos: Siekti pažinti savo gimtąją ir lietuvių kalbą kaip dvi savo kultūros dalis. Siekti tobulinti savo kalbos gebėjimus. Esminis gebėjimas. Suvokti gestų kalbos ir lietuvių kalbos funkcionavimo principus ir lygiaverčiai jas vartoti.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Vartoti taisyklingos formos gestus ir tinkamai naudoti nerankinius elementus.	2.1.1. Suprasti panašumus ir skirtumus tarp gesto ir žodžio fonologinės struktūros. 2.1.2. Atpažinti netaisyklingą gesto formą ir gebėti paaiškinti netikslumus. 2.1.3. Suprasti nerankinių elementų funkcijas ir palyginti su lietuvių kalbos intonacija. 2.1.4. Surasti gestą pagal formą kompiuteriniame gestų kalbos.
2.2. Atrasti atitinkamos reikšmės gestus arba gestų junginius lietuvių kalbos žodžiams arba žodžių junginiams ir atvirkščiai.	2.2.1. Žinoti kalbos dalių leksinius ir gramatinius požymius, palyginti su lietuvių kalbos dalimis. Paaiškinti gestų ir žodžių reikšmes, pateikiant tinkamus pavyzdžius. 2.2.2. Skirti absoliučius ir dalinius sinonimus bei homonimus.
2.3. Tinkamai naudoti įvairius gestų darybos būdus.	2.3.1. Žinoti pagrindinius gestų ir lietuvių kalbos žodžių darybos būdus, paaiškinti gesto ar žodžio darybą.
2.4. Verčiant tekstą iš gestų kalbos į lietuvių kalbą arba atvirkščiai vartoti atitinkamas gramatinės raiškos priemones.	2.4.1. Įvardyti gestų kalbos gramatinių formų atliekamas funkcijas ir palyginti su lietuvių kalbos gramatine raiška. 2.4.2. Atpažinti ir nusakyti (paaiškinti) gestų kalbos gramatinės klaidas.
2.5. Taisyklingai vartoti sintaksinės raiškos priemones.	2.5.1. Apibūdinti sintaksines gestų kalbos priemones (erdvę, nerankinius elementus), atpažinti tekste sintaksines klaidas. 2.5.2. Žinoti pagrindinius gestų tvarkos modelius, atpažinti lietuvių kalbos įtaką gestų kalbos žodžių tvarkai.
2.6. Suvokti kalbą kaip socialinį reiškinių.	2.6.1. Suprasti kalbos ir etniškumo santykį, kalbant apie gestų kalbą ir kurčiuosius. 2.6.2. Žinoti bendrinės kalbos atsiradimo prielaidas ir etapus, apibūdinti įvairius kalbos variantus

	(tarmės, slengas ir pan.). 2.6.3. Nusakyti kitų kalbų įtaką lietuvių gestų kalbai ir LGK įtaką kurčiųjų lietuvių kalbai.
3. Kurčiųjų kultūros pažinimas ir literatūrinis ugdymas	
Nuostatos Siekti pažinti savo – kurčiųjų – bendruomenę ir aktyviai dalyvauti jos veikloje. Pozityviai vertinti savo, kaip gestų kalbos vartotojo bei kurčiųjų bendruomenės nario, galimybes mokantis, bendraujant, įvairiai leidžiant laisvalaikį. Siekti saviraiškos. Esminis gebėjimas. Atstovauti kurčiųjų kultūrą, aktyviai dalyvauti jos kūrime.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.2. Pristatyti kitų šalių kurčiųjų padėtį visuomenėje, jų pasiekimus.	3.2.1. Žinoti šaltinius, kuriuose galima rasti informacijos apie kurčiuosius užsienio šalyse.
3.3. Vertinti savo kultūrinę veiklą, socialinį aktyvumą bendruomenėje ir visuomenėje bei toliau planuoti saviraiškos galimybes bei būdus.	3.3.1. Žinoti savo, kurčiojo, pagrindines teises, numatyti jų įgyvendinimą ir sklaidą. 3.3.2. Aptarti savo, klasės indėlį į mokyklos, bendruomenės kultūrinį gyvenimą.
3.4. Pristatyti tarptautines kurčiųjų organizacijas ir jų veiklą.	3.4.1. Žinoti šaltinius, kuriuose galima rasti informacijos apie tarptautines kurčiųjų organizacijas 3.1.2. Aptarti tarptautinių kurčiųjų organizacijų veiklą bei jų indėlį ir įtaką pasaulio kurčiųjų bendruomenėms.
3.1. Nusakyti kurčneregijų komunikacijos ypatumus.	3.1.1. Apibūdinti kurčneregį.

7.4.2. Turinio apimtis

7.4.2.1. Kalbos vartojimas

Viešasis kalbėjimas. Monologinė kalba. Kalbos rengimas. Dalykinis pasisakymas.

Diskusijos socialine tematika.

Kalbėjimas virtualioje erdvėje.

Vaizdo įrašų su gestų kalbos vertėjo darbu aptarimas.

7.4.2.2. Kalbos pažinimas

Gesto fonologinė struktūra.

LGK kalbos dalių samprata. Reikšmės aiškinimas. Sinonimai, homonimai ir antonimai.

Pagrindiniai gestų darybos būdai.

Pagrindinių gramatinių funkcijų raiška LGK ir lietuvių kalboje.

LGK sintaksinė raiška. Gestų tvarkos sakinyje modeliai ir variantai.

Vertimas iš lietuvių kalbos į LGK ir atvirkščiai, tiksliai perteikiant reikšmę ir kitas teksto savybes.

Gestų kalba kaip kurčiųjų bendruomenės pagrindas. LGK variantai ir bendrinės LGK kūrimasis. Lietuvių kalbos įtaka LGK.

7.4.2.3. Kurčiųjų kultūros pažinimas ir literatūrinis ugdymas

Lietuvos ir užsienio kurčiųjų bendruomenės, jų veikla. Tarptautinės kurčiųjų organizacijos. Kurčneregiai.

7.4.3. Mokinių pasiekimų lygių požymiai.

Šioje lentelėje pateikiami apibendrinti orientaciniai trijų lygių – patenkinamo, pagrindinio ir aukštesniojo – mokinių dalyko žinių ir supratimo, dalyko veiklos sričių ir mokymosi mokytis gebėjimų ir nuostatų ugdymosi kokybiniai aprašai. Jais vadovaujamosi priimant sprendimus apie mokinių pasiekimus ir daromą pažangą. Patenkinamas lygis, įvertinant pažymiu, atitinka 4–5, pagrindinis 6–8, aukštesnysis 9–10 balų.

Bendrasis kursas

Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Žinios ir supratimas		
Kalbos žinios paviršutiniškos ir fragmentiškos: mokinys parodo, kad yra girdėjęs kai kurias sąvokas, reiškinius, komunikacinius susitarimus, taisykles, tačiau dar negeba tikslingai sąvokų vartoti, paaiškinti reiškinių esmės, sistemingai laikytis susitarimų bei taisyklių.	Kalbos žinios pakankamos: daugeliu atvejų mokinys tinkamai vartoja sąvokas, paaiškina reiškinių esmę, nurodo komunikacinius susitarimus ir taisykles ir jų laikosi.	Kalbos žinios išsamios ir sistemingos: mokinys tiksliai vartoja sąvokas, paaiškina reiškinių esmę ir ryšius, nurodo komunikacinius susitarimus ir taisykles ir sistemingai jų laikosi.
Praktiniai gebėjimai		
Kalba atsižvelgdamas į tikslą, adresatą, kalbėjimo situaciją. Mokytojo padedamas kuria aiškos struktūros pranešimą kurčiųjų kultūros tema teiginius pagrindžiant objektyviais argumentais. Daugeliu atvejų tinkamai užmezgza, palaiko ir baigia pokalbį virtualioje erdvėje su pažįstamais ir nepažįstamais asmenimis. Bendrauja su girdinčiais padedant vertėjui. Randa informaciją nurodytuose įvairiuose leidiniuose, internete, gauna informaciją iš žmonių. spaudos skaitymas (-ą), naršymas po internetą, interviu ir kt. Kuria įvairios paskirties tekstus skirtingiems adresatams, mokytojo padedamas formuluoja problemą. Trumpai paklausia ir atsako kalbėdamas su užsienio šalies kurčiuoju remdamasis tarptautiniais gestais .	Kalba atsižvelgdamas į tikslą, adresato lūkesčius. Kuria aiškos struktūros pranešimą kurčiųjų kultūros tema teiginius pagrindžiant objektyviais argumentais, įtraukia samprotavimo elementus. Tinkamai užmezgza, palaiko ir baigia pokalbį virtualioje erdvėje su pažįstamais ir nepažįstamais asmenimis. Laisvai bendrauja padedant vertėjui bei numato galimas bendravimo strategijas keičiantis situacijai. Randa informaciją įvairiuose leidiniuose, internete, gauna informaciją iš žmonių. Kuria įvairios paskirties tekstus skirtingiems adresatams, tinkamai formuluoja problemą nurodo jos kontekstą. Paaiškina gana paprastus dalykus užsienio šalies kurčiajam remdamasis tarptautiniais gestais .	Kalba atsižvelgdamas į tikslą, adresato lūkesčius. Kuria aiškos struktūros pranešimą kurčiųjų kultūros tema teiginius pagrindžiant objektyviais argumentais, subjektyviomis išvalgomis, įtraukia samprotavimo elementus. Tinkamai užmezgza, palaiko ir baigia pokalbį virtualioje erdvėje su pažįstamais ir nepažįstamais asmenimis. Laisvai bendrauja padedant vertėjui bei numato galimas bendravimo strategijas keičiantis situacijai. Randa informaciją įvairiuose leidiniuose, internete, gauna informaciją iš žmonių. Vertina informacijos šaltinių patikimumą. Kuria įvairios paskirties tekstus skirtingiems adresatams, tinkamai formuluoja problemą nurodo jos kontekstą, aptaria socialines pasekmes. Paaiškina gana paprastus dalykus užsienio šalies kurčiajam remdamasis tarptautiniais gestais .
Mokėjimas mokytis		
Taiko mokytojo nurodytas strategijas. Klausiamas gali apmąstyti savo veiklą:	Pasirenka strategijas iš mokytojo pasiūlytų atsižvelgdamas į mokymosi	Pasirenka tinkamas strategijas atsižvelgdamas į mokymosi tikslą, užduoties

paaikškinti, kas sekėsi, kas ne, kodėl, padaro išvadas, ką kitą kartą reikėtų daryti kitaip.	tikslą, užduoties pobūdį. Nurodytu būdu stebi savo mokymosi procesą ir apmąsto mokymosi veiklą. Remdamasis grįžtama informacija ir tardamasis su mokytoju išsikelia mokymosi uždavinius.	pobūdį. Stebi savo mokymosi procesą ir apmąsto mokymosi veiklą. Remdamasis grįžtama informacija išsikelia mokymosi uždavinius ir tardamasis su mokytoju sudaro planą, kaip juos spręsti.
Nuostatos		
Dirbdamas individualiai ar su grupe atlieka, kas nurodyta. Kartais siekia grįžtamosios informacijos, kad galėtų siekti geresnių rezultatų.	Aktyviai įsitraukia į veiklą dirbdamas individualiai ir su grupe. Veikia pasitikėdamas savo jėgomis. Siekia pažinti savo kalbinius gebėjimus, kad galėtų tobulėti. Atsakingai teikia grįžtąją informaciją, kad galėtų tobulėti kiti.	Aktyviai įsitraukia į veiklą dirbdamas individualiai ir su grupe. Veikia atkakliai ir pasitikėdamas savo jėgomis. Siekia pažinti savo kalbinius gebėjimus, kad galėtų tobulėti. Atsakingai teikia grįžtąją informaciją, kad galėtų tobulėti kiti.

VI. TAUTINIŲ MAŽUMŲ GIMTOSIOS KALBOS

8. Tautinių mažumų gimtųjų kalbų programų nuostatos, įgyvendinimas, turinio apimtis

8.1. *Dalyko paskirtis*

Gimtųjų (baltarusių, lenkų, rusų, vokiečių)³ kalbų vidurinio ugdymo programos paskirtis – apibrėžti gimtosios kalbos, kaip mokomojo dalyko, tikslą ir uždavinius, bendrojo ir išplėstinio kurso mokinių pasiekimus, turinio apimtį, mokinių pasiekimų lygių požymius. Ši programa yra pagrindas individualioms bendrojo ir išplėstinio kursų programoms, kurias sudarinės mokytojai, atsižvelgdami į savo mokinių poreikius, pasirinktą kursą ir kitas aplinkybes.

11–12 klasių mokiniai gali rinktis bendrąjį arba išplėstinį gimtosios kalbos kursą.

Bendrasis kursas sudaro mokiniams galimybę įgyti bendrąjį kalbinį, literatūrinį bei kultūrinį išprusimą, išsiugdyti pagrindinius kalbos vartojimo gebėjimus.

Išplėstinis kursas suteikia išsamesnius dalyko pagrindus. Šio kurso turinys yra platesnis ir gilesnis: skaitoma ir interpretuojama daugiau ir sudėtingesnių grožinių bei negrožinių tekstų, tekstai nagrinėjami įvairesniais aspektais. Atliekama daugiau ir įvairesnių sakinės ir rašytinės kalbos ugdymo užduočių, projektinių kalbos ar literatūros tyrimo darbų, reikalaujančių savarankiškumo, kūrybiškumo, platesnio kultūrinio konteksto išmanymo. Kursas sudaro prielaidas pasirengti tolesnėms filologijos ir kitų humanitarinių mokslų studijoms.

Tiek bendruoju, tiek išplėstinio kursu besimokantys mokiniai, siekdami savarankiškai išsikeltų gimtosios kalbos mokymosi tikslų, gali rinktis papildomus modulius. Jų turinį numato mokytojas, atsižvelgdamas į mokinių poreikius, pomėgius. Moduliai gali būti orientuoti į bendrųjų kalbinių gebėjimų ugdymą bei skirti konkretesniems kalbos ar literatūros dalykams nagrinėti.

8.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

8.2.1. Dalyko tikslas

Gimtosios kalbos kaip dalyko tikslas – padėti mokiniams ugdytis komunikavimo gimtąją kalbą, literatūrinę ir kultūrinę kompetencijas, būtinas kiekvieno žmogaus visaverčiam asmeniniam gyvenimui, sėkmingai profesinei, visuomeninei veiklai, tolesnėms studijoms.

³ Toliau apibudinama, kaip *gimtosios kalbos*.

Siekama išugdyti asmenį, gebantį gimtąja kalba pažinti savo ir kitų tautų kultūros paveldą, dabarties pasaulio kultūros vertybes, gebantį aktyviai, kūrybiškai, atsakingai dalyvauti kuriant kultūros vertybes. Kultūrinis ugdymas per gimtosios kalbos pamokas sudaro sąlygas kultūriniam identitetui formuotis.

8.2.2. Dalyko uždaviniai

Bendrojo kurso uždaviniai

Mokydamiesi pagal dalyko bendrojo kurso programą, mokiniai:

- tobulina sakytinės ir rašytinės kalbos vartojimo gebėjimus siekdami įvairių komunikavimo tikslų, plečia žodyną, tobulina gebėjimus taisyklingai kalbėti ir rašyti, plėtoja kūrybiškumo gebėjimus;
- nagrinėja kalbą kaip socialinį ir kultūrinį reiškinį, naudojantis kalbos kaip sistemos suvokimu;
- nagrinėja iškiliausius gimtosios ir visuotinės literatūros kūrinius ir plečia literatūrinį ir kultūrinį akiratį, pažindami įvairaus pobūdžio (verbalinius ir neverbalinius) kultūros tekstus;
- savarankiškai analizuoja ir interpretuoja nesudėtingus įvairių literatūros rūšių ir žanrų kūrinius remdamiesi literatūros teorijos išmanymu ir atsižvelgia į istorinį ir sociokultūrinį kontekstą;
- supranta estetinę literatūros kūrinių vertę, patiria estetinį jų poveikį;
- **analizuoja ir argumentuotai vertina įvairius visuomeninio, kultūrinio gyvenimo reiškinius;**
- **naudojasi įvairiais komunikavimo būdais, kaupia ir apdoroja sukaupią informaciją, naudojasi įvairiais informacijos šaltiniais.**

Išplėstinio kurso uždaviniai

Mokydamiesi pagal dalyko išplėstinio kurso programą, mokiniai:

- tobulina sakytinės ir rašytinės kalbos vartojimo gebėjimus, geba atpažinti tekstų stilius ir kuria siekiant asmeninio stiliaus ypatumo, kūrybiškai siekia turinio ir raiškos dermės, įtaigumo bei originalumo;
- nagrinėja kalbą kaip socialinį ir kultūrinį reiškinį;
- nagrinėja iškiliausius gimtosios ir visuotinės literatūros kūrinius, susidaro gimtosios literatūros tradicijos vaizdą, gilina literatūros, kultūros reiškinį supratimą;
- savarankiškai analizuoja, interpretuoja ir vertina gana sudėtingus įvairių literatūros rūšių ir žanrų kūrinius, remdamiesi literatūros teorijos išmanymu ir atsižvelgia į istorinį ir sociokultūrinį kontekstą;
- supranta estetinę literatūros kūrinių vertę, patiria estetinį jų poveikį;
- įgyja savarankiško kalbos ir literatūros tyrinėjimo patirties;
- **analizuoja ir argumentuotai vertina įvairius visuomeninio, kultūrinio gyvenimo reiškinius;**
- **naudojasi įvairiais komunikavimo būdais, kaupia ir apdoroja sukaupią informaciją, naudojasi įvairiais informacijos šaltiniais.**

8.2.3. Dalyko struktūra.

Dalyką sudaro trys veiklos sritys:

- sakytinio ir rašytinio teksto suvokimas;
- sakytinio ir rašytinio teksto kūrimas;
- kalbos ir literatūros (kultūros) pažinimas.

Dalykinių kompetencijų aprašas.

Nusiteikimas ir gebėjimas:

- pažinti ir vertinti kalbą ir literatūrą kaip kultūros reiškinius, savo šalies ir kitų tautų kultūros paveldą;
- analizuoti, interpretuoti ir vertinti praeities ir dabarties kultūros tekstus, įžvelgti juose tradicines ir šiuolaikinio pasaulio vertybes ir formuoti savo vertybių sistemą;
- atsakingai, konstruktyviai, kūrybiškai komunikuoti įvairiais aktualiais – asmeniniais, visuomenės ir kultūros – klausimais;

- turėti supratimą apie kalbos priemones ir gebėti jas taisyklingai vartoti;
- atpažinti kalbos stilius ir atitinkamai kurti tekstus;
- dalyvauti visuomeniniame ir kultūriniame gyvenime.

8.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

8.3.1 Integravimo galimybės

Kalbos ugdymosi ir asmenybės brendimo integralumas. Kurdamas, skaitydamas, interpretuodamas bei vertindamas įvairaus pobūdžio tekstus, diskutuodamas bei dalydamasis išgyvenimais mokinys pažįsta bei apmąsto savo ir kitų dvasinę patirtį, kvestionuoja, keičia, kuria savąsias vertybes, skaitydamas grožinius kūrinius įgyja estetinės patirties.

Gimtosios kalbos ir literatūros vientisumo suvokimas. Literatūra yra atitinkamai organizuota kalba, kurią reikia mokytis suprasti. Atidus literatūros tekstų skaitymas atskleidžia kalbinės raiškos galimybes, kalbinės žaismės efektyvumą ir prasmę, didina mokinių saviraiškos galimybes. Kita vertus, kalbos pažinimas išplečia kūrinio prasmės suvokimo galimybes.

Gimtosios kalbos ir kitų kalbų ryšys. Gimtosios kalbos mokėjimu ir pažinimu remiamasi mokantis kitų kalbų. Gretinant gimtosios ir kitų kalbų vartoseną, atkreipiamas dėmesys į fonetines, leksines, morfologines, sintaksines, stilistines gimtosios kalbos ypatybes, atskleidžiamas gimtosios kalbos savitumas, sociokultūrinės situacijos nulemti kalbos vartojimo ypatumai.

Gimtosios kalbos ir kultūros sąsajos. Mokinys turi suprasti kultūrinį ir istorinį gimtosios kalbos ir literatūros kontekstą, todėl mokytojas turėtų sieti literatūrą su istorijos, dailės, muzikos, teatro, kino kontekstu; žadinti ir palaikyti domėjimąsi šiuolaikine kultūra. Ugdymo turinys turi padėti formuoti tautinį tapatumą ir jo išlaikymą, todėl mokytojas turėtų sieti literatūrą su tautos tradicijomis, apeigomis, šventėmis bei krikščioniškomis vertybėmis. **Gimtosios kalbos ir literatūros mokymas glaudžiai sietinas ir su Lietuvos socialiniu kultūriniu kontekstu, su pilietinio ugdymo nuostatomis; mokinys turėtų gebėti įžvelgti gimtosios kalbos ir lietuvių, mitologijų ir kultūrų istorines sąsajas. Svarbi ugdymo turinio dalis – gimtosios kalbos ir literatūros Lietuvoje ypatumai. Mokytojas turėtų skirti nemažai laiko ir dėmesio kalbos kultūrai, kalbų interferencijai ir sąveikai, tautosakai, etnokultūrai.**

Gimtosios kalbos ir informacinių komunikacinių technologijų sąsajos. Itin svarbūs ryšiai su informacinių technologijų mokomuoju dalyku, nes IKT naudojimas intensyviai keičia komunikavimo kultūrą: keičiasi skaitymo, rašymo, kalbėjimo įpročiai. Ugdymo procese ši kaita irgi neturėtų būti ignoruojama, juolab, kad ji atveria ir naujų galimybių. Mokyti gimtosios kalbos tinka įvairios informacinių technologijų mokomosios programos (demonstravimo, pratybių, kontrolės, elektroniniai vadovėliai, mokomieji žaidimai, mokymo(si) terpės ir kt.) bei taikomosios programos (elektroniniai žodynai, žinynai, enciklopedijos, katalogai). Kalbėdami apie šiuolaikinio informacinės visuomenės nario raštingumą tarp kitų jo aspektų galvoje turime ir gebėjimą suvokti tekstus, kuriuose prasmė reiškiama ne tik verbaliai. Internetas – vienas iš tokių aktualių ir mokinių skaitomų tekstų pavyzdžių šaltinių. Kalbos ugdymui Internetas gali sėkmingai padėti ugdyti informacinius, komunikacinius, teksto, kuriame prasmė reiškiama ne tik verbaliniais ženklais, suvokimo ir kūrimo gebėjimus.

8.3.2. Ugdymo gairės

11–12 klasių koncentre apibendrinama kalbos vartojimo patirtis bei žinios apie kalbą teksto lygmeniu (teksto lingvistika). Mokiniai suvokia kalbinių susitarimų, kurių laikomasi kuriant sakinčius ir rašytinius tekstus, kultūrinę prigimtį. Jie suvokia, kaip kalbos priemonių vartojimo būdai priklauso nuo tikslų ir komunikacijos būdo, teksto tipo, adresato ir adresanto santykių, jų socialinės, kultūrinės patirties. Mokiniai diskutuoja apie visuomenės raidos ir technologijų įtaką kalbai bei kalbinei komunikacijai.

Mokiniai suvokia, kad kalba, jos vartojimo būdai veikia žmonių įsitikinimus, požiūrius, nuomones, pasaulėžiūrą. Kitaip tariant, kalba veikia jų pačių mąstymo būdus ir pasaulį, kuriame jie gyvena. Jie suvokia, kad kalba gali būti manipuliuojama. Todėl mokomasi kritiškai vertinti idėjų ar informacijos patikimumą, populiarumą, šališkumą. Tokia patirtis labai svarbi ugdant kritišką, sąmoningą visuomenės pilietį.

Stebėdamas ir analizuodamas, kaip kalba vartojama kitų, mokinys ir pats mokosi ją tinkamai vartoti. 11–12 klasėje daugiau dėmesio skiriama viešajam (dialoginiam ir monologiniam) kalbėjimui, o tekstų planavimo, kūrimo ir redagavimo praktika turėtų tapti įprastine motyvuota veikla, glaudžiai siejančia literatūrinio ir kalbinio lavinimo uždavinius.

Analizuodami bei kurdami įvairius tekstus, mokiniai prisimena bei kūrybiškai taiko kalbos teorijos pagrindus, sąmoningai ir tikslingai vartoja kalbotyros ir literatūrologines sąvokas.

Nors kalbos sandaros, rašybos, skyrybos ir kitų kalbos praktikos dalykų 11 – 12 klasėje sistemingai nebesimokoma (jie apibendrinti pagrindinėje mokykloje), tačiau jie nuolat kartojami atsižvelgiant į individualius mokinių ir klasės poreikius.

Pagrindinė literatūrinio ir kultūrinio lavinimo medžiaga – grožiniai kūriniai (ar jų ištraukos) ir negrožiniai tekstai. Mokiniam turėtų atsiskleisti įvairi (žmogaus egzistencijos, meno, psichologinė, filosofinė, istorinė, šiuolaikinės visuomenės ir kt.) problematika bei literatūrinio kalbėjimo įvairovė (stilius, tipai, žanrai, rūšys). Jos pateikimas tuo prasmingesnis, kuo daugiau jame glūdi akstinų dvasinei asmens saviugdai (pažinimui, refleksijai) ir kuo mažiau prielaidų paviršutiniškosms apžvalgoms. Kitaip tariant, siekiama, kad mokiniai per literatūrą patirtų savo estetinių jausmų ir mąstymo galias, galėtų džiaugtis ir suprastų, kad pastangos įžvelgti, suvokti ir išgyventi literatūros kūrinio prasmes, pajauti ir atskleisti kalbos raiškos išgailes yra asmeniškai vertingos.

Sėkmingai, kūrybiškai savo kultūroje gali skleisti asmenybė, pažįstanti kultūros tradicijas. Literatūros tradicijos vaizdą mokiniai turėtų susidaryti skaitydami ir nagrinėdami iškiliausius kūrinius, aptardami kūrėjo – kūrybos – kultūros sąsajas. Siekiama atskleisti kūrinio ryšį su kultūrinėmis ir literatūrinėmis tradicijomis. Tekstas interpretuojamas atskleidžiant išreikštasias ir numanomas prasmes.

Nagrinėdami kūrinius, mokiniai gilina literatūros rūšių ir žanrų specifikos pažinimą, susipažįsta su literatūros teorijos pagrindais, sąmoningai ir tikslingai vartoja literatūrologijos sąvokas. Siektina, kad mokiniai suprastų, kaip interpretacija priklauso nuo skaitytojo asmeninės, kultūrinės patirties, lūkesčių, interesų.

Greta grožinės literatūros kūrinių skaitomi ir negrožiniai tekstai, aptariama jų tematika, problematika, mokslinio, eseistinio kalbėjimo ir kalbos ypatumai, tekstų sandara (raiškos būdai), kultūrinis jų kontekstas, numanomas adresatas bei rašymo tikslai. Gretinami tos pačios problematikos grožiniai ir negrožiniai tekstai, jų pavyzdžiais grindžiami kalbos raiškos skirtumai.

Skaitomi ir aptariami pačių mokinių „tekstai apie tekstus“ (anotacijos, recenzijos, esė ir kt.). Dalydamiesi literatūrinėmis arba kultūrinėmis įžvalgomis mokiniai suvokia literatūrinės, kultūrinės komunikacijos esmę (autorius ir skaitytojo bei jų kontekstų sąveiką, kūrinio prasmę apskritai), analizės ir interpretacijos būdus, jų skirtynes bei ryšį.

Literatūrinis ugdymas apima ir svarbiausius šiuolaikinio literatūrinio ir kultūrinio gyvenimo reiškinius. Aptariama ir vertinama knygų pasiūla, periodinė spauda, televizija, radijas, teatras, kinas. Nuolat atkreipiamas mokinių dėmesys į vertingas visuomenės kultūrinio gyvenimo apraiškas, pratinamasi atpažinti ir kritiškai vertinti masinės kultūros požymius, skirtingas grožinės literatūros funkcijas. Drauge su mokiniiais (ir jų artimaisiais) numatyti galimybės dalyvauti literatūriniame ir kultūriniame gyvenime (ar jį stebėti), kad mokiniai patys sąmoningai siektų asmeniškai prasmingo rezultato – išsiugdyto poreikio skaityti patiems ir domėtis, stebėti, kaip literatūra „gyvena“, kaip ją perskaito ir interpretuoja šiandieninė visuomenė.

Komunikacinės ir kultūrinės kompetencijų ugdymo būdai priklauso nuo tikslo, temos ir turinio, mokinių amžiaus ir sugebėjimų, mokytojo asmenybės. Mokytojas supranta mokymo metodo reikšmę, mąsto kritiškai ir renkasi tokius metodus, kurie skatina mokinio savarankiškumą, kritinį mąstymą ir gebėjimą įgytą informaciją, susidarytas vertybines nuostatas lanksčiai ir kūrybiškai taikyti kalbinėje veikloje. Mokytojas visada yra atviras naujoms idėjoms ir ugdymo kaitai. Ir mokytojas, ir mokinys šiandieninėje mokykloje yra savarankios, kūrybiškos asmenybės, gebančios tikslingai remtis įvairiais ugdymo turinio šaltiniais. Siūloma rinktis aktyvius ir interaktyvius ugdymo būdus, padedančius mokiniams savarankiškai aiškintis, atrasti, vertinti ir kurti, diskutuoti ginant savąjį požiūrį.

8.3.3. Mokymosi aplinka

Mokymosi aplinka suprantama kaip poveikį mokymuisi daranti fizinė erdvė, nuolatinis mokytojų ir besimokančiųjų tarpusavio santykių kūrimas, mokykloje vyraujanti atmosfera. Aplinkos kokybę atspindi jos palankumas mokymuisi. Vidurinio ugdymo pakopoje vienas iš svarbesnių mokymosi aplinkos aspektų yra galimybių kiekvienam siekti savo užsibrėžtų tikslų, mokytis dirbti individualiai ir įvairiose bendradarbiaujančiose grupėse užtikrinimas. Siekiama, kad mokymosi aplinka padėtų mokiniams naudoti įvairius mokymosi stilius ir būdus.

Lanksti, į besimokantįjį orientuota mokymosi aplinka pritaikyta įvairiems mokinių poreikiams, mobili: klasėje nesunku sukurti mažesnes erdves individualiai ar grupinei mokinių veiklai, pritaikyti erdvę veiklos specifikai; įranga ir priemonės turėtų atitikti šiuolaikinio ugdymo proceso poreikius ir reikalavimus. Turtinga mokymosi aplinka turėtų užtikrinti galimybes mokymosi proceso metu naudotis įvairiais šaltiniais: įvairaus pobūdžio žodynais, žinynais, tekstais, naujomis technologijomis (kompiuteriais, įvairialypės informacijos įranga), internetu.

Mokymosi aplinka turėtų būti organizuojama taip, kad mokinys šioje aplinkoje pasijustų galįs asmeniškai tobulėti, mokytis, saugiai jaustis. Tokioje aplinkoje mokinių ir mokytojų, mokinių tarpusavio santykiai grindžiami **tolerancija** (norima ir gebama priimti aplinkinius tokius, kokie jie yra; pabrėžiamas kiekvieno mokinio, nepaisant jo socialinio ir ekonominio statuso, mokymosi sunkumų, lyties, rasės, tautybės, prigimties ar būdo ypatumų, vertingumas; skatinama minčių ir nuomonių įvairovė); sudaromos sąlygos ugdyti kritinį mąstymą; kuriamos ir puoselėjamos tradicijos; ugdoma pagarba kitos tautos, įsitikinimų, rasės ar kultūros žmonėms.

Mokymasis reikalauja socialinės sąveikos ir **bendradarbiavimo**, todėl kuriama mokymosi aplinka, kuri sudaro mokiniui galimybę rinktis (pvz., užduotis, individualų darbo tempą, veiklos planą, papildomą veiklą ir kt.) ir kartu ugdo supratimą, kad už savo pasirinkimus jis yra atsakingas. Mokinys kartu su kitais kuria bendrabūvio taisykles, įsipareigoja jų laikytis ir laikosi, ugdomas supratimas, kad mokymasis grindžiamas bendradarbiavimu, kad jo sėkmė priklauso nuo kiekvieno bendruomenės nario įsipareigojimo aktyviai dalyvauti veikloje, priimti atsakomybę, dalytis patirtimi, informacija, idėjomis, išgirsti kitą. Mokytojas irgi yra besimokančiųjų bendruomenės narys, labiau patyręs kolega, kuris pataria, vadovauja diskusijoms ir kartu mokosi.

Mokymosi aplinka turėtų skatinti **kūrybingumą**: ugdomas mokinių mąstymo novatoriškumas ir lankstumas, sudaromos sąlygos išvelgti, pastebėti problemas, mąstyti, eksperimentuoti, išgyvenant kūrybos ir atradimo džiaugsmą, ugdomas palankumas naujumui, savitumui, lavinama vaizduotė, žadinamas jautrumas, smalsumas, atvirumas sau ir kitiems, mokiniai skatinami dalyvauti įvairioje veikloje, kad patenkintų saviraiškos poreikį, atrastų problemų sprendimus bei perteiktų juos įvairiomis priemonėmis ir būdais.

8.4. Mokinių pasiekimai, vertinimas, turinio apimtis

8.4.1. Mokinių pasiekimai

Lentelėje aprašomi 11–12 klasių mokinių pasiekimai. Mokinių pasiekimai orientuoti į kompetenciją. Kompetencija suprantama kaip žinių, gebėjimų ir nuostatų visuma. Pirmiausia nurodomos nuostatos ir esminiai gebėjimai, paskui – gebėjimai, žinios ir supratimas. Gebėjimų numeravimo pirmas skaitmuo rodo veiklos srities numerį.

Lentelėje pateikiami bendrojo ir išplėstinio kurso mokinių pasiekimai. **Išplėstinis** kursas – tai bendrojo kurso kryptingas papildymas, pagilinimas. Kad būtų patogiau ir aiškiau, **papildomi išplėstinio kurso reikalavimai pateikiami paryškintu šriftu**.

Remdamasis lentelėje pateiktais aprašais mokytojas planuoja ugdomąją veiklą, nustato vertinimo kriterijus.

Mokinių pasiekimai
1. Sakytinio ir rašytinio teksto suvokimas
Nuostatos: Vertinti skaitymą kaip asmeniškai svarbią veiklą, teikiančią galimybių patirti estetinių išgyvenimų, formuoti vertybių sistemą, mokytis. Suprasti aktyvaus dalyvavimo skaitytojų diskusijose prasmę, jaustis atsakingu kartu besimokančios

bendruomenės nariu.

Nusiteikti kritiškai vertinti tekstuose reiškiamų požiūrių pagrįstumą ir poveikį adresatui.

Esminis gebėjimas:

Suprasti įvairių tekstų prasmę (-es) ir kritiškai juos vertinti.

Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Atskleisti grožinio teksto prasmę. Interpretuoti tekstą, atskleisti tiesiogiai ir netiesiogiai pasakytas mintis remiantis teksto visuma ir kontekstu.	1.1.1. Paaiškinti teksto turinį: įvardyti mintis (-į), vertybes, požiūrius. 1.1.2. Aptarti kūrinį atsižvelgiant į tradicijas , stilių ir kalbą. 1.1.3. Skirti biografinį, socialinį , istorinį, kultūrinį, filosofinį kontekstus. 1.1.4. Sieti kūrinio vaizduojamąjį pasaulį, problematiką, vertybes su kūrinio kontekstu. 1.1.5. Sieti kūrinio vertybes su realiu gyvenimu.
1.2. Interpretuoti įvairių žanrų negrožinius tekstus, aptarti juose pateiktus įvairius požiūrius bei poveikį adresatui. Vertinti argumentų pagrįstumą, išraiškos įtaigumą.	1.2.1. Žinoti, kad kalbinė komunikacija priklauso nuo dalyvių ir aplinkybių santykių. 1.2.2. Ižvelgti tikslą ir autoriaus intencijas. 1.2.3. Atskirti faktus, nuomonę, refleksiją. 1.2.4. Ižvelgti pasakymo nevienareikšmiškumo apraiškas ir kalbines manipuliacijas. 1.2.5. Žinoti argumentavimo tipus (loginiai ir emociniai argumentai).
1.3. Analizuoti tekstą stilistiniu aspektu.	1.3.1. Skirti funkcinis stilius (šnekamasis, grožinis, mokslinis, dalykinis, publicistinis), apibūdinti jų vartojimo sritis, kalbinę raišką, žanrus . 1.3.2. Paaiškinti stilizacijos reiškinį, aptarti, kokiomis priemonėmis grožiniam kūriniai suteikiama stilizacija, kokia yra jos funkcija. Pateikti literatūros kūrinių pavyzdžių, kuriuose panaudota stilizacija.
1.4. Analizuoti, kaip įvairiuose tekstuose ⁴ kalbinės ir nekalbinės raiškos priemonėmis kuriama prasmė, siekiama paveikti adresatą.	1.4.1. Įvardyti kalbinės ir nekalbinės raiškos priemonės, paaiškinti jų funkcijas konkrečiame kūrinyje. Aptarti, kaip jomis siekiama paveikti adresatą. 1.4.2. Nurodyti literatūros ir kitų kultūros reiškinių skirtumus ir panašumus.
1.5. Kritiškai vertinti tekstų turinį ir raišką savarankiškai pasirenkant tinkamus kriterijus , vertinimo išvadas pagrįsti tekstu.	1.5.1. Suvokti skirtingus vertinimo kriterijus: informatyvumas, aktualumas, estetiškumas, originalumas, tikslingai naudotis jais vertinant tekstus. 1.5.2. Ižvelgti teksto ryšį su kitais kultūros tektais⁵.
1.6. Savarankiškai rasti informacijos šaltinius, atrinkti informaciją įvairiems tikslams (pvz. asmeniniam, pažinimui, rašinio ar pranešimo kūrimui), ją sisteminti, apibendrinti, vertinti jos svarbą ir	1.6.1. Išvardyti rašytinės, nerašytinės, elektroninės informacijos šaltinius. 1.6.2. Žinoti, kaip tikslingai rasti, įvertinti ir apdoroti informaciją naudojantis šiuolaikinėmis technologijomis.

⁴ Kūriniai, kuriuose prasmė reiškiama ne vien verbaliniais ženklais, pvz., filmo, reklamos, spektaklio, dailės, fotografijos ir pan.

⁵ Kultūros tekstai – tai verbaliniai ir neverbaliniai kultūros kūriniai: grožiniai, mokslo populiarinimo, publicistikos, eseistikos, dokumentikos tekstai, istoriniai šaltiniai; tapyba, grafika, architektūra, skulptūra, fotografija, taikomasis menas; filmas, teatras ir kt.

patikimumą.	1.6.3. Nurodyti informacijos atrankos, sisteminimo ir apibendrinimo principus. 1.6.4. Žinoti būdus šaltinio patikimumui įvertinti.
1.7. Taikyti tinkamas teksto suvokimo strategijas prieš skaitymą / klausymą, skaitant / klausant, po skaitymo / klausymo.	1.7.1. Žinoti teksto suvokimo strategijas prieš skaitymą / klausymą, skaitant / klausant, po skaitymo / klausymo. 1.7.2. Suprasti, kurios strategijos geriausiai tinka konkrečiam atvejui.
2. Teksto kūrimas žodžiu ir raštu	
Nuostatos: Vertinti kalbėjimą ir rašymą kaip asmeniškai vertingą veiklą, teikiančią galimybių pažinti save ir pasaulį. Jausti atsakomybę už savo tekstų tikrumą, aiškumą, daromą poveikį adresatui. Kūrybiškai siekti tikslo, komunikacinės situacijos ir kalbinės raiškos dermės, padėti formuoti stiliaus individualumą.	
Esminis gebėjimas: Kurti įvairių žanrų tekstus žodžiu ir raštu, atsižvelgiant į tikslą ir adresatą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Tikslingai pasirengti kurti tekstą, apsvarstyti temą, tikslus, situaciją, numatyti adresato poreikius ir patirtį. Kaupti medžiagą, padedančią atskleisti kuriamo teksto temą / mintį.	2.1.1. Rengiantis kurti tekstą apsvarstyti tikslus, adresatą, situaciją ir sąmoningai pasirinkti atitinkamą kalbinę raišką. 2.1.2. Paaiškinti, kaip teksto turinys susijęs su tema. 2.1.3. Įvardyti įvairius informacijos radimo būdus: interviu, skaitymą, naršymą po internetą ir kt.; tvarkyti sukaupią medžiagą, kritiškai vertinti ir efektyviai ja naudotis.
2.2. Tinkamai komponuoti tekstą: rinkti tinkamą medžiagos išdėstymo principą, atsižvelgiant į teksto žanrą, nuosekliai plėtoti mintis, paremti tinkamais argumentais, citatomis ir pavyzdžiais orientuojantis į tikslą ir adresatą.	2.2.1. Įvardyti medžiagos išdėstymo principą: planuoti, numatyti teiginių išdėstymo tvarką, apmąstyti įžangą ir pabaigą, citatų ir pavyzdžių pagrįstumą. 2.2.2. Paaiškinti teksto žanrui keliamus reikalavimus. 2.2.3. Paaiškinti teksto struktūros ypatybes. Žinoti, kaip siekti teksto rišlumo ir vientisumo. 2.2.4. Paisyti teksto tematinio, citatų nuoseklumo.
2.3. Redaguoti tekstą atsižvelgiant į temą, tikslą, adresatą; teksto, pastraipos ir sakinio struktūrą; stiliaus ir kalbos normų reikalavimus. Vertinti sukurto tekstą.	2.3.1. Redaguojant remtis rašymo proceso pakopų išmanymu. 2.3.2. Parinkti teksto stiliui deramas kalbos priemonės. Paisyti teksto stilistinio vientisumo. 2.3.3. Žinoti bendrinės kalbos normų reikalavimus. Taikyti rašybos, skyrybos, gramatikos taisykles. 2.3.4. Pasirinkti tinkamą žodyną, žinyną ar kitą informacijos priemonę teksto redagavimui.
2.4. Parašyti tekstą laikantis pasirinkto mokyklinio žanro reikalavimų (žr. Turinys, <i>Tekstų įvairovė</i> , p.1.3) literatūros ar kita tema: išsakyti savo požiūrį, argumentuoti remiantis įvairiais šaltiniais, diskutuoti, svarstyti kontrargumentų pagrįstumą, apibendrinti, daryti išvadas.	2.4.1. Skirti teksto žanrus. Paaiškinti jų ypatumus. 2.4.2. Skirti argumentų tipus (faktologiniai, vertinamieji).
2.5. Parengti ir pasakyti aiškiai, tinkamos	2.5.1. Skirti viešųjų kalbų rūšis.

struktūros informacinę, įtikinimo, proginę kalbą, teiginius paremti tinkamais argumentais ir pavyzdžiais, tinkamai pasirinkti kalbinę raišką. Prisitaikyti prie auditorijos poreikių ir reakcijų.	2.5.2. Žinoti viešosios kalbos parengimo principus. 2.5.3. Suvokti, kokį poveikį turi kalbinės raiškos priemonės. 2.5.4. Žinoti, kaip įtikinti kitus savo požiūrio teisingumu, sąmoningai naudojant verbalines ir neverbalines raiškos priemones. 2.5.5. Atpažinti loginius ir emocinius argumentus, žinoti argumentavimo principus (įrodymas ir įtikinimas). 2.5.6. Paisyti fonetikos ir raiškiojo kalbėjimo / skaitymo taisyklių.
2.6. Dalyvauti įvairaus pobūdžio pokalbiuose (pašnekesyje, diskusijoje, debatuose, interviu ir pan.): veiksmingai klausytis, klausti, atsakyti, svarstyti, kelti problemas, argumentuoti, prieštarauti, plėtoti mintis ar idėjas, vertinti; vadovauti įvairaus pobūdžio pokalbiams.	2.6.1. Žinoti viešojo kalbėjimo reikalavimus. 2.6.2. Suprasti, ko reikia, kad bendravimas vyktų sėkmingai. 2.6.3. Laikytis pokalbio etiketo taisyklių. 2.6.4. Žinoti eigos ir pasirengimo diskusijai ir debatams principus. 2.6.5. Žinoti vadovavimo pokalbiams principus.
2.7. Taikyti asmeniškai tinkamas teksto kūrimo strategijas prieš rašymą / kalbėjimą, rašant / kalbant, po rašymo / kalbėjimo. Vertinti savo teksto kūrimo gebėjimus, juos tobulinti mokytojui padedant.	2.7.1. Žinoti teksto kūrimo strategijas ir būdus, kaip juos tobulinti. 2.7.2. Suprasti, kurios strategijos geriausiai tinka konkrečiam atvejui.

3. Kalbos ir literatūros (kultūros) pažinimas

Nuostatos:

Vertinti kalbą ir literatūrą kaip tautos kultūros dalį, kuria perduodama praeities kartų patirtis, vertybės, tradicijos, padedančios žmogui ugdyti tautinę ir pilietinę savimone, tapti visaverčiu kultūros dalyviu.

Suvokti literatūrinio kūrinio vertę.

Teigiamai vertinti kalbą ir kultūrą įvairovę.

Esminis gebėjimas: Suvokti kalbą ir literatūrą kaip socialinį ir kultūrinį reiškinį.

Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Tinkamai dalyvauti komunikacijos procese, paisyti kalbinės komunikacijos principų.	3.1.1. Paaiškinti, kaip kalbinė komunikacija priklauso nuo tikslų, adresato ir adresanto santykių, konteksto, komunikavimo būdų ir priemonių. 3.1.2. Aptarti sakytinės, rašytinės ir elektroninės komunikacijos ypatybes. 3.1.3. Įvardyti kalbos funkcijas ir paaiškinti jų reikšmę. 3.1.4. Įvardyti komunikavimo tiesiogiai ir netiesiogiai reiškiamas intencijas, apibūdinti jų raiškos ypatumus. Paaiškinti, kaip kalba galima paveikti kito žmogaus ir visuomenės vertybines nuostatas ir požiūrius, kaip tekstais manipuluojama, pateikti pavyzdžių. 3.1.5. Aptarti mandagumo kreipinių vartojimo viešose ir oficialiose situacijose taisykles. 3.1.6. Nurodyti ir apibūdinti pagrindinius gimtosios kalbos mandagumo formulių ir kreipinių ypatumus, kurie išskiria ją iš kitų kalbų.

3.2. Taisyklingai vartoti kalbą sąmoningai paisant kalbos normos. Analizuoti tekstą kalbos taisyklingumo aspektu.	3.2.1. Paaiškinti kalbos normos sąvoką ir jos reikšmę. Išvardyti kalbos klaidų tipus, paaiškinti kalbinės „mados“ reiškinį, pateikti pavyzdžių. 3.2.2. Skirti leksikos (žodžių ir frazeologizmų) stilistinius atspalvius, tinkamai vartoti ją komunikacijos procese. 3.2.3. Žinoti gramatinės normas, lemiančias taisyklingą kalbą (kalbėjimą ir rašymą) ir paaiškinti jas. 3.2.4. Naudotis (rašybos, aiškinamuoju, frazeologiniu ir kt.) kalbos žodynais ir rasti juose reikalingą informaciją. 3.2.5. Analizuojant kalbos reiškinius, tikslingai ir tinkamai vartoti pagrindines kalbotyros sąvokas, paaiškinti jas.
3.3. Suvokti dabartinės gimtosios kalbos diferenciaciją.	3.3.1. Aptarti teritorinį dabartinės savosios etninės kalbos įvairavimą. 3.3.2. Išvardyti svarbiausius savo regiono (pvz. Klaipėdos, Vilniaus krašto) gimtosios kalbos ypatumus, pateikti jų pavyzdžių fonetikos, leksikos, gramatikos lygmenyse. Paaiškinti šių regioninių ypatumų atsiradimo priežastis. 3.3.3. Aptarti socialinę kalbos diferenciaciją, paaiškinti jos prielaidas, pateikti jaunimo žargono pavyzdžių.
3.4. Suvokti kalbą istoriniame kontekste kaip kintančią sistemą.	3.4.1. Suvokti, kad skirtingais tautos istorijos tarpsniais kalba kito ir tebekinta. Pateikti pavyzdžių. Paaiškinti, kaip ir kodėl kalba keičiasi, aptarti svarbesnius pokyčius ir jų priežastis. 3.4.2. Pateikti archaizmų pavyzdžių, paaiškinti, kokie veiksniai lemia, kad žodžiai išeina iš vartosenos. 3.4.3. Pateikti neologizmų pavyzdžių, paaiškinti, kokie veiksniai lemia jų atsiradimą kalboje. 3.4.4. Paaiškinti, kokie socialiniai kultūriniai veiksniai lėmė leksinių skolinių atsiradimą kalboje. Pateikti skolinių ir vertinių pavyzdžių. Paaiškinti šiuolaikinės globalizacijos poveikį kalbai.
3.5. Suvokti savosios etninės kalbos sisteminį ir kultūrinį savitumą.	3.5.1. Išvardyti keletą slavų kalbų, pateikti jų bendros kilmės leksikos pavyzdžių. 3.5.2. Žinoti pagrindinius rašybos ir gramatikos ypatumus, skiriančius gimtąją kalbą nuo lietuvių ar kitų europiečių kalbų, kurių mokinyms mokosi. Pateikti pavyzdžių. 3.5.3. Aptarti ir palyginti panaudotas grožinio / negrožinio teksto originalo ir jo vertimo kalbinės raiškos priemones. 3.5.4. Suvokti, kad daugiakalbystės ir daugiakultūriškumo sąlygomis funkcionuojanti gimtoji kalba yra veikiamą kitų kalbų. Pateikti atitinkamų pavyzdžių. 3.5.5. Paaiškinti, kaip kalboje atsispindi tautos pasaulėjautos, materialinės ir dvasinės kultūros savitumas, pateikti pavyzdžių.

3.6. Analizuojant ir interpretuojant kūrinį remtis literatūros teorija ir savo (kaip skaitytojo ir kultūros vartotojo) patirtimi.	3.6.1. Įvardyti literatūros rūšis ir žanrus, apibūdinti jų požymius. 3.6.2. Apibrėžti raiškos priemonių funkcijas ir analizuojant kūrinį aptarti jas. 3.6.3. Tikslingai ir tinkamai vartoti literatūrologijos sąvokas. 3.6.4. Paaiškinti, kas yra kūrinio interpretacija; kaip interpretacija priklauso nuo pasirinkto analizės aspekto, skaitytojo literatūrinės ir gyvenimo patirties, kaip interpretuojant remiamasi kūrinio kontekstu. Įžvelgti kitų interpretacijų (pvz. literatūrinėje kritikoje, teatro spektaklyje, kūrinio ekranizacijoje) idėjas, analizės aspektus, aptarti interpretacijos hipotezes ir tikslus. 3.6.5. Žinoti kūrinio (arba ištraukos) kitus interpretavimo būdus ar galimybes (raiškus skaitymas, deklamavimas, inscenizavimas, iliustracija ir pan.).
3.7. Apibūdinti kūrinio biografinį, kultūrinį, istorinį, socialinį ir filosofinį kontekstą. Atpažinti literatūroje savosios ir visuotinės kultūros ženklus, skirtingų kultūrų, epochų, socialinių, kultūrinių grupių vertybes (jų hierarchiją), požūrius.	3.7.1. Žinoti gimtosios literatūros raidos pagrindinius etapus, komentuoti jos sąsajas su kultūriniu ir filosofiniu kontekstu. Suprasti literatūros istoriškumą, ryšį su praeities kartų patyrimu. 3.7.2. Žinoti savo tautos ir valstybės pagrindinius istorinius etapus. 3.7.3. Nurodyti bruožus, būdingus epochai, kurioje kūrinys atsirado (problematiką, stilių, kalbą ir tradicijas). 3.7.4. Įvardyti svarbiausius gimtosios literatūros kūrinius ir jų kūrėjus; paaiškinti jų reikšmę gimtajai kultūrai. 3.7.5. Žinoti savosios ir visuotinės kultūros ženklus. 3.7.6. Įvardyti bendrai priimtas ir paties aprobeuojamas vertybes. 3.7.7. Analizuoti ir įvertinti literatūros kūrinių veikėjų paveikslus, remiantis jų veiksmais, kalba, elgesiu, išoriniais bruožais bei vidiniais išgyvenimais. 3.7.8. Aptarti sociologinę problematiką pastebint pavienio žmogaus gyvenimo ir funkcionavimo visuomenėje santykį.
3.8. Įžvelgti ir aptarti literatūros kūrinio intertekstualumą turinio ir raiškos lygmenyse. Palyginti panašių motyvų ar tų pačių žanrų literatūros kūrinius ir pastebėti panašumų ir skirtumų tarp įvairių epochų kultūros tekstų.	3.8.1. Įžvelgti pagrindinius motyvus ir problematiką, analizuojant įvairių epochų literatūros kūrinius ir kultūros tekstus. 3.8.2. Įvardyti tipiškus įvairių epochų grožinės literatūros rūšis ir žanrus, kalbinės raiškos ir stiliaus ypatumus. Įžvelgti kūrinio raiškos požymius, palyginus su kitais to paties žanro, rūšies tekstais. 3.8.3. Įvardyti literatūrinės tradicijas (biblines ir antikines), aptarti jų apraiškas literatūroje.
3.9. Vertinti literatūros kūrinį bei kitus kultūrinius tekstus (pvz., filmą, spektaklį ir kita).	3.9.1. Vertinti literatūrinio ir kito meno kūrinio tematikos ir problematikos aktualumą ir universalumą; tematikos ir problematikos pateikimo originalumą.

	3.9.2. Apibūdinti, kaip literatūra ir menas paveikia skaitytojo, kultūros vartotojo ir socialinės grupės estetinius, emocinius ir intelektualinius išgyvenimus. 3.9.3. Apibūdinti kūrinio estetinius bruožus. Paašškinti sąvokas: aukštoji ir masinė kultūra, visuomeninė žiniasklaida, kičas ir meno šedevrai. 3.9.4. Suvokti estetinių kategorijų (tragizmo, komizmo, grotesko, ironijos patoso, paradokso) vaidmenį tekste. 3.9.5. Įžvelgti kito skaitytojo literatūrinio ir meno kūrinio vertinimo aspektus ir principus (pvz. literatūrinėje ir meno kritikoje), lyginti su savo vertinimu.

8.4.2. Vertinimas (Mokinių pasiekimų lygių požymiai)

Šioje lentelėje pateikiami apibendrinti orientaciniai trijų lygių – patenkinamo, pagrindinio ir aukštesniojo – mokinių dalyko žinių ir supratimo, dalyko veiklos sričių ir mokymosi mokyti gebėjimų ir nuostatų ugdymosi kokybiniai aprašai. Jais vadovaujamosi priimant sprendimus apie mokinių pasiekimus ir daromą pažangą. **Išplėstinio kurso reikalavimai pateikiami paryškintu šriftu.**

Patenkinamas lygis	Pagrindinis lygis	Aukštesnysis lygis
1. Sakytinio ir rašytinio teksto suvokimas		
1.1. Atskleidamas grožinio teksto prasmę, įvardija tiesiogiai pasakytas mintis, požiūrius, nurodo kūrinio vaizduojamojo pasaulio elementus. Aptaria kūrinių remdamasis biografiniu, istoriniu, kultūriniu kontekstu. Sieja kūrinįje aprašomas vertybes su realiu gyvenimu. Pasako savo nuomonę apie skaitytą tekstą 1.2. Interpretuodamas negrožinius tekstus aptaria teksto tematiką, pagrindines problemas, tiesiogiai išreikštus požiūrius. Įvardija teksto tikslą (tikslus) ir argumentų pagrįstumą šio tikslo siekiant. Supranta, kad kalbinė komunikacija priklauso nuo dalyvių ir aplinkybių santykių. Įžvelgia autoriaus intencijas. Atskiria faktus nuo nuomonės.	1.1. Atskleidamas grožinio teksto prasmę, įvardija tiesiogiai ir netiesiogiai pasakytas mintis, požiūrius, aptaria kūrinio vaizduojamojo pasaulio elementus. Analizuoja kūrinių remdamasis biografiniu, socialiniu, istoriniu, kultūriniu kontekstu. Sieja kūrinįje aprašomas vertybes su realiu gyvenimu. Pasako savo nuomonę apie skaitytą tekstą. 1.2. Interpretuodamas negrožinius tekstus aptaria teksto tematiką, pagrindines problemas, tiesiogiai ir netiesiogiai išreikštus požiūrius. Įvardija teksto tikslą (tikslus) ir argumentų pagrįstumą šio tikslo siekiant. Supranta, kad kalbinė komunikacija priklauso nuo dalyvių ir aplinkybių santykių. Įžvelgia autoriaus intencijas. Skiria loginius ir emocinius	1.1. Atskleidamas grožinio teksto prasmę, įvardija tiesiogiai ir netiesiogiai pasakytas mintis, požiūrius, aptaria kūrinio vaizduojamojo pasaulio elementus. Argumentuotai analizuoja kūrinių remdamasis biografiniu, socialiniu, istoriniu, kultūriniu ir filosofiniu kontekstu. Išsamiai paašškina, kaip kūrinįje aprašomos vertybes siejasi su realiu gyvenimu. Argumentuotai pasako savo nuomonę apie skaitytą tekstą. 1.2. Interpretuodamas negrožinius tekstus savarankiškai aptaria teksto tematiką, pagrindines problemas, tiesiogiai išreikštus požiūrius. Įvardija teksto tikslą (tikslus) ir argumentų pagrįstumą šio tikslo siekiant. Paašškina, kaip kalbinė komunikacija priklauso nuo dalyvių ir aplinkybių santykių. Įžvelgia ir

Patenkinamas lygis	Pagrindinis lygis	Aukštesnysis lygis
1.3. Skiria funkcinius stilius (grožinis, mokslinis, šnekamasis), apibūdina jų vartojimo sritis. Suvokia stiliaus reiškinį. Atpažįsta stiliaus kalbinės raiškos priemones. Pateikia literatūros kūrinių pavyzdžių, kuriuose panaudota stilizacija 1.4. Suvokia kalbinės ir nekalbinės raiškos funkcijas konkrečiame tekste. Supranta, kad jomis siekiama paveikti adresatą. Nurodo literatūros kūrinio ir pasirinkto kito kultūros kūrinio skirtumus ir panašumus. 1.5. Pagal pateiktus kriterijus vertina teksto turinį ir raišką. Suvokia skirtingus vertinimo kriterijus: informatyvumas, aktualumas, estetiškumas. Vertinimo išvadas stengiasi pagrįsti tekstu. Pasako nuomonę apie teksto raišką. 1.6. Randa, atrenka ir apdoroja	argumentus. Atskiria faktus nuo nuomonės. Ižvelgia pasakymo nevienareikšmiškumo apraiškas ir kalbines manipuliacijas. 1.3. Skiria funkcinius stilius (grožinis, mokslinis, šnekamasis, dalykinis), apibūdina jų vartojimo sritis ir žanrus. Paaikškina stiliaus reiškinį. Aptaria, kokiomis kalbinės raiškos priemonėmis grožiniam kūriniui suteikiama stilizacija, kokia yra jos funkcija. Pateikia keletą literatūros kūrinių pavyzdžių, kuriuose panaudota stilizacija. 1.4. Paaikškina kalbinės ir nekalbinės raiškos funkcijas konkrečiame tekste ir pasako , kaip jomis siekiama paveikti adresatą. Nurodo literatūros kūrinio ir pasirinktų kitų kultūros kūrinių skirtumus ir panašumus. 1.5. Pagal tinkamus kriterijus vertina teksto turinį ir raišką. Išmano skirtingus vertinimo kriterijus: informatyvumas, aktualumas, estetiškumas, originalumas, naudojasi jais vertindamas tekstus. Vertinimo išvadas pagrindžia tekstu. Aptaria teksto raišką. Ižvelgia teksto ryšį su kitais kultūros teksta. 1.6. Randa, įvertina ir apdoroja	pakomentuoja autoriaus intencijas. Skiria loginius ir emocinius argumentus. Atskiria faktus nuo nuomonės. Savarankiškai ižvelgia pasakymo nevienareikšmiškumo apraiškas ir kalbines manipuliacijas. 1.3. Skiria funkcinius stilius (grožinis, mokslinis, šnekamasis, dalykinis, publicistinis), apibūdina jų vartojimo sritis ir žanrus. Argumentuotai paaikškina stiliaus reiškinį. Analizuoja, kokiomis kalbinės raiškos priemonėmis grožiniam kūriniui suteikiama stilizacija, kokia yra jos funkcija. Pateikia literatūros kūrinių pavyzdžių, kuriuose panaudota stilizacija. 1.4. Paaikškina kalbinės ir nekalbinės raiškos funkcijas konkrečiame tekste ir aptaria , kaip jomis siekiama paveikti adresatą. Nurodo literatūros kūrinio ir pasirinktų kitų kultūros kūrinių skirtumus ir panašumus. Savo nuomonę pagrindžia. 1.5. Pagal tinkamus kriterijus savarankiškai vertina teksto turinį ir raišką. Išmano skirtingus vertinimo kriterijus: informatyvumas, aktualumas, estetiškumas, originalumas, tikslingai naudojasi jais vertindamas tekstus. Vertinimo išvadas pagrindžia tekstu. Argumentuotai aptaria teksto raišką. Ižvelgia teksto ryšį su kitais kultūros teksta ir lygina juos pagal pasirinktus kriterijus. 1.6. Randa, įvertina ir

Patenkinamas lygis	Pagrindinis lygis	Aukštesnysis lygis
informaciją naudodamasis šiuolaikinėmis technologijomis. Išvardija rašytinės, nerašytinės, elektroninės informacijos šaltinius. Nurodo informacijos atrankos principus. 1.7. Taiko asmeniškai tinkamas teksto suvokimo strategijas prieš skaitymą / klausymą, skaitant / klausant, po skaitymo / klausymo. Mokytojo padedamas vertina savo gebėjimus suvokti tekstą.	informaciją naudodamasis šiuolaikinėmis technologijomis. Atrenka informaciją, ją sistemina, apibendrina, vertina jos svarbą ir patikimumą. Išvardija rašytinės, nerašytinės, elektroninės informacijos šaltinius. Nurodo informacijos atrankos, sisteminimo ir apibendrinimo principus. Žino būdus šaltinio patikimumui įvertinti. 1.7. Taiko asmeniškai tinkamas teksto suvokimo strategijas prieš skaitymą / klausymą, skaitant / klausant, po skaitymo / klausymo. Vertina savo gebėjimus suvokti tekstą, juos tobulina.	apdoroja informaciją naudodamasis šiuolaikinėmis technologijomis. Atrenka informaciją, ją sistemina, apibendrina, vertina jos svarbą ir patikimumą. Išvardija ir aptaria rašytinės, nerašytinės, elektroninės informacijos šaltinius. Nurodo informacijos atrankos, sisteminimo ir apibendrinimo principus. Žino tinkamiausius būdus šaltinio patikimumui įvertinti. 1.7. Taiko asmeniškai tinkamas teksto suvokimo strategijas prieš skaitymą / klausymą, skaitant / klausant, po skaitymo / klausymo. Savarankiškai vertina savo gebėjimus suvokti tekstą, juos tobulina.
2. Sakytinio ir rašytinio teksto kūrimas		
2.1. Rengdamasis kurti tekstą apsvarsto kuriamo teksto temą, tikslą (tikslus), adresato poreikius ir patirtį. Taiko įvairius informacijos radimo būdus: skaitymą, naršymą po internetą ir kt.; kaupia medžiagą ir ja naudojami. 2.2. Planuoja ir komponuoja tekstą, atsižvelgdamas į teksto žanrą. Rašo taikant rašybos, skyrybos ir gramatikos taisykles.	2.1. Rengdamasis kurti tekstą apsvarsto kuriamo teksto temą, tikslus, situaciją, numato adresato poreikius ir patirtį, parenka atitinkamą kalbinę raišką, Taiko įvairius informacijos radimo būdus: interviu, skaitymą, naršymą po internetą ir kt.; kaupia medžiagą (faktus, pavyzdžius, citatas ir kt.), tvarko ją ir naudojami. 2.2. Planuoja ir komponuoja tekstą, atsižvelgdamas į teksto žanrą: renkasi tinkamą medžiagos išdėstymo principą, numato teiginių išdėstymo tvarką, apmąsto įžangą ir pabaigą. Rašo taikant rašybos, skyrybos ir gramatikos taisykles.	2.1. Rengdamasis kurti tekstą apsvarsto kuriamo teksto temą, tikslus, situaciją, numato adresato poreikius ir patirtį, sąmoningai atsirenka kalbinę raišką, geba pagrįsti pasirinkimą. Taiko įvairius informacijos radimo būdus: interviu, skaitymą, naršymą po internetą ir kt.; kaupia medžiagą (faktus, pavyzdžius, citatas ir kt.), tvarko ją: analizuoja ir klasifikuoja, kritiškai vertina ir naudojami. 2.2. Kūrybiškai planuoja ir komponuoja tekstą, atsižvelgdamas į teksto žanrą: renkasi tinkamą medžiagos išdėstymo principą, numato teiginių išdėstymo tvarką, paremia citatomis ir pavyzdžiais, apmąsto įžangą ir pabaigą. Rašo taikant rašybos, skyrybos ir gramatikos

Patenkinamas lygis	Pagrindinis lygis	Aukštesnysis lygis
Stengiasi paisyti teksto tematinio nuoseklumo ir rišlumo. 2.3. Pagal pateiktas nuorodas redaguoja tekstą atsižvelgdamas į temą, tikslą, adresatą; teksto, pastraipos ir sakinio struktūrą; stiliaus ir kalbos normų reikalavimus (rašybos, skyrybos, gramatikos taisyklės). 2.4. Parašo tekstą laikydamasis pasirinkto mokyklinio žanro reikalavimų literatūros ar kita tema: išsako savo požiūrį, argumentuoja, daro išvadas. 2.5. Parengia ir pasako aiškia, tinkamos struktūros informacinę kalbą, pateikia tinkamų pavyzdžių. Pasirenka tinkamą kalbinę raišką siekdamas komunikavimo tikslų. Paiso fonetikos ir raiškiojo kalbėjimo / skaitymo taisyklių. 2.6. Dalyvauja įvairaus pobūdžio pokalbiuose (pašnekesyje, diskusijoje, interviu ir pan.): klausosi, klausia, atsako, prieštarauja.	Paiso teksto rišlumo, tematinio nuoseklumo. 2.3. Redaguoja tekstą atsižvelgdamas į temą, tikslą, adresatą; teksto, pastraipos ir sakinio struktūrą; stiliaus ir kalbos normų reikalavimus (rašybos, skyrybos, gramatikos taisyklės). 2.4. Parašo tekstą laikydamasis pasirinkto mokyklinio žanro reikalavimų literatūros ar kita tema.: išsako savo požiūrį, argumentuoja remdamasis įvairiais šaltiniais, diskutuoja, daro išvadas. 2.5. Parengia ir pasako aiškia, tinkamos struktūros informacinę, įtikinimo kalbą, teiginius paremia tinkamais argumentais ir pavyzdžiais. Pasirenka tinkamą kalbinę raišką siekdamas komunikavimo tikslų, naudojami neverbalinėmis raiškos priemonėmis. Paiso fonetikos ir raiškiojo kalbėjimo / skaitymo taisyklių. Prisitaiko prie auditorijos poreikių ir reakcijų. 2.6. Dalyvauja įvairaus pobūdžio pokalbiuose (pašnekesyje, diskusijoje, interviu ir pan.): klausosi, klausia, atsako, svarsto, argumentuoja, plėtoja mintis ar idėjas, prieštarauja.	taisykles. Paiso teksto rišlumo ir vientisumo, tematinio nuoseklumo. 2.3. Savarankiškai ir tikslingai redaguoja tekstą atsižvelgdamas į temą, tikslą, adresatą; teksto, pastraipos ir sakinio struktūrą; stiliaus ir kalbos normų reikalavimus (rašybos, skyrybos, gramatikos taisyklės). Paiso teksto stilistinio vientisumo. 2.4. Parašo tekstą laikydamasis pasirinkto mokyklinio žanro reikalavimų literatūros ar kita tema.: išsako savo požiūrį, argumentuoja remdamasis įvairiais šaltiniais, svarsto kontrargumentų pagrįstumą, diskutuoja, apibendrina, daro išvadas. 2.5. Kūrybiškai parengia ir pasako aiškia, tinkamos struktūros informacinę, įtikinimo ir proginę kalbą, teiginius paremia tinkamais, svarbiais argumentais ir pavyzdžiais. Pasirenka tinkamą kalbinę raišką siekdamas komunikavimo tikslų. Tikslingai naudojami verbalinėmis ir neverbalinėmis raiškos priemonėmis. Paiso fonetikos ir raiškiojo kalbėjimo / skaitymo taisyklių. Prisitaiko prie auditorijos poreikių ir reakcijų. 2.6. Dalyvauja įvairaus pobūdžio pokalbiuose (pašnekesyje, diskusijoje, interviu ir pan.): debatuose, interviu ir pan.): veiksmingai klausosi, klausia, atsako, svarsto, kelia problemas, argumentuoja, plėtoja mintis ar idėjas, prieštarauja, vertina.

Patenkinamas lygis	Pagrindinis lygis	Aukštesnysis lygis
Laikosi pokalbio etiketo taisyklių. 2.7. Taiko asmeniškai tinkamas teksto kūrimo strategijas prieš rašymą / kalbėjimą, rašydamas / kalbėdamas, po rašymo / kalbėjimo. Mokytojo padedamas vertina savo teksto kūrimo gebėjimus, juos tobulina.	Laikosi pokalbio etiketo taisyklių. 2.7. Taiko asmeniškai tinkamas teksto kūrimo strategijas prieš rašymą / kalbėjimą, rašydamas / kalbėdamas, po rašymo / kalbėjimo. Vertina savo teksto kūrimo gebėjimus, juos tobulina.	Laikosi pokalbio etiketo taisyklių. 2.7. Taikyti asmeniškai tinkamas teksto kūrimo strategijas prieš rašymą / kalbėjimą, rašydamas / kalbėdamas, po rašymo / kalbėjimo. Adekvačiai vertina savo teksto kūrimo gebėjimus ir numato būdus, kaip juos tobulinti.
3. Kalbos ir literatūros (kultūros) pažinimas		
3.1. Tinkamai dalyvauja komunikacijos procese, stengiasi paisyti kalbinės komunikacijos principų. Paaškina, kaip kalbinė komunikacija priklauso nuo tikslų, adresato ir adresanto santykių, komunikavimo būdų ir priemonių. Supranta sakytinės, rašytinės ir elektroninės komunikacijos ypatybes. Įvardija pagrindines komunikavimo tiesiogiai ir netiesiogiai reiškiamas intencijas. Supranta, kad kalba galima paveikti kito žmogaus požiūrius, kad tekstais manipuluojama, pateikia pavyzdžių. Suvokia mandagumo kreipinių vartojimo viešose ir oficialiose situacijose taisykles. Nurodo pagrindinius gimtosios kalbos mandagumo formulių ir kreipinių ypatumus, kurie išskiria gimtąją kalbą kitų	3.1. Tinkamai dalyvauja komunikacijos procese, paiso kalbinės komunikacijos principų. Skiria pagrindines kalbos funkcijas, iliustruoja jas pavyzdžiais. Paaškina, kaip kalbinė komunikacija priklauso nuo tikslų, adresato ir adresanto santykių, konteksto, komunikavimo būdų ir priemonių. Aptaria sakytinės, rašytinės ir elektroninės komunikacijos ypatybes, jas lygina. Įvardija komunikavimo tiesiogiai ir netiesiogiai reiškiamas intencijas, pateikia jų raiškos pavyzdžių. Paaškina, kaip kalba galima paveikti kito žmogaus nuostatas ir požiūrius, kaip tekstais manipuluojama, pateikia konkrečių pavyzdžių. Aptaria mandagumo kreipinių vartojimo viešose ir oficialiose situacijose taisykles. Aptaria pagrindinius gimtosios kalbos mandagumo formulių ir kreipinių ypatumus, kurie išskiria gimtąją kalbą kitų	3.1. Tinkamai dalyvauja komunikacijos procese, tikslingai paiso kalbinės komunikacijos principų. Skiria pagrindines kalbos funkcijas, aptaria jas, iliustruoja pavyzdžiais. Paaškina, kaip kalbinė komunikacija priklauso nuo tikslų, adresato ir adresanto vaidmenų ir tarpusavio santykių, konteksto, komunikavimo būdų ir priemonių, apibūdina poveikio adresatui strategijas. Aptaria sakytinės, rašytinės ir elektroninės komunikacijos ypatybes, jas lygina ir vertina. Įvardija komunikavimo tiesiogiai ir netiesiogiai reiškiamas intencijas, apibūdina jų raiškos ypatumus, pateikia pavyzdžių. Paaškina, kaip kalba galima paveikti kito žmogaus ir visuomenės vertybines nuostatas ir požiūrius, kaip ir kokiomis kalbos priemonėmis tekstuose manipuluojama, pateikia konkrečių pavyzdžių. Aptaria mandagumo kreipinių vartojimo viešose ir oficialiose situacijose taisykles, iliustruoja jas atitinkamais pavyzdžiais. Apibūdina gimtosios kalbos mandagumo formulių ir

Patenkinamas lygis	Pagrindinis lygis	Aukštesnysis lygis
kalbų fone. 3.2. Pakankamai taisyklingai vartoja kalbą, stengiasi paisyti kalbos normų. Pagal nuorodas analizuoja tekstą kalbos taisyklingumo aspektu. Supranta kalbos normos reikšmę, supranta kalbinės „mados“ reiškinį, pateikia pavyzdžių. Iš esmės skiria žodžių ir frazeologizmų stilistinius atspalvius, stengiasi tinkamai vartoti juos komunikacijos procese. Suvokia gramatinės normas, lemiančias taisyklingą kalbą ir stengiasi paaiškinti jas. Geba rasti mokytojo nurodytuose kalbos žodynuose reikalingą informaciją. Tikslingai ir tinkamai vartoja dažniausiai pasitaikančias kalbotyros sąvokas. 3.3. Suvokia dabartinės gimtosios kalbos diferenciaciją. Suvokia teritorinį dabartinės savosios etninės kalbos įvairavimą. Išvardija svarbiausius Vilniaus krašto gyventojų gimtosios kalbos ypatumus, pateikia keletą pavyzdžių. Stengiasi paaiškinti šių regioninių ypatumų atsiradimo priežastis.	kalbų fone. 3.2. Stengiasi taisyklingai vartoti kalbą, paisant kalbos normas. Analizuoja tekstą kalbos taisyklingumo aspektu. Paaikšina kalbos normos sąvoką ir jos reikšmę, pateikia paplitusių klaidų pavyzdžių, įvardija kalbos klaidų tipus; paaikšina kalbinės „mados“ reiškinį, pateikia pavyzdžių. Skiria žodžių ir frazeologizmų stilistinius atspalvius, stengiasi tinkamai vartoti juos komunikacijos procese. Nurodo gramatinės normas, lemiančias taisyklingą kalbą (kalbėjimą ir rašymą) ir paaikšina jas. Geba pasirinkti tinkamą (rašybos, bendrąjį, frazeologinį, norminį) kalbos žodyną ir rasti jame reikalingą informaciją. Tikslingai ir tinkamai vartoja pagrindines kalbotyros sąvokas, paaikšina jas. 3.3. Aptaria dabartinės gimtosios kalbos diferenciaciją. Aptaria teritorinį dabartinės savosios etninės kalbos įvairavimą. Išvardija svarbiausius Vilniaus krašto gyventojų gimtosios kalbos ypatumus, pateikia jų įvairių pavyzdžių. Paaikšina šių regioninių ypatumų atsiradimo priežastis.	kreipinių ypatumus, kurie išskiria gimtąją kalbą kitų kalbų fone, palygina raiškos būdus. 3.2. Taisyklingai vartoja kalbą, sąmoningai paisant kalbos normas. Analizuoja tekstą kalbos taisyklingumo aspektu. Paaikšina kalbos normos sąvoką ir jos reikšmę, įvardija kalbos klaidų tipus ir iliustruoja pavyzdžiais; apibūdina kalbinės „mados“ reiškinį, pateikia įvairių pavyzdžių. Skiria ir apibūdina leksikos ir frazeologizmų stilistinius atspalvius, tinkamai vartoja juos komunikacijos procese. Paaikšina gramatinės normas, lemiančias taisyklingą kalbą (kalbėjimą ir rašymą) ir paaikšina jas, iliustruoja pavyzdžiais. Tikslingai naudojasi įvairiais (rašybos, bendruoju, frazeologiniu, norminiu, tarties) kalbos žodynais ir savarankiškai randa reikalingą informaciją. Tikslingai ir tinkamai vartoja kalbotyros sąvokas, paaikšina jas. 3.3. Aptaria dabartinės gimtosios kalbos diferenciaciją, paaikšina nuo ko ji priklauso. Aptaria teritorinį dabartinės savosios etninės kalbos įvairavimą, pateikia pavyzdžių. Išvardija svarbiausius Vilniaus krašto gyventojų gimtosios kalbos ypatumus, pateikia jų pavyzdžių fonetikos, leksikos, gramatikos lygmenyse. Paaikšina šių regioninių ypatumų atsiradimo

Patenkinamas lygis	Pagrindinis lygis	Aukštesnysis lygis
Suvokia socialinę kalbos diferenciaciją, pateikia jaunimo žargono pavyzdžių. 3.4. Suvokia kalbą istoriniame kontekste kaip kintančią sistemą. Pateikia vieną kitą pavyzdį, liudijantį, kad kalba kito ir tebekinta. Supranta, kad kalba keičiasi, nurodo svarbesnius pokyčius. Nurodo tekstuose archaizmus ir neologizmus, bando paaiškinti jų reikšmę. Pateikia vieną kitą istorinį veiksnių, kuris lėmė leksinių skolinių atsiradimą kalboje. Pateikia keletą skolinių ir vertinių pavyzdžių. Suvokia šiuolaikinės globalizacijos poveikį kalbai. 3.5. Suvokia savosios etninės kalbos sisteminį ir kultūrinį savitumą. Išvardija bent porą kalbų, giminiškų gimtajai, pateikia jų bendros kilmės leksikos pavyzdžių. Nurodo vieną kitą pagrindinį rašybos ir/ar gramatikos ypatumą, skiriančią gimtąją kalbą nuo lietuvių ar kitų europiečių kalbų, kurių mokinytis mokosi. Stengiasi palyginti panaudotas kalbinės raiškos priemones grožinio / negrožinio teksto originale ir jo vertime.	Aptaria socialinę kalbos diferenciaciją, pateikia jaunimo žargono pavyzdžių. 3.4. Suvokia kalbą istoriniame kontekste kaip kintančią sistemą. Pateikia keletą pavyzdžių, liudijančių, kad skirtingais istorijos tarpsniais kalba kito ir tebekinta. Supranta, kaip ir kodėl kalba keičiasi, aptaria svarbesnius pokyčius. Nurodo tekstuose archaizmus ir neologizmus, pateikia kitų pavyzdžių, bando paaiškinti, kokie veiksniai lėmė šių žodžių išnykimą ir atsiradimą vartosenoje. Pateikia keletą istorinių veiksnių, kurie lėmė leksinių skolinių atsiradimą kalboje. Pateikia įvairių skolinių ir vertinių pavyzdžių. Paaiškina šiuolaikinės globalizacijos poveikį kalbai, pateikia pavyzdžių. 3.5. Suvokia savosios etninės kalbos sisteminį ir kultūrinį savitumą. Išvardija keletą kalbų, giminiškų gimtajai, pateikia jų bendros kilmės leksikos pavyzdžių. Nurodo pagrindinius rašybos ir/ar gramatikos ypatumus, skiriančius gimtąją kalbą nuo lietuvių ar kitų europiečių kalbų, kurių mokinytis mokosi, pateikia pavyzdžių. Palygina panaudotas kalbinės raiškos priemones grožinio / negrožinio teksto originale ir jo vertime.	priežastis ir mechanizmus. Aptaria socialinę kalbos diferenciaciją, paaiškina jos prielaidas, pateikia jaunimo žargono pavyzdžių, vertina juos. 3.4. Suvokia kalbą istoriniame kontekste kaip kintančią sistemą. Pateikia įvairių pavyzdžių, liudijančių, kad skirtingais istorijos tarpsniais kalba kito ir tebekinta. Paaiškina, kaip ir kodėl kalba keičiasi, aptaria svarbesnius pokyčius. Nurodo tekstuose archaizmus ir neologizmus, pateikia įvairių kitų pavyzdžių, paaiškina, kokie veiksniai lemia žodžių išnykimą ir atsiradimą vartosenoje. Argumentuotai paaiškina, kokie istoriniai veiksniai lėmė leksinių skolinių atsiradimą kalboje, iliustruoja atitinkamais skolinių ir vertinių pavyzdžiais. Paaiškina ir įvertina šiuolaikinės globalizacijos poveikį kalbai, pateikia pavyzdžių. 3.5. Suvokia savosios etninės kalbos sisteminį ir kultūrinį savitumą. Išvardija keletą kalbų, giminiškų gimtajai, palygina jas, pateikia jų bendros kilmės įvairių leksikos pavyzdžių. Aptaria pagrindinius rašybos ir gramatikos ypatumus, skiriančius gimtąją kalbą nuo lietuvių ar kitų europiečių kalbų, kurių mokinytis mokosi, pateikia pavyzdžių. Palygina ir aptaria panaudotas kalbinės raiškos priemones grožinio / negrožinio teksto originale ir jo vertime.

Patenkinamas lygis	Pagrindinis lygis	Aukštesnysis lygis
Suvokia, kad daugiakalbystės sąlygomis funkcionuojanti tam tikro Lietuvos regiono (pvz., Vilniaus krašto) gyventojų gimtoji kalba yra veikiami kitų kalbų. Suvokia, kad kalboje atsispindi tautos pasaulėjautos savitumas, pateikia vieną kitą pavyzdį. 3.6. Analizuodamas ir interpretuodamas kūrinį, stengiasi tikslingai remtis literatūros teorijos elementais ir savo (kaip skaitytojo) patirtimi. Žino literatūros rūšis ir gali pateikti bent po du jų požymius ar ir bent po vieną būdingą kiekvienos rūšies žanrą; pateikia bent po vieną pavyzdį/keletą pavyzdžių. Atpažįsta pavienes raiškos priemonės, analizuodamas kūrinį aptaria jas ir siekia apibrėžti jų funkcijas tekste. Tikslingai ir tinkamai vartoja dažniausiai pasitaikančias literatūrologijos sąvokas, vartoja jas interpretuodamas kūrinį. Aptaria literatūrinio kūrinio (ar ištraukos) pagrindinę tematiką. Aptaria ir įvertina literatūros kūrinių veikėjų paveikslus, remiantis jų veiksmais, kalba, elgesiu, išoriniais bruožais bei vidiniais išgyvenimais. Suvokia pavienio žmogaus gyvenimo ir jo kai kurių	Suvokia, kad daugiakalbystės ir daugiakultūriškumo sąlygomis funkcionuojanti tam tikro Lietuvos regiono (pvz., Vilniaus krašto) gyventojų gimtoji kalba yra veikiami kitų kalbų, pateikia pavyzdžių. Paaikškina, kaip kalboje atsispindi tautos pasaulėjautos, materialinės kultūros savitumas, pateikia pavyzdžių. 3.6. Analizuodamas ir interpretuodamas kūrinį tikslingai ir tinkamai remiasi literatūros teorijos elementais ir savo (kaip skaitytojo ir kultūros vartotojo) patirtimi. Žino literatūros rūšis ir gali pateikti bent po du jų požymius ir bent po du būdingus kiekvienos rūšies žanrus; pateikia keletą pavyzdžių. Atpažįsta tekste dominuojančias raiškos priemones, analizuodamas kūrinį aptaria jas ir apibrėžia jų funkcijas tekste. Tikslingai ir tinkamai vartoja literatūrologijos sąvokas, remiasi jomis interpretuodamas kūrinį. Aptaria literatūrinio kūrinio (ar ištraukos) dominuojančią tematiką. Analizuoja ir įvertina literatūros kūrinių veikėjų paveikslus, remiantis jų veiksmais, kalba, elgesiu, išoriniais bruožais bei vidiniais išgyvenimais, aptaria veikėjo poelgių motyvaciją. Suvokia ir aptaria pavienio žmogaus gyvenimo ir jo kai	Paaikškina, kaip daugiakalbystės ir daugiakultūriškumo sąlygomis funkcionuojanti tam tikro Lietuvos regiono (pvz., Vilniaus krašto) gyventojų gimtoji kalba yra veikiami kitų kalbų, pateikia atitinkamų pavyzdžių. Argumentuotai paaikškina, kaip kalboje atsispindi tautos pasaulėjautos, materialinės ir dvasinės kultūros savitumas, pateikia atitinkamų pavyzdžių. 3.6. Analizuodamas ir interpretuodamas kūrinį tikslingai ir tinkamai remiasi literatūros teorijos išmanymu ir savo (kaip skaitytojo ir kultūros vartotojo) patirtimi. Įvardija literatūros rūšis ir pagrindinius žanrus, apibūdina jų požymius; pateikia pavyzdžių. Analizuoja ir vertina kūrinį žanro ir rūšies aspektu, lygina su kitais to žanro kūriniais. Atpažįsta tekste dominuojančias raiškos priemones, analizuodamas kūrinį aptaria jas, klasifikuoja ir apibrėžia jų funkcijas tekste. Tikslingai ir tinkamai vartoja įvairias literatūrologijos sąvokas, remiasi jomis interpretuodamas kūrinį. Visapusiškai aptaria literatūrinio kūrinio (ar ištraukos) tematiką. Analizuoja ir įvertina literatūros kūrinių veikėjų paveikslus, remiantis jų veiksmais, kalba, elgesiu, išoriniais bruožais, bei vidiniais išgyvenimais, aptaria veikėjo elgesio motyvaciją. Aptaria sociologinę problematiką; pastebi ir aptaria pavienio žmogaus

Patenkinamas lygis	Pagrindinis lygis	Aukštesnysis lygis
veiksmų visuomenėje santykį. Paaishkina, kas yra kūrinio interpretacija ir kuo ji skiriasi nuo analizės; sieja interpretaciją su pasirinktu analizės aspektu, skaitytojo literatūrine ir gyvenimo patirtimi; paaishkina, kaip interpretuojant galima panaudoti kūrinio kontekstus. Pagal nuorodas išvelgia kito skaitytojo kūrinio analizės aspektus ir interpretacijos principus (pvz. literatūros vadovėlyje). Pateikia grožinio teksto interpretavimo būdus ar galimybes (raiškus skaitymas, deklamavimas, iliustracija ir pan.). 3.7. Pateikia kūrinio konteksto elementus (žr. 1.1.). Atpažįsta literatūros kūriniuose tipiškiausius ir aiškiai išreikštus savosios ir visuotinės kultūros ženklus, skirtingų epochų, socialinių grupių požiūrius. Nurodo po kelis būdingiausius literatūrinių epochų bruožus. Žino savo tautos ir valstybės svarbiausius istorinius etapus. Žino gimtosios literatūros raidos pagrindinius etapus. Pateikia autorių ir kūrinių pavyzdžių. Supranta literatūros istoriškumą, ryši su praeities kartų patyrimu. Ivardija kelis svarbiausius gimtosios literatūros kūrinius ir jų kūrėjus.	kurių funkcijų visuomenėje santykį. Paaishkina, kas yra kūrinio interpretacija ir kuo ji skiriasi nuo analizės; sieja interpretaciją su analizės elementais/pasirinktu analizės aspektu, skaitytojo literatūrine ir gyvenimo patirtimi; paaishkina, kaip interpretuojant galima remtis kūrinio kontekstu. Išvelgia kito skaitytojo kūrinio analizės aspektus ir interpretacijos principus (pvz. literatūrinėje kritikoje). Pateikia grožinio teksto interpretavimo būdus ar galimybes (raiškus skaitymas, deklamavimas, inscenizavimas, dailė ir pan.). 3.7. Apibūdina kūrinio kontekstą (žr. 1.1.). Atpažįsta literatūros kūriniuose tipinius ir aiškiai išreikštus savosios ir visuotinės kultūros ženklus, skirtingų epochų, socialinių grupių vertybes, požiūrius. Nurodo būdingiausius literatūrinių epochų bruožus (tematiką, tradicijas, stilių ar/ir kalbą). Žino savo tautos ir valstybės pagrindinius istorinius etapus, paaishkina istorijos įtaką literatūrai. Žino gimtosios literatūros raidos pagrindinius etapus, komentuoja jos kai kurias ryškesnes sąsajas su kultūriniu kontekstu. Supranta literatūros istoriškumą, ryši su praeities kartų patyrimu. Ivardija svarbiausius gimtosios literatūros kūrinius ir jų kūrėjus; paaishkina jų reikšmę gimtajai	gyvenimo ir funkcionavimo visuomenėje santykį. Paaishkina, kas yra kūrinio interpretacija ir kuo ji skiriasi nuo analizės; sieja interpretaciją su analize/pasirinktu analizės aspektu, skaitytojo kultūrine, literatūrine ir gyvenimo patirtimi; interpretuojant remiasi kūrinio kontekstu/kontekstais. Išvelgia kito skaitytojo kūrinio analizės aspektus ir interpretacijos principus (pvz. literatūrinėje kritikoje, teatro spektaklyje, kūrinio ekranizacijoje). Pateikia grožinio teksto interpretavimo būdus ar galimybes (raiškus skaitymas, deklamavimas, inscenizavimas, dailė, pantomima ir pan.). 3.7. Apibūdina kūrinio kontekstą (žr. 1.1.). Atpažįsta literatūroje gimtosios ir visuotinės kultūros ženklus, skirtingų kultūrų, epochų, socialinių grupių vertybes, požiūrius. Nurodo būdingus literatūrinių epochų bruožus (tematiką, problematiką, tradicijas, stilių ir kalbą). Žino savo tautos ir valstybės pagrindinius istorinius etapus, svarbiausius įvykius ir asmenybes; paaishkina istorijos įtaką literatūrai. Žino gimtosios literatūros raidos pagrindinius etapus, komentuoja jos sąsajas su kultūriniu ir filosofiniu kontekstu. Supranta literatūros istoriškumą, ryši su praeities kartų patyrimu. Ivardija svarbiausius gimtosios literatūros kūrinius ir jų kūrėjus; paaishkina jų reikšmę gimtajai literatūrai ir

Patenkinamas lygis	Pagrindinis lygis	Aukštesnysis lygis
Žino kelis svarbiausius gimtosios ir visuotinės kultūros ženklus. Įvardija kelias bendrai priimtas ar ir paties arobuojamas vertybes. 3.8. Įžvelgia ir aptaria literatūros kūrinio ryšį su kitu grožiniu tekstu turinio lygmenyje. Gali palyginti panašių motyvų ar tų pačių žanrų du literatūros kūrinius nurodytu aspektu. Pastebi tarp jų ryškiausius panašumus ir skirtumus. Įžvelgia aiškiai išreikštus pagrindinius motyvus, analizuojant literatūros kūrinius ir kultūros tekstus. Pateikia bent vieną pavyzdį kūrinio ta pačia tematika. 3.9. Stengiasi vertinti literatūros kūrinį bei kitus kultūrinius tekstus (pvz., filmą, spektaklį ir kita). Vertina pavienių literatūrinio kūrinio temų ir problemų aktualumą. Paaškina, kaip literatūrinis kūrinys paveikia skaitytojo estetinius, emocinius ir intelektualinius išgyvenimus. Pateikia pavyzdžių iš savo, kaip skaitytojo, patirties. Stengiasi apibūdinti kūrinio kai	literatūrai. Žino kelis gimtosios ir visuotinės kultūros ženklus. Pateikia pavyzdžių. Įvardija bendrai priimtas ir paties arobuojamas vertybes. 3.8. Įžvelgia ir aptaria literatūros kūrinio intertekstualumą turinio lygmenyje. Gali palyginti panašių motyvų ar tų pačių žanrų literatūros kūrinius nurodytais aspektais. Pastebi ir pagal nurodymus aptaria panašumus ir skirtumus tarp įvairių epochų literatūros tekstų. Įžvelgia pagrindinius motyvus ir problematiką, analizuojant įvairių epochų literatūros kūrinius ir kultūros tekstus. Pateikia porą pavyzdžių kūrinių ta pačia tematika. Įvardija literatūrines tradicijas (biblines ir antikines), pagal nuorodą aptaria jų apraiškas literatūros kūrinyje, pateikia pavyzdžių. 3.9. Vertina literatūros kūrinį bei kitus kultūrinius tekstus (pvz., filmą, spektaklį ir kita). Vertina literatūrinio ir meno kūrinio tematikos ir problematikos aktualumą ir universalumą. Paaškina, kaip literatūrinis ir meno kūrinys paveikia skaitytojo/kultūros vartotojo estetinius, emocinius ir intelektualinius išgyvenimus. Pateikia pavyzdžių iš savo ir kitų skaitytojų/kultūros vartotojų patirties. Apibūdina kūrinio svarbiausius	kultūrai. Žino gimtosios ir visuotinės kultūros ženklus. Pateikia pavyzdžių. Įvardija bendrai priimtas ir paties arobuojamas vertybes. 3.8. Įžvelgia ir aptaria literatūros kūrinio intertekstualumą turinio ir raiškos lygmenyse. Palygina panašių motyvų ar tų pačių žanrų ir rūšių literatūros kūrinius. Pastebi panašumus ir skirtumus tarp įvairių epochų literatūros ir kultūros tekstų ir aptaria juos. Įžvelgia pagrindinius motyvus ir problematiką, analizuojant įvairių epochų literatūros kūrinius ir kultūros tekstus. Pateikia pavyzdžius literatūros ir meno kūrinių tais pačiais motyvais, aptaria jų panašumus ir savitumą. Įvardija literatūrines tradicijas (biblines ir antikines), aptaria jų apraiškas literatūroje ir kitose kultūros tekstuose, pateikia pavyzdžių. 3.9. Vertina literatūros kūrinį bei kitus kultūrinius tekstus (pvz., filmą, spektaklį ir kita). Argumentuotai vertina literatūrinio ir meno kūrinio tematikos ir problematikos aktualumą ir universalumą; tematikos ir problematikos pateikimo originalumą. Paaškina, kaip literatūra ir menas paveikia skaitytojo, kultūros vartotojo ir socialinės grupės estetinius, emocinius ir intelektualinius išgyvenimus. Pateikia pavyzdžių. Apibūdina kūrinio estetinius bruožus. Paaškina sąvokas:

Patenkinamas lygis	Pagrindinis lygis	Aukštesnysis lygis
kuriuos ryškiausius estetinius bruožus. Pateikia aukštosios ir masinės kultūros apraiškos pavyzdžių.	estetinius bruožus. Pateikia aukštosios ir masinės kultūros apraiškos pavyzdžių. Paaishkina sąvokas: visuomeninė žiniasklaida, kičas ir meno šedevrai.	aukštoji ir masinė kultūra, visuomeninė žiniasklaida, kičas ir meno šedevrai.
Ižvelgia estetiškes kategorijas (tragizmo, komizmo, patoso) tekste.	Ižvelgia estetiškes kategorijas (tragizmo, komizmo, grotesko, ironijos , patoso) ir paaishkina jų vaidmenį tekste.	Ižvelgia estetiškes kategorijas (tragizmo, komizmo, grotesko, paradokso) ir paaishkina jų vaidmenį tekste.
Pagal nurodymus ižvelgia kito skaitytojo (vadovėlio autoriaus) literatūrinio kūrinio tiesioginio vertinimo aspektus ir principus.	Ižvelgia kito skaitytojo literatūrinio kūrinio tiesioginio vertinimo aspektus ir principus (pvz. literatūrinėje kritikoje).	Ižvelgia kito skaitytojo (pvz. literatūrinėje ir meno kritikoje) literatūrinio ir meno kūrinio vertinimo aspektus, principus ir raiškos būdus, lygina su savo vertinimu.

8.4.3. Turinio apimtis

8.4.3.1. Baltarusių kalbos turinio apimtis bus parengta ir paskelbta UPC interneto svetainėje www.upc.smm.lt

8.4.3.2. Lenkų kalba

Ugdymo turinį sudaro:

- privalomų kūrinių sąrašas;
- teminiai/ probleminiai pjūviai.

Privalomų kūrinių sąrašė pateikti kūriniai, kuriuos privaloma perskaityti ištisai ir išsamiai išanalizuoti. Kitiems kūriniams skiriama žymiai mažiau valandų. Kūrinių nagrinėjimo tvarką per dvejus metus, atsižvelgdamas į savo individualiąją programą, nustato pats mokytojas.

Privalomų kūrinių sąrašas:

1. Sofokles *Antygona*
2. W. Szekspir *Hamlet*
3. A. Mickiewicz *Dziady, cz. III*
4. A. Mickiewicz *Pan Tadeusz*
5. E. Orzeszkowa *Nad Niemnem*
6. B. Prus *Lalka*
7. St. Wyspiański *Wesele*
8. S. Żeromski *Ludzie bezdomni*
9. Z. Nałkowska *Granica*
10. A. Camus *Dżuma*
11. Cz. Miłosz *Dolina Issy*
12. S. Mrożek *Tango*
13. T. Konwicki *Kronika wypadków miłosnych*
14. O. Tokarczuk *Prawiek i inne czasy*

Mokantis bendruoju kursu skaitomos ir nagrinėjamos ir kitų reikšmingų lenkų ir visuotinės literatūros autorių kūrinių ištraukos (pagal galimybę skatinant mokinius perskaityti tuos kūrinius ištisai) **ir pasirinkti** (pageidautina, kad tai būtų pagrindinėje mokykloje nenagrinėti) **eilėraščiai:**

Dante *Boska komedia*, J. W. Goethe *Faust*, A. Mickiewicz *Dziady, cz. IV*, J. Słowacki *Kordian*, H. Balzak *Ojciec Goriot*, H. Sienkiewicz *Trylogia*, W. S. Reymont *Chłopi* (tom I – *Jesień*), F. Dostojewski *Zbrodnia i kara*, M. Dąbrowska *Noce i dnie*, S. Żeromski *Przedwiośnie*, W. Gombrowicz *Ferdydurke*, F. Kafka *Przemiana* albo *Proces*, M. Bułhakow *Mistrz i Małgorzata*, J.

Iwaszkiewicz (opowiadania do wyboru), J. Mackiewicz *Droga donikąd*, T. Borowski (opowiadania do wyboru z tomu *Pożegnanie z Marią i Kamienny świat*), Cz. Miłosz *Rodzinna Europa* albo *Zniewolony umysł*, G. Herling-Grudziński *Inny świat*, T. Konwicki *Bohiń*, A. Stasiuk (opowiadania do wyboru).

F. Petrarca, J. Kochanowski, J. A. Morsztyn, I. Krasicki, A. Puszkina, A. Mickiewicz, J. Słowacki, C. K. Norwid, L. Staff, Ch. Baudelaire, K. Przerwa – Tetmajer, B. Leśmian, J. Tuwim, K. I. Gałczyński, J. Czechowicz, K. K. Baczyński, S. Grochowiak, M. Białoszewski, T. Różewicz, Cz. Miłosz, Z. Herbert, W. Szymborska, J. Twardowski, S. Barańczak, E. Stachura, E. Lipska, B. Maj, A. Świetlicki, A. Rybalko.

Dalyko turinio apimtis programoje pateikiama **teminiais/probleminiais pjūviais**. Kiekvieną teminį/probleminį pjūvį sudaro nagrinėtini **kalbos ir literatūros aspektai bei kūrinių sąrašas** (į jį įtraukti privalomi ir laisvai pasirenkami autoriai ir kūriniai). Tie patys pjūviai skirti bendrajam ir išplėstiniam kursui (papildomas išplėstinio kurso turinys išskirtas paryškintu šriftu).

Mokytojas savo nuožiūra gali pats pasirinkti, kokius kūrinius arba jų ištraukas iš privalomų kūrinių sąrašo ir laisvai pasirenkamų tekstų tikslinga pasirinkti nurodytiems teminių/probleminių pjūvių aspektams nagrinėti.

Programa leidžia mokytojui pasirinkti ir tradicinį literatūros mokymosi būdą – chronologinį. Svarbu, kad būtų paisoma programoje numatytų pasiekimų (žr. „Mokinių pasiekimai“). Be to, nagrinėjant tam tikrus aspektus reikėtų atsižvelgti į temas, pateikiamas privalomais teminiais pjūviais.

Kalbos temų, pateikiamų probleminiuose pjūviuose, nagrinėjimas turėtų būti kreipiamas ne į teorinius dalykus, o į praktinę analizę. Įvairūs tekstai (negrožiniai ir grožiniai) reikalingi kalbinės raidos, žanro, stiliaus ypatumų analizei. Kalbos ugdymas apima visas keturias kalbinės veiklos sritis (klausymas, kalbėjimas, skaitymas, rašymas). Pagrindinėje mokykloje įgytos kalbos sandaros žinios ir suformuoti taisyklingo kalbos vartojimo žodžiu ir raštu gebėjimai gilinami pagal poreikius.

Sudarydamas individualiąją **išplėstinio kurso** programą mokytojas gali pasirinkti vieną iš dviejų išplėstinio kurso variantų:

Išplėstinis kursas = bendrojo kurso programa + programos kryptingas papildymas, pagilinimas (tai, kas išskirta paryškintu šriftu)

Išplėstinis kursas = bendrojo kurso programa + siūlomi papildomi teminiai/probleminiai pjūviai

Išplėstinio kursu besimokantys mokiniai, siekdami savarankiškai išsikeltų gimtosios kalbos mokymosi tikslų, gali kartu su mokytoju rinktis papildomai siūlomus teminius pjūvius.

Teminiai/ probleminiai privalomieji pjūviai

1. Tekstų įvairovė.
2. Tapatybės paieškos.
3. Žmogus ir tradicija.
4. Žmogus istorijos kūryje.
5. Žmogus vertybių pasaulyje.
6. Žmogus tarp kitų žmonių.

Siūlomi papildomi teminiai/probleminiai pjūviai išplėstiniam kursui

1. Literatūra ir menas.
2. Naujausioji lenkų literatūra.
3. Šiuolaikinė lenkų literatūra Lietuvoje.
4. Lietuvos tautų (arba: tautinių mažumų) kultūra.
5. Biblijos motyvai lenkų ir visuotinėje literatūroje.
6. Lenkų ir Europos literatūrų ryšiai.
7. Lenkų kalba Lietuvoje.
8. Lenkų kalbos pasaulėvaizdis.
9. Vertimo ypatumai.
10. Frazeologizmai ir jų atitikmenys kitose kalbose.

Tekstų įvairovė

1. Teksto žanrų įvairovė.

1.1. Literatūros rūšys ir žanrai (*rodzaje i gatunki literackie*)⁶.

1.2. Negrožinių tekstų žanrai: publicistiniai (pvz., straipsnis, interviu, **reportažas**, recenzija, **feljetonas**); moksliniai (pvz., **paskaitos tekstas**, pranešimas, **mokslinis straipsnis**); dalykiniai (pvz., gyvenimo aprašymas, prašymas); **propagandiniai**; reklaminiai tekstai. Vieša kalba. Elektroniniai tekstai.

1.3. Mokyklinių tekstų žanrai: samprotaujamojo pobūdžio rašinys (*rozprawka*), grožinio teksto interpretacija (*esej interpretacyjny*), vieša kalba, **recenzija**.

1.4. Neverbaliniai tekstai.

2. Funkciniai stiliai, jų ypatumai ir kalbinė raiška. Publicistinis, dalykinis, mokslinis, šnekamasis stilius. Grožinės literatūros stilius. Teksto intertekstualumas. Stilizacija grožiniuose kūriniuose (*stylizacja archaiczna, gwarowa, środowiskowa*).

3. Teksto kūrimas ir vertinimas.

3.1. Kompozicija. Teksto struktūra.

3.2. Teksto temos plėtojimo vientisumas. Teksto pavadinimo funkcijos ir raiška. Pastraipos. Teksto rišlumas; gramatinės ir leksinės priemonės jam pasiekti. Teksto stiliaus vientisumas.

3.3. Teksto rengimo etapai (pasirengimas, teksto rašymas, redagavimas). Kalbos taisyklumas. Žodžių ir gramatinių konstrukcijų sinonimika. Kalbos priemonių derinimas (semantiniu ir gramatiniu atžvilgiu).

3.4. Kūrybiniai bandymai.

3.5. Sakytinių ir rašytinių tekstų vertinimas.

4. Grožinio teksto suvokimas.

4.1. Skaitymo strategijos (būdai): apžvalginis, pažintinis, detalusis, atrankinis.

4.2. Teksto analizė. Galimi aspektai: kultūrinis, **sociologinis**, semantinis, stilistinis, estetinis, **filosofinis**. Literatūrologijos sąvokų panaudojimas teksto analizei.

4.3. Interpretacija.

4.3.1. Motyvai ir kontekstai.

4.3.2. Hipotezių kėlimas ir patikrinimas. Teksto struktūros (išorinės ir vidinės) analizė: teksto grafinis pavidalas, kompozicija, komunikacinė situacija (sakytojo ir adresato santykis), vaizduojamasis pasaulis (*świat przedstawiony w epice, obrazy poetyckie w liryce*) ir jo kalbinė raiška: erdvė, laikas, veikėjai / lyrinis subjektas, siužetas / vyksmas, tai situacijos plėtojimas, kaip ji kinta (*sytuacja liryczna w wierszu*).

4.3.3. Teksto temos, problemos, idėjų, vertybių apibendrinimas.

4.3.4. Samprotaujamojo pobūdžio rašinys (*rozprawka*), kaip sintetinės grožinių tekstų interpretacijos forma. Interpretacijų būdų ir aspektų įvairovė (skaitytojo, **literatūrinės kritinės**, meninės interpretacijos teatre, kine, daileje). Teksto interpretacija (*esej interpretacyjny*).

4.4. Grožinio teksto vertinimo galimi aspektai: estetiškumas, aktualumas, originalumas, daugiareikšmiškumas. Grožinio teksto vertybės (pažintinės, moralinės, emocinės, estetinės ir pan.). **Tekstų lyginimas pasirinktais aspektais**. Literatūros pažinimo ir literatūros proceso išmanymo panaudojimas, interpretuojant ir vertinant konkretų tekstą.

Kūrinių sąrašas:

Skirtingų literatūros rūšių ir žanrų tekstų ištraukos (pasirinktina). Pasirinktina nagrinėti aktuales žiniasklaidos (spaudos, internetinės žiniasklaidos, televizijos, radijo) tekstus.

Parinkti verbaliniai ir neverbaliniai kultūros tekstai⁷.

Tapatybės paieškos

Kalbinis ugdymas:

1. Dabartinės lenkų kalbos diferenciacija.

1.1. **Teritorinės lenkų kalbos atmainos**. Vilniaus krašto lenkų kalbos regioniniai fonetikos, gramatikos ir leksikos ypatumai.

⁶ Skliausteliuose rašomos sąvokos lenkų kalba.

⁷ Žr. *Mokinių pasiekimai* p. 1.4. ir p. 1.5.2.

- 1.2. **Socialinės lenkų kalbos atmainos (*odmiany środowiskowe*).**
2. Kalbų kontaktai daugiakultūroje aplinkoje.
 - 2.1. Kalbų interferencija: skoliniai (*zapozyczenia*) ir **semantiniai, darybiniai, frazeologiniai ir sintaksiniai** vertiniai (*kalki*).
 - 2.2. Įvairių (grožinių ir negrožinių) tekstų vertimas į lenkų kalbą.
 - 2.3. **Globalizacijos poveikis kalbai.**
- Kultūrinis ir literatūrinis ugdymas:**
 1. Tautinės tapatybės elementai: kalba, kultūra, religija, tradicijos, tautiniai simboliai. Jų vaidmuo globalizacijos laikais. Kosmopolitizmas.
 2. Lokalinė tapatybė. Gimtinių reikšmė žmogaus gyvenime. Mažųjų tėvynių vaizdai lenkų literatūroje.
 3. Tapatybės problemos daugiatautėje ir daugiakultūroje aplinkoje. Sudėtinga lietuvių-lenkų-baltarusių paribio gyventojų tapatybė.
 4. **Kultūrų įvairovė, kaip būdingas šiuolaikinio pasaulio bruožas. Kultūrų tarpusavio sąveika.** Tolerancija kitoms kultūroms, kalboms, papročiams.
 5. Lietuviškieji motyvai lenkų literatūroje.
 6. Lygiavimasis į autoritetus. Pasaulio kultūrai nusipelnę lenkai.

Kūrinių sąrašas⁸:

- A. Mickiewicz *Pan Tadeusz*
 E. Orzeszkowa *Nad Niemnem*
- B. Prus *Lalka*
 S. Wyspiański *Wesele*
 S. Żeromski *Przedwiośnie*
 B. Schulz *Sklepy cynamonowe*
 M. Wańkowicz *Szczenięce lata, Ziele na kraterze*
 Cz. Miłosz *Dolina Issy, Rodzinna Europa, Szukanie ojczyzny, Polski język // Abecadło Miłosza, Piesek przydrożny*
 S. Mrożek *Emigranci*
 T. Konwicki *Bohiń, Kronika wypadków miłosnych*
 R. Kapuściński *Kirgiz schodzi z konia, Podróże z Herodotem* lub inne
 Jan Paweł II *Pamięć i tożsamość*
 S. Chwin *Hanemann*
 A. Stasiuk *Dukla*

Parinkti eilėraščiai. Rekomenduojami autoriai: T. Bujnicki, K. Iłakowiczówna, Z. Herbert, T. Różewicz, J. Twardowski, S. Barańczak ir kiti.
 Vilniaus krašto autorių, rašančių lenkų kalba, kūryba (proza ir poezija).
 Parinkti verbaliniai ir neverbaliniai kultūros tekstai.

Žmogus ir tradicija

Kalbinis ugdymas:

1. Lenkų žodyno raida. Naujažodžiai.
 - 1.1. Leksikos plėtotės būdai (žodžių dariniai, semantiniai bei frazeologiniai naujadarai, svetimžodžiai).

⁸ *Kūrinių sąrašas* - į jį įtraukti privalomi ir laisvai pasirenkami autoriai ir kūriniai. Šių tekstų paskirtis – padėti mokytojui suplanuoti ugdymo procesą. Mokytojas savo nuožiūra gali pats pasirinkti, kokius kūrinius arba jų ištraukas iš privalomų kūrinių sąrašo ir laisvai pasirenkamų tekstų tikslinga pasirinkti nurodytiems teminių/probleminių pjūvių aspektams nagrinėti.

1.2. Kalbinės „mados“ (*moda językowa*).

2. Kalbos pasaulėvaizdis (kalbos metaforos, kalbos stereotipai).

Kultūrinis ir literatūrinis ugdymas:

1. Antikinės kultūros atspindžiai literatūroje ir menuose.
2. Krikščionybės tradicijos Europos ir lenkų kultūroje.
3. Lenkų tradicijos ir kultūros ženklai literatūroje. Sarmatiškosios tradicijos. Liaudies tradicijos ir apeigos.
4. Tautinių vertybių idealizavimas ir polemika su tradicija.
5. Aukštoji ir masinė kultūra. Populiariosios kultūros apraška ir jų vertinimas.
6. Šeimos vaidmuo pažįstant ir tęsiant tradicijas.
7. Prisirišimas prie tradicijų ir tradicijos „laužymas“.
8. Literatūrinė tradicija. **Kūrėjų ir jų kartų dialogas, polemika.**

Kūrinių sąrašas:

Biblia

J. Kochanowski *Pieśni*

A. Mickiewicz *Pan Tadeusz, Ballady i romanse, Dziady cz. II*

H. Sienkiewicz *Trylogia*

E. Orzeszkowa *Nad Niemnem*

S. Przybyszewski *Confiteor*

W. S. Reymont *Chłopi*

S. Wyspiański *Wesele*

M. Dąbrowska *Noce i dnie*

M. Bułhakow *Mistrz i Małgorzata*

W. Gombrowicz *Ferdydurke, Trans-Atlantyk, Dzienniki*

Cz. Miłosz *Dolina Issy*

T. Różewicz *Kartoteka*

S. Mrożek *Tango*

O. Tokarczuk *Prawiek i inne czasy*

W. Borzestowski *Nocny sprzedawca owoców*

Parinkti eilėraščiai. Rekomenduojami autoriai: L. Staff, B. Leśmian, J. Lechoń, K. I. Gałczyński, Z. Herbert, M. Białoszewski, T. Różewicz, J. Twardowski, Cz. Miłosz ir kt.

Parinkti verbaliniai ir neverbaliniai kultūros tekstai.

Žmogus istorijos sukury

Kalbinis ugdymas:

1. Kalba kaip dinamiškas reiškiny, susijęs su tautos istorija.

1.1. Lenkų kalbos raida ir jos pėdsakai literatūros tekstuose.

1.2. **Pagrindiniai istoriniai procesai fonetikos (*pochodzenie „ó“ i „rz“*) ir leksikos lygmenyse.**
Archaizmai.

1.3. **Seniausieji lenkų raštijos paminklai.**

1.4. Leksinių skolinių chronologinė apžvalga. Skoliniai iš lotynų, vokiečių, **turkų, italų, prancūzų**, anglų ir rytų slavų kalbų.

2. Lenkų kalbos ryšiai/ sąsajos su kitomis kalbomis.

Kultūrinis ir literatūrinis ugdymas:

1. Žmogaus vieta ir vaidmuo istorijoje.
- 1.1. Individo bejėgystė prieš istorijos mechanizmus (revoliucija, totalitarizmas, ideologinis diktatas ir t. t.).
- 1.2. Istorija ir atskiro asmens sąžinė. Atsakomybės problema.
- 1.3. Skirtingos patriotizmo sampratos.
2. Valdžia ir anarchija. Valdžios vaizdinys.
3. Laisvė ir nelaisvė (okupacija). Lenkų tautinio išsivadavimo kova.
4. Įvairūs karo vaizdavimo būdai.
5. Istorinės tiesos ir meninės išmonės santykis.

Kūrinių sąrašas:

Sofokles *Antygona*

N. Machiavelli *Ksiąžę*

W. Szekspir *Hamlet*

A. Mickiewicz *Dziady cz.III*

J. Słowacki *Kordian*

H. Sienkiewicz *Trylogia*

E. Orzeszkowa *Nad Niemnem*

S. Wyspiański *Wesele*

S. Żeromski *Przedwiośnie*

M. Bułhakow *Mistrz i Małgorzata*

J. Hašek *Przygody dobrego wojaka Szwejka*

M. Białoszewski *Pamiętnik z powstania warszawskiego*

T. Borowski, wybrane opowiadania z cyklów: *Pożegnanie z Marią* oraz *Kamienny świat*

A. Camus *Dżuma*

G. Herling – Grudziński *Inny świat*

J. Mackiewicz *Droga donikąd*

Cz. Miłosz *Zniewolony umysł*

T. Konwicki *Bohiń*

A. Szczypiorski *Początek.*

H. Krall *Zdążyć przed Panem Bogiem*

R. Kapuściński *Imperium*

Jan Paweł II *Pamięć i tożsamość*

G. Orwell *Rok 1984, Folwark zwierzęcy*

Parinkti eilėraščiai. Rekomenduojami autoriai: J. Kochanowski, I. Krasicki, K. Wierzyński, K. K. Baczyński, W. Broniewski, Cz. Miłosz, Z. Herbert, T. Różewicz, S. Barańczak, J. Polkowski ir kt.

Parinkti verbaliniai ir neverbaliniai kultūros tekstai.

Žmogus vertybių pasaulyje

Kalbinis ugdymas:

1. Kalbos kultūra.
 - 1.1. Bendrinės kalbos normos reikalavimai.
 - 1.2. Kalbos klaidų tipologija: rašybos, skyrybos, fonetikos, leksikos, gramatikos ir stilistikos klaidos.
 - 1.3. Stilistinė leksikos diferenciacija.
2. Kalbos etiketas kaip tautos savitumo ir kiekvieno žmogaus dvasinės kultūros raiška.
 - 2.1. Lenkų kalbos kreipinių vartoseną. Kalbos etiketo raiška įvairių žanrų tekstuose.
 - 2.2. **Lenkų kalbos etiketo savitumas lyginant su kitomis kalbomis.**

Kultūrinis ir literatūrinis ugdymas:

1. Tradicinės bei šiuolaikinės vertybės: dora, garbė, orumas, pakantumas, altruizmas, atsakomybė, darbštumas ir kitos.
2. Žmogaus santykis su Dievu ir religija.
3. Žmogus, priverstas rinktis: tarp gėrio ir blogio, „turėti“ ar „būti“. Dvasingumas, idealizmas ir materialiosios vertybės.
4. Meilė, draugystė, šeima.
5. Gyvenimo prasmės ir savo vietos gyvenime ieškojimas.
6. Žmogaus ryšys su gamta.

Kūrinių sąrašas:

Biblia

H. Balzac *Ojciec Goriot*

E. Orzeszkowa *Nad Niemnem*

B. Prus *Lalka*

W.S. Reymont *Chłopi*

F. Dostojewski *Zbrodnia i kara*

S. Żeromski *Ludzie bezdomni, Przedwiośnie*

Z. Nałkowska *Granica*

J. Conrad *Jądro ciemności*

M. Dąbrowska *Noce i dnie*

M. Bułhakow *Mistrz i Małgorzata*

A. Camus *Dżuma*

W. Gombrowicz *Ferdydurke*

J. Iwaszkiewicz *Brzezina, Panny z Wilka, Kochankowie z Marony*

S. Mrożek *Tango*

D. Terakowska *Poczwarka*

O. Tokarczuk *Prawiek i inne czasy*

Parinkti eilėraščiai. Rekomenduojami autoriai: J. Kochanowski, K. Przerwa - Tetmajer, J. Kasprówicz, L. Staff, B. Leśmian, J. Liebert, K. I. Gałczyński, K. Iłakowiczówna, Cz. Miłosz, T. Różewicz, Z. Herbert, H. Poświatowska, E. Stachura, W. Szymborska, J. Twardowski, S. Barańczak, E. Lipska, N. Kulesza ir kiti.

Parinkti verbaliniai ir neverbaliniai kultūros tekstai.

Žmogus tarp kitų žmonių

Kalbinis ugdymas:

1. Kalbinė komunikacija visuomenėje.

1.1. Kalbos funkcijos: informacinė, ekspresinė, įtikinamoji.

1.2. Tiesioginės ir netiesioginės komunikacijos intencijos, pvz. ironija, **sarkazmas**, agresija, **provokacija**, įtaiga. **Kalbinės manipuliacijos.**

1.3. Žiniasklaida: spauda, radijas, televizija ir internetas. Žiniasklaidos tikslai: informavimas ir nuomonės formavimas. Žiniasklaidos strategijos: faktų pateikimas, argumentavimas, konfliktų ryškynimas, dramatizmo kūrimas ir kt.

1.4. **Reklamos funkcijos ir tikslai. Poveikio priemonės reklamoje: žodis, vaizdas, garsas.**

2. Įtikinimo menas viešose kalbose ir diskusijose.

2.1. Viešųjų kalbų rūšys (**politinės**, informacinės, įtikinimo, proginės kalbos) ir stilius.

2.2. Retorika – iškalbos menas. Loginiai ir emociniai argumentai.

2.3. Rengimasis kalbai: temos radimas, tikslinimas, konkretinimas; kalbos intencijos, tikslo numatymas; adresato poreikių, pažiūrų, žinių lygio analizė; pagrindinės minties ir teiginių formulavimas, kalbos komponavimas. Pagrindiniai kalbos komponavimo principai: teminis, laiko sekos, priežasties ir pasekmės ryšio.

2.4. Kalbos sakymas: klausytojų dėmesio valdymas, jų reakcijos interpretavimas; kalbėtojo balso, intonacijos, neverbalinių veiksmų (laikysenos, gestų, mimikos) poveikis.

2.5. Savo ir kitų pasakytų kalbų aptarimas ir vertinimas.

2.6. Rengimasis diskusijai (apibrėžiama tema, problemos, numatomi dalyvių ir vadovo vaidmenys). Diskusijos eiga (požiūrių išdėstymas, argumentavimas, išvados, apibendrinimas). Klausimų rūšys. Diskusijos vertinimas. **Debatai (jų eiga ir pagrindiniai metodai).**

Kultūrinis ir literatūrinis ugdymas:

1. Individo laisvė ir atsakomybė. Žmogaus teisė į laimę ir pareiga kitiems: šeimai, artimiesiems, visuomenei, tautai ir t. t.

2. Žmogus kitų žmonių kančios ir nelaimių akivaizdoje.

3. Visuomenės hierarchija. Normos ir stereotipai tarpusavio santykiuose.

4. Jaunystė – branda – senatvė: trys žmogiškosios būties tarpsniai. Tapatinimasis su savąja karta.

5. Žmogiškumas kaip dovana ir įpareigojimas. Savigarba ir pagarba kitiems.

6. Tolerancija. „Svetimo“ problema.

Kūrinių sąrašas:

Biblia

Ajschylos *Prometeusz skowany*

Sofokles *Antygona*

H. Balzac *Ojciec Goriot*

E. Orzeszkowa *Nad Niemnem*

B. Prus *Lalka*

F. Dostojewski *Zbrodnia i kara*

S. Żeromski *Ludzie bezdomni*

M. Dąbrowska *Noce i dnie*

W. Gombrowicz *Ferdydurke*

Z. Nałkowska *Granica*

M. Bułhakow *Mistrz i Malgorzata*
B. Schulz *Sklepy cynamonowe*
Z. Kuncewiczowa *Cudzoziemka*
J. Iwaszkiewicz *Brzezina*
F. Kafka *Przemiana*
A. Camus *Dżuma*
G. Herling-Grudziński *Inny świat, Wieża*
M. Hłasko *Piękni dwudziestoletni*
T. Różewicz *Kartoteka*
S. Mrożek *Tango*
P. Coelho *Alchemik*
P. Huelle Weiser *Dawidek*

Parinkti eilėraščiai. Rekomenduojami autoriai: K.K. Baczyński, J. Iwaszkiewicz, Cz. Miłosz, T. Różewicz, Z. Herbert, H. Poświętowska, E. Stachura, W. Szymborska, J. Twardowski, S. Barańczak, A. Kamieńska, E. Lipska, J. Podsiadło.

Parinkti verbaliniai ir neverbaliniai kultūros tekstai.

8.4.3.3. Rusų kalba

Ugdymo turinį sudaro:

- privalomųjų kūrinių sąrašas;
- teminiai / probleminiai pjūviai.

Privalomųjų kūrinių sąraše pateikti kūriniai yra privalomi ir juos reikia visus perskaityti ir išsamiai išnagrinėti. Kitiems kūriniams skiriama gerokai mažiau valandų. Kūrinių nagrinėjimo tvarką per dvejus metus, atsižvelgdamas į individualiąją programą, nustato pats mokytojas.

Privalomųjų kūrinių sąrašas:

1. И. Тургенев „Отцы и дети“.
2. Л. Толстой „Война и мир“.
3. Ф. Достоевский „Преступление и наказание“.
4. А. Чехов „Вишнёвый сад“, „Ионыч“.
5. А. Блок „Двенадцать“, lyrika .
6. В. Маяковский (lyrika).
7. С. Есенин (lyrika).
8. М. Булгаков „Мастер и Маргарита“.
9. М. Шолохов „Родинка“.
10. А. Ахматова „Реквием“, lyrika.
11. А. Солженицын „Матрёнин двор“, „Один день Ивана Денисовича“.
12. В. Распутин „Живи и помни“.
13. Л. Петрушевская „Три девушки в голубом“, 1-2 apsakymai.

Mokantis bendruoju kursu skaitomos ir nagrinėjamos ir kitų reikšmingų rusų ir visuotinės literatūros autorių kūrinių ištraukos (pagal galimybę skatinant mokinius perskaityti tuos kūrinius ištiesai) **ir pasirinkti** (pageidautina, kad tai būtų pagrindinėje mokykloje nenagrinėti) **eilėraščiai:**

Н. Гоголь „Мертвые души“, И. Гончаров „Обломов“, И. Бунин (apsakymai), М. Шолохов „Тихий Дон“, В. Шаламов „Колымские рассказы“, К. Воробьёв (apsakymai), В. Шукшин (apsakymai), В. Астафьев (apsakymai), Ч. Айтматов „Плаха“, С. Довлатов (apsakymai), Л. Улицкая (apsakymai), В. Пелевин (apsakymai), Т. Толстая (apsakymai).

Ф. Тютчев, А. Фет, Ю. Балтрушайтис, И. Бунин, В. Брюсов, К. Бальмонт, Н. Гумилёв, М. Цветаева, Н. Рубцов, Н. Заболоцкий, Б. Пастернак, Б. Окуджава, В. Высоцкий, Б. Ахмадулина, И. Бродский.

Гомер „Одиссея“, А. Данте „Божественная комедия“, Ф.Петрарка „Книга песен“, В. Шекспир „Гамлет“ И. В. Гете „Фауст“, О. Бальзак „Гобсек“, А. Кафка „Превращение“, А. Камю „Чума“.

Dalyko turinio apimtis programoje pateikiama **teminiais/probleminiais pjūviais**. Kiekvieną teminį/problemą sudaro nagrinėtini **kalbos ir literatūros aspektai** bei **kūrinių sąrašas**. Tie patys pjūviai skirti bendrajam ir išplėstiniam kursui (papildomas išplėstinio kurso turinys išskirtas paryškintu šriftu).

Mokytojas savo nuožiūra gali pats pasirinkti, kokius kūrinius arba jų ištraukas iš privalomų kūrinių sąrašo ir laisvai pasirenkamų tekstų tikslinga pasirinkti nurodytiems teminių/problemų pjūvių aspektams nagrinėti.

Programa leidžia mokytojui pasirinkti ir tradicinę literatūros bei kultūros mokymosi būdą – chronologinį. Svarbu, kad būtų paisoma programoje numatytų pasiekimų (žr. „Mokinių pasiekimai“). Be to, nagrinėjant tam tikrus aspektus reikėtų atsižvelgti į temas, pateikiamas privalomais teminiais pjūviais.

Kalbos temų, pateikiamų probleminiuose pjūviuose, nagrinėjimas turėtų būti kreipiamas ne į teorinius dalykus, o į praktinę analizę. Įvairūs tekstai (negrožiniai ir grožiniai) reikalingi kalbinės raidos, žanro, stiliaus ypatumų analizei. Kalbos ugdymas apima visas keturias kalbinės veiklos sritis (klausymas, kalbėjimas, skaitymas, rašymas). Pagrindinėje mokykloje įgytos kalbos sandaros žinios ir suformuoti taisyklingo kalbos vartojimo žodžiu ir raštu gebėjimai tobulinami.

Sudarydamas individualiąją **išplėstinio kurso** programą, mokytojas gali pasirinkti vieną iš dviejų išplėstinio kurso variantų:

Išplėstinis kursas = bendrojo kurso programa + programos kryptingas papildymas (tai, kas išskirta paryškintu šriftu)

Išplėstinis kursas = bendrojo kurso programa + papildomai siūlomi teminiai / probleminiai pjūviai

Išplėstinio kurso besimokantys mokiniai, siekdami savarankiškai išsikeltų gimtosios kalbos mokymosi tikslų, gali kartu su mokytoju rinktis papildomai siūlomus teminius pjūvius.

Teminiai / probleminiai privalomieji pjūviai:

1. Tekstų įvairovė.
2. Tapatybės paieškos.
3. Žmogus istorijos kūryje.
4. Žmogus vertybių pasaulyje.
5. Žmogus tarp kitų žmonių.

Papildomai siūlomi teminiai / probleminiai pjūviai išplėstiniam kursui:

1. Rusų rašytojai kuriantys Lietuvoje.
2. Rusų klasika Lietuvos scenoje.
3. Naujausioji rusų literatūra.
4. Meilės problematika pasaulinėje literatūroje.
5. Vertimo ypatumai (iš rusų kalbos į lietuvių kalbą ir iš lietuvių kalbos į rusų kalbą).
6. Lietuvos sentikių papročiai, tradicijos, kalbos ypatybės.
7. Lietuvos ir lietuvių įvaizdis rusų literatūroje.
8. Rusų kalba Lietuvos žiniasklaidoje (laikraščiuose, radijuje, televizijoje).

9. Frazeologizmai rusų ir lietuvių kalbose.

10. Maskva ir Peterburgas rusų literatūroje: miestas ir jo gyventojai.

Tekstų įvairovė

1. Tekstų žanrų įvairovė.

1.1. Literatūros rūšys ir žanrai (*роды и жанры*)⁹.

1.2. Tekstų žanrai: publicistiniai (pvz., straipsnis, interviu, **reportažas**, recenzija, **feljetonas**); moksliniai (pvz., **paskaitos tekstas**, pranešimas, **mokslinis straipsnis**); dalykiniai (pvz., gyvenimo aprašymas, prašymas); **propagandiniai**; reklaminiai tekstai. Vieša kalba. Elektroniniai tekstai.

1.3. Mokyklinių tekstų žanrai: samprotaujamojo pobūdžio rašinys (*сочинение-рассуждение*), grožinio teksto interpretacija, vieša kalba, **recenzija**.

1.4. Neverbaliniai tekstai.

2. Funkciniai stiliai, jų ypatumai ir kalbinė raiška. Publicistinis, dalykinis, mokslinis, buitinis (šnekamasis) stilius. Grožinės literatūros stilius. Teksto intertekstualumas.

3. Teksto kūrimas ir vertinimas.

3.1. Kompozicija. Teksto struktūra.

3.2. Teksto temos plėtojimo vientisumas. Teksto pavadinimo funkcijos ir raiška. Pastraipos. Teksto rišlumas; gramatinės ir leksinės priemonės jam pasiekti. Teksto stiliaus vientisumas.

3.3. Teksto rengimo etapai (pasirengimas, teksto rašymas, redagavimas). Kalbos taisyklingumas. Žodžių ir gramatinių konstrukcijų sinonimika. Kalbos priemonių derinimas (semantiniu ir gramatiniu atžvilgiu).

3.4. Kūrybiniai bandymai.

3.5. Sakytinių ir rašytinių tekstų vertinimas.

4. Grožinio teksto suvokimas.

4.1. Skaitymo strategijos (būdai): apžvalginis, pažintinis, detalusis, atrankinis.

4.2. Teksto analizė. Galimi aspektai: kultūrinis, **sociologinis**, semantinis, stilistinis, estetinis, **filosofinis**.

4.3. Literatūrologijos sąvokų vartojimas nagrinėjant tekstą. Sąvokos: siužetas, fabula, konfliktas, kompozicija, laikas ir erdvė. Personažas, herojus, charakteris, paveikslas. Personazo kūrimo būdai: portretas, peizažas, interjeras; autoriaus komentaras; kalbos charakteristika. Literatūrinės detalės. Psichologizmas.

4.4. Komiškumo rūšys: humoras, ironija, **sarkazmas**, **groteskas**, satyra.

4.5. Pagrindiniai autoriaus pozicijos išreiškimo būdai. Tekstas ir potekstė.

4.6. Interpretacija. Motyvai ir kontekstai. Hipotezių kėlimas ir patikrinimas. Teksto struktūros (išorinės ir vidinės) analizė. Teksto temos, problemos, idėjų, vertybių apibendrinimas.

4.7. Samprotaujamojo pobūdžio rašinys kaip sintetinės grožinių tekstų interpretacijos forma. Interpretacijų būdų ir aspektų įvairovė (skaitytojo, **literatūrinės kritinės**, meninės interpretacijos). Teksto interpretacija.

4.8. Grožinio teksto vertinimo galimi aspektai: estetiškumas, aktualumas, originalumas, daugiareikšmiškumas. Grožinio teksto vertybės (pažintinės, moralinės, emocinės, estetinės ir pan.). **Tekstų lyginimas pasirinktais aspektais**. Literatūros pažinimo ir literatūros proceso išmanymo panaudojimas, interpretuojant ir vertinant konkretų tekstą.

Kūrinių sąrašas:

Skirtingų literatūros rūšių ir žanrų tekstų ištraukos (pasirinktina). Pasirinktina nagrinėti aktualius žiniasklaidos (spaudos, internetinės žiniasklaidos, televizijos, radijo) tekstus.

Parinkti verbaliniai ir neverbaliniai kultūros tekstai¹⁰.

⁹ Skliausteliuose rašomos sąvokos rusų kalba.

¹⁰ Žr. *Mokinių pasiekimai* p. 1.4. ir p. 1.5.2.

Тapatybės paieškos

Kalbinis ugdymas:

1. Dabartinės rusų kalbos diferenciacija: arealinė, socialinė.
 - 1.1. Gyvos kasdienės liaudies kalbos elementai literatūriniame tekste.
2. Kalbų ryšiai daugiakultūrinėje aplinkoje. Kalbos interferencija: skoliniai ir vertiniai (sintaksiniai, leksiniai, semantiniai). **Įvairių tekstų vertimas į gimtąją kalbą.**
Gyvos kasdienės liaudies kalbos elementai literatūriniame tekste.

Kultūrinis ir literatūrinis ugdymas:

- Tapatybės įvairovė. Tapatybės problemos daugiatautėje ir daugiakultūroje aplinkoje.
 - Kalbos, kultūros, religijos, tradicijų, tautinių simbolių vaidmuo globalizacijos metu.
 - Būdingas šiuolaikinio pasaulio bruožas – daugiakultūriškumas. Įvairių kultūrų sąveika.
- Tolerancija kitoms kultūroms, kalboms, papročiams.
- Rusų nacionalinio charakterio ypatybės.
 - Patriotizmas. Tautiškumas.
 - Tikėjimas ir netikėjimas.
 - „Sielos dialektika“.
 - Lokalinė tapatybė (*малая родина*).
 - Lietuvos įvaizdis rusų literatūroje.
 - Kultūrų dialogas (*Русские в Литве. История и современность*).

Kūrinių sąrašas:¹¹

Н. Гоголь „Мертвые души“ (1 tomas, ištrauka).

И. Гончаров „Обломов“ (1 dalis, 9 skyrius „Сон Обломова“).

Л. Толстой „Война и мир“ (ištrauka).

Ф. Достоевский „Преступление и наказание“.

А. Солженицын „Матрёнин двор“.

В. Шукшин (1–2 apsakymai).

Л. Улицкая (1–2 apsakymai).

Parinkti eilėraščiai. Rekomenduojami autoriai: С. Есенин, К. Бальмонт, Ю. Балтрушайтис, И. Бродский, Ю. Кобрин, В. Асовский.

Parinkti verbaliniai (Н.Бердяев, Д. Лихачёв, В. Ерофеев) ir neverbaliniai kultūros tekstai.

Žmogus istorijos kūryje

Kalbinis ugdymas:

1. Rusų kalbos genetiniai, tipologiniai ryšiai su kitomis kalbomis. Kalba – dinamiškas reiškiny, susijęs su tautos istorija. Rusų kalbos raida. **Pagrindiniai istoriniai procesai fonetikos ir gramatikos lygmenimis.**
2. **Semantinė rusų kalbos leksikos raida.**
3. Rusų kalbos ryšiai su kitomis kalbomis. Leksiniai skoliniai.

Kultūrinis ir literatūrinis ugdymas:

¹¹ *Kūrinių sąrašas* - į jį įtraukti privalomi ir laisvai pasirenkami autoriai ir kūriniai. Šių tekstų paskirtis – padėti mokytojui suplanuoti ugdymo procesą. Mokytojas savo nuožiūra gali pats pasirinkti, kokius kūrinius arba jų ištraukas iš privalomų kūrinių sąrašo ir laisvai pasirenkamų tekstų tikslinga pasirinkti nurodytiems teminių/probleminių pjuvių aspektams nagrinėti.

- Žmogaus vaidmuo istorijoje.
- Santvarkų kaita (*Человек на перекрётках истории*).
- Karai ir revoliucijos. Žmogaus pasirinkimo problema.
- Totalitarinis režimas. Žmogus lageryje.
- Žmogus ir visuomenė.

Kūrinių sąrašas:

И. С. Тургенев „Отцы и дети“.

Л. Толстой „Война и мир“ (ištrauka).

А. Чехов „Вишнёвый сад“.

А. Блок „Двенадцать“.

М. Булгаков „Мастер и Маргарита“.

М. Шолохов „Родinka“ / „Тихий Дон“ (ištraukos).

А. Ахматова „Реквием“.

В. Шаламов „Колымские рассказы“.

А. Солженицын „Один день Ивана Денисовича“.

В. Распутин „Живи и помни“.

К. Воробьёв „Это мы, Господи!“ / „Убиты под Москвой“ (ištraukos).

А. Камю „Чума“.

С. Довлатов (apsakymai).

Parinkti eilėraščiai. Rekomenduojami autoriai: В. Маяковский, Б. Окуджава, В. Высоцкий ir kt.

Parinkti verbaliniai ir neverbaliniai kultūros tekstai.

Žmogus vertybių pasaulyje

Kalbinis ugdymas:

1. Kalbos kultūra. Bendrinės kalbos normos reikalavimai. **Taisyklingos kalbos kriterijai.**
2. Pagrindiniai klaidų tipai: fonetikos, rašybos, žodyno, gramatikos, stiliaus.
3. Leksikos diferenciacija pagal stiliaus ypatumus.
4. Monologas. Dialogas. Tiesioginė ir netiesioginė kalba.
5. Grožinės literatūros kalbos estetiinė funkcija. Autoriaus stiliaus savitumas ir jo suvokimas. Grožinio literatūros kūrinio meninės raiškos priemonės. Peizažo kalbos raiškos priemonės, literatūrinių detalių vaidmuo, simboliai. Dydis, ritmas, garsai. Tropų ir stiliaus figūrų rūšys.

Kultūrinis ir literatūrinis ugdymas:

- Amžinosios vertybės.
- Tikėjimas ir netikėjimas (*Вера и безверие*).
- Laimės ir harmonijos paieškos.
- Žmogaus pasirinkimas tarp gėrio ir blogio.
- Gailestingumas, mokėjimas atleisti ir užuojauta žmogaus gyvenime.

- Krikščionybės vertybės.
- Dvasingumas ir nedvasingumas.
- Namai ir šeima. Tėvai ir vaikai.
- Žmogus ir gamta.
- Meilė – amžinoji vertybė.

Kūrinių sąrašas:

Гомер „Одиссея“,

А. Данте „Божественная комедия“.

Ф. Петрарка „Книга песен“.

В. Шекспир „Гамлет“.

И. В. Гете „Фауст“ (1 dalis).

О. Бальзак „Гобсек“.

Н. Гоголь „Мертвые души“ (1 tomas, ištraukos).

И. Тургенев „Отцы и дети“.

А. Гончаров „Обломов“ (ištrauka).

Л. Толстой „Война и мир“ (ištrauka).

Ф. Достоевский „Преступление и наказание“.

А. Чехов „Вишневый сад“, „Ионыч“ ir kiti apsakymai.

И. Бунин „Легкое дыхание“ ir kiti apsakymai.

Л. Андреев „Иуда Искарот“

М. Булгаков „Мастер и Маргарита“.

В. Астафьев „Царь-рыба“

Ч. Айтматов „Плаха“

В. Пелевин (apsakymai)

П. Коэльо „Алхимик“

Parinkti eilėraščiai. Rekomenduojami autoriai: Ф. Тютчев, А. Фет, И. Бунин, А. Блок, С. Есенин, А. Ахматова, Н. Гумилёв, М. Цветаева, Б. Пастернак, Б. Окуджава, В. Высоцкий, Б. Ахмадулина, И. Бродский.

Parinkti verbaliniai (К. Balmont, А. Blok, V. Briusov, P. Vailis, А. Genis, V. Jerofejevas) ir neverbaliniai kultūros tekstai.

Žmogus tarp žmonių

Kalbinis ugdymas:

1. Kalba – žmonių bendravimo priemonė. **Kalbos ženklų komunikacinės funkcijos.** Komunikacijos samprata. Kalbinės komunikacijos dalyviai, aplinkybės, jų santykiai.

Kalbos funkcijos: komunikacinė, ekspresinė, pažintinė, estetinė, reprezentacinė. **Kalbinės manipuliacijos.**

2. Retorika – iškalbos menas. **Loginiai ir emociniai argumentai. Euristiniai metodai.**

Rengimasis kalbai: temos radimas, tikslinimas, konkretinimas; kalbos intencijos, tikslo numatymas; adresato poreikių, pažiūrų, žinių lygio analizė; pagrindinės minties ir teiginių formulavimas, kalbos komponavimas. Pagrindiniai komponavimo principai: laiko sekos, erdvinio nuoseklumo, priežasties ir pasekmės ryšio, uždavinio sprendimo tvarkos, teminis.

Kalbos teksto kūrimas: raiškos specifika, pagrindinių kalbos reikalavimų laikymasis.

Kalbos sakymas: klausytojų dėmesio valdymas, jų reakcijos interpretavimas; kalbėtojo balso, intonacijos, neverbalinių veiksmų (laikysenos, gestų, mimikos) poveikis.

Savo ir kitų pasakytų kalbų aptarimas ir vertinimas.

3. Kalbos etiketas kaip tautos savitumo ir kiekvieno žmogaus dvasinės kultūros raiška. Adresato ir adresanto santykių specifika rusų kalboje. Kultūrinių vertybių perteikimas kalboje. Konkretūs kalbos etiketo aspektai (kreipinių, prašymų, padėkų ir kita kalbos etiketo raiška įvairių žanrų tekstuose). **Rusų kalbos etiketo savitumas lyginant su kitomis kalbomis.**

4. Pasirengimas diskusijai (apibrėžiama tema, problemos, numatomi dalyvių ir vadovo vaidmenys). Diskusijos eiga (požiūrių išdėstymas, argumentavimas, pagrindimas, išvados, apibendrinimas). Klausimų rūšys. Diskusijos vertinimas. **Debatai (jų eiga ir pagrindiniai metodai).**

Kultūrinis ir literatūrinis ugdymas:

- Egoizmas ir altruizmas.
- Tolerancija.
- Aš ir kitas.
- Kartų dialogas.
- Žmogus ir visuomenė.

Kūrinių sąrašas:

В. Шекспир „Гамлет“.

И. В. Гете „Фауст“.

О. Бальзак „Гобсек“.

И. Тургенев „Отцы и дети“.

Ф. Достоевский „Преступление и наказание“.

Л. Толстой „Война и мир“.

М. Булгаков „Мастер и Маргарита“.

Ф. Кафка „Превращение“.

В. Распутин „Живи и помни“.

В. Шукшин (apsakymai).

Ч. Айтматов „Плаха“.

Л. Петрушевская „Три девушки в голубом“.

Л. Улицкая, Т. Толстая, В. Пелевин, С. Довлатов (apsakymai; pagal mokytojo pasirinkimą).

Parinkti eilėraščiai. Rekomenduojami autoriai: А. Ахматова, М. Цветаева, Б. Окуджава, И. Бродский.

Parinkti verbaliniai ir neverbaliniai kultūros tekstai.

Vokiečių kalbos turinio apimtis bus parengta ir paskelbta UPC interneto svetainėje www.upc.smm.lt

VI. UŽSIENIO KALBOS

9. Užsienio kalbų programos nuostatos, įgyvendinimas, turinio apimtis

9.1. Dalyko paskirtis

Užsienio kalbų mokymasis ir mokėjimas sudaro sąlygas asmenybei skleisti ir bręsti, pažinti kitas kultūras, bendrauti ir dalytis informacija su kitų kultūrų atstovais, plėsti lingvistinį akiratį bei formuoti bendrąją kalbos kultūrą. Mokantis užsienio kalbų integruotai ugdomi asmeniui būtini kultūrinės ir kalbinės komunikacijos gebėjimai. Vartodami užsienio kalbą, mokiniai pasitelkia tiesiogiai su kalba susijusias **dalyko** kompetencijas - **komunikacinę kalbinę, sociokultūrinę bei tarpkultūrinę, strateginę** ir **bendrąsias** kompetencijas.

9.1.1. Dalyko kompetencijos

Pagrindinė užsienio kalbos dalyko ugdoma kompetencija yra **komunikacinė kalbinė kompetencija**, kuri reiškiasi atliekant kalbinę veiklą, apimančią sakytinę ir rašytinę recepciją (sakininės kalbos ir raštinių tekstų supratimą), sakytinę ir rašytinę sąveiką (bendravimą žodžiu ir raštu) ir sakytinę ir rašytinę raišką (sakininių ir raštinių tekstų kūrimas).

Komunikacinė kalbinė kompetencija susideda iš:

- lingvistinės kompetencijos;
- sociolingvistinės kompetencijos;
- pragmatinės kompetencijos.

Lingvistinė kompetencija yra leksikos, gramatinių kalbos išteklių, semantinių kalbos raiškos variantų žinojimas ir gebėjimas jais operuoti atpažįstant ir kuriant taisyklingos formos frazes ir sakinius; gebėjimas suvokti ir perteikti prasmes; kalbos fonetinių elementų suvokimas ir raiška; rašybos ir skyrybos žinios ir gebėjimai.

Lingvistinę subkompetenciją sudaro šios dalinės kompetencijos:

- leksinė: žinios ir gebėjimai vartoti žodyną;
- gramatinė: kalbos gramatinių išteklių išmanymas ir gebėjimas jais naudotis;
- semantinė: gebėjimas suvokti ir kurti reikšmes;
- fonologinė: žinios ir gebėjimai suprasti ir produkuoti kalbos garsus, žodžio sudėtį, kirtį, intonaciją;
- ortografinė: gebėjimas suvokti ir produkuoti simbolius, iš kurių susideda rašytiniai tekstai;
- ortoepinė: gebėjimas tinkamai ištarti žodžius pagal jų rašytinę formą.

Sociolingvistinė kompetencija - žinios ir gebėjimai, susiję su socialine kalbos vartojimo sritimi ir apima kalbinius socialinių santykių žymeklius, mandagumo normas, tautos išmintį perteikiančius posakius, kalbos registro skirtumus, tarmę ir akcentą. Sociolingvistinė kompetencija tiesiogiai veikia visą kalbinį skirtingų kultūrų žmonių bendravimą.

Pragmatinė kompetencija sudaro diskurso kompetencija (gebėjimas jungti sakinius į sekas) ir funkcinė kompetencija (sakinio diskurso ir raštinių tekstų taikymas bendraujant). Pragmatinė kompetencija apima žinias ir gebėjimus tikslingai vartoti kalbos priemones remiantis žinomais scenarijais ir numatoma tarpusavio sąveikos modeliais. Ji taip pat apima gebėjimą kurti sklandų ir rišlų diskursą, atpažinti teksto tipus ir žanrus, vartoti ironiją ir parodiją. Pragmatinių gebėjimų ugdymą labiau nei lingvistinę kompetenciją veikia tarpusavio sąveikos patirtis ir kultūrinė aplinka.

Sociokultūrinė ir tarpkultūrinė kompetencijos. **Sociokultūrinę** kompetenciją sudaro žinios, gebėjimai ir egzistencinės kompetencijos, susijusios su skiriamaisiais kurios nors konkrečios visuomenės bruožais. Tai yra kasdienio gyvenimo ypatybės, gyvenimo sąlygos, tarpasmeniniai santykiai, vertybių sistema, kūno kalba, elgesio normos mandagumo konvencijos ir pan.

Tarpkultūrinė kompetencija - tai mokinio gebėjimas įžvelgti sąsajas tarp gimtosios ir kalbos šalies (šalių) kultūrų bei tarpininkauti, gebėjimas atpažinti bei taikyti įvairias strategijas bendraujant su kitų kultūrų žmonėmis, įveikti santykių stereotipus. **Tarpkultūrinę kompetenciją įgijusiu laikomas** kalbos vartotojas, kuris bendravimą su kitos kultūros atstovais grindžia kitos kultūros, jausenos, galvosenos suvokimu. Tai nulemia ir užsienio kalbų mokymo kryptį, kuomet

kalbos mokymasis grindžiamas taip vadinamu *kultūrų dialogu*. Kalbos mokymasis taip pat praturtinamas kitų kultūrų – ne vien tų, kurių kalbą mokomasi, išmanymu, taip pat nuolatiniu kalbos šalies (šalių) kultūros gretinimu su gimtosios šalies kultūra. Tai leidžia gimtąją ir kalbos šalies kultūras (keletą kultūrų) suvokti kontekste. Mokymuisi atrenkamos kalbos šalies ir gimtosios šalies realijos, kurios yra suprantamos, aktualios ir priimtinos besimokančiam konkrečios užsienio kalbos. Dėmesys tarpkultūrinei kompetencijai įtakoja visą užsienio kalbos ugdymo turinį.

Strateginė kompetencija. Pagal „Bendruosius Europos kalbų mokymosi, mokymo ir vertinimo metmenis“ strategija – tai bet kuri organizuota, tikslinga ir reguliuojama veiklos forma, kurią individas pasirenka, kad atliktų reikiamą užduotį. Komunikacinių užduočių atlikimo strateginė kompetencija susijusi su intelektinėmis kompetencijomis ir psichiniais procesais. Būtent jie kontroliuoja ir tvarko komunikacinius procesus. Tokia kontrolė reikalinga, pavyzdžiui, susidūrus su netikėtumais (tai gali būti temos pokyčiai), atsiradus komunikacijos trikdžiams (užmiršus, stokojant kompetencijos užduočiai atlikti, iškilus nesusipratimui dėl neteisingo suvokimo ar klaidos). Šiems sunkumams įveikti reikia įvairių kompensacinių strategijų, pavyzdžiui, performuluoti pasakymą, pakeisti vieną žodį kitu, paprašyti paaiškinimo ar pagalbos, pasitaisyti.

Komunikacijos proceso strateginiai komponentai – tai kalbinės veiklos - recepcijos (klausymo ir skaitymo), sakininės ir rašytinės raškos ir sąveikos strategijos. Kiekviena kalbinės veiklos rūšis vyksta tokia tvarka: planavimas, vykdymas, vertinimas ir pataisymas. Taigi, strateginė kompetencija yra jungtis tarp mokinio kompetencijų ir to, ką jis gali jomis remdamasis atlikti, t.y. komunikacinės veiklos.

9.1.2. Bendrosios kompetencijos

Bendrosios kompetencijos yra reikalingos ne tik kalbinei, bet ir kitos rūšies veiklai atlikti. Bendrosios kompetencijos ugdomos mokantis užsienio kalbų yra šios: (*Bendrosios kompetencijos apibūdintos remiantis Bendruosiuose Europos kalbų mokymosi, mokymo ir vertinimo metmenyse pateiktu bendrųjų mokinio kompetencijų aprašu: Bendrieji Europos kalbų mokymosi, mokymo ir vertinimo metmenys, Vilnius, 2008)

- deklaratyviosios žinios,
- praktiniai gebėjimai ir praktinė patirtis;
- egzistencinė (asmeninė) kompetencija;
- mokėjimas mokytis.

Deklaratyviosios žinios yra patirties įgijimo ir formaliojo mokymosi rezultatas. Konkrečios kalbos besimokančiam žmogui labai svarbios yra faktinės žinios apie šalį ar šalis, kuriose kalba vartojama: svarbiausios geografinės, aplinkos, ekonominės, politinės šalies ypatybės, žinios apie vietas, asmenis, objektus, įvykius ir kt. Sociokultūrinės žinios yra tam tikros kalbinės bendruomenės socialinių ypatybių ir kultūros pažinimas. Mokantis kalbų, reikalingos žinios apie konkrečios šalies (šalių) visuomenės kasdienį gyvenimą, gyvenimo sąlygas, žmonių tarpusavio santykius, įsitikinimus, visuomenėje priimtas elgesio normas ir kt., taip pat mokslo, technikos, kasdienio gyvenimo bei tarpkultūrinės žinios apie kitų šalių gyventojų bendrąsias vertybes. Deklaratyviosioms žinioms priskiriamos ir žinios, sudarančios taip vadinamo *tarpkultūrinio sąmoningumo* pagrindą: tai žinios apie regioninę ir socialinę kalbos šalies ir gimtosios šalies įvairovę, kurios praturtinamos ir žiniomis apie kitas kultūras.

Praktiniai gebėjimai ir praktinė patirtis suprantami kaip gebėjimas elgtis pagal priimtas normas, atlikti įprastus kasdienes gyvenimo, mokymosi, laisvalaikio veiksmus.

Egzistencinė (asmeninė) kompetencija suvokiama kaip mokinio individualių savybių (pvz., tokių asmenybės bruožų kaip ryžtingumas, iniciatyvumas, drąsa, darbštumas, tikslų turėjimas, pasitikėjimas savimi ir kt.) ir nuostatų (atvirumas naujai patirčiai, motyvacija, etinės ir moralinės vertybės, įsitikinimai) visuma, nuo kurios priklauso ir kalbų mokymosi veikla.

Mokėjimas mokytis yra viena iš svarbiausių mokinio kompetencijų. Ši kompetencija pasitelkia kitas kompetencijas ir suvokiama kaip mokėjimas ir nusiteikimas atrasti tai, kas padėtų mokytis, t.y. savarankiškai įveikti mokymosi sunkumus, išvelgti kalbos mokymosi galimybes ir jomis pasinaudoti. Mokiniui, mokytojo padedamam, ypač svarbu gebėti pasirinkti jam tinkamus mokymosi būdus: veiksmingai išnaudoti mokymosi situacijas išlaikant dėmesį teikiamai

informacijai, suvokiant galutinį užduočių tikslą, veiksmingai bendradarbiaujant pamokoje poromis ar grupėmis, aktyviai ir dažnai vartojant išmoktą kalbą. Svarbu gebėti pagal savo poreikius naudotis mokomąja medžiaga, mokytis tiesiogiai dalyvaujant komunikacinėje veikloje, suvokti savo, kaip mokinio, silpnybes ir stiprybes, nusistatyti poreikius ir išsikelti tikslus; reflektuoti mokymosi veiklą/procesą ir rezultatus, pasirinkti savas strategijas bei veikimo būdus (mokymosi technikas) šiems tikslams pasiekti pagal savo asmenines savybes ir išgales, nustatyti savo sėkmės ir nesėkmės priežastis. Vidurinėje mokykloje akcentuotinas mokinio gebėjimas savarankiškai planuoti, organizuoti, kontroliuoti (savikontrolė) ir vertinti savo mokymąsi (įsivertinimas). Veiksminga mokymosi mokytis kompetencijos ugdymo priemonė yra Europos kalbų aplankas (EKA), ne tik teikiantis mokytojui ir mokiniui informaciją apie užsienio kalbos (kalbų) mokymąsi ir mokėjimą, bet ir suteikiantis galimybę reflektuoti mokymosi rezultatus tam, kad toliau efektyviai mokytis užsienio kalbos (kalbų).

Ugdantis kalbinę komunikacinę kompetenciją ir plečiantis mokinio kalbos ir kultūros patirčiai, visos kalbos, kurių mokinsys mokosi, susilieja į vieną bendrą **daugiakalbę kompetenciją**, kurioje kalbos tarpusavyje susijusios ir vienos kitas veikia. Veiksminga daugiakalbystės skatinimo priemonė laikomas **Europos kalbų aplankas**. Jo panaudojimas suteikia galimybę aiškiai ir suprantamai fiksuoti įvairių kalbų mokymosi ir tarpkultūrinę patirtį.

9.1.3. Vertybinės nuostatos

Asmenybės ugdymo požiūriu užsienio kalbos mokymasis sudaro prielaidas atsiverti jos atstovaujama kultūrai ar kultūrų arealui. Besiplečiantis kitokios gyvenenos, mąstysenos ir jausenos pažinimas turi padėti įveikti savąjį ego- ir etnocentrizmą. Kitos kultūros pažinimas ir gretinimas su gimtąja sudaro sąlygas kultūrinei savimonei plėtotis. Mokantis užsienio kalbos ugdomos vertybinės nuostatos:

- Atvirumas kalbai ir jos atstovaujama kultūrai.
- Nusiteikimas plėtoti kultūrinę savimonę suprantant kitokį mąstymą, kultūrą, gyveneną, jauseną, gretinant užsienio kalbą ir kitų tautų kultūrą su gimtąja.
- Noras ir nusiteikimas mokytis užsienio kalbų ir pasirengti gyventi daugiataučiam, daugiakultūriam ir daugiakalbiame pasaulyje.
- Nusiteikimas siekti savarankiškumo ir kūrybiškumo savo veikloje.
- Nusiteikimas bendrauti ir bendradarbiauti, ugdytis sėkmingai komunikacijai būtinas normas ir vertybes: gebėjimą klausytis pašnekovo ir suprasti jį, toleranciją, diskusijų kultūrą.

9.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

9.2.1. Tikslas – sudaryti prielaidas mokiniams ugdytis užsienio kalbos dalyko ir bendrąsias kompetencijas, būtinas asmens visaverčiam gyvenimui, sėkmingai mokymosi, visuomeninei ir būsimai profesinei veiklai; suteikti galimybių išmokti užsienio kalbos (kalbų) lygiu, įgalinančiu savarankiškai vartoti užsienio kalbą (kalbas) dabartinio pasaulio daugiakultūroje bei daugiakalbėje erdvėje.

9.2.2. Uždaviniai

Siekama, kad mokiniai:

- išmoktų bendrauti užsienio kalba: gauti, teikti informaciją, keistis informacija, idėjomis, nuomonėmis, požiūriais viešojo bei asmeninio gyvenimo srityse;
- plėstų ir gilintų lingvistinę kompetenciją kaip komunikacinės kalbinės kompetencijos prielaidą, mokytųsi gretinti užsienio ir gimtosios kalbos sistemas;
- įgytų sociokultūrinių žinių bei gebėjimų, reikalingų bendraujant su užsienio kalba kalbančios tautos/tautų atstovais;
- plėtotų savarankiško kalbos mokymosi ir įsivertinimo gebėjimus;
- išmoktų keistis informacija bei mokytis kalbų naudojantis informacijos technologijomis;
- ugdytųsi sakinio ir rašytinio teksto supratimo, kūrimo ir bendravimo raštu ir žodžiu strategijas;
- susipažintų su kalbos šalies (šalių) kultūros vertybėmis, menu, grožinės literatūros, mokslo, technikos pavyzdžiais.

9.2.3. Dalyko struktūra

Ši programa skiriama **visoms užsienio kalboms**. Ji pateikiama trimis pagrindiniais kursais, orientuotais į Europos Tarybos nustatytus kalbos mokėjimo lygius: A2 (A1), B1 ir B2.

Programoje ugdymo turinys pateiktas 11 -12 klasės koncentrui. Jį sudaro santykinai atskirtos, bet ugdymo procese integruojamos kalbinės veiklos sritys. Esminiai kalbinės komunikacinės veiklos gebėjimai pateikiami pagal tokią struktūrą:

Kursas Veiklos sritis	Į B1 lygį orientuotas KURSAS	Į B2 lygį orientuotas KURSAS	Į A2 (A1) lygį orientuotas KURSAS
SAKYTINIO TEKSTO SUPRATIMAS (klausymas)	B1	B2	A2.1 (A1)
RAŠYTINIO TEKSTO SUPRATIMAS (skaitymas)	B1	B2	A2.1 (A1)
SAKYTINĖ SĄVEIKA (kalbėjimas)	B1.1	B2.1	A2.1 (A1)
SAKYTINĖ RAIŠKA (kalbėjimas)	B1.1	B2.1	A2.1 (A1)
RAŠYTINĖ SĄVEIKA IR RAIŠKA (rašymas)	B1.1	B2.1	A2.1 (A1)

Į ET kalbos mokėjimo lygį B1 orientuotas kursas teikia galimybes ugdytis užsienio kalbos komunikacinę kompetenciją viešajame ir asmeniniame gyvenime, įgyti tam būtinų lingvistinių bei sociokulūrinių žinių ir gebėjimų, formuoti savarankiško kalbos mokymosi gebėjimus. Šis kursas teikia galimybes siaurai, bet gana savarankiškai komunikacijai užsienio kalba: visose komunikacinės kalbinės veiklos srityse mokinių pasiekimai orientuojami į Europos Tarybos kalbos mokėjimo „Slenksčio“ lygmenį (B1). Šis kursas skirtas mokiniams, kurių pasiekimai atitinka įvardytus pagrindinės mokyklos programoje 9-10 kl. pakopos antrosios užsienio kalbos pasiekimus. Kursą gali rinktis ir mokiniai, kurie mokėsi pirmosios užsienio kalbos, jei jų pasiekimai baigus pagrindinę mokyklą atsilieka nuo numatytų pagrindinio ugdymo programoje.

Į ET kalbos mokėjimo lygį B2 orientuotas kursas teikia galimybes ugdytis užsienio kalbos komunikacinę kompetenciją platesniame viešojo bei asmeninio gyvenimo situacijų kontekste, remiantis nuodugnesnėmis lingvistinėmis bei sociokultūrinėmis žiniomis ir gebėjimais, taikant sudėtingesnes sakytinio ir rašytinio teksto supratimo bei sakytinio ir rašytinio teksto kūrimo strategijas, plėtojant savarankiško kalbos mokymosi ir savikontrolės gebėjimus.

Šis kursas teikia savarankiško kalbos vartojimo galimybes: visose kalbinės veiklos srityse mokinių pasiekimai orientuojami į Europos Tarybos lygmenį „Aukštuma“ (B2). Šis kursas skirtas mokiniams, kurių pasiekimai atitinka įvardytus pagrindinės mokyklos programoje pirmosios užsienio kalbos pasiekimus. Šį kursą gali rinktis ir mokiniai, kurie mokėsi antrosios užsienio kalbos, jei jų pasiekimai baigus pagrindinę mokyklą viršija numatytus pagrindinio ugdymo programoje.

Į ET kalbos mokėjimo lygį A2 (A1) orientuotas kursas teikia galimybių išsiugdyti elementarią užsienio kalbos komunikacinę kalbinę kompetenciją siaurame asmeninio gyvenimo situacijų kontekste, remiantis būtinomis lingvistinėmis bei sociokultūrinėmis žiniomis ir gebėjimais, taikant kai kurias sakytinio ir rašytinio teksto supratimo bei sakytinio ir rašytinio teksto kūrimo, taip pat kompensavimo strategijas. Šis kursas skiriamas mokiniams, vidurinėje mokykloje pradedantiems mokytis naujai pasirinktos užsienio kalbos. Numatomi mokinio pasiekimai priklauso nuo išsikeltų mokymosi tikslų, situacijos (jei pasirinktos kalbos mokinsys jau šiek tiek moka),

skiriamo mokymosi laiko, teikiamo (jei teikiama) prioriteto konkrečiai kalbinei veiklai (klausymui, skaitymui, kalbėjimui ar rašymui) ir kt. Išimties atveju šį kursą gali pasirinkti mokiniai tęsti antrosios užsienio kalbos mokymąsi jei jų pasiekimai baigus pagrindinę mokyklą atsilieka nuo numatytų pagrindinio ugdymo programoje.

Vidurinėje mokykloje mokiniai gali mokytis trijų užsienio kalbų: *tęsti pirmosios* (pradėtos mokytis pradinėje mokykloje) kalbos mokymąsi ir/arba *antrosios* (pradėtos mokytis pagrindinėje mokykloje) ir /arba pradėti mokytis *naujai pasirinktos* užsienio kalbos. Atsižvelgdama į mokinių pageidavimus ir poreikius, mokykla privalo sudaryti reikiamas mokymosi sąlygas: pagal galimybes suskirstyti mokinius į homogeniškas pagal kalbos mokymosi pasiekimus grupes, taikyti tinkamus mokymo(si) metodus, tikslingai atrinkti ugdymo turinį ir ugdomąją medžiagą, skirti pakankamai laiko.

Mokiniai gali siekti numatyto atitinkamo kalbos mokėjimo lygio (B1 arba B2) tęsdami pirmosios ir/arba antrosios užsienio kalbos mokymąsi. Kalbos mokymosi kurso pasirinkimas siejamas su mokinio pasiekimais baigus pagrindinę mokyklą, jo galimybėmis ir kalbos mokymosi poreikiais. Pavyzdžiui, jei mokinyš pagrindinėje mokykloje mokėsi anglų kalbos kaip antrosios užsienio kalbos, tačiau jo pasiekimai viršija numatytą kalbos mokėjimo lygį baigiant pagrindinę mokyklą, vidurinėje mokykloje jis gali pasirinkti į aukštesnį kalbos mokėjimo lygį orientuotą kursą – B2. Ir atvirkščiai, jei mokinio antrosios kalbos pasiekimai baigus pagrindinę mokyklą atsilieka nuo numatytų programoje, jis gali rinktis žemesnio lygio kursą, t.y. ne B1, o A2. Tas pat taikoma ir pirmajai užsienio kalbai. Jei mokinyš pasirenka naujai pasirinktos užsienio kalbos kursą, jis siekia išsiugdyti elementarią komunikacinę kompetenciją užsienio kalba. Siekdamas užsibrėžtų tikslų ir atsižvelgdamas į konkrečios kalbos mokymosi galimybes, mokinyš pasirenka vieną iš siūlomų užsienio kalbos kursų, orientuotų į kalbos mokėjimo lygius A2 (A1), B1 ar B2 pagal Europos Tarybos siūlomą kalbos mokėjimo lygių skalę.

Be pagrindinių mokymosi kursų mokinyš gali pasirinkti papildomus užsienio kalbos modulius. Modulių paskirtis - papildyti ar pagilinti dalyko kompetencijas (*dalinių kompetencijų moduliai*, pvz., kalbos priemonių vartojimo modulis, rašymo modulis, klausymo modulis ir kt.) ir/arba įgyti naujų žinių ir gebėjimų (taip vadinami *teminiai moduliai*, pvz., pvz., anglų/prancūzų/rusų/vokiečių verslo kalbos, debatų, ir kt.). Taip pat galimi *išlyginamieji ar papildantieji pagrindinį kursą* moduliai (pageidaujantiems likviduoti mokymosi spragas ar siekiantiems aukštesnio kalbos mokėjimo lygio). Mokiniai modulius pasirenka atsižvelgdami į išsikeltus kalbos mokymosi tikslus ir konkrečios užsienio kalbos mokymosi poreikius. Modulių programas parengia mokykla (metodinis būrelis, užsienio kalbos mokytojas). Modulių pasiūla turi atliepti konkrečius mokinio (mokinių grupės) kalbos mokymosi poreikius.

9.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

9.3.1. Integravimo galimybės

Užsienio kalbų mokymosi ryšys su gimtąja kalba labai glaudus. Gimtąja kalba išugdyti komunikaciniai kalbiniai gebėjimai gilinami mokantis užsienio kalbų ir turi teigiamą poveikį ne tik gimtosios kalbos, bet ir kitų dalykų mokymosi reikmėms tenkinti bei būsimajai mokinio profesinei ir gyvenimo veiklai. Užsienio kalbos mokymasis turi padėti rasti sąmoningai gimtosios kalbos vartosenai, o ne tik teigiamos patirties perkėlimui bei įvairiapusiškai integracijai tarp visų dalykų, kurių mokomasi. Tuo tikslu skatintinas užsienio ir gimtosios kalbų bei kitų dalykų mokytojų bendradarbiavimas.

Per autentiškus grožinės literatūros tekstus vidurinėje mokykloje integruojamasi su *literatūros kursu*, kuriame mokiniai susipažįsta su kai kurių užsienio šalių rašytojų kūryba, pagal galimybes originalo kalba skaitant to kurso kūrinių ištraukas, taip pat praplečiant literatūros kursą jame nenumatytais dalykais.

Panašiai siejamasi ir su *istorija, geografija, etika, menais bei kitais dalykais*. Pavyzdžiui, skaitant kokį nors istorinį tekstą, remiamasi istorijos kurso sukurtu bendru kontekstu, o kartu istorijos mokėjimas papildomas, praplečiamas naujomis žiniomis. Muzika ir vaizduojamasis menas ne tik pagyvina ir emociškai nuteikia per pamoką, bet ir praplečia kitos kultūros pažinimą.

Pageidautina, kad vadovėlis ir pats mokytojas, pateikdamas kurį nors kultūros reiškinių, atvertų ir platesnį jo kontekstą. Taip būtų kuriamos sąlygos susidaryti visuminiam kalbos šalies/šalių kultūros vaizdui.

Ugdymo procese derėtų atsižvelgti į tai, kad vienos kalbos mokantis išugdyti gebėjimai turi būti *perkeliami mokantis kitos kalbos*. Mokiniai skatinami lyginti kitas kalbas su gimtąja, atkreipiamas dėmesys į kalbų panašumus ir skirtumus. Svarbu maksimaliai naudotis įvairių kalbų integracijos galimybėmis padedant mokiniams perimti gimtosios kultūros patirtį ir susipažinti su kitomis kultūromis, siekiant išugdyti daugiakalbę ir daugiakultūrę mokinio kompetenciją.

Kalbos mokymosi procese vyksta ir visų komunikacinės kalbinės veiklos rūšių –sakinio ir rašytinio teksto supratimo, sakytinės ir rašytinės sąveikos ir raiškos – *vidinė integracija*.

9.3.2. Ugdymo gairės

Iki šiol efektyviausia užsienio kalbų mokymuisi tebelaikoma taip vadinama *komunikacinė mokymo kryptis*, Ji kildinama iš komunikacijos, informacijos, veiklos teorijų bei psicholingvistikos. Komunikacinis kryptingumas integruoja geriausius kitų mokymosi metodų aspektus bei siūlo įvairius kalbos mokymosi metodų derinius priklausomai nuo kalbos mokymosi tikslų, konteksto, besimokančiųjų poreikių.

Komunikacinio metodo *pagrindas* yra toks mokinių kalbinės veiklos organizavimas, kai beveik visas mokymosi laikas naudojamas kiekvieno mokinio individualiems ir grupiniams veiksams. Veikla paremtas kalbos mokymasis skatina mokinius ne tik vartoti kalbą, bet ir mąstyti, plėtoti kūrybines galias, o grupiniai veiksmai ugdo gebėjimą bendradarbiauti. Užduočių pobūdis priklauso nuo mokymosi fazės, pasiekimų lygmens, nuo tarpinio ir galutinio mokymo(si) tikslo. Kiekviena komunikacinė užduotis išplaukia iš situacijos, kuri mokiniams pažįstama, artima natūraliam bendravimui, juos domina ir kartu plečia ne tik kalbinį, bet ir kultūrinį horizontą. Nauja kalbinė medžiaga (gramatinės struktūros, leksiniai semantiniai kalbos vienetai) pateikiama situacijose, kuriose savaime glūdi poreikis bendrauti. Tokios situacijos – tai projektų rengimas, pokalbiai, diskusijos ir t. t. Atliekant tokias užduotis mokinių dėmesys pirmiausia kreipiamas į kalbos turinį.

Mokiniai skatinami užduotis atlikti intensyviai, poromis ar mažomis grupėmis. Mokytojas pirmiausia žiūri komunikacijos turinio, o išsiaiškinęs klaidų priežastis, šalina jas specialiomis užduotimis, rūpinasi, kad mokinsys nesijaustų suvaržytas. Pamokoms būtinas psichologinis komfortas, skatinantis neformalų bendravimą; kiekviena pamoka turi stiprinti kalbos mokymosi motyvaciją.

Mokant kalbos reikia *atsižvelgti į kalbų sąveiką*. Tikslinga teikti aiškinimus, lenteles, sieti su gimtosios kalbos mokėjimu ir žiniomis. Tačiau mokinių gimtoji kalba vartojama labai saikingai: aiškinantis užsienio kalbos reiškinius, užduotis, situacijas, pasitikrinant užsienio kalba gautos informacijos supratimą ir pan. Svarbu, kad mokiniai įprastų formuluoti savo pasakymus pagal užsienio kalbos dėsnius.

Kalbinės veiklos rūšių *mokomasi susietai*, tačiau kiekvienos jų lyginamasis svoris gali kisti priklausomai nuo to, kokie kalbos mokymosi tikslai keliami. Pirmenybė gali būti teikiama recepcijai (klausymui ir/ar skaitymui), žodinei ar rašytinei sąveikai ar raiškai.

Ugdymas gebėjimą klausyti ir suprasti *sakytinę kalbą* (sakininį tekstą), mokytojas suteikia galimybę mokiniams kuo dažniau klausytis autentiškos kalbos (televizija, radijas, kino filmai, kalbos įrašai ir t. t.). Lavinamos sakytinio teksto supratimo (klausymo) strategijos, klausymo užduotis pateikiant pagal teksto pobūdį, situaciją ir klausymo tikslą.

Lavinant gebėjimą skaityti ir suprasti *rašytinį tekstą*, svarbu atsižvelgti į tai, kad mokiniai turi gebėti pasinaudoti įvairiais skaitymo būdais, atitinkančiais skaitymo tikslus. Šie būdai priklauso nuo to, kokios informacijos reikia skaitančiajam – išsamios, detalios ar tik bendros turinio prasmės. Tam reikia įvairių gebėjimų derinių. Toliau lavinamos skaitymo strategijos, atsižvelgiant į teksto pobūdį ir pateikiant skaitymo užduotis bei supratimo pasitikrinimo būdus, atitinkančius skaitymui išsikeltą tikslą. Stengiamasi, kad mokiniai klausytųsi bei skaitytų įvairių tipų minimaliai adaptuotus ir autentiškus dabartinės kalbos tekstus. Svarbu, kad mokymuisi būtų atrenkami tekstai, atspindintys dabarties realijas, įdomūs ir aktualūs mokiniams. Tekstas laikomas atspirties tašku

ugdant visokeriopos kalbinės veiklos gebėjimus: bet kokio teksto (informacinio, publicistinio, mokslo populiarinio ar grožinio) skaitymas visų pirma turi pasitarnauti šio svarbaus uždavinio įgyvendinimui.

Vidurinėje mokykloje toliau vyksta ir socialinis kultūrinis asmenybės ugdymas. Pokalbių, skaitymo ar klausymo temos parenkamos iš įvairių kalbos šalies ar šalių gyvenimo sričių pateikiant situacijas, padedančias nuodugniau suvokti etines, estetines ir kitas tautos kultūros vertybes. Tam naudojamos meno, technikos, architektūros kūrinių reprodukcijos bei nuotraukos, skaitomos grožinių kūrinių ištraukos, susipažįstama su įdomiais ir patraukliais dalykais iš tos tautos žymių žmonių gyvenimo. Kiekviena pamoka turi būti vertybiškai įprasminga: tekstai, komunikacinės situacijos – prasmingos, realios, atitinkančios mokinių gyvenimo patirtį, polinkius ir ugdymo tikslus.

Mokantis užsienio kalbos ir siekiant ugdomųjų tikslų, taikomi *įvairūs mokymosi metodai*. Svarbu, kad kiekvienas mokinys dirbtų panaudodamas visas savo išgales ir ne tik reikiamu lygiu išmoktų kalbos, bet ir bręstų kaip asmenybė – kūrybiška, aktyvi, gebanti bendradarbiauti, padėti kitiems ir imtis atsakomybės.

Ypač kruopščiai mokytojas turi stebėti *kiekvieno mokinio pažangą*, mokymosi būdą ir vertinti jo efektyvumą. Tuo tikslu mokinys konsultuojamas, su juo tariamasi, jis mokomas ir pats mokosi mokytis, įsivertinti savo pažangą ir planuoti tolesnius mokymosi žingsnius, žadinamas jo pasitikėjimas savimi ir noras mokytis kalbų savarankiškai. Šiuos tikslus realizuoti turi padėti vertinimas. Vertinimas yra sudedamoji ugdymo proceso dalis, todėl privalo derėti su kitais ugdymo proceso elementais. Mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimas susideda iš dviejų dalių – vertinimo ugdymo procese ir vertinimo baigus temą, kursą, modulį. Pirmuoju atveju svarbiausias yra formuojamasis vertinimas. Jo tikslas – teikti mokytojui ir mokiniui grįžtamąją informaciją apie mokymosi pažangą. Formuojamasis vertinimas nesiejamas su pažymiu – jis ne kontroliuoja, o padeda mokiniui matyti savo pažangą mokantis kalbos. Ugdymo procese svarbus ir diagnostinis vertinimas, padedantis nustatyti mokinių stipriąsias puses ir mokymosi spragas. Diagnostinis vertinimas paprastai taikomas prieš pradedant naują temą ar kursą. Jis parodo, ką mokiniai jau žino, moka ir geba, taip pat kokių esama spragų. Pabaigus temą mokymosi rezultatus padeda susumuoti apibendrinamasis vertinimas. Jis išreiškiamas pažymiu. Mokytojas pateikia ir aptaria su mokiniais užduočių vertinimo kriterijus, teikia pagalbą atliekant užduotis taikydamas formuojamojo vertinimo metodus (žodiniai komentarai, klausimai žinioms ir supratimui ir kt.) skatina įsivertinti pagal Europos kalbų aplanką (EKA). Mokiniai skatinami aktyviai dalyvauti planuojant vertinimą, aptariant užduotis ir jų vertinimo kriterijus. Jie dirba poromis, grupėmis, išsakydami savo nuomonę, vertina vienas kito darbą pagal aptartus kriterijus. Mokytojas bendradarbiauja su mokiniais, pastebi ir pripažįsta įvairius jų laimėjimus, padrąsina diskutuoti apie užduoties atlikimą.

Konkrečių komunikacinių tikslų siekimas orientuoja į tokias *mokymo priemones*, kurios mokytų visokeriopos kalbinės veiklos bei atitiktų kursuose numatytą tematiką. Naudojami mokymo priemonių komplektai, kuriuos sudaro mokinio vadovėlis, pratybų ir gramatikos sąsiuviniai, kompaktiniai diskai, mokytojo knyga. Kartu naudojamos papildomos mokymo(si) priemonės: skaitinių knygų, vaizdo medžiaga, kompiuterinės mokomosios programos, lentelės ir kt. Mokykloje tikslinga turėti gramatikos žinynus ir dviejų kalbų bei aiškinamuosius žodynus. Mokytojas renka mokymo priemonių komplektą, atitinkantį programos reikalavimus bei mokymo tikslus, ir naudoja mokymo metodus, kuriais jo mokiniai gali pasiekti geriausių rezultatų. Svarbu, kad mokytojas tinkamai parinktų ugdomąją medžiagą, ypač kad jos turinys būtų aktualus.

9.3.3. Mokymosi aplinka

Mokykloje siekiama kurti saugią mokymosi aplinką, kurioje mokinių ir mokytojų, taip pat mokinių tarpusavio santykiai grindžiami *tolerancija*, skatinama minčių ir nuomonių įvairovė, sudaromos sąlygos ugdyti kritiniam mokinių mąstymui ir kitoms intelektinėms galioms skleisti; jaučiamas pasitenkinimas dėl priklausymo bendrijai, bendruomenei, kuriamos ir puoselėjamos tradicijos; ugdoma pagarba kitos tautos, įsitikinimų, rasės ar kultūros žmonėms.

Besimokančiųjų santykių kūrimas grindžiamas *laisve, atsakomybe ir bendradarbiavimu*: mokiniui sudaroma galimybė rinktis užduotis, individualų darbo tempą, veiklos planą, papildomą veiklą ir kt. Kartu ugdomas supratimas, kad už savo pasirinkimus yra atsakingas pats mokinys.

Mokymasis grindžiamas bendradarbiavimu, jo sėkmė priklauso nuo kiekvieno bendruomenės nario įsipareigojimo aktyviai dalyvauti veikloje, priimti atsakomybę, dalytis patirtimi, informacija, idėjomis, išgirsti kitą. Mokytojas irgi pataria, vadovauja diskusijoms ir kartu mokosi.

Mokymosi aplinka turi skatinti *kūrybingumą*: ugdomas mokinių mąstymo novatoriškumas ir lankstumas, sudaromos sąlygos išvelgti, pastebėti problemas, mąstyti, eksperimentuoti, ugdomas palankumas naujumui, savitumui, lavinama vaizduotė, žadinamas jautrumas, smalsumas, atvirumas sau ir kitiems, mokiniai skatinami dalyvauti įvairioje veikloje, kad patenkintų saviraiškos poreikį, atrastų problemų sprendimus bei perteiktų juos įvairiomis priemonėmis ir būdais.

Aplinka, kurioje mokomasi, turėtų būti *funkcional*i, pritaikyta įvairių poreikių mokiniams ir įvairiems jų poreikiams, mobili: klasėje nesunku sukurti mažesnes erdves individualiai ar grupinei mokinių veiklai, pritaikyti erdvę veiklos specifikai; įranga ir priemonės turėtų atitikti šiuolaikinio ugdymo proceso poreikius ir reikalavimus. Ugdydami komunikavimo gebėjimus mokiniai turėtų naudotis naujomis technologijomis (kompiuteriais, įvairialypės informacijos įranga). Jiems turėtų būti suteikta galimybių mokymosi proceso metu naudotis įvairiais šaltiniais: įvairaus pobūdžio žodynais, žinynais, internetu. Mokymosi aplinka turi būti *saugi, higieniška ir estetiška*: jauki, autentiška ir skoninga, darni erdvės, daiktų ir spalvų kompozicijos požiūriu, pasižyminti mokinių darbų ar svarbios mokomosios medžiagos eksponavimo kultūra. Saugioje, patrauklioje ir patogioje aplinkoje mokiniai ir mokytojai gerai jaučiasi, yra darbingi. Stimuliuojanti emocinė aplinka, kurią sudaro šilti, bendradarbiavimu grindžiami mokinių, mokytojų ir tėvų santykiai, skatina sėkmingai mokytis.

9.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

9.4.1. Kursai, orientuoti į ET kalbos mokėjimo lygius B1 ir B2

9.4.1.1. Mokinių pasiekimai

Lentelėje aprašomi mokinių pasiekimai, orientuoti į kalbinės komunikacinės kompetencijos ugdymą. Kompetencija suprantama kaip žinių, gebėjimų ir nuostatų visuma.

Į kalbos mokėjimo lygį B2 orientuoto kurso pasiekimai integruoja B1 kurso pasiekimus.

1. Sakytinio teksto supratimas (klausymas)		
Mokinių pasiekimai		
Esminis gebėjimas - suprasti sakinę betarpišką ir įvairiomis informacijos priemonėmis perduodamą autentišką bendrinę normalaus tempo ir aiškos diktijos kalbą programos temomis , atitinkančią mokinio patirtį.		
Gebėjimai	B1	B2
1.1. Bendras apibūdinimas	- Suprasti tiesmuką faktinę informaciją įprastomis kasdienio gyvenimo temomis. - Suprasti esmę ir konkrečias detales, jei kalbama aiškiai ir bendrine tartimi. - Taikyti sakinio teksto supratimo (klausymo) strategijas.	- Suprasti turinio ir kalbinės raiškos atžvilgiu sudėtingą kalbą tiek konkrečiomis, tiek abstrakčiomis temomis. - Suprasti išplėtotą kalbą ir sudėtingą argumentavimą, jei tema yra žinoma. - Savarankiškai ir tikslingai taikyti sakinio teksto supratimo (klausymo) strategijas.
1.2. Pokalbio ir diskusijos supratimas	- Suprasti svarbiausias ilgesnio pokalbio mintis, jei kalbama aiškiai ir bendrine tartimi. - Suprasti pagrindines neoficialių diskusijų mintis, jei aiškiai kalbama bendrine kalba.	Suprasti didžiąją dalį to, kas kalbama ilgame ir sudėtingesniame pokalbyje ir diskusijoje.
1.3. Tiesiogiai perteikiamos monologinės kalbos supratimas	Suprasti pranešimo ar pasakojimo pagrindinę informaciją, jei dėstymas yra paprastas ir aiškos struktūros.	Suprasti turinio ir kalbos atžvilgiu sudėtingų pranešimų, pasakojimų, samprotavimų pagrindinę informaciją.
1.4. Skelbimų ir nurodymų supratimas	Suprasti paprastą informaciją skelbimuose ir detaliuose nurodymuose.	Detaliai suprasti sudėtingesnio turinio skelbimus ir nurodymus.
1.5. Radijo (laidų, interviu, informacinių pranešimų, naujienų, oro prognozių ir kt.) ir garso įrašų supratimas	- Suprasti svarbiausias radijo laidų ir garso įrašų mintis. - Suprasti pagrindinę informacinių pranešimų, oro prognozių informaciją, jei kalbama palyginti lėtai ir aiškiai.	- Suprasti įvairių sričių įrašytus tekstus, nustatyti kalbėtojo požiūrius ir nuostatas, informacijos turinį. - Detaliai suprasti daugumą radijo dokumentinių laidų bei kitokių garso įrašų, nustatyti kalbėtojo nuotaiką, kalbėjimo toną ir pan.

	• Detaliai suprasti neilgus informacinius pranešimus ir naujienas, kuriuose informacija pateikiama tiesmukai.	
1.6. Televizijos laidų ir filmų supratimas	• Suprasti pagrindines televizijos laidų mintis, kai kalbama palyginti lėtai. • Suprasti kino filmus, kurių pasakojimas grindžiamas vaizdais ir veiksmu, o veikėjų kalba aiški ir tiesmuka.	• Detaliai suprasti didžiąją dalį televizijos žinių ir laidų apie einamuosius įvykius. • Detaliai suprasti dokumentinius filmus, tiesioginius interviu, pokalbių laidas, spektaklius ir daugumą kino filmų. • Apibendrinti filmo ar spektaklio siužetą ir įvykių seką.
2. Rašytinio teksto supratimas (skaitymas)		
Esminis gebėjimas - suprasti įvairaus pobūdžio autentiškus tekstus programos temomis , atitinkančius mokinio patirtį.		
Gebėjimai	B1	B2
2.1. Bendras apibūdinimas	• Suprasti aprašomojo, informuojamojo, pasakojamojo ir mišraus tipo tekstus su samprotavimo elementais kasdienio gyvenimo temomis, kuriuose tiesmukai pateikiama faktinė informacija. • Taikyti rašytinio teksto supratimo(skaitymo) strategijas. • Naudotis dviejų kalbų ir aiškinamaisiais žodynais.	• Suprasti įvairaus tipo tekstus (pasakojimus, aprašymus, samprotavimus, informuojamojo tipo tekstus). • Skaityti įvairiais būdais, įvairiu tempu, atsižvelgiant į teksto tipą bei skaitymo tikslus. • Tikslingai pasirinkti ir efektyviai taikyti rašytinio teksto supratimo (skaitymo) strategijas. • Tikslingai naudotis dviejų kalbų bendraisiais, aiškinamaisiais žodynais ir žinynais bei kita pagalbine medžiaga.
2.2. Susirašinėjimo (laiškų, elektroninių žinučių) supratimas	• Suprasti įvykių, jausmų, norų aprašymus elektroninėse žinutėse ir asmeniniuose laiškuose.	• Suprasti bet kokią korespondenciją, susijusią su asmens interesų sritimi, ir lengvai suvokti jos esmę.
2.3. Skaitymas pažintiniais tikslais	• Suprasti nesudėtingus krašto pažinimo tekstus, trumpus pasakojimus apie įvykius ir žmones, sekti pasakojimo raidą, temų, veiksmų, vietų, laiko kaitą.	• Peržvelgti ilgą ir sudėtingą tekstą ir rasti svarbias detales. • Suprasti recenzijas kultūros temomis (pvz., apie filmus, spektaklius, koncertus, knygas), glaustai apibendrinti pagrindines mintis.
2.4. Skaitymas ieškant informacijos ir argumentų	• Suprasti aiškos struktūros teksto (pvz., laikraščio straipsnio) svarbiausias mintis, problemas.	• Suprasti aktualios problematikos laikraščio straipsnius ir pranešimus, kuriuose reiškiamos nuostatos ar požiūriai.

	- Išrinkti reikiamą informaciją iš keleto trumpų tekstų (pvz., žinių suvestinių, informacinių brošiūrų) ar teksto vietų. - Peržvelgti paprastus tekstus (pavyzdžiui, skelbimus, informacinius bukletus), ieškant reikiamos informacijos. - Palyginti kelių šaltinių informaciją ir ją apibendrinti.	- Suprasti mokslo populiariusius tekstus, jei yra galimybė kartais pasinaudoti žodynu. - Rasti teksto fragmentus, reiškiančius: pagrindinę mintį ar esminę informaciją, svarbiausius argumentus, reikalingas detales. - Apibendrinti informacinių straipsnių, interviu ištraukas, kuriose yra nuomonių, ragumentų ir svarstymų.
2.5. Nurodymų, instrukcijų, skelbimų skaitymas	Suprasti aiškų, paprastą skelbimą, instrukciją arba nurodymą.	Suprasti ilgus, sudėtingus nurodymus, instrukcijas ir jų detales, pavyzdžiui, sąlygas, perspėjimus, rasti reikiamus paaiškinimus, jei gali sunkesnes vietas perskaityti pakartotinai.
2.6. Grožinių tekstų supratimas*	Suprasti trumpų nesudėtingų šiuolaikinės prozos kūrinių ištraukas, kuriose aprašomi konkretūs veiksmai, susiję aiškiais laiko ir priežastingumo ryšiais.	- Suprasti aiškos struktūros pasakojimo siužetą, suvokti svarbiausius epizodus ir įvykius. - Apibūdinti apsakymo, apsakos ar romano ištraukos veikėjų charakterius ir santykius.
3. Sakytinė sąveika (kalbėjimas)		
Esminis gebėjimas - bendrauti programos temomis pasiekiant užsibrėžtą komunikacijos tikslą.		
Gebėjimai	B1	B2
3.1. Bendras apibūdinimas	- Dalyvauti pokalbyje kasdienio gyvenimo temomis, keistis informacija, įsitraukti į pokalbį, reikšti savo nuomonę. - Pasirinkti tinkamas kalbos priemones komunikaciniam tikslui pasiekti, pritaikyti kalbą adresatui ir pagal situaciją. - Taikyti sakytinės sąveikos (kalbėjimo) ir kompensavimo strategijas. - Reikšti daug komunikacinių intencijų ir į jas reaguoti, vartojant patį paprasčiausią neutralų registrą. - Lanksčiai naudotis paprastos kalbos ištekliais, parinkti tinkamas raiškos priemones ne tik įprastose, bet mažiau įprastose situacijose.	- Sąveikauti lengvai ir spontaniškai. Pabrėžti, kuo asmeniškai svarbūs yra įvykiai ar patirtis, aiškiai išdėstyti ir pagrįsti savo požiūrį paaiškinant ir pateikdiant argumentų. - Pasirinkti tinkamus komunikacijai kalbos vienetų, derinti įvairių formų ir stilių elementus, tikslingai pritaikanti stilistiškai diferencijuotą kalbą, labiau atitinkančią tikslą ir adresatą. - Tikslingai ir efektyviai taikyti sakytinės sąveikos (kalbėjimo) ir kompensavimo strategijas. - Parinkti įvairius raiškos variantus ketindami išreikšti tą pačią mintį. - Prisitaikyti prie pokalbio krypties, stiliaus ir akcento pokyčių.

3.2. Pašnekovo supratimas	• Suprasti, kas kasdieniuose pokalbiuose sakoma aiškiai tartimi, tačiau kartais turi paprašyti pakartoti tam tikrus žodžius ar posakius.	• Detaliai suprasti, kas yra sakoma bendrine kalba net ir triukšmingoje aplinkoje.
3.3. Dalyvavimas pokalbyje	• Gali nepasirengęs įsitraukti į pokalbius kasdienio gyvenimo temomis. • Suprasti, kas aiškiai sakoma įprastuose pokalbiuose, kai kreipiamasi tiesiogiai, nors kartais gali prireikti paprašyti pakartoti kai kuriuos žodžius ir frazes. • Pradėti, palaikyti ir įsiterpti į pokalbį žinoma tema, bet kartais gali būti sunku suprasti, ypač kai bandoma tiksliai pasakyti būtent tai, ką nori.	• Dalyvauti pokalbiuose abstrakčiomis ir kultūrinėmis temomis, bet gali būti sudėtinga dalyvauti pokalbyje su keliais gimtakalbiais, jei dauguma jų visai nesitaiko prie pašnekovo. • Aktyviai dalyvauti išplėtotame pokalbyje kasdienio gyvenimo temomis. • Reikšti jausmų niuansus ir pabrėžti įvykių svarbą sau ir kitiems.
3.4. Dalyvavimas neoficialioje diskusijoje	• Bendrais bruožais suprasti pagrindines neoficialių diskusijų su draugais mintis, jei aiškiai kalbama bendrine kalba. • Pasakyti ar paklausti asmeninės nuomonės ir požiūrio, trumpai pakomentuoti kitų požiūrį.	• Suprasti didžiąją dalį to, apie ką diskutuojama, bet gali būti sunku veiksmingai dalyvauti diskusijoje, jei pašnekovai nederina prie pašnekovo savo kalbėjimo. • Aktyviai diskutuoti, komentuoti, aiškiai išsakyti savo požiūrį, vertinti alternatyvius pasiūlymus, kelti hipotezes ir į jas reaguoti. • Paašškinti ir paremti savo nuomonę pateikiant tinkamų paašškinių, įrodymų ar komentarų.
3.5. Dalyvavimas oficialioje diskusijoje	• Dalyvauti įprastose oficialiose diskusijose žinomomis temomis, kai kalbama aiškiai, bendrine kalba ir kai reikia keistis faktine informacija ar diskutuoti sprendžiant praktinius klausimus. • Aiškiai išdėstyti savo nuomonę, bet gali patirti sunkumų, kai reikia dalyvauti ilgesnėje diskusijoje.	• Aktyviai dalyvauti oficialiose diskusijose įvairiomis temomis. • Tiksliai reikšti savo mintis bei nuomonę; įtikinamai pateikti bei atremti argumentus. • Paašškinti ir paremti savo nuomonę, įvertinti alternatyvius pasiūlymus, kelti hipotezes ir reaguoti į iškeltas kitų. • Sekti grupės diskusiją ir joje dalyvauti, jei kalbama greitai ir vartojama šnekamoji kalba.
3.6. Tikslingas bendradarbiavimas (pvz., renginio organizavimas, projektinė veikla)	• Suprantamai išreikšti savo nuomonę ir reaguoti sprendžiant problemą tokiais klausimais, kaip suorganizuoti kokį renginį, pavyzdžiui, išvyką. Trumpai pakomentuoti kitų	• Aiškiai išdėstyti problemą ar klausimą aptariant priežastis ar pasekmes ir pasveriant skirtingų sprendimo būdų pranašumus bei trūkumus, paašškinti problemą. • Išreikšti savo nuomonę ir reakciją į galimus

	požiūrius. • Bendrais bruožais suprasti, kas sakoma, ir, reikalui esant, pakartoti, kas pasakyta, kad patvirtintų, jog suprato.	problemos sprendimo būdus ar klausimus, pavyzdžiui, ką daryti toliau; trumpai paaiškinti priežastis.
3.7. Bendravimas gaunant, teikiant informaciją ir keičiantis informacija	• Keistis informacija kasdienio gyvenimo temomis, ją patikrinti ir patvirtinti. • Paaiškinti, kaip ką nors padaryti, duodant detalius nurodymus. • Gauti ir perteikti tiesmuką faktinę informaciją. • Paklausti nurodymų, smulkesnės informacijos.	• Suprasti ir keistis sudėtinga informacija įvairiais klausimais. • Aiškiai, detalai nupasakoti, kaip atlikti kokią nors užduotį. • Apibendrinti ir pateikti informaciją bei argumentus iš keleto šaltinių. • Apibendrinti ir išreikšti savo nuomonę apie apsakymą, straipsnį, pokalbį, diskusiją, interviu arba dokumentinį filmą
3.8. Dalyvavimas interviu	• Dalyvauti interviu iš anksto pasirengus, patikrindant ir patvirtindanti informaciją, tačiau gali retkarčiais prireikti paprašyti pašnekovo pakartoti, jei šis kalba greitai ar plačiai. • Naudotis iš anksto parengtais klausimais, tačiau gali spontaniškai paklausti vieno kito klausimo.	• Veiksmingai ir laisvai dalyvauti interviu; spontaniškai nukrypti nuo iš anksto parengtų klausimų, kad gauti reikiamų atsakymų. • Gali imtis iniciatyvos pokalbio metu, pašnekovui truputį padedant ar paraginant praplėsti mintis ir toliau jas paaiškinti.
4. Sakytinė raiška (kalbėjimas)		
Esminis gebėjimas - kurti įvairaus pobūdžio tekstus žodžiu programos temomis siekiant užsibrėžto komunikacijos tikslo.		
Gebėjimai	B1	B2
4.1. Bendras apibūdinimas	• Gana laisvai tiesmukai pasakoti ir apibūdinti kokį nors dalyką, nuosekliai dėstant mintis. • Pasirinkti tinkamus komunikacijai kalbos vienetų, tikslingai pritaikyti kalbą, labiau atitinkančią kalbėjimo tikslą ir adresatą. • Taikyti sakytinės raiškos (sakytinio teksto) kūrimo strategijas: planuoti, kurti koreguoti sakytinį tekstą	• Aiškiai, smulkiai apibūdinti ir pristatyti daugelį dalykų, išplėtojant ir pagrindžiant mintis papildomais teiginiais ir tinkamais pavyzdžiais. • Derinti įvairių formų ir stilių elementus, tikslingai pritaikant stilistiškai diferencijuotą kalbą, labiau atitinkančią tikslą ir adresatą. • Tikslingai ir efektyviai taikyti sakytinės raiškos (sakytinio teksto) kūrimo strategijas: planuoti, kurti ir koreguoti sakytinį tekstą

4.2. Monologas: patirties apibūdinimas	• Tiesmukai apibūdinti daugelį žinomų dalykų. • Gana laisvai tiesmukai pasakoti ar apibūdinti, nuosekliai pateikiant mintis. • Papasakoti knygos ar filmo siužetą ir išsakyti savo nuomonę. • Apibūdinti svajones, viltis, siekius. • Apibūdinti tikrus ar įsivaizduojamus įvykius.	• Aiškiai, nuosekliai apibūdinti platų spektrą dalykų, susijusių su asmenine patirtimi. • Nupasakoti netikėto įvykio detales. • Smulkiai papasakoti apie patirtį, apibūdinant jausmus ir reakcijas. • Kurti aiškų aprašymą ar pasakojimą, svarbiausias mintis išplečiant ir paremiant tinkamomis detalėmis ir pavyzdžiais.
4.3. Monologas: argumentavimas	• Trumpai pagrįsti ir paaiškinti nuomonę, planus ir veiksmus.	• Paaiškinti požiūrį į svarbų klausimą, pateikiant įvairių pranašumų ir trūkumų. • Logiškai sieti argumentus. • Aiškiai argumentuoti, savo nuomonę išplečiant ir paremiant papildomomis mintimis ir tinkamais pavyzdžiais.
4.4. Viešasis kalbėjimas	• Pateikti iš anksto parengtą tiesmuką pranešimą žinomomis temomis, kalbėti pakankamai aiškiai, paaiškinant pakankamai tiksliai pagrindines mintis.	• Pateikti aiškų iš anksto parengtą pranešimą, pabrėžiant reikšmingas mintis ir tinkamus argumentus, paremiant tam tikrą požiūrį argumentais, „už“ ar „prieš“.

5. Rašytinė sąveika ir raiška (rašymas)

Esminis gebėjimas – Esminis gebėjimas – bendrauti ir kurti įvairaus pobūdžio tekstus raštu **programos temomis** siekiant užsibrėžto komunikacinio tikslo.

Gebėjimai	B1	B2
5.1. Bendras apibūdinimas	• Aiškiai paklausti, kas yra svarbu, ir pakankamai tiksliai perteikti informaciją ir savo mintis tiek konkrečiomis, tiek abstrakčiomis temomis, patikrinti informaciją ir ją paaiškinti. • Kurti tiesmukus, rišlius tekstus su savo interesų sritimi susijusiomis temomis, aiškiai ir nuosekliai siedžiant sakinius į vientisą tekstą. • Padedant mokytojui planuoti ir koreguoti teksto kūrimo procesą ir produktą (tekstą). • Pasirinkti tinkamas kalbos priemones komunikaciniam tikslui pasiekti, pritaikyti kalbą	• Tiksliai ir aiškiai perteikti tiek savo, tiek kitų naujienas ir požiūrius. • Kurti aiškius, detalius tekstus Programos temomis, apibendrinant, samprotaudžiant ir įvertinant įvairių šaltinių informaciją ir argumentus. • Savarankiškai planuoti ir koreguoti teksto kūrimo procesą ir produktą (tekstą). • Pasirinkti tinkamas kalbos priemones komunikaciniam tikslui pasiekti, derinant įvairių formų

	adresatui pagal situaciją.	ir stilių elementus pagal žanro reikalavimus.
5.2. Susirašinėjimas (rašteliai, žinutės, asmeniniai ir pusiau oficialūs laišakai)	- Suprantamai rašyti žinutes ir pranešimus, perteikiant paprastą svarbią informaciją, prašant informacijos ir taip pat prašant paaiškinti, kas nesuprasta, bet atrodo svarbu. - Rašyti asmeninius laiškus, perteikiant naujienas, išdėstant savo mintis ir su tam tikromis detalėmis aprašant savo patirtį, jausmus ar įvykius. - Rašyti pusiau oficialius laiškus, prašant informacijos ar pateikiant informaciją.	- Suprantamai rašyti žinutes ir pranešimus, perteikiant paprastą svarbią informaciją, prašanti informacijos ir taip pat prašant paaiškinti, ko nesupranta, bet atrodo svarbu. - Rašyti asmeninius laiškus, perteikiant savo jausmus, pabrėžiant asmeninę įvykių ir patirties svarbą bei komentuojant asmens, su kuriuo susirašinėjama, naujienas ir požiūrius. - Rašyti pusiau oficialius laiškus įvairiais tikslais: atsiprašyti, nusiskųsti, padėkoti, paaiškinti ir kt.
5.3. Kūrybinis rašymas (laisvos formos rašinys)	- Tiesmukai ar su tam tikromis detalėmis papasakoti istoriją, aprašyti dalykus, susijusius su asmens interesų sritimi. - Rišliai aprašyti patirtį, jausmus ir reakcijas. - Aprašyti tikrus ir įsivaizduojamus įvykius.	- Detaliai pasakoti ir išsamiai aprašyti įvairius dalykus. - Detaliai aprašyti patirtį, jausmus, reakcijas. - Aiškiai, detaliai aprašyti tikrus ir įsivaizduojamus įvykius.
5.4. Akademini/dalykinis rašymas (apibrėžtos formos rašinys/esė)	- Rašyti trumpą paprastą aprašomojo, pasakojamojo ir samprotaujamojo tipo esė, laikantis žanro reikalaujamos formos ir žodyno. - Rašyti pranešimus glaustai apibendrinami faktinę informaciją apie žinomus dalykus ir perteikdami savo nuomonę.	- Rašyti ilgesnę aprašomojo, pasakojamojo ar samprotaujamojo tipo esė, tinkamai išryškinant svarbiausias mintis ir aktualias paremiamąsias detales bei efektyviai pasirenkant minčių dėstymo strategiją/būdą (pagrindžiant pateiktus požiūrius argumentais „už“ ir „prieš“ ar paaiškinant įvairių dalykų pranašumus ir trūkumus ar atskleidžiant aprašomų dalykų priežasties ir pasekmės ryšį arba kt.). - Rašyti pranešimus glaustai apibendrinant įvairių šaltinių informaciją ir argumentus ir perteikiant savo nuomonę. - Apžvelgti filmą, knygą, spektaklį.
	6. Lingvistinė kompetencija	

	6.1. Bendroji kalbinė aprėptis
B2	Turi pakankamai kalbinės aprėpties, kad galėtų aiškiai apibūdinti, išreikšti požiūrius ir pateikti argumentų per daug pastebimai neieškant žodžių, vartodjant sudėtingas gramatines konstrukcijas.

B1	Turi užtektinai kalbos žinių, kad galėtų su jomis išsiversti. Pakankamas žodynas leidžia šiek tiek dvejojant ir perfrazuojant išsakyti savo mintis tokiomis temomis kaip šeima, pomėgiai, darbas, kelionės, kultūriniai reiškiniai, tačiau žodyno ribotumas verčia kartotis arba kartais dėl to netgi sunku suformuluoti mintis.
	6.2. Žodyno aprėptis
B2	Žodynas yra pakankamai platus, kad mokinys galėtų reikšti mintis bendrosiomis temomis. Norint išvengti dažno kartojimosi, mintys formuluojamos įvairiai, bet dėl žodyno spragų vis dėlto gali būti sudvejojama ar perfrazuojama.
B1	Žodyno mokama užtektinai, kad šiek tiek perfrazuojant būtų galima perteikti savo mintis dauguma su asmeniniu gyvenimu susijusių temų: šeimos, pomėgių, kelionių ir kt.
	6.3. Žodyno vartojimas
B2	Žodžiai iš esmės vartojami taisyklingai; jei supainiojus pasirenkamas netinkamas žodis, komunikacijos tai netrikdo.
B1	Gerai vartojamas pagrindinis žodynas, bet reiškiant sudėtingesnes mintis ar susidūrus su nežinomomis temomis bei situacijomis vis dėlto pasitaiko didesnių klaidų.
	6.4. Gramatinis taisyklingumas
B2	Gramatinės formos ir konstrukcijos vartojamos iš esmės taisyklingai. Tokių klaidų, kurios sukeltų nesusipratimų, nedaroma.
B1	Gana taisyklingai vartojamos dažniau pasitaikančios sakinių konstrukcijos ir su labiau nuspėjamomis situacijomis susiję pasakymai.
	6.5. Tartis ir intonacija
B2	Tartis ir intonacija aiški ir natūrali.
B1	Tartis gerai suprantama, net jei kartais akivaizdus kitos kalbos kalbos akcentas ir tariant retkarčiais klystama.
	6.6. Rašyba
B2	Geba kurti aiškiai suprantamą ištisinį tekstą, kuriame paisoma įprastos struktūros reikalavimų ir skirstymo pastraipomis taisyklių. Rašyba ir skyryba gana taisyklingos, bet gali būti pastebima gimtosios kalbos įtaka.
B1	Geba kurti ištisinį tekstą, kuris iš esmės yra visas suprantamas. Rašyba, skyryba ir teksto išdėstymas yra pakankamai taisyklingi, kad būtų galima sekti mintį.

9.4.1.2. Turinio apimtis.

1. Tematika.

Abiejuose kursuose naujomis situacijomis ir nauja tematika turtinamas kalbos supratimas ir raiška, daugiausia dėmesio skiriant jos funkcionavimui kalbos šalies (šalių) realijose, plėtojant asmeninį požiūrį bei gretinant kalbos šalies (šalių) ir savosios kultūros vertybes.

Temos yra orientacinės. Įvairiose mokymo priemonėse (vadovėlių serijose) pateikiami įvairūs temų ir potemių deriniai. Pateiktos temos apima dvi kalbos vartojimo sritis: asmeninio gyvenimo ir visuomeninio gyvenimo (viešosios veiklos). Potemių išvardijimas nėra baigtinis: jos iliustruoja temos kontekstą. *Pasviruoju šriftu* pateikiamos temos ir potemės skiriamos tik į kalbos mokėjimo lygį B2 orientuotam kursui.

Apie save (charakteris, įsitikinimai, veikla, laisvalaikis, pramogos, pomėgiai ir kt.).

Jaunimo gyvenimas (jaunimo gyvenimo būdas, santykiai su bendraamžiais ir tėvais; laisvalaikis, pomėgiai, gyvenimo tikslai, vertybės ir kt.).

Mokymasis, ateities planai (mokykla, mokymasis, dalyvavimas mokyklos gyvenime; ateities planai; profesijos pasirinkimas; užsienio kalbų mokymasis ir kt.).

Kelionės ir susisiekimas (miestai ir šalys, transporto priemonės, viešbučiai, turistiniai maršrutai ir kt.).

Paslaugos ir aptarnavimas (kavinė, restoranas, parduotuvės ir pirkiniai, bankas, policija, medicininis aptarnavimas, buities paslaugos ir kt.).

Gyvenamoji vieta ir aplinka (namas/butas, miestas/kaimas, gyvenimo sąlygos mieste ir kaime ir kt.).

Šiuolaikinės informavimo priemonės (televizija, radijas, spauda, reklama, internetas ir kt.).

Aplinkos apsauga (šalies flora ir fauna, klimatas, orai; dabarties ekologijos problemos ir kt.).

Sveika gyvensena (sveikas gyvenimo būdas; gyvenimo būdas mieste ir kaime; sportas, sveika mityba ir kt.).

Dabarties pasaulis (kasdieniai įvykiai, dabarties aktualijos, *dabarties pasaulio bruožai: globalizacija, daugiatautis ir daugiakultūris pasaulis* ir kt.).

Kultūra, menas (kinas, teatras, muzika, *vaizduojamasis menas, architektūra, grožinė literatūra*, šventės, kultūriniai renginiai, tradicijos, papročiai ir kt.).

Kalbos ir gimtoji šalis (*integruojama į kitas temas (potemes)*): visuomeninis gyvenimas, mokslo laimėjimai, rašytojų, menininkų, kompozitorių, mokslo, valstybės, visuomenės veikėjų gyvenimo ir veiklos epizodai.

2. Pragmatinės kompetencijos aprėptis

Komunikacinės intencijos

Komunikacinės intencijos į B2 lygį orientuotoje programoje daugiau diferencijuojamos; plečiamas spektras intencijų emocijoms reikšti; daugiau dėmesio skiriama pagrindinių teksto kūrimo intencijų realizavimui.

Pasviruoju šriftu pateikiamos intencijos akcentuotinos į kalbos mokėjimo lygį B2 orientuotam kursui.

Gauti ir teikti informaciją:

- pasakyti pavadinimą, apibrėžti, įvardyti;
- konstatuoti, pranešti, pasakyti, informuoti, paaiškinti, pagrįsti;
- užduoti klausimų ir atsakyti, konstatuojant laiką, vietą, būdą, kiekybę, priežastį;
- pataisyti pabrėžiant teigimą ar neigimą.

Išreikšti ir sužinoti nuostatą, požiūrį, nuomonę, poziciją:

- pritarti, sutikti su teiginiu, paklausti, ar sutinka su teiginiu arba nuomone;
- nepritarti, nesutikti su teiginiu ar nuomone, paneigti;
- išreikšti arba sužinoti apie norą, ketinimą, džiaugsmą, patikimą, nepatikimą, privalėjimą, neprivalėjimą, leidimą, neleidimą, pasitenkinimą, nepasitenkinimą;
- padėkoti, atsakyti į padėkojimą;
- nusakyti arba paklausti, kas žinoma, pažįstama;

- pasakyti arba paklausti, ar prisimena, ar ką nors užmiršo;
- atsiprašyti, apgailestauti, atsakyti į atsiprašymą;
- išreikšti arba sužinoti apie galimybę, tikimybę, domėjimąsi, nesidomėjimą, nusiminimą, baimę, viltį;

- išreikšti arba sužinoti apie tikrumą, netikrumą, būtinumą, neišvengiamumą, nustebimą, nusivylimą;

- nuraminti;

- pasakyti arba paklausti, kam teikiama pirmenybė.

Raginti, įkalbinėti:

- pasiūlyti ką nors veikti, sutikti arba nesutikti su pasiūlymu;
- paprašyti ką nors veikti, paprašyti padėti, pasiūlyti pagalbą, paprašyti paduoti daiktą ir tinkamai atsakyti;

- įspėti, nurodyti, patarti ką nors daryti ar nedaryti;

- pakviesti, priimti pasiūlymą ar kvietimą, atsisakyti pasiūlymo, kvietimo;

- paklausti, ar kvietimas arba pasiūlymas priimamas;

- paskatinti ką nors daryti.

Dalyvauti pokalbyje:

- pradėti arba užbaigti, palaikyti pokalbį;

- suabejoti, pasitaisyti, pataisyti, patikslinti;

- pateikti temą, pavyzdžių, pabrėžti;

- išreikšti nuomonę, paklausti nuomonės;

- apibendrinti, išvardyti;

- pakeisti temą, įsiterpti į pokalbį, paprašyti pakeisti temą;

- išreikšti norą arba paskatinti tęsti pokalbį;

- paprašyti tylos (nutilti);

- kalbėti telefonu (atsiliepti, paprašyti pakviesti, paprašyti palaukti);

- paklausti, ar pašnekovas (telefonu) girdi, duoti ženklą, kad jis girdimas;

- pasakyti, kad bus skambinama vėliau, dar kartą;

- atsisveikinti telefonu, atsakyti į atsisveikinimą;

- pradėti arba užbaigti asmeninį laišką.

Papildomos bendravimo strategijos:

- pasakyti, kad nesupranta, nežino žodžio;

- paprašyti pakartoti, pakartoti tai, kas pasakyta;

- paprašyti paaiškinti, paprašyti užrašyti;

- paprašyti kalbėti lėčiau ar pasakyti kitais žodžiais;

- paklausti, ar suprato;

- paprašyti palaukti;

- paprašyti patvirtinti tekstą, pasiūlyti žodį, žodžių junginį.

Reikšti emocijas ir aiškintis pašnekovo emocinę būseną:

- abejojimą, *nepasitikėjimą*, netikėjimą, svarstymą, *įsižeidimą*, nuobodulį, nusiminimą, *pergyvenimą*, *susirūpinimą*, baimę, kaltinimą, nemėgimą, *pasipiktinimą*;

- viltį, laukimą, nusivylimą, pagarbą, įsitikinimą, pasitikėjimą, simpatiją, laimę, užuojautą, gailestį, kritiką, priekaištavimą, palaikymą, pagyrimą.

Kalbos etiketas:

- atkreipti dėmesį, kreiptis į draugą arba pažįstamą, kreiptis į nepažįstamą asmenį;

- paklausti, kaip sekasi, atsakyti;

- pasisveikinti arba atsisveikinti, atsakyti į pasisveikinimą;

- prisistatyti, pristatyti, supažindinti, atsakyti, kai supažindina ar pri(si)stato;

- pasveikinti, palinkėti;

- pradėti arba užbaigti asmeninį laišką.

3. Semantinės kompetencijos aprėptis

Abstrakčiosios sąvokos

Pasviruoju šriftu pateiktos abstrakčiosios sąvokos skiriamos tik į kalbos mokėjimo lygį B2 orientuotam kursui.

- Egzistencija: daikto, asmens, būvio, reiškinių buvimas, nebuvimas; *atsiradimas, išnykimas, atradimas; buvimas ar nebuvimas kieno nors sudėtyje, turinyje.*

- Erdvė: vieta, kilmė pagal vietą, išsidėstymas, ilgis, plotis, atstumas, kelias, judėjimas, dydis, plotas; *poveikio į daiktą vieta, paplitimas, vita, kurioje vyksta įvairiapusis asmenų ir daiktų judėjimas.*

- Laikas: data, laiko skirstymas, dabartis, praeitis, ateitis, laiko momentas, periodas, dažnis, paskirties laikas, pasikartojimas, veiksmo pradžia, veiksmo pabaiga, ankstesnis laikas, vėlesnis laikas, vienalaikiškumas.

- Kiekybė: skaičius, kiekis, laipsnis; *kiekybės matas, skaičiavimo veiksmas, kiekybės sugretinimas.*

- Požymis: fizinis (spalva, amžius, būklė, forma, skonis), vertinimas (vertė, kaina, kokybė).

- Ryšiai, santykiai: priklausomumas, priežastis, tikslas, erdvės santykiai, laiko santykiai, sąlyga, jungimas, priešprieša, lyginimas, *tapatinimas, nuolaida, būdas, išskyrimas, išvardijimas.*

Konkrečiosios sąvokos

- Žodyno, reikalingo vartoti kalbą šioje pakopoje numatytais temomis, žodyno apimtis orientuojama į Europos Tarybos kalbos mokymosi B1 ir B2 lygių reikalavimus.

4. Sociokultūrinės kompetencijos aprėptis

Mokiniai supažindinami su kalbos šalies ar šalių realijomis, reikalingomis dalyvauti kalbinėje veikloje ieškant informacijos ar ją teikiant ir bendraujant su kitos kultūros ar kultūrų atstovais:

- Kasdienis gyvenimas (maitinimasis, šventės, darbas, laisvalaikis ir kt.).

- Gyvenimo sąlygos (gyvenamoji vieta, namų aplinka ir kt.).

- Tarpasmeniniai santykiai (šeimos sudėtis ir santykiai, kartų santykiai, bendruomenės santykiai ir kt.).

- Kūno judesių kalba (gestai, mimika, akių kontaktas ir kt.); pagalbinė informacija tekste (ilustracijos, lentelės, tipografinės ypatybės).

- Socialinės konvencijos (punktualumas, dovanos, apranga, valgymas, elgesio ir pokalbio tabu, viešnagės laikas, atsisveikinimas, išvykimas ir kt.).

- Vertybės, nuostatos, požiūriai (išreikšti menuose, regioninėse kultūrose ir kt.).

- Ritualinis elgesys (šeimos, tautinių švenčių elgesys, žiūrovų elgesys viešųjų renginių metu, paminėjimai, šventės, šokiai, diskotekos ir kt.).

5. Strateginės kompetencijos aprėptis

Pasviruoju šriftu pateikiamos strategijos akcentuotinos į kalbos mokėjimo lygį B2 orientuotam kurse.

Sakytinio teksto supratimo (klausymo) strategijos:

- remiantis kontekstu ir logine teksto sandara suprasti esminę informaciją, neperklausant teksto pakartotinai;

- kelti hipotezes apie galimą teksto turinį remiantis situacija;

- rasti reikiamą informaciją tekste, kuriame yra nežinomų žodžių, posakių ir (arba) gramatinių struktūrų, *atspėti tos informacijos prasmę remiantis panašių tekstų klausymosi gimtąja kalba patirtimi, teksto tema, taip pat naudojantis kompensavimo strategijomis;*

- nesupratus pašnekovo prašyti pagalbos: pasakyti, kad nesupranta; paprašyti kalbėti lėčiau ir (arba) pakartoti; perklausti nesupratus žodžio, posakio; paprašyti patikslinti;

- *nuspėti dialoginio teksto tolesnio fragmento turinį pagal kalbančiųjų nuotaikas, intonaciją;*

- *sekti kalbančiojo minčių eigą remiantis konkrečios žanro teksto organizavimo žiniomis;*

- koreguoti teksto supratimą remiantis kalbančiojo mimika, gestais, situacija ir kontekstu.

Rašytinio teksto supratimo (skaitymo) strategijos:

- suprasti tarptautinius žodžius, kurie gimtojoje kalboje panašūs ar beveik tokie pat;
- *remiantis tema, situacija, kontekstu, žodžių darybos žiniomis ir skaitymo patirtimi atspėti nežinomo žodžio reikšmę;*
- pagal abėcėlę rasti nežinomą žodį dvikalbiame žodyne;
- *atskirti faktinę informaciją nuo komentarų;*
- *išskirti tezes ir argumentus, sekti argumentavimo eigą;*
- nustatyti pagrindinę autoriaus/teksto intenciją;
- *nuspėti nežinomos informacijos prasmę tekste, kuriame yra nežinomų žodžių ir (arba) gramatinių struktūrų, naudojantis turimomis žiniomis, kompensavimo strategijomis, panašių tekstų gimtąja kalba skaitymo patirtimi;*
- numatyti skaitomo teksto turinį remiantis pavadinimu, žanru, paskirtimi, situacija;
- numatyti skaitomo teksto turinį remiantis pavadinimu, žanru, paskirtimi, situacija, žemėlapiu, duomenų lentele, teksto išdėstymu;
- *atspėti posakio prasmę iš keleto žodžių, pastraipos prasmę – iš keleto frazių (posakių);*
- patikrinti teksto supratimą naudojantis žodynu ir (arba) žinynu.

Sakytinės sąveikos ir raiškos (kalbėjimo) strategijos

Monologinio teksto kūrimo strategijos:

- planuoti pasisakymą: remiantis pavyzdžiu, pateikta schema, atraminiais žodžiais ir *atsižvelgiant į poveikį klausytojui sudaryti pasisakymo planą;*
- pagal klausytojo reakciją (gestai, mimika, kiti nežodiniai ženklai) nustatyti, ar komunikacinis tikslas pasiektas;
- *rasti klaidas, taisyti, koreguoti ir tikslinti savo kalbą.*

Dialogo strategijos:

- *pagal pokalbio partnerio reakciją nustatyti savo klaidas ir atitinkamai koreguoti pasakymą perfrazavimo arba aprašomuoju būdu;*
- valdyti pokalbį posakiais: „Leiskite pasakyti...“, „Prašom nepertraukti“, „O kas toliau?“ ir pan.;
- teirautis grįžtamosios informacijos: „Ar supratote?“, „Ar aišku?“, „Ar pamenate...?“ ir pan.;
- *paraginti pokalbio partnerį patikslinti pasakymą užduodant klausimus: „Ką jūs turėjote omenyje?“, „Ką norėjote tuo pasakyti?“, „Ar tai tiesa?“, „Jei teisingai supratau, jūs manote...“ ir pan.*

Rašytinės sąveikos ir raiškos (rašymo) strategijos:

- planuoti rašymą: remiantis pavyzdžiu, naudojantis žodynais, žinytais sudaryti planą, schemą, užsirašyti tezes, reikiamus posakius, jungiamuosius žodžius;
- savarankiškai koreguoti ir taisyti sukurta rašytinį tekstą remiantis konkrečios užsienio kalbos rašytinio teksto kūrimo tradicijomis ir kuriamo teksto žanro reikalavimais, *taip pat siekiant minčių raiškos tikslumo ir dėstymo išsamumo.*

Kompensavimo strategijos:

- pasakyti, kad nesupranta: „Atleiskite, nesupratau, aš užsienietis“;
- paprašyti pakartoti: „Prašom pakartoti“, „Prašom pasakyti dar kartą“, „Gal būtų galima pasakyti lėčiau, aš nesupratau“, „Jeigu galima, ne taip greitai (lėčiau)“ ir pan.;
- patikslinti informaciją pakartojant reikiamą žodį: „Atleiskite, koks (kaip?, kiek?, kada?) ir pan.;
- tiesiogiai nurodyti daiktą: „Štai tą“, „Tokį pat“, „Ir man tokį“;
- Paprašyti parašyti skaičiais (pvz., kainą, datą, laiką): „Prašom parašyti skaičiais“;
- Paprašyti pasakyti paraidžiui: „Prašom pasakyti paraidžiui“.

9.4.1.3. Vertinimas. Kursai, orientuoti į kalbos mokėjimo lygius B1 ir B2

Mokinių pasiekimų lygių požymiai

Šioje lentelėje pateikiami apibendrinti orientaciniai trijų lygių – patenkinamo, pagrindinio ir aukštesniojo – mokinių dalyko žinių ir supratimo, dalyko veiklos sričių ir mokymosi mokytis gebėjimų ugdymosi kokybiniai aprašai. Jais vadovaujamosi priimant sprendimus apie mokinių pasiekimus.

Pasviruoju šriftu išskirti raktiniai žodžiai, apibrėžiantys konkretų pasiekimų lygį.

Lygiai Pasiekimų sritys	B1 (patenkinamas)	B1 (pagrindinis) B2 (patenkinamas)	B2 (pagrindinis) B1 (aukštesnysis)	B2 (aukštesnysis)
1. Sakytinio teksto supratimas (klausymas)	Geba <i>bendrais bruožais</i> suprasti <i>tiesmuką kalbą</i> apie <i>save ir artimiausią aplinką</i> , jei kalbama aiškia bendrine tartimi. Geba sekti <i>svarbiausias platesnio pokalbio</i> mintis. Geba sekti <i>detales</i> nurodymus.	Geba suprasti <i>tiesmuką faktinę informaciją</i> įprastomis kasdienio gyvenimo ar su mokymusi susijusiomis temomis, suprasti esmę ir konkrečias detales, jei kalbama aiškiai bendrine tartimi. Geba suprasti <i>trumpus</i> pasakojimus. Geba suprasti <i>svarbiausias radijo žinių laidų ir garso įrašų mintis</i> , jei kalbama lėtai ir aiškiai.	Geba suprasti <i>turinio ir kalbinės raiškos atžvilgiu sudėtingą kalbą</i> tiek <i>konkrečiomis, tiek abstrakčiomis temomis</i> bendrine tartimi. Geba sekti išplėtotą kalbą ir sudėtingą argumentavimą, jei tema yra žinoma. Geba suprasti radijo žinių laidų ir garso įrašų mintis programos temomis, jei kalbama normaliu tempu.	Geba suprasti <i>bendrinę sakinę kalbą, girdimą gyvai ar per radiją, televiziją, temomis, su kuriomis paprastai susiduriama asmeniniame ir visuomeniniame gyvenime</i> , taip pat mokymosi aplinkoje. Trukdyti suprasti gali tik didelis triukšmas, netinkama teksto struktūra ir / ar idiomos.
2. Rašytinio teksto supratimas (skaitymas)	Geba suprasti tekstus, kuriuose tiesmukai pateikiama faktinė informacija programos temomis. Geba suprasti <i>pagrindinę</i> laiškų, bukletų, instrukcijų informaciją.	Geba suprasti tekstus, kuriuose pateikiama faktinė informacija.. Geba suprasti <i>įvykių, jausmų, norų</i> aprašymus asmeniniuose laiškuose. Geba <i>peržvelgti ilgesnį tekstą</i> , ir <i>surinkti informaciją iš skirtingų tekstų ar teksto vietų</i> , kad atliktų tam tikrą užduotį.	Geba skaityti <i>įvairiais būdais, įvairiu tempu pagal teksto tipą ir skaitymo tikslus</i> . Žodynas yra platus, bet gali kilti sunkumų dėl retesnių posakių. Geba skaityti korespondenciją ir lengvai suvokia jos esmę. Geba nustatyti žinių, straipsnių ar pranešimų turinį ir svarbą, Geba suprasti <i>ilgesnius</i>	Geba <i>detaaliai</i> suprasti <i>ilgus sudėtingus tekstus</i> . Geba suprasti <i>bet kokią</i> korespondenciją. Geba <i>greitai peržvelgti ilgą ir sudėtingą tekstą</i> ir nustatyti svarbias detales. Geba <i>detaaliai</i> suprasti <i>ilgus, sudėtingus tekstus</i> , atpažindamas smulkmenas, taip pat nuostatas ir

Lygiai Pasiekimų sritys	B1 (patenkinamas)	B1 (pagrindinis) B2 (patenkinamas)	B2 (pagrindinis) B1 (aukštesnysis)	B2 (aukštesnysis)
		Geba suprasti <i>aiškus, paprastas</i> instrukcijas.	nurodymus ir jų detales.	nuomones. Geba detaliai <i>suprasti ilgas, sudėtingas</i> instrukcijas, jei gali sunkesnes vietas perskaityti pakartotinai.
3. Sakytinė sąveika (kalbėjimas)	Geba naudotis <i>plačia paprastų kalbos priemonių aprėptimi daugumoje situacijų</i> . Geba <i>be pasirengimo įsitraukti į pokalbį</i> , reikšti savo nuomonę ir keistis informacija programos temomis.	Geba su pasitikėjimu sąveikauti programos temomis. Geba keistis informacija, ją patikrinti ir patvirtinti, <i>susidoroti su netikėtomis situacijomis</i> ir paaiškinti problemas. Geba <i>reikšti mintis abstraktesnėmis kultūrinėmis temomis</i> , pavyzdžiui, kalbėdamas apie filmus, knygas, muziką ir pan.	Geba <i>sąveikauti lengvai ir spontaniškai</i> , nesukeldamas sunkumų pašnekovui. Geba diskutuoti ar komentuoti, aiškiai išdėstyti ir pagrįsti savo požiūrį paaiškindamas ir pateikdamas argumentų, apibendrindamas.	Geba reikšti mintis <i>taisyklingai, laisvai ir spontaniškai, beveik be pastangų</i> . Turi sukaupęs platų žodyną, Geba lanksčiai ir veiksmingai vartoti kalbą, reikšti emocijas. Geba lengvai sekti sudėtingą diskusiją ir pats joje dalyvauti net abstrakčiomis ir sudėtingomis temomis.
4. Sakytinė raiška (kalbėjimas)	Geba <i>tiesmukai</i> apibūdinti kokį nors dalyką, susijusį su patirtimi, nuosekliai dėstydamas mintis. Geba <i>tiesmukai</i> pasakoti nuosekliai pateikdamas mintis.	Geba <i>gana laisvai</i> apibūdinti kokį nors dalyką, susijusį su patirtimi, nuosekliai dėstydamas mintis, pasakodamas apie patirtį, jausmus, įvykius ir reakcijas. Geba pateikti trumpą surepetuotą pranešimą, trumpai pagrįsti ir paaiškinti savo nuomonę, planus ir veiksmus.	Geba <i>aiškiai, smulkiai</i> apibūdinti ir pristatyti daugelį dalykų, išplėtodamas ir pagrįsdamas mintis papildomais teiginiais, tinkamais pavyzdžiais, argumentais už ir prieš.	Geba <i>aiškiai detalai ir taisyklingai apibūdinti</i> ir pristatyti sudėtingus dalykus, siedamas potemes, plėtodamas mintis ir baigdamas tinkama išvada. Geba <i>aiškiai, detalai apibūdinti sudėtingus dalykus</i> , pateikti aiškų struktūruotą pranešimą sudėtinga tema, gana plačiai

Lygiai Pasiekimų sritys	B1 (patenkinamas)	B1 (pagrindinis) B2 (patenkinamas)	B2 (pagrindinis) B1 (aukštesnysis)	B2 (aukštesnysis)
				išskleisdamas ir paremdamas savo požiūrį papildomomis mintimis, argumentais ir tinkamais pavyzdžiais.
5. Rašytinė sąveika ir raiška (rašymas)	Geba kurti <i>tiesmukus rišlius</i> tekstus, siedamas trumpesnes atkarpas grandinine seka. Geba raštu <i>papasakoti</i> apie įvykius, patirtį, rišliai aprašydamas jausmus ir reakcijas, išdėstydamas tai, kas jam atrodo svarbu.	Geba kurti <i>rišlius tekstus</i>, siedamas trumpesnes atkarpas grandinine seka. Geba parašyti trumpus paprastus esė, glaustai apibendrinti faktinę informaciją ir pateikti savo nuomonę ir mintis tiek konkrečiomis, tiek abstrakčiomis temomis.	Geba kurti <i>aiškius detalius tekstus</i>, apibendrindamas ir vertindamas įvairių šaltinių informaciją ir argumentus. Geba <i>aiškiai, detaliai aprašyti</i> įvairius dalykus, susijusius su asmens interesų sritimi. Geba samprotauti pagrįsdamas tam tikrus požiūrius argumentais „už“ ir „prieš“ ir paaiškindamas pranašumus bei trūkumus, apibendrindamas šaltinius.	Geba kurti <i>aiškius, geros struktūros, taisyklingus tekstus</i>, pabrėžti svarbiausius dalykus, išplėtoti ir paremti požiūrį šalutinėmis mintimis, argumentais, tinkamais pavyzdžiais, užbaigti tinkama išvada. Geba <i>rašyti aiškiai ir tiksliai</i>, lanksčiai ir veiksmingai derindamasis prie adresato.

	B1,B2 (patenkinamas)	B1,B2 (pagrindinis)	B1,B2 (aukštesnysis)
6. Mokėjimas mokytis	Suvokia išskeltus mokymosi uždavinius. Atlieka mokytojo pateiktas užduotis. Naudojasi EKA, mokytojo padedamas. Žino, kur galima rasti papildomos informacijos, žinių (žodynuose, gramatikos žinyuose, kt.). Žino, kokiais būdais galima ugdytis skaitymo, klausymo, kalbėjimo ir rašymo gebėjimus.	Suvokia savo kalbos mokymosi poreikius. Pats išsikelia mokymosi uždavinius. Sieja išskeltus mokymosi tikslus su mokymosi poreikiais. Naudojasi EKA planuodamas savo mokymąsi, mokytojo padedamas. Pasirenka užduotis mokymosi spragoms likviduoti. Įsivertina kalbos mokymosi pasiekimus naudodamasis EKA. Naudojasi patirtimi, įgyta mokantis kitų kalbų.	Savarankiškai išsikelia mokymosi uždavinius priklausomai nuo kalbos mokymosi poreikių ir tikslų. Naudojasi EKA planuodamas savo mokymąsi. Planuoja ir organizuoja savo mokymąsi, panaudodamas tinkamus mokymosi būdus ir pasirinkdamas užduotis, atitinkančias individualų mokymosi stilių. Dalyvaudamas kalbinėje veikloje, savarankiškai išmoka naujų raiškos būdų. Maksimaliai pasinaudoja galimybėmis plėsti ir gilinti savo kalbinę patirtį. Savarankiškai ir adekvačiai įsivertina kalbos mokymosi pasiekimus naudodamasis EKA. Žino, kur galima rasti papildomos informacijos, trūkstatų žinių (žodynuose, žinyuose, internete, kt.), savarankiškai jais naudojasi. Naudojasi patirtimi, įgyta mokantis kitų kalbų.

9.4.2. Kursai, orientuoti į kalbos mokėjimo lygį A1 arba A2, skirti mokytis naujai pasirinktos (trečiosios) užsienio kalbos.

Į kalbos mokėjimo lygį A2 orientuoto kurso pasiekimai integruoja A1 kurso pasiekimus.

9.4.2.1. Mokinių pasiekimai

Lentelėje aprašomi mokinių pasiekimai, orientuoti į kalbinės komunikacinės kompetencijos ugdymą. Kompetencija suprantama kaip žinių, gebėjimų ir nuostatų visuma.

1. Sakytinio teksto supratimas (klausymas)		
Mokinių pasiekimai		
Esminis gebėjimas - suprasti sakytinę betarpišką ir įvairiomis informacijos priemonėmis perduodamą autentišką bendrinę kalbą programos temomis , atitinkančią mokinio patirtį.		
Gebėjimai	A1	A2
1.1. Bendras apibūdinimas	Suprasti kalbą, kuri yra labai lėta ir aiški, su ilgomis pauzėmis.	Suprasti frazes ir pasakymus, susijusius su artimiausia aplinka (pavyzdžiui, svarbiausią informaciją apie šeimą ir asmenį, apsipirkimą, aplinką), jei kalbama aiškiai ir lėtai.
1.2. Pokalbio supratimas		Nustatyti pokalbio temą, jei kalbama lėtai ir aiškiai.
1.3. Skelbimų ir nurodymų supratimas	Suprasti nurodymus, atidžiai ir lėtai sakomus tiesiogiai.	- Suprasti trumpų, aiškių, paprastų pranešimų ir skelbimų pagrindinę mintį. - Suprasti paprastus nurodymus, pavyzdžiui, kaip nuvykti iš vienos vietos į kitą.
1.4. Garso įrašų supratimas		Suprasti ir atrinkti esminę informaciją iš trumpų įrašų apie kasdienius dalykus, jei kalbama lėtai ir aiškiai.
1.5. Televizijos laidų ir filmų supratimas		- Nustatyti pagrindinę mintį televizijos žinių apie įvykius, jei komentarui yra vaizdinė paspartis. - Sekti faktinių televizijos žinių laidų temų kaitą ir susidaryti vaizdą, apie ką kalbama.
2. Rašytinio teksto supratimas (skaitymas)		
Esminis gebėjimas - suprasti įvairaus pobūdžio autentiškus tekstus programos temomis , atitinkančius mokinio patirtį.		
Gebėjimai	A1	A2
2.1. Bendras apibūdinimas	Suprasti labai trumpus paprastus tekstus, skaitant sakinį po sakinio, išskiriant žinomus vardus, pavardes, žodžius, pagrindines frazes, reikalui esant, perskaitant dar kartą.	Suprasti trumpus, paprastus tekstus apie konkrečius žinomus dalykus, kurių žodynas susideda iš dažniausių žodžių, taip pat ir tarptautinių.
2.2. Susirašinėjimo (laiškų, žinučių) supratimas	Suprasti trumpus, paprastus užrašus ant atvirukų.	Suprasti trumpus paprastus asmeninius laiškus.
2.3. Skaitymas pažintiniais tikslais	Atpažinti žinomus vardus, pavardes, žodžius, pagrindines frazes paprastuose užrašuose įprasčiausiose kasdienėse situacijose.	- Rasti konkrečią informaciją kasdieniauose tekstuose (pavyzdžiui, skelbimai, reklaminiai bukletai, valgiaraščiai, informaciniai lapeliai ar tvarkaraščiai). - Suprasti ženklus ir užrašus viešosiose vietose

		(gatvėse, geležinkelio stotyse ir kt.).
2.4. Skaitymas ieškant informacijos	- Suprasti paprastos informacinės medžiagos ir paprasto aprašymo turinį, jei yra vaizdinė - paspartis.	Rasti konkrečią informaciją paprastuose tekstuose, su kuriais susiduriama (aiškuose, skrajutėse, trumpuose laikraščių straipsniuose apie įvykius).
2.5. Nurodymų, skelbimų supratimas	Vadovautis trumpomis paprastomis nuorodomis (pavyzdžiui, kaip nueiti iš A į B).	- Suprasti užduočių formuluotes, jei jos parašytos paprasta kalba. - Suprasti paprastas instrukcijas, pavyzdžiui, kaip naudotis taksofonu.
3. Sakytinė sąveika (kalbėjimas)		
Esminis gebėjimas - bendrauti žodžiu programos temomis siekiant užsibrėžto komunikacijos tikslo.		
Gebėjimai	A1	A2
3.1. Bendras apibūdinimas	Paklausti paprastų klausimų ir atsakyti į paprastus klausimus, produkuoti paprastus pasakymus bei į juos sureaguoti gerai žinomomis temomis.	- Atlikti paprastas komunikacines užduotis, kai reikia keistis paprasta ir tiesiogine informacija žinomis ir kasdienio gyvenimo klausimais, susijusiais su mokymuisi ir laisvalaikio. - Pasikeisti santykių užmezgimo ir palaikymo replikomis, bet retai gali suprasti tiek, kad galėtų savarankiškai palaikyti pokalbį.
3.2. Pašnekovo supratimas	- Suprasti frazes, reikalingas paprastiems ir konkretiems kasdieniams poreikiams patenkinti, jei pašnekovas kalba aiškiai, lėtai ir, reikalui esant, pakartoja. - Suprasti tiesiogiai užduodamus ir aiškiai formuluojamus klausimus ir vykdyti paprastus nurodymus.	- Supranta tiek, kad be didesnių pastangų galėtų keistis informacija paprastomis kasdienėmis frazėmis. - Supranta, kas aiškiai sakoma bendrine kalba žinomomis temomis, jei retkarčiais paprašius pakartojama ar tas pats pasakoma kitaip. - Supranta, kas jam sakoma aiškiai ir lėtai paprastuose kasdieniuose pokalbiuose.
3.3. Dalyvavimas pokalbyje	- Suprasti įprastinius posakius, kai kreipiamasi tiesiogiai ir jei pašnekovas kalba aiškiai, lėtai ir pakartoja. - Susipažinti ir supažindinti, vartoti paprasčiausias pasisveikinimo ir atsisveikinimo frazes. - Paklausti, kaip sekasi, ir reaguoti į	- Bendrais bruožais suprasti, kas aiškiai sakoma bendrine kalba žinomomis temomis, jei pašnekovas yra pasirengęs kartkartėmis būti paprašytas pakartoti ar perfrazuoti. - Pasikeisti keliomis trumpomis replikomis, bet retai kada gali savarankiškai palaikyti pokalbį, nors gali suprasti, jei pašnekovas stengiasi padėti.

	atsakymą.	• Dalyvauti trumpuose įprastų situacijų pokalbiuose dominančiomis temomis. • Užmegzti socialinius kontaktus: pasisveikinti ir atsisveikinti, susipažinti ir supažindinti, padėkoti. • Paprastais žodžiais pasakyti, kaip jaučiasi, padėkoti. • Vartoti įprastas mandagumo frazes sveikinant ir į ką nors kreipiantis. • Pakviesti ir atsakyti į kvietimus, pasiūlyti ir atsakyti į siūlymus, atsiprašyti ir atsakyti į atsiprašymą. • Pasakyti, ką mėgsta ir ko nemėgsta.
3.4. Neoficiali diskusija		• Bendrais bruožais suprasti, kas svarstoma, kai kalbama lėtai ir aiškiai. • Paprastais sakiniais diskutuoti kasdienio gyvenimo klausimais, kai kreipiamasi tiesiogiai ir kalbama aiškiai bei lėtai. • Sutinkti ir nesutinkti su kitais.
3.5. Tikslingas bendradarbiavimas ir naudojimasis paslaugomis	• Suprasti klausimus ir nurodymus, kai pašnekovas kreipiasi lėtai ir aiškiai. • Ko nors paprašyti ar ką nors paduoti. • Paprašyti, ko nori, ir paduoti, ko prašoma. • Suprasti, kai kalbama apie skaičius, dydžius, kainas ir laiką.	• Svarstyti, ką daryti toliau, pateikiant pasiūlymų ir reaguojant į juos, klausiant nurodymų ir juos pateikiant. • Bendrauti paprastomis frazėmis atliekant paprastas ir tipiškas užduotis: paprašyti ar paduoti kokius nors daiktus, gauti paprastą informaciją ir apsvarstyti, ką daryti toliau. • Pasiiekti komunikacinį tikslą įprastose kasdienio gyvenimo situacijose, pavyzdžiui, keliaujant, apsiperkant, užsisakant patiekalus matinimo įstaigose. • Paprašyti ir pasiūlyti kasdinių prekių bei paslaugų. • Gauti paprastos informacijos apie kelionę viešuoju transportu: autobusais, traukiniais, taksi; paklausti kelio ir jį parodyti, nusipirkti bilietus. • Paklausti ir susikalbėti parduotuvėse, pašte ar kt. • Gauti ir pateikti informaciją apie kiekį, skaičių, kainas. • Paprašyti prekę, paklausti kainos.
3.6. Keitimasis informacija	• Paklausti paprastų klausimų ir į juos	• Keistis nedidelės apimties informacija apie žinomus

	atsakyti, pradėti kalbėti ir sureaguoti į paprastus pasakymus gerai žinomomis temomis. • Paklausti ir atsakyti į klausimus apie save bei kitus asmenis: kur gyvena, kokius žmones pažįsta, ką turi. • Nurodyti laiką tokiais junginiais: <i>kitą savaitę, praėjusį penktadienį, lapkričio mėnesį, trečią valandą</i>.	dalykus ir įprastus veiksmus. • Suprasti tiek, kad be didesnių pastangų galima būtų keistis paprastomis, kasdienėmis frazėmis. • Paklausti ir atsakyti į klausimus apie savo įpročius ir kasdienybę. • Paklausti ir atsakyti į klausimus apie laisvalaikį ir apie tai, ką veikė. • Nurodyti, pavyzdžiui, paaiškinti, kaip kur nors patekti. • Paklausti ir atsakyti į klausimus, ką veikia mokykloje ar laisvalaikiu. • Paprašyti parodyti ar pats paaiškinti maršrutą žemėlapyje ar plane. • Paklausti asmeninės informacijos ir ją pateikti.
3.7. Dalyvavimas i interviu	• Atsakyti į paprastus tiesioginius klausimus apie asmeninį gyvenimą, kai kalbama labai lėtai ir aiškiai bendrine kalba.	• Atsakyti į klausimus, perteikti mintis ir informaciją žinomomis temomis, jei pašnekovas yra pasirengęs retkarčiais būti paprašytas paaiškinti ar padėti pasakyti tai, ką nori. • Atsakyti į paprastus klausimus ir reaguoti į teiginius.
4. Sakytinė raiška (kalbėjimas)		
Esminis gebėjimas - kurti tekstus žodžiu programos temomis pasiekiant užsibrėžtą komunikacijos tikslą.		
Gebėjimai	A1	A2
4.1. Bendras apibūdinimas	• Pasakyti paprastas, dažniausiai pavienes frazes apie žmones ir vietas.	• Apibūdinti ar pristatyti žmones, dienotvarkę, pasakyti, kas patinka ir kas nepatinka, ir pan. paprastų frazių rinkiniu ar nesusijusiais sakiniais.
4.2. Monologas: patirties apibūdinimas	• Apibūdinti save, pasakoti, ką daro ir kur gyvena.	• Apibūdinti kasdienę savo aplinką, pvz., žmones, vietas, mokymosi patirtį. • Trumpai apibūdinti įvykius ar veiklą. • Apibūdinti planus ar pasirengimą ką daryti, įpročius ir kasdienius dalykus, praeities veiklą ir asmeninę patirtį. • Paprasta kalba apibūdinti ir palyginti sau priklausančius daiktus. • Paaiškinti, ką mėgsta ir ko nemėgsta.

		• Apibūdinti savo šeimą, gyvenamąją vietą. • Paprastais žodžiais apibūdinti žmones, vietas, nurodyti priklausomybę.
4.3. Kalbėjimas auditorijai		• Pateikti trumpą surepetuotą elementarų pranešimą žinoma tema.
5. Rašytinė sąveika ir raiška (rašymas)		
Esminis gebėjimas - kurti tekstus raštu programos temomis pasiekiant užsibrėžtą komunikacijos tikslą.		
Gebėjimai	A1	A2
5.1. Bendras apibūdinimas	Mokinys geba: • Parašyti paprastas pavienes frazes ir sakinius. • Raštu paklausti ir suteikti asmeninės informacijos.	• Užrašyti trumpas žinutes būtiniaisiais klausimais. • Parašyti keletą paprastų frazių ir sakinių, sujungiant dažniausiai vartojamais jungtukais.
5.2. Susirašinėjimas	• Parašyti trumpą paprastą atviruką.	• Parašyti labai trumpą asmeninį laišką.
5.3. Žinučių rašymas, blankų pildymas	• Užrašyti skaičius ir datas, savo vardą, pavardę, pilietybę, adresą, amžių, gimimo ar atvykimo į šalį datą ir pan., pavyzdžiui, viešbučio registracijos blanke.	• Užrašyti trumpas žinutes, jei gali paprašyti pakartoti ar perfrazuoti.
5.4. Kūrybinis rašymas	• Parašyti paprastas frazes ar sakinius apie save ir įsivaizduojamus žmones, kur jie gyvena, ką veikia.	• Aprašyti savo kasdienę aplinką, pavyzdžiui, žmones, vietas, mokymosi patirtį tarpusavyje susietais sakiniiais. • Trumpai paprastai aprašyti įvykius, praeities veiklą ar asmeninius įspūdžius. • Parašyti keletą paprastų frazių ir sakinių apie savo šeimą, gyvenimo sąlygas, mokymąsi. • Parašyti trumpas paprastas įsivaizduojamas biografijas.
6. Lingvistinė kompetencija		
6.1. Bendroji kalbinė aprėptis		
A2	Geba produkuoti trumpus kasdienius pasakymus, susijusius su asmenine informacija, įprastiniais kasdieniais veiksmais, norais ir reikmėmis, informacijos teiravimusi. Geba paprastais sakiniiais, įsimintinomis frazėmis, žodžių junginiais pakalbėti apie vietas, priklausomybę, save ir kitus žmones, jų veiksmus. Moka ribotą kiekį trumpų, įsimintinų frazių, kurios aprėpia nenuspėjamas svarbiausias gyvenimo situacijas.	

A1	Moka tik pačius pagrindinius pasakymus, susijusius su asmenine informacija ir konkrečiais poreikiais.
	6.2. Žodyno aprėptis
A2	Žodyno pakanka paprasčiausiems bendravimo poreikiams patenkinti.
A1	Žodynas sudarytas iš pagrindinių pavienių žodžių bei frazių, susijusių su tam tikromis konkrečiomis situacijomis.
	6.3. Žodyno vartojimas
A2	Gebama vartoti labai ribotą žodyną, susijusį su konkrečiais kasdieniais poreikiais.
A1	(Žodynas nepakankamas aptarčiai apibrėžti)
	6.4. Gramatinis taisyklingumas
A2	Taisyklingai vartojamos paprastos gramatinės struktūros, bet nuolat daroma esminių klaidų: pavyzdžiui, painiojami laikai, nederinama; vis dėlto paprastai aišku, kas norima pasakyti.
A1	Ribotai vartojama nedaug paprastų išmoktų gramatinių struktūrų.
	6.5. Tartis ir intonacija
A2	Nepaisant pastebimo kitos kalbos akcento, tartis yra pakankamai gera, kad būtų aišku, kas norima pasakyti, bet pašnekovai kartais turi prašyti pakartoti.
A1	Tariamus žodžius bei frazes, kurių mokama dar nedaug, šiek tiek pasistengę gali suprasti gimtakalbiai, kurie yra įpratę bendrauti su tokiu lygiu kalbą mokančiais žmonėmis.
	6.6. Rašyba
A2	Geba nurašyti paprastus sakinius kasdienio gyvenimo temomis: pavyzdžiui, paaiškinimus, kaip kur nors nueiti. Geba pakankamai taisyklingai fonetiškai (tačiau nebūtinai visiškai taisyklingai bendrinės kalbos rašybos požiūriu) rašyti trumpus žodžius iš savo sakytinės kalbos žodyno.
A1	Geba nurašyti žinomus žodžius ir trumpus pasakymus (pavyzdžiui, paprastus užrašus ar nurodymus, kasdienio gyvenimo daiktų, bei dažnai vartojamus pasakymus).

9.4.2.2. Turinio apimtis. Kursas, orientuotas į kalbos mokėjimo lygį A2 (A1)

1 Temos, potemės

Pasviruoju šriftu pateikiamos temos ir potemės skiriamos tik į kalbos mokėjimo lygį A2 orientuotam kursui.

1. **Apie save:** vardas, pavardė, adresas, *gimimo data* ir vieta, amžius, lytis, tautybė, šeima;
2. **Gyvenamoji vieta:** gyvenamieji namai, patalpos, baldai, *patogumai, buities prietaisai*;
3. **Kasdienis gyvenimas:** namai, mokymasis;
4. **Laisvalaikis, pomėgiai** (televizija, *kinas, teatras, koncertai, parodos, muziejai*), skaitymas, sportas, *spauda*, internetas;
5. **Kelionės, išvykos, transportas** (orientavimasis mieste, visuomeninis transportas, asmeninis transportas), eismas, *viešbutis*
6. **Flora, fauna, oras;**
7. **Sveikata:** kūno dalys, savijauta, asmens higiena, *ligos, lankymasis pas gydytoją*;
8. **Pirkiniai:** parduotuvės, produktai, apranga, *mada*; namų apyvokos daiktai; apsipirkimas;
9. **Maitinimasis:** *visuomeninis maitinimas (kavinės, restoranai, kt)*;
10. **Paslaugos:** elektroninis paštas, telefonas, *interneto paslaugos*
11. ***Užsienio kalbų mokymasis ir mokėjimas***;
12. **Tarpasmeniniai santykiai:** bendravimas, *svečiavimasis*

2. Pragmatinės kompetencijos aprėptis

Komunikacinės intencijos

Pasviruoju šriftu pateiktos komunikacinės intencijos skiriamos tik į kalbos mokėjimo lygį A2 orientuotam kursui.

Gauti ir pateikti informaciją

- identifikuoti, įvardyti
- konstatuoti, pranešti, pasakyti asmeninio pobūdžio informaciją
- pateikti klausimus ir atsakyti, konstatuojant laiką, vietą, būdą, kiekybę, *priežastį*
- atsakyti į klausimą teigiamai/neigiamai.

Išreikšti ir sužinoti nuostatą, požiūrį, nuomonę, poziciją

- nusakyti/paklausti, kas žinoma, pažįstama
- *pasakyti/paklausti, ar prisimena, ar užmiršo*
- pritarti, sutikti su teiginiu, *paklausti, ar sutinka su teiginiu ar nuomone*
- nepritarti, nesutikti su teiginiu ar nuomone, paneigti
- išreikšti/ sužinoti norą, džiaugsmą, patikimą, nepatikimą, *privalėjimą, neprivalėjimą, ketinimą, leidimą, neleidimą*
- padėkoti, atsakyti į padėkojimą
- atsiprašyti, *apgaildestauti*, atsakyti į atsiprašymą
- *išreikšti/sužinoti galimybę, tikimybę, domėjimąsi, nesidomėjimą, nusiminimą, baimę, viltį*
- *išreikšti nustebimą, nusivylimą.*

Paraginti, įkalbinėti

- pasiūlyti ką nors veikti, sutikti arba nesutikti su pasiūlymu
- paprašyti ką nors veikti, *paprašyti padėti, pasiūlyti pagalbą*, paprašyti paduoti daiktą ir tinkamai reaguoti
- *įspėti, nurodyti, patarti ką nors daryti ar nedaryti*
- pakviesti, priimti pasiūlymą ar kvietimą, atsisakyti pasiūlymo, kvietimo

Dalyvauti pokalbyje

- pradėti arba užbaigti pokalbį, *palaikyti pokalbį*
- suabejoti, pasitaisyti, pataisyti, patikslinti
- *pateikti temą, pavyzdžius, pabrėžti, akcentuoti*
- *išreikšti nuomonę, paklausti nuomonės*
- *kalbėti telefonu (atsiliepti, paprašyti pakviesti, paprašyti palaukti)*

- atsisveikinti telefonu, reaguoti į atsisveikinimą

Papildomos bendravimo strategijos

- pasakyti, kad nesupranta, išreikšti žodžio nežinojimą
- paprašyti pakartoti, pakartoti tai, kas pasakyta
- *paprašyti paaiškinti, paprašyti užrašyti*
- *paprašyti kalbėti lėčiau, pasakyti kitais žodžiais*
- *paklausti, ar suprato*
- paprašyti palaukti

Kalbos etiketas

- atkreipti dėmesį, kreiptis į draugą arba pažįstamą, kreiptis į nepažįstamą
- paklausti, kaip sekasi, atsakyti
- pasisveikinti arba atsisveikinti, atsakyti į pasisveikinimą
- prisistatyti/ pristatyti, supažindinti, atsakyti, kai supažindina/ pri(si)stato
- pasveikinti, palinkėti
- pradėti arba užbaigti asmeninį laišką.

3. Semantinės kompetencijos aprėptis

Abstrakčiosios sąvokos

Pasviruoju šriftu pateiktos abstrakčiosios sąvokos skiriamos tik į kalbos mokėjimo lygį A2 orientuotam kursui.

- Egzistencija: buvimas, nebuvimas.
- Erdvė: vieta, kilmė pagal vietą, judėjimas, išsidėstymas, ilgis, plotis, *atstumas, kelias, dydis, plotas*.
- Laikas: laiko skirstymas, dabartis, praeitis, ateitis, data, *laiko momentas, periodas, laiko dažnis, paskirties laikas, pasikartojimas, veiksmo pradžia, veiksmo pabaiga, ankstesnis laikas, vėlesnis laikas, vienalaikiškumas*.
- Kiekybė: skaičius, kiekis, *laipsnis*.
- Požymis: fizinis (spalva, amžius, skonis, *fizinė būklė*), vertinimas (vertė, kaina, *kokybė*).
- Ryšiai, santykiai: priklausomumas, *priežastis, tikslas, laiko santykiai*, erdvės santykiai, *sujungimas, priešprieša, sąlyga*.

Konkrečiosios sąvokos

Žodyno, reikalingo vartoti kalbą numatytais temomis, apimtis orientuojama į Europos Tarybos kalbos mokymosi lygio A1 (1000 leksinių vienetų) ir A2 (1500 leksinių vienetų) reikalavimus.

4. Sociokultūrinė kompetencija

Pasviruoju šriftu pateikiama, kas, akcentuotina į kalbos mokėjimo lygį A2 orientuotam kursui.

- Kasdienis gyvenimas (maitinimasis, šventės, laisvalaikis ir kt.).
- Gyvenimo sąlygos (gyvenamieji namai, namų aplinka ir kt.).
- Tarpasmeniniai santykiai (šeimos struktūra ir santykiai ir kt.).
- Kūno judesių kalba (gestai, mimika, akių kontaktas ir kt.); pagalbinė informacija tekste (ilustracijos, lentelės, tipografinės ypatybės).
- Socialinės konvencijos (punktualumas, dovanos, apranga, valgymas, elgesio ir pokalbio tabu, viešnagės laikas, atsisveikinimas, išvykimas ir kt.).
- *Vertybės, nuostatos, požiūriai (tradicijos, regionės kultūros ir kt.)*.
- *Ritualinis elgesys (šeimos, tautinių švenčių elgesys, žiūrovų elgesys viešųjų renginių metu, paminėjimai, šventės, šokiai, diskotekos ir kt.)*.

5. Strateginė kompetencija

Pasviruoju šriftu pateikiamos strategijos, akcentuotinos į kalbos mokėjimo lygį A2 orientuotam kursui.

Sakytinio teksto supratimo (klausymo) strategijos

- Rasti reikiamą informaciją tekste, kuriame yra nežinomų žodžių, posakių ir/ar gramatinių

struktūrų, atspėti tos informacijos prasmę, remiantis panašių tekstų klausymosi gimtąja kalba patirtimi, teksto tema, taip pat pasinaudojant kompensavimo strategijomis;

- Nesupratus pašnekovo prašyti pagalbos: pasakyti, kad nesupranta; paprašyti kalbėti lėčiau ir/ar pakartoti; perklausti, nesupratus žodžio posakio; paprašyti patikslinti.

Rašytinio teksto supratimo (skaitymo) strategijos

- Suprasti tarptautinius žodžius, kurie gimtojoje kalboje panašūs arba analogiški;
- Remiantis tema, situacija, kontekstu, *žodžių darybos žiniomis ir skaitymo patirtimi* atspėti nežinomo žodžio reikšmę;
- Naudojantis abėcėle, rasti nežinomą žodį dvikalbiame žodyne;
- *Nuspėti nežinomos informacijos prasmę tekste, kuriame yra nežinomų žodžių ir/ar gramatinių struktūrų, panaudojant turimas žinias, kompensavimo strategijas, taip pat panašių tekstų skaitymo patirtį gimtąja kalba;*
- Prognozuoti skaitomo teksto turinį remiantis pavadinimu, žanru, paskirtimi, situacija.

Sakytinės sąveikos ir raiškos (kalbėjimo) strategijos

Monologinio teksto kūrimo strategijos

- *Planuoti pasisakymą: remiantis pavyzdžiu, pateikta schema, atraminiais žodžiais, sudaryti pasisakymo planą;*
- Pagal klausytojo reakciją nustatyti, ar komunikacinis tikslas pasiektas (gestai, mimika, kiti neverbalūs būdai)
- *Taisyti savo kalbą, ją koreguoti;*

Dialogo strategijos

- *Pagal pokalbio partnerio reakciją nustatyti savo klaidas ir atitinkamai koreguoti pasakymą, jį perfrazuojant arba aprašomuoju būdu;*
- Nustatyti grįžtamąjį ryšį su pokalbio partneriu: „Ar supratote?“, „Ar aišku?“, „Ar pamenate..?“ ir pan.

Rašytinės sąveikos ir raiškos (rašymo) strategijos

- *Planuoti rašymą: remiantis pavyzdžiu, naudojantis žodynais, sudaryti planą, užsirašyti reikiamus posakius, jungiamuosius žodžius;*
- *Koreguoti ir taisyti sukurtą rašytinį tekstą remiantis konkrečios užsienio kalbos rašytinio teksto kūrimo tradicijomis ir kuriamo teksto žanro reikalavimais.*

9.4.2.3. Vertinimas. Kursas, orientuotas į kalbos mokėjimo lygius A2 (A1)

Mokinių pasiekimų lygių požymiai

Šioje lentelėje pateikiami apibendrinti orientaciniai trijų lygių – patenkinamo, pagrindinio ir aukštesniojo – mokinių dalyko žinių ir supratimo, dalyko veiklos sričių ir mokymosi mokytis gebėjimų ugdymosi kokybiniai aprašai. Jais vadovaujamosi priimant sprendimus apie mokinių pasiekimus.

Pasviruoju šriftu išskirti esminiai dalykai, apibrėžiantys konkretų pasiekimų lygį.

Lygiai Pasiekimų sritys	A1 (pagrindinis)	A2 (pagrindinis) A1 (aukštesnysis)	A2 (aukštesnysis)
1. Sakytinio teksto supratimas (klausymas)	Geba suprasti <i>frazes ir pasakymus</i>, jei kalbama aiškiai ir lėtai. Geba suprasti esminę informaciją iš trumpų įrašų, jei kalbama lėtai ir aiškiai. Geba suprasti paprastus nurodymus.	Geba suprasti ir atrinkti esminę informaciją iš <i>trumpų įrašų</i>, jei kalbama lėtai ir aiškiai. Geba nustatyti šalia vykstančio pokalbio temą, jei jis lėtas ir aiškus. Geba suprasti trumpų, aiškių, paprastų pranešimų ir skelbimų pagrindinę mintį.	Geba suprasti aiškos bendrinės kalbos svarbiausias mintis, kai kalbama programos temomis. Geba bendrais bruožais suprasti tiesmukas, kalbas, jei kalbama aiškia bendrine tartimi. Dažniausiai geba sekti <i>svarbiausias platesnio pokalbio mintis</i>, jei kalbama aiškiai bendrine tartimi. Geba sekti detalius nurodymus.
2. Rašytinio teksto supratimas (skaitymas)	Geba suprasti <i>trumpus, paprastus tekstus apie konkrečius žinomus dalykus</i>, kurių žodynas susideda iš dažnai vartojamų ir tarptautinių žodžių.	Geba suprasti <i>trumpus, paprastus tekstus apie konkrečius žinomus dalykus</i>, kurių žodynas susideda iš dažnai vartojamų žodžių. Geba suprasti trumpus paprastus asmeninius laiškus. Geba rasti konkrečią numatomą informaciją skelbimuose, reklamose, valgiaraščiuose, tvarkaraščiuose, informaciniuose lapeliuose. Geba suprasti užrašus viešose vietose.	Geba i suprasti tekstus, <i>kuriuose tiesmukai pateikiama faktinė informacija</i> programos temomis. Geba suprasti įvykių, jausmų, norų aprašymus asmeniniuose laiškuose. Geba suprasti svarbią laiškų, bukletų, trumpų oficialių tekstų, instrukcijų informaciją, Geba suprasti paprastų įrenginių naudojimosi taisykles, pvz., taksofono.
3. Sakytinė sąveika (kalbėjimas)	Geba atlikti <i>paprastas komunikacines užduotis</i>, kai reikia keistis paprasta ir tiesiogine	Geba <i>pakankamai lengvai sąveikauti apibrėžtose situacijose ir trumpuose pokalbiuose</i>, jei, reikalui esant, pašnekovas	Geba naudotis plačia paprastų kalbos priemonių aprėptimi daugumoje situacijų. Geba <i>be pasirengimo įsitraukti į pokalbį</i>,

Lygiai Pasiekimų sritys	A1 (pagrindinis)	A2 (pagrindinis) A1 (aukštesnysis)	A2 (aukštesnysis)
	informacija programos temomis.	padeda. Be didelių pastangų geba keistis replikomis; geba paklausti ir atsakyti į klausimus, keistis mintimis ir informacija programos temomis įprastose kasdienėse situacijose.	reikšti savo nuomonę ir keistis informacija programos temomis, pavyzdžiui, šeima, pomėgiai, mokymasis, kelionės ir einamieji reikalai.
4. Sakytinė raiška (kalbėjimas)	Geba paprastai apibūdinti ar pristatyti žmones, , pasakyti, kas patinka ir kas nepatinka, ir pan. <i>paprastų frazių rinkiniu ar nesusijusiais sakiniais.</i> Geba atsakyti į klausimus.	Geba paprastai <i>apibūdinti ar pristatyti</i> žmones, <i>gyvenimo ar mokymosi sąlygas, dienotvarkę</i> , pasakyti, kas patinka ir kas nepatinka, ir pan. paprastų frazių rinkiniu ar nesusijusiais sakiniais. Geba <i>pasakoti ar apibūdinti</i> paprastais sakiniais.	Geba gana <i>laisvai tiesmukai apibūdinti</i> kokį nors dalyką, susijusį su patirtimi, nuosekliai dėstydamas mintis. Geba gana <i>laisvai tiesmukai pasakoti ar apibūdinti</i> , nuosekliai pateikdamas mintis. Geba pateikti trumpą surepetuotą pranešimą, trumpai pagrįsti ir paaiškinti savo nuomonę, planus ir veiksmus.
5. Rašytinė sąveika ir raiška (rašymas)	Geba parašyti <i>sekas paprastų frazių ir sakinių</i> , juos jungdamas dažniausiai vartojamais jungtukais, pvz., ir, bet, todėl, kad.	Geba parašyti <i>sekas paprastų frazių ir sakinių</i> , juos jungdamas dažniausiai vartojamais jungtukais, pvz., ir, bet, todėl, kad.	Geba kurti <i>tiesmukus rišlius tekstus</i> programos temomis, siedamas trumpesnes atkarpas grandinine seka.
6. Mokėjimas mokytis	Suvokia savo mokymosi uždavinius. Atlieka mokytojo pateiktas užduotis. Naudojasi EKA, mokytojo padedamas. Aptaria savo mokymosi pasiekimus kartu su mokytoju. Žino, kur galima rasti papildomos informacijos, žinių (žodynuose, gramatikos žinyuose, kt.).	Suvokia savo kalbos mokymosi poreikius. Išsikelia mokymosi uždavinius. Naudojasi EKA planuodamas savo mokymąsi, mokytojui padedant. mokytojo padedamas. Žino, kokiais būdais galima ugdytis skaitymo, klausymo, kalbėjimo ir rašymo gebėjimus. Sieja iškeltus mokymosi tikslus su mokymosi poreikiais. Adekvaciai įsivertina kalbos mokymosi pasiekimus naudodamasis EKA. Žino, kur galima rasti reikiamą	Savarankiškai išsikelia mokymosi uždavinius priklausomai nuo kalbos mokymosi poreikių ir tikslų. Naudojasi EKA planuodamas savo mokymąsi. Planuoja ir organizuoja savo mokymąsi, panaudodamas tinkamus mokymosi būdus ir pasirinkdamas užduotis, atitinkančias individualų mokymosi stilių. Dalyvaudami kalbineje veikloje, savarankiškai išmoksta naujų raiškos būdų. Maksimaliai pasinaudoja galimybėmis plėsti ir gilinti kalbinę patirtį. Savarankiškai ir adekvaciai įsivertina

Lygiai Pasiekimų sritys	A1 (pagrindinis)	A2 (pagrindinis) A1 (aukštesnysis)	A2 (aukštesnysis)
		informaciją, trūkstamų žinių (žodynuose, žinynuose, kt. Naudojasi patirtimi, įgyta mokantis kitų kalbų mokytojo padedamas.	kalbos mokymosi pasiekimus naudodamasis EKA. Žino, kur galima rasti papildomos informacijos, trūkstamų žinių (žodynuose, žinynuose, internete, kt.), savarankiškai jais naudojasi. Naudojasi patirtimi, įgyta mokantis kitų kalbų.

UŽSIENIO KALBA KURTIESIEMS IR NEPRIGIRDINTIESIEMS

10. Užsienio kalba kurtiesiems ir neprigirdintiesiems – programos nuostatos, įgyvendinimas, turinio apimtis

10.1. Paskirtis

Užsienio kalbų vidurinio ugdymo bendrosios programos kurtiesiems ir neprigirdintiesiems paskirtis – apibrėžti specifinius užsienio kalbos tikslus ir uždavinius kurtiesiems ir neprigirdintiesiems vidurinėje mokykloje, veiklos sritis, mokinių pasiekimus, ugdymo turinio apimtis, pasiekimų vertinimo rodiklius. Ši programa yra Vidurinio ugdymo bendrosios programos dalis.

10.1.1. Užsienio kalbos dalyko ugdomos kompetencijos

Programoje pateikiamos svarbiausios komunikacinės kalbinės mokinio kompetencijos, kurias mokins įgyja mokymasis kalbų. Kompetencija yra visuma žinių, gebėjimų ir ypatybių, kurios leidžia asmeniui veikti. (Bendrieji Europos kalbų mokymosi, mokymo ir vertinimo metmenys, Vilnius, 2008, psl. 26), <http://www.smm.lt/ugdymas/bendrasis/index.htm>. Ugdantis komunikacines kalbines kompetencijas mokiniui svarbu ugdytis ir bendrąsias kompetencijas, kurios taip pat prisideda prie mokinio gebėjimo bendrauti.

Bendrosios mokinio kompetencijos

Bendrosios kompetencijos yra reikalingos ne tik kalbinei, bet ir kitokiai veiklai atlikti.

Deklaratyviosios žinios yra patirties įgijimo ir formaliojo mokymosi rezultatas. Mokantis kalbų, reikalingos ne tik kalbos šalies lingvistinės ir kultūros žinios, bet ir tarpkultūrinės žinios apie kitų šalių gyventojų bendrąsias vertybes ir įsitikinimus.

Gebėjimai ir praktinė patirtis tai gebėjimas elgtis pagal priimtas normas, gebėjimas atlikti įprastus kasdienius gyvenimo, mokymosi, laisvalaikio veiksmus. Tarpkultūriniai gebėjimai apima sąsajas tarp savo ir tikslinės kultūros, gebėjimą bendrauti su kitos kultūros atstovu, tarpininkauti tarp kultūrų ir įveikti stereotipus. Tai nulemia ir užsienio kalbų ugdymo turinio kryptį, kuomet ugdymo turinio atranka grindžiama taip vadinamu *kultūrų dialogu*. Mokymuisi atrenkamos kalbos šalies ir gimtosios šalies realijos, kurios yra suprantamos, aktualios ir priimtinos besimokančiam konkrečios užsienio kalbos. Dėmesys tarpkultūrinei kompetencijai įtakoja visą užsienio kalbos ugdymo turinį.

Egzistencinė kompetencija suvokiama kaip mokinio asmenybės savybių ir nuostatų visuma, nuo kurios priklauso ir kalbų mokymosi veikla.

Gebėjimas mokytis yra viena iš svarbiausių mokinio kompetencijų. Ši kompetencija pasitelkia kitas kompetencijas ir suvokiama kaip mokėjimas ir nusiteikimas atrasti tai, kas padėtų mokytis: savarankiškai įveikti mokymosi sunkumus, įžvelgti galimybes ir jomis pasinaudoti. Mokiniui, mokytojo padedamam, ypač svarbu gebėti pasirinkti jam tinkamus mokymosi būdus: veiksmingai išnaudoti mokymo situacijas, išlaikant dėmesį teikiamai informacijai, suvokiant galutinį užduočių tikslą, veiksmingai bendradarbiaujant pamokoje poromis ar grupėmis, aktyviai ir dažnai vartojant išmoktą kalbą. Svarbu gebėti pagal savo poreikius naudotis mokomąja medžiaga, mokytis tiesiogiai dalyvaujant komunikacinėje veikloje, suvokti savo, kaip mokinio, silpnynes ir stiprybes, nusistatyti poreikius ir išsikelti tikslus; pasirinkti savas strategijas bei veikimo būdus šiems tikslams siekti pagal savo asmenines savybes ir išgales.

Komunikacinės kalbinės kompetencijos

Vartodami užsienio kalbą, mokiniai pasitelkia bendrąsias kompetencijas ir tiesiogiai su kalba susijusias komunikacines kalbines kompetencijas: lingvistinę, sociolingvistinę ir pragmatinę.

Lingvistinę kompetenciją sudaro:

leksinė kompetencija – žinios ir gebėjimai vartoti žodyną;

gramatinė kompetencija – kalbos gramatinių išteklių išmanymas ir gebėjimas jais naudotis;

semantinė kompetencija – mokinio gebėjimas suvokti ir kurti reikšmes;

fonologinė kompetencija – mokinio žinios ir gebėjimai suprasti ir produkuoti kalbos garsų vienetų, fonetinę žodžio sudėtį, sakinio kirtį, intonaciją;

ortografinė kompetencija – gebėjimas suvokti ir produkuoti simbolius iš kurių susideda rašytiniai tekstai (raidės, žodžių rašyba, skyryba, šriftai, trumpiniai);

ortoepinė kompetencija – gebėjimas tinkamai ištarti žodžius pagal jų rašytinę formą.

Mokant kurčiuosius ir neprigirdinčiuosius mokinius, *neugdoma fonologinė ir ortoepinė kompetencija*, nes programoje nenumatytas kalbėjimo gebėjimų ugdymas.

Sociolingvistinė kompetencija tai žinios ir gebėjimai, susiję su socialine kalbos vartojimo sritimi ir apima kalbinius socialinių santykių žymeklius, mandagumo normas, tautos išmintį perteikiančius posakius ir pan.

Kurtiesiems ir neprigirdintiesiems mokiniams prireiks skaitant suprasti vadovėlyje pateiktas mandagumo frazes, rašant vartoti kalbinių socialinių santykių žymeklius (pvz., kreipiniai Mr. Mrs. Ms laiškuose ir pan.)

Pragmatinę kompetenciją sudaro diskurso kompetencija (mokinio gebėjimas jungti sakinius į sekas) ir funkcinė kompetencija (sakytinio diskurso ir rašytinių tekstų taikymas bendraujant). Konkretus funkcinės kompetencijos turinys kurtiesiems ir neprigirdintiesiems pateiktas skyriuje „Pragmatinė kompetencija“.

Daugiakalbė kompetencija

Ugdantis komunikacines kalbines kompetencijas ir plečiantis mokinio kalbos ir kultūros patirčiai, visos kalbos, kurių mokinytis mokosi arba moka susilieja į vieną bendrą daugiakalbę komunikacinę kompetenciją, kurioje kalbos tarpusavyje susijusios ir vienos kitas veikia. Veiksminga daugiakalbystės skatinimo priemonė laikomas *Europos kalbų aplankas*. Jo panaudojimas suteikia galimybę aiškiai ir suprantamai fiksuoti įvairių kalbų mokymosi ir tarpkultūrinę patirtį.

10.2. Dalyko tikslas, uždaviniai, struktūra

10.2.1. Tikslas – ugdytis užsienio kalbos kalbines komunikacines ir bendrąsias kompetencijas, būtinas asmens visaverčiam gyvenimui kintančioje visuomenėje, būsimai profesinei ir visuomenei veiklai bei sėkmingam mokymuisi visą gyvenimą.

10.2.2. Uždaviniai

Siekama, kad mokiniai:

- raštu išmokyti bendrauti užsienio kalba: keistis informacija, idėjomis, nuomonėmis, požiūriais viešojo bei asmeninio gyvenimo situacijų bei kalbos vartojimo sferų kontekste;
- plėstų ir gilintų lingvistinę kompetenciją kaip svarbią komunikacinės kalbinės kompetencijos dalį, mokytųsi gretinti užsienio, lietuvių gestų ir lietuvių kalbų sistemas.
- įgytų sociokultūrinių ir tarpkultūrinių žinių bei gebėjimų, reikalingų bendraujant užsienio kalba.
- plėtotų savarankiško kalbos mokymosi ir savikontrolės gebėjimus;
- išmokyti keistis informacija bei mokytis kalbų naudodamiesi informacinėmis technologijomis;
- ugdytųsi rašytinio teksto supratimo, rašytinio teksto kūrimo ir bendravimo raštu strategijas;
- plačiau susipažintų su kalbos šalies (šalių) kultūros vertybėmis, bendraamžių gyvenimu.

Programoje ugdymo turinys pateiktas 11 -12 klasės koncentrai. Jo turinį sudaro santykinai atskirtos, bet ugdymo procese integruojamos veiklos sritys. Nors kurtieji ir neprigirdintieji mokiniai gali daugiau dėmesio skirti skaitymo ir rašymo gebėjimams ugdytis, tačiau jų pasiekimai yra žemesni negu mokinių, kurie gali dalyvauti kalbinėje veikloje visose kalbinės veiklos srityse, nes kalbos mokomasi integruotai ir visos veiklos sritys viena kitą veikia bei papildo ir taip spartina mokinio pažangą. Mokinio pasiekimai yra orientuojami į B1 lygį, todėl mokiniams, planuojantiems laikyti brandos egzaminą B2 lygiu, būtina galimybė 11 ir 12 klasėje turėti 4 -5 pamokas per savaitę. Esminiai komunikacinės veiklos gebėjimai pateikiami pagal tokią struktūrą:

Sritis	Pasiekimų lygis (pagal ET kalbos mokėjimo lygių skalę)
Rašytinio teksto supratimas (Skaitymas)	B1
Rašytinė sąveika ir raiška (Rašymas)	B1

10.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

10.3.1. Didaktinės nuostatos ir mokymosi aplinka

Užsienio kalba kurtiesiems ir neprigirdintiesiems mokiniams yra trečioji kalba (pirmoji – lietuvių gestų, antroji – lietuvių kalba). Mokydamiesi užsienio kalbos, mokiniai turi naudotis savo pirmosios ir antrosios kalbos mokymosi patirtimi. Mokant sutrikusios klausos vaikus užsienio kalbos svarbu pritaikyti mokomąją medžiagą jų galimybėms, jų patirčiai, labai daug dėmesio skirti regimajam elementui. Būtina leisti atsiskleisti kūrybinėms mokinių galioms, nediskriminuoti mokinių dėl jų negalės. Temos ir užduotys turi būti kruopščiai atrenkamos ir suprantamos mokiniams. Ugdymo procesas individualizuojamas ir diferencijuojamas, skatinama bendradarbiauti. Kai mokiniams nepakanka kalbos žinių minčiai reikšti, jie gali naudotis šioje programoje įvardytomis kompensavimo strategijomis.

10.3.2. Integravimo galimybės

Užsienio kalbų mokymosi ryšys su lietuvių gestų kalba ir lietuvių kalba labai glaudus. Lietuvių gestų kalba išsiugdyti kalbiniai komunikaciniai gebėjimai stiprinami mokantis užsienio kalbų ir turi teigiamą poveikį ne tik kalbų, bet ir kitų dalykų mokymosi reikmėms tenkinti bei būsimajai mokinio profesinei veiklai ir gyvenimo įgūdžiams. Užsienio kalbos pamokos padeda plėsti mokinio žodyną ir mokymosi patirties perkėlimą mokantis kitų kalbų bei įvairiapusiškai integracijai tarp visų dalykų. Tuo tikslu skatintinas kalbų ir kitų dalykų mokytojų bendradarbiavimas.

10.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis vertinimas

10.4.1. I kalbos mokėjimo lygį B1 orientuotas kursas

10.4.1.1. Mokinių pasiekimai

Mokinių pasiekimai	
1. Rašytinio teksto supratimas (skaitymas)	
Esminis gebėjimas - suprasti įvairaus pobūdžio autentiškus tekstus programos temomis, atitinkančius mokinio patirtį.	
Gebėjimai	B1
1.1. Bendras skaitomų tekstų supratimas	Supranta tekstus, kuriuose <i>tiesmukai</i> pateikiama faktinė informacija.
1.2. Susirašinėjimo (laiškų, žinučių) supratimas	Supranta įvykių, jausmų, norų aprašymus asmeniniuose laiškuose.
1.3. Skaitymas pažintiniais tikslais	Peržvelgia ilgesnį tekstą, randa reikiamą informaciją; išrenka reikiamą informaciją iš keleto tekstų ar teksto vietų. <i>Randa ir supranta kasdinių tekstų informaciją, pvz., laiškų, bukletų.</i>
1.4. Skaitymas ieškant informacijos	Suvokia svarstomos problemos įrodymų eiliškumą, nors ir nedetaliai. <i>Suvokia aiškios struktūros teksto (pvz., laikraščio straipsnio) žinoma tema svarbiausias mintis.</i>
1.5. Nurodymų, skelbimų supratimas	Supranta aiškų, paprastą skelbimą arba nurodymą.
1.6. Informacijos ieškojimas įvairiuose šaltiniuose ir jos panaudojimas	Peržvelgia paprastus tekstus (pavyzdžiui, skelbimus), ieškodamas reikiamos informacijos.
	Naudojasi dviejų kalbų žodynais.
2. Rašytinė sąveika ir raiška (rašymas)	
Esminis gebėjimas – bendrauti ir kurti įvairaus pobūdžio tekstus raštu siekiant užsibrėžto komunikacinio tikslo	
Gebėjimai	B1
2.1. Bendras apibūdinimas	Pakankamai tiksliai perteikia informaciją ir mintis tiek konkrečiomis, tiek abstrakčiomis temomis; patikrina informaciją, paklausia apie problemas ir jas paaiškina. Rašo asmeninius laiškus ir raštelius klausdamas arba perteikdamas paprastą būtiną informaciją. Kuria tiesmukus rišlius tekstus, siedamas trumpesnes atkarpas grandinine seka.
2.2. Susirašinėjimas	Rašo asmeninius laiškus perteikdamas naujienas ir išdėstydamas savo mintis abstrakčiomis bei kultūrinėmis temomis, pavyzdžiui, apie sportą, filmus. <i>Rašo asmeninius laiškus su tam tikromis detalėmis aprašydamas patirtį, jausmus ar įvykius.</i>
2.3. Žinučių rašymas, blankų pildymas	Rašo žinutes, kuriose prašo informacijos, paaiškina problemą.
2.4. Kūrybinis rašymas	Tiesmukai, detaliai aprašo daugelį žinomų dalykų, susijusių su asmens interesų sritimi. Raštu papasakoja apie patirtį, rišliai aprašydamas jausmus ir reakcijas. Aprašo tikrus ar įsivaizduojamus įvykius, neseniai įvykusias keliones.

2.5. Pranešimai ir esė	Rašo trumpus paprastus esė, glaustai apibendrina savo srities faktinę informaciją apie žinomus – dalykus, juos išdėsto ir pateikia savo nuomonę.
	<i>Rašo labai trumpą standartinės formos ataskaitą, kurioje pateikiama faktinę informaciją ir veiklos motyvai.</i>
2. 6.Kalbos planavimas ir išdėstymas	Planuoja, išdėsto ir koreguoja kalbos kūrimo procesą ir produktą (tekstą).
2.7.Kalbos pritaikymas adresatui ir pagal situaciją.	Pasirenka tinkamas kalbos priemones komunikaciniam tikslui pasiekti, pritaiko kalbą adresatui ir pagal situaciją. Geba reikšti daug komunikacinių intencijų ir į jas reaguoti, vartodamas patį įprasčiausią neutralų registrą. Išmano pagrindines mandagumo normas ir elgiasi pagal jas. Suvokia esminius tikslinės ir gimtosios bendruomenės papročius, elgsenos, nuostatų, vertybių bei įsitikinimų skirtumus ir jų paisyti.
3. Lingvistinė kompetencija	
3. 1.Bendroji kalbinė aprėptis	
B1	Kalbos moka tiek, kad apibūdintų nenuspėjamas situacijas, pakankamai tiksliai paaiškinant svarbiausius minties ar problemos aspektus ir reikštu mintis abstrakčiomis arba kultūros temomis, kaip antai sportas, kinas.
	<i>Turi užtektinai kalbos žinių, kad galėtų su jomis išsiversti. Pakankamas žodynas leidžia šiek tiek dvejodant ir perfrazuojant išsakyti savo mintis tokiomis temomis kaip šeima, pomėgiai, darbas, kelionės, kultūriniai renginiai, tačiau žodyno ribotumas verčia kartotis arba kartais dėl to netgi sunku suformuluoti mintis.</i>
3. 2.Žodyno aprėptis	
B1	Žodyno mokama užtektinai, kad šiek tiek perfrazuojant būtų galima perteikti savo mintis dauguma su asmeniniu gyvenimu susijusių temų: šeimos, pomėgių, darbo, kelionių, pakalbėti apie dabarties įvykius.
3. 3.Žodyno vartojimas	
B1	Gerai vartojamas pagrindinis žodynas, bet reiškiant sudėtingesnes mintis ar susidūrus su nežinomomis temomis bei situacijomis vis dėlto pasitaiko didesnių klaidų.
3. 4.Gramatinis taisyklingumas	
B1	Žinomuose kontekstuose bendraujama pakankamai taisyklingai; Gramatinės formos ir konstrukcijos vartojamos iš esmės taisyklingai. Klaidų pasitaiko, bet yra aišku, kas norima pasakyti.
	<i>Gana taisyklingai vartojamos dažniau pasitaikančios sakinių konstrukcijos.</i>
3. 5.Rašyba	
B1	Geba kurti ištisinį tekstą, kuris iš esmės yra visas suprantamas. Rašyba, skyryba ir teksto išdėstymas yra pakankamai taisyklingi, kad būtų galima sekti mintį.

10.4. 1.2. Turinio apimtis.

1. Į kalbos mokėjimo lygį B1 orientuotas kursas teikia galimybes ugdytis užsienio kalbos kalbines komunikacines kompetencijas viešajame ir asmeniniame gyvenime, įgyti tam būtinų lingvistinių bei sociokultūrinių žinių ir gebėjimų, formuoti savarankiško kalbos mokymosi gebėjimus, poreikį mokytis kalbų.

Šis kursas teikia galimybes siaurai, bet gana savarankiškai komunikacijai užsienio kalba. Abiejose (skaitymo ir rašymo) kalbinės komunikacinės veiklos srityse mokinių pasiekimai orientuojami į Europos Tarybos kalbos mokėjimo „Slenksčio“ lygį (B1). Kiekvieno mokinio individualūs B1 lygio pasiekimai gali būti skirtingi. Tai priklauso nuo mokinio pastangų, mokymosi aplinkos, mokymo priemonių ir pan. Todėl programoje pateikiamos skirtingos gebėjimų (skaitymas pažintiniais tikslais ir ieškant informacijos, susirašinėjimas, pranešimai ir esė) ir lingvistinės kompetencijos aptartys (bendroji kalbinė aprėptis ir gramatinis taisyklų ringumas) leidžia mokiniams diferencijuotai siekti komunikacinės ir lingvistinės kompetencijų. Viršutinioji aptarties eilutė rodo aukštesnį gebėjimą, apatinioji – žemesnįjį.

2. Veiklos sritys

Rašytinio teksto supratimo ugdymas. Tvirtinama pagrindinėje mokykloje įgyta patirtis suprasti įvairių funkcinių stilių tekstus. Skaitomi informaciniai, instruktuojamieji (laiškas, skelbimas, anketa, instrukcija, dokumento blankas), publicistiniai (kronika, interviu, straipsniai, reportažai, pranešimai), mokslo populiarieji tekstai.

Įvairių tipų tekstai: pasakojimas, aprašymas, samprotavimas, informavimas, taip pat mišraus tipo tekstai.

Ugdomi rašytinio teksto supratimo gebėjimai: suprasti esminę informaciją, pagrindinę mintį, reikšmingesnes detales, suprasti teksto loginę struktūrą, loginius bei prasminius ryšius (laiko, erdvės, kiekio, krypties), minties plėtojimo eigą (įžanga, minties kaita, išvados);

Taikomos tinkamos teksto supratimo bei kompensavimo strategijos.

Sąveika ir produkavimas raštu. Plėtojami pagrindinėje mokykloje nagrinėtomis temomis įgyti gebėjimai rašyti:

raštelius, žinutes, skelbimus, sveikinimus, gyvenimo aprašą (CV – curriculum vitae);

pildyti įvairius blankus, anketas;

rašyti neoficialius ir pusiau oficialius laiškus įvairiais tikslais: a) asmeninio bendravimo (rašyti apie faktus, tikrus ar įsivaizduojamus įvykius, reikšti jausmus, nuomonę), b) teikiant/prašant išsamesnės informacijos apie ką nors pagal perskaitytą reklamą, skelbimą;

parašyti trumpą rašinį/esė, aprašyti savo veiklą ar patirtį,

papasakoti istoriją, pateikiant faktus ir įvykius.

3. Tematika

Pateiktos temos yra orientacinės. Potemių išvardijimas taip pat nėra baigtinis: jos iliustruoja temos kontekstą. Pateiktos temos apima asmeninio ir visuomeninio gyvenimo sritis. Įvairiose mokymo priemonėse (vadovėlių serijose) pateikiami įvairūs temų ir potemių deriniai.

Apie save (charakteris, įsitikinimai, veikla, laisvalaikis, pramogos, pomėgiai ir kt.).

Jaunimo gyvenimas. (dabartinio jaunimo gyvenimo būdas, vertybės; santykiai su bendraamžiais ir tėvais; vertybės ir kt.).

Mokymasis. Ateities planai (mokykla, mokymasis, dalyvavimas mokyklos gyvenime; ateities planai; profesijos pasirinkimas; nusiteikimas mokytis visą gyvenimą, kalbų mokymasis, kalbų mokėjimo svarba ir kt.).

Kelionės (miestai ir šalys, transporto priemonės, viešbučiai, turistiniai maršrutai ir kt.).

Paslaugos ir aptarnavimas (kavinė, restoranai, parduotuvės, buitės paslaugos ir kt.).

Šiuolaikinės informavimo priemonės (televizija, radijas, spauda, reklama, internetas ir kt.).

Žmogus ir aplinka., aplinkos apsauga (šalies flora ir fauna, orai; dabarties ekologijos problemos ir kt.)

Sveika gyvensena. (sveikas gyvenimo būdas; gyvenimo būdas mieste ir kaime; sportas, sveika mityba ir kt.)

Dabarties pasaulis (dabarties aktualijos ir kt..)

Kultūra, menas (kinas, teatras, vaizduojamasis menas, literatūra, žymiausi kultūros atstovai; šventės, kultūriniai renginiai, tradicijos, papročiai ir kt.)

Kalbos ir gimtoji šalis (tema integruojama į kitas temas (potemes): visuomeninis gyvenimas, kurčiųjų gyvenimas, žymių visuomenės veikėjų gyvenimo ir veiklos epizodai.

4. Pragmatinė kompetencija

Reikšti raštu ir suprasti šias komunikacines intencijas:

Gauti ir teikti informaciją:

- pavadinti, apibrėžti, įvardyti;
- pranešti, pasakyti, informuoti, paaiškinti;
- klausti ir atsakyti apie laiką, vietą, būdą, kiekybę, priežastį;

Išreikšti ir sužinoti nuostatą, požiūrį, nuomonę, poziciją:

- pritarti, teigti, išreikšti nuomonę, paneigti;
- reikšti norus, ketinimą, džiaugsmą, patikimą, nepatikimą, privalėjimą, neprivalėjimą, leidimą, neleidimą, pasitenkinimą, nepasitenkinimą, būtinumą, nustebimą, nusivylimą;

- atsiprašyti, apgailestauti;

Raginti, įkalbinėti:

- pasiūlyti ką nors veikti;
- paprašyti ką nors veikti, paprašyti padėti, pasiūlyti pagalbą;
- įspėti, nurodyti, patarti;
- pakviesti;
- paskatinti ką nors daryti.

Papildomos bendravimo strategijos:

- paprašyti pakartoti tai, kas parašyta;
- paprašyti paaiškinti, paprašyti užrašyti;
- paprašyti parašyti kitais žodžiais;
- paklausti, ar suprato;
- paprašyti palaukti;
- paprašyti patvirtinti tekstą, pasiūlyti žodį, žodžių junginį.

Bendravimo konvencijos:

- atkreipti dėmesį, kreiptis į draugą arba pažįstamą, kreiptis į nepažįstamą asmenį;
- paklausti, kaip sekasi, atsakyti;
- pasisveikinti arba atsisveikinti, atsakyti į pasisveikinimą;
- prisistatyti, pristatyti, supažindinti, atsakyti, kai supažindina ar pri(si)stato;
- pasveikinti, palinkėti;
- pradėti arba užbaigti laišką.

5. Semantinė kompetencija

Abstrakčiosios sąvokos

- Egzistencija: buvimas, nebuvimas.
- Erdvė: vieta, kilmė pagal vietą, išsidėstymas, ilgis, plotis, atstumas, kelias, judėjimas, dydis, plotas.

- Laikas: data, laiko skirstymas, dabartis, praeitis, ateitis, laiko momentas, periodas, dažnis, paskirties laikas, pasikartojimas, veiksmo pradžia, veiksmo pabaiga, ankstesnis laikas, vėlesnis laikas, vienalaikiškumas.

- Kiekybė: skaičius, kiekis, laipsnis.

- Požymis: fizinis (spalva, amžius, būklė, forma, skonis), vertinimo (vertė, kaina, kokybė).
- Ryšiai, santykiai: priklausomumas, priežastis, tikslas, erdvės santykiai, laiko santykiai, sąlyga, jungimas, priešprieša, lyginimas, nuolaida, būdas.

6.Sociokultūrinė kompetencija

Mokiniai supažindinami su kalbos šalies ar šalių realijomis, reikalingomis dalyvauti kalbinėje veikloje ieškant informacijos ar ją teikiant ir bendraujant su kitos kultūros ar kultūrų atstovais:

- Kasdienis gyvenimas (maitinimasis, šventės, darbas, laisvalaikis ir kt.).
- Gyvenimo sąlygos (gyvenamieji namai, namų aplinka ir kt.).
- Tarpasmeniniai santykiai (šeimos sudėtis ir santykiai, kartų santykiai, bendruomenės santykiai ir kt.).
- Kūno judesių kalba (gestai, mimika, akių kontaktas ir kt.); pagalbinė informacija tekste (ilustracijos, lentelės, tipografinės ypatybės).
- Socialinės konvencijos (punktualumas, dovanos, apranga, valgymas, elgesio ir pokalbio tabu, viešnagės laikas, atsisveikinimas, išvykimas ir kt.).
- Vertybės, nuostatos, požūriai (išreikšti menuose, regioninėse kultūrose ir kt.).
- Ritualinis elgesys (šeimos, tautinių švenčių elgesys, žiūrovų elgesys viešųjų renginių metu, paminėjimai, šventės, šokiai, diskotekos ir kt.).

7.Strateginė kompetencija

Rašytinio teksto supratimo (skaitymo) strategijos:

- suprasti tarptautinius žodžius, kurie lietuvių kalboje panašūs ar beveik tokie pat;
- remiantis tema, situacija, kontekstu, žodžių darybos žiniomis ir skaitymo patirtimi atspėti nežinomo žodžio reikšmę;
- pagal abėcėlę rasti nežinomą žodį dvikalbiame žodyne;
- nuspėti nežinomos informacijos prasmę tekste, kuriame yra nežinomų žodžių ir (arba) gramatinių struktūrų, naudojantis turimomis žiniomis, kompensavimo strategijomis, panašių tekstų lietuvių kalba skaitymo patirtimi;
- numatyti skaitomo teksto turinį remiantis pavadinimu, žanru, paskirtimi, situacija, žemėlapiu, duomenų lentele, teksto išdėstymu;
- atspėti sakinio prasmę iš keleto žodžių, pastraipos prasmę – iš keleto frazių;
- pasitikrinti teksto supratimą naudojantis žodynu ir (arba) žinynu.

Rašytinio teksto kūrimo (rašymo) strategijos:

- planuoti rašymą: remiantis pavyzdžiu, naudojantis žodynais, žinytais sudaryti planą, schemą, užsirašyti tezes, reikiamus posakius, jungiamuosius žodžius;
- savarankiškai koreguoti ir taisyti sukurtą rašytinį tekstą remiantis konkrečios užsienio kalbos rašytinio teksto kūrimo tradicijomis ir kuriama teksto žanro reikalavimais, taip pat siekiant minčių raiškos tikslumo ir dėstymo išsamumo.

10.4.1.3.Vertinimas

Mokinių pasiekimų lygių požymiai.

Šioje lentelėje pateikiami apibendrinti orientaciniai trijų lygių – patenkinamo, pagrindinio ir aukštesniojo – mokinių dalyko žinių ir supratimo, dalyko veiklos sričių ir mokymosi mokytis gebėjimų ir nuostatų ugdymosi kokybiniai aprašai. Priimant sprendimus apie mokinių pasiekimus, orientuojamasi į **pagrindinį lygį**, neatmetant prielaidos, kad gali būti mokinių, kurie nepasiekia pagrindinio lygio. Aukštesnysis lygis numatytas mokiniams, kurie iš vienos arba abiejų veiklos sričių (skaitymo, rašymo) geba daugiau negu aprašyta pagrindiniame lygyje.

Lygiai Veiklos sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
1. Rašytinio teksto supratimas (skaitymas)	Geba patenkinamai suprasti tekstus, kuriuose tiesmukai pateikiama faktinė informacija programos temomis. Geba suprasti įvykių, norų aprašymus asmeniniuose laiškuose. Geba suprasti svarbią laiškų, bukletų, trumpų oficialių tekstų, instrukcijų informaciją. Geba suprasti paprastų įrenginių naudojimosi taisykles, pvz., telefono.	Geba suprasti tekstus, kuriuose pateikiama faktinė informacija programos temomis. Geba suprasti įvykių, jausmų, norų aprašymus asmeniniuose laiškuose. Geba peržvelgti ilgesnį tekstą, kad nustatytų, kur yra jam reikalinga informacija ir surinkti informaciją iš skirtingų tekstų ar teksto vietų, kad atliktų tam tikrą užduotį. Geba nustatyti aiškaus diskursinio teksto svarbiausias išvadas bei svarstomos problemos įrodymų eiliškumą. Geba suprasti aiškias, paprastas instrukcijas.	Geba skaityti įvairiais būdais, įvairiu tempu pagal teksto tipą ir skaitymo tikslus. Skaitymo žodynas yra platus ir aktyvus, bet gali kilti sunkumų dėl retesnių posakių. Geba skaityti korespondenciją programos temomis ir lengvai suvokia esmę. Geba nustatyti žinių, straipsnių ar pranešimų programos temomis turinį, svarbą, kad nuspręstų, ar verta skaityti nuodugniau. Geba suprasti ilgesnius nurodymus ir jų detales.
2. Rašytinė sąveika ir raiška (rašymas)	Geba kurti tiesmukus rišlius tekstus programos temomis, siedamas trumpesnes atkarpas grandinine seka. Geba raštu papasakoti apie įvykius, patirtį, rišliai aprašydamas jausmus ir reakcijas, pateikdamas, trumpos ataskaitas, išdėstydamas tai, kas jam atrodo svarbu.	Geba kurti rišlius tekstus programos temomis, siedamas trumpesnes atkarpas grandinine seka. Geba rašyti asmeninius laiškus ir žinutes, perteikdamas paprastą informaciją. Geba parašyti trumpus paprastus esė, glaustai apibendrinti faktinę informaciją ir pateikti savo nuomonę ir mintis tiek konkrečiomis, tiek abstrakčiomis temomis.	Geba kurti aiškius detalius tekstus programos temomis, apibendrinamas ir vertindamas įvairių šaltinių informaciją ir argumentus. Geba aiškiai, detalai aprašyti įvairius dalykus, susijusius su asmens interesų sritimi. Geba rašyti asmeninius laiškus ir žinutes, perteikdamas ir patikrindamas informaciją, klausdamas apie problemas ar jas aiškindamas. Geba rašyti esė ar pranešimą, kuriame samprotaujama pagrindžiant tam tikrus

Lygiai Veiklos sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
			požiūrius argumentais „už“ ir „prieš“ ir paaiškinant įvairių siūlymų pranašumus bei trūkumus, apibendrinant šaltinius.
3. Mokėjimas mokyti	Suvokia mokymosi uždavinius. Atlieka mokytojo pateiktas užduotis. Naudojasi Europos kalbų aplanku (EKA), mokytojo padedamas. Aptaria savo mokymosi pasiekimus kartu su mokytoju. Žino, kur galima rasti papildomos informacijos, žinių (žodynuose, gramatikos žinyuose, kt.).	Suvokia savo kalbos mokymosi poreikius. Išsikelia mokymosi uždavinius mokytojo padedamas. Žino, kokiais būdais galima ugdytis skaitymo ir rašymo gebėjimus. Pasirenka užduotis mokymosi spragoms likviduoti. Sieja iškeltus mokymosi tikslus su mokymosi poreikiais. Adekvačiai įsivertina kalbos mokymosi pasiekimus naudodamasis EKA. Naudojasi EKA planuodamas savo mokymąsi, mokytojui padedant. Žino, kur galima rasti reikiamą informaciją, trūkstamų žinių (žodynuose, žinyuose, kt). Naudojasi patirtimi, įgyta mokantis kitų kalbų	Savarankiškai išsikelia mokymosi uždavinius priklausomai nuo kalbos mokymosi poreikių ir tikslų. Planuoja ir organizuoja savo mokymąsi, panaudodamas tinkamus mokymosi būdus ir pasirinkdamas užduotis, atitinkančias individualų mokymosi stilių. Dalyvaudami kalbinėje veikloje, savarankiškai išmoksta naujų raiškos būdų. Maksimaliai pasinaudoja galimybėmis plėsti ir gilinti kalbinę patirtį. Savarankiškai ir adekvačiai įsivertina kalbos mokymosi pasiekimus naudodamasis EKA. Naudojasi EKA planuodamas savo mokymąsi. Žino, kur galima rasti papildomos informacijos, trūkstamų žinių (žodynuose, žinyuose, internete, kt.), savarankiškai jais naudojasi. Naudojasi patirtimi, įgyta mokantis kitų kalbų.

**Vidurinio ugdymo bendrųjų programų
3 priedas**

VIDURINIO UGDYMO BENDROSIOS PROGRAMOS: MATEMATIKA

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Ugdymo srities paskirtis

1.1. Matematika – pasaulio pažinimo instrumentas leidžiantis ugdyti ir ugdytis gebėjimus skaičiuoti, logiškai mąstyti ir formalizuoti, analizuoti, įrodyti, kritiškai vertinti, lavinantis vaizdinį, erdvinį ir stochastinį mąstymą. Žinomų matematikos sąvokų, matematinių modelių, metodų, ryšių įvairioms situacijoms analizuoti supratimas ir taikymas kiekvienam mokiniui sudaro prielaidas ne tik pažinti pasaulį, perimti šimtmečiais susiformavusią mąstymo ir veiklos kultūrą, bet ir padeda jam tiek praktinėje veikloje, tiek kasdieniame gyvenime.

1.2. Matematikos viduriniojo ugdymo bendrosios programos skirtos pedagogams, kurie jau moko arba rengiasi mokyti matematikos 11-12 klasėse (III-IV gimn. klasėse), mokyimo priemonių rengėjams, brandos egzaminų užduočių rengėjams, aukštųjų mokyklų matematikos dėstytojams.

1.3. Vidurinėje mokykloje mokiniai gali mokytis matematikos pagal bendrojo kurso arba išplėstinio kurso programą.

1.4. Programoje pateikti rekomenduojami žymenys kurie naudojami matematikoje.

II. TIKSLAS, UŽDAVINIAI, STRUKTŪRA

2. Tikslas – sudaryti galimybę mokiniams plėtoti matematinę kompetenciją, t.y., gebėjimus ir nuostatas, pažinti pasaulį, jį aprašyti matematiniais modeliais, naudoti matematinius metodus sprendžiant įvairių mokslo sričių praktines ir teorines problemas.

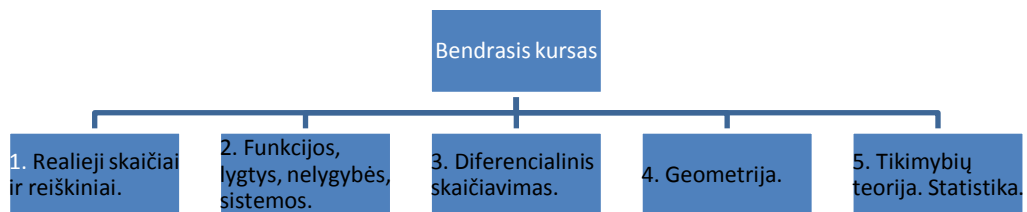
3. Uždaviniai. Siekdami šio tikslo mokiniai turėtų:

- įgyti matematikos žinių ir plėtoti įgūdžius susijusius su atskiromis matematikos sritimis,
- atlikti praktines užduotis, nagrinėti ir spręsti praktines ir teorines problemas taikant matematinius metodus, kritiškai vertinti gautus rezultatus, daryti išvadas ir apibendrinimus,
- suvokti įgytų matematinių žinių praktinę, mokslinę ir istorinę vertę.

4. Struktūra.

4.1. Matematikos programą sudaro du kursai: bendrasis ir išplėstinis. Kursų programos skiriasi mokinių žinių ir suvokimo bei gebėjimų gilumu, kurie aprašyti mokinių pasiekimų lentelėje.

4.2. Bendrasis kursas teikia dalyko pagrindus, matematinį raštingumą, reikalingą vidurinį išsilavinimą įgijusiam asmeniui. Jo paskirtis – sudaryti galimybę mokiniams pasirengti tenkinti gyvenimo visuomenėje praktines reikmes, įgyti bendrąją kultūrinę išprusimą. Matematikos bendrasis kursas apima penkias veiklos sritis (1 schema).

1 schema. Matematikos bendrojo kurso struktūra

4.3. Išplėstinis kursas skirtas nuosekliai ugdyti nuostatas ir gebėjimus matematiškai mąstyti, spręsti problemas, komunikuoti (pasitelkiant matematiką) bei savarankiškai mokytis matematikos. Jis orientuotas į tolesnes ekonomikos, gamtos, tikslųjų mokslų bei technologijų studijas. Savo turiniu išplėstinis kursas platesnis ir labiau integruotas už bendrąjį kursą. Svarbus išplėstinio kurso uždavinys – mokyti operuoti matematikos žiniomis ir metodais ne tik sprendžiant sudėtingesnius

praktinius uždavinius, bet ir atliekant nesudėtingas teorines užduotis. Matematikos išplėstinis kursas apima penkias veiklos sritis (2 schema).

2 schema. Matematikos išplėstinio kurso struktūra

4.4. Skirtingai nuo 2002 metų Bendrųjų programų ir Išsilavinimo standartų, programose siūlomas pasirenkamasis modulis – logikos įvadas. Šio modulio paskirtis – ugdyti mokinių gebėjimus argumentuoti, pateikti klausimus, nuosekliai mąstyti, gebėti konstruoti įrodymus bei pagrįsti įrodymo žingsnius.

4.5. Apibrėžiant matematinės kompetencijos struktūrą, mokinių gebėjimai išskirstomi į grupes: žinios ir supratimas, matematinis komunikavimas, matematikos taikymai, matematinis mąstymas, problemų sprendimas ir mokėjimas mokytis.

4.6. Matematinės kompetencijos struktūra.

Gebėjimai, nuostatos Veiklos sritys	Žinios ir supratimas	Matematinis komuni- kavimas	Matemati- kos taikymai	Matematinis mąstymas	Problemų sprendima s	Mokėjima s mokytis	Nuostato s
Realieji skaičiai ir reiškiniai							
Funkcijos, lygtys, nelygybės, sistemos							
Diferencialinis skaičiavimas. Integralinis skaičiavimas							
Geometrija. Vektoriai							
Tikimybių teorija. Statistika							

4.7.1. Žinias ir supratimą mokiniai parodo:

4.7.1.1. atpažindami sąvokas, terminus, sąryšius, simbolius, santrumpas, modelius;

4.7.1.2. apibrėždami, savais žodžiais paaiškindami ir tinkamai vartodami pagrindines sąvokas, matavimo vienetus, simbolius;

4.7.1.3. atlikdami paprasčiausius standartinius skaičiavimus;

- 4.7.1.4. taikydami paprasčiausius standartinius algoritmus, komentuodami atliekamas procedūras, pateikdami jų taikymo pavyzdžių,
- 4.7.1.5. paaiškindami savo teiginius ir argumentus raštu ar schema;
- 4.7.1.6. pastebėdami dėsningumus paprasčiausiose standartinėse situacijose ir priimdami argumentuotus sprendimus taikyti matematikos žinias;
- 4.7.1.7. gebėdami naudotis formulių rinkiniais, braižymo įrankiais, IKT ir kitomis priemonėmis reikalingomis matematikai mokytis.
- 4.7.2. Matematinį komunikavimą mokiniai parodo:
 - 4.7.2.1. taisyklingai vartodami pagrindines matematikos sąvokas, terminus ir simbolius, gebėdami juos paaiškinti;
 - 4.7.2.2. teisingai suprasdami uždavinių sąlygas bei kitokius nesudėtingus matematinius tekstus;
 - 4.7.2.3. aprašydami matematiniais simboliais, schemomis, lentelėmis, grafikais, diagramomis ir paveikslais tekstus, dėsningumus ir algoritmus; aprašydami nuosekliai uždavinio sprendimą ir paaiškindami jo svarbiausius etapus;
 - 4.7.2.4. formuluodami teiginius, apibendrinimus ir išvadas;
 - 4.7.2.5. diskutuodami matematinėmis temomis, pristatydami informaciją
- 4.7.3. Gebėjimą taikyti matematikos žinias ir supratimą mokiniai parodo:
 - 4.7.3.1. gebėdami pritaikyti algoritmus ir procedūras paprastiems uždaviniams spręsti;
 - 4.7.3.2. naudodami matematinius modelius paprastoms užduotims atlikti;
 - 4.7.3.3. derindami kelias standartines procedūras sprendami sudėtingesnę uždavinį;
 - 4.7.3.4. paaiškindami uždavinio sprendimo žingsnius teorinėmis žiniomis;
 - 4.7.3.4. taikydami matematikos vidinius ryšius ir matematikos ryšius su kitais dalykais.
- 4.7.4. Matematinį mąstymą mokiniai parodo:
 - 4.7.4.1. keldami hipotezes probleminėse situacijose ir jas tikrindami;
 - 4.7.4.2. analizuodami problemą, uždavinį suskaido į lengviau įveikiamas, geriau išnagrinėtas dalis;
 - 4.7.4.3. nustatydami objektų bei reiškinių sąryšius ir dėsningumus;
 - 4.7.4.4. įrodydami teiginių teisingumą;
 - 4.7.4.5. darydami tikslias logines išvadas, jas pagrįsdami, argumentuodami, apibendrindami;
 - 4.7.4.6. demonstruodami matematinių idėjų originalumą.
- 4.7.5. Gebėjimą spręsti problemas mokiniai parodo:
 - 4.7.5.1. pasiūlydami kelias problemos sprendimo alternatyvas ir pasirinkdami vieną iš jų;
 - 4.7.5.2. gebėdami taikyti problemų sprendimo strategijas;
 - 4.7.5.3. susiplanuodami problemos ar sudėtingos užduoties atlikimą;
 - 4.7.5.4. taikydami matematinius modelius aprašant įvairias (realaus turinio ir matematines) situacijas;
 - 4.7.5.4. atsirinkdami tinkamą informaciją kai jos pateikta per daug;
 - 4.7.5.4. gebėdami argumentuotai pagrįsti savo atsakymą atviriems probleminiams klausimams;
 - 4.7.5.7. gebėdami kritiškai įsivertinti gautus rezultatus.
- 4.7.6. Mokėjimą mokytis mokiniai parodo:
 - 4.7.6.1. vertindami kritiškai savo gebėjimus ir galimybes mokytis matematikos;
 - 4.7.6.2. išsikeldami realius mokymosi tikslus ir uždavinius;
 - 4.7.6.3. tikslingai planuodami mokymąsi atsižvelgiant į mokymosi uždavinius;
 - 4.7.6.4. taikydami įvairias matematikos mokymosi strategijas;
 - 4.7.6.5. nuolat vertindami savo matematikos mokėjimą mokytis ir veiklos rezultatus.

III. PROGRAMOS ĮGYVENDINIMAS: INTEGRAVIMO GALIMYBĖS, UGDYMO GAIRĖS, MOKYMOSI APLINKA

5. Integravimo galimybės.

5.1. Programoje išskirtos matematikos veiklos sritys tarpusavyje susijusios vidiniais ryšiais (visose veiklos srityse atliekame skaičiavimus, naudojame tuos pačius simbolius ir pan.). Atskirai reikėtų paminėti, kad matematikos mokymasis neatsiejamas nuo logikos žinių.

5.2. Mokantis matematikos yra daug galimybių integracijai su kitomis ugdymo turinio sritimis:

su gamtos mokslais – matematiniai gebėjimai plačiai taikomi visuose trijuose gamtos moksluose (fizikoje, biologijoje, chemijoje). Gamtos reiškinių aprašymas matematiniais modeliais, tų pačių sąvokų ar operacijų taikymas gamtos mokslų kontekste išryškina matematikos metodų universalumą;

su informacinėmis technologijomis – mokoma naudotis informacinėmis komunikacinėmis technologijomis (toliau IKT) teikiamomis galimybėmis atliekant sudėtingus ir rutininius skaičiavimus, braižant grafikų eskizus, atliekant tarpinius problemos sprendimo etapus, apdorojant statistinius duomenis, mokantis matematikos mokomųjų kompiuterinių programų pagalba, ieškant, apibendrinant ir pateikiant informaciją;

su kalbomis – kreipiamas dėmesys į kalbos ir rašto kultūrą, mokoma taisyklingai vartoti matematikos sąvokas ir terminus, teisingai juos kirčiuoti, diskutuoti ir pagrįsti savo išsakytą nuomonę;

su technologijomis – technologinių objektų aprašymas matematiniais modeliais, matematinių gebėjimų taikymas medžiagų kiekių apskaičiavimuose, laiko sąnaudų skirtų darbui planavime, ornamentų ir konstrukcijų braižyme, produkto savikainos skaičiavime ir t.t.

su socialiniais mokslais – ypač ekonomika. Problemų sprendimas ekonomikos srities kontekste išryškina matematikos mokymų svarbą šiuolaikiniame kasdieniniame gyvenime.

6. Ugdymo gairės.

6.1. Mokytojas turėtų padėti mokiniams susiformuluoti matematikos mokymosi tikslus kaip laukiamus ir jiems reikalingus rezultatus. Kiekvienas mokinys turėtų numatyti savo artimiausias, tolesnes ir ateities matematikos mokymosi perspektyvas, gebėti save įsivertinti.

6.2. Planuojant matematikos mokymą, svarbu pažinti savo mokinius, diagnozuoti jų turimą patirtį, išsiaiškinti kiekvieno mokinio polinkius ir poreikius, gebėjimus ir į tai atsižvelgus parinkti mokymosi turinį.

6.3. Planuojant pamoką, labai svarbu tiksliai apibrėžti laukiamus mokymosi rezultatus ir jų įgyvendinimui numatyti mokymosi metodus, priemones, vertinimą ir įsivertinimą.

6.4. Mokytojas ugdymo procese yra mokinio konsultantas ir patyręs patarėjas, todėl jis konsultuoja mokinius, stebi mokymąsi, analizuoja mokymosi pasiekimus ir padeda mokiniams į(si)vertinti veiklos rezultatus, siekiant matematikos programoje numatytų mokinių dalykinių ir bendrųjų kompetencijų.

6.5. Organizuojant matematikos mokymą vidurinėje mokykloje, svarbu nuolat pagal galimybes taikyti IKT priemones (skaičiuotuvus, skaičiuoklę (pvz., „Microsoft Excel“ programa), grafinius skaičiuotuvus, mokomąsias kompiuterines programas ir kt.), kurios pakeistų matematikos rutininių operacijų atlikimą ir sudarytų prielaidas daugiau laiko skirti mąstymui ir problemų sprendimui.

6.6. Mokiniams pateikti prasmingas, mokymąsi skatinančias matematines užduotis, reikalaujančias kūrybiškai naudotis žiniomis, išlaikyti pusiausvyrą tarp individualaus ir grupinio darbo. Taikomi įvairūs mokymo metodai turėtų skatinti kiekvieną mokinį savarankiškai mokytis ir palaikytų jo norą mokytis, poreikį perimti naujus matematinio mąstymo būdus, naudotis įvairiais informacijos šaltiniais.

6.7. Vertinant mokinių pasiekimus, remiamasi Mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimo samprata (patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004 m. vasario 25 d. įsakymu ISAK-256).

6.8. Vertinimas yra prasmingas tik tuomet, kai jis padeda mokiniui objektyviai įsivertinti situaciją. Mokytojas nuolat ir laiku teikia mokiniui informaciją apie matematikos mokymosi pasiekimus ir mokinio daromą pažangą pagal mokykloje sutartus vertinimo kriterijus.

7. Mokymosi aplinka.

7.1. Mokiniai taiko žinias ir gebėjimus pirmiausia siedami su juos supančia aplinka bei vidine mokinio „aplinka“ (motyvacija, pasitikėjimas savo jėgomis, pastangos ir t.t.). Šių aplinkų sukūrimas turi įtaką mokymosi procesui ir mokinių pasiekimams.

7.2. Palanki mokymuisi emocinė aplinka – tai pagarbūs mokymosi dalyvių tarpusavio santykiai, ramus ir mokymąsi skatinantis mikroklimatas, geranoriškas bendradarbiavimas ir bendravimas, tolerancija ir pakantumas.

7.3. Fizinė aplinka turi būti saugi ir higieniška, estetiška ir funkcionali.

IV. MATEMATIKA: MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS, VERTINIMAS

8. Bendrasis kursas.

8.1. Mokinių pasiekimai. Bendrasis kursas.

8.1.1. Šiame skyriuje aprašomi bendrojo kurso mokinių pasiekimams keliami reikalavimai. Lentelėje aprašoma, kokios turi būti mokinių žinios ir supratimas, kokie ugdomi gebėjimai visoms veiklos sritims; vėliau nurodoma turinio apimtis: užrašoma tema ir atskleidžiama jos apimtis. Skyriaus pabaigoje pateikiamas mokinių pasiekimų lygių požymių aprašas.

8.1.2. Gebėjimų numeravimo pirmasis skaitmuo sutampa su veiklos srities numeriu.

8.1.3. Šioje lentelėje aprašomi mokinių pasiekimai: nuostatos, gebėjimai, žinios ir supratimas. *Gulsčiu šriftu* aprašyti pasiekimai skirti aukštesniojo lygio mokiniams.

1. Realieji skaičiai ir reiškiniai	
Nuostatos: Suprasti, kad geri skaičiavimo įgūdžiai yra būtini ir naudingi sprendžiant įvairias praktines ir teorines problemas.	
Esminiai gebėjimai: Kasdieniame gyvenime taikyti skaičiavimo įgūdžius, įvertinti rezultatus nurodytu tikslumu.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Skaičių priskirti skaičių aibei ir atlikti skaičių aibių veiksmus.	1.1.1. Suprasti skaičių aibės sąvoką. 1.1.2. Sieti tam tikrą skaičių aibę su atitinkamu jos vaizdu skaičių tiesėje. 1.1.3. Grafiniu būdu paaiškinti skaičių aibių sąjungą, sankirtą, poaibį. Rasti dviejų skaičių aibių sąjungą ir sankirtą.
1.2. Paprastais atvejais taikyti sąvokas: procentas, skaičių seka, aritmetinė progresija ir geometrinė progresija. Naudotis turimomis IKT priemonėmis.	1.2.1. Susipažinti su sekos sąvoka, pastebėti dėsningumą, pagal kurį sudaroma seka ir užrašyti keletą jos narių. 1.2.2. Atkurti seką pagal jos n -tojo nario formulę. 1.2.3. <i>Užrašyti paprasčiausios sekos n-tojo nario formulę.</i> 1.2.4. Susipažinti su aritmetine progresija ir geometrine progresija, pateikti aritmetinės ir geometrinės progresijos pavyzdžių. 1.2.5. Atpažinti ir taikyti aritmetinės progresijos n -tojo nario, n pirmųjų narių sumos formules praktinėse situacijose. 1.2.6. <i>Atpažinti ir taikyti geometrinės progresijos n-tojo nario, n pirmųjų narių sumos formules praktinėse situacijose.</i> 1.2.7. Naudoti paprastų ir <i>sudėtinių</i> procentų formules paprastuose praktinio turinio uždaviniuose.
1.3. Apskaičiuoti nesudėtingų skaitinių reiškinų reikšmes ir įvairių dydžių reikšmes remiantis nurodyta formule, naudojantis turimomis IKT priemonėmis, aprašyti paprastas	1.3.1. Pertvarkyti paprastus racionaliuosius reiškinius. 1.3.2. Nustatyti paprasčiausio racionaliojo (sveikojo, trupmeninio) ar paprasčiausio iracionaliojo reiškinio apibrėžimo sritį (arba rasti kintamojo reikšmes, su kuriomis reiškinys yra apibrėžtas).

praktines situacijas algebriniais reiškiniiais.	1.3.3. Paprastas praktines situacijas aprašyti daugianariais (ne aukštesnio kaip trečiojo laipsnio), algebriniais trupmeniniais reiškiniiais.
1.4. Taikyti veiksmų su laipsniais ir veiksmų su n -tojo laipsnio šaknimis savybes, naudotis turimomis IKT priemonėmis.	1.4.1 Žinoti laipsnių (su racionaliuoju rodikliu) savybes ir jas taikyti paprastiems reiškiniams pertvarkyti. 1.4.2. <i>Mokėti n-tojo laipsnio šaknį išreikšti laipsniu su trupmeniniu rodikliu.</i> 1.4.3. Žinoti veiksmų su n -tojo laipsnio šaknimis savybes ir mokėti atlikti paprastus veiksmus su šaknimis. 1.4.4. Mokėti atlikti veiksmus su skaičiais, užrašytais standartine išraiška.
1.5. Paprastais atvejais apskaičiuoti skaičiaus logaritmo reikšmę, naudotis turimomis IKT priemonėmis.	1.5.1. Suprasti ir vartoti skaičiaus logaritmo, dešimtainio logaritmo sąvokas. 1.5.2. <i>Atlikti paprastus logaritminių reiškinių tapatumus pertvarkius.</i>
2. Funkcijos, lygtys, nelygybės, sistemos	
Nuostatos: Suvokti matematinės simbolikos universalumą, kad matematiniai modeliai ir metodai pritaikomi įvairiose žmogaus veiklos srityse. Suvokti, kad kuo daugiau lygčių, nelygybių bei sistemų modelių, jų sprendimo būdų ir algoritmų gebame taikyti, tuo didesnę pasirinkimą turime sprendami įvairias problemas.	
Esminiai gebėjimai: Aprašyti paprastas kasdienes situacijas funkciniais sąryšiais, lygtimis, nelygybėmis ir lygčių sistemomis, vertinti gautus rezultatus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Spręsti lygtis pavidalo: $ax^3 = b$ ($a \neq 0$, b – racionalieji skaičiai); $f(x) \cdot g(x) = 0$, čia $f(x)$, $g(x)$ – ne aukštesnio negu antrojo laipsnio dvinariai; racionaliąsias lygtis $f(x)/g(x) = 0$; iracionaliąsias lygtis pavidalo $\sqrt{f(x)} = a$, $a \geq 0$; lygtis su moduliu $ x - a = b$, (b – racionalieji skaičiai), bei paprasčiausias lygtis, kurios gali būti suvedamos į šiuos pavidalus. Naudotis turimomis IKT priemonėmis.	2.1.1 Atpažinti lygties pavidalą, jį įvardinti ir nustatyti apibrėžimo sritį. 2.1.2. Grafiniu būdu spręsti lygtis $f(x) = 0$ ir $f(x) = g(x)$. 2.1.3. Aprašyti realią situaciją lygtimi (kvadratine, racionaliąja, iracionaliąja) ir ją išspręsti, atrinkti lygties sprendinius, tenkinančius sąlygą. 2.1.4. <i>Paaikškinti, ką reiškia ekvivalenčios lygtys.</i>
2.2. Spręsti kvadratinės nelygybes su vienu nežinomu, grafiniu būdu spręsti nelygybes. Naudotis turimomis IKT priemonėmis.	2.2.1. Atpažinti kvadratinės nelygybes, žinoti sprendimo algoritmus. Pavaizduoti nelygybės sprendinius skaičių tiesėje, užrašyti sprendinių aibę. 2.2.2. Grafiškai spręsti nelygybes ($f(x) * a$, čia $*$ žymi $<, >, \leq, \geq$, $f(x)$ – atvirkščiojo proporcingumo, kvadratinės funkcijos, a – realusis skaičius). 2.2.3. <i>Grafiškai interpretuoti ir spręsti nelygybes su moduliu ($x * a$, čia $*$ žymi $<, >, \leq, \geq$; a – realusis skaičius).</i>

2.3. Aprašyti paprastas situacijas lygčių su dviem nežinomaisiais sistemomis, kurių viena lygtis - pirmojo, o kita – ne aukštesnė kaip antrojo laipsnio ir spręsti lygčių sistemas keitimo, sudėties, grafiniu būdu. Naudotis turimomis IKT priemonėmis.	2.3.1. Paaiškinti, kokie yra lygčių sistemų sprendimo būdai, kas yra lygčių su dviem nežinomaisiais sistemos sprendinys, mokėti jį užrašyti, patikrinti, ar skaičių pora yra tos lygčių sistemos sprendinys. 2.3.2. Pavaizduoti lygties ir lygčių sistemos su dviem nežinomaisiais sprendinius koordinačių sistemoje.
2.4. Taikyti funkcijos savybes sprendžiant paprastus praktinio ir matematinio turinio uždavinius, naudotis turimomis IKT priemonėmis.	2.4.1. Pakartoti sąvokas: funkcija, funkcijos argumentas, funkcijos reikšmė, funkcijos apibrėžimo sritis, funkcijos reikšmių sritis. 2.4.2. Sieti įvairius funkcijų reiškimo būdus. 2.4.3. Iš grafiko (eskizo) ir formulės nustatyti funkcijos lyginumą. Mokėti nustatyti funkcijos reikšmių didėjimo ir mažėjimo intervalus. 2.4.4. Mokėti surasti iš pateikto grafiko (eskizo) arba pateiktos formulės, su kuriomis argumento reikšmėmis: funkcija įgyja nurodytą reikšmę, funkcijos reikšmės yra teigiamos (arba neigiamos), funkcijos reikšmės didesnės ar mažesnės už nurodytą skaičių. 2.4.5. Užrašyti tiesinės funkcijos formulę, kai žinomos dviejų jos taškų koordinatės.
2.5. Taikyti laipsninės funkcijos $f(x) = x^3, f(x) = \frac{k}{x}, f(x) = \sqrt{x}$ savybes, sprendžiant paprastus praktinio ir matematinio turinio uždavinius, naudotis turimomis IKT priemonėmis.	2.5.1. Skaityti laipsninės funkcijos nubrėžtą grafiką (eskizą). 2.5.2. Brėžti laipsninės funkcijos grafiką (eskizą) ir atlikti funkcijos grafiko transformacijas. 2.5.3. Skaiciuoti laipsninės funkcijos reikšmes.
2.6. Taikyti rodiklinės funkcijos savybes, sprendžiant paprastus praktinio ir matematinio turinio uždavinius, naudotis turimomis IKT priemonėmis.	2.6.1. Brėžti rodiklinės funkcijos grafiką (eskizą) ir atlikti funkcijos grafiko transformacijas. 2.6.2. Spręsti paprastas rodiklines lygtis ir paprastas nelygybes, taikant laipsnių savybes. 2.6.3. Suprasti rodiklinės funkcijos ir geometrinės progresijos ryšius.
2.7. Taikyti logaritminės funkcijos savybes, sprendžiant paprasčiausius praktinio ir matematinio turinio uždavinius, naudotis turimomis IKT priemonėmis.	2.7.1 Skaityti pateiktą logaritminės funkcijos grafiką (eskizą), atlikti funkcijos grafiko transformacijas. 2.7.2. Brėžti logaritminės funkcijos grafiką (eskizą). 2.7.3. Žinoti ir taikyti logaritminės funkcijos savybes. 2.7.4. Spręsti paprasčiausias logaritmines lygtis ir nelygybes.
2.8. Taikyti trigonometrinių funkcijų (sinuso, kosinuso ir tangento) savybes pertvarkant paprasčiausius trigonometrinius reiškinius, sprendžiant paprasčiausius praktinio ir matematinio turinio uždavinius, naudotis turimomis IKT priemonėmis.	2.8.1. Apibrėžti bet kokio didumo kampo sinusą, kosinusą ir tangentą ir taikyti vienetinio apskritimo modelį jų kitimui nustatyti. 2.8.2. Brėžti ir skaityti trigonometrinių funkcijų grafikus. 2.8.3. Žinoti ir naudoti pagrindines trigonometrinių funkcijų savybes (apibrėžimo bei reikšmių sritis, funkcijos didėjimo ir mažėjimo intervalus, periodiškumą, lyginumą). 2.8.4. Žinoti ir naudoti trigonometrinio vieneto tapatybę. 2.8.5. Naudojant simbolius arcsin, arccos, arctg užrašyti paprasčiausių trigonometrinių lygčių sprendinius. Spręsti pavidalo $af(x) + b = 0$ lygtis, kai $f(x)$ yra

	trigonometrinė funkcija. <i>Rasti trigonometrinės lygties sprendinius duotame intervale.</i>
3. Diferencialinis skaičiavimas	
Nuostatos: Pastebėti, kad dauguma aplinkos reiškinių aprašomi įvairiomis funkcijomis. Nustatyti ir įsitikinti, kad funkcijų, jų savybių ir naudojimosi jomis principų suvokimas padeda suprasti, kodėl kitose mokslo srityse plačiai taikoma matematika.	
Esminiai gebėjimai: Išvestinės skaičiavimo įgūdžius taikyti sprendžiant praktinio turinio uždavinius.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Skaičiuoti funkcijų, išreikštų daugianariais, išvestines.	3.1.1. Žinoti, kaip apskaičiuoti funkcijos argumento ir funkcijos reikšmių pokyčius duotame taške. Žinoti funkcijos išvestinės sąvoką ir ją sieti su funkcijos reikšmių kitimo greičiu. 3.1.2. <i>Paaiškinti funkcijos išvestinės fizikinę prasmę.</i> 3.1.3. Žinoti ir naudoti laipsninės funkcijos $f(x) = x^n$ (n – natūralusis) išvestinės radimo formulę. 3.1.4. Skaičiuojant daugianario išvestinę taikyti funkcijų sumos (skirtumo) bei sandaugos iš realiojo daugiklio išvestinių skaičiavimo taisykles. 3.1.5. Apskaičiuoti funkcijos išvestinės reikšmę duotame taške. Spręsti lygtis $f'(x) = a$, čia a – realusis skaičius. 3.1.6. Skaičiuojant išvestines, taikyti algebrinių reiškinių pertvarkius.
3.2. Taikyti funkcijų išvestines paprastiems matematinio bei realaus turinio uždaviniams spręsti. Modeliuoti funkcija paprastą realiąją ir matematinę situacijas bei išvestinės pagalba apskaičiuoti šios funkcijos didžiausią ir/ar mažiausią reikšmes. Naudotis turimomis IKT priemonėmis.	3.2.1. Taikyti funkcijos reikšmių didėjimo (mažėjimo) požymius funkcijos reikšmių didėjimo (mažėjimo) intervalams nustatyti. 3.2.2. Žinoti kas yra kritinis taškas. Naudojantis išvestine rasti funkcijos kritinius taškus. <i>Nustatyti ar kritinis taškas yra funkcijos ekstremumo (minimumo, maksimumo) taškas duotame intervale.</i> 3.2.3. Tirti funkcijas, išreikštas ne aukštesnio negu trečiojo laipsnio daugianariais, ir braižyti jų grafikus (eskizus) duotame intervale. 3.2.4. Žinoti funkcijos didžiausios (mažiausios) reikšmės duotame intervale skaičiavimo algoritmą. 3.2.5. <i>Žinoti, kad kelio funkcijos išvestinė yra momentinio greičio funkcija. Spręsti paprastus judėjimo uždavinius.</i>
4. Geometrija	
Nuostatos: Suprasti plokštumos ir erdvės geometrinių figūrų klasifikavimo, jų savybių taikymo svarbą, sprendžiant teorines ir praktines problemas.	
Esminiai gebėjimai: Suvokti geometrijos svarbą praktinės veiklos sferoje, gebėti taikyti žinias sprendžiant paprastus realaus ir matematinio turinio uždavinius.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Taikyti žinias apie plokštumos figūras sprendžiant nesudėtingus įvairių plokštumos figūrų (jų dalių bei junginių elementų ilgių, kampų didumų, perimetrų ir plotų) skaičiavimo uždavinius, naudojantis turimomis IKT	4.1.1 Skirti apskritimo centrinį kampą nuo įbrėžtinio kampo, žinoti kaip žinant vieną kampo didumą rasti kito kampo didumą. Žinoti, kad įbrėžtiniai kampai, kurie remiasi į tą patį lanką, yra lygūs. 4.1.2. Taikyti figūrų lygumą ir panašumą, sprendžiant paprastus praktinio ir <i>matematinio</i> turinio uždavinius.

priemonėmis.	
4.2. Taikyti trigonometrijos žinias sprendžiant paprastus praktinius ir matematinius uždavinius. Naudoti turimas IKT priemonėms.	4.2.1. Mokėti naudotis <i>kosinusų teorema ir sinusų teorema</i> , trikampio ploto formule $S = \frac{1}{2} ab \sin \gamma$ trikampio ir keturkampio elementams ir plotui rasti.
4.3. Taikyti žinias apie erdvės figūras sprendžiant nesudėtingus erdvės figūrų, jų dalių bei junginių elementų ilgių, kampų dydžių, paviršių plotų ir tūrių skaičiavimo uždavinius, naudojantis turimomis IKT priemonėmis.	4.3.1. Žinoti tiesės ir plokštumos, dviejų plokštumų tarpusavio padėtis ir parodyti modelyje ar brėžinyje. Parodyti dvisienius kampus (tarp pagrindo ir šoninių sienų, tarp šoninių sienų) stačiakampio gretasienio ir taisyklingosios piramidės modelyje ar brėžinyje. 4.3.2. Mokėti vaizduoti erdvinių figūrų paprastus pjūvius (lygiagrečius pagrindui, ašinius). 4.3.3. Apskaičiuoti nesudėtingais atvejais erdvinių figūrų paprastų pjūvių (<i>lygiagrečių pagrindui</i> , ašinių) plotus. 4.3.4. Mokėti apskaičiuoti erdvinių figūrų ir jas panašių erdvinių figūrų tūrius, tūrių santykius.
5. Tikimybių teorija. Statistika	
Nuostatos: Suprasti, kad realiose situacijose tenka nuolat rinktis ir suvokti, kad gebėjimas nustatyti pasirinkimo variantų skaičių suteikia konkurencinį pranašumą, padeda pasirinkti optimalesnius sprendimus.	
Esminiai gebėjimai: Suprasti statistinės informacijos svarbą kasdieniame gyvenime, mokėti ją analizuoti, vertinti, daryti pagrįstas išvadas.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
5.1. Taikyti klasikinę tikimybės apibrėžimą tikimybės skaičiavimui. Tikimybės savybes taikyti praktinio ir matematinio turinio uždaviniams spręsti.	5.1.1. Sudaryti bandymo baigčių (elementariųjų įvykių) aibę, rasti nurodytam įvykiui palankių baigčių skaičių. Atlikti įvykių veiksmus (sąjungos, sankirtos), šiuos veiksmus vaizduoti Veno diagramomis. 5.1.2. Skaičiuoti įvykio tikimybę taikant klasikinę tikimybės apibrėžimą.
5.2. Taikyti statistikos žinias renkant bei klasifikuojant tiriamus duomenis remiantis pasirinktais požymiais. Skirti kiekybinius bei kokybinius požymius. Naudotis turimomis IKT priemonėmis.	5.2.1. Žinoti statistikos sąvokas, pateikti pavyzdžių interpretuojant šias sąvokas. 5.2.2. Žinoti statistinių duomenų rinkimo būdus. 5.2.3. Žinoti, kas yra dažnis ir santykinis dažnis. Sudaryti dažnių ir santykininių (procentinių) dažnių lenteles. Mokėti surinktus ir apdorotus duomenis vaizduoti diagramomis. 5.2.4. Žinoti ryšį tarp dažnių lentelėse ir diagramose pateiktų duomenų. Mokėti vienas diagramas sieti su kitomis. 5.2.5. <i>Grupuoti duomenis į vienodo ilgio intervalus. Mokėti surinktus ir apdorotus duomenis vaizduoti histograma.</i>
5.3. Daryti išvadas apie surinktų ir apdorotų duomenų tiriamą požymį, remiantis skaitinėmis charakteristikomis. Naudotis turimomis IKT priemonėmis.	5.3.1. Skaičiuoti imties skaitinės charakteristikas. 5.3.2. Paaiškinti kokią informaciją apie populiaciją suteikia imties skaitinės charakteristikos.

8.2. Turinio apimtis. Bendrasis kursas.

Šiame skyrelyje nurodomas visų veiklos sričių turinys, aprašoma temų apimtis.

1. Realieji skaičiai ir reiškiniai

Skaičių aibės ir poaibiai (intervalai, atskiri aibės elementai). Skaičių aibių veiksmai (sąjunga ir sankirta).

Skaičiaus modulio sąvoka.

Seka. Aritmetinė progresija ir *geometrinė progresija*, nagrinėjant paprasčiausius atvejus.

Racionalusis ir iracionalusis reiškiny.

Laipsnių (su racionaliųjų laipsnio rodikliu) vienodais pagrindais ir laipsnių su skirtingais pagrindais, bet vienodais laipsnio rodikliais veiksmų taisyklės.

n -tojo laipsnio šaknys ir veiksmas su jomis. Veiksmų su n -tojo laipsnio šaknimis savybės:

$$\sqrt[n]{ab} = \sqrt[n]{a} \cdot \sqrt[n]{b}; \sqrt[n]{\frac{a}{b}} = \frac{\sqrt[n]{a}}{\sqrt[n]{b}} \quad (b \neq 0); \sqrt[n]{\sqrt[k]{a}} = \sqrt[n \cdot k]{a}; \sqrt[n]{a^k} = (\sqrt[n]{a})^k; \sqrt[n]{\sqrt[k]{a^k}} = \sqrt[n]{a}, \text{ čia } a \text{ ir } b - \text{neneigiami}$$

realieji skaičiai.

Skaičiaus logaritmas. Dešimtainis logaritmas. *Logaritmų savybės*:

$$\log_a(xy) = \log_a x + \log_a y, \quad \log_a\left(\frac{x}{y}\right) = \log_a x - \log_a y, \quad \log_a x^k = k \cdot \log_a x,$$

čia $x > 0, y > 0, a > 0, a \neq 1$.

Skaičiaus standartinė išraiška. Didelių ir mažų skaičių standartinės išraiškos privalumai (pavyzdžiai iš įvairių mokslo sričių).

Gauto uždavinio atsakymo apvalinimas nurodytu tikslumu. Numatymas ir įvertinimas skaičiavimo rezultatų, patikrinimas skaičiuotuviu ar atvirkštiniais veiksmis.

2. Funkcijos, lygtys, nelygybės, sistemos

Racionaliosios ir iracionaliosios lygtys, lygtys ir *nelygybės* su moduli.

Kvadratinės nelygybės su vienu nežinomu.

Lygčių ir nelygybių grafinis sprendimo būdas.

Lygčių ekvivalentumo samprata.

Lygčių su dviem nežinomaisiais sistemos (kurių viena lygtis - pirmojo, o kita - ne aukštesnė kaip antrojo laipsnio) ir jų sprendimo būdai.

Funkcijos samprata, funkcijos reiškimo būdai.

Funkcijų $y = \frac{k}{x}, y = x^3, y = \sqrt{x}, y = a^x, y = \log_a x, y = \sin x, y = \cos x, y = \operatorname{tg} x$ grafikai (eskizai),

savybės (apibrėžimo ir reikšmių sritis; lyginės, nelyginės, didėjančios ir mažėjančios; funkcijos didžiausia ir mažiausia reikšmė) ir jų transformacijos ($f(x) \pm b, f(x \pm b)$).

Paprastos rodiklinės lygtys (pradinės lygties pertvarkymas į lygtį, kurios abiejose pusėse yra laipsniai su vienodais pagrindais, *nežinomojo keitimo būdas*), bei paprastos nelygybės.

Paprasčiausios logaritminės lygtys bei nelygybės (pavyzdžiui, $\log_{\frac{1}{2}} x = 5; \log_2(5x + 3) = \log_2 x,$

$\log_3 x * 5; \log_{\frac{1}{3}}(5x + 3) * \log_{\frac{1}{3}} x$, čia $*$ žymi $<, >, \leq, \geq$).

Trigonometrinių reiškinių tapatybės ($\sin^2 \alpha + \cos^2 \alpha = 1, \operatorname{tg} \alpha = \frac{\sin \alpha}{\cos \alpha}$).

Paprasčiausios trigonometrinių lygtys.

3. Diferencialinis skaičiavimas

Funkcijos argumento ir funkcijos reikšmių pokytis konkrečiose situacijose, funkcijos reikšmių kitimo greitis duotame intervale. Funkcijos išvestinės sąvoka.

Funkcijų, išreikštų daugianariais, išvestinės.

Ekstremumo taškas (argumento reikšmė x_0 , kurioje funkcija įgyja minimalią arba maksimalią reikšmę), funkcijos ekstremumas (funkcijos reikšmė $f(x_0)$), kritinis taškas (galimas ekstremumo taškas), grafiko ekstremumas ($x_0; f(x_0)$).

Funkcijų, išreikštų ne aukštesnio kaip trečiojo laipsnio daugianariais, tyrimas (apibrėžimo sritis, funkcijos didėjimas, funkcijos mažėjimas, ekstremumo taškai), jų grafikų (eskizų duotame intervale) braižymas. Funkcijos didžiausioji (mažiausioji) reikšmė duotame intervale.

Išvestinės fizikinė prasmė.

Optimizavimo uždavinių sprendimas modeliuojant mokiniui standartinės realias ir matematines situacijas.

4. Geometrija.

Pagrindinio ugdymo geometrijos kurso apibendrinimas (gretutinių bei kryžminių kampų, kampų, gautų perkirtus dvi lygiagrečias tieses trečiaja savybės, trikampio nelygybė, trikampių lygumas bei panašumas, daugiakampio kampų sumos formulė, lygiagretainio ir trapecijos savybės, Pitagoro teorema ir jai atvirkštinė teorema, trikampio ir trapecijos vidurio linijų savybės, trikampio pusiauakraštinių savybė, apskritimo liestinės savybė, trigonometriniai sąryšiai stačiajame trikampyje).

Panašių daugiakampių kraštinių ilgių, perimetrų, plotų palyginimas.

Centrinio kampo ir įbrėžtinio kampo sąvokos, jų didumai.

Trigonometriniai sąryšiai trikampio elementams apskaičiuoti.

Kosinusų teorema, sinusų teorema, trikampio ploto formulė $S = \frac{1}{2} ab \sin \gamma$.

Erdvinės figūros: stačioji prizmė, taisyklingoji piramidė, ritinys, kūgis, sfera ar rutulys. Erdvinių figūrų (išskyrus sferą) išsklotinės, paprastieji pjūviai (*lygiagretieji pagrindui*, *ašiniai*).

Stačiosios prizmės, piramidės, ritinio, kūgio elementai, jų šoninio paviršiaus plotai ir viso paviršiaus plotai. Rutulio elementai ir paviršiaus plotas. Paprastųjų pjūvių plotai. Erdvinių figūrų ar jų dalių junginių paviršiaus plotai, tūriai. Erdvinių figūrų ir į jas panašių figūrų tūrių santykis.

Tiesių tarpusavio padėtys, susikertančios, lygiagrečios ir prasilenkiančios tiesės. Kampai tarp tiesių, statmenosios tiesės. Plokštumų tarpusavio padėtys: susikertančios ir lygiagrečios plokštumos. Dvisieniai kampai, statmenosios plokštumos. Tiesės ir plokštumos konkrečiame geometriniam objekte. Stačiakampio gretasienio dvisieniai kampai ir taisyklingosios piramidės dvisieniai kampai.

5. Tikimybių teorija. Statistika.

Elementariųjų įvykių aibė. Įvykių veiksmi: sąjunga, sankirta.

Klasikinės tikimybės apibrėžimas. Klasikinės tikimybės savybės (nesutaikomų įvykių sąjungos, įvykiui priešingo įvykio, būtino įvykio, negalimo įvykio).

Statistikos sąvokos: populiacija, imtis, imties dydis, imties plotis, dažnių lentelė, variacinė eilutė.

Statistinių duomenų rinkimo būdai: paprasta atsitiktinė atranka be pasikartojimų; paprasta atsitiktinė atranka su pasikartojimais, *mechaninė atranka*; *tipinė atranka*; *serijinė atranka*.

Imties duomenų sisteminimas.

Statistinių duomenų vaizdavimo būdai: taškinė diagrama, linijinė diagrama, stulpelinė diagrama, histograma, skritulinė diagrama.

Imties skaitinės charakteristikos: mediana, moda, imties plotis, *dispersija*, *standartinis nuokrypis*.

8.3. Vertinimas. Bendrasis kursas.

8.3.1. Pagal žemiau pateiktus apibendrintus kokybinius mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų vertinimo aprašus, mokytojas numato mokinių pasiekimų vertinimo kriterijus. Patenkinamas lygis, įvertinant pažymiu, atitinka 4-5, pagrindinis – 6-8, aukštesnysis 9-10 balų.

8.3.2. Mokinių pasiekimų lygių požymiai

Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Žinios ir supratimas		
Atkartoja tik tam tikras žinias, pateikia pavyzdžių arba pavaizduoja grafiškai. Paprasčiausiais atvejais atpažįsta geometrines figūras, skiria pagrindines sąvokas. Paprasčiausiais atvejais taiko ugdymo turinyje apibrėžtas standartinės procedūras, atsako į	Žino daug su tema susijusių matematinių sąvokų ir procedūrų. Įsimena ir taisyklingai vartoja svarbiausius matematinius simbolius. Įsimena ir supranta svarbiausias sąvokas, apibrėžimus ir jų savybes.	Yra išmokęs visą temą, supranta visas pagrindines sąvokas, apibrėžimus ir jų savybes. Be žymesnių klaidų nesudėtingais atvejais taiko ugdymo turinyje apibrėžtas procedūras ir taiko žinias naujose praktinėse

su jomis susijusius klausimus.	Paprastais atvejais taiko ugdymo turinyje apibrėžtas standartines procedūras ir taiko žinias naujose praktinėse situacijose, atsako į su jomis susijusius klausimus, tačiau turimos žinios nėra labai išsamios.	situacijose, atsako į su jomis susijusius klausimus.
Matematinis komunikavimas		
Teisingai supranta paprasčiausių uždavinių sąlygas, matematinius tekstus. Savais žodžiais paaiškina matematines sąvokas ir paprasčiausias procedūras. Geba padaryti paprasčiausius brėžinius ir modelius. Bando perteikti (žodžiais, simboliais ar kitaip) pagrindines mintis, uždavinio sprendimą, perteikiami tik kai kurie, labai trumpi, be paaiškinimų, nesusieti uždavinio sprendimo fragmentai, matematinė informacija perteikiama padrikai.	Savarankiškai nagrinėja vadovėlio aiškinamąjį tekstą, uždavinių sprendimo pavyzdžius ir geba apibendrinti perskaitytą tekstą bei išnagrinėtus pavyzdžius ir formuluoti išvadas. Teisingai supranta svarbiausias sąvokas, procedūras, apibrėžtas ugdymo turinio tematikoje, ir paprastų praktinio bei matematinio turinio uždavinių sąlygas. Supranta ir geba padaryti paprastus brėžinius ir modelius. Suprantamai aprašo uždavinio sprendimą, tinkamai vartoja terminus ir simbolius, tačiau komunikuoti trūksta tikslumo, nuoseklumo, išsamumo, nepagrindžiami esminiai momentai.	Teisingai supranta įvairiais būdais pateiktas uždavinio sąlygas ar matematinę informaciją. Dėsto savo mintis matematinėmis temomis. Kūrybingai naudoja brėžinius ir modelius uždavinių sprendimams paaiškinti. Nuosekliai, tiksliai, aiškiai aprašo uždavinio sprendimą pasinaudodamas matematiniais terminais ir simboliais.
Matematinis mąstymas		
Taiko algoritmus ir procedūras paprasčiausioms užduotims atlikti. Tik iš dalies pagrindžia sprendimo rezultatus bei išvadas loginiais samprotavimais, paremia jas tik dalinių atvejų nagrinėjimu ir apibendrinimu.	Teisingai pasirenka ir pasinaudoja žinomais algoritmais ir procedūromis paprastoms užduotims atlikti. Pastebi paprastus dėsningumus ir jais pasinaudoja. Išvelgia ryšius, taiko analizę ir sintezę, tačiau objektus ar reiškinius nagrinėja ne pagal visus būdingus bruožus.	Teisingai pasirenka ir pasinaudoja žinomais algoritmais ir procedūromis nesudėtingoms užduotims atlikti. Apžvelgia būdingus objektų bei reiškinių bruožus, nustato jų sąryšius ar dėsningumus. Pagrindžia paprastus teiginius ir veiksmus, daro galutines, tikslias ir logiškas ar teisingu sprendimu pagrįstas išvadas.
Problemų sprendimas		
Naudojasi formulių rinkiniais, lentelėmis, braižymo įrankiais ir skaičiuotuvais paprasčiausiems uždaviniams spręsti. Atpažinęs jau žinomą kontekstą	Naudojasi formulių rinkiniais, lentelėmis, braižymo įrankiais ir skaičiuotuvais paprastiems uždaviniams spręsti. Pasirenka tinkamas ir teisingas,	Naudojasi formulių rinkiniais, lentelėmis, braižymo įrankiais ir skaičiuotuvais nesudėtingiems uždaviniams

ar mokytojo padedamas sprendžia paprasčiausius uždavinius suderindamas standartinius veiksmus ar procedūras standartinėse situacijose. Gauti rezultatai ar daromos išvados dažniausiai yra klaidingos, nedera su konkrečiais nagrinėjamais atvejais, jos nepagrįstos loginiais samprotavimais.	tačiau ne visai racionalias problemų sprendimo strategijas, savarankiškai išsprendžia ir paaiškina uždavinio sprendimą. Standartinėse situacijose sprendžiamas problemą suderina kelis algoritmus ir randa teisingą atsakymą, tačiau ne visada gautą atsakymą ar išvadą interpretuoja pradinės sąlygos kontekste. Savarankiškai pritaiko daugumą faktų ir procedūrų praktinėse situacijose. Problemos lyg ir išspręstos, tačiau neviseiškai susiejami sprendimo etapai, dėl to kartais sprendimas tarsi nutrūksta ir nepateikiamas galutinis atsakymas arba nepadaroma galutinė išvada.	spręsti. Daugeliu atvejų pasirenka tinkamą sprendimo strategiją ir ją realizuoja. Pritaiko savo žinias įvairiose nesudėtingose praktinėse ir matematinėse situacijose. Randa teisingą atsakymą, daro galutines ir tikslias išvadas, paremtas teisingu problemos sprendimu ar loginiais samprotavimais.
Mokėjimas mokytis		
Būdingas menkas pasitikėjimas savo jėgomis matematikoje. Daugeliu atvejų atlieka tik tai, kas pavesta. Bando taikyti matematikos žinias mokydamasis kitų dalykų.	Supranta matematikos mokymosi svarbą, jaučia atsakomybę už mokymosi rezultatus, stengiasi, dalyvauja mokymosi procese. Vertina įgyjamas matematikos žinias ir taiko jas mokydamasis kitų dalykų, suvokia įgytų žinių taikymo galimybes.	Domisi matematika, aktyviai dalyvauja mokymosi procese, pasitiki savo jėgomis matematikoje, padeda kitiems mokytis. Vertina įgyjamas matematikos žinias ir taiko jas mokydamasis kitų dalykų, suvokia įgytų žinių taikymo galimybes, pateikia pavyzdžių iš kitų mokslo ir praktikos sričių.

9. Išplėstinis kursas.

9.1. Mokinių pasiekimai. Išplėstinis kursas

9.1.1. Šiame skyriuje aprašomi išplėstinio kurso mokinių pasiekimams keliami reikalavimai. Lentelėje aprašoma, kokios turi būti mokinių žinios ir supratimas, kokie ugdomi gebėjimai; vėliau nurodoma turinio apimtis: užrašoma tema ir atskleidžiama jos apimtis. Skyriaus pabaigoje pateikiamas mokinių pasiekimų lygių požymių aprašas.

9.1.2. Gebėjimų numeravimo pirmasis skaitmuo sutampa su veiklos srities numeru.

9.1.3. Šioje lentelėje aprašomi mokinių pasiekimai: nuostatos, gebėjimai, žinios ir supratimas. *Gulsčiu šriftu* aprašyti pasiekimai skirti aukštesniojo lygio mokiniams.

1. Realieji skaičiai ir reiškiniai
Nuostatos: Suprasti, kad geri skaičiavimo įgūdžiai yra būtini ir naudingi sprendžiant įvairias praktines ir teorines problemas, sudaro prielaidas sėkmingam kitų dalykų mokymuisi, orientavimuisi mus supančioje aplinkoje.
Esminiai gebėjimai: Pateiktas situacijas modeliuoti algebriniais reiškiniiais, pagrįsti atliekamus

pertvarkius, vertinti gautus rezultatus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Skaičių priskirti skaičių aibei ir atlikti skaičių aibių veiksmus.	1.1.1. Paaiškinti aibės ir skaičių aibės sąvoką. Žinoti kaip skaičių aibės vaizduojamos skaičių tiesėje. 1.1.2. Žinoti realiųjų skaičių aibės sandarą. 1.1.3. Paaiškinti sąvokas: aibių sąjungą, sankirtą, aibės poaibis, <i>papildinys</i>. Naudoti formalius aibių ir jų veiksmų simbolius. Rasti dviejų aibių sąjungą, sankirtą ir <i>skirtumą</i>. 1.1.4. Paversti dešimtaines periodines trupmenas paprastosiomis ir atvirkščiai, palyginti realiuosius skaičius. 1.1.5. Paprasčiausiais atvejais įvertinti skaičiavimo rezultatų absoliučiąją, santykinę paklaidas.
1.2. Aprašyti paprastas realias ir matematines situacijas aritmetinėmis ir geometrinėmis progresijomis bei remiantis progresijų savybėmis išspręsti ir įvertinti/ patikrinti gautus rezultatus.	1.2.1. Paaiškinti skaičių sekos sąvoką, pateikti skaičių sekų pavyzdžių, užrašant pirmuosius jos narius. 1.2.2. Atkurti sekos narius pagal sekos n-tojo nario formulę ar <i>rekurentinę formulę</i>. Užrašyti <i>paprastos sekos n-tojo nario formulę</i>. 1.2.3. Mokėti apibrėžti aritmetinę progresiją. <i>Mokėti išvesti</i>, žinoti ir mokėti taikyti n-tojo nario ir pirmųjų n narių sumos formules sprendžiant nesudėtingus uždavinius. 1.2.4. Mokėti apibrėžti geometrinę progresiją. <i>Mokėti išvesti</i>, žinoti ir mokėti taikyti n-tojo nario ir pirmųjų n narių sumos formules sprendžiant nesudėtingus uždavinius. 1.2.5. Taikyti begalinės nykstančios geometrinės progresijos sumos formulę paprasčiausiems uždaviniams spręsti. <i>Pateikti pavyzdžių, iliustruojančių sekos ribos sąvoką. Žinoti, kas yra skaičius e.</i> 1.2.6. Sieti progresijas su paprastųjų ir sudėtinių palūkanų skaičiavimu ir spręsti nesudėtingus uždavinius. Mokėti spręsti dydžio procentinio didėjimo ir/arba mažėjimo uždavinius.
1.3. Nesudėtingas situacijas aprašyti algebriniais reiškiniais, apskaičiuoti šių reiškinių skaitines reikšmes ar dydžio reikšmes pagal nurodytą formulę, naudotis turimomis IKT priemonėmis.	1.3.1. Suprasti, mokėti paaiškinti ir naudoti sąvokas: racionalusis reiškinys ir iracionalusis reiškinys. Nustatyti jų leistinųjų reikšmių aibę (apibrėžimo sritį). 1.3.2. Mokėti tapačiai pertvarkyti racionaliuosius reiškinius <i>naudojant sutrumpintas daugybos formules</i> $(a \pm b)^3 = a^3 \pm 3a^2b + 3ab^2 \pm b^3,$ $a^3 \pm b^3 = (a \pm b)(a^2 \mp ab + b^2).$ 1.3.3. Mokėti apskaičiuoti paprastų reiškinių su modulių reikšmes.
1.4. Taikyti veiksmų su laipsniais ir veiksmų su n -tojo laipsnio šaknimis savybes sprendžiant skaičiavimo, reiškinių pertvarkymo ir palyginimo uždavinius, naudotis turimomis IKT priemonėmis.	1.4.1. Žinoti laipsnių (su realiuoju rodikliu) savybes ir jas taikyti paprastiems reiškiniams pertvarkyti. 1.4.2. Mokėti n-tojo laipsnio šaknį išreikšti laipsniu su trupmeniniu rodikliu ir atvirkščiai. 1.4.3. Žinoti veiksmų su n-tojo laipsnio šaknimis savybes ir mokėti atlikti nesudėtingus veiksmus su šaknimis. <i>Mokėti pagrįsti n-tojo laipsnio šaknų savybes.</i> 1.4.4. Mokėti atlikti veiksmus su skaičiais, užrašytais standartine išraiška.
1.5. Taikyti skaičiaus logaritmo apibrėžimą ir savybes sprendžiant skaičiavimo, reiškinių pertvarkymo ir palyginimo uždavinius,	1.5.1. Mokėti apibrėžti skaičiaus logaritmą. 1.5.2. Žinoti, kas yra dešimtainis logaritmas. <i>Žinoti, kas yra natūrinis logaritmas.</i> Apskaičiuoti dešimtainius ir <i>natūrinius logaritmus</i>. 1.5.3. Remiantis logaritmo apibrėžimu ir/ar logaritmų savybėmis apskaičiuoti logaritminių reiškinių skaitines reikšmes, pertvarkyti nesudėtingus reiškinius. <i>Mokėti pagrįsti logaritmų savybes.</i>

naudotis turimomis IKT priemonėmis.	
2. Funkcijos, lygtys, nelygybės, sistemos	
Nuostatos: Suvokti matematinės simbolikos universalumą, kad matematiniai modeliai ir metodai pritaikomi įvairiose žmogaus veiklos srityse. Suvokti, kad kuo daugiau lygčių, nelygybių, sistemų, funkcijų modelių, jų sprendimo bei analizės būdų ir algoritmų gebame taikyti, tuo didesnę pasirinkimą turime sprendami įvairias problemas.	
Esminiai gebėjimai: Modeliuoti realaus ir matematinio turinio situacijas funkcijomis, lygtimis, nelygybėmis ir lygčių sistemomis, pagrįsti gautus rezultatus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Spręsti: kvadratinės, racionaliąsias ir paprastas iracionaliąsias lygtis, lygtis su moduliu bei lygtis, kurios gali būti suvedamos į pavidalą $f(x) \cdot g(x) = 0, \frac{f(x)}{g(x)} = 0$; čia $f(x), g(x)$ – ne aukštesnis negu antrojo laipsnio daugianaris.	2.1.1. Paaiškinti, ką reiškia išspręsti lygtį, ką vadiname jos sprendiniu, kaip patikrinti, ar skaičius yra lygties sprendinys, atrinkti tam tikras sąlygas tenkinančius lygties sprendinius. Paaiškinti, ką reiškia ekvivalenčios lygtys ir pateikti pavyzdžių. 2.1.2. Nustatyti lygties apibrėžimo sritį. 2.1.3. Mokėti spręsti kvadratinės lygtis taikant įvairius sprendimo būdus (<i>Vijeto teorema, išskiriant pilną kvadratą</i>). 2.1.4. Sprendžiant aukštesnio laipsnio lygtis mokėti keisti nežinomąjį ir pertvarkyti į lygtį $f(x) \cdot g(x) = 0$, čia $f(x), g(x)$ – ne aukštesnis negu antrojo laipsnio daugianaris. 2.1.5. Mokėti spręsti racionaliąsias lygtis. 2.1.6. <i>Grafiniu ir algebriniu būdu spręsti paprastas lygtis $f(x) = a$, čia $f(x)$ – neaukštesnis kaip antrojo laipsnio daugianaris, $g(x) \pm h(x) = b$, čia $g(x), h(x)$ – pirmojo laipsnio daugianaris, o a ir b – realieji skaičiai.</i> 2.1.7. Mokėti spręsti iracionaliąsias lygtis: $\sqrt{f(x)} = a, \sqrt[3]{f(x)} = a, \sqrt{f(x)} = \sqrt{g(x)}, g(x) \cdot \sqrt{f(x)} = 0$, čia $f(x)$ ir $g(x)$ yra neaukštesni negu antrojo laipsnio daugianariai, a – realusis skaičius; $\sqrt{f(x)} = g(x)$, čia $f(x)$ yra neaukštesnis negu antrojo laipsnio daugianaris, o $g(x)$ – pirmojo laipsnio daugianaris; $\sqrt{f(x)} + \sqrt{h(x)} = g(x)$, čia $f(x), g(x)$ ir $h(x)$ – pirmojo laipsnio daugianariai. 2.1.8. Nurodyti lygčių $f(x) = 0$ ir $f(x) = g(x)$ (čia $f(x), g(x)$ – ne aukštesnis negu antrojo laipsnio daugianaris) sprendinių skaičių, sprendžiant lygtis grafiniu būdu.
2.2. Spręsti kvadratinės ir nesudėtingas racionaliąsias nelygybes, <i>paprastas nelygybes su moduliu</i>. Naudotis turimomis IKT priemonėmis.	2.2.1. Paaiškinti, ką reiškia ekvivalenčios nelygybės, pateikti pavyzdžių. 2.2.2. Grafiškai iliustruoti nelygybių (pavidalo $f(x) * g(x)$, čia $*$ žymi $<, >, \leq, \geq$) sprendinių aibes, čia $f(x)$ ir $g(x)$ yra tiesioginio ar atvirkščiojo proporcingumo funkcijos, tiesinės funkcijos, kvadratinės funkcijos). 2.2.3. Spręsti kvadratinės ir racionaliąsias nelygybes, pavaizduoti sprendinius skaičių tiesėje, užrašyti sprendinių aibę intervalu. 2.2.4. <i>Grafiškai interpretuoti ir spręsti nelygybes su moduliu $f(x) * a$, čia $f(x)$ – pirmojo laipsnio daugianaris, $*$ žymi $<, >, \leq, \geq$, a – realusis skaičius.</i>
2.3. Spręsti dviejų nelygybių su vienu	2.3.1. Spręsti nelygybių sistemas, kurių nelygybės yra ne aukštesnio kaip antrojo laipsnio. Pavaizduoti nelygybių sistemos sprendinius

nežinomuoju ir lygčių su dviem nežinomaisiais sistemas.	skaičių tiesėje, užrašyti sprendinių aibę intervalu. 2.3.2. Paaiškinti, kokie yra lygčių su dviem nežinomaisiais sistemos sprendimo būdai. Spręsti lygčių su dviem nežinomaisiais sistemas, kurių viena lygtis yra tiesinė, o kita – kvadratinė arba racionalioji. 2.3.3. Pavaizduoti lygties su dviem nežinomaisiais ir lygčių su dviem nežinomaisiais sistemos sprendinius koordinačių plokštumoje.
2.4. Modeliuoti lygtimis, nelygybėmis bei jų sistemomis paprastas matematines ir realias problemas.	2.4.1. Sudaryti tiesinę lygtį su dviem nežinomaisiais, kai žinomi du jos sprendiniai. Mokėti patikrinti, ar duoti plokštumos taškai (du, trys ir daugiau) yra vienoje tiesėje. 2.4.2. Situacijas aprašyti lygtimis, nelygybėmis, bei sistemomis. Gautus sprendinius susieti su situacija.
2.5. Taikyti funkcijos savybes sprendžiant paprastus praktinio ir matematinio turinio uždavinius, naudotis turimomis IKT priemonėmis.	2.5.1. Pakartoti sąvokas: funkcija, funkcijos argumentas, funkcijos reikšmė, funkcijos apibrėžimo sritis, funkcijos reikšmių sritis. 2.5.2. Sieti įvairius funkcijų reiškimo būdus. 2.5.3. Suvokti sudėtinės funkcijos sąvoką, pateikti jos pavyzdžių. 2.5.4. Iš grafiko (eskizo) ir formulės nustatyti funkcijos lyginumą. Mokėti nustatyti funkcijos didėjimo ir mažėjimo intervalus. 2.5.5. Mokėti surasti iš pateikto grafiko (eskizo) arba pateiktos formulės, su kuriomis argumento reikšmėmis: funkcija įgyja nurodytą reikšmę, funkcijos reikšmės yra teigiamos (arba neigiamos), funkcijos reikšmės didesnės ar mažesnės už nurodytą skaičių. 2.5.6. Nubrėžti funkcijos grafiką (eskizą) ir atlikti jo transformacijas. <i>Turint funkcijos $f(x)$ grafiką, nubrėžti funkcijų $f(x) \pm b$, $f(x \pm b)$, $af(x)$, $f(ax)$, $f(x)$ grafikus.</i> 2.5.6. Nusakyti iš grafiko funkcijai atvirkštinės funkcijos egzistavimo sąlygas (didėjanti arba mažėjanti). <i>Iliustruoti ryšį tarp funkcijos ir jai atvirkštinės funkcijos grafiku.</i> 2.5.7. Patikrinti ar dvi funkcijos yra viena kitai atvirkštinės. <i>Užrašyti duotai funkcijai atvirkštinę funkciją.</i> 2.5.8. Iš grafiko atpažinti tolydžią funkciją (pavyzdžiui, iš funkcijos $f(x) = \begin{cases} 2x, & \text{kai } x \geq 1, \\ x^2 + 1, & \text{kai } x < 1. \end{cases} \text{ grafiko).}$
2.6. Taikyti laipsninės funkcijos $f(x) = x^n$, kai n – bet koks natūralusis skaičius, $f(x) = \frac{k}{x}$, $f(x) = \sqrt{x}$; $f(x) = \sqrt[n]{x}$ savybes sprendžiant paprastus įvairaus turinio uždavinius, naudojantis turimomis IKT priemonėmis.	2.6.1. Brėžti laipsninės funkcijos grafiką (eskizą) ir atlikti funkcijos grafikos (eskizo) transformacijas. 2.6.2. Nustatyti funkcijos apibrėžimo bei reikšmių sritis, funkcijos reikšmių didėjimo, mažėjimo, pastovumo intervalus, didžiausią ar mažiausią funkcijos reikšmės (nurodytame intervale), remiantis funkcijos grafiku. 2.6.3. Nustatyti funkcijos lyginumą. 2.6.4. Nurodyti intervalus, kuriuose $f(x) * a$, (čia $*$ žymi $<$, $>$, $\leq$, $\geq$, a – realusis skaičius), kai funkcija išreikšta grafiku ir/ar funkcijos formule.
2.7. Taikyti rodiklinės funkcijos savybes matematinio ir praktinio turinio uždavinių sprendimui, naudotis	2.7.1. Brėžti rodiklinės funkcijos grafiką (eskizą) ir atlikti funkcijos grafiko transformacijas. 2.7.2. Žinoti ir taikyti rodiklinės funkcijos savybes. 2.7.3. Spręsti nesudėtingas rodiklines lygtis ir nelygybes. 2.7.4. Taikyti rodiklinės funkcijos savybes sprendžiant uždavinius

turimomis IKT priemonėmis.	(populiacijos augimo, radioaktyvaus skilimo ir kitų procesų, sudėtinių procentų ir kt.).
2.8. Taikyti logaritminės funkcijos savybes, naudoti turimomis IKT priemonėmis.	2.8.1. Brėžti logaritminės funkcijos grafiką (eskizą) ir atlikti funkcijos grafiko transformacijas. 2.8.2. Žinoti ir taikyti logaritminės funkcijos savybes. 2.8.3. Spręsti nesudėtingas logaritmines lygtis ir nelygybes.
2.9. Taikyti trigonometrinių funkcijų (sinuso, kosinuso, tangento ir kotangento) savybes, naudojantis turimomis IKT priemonėmis.	2.9.1. Apibrėžti ir išreikšti kampo didumą radianais, radianus keisti laipsniais ir atvirkščiai. 2.9.2. Apibrėžti bet kokio dydžio kampo sinusą, kosinusą, taikant vienetinio apskritimo modelį. Apibrėžti bet kokio dydžio kampo tangentą ir kotangentą. 2.9.3. Mokėti apskaičiuoti kampų $\frac{\pi}{3}$, $\frac{\pi}{4}$, $\frac{\pi}{6}$ trigonometrinių funkcijų tikslias reikšmes. 2.9.4. Rasti laipsniais ir radianais išreikšto kampo sinuso, kosinuso, tangento ir kotangento reikšmes nurodytu tikslumu. 2.9.5. Brėžti trigonometrinių funkcijų grafikus (eskizus) ir atlikti jų transformacijas (naudojantis turimomis IKT priemonėmis). 2.9.6. Žinoti ir naudoti pagrindines trigonometrinių funkcijų savybes (apibrėžimo bei reikšmių sritis, funkcijos didėjimo ir mažėjimo intervalai, periodiškumas, lyginumas). 2.9.7. Mokėti įrodyti ir taikyti to paties argumento trigonometrinių funkcijų sąryšius nesudėtingų trigonometrinių reiškinių pertvarkiams. 2.9.8. Mokėti redukuoti trigonometrinės funkcijas. 2.9.9. Įrodyti ir naudoti dviejų kampų sumos ir skirtumo sinuso, kosinuso, tangento formules trigonometrinių funkcijų reikšmėms apskaičiuoti, nesudėtingiems reiškiniams pertvarkyti. 2.9.10. Skaityti pateiktus atvirkštinių trigonometrinių funkcijų grafikus (eskizus) ir žinoti pagrindines savybes (apibrėžimo bei reikšmių sritis, lyginumas). 2.9.11. Apskaičiuoti atvirkštinių trigonometrinių funkcijų reikšmes. 2.9.12. Spręsti nesudėtingas trigonometrinės lygtis. 2.9.13. Rasti trigonometrinės lygties sprendinius duotame intervale. 2.9.14. Spręsti grafiškai trigonometrinės nelygybes ($f(x) * a$, čia $*$ žymi $<$, $>$, $\leq$, $\geq$, a – realusis skaičius, $f(x)=\sin x$, $f(x)=\cos x$, $f(x)=\operatorname{tg} x$, a – realusis skaičius), naudojantis turimomis IKT priemonėmis.
3. Diferencialinis skaičiavimas. Integralinis skaičiavimas.	
Nuostatos: Suvokti, kaip modeliuojant funkcija realią arba matematinę situaciją bei taikant diferencialinį ir integralinį skaičiavimą galima spręsti įvairias praktines ir teorines problemas.	
Esminiai gebėjimai: Suvokti diferencialinio ir integralinio skaičiavimų prasmes. Taikyti funkcijos išvestinės ir pirmąsios funkcijos sąvokas modeliuojant matematinio ir realaus turinio situacijas. Pagrįsti ir interpretuoti rezultatus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Suprasti funkcijos išvestinės sąvoką.	3.1.1. Žinoti kaip apskaičiuoti tolydžios funkcijos argumento ir jos reikšmių pokytį, kaip galima įvertinti funkcijos kitimo greitį duotame intervale. Pavyzdžiais iliustruoti, kad argumento pokyčiui artėjant prie nulio, tolydžios funkcijos pokytis artėja prie nulio. Pavyzdžiais iliustruoti funkcijos ribos sąvoką. 3.1.2. Žinoti funkcijos išvestinės apibrėžimą (prasmę). Paaiškinti funkcijos išvestinės geometrinę ir fizikinę prasmes, pateikti pavyzdžių.
3.2. Apskaičiuoti įvairių	3.2.1. Žinoti ir naudoti funkcijų, išreikštų formulėmis x^n (n -realusis),

funkcijų išvestines.	$\sin x$, $\cos x$, tgx, $ctgx$, a^x, e^x ir $\log_a x$, $\ln x$ išvestinių skaičiavimo formules. 3.2.2. Remiantis išvestinės apibrėžimu, apskaičiuoti tiesinės, kvadratinės, kubinės funkcijų išvestinių reikšmes nurodytuose taškuose. 3.2.3. Mokėti taikyti funkcijų sumos (skirtumo), sandaugos iš realaus daugiklio, funkcijų sandaugos, santykio, sudėtinės funkcijos išvestinių skaičiavimo taisykles. 3.2.4. Apskaičiuoti funkcijos išvestinės reikšmę duotame taške arba apskaičiuoti x reikšmę, su kuriomis išvestinė įgyja nurodytą reikšmę. 3.2.5. Apskaičiuoti išvestines, taikant paprastų algebrinių, trigonometrinių, rodikliųjų bei logaritminių reiškinių pertvarkius.
3.3. Nesudėtingais atvejais taikyti funkcijų išvestines matematinio bei realaus turinio problemoms spręsti, naudojantis turimomis IKT priemonėmis.	3.3.1. Sieti funkcijos išvestinės reikšmę duotame taške su funkcijos grafiko liestinės krypties koeficientu ($y = kx + b$, $k = f'(x_0) = \tan \alpha$, kur α –kampas tarp liestinės ir x ašies didumas) ir užrašyti funkcijos grafiko liestinės duotame taške lygtį. <i>Sprendžiant funkcijos grafiko liestinės uždavinius taikyti žinias apie lygiagrečias ir statmenas tieses.</i> 3.3.2. Žinoti funkcijos reikšmių didėjimo (mažėjimo) požymius ir taikyti juos funkcijos reikšmių didėjimo (mažėjimo) intervalams nustatyti. 3.3.3. Naudojantis funkcijos išvestine (tik tais atvejais, jei ji egzistuoja) rasti funkcijos kritinius taškus, ekstremumo taškus, funkcijos ekstremumus, funkcijos grafiko ekstremumus, nustatyti ar tai minimumo, ar maksimumo taškai. Gebėti patikrinti ar duotasis taškas yra duotos funkcijos ekstremumo taškas. 3.3.4. Apskaičiuoti funkcijos didžiausią (mažiausią) reikšmę duotame uždaramame intervale. 3.3.5. Tirti funkcijas, išreikštas ne aukštesnio kaip ketvirtjo laipsnio daugianariais, ir brėžti jų grafikų eskizus duotame intervale. 3.3.6. Gebėti nesudėtingą realią ir matematinę situaciją modeliuoti funkcija bei šios funkcijos išvestinės pagalba apskaičiuoti šios funkcijos didžiausią (mažiausią) reikšmę. 3.3.7. Žinoti, kad kelio funkcijos išvestinė yra momentinio greičio funkcija, o momentinio greičio funkcijos išvestinė yra momentinio pagreičio funkcija ir spręsti nesudėtingus judėjimo uždavinius.
3.4. Suprasti funkcijos pirmąsios funkcijos apibrėžimą ir apskaičiuoti apibrėžtinį integralą.	3.4.1. Žinoti, kad duotosios funkcijos pirmąsios funkcijos išvestinė lygi duotajai funkcijai. Suprasti, kodėl pirmąsčių funkcijų aibė yra begalinė. 3.4.2. Žinoti funkcijų, išreikštų daugianariais, pirmąsčių funkcijų radimo taisykles. 3.4.3. Žinoti ir naudoti Niutono ir Leibnico formulę apibrėžtiniam integralui apskaičiuoti.
3.5. Nesudėtingais atvejais taikyti žinias apie pirmąsios funkciją bei apibrėžtinį integralą matematinio bei realaus turinio problemoms spręsti.	3.5.1. Taikyti apibrėžtinius integralus nesudėtingų kreivinių figūrų plotams apskaičiuoti.
4. Geometrija. Vektoriai	

Nuostatos: Suprasti plokštumos ir erdvės geometrinių figūrų klasifikavimo, jų savybių įrodymo ir taikymo svarbą sprendžiant teorines ir praktines problemas. Suprasti, kad sudėtingesnės problemos yra sprendžiamos skaidant jas į paprastesnes ir taikant žinomas ilgio, perimetro, ploto, tūrio, kampo didumo skaičiavimo formules ir operacijas.	
Esminiai gebėjimai: Suvokti geometrijos teorinių žinių svarbą, gebėti taikyti žinias sprendžiant matematinius uždavinius, modeliuojant realaus turinio uždavinius ir argumentuojant sprendimo eigą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Taikyti žinias apie plokštumos figūras sprendžiant nesudėtingus įvairių plokštumos figūrų, jų dalių bei junginių elementų ilgių, kampų dydžių, perimetrų ir plotų, skaičiavimo uždavinius, įrodant teiginius.	4.1.1. Skirti apskritimo centrinį kampą nuo įbrėžtinio, žinoti kaip rasti vieno jo didumą, kai žinomas kito didumas, žinoti, kad įbrėžtiniai kampai, kurie remiasi į tą patį lanką, yra lygūs. 4.1.2. Nusakyti įbrėžto į trikampį ir apibrėžto apie trikampį apskritimo savybes, įrodyti ir žinoti įbrėžto į apskritimą ir apibrėžto apie apskritimą keturkampio pagrindines savybes. Paaiškinti įbrėžto į apskritimą taisyklingojo daugiakampio ir apibrėžto apie apskritimą taisyklingojo daugiakampio sąvokas. 4.1.3. Taikyti figūrų lygumą ir panašumą, sprendžiant nesudėtingus praktinio ir matematinio turinio uždavinius. <i>Mokėti įrodyti Talio teoremą ir jai atvirkštinę teoremą.</i>
4.2. Taikyti trigonometrijos žinias sprendžiant paprastus geometrinius (praktinio bei matematinio turinio) uždavinius.	4.2.1. Žinoti smailiojo kampo kotangento apibrėžimą ir taikyti jį stačiojo trikampio elementams rasti. 4.2.2. Įrodyti ir žinoti <i>kosinusų teoremą ir sinusų teoremą</i>, trikampio ploto formulę $S = \frac{1}{2} ab \sin \gamma$, taikyti šias žinias trikampio, keturkampio ir taisyklingųjų daugiakampių elementams bei plotui rasti. 4.2.3. <i>Suvokti, kad atskirais atvejais taikant trigonometriją trikampio uždaviniams spręsti negauname vienareikšmiško atsakymo.</i>
4.3. Taikyti žinias apie erdvės figūras sprendžiant nesudėtingus erdvės figūrų, jų dalių bei junginių elementų ilgių, kampų didumų, paviršiaus plotų bei tūrių skaičiavimo uždavinius, įrodant teiginius.	4.3.1. Atpažinti, apibūdinti ir pavaizduoti <i>nupjautinę piramidę ir nupjautinį kūgį</i>. Mokėti vaizduoti erdvinių figūrų paprastus pjūvius (lygiagrečius pagrindui, ašinius) bei jų išsklotines. 4.3.2. Mokėti apibrėžti ir taikyti kampų tarp plokštumų (dviesienio kampo) sąvokas. 4.3.3. Mokėti apibrėžti ir taikyti atstumo tarp prasilenkiančių tiesių erdvinėse figūrose, atstumo tarp lygiagrečių plokštumų, atstumo tarp tiesės ir jai lygiagrečios plokštumos, sąvokas. 4.3.4. Įrodyti ir taikyti trijų statmenų teoremą ir jai atvirkštinę teoremą. 4.3.5. Nesudėtingais atvejais apskaičiuoti erdvinių figūrų elementus, šoninio ir viso paviršiaus plotą, tūrį bei paprastų jų dalių paviršiaus plotą, tūrį, paprastų pjūvių plotus.
4.4. Naudotis vektoriaus sąvoka ir veiksmų savybėmis sprendžiant paprastus bei įrodymo uždavinius.	4.4.1. Apibrėžti vektorių kaip plokštumos (erdvės) kryptinę atkarpą. Išreikšti vektorių koordinatėmis ($\vec{a} = (x; y)$, $\vec{a} = x\vec{i} + y\vec{j}$; $\vec{a} = (x; y; z)$, $\vec{a} = x\vec{i} + y\vec{j} + z\vec{k}$), apskaičiuoti jo ilgį. 4.4.2. Žinoti, kaip atliekami vektorių veiksmai grafiškai (plokštumoje arba erdvėje) ir kaip užrašomi veiksmai koordinatėmis. Mokėti užrašyti ir taikyti vektorių lygiagretumo (kolinearumo) sąlygą. 4.4.3. Žinoti vektorių skaliarinės sandaugos savybes, taikyti jas paprastiems praktinio ir matematinio turinio uždaviniams spręsti. 4.4.4. Taikyti vektorių nesudėtingiems skaičiavimo ir įrodymo uždaviniams spręsti.
5. Tikimybių teorija. Statistika.	

Nuostatos: Suprasti, kad norint priimti pagrįstus sprendimus apie visuomenės procesų raidą reikia gebėti rinkti informaciją remiantis pagrįstais metodais, mokėti surinktą informaciją analizuoti, vertinti bei pateikti pagrįstas išvadas.	
Esminiai gebėjimai: Realaus turinio atsitiktinius procesus modeliuoti matematiniais metodais, taikyti tikimybių teorijos žinias sprendžiant matematinio ir realaus turinio uždavinius.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
5.1. Nustatyti rinkinio pobūdį bei apskaičiuoti rinkinių skaičių. Taikyti žinias praktinio bei matematinio turinio uždaviniams spręsti.	5.1.1. Pateikti derinių ir <i>gretinių (kėlinių)</i> pavyzdžių. 5.1.2. <i>Suprasti gretinių ir derinių skaičiavimo formules. Paaiškinti derinių ir gretinių skirtumus, iliustruojant juos pavyzdžiais.</i>
5.2. Taikyti tikimybės skaičiavimui klasikinę tikimybės apibrėžimą, tikimybės savybes taikyti praktinio ir matematinio turinio uždaviniams spręsti.	5.2.1. Sudaryti bandymo baigčių (elementariųjų įvykių) aibę, rasti nurodytam įvykiui palankių baigčių skaičių. Atlikti įvykių veiksmus (sąjungos, sankirtos, skirtumo), šiuos veiksmus vaizduoti Veno diagramomis. 5.2.2. Skaičiuoti įvykio tikimybę taikant klasikinę tikimybės apibrėžimą. 5.2.3. Žinoti ir taikyti tikimybės savybes. 5.2.4. Apskaičiuoti įvykiui priešingo įvykio, įvykių sąjungos ir sankirtos tikimybes. 5.2.5. Pateikti elementariųjų įvykių, kai jie nevienodai galimi, pavyzdžių.
5.3. Taikyti nesutaikomų įvykių sąjungos tikimybės skaičiavimo formulę praktinio ir matematinio turinio uždaviniams spręsti.	5.3.1. Atpažinti nesutaikomus įvykius ir pateikti pavyzdžių. 5.3.2. Apskaičiuoti nesutaikomų įvykių sąjungos tikimybę.
5.4. Taikyti nepriklausomų įvykių tikimybės skaičiavimo formulę paprastiems praktinio ir matematinio turinio uždaviniams spręsti.	5.4.1. Atpažinti nepriklausomus įvykius ir pateikti tokių įvykių pavyzdžių. 5.4.2. Apskaičiuoti nepriklausomų įvykių sankirtos tikimybę. 5.4.3. <i>Taikyti nepriklausomų Bernulio bandymų schemą.</i>
5.5. Naudoti atsitiktinio dydžio sąvoką. Taikyti atsitiktinio dydžio skirstinį bei skaitines charakteristikas praktinio ir matematinio turinio uždaviniams spręsti, naudojantis turimomis IKT priemonėmis.	5.5.1. Paaiškinti atsitiktinio dydžio sąvoką, siejant ją su atsitiktiniais įvykiais. Iliustruoti pavyzdžiais. 5.5.2. Sudaryti nesudėtingų atsitiktinių dydžių skirstinius (skirstinio lenteles) remiantis klasikiniu tikimybės apibrėžimu arba įvykių nepriklausomumu. 5.5.3. Paaiškinti atsitiktinio dydžio vidurkio (matematinės vilties) bei dispersijos (išsibarstymo) sąvokas, jas iliustruoti pavyzdžiais. Apskaičiuoti atsitiktinių dydžių vidurkį (matematinę viltį), dispersiją bei standartinę nuokrypį.
5.6. Taikyti statistikos teorines žinias renkant bei klasifikuoti tiriamus duomenis remiantis pasirinktais požymiais. Skirti kiekybinius bei	5.6.1. Žinoti statistikos sąvokas, pateikti pavyzdžių interpretuojant šias sąvokas. 5.6.2. Žinoti statistinių duomenų rinkimo būdus. 5.6.3. Žinoti, kas yra dažnis ir santykinis dažnis. Sudaryti dažnių ir santykinų (procentinių) dažnių lenteles. Mokėti surinktus ir apdorotus duomenis vaizduoti diagramomis.

kokybinius požymius. Naudotis turimomis IKT priemonėmis.	5.6.4. Žinoti ryšį tarp dažnių lentelėse ir diagramose pateiktų duomenų. Mokėti vienas diagramas sieti su kitomis. 5.6.5. Grupuoti duomenis į vienodo ilgio intervalus. Mokėti surinktus ir apdorotus duomenis vaizduoti histograma. 5.6.6. Nagrinėti tą pačią populiaciją skirtingų požymių atžvilgiu.
5.6. Daryti išvadas apie surinktų ir apdorotų duomenų tiriamą požymį, remiantis skaitinėmis charakteristikomis. Naudotis turimomis IKT priemonėmis.	5.6.1. Skaičiuoti imties skaitines charakteristikas. 5.6.2. Paaiškinti kokią informaciją apie populiaciją suteikia imties skaitinės charakteristikos.

9.2. Turinio apimtis. Išplėstinis kursas.

1. Realieji skaičiai ir skaičiavimai

Skaičių aibės ir poaibiai (intervalai, atskiri aibės elementai). Skaičių aibių veiksmai (sąjunga, sankirta, skirtumas ir papildinys).

Modulio sąvoka. Paprasčiausi reiškiniai su moduliu.

Seka. Aritmetinė progresija ir geometrinė progresija. Nykstančiosios begalinės geometrinės progresijos narių suma. Sekos ribos sąvoka.

Racionalusis ir iracionalusis reiškinys.

Sutrumpintos daugybos formulės

$$(a \pm b)^3 = a^3 \pm 3a^2b + 3ab^2 \pm b^3, \quad a^3 \pm b^3 = (a \pm b)(a^2 \mp ab + b^2).$$

Laipsnių su (realiuoju laipsnio rodikliu) vienodais pagrindais ir laipsnių su skirtingais pagrindais, bet vienodais laipsnio rodikliais veiksmų taisyklės.

n -tojo laipsnio šaknis ir veiksmai su jomis. Veiksmų su n -tojo laipsnio šaknimis savybės:

$$\sqrt[n]{ab} = \sqrt[n]{a} \cdot \sqrt[n]{b}; \quad \sqrt[n]{\frac{a}{b}} = \frac{\sqrt[n]{a}}{\sqrt[n]{b}} \quad (b \neq 0); \quad \sqrt[n]{\sqrt[k]{a}} = \sqrt[n \cdot k]{a}; \quad \sqrt[n]{a^k} = (\sqrt[n]{a})^k; \quad \sqrt[n \cdot k]{a^k} = \sqrt[n]{a}, \quad \text{čia } a \text{ ir } b -$$

neneigiami realieji skaičiai.

Skaičiaus logaritmas. Dešimtainis logaritmas. *Skaičius e ir natūrinis logaritmas.*

Logaritmų savybės: $(\log_a(xy) = \log_a x + \log_a y, \log_a \left(\frac{x}{y}\right) = \log_a x - \log_a y, \log_a x^k = k \cdot \log_a x,$

$$\frac{\log_c a}{\log_c b} = \log_b a, \quad (b > 0, b \neq 1), \quad a^{\log_a x} = x, \quad \text{čia } x > 0, y > 0, a > 0, a \neq 1.$$

Gauto uždavinio atsakymo apvalinimas nurodytu tikslumu. Numatymas ir įvertinimas skaičiavimo rezultatų, pasitikrinimas skaičiuotuviu ar atvirkštiniais veiksmais.

Nesinaudojant skaičiuotuviu, įvertinti realiuosius skaičius nurodytu tikslumu.

2. Funkcijos, lygtys, nelygybės, sistemos

Kvadratinų lygčių įvairūs sprendimo būdai (taikant Vijeto teoremą, išskiriant pilną kvadratą ir kiti).

Lygčių sprendimas (nežinomojo keitimas, keičiant į pavidalą $f(x) \cdot g(x) = 0$).

Lygčių ir nelygybių ekvivalentumo samprata.

Racionaliosios ir iracionaliosios lygtys.

Lygtys ir nelygybės su moduliu.

Racionaliosios nelygybės.

Nelygybių su vienu nežinomuoju ir lygčių su dviem nežinomaisiais sistemos.

Funkcijos samprata, funkcijos reiškimo būdai.

Funkcijų $f(x) = x^n$, kai n – bet koks natūralusis skaičius,

$$y = \frac{k}{x}, y = x^3, y = \sqrt{x}, y = \sqrt[3]{x}, y = a^x, y = \log_a x, y = \sin x, y = \cos x, y = \operatorname{tg} x, y = \operatorname{ctg} x$$

grafikų eskizai, savybės (apibrėžimo ir reikšmių sritis; lyginės, nelyginės; didėjančios ir mažėjančios; funkcijos didžiausia ir mažiausia reikšmė; periodinės; tolydžios, netolydžios) ir jų transformacijos ($f(x) \pm b$, $f(x \pm b)$, $af(x)$, $f(ax)$, $|f(x)|$).

Funkcijai atvirkštinė funkcija (visoms aukščiau išvardintoms).

Trigonometrinių reiškinių tapatybės ($\sin^2 \alpha + \cos^2 \alpha = 1$, $\operatorname{tg} \alpha = \frac{\sin \alpha}{\cos \alpha}$, $\operatorname{ctg} \alpha = \frac{\cos \alpha}{\sin \alpha}$,

$$1 + \operatorname{tg}^2 \alpha = \frac{1}{\cos^2 \alpha}, 1 + \operatorname{ctg}^2 \alpha = \frac{1}{\sin^2 \alpha}).$$

Redukcijos formulės.

Dviejų kampų sumos ir skirtumo sinuso, kosinuso, tangento formulės.

Funkcijos $y = \arcsin x$, $y = \arccos x$, $y = \operatorname{arctg} x$, $y = \operatorname{arcctg} x$.

Rodiklinės lygtys (paprasčiausios, nežinomojo keitimas, skaidymas daugikliais) ir nelygybės (paprasčiausios, suvedamos į kvadratines)

Nesudėtingos logaritminės lygtys (pasinaudojant logaritmo apibrėžimu, logaritmų savybėmis, nežinomojo keitimas) ir nelygybės (paprastos, kuriose nežinomasis yra po logaritmo ženklu ir paprasčiausios, kuriose nežinomasis įeina į logaritmo pagrindą)

Nesudėtingos trigonometrinės lygtys (taikant trigonometrines tapatybes, taikant dvigubo kampo tapatybes paprasčiausiu atveju, lygtys suvedamos į kvadratines, homogeninės pirmojo laipsnio) ir paprasčiausios nelygybės.

3. Diferencialinis skaičiavimas. Integralinis skaičiavimas.

Funkcijos išvestinės sąvoka (funkcijos pokytis, funkcijos ribos samprata, funkcijos išvestinės apibrėžimas). Funkcijos išvestinės geometrinė ir fizikinė prasmė. Funkcijų (x^n (n - realusis), $\sin x$, $\cos x$, $\operatorname{tg} x$, $\operatorname{ctg} x$, a^x , e^x , $\log_a x$, $\ln x$) išvestinių skaičiavimo formulės. Funkcijos išvestinės taikymai. Ekstremumo taškas (argumento reikšmė x_0 , kurioje funkcija įgyja minimalią arba maksimalią reikšmę), funkcijos ekstremumas (funkcijos reikšmė $f(x_0)$), kritinis taškas (galimas ekstremumo taškas), grafiko ekstremumas (x_0 ; $f(x_0)$).

Pirmąsios funkcijos sąvoka. Pirmąsios funkcijos, išreikštos daugianariais, radimo taisyklės. Apibrėžtinio integralo samprata. Niutono ir Leibnico formulės taikymai apibrėžtiniam integralui skaičiuoti. Apibrėžtinio integralo taikymai (kreivinių figūrų plotų skaičiavimai).

4. Geometrija

Įbrėžtinis kampas. Centrinis kampas. Pusiau kampinės savybės. Geometrinio vidurkio savybės stačiajame trikampyje.

Lygios ir panašios figūros. *Talio teorema*. Simetriškos figūros.

Įbrėžtų į apskritimą ir apibrėžtų apie apskritimą daugiakampių sąvokos. Įbrėžtų į apskritimą ir apibrėžtų apie apskritimą taisyklingųjų daugiakampių (trikampių, keturkampių, šešiakampių) savybės.

Smailiojo kampo kotangento apibrėžimas. Trigonometriniai sąryšiai bet kokio trikampio elementams apskaičiuoti.

Erdviniai kūnai (ir paprastų jų dalių), paviršiaus plotai ir tūriai. Išsklotinės (išskyrus sferą). Nupjautinė piramidė ir nupjautinis kūgis.

Tiesių tarpusavio padėtys, susikertančios, lygiagrečios ir prasilenkiančios tiesės. Kampai tarp tiesių, statmenosios tiesės. Plokštumų tarpusavio padėtys: susikertančios ir lygiagrečios plokštumos. Dvisieniai kampai, statmenosios plokštumos. Tiesės ir plokštumos konkrečiame geometriniam objekte. Stačiakampio gretasienio ir taisyklingosios piramidės dvisieniai kampai.

Trijų statmenų teorema.

Vektoriaus sąvoka plokštumoje ir erdvėje, vektoriaus reiškimas koordinatėmis. Vektorių veiksmams grafiškai (sudėtis ir atimtis pagal trikampio bei lygiagretainio taisyklę, daugyba iš skaičiaus) ir kai vektoriai išreikšti koordinatėmis. Vektorių kolinearumo sąlyga. Vektorių skalarinė sandauga, jos savybės. Kampas tarp vektorių.

5. Tikimybių teorija. Statistika.

Derinių (be pasikartojimų), *gretinių (be pasikartojimų)* ir *kėlinių (be pasikartojimų)* skaičiavimo formulės.

Elementariųjų įvykių aibė. Įvykių veiksmi.

Klasikinės tikimybės savybės: 1) įvykiui priskiria neneigiamą skaičių nedidesnį negu 1; 2) nesutaikomų įvykių sąjungos tikimybė lygi tikimybių sumai; 3) visų galimų įvykių sąjungos tikimybė lygi vienetui.

Nepriklausomi įvykiai. Nepriklausomų įvykių sankirtos tikimybė.

Bendras tikimybės apibrėžimas. Tikimybių savybės: $P(A) = 1 - P(\bar{A})$; $P(A \cup B) = P(A) + P(B)$ kai A, B – nesutaikomi įvykiai; $P(A \cup B) = 1 - P(\bar{A} \cap \bar{B})$, kai A, B – nepriklausomi įvykiai. *Bernulio bandymų schema*.

Atsitiktiniai (diskretieji) dydžiai. Atsitiktinio dydžio skirstinys. Atsitiktinio dydžio skaitinės charakteristikos: matematinė viltis (vidurkis), dispersija, standartinis nuokrypis. *Binominis skirstinys*.

Mokėti įrodyti:

- Vijeto teoremą ir jai atvirkštinę teoremą;
- trikampio kampų sumos teoremą;
- Pitagoro teoremą ir jai atvirkštinę teoremą;
- Talio teoremą ir jai atvirkštinę teoremą;
- trikampio vidurio linijos savybę, pusiaukraštinių savybę;
- kosinusų teoremą ir sinusų teoremą;
- trikampio ploto formules, išreiškiant jį pagrindu ir aukštine arba dviem kraštinėmis ir kampu tarp jų;
- pagrindines stačiakampio, kvadrato, lygiagretainio, rombo ir trapecijos savybes;
- lygiagretainio, trapecijos plotų formules;
- kad įbrėžtinių kampų, besiremiančių į tą patį lanką, didumai yra lygūs;
- T rijų statmenų teoremą ir jai atvirkštinę teoremą.
- vektorių skalarinės sandaugos savybės, statmenumo sąlyga, kolinearumo sąlyga.

10. Pasirenkamasis modulis „Logikos įvadas“.

10.1. Mokinių pasiekimai.

Logikos įvadas.	
Nuostatos: Suvokti logiškai pagrįsto mąstymo svarbą socialinio gyvenimo procesuose. Suprasti, kad loginis mąstymas, argumentuotos ir neprieštaringos idėjos sudaro prielaidas pagrįstiems sprendimams priimti, kelia visuomenės kultūrinį lygį.	
Esminiai gebėjimai: Gebėti taikyti logikos dėsnius argumentuojant mąstymo žingsnius, formuluojant logines išvadas.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Susipažinti su teiginio sąvoka bei sudėtinio teiginio sąvoka. Užrašyti teiginius naudojant formalius veiksmų ženklus. Perskaityti sakinius užrašytus simboliais, suteikti simboliams konkrečias sakinių formas.	1.1.1. Skirti teiginius nuo kitų sakinių nagrinėjant paprastas situacijas. Žinoti elementariųjų teiginių veiksmų teisingumo reikšmes. <i>Naudojant žinomus teiginius sudaryti naujus teiginius, jungiant juos jungtimis („ne“, „arba“, „ir“, „jei...“, „tai...“, „...tik tada, kai...“).</i> 1.1.2. Mokėti lietuviškus sakinius keisti formaliais simboliais (lietuviškus sakinius keisti trumpiniais) ir atvirkščiai - pateiktiems formaliems sakiniams sudaryti konkrečius sakinius. 1.1.3 Nustatyti paprasčiausių sudarytų teiginių teisingumo reikšmes, žinant elementariųjų teiginių teisingumo reikšmes. 1.1.4 Pateikti sakinių, kuriuose būtų nežinomi dydžiai (kintamieji). Nustatyti kada šie sakiniai tampa teiginiais (analizuoti lygtis, nelygybes). 1.1.5 Aptarti, kaip šnekamosios kalbos žodžiai „visi“, „kiekvienas“ bei žodžiai „yra“, „egzistuoja“, sakinius su nežinomaisiais (kintamaisiais)

	dydžiais pakeičia į teiginius ir pateikti pavyzdžių. 1.1.6. Paprastus sakinius užrašyti formaliais veiksmų ženklais (<i>formalizuoti</i>), paneigti, perrašyti sakiniu (<i>deformalizuoti</i>).
1.2. Nustatyti ar teiginiai ekvivalentūs. Atlikti teiginių neigimo operacijas.	1.2.1. Paaiškinti teiginių ekvivalentumo sąvoką, pateikti ekvivalenčių teiginių pavyzdžių. Patikrinti paprastų teiginių ekvivalentumą. 1.2.2. Žinoti teiginių veiksmų neigimo dėsnius, juos iliustruoti pavyzdžiais. Paneigti duotus teiginius.
1.3. Nustatyti duotajai teoremai atvirkštinę, priešingą, atvirkštinę priešingai, teoremas. Atpažinti teoremas su būtinomis ir pakankamomis sąlygomis.	1.3.1. Iš pateiktos teoremos išskirti sąlygą ir išvadą. 1.3.2. Žinoti, kad tiesioginė teorema ir atvirkštinė priešingai yra ekvivalenčios. 1.3.3. Žinoti sąvokas „...sąlyga būtina ... sąlygai“ ir „...sąlyga yra pakankama ...sąlygai“ ir pateikti pavyzdžių.
1.4. Taikyti įvairius teiginių įrodymo metodus.	1.4.1 Paaiškinti tiesioginio įrodymo principą ir jį taikyti paprastais atvejais. 1.4.2. Paaiškinti prieštaros metodą ir jį taikyti paprastais atvejais. 1.4.3. <i>Suvokti matematinę indukciją, kaip įrodymo metodą, ir taikyti jį paprastais atvejais.</i>

10.2. Turinio apimtis. Pasirenkamasis modulis „Logikos įvadas“.

Klaidingų ir teisingų sakinių samprata. Aksiomos samprata. Teiginiai. Teiginių veiksmai: neigimas, disjunkcija (sudėtis), konjunkcija (daugyba), implikacija (teorema), ekvivalencija (lygybė).

Įprastinės kalbos simboliai: „ne“, „arba“, „ir“, „jei...“, „tai...“, „...tik tada, kai...“. Formalūs veiksmų ženklai: $\neg$, $\vee$, $\wedge$, $\Rightarrow$, $\Leftrightarrow$.

Sudėtiniai teiginiai (loginės formos). Sudėtinių teiginių teisingumo reikšmės. Teiginių formalizavimas - deformalizavimas (sakinių užrašymas simboliais ir simbolinių sakinių užrašymas įprastiniais sakiniiais), pvz. „Jei dviejų vektorių skaliarinė sandauga lygi nuliui, tai vektoriai yra statmeni arba bent vienas vektorius yra nulinis“ formalizavus gauname: $p \Rightarrow (q \vee r)$. Paneigę šį formalų teiginį gauname, kad $p \wedge (\neg q \wedge \neg r)$. Perrašę formalų sakinį gauname teiginį, kuris yra priešingas duotajam: „Dviejų vektorių skaliarinė sandauga yra lygi nuliui ir vektoriai nėra statmeni ir nėra vienas iš dauginamųjų nėra nulinis vektorius.“

Dėsniai (sakinių įgyjančių pastovią teisingumo reikšmę, nepriklausomai nuo sakinius sudarančių teiginių teisingumo reikšmių parinkimo). Sudėtinių teiginių neigimas (sudarymas teiginių, kurių teisingumo reikšmė priešinga duotajam).

Sakiniai su kintamaisiais. Kvantoriai - priemonė sakiniams su kintamaisiais versti teiginiais. Sakinių su kintamaisiais neigimas. Teoremos, teoremų rūšys. Įvairių teoremų ekvivalentumas. Teoremos su būtinomis ir pakankamomis sąlygomis. Teoremų įrodymo metodai: indukcijos, dedukcijos (prieštaros, tiesioginis).

10.3. Vertinimas. Išplėstinis kursas.

10.3.1. Pagal žemiau pateiktus apibendrintus kokybinius mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų vertinimo aprašus, mokytojas numato mokinių pasiekimų vertinimo kriterijus. Patenkinamas lygis, įvertinant pažymiu, atitinka 4-5, pagrindinis – 6-8, aukštesnysis – 9-10 balų.

10.3.2. Mokinių pasiekimų lygių požymiai.

Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Žinios ir supratimas		
Žino daug su tema susijusių	Yra išmokęs visą temą, supranta visas pagrindines	Yra puikiai išmokęs visą temą, supranta, įrodo ir argumentuoja

matematinių sąvokų ir procedūrų. Įsimena ir taisyklingai vartoja svarbiausius matematinius simbolius. Įsimena ir supranta svarbiausias sąvokas, apibrėžimus ir jų savybes. Paprastais atvejais taiko ugdymo turinyje apibrėžtas standartines procedūras ir taiko žinias naujose praktinėse situacijose, atsako į su jomis susijusius klausimus, tačiau turimos žinios nėra labai išsamios.	sąvokas, apibrėžimus ir jų savybes. Be žymesnių klaidų nesudėtingais atvejais taiko ugdymo turinyje apibrėžtas procedūras ir taiko žinias naujose matematinėse ir praktinėse situacijose, atsako į su jomis susijusius klausimus.	visas pagrindines sąvokas, apibrėžimus ir jų savybes. Be klaidų taiko ugdymo turinyje apibrėžtas procedūras ir žinias naujose matematinėse ir praktinėse situacijose, atsako į su jomis susijusius klausimus, demonstruoja originalumą atliekant užduotis.
Matematinis komunikavimas		
Savarankiškai nagrinėja vadovėlio aiškinamąjį tekstą, uždavinių sprendimo pavyzdžius. Teisingai supranta svarbiausias sąvokas, procedūras, apibrėžtas matematikoje, ir paprastų praktinio bei matematinio turinio uždavinių sąlygas. Supranta ir geba padaryti paprastus brėžinius ir modelius. Tinkamai vartoja terminus ir simbolius, tačiau komunikuoti trūksta tikslumo, nuoseklumo, išsamumo.	Teisingai supranta įvairiais būdais pateiktas uždavinio sąlygas ar matematinę informaciją. Dėsto savo mintis matematinėmis temomis, naudoja brėžinius ir modelius nesudėtingiems uždavinių sprendimams paaiškinti. Suprantamai aprašo uždavinio sprendimą, tinkamai vartoja terminus ir simbolius, tačiau komunikuoti trūksta tikslumo, nuoseklumo, išsamumo, nepagrindžiami esminiai momentai.	Teisingai supranta įvairiais būdais pateiktas uždavinio sąlygas ar matematinę informaciją ir labai aiškiai formuluoja užduoties tikslus, parodo, kad puikiai supranta sąvokas, matematinę informaciją. Nuosekliai, tiksliai, aiškiai aprašo uždavinio sprendimą pasinaudodamas matematiniais terminais ir simboliais. Parodo labai aukštą komunikacinį gebėjimą, pristatydamas atliktą užduotį.
Matematinis mąstymas		
Teisingai pasirenka ir pasinaudoja žinomais algoritmais ir procedūromis paprastoms užduotims atlikti. Pastebi paprastus dėsningumus ir jais pasinaudoja.	Teisingai pasirenka ir pasinaudoja žinomais algoritmais ir procedūromis nesudėtingoms užduotims atlikti. Apžvelgia būdingus objektų bei reiškinių bruožus, nustato jų sąryšius ar dėsningumus. Pagrindžia paprastus teiginius ir veiksmus, gerai atlieka užduotis, daro galutines išvadas.	Teisingai pasirenka ir racionaliai pasinaudoja žinomais algoritmais ir procedūromis užduotims atlikti. Pagrindžia būdingus objektų bei reiškinių bruožus, nustato jų sąryšius ar dėsningumus. Pagrindžia teiginius ir veiksmus, daro galutines, tikslias ir logiškas ar teisingu sprendimu pagrįstas išvadas.
Problemų sprendimas		
Naudojasi formulių rinkiniais, lentelėmis, braižymo įrankiais ir skaičiuotuvais paprastiems uždaviniams spręsti.	Naudojasi formulių rinkiniais, lentelėmis, braižymo įrankiais ir skaičiuotuvais nesudėtingiems uždaviniams	Naudojasi formulių rinkiniais, lentelėmis, braižymo įrankiais ir skaičiuotuvais uždaviniams spręsti.

Standartinėse situacijose sprendžiamas problemą suderina kelis algoritmus ir randa teisingą atsakymą, tačiau ne visada gautą atsakymą ar išvadą interpretuoja pradinės sąlygos kontekste. Problemos lyg ir išspręstos, tačiau nevisiškai susiejami sprendimo etapai, dėl to kartais sprendimas tarsi nutrūksta ir nepateikiamas galutinis atsakymas arba nepadaroma galutinė išvada.	spręsti. Daugeliu atvejų pasirenka tinkamą sprendimo strategiją ir ją realizuoja. Uždaviniams spręsti pasitelkia reikalingas formules, algoritmus, atrenka ir įvertina duomenis. Daugeliu atvejų pritaiko savo žinias įvairiose nesudėtingose praktinėse ir matematinėse situacijose.	Pasitelkia reikalingas strategijas, atrenka ir įvertina duomenis, kūrybiškai taiko matematinį aparatą, modeliuoja. Parodo tiek kūrybiškumą, tiek originalumą parenkant strategijas ir atliekant užduotis.
Mokėjimas mokytis		
Supranta matematikos mokymosi svarbą, jaučia atsakomybę už mokymosi rezultatus, stengiasi, dalyvauja mokymosi procese. Vertina įgyjamas matematikos žinias ir taiko jas mokydamasis kitų dalykų, suvokia įgytų žinių taikymo galimybes.	Domisi matematika, pasitiki savo jėgomis matematikoje, padeda kitiems mokytis. Vertina įgyjamas matematikos žinias ir taiko jas mokydamasis kitų dalykų, suvokia įgytų žinių taikymo galimybes, pateikia pavyzdžių iš kitų mokslo ir praktikos sričių.	Domisi matematika, pasitiki savo jėgomis matematikoje, padeda kitiems mokytis. Aktyviai dalyvauja mokymosi procese, matematinėse olimpiadose, konkursuose, neakivaizdinėse mokyklose. Vertina įgyjamas matematikos žinias ir taiko jas mokydamasis kitų dalykų, suvokia įgytų žinių taikymo galimybes ir jas kūrybiškai taiko.

Rekomenduojami žymenys (simboliai) matematikoje

$A = \{a, b, c, \dots\}$	aibė, kurios elementai yra $a, b, c, \dots$
N	natūraliųjų skaičių aibė, $\{1, 2, 3, \dots\}$
Z	sveikųjų skaičių aibė, $\{0, \pm 1, \pm 2, \pm 3, \dots\}, \{\dots -2, -1, 0, 1, 2, \dots\}$
Q	racionaliųjų skaičių aibė
I	iracionaliųjų skaičių aibė
R	realiųjų skaičių aibė
$\{a_1, a_2, \dots\}$	skaičių seka, kurios nariai yra $a_1, a_2, \dots$
$\{a \quad \}$	aibė visų skaičių a , kurie tenkina sąlygą
$\in$	priklauso
$\notin$	nepriklauso
$\emptyset$	tuščioji aibė
$\cup$	aibių sąjungos ženklas
$\setminus$	aibių skirtumo ženklas
$\cap$	aibių sankirtos ženklas
$\subset$	aibės poaibio ženklas
$>$	daugiau
$<$	mažiau
$=$	lygu
$\geq$	daugiau arba lygu (nemažiau)
$\leq$	mažiau arba lygu (nedaugiau)
$\approx$	apytiksliai lygu
$+$	sudėties ženklas
$-$	atimties ženklas
$\cdot$	daugybės ženklas
$:$	dalybos ženklas
$a^{\frac{m}{n}}$	a (pakeltas) laipsniu $\frac{m}{n}$
$\sqrt[n]{a}$	n -tojo laipsnio šaknis iš a , $a \geq 0$, $n \in \mathbf{Z}$
$\sqrt{a}$	kvadratinė (2-ojo laipsnio) šaknis iš a , $a \geq 0$
$ a $	skaičiaus a modulis
$(a ; b)$	intervalas nuo a iki b
$[a ; b]$	intervalas nuo a iki b , įskaitant a ir b
$(a ; b]$	intervalas nuo a iki b , įskaitant b
$[a ; b)$	intervalas nuo a iki b , įskaitant a
$(a ; +\infty)$	intervalas nuo a iki $+\infty$
$[a ; +\infty)$	intervalas nuo a iki $+\infty$, įskaitant a
$(-\infty ; a)$	intervalas nuo $-\infty$ iki a
$(-\infty ; a]$	intervalas nuo $-\infty$ iki a , įskaitant a
$(-\infty ; +\infty)$	intervalas nuo $-\infty$ iki $+\infty$
S_n	pirmųjų n sekos narių suma, $S_n = a_1 + a_2 + \dots + a_n$
$f : A \rightarrow B$	funkcija iš aibės A į aibę B
$y = f(x)$	funkcinė priklausomybė, funkcija
$D(f), D_f$	funkcijos f apibrėžimo sritis
$E(f), E_f$	funkcijos f reikšmių sritis
$\text{DBD}(a, b)$	skaičių a ir b didžiausias bendrasis daliklis
$\text{MBK}(a, b)$	skaičių a ir b mažiausias bendrasis kartotinis
$f'(x)$	funkcijos $f(x)$ išvestinė

$\int_a^b f(x)dx$	funkcijos $f(x)$ apibrėžtinis integralas nuo a iki b
a^x, e^x	laipsnis, a laipsniu x , e laipsniu x
$\log_a x$	logaritmas
$\ln x$	natūralusis logaritmas
$\lg x$	dešimtainis logaritmas
$\parallel$	lygiagretu
$\perp$	statmena
$\sim$	panašu
P	perimetras
p	pusperimetris
S	plotas
V	tūris
$A(a)$	koordinatinių tiesės taškas A , kurio koordinatė a
$A(a; b)$	koordinatinių plokštumos taškas A , kurio koordinatės a ir b ; a – abscisė, b – ordinatė
x_A	taško A abscisė
y_A	taško A ordinatė
$\sin \alpha$	kampo α sinusas (skaitome: sinus alfa)
$\cos \alpha$	kampo α kosinusas (skaitome: kosinus alfa)
$\operatorname{tg} \alpha$	kampo α tangentas (skaitome: tangent alfa)
$\operatorname{ctg} \alpha$	kampo α kotangentas (skaitome: kotangent alfa)
$\angle A$	kampas A
$\hat{A}$	kampo A didumas
$\angle CAB$	kampas CAB
$\triangle ABC$	trikampis ABC
$\vec{a}$	vektorius a
$\overrightarrow{AB}$	vektorius AB
$\vec{i}, \vec{j}, \vec{k}$	koordinatinių ašių vienetiniai vektoriai
$ \vec{a} $	vektoriaus a ilgis
$\vec{a} \cdot \vec{b}$	vektorių a ir b skaliarinė sandauga
$\vec{a} = (x; y)$	vektorius a , kurio koordinatės yra x ir y
$P(A)$	įvykio A tikimybė
$\overline{A}$	įvykiui A priešingas įvykis (skaitome: a (didžioji) su brūkšniu)
EX	atsitiktinio dydžio X vidurkis
DX	atsitiktinio dydžio X dispersija
$\forall$	visuotinio ženklo (skaitome: visi; visiems)
$\exists$	egzistavimo ženklo (skaitome: egzistuoja; yra tokių)
$\vee$	disjunkcijos ženklo (skaitome: arba)
$\wedge$	konjunkcijos ženklo (skaitome: ir)
$\neg$	neigimo ženklo (skaitome: netiesa, kad; ne)
$\Rightarrow$	implikavimo ženklo (skaitome: išplaukia)
$\Leftrightarrow$	ekvivalentumo ženklo (skaitome: tada ir tik tada, kai)

VIDURINIO UGDYMO BENDROSIOS PROGRAMOS: GAMTAMOKSLINIS UGDYMAS

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Srities paskirtis

1.1. Gamtamokslinis ugdymas vidurinėje mokykloje skirtas gilesniam mokinių gamtamokslinių gebėjimų ugdymui. Siekiama ne tiek plėsti gamtos mokslų turinį, kiek lavinti mokinių gebėjimus kritiškai ir kūrybiškai operuoti gamtos mokslų idėjomis, dėsniais ir metodais, spręsti teorines ir praktines problemas, formuoti vientisą supančio pasaulio vaizdą, parodyti glaudų gamtos ir žmogaus ryšį. Ugdomos vertybinės nuostatos imtis asmeninės atsakomybės už aplinkos išsaugojimą, tausoti savo ir kitų žmonių sveikatą.

1.2. Nors vidurinėje mokykloje biologija, chemija ir fizika dėstomi kaip atskiri dalykai, šiuos gamtos mokslus sieja metodologiniai principai, bendros sąvokos ir sampratos, praktinių problemų sprendimas ir pan. Todėl būtina siekti gilesnės gamtos mokslų ugdymo turinio integracijos. Visų gamtos mokslų turinys turėtų būti glaudžiai siejamas su naujomis technologijomis ir jų taikymu, ekologijos, sveikos gyvensenos, demografijos, gamtonaudos, etikos problemomis. Daug sąlyčio taškų yra tarp gamtos mokslų ir matematikos bei informacinių technologijų. Ne tik fizikos ir chemijos, bet ir biologijos mokytojai turėtų taikyti matematikos ir informacinių technologijų pamokose išugdytus gebėjimus.

1.3. Patartina daugiau laiko skirti mokinių praktinei gamtamokslinei veiklai, projektams, ugdyti eksperimento planavimo ir atlikimo, rezultatų analizės, pateikimo ir apibendrinimo gebėjimus. Svarbu, kad būtų ugdomas mokinių kūrybiškumas ir kritinis mąstymas, gebėjimas įžvelgti ir spręsti problemas, mokėjimas aiškiai ir nuosekliai dėstyti mintis, argumentuotai diskutuoti, interpretuoti mokslinius faktus.

1.4. Mokiniai, atsižvelgdami į savo poreikius ir polinkius, gali rinktis bendrąją arba išplėstinę gamtos mokslų dalyką – biologijos, chemijos ar fizikos, kursą.

1.5. Atsižvelgiant į mokinių poreikius, mokyklos materialinę bazę, gyvenamosios vietovės teikiamas galimybes, mokytojas gali pasiūlyti, tiek bendrojo, tiek išplėstinio kursu besimokantiems mokiniams, pasirenkamuosius modulius.

II. TIKSLAS, UŽDAVINIAI, STRUKTŪRA

2. Tikslas – sudaryti galimybę visiems mokiniams, pasirinkusiems biologijos, chemijos ar fizikos dalyką, plėtoti bendrąsias ir gamtamokslinę kompetencijas, svarbias visaverčiam šiuolaikiškam gyvenimui ir pasirengti tolimesnėms studijoms.

3. Uždaviniai. Siekdami šio tikslo mokiniai:

3.1. tyrinėdami ir analizuodami gyvosios ir negyvosios gamtos reiškinius išsiugdo mokslinę pasaulėvoką ir atsakingą požiūrį į aplinką, gamtą, gyvybę, plėtoja ir gilina žemesnėse klasėse įgytus gebėjimus, tobulina kritinį mąstymą, problemų sprendimą, realių mokslo galimybių suvokimą, savarankiškumą, plėtoja kūrybingumą ir vaizduotę, mokosi suvokti supančio pasaulio vientisumą;

3.2. kelia klausimus ir hipotezes, planuoja stebėjimus ir bandymus ir, saugiai naudodamiesi laboratorine įranga ir medžiagomis, juos atlieka, apibendrina gautus duomenis, vertina jų tikslumą ir patikimumą, matavimo paklaidas, pastebi ir ištaiso klaidas, formuluoja pagrįstas išvadas;

3.3. modeliuoja paprasčiausius gamtos reiškinius bei procesus, savarankiškai kelia ir sprendžia gamtamokslinio pobūdžio problemas ir uždavinius, pritaikydami kitų mokomųjų dalykų žinias bei gebėjimus;

3.4. kritiškai vertindami aiškinasi biologijos, chemijos ir fizikos mokslų ir jų laimėjimais kuriamų technologijų vaidmenį žmonijos gyvenime, jų ryšį su gamtine, socialine ir kultūrine

aplinka ir taiko įgytas gamtos mokslų žinias ir gebėjimus sprendžiant įvairias kasdienio gyvenimo, aplinkotyros, aplinkosaugos ir darnaus vystymosi problemas;

3.5. domėdamiesi moderniosiomis technologijomis, mūsų šalies prioritetinėmis gamtos ir technologijos mokslų plėtotės kryptimis, susipažįsta su profesijomis, kurioms reikia biologijos, chemijos ir fizikos žinių ir gebėjimų;

3.6. pasirengia studijoms aukštojoje mokykloje.

4. Struktūra

4.1. Gamtamokslinio ugdymo sritis.

4.1.1. Biologija:

4.1.1.1. Metodologiniai biologijos klausimai

4.1.1.2. Ląstelė – gyvybės pagrindas

4.1.1.3. Organizmų požymių paveldėjimas ir genų technologijos

4.1.1.4. Medžiagų apykaita ir pernaša

4.1.1.5. Žmogaus sveikata

4.1.1.6. Homeostazė ir organizmo valdymas

4.1.1.7. Evoliucija ir ekologija

4.1.2. Chemija:

4.1.2.1. Chemijos metodologija

4.1.2.2. Atominė teorija. Cheminis periodiškumas

4.1.2.3. Cheminių reakcijų energetiniai efektai

4.1.2.4. Reakcijų greitis ir cheminė pusiausvyra

4.1.2.5. Rūgštys ir bazės

4.1.2.6. Oksidacijos – redukcijos reakcijos ir jų taikymas

4.1.2.7. Organinių junginių sandara, savybės ir taikymas

4.1.2.8. Gyvybės chemija

4.1.2.9. Šiuolaikiniai tyrimo metodai

4.1.2.10. Aplinkos chemija

4.1.3. Fizika:

4.1.3.1. Metodologiniai fizikos klausimai

4.1.3.2. Judėjimas ir jėgos

4.1.3.3. Makrosistemų fizika

4.1.3.4. Elektra ir magnetizmas

4.1.3.5. Svyravimai ir bangos

4.1.3.6. Modernioji fizika

4.1.3.7. Šiuolaikinės astronomijos pagrindai.

III. BIOLOGIJA

5. Biologija – gamtamokslinio ugdymo dalis

5.1. Dalyko paskirtis

5.1.1. Biologijos vidurinio ugdymo programa skirta toliau ugdyti gamtamokslinę kompetenciją, nuodugniau nagrinėjant biologinių sistemų funkcionavimo bei kaitos dėsningumus, gamtos vieningumą ir dinamišką pusiausvyrą. Mokydamiesi biologijos mokiniai geriau suvoks sveikos gyvensenos biologinę prasmę bei darnaus vystymosi idėjų reikšmę išsaugant biosferą ir užtikrinant visuomenės gyvenimo kokybę. Atlikdami įvairius tiramuosius darbus mokiniai taikys biologijos žinias sprenddami realias gyvenimo problemas.

5.1.2. Biologijos programa apima svarbiausias biologijos mokslo sąvokas ir gebėjimus jomis naudotis bei tyrimų metodų specifiką.

5.1.3. Nors šioje biologijos programoje nagrinėjamos ir iš pagrindinio ugdymo bendrųjų programų temos tokios kaip: ląstelė, genetika, ekologija ir kt., bet jos yra išdėstytos naujose veiklos

srityse tam, kad temos nebūtų nagrinėjamos tame pačiame lygmenyje, kaip ir pagrindinėje mokykloje. Todėl biologijos vidurinio ugdymo programoje pakoreguotas turinys šiais aspektais: gilesniu viduląstelių procesų nagrinėjimu, biotechnologijomis, skiriant daugiau dėmesio evoliucijai ir ekologijai, apjungiant jas į vieną veiklos sritį ir modernesniu požiūriu į žmogaus sveikatą. Svarbu, kad mokiniai 11–12 klasėse panaudotų jau turimą savo patirtį ir gilintų žinias, supratimą ir gebėjimus. Biologijos mokymąsi svarbu integruoti ir su kitų dalykų pamokose įgytomis žiniomis ir gebėjimais, ugdyti mokinių kritinį mąstymą.

5.1.4. Bendrojoje biologijos programoje aptariamai bendrojo ir išplėstinio kursų paskirtis, tikslai ir uždaviniai, struktūra, ryšiai su kitais dalykais, didaktinės nuostatos, mokymosi aplinka, apibrėžiami mokinių pasiekimai, mokymo turinys ir vertinimas. Mokinių pasiekimai (žinios ir supratimas, gebėjimai, nuostatos), numato mokymosi rezultatus baigiant 12 klasę. Mokytojai, atsižvelgdami į mokinių poreikius, jų gebėjimų ir pasiekimų lygį bei mokymo(si) sąlygas mokykloje, bendrųjų programų reikalavimus, pritaiko ugdymo turinį klasei (mobiliai grupei) ir pavieniams mokiniams. Mokinių pasiekimai konkretinami formuluojant pamokų mokymosi uždavinius, kurie yra orientuoti į konkrečius rezultatus ir nusako vertinimo kriterijus.

5.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

5.2.1. **Tikslas** – sudaryti galimybę visiems mokiniams, pasirinkusiems biologijos dalyką, plėtoti bendrąsias, gamtamokslinę ir biologinę kompetencijas, svarbias visaverčiam šiuolaikiškam gyvenimui ir pasirengti tolimesnėms studijoms.

5.2.2. **Uždaviniai.** Siekdami šio tikslo mokiniai:

5.2.2.1. tyrinėdami ir analizuodami biologinius gyvosios ir negyvosios gamtos reiškinius išsiugdo mokslinę pasaulėvoką ir atsakingą požiūrį į aplinką, gamtą, gyvybę, plėtoja ir gilina žemesnėse klasėse įgytus gebėjimus, įtvirtina kritinį mąstymą, realių mokslo galimybių suvokimą, savarankiškumą, plėtoja kūrybingumą ir vaizduotę, mokosi suvokti gyvojo pasaulio vientisumą;

5.2.2.2. kelia klausimus ir hipotezes, planuoja stebėjimus ir bandymus ir, saugiai naudodamiesi laboratorine įranga ir medžiagomis, juos atlieka, apibendrina gautus duomenis, vertina jų tikslumą ir patikimumą, priima sprendimus ir formuluoja pagrįstas išvadas;

5.2.2.3. modeliuoja paprasčiausius gyvosios gamtos reiškinius bei procesus, savarankiškai kelia ir sprendžia biologinio bei ekologinio pobūdžio problemas, pritaiko biologijos ir kitų mokomųjų dalykų žinias bei gebėjimus praktinėje veikloje ir pagrindžia savo požiūrį į sveiką gyvenseną, gamtonaudą bei gamtosaugą, ugdomi atsakomybę už gamtos išsaugojimą;

5.2.2.4. kritiškai vertina biologinio pobūdžio informaciją, mokslo bei technologijų plėtotei poveikį gamtai, visuomenei ir atskiram žmogui;

5.2.2.5. domisi biologijos mokslo istorija, moderniosiomis technologijomis ir kitais biomedicinos mokslais, jų raida Lietuvoje ir pasaulyje, mūsų šalies prioritetinėmis šių mokslų plėtotei kryptimis, susipažįsta su profesijomis, kurioms reikia biologinių žinių ir gebėjimų;

5.2.2.6. pasirengia studijoms aukštojoje mokykloje.

5.2.3. Struktūra

5.2.3.1. Biologijos bendrojo kurso programą pasirenka mokiniai, kurie ateityje nenumato studijuoti biologijos ar imtis kitos veiklos, susijusios su šiuo mokslu, tačiau siekia geresnio išsilavinimo šioje srityje. Bendrasis kursas padės pagilinti/praplėsti mokiniui įgytas žinias ir gebėjimus pagrindinėje mokykloje nagrinėjant biologijos dėsningumus, jų pažinimo reikšmę asmeniui ir visuomenės gyvenime, plėtos praktinius gebėjimus ir supratimą, daryti pagrįstas išvadas ir sprendimus įvairiose gyvenimo situacijose.

5.2.3.2. Biologijos išplėstinio kurso programa suteikia mokiniams galimybę pasirengti biologinės krypties, medicinos ar žemės ūkio studijoms arba savo profesinę veiklą susieti su šiuo mokslu. Šiame kurse giliau ir plačiau nagrinėjami sudėtingesni biologijos klausimai, sprendžiamos problemos, atliekami sudėtingesni tyrimai, reikalaujantys integruotų chemijos, matematikos ir kitų mokomųjų dalykų žinių bei gebėjimų. Tyrimų metu mokiniai turi tinkamai apdoroti ir pateikti žodžiu ar raštu savo tyrimų duomenis bei išvadas.

5.2.3.3. Baigdamas mokyklą mokiniams gali laukti valstybinė biologijos brandos egzaminas.

5.2.3.4. Mokiniais taip pat gali būti siūlomi pasirenkamieji moduliai, kuriuose būtų giliau nagrinėjama viena kuri nors biologijos sritis (*pavyzdžiui biotechnologijos*) arba norint pereiti iš bendrojo kurso programos į išplėstinio kurso programą (išlyginamasis modulis).

5.2.3.5. Tiek bendrojo, tiek išplėstinio kursų programas sudaro 7 veiklos sritys:

5.2.3.5.1. Metodologiniai biologijos klausimai

5.2.3.5.2. Ląstelė – gyvybės pagrindas

5.2.3.5.3. Organizmų požymių paveldėjimas ir genų technologijos

5.2.3.5.4. Medžiagų apykaita ir pernaša

5.2.3.5.5. Žmogaus sveikata

5.2.3.5.6. Homeostazė ir organizmo valdymas

5.2.3.5.7. Evoliucija ir ekologija

5.2.3.6. *Veiklos sritis* yra vadinama todėl, kad mokiniai šiose srityse turėtų veikti praktiškai. Veiklos srityje *metodologiniai biologijos klausimai* apibrėžtos žinios ir supratimas bei gebėjimai mokymo ir mokymosi procese yra integruojami į visas kitas veiklos sritis ir atskirai nenagrinėjama.

5.2.3.7. Vidurinio ugdymo biologijos bendroji programa pateikiama taip, kad mokytojas, atsižvelgdamas į savo ir mokinių poreikius, galėtų lanksčiai planuoti ugdymo turinį, pavyzdžiui, veiklos srities *Žmogaus sveikata* pasiekimus integruoti į bet kurią veiklos sritį.

5.2.3.8. Programoje sudarytos galimybės rinktis tyrimą (praktikos, projektinį darbą, eksperimentą, stebėjimą ar kt.), nurodant ne konkretaus darbo pavadinimą, o jo aprašymą įtrauktą į bendrojo ir išplėstinio kursų pasiekimus, pavyzdžiui, atlikti įvairių augalinės kilmės maisto produktų tyrimus pasirinktai organinei medžiagai nustatyti – t.y. galima rinktis kelis maisto produktus arba vieną, ir jame nustatyti angliavandenius, baltymus arba riebalus. Būdą, kaip atlikti šį tyrimą, mokytojas pasirenka pats.

5.2.3.9. Vidurinėje mokykloje mokiniai kartu su dalykinėmis kompetencijomis ugdo(si) ir bendrąsias kompetencijas.

5.2.3.10. Gamtamokslinės kompetencijos struktūra:

Gebėjimai ir nuostatos Veiklos sritys	Žinios ir supratimas	Taikymas	Problemų sprendimas	Gamtamokslinis komunikavimas	Mokėjimas mokyti	Nuostatos
Metodologiniai biologijos klausimai						
Ląstelė – gyvybės pagrindas						
Organizmų požymių paveldėjimas ir genų technologijos						
Medžiagų apykaita ir pernaša						
Žmogaus sveikata						
Homeostazė ir organizmo valdymas						
Evoliucija ir ekologija						

5.2.3.11. Apibrėžiant gamtamokslinės kompetencijos struktūrą, mokinių pasiekimai skirstomi į grupes: žinios ir supratimas (žemesnio lygio gebėjimai), taikymas, problemų sprendimas, gamtamokslinis komunikavimas, mokėjimas mokytis ir nuostatos. Tai reiškia, kad visos šios grupės turėtų būti ugdomos per visas biologijos veiklos sritis. Toliau pateikiamas detalesnis gebėjimų paaiškinimas.

5.2.3.11.1. Žinias ir supratimą mokiniai parodo:

- nurodydami ir apibrėždami biologinius faktus, sąvokas, procesus, pateikdami pavyzdžius;
- atpažindami ir įvardindami paveiksluose (piešiniuose ir nuotraukose), schemose, grafikuose ir diagramose pavaizduotus objektus bei procesus, iš pateikto sąrašo, teksto ar schemos atrinkdami su nagrinėjamu klausimu susijusius pavyzdžius;
- nurodydami, kokiai grupei ar grupėms priklauso tam tikras biologinis objektas, reiškinys ar procesas;
- išdėstydami biologinius objektus, procesus ar reiškinius nuosekliai tam tikra seka;
- pavaizduodami schema, grafiką ar diagramą, aprašydami biologinius objektus, reiškinius, procesus ir modelius, atlikdami skaičiavimus;

5.2.3.11.2. Taikymo gebėjimus mokiniai parodo taikydami žinias ir supratimą standartinėse situacijose:

- aiškindami gamtos reiškinius remiantis biologijos ir kitų mokslų dėsniniais;
- palygindami ir klasifikuodami biologinius objektus, procesus ar reiškinius;
- naudodami diagramą, grafiką ar modelį sąvokai ar reiškiniui paaiškinti;
- formuluodami hipotezes ir planuodami tiriamuosius darbus;
- tinkamai pasirinkdami tyrimo tipą (stebėjimus, eksperimentus) ir priemones;
- gaudami ir apdorodami bandymų rezultatus, darydami duomenimis pagrįstas išvadas;

5.2.3.11.3. Problemų sprendimo gebėjimus mokiniai parodo taikydami žinias ir gebėjimus naujose situacijose, kai yra nepažįstamų ir sudėtingų aplinkybių ar reikia atsižvelgti į kelis veiksniai:

- pritaikydami grafikuose, schemose, diagramose, lentelėse, mokslinio pobūdžio tekstuose rastą informaciją probleminiams klausimams spręsti;
- apibendrinami ir kritiškai vertindami skirtinguose informacijos šaltiniuose (žiniasklaidoje, internete ir pan.) pateikiamą informaciją apie gyvąją gamtą, gamtos mokslų atradimus, aplinkosaugą ir sveiką gyvenseną;
- formuluodami probleminį klausimą ir hipotezę;
- numatydami priemones ir suplanuodami tyrimą hipotezei patikrinti;
- darydami mokslo duomenimis ir faktais bei savo atlikto darbo rezultatais pagrįstas išvadas;
- remdamiesi mokslo duomenimis, nustatant biologinių reiškinių priežastis;
- tinkamai paaiškindami nevienareikšmius probleminių klausimų atsakymus;
- atrinkdami ir tinkamai pateikdami patikimą informaciją išsakytai nuomonei pagrįsti ir argumentuodami sprendimus;
- pritaikydami mokslinius metodus bei informaciją iš mokslinio pobūdžio tekstų, grafikų, schemų, diagramų ir lentelių naujoms problemoms spręsti;
- išskaidydami problemą į sudedamąsias dalis, susijusias su tam tikro dėsningumo taikymu;
- pasirinkdami tinkamas strategijas probleminėms situacijoms spręsti;
- taikydami ir paaiškindami alternatyvias problemų sprendimo strategijas, svarstydami jų privalumus ir trūkumus;
- integruodami mokslų žinias ir dėsningumus, reikalingus problemai spręsti;
- vertindami mokslo ir technologijų poveikį aplinkai atsižvelgiant į socialinius ir ekologinius veiksniai.

5.2.3.11.4. Gamtamokslinio komunikavimo gebėjimus mokiniai parodo:

- tinkamai vartodami biologijos terminus, sąvokas ir simbolius;
- sklandžiai reikšdami biologinį supratimą, aiškiai dėstydami mintis žodžiu ir raštu;
- atrodami ir apdorodami tekstinę, skaitinę ir grafinę informaciją apie biologinius procesus ir reiškinius;
- tinkamai (schemomis, paveikslais, diagramomis, tekstu ir kt.) perduodami mokslinę informaciją apie gyvosios gamtos objektus, procesus, dėsningumus adresatui;
- pagrįsdami savo nuomonę pokalbiuose ir diskusijose apie biologinius objektus ir procesus;
- naudodami mokslinio tyrimo metodus, suprasdami ir kritiškai vertindami mokslinę informaciją;
- pritaikydami pvz. chemijos žinias biologiniams reiškiniams ir situacijoms aiškinti.

5.2.3.11.5. Mokėjimą mokytis biologijos mokiniai parodo:

- keldami sau realius biologijos mokymosi tikslus;
- planuodami mokymosi veiklą, atsižvelgia į asmenines savybes, padedančias mokytis biologijos;
- taikydami įvairias, sau tinkamas mokymosi strategijas;
- kritiškai galvodami apie biologijos mokymosi tikslus, uždavinius ir jiems pasiekti naudojamus metodus, veiklas, priemones ir kt.
- savarankiškai apmąstydami mokymosi procesą.
- Planuodami tolesnį mokymąsi atsižvelgiant į pasiekimus.

5.2.3.11.6. Biologijoje ypač svarbu akcentuoti ir tyrimų etikos svarbą ir požiūrių bei nuostatų ugdymą – kelti ne tik tolimas, bet aiškas darnaus vystymosi idėjomis paremtas nuostatas.

5.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

5.3.1. Integravimo galimybės

5.3.1.1. Vidurinio ugdymo biologijos bendroji programa sudaro galimybes integracijai su kitais gamtos mokslų dalykais – su chemija ir fizika. Integracijos ašimis gali būti – organinės medžiagos, ląstelėse vykstantys cheminiai procesai, energijos virsmai, evoliucija, kitimai. Visuose gamtos mokslų kursuose taip pat nagrinėjamos darnaus vystymosi, ekologijos ir aplinkosaugos, sveikatos ir higienos problemos, žmogaus vieta ir vaidmuo pasaulyje, mokslo ir technologijų pasiekimai.

5.3.1.2. Mokantis biologijos yra daug galimybių integracijai ir su kitomis ugdymo turinio sritimis:

- su kalbomis – stiprinama kalbos ir rašto kultūra, taisyklingai vartojami moksliniai terminai ir sąvokos, mokiniai pristato parengtus pranešimus, diskutuoja ir pagrindžia savo nuomonę, pasirinkimą;
- su matematika – įgytieji skaičiavimo, skaičių apvalinimo, statistinių rezultatų apdorojimo, duomenų interpretavimo, procentų nustatymo, funkcijų grafikų brėžimo bei skaitymo ir kt. gebėjimai plačiai taikomi mokantis biologijos;
- su informacinėmis technologijomis – naudojamosi IKT teikiamomis galimybėmis ieškant, apibendrinant ir pateikiant biologinę informaciją, apdorojant tyrimų duomenis, tiriant ar modeliuojant biologinius objektus ir reiškinius; mokomasi naudotis kompiuterinėmis (virtualiomis) laboratorijomis.
- su technologijomis – saugoma gamta ūkiniame šeimos ir visuomenės gyvenime (vietiniu ir globaliniu mastu), biologijos mokslinės teorijos pagrindžiamos praktiniais pavyzdžiais, nagrinėjami technologiniai pasiekimai, rūpinamasi sauga, sveika gyvensena;
- su socialiniais mokslais – aiškinamasi gamtoje vykstantys reiškiniai, procesai ir atliekami tyrimai. Nagrinėjama biologijos mokslo ir technologijų įtaka visuomenės raidos procesams ir bioįvairovei.
- su doriniu ugdymu – analizuojamas ir vertinamas biologinis (gamtamokslinis) patyrimas. Akcentuojama tyrimų etikos svarba ir tolerancija organizmams.

- Su kūno kultūra – didžiausias dėmesys skiriamas veiksmų nagrinėjimui, kurie turi įtakos darniai organizmo veiklai, taip pat būdams ir priemonėms, kuriomis gali būti stiprinama organizmo sistemų darna.

5.3.2. Ugdymo gairės

5.3.2.1. Vidurinėje mokykloje ypač svarbus mokinio indėlis į savo paties mokymąsi. Mokymasis yra *aktyvus* – suprantamas kaip ne vien tik aktyvių metodų taikymas, o ir planingas, organizuotas ir į mokinių savęs vertinimą orientuotas procesas. Mokymasis sukuria sąlygas giliau suprasti mokinius supančią aplinką ir jos reiškinius ne vien tik prisitaikant, bet ir kūrybiškai joje veikiant. Mokymasis reiškia supratimą, patirtį, veiklą, išgyvenimus ir komunikavimą.

5.3.2.2. Planavimas

Bendrojoje programoje gebėjimai suprantami kaip esminiai mokymosi siekiniai ir rezultatai, o gebėjimams pereinant į veiklas (veikiant praktiškai), pasitelkus asmenines nuostatas ir patyrimus jie išsivysto į kompetencijas. Todėl planuojant ugdymo procesą svarbu išsikelti ne tik aiškius tikslus (tikslą) ir pamatuojamus mokymosi uždavinius, bet ir suplanuoti į veiklas orientuotus gebėjimus. Planuojant įvairią veiklą per pamokas svarbu numatyti galimybes, kaip skatinti mokinių motyvaciją. Į taikymo ir problemų sprendimo gebėjimus orientuotas mokymas(is) gerina asmens gebėjimą susidoroti su kliūtimis ir permainomis. Noras taikyti ankstesnę mokymosi ir gyvenimo patirtį bei smalsumas ieškant galimybių mokytis ir mokymąsi taikyti įvairiose gyvenimiškose situacijose yra pagrindiniai teigiamos motyvacijos elementai. Biologijos pamokose turėtų būti užtikrinta saugi ir etiška tyrimų veikla, tam, kad mokiniai saugiai atliktų tyrimus klasėje, laboratorijoje ar lauko sąlygomis. Vidurinėje mokykloje mokinyss turėtų ir pats planuoti savo mokymąsi: numatyti mokymosi tikslus ir jų įgyvendinimą. Susidūrus su mokymosi sunkumais mokinyss turėtų pats koreguoti savo mokymosi procesą ir numatyti savo pajėgumus tolesniems planams įgyvendinti.

5.3.2.3. Organizavimas

Labai svarbu, kad mokiniai taikytų pasirinktas ar mokytojo parinktas mokymuisi tinkamas strategijas ir taip įgytų biologijos žinių ir ugdytųsi gebėjimus svarbius veikti naujose situacijose ir gyvenime. Tinkamai parinktos, susietos su problemomis, su kuriomis mokiniai susiduria kasdieniame gyvenime, praktinio darbo užduotys leidžia suprasti įvairius, gyvuose organizmuose ir aplink juos vykstančius procesus ir reiškinius. Susidūrę su naujomis problemomis, mokiniai kelia hipotezes ir ieško jų sprendimo būdų. Spręsdami kilusias problemas ar bandydami patikrinti savarankiškai suformuluotas hipotezes, mokiniai gali pasitikrinti ir įsivertinti, kaip suprato biologinius procesus. Ypač svarbu tęsti mokinių mokymąsi piešiant biologinius objektus, ir pateikiant platesnius objektų ar reiškinių biologinius paaiškinimus (pavyzdžiui rašant trumpesnius ar ilgesnius esė). Taip ugdomas mokinių kritinis mąstymas, gebėjimas argumentuoti, ieškoti, atsirinkti ir vertinti informaciją. Su mokiniais nereikėtų bijoti diskutuoti apie gal būt ir neišaiškintus reiškinius ar spėjimus. Veikla organizuojama taip, kad mokiniai naudotųsi įvairiais informacijos šaltiniais (žinynais, enciklopedijomis, atlasais, duomenų bazėmis, internetu), mokomosiomis kompiuterinėmis programomis, virtualiomis laboratorijomis ir modernesniais mikroskopais. Dar daugiau dėmesio negu pagrindinėje mokykloje turi būti skiriama mokinių savarankiškumui ugdyti. Remiantis teigimu, jog kompetencija atsiskleidžia *tik veikloje*, svarbiausios savarankiško darbo formos yra: eksperimentai, stebėjimai ir bandymai, modeliai (imitacijos), projektai, diskusijos ir t. t. Naudojantis moderniomis priemonėmis (pvz. virtualiomis laboratorijomis) bei priemonių rinkiniais, būtina skatinti mokinius užsiimti savarankiška tyrinėjimų ir aplinkosaugos veikla, domėtis žymių pasaulio ir Lietuvos mokslininkų gyvenimu bei nuveiktais darbais. Šie dalykai ir mokytojo pavyzdys skatins mokinio Aš, kaip sudedamosios gamtos dalies, plėtotę, ugdys pagarbą gyvybei ir atsakomybę už gamtos likimą. Norint pagerinti mokinių pasiekimus, reikia tobulinti ugdymo organizavimą intensyvinant mokymąsi (per vieną pamoką sunku gerai atlikti praktikos darbą), atliekant mokinių savarankiškai suplanuotus tiriamuosius ir projektinius darbus, sudarant sąlygas keisti erdves (gamta, laboratorija ir pan.) biologijos mokymui(si). Taip dirbant mokymasis iš pradžių atrodo sunkesnis, tačiau kartu jis yra kūrybiškesnis ir įdomesnis, skatina mokinius ir mokytoją bendradarbiauti, integruoti požiūrius ir dalykus, tobulėti.

5.3.2.4. Vertinimas

Vertinant mokinius remiamasi Mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimo samprata. Mokantis taikomas formuojamasis ir diagnostinis vertinimas. Baigiant kursą (ar modulį) gali būti taikomas apibendrinamasis vertinimas. Formuojamasis vertinimas nesiejamas su pažymiu. Šio vertinimo metu mokytojai turi padėti mokiniui mokytis, o ne tik matuoti tai, ko jie išmoko ar neišmoko. Vidurinėje mokykloje turi būti stiprinamas mokinio savęs vertinimas (įsivertinimas). Mokiniui jis suteikia grįžtamosios informacijos apie savo mokymosi pažangą, padeda pačiam išsiaiškinti spragas ir pasirinkti tinkamas tolesnio mokymosi strategijas. Taip mokydamiesi mokiniai turėtų prisiimti daugiau atsakomybės už savo pačių mokymąsi. Diagnostinis vertinimas taikomas siekiant išsiaiškinti, ar pasiekti mokymosi uždaviniai, padeda numatyti tolesnius mokymosi žingsnius. Svarbu, kad diagnostinio vertinimo užduotys atitiktų tai, ko buvo mokoma, mokiniai iš anksto žinotų, kaip bus vertinami, kad jiems būtų aiškūs vertinimo kriterijai. Norint pagerinti mokinių pasiekimus, ypač ruošiant mokinius tolimesnėms studijoms reikėtų vertinti jų pasiekimus daugiau nei iš vienos temos. Rengiant diagnostines užduotis rekomenduojama laikytis tokio žinių ir gebėjimų santykio, koks apibrėžtas biologijos egzamino programoje. Pagal užduočių sunkumą diagnostinės užduotys turėtų būti rengiamos stengiantis laikytis tokių proporcijų: 30 proc. lengvų užduočių, 40 proc. – vidutinio sunkumo ir 30 proc. sunkių užduočių.

5.3.3. Mokymosi aplinka

5.3.3.1. Organizuojant mokymąsi turi būti kuriama mokymąsi ir bendradarbiavimą skatinanti aplinka. Biologijos vidurinio ugdymo bendroji programa turi suteikti mokiniams galimybes mokytis būti:

5.3.3.1.1. nepriklausomais tyrėjais:

- patiems pasirengti atlikti mokslinius tyrimus, analizuoti atsakymus į klausimus ar problemų sprendimus, kurie jiems patiems atrodo reikšmingi;
- nuspręsti, kaip rinkti, analizuoti, interpretuoti bei vertinti medžiagą, iš kurios jie patys turės padaryti išvadas;
- naujai išmokus dalykus pritaikyti naujuose, sudėtingesniuose kontekstuose ir tyrinėti įgyjant vis daugiau savarankiškumo.

5.3.3.1.2. kūrybingais mąstytojais:

- plėtoti mokslines idėjas, derinant bandymus, įrodymus ir kūrybingumą;
- mėginti spręsti problemą skirtingais būdais, pasinaudojant kūrybingų mokslinių idėjų pritaikymu;
- gebėjimus bei žinias taikyti bei derinti prie naujų skirtingų kontekstų siekiant juos suprasti.

5.3.3.1.3. komandos darbuotojais:

- bendradarbiauti su kitais mokiniais atliekant tyrimus, sprendžiant dėl tinkamo užduočių paskirstymo grupėje ir prisiimant atsakomybę už savo indėlį į bendrą darbą;
- bendradarbiauti naudojantis elektroninėmis technologijomis mokykloje ar už jos ribų;
- pateikti konstruktyvius atsiliepimus apie kitų veiklą ir tinkamai reaguoti į kitų žmonių atsiliepimus, atsižvelgti į skirtingus požiūrius ir ugdantis pasitikėjimą spręsti problemas, norint sėkmingai pasiekti užsibrėžtų tikslų.

5.3.3.1.4. veiksmingais dalyviais ir apmąstančiais mokiniais:

- nagrinėti bei spręsti klausimus ir problemas, kurie parodo biologijos aktualumą bei svarbą jų pačių ir kitų žmonių gyvenime;
- ugdytis gebėjimą suderinti skirtingus požiūrius;
- darbo eigoje plėtoti eksperimentinę ar tiriamąją veiklą, pritaikyti bei tobulinti idėjas;

5.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

Šiame skyriuje nurodyti mokinių biologijos pasiekimai, apibrėžiama turinio, su kuriuo dirbama, apimtis, aprašomas mokinių pasiekimų vertinimas. Aprašant mokinių pasiekimus kartu nurodomos ugdomos vertybinės nuostatos, esminiai gebėjimai, gebėjimai, ir žinios, reikalingos gebėjimams ugdyti.

5.4.1. Bendrasis kursas
5.4.1.1. Mokinių pasiekimai

1. Metodologiniai biologijos klausimai	
Nuostata Remiantis mokslo žiniomis, tyrinėti biologinius reiškinius ir procesus. Esminis gebėjimas Analizuoti mokslinius metodus ir mokslinių atradimų reikšmę.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Atpažinti ir pritaikyti pagrindines biologijos mokslo koncepcijas ir sąvokas.	1.1.1. Nusakyti biologinius terminus: mokslinis faktas, sąvoka, objektas, procesas, reiškinys, priežastis, pasekmė, modelis, hipotezė, teoriniai ir eksperimentiniai tyrimai. 1.1.2. Suprasti ir analizuoti biologinio pobūdžio tekstus. Paaikškinti biologines temas tiek raštu, tiek žodžiu. 1.1.3. Gautų duomenų pagrindu formuluoti ir tikrinti hipotezes. 1.1.4. Suprasti biologinių tyrimų moralines, etines ir teises problemas.
1.2. Susiplanuoti ir atlikti biologinius tyrimus.	1.2.1. Apibūdinti eksperimentinio biologijos tyrimo eigą: problema, hipotezė, stebėjimas ar bandymas, rezultatai, išvados. 1.2.2. Apibūdinti biologijoje taikomus tyrimų metodus (pvz. vandens ir sausumos populiacijoms tirti). 1.2.3. Apibūdinti biologinių modelių esmę, atskleidžiant perėjimą nuo realaus biologinio reiškinio ar proceso prie biologinio modeliavimo. 1.2.4. Saugiai ir atsakingai dirbti su laboratorine ar lauko stebėjimų įranga.
1.3. Pritaikyti matematinius ir informacijos paieškos žinias ir gebėjimus tyrimų rezultatams apdoroti.	1.3.1. Tiksliai atlikti matavimus ir apibendrinti gautus rezultatus. Mokėti apskaičiuoti procentus, vidurkius, santykius. Užrašyti gautus rezultatus ir pavaizduoti juos naudojant kompiuterines technologijas. 1.3.2. Schemiškai pavaizduoti piešiniu biologinius objektus atskleidžiant turimą supratimą apie juos. 1.3.3. Naudotis kompiuterinėmis mokomosiomis programomis aiškinantis biologinius objektus ir procesus.
1.4. Kitiškai vertinti biologinius atradimus aplinkosaugos aspektu, diskutuoti apie šio mokslo perspektyvas.	1.4.1. Apibūdinti pagrindinius biologijos mokslo raidos dėsningumus, diskutuoti apie galimą gamtos mokslų laimėjimų taikymą visuomenės gyvenime bei pasekmes. 1.4.2. Aptarti Lietuvos mokslininkų vaidmenį biologijos mokslo raidoje. 1.4.3. Kitiškai vertinti gyvūnų naudojimą medicininiams ir kitiems tyrimams.
2. Ląstelė – gyvybės pagrindas	
Nuostata Suvokti ląstelę kaip mažiausią organizmo dalelę, kurioje vyksta visi gyvybiniai procesai. Esminis gebėjimas Suprasti, kad visi organizmai sudaryti iš ląstelių, paaikškinti ląstelėse vykstančių procesų reikšmę gyvybinei organizmo veiklai.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Apibūdinti organinius junginius, įeinančius į ląstelių sudėtį. Susieti šių organinių	2.1.1. Apibūdinti angliavandenius kaip energetines, atsargines ir statybines medžiagas ir pateikti šias funkcijas atliekančių angliavandenių pavyzdžių.

junginių bei vandens reikšmę su organizmo gyvybinėmis funkcijomis.	2.1.2. Atlikti įvairių augalinės kilmės maisto produktų tyrimus pasirinktai organinei medžiagai nustatyti. 2.1.3. Nurodyti baltymus kaip iš aminorūgščių sudarytas organines medžiagas. Remiantis baltymų pavyzdžiais (hemoglobinas, virškinimo fermentai, kalogenas) apibūdinti baltymų funkcijas organizme: statybinė, katalizinė, pernašos. 2.1.4. Apibūdinti lipidus kaip energetines ir atsargines medžiagas. 2.1.5. Nagrinėti DNR ir RNR sandarą, pavyzdžiui kuriant nukleorūgščių modelius. 2.1.6. Apibūdinti vandens reikšmę ląstelei ir susieti ją su organizmo gyvybinėmis funkcijomis (pernaša).
2.2. Apibūdinti prokariotinių ir eukariotinių ląstelių sandarą.	2.2.1. Paveiksluose ir schemose atpažinti prokariotines ir eukariotines ląsteles. Nurodyti, kad prokariotinės ląstelės neturi branduolio ir membraninių organelių. 2.2.2. Apibūdinti eukariotinės ląstelės struktūras (branduolį, citoplazmą, ląstelės sienelę, plazminę membraną, ribosomas, mitochondrijas, chloroplastus, vakuolę), atpažinti jas paveiksluose ir schemose ir apibūdinti jų funkcijas ląstelėje. 2.2.3. Remiantis audinių pavyzdžiais (pavyzdžiui, augalų – vandens ir rėtinių indų, statinio mezofilio, gyvūnų – kraujo, epitelinio, nervinio, skersaruožio raumens) apibūdinti juos sudarančių ląstelių sandarą ir funkcijas. 2.2.4. Mikroskopu stebėti ląsteles ir audinius, atpažinti ląstelių struktūras, schemiškai pavaizduoti jas piešiniu. Išsiaiškinti šviesinio mikroskopo naudojimo galimybes ląstelių tyrimams.
2.3. Apibūdinti plazminę membraną sandarą ir susieti ją su pasyviaja pernaša.	2.3.1. Paveiksluose atpažinti ląstelių plazminę membraną ir remiantis supratimu apie organinius junginius, nurodyti jos sandarą (fosfolipidai ir baltymai). 2.3.2. Remiantis pavyzdžiais apibūdinti osmoso (pvz. vandens įsiurbimas šaknimis) ir difuzijos (pvz. dujų apykaita) bei nurodyti egzocitozės (pvz. fermentų išskyrimas) ir endocitozės (pvz. bakterijų įtraukimas į fagocitą) reikšmę organizmui. 2.3.3. Atliekant osmoso arba difuzijos bandymą, išsiaiškinti, kaip vandens ar jame ištirpusių medžiagų pernaša per plazminę membraną priklauso nuo koncentracijų skirtumo ląstelėje ir jos aplinkoje.
2.4. Apibūdinti fermentus ir jų veikimo principą.	2.4.1. Apibūdinti fermentus kaip biologinius katalizatorius. Remiantis pavyzdžiais apibūdinti fermentų vaidmenį organizme vykstančiose cheminėse reakcijose, pavyzdžiui, pepsinas katalizuoja baltymų skaidymą, amilazė katalizuoja krakmolo skaidymą. 2.4.2. Susipažinti su fermentų panaudojimu maisto ar kitose Lietuvos pramonės šakose, pavyzdžiui: sūrių, sirupo, sulčių, saldinių gamyboje, odos apdirbime ar kt.
2.5. Apibūdinti energijos ir medžiagų virsmus ląstelėje ir organizme.	2.5.1. Apibūdinti energijos būtinumą organizmui ir nurodyti ATP, kaip universalų energijos nešiklį, kurio energija naudojama ląstelių gyvybiniais procesams. 2.5.2. Apibūdinti viduląstelinį kvėpavimą kaip kontroliuojamą procesą, kurio metu oksiduojant gliukozę išsiskiria energija, reikalinga ląstelės gyvybinei veiklai. Susieti energijos panaudojimą organizme, pavyzdžiui su raumenų darbu. 2.5.3. Apibūdinti anaerobinį kvėpavimą, kaip kvėpavimą be

	deguonies ir susieti šį energijos gavimo būdą su organizmų prisitaikymu apsirūpinti energija trūkstant deguonies. 2.5.4. Apibūdinti fotosintezę kaip augalų ląstelėse vykstantį procesą, kurio metu šviesos energija vartojama organinėms molekulėms sintetinti. Susieti šių molekulių panaudojimą su augalo augimu: naujų ląstelių susidarymu, viduląstelinio kvėpavimo ir medžiagų kaupimu. 2.5.5. Susieti šviesos intensyvumą su augalo augimu ir didesnio derliaus gavimu. 2.5.6. Susieti fotosintezės procesą augaluose su gliukozės ir deguonies panaudojimu augalų ir gyvūnų ląstelėse.
3. Organizmų požymių paveldėjimas ir genų technologijos	
Nuostatos Suvokti dauginimosi reikšmę organizmų išlikimui. Kitiškai vertinti biotechnologijų taikymą. Esminis gebėjimas Apibūdinti genų vaidmenį informacijos saugojime ir perdavime bei jų panaudojimą biotechnologijose.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Apibūdinti geną kaip DNR atkarpą, kurioje yra informacija reikalinga atitinkamam baltymui susintetinti.	3.1.1. Apibūdinti DNR kaip chromosomų sudedamąją dalį ir genetinės informacijos nešėją. 3.1.2. Susieti DNR dvigubėjimą su seserinių chromatidžių susidarymu. 3.1.3. Apibūdinti geną kaip genetinės informacijos vienetą. 3.1.4. Nurodyti, kaip perduodama informacija vykstant baltymų sintezei.
3.2. Paaiškinti ląstelės ciklo etapus.	3.2.1. Apibūdinti ląstelės ciklo etapus: interfazę ir mitozę. 3.2.2. Nurodyti ląstelės ciklą kaip kontroliuojamą procesą ir susirgimą vėžiu kaip nekontroliuojamo ląstelių dalijimosi rezultatą. 3.2.3. Nurodyti, kur susidaro žmogaus gametos. Susieti mejozę su lytinių ląstelių susidarymu ir organizmų genetinė įvairovė. 3.2.4. Apibūdinti atsitiktinį lytinių ląstelių susiliejimą kaip kombinacinio kintamumo priežastį.
3.3. Apibūdinti organizmų požymių paveldėjimą ir kintamumą.	3.3.1. Apibrėžti genotipą ir fenotipą. Apibūdinti genų ir chromosomų vaidmenį susidarant homozigotiniams ir heterozigotiniams organizmams ir susieti su požymių paveldėjimu. 3.3.2. Nagrinėti genetinius simboliais pavaizduotas kryžminimo schemas, spręsti genetikos uždavinius: monohibridinio, su lytimi sukibusių požymių ir kraujo grupių paveldėjimo. 3.3.3. Nagrinėti ir sudaryti genealoginio medžio schemas.
3.4. Palyginti įvairių organizmų dauginimąsi.	3.4.1. Susieti augalų vegetatyvinį dauginimąsi su požymių pastovumu ir dauginimąsi sėklomis su požymių kintamumu. 3.4.2. Atliekant bandymą apibūdinti aplinkos sąlygų įtaką sėklų dygimui. 3.4.3. Apibūdinti žmogaus apvaisinimo procesą, gemalo vystymąsi iki placentos susidarymo ir placentos vaidmenį vaisiaus vystymuisi. 3.4.4. Paaiškinti tabako, alkoholio ir narkotinių medžiagų, medikamentų bei stresų poveikį žmogaus gemalo vystymuisi. 3.4.5. Suprasti hormonų vaidmenį bręstant mergaitėms ir berniukams bei vyro ir moters dauginimosi funkcijoms. 3.4.6. Aptarti žmonių nevaisingumo priežastis ir diskutuoti apie

	priemonės šiai problemai spręsti. 3.4.7. Pateikti po keletą šeimos planavimo ir kontracepcijos būdų. Diskutuoti etiniais šeimos planavimo ir kontracepcijos klausimais.
3.5. Argumentuotai diskutuoti genų technologijų taikymo medicinoje klausimais.	3.5.1. Pateikiant keletą paveldimų susirgimų pavyzdžių, aiškinantis žmogaus gemalo genetinių tyrimų reikšmę diagnozuojant šiuos susirgimus. Diskutuoti etiniais klausimais, susijusiais su genetiniais žmogaus tyrimais.
4. Medžiagų apykaita ir pernaša	
Nuostata Suprantant įvairių organizmų prisitaikymus, saugoti gyvybę. Esminis gebėjimas Apibūdinti organizmų prisitaikymą vykdyti įvairių medžiagų apykaitą ir pernašą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Apibūdinti dujų apykaitą vandenyje gyvenančiuose organizmuose.	4.1.1. Apibūdinti dujų apykaitą kaip procesą, kurio metu dujos patenka į organizmą ar ląstelę ir išeina iš jų. 4.1.2. Aptariant konkrečius pavyzdžius (pavyzdžiui, naudojantis kompiuteriniais mokomaisiais objektais) apibūdinti organizmų prisitaikymus (didelis paviršiaus plotas tūrio atžvilgiu, plonas ir drėgnas paviršius) vykdyti dujų apykaitą vandenyje, pavyzdžiui dujų difuzija vienaląsčiuose, kvėpavimas žiaunomis žuvyse.
4.2. Apibūdinti žmogaus prisitaikymą vykdyti dujų apykaitą sausumoje.	4.2.1. Remiantis žmogaus kvėpavimo organų sandaros pavyzdžiu (naudojantis paveikslais, schemomis, muliažais, kompiuteriniais mokomaisiais objektais arba kvėpavimo tyrimais), paaiškinti, kaip oras patenka į žmogaus plaučius ir kaip iš jų pasišalina. 4.2.2. Susieti alveolių sandarą (didelis paviršiaus plotas tūrio atžvilgiu, plonas ir drėgnas paviršius) su plaučiuose vykstančia dujų difuzija. 4.2.3. Apibūdinti, kaip žmogaus kvėpavimo organai (pvz. dėka virpamojo epitelio), yra prisitaikę prie įkvepiamo oro kokybės gerinimo.
4.3. Susieti augalų organų – šaknies, stiebo ir lapo prisitaikymą vykdyti medžiagų pernašą.	4.3.1. Susieti dujų ir vandens pernašą augaluose su fotosintezė. 4.3.2. Atliekant medžiagų judėjimo augalo stiebu tyrimą, išsiaiškinti, pavyzdžiui, apytakos audinių išsidėstymą stiebe, medžiagų judėjimo kryptis augale ir aptarti, kaip šių tyrimų rezultatai galėtų būti pritaikomi sodininkystėje, pavyzdžiui, skiepijant, genėjant augalus, apsaugant sodinukų stiebus juos aprišant.
4.4. Susieti žmogaus kraujotaką su prisitaikymu vykdyti medžiagų pernašą bei organizmo apsaugą.	4.4.1. Naudojantis paveikslais, schemomis, muliažais ar kompiuteriniais mokomaisiais objektais, apibūdinti žmogaus kraujotaką, kaip uždara sistemą, kurioje dėka širdies darbo kraujas teka dviem kraujo apytakos ratais ir išnešioja skirtingas medžiagas po organizmą. Nagrinėjant kraujotakos sutrikimus, pavyzdžiui, padidėjusį kraujospūdį, insultą, infarktą arba trombozę, aiškinantis kraujotakos svarbą žmogaus organizmui. 4.4.2. Apibūdinti kraujo sandarą ir analizuojant kraujo tyrimo rezultatus, aiškinantis, kaip kraujo sudėties pokyčiai, pavyzdžiui, sumažėjęs hemoglobino kiekis, padidėjęs leukocitų skaičius ar sumažėjęs trombocitų skaičius gali turėti įtakos organizmui (dujų pernašai, imunitetui, krešėjimui). 4.4.3. Diskutuojant argumentuotai išreikšti savo nuomonę apie kraujo donorystę.

4.5. Apibūdinti virškinimo reikšmę žmogaus organizmui.	4.5.1. Naudojantis paveikslais, schemomis, muliažais ar interaktyviais kompiuteriniais objektais, apibūdinti žmogaus virškinimą kaip procesą, kurio metu fermentų pagalba maisto medžiagos yra skaidomos ir įsiurbiamos. 4.5.2. Remiantis supratimu apie įsiurbtų medžiagų panaudojimą ląstelėse, paaiškinti virškinimo reikšmę organizmui.
5. Žmogaus sveikata	
Nuostata Saugoti savo ir kitų žmonių sveikatą. Esminis gebėjimas Apibūdinti nuo žmogaus priklausančių veikslių įtaką jo paties sveikatai ir imuniteto stiprinimui.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
5.1. Apibrėžti sveiką gyvenseną.	5.1.1. Aptarti sveikatos ir sveikos gyvensenos sampratas. Paaiškinti sveikatos saugojimo ir tausojimo būdus, naudą. 5.1.2. Susieti gerą fizinę savijautą ir psichologinę būseną.
5.2. Paaiškinti maistinių medžiagų ir energijos poreikį įvairioms žmonių grupėms atsižvelgiant į amžių ir fizinę būklę.	5.2.1. Remiantis žiniomis ir supratimu apie organines, neorganines medžiagas bei junginius, aptarti tinkamą žmogaus mitybą, susiejant ją su organizmo energijos poreikiais, teikiamu energijos kiekiu, kūno augimo ir atnaujinimo procesais bei tinkamu medžiagų apykaitos reguliavimu (metabolizmu). 5.2.2. Apibūdinti energijos ir maistinių medžiagų poreikio skirtumus priklausomai nuo amžiaus ir fizinio aktyvumo. 5.2.3. Kitiškai vertinti maiste esančių maisto priedų, žymimų raide E, poveikį sveikatai, suprasti sveikos (racionalios) mitybos principus, jos įpročių formavimą, reikšmę žmogaus dvasinei ir fizinei gyvenimo kokybei. Remiantis badavimo, anoreksijos arba nutukimo pavyzdžiais, aptarti ir diskutuoti apie netaisyklingos mitybos pasekmes. 5.2.4. Išsiaiškinti kokie virškinimo sistemos sutrikimai labiausiai paplitę Lietuvoje. Aptarti šių sutrikimų priežastis bei būdus, kaip jų galima būtų išvengti.
5.3. Paaiškinti reguliarios mankštos poveikį atramos ir judėjimo, širdies ir kraujagyslių, kvėpavimo sistemų veiklai ir įvertinti kokią įtaką šis poveikis turi žmogaus sveikatai.	5.3.1. Remiantis supratimu apie atramos ir judėjimo sistemą, aiškintis taisyklingos laikysenos ir aktyvaus gyvenimo būdo reikšmę žmogaus sveikatai. 5.3.2. Atliekant plaučių tūrio matavimo tyrimus ar analizuojant įvairiuose šaltiniuose pateiktą informaciją, apibūdinti reguliarios mankštos poveikį kvėpavimo sistemos veiklai. 5.3.3. Apibūdinti pulso dažnio priklausomybę nuo fizinio krūvio. Praktinių užsiėmimų metu apibūdinti kraujospūdžio matavimo metu gautus duomenis. 5.3.4. Remiantis žiniomis apie kvėpavimo takų ir kraujotakos sistemos sandarą apibūdinti rūkymo sukeltus pavojus (lėtinis bronchitas, plaučių vėžys ar širdies infarktas).
5.4. Apibūdinti kaip žmogaus organizmas yra prisitaikęs apsaugoti nuo žalingo mikroorganizmų poveikio ir įvardinti priemones naudojamas profilaktikai.	5.4.1. Susieti baltųjų kraujo ląstelių prisitaikymus ginti organizmą nuo ligas sukeliančių organizmų su natūralia organizmo gynyba. 5.4.2. Remiantis tuberkuliozės ir gripo pavyzdžiais, apibūdinti bakterines ir virusines ligas. 5.4.3. Naudojantis įvairiuose šaltiniuose pateikta informacija apie Lietuvoje paplitusias bakterines ir virusines ligas rengti pranešimus apie šių ligų profilaktiką ir sveiką gyvenseną. 5.4.4. Remiantis supratimu apie antigenus ir antikūnus aptarti skiepų paskirtį.

	5.4.5. Nurodyti antibiotikus kaip mikroorganizmų gaminamas chemines medžiagas, kurių maža koncentracija gali sunaikinti ligos sukėlėjus. Apibūdinti atsparių antibiotikams mikroorganizmų atsiradimo priežastis ir pasekmes.
6. Homeostazė ir organizmo valdymas	
Nuostata Suvokti organizmų sandaros ir funkcijų vienovę. Esminis gebėjimas Apibūdinti organizmo veiklos reguliavimą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
6.1. Apibūdinti homeostazę ir jos svarbą žmogaus organizmui.	6.1.1. Apibūdinti žmogaus organizmo vidinę terpę: kraują, limfą ir audinių skystį - kaip vieningą sistemą ir homeostazę – kaip dinaminį šios sistemos pastovumo palaikymą. 6.1.2. Apibūdinti, kaip veikiant insulinui ir gliukagonui reguliuojama gliukozės koncentracija kraujyje. Susieti gliukozės koncentracijos reguliavimą kraujyje su kasos ir kepenų veikla bei kraujotaka. 6.1.3. Naudojantis cukraligės pavyzdžiu, kuomet sutrinka insulino gamyba organizme, išsiaiškinti šio sutrikimo priežastis ir pasekmes organizmui (regėjimui, širdies veiklai ar kt.).
6.2. Paaiškinti žmogaus inkstų vaidmenį šalinimui ir homeostazės palaikymui.	6.2.1. Apibūdinti inkstą, kaip organą, kurio dėka iš organizmo yra šalinami šalutiniai produktai, susidarę ląstelėse vykstant medžiagų apykaitai. 6.2.2. Naudojantis paveikslais, schemomis, muliažais ar interaktyviais kompiuteriniais objektais aiškintis šlapimo susidarymą. 6.2.3. Analizuojant šlapimo tyrimo rezultatus aiškintis, kaip šlapimo sudėties pokyčiai, pavyzdžiui, gliukozės, baltymų ar kraujo ląstelių atsiradimas šlapime, gali būti panaudojami diagnozuojant sutrikimus. 6.2.4. Susieti inkstų veiklą su vandens ir druskų pusiausvyros organizme palaikymu. Remiantis pavyzdžiu, kai, padidėjus druskų koncentracijai kraujyje, audinių ląstelės dehidratuoja, paaiškinti vandens ir druskų pusiausvyros reguliavimo svarbą organizme. 6.2.5. Diskutuoti apie inkstų donorystės svarbą gelbstint kitų žmonių sveikatą ar gyvybę.
6.3. Paaiškinti kaip nervų sistema valdo ir koordinuoja mūsų veiksmus.	6.3.1. Apibūdinti neuroną, kaip nervų sistemos funkcinį vienetą. Susieti neurono sandarą su jo atliekama funkcija – nervinio impulso perdavimu. 6.3.2. Aptariant narkotinių medžiagų poveikį nervų sistemai, aiškintis sinapsių vaidmenį nervinio signalo perdavimui. 6.3.3. Remiantis pavyzdžiu, apibūdinti centrinės nervų sistemos vaidmenį nevalingų refleksų susidaryme. Skirti sąlyginius ir nesąlyginius refleksus. 6.3.4. Skersaruožio raumens, kaip organo, pavyzdžiu paaiškinti, kaip nervų sistema dalyvauja reguliuojant raumens susitraukimą. 6.3.5. Aptarti priežastis, dėl kurių gali pablogėti regėjimas, ir teikti siūlymus kaip būtų galima išvengti regėjimo sutrikimų. 6.3.6. Naudojantis paveikslais, schemomis, muliažais ar interaktyviais kompiuteriniais objektais aiškintis, kaip pailgosios smegenys dalyvauja kvėpavimo refleksų susidaryme, tarpinės smegenys – homeostazėje ir smegenėlės dalyvauja koordinuojant

	tikslius kūno judesius. 6.3.7. Apibūdinti didžiuosius pusrutulius, kaip centrinės nervų sistemos dalį, atsakingą už sąmoningą žmogaus veiklą. 6.3.8. Apibūdinti periferinę nervų sistemą, kaip nervų sistemos dalį sudarytą iš nervų.
7. Evoliucija ir ekologija	
Nuostatos Suprasti, kad biologinę įvairovę lemia genai ir aplinka. Suvokti, kad gamta yra vientisa ir darniai veikianti sistema. Esminiai gebėjimai Apibūdinti paveldimą kintamumą, gamtinę atranką ir jos reikšmę evoliucijoje. Apibūdinti organizmų sisteminimo reikšmę tyrinėjant gyvąją gamtą.	
Gebėjimai	Zinios ir supratimas
7.1. Susieti paveldimą kintamumą su evoliucijos procesu.	7.1.1. Apibūdinti evoliuciją, kaip populiacijose vykstantį prisitaikymo prie kintančios aplinkos procesą ir nurodyti, kad Č. Darvinas pirmasis pasiūlė idėją, kad rūšys atsiranda vykstant gamtinei atrankai. 7.1.2. Susieti paveldimą kintamumą (naujų alelinių genų derinių susidarymą ir mutacijas) su gamtine atranka, kai organizmai, įgyję naujų požymių, padedančių geriau prisitaikyti prie aplinkos, turi didesnes galimybes patys išlikti ir palieka prisitaikiusius palikuonis. 7.1.3. Nagrinėjant pavyzdžius (pvz.: bakterijų atsparumo antibiotikams, augalų atsparumo herbicidams atsiradimą), susieti organizmų prisitaikymą su kryptingąją atranką. 7.1.4. Atliekant tyrimą, nubraižyti pavyzdžiui, medžio lapų ilgio variacines kreives ir remiantis gautais rezultatais apibūdinti modifikacinį kintamumą, kaip atsaką į pasikeitusias aplinkos sąlygas.
7.2. Apibūdinti, kad naujos rūšies atsiradimas yra evoliucijos rezultatas.	7.2.1. Apibūdinti rūšį kaip visumą individų, kurie gali kryžmintis tarpusavyje ir palikti vaisingų palikuonių. 7.2.2. Nagrinėti žmogaus (nuo <i>Homo erectus</i>) evoliuciją, kaip ilgai trunkantį procesą, kurį galima aiškinti remiantis pavyzdžiui, paleontologiniais duomenimis.
7.3. Paaiškinti sistematikos reikšmę biologijoje.	7.3.1. Paaiškinti organizmų klasifikavimo principus. 7.3.2. Argumentuotai diskutuoti apie klasifikavimo reikšmę biologijoje. 7.3.3. Remiantis Lietuvoje paplitusiais pavyzdžiais apibūdinti 5 karalysčių (monerų, protistų, grybų, augalų ir gyvūnų), tipų (kirmėlių, nariuotakojų ir chordinių), skyrių (samanų, sporinių induočių, pušūnų ir magnolijūnų) ir klasių reikšmę gamtoje ir žmogaus gyvenime.
7.4. Paaiškinti biologinės įvairovės svarbą ekosistemoms.	7.4.1. Apibūdinti bendriją, kaip tam tikroje buveinėje gyvenančių organizmų visumą. 7.4.2. Remiantis pavyzdžiais paaiškinti, kad ekosistemose įvairias rūšis sieja mitybos tinklas ir kiekviena rūšis dažniausiai priklauso nuo daugelio kitų. Kadangi kiekviena rūšis paprastai dalyvauja keliose skirtingose mitybos grandinėse, biologinė įvairovė ekosistemose yra labai svarbi. 7.4.3. Sudaryti mitybos tinklus susiejant bendrijos organizmus.
7.5. Susieti medžiagų ir energijos srautus	7.5.1. Apibūdinti gyvosios gamtos funkcines karalijas ir paaiškinti, kaip šių karalių atstovai yra tarpusavyje susiję ekosistemose.

ekosistemoje su organizmų mityba, fotosinteze ir kvėpavimu.	7.5.2. Remiantis pavyzdžiais paaiškinti, kad mitybos grandinė yra kelias, kuris jungia skirtingas bendrijos rūšis. Nurodyti mitybos lygmenis. 7.5.3. Paaiškinti energijos piramidės sudarymą. 7.5.4. Paaiškinti, kodėl kuo ilgesnė mitybos grandinė, tuo didesni energijos nuostoliai. 7.5.5. Apibūdinti gamintojų, gyvaėdžių ir skaidytojų vaidmenį ekosistemoje. 7.5.6. Apibūdinti anglies ir deguonies apytaką biosferoje. Apibūdinti šių medžiagų apytakos reikšmę gamtai ir žmogui.
7.6. Paaiškinti biotinės ir abiotinės aplinkos poveikį populiacijos pokyčiams.	7.6.1. Paaiškinti, kad populiacijos individų gausumas didėja dėl gimstamumo ir imigracijos, mažėja dėl mirtingumo ir emigracijos. 7.6.2. Paaiškinti, kad populiacijos dydį tam tikru laiko momentu lemia biotinis potencialas, aplinkos pasipriešinimas ir aplinkos talpa. 7.6.3. Paaiškinti, kad aplinkos pasipriešinimas yra visi veiksniai (abiotiniai ir biotiniai), galintys stabdyti populiacijos augimą. 7.6.4. Plėšrūno ir aukos ciklo pavyzdžiu parodyti glaudžius dviejų skirtingų rūšių populiacijų organizmų tarpusavio ryšius.
7.7. Paaiškinti žmogaus veiklos įtaką vietinei aplinkai ir visam pasauliui.	7.7.1. Apibūdinti globalines aplinkos problemas: klimato kaitą, rūgščių kritulių problemą, ozono sluoksnio plonėjimą, paviršinių vandenų ir dirvos užterštumą, susieti jas su Lietuvos ekologine situacija, nagrinėti šių problemų priežastis ir sprendimo būdus. 7.7.2. Analizuoti žmogaus veiklos įtaką Lietuvos biologinei įvairovei ir jos išsaugojimo galimybes.

5.4.1.2. Turinio apimtis

Šioje dalyje smulkiau nurodomas visų veiklos sričių biologijos bendrojo kurso turinys.

5.4.1.2.1. Metodologiniai biologijos klausimai

Biologinis pasaulio pažinimas: biologiniai terminai, tyrimų atlikimas, biologinių tekstų nagrinėjimas. Biologinių tyrimo metodų pagrindai, šių metodų galimybės, jų nauda, galimi pavojai ir žala gamtai, įtaka socialinei, kultūrinei aplinkai.

Biologijos mokslo raida ir reikšmė visuomenės gyvenimui; moksliniai atradimai ir asmenybės; Lietuvos mokslininkų vaidmuo ir vieta biologijos mokslo raidoje: nagrinėjama kiekvienoje veiklos srityje, siejant su konkrečiais objektais, reiškiniais ar procesais.

5.4.1.2.2. Ląstelė – gyvybės pagrindas

Angliavandeniai ir jų funkcijos. Baltymai: hemoglobinas, virškinimo fermentai, kalogenas. Lipidai ir jų funkcijos. Nukleorūgščių DNR ir RNR sandara. Vandens reikšmė ląstelėi.

Prokariotinės ir eukariotinės ląstelės, jų sandara ir funkcijos. Augalų ir gyvūnų audinių pavyzdžiai.

Ląstelės plazminės membranos sandara. Pasyvioji ir aktyvioji pernaša.

Fermentų veikimas ir jų panaudojimas pramonėje.

ATP reikšmė. Viduląstelinis kvėpavimas. Energijos panaudojimas organizme. Anaerobinis kvėpavimas. Fotosintezės procesas. Fotosintezės ryšys su augalų ir gyvūnų ląstelėse vykstančiais procesais.

5.4.1.2.3. Organizmų požymių paveldėjimas ir genų technologijos

DNR kaip genetinės informacijos nešėjas. DNR dvigubėjimas ir seserinės chromatidės. Genas – genetinės informacijos vienetą. Baltymų sintezė.

Interfazė ir mitozė. Mejozė – lytinių ląstelių susidarymas ir genetinė įvairovė. Kombinacinis kintamumas.

Genotipas ir fenotipas. Homozigotiniai ir heterozigotiniai organizmai. Genetikos uždaviniai: monohibridinis, su lytimi sukibusių genų ir kraujo grupių paveldėjimas. Genealoginio medžio schemos.

Augalų vegetatyvinis dauginimasis ir dauginimasis sėklomis. Žmogaus apvaisinimas ir gemalo vystymasis, placentos vaidmuo. Tabako, alkoholio ir narkotinių medžiagų poveikis žmogaus gemalo vystymuisi. Hormonų vaidmuo žmogaus organizmui. Nevaisingumo problema. Šeimos planavimas ir kontracepcija.

Paveldimos ligos ir genetiniai tyrimai.

5.4.1.2.4. Medžiagų apykaita ir pernaša

Dujų apykaita ir vandens organizmų (vienaląsčių, vandens kirmėlių, žuvų) bei sausumos organizmų (žmogaus) prisitaikymai ją vykdyti: kvėpavimo organai ir alveolių sandara.

Augalų prisitaikymai vykdyti fotosintezę.

Žmogaus kraujotakos sistema. Širdies darbas. Kraujo sandara ir funkcijos. Kraujo donorystė. Žmogaus virškinimo procesas ir jo reikšmė. Fermentų vaidmuo virškinime.

5.4.1.2.5. Žmogaus sveikata

Šią veiklos sritį galima nagrinėti atskirai arba integruojant į kitas veiklos sritis.

Sveikos gyvensenos samprata. Maistinių medžiagų ir organizmo energijos poreikiai. Sveikos mitybos principai ir netaisyklingos mitybos pasekmės. Virškinimo sistemos sutrikimų priežastys ir būdai jų išvengti.

Taisyklingos laikysenos ir aktyvaus gyvenimo būdo reikšmė. Reguliarios mankštos poveikis. Pulso dažnio priklausomybė nuo fizinio krūvio. Rūkymo keliami pavojai kraujotakai bei kvėpavimui.

Žmogaus organizmo prisitaikymas apsaugoti nuo žalingo aplinkos poveikio. Bakterinės ir virusinės ligos. Skiepai, antibiotikai.

5.4.1.2.6. Homeostazė ir organizmo valdymas

Žmogaus organizmo vidinė terpė. Gliukozės koncentracijos kraujyje reguliavimas. Insulino gamybos sutrikimas organizme. Inkstų vaidmuo. Šlapimo susidarymas. Vandens ir druskų pusiausvyros reguliavimo svarba.

Neuronas, sinapsė ir nervinio impulso perdavimas. Reflekso lankas. Sąlyginiai ir nesąlyginiai refleksai. Galvos smegenų vaidmuo. Periferinė nervų sistema.

5.4.1.2.7. Evoliucija ir ekologija

Evoliucijos apibūdinimas ir Č. Darvinas. Paveldimas kintamumas ir gamtinė atranka. Kryptingoji atranka ir organizmų prisitaikymai. Modifikacinis kintamumas.

Rūšies sąvoka. Žmogaus evoliucija.

Organizmų klasifikavimo principai ir reikšmė. Augalų ir gyvūnų reikšmė: karalystės, tipai, skyriai ir klasės.

Bendrija. Ekosistemos ir jų biologinė įvairovė. Mitybos tinklai ir mitybos grandinės.

Gyvosios gamtos funkcinės karalijos. Mitybos lygmenys. Energijos piramidė ir energijos nuostoliai. Gamintojų, gyvaėdžių ir skaidytojų vaidmuo. Anglies ir deguonies apytaka biosferoje.

Biotinės ir abiotinės aplinkos poveikis populiacijoms. Plėšrūno ir aukos santykiai.

Globalinės aplinkos problemos ir Lietuvos ekologinė situacija. Žmogaus veiklos įtaką biologinei įvairovei.

5.4.1.3. Vertinimas

5.4.1.3.1. Toliau pateikiami apibendrinti kokybiniai mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų vertinimo aprašai. Pagal juos mokytojas numato mokinių pasiekimų vertinimo kriterijus. Patenkinamas lygis, įvertinant pažymiu, atitinka 4-5, pagrindinis – 6-8, aukštesnysis 9-10 balų.

5.4.1.3.2. Mokinių pasiekimų lygių požymiai

Pasiekimų lygiai Pasiekimų sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Žinios ir supratimas	Turi esminių žinių apie biologiją. Žinias ir supratimą parodo	Remdamasis dalykinėmis žiniomis paaiškina biologinių	Skiria, lygina, savarankiškai papildo, išplečia, tinkamai

	nurodydami ir atpažindami įvairius biologijos objektus.	reiškinių ir procesų esmę, atrenka su nagrinėjamu klausimu susijusius pavyzdžius. Atlieka standartinius skaičiavimus.	įvertina ir vartoja biologijos sąvokas. Atlieka standartinius skaičiavimus.
Taikymas	Kartais taiko esmines biologijos žinias standartinėse situacijose. Padedamas klasifikuoja ir palygina objektus, naudojasi tekstine ar grafine informacija biologiniams objektams paaiškinti ir bando kritiškai vertinti įvairiuose šaltiniuose pateiktą informaciją. Naudodamasis aprašymu padedamas kelia hipotezes, savarankiškai atlieka tiriamuosius darbus, savarankiškai daro išvadas.	Kartais taiko esmines biologijos žinias ir supratimą standartinėse situacijose. Savarankiškai klasifikuoja ir palygina objektus, naudojasi tekstine ar grafine informacija biologiniams objektams paaiškinti ir kritiškai vertina įvairiuose šaltiniuose pateiktą informaciją. Padedamas planuoja tiriamuosius darbus, savarankiškai kelia hipotezes, atlieka tyrimus, daro išvadas, išsako savo idėjas.	Dažnai taiko esmines biologijos žinias ir supratimą standartinėse situacijose. Savarankiškai klasifikuoja ir palygina objektus, naudojasi tekstine ar grafine informacija biologiniams objektams paaiškinti ir kritiškai vertina bei apibendrina įvairiuose šaltiniuose pateiktą informaciją. Savarankiškai planuoja tiriamuosius darbus, kritiškai vertina atliktų tyrimų rezultatus. Nurodo alternatyvas iškeltai hipotezei patikrinti.
Problemų sprendimas	Pastebi kelių gamtos mokslų žinių integralumą, remiasi analogija ir bendrais dėsniniais, suvokia biologijos mokslo galimybes ir bando taikyti tinkamas strategijas problemoms spręsti. Atrenka ir įvertina duomenis.	Suvokia biologijos mokslo galimybes ir taiko tinkamas strategijas problemoms spręsti. Analizuoja informaciją, argumentuotai diskutuoja klausimais neturinčiais vienareikšmiško atsakymo, apibendrina ir nustato ryšius tarp reiškinių, modeliuoja ir vertina problemines situacijas.	Geba palyginti ir įvertinti alternatyvius probleminių situacijų sprendimų būdus, argumentuotai pagrindžia pasirinktą strategiją probleminei situacijai spręsti.
Gamtamokslinis komunikavimas	Aiškiai dėsto mintis raštu. Tekste, schemose randa ir jomis remdamasis apibūdina, pagrindžia konkrečiais pavyzdžiais ir tinkamai perduoda informaciją apie biologinius objektus, procesus, dėsningumus.	Suformuluoja atsakymą, tinkamai vartoja reikšmines sąvokas, simbolius, sklandžiai išreiškia biologinį supratimą. Kūrybingai pritaiko matematikos žinias ir gebėjimus sudėtingesniems reiškiniams ir	Argumentuotai suformuluotą atsakymą iš vienos veiklos srities geba paaiškinti kitos veiklos srities kontekste. Tinkamai pritaiko ne tik matematikos gebėjimus, bet ir kitų dalykų, pvz. fizikos, sudėtingesniems reiškiniams ir

		situacijoms aiškinti.	situacijoms aiškinti.
Mokėjimas mokytis	Savarankiškai pasirenka tinkamus mokymosi šaltinius, mokymosi veiklą planuoja ir vertina, taiko tinkamas biologijos mokymosi strategijas, bando apmąstyti mokymosi procesą.	Žino savo asmenines savybes, padedančias mokytis biologijos. Kelia mokymosi tikslus, planuoja mokymosi veiklą, taiko įvairias mokymosi strategijas, apmąsto mokymosi procesą.	Tinkamai įvertindamas savo mokymosi galimybes, susikuria tik sau tinkamą mokymosi sistemą padedančią siekti užsibrėžtų rezultatų.

5.4.2. Išplėstinis kuras

5.4.2.1. Mokinių pasiekimai

1. Metodologiniai biologijos klausimai	
Nuostata Remiantis mokslo žiniomis, tyrinėti biologinius reiškinius ir procesus. Esminis gebėjimas Analizuoti mokslinius metodus ir mokslinių atradimų reikšmę biologijoje bei jų kaitos aspektus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Paaiškinti ir pritaikyti pagrindines biologijos mokslo koncepcijas ir sąvokas.	1.1.1. Nusakyti biologinius terminus: mokslinis faktas, sąvoka, objektas, procesas, reiškinys, dėsningumas, priežastis, pasekmė, modelis, hipotezė, teoriniai ir eksperimentiniai tyrimai. 1.1.2. Suprasti, analizuoti ir vertinti biologinio pobūdžio tekstus. Paaiškinti biologines temas tiek raštu, tiek žodžiu. 1.1.3. Gautų duomenų pagrindu formuluoti ir tikrinti hipotezes. 1.1.4. Paaiškinti biologinių tyrimų moralines, etines ir teises problemas.
1.2. Susiplanuoti ir atlikti biologinius tyrimus, analizuoti ir interpretuoti gautus rezultatus.	1.2.1. Apibūdinti eksperimentinio biologijos tyrimo eigą: problema, hipotezė, stebėjimas ar bandymas, rezultatai, išvados. 1.2.2. Apibūdinti biologijoje taikomus tyrimų metodus (pvz. vandens ir sausumos populiacijoms tirti). 1.2.3. Apibūdinti biologinių modelių esmę, atskleidžiant perėjimą nuo realaus biologinio reiškinio ar proceso prie biologinio modeliavimo. 1.2.4. Saugiai ir atsakingai dirbti su laboratorine ar lauko stebėjimų įranga.
1.3. Pritaikyti matematinius ir informacijos paieškos žinias ir gebėjimus tyrimų rezultatams apdoroti ir problemoms spręsti.	1.3.1. Tiksliai atlikti matavimus, apibendrinti ir atsiskaityti už gautus rezultatus. Mokėti apskaičiuoti procentus, vidurkius, santykius. Užrašyti gautus rezultatus, apdoroti juos statistikai ir pavaizduoti naudojant kompiuterines technologijas. Palyginti ir analizuoti lauko ir laboratorinius duomenis. 1.3.2. Schemiškai pavaizduoti piešiniu biologinius objektus ir reiškinius atskleidžiant turimą supratimą apie juos. 1.3.3. Naudotis kompiuterinėmis mokomosiomis programomis aiškinantis biologinius objektus ir procesus.
1.4. Kitiškai vertinti biologinius atradimus socialiniu, ekonominiu ir aplinkosaugos aspektais, diskutuoti apie šio mokslo perspektyvas.	1.4.1. Apibūdinti pagrindinius biologijos mokslo raidos dėsningumus, diskutuoti apie galimą gamtos mokslų laimėjimų taikymą visuomenės gyvenime bei pasekmes. 1.4.2. Aptarti Lietuvos mokslininkų vaidmenį biologijos mokslo raidoje. 1.4.3. Kitiškai vertinti gyvūnų naudojimą medicininiams ir

	kitiems tyrimams.
2. Ląstelė – gyvybės pagrindas	
Nuostata Suvokti ląstelę kaip mažiausią organizmo dalelę, kurioje vyksta visi gyvybiniai procesai. Esminis gebėjimas Suprasti, kad visi organizmai sudaryti iš ląstelių, paaiškinti ląstelėse vykstančių procesų reikšmę gyvybinei organizmo veiklai.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Apibūdinti organinius junginius, įeinančius į ląstelių sudėtį. Susieti šių organinių junginių bei vandens reikšmę su organizmo gyvybinėmis funkcijomis.	2.1.1. Apibūdinti angliavandenius kaip energetines, atsargines ir statybinės medžiagas ir pateikti šias funkcijas atliekančių angliavandenių pavyzdžių. Pateikti krakmolą kaip augalams būdingą ir glikogeną kaip gyvūnams būdingus, kaupiamąją funkciją atliekančius angliavandenius. Apibūdinti angliavandenių sandarą (monosacharidai, disacharidai ir polisacharidai) ir susieti su jų funkcijomis. 2.1.2. Atlikti įvairių augalinės kilmės maisto produktų tyrimus pasirinktai organinei medžiagai nustatyti. 2.1.3. Nurodyti baltymus kaip iš aminorūgščių sudarytas organines medžiagas. Nurodyti baltymų struktūras (pirminę, antrinę, tretinę ir ketvirtinę) ir atpažinti peptidinį ryšį. Remiantis baltymų pavyzdžiais (hemoglobinas, virškinimo fermentai, kalogenas, antikūnai, judėjimo baltymai – aktinas ir miozinas) apibūdinti šių baltymų funkcijas organizme: statybinę, katalizinę, apsauginę, pernašos, judėjimo. 2.1.4. Apibūdinti lipidus kaip energetines ir atsargines medžiagas. 2.1.5. Nurodyti lytinių hormonų reguliacinę funkciją. 2.1.6. Aptarti cholesterolio reikšmę žmogui. 2.1.7. Apibūdinti fosfolipidų reikšmę biologinėms membranoms susidaryti. 2.1.8. Nagrinėti DNR ir RNR sandarą bei nukleorūgščių vaidmenį baltymų sintezėje, pavyzdžiui kuriant nukleorūgščių modelius. 2.1.9. Apibūdinti elektroforezę kaip baltymų ir DNR tyrimų metodą taikomą medicinoje, pvz., kraujo cheminės sudėties nustatymui ir paveldimų ligų diagnozavimui. 2.1.10. Apibūdinti vandens reikšmę ląstelei ir susieti ją su organizmo gyvybinėmis funkcijomis: pernaša, vandens reikšmė fotosintezėje, virškinimo reakcijose, homeostazėje.
2.2. Paaiškinti ir palyginti prokariotinių ir eukariotinių ląstelių sandarą.	2.2.1. Apibūdinti citologiją kaip biologijos mokslo sritį, naudojančią įvairius metodus ląstelėms tirti. 2.2.2. Palyginti prokariotines ir eukariotines ląsteles ir nurodyti pagrindinius jų skirtumus (branduolys ir membraninės organelės). 2.2.3. Apibūdinti eukariotinės ląstelės struktūras (branduolį, citoplazmą, plazminę membraną, ląstelės sienelę, mitochondrijas, ribosomas, chloroplastus, endoplazminį tinklą, Goldžio kompleksą, lizosomas, vakuoles), atpažinti jas paveiksluose ir schemose ir apibūdinti jų funkcijas ląstelėje. 2.2.4. Palyginti augalų, gyvūnų ir grybų ląsteles, apibūdinant jų panašumus ir skirtumus (ląstelės sienelė, centrinė vakuolė, chloroplastai). 2.2.5. Remiantis audinių pavyzdžiais (pavyzdžiui, augalų – vandens ir rėtinių indų, statinio mezofilio, gyvūnų – kraujo,

	epitelinio, nervinio, skersaruožio raumens) susieti ląstelių sandarą su audinių funkcijomis. 2.2.6. Protisto pavyzdžiu apibūdinti vienaląsčio organizmo prisitaikymą vykdyti visas gyvybines funkcijas. 2.2.7. Mikroskopu stebėti ląsteles ir audinius, atpažinti ląstelių struktūras, schemiškai pavaizduoti jas piešiniu. Išsiaiškinti šviesinio mikroskopo naudojimo galimybes ląstelių tyrimams. Nagrinėjant elektroniniu mikroskopu darytas nuotraukas, palyginti šviesinio ir elektroninio mikroskopų naudojimo galimybes ląstelių tyrimams.
2.3. Paaiškinti plazminės membranos sandarą ir susieti ją su pasyviaja ir aktyviaja pernaša.	2.3.1. Paveiksluose atpažinti ląstelių plazminę membraną ir remiantis supratimu apie organinius junginius, apibūdinti jos sandarą. 2.3.2. Apibūdinti plazminę membraną sudarančių fosfolipidų bei membranos baltymų savybes ir susieti jas su medžiagų pernaša. 2.3.3. Remiantis pavyzdžiais paaiškinti osmoso (pvz. vandens įsiurbimas šaknimis), difuzijos (pvz. dujų apykaita), egzocitozės (pvz. fermentų išskyrimas), endocitozės (pvz. bakterijų įtraukimas į fagocitą) ir aktyviosios pernašos (pvz. kalio-natrio jonų pernaša neuronuose) reikšmę organizmui. 2.3.4. Atliekant bandymą, susieti turgorą ir plazminę membraną su osmoso reiškiniu. Išsiaiškinti, kaip vandens pernaša per plazminę membraną priklauso nuo koncentracijų skirtumo ląstelėje ir jos aplinkoje. 2.3.5. Remiantis supratimu apie plazminės membranos sandarą, apibūdinti medicinoje ir moksliniuose tyrimuose taikomo užšaldymo proceso reikšmę audinių ir organų transplantacijoje.
2.4. Apibūdinti fermentus ir jų veikimo principą.	2.4.1. Apibūdinti fermentus kaip biologinius katalizatorius, sumažinančius reakcijoms pradėti reikalingos energijos kiekį. 2.4.2. Remiantis „spynos ir rakto“ teorija, apibūdinti fermentų veikimo specifiką, pavyzdžiui, pepsinas katalizuoja tik baltymų skaidymą, amilazė katalizuoja tik krakmolo skaidymą. 2.4.3. Nagrinėti fermentų panaudojimą maisto ar kitose Lietuvos pramonės šakose, pavyzdžiui: sūrų, sirupo, sulčių, saldinių gamyboje, odos apdirbime ar kt. 2.4.4. Atliekant bandymą, pavyzdžiui naudojant bulvių ar kepenų katalazę, aiškintis kaip gali būti nustatomas fermento aktyvumas ir jo priklausomybė nuo aplinkos sąlygų, pavyzdžiui, temperatūros, pH, substrato koncentracijos.
2.5. Paaiškinti energijos ir medžiagų virsmus ląstelėje ir organizme.	2.5.1. Apibūdinti energijos būtinumą organizmui ir apibūdinti ATP, kaip universalų energijos nešiklį, kurio energija naudojama ląstelių gyvybiniams procesams. 2.5.2. Apibūdinti viduląstelinį kvėpavimą kaip kontroliuojamą procesą, kurio metu oksiduojuant gliukozę išsiskiria energija, reikalinga ląstelės gyvybinei veiklai. 2.5.3. Apibūdinti ląstelių citoplazmoje vykstančią glikolizę. Nurodyti mitochondrijose vykstančio kvėpavimo etapus: Krebso ciklą bei elektronų pernašos grandinę ir jų reikšmę ATP sintezėje. 2.5.4. Susieti energijos panaudojimą organizme, pavyzdžiui su raumenų darbu, nervinio signalo perdavimu, baltymų sinteze. 2.5.5. Apibūdinti anaerobinį kvėpavimą kaip kvėpavimą be deguonies ir susieti šį energijos gavimo būdą su organizmų

	prisitaikymu apsirūpinti energija trūkstant deguonies. Palyginti aerobinį ir anaerobinį kvėpavimą. 2.5.6. Paveiksluose atpažinti ir apibūdinti mitochondrijos sandarą, susiejant ją su mitochondrijoje vykstančiais procesais. 2.5.7. Apibūdinti fotosintezę kaip augalų ląstelėse vykstantį procesą, kurio metu šviesos energija vartojama organinėms molekulėms sintetinti. Susieti šių molekulių panaudojimą su augalo augimu: naujų ląstelių susidarymu, viduląstelinio kvėpavimo ir medžiagų kaupimu. 2.5.8. Paveiksluose atpažinti ir apibūdinti chloroplasto sandarą, susiejant ją su chloroplaste vykstančiais procesais bei chlorofilo funkcija. 2.5.9. Apibūdinti nuo šviesos priklausančias ir nuo šviesos nepriklausančias fotosintezės reakcijas. 2.5.10. Atliekant fotosintezės tyrimą išsiaiškinti fotosintezės reakcijos greičio priklausomybę nuo šviesos intensyvumo arba temperatūros. 2.5.11. Susieti šviesos intensyvumą su augalo augimu ir didesnio derliaus gavimu. 2.5.12. Susieti fotosintezės procesą augaluose su gliukozės ir deguonies panaudojimu gyvūnų ląstelėse. 2.5.13. Remiantis supratimu apie viduląstelinio kvėpavimo procesą, aptarti jo taikymą biotechnologijoje, pavyzdžiui alaus, biodegalų ar kt.
3. Organizmų požymių paveldėjimas ir genų technologijos	
Nuostatos Suvokti dauginimosi reikšmę organizmų išlikimui. Kitiškai vertinti biotechnologijų taikymą. Esminis gebėjimas Apibūdinti genų vaidmenį informacijos saugojime ir perdavime bei jų panaudojimą biotechnologijose.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Paaiškinti geno veikimą ir genomą.	3.1.1. Apibūdinti DNR kaip chromosomų sudedamąją dalį ir genetinės informacijos nešėją. 3.1.2. Susieti DNR dvigubėjimą su seserinių chromatidžių susidarymu. 3.1.3. Apibūdinti geną kaip genetinės informacijos vienetą ir kaip DNR atkarpą, kurioje yra informacija reikalinga atitinkamam baltymui susintetinti. Apibūdinti genetinį kodą ir paaiškinti jo universalumą. 3.1.4. Apibūdinti, kaip perduodama informacija vykstant baltymų sintezei. Nurodyti geno ir polipeptidinės grandinės ryšį. Paaiškinti, kaip susidaro polipeptidinė grandinė. 3.1.5. Apibūdinti genomą, kaip genų rinkinio visumą, būdingą visai biologinei rūšiai.
3.2. Susieti replikacijos procesą su naujų ląstelių susidarymu.	3.2.1. Apibūdinti ląstelės ciklo etapą – interfazę. Apibūdinti procesus, vykstančius ląstelėje mitozės metu. 3.2.2. Nurodyti ląstelės ciklą kaip kontroliuojamą procesą ir susirgimą vėžiu kaip nekontroliuojamo ląstelių dalijimosi rezultatą. 3.2.3. Apibūdinti replikacijos procesą. Apibūdinti komplementarumo reikšmę replikacijoje. 3.2.4. Susieti mejozę su lytinių ląstelių susidarymu ir organizmų genetinė įvairovė. Paaiškinti krosingoverio procesą.

	3.2.5. Susieti kombinacinį kintamumą su mejoze. Apibūdinti kombinacinio kintamumo reikšmę evoliucijai bei selekcijai. 3.2.6. Apibūdinti genų ir chromosomų mutacijas ir jų atsiradimo priežastis.
3.3. Paaiškinti organizmų požymių paveldėjimą ir kintamumą.	3.3.1. Apibrėžti genotipą ir fenotipą. Apibūdinti genų ir chromosomų vaidmenį susidarant homozigotiniams ir heterozigotiniams organizmams ir susieti su požymių paveldėjimu. 3.3.2. Paaiškinti alelių sąveiką per nepilną dominavimą. 3.3.3. Nagrinėti genetiniais simboliais pavaizduotas kryžminimo schemas, spręsti genetikos uždavinius: monohibridinio, dihibridinio, analizuojamojo kryžminimo, su lytimi sukibusių požymių ir kraujo grupių paveldėjimo. 3.3.4. Nagrinėti ir sudaryti genealoginio medžio schemas.
3.4. Susieti ir palyginti įvairių organizmų dauginimąsi.	3.4.1. Susieti augalų vegetatyvinį dauginimąsi su požymių pastovumu ir dauginimąsi sėklomis su požymių kintamumu. 3.4.2. Apibūdinti apdulkinimo, apvaisinimo ir sėklų platinimo reikšmę augalų įvairovei ir išplitimui. 3.4.3. Atliekant bandymą apibūdinti dygstančioje sėkloje vykstančius procesus ir susieti juos su sėklų dygimui reikiamomis sąlygomis. 3.4.4. Palyginti vidinį ir išorinį gyvūnų apvaisinimą, tiesioginį ir netiesioginį poembrioninį vystymąsi. 3.4.5. Apibūdinti žmogaus gemalo vystymąsi iki gimimo. 3.4.6. Paaiškinti tabako, alkoholio ir narkotinių medžiagų, medikamentų bei stresų poveikį žmogaus gemalo vystymuisi. 3.4.7. Suprasti hormonų vaidmenį bręstant mergaitėms ir berniukams bei vyro ir moters dauginimosi funkcijoms. Apibūdinti moters lytinio (mėnesinių) ciklo eigą bei reikšmę apvaisinimui. 3.4.8. Aptarti žmonių nevaisingumo priežastis ir diskutuoti apie priemones šiai problemai spręsti. 3.4.9. Pateikti po keletą šeimos planavimo ir kontracepcijos būdų. Diskutuoti etiniais šeimos planavimo ir kontracepcijos klausimais.
3.5. Argumentuotai diskutuoti genų technologijų taikymo medicinoje ir žemės ūkyje klausimais.	3.5.1. Apibūdinti žmogaus genomo projektą, kaip svarbų šiuolaikinės genetikos pasiekimą ir jo reikšmę diagnozuojant bei gydant genetinius susirgimus. 3.5.2. Nurodyti rekombinantinės DNR svarbą genų technologijoje. 3.5.3. Rengiant pranešimus apie genų inžinerijos pasiekimus ir iškilusius klausimus, aptarti genetiškai modifikuotų (transgeninių) organizmų kūrimą. 3.5.4. Argumentuotai diskutuoti apie augalų ir gyvūnų klonavimą bei su tuo susijusiais etiniais, ekologiniais ar kitais klausimais. 3.5.5. Analizuoti kamieninių ląstelių panaudojimo galimybes pažeistų audinių, organų atstatymui ar susirgimų gydymui.
4. Medžiagų apykaita ir pernaša	
Nuostata Suprantant įvairių organizmų prisitaikymus, saugoti gyvybę. Esminis gebėjimas Apibūdinti organizmų prisitaikymą vykdyti dujų apykaitą ir medžiagų pernašą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Apibūdinti organizmų prisitaikymą vykdyti dujų apykaitą vandenyje.	4.1.1. Apibūdinti dujų apykaitą kaip procesą, kurio metu dujos patenka į organizmą ar ląstelę ir išeina iš jų. 4.1.2. Aptariant konkrečius pavyzdžius apibūdinti organizmų

	prisitaikymus (didelis paviršiaus plotas tūrio atžvilgiu, plonas ir drėgnas paviršius, koncentracijos gradiento palaikymas) vykdyti dujų apykaitą vandenyje, pavyzdžiui dujų difuzija vienaląsčiuose, kvėpavimas žiaunomis žuvyse. 4.1.3. Remiantis varlės pavyzdžiu, paaiškinti kaip šių gyvūnų kvėpavimo sistema užtikrina tinkamą dujų apykaitą vandenyje ir pereinant gyventi į sausumą.
4.2. Apibūdinti organizmų prisitaikymą vykdyti dujų apykaitą sausumoje.	4.2.1. Remiantis vabzdžių pavyzdžiu, paaiškinti kaip šių gyvūnų kvėpavimo sistema užtikrina tinkamą dujų apykaitą sausumoje. 4.2.2. Remiantis žmogaus kvėpavimo organų sandaros pavyzdžiu (naudojantis paveikslais, schemomis, muliažais, kompiuteriniais mokomaisiais objektais arba kvėpavimo tyrimais), paaiškinti, kaip oras patenka į žmogaus plaučius ir kaip iš jų pasišalina. 4.2.3. Susieti alveolių sandarą (didelis paviršiaus plotas tūrio atžvilgiu, plonas ir drėgnas paviršius, koncentracijos gradiento palaikymas) su plaučiuose vykstančia dujų difuzija. 4.2.4. Apibūdinti, kaip žmogaus kvėpavimo organai (pvz. dėka virpamojo epitelio) yra prisitaikę prie įkvepiamo oro kokybės gerinimo.
4.3. Susieti augalų organų – šaknies, stiebo ir lapo prisitaikymą vykdyti medžiagų pernašą.	4.3.1. Susieti dujų ir vandens pernašą augaluose su fotosintezė. 4.3.2. Atliekant medžiagų judėjimo augalo stiebu tyrimą, išsiaiškinti, pavyzdžiui, apytakos audinių išsidėstymą stiebe, medžiagų judėjimo kryptis augale ir aptarti, kaip šių tyrimų rezultatai galėtų būti pritaikomi sodininkystėje, pavyzdžiui, skiepijant, genėjant augalus, apsaugant sodinukų stiebus juos aprišant. 4.3.3. Atliekant transpiracijos tyrimą, išsiaiškinti lapo paviršiaus ploto ir aplinkos sąlygų, pavyzdžiui, temperatūros, vėjo ar drėgmės, įtaką vandens pernašai augaluose.
4.4. Susieti žmogaus kraujotaką su prisitaikymu vykdyti medžiagų pernašą bei organizmo apsaugą.	4.4.1. Naudojantis paveikslais, schemomis, muliažais ar kompiuteriniais mokomaisiais objektais, apibūdinti žmogaus kraujotaką, kaip uždara sistemą, kurioje dėka širdies darbo kraujas teka dviem kraujo apytakos ratais ir išnešioja skirtingas medžiagas po organizmą. 4.4.2. Nagrinėjant kraujotakos sutrikimus, pavyzdžiui, padidėjusį kraujospūdį, insultą, infarktą arba trombozę, aiškintis kraujotakos svarbą žmogaus organizmui. 4.4.3. Aiškintis širdies darbo ciklą nagrinėjant elektrokardiogramas. 4.4.4. Apibūdinti kraujo sandarą ir analizuojant kraujo tyrimo rezultatus, aiškintis kaip kraujo sudėties pokyčiai, pavyzdžiui, sumažėjęs hemoglobino kiekis, padidėjęs leukocitų skaičius ar sumažėjęs trombocitų skaičius gali turėti įtakos organizmui. Deguonies pernašą susieti su eritrocitų sandara ir juose esančiu hemoglobinu, leukocitus – su imunitetu, trombocitus – su kraujo krešėjimui. 4.4.5. Apibūdinti žmogaus organizmo vidinę terpę kaip sistemą, kurioje kraujas, limfa ir audinių skystis dalyvauja medžiagų pernašoje. 4.4.6. Apibūdinti A, B, O sistemos ir Rh kraujo grupes ir diskutuojant argumentuotai išreikšti savo nuomonę apie kraujo donorystę.

4.5. Paaiškinti virškinimo reikšmę žmogaus organizmui.	4.5.1. Naudojantis paveikslais, schemomis, muliažais, interaktyviais kompiuteriniais objektais, ar tyrimais apibūdinti žmogaus virškinimą kaip procesą, kurio metu fermentų pagalba maisto medžiagos yra skaidomos. Susieti plonosios žarnos sandarą su maisto medžiagų įsiurbimu. 4.5.2. Remiantis supratimu apie įsiurbtų medžiagų panaudojimą ląstelėse, paaiškinti virškinimo reikšmę organizmui.
5. Žmogaus sveikata	
Nuostata Saugoti savo ir kitų žmonių sveikatą. Esminis gebėjimas Paaiškinti veiksnius ir jų įtaką žmogaus sveikatai.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
5.1. Apibrėžti sveikatą ir sveiką gyvenseną	5.1.1. Aptarti sveikatos ir sveikos gyvensenos sampratas. Paaiškinti sveikatos saugojimo ir tausojimo būdus, naudą. 5.1.2. Susieti gerą fizinę savijautą ir psichologinę būseną. 5.1.3. Apibūdinti užkrečiamųjų ir neužkrečiamųjų susirgimų paplitimus pasaulio šalyse (mažai išsivysčiusiose, vidutiniškai išsivysčiusiose ir išsivysčiusiose šalyse).
5.2. Paaiškinti maistinių medžiagų ir energijos poreikį.	5.2.1. Remiantis supratimu apie organines, neorganines medžiagas bei cheminius junginius, aptarti aminorūgščių, riebalų rūgščių bei vitaminų reikšmę kasdienėje mityboje. Kitiškai vertinti maiste esančių maisto priedų, žymimų raide E, poveikį sveikatai. 5.2.2. Remiantis vainikinių širdies arterijų ligų bei jas sukeliančių rizikos veiksnių pavyzdžiu aptarti ir diskutuoti apie netaisyklingos mitybos pasekmes.
5.3. Paaiškinti reguliarios mankštos poveikį atramos ir judėjimo, širdies ir kraujagyslių, kvėpavimo sistemų veiklai ir įvertinti kokią įtaką šis poveikis turi žmogaus sveikatai.	5.3.1. Remiantis supratimu apie atramos ir judėjimo sistemą, aiškinti taisyklingos laikysenos ir aktyvaus gyvenimo būdo reikšmę žmogaus sveikatai. 5.3.2. Remiantis supratimu apie dujų apykaitą tarp alveolių ir kraujo, tarp kraujo ir organizmo audinių ląstelių, apibūdinti sporto įtaką viso organizmo ištvermei didinti. 5.3.3. Atliekant plaučių tūrio matavimo tyrimus ar analizuojant įvairiuose šaltiniuose pateiktą informaciją apibūdinti gyvybinę plaučių talpą. 5.3.4. Remiantis supratimu apie širdies sandarą ir širdies darbo ciklą, paaiškinti sistolinį ir diastolinį kraujo spaudimą. 5.3.5. Remiantis plaučių emfizemos, aterosklerozės ar širdies ligomis nagrinėti rūkymo poveikį įvairioms žmonių grupėms.
5.4. Apibūdinti kaip žmogaus organizmas yra prisitaikęs apsaugoti nuo žalingo mikroorganizmų poveikio ir įvardinti priemones naudojamąs profilaktikai.	5.4.1. Remiantis pavyzdžiais apibūdinti, kaip žmogus yra apsaugotas nuo žalingo aplinkos poveikio (oda, gleivinė, kraujo sandara, skrandžio rūgštis). 5.4.2. Apibūdinti bakterijų dauginimuisi įtakos turinčius veiksnius. Nagrinėjant praktinius pavyzdžius, aiškinti mikroorganizmų kultūrų auginimą ir jų panaudojimą biotechnologijose. 5.4.3. Nagrinėti viruso sandarą ir ŽIV pavyzdžiu paaiškinti virusų dauginimąsi ir plitimą. 5.4.4. Naudojantis Lietuvos AIDS centro ir kitų įstaigų parengta medžiaga, nagrinėti ŽIV ir AIDS profilaktiką. 5.4.5. Paaiškinti antikūno ir antigeno sąveikos mechanizmą. 5.4.6. Nagrinėti antibiotikų veikimo principą ir paaiškinti organizmo atsparumą antibiotikams.

6. Homeostazė ir organizmo valdymas	
Nuostata Suvokti organizmų sandaros ir funkcijų vienovę.	
Esminis gebėjimas Apibūdinti organizmo veiklos reguliavimą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
6.1. Apibūdinti homeostazę ir jos svarbą organizmams	6.1.1. Apibūdinti organizmo vidinę terpę: kraują, limfą ir audinių skystį - kaip vieningą sistemą ir homeostazę – kaip dinaminį šios sistemos pastovumo palaikymą. 6.1.2. Apibūdinti organizmo homeostazės reguliavimą neigiamojo grįžtamojo ryšio principu. Apibūdinti reguliavimo sistemos sandarą: receptorius, valdymo centras, efektorius. 6.1.3. Remiantis žmogaus pavyzdžiu paaiškinti, kodėl aktyvios fizinės veiklos metu organizme išsiskiria daugiau šilumos ir kaip tuo metu palaikoma pastovi kūno temperatūra. Apibūdinti pagumburio ir odos vaidmenį termoreguliacijoje. 6.1.4. Remiantis pavyzdžiais, apibūdinti elgsenos svarbą termoregulacijai. 6.1.5. Apibūdinti, kaip veikiant insulinui ir gliukagonui reguliuojama gliukozės koncentracija kraujyje. Susieti gliukozės koncentracijos reguliavimą karujyje su kasos ir kepenų veikla bei kraujotaka. 6.1.6. Naudojantis cukraligės pavyzdžiu, kuomet sutrinka insulino gamyba organizme, išsiaiškinti šio sutrikimo priežastis ir pasekmes organizmui (regėjimui, širdies veiklai ar kt.). 6.1.7. Diskutuoti apie diabetu sergančių žmonių gausėjimo priežastis Lietuvoje ir visame pasaulyje.
6.2. Paaiškinti medžiagų šalinimą ir osmoreguliaciją jas susiejant su nefrono sandaros ypatybėmis.	6.2.1. Apibūdinti inkstą, kaip organą, sudarytą iš daugybės nefronų, kuriame susidaro šlapimas ir reguliuojama vandens ir druskų pusiausvyra organizme. 6.2.2. Naudojantis paveikslais, schemomis, muliažais ar interaktyviais kompiuteriniais objektais aiškintis šlapimo susidarymą. 6.2.3. Analizuojant šlapimo tyrimo rezultatus aiškintis, kaip šlapimo sudėties pokyčiai, pavyzdžiui, gliukozės, baltymų ar kraujo ląstelių atsiradimas šlapime, gali būti panaudojami diagnozuojant sutrikimus. 6.2.4. Susieti inkstų veiklą su vandens ir druskų pusiausvyros organizme palaikymu. Remiantis pavyzdžiu, kai, padidėjus druskų koncentracijai kraujyje, audinių ląstelės dehidratuoja, paaiškinti vandens ir druskų pusiausvyros reguliavimo svarbą organizme. 6.2.5. Analizuoti dializės panaudojimą, sutrikus inkstų veiklai, kai kraujyje ima kauptis šalinimo medžiagos ir nebepalaikoma vandens ir druskų pusiausvyra. Diskutuoti apie inkstų donorystės svarbą gelbstint kitų žmonių sveikatą ar gyvybę. 6.2.6. Dykumos ir vandens žinduolio pavyzdžiu paaiškinti, kaip skirtingoje aplinkoje gyvenantys gyvūnai yra prisitaikę reguliuoti vandens ir druskų pusiausvyrą organizme.
6.3. Paaiškinti kaip nervų sistema valdo ir koordinuoja mūsų veiksmus priimdama dirgiklius, apdorodama	6.3.1. Apibūdinti neuroną, kaip nervų sistemos funkcinį vienetą. Susieti neurono sandarą su jo atliekama funkcija – nervinio impulso perdavimu. Apibūdinti refleksą lanką. Skirti sąlyginius ir nesąlyginius refleksus.

informaciją ir sukeldama atsakus.	6.3.2. Paaiškinti sinapsės sandarą ir nervinio signalo perdavimą sinapsėje. Aptarti narkotinių medžiagų poveikį nervinio signalo perdavimui sinapsėse. 6.3.3. Apibūdinti svarbiausius receptorių tipus: chemoreceptorius, fotoreceptorius, termoreceptorius ir mechanoreceptorius. 6.3.4. Remiantis pavyzdžiu, apibūdinti centrinės nervų sistemos vaidmenį nevalingų refleksų susidaryme. 6.3.5. Remiantis tarpšonkaulinių raumenų ir diafragmos susitraukimo reguliavimo pavyzdžiu paaiškinti, kaip nervų sistema dalyvauja valdant kvėpavimo judesius. 6.3.6. Naudojantis paveikslais, schemomis, muliažais ar interaktyviais kompiuteriniais objektais ar atliekant tyrimą, paaiškinti kaip žmogaus akis yra prisitaikysiu matyti ryškų vaizdą. Aptarti priežastis, dėl kurių gali pablogėti regėjimas, ir teikti siūlymus kaip būtų galima išvengti regėjimo sutrikimų. 6.3.7. Naudojantis paveikslais, schemomis, muliažais ar interaktyviais kompiuteriniais objektais aiškintis, kaip centrinės nervų sistemos dalys dalyvauja: pilgosios smegenys – kvėpavimo refleksų susidaryme, tarpinės smegenys – homeostazėje ir smegenėlės – koordinuojant tikslius kūno judesius. 6.3.8. Apibūdinti didžiuosius pusrutulius, kaip centrinės nervų sistemos dalį, atsakingą už sąmoningą žmogaus veiklą. 6.3.9. Aiškintis nervo sandarą ir naudojantis paveikslais, schemomis ar muliažais susieti ją su periferinės nervų sistemos funkcija perduoti nervinius impulsus iš centrinės nervų sistemos į organus ir atgal.

7. Evoliucija ir ekologija

Nuostatos

Suprasti, kad biologinę įvairovę lemia genai ir aplinka. Suvokti, kad gamta yra vientisa ir darniai veikianti sistema.

Esminiai gebėjimai

Apibūdinti paveldimą kintamumą, gamtinę atranką ir jos reikšmę evoliucijoje. Apibūdinti organizmų sisteminimo reikšmę tyrinėjant gyvąją gamtą.

Gebėjimai	Žinios ir supratimas
7.1. Susieti paveldimą kintamumą su evoliucijos procesu.	7.1.1. Apibūdinti evoliuciją, kaip populiacijose vykstantį prisitaikymo prie kintančios aplinkos procesą ir nurodyti, kad Č. Darvinas pirmasis pasiūlė idėją, kad rūšys atsiranda vykstant gamtinei atrankai. 7.1.2. Susieti paveldimą kintamumą – naujų genų kombinacijų susidarymą ir mutacijas su organizmų genetinė įvairove. 7.1.3. Susieti organizmų genetinę įvairovę su gamtine atranka, kai organizmai, įgyję naujų požymių, padedančių geriau prisitaikyti prie aplinkos, turi didesnes galimybes patys išlikti ir palieka prisitaikiusius palikuonis. 7.1.4. Nagrinėjant pavyzdžius, susieti gamtinės atrankos formas: stabilizuojančiąją (stabilizuojamąją), kryptingąją (kreipiančiąją) ir išskiriančiąją (skaldančiąją) su naujų rūšių susidarymu. 7.1.5. Aiškintis, kaip naujos rūšys atsiranda dėl populiaciją padalijusių fizinių barjerų ir dėl atsiradusios biologinės izoliacijos. 7.1.6. Atliekant tyrimą, nubraižyti pavyzdžiui, medžio lapų ilgio variacines kreives ir remiantis gautais rezultatais apibūdinti modifikacinį kintamumą, kaip atsaką į pasikeitusias aplinkos

	sąlygas.
7.2. Apibūdinti, kad naujos rūšies atsiradimas yra evoliucijos rezultatas.	7.2.1. Apibūdinti rūšį kaip visumą individų, kurie gali gyventi tam tikrose aplinkos sąlygose (rūšies ekologinėje nišoje), kryžmintis tarpusavyje ir palikti vaisingų palikuonių. 7.2.2. Apibūdinti, kad skirtingos rūšys, išsivysčiusios iš to paties protėvio, turi bendrus genus ir panašią sandarą. 7.2.3. Nagrinėti žmogaus (nuo <i>Homo erectus</i>) evoliuciją, kaip ilgai trunkantį procesą, kurį galima aiškinti remiantis pavyzdžiui: paleontologiniais, lyginamosios anatomijos ar embriologijos duomenimis.
7.3. Paaikškinti sistematikos reikšmę biologijoje.	7.3.1. Apibūdinti ląstelinę sandarą kaip vieną iš požymių, pagal kurį organizmai skirstomi į karalystes. 7.3.2. Apibūdinti organizmų klasifikavimą, kaip hierarchinės organizmų grupių klasifikacinės sistemos sudarymą (hierarchija, kai organizmų grupės išrikiuojamos skirtingomis pakopomis arba rangais: karalystė, tipas arba skyrius, klasė, būrys arba eilė, šeima, gentis ir rūšis). 7.3.3. Remiantis Lietuvoje paplitusiais pavyzdžiais apibūdinti 5 karalysčių (monerų, protistų, grybų, augalų ir gyvūnų), tipų (kirmėlių, nariuotakojų ir chordinių), skyrių (samanų, sporinių induočių, pušūnų ir magnolijūnų), klasių prisitaikymus gyventi tam tikroje aplinkoje ir reikšmę gamtoje ir žmogaus gyvenime. 7.3.4. Diskutuoti apie organizmų atpažinimo ir klasifikavimo praktinę naudą žemdirbystėje, farmacijoje, pramonėje, teismo medicinoje, aplinkos taršai įvertinti.
7.4. Paaikškinti biologinės įvairovės svarbą ekosistemoms.	7.4.1. Apibūdinti bendriją, kaip tam tikroje buveinėje gyvenančių organizmų visumą. 7.4.2. Remiantis pavyzdžiais paaikškinti, kad ekosistemose įvairias rūšis sieja mitybos tinklas ir kiekviena rūšis dažniausiai priklauso nuo daugelio kitų. Kadangi kiekviena rūšis paprastai dalyvauja keliose skirtingose mitybos grandinėse, biologinė įvairovė ekosistemose yra labai svarbi. 7.4.3. Sudaryti mitybos tinklus susiejant bendrijos organizmus. 7.4.4. Remiantis pavyzdžiais (ežero pelkėjimas, kopų apaugimas) apibūdinti daigiametę bendrijų kaitą.
7.5. Apibūdinti skirtingus mitybos būdus ir jų lygmenis.	7.5.1. Apibūdinti gyvosios gamtos funkcines karalijas ir paaikškinti, kaip šių karalių atstovai yra tarpusavyje susiję ekosistemose. 7.5.2. Apibūdinti saprofitinį mitybos būdą, būdingą grybams ir bakterijoms. Susieti šį mitybos būdą su organizmų (grybų ir bakterijų) ląsteline sandara. 7.5.3. Apibūdinti parazitinį mitybos būdą, būdingą grybams ir gyvūnams. Susieti šį mitybos būdą su organizmų (tam tikrų grybų ir gyvūnų) ląsteline sandara. 7.5.4. Remiantis pavyzdžiais apibūdinti mutualizmą.
7.6. Susieti medžiagų ir energijos srautus ekosistemoje su organizmų mityba, fotosinteze ir kvėpavimu.	7.6.1. Remiantis pavyzdžiu, paaikškinti mitybos grandinių ilgį ribojančius veiksnius. 7.6.2. Remiantis produkcijos piramidėmis, paaikškinti energijos virsmus ir perdavimą ekosistemose. 7.6.3. Apibūdinti anglies ir deguonies apytaką biosferoje. 7.6.4. Apibūdinti azoto apytaką biosferoje. Įvertinti skaidytojų, nitrifikuojančių, azotą fiksuojančių ir denitrifikuojančių bakterijų vaidmenį azoto apytakoje.

	7.6.5. Apibūdinti anglies, deguonies ir azoto apytakų reikšmę gamtai ir žmogui.
7.7. Paaiškinti biotinės ir abiotinės aplinkos poveikį populiacijos pokyčiams.	7.7.1. Paaiškinti, kad populiacijos individų gausumas didėja dėl gimstamumo ir imigracijos, mažėja dėl mirtingumo ir emigracijos. 7.7.2. Paaiškinti, kad populiacijos dydį tam tikru laiko momentu lemia biotinis potencialas, aplinkos pasipriešinimas ir aplinkos talpa. 7.7.3. Paaiškinti, kad aplinkos pasipriešinimas yra visi veiksniai (abiotiniai ir biotiniai), galintys stabdyti populiacijos augimą. Konkretios populiacijos pavyzdžiu paaiškinti, kaip aplinkos veiksnių poveikis populiacijai priklauso nuo populiacijos tankio. 7.7.4. Plėšrūno ir aukos ciklo pavyzdžiu parodyti glaudžius dviejų skirtingų rūšių populiacijų organizmų tarpusavio ryšius. 7.7.5. Diskutuoti, kaip biologinei apsaugai galima būtų pritaikyti plėšrūnus, parazitus ar patogenus. Pateikti konkrečių pavyzdžių.
7.8. Paaiškinti žmogaus veiklos įtaką vietinei aplinkai ir visam pasauliui.	7.8.1. Apibūdinti globalines aplinkos problemas: klimato kaitą, rūgščių kritulių problemą, ozono sluoksnio plonėjimą, paviršinių vandenų ir dirvos užterštumą, susieti jas su Lietuvos ekologine situacija, nagrinėti šių problemų priežastis ir sprendimo būdus. 7.8.2. Analizuoti žmogaus veiklos įtaką Lietuvos biologinei įvairovei ir jos išsaugojimo galimybes. 7.8.3. Diskutuoti apie priemones, kurių imamasi, kai rūšims gresia pavojus išnykti.

5.4.2.2. Turinio apimtis

Šioje dalyje nurodomas visų veiklos sričių biologijos išplėstinio kurso turinys.

5.4.2.2.1. Metodologiniai biologijos klausimai

Biologinis pasaulio pažinimas: biologiniai terminai, tyrimų atlikimas, biologinių tekstų nagrinėjimas, mokslinio pranešimo rengimas.

Biologinių tyrimo metodų pagrindai, šių metodų galimybės, jų nauda, galimi pavojai ir žala gamtai, įtaka socialinei, kultūrinei aplinkai.

Biologijos vieta modernios visuomenės gyvenime ir ryšys su naujomis technologijomis; moksliniai atradimai ir asmenybės; Lietuvos mokslininkų vaidmuo ir vieta biologijos mokslo raidoje: nagrinėjama kiekvienoje veiklos srityje, siejant su konkrečiais objektais, reiškiniais ar procesais.

5.4.2.2.2. Ląstelė – gyvybės pagrindas

Angliavandeniai (monosacharidai, disacharidai ir polisacharidai) ir jų funkcijos. Baltymų struktūros (pirminė, antrinė, tretinė ir ketvirtinė baltymų struktūros) ir pavyzdžiai: hemoglobinas, virškinimo fermentai, kalogenas, antikūnai, judėjimo baltymai – aktinas ir miozinas. Lipidai (lytiniai hormonai, cholesterolis), fosfolipidų reikšmė. Nukleorūgščių DNR ir RNR sandara ir vaidmuo baltymų sintezėje. Vandens reikšmė ląstelei.

Prokariotinių ir eukariotinių ląstelių sandara ir funkcijos. Augalų, gyvūnų ir grybų ląstelės. Augalų ir gyvūnų audinių pavyzdžiai. Vienaląsčio organizmo gyvybinės funkcijos.

Ląstelės plazminės membranos sandara. Pasyvioji ir aktyvioji pernašos. Turgoras ir plazmolizė.

Fermentų veikimo specifika. Fermentų panaudojimas pramonėje.

ATP reikšmė. Viduląstelinis kvėpavimas: glikolozė, Krebso ciklas, elektronų pernašos grandinė. Energijos panaudojimas organizme. Anaerobinis kvėpavimas. Fotosintezės procesas. Chloroplastas ir jame vykstantys procesai. Nuo šviesos priklausančios ir nepriklausančios fotosintezės reakcijos. Fotosintezės ryšys su augalų ir gyvūnų ląstelėse vykstančiais procesais.

5.4.2.2.3. Organizmų požymių paveldėjimas ir genų technologijos

DNR kaip genetinės informacijos nešėjas. DNR dvigubėjimas ir seserinės chromatidės. Genas – genetinės informacijos vienetas. Genetinis kodas. Baltymų sintezė. Polipeptidinės grandinės susidarymas.

Interfazė ir mitozė. Replikacijos ir komplementarumo reikšmė. Mejozė, lytinių ląstelių susidarymas ir genetinė įvairovė. Krosingoverio procesas. Kombinacinis kintamumas. Genų ir chromosomų mutacijos.

Genotipas ir fenotipas. Homozigotiniai ir heterozigotiniai organizmai. Genetikos uždaviniai: monohbridinis, dihibridinis, analizuojamasis, su lytimi sukibusių genų ir kraujo grupių paveldėjimas. Genealoginio medžio schemas.

Augalų apdulkinimas, apvaisinimas ir sėklų platinimas. Vidinis ir išorinis gyvūnų apvaisinimas, tiesioginis ir netiesioginis poembrioninis vystymasis. Žmogaus gemalo vystymasis iki gimimo. Tabako, alkoholio, narkotinių medžiagų, medikamentų ir streso poveikis žmogaus gemalo vystymuisi. Hormonų vaidmuo žmogaus organizmui. Moters lytinis ciklas. Nevaisingumo problema. Šeimos planavimas ir kontracepcija.

Žmogaus genomo projektas. Paveldimos ligos ir genetiniai tyrimai. Transgeninių organizmų kūrimas ir genų inžinerija. Augalų ir gyvūnų klonavimas ir su tuo susijusios problemos.

5.4.2.2.4. Medžiagų apykaita ir pernaša

Dujų apykaita ir vandens organizmų (varliagyvių, žuvų) bei sausumos organizmų (vabzdžių, žmogaus) prisitaikymai ją vykdyti. Kvėpavimo organai ir alveolių sandara.

Augalų prisitaikymai vykdyti fotosintezę. Transpiracijos reikšmė.

Žmogaus kraujotakos sistema. Širdies darbas. Kraujo sandara ir funkcijos. Kraujo, audinių skysčio ir limfos sąveika. Kraujo grupės ir kraujo donorystė.

5.4.2.2.5. Žmogaus sveikata

Šią veiklos sritį galima nagrinėti atskirai arba integruojant į kitas veiklos sritis.

Sveikos gyvensenos samprata. Užkrečiamos ir neužkrečiamos ligos.

Organinių medžiagų reikšmė kasdienėje mityboje. Netaisyklingos mitybos pasekmės.

Taisyklingos laikysenos ir aktyvaus gyvenimo būdo reikšmė. Sporto įtaka organizmo ištvermei. Gyvybinė plaučių talpa. Sistolinis ir diastolinis kraujo spaudimas. Rūkymo keliami pavojai kraujotakai bei kvėpavimui.

Žmogaus organizmo prisitaikymas apsisaugoti nuo žalingo aplinkos poveikio. Mikroorganizmų panaudojimas. Bakterinės ir virusinės ligos, ŽIV ir AIDS. Antibiotikų veikimas ir organizmų atsparumas.

5.4.2.2.6. Homeostazė ir organizmo valdymas

Organizmo reguliavimo sistemos sandara. Pagumburio ir odos vaidmuo termoreguliacijoje. Gliukozės koncentracijos kraujyje reguliavimas. Insulino gamybos sutrikimas organizme.

Inkstų vaidmuo. Šlapimo susidarymas. Vandens ir druskų pusiausvyros reguliavimo svarba.

Inkstų vaidmuo ir inkstų donorystė. Dykumų ir vandens gyvūnų prisitaikymai reguliuoti vandens ir druskų pusiausvyrą.

Neuronas, sinapsė ir nervinio impulso perdavimas. Reflekso lankas. Receptorių tipai. Centrinės ir periferinės nervų sistemų vaidmuo.

5.4.2.2.7. Evoliucija ir ekologija

Evoliucijos apibūdinimas ir Č. Darvinas. Paveldimas kintamumas. Genų ir chromosomų mutacijos. Organizmų genetinė įvairovė ir gamtinė atranka. Gamtinės atrankos formos ir naujų rūšių susidarymas. Modifikacinis kintamumas.

Rūšies sąvoka. Žmogaus evoliucija.

Organizmų klasifikavimo principai ir reikšmė. Augalų ir gyvūnų prisitaikymai: karalystės, tipai, skyriai ir klasės.

Bendrijos. Ekosistemos ir jų biologinė įvairovė. Mitybos tinklai ir mitybos grandinės.

Gyvosios gamtos funkcinės karalijos. Mitybos lygmenys. Mitybos būdai. Produkcijos piramidės ir energijos virsmai. Anglies, deguonies ir azoto apytaka biosferoje.

Biotinės ir abitinės aplinkos poveikis populiacijoms. Plėšrūno ir aukos santykiai. Biologinė apsauga.

Globalinės aplinkos problemos ir Lietuvos ekologinė situacija. Žmogaus veiklos įtaką biologinei įvairovei. Rūšių apauga.

5.4.2.3. Vertinimas

5.4.2.3.1. Toliau pateikiami apibendrinti kokybiniai mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų vertinimo aprašai. Pagal juos mokytojas numato mokinių pasiekimų vertinimo kriterijus. Patenkinamas lygis, įvertinant pažymiu, atitinka 4-5, pagrindinis – 6-8, aukštesnysis 9-10 balų.

5.4.2.3.2. Mokinių pasiekimų lygių požymiai

Pasiekimų lygiai Pasiekimų sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Žinios ir supratimas	Turi esminių žinių apie biologiją. Žinias ir supratimą parodo skirdami ir tinkamai vartodami pagrindines biologijos žinias.	Remdamasis dalykinėmis žiniomis paaiškina biologinių reiškinių ir procesų esmę, atrenka su nagrinėjamu klausimu susijusius pavyzdžius, grafiškai pavaizduoja biologinius objektus ir procesus, atlieka skaičiavimus.	Skiria, lygina, savarankiškai papildo, išplečia, tinkamai įvertina ir vartoja biologijos sąvokas. Grafiškai pavaizduoja biologinius objektus ir procesus, modeliuoja ir atlieka skaičiavimus.
Taikymas	Kartais taiko esmines biologijos žinias ir supratimą standartinėse situacijose. Padedamas klasifikuoja ir palygina objektus, naudojami tekstine ar grafine informacija biologiniams objektams paaiškinti ir kritiškai vertina bei apibendrina įvairiuose šaltiniuose pateiktą informaciją. Kelia hipotezes, pagal aprašymą savarankiškai atlieka gamtos tyrimus, padedamas juos planuoja, išsako savo idėjas.	Dažnai taiko esmines biologijos žinias ir supratimą standartinėse situacijose. Savarankiškai klasifikuoja ir palygina objektus, naudojami tekstine ar grafine informacija biologiniams objektams paaiškinti ir kritiškai vertina bei apibendrina įvairiuose šaltiniuose pateiktą informaciją. Kelia hipotezes, savarankiškai planuoja tiriamuosius darbus ir juos atlieka, formuluoja išvadas išsako savo idėjas ir prognozuoja.	Visada taiko esmines biologijos žinias ir supratimą standartinėse situacijose. Savarankiškai klasifikuoja ir palygina objektus, naudojami tekstine ar grafine informacija biologiniams objektams paaiškinti ir kritiškai vertina, apibendrina ir perteikia kitiems įvairiuose šaltiniuose pateiktą informaciją. Kelia hipotezes, savarankiškai planuoja tiriamuosius darbus ir juos atlieka, išsako savo idėjas, prognozuoja, nurodo alternatyvų iškeltai hipotezei įrodyti. Tikslingai formuluoja išvadas. Esant neatitiktims, ieško sprendimo būdų ir tyrimus kartoja.
Problemų sprendimas	Įvertina biologiją kaip mokslą svarbų	Argumentuotai diskutuoja klausimais	Analizuoja, vertina ir argumentuotai sprendžia

	gyvenimiškoms problemoms spręsti. Susieja kelių gamtos mokslų žinias, remiasi analogija ir bando taikyti dėsnius problemoms spręsti.	neturinčiais vienareikšmiško atsakymo, modeliuoja ir vertina problemines situacijas, pasirenka tinkamas strategijas joms spręsti. Vertina mokslo ir technologijų poveikį aplinkai, atsižvelgiant į ekologinius veiksnius.	iškeltas gamtos mokslų problemas, prognozuoja, kelia naujas hipotezes. Vertina mokslo ir technologijų poveikį aplinkai, atsižvelgiant į socialinius ir ekologinius veiksnius.
Gamtamokslinis komunikavimas	Suformuluoja atsakymą, tinkamai vartoja reikšmines sąvokas, simbolius, sklandžiai išreiškia biologinį supratimą. Kūrybingai pritaiko matematikos žinias ir gebėjimus sudėtingesniems reiškiniams ir situacijoms aiškinti.	Argumentuotai suformuluotą atsakymą iš vienos veiklos srities paaikšina kitos veiklos srities kontekste. Tinkamai pritaiko ne tik matematikos gebėjimus, bet ir kitų, pvz. fizikos dalyko, sudėtingesniems reiškiniams ir situacijoms aiškinti.	Argumentuotai suformuluotą atsakymą iš vienos veiklos srities geba paaikškinti kitos veiklos srities kontekste. Tinkamai pritaiko ne tik matematikos gebėjimus, bet ir kitų, pvz. fizikos dalyko, sudėtingesniems reiškiniams ir situacijoms aiškinti.
Mokėjimas mokytis	Žino savo asmenines savybes, padedančias mokytis biologijos. Kelia mokymosi tikslus, planuoja mokymosi veiklą, taiko įvairias mokymosi strategijas, apmąsto mokymosi procesą.	Tinkamai įvertindamas savo mokymosi galimybes, susikuria tik sau tinkamą mokymosi sistemą padedančią siekti užsibrėžtų rezultatų.	Supranta, kad mokydamasis įvairias biologijos sritis, gali prireikti ne vienos mokymosi strategijos. Analizuoja kitų mokinių mokymosi procesą.

IV. CHEMIJA

6. Chemija – gamtamokslinio ugdymo dalis

6.1. *Dalyko paskirtis*

6.1.1. Vidurinės mokyklos chemijos kursas skirtas testuoti gamtamokslinės ir bendrųjų kompetencijų ugdymą, nuodugniau pažinti ir suprasti įvairių medžiagų savybes ir jų kitimo dėsningumus, gamtos vieningumą ir dinamišką pusiausvyrą. Mokydamiesi chemijos mokiniai lengviau suvoks, kokią įtaką mokslas daro ekonominiams, socialiniams ir kultūriniam visuomenės vystymuisi, gamtos mokslų reikšmę išsaugant biosferą ir užtikrinant visuomenės gyvenimo kokybę – ugdysis vertybes imtis asmeninės atsakomybės už aplinkos išsaugojimą, tausoti savo ir kitų žmonių sveikatą.

6.1.2. Chemijos mokslo žinios, dėsniai ir tyrimo metodai, nagrinėjami chemijos pamokose, turėtų būti glaudžiai susieti su pagrindiniais gamtos mokslų metodologijos klausimais bei problemomis. Chemija yra eksperimentinis mokslas, todėl kokybiniai ir kiekybiniai eksperimentai, cheminių reakcijų tyrimo metodai, šiuolaikiniai medžiagų tyrimo metodai turėtų tapti integralia tiek bendrojo, tiek išplėstinio chemijos kurso dalimi. Mokiniai turi plėtoti ir tobulinti saugaus darbo laboratorijoje cheminių eksperimentų planavimo ir atlikimo gebėjimus.

6.1.3. Vidurinio ugdymo programa, apimdama paskutinį mokyklos chemijos mokymosi koncentrą, praplečia ir pagilina chemijos kurso dalis, nagrinėtas ankstesnėse klasėse. Siekiant nuosekliai išdėstyti temas, programoje nevengta pakartoti esminių chemijos terminų, sąvokų ar net dėsnių, kuriuos mokėsi žemesnėse klasėse, tačiau tam neskiriant pagrindinio laiko, tik primenant, juos mokiniams. Programoje numatoma į chemijos mokymąsi integruoti kitų dalykų pamokose įgytas žinias ir gebėjimus, taip optimizuojant mokymosi procesą ir racionaliai paskirstant laiką.

6.1.4. Vidurinėje mokykloje mokiniai gali mokytis chemijos pagal bendrojo arba išplėstinio kurso programą, arba visai jos nesimokyti.

6.1.5. Bendrojoje chemijos programoje numatomi tikslai ir uždaviniai, struktūra, ryšiai su kitais dalykais, didaktinės nuostatos, mokymosi aplinka, bendrojo ir išplėstinio kursų paskirtis, mokinių pasiekimai, mokymo turinys, vertinimas. Bendrosiose programose pateikiami mokinių pasiekimai (žinios ir supratimas, gebėjimai, nuostatos), kurių tikimasi baigiant XII klasę. Mokytojai, atsižvelgdami į mokinių poreikius, gebėjimus ir pasiekimų lygį, mokymo(si) sąlygas mokykloje, bendrųjų programų reikalavimus, pritaiko chemijos ugdymo turinį klasei (mobiliai grupei) ir pavieniams mokiniams. Formuluoju mokymosi uždavinius nusakomi mokinių pasiekimai bei vertinimo kriterijai konkrečiai pamokai.

6.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

6.2.1. Tikslas – sudaryti visiems pasirinkusiems chemijos dalyko mokymąsi mokiniams galimybę plėtoti gamtamokslinę kompetenciją, nuodugniau nagrinėjant pagrindines klasikinės ir šiuolaikinės chemijos sritis.

6.2.2. Uždaviniai. Siekdami šio tikslo mokiniai:

6.2.2.1. tyrinėdami ir analizuodami įvairias medžiagas, jų savybes ir kitimus bei gyvosios ir negyvosios gamtos reiškinius išsiugdo mokslinę pasaulėvoką ir atsakingą požiūrį į aplinką, gamtą, gyvybę, plėtoja ir gilina žemesnėse klasėse įgytus gebėjimus, įtvirtina kritinį mąstymą, savarankiškumą, plėtoja kūrybingumą ir vaizduotę, mokosi suvokti mus supančio pasaulio vientisumą;

6.2.2.2. kelia klausimus ir hipotezes, planuoja stebėjimus ir bandymus ir, saugiai naudodamiesi laboratorine įranga ir medžiagomis, juos atlieka, apibendrina gautus duomenis, vertina jų tikslumą ir patikimumą, matavimo paklaidas, pastebi ir ištaiso klaidas, formuluoja pagrįstas išvadas;

6.2.2.3. modeliuoja paprasčiausius gamtos reiškinius bei procesus, sprendžia praktinius chemijos mokslo uždavinius, pritaikydami ir kitų mokomųjų dalykų žinias bei gebėjimus;

6.2.2.4. supranta mokslo populiariuosius tekstus, prasmingai vartoja savo kalboje svarbiausias, dažniausias chemijos sąvokas ir terminus; randa, analizuoja, kaupia ir apibendrina reikiamą chemijos informaciją.

6.2.2.5. aiškinasi chemijos mokslo ir jo laimėjimais kuriamų technologijų vaidmenį žmonijos gyvenime, jų ryšį su gamtine, socialine ir kultūrine aplinka ir taiko įgytas chemijos mokslo žinias ir gebėjimus sprendžiant įvairias kasdienio gyvenimo, aplinkotyros, aplinkosaugos ir subalansuotosios plėtros problemas;

6.2.2.6. domėdamiesi chemijos mokslo istorija, moderniosiomis technologijomis ir biomedicinos mokslais, jų raida Lietuvoje ir pasaulyje, mūsų šalies prioritetinėmis fizinių, technologijos ir biomedicinos mokslų plėtotės kryptimis, susipažįsta su profesijomis, kurioms reikia chemijos žinių ir gebėjimų;

6.2.2.7. pasirenkia studijoms aukštojoje mokykloje.

6.2.3. *Dalyko struktūra*

6.2.3.1. Chemijos bendrojo kurso programą pasirenka mokiniai, kurie ateityje neplanuoja studijuoti chemijos ar imtis veiklos, susijusios su šiuo mokslu, tačiau siekia platesnio išsilavinimo šioje srityje. Bendrasis kursas padės pagilinti/praplėsti mokiniui įgytas pagrindinėje mokykloje žinias ir gebėjimus nagrinėjant chemijos dėsningumus, plėtos praktinius gebėjimus ir supratimą daryti pagrįstas išvadas ir sprendimus įvairiose gyvenimo situacijose. Šiame kurse nenumatyta nuodugniau analizuoti sudėtingų chemijos klausimų, spręsti sudėtingų uždavinių ir atlikti tyrimų, reikalaujančių išsamesnių chemijos bei kitų dalykų žinių bei gebėjimų.

6.2.3.2. Chemijos išplėstinio kurso programa suteikia mokiniams galimybę pasirinkti studijas chemijos, biochemijos, biotechnologijų, medicinos, žemės ūkio srityse arba savo profesinę veiklą susieti su šiuo mokslu. Šiame kurse giliau ir plačiau nagrinėjami sudėtingesni chemijos klausimai, sprendžiamos problemos, atliekami sudėtingesni tyrimai, reikalaujantys integruotų matematikos ir kitų dalykų žinių bei gebėjimų. Šį kursą rekomenduojama rinktis pagrindiniu ar aukštesniu pasiekimų lygiu pagrindinę mokyklą baigusiems mokiniams

6.2.3.3. Baigdamas mokyklą mokinsys gali laikyti valstybinį chemijos egzaminą, kurio užduotis rengiama įtraukiant bendrajame ir išplėstiniame kursuose apibrėžtus pasiekimus.

6.2.3.4. Mokiniam taip pat gali būti siūlomi pasirenkamieji moduliai, kurių metu būtų giliau nagrinėjama viena kuri nors chemijos sritis arba norint pereiti iš bendrojo kurso programos į išplėstinio kurso (išlyginamasis modulis).

6.2.3.5. Chemijos kurso programą sudaro šios veiklos sritys:

6.2.3.5.1. Chemijos metodologija

6.2.3.5.2. Atominė teorija. Cheminis periodiškumas

6.2.3.5.3. Cheminių reakcijų energetiniai efektai

6.2.3.5.4. Reakcijų greitis ir cheminė pusiausvyra

6.2.3.5.5. Rūgštys ir bazės

6.2.3.5.6. Oksidacijos – redukcijos reakcijos ir jų taikymas

6.2.3.5.7. Organinių junginių sandara, savybės ir taikymas

6.2.3.5.8. Gyvybės chemija

6.2.3.5.9. Šiuolaikiniai tyrimo metodai

6.2.3.5.10. Aplinkos chemija

6.2.3.6. Rekomenduojami laboratoriniai darbai bendrajame ir išplėstiniame kursams nurodyti turinio apimtyje. Esant galimybėms, siūloma, kai kuriuos eksperimentus atlikti virtualiai, naudojantis kompiuterinėmis mokomosiomis priemonėmis.

6.2.3.7. Gamtamokslinės kompetencijos struktūra

Gebėjimai ir nuostatos Veiklos sritys	Žinios ir supratimas	Taikymas	Problemų sprendimas	Gamtamokslinis komunikavimas	Mokėjimas mokytis	Nuostatos
Chemijos metodologija						
Atominė teorija. Cheminis periodiškumas						
Cheminių reakcijų energetiniai efektai						
Reakcijų greitis ir cheminė pusiausvyra						
Rūgštys ir bazės						
Oksidacijos – redukcijos reakcijos ir jų taikymas						
Organinių junginių sandara, savybės ir taikymas						
Gyvybės chemija						
Šiuolaikiniai tyrimo metodai						
Aplinkos chemija						

6.2.3.8. Apibrėžiant gamtamokslinės kompetencijos struktūrą, mokinių pasiekimai skirstomi į grupes: žinios ir supratimas, Taikymas, problemų sprendimas, gamtamokslinis komunikavimas, mokėjimas mokytis ir nuostatos. Šie pasiekimai turi būti ugdomi per visas chemijos veiklos sritis. Toliau pateikiamas detalesnis gebėjimų paaiškinimas, pritaikytas chemijai.

6.2.3.8.1. Žinias ir supratimą, apibrėžtą lentelėje „Mokinių pasiekimai“, mokiniai parodo:

- nurodydami ir apibrėždami pagrindinius chemijos faktus, dėsnius, sąvokas, procesus, pateikdami pavyzdžius;
- atpažindami cheminėse formulėse, lygtyse, tekste, paveiksluose, lentelėse, schemose, grafikuose ir diagramose pateiktus objektus bei procesus;
- apibūdindami cheminius procesus, įvairius modelius;
- paaiškindami žinomų cheminių elementų, medžiagų, junginių sandarą, savybes, panaudojimą;
- nurodydami tam tikrų cheminių elementų, medžiagų, junginių, reakcijų priklausomybę tam tikrai grupei, klasei;
- paprasčiausiais atvejais pavaizduodami duomenis schema ar grafiku, kai duomenys pateikti lentelėje.

6.2.3.8.2. Taikymo gebėjimus, apibrėžtus lentelėje „Mokinių pasiekimai“ mokiniai parodo:

- naudodami cheminių elementų simbolius cheminei informacijai perteikti;
- atlikdami paprasčiausius standartinius skaičiavimus;

- pritaikydami cheminius dėsningumus bei chemines lygtis pažįstamo konteksto kiekybinėms ir kokybinėms užduotims atlikti;
- naudodami cheminę lygtį, diagramą, grafiką ar modelį sąvokai, procesams ar reiškiniams paaiškinti;
- palygindami bei pagal vieną požymį klasifikuodami medžiagas, procesus ir reiškinius;
- paprasčiausiose standartinėse situacijose taikydami chemijos žinias nustato reiškinių dėsningumus ir priima argumentuotus sprendimus;
- atpažindami klausimus į kuriuos gali atsakyti gamtos mokslai;
- pagal pateiktą aprašymą atlikdami eksperimentą ar laboratorinį darbą;
- formuluodami hipotezes ir planuodami tiriamuosius darbus (stebėjimus, eksperimentus, laboratorinius darbus ir pan.);
- tinkamai pasirinkdami tyrimo tipą, reikalingą laboratorinę įrangą bei chemines medžiagas;
- įvertindami tiriamo darbo netikslumus bei matavimo paklaidas;
- gaudami ir apdorodami bandymų rezultatus, darydami duomenimis pagrįstas išvadas.

6.2.3.8.3. Problemų sprendimo gebėjimus, apibrėžtus lentelėje „Mokinių pasiekimai“ mokiniai parodo:

- apibendrindami ir kritiškai vertindami įvairiuose informacijos šaltiniuose pateikiamą informaciją apie chemijos mokslo atradimus, technologijų plėtotę, aplinkosaugą;
- rasdami reikiamą informaciją mokslinio pobūdžio tekstuose, grafikuose, schemose, diagramose, lentelėse ir ją pritaikydami naujoms situacijoms išsiaiškinti;
- formuluodami probleminį klausimą ir hipotezę;
- numatydami priemones ir suplanuodami tyrimą hipotezei patikrinti;
- darydami moksliniais faktais bei savo atlikto darbo rezultatais pagrįstas išvadas;
- pateikdami ir pagrįsdami nevienareikšmius probleminių klausimų atsakymus;
- atrinkdami ir tinkamai pateikdami patikimą informaciją išsakytai nuomonei pagrįsti;
- pasirinkdami tinkamas strategijas probleminėms situacijoms spręsti;
- integruodami kitų mokslų žinias ir gebėjimus, reikalingus problemai spręsti;
- atsižvelgdami į socialinius ir ekologinius veiksnius, vertinant mokslo ir technologijų poveikį aplinkai ir visuomenei.

6.2.3.8.3. Gamtamokslinio komunikavimo gebėjimus, apibrėžtus lentelėje „Mokinių pasiekimai“ mokiniai parodo:

- skaitydami ir rašydami žinomas chemines formules ir lygtis;
- tinkamai vartodami chemijos sąvokas, dydžių simbolius, matavimo vienetus;
- sklandžiai reikšdami chemijos procesų supratimą, aiškiai dėstydami mintis žodžiu ir raštu;
- tinkamai (schemomis, paveikslais, diagramomis, tekstu ir kt.) perduodami informaciją apie cheminius elementus, medžiagas, junginius, procesus, dėsningumus;
- pritaikydami matematikos žinias reiškiniams ir situacijoms aiškinti;
- pritaikydami pateikiamą informaciją apie medžiagas, jų savybes, chemijos procesus tikslui ir adresatui;
- argumentuotai diskutuodami apie chemijos procesus, aplinkosaugines problemas.

6.2.3.8.4. Mokėjimą mokytis chemijos, apibrėžtą lentelės „Mokinių pasiekimai“ mokiniai parodo:

- keldami chemijos mokymosi tikslus;
- planuodami mokymosi veiklą;
- atsižvelgdami į asmenines savybes, padedančias mokytis chemijos;
- taikydami įvairias mokymosi strategijas;
- taikydami įvairias cheminių formulių sudarymo, cheminių lygčių rašymo bei chemijos uždavinių sprendimo strategijas;
- reflektuodami mokymosi procesą.

6.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

6.3.1. Integravimo galimybės

6.3.1.1. Vidurinio ugdymo chemijos bendroji programa sudaro galimybes integruoti chemiją su kitais gamtos mokslų dalykais: biologija ir fizika. Integracijos ašimis gali būti globalaus turinio sąvokos: energija, sistema, makro- ir mikrosistema, kitimai. Visuose gamtos mokslų kursuose nagrinėjamos darnaus vystymosi, ekologijos ir aplinkosaugos, sveikatos ir higienos problemos, žmogaus vieta ir vaidmuo pasaulyje. Su fizika tiesiogiai susijusios veikos sritys – „Atominė teorija. Cheminis periodiškumas“ bei „Šiuolaikiniai tyrimo metodai“, o su biologija – „Gyvybės chemija“.

6.3.1.2. Mokantis chemijos yra daug galimybių integruoti ugdymo turinį su kitomis sritimis:

- su kalbomis – kreipiamas dėmesys į kalbos ir rašto kultūrą, mokoma taisyklingai vartoti mokslinius terminus ir sąvokas, diskutuoti ir pagrįsti savo nuomonę, pasirinkimą; vidurinėje mokykloje mokinių pirmosios užsienio kalbos mokėjimo lygis turėtų būti pakankamas suprasti nesudėtingus dalykinius ar mokslo populiarinimo tekstus, todėl rekomenduojama skatinti mokinius ieškoti informacijos ne tik lietuvių, bet ir užsienio kalba, o esant galimybėms organizuoti integruotas chemijos ir užsienio kalbos pamokas;
- su matematika – įgytieji skaičiavimo, skaičių apvalinimo, reiškinių palyginimo, prastinimo, procentų nustatymo, grafikų brėžimo ir jų analizės ir kt. gebėjimai plačiai taikomi mokantis chemijos;
- su informacinėmis technologijomis – mokoma naudotis IKT teikiamomis galimybėmis ieškant, apibendrinant ir pateikiant informaciją, apdorojant tyrimų, bandymų ir stebėjimų duomenis, tiriant ar modeliuojant gamtoje vykstančius reiškinius;
- su technologijomis – parodomas glaudus chemijos ir technologijų ryšys, nagrinėjami naujausi technologiniai pasiekimai, jų praktinis taikymas, mokomasi mokslo atradimus ir technologijas vertinti darnaus vystymosi požiūriu, teorijos pagrindžiamos praktiniais pavyzdžiais, mokomasi saugoti gamtą tiek mokinį supančioje aplinkoje, tiek visuomenės gyvenime, būti atsakingu vartotoju, rūpinamasi sauga;
- su socialiniais mokslais – nagrinėjama chemijos ir technologijų mokslų įtaka visuomenės raidos procesams. Svarbu supažindinti su aktualiomis ekonomikos, visuomenės raidos ir aplinkos apsaugos tendencijomis bei jų raiška asmens, bendruomenės, valstybės ir globaliu lygmeniu. Paskatinti mokinius pagal savo galimybes siūlyti ir įgyvendinti pažangius pokyčius, ugdyti asmeninę atsakomybę;
- su menais – ugdomas kūrybiškumas skatinant žinias apie medžiagas, jų savybes pritaikyti meninei raiškai;
- su doriniu ugdymu – ugdoma tolerancija ir pagarba gyvajai ir negyvajai gamtai bei jos įvairovei, veiklos pasekmių sau ir aplinkai numatymas.

6.3.2. Ugdymo gairės

6.3.2.1. Šiuo metu visos švietimo sistemos pasaulyje išgyvena perėjimą nuo detaliais nurodymais ir vertinimu grįsto industrinio laikotarpio mokyklos prie personalizuoto mokymosi ir ugdymo turinio kūrimo mokyklose, kompetencijų ugdymo ir įsivertinimo. Skatinama kurti ugdymo turinį pritaikant jį skirtingiems mokiniams, vertinant veiklą ir rezultatus mokomasi remtis pagrįstais įrodymais. Šiuolaikinėje mokykloje šalia mokymo tokią pat svarbią vietą užima mokymasis, mokinio aktyvus veikimas, idėjų kėlimas ir argumentavimas, pasitikrinimas, tarpusavio sąveika su kitais mokiniais ir su mokytoju.

6.3.2.2. Vidurinėje mokykloje išlaikomas pradinėje ir pagrindinėje mokykloje pradėto gamtamokslinio ugdymo tęstinumas. Toliau plėtojami mokinių savarankiško mokymosi gebėjimai, sudaromos prielaidos kiekvienam mokiniui atrasti sau patrauklią saviraiškos sritį. Gebėjimas taikyti tai, kas išmokta, mokiniams padės suprasti įgytų žinių ir gebėjimų svarbą tolimesniam gyvenimui tiek pasirenkant profesiją, tiek būnant aktyviu piliečiu.

6.3.2.3. Planavimas

Ugdymo procesas planuojamas etapais. Pirmiausia išsikeliamas etapo tikslas ir į rezultatą orientuoti, pamatuojami mokymosi uždaviniai, remiantis kuriais vėliau formuluojami pamokos uždaviniai. Planuojant ugdymo procesą, būtina atsižvelgti į mokinių poreikius ir galimybes, patirtį, veiklą diferencijuoti ir individualizuoti. Mokymasis glaudžiai siejamas su tiriamąja mokinių veikla, su medžiagų ir jų savybių, chemijos procesų ir dėsningumų pažinimu, su chemijos mokslo atradimų reikšmės, technologijų ekologizavimo ir aplinkosauginės veiklos svarbos, aplinkosauginio visuomenės švietimo, dorovinių ir teisinių normų būtinybės sprendžiant šias problemas, supratimu. Chemijos pamokose būtina užtikrinti saugią praktinę veiklą klasėje, laboratorijoje, lauke, sudaryti sąlygas mokiniams bendrauti ir bendradarbiauti. Turėtų būti planuojamos dalykinės, su iš anksto numatytais tikslais ir uždaviniais bei laukiamais rezultatais, ekskursijos.

6.3.2.4. Organizavimas

Chemijos pamokos organizuojamos taip, kad mokiniai aktyviai mokytųsi bendraudami su mokytoju ir bendraamžiais, patys atrasdami žinias ir jas taikydami naujose situacijose. Todėl mokymasis glaudžiai siejamas su tiriamąja mokinių veikla, trumpalaikiais ir ilgalaikiais tiriamaisiais darbais, projektais. Mokyti reikėtų klausiant, nes tik ieškodami atsakymo mokiniai mokosi patys ir kuria savo supratimą, pasitikrina ir įsivertina, kaip suprato pagrindinius chemijos dėsningumus. Atsakydami į klausimus mokiniai turi ne tik atsiminti ir suprasti, bet ir pagrįsti, vertinti alternatyvas, pateikti privalumus ir trūkumus. Mokiniais skiriamos užduotys turėtų skatinti kūrybiškai mąstyti, tyrinėti, pritaikyti žinias naujose situacijose, ieškoti reikiamos informacijos ir alternatyvių sprendimo kelių, priimti sprendimus, susiformuoti nuomonę ir ją išsakyti, įsitraukti į projektavimą ar kūrybą. Būtina mokinio veikla turėtų būti tyrimai, problemų sprendimas grupėje, klasės, grupės ar individualios diskusijos su mokytoju ar su kitu/kitais mokiniiais. Mokymosi pagrindas yra sąmoningas, giluminis pagrindinių sąvokų, dėsnių ir principų suvokimas, kai naujos žinios papildo ir išplėtoja jau turimą supratimą. Toks mokymasis skatins bendradarbiavimą ir lavins kalbą, struktūruojant problemas bus plėtojamas prasmingas supratimas.

6.3.2.5. Vertinimas

Vertinant mokinius remiamasi Mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimo samprata. Vertinama ne žinių įsiminimas, o gebėjimas paaiškinti savais žodžiais, pateikti savų pavyzdžių, pritaikyti žinias analizuojant, savarankiškai vertinant ir argumentuojant. Vertinimo procese tampa svarbus vertinimas kaip mokymasis, nes, tik nuolat stebėdamas savo mokymosi eigą ir rezultatus, mokinys gali numatyti tolesnio mokymosi kryptį ir tikslus. Labai svarbu mokinio įtraukimas į vertinimą, kai mokomasi remiantis mokymosi pradžioje sutartais kriterijais, analizuoti mokymosi stipriosios ir silpnosios pusės, numatyti galimybes tobulinti mokymąsi ir siekti gilesnės kompetencijos. Ugdymo procese taip pat išlieka svarbus vertinimas ir įsivertinimas, padedantis mokytis. Baigiant kursą gali būti taikomas apibendrinamasis vertinimas. Diagnostinis vertinimas taikomas atskiruose ugdymo proceso etapuose siekiant išsiaiškinti, ar pasiekti mokymosi uždaviniai ir padeda numatyti tolesnius mokymosi žingsnius. Svarbu, kad diagnostinio vertinimo užduotys atitiktų tai, ko buvo mokoma, mokiniai iš anksto žinotų ir suprastų vertinimo kriterijus. Rengiant diagnostines užduotis rekomenduojama laikytis tokio žinių ir gebėjimų santykio, koks apibrėžtas chemijos egzamino programoje. Pagal užduočių sunkumą diagnostinės užduotys turėtų būti rengiamos stengiantis laikytis tokių proporcijų: 30 proc. lengvų užduočių, 40 proc. – vidutinio sunkumo ir 30 proc. sunkių užduočių.

6.3.3. Mokymosi aplinka

6.3.3.1. Chemijos, kaip ir kitų dalykų pamokose labai svarbi emocinė aplinka, kuri padėtų atsiskleisti visiems mokiniams, leistų jiems laisvai diskutuoti, aiškintis nesuprantamus klausimus, mokytų tolerantiškai elgtis kitų atžvilgiu. Mokytojas turėtų kurti klasėje pasitikėjimo atmosferą, ugdyti bendradarbiavimo kultūrą.

6.3.3.2. Chemijos pamokose skatinama tiriamoji mokinių veikla, kūrybiškumas, formuojamas emocinis, vertybinis jų santykis su pasauliu. Plėtojamas mokinių poreikis savarankiškai tirti ir pažinti, domėtis ir aktyviai veikti, puoselėjama meilė gamtai, mokoma būti ištekliais tausojančiu vartotoju. Mokiniai skatinami dalyvauti olimpiadose, konkursuose,

konferencijose, projektuose, mokytis neakivaizdinėje jaunųjų chemikų mokykloje, dalyvauti būreliuose, susijusiuose su gamtamoksline veikla.

6.3.3.3. Organizuojant mokymąsi labai svarbų vaidmenį atlieka tinkama, konkrečiam dalykui pritaikyta mokymosi aplinka. Chemijos mokymasis glaudžiai susijęs su mokinių tiriamąja veikla klasėje ar laboratorijoje:

- dirbama su įvairiais šaltiniais, šalia tradicinių mokomųjų priemonių naudojama garso ir vaizdo medžiaga, periodika, internetas, mokslo darbai, kompiuterinės mokomosios programos ir kt.
- naudojantis įvairia laboratorine įranga, prietaisais ir cheminėmis medžiagomis tyrinėjamos medžiagų savybės, jų kitimai;
- rengiamos iš anksto suplanuotos, su nurodytomis užduotimis mokomosios ekskursijos į gamtą, įmones, muziejus ar mokslo ir kt. įstaigas;
- vykdomi tikslingi projektai, skirti chemijos dalyko ir bendriesiems gebėjimams ugdyti; projektinė mokinių veikla sudaro pasirinkimo galimybes atsižvelgti į mokinių interesus, individualius gebėjimus, specialiuosius poreikius, gyvenamosios vietovės ypatybes.

6.3.3.4. Išvardyti mokinių veiklai būtinos ne vien tik mokymo(si) priemonės, bet ir tinkama fizinė aplinka – galimybės organizuoti grupių darbą, mokymuisi naudoti kompiuterį, galimybės naudoti modernias tyrimų priemones (pvz. sensorius, kuriuos galima prijungti prie kompiuterio). Pageidautina, kad chemijos kabinete būtų bent vienas prijungtas prie interneto kompiuteris su daugialypės terpės projektoriumi ar interaktyvia lenta. Esant galimybei, turėtų būti plačiai naudojamosi mokyklos biblioteka, kaip informaciniu centru, informacinių technologijų kabinetu. Dauguma laboratorinių darbų turėtų būti atliekama su realiomis medžiagomis ir priemonėmis. Mokyklos gamtos mokslų mokytojai turėtų tarpusavyje dalytis mokykloje esančia gamtos mokslų laboratorine įranga ir medžiagomis, kartu planuoti jų įsigijimą. Kai nėra galimybės nusipirkti praktiniams darbams reikalingų priemonių, labai svarbus mokytojo kūrybingumas – atliekant tyrimus gali tikti daugelis buityje naudojamų daiktų, taip pat mokiniai turėtų būti skatinami pagal galimybes patys pasirengti, kurti įvairias mokymo priemones bei įrangą.

6.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

Šiame skyriuje nurodyti mokinių chemijos pasiekimai, apibrėžiama turinio, su kuriuo dirbama, apimtis, aprašomas mokinių pasiekimų vertinimas. Aprašant mokinių pasiekimus kartu nurodomos ugdomos vertybinės nuostatos, esminiai gebėjimai, gebėjimai, žinios ir supratimas, reikalingos chemijos dalyko kompetencijai ugdyti.

Nurodant reikalavimus, keliamus mokinių pasiekimams, visame dokumente vartojami tokie užduoties sunkumą nusakantys terminai:

- paprasčiausiais vadinami uždaviniai, kuriuos sprendžiant reikia atlikti vieną standartinę operaciją;
- nesudėtingais vadinami uždaviniai, kuriuos sprendžiant reikia atlikti 2–3 veiksmus;
- paprasčiausia vadinama tokia cheminės reakcijos lygtis, kurios nereikia lyginti, o pradinių medžiagų ir reakcijos produktų yra tik po 1 ar 2;
- kritiškai vertinti – tiksliai, argumentuotai, atsižvelgiant į ankstesnę patirtį vertinti, pagrįstai reikšti naujas mintis, idėjas, daryti išvadas.

6.4.1. Bendrasis kursas

6.4.1.1. Mokinių pasiekimai

1. Chemijos metodologija	
Nuostatos Gamtos reiškinius, chemijos mokslą, jo raidą ir reikšmę vertinti remiantis mokslo žiniomis. Kritiškai vertinti chemijos mokslo pasiekimus.	
Esminis gebėjimas Savarankiškai suplanuoti ir atlikti stebėjimus ir bandymus. Saugiai ir kūrybiškai naudoti mokyklinės gamtos tyrimo priemones, buitinius prietaisus ir medžiagas.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas

1.1. Surasti ir tinkamai apdoroti cheminio pobūdžio informaciją.	1.1.1 Surasti reikiamą cheminio pobūdžio informaciją, ją analizuoti ir apibendrinti. 1.1.2. Suprasti mokslo populiariusius tekstus, prasmingai vartoti chemijos terminus ir sąvokas.
1.2. Apibūdinti mokslinio pažinimo principus. Susieti naujų faktų atradimą ir teorijų kaitą.	1.2.1. Apibūdinti mokslinio pažinimo procesą nuo reiškinių stebėjimo iki jų paaiškinimo. 1.2.2. Paaiškinti kaip nauji atradimai gali įtakoti mokslinių tiesų kaitą.
1.3. Taikyti įgytas chemijos žinias praktikoje ir kasdienėje veikloje.	1.3.1*. Taikyti chemijos žinias aiškinant gamtos reiškinius ir sprendžiant gyvenimiškas problemas. 1.3.2. Atlikti stebėjimus ir bandymus pagal bendrojo kurso programą. 1.3.3. Pagal pateiktą aprašymą naudotis laboratorine įranga, prietaisais, medžiagomis, pasigaminti tirpalus, tiksliai atlikti matavimus, mokėti apskaičiuoti procentus, vidurkius, santykius. Analizuoti ir matematiškai apdoroti tyrimų duomenis, gautus duomenis pateikti lentelėmis, diagramomis bei grafikais.
1.4. Paaiškinti mokslinės pažangos ir technologijų vystimosi įtaką visuomenės raidai ir gyvenimo kokybei.	1.4.1*. Apibūdinti gamtą ir jos reiškinius kaip bendrą gamtos mokslų tyrimų objektą. 1.4.2*. Nurodyti, pateikiant pavyzdžių, kaip keitėsi mokslo pažangos ir technologijų vystimasis, nurodyti teigiamąsias ir neigiamąsias vystimosi puses. 1.4.3. Pateikti Lietuvoje veikiančių chemijos ir biochemijos įmonių pavyzdžių; aptarti jų įtaką regionui ir šaliai.
2. Atominė teorija. Cheminis periodiškumas	
Nuostatos Suvokti ryšį tarp medžiagų mikroskopinės sandaros ir medžiagų savybių. Esminis gebėjimas Naudojantis periodinėje elementų lentelėje pateikta informacija apibūdinti atomo sandarą ir cheminius ryšius.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Apibūdinti atomo sandarą.	2.1.1. Apibūdinti pirmų trijų periodų elementų atomų sandarą, nurodant protonų skaičių branduolyje ir elektronų skaičių kiekviename sluoksnyje.
2.2. Naudotis periodinėje elementų lentelėje pateikta informacija.	2.2.1. Paaiškinti periodinės elementų lentelės struktūrą remiantis šiuolaikiniu periodiniu dėsniu ir atomo sandara. 2.2.2. Susieti cheminio elemento periodo ir grupės numerius su elektronų sluoksnių skaičiumi ir valentinių elektronų kiekiu. 2.2.3. Paaiškinti, kaip kinta pagrindinių grupių elementų oksidų rūgštinės ir bazinės savybės pagal oksidą sudarančio elemento padėtį periodinėje lentelėje. 2.2.4. Prognozuoti pagrindinių grupių elementų būdinguosius oksidacijos laipsnius remiantis valentinių elektronų skaičiumi.
2.3. Paaiškinti joninį, kovalentinį nepolinį ir kovalentinį polinį ryšius.	2.3.1. Paaiškinti sąvokas <i>atomas, jonas, molekulė</i> . 2.3.2. Apibūdinti elektroninės sandaros pokyčius kai atomas virsta jonu. 2.3.3. Paaiškinti joninio ryšio susidarymą ir pateikti susidarymo pavyzdžių. 2.3.4. Paaiškinti cheminio ryšio tipo priklausomybę, susiejant su besijungiančių cheminių elementų metaliskumu ar nemetaliskumu. 2.3.5. Paaiškinti kovalentinio nepolinio ir kovalentinio polinio ryšių susidarymą, pateikti susidarymo pavyzdžių.
3. Cheminės reakcijos ir energija	

Nuostatos Suvokti cheminių reakcijų energetinę svarbą, būtinybę racionaliai naudoti energetinius resursus bei pavojus, susijusius su aplinkos tarša.	
Esminis gebėjimas Klasifikuoti ir apibūdinti chemines reakcijas pagal šiluminį efektą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Apibūdinti chemines reakcijas pagal šiluminį efektą.	3.1.1. Paaiškinti, kad medžiagoms reaguojant gali būti išskiriama arba sunaudojama šiluma. 3.1.2*. Paaiškinti, kad fotosintezė yra endoterminis, o degimo reakcija ir kvėpavimas – egzoterminiai procesai. Paaiškinti šių procesų svarbą gyvybei. 3.1.3*. Paaiškinti iškastinio kuro svarbą šiuolaikinei energetikai. Apibūdinti degimo produktų įtaką aplinkai ir nurodyti pagrindinius alternatyvius energijos šaltinius.
4. Cheminių reakcijų greitis ir cheminė pusiausvyra	
Nuostatos Domėtis technologinėmis problemomis.	
Esminis gebėjimas Apibūdinti cheminių reakcijų greitį ir katalizatorių svarbą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Apibūdinti reakcijos greičio sąvoką.	4.1.1. Paaiškinti reakcijos greičio sąvoką. Pateikti lėtų ir greitų cheminių reakcijų pavyzdžių. 4.1.2. Apibūdinti katalizatorių ir fermentų veikimą, pateikti jų naudojimo pavyzdžių. 4.1.3*. Paaiškinti automobilių katalizatorių taikymą mažinant aplinkos taršą.
4.5. Apibūdinti amoniako, azoto rūgšties ir sieros rūgšties gamybą.	4.5.1. Užrašyti chemines lygtis, paaiškinančias pramoninę amoniako, azoto rūgšties ir sieros rūgšties gamybą, pateikti šių medžiagų naudojimo pavyzdžių. 4.5.2*. Bendrais bruožais apibūdinti gamtos saugines problemas, susijusias su amoniako, azoto rūgšties ir sieros rūgšties gamyba.
5. Rūgštys ir bazės	
Nuostatos Suvokti vandeniniuose tirpaluose vykstančius procesus.	
Esminis gebėjimas Apibūdinti procesus, vykstančius vandeniniuose tirpaluose. Apibūdinti rūgščių ir bazių chemines savybes.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
5.1. Apibūdinti procesus, vykstančius tirpinant medžiagas vandenyje, spręsti uždavinius, vartojant koncentracijos sąvoką.	5.1.1. Apibūdinti vandens molekulės sandarą ir poliškumą. Paaiškinti vandenilinio ryšio susidarymą tarp vandens molekulių ir jo įtaką fiziniams vandens savybėms. 5.1.2. Paaiškinti temperatūros įtaką tirpimo greičiui ir ištirpstančios medžiagos kiekiui. 5.1.3. Apibūdinti medžiagos masinės (masės) ir molinės koncentracijų reiškimo būdus. Spręsti paprastus uždavinius vartojant koncentracijos sąvoką. 5.1.4. Paaiškinti elektrolitų skilimą į jonus siejant su vandens molekulių poliškumu. 5.1.5. Nurodyti vandeninių tirpalų laidumo elektros srovei skirtumus ir klasifikuoti medžiagas į neelektrolitus, silpnuosius ir stipriuosius elektrolitus.
5.2. Apibūdinti tirpaluose vykstančias neutralizacijos ir kitas mainų reakcijas.	5.2.1. Nurodyti ir užrašyti ar vyks mainų reakcija, kai pateiktos reaguojančiosios medžiagos. 5.2.2. Sudaryti bendrąsias, jonines ir sutrumpintas jonines reakcijų lygtis. 5.2.3*. Paaiškinti procesus, lemiančius vandens kietumą. Nurodyti pagrindinius vandens minkštinimo būdus.

	5.2.4. Praktiškai atlikti mainų reakcijas tirpaluose.
5.3. Apibūdinti tirpalų terpę, naudotis indikatoriais.	5.3.1. Nustatyti tirpalo terpę, naudojantis indikatoriais ir pH skale. 5.3.2*. Paaiškinti vandenilio jonų koncentracijos svarbą gyvybiniais procesais. 5.3.3. Praktiškai nustatyti tirpalo terpes naudojantis indikatoriais.
5.4. Klasifikuoti medžiagas pagal medžiagų klases. Taikyti įgytas žinias apie medžiagų savybes neorganinėms medžiagoms atpažinti.	5.4.1. Apibūdinti rūgštinius, bazinius, amfoterinius oksidus, pateikti jų pavyzdžių, užrašyti rūgščių ir bazių gavimo iš oksidų chemines lygtis. 5.4.2. Apibūdinti nemetalų vandenilinių junginių rūgštines ir bazines savybes. 5.4.4*. Apibūdinti svarbiausius oro, vandens ir dirvožemio taršos šaltinius ir jų žalą aplinkai: statiniams, dirvožemiui, augalams ir gyvūnams. Siūlyti būdus, mažinančius taršą, apibūdinti tausančių technologijų kūrimo ir aplinkosauginės veiklos svarbą. 5.4.5. Praktiškai atpažinti karbonatus pagal dujų išsiskyrimą veikiant rūgštimis. 5.4.6. Praktiškai atpažinti amonio jonus. 5.4.7. Praktiškai atpažinti chloridų, bromidų, jodidų, fosfatų, sulfatų ir karbonatų jonus pagal būdingų nuosėdų susidarymą. 5.4.8. Praktiškai atpažinti kalcio, bario, sidabro jonus pagal būdingų nuosėdų susidarymą. 5.4.9. Praktiškai atpažinti natrio ir kalio junginius pagal liepsnos spalvą.
6. Oksidacijos – redukcijos reakcijos ir jų taikymas	
Nuostatos Suvokti cheminių reakcijų sąsają su elektros srove. Esminis gebėjimas Apibūdinti oksidacijos-redukcijos reakcijas ir nurodyti jų taikymo praktikoje galimybes.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
6.1. Apibūdinti oksidacijos-redukcijos procesus.	6.1.1. Apskaičiuoti elemento oksidacijos laipsnį junginyje. 6.1.2. Nurodyti oksidatorių ir reduktorių pateiktoje oksidacijos-redukcijos reakcijos lygtyje. 6.1.3. Išlyginti oksidacijos-redukcijos lygtį elektronų balanso būdu. 6.1.4. Apibūdinti degimo reakciją kaip greitą oksidacijos-redukcijos reakciją, nurodyti, kad degimo reakcijos yra priemonė šilumai gauti. 6.1.5. Paaiškinti kaip vyksta metalų reakcijos su neoksiduojančiomis rūgštimis (pvz. druskos rūgštimi, praskiesta sieros rūgštimi) ir užrašyti reakcijų lygtis. 6.1.6. Paaiškinti vieno metalo išstūmimo kitais iš vandeninių tirpalų reakcijas, remiantis metalų aktyvumo eile.
6.2. Apibūdinti metalų koroziją ir nurodyti apsaugos nuo korozijos būdus.	6.2.1*. Apibūdinti metalų koroziją kaip lėtą oksidacijos-redukcijos reakciją ir paaiškinti korozijos ekonominę žalą. 6.2.2*. Nurodyti geležies korozijai vykti būtinas sąlygas. 6.2.3*. Nurodyti geležies korozijos stabdymo būdus.
6.3. Apibūdinti elektrolizę.	6.3.1. Paaiškinti elektrolizės procesus, kurie vyksta natrio chlorido lydalyje, nurodyti šio proceso technologinę svarbą. 6.3.2. Nurodyti elektrolizės svarbą gaunant ir gryninant metalus, formuojant metalų dangas.
7. Organinių junginių sandara, savybės ir taikymas	
Nuostatos Suvokti organinių junginių įvairovę siejant su anglies atomo galimybe sudaryti grandines ir žiedus junginiuose. Esminis gebėjimas Klasifikuoti organinius junginius pagal funkcinės grupės ir apibūdinti su funkcinėmis grupėmis susijusias medžiagų savybes.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
7.1. Apibūdinti organinių junginių sandaros ypatumus.	7.1.1. Paaiškinti, kad dėl valentinio sluoksnio elektronų porų tarpusavio stūmos keturi viengubieji ryšiai išsidėsto aplink anglį tetraedriškai, dvigubasis ir du viengubieji išsidėsto plokštumoje 120° kampais, o

Skaityti, užrašyti ir pavadinti organinius junginius pagal IUPAC nomenklatūrą.	trigubasis ir viengubasis arba du dvigubieji išsidėsto priešpriešais. Paaiškinti metano, etano, eteno, propeno ir etino molekulių erdvinę sandarą. 7.1.2. Paaiškinti homologinės eilės sąvoką. 7.1.3. Paaiškinti anglies atomų grandinės pakaitų padėties, dvigubąjo ryšio padėties. 7.1.4. Sudaryti nešakotos grandinės alkanų, alkenų ir alkinų pavadinimus nuo C₁ iki C₁₀. 7.1.5. Sudaryti pavadinimus įvairių angliavandenilių, turinčių metilo ir etilo pakaitai arba iki dviejų halogenų atomų. 7.1.6. Apibūdinti benzeno molekulės sandarą, nurodant, kad formaliai anglies atomai yra susijungę į žiedą trimis viengubaisiais ir trimis dvigubaisiais ryšiais, tačiau dėl dvigubųjų ryšių elektronų pasklidimo visoje molekulėje, ryšiai tarp anglies atomų suvienodėja. 7.1.7. Apibūdinti alkoholių funkcinę grupę. Sudaryti sočiųjų mono-, di-, ir trihidroksilių alkoholių pavadinimus. Žinoti trivialiuosius pavadinimus: <i>etilenglikolis</i> ir <i>glicerolis</i>. 7.1.8. Apibūdinti aldehydų funkcinę grupę. Sudaryti aldehydų pavadinimus. Žinoti trivialųjį pavadinimą <i>formaldehidas</i>. 7.1.9. Paaiškinti paprasčiausio ketono <i>propanono</i> skirtumą nuo aldehydų remiantis oksidacijos reakcija. 7.1.10. Apibūdinti karboksirūgščių funkcinę grupę. Sudaryti monokarboksirūgščių pavadinimus. Žinoti trivialiuosius pavadinimus: <i>skruzdžių rūgštis</i>, <i>acto rūgštis</i>, <i>stearino rūgštis</i>. 7.1.11. Apibūdinti esterių sandarą. Sudaryti esterių, turinčių iki 4 anglies atomų, pavadinimus. 7.1.12. Apibūdinti aminių funkcinę grupę, paaiškinti sąvokas <i>pirminis</i>, <i>antrinis</i>, <i>tercinis aminos</i>. Sudaryti tradicinius metilo ir etilo grupes turinčių aminių pavadinimus (netaikant IUPAC reikalavimų vartoti padėties nuorodą N-). 7.1.13. Apibūdinti aminorūgščių funkcinę grupę, sudaryti pavadinimus, kai anglies atomų grandinėje yra iki trijų atomų.
7.2. Apibūdinti svarbiausių angliavandenilių savybes ir naudojimą.	7.2.1. Paaiškinti metano, eteno, etino fizines ir chemines savybes, nurodyti gavimo būdus ir naudojimo galimybes. 7.2.2. Apibūdinti eteną kaip organinių junginių sintezės ir polimerų pramonės žaliavą, pateikti eteno naudojimo pavyzdžių.
7.3. Klasifikuoti organinių medžiagų reakcijas.	7.3.1. Klasifikuoti organinių medžiagų reakcijas į pakaitų, jungimosi, eliminavimo (atskėlimo) ir oksidacijos – redukcijos, pateikti šių reakcijų pavyzdžių. 7.3.2. Paaiškinti alkoholių, aldehydų ir karboksirūgščių gavimo vienas iš kito būdus naudojantis oksidacijos-redukcijos reakcijomis.
7.4. Paaiškinti alkoholių, karboksirūgščių ir esterių sandarą ir savybes.	7.4.1. Klasifikuoti alkoholius į pirminius, antrinius ir tercinus. 7.4.2. Apibūdinti alkoholius kaip junginius, galinčius dalyvauti eliminavimo (atskėlimo) ir oksidacijos-redukcijos reakcijose, pateikti tokių reakcijų pavyzdžių. 7.4.3*. Paaiškinti metanolio, etanolio ir etandiolio poveikį organizmui, nurodyti šių alkoholių taikymą chemijos pramonėje ir buityje. 7.4.4. Apibūdinti fizines ir chemines metano, etano ir oktadekano rūgščių savybes, gavimą ir taikymą. 7.4.5. Paaiškinti vandenilinio ryšio susidarymą alkoholiuose ir karboksirūgštyse. 7.4.6. Paaiškinti karboksirūgščių reakciją su hidroksidais, baziniais

	oksidais, druskomis (karbonatais). 7.4.7. Užrašyti paprasčiausių esterių susidarymo ir jų hidrolizės lygtis, pavadinti reaguojančias ir susidarantčias medžiagas. 7.4.8*. Pateikti esterių, kaip tirpiklių, naudojimo pavyzdžių maisto pramonėje, parfumerijoje. 7.4.9. Praktiškai pagaminti esterį iš alkoholių ir karboksirūgščių (pvz., iš etanolio ir etano rūgšties).
7.5. Apibūdinti polimerinių medžiagų gavimą ir naudojimą.	7.5.1. Paaiškinti polimerinių medžiagų susidarymo principus (grandininė polimerizacija, polikondensacija). 7.5.2. Paaiškinti plastikų naudojimo privalumus ir trūkumus. 7.5.3*. Apibūdinti gamtosaugines problemas, susijusias su plastikų naudojimu, pateikti šių problemų sprendimo būdus.
7.6. Taikyti įgytas žinias apie medžiagų savybes organinėms medžiagoms atpažinti.	7.6.1. Praktiškai atpažinti alkenus pagal permanganato tirpalo spalvos pokytį. 7.6.2. Praktiškai atpažinti polihidroksilius alkoholius vario(II) hidroksidu. 7.6.3. Praktiškai atpažinti aldehidus vario (II) hidroksidu arba sidabro (I) oksido amoniakiniu tirpalu.
8. Gyvybės chemija	
Nuostatos Atsakingai elgtis su gyvąja ir negyvąja gamta, ją saugoti ir racionaliai naudoti jos išteklius. Esminis gebėjimas Paaiškinti biologiškai svarbių organinių medžiagų sandarą ir savybes.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
8.1. Paaiškinti riebalų sandarą ir biologinę svarbą.	8.1.1. Nurodyti, kad riebalai yra glicerolio ir riebalų rūgščių esteriai. 8.1.2. Paaiškinti gyvulinių ir augalinių riebalų sandaros skirtumus. 8.1.3. Remiantis pateiktomis schemomis ir riebalų hidrolizės reakcijos lygtimi, apibūdinti gaunamus produktus. Paaiškinti muilo gamybą. 8.1.4. Paaiškinti riebalų energetinę reikšmę organizmui. 8.1.5. Nurodyti ryšį tarp riebalų naudojimo maistui ir organizmo polinkio susirgti širdies ir kraujagyslių ligomis.
8.2. Paaiškinti aminių ir aminorūgščių, baltymų sandarą ir savybes.	8.2.1. Nurodyti būdingiausias aminių savybes ir taikymo būdus. 8.2.2. Apibūdinti būdingiausias aminorūgščių fizikines ir chemines savybes. 8.2.3. Atpažinti peptidinį ryšį struktūrinėse baltymų formulėse. 8.2.4. Apibūdinti pirminę ir antrinę baltymų struktūras. 8.2.5. Apibūdinti baltymų apykaitą organizme.
8.3. Paaiškinti angliavandenių – gliukozės, fruktozės, sacharozės, krakmolo ir celiuliozės susidarymą ir biologinę reikšmę.	8.3.1. Nurodyti funkcines grupes gliukozės ir fruktozės pateiktose sutrumpintose struktūrinėse formulėse. 8.3.2*. Užrašyti bendrąsias gliukozės susidarymo fotosintezės metu ir gliukozės oksidacijos kvėpavimo procese lygtis. 8.3.3*. Apibūdinti fotosintezės svarbą gliukozės sintezei ir deguonies regeneracijai. 8.3.4. Nurodyti, kad sacharozė yra gliukozės ir fruktozės junginys. 8.3.5. Žinoti, kad krakmolas ir celiuliozė yra gamtiniai polimerai. 8.3.6. Apibūdinti krakmolo reikšmę organizmui.
8.4. Paaiškinti maisto priedų ir papildų įtaką žmogaus sveikatai, aptarti vartojimo mastus.	8.4.1. Pateikti įvairių maisto priedų ir papildų pavyzdžių. 8.4.2. Paaiškinti maisto priedų naudojimo priežastis. 8.4.3. Nurodyti kokį poveikį žmogaus organizmui gali turėti vartojami maisto papildai.
9. Aplinkos chemija	
Nuostatos Suvokti žmogaus ir gamtos tarpusavio priklausomybę. Esminis gebėjimas Taikyti chemijos žinias realiems gamtiniams procesams apibūdinti.	

Gebėjimai	Žinios ir supratimas
	Šios veiklos srities žinios ir supratimas integruoti į kitas veiklos sritis ir pažymėtos žvaigždute, pvz. 3.1.7.*

6.4.1.2. Turinio apimtis

Šioje dalyje smulkiau nurodomas visų veiklos sričių chemijos bendrojo kurso turinys.

6.4.1.2.1. Chemijos metodologija

Gamtos pasaulio vienovė ir įvairovė. Chemijos ir kitų gamtos mokslų tarpusavio ryšys, Svarbiausių chemijos mokslo atradimų istorija.

Bendras supratimas apie chemijos ir biochemijos mokslo laimėjimų įtaka technikos, technologijų, ekonominei ir socialinei visuomenės gyvenimo raidai, gamtai, socialinei ir kultūrinei aplinkai. Chemijos ir biochemijos mokslas ir pramonė Lietuvoje.

Mokslinis gamtos reiškinių pažinimas: informacijos rinkimas ir apibendrinimas, klausimų (problemų) formulavimas, bandymai (planavimas, atlikimas, rezultatų apdorojimas), hipotezių formulavimas, hipotezių tikrinimas naujais bandymais. Tyrimo rezultatų ir surinktos informacijos pateikimas. Mokslinių žinių sąlygiškumas ir nuolatinė kaita.

6.4.1.2.2. Atominė teorija. Cheminis periodiškumas

Atomo sandara: svarbiausios elementariosios dalelės. Atomo sandara. Pirmų trijų periodų elementų atomų sandara. Periodinis dėsnis. Periodinė elementų lentelė. Periodai, pagrindinės grupės.

Cheminiai ryšiai: cheminio ryšio susidarymas. Joninis ryšys ir joniniai junginiai. Kovalentinis nepolinis ir kovalentinis polinis ryšiai. Molekulinės sandaros kovalentiniai junginiai.

6.4.1.2.3. Cheminės reakcijos ir energija

Cheminės reakcijos ir jų šiluminis efektas. Endoterminių ir egzoterminių procesų praktinis taikymas. Išskastinis kuras, problemos, susijusios su jo deginimu.

6.4.1.2.4. Cheminių reakcijų greitis ir cheminė pusiausvyra

Bendras supratimas apie cheminės reakcijos greitį. Katalizatorių, fermentų įtaka cheminės reakcijos greičiui, jų naudojimo galimybės kasdieniame gyvenime, reikšmė gamtai ir žmogui. Cheminių reakcijų grįžtamumas. Pramoninė amoniako sintezė. Sieros rūgšties gamyba. Azoto rūgšties gamyba.

6.4.1.2.5. Rūgštys ir bazės

Vandens molekulės sandara, vandenilinio ryšio įtaka vandens fizikinėms savybėms. Tirpalų koncentracijos reiškimo būdai. Įvairių veiksnių įtaka tirpimo greičiui ir ištirpstančios medžiagos kiekiui. Bendrosios rūgščių ir bazių savybės. Rūgščių ir bazių gavimas iš oksidų bei nemetalų vandenilinių junginių. Savaiminis vandens skilimas į jonus, vandens joninė sandauga. pH skalė. Indikatoriai. H^+ ir OH^- jonų molinė koncentracija, vandenilio jonų koncentracijos svarba biologiniams procesams. Medžiagų skilimas į jonus. Stipriosios ir silpnosios rūgštys ir bazės. Neutralizacijos ir kitos mainų reakcijos tirpaluose, jų vyksmo kriterijai. Reakcijų užrašymas bendrosiomis, joninėmis ir sutrumpintosiomis joninėmis lygtimis. Vandens kietumo priežastys, vandens minkštinimo būdai. Jonų atpažinimas. Oro, vandens ir dirvožemio tarša: pagrindiniai taršos šaltiniai (automobiliai, pramonė, žemės ūkis), taršos pasekmės gyvenimo kokybei, taršos mažinimo būdai, gyvenamosios aplinkos ekologizavimo problemos, jų sprendimo būdai.

6.4.1.2.6. Oksidacijos – redukcijos reakcijos ir jų taikymas

Oksidacijos-redukcijos reakcijos, jų lyginimas. Pavaidavimo reakcijos. Metalų korozija ir degimo reakcija – lėtos ir greitos oksidacijos pavyzdžiai. Elektrolizė, jos taikymas. Išlydytų medžiagų elektrolizė.

6.4.1.2.7. Organinių junginių sandara, savybės ir taikymas

Organinių junginių sandara: organinių junginių erdvinė sandara. Izomerija. IUPAC organinių junginių nomenklatūra. Pagrindinės organinių junginių klasės ir jų funkcinės grupės.

Organinių junginių savybės ir taikymas: būdingiausios angliavandenilių (alkanų, alkenų, alkinų, alkadienų) savybės. Angliavandenilių naudojimas energijai išgauti ir naujoms medžiagoms

sintetinti. Halogenintų alkanų gavimas ir panaudojimas naujiems junginiams sintetinti. Alkoholiai, jų savybės, naudojimas. Aldehidai ir ketonai, jų sandara ir savybės.

Karboksirūgštys ir esteriai, jų sandara ir savybės. Metano, etano ir oktadekano rūgštys. Organinių medžiagų – alkenų, aldehydų, polihidroksilių alkoholių ir rūgščių atpažinimas.

6.4.1.2.8. Gyvybės chemija

Augaliniai ir gyvuliniai riebalai, riebalų hidrolizė, biologinė riebalų reikšmė. Muilo gamyba. Aminai ir aminorūgštys, jų sandara ir savybės. Baltymai. Peptidinis ryšys. Pirminė baltymų struktūra. Antrinė baltymų struktūra. Baltymų biologinė reikšmė. Gliukozės ir fruktozės funkcinės grupės. Bendras supratimas apie fotosintezės svarbą gliukozės sintezei ir deguonies regeneracijai. Sacharozė – gliukozės ir fruktozės dimeras. Krakmolas ir celiuliozė, jų biologinė reikšmė. Gliukozės oksidacija – organizmo energijos šaltinis. Angliavandenių vartojimas maistui, pramonei. Maisto priedai ir papildai, jų įtaką žmogaus sveikatai, aptariamą vartojimo mastai.

6.4.1.2.9. Aplinkos chemija

Šios veiklos srities turinys integruotas į aukščiau pateiktas veiklos sritis.

6.4.1.3. Vertinimas

6.4.1.3.1. Toliau pateikiami apibendrinti kokybiniai mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų vertinimo aprašai. Pagal juos mokytojas numato mokinių pasiekimų vertinimo kriterijus. Patenkinamas lygis, įvertinant pažymiu, atitinka 4-5, pagrindinis – 6-8, aukštesnysis 9-10 balų.

6.4.1.3.2. Mokinių pasiekimų lygių požymiai

Pasiekimų lygiai Pasiekimų sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Žinios ir supratimas	Turi esminių žinių apie chemiją bei paaiškina reiškinius ir procesus įprastinėse situacijose. Skiria ir tinkamai vartoja pagrindines chemijos sąvokas.	Remdamasis dalykinėmis žiniomis paaiškina cheminių reiškinių ir procesų esmę įprastinėse situacijose. Skiria ir tinkamai vartoja chemijos sąvokas.	Lygina, savarankiškai papildo, išplečia, tinkamai įvertina chemijos sąvokas. Suvokia visų chemijos veiklos sričių integralumą.
Taikymas	Taiko esmines chemijos žinias standartinėse situacijose. Remdamasis aprašymu savarankiškai atlieka gamtos tyrimus, juos planuoja, savarankiškai daro išvadas.	Taiko turimas esmines žinias ir gebėjimus apie chemiją įprastinėse ir naujose situacijose. Kelia hipotezes, savarankiškai atlieka gamtos tyrimus, juos planuoja, išsako savo idėjas.	Kritiškai vertina atliktų gamtos tyrimų rezultatus. Nurodo alternatyvų iškeltai hipotezei įrodyti.
Problemų sprendimas	Suvokia chemijos kaip mokslo galimybes gyvenimiškoms problemoms spręsti.	Analizuoja informaciją, argumentuotai diskutuoja klausimais neturinčiais vienareikšmiško atsakymo, apibendrina ir nustato ryšius tarp reiškinių, modeliuoja ir vertina problemines situacijas.	Geba palyginti ir įvertinti alternatyvius probleminių situacijų sprendimų būdus, argumentuotai pagrindžia pasirinktą strategiją probleminei situacijai spręsti.
Gamtamokslinis	Geba dėstyti mintis	Geba suformuluoti	Argumentuotai

komunikavimas	raštu. Tekste, schemose randa ir jomis remdamasis apibūdina, ir tinkamai perduoda informaciją apie chemines medžiagas, procesus, dėsningumus.	atsakymą, tinkamai vartoja reikšmines sąvokas, simbolius, sklandžiai išreiškia cheminį supratimą. Kūrybingai pritaiko matematikoje įgytus gebėjimus sudėtingesniems reiškiniams ir situacijoms aiškinti.	suformuluotą atsakymą iš vienos veiklos srities geba paaiškinti kitos veiklos srities kontekste. Tinkamai pritaiko ne tik matematikos gebėjimus, bet ir kitų dalykų, pvz. fizikos, sudėtingesniems reiškiniams ir situacijoms aiškinti.
Mokėjimas mokytis	Savarankiškai pasirenka tinkamus mokymosi šaltinius, mokymosi veiklą planuoja ir vertina, taiko tinkamas chemijos mokymosi strategijas, bando apmąstyti mokymosi procesą.	Žino savo asmenines savybes, padedančias mokytis chemijos. Kelia mokymosi tikslus, planuoja mokymosi veiklą, taiko įvairias mokymosi strategijas, apmąsto mokymosi procesą.	Tinkamai įvertindamas savo mokymosi galimybes, susikuria tik sau tinkamą mokymosi sistemą padedančią siekti užsibrėžtų rezultatų.

6.4.2. Išplėstinis kuras

6.4.2.1. Mokinių pasiekimai

1. Chemijos metodologija	
Nuostatos Gamtos reiškinius, chemijos mokslą, jo raidą ir reikšmę vertinti remiantis mokslo žiniomis. Kritiškai vertinti ir argumentuotai diskutuoti apie chemijos mokslo pasiekimus. Esminis gebėjimas Savarankiškai suplanuoti ir atlikti stebėjimus ir bandymus. Saugiai ir kūrybiškai naudoti mokyklinės gamtos tyrimo priemones, buitinius prietaisus ir medžiagas. Įvertinti masės, temperatūros, tūrio matavimo paklaidas.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Surasti ir tinkamai apdoroti cheminio pobūdžio informaciją.	1.1.1 Surasti reikiamą cheminio pobūdžio informaciją, ją analizuoti, apibendrinti ir vertinti. 1.1.2. Suprasti mokslo populiariusius tekstus, prasmingai vartoti chemijos terminus ir sąvokas.
1.2. Paaiškinti mokslinio pažinimo principus. Naujų faktų atradimą ir teorijų kaitą sieti su mokslo tiesų kintamumu.	1.2.1. Paaiškinti mokslinio pažinimo procesą nuo reiškinių stebėjimo iki jų paaiškinimo. 1.2.2. Paaiškinti kaip nauji atradimai gali įtakoti mokslinių tiesų kaitą
1.3. Prasmingai taikyti įgytas chemijos žinias praktikoje ir kasdienėje veikloje.	1.3.1*. Taikyti chemijos žinias aiškinant gamtos reiškinius, diskutuojant mokslinėmis temomis ir sprendžiant gyvenimiškas problemas. 1.3.2. Atlikti stebėjimus ir bandymus pagal išplėstinio kurso programą. 1.3.3. Savarankiškai parinkti tyrimams reikiamą laboratorinę įrangą bei prietaisus, medžiagas, pasigaminti tirpalus, tiksliai atlikti matavimus, mokėti apskaičiuoti procentus, vidurkius, santykius. Analizuoti ir matematiškai apdoroti tyrimų duomenis, gautus

	duomenis pateikti lentelėmis, diagramomis bei grafikais, skaityti daryti argumentuotas išvadas, rengti pranešimą ar referatą.
1.4. Analizuoti mokslinės pažangos ir technologijų vystimosi įtaką visuomenės raidai ir gyvenimo kokybei.	1.4.1*. Apibūdinti gamtą ir jos reiškinius kaip bendrą gamtos mokslų tyrimų objektą. 1.4.2. Pateikiant pavyzdžių, paaiškinti kaip keitėsi mokslo pažangos ir technologijų vystymasis, nurodyti teigiamąsias ir neigiamąsias vystymosi puses. 1.4.3. Pateikti Lietuvoje veikiančių chemijos ir biochemijos įmonių pavyzdžių; aptarti jų įtaką šaliai ir regionui, apibūdinti karjeros galimybes chemijos pramonėje.
2. Atominė teorija. Cheminis periodiškumas	
Nuostatos Suvokti ryšį tarp medžiagų mikroskopinės sandaros ir medžiagų savybių. Esminis gebėjimas Naudojantis periodinėje elementų lentelėje pateikta informacija paaiškinti atomo sandarą ir cheminius ryšius.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Apibūdinti atomo sandarą.	2.1.1. Apibūdinti pirmųjų keturių periodų elementų atomų sandarą, nurodant protonų skaičių branduolyje ir elektronų skaičių kiekviename sluoksnyje. 2.1.2. Nustatyti neutronų skaičių branduolyje, kai nurodytas masės skaičius. Apibūdinti izotopus, pateikti jų pavyzdžių. 2.1.3. Apibūdinti radioaktyvumo reiškinį. 2.1.4. Nurodyti radioaktyviųjų izotopų taikymo galimybes medicinoje ir moksliniuose tyrimuose. 2.1.5. Paaiškinti skirtumą tarp masės skaičiaus ir elemento atominės masės.
2.2. Naudotis periodinėje elementų lentelėje pateikta informacija.	2.2.1. Paaiškinti periodinės elementų lentelės struktūrą remiantis šiuolaikiniu periodiniu dėsniu ir atomo sandara. 2.2.2. Susieti cheminio elemento periodo ir grupės numerius su elektronų sluoksnių skaičiumi ir valentinių elektronų kiekiu. 2.2.3. Paaiškinti, kaip kinta oksidų rūgštinės ir bazinės savybės priklausomai nuo oksidų sudarančio elemento padėties periodinėje lentelėje. 2.2.4. Paaiškinti kaip kinta cheminių elementų atomų spindulys, elektrinis neigiamumas, metališkosios ir nemetališkosios savybės periodo ir grupės ribose. 2.2.5. Paaiškinti, kaip kinta nemetalų vandenilinių junginių rūgštinės ir bazinės savybės priklausomai nuo nemetalo padėties periodinėje lentelėje. 2.2.6. Prognozuoti pagrindinių grupių elementų būdinguosius oksidacijos laipsnius remiantis valentinių elektronų skaičiumi. 2.2.7. Nurodyti IV periodo pereinamųjų elementų oksidų rūgštinių, bazinių ir amfoterinių savybių priklausomybę nuo elemento oksidacijos laipsnio.
2.3. Paaiškinti joninį, kovalentinį nepolinį, kovalentinį polinį ir koordinacinį ryšius.	2.3.1. Paaiškinti sąvokas <i>atomas, jonas, molekulė, formulinis vienetas</i> . 2.3.2. Apibūdinti elektroninės sandaros pokyčius kai atomas virsta jonu. 2.3.3. Paaiškinti joninio ryšio susidarymą ir pateikti susidarymo pavyzdžių. 2.3.4. Paaiškinti cheminio ryšio tipo susiejant su besijungiančių cheminių elementų metališkumu ar nemetaliskumu bei elektrinio

	neigiamumo skirtumu. 2.3.5. Paaiškinti kovalentinio nepolinio ir kovalentinio polinio ryšių susidarymą, pateikti susidarymo pavyzdžių. 2.3.6. Paaiškinti koordinacinio ryšio susidarymą H_3O^+ ir NH_4^+ jonuose. 2.3.7. Paaiškinti joninių (pvz., NaCl), iš molekulių sudarytų kovalentinių (pvz., CO_2) ir molekulių neturinčių kovalentinių (pvz., SiO_2, deimanto, grafito) junginių savybių skirtumus, siejant šiuos skirtumus su junginių sandara.
3. Cheminės reakcijos ir energija	
Nuostatos Suvokti cheminių reakcijų energetinę svarbą, būtinybę racionaliai naudoti energetinius resursus bei taršos pasekmes. Esminis gebėjimas Klasifikuoti ir apibūdinti chemines reakcijas pagal šiluminį efektą, skaičiuoti pagal pateiktas termochemines reakcijos lygtis.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Apibūdinti chemines reakcijas pagal šiluminį efektą. Spręsti uždavinius, naudojantis termocheminėmis lygtimis.	3.1.1. Paaiškinti, kad medžiagoms reaguojant vieni ryšiai nutraukiami, o kiti susidaro. 3.1.2*. Paaiškinti, kad fotosintezė yra endoterminis, o degimo reakcija ir kvėpavimas – egzoterminiai procesai. Paaiškinti šių procesų svarbą gyvybei. 3.1.3. Paaiškinti, kad reakcijos šiluminis efektas priklauso nuo cheminių ryšių nutraukimui sunaudotos ir cheminiams ryšiams susidarant išskirtos energijos skirtumo. 3.1.4. Paaiškinti, kad medžiagoms reaguojant energija nei sukurama, nei sunaikinama. 3.1.5. Paaiškinti, ką rodo termocheminė lygtis ir pritaikyti ją išskirtos arba sunaudotos šilumos kiekiui apskaičiuoti bei medžiagos kiekiui apskaičiuoti, jei žinomas šilumos kiekis. 3.1.6. Pateikti endoterminių ir egzoterminių procesų ir jų taikymo pavyzdžių (pvz., degimo reakcija, šaldomieji mišiniai). 3.1.7*. Paaiškinti iškastinio kuro svarbą šiuolaikinei energetikai. Paaiškinti degimo produktų įtaką aplinkai ir būtinybę ieškoti alternatyvių energijos šaltinių.
4. Cheminių reakcijų greitis ir cheminė pusiausvyra	
Nuostatos Domėtis technologinėmis problemomis ir jų sprendimo galimybėmis. Esminis gebėjimas Apibūdinti cheminių reakcijų greitį lemiančius veiksnius, greičio svarbą gamybos ir gyvybės procesuose, pusiausvyrosios būsenos susidarymą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Analizuoti svarbiausių reakcijos greitį lemiančių veiksnių įtaką.	4.1.1. Paaiškinti reakcijos greičio sąvoką. Pateikti lėtų ir greitų cheminių reakcijų pavyzdžių. 4.1.2. Paaiškinti cheminių reakcijų greičio priklausomybę nuo reagentų prigimties. 4.1.3. Paaiškinti, kaip reakcijos greitis priklauso nuo reaguojančių dalelių susidūrimo dažnio. 4.1.4. Paaiškinti, kaip kinta cheminės reakcijos greitis keičiantis koncentracijai ir temperatūrai. 4.1.5. Paaiškinti, kad dujų slėgis susidaro dėl dujų molekulių smūgių į indo sienelės. Paaiškinti ryšį tarp dujų slėgio ir koncentracijos. 4.1.6. Paaiškinti, kaip kinta cheminės reakcijos greitis keičiantis dujinių medžiagų slėgiui, kietųjų medžiagų paviršiaus plotui. 4.1.7. Apibūdinti katalizatorių ir fermentų veikimą, pateikti jų naudojimo pavyzdžių.

	4.1.8. Paaiškinti cheminės reakcijos mechanizmo sąvoką nagrinėjant metano chlorinimo susidarant chlormetanui ir vandenilio bromido bei bromo prijungimo prie eteno pavyzdžius. 4.1.9*. Paaiškinti automobilių katalizatorių taikymą mažinant aplinkos taršą. 4.1.10. Praktiškai ištirti reakcijos greitį pagal išsiskiriančių dujų tūrį.
4.2. Apibūdinti cheminių reakcijų grįžtamumą ir cheminę pusiausvyrą.	4.2.1. Paaiškinti grįžtamosios cheminės reakcijos sąvoką ir pateikti pavyzdžių. 4.2.2. Paaiškinti tiesioginės ir atvirkštinės reakcijos greičio kitimą vykstant reakcijai. 4.2.3. Apibūdinti cheminę pusiausvyrą kaip dinaminę būseną, kuriai nusistovėjus tiesioginė ir atvirkštinė reakcijos vyksta vienodais greičiais.
4.3. Spręsti uždavinius, naudojant pusiausvyros konstantą.	4.3.1. Užrašyti pusiausvyros konstantos formulę duotai homogeninei reakcijai ir paaiškinti, ką rodo pusiausvyros konstantos skaitinė vertė. 4.3.2. Apskaičiuoti medžiagos pusiausvirąją arba pradinę koncentraciją kai žinomos dalies medžiagų ir pradinės, ir pusiausvyros koncentracijos.
4.4. Apibūdinti reakcijos pusiausvyros padėties poslinkį, taikyti Le Šateljė principą, keičiantis slėgiui, koncentracijai, temperatūrai.	4.4.1. Paaiškinti pusiausvyros padėties pasislinkimą. 4.4.2. Įvertinti, kaip pasikeis pusiausvyrojo mišinio sudėtis pakeitus kurios nors medžiagos koncentraciją, mišinio slėgį, temperatūrą. 4.4.3. Paaiškinti katalizatoriaus įtaką grįžtamosioms reakcijoms ir paaiškinti, kodėl katalizatorius nepakeičia pusiausvyros padėties.
4.5. Paaiškinti amoniako, azoto rūgšties ir sieros rūgšties gamybą.	4.5.1. Užrašyti chemines lygtis, paaiškinančias pramoninę amoniako, azoto rūgšties ir sieros rūgšties gamybą. 4.5.2. Paaiškinti amoniako, sieros rūgšties ir azoto rūgšties technologinę svarbą, pateikti šių medžiagų naudojimo pavyzdžių. 4.5.3. Paaiškinti slėgio, temperatūros ir atskirų medžiagų koncentracijos įtaką amoniako sintezės reakcijos greičiui ir pusiausvyros padėčiai. 4.5.4. Apibūdinti optimalias sąlygas, kurios taikomos pramonei amoniako sintezės reakcijai. 4.5.5. Apibūdinti sieros(VI) oksido gavimo iš sieros(IV) oksido kaip grįžtamąją reakciją gaminant sieros rūgštį. 4.5.6*. Apibūdinti gamtosaugines problemas, susijusias su amoniako, azoto rūgšties ir sieros rūgšties gamyba.
5. Rūgštys ir bazės	
Nuostatos Suvokti vandeniniuose tirpaluose vykstančių reiškinių įvairovę. Esminis gebėjimas Paaiškinti procesus, vykstančius vandeniniuose tirpaluose. Paaiškinti rūgščių ir bazių chemines savybes.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
5.1. Nagrinėti procesus, vykstančius tirpinant medžiagas vandenyje, spręsti uždavinius, vartojant koncentracijos sąvoką.	5.1.1. Apibūdinti vandens molekulės sandarą ir poliškumą. Paaiškinti vandenilinio ryšio susidarymą tarp vandens molekulių ir jo įtaką fizinėms vandens savybėms. 5.1.2. Paaiškinti temperatūros įtaką tirpimo greičiui ir ištirpstančios medžiagos kiekiui. 5.1.3. Apibūdinti medžiagos masinės(masės) ir molinės koncentracijų reiškimo būdus. Spręsti uždavinius vartojant koncentracijos sąvoką. 5.1.4. Paaiškinti elektrolitų skilimą į jonus siejant su vandens molekulių poliškumu. 5.1.5. Paaiškinti vandeninių tirpalų laidumo elektros srovei skirtumus

	ir klasifikuoti medžiagas į neelektrolitus, silpnuosius ir stipriuosius elektrolitus. 5.1.6. Paaiškinti sąvokas <i>stiprioji rūgštis, stiprioji bazė, silpnoji rūgštis, silpnoji bazė</i>.
5.2. Nagrinėti tirpaluose vykstančius neutralizacijos ir jonų mainų procesus.	5.2.1. Nurodyti ir užrašyti ar vyks mainų reakcija, kai pateiktos reaguojančiosios medžiagos. 5.2.2. Sudaryti bendrąsias, jonines ir sutrumpintas jonines reakcijų lygtis. 5.2.3*. Paaiškinti procesus, lemiančius vandens kietumą. Nurodyti pagrindinius vandens minkštinimo būdus. 5.2.4. Praktiškai atlikti mainų reakcijas tirpaluose.
5.3. Apibūdinti tirpalų terpę, naudoti indikatoriais. Taikyti pusiausvyros dėsningumus rūgščių ir bazių tirpalams.	5.3.1*. Nustatyti tirpalo terpę, naudojantis indikatoriais ir pH skale. 5.3.2. Apibūdinti vandens joninę sandaugą. 5.3.3. Naudojantis pusiausvyros konstantų K_a skaitine verte apibūdinti stipriąsias ir silpnąsias rūgštis. 5.3.4. Paaiškinti, kaip tirpalo pH rodiklis susijęs su vandenilio ir hidroksido jonų moline koncentracija. 5.3.5. Skaičiuoti pH stipriųjų rūgščių ir bazių tirpaluose. 5.3.6*. Paaiškinti vandenilio jonų koncentracijos svarbą gyvybiniams procesams. 5.3.7. Praktiškai nustatyti tirpalo terpes naudojantis indikatoriais.
5.4. Klasifikuoti medžiagas pagal medžiagų klases. Taikyti įgytas žinias apie medžiagų savybes neorganinėms medžiagoms atpažinti	5.4.1. Apibūdinti rūgštinius, bazinius, amfoterinius ir indiferentinius oksidus, pateikti jų pavyzdžių, užrašyti rūgščių ir bazių gavimo iš oksidų chemines lygtis. 5.4.2. Apibūdinti nemetalų vandenilinių junginių rūgštines ir bazines savybes. 5.4.3. Apibūdinti ir užrašyti cheminėmis lygtimis aliuminio oksido ir hidroksido, cinko oksido ir hidroksido reakcijas su rūgštimis ir bazėmis. 5.4.4*. Apibūdinti svarbiausius oro, vandens ir dirvožemio taršos šaltinius ir jų žalą aplinkai: statiniams, dirvožemiui, augalams ir gyvūnams. Siūlyti būdus, mažinančius taršą, pagrindžiant tausojančių technologijų kūrimo ir aplinkosauginės veiklos svarbą. 5.4.5. Praktiškai atpažinti karbonatus pagal dujų išsiskyrimą veikiant rūgštimis. 5.4.6. Praktiškai atpažinti amonio jonus. 5.4.7. Praktiškai atpažinti chloridų, bromidų, jodidų, fosfatų, sulfatų ir karbonatų jonus pagal būdingų nuosėdų susidarymą. 5.4.8. Praktiškai atpažinti kalcio, bario, sidabro, vario(II) jonus pagal būdingų nuosėdų susidarymą. 5.4.9. Praktiškai atpažinti natrio ir kalio junginius pagal liepsnos spalvą.
5.5. Apibūdinti druskų sąveikos su vandeniu reiškinius.	5.5.1. Paaiškinti silpnųjų rūgščių liekanos jonų reakciją su vandeniu ir nurodyti, kad šių druskų tirpalai bus baziniai. 5.5.2. Paaiškinti amonio jonų reakciją su vandeniu ir nurodyti, kad amonio druskų tirpalai bus rūgštiniai. 5.5.3. Nurodyti, kad iš stipriųjų rūgščių ir stipriųjų bazių susidariusių druskų tirpalai yra neutralūs.
6. Oksidacijos – redukcijos reakcijos ir jų taikymas	

Nuostatos Suvokti cheminių reakcijų ir elektros srovės tarpusavio ryšį. Esminis gebėjimas Paaiškinti oksidacijos-redukcijos procesus ir nurodyti jų taikymo praktikoje galimybes.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
6.1. Nagrinėti oksidacijos-redukcijos procesus.	6.1.1. Apskaičiuoti elemento oksidacijos laipsnį junginyje. 6.1.2. Nurodyti oksidatorių ir reduktorių pateiktoje oksidacijos-redukcijos reakcijos lygtyje. 6.1.3. Išlyginti oksidacijos-redukcijos lygtį elektronų balanso būdu. 6.1.4. Apibūdinti degimo reakciją kaip greitą oksidacijos-redukcijos reakciją, nurodyti, kad degimo reakcijos yra priemonė šilumai gauti. 6.1.5. Paaiškinti kaip vyksta metalų reakcijos su neoksiduojančiomis rūgštimis (pvz. druskos rūgštimi, praskiesta sieros rūgštimi) ir užrašyti reakcijų lygtis. 6.1.6. Paaiškinti vieno metalų išstūmimo kitais iš vandeninių tirpalų reakcijas, remiantis metalų aktyvumo eile. 6.1.7. Paaiškinti vario ir sidabro reakcijas su oksiduojančiomis rūgštimis (koncentruota ir praskiesta azoto rūgštimi ir koncentruota sieros rūgštimi) ir užrašyti reakcijų lygtis. 6.1.8. Paaiškinti aliuminio ir cinko reakcijas su rūgščių ir bazių tirpalais ir užrašyti reakcijų lygtis. 6.1.9. Paaiškinti IA ir IIA grupių metalų reakcijas su vandeniu ir užrašyti reakcijų lygtis.
6.2. Nagrinėti metalų korozijos metu vykstančius procesus ir nurodyti apsaugos nuo korozijos būdus.	6.2.1*. Paaiškinti metalų koroziją kaip lėtą oksidacijos-redukcijos reakciją ir paaiškinti korozijos ekonominę žalą. 6.2.2*. Nurodyti geležies korozijai vykti būtinas sąlygas ir užrašyti reakcijos lygtį. 6.2.3*. Nurodyti geležies korozijos stabdymo būdus.
6.3. Apibūdinti elektrolizę ir numatyti susidarančius produktus.	6.3.1. Paaiškinti elektrolizės procesus, kurie vyksta natrio chlorido lydalyje, nurodyti šio proceso technologinę svarbą. 6.3.2. Paaiškinti vario(II) chlorido vandeninio tirpalo elektrolizę esant inertiniams elektrodams. 6.3.3. Paaiškinti vario(II) chlorido vandeniniame tirpale elektrolizės metu vykstančius procesus, naudojant varinius elektrodus. 6.3.4. Nurodyti elektrolizės svarbą gaunant ir gryninant metalus, formuojant metalų dangas. 6.3.5. Paaiškinti natrio chlorido vandeninio tirpalo elektrolizę. Nurodyti šio proceso technologinę svarbą. 6.3.6. Paaiškinti vario(II) sulfato vandeniniame tirpale elektrolizės metu vykstančius procesus, naudojant inertinius elektrodus.
6.4. Apibūdinti oksidacijos – redukcijos reakcijų taikymą elektros srovei gauti.	6.4.1. Nurodyti galimybę oksidacijos-redukcijos reakcijas panaudoti elektros srovei generuoti. 6.4.2. Paaiškinti galvaninių elementų veikimą, naudojantis duotais piešiniais ir užrašytais reakcijų lygtimis. 6.4.3. Paaiškinti kuro elementų veikimą, naudojantis duotais piešiniais ir užrašytais reakcijų lygtimis.
7. Organinių junginių sandara, savybės ir taikymas	
Nuostatos Suvokti organinių junginių ir jų savybių įvairovę siejant su anglies atomo galimybe sudaryti grandines ir žiedus junginiuose. Esminis gebėjimas Klasifikuoti organinius junginius pagal funkcines grupes ir paaiškinti su funkcinėmis grupėmis susijusias medžiagų savybes.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
7.1. Apibūdinti organinių	7.1.1. Palyginti viengubųjų, dvigubųjų ir trigubųjų ryšių tarp anglies

junginių sandaros ypatumus. Skaityti, užrašyti ir pavadinti organinius junginius pagal IUPAC nomenklatūrą.	atomų ilgį ir tvirtumą. 7.1.2. Paaiškinti, kad dėl valentinio sluoksnio elektronų porų tarpusavio stūmos keturi viengubieji ryšiai išsidėsto aplink anglį tetraedriškai, dvigubasis ir du viengubieji išsidėsto plokštumoje 120° kampais, o trigubasis ir viengubasis arba du dvigubieji išsidėsto priešpriešais. Paaiškinti metano, etano, eteno, propeno, ir etino molekulių erdvinę sandarą. 7.1.3. Paaiškinti homologinės eilės sąvoką. 7.1.4. Paaiškinti anglies atomų grandinės pakaitų padėties, dvigubąjo ryšio padėties, cis ir trans izomeriją. 7.1.5. Sudaryti nešakotos grandinės alkanų, alkenų ir alkinų pavadinimus nuo C₁ iki C₁₀. 7.1.6. Sudaryti pavadinimus įvairių angliavandenilių, turinčių metilo ir etilo pakaitus arba iki dviejų halogenų atomus. 7.1.7. Apibūdinti benzeno molekulės sandarą, nurodant, kad formaliai anglies atomai yra susijungę į žiedą trimis viengubaisiais ir trimis dvigubaisiais ryšiais, tačiau dėl dvigubųjų ryšių elektronų pasklidimo visoje molekulėje, ryšiai tarp anglies atomų suvienodėja. 7.1.8. Sudaryti pavadinimus benzeno homologų, turinčių iki aštuonių anglies atomų molekulėje. Žinoti triavialų pavadinimą <i>stirenas</i>. 7.1.9. Apibūdinti alkoholių funkcinę grupę. Sudaryti sočiųjų mono-, di-, ir trihidroksilių alkoholių pavadinimus. Žinoti trivialiuosius pavadinimus: <i>etilenglikolis</i> ir <i>glicerolis</i>. 7.1.10. Apibūdinti aldehydų funkcinę grupę. Sudaryti aldehydų pavadinimus. Žinoti trivialų pavadinimą <i>formaldehidas</i>. 7.1.11. Paaiškinti paprasčiausio ketono <i>propanono</i> skirtumą nuo aldehydų, remiantis oksidacijos reakcijomis. 7.1.12. Apibūdinti karboksirūgščių funkcinę grupę. Sudaryti monokarboksirūgščių pavadinimus. Žinoti trivialiuosius pavadinimus: <i>skruzdžių rūgštis</i>, <i>acto rūgštis</i>, <i>stearino rūgštis</i>. 7.1.13. Apibūdinti esterių sandarą. Sudaryti esterių, turinčių iki 4 anglies atomų, pavadinimus. 7.1.14. Apibūdinti aminių funkcinę grupę, paaiškinti sąvokas <i>pirminis</i>, <i>antrinis</i>, <i>tercinis aminos</i>. Sudaryti tradicinius metilo ir etilo grupes turinčių aminių pavadinimus (netaikant IUPAC reikalavimo vartoti padėties nuorodą N-). 7.1.15. Apibūdinti aminorūgščių funkcinę grupę, sudaryti pavadinimus, kai anglies atomų grandinėje yra iki trijų atomų.
7.2. Paaiškinti svarbiausių angliavandenilių savybes ir naudojimą.	7.2.1. Paaiškinti metano, eteno, etino, benzeno fizines ir chemines savybes, nurodyti gavimo būdus ir naudojimo galimybes. 7.2.2. Apibūdinti eteną kaip organinių junginių sintezės ir polimerų pramonės žaliavą, pateikti eteno naudojimo pavyzdžius. 7.2.3*. Nurodyti, kuriuos būdingiausius organinius junginius galima išskirti iš gamtinių dujų ir naftos. Nurodyti iškastinio kuro rūšis, esančias Lietuvoje. 7.2.4. Paaiškinti, kaip kinta angliavandeniliai krekingo metu, apibūdinti naftos produktų naudojimo sritis. 7.2.5*. Nurodyti pagrindinius alternatyvios energijos šaltinius, apibūdinti jų taikymo galimybes Lietuvoje.
7.3. Klasifikuoti organinių medžiagų reakcijas.	7.3.1. Klasifikuoti organinių medžiagų reakcijas į pakaitų, jungimosi, eliminavimo (atskėlimo) ir oksidacijas – redukcijas, pateikti šių reakcijų pavyzdžių.

	7.3.2. Paaiškinti alkoholių, aldehidų ir karboksirūgščių gavimo vienas iš kito būdus naudojantis oksidacijos-redukcijos reakcijomis.
7.4. Paaiškinti alkoholių, karboksirūgščių ir esterių sandarą ir savybes.	7.4.1. Klasifikuoti alkoholius į pirminius, antrinius ir tretinius. 7.4.2. Apibūdinti alkoholius kaip junginius, galinčius dalyvauti eliminavimo (atskėlimo), pakaitų ir oksidacijos-redukcijos reakcijose, pateikti tokių reakcijų pavyzdžių. 7.4.3*. Paaiškinti metanolio, etanolio ir etandiolio poveikį organizmui, nurodyti šių alkoholių taikymą chemijos pramonėje ir buityje. 7.4.4. Apibūdinti fizines ir chemines metano, etano ir oktadekano rūgščių savybes, gavimą ir taikymą. 7.4.5. Paaiškinti vandenilinio ryšio susidarymą alkoholiuose ir karboksirūgštyse. 7.4.6. Paaiškinti karboksirūgščių reakciją su hidroksidais, baziniais oksidais, druskomis (karbonatais). 7.4.7. Užrašyti paprasčiausių esterių susidarymo ir jų hidrolizės lygtis, pavadinti reaguojančias ir susidarancias medžiagas. 7.4.8*. Pateikti esterių, kaip tirpiklių, naudojimo pavyzdžių maisto pramonėje, parfumerijoje. 7.4.9. Praktiškai pagaminti esterį iš alkoholių ir karboksirūgščių (pvz., iš etanolio ir etano rūgšties).
7.5. Paaiškinti polimerinių medžiagų gavimą ir naudojimą, siejant su aplinkosaugos problemomis.	7.5.1. Paaiškinti polimerinių medžiagų susidarymo principus (jungimosi polimerizacija, polikondensacija, kopolimerizacija). 7.5.2*. Paaiškinti gamtinio kaučiuko sandarą ir sintetinio kaučiuko gavimą, remiantis izopreninio ir chloropreninio kaučiuko pavyzdžiais. 7.5.3. Paaiškinti plastikų naudojimo privalumus ir trūkumus. 7.5.4*. Paaiškinti gamtos saugines problemas, susijusias su plastikų naudojimu, pateikti šių problemų sprendimo būdus.
7.6. Taikyti įgytas žinias apie medžiagų savybes organinėms medžiagoms atpažinti.	7.6.1. Praktiškai atpažinti alkenus pagal permanganato tirpalo spalvos pokytį. 7.6.2. Praktiškai atpažinti polihidroksilius alkoholius vario(II) hidroksidu. 7.6.3. Praktiškai atpažinti aldehidus vario(II) hidroksidu arba sidabro(I) oksido amoniakiniu tirpalu.
8. Gyvybės chemija	
Nuostatos Atsakingai elgtis su gyvąja ir negyvąja gamta, ją saugoti ir racionaliai naudoti jos išteklius.	
Esminis gebėjimas Paaiškinti biologiškai svarbių organinių medžiagų sandarą ir savybes.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
8.1. Paaiškinti riebalų sandarą ir biologinę svarbą.	8.1.1. Nurodyti, kad riebalai yra glicerolio ir riebalų rūgščių esteriai. 8.1.2. Paaiškinti gyvulinių ir augalinių riebalų sandaros skirtumus. 8.1.3. Užrašyti riebalų hidrolizės lygtis, apibūdinti gaunamus produktus. Paaiškinti muilo gamybą. 8.1.4. Paaiškinti riebalų energetinę reikšmę organizmui. 8.1.5. Nurodyti ryšį tarp riebalų naudojimo maistui ir organizmo polinkio susirgti širdies ir kraujagyslių ligomis.
8.2. Paaiškinti aminių ir aminorūgščių, baltymų sandarą ir savybes.	8.2.1. Nurodyti būdingiausias aminių savybes, jų gavimo ir taikymo būdus. 8.2.2. Apibūdinti būdingiausias aminorūgščių fizikines ir chemines savybes. 8.2.3. Užrašyti dipeptido susidarymo reakcijos lygtį. 8.2.4. Atpažinti peptidinį ryšį struktūrinėse baltymų formulėse. 8.2.5. Apibūdinti pirminę ir antrinę baltymų struktūras.

	8.2.6. Paaikškinti vandenilinio ryšio svarbą antrinei baltymų struktūrai. 8.2.7. Užrašyti baltymų hidrolizės lygtį, apibūdinti gaunamus produktus. 8.2.8. Apibūdinti baltymų hidrolizę ir apykaitą organizme.
8.3. Paaikškinti angliavandenių – gliukozės, fruktozės, sacharozės, krakmolo ir celiuliozės susidarymą ir biologinę reikšmę.	8.3.1. Nurodyti funkcinės grupės gliukozės ir fruktozės sutrumpintose struktūrinėse formulėse. 8.3.2. Paaikškinti ciklinių gliukozės ir fruktozės molekulių susidarymą. 8.3.3*. Užrašyti bendrąsias gliukozės susidarymo fotosintezės metu ir gliukozės oksidacijos kvėpavimo procese lygtis. 8.3.4*. Apibūdinti fotosintezės svarbą gliukozės sintezei ir deguonies regeneracijai. 8.3.5. Nurodyti, kad sacharozė yra gliukozės ir fruktozės junginys. 8.3.6. Užrašyti gliukozės polikondensacijos reakcijas, susidarant krakmolui ir celiuliozei. 8.3.7. Apibūdinti krakmolo hidrolizės reakciją ir jos reikšmę organizmui.
8.4. Paaikškinti nukleorūgščių biologinę reikšmę ir bendriausius sandaros ypatumus.	8.4.1. Naudojantis pateiktomis schemomis paaikškinti nukleorūgščių sandarą. 8.4.2. Paaikškinti vandenilinio ryšio reikšmę nukleorūgštysė. 8.4.3. Nurodyti nukleorūgščių biologinę reikšmę.
8.5. Paaikškinti maisto priedų ir papildų įtaką žmogaus sveikatai, aptarti vartojimo mastus.	8.5.1. Pateikti įvairių maisto priedų ir papildų pavyzdžių. 8.5.2. Paaikškinti maisto priedų naudojimo priežastis. 8.5.3. Nurodyti kokį poveikį žmogaus organizmui gali turėti vartojami maisto papildai.
9. Šiuolaikiniai tyrimo metodai	
Nuostatos Kūrybiškai ir saugiai tyrinėti gamtos reiškinius. Esminis gebėjimas Apibūdinti chemijoje taikomus tyrimo metodus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
9.1. Taikyti įgytas žinias apie medžiagos koncentraciją tirpale, siejant su koncentracijos reišikimo būdais.	9.1.1. Paaikškinti titravimo metodo esmę ir taikyti šį metodą praktiškai. 9.1.2. Paaikškinti, kaip tirpalo spalvos intensyvumas susijęs su medžiagos koncentracija ir tirpalo sluoksnio storium.
9.2. Apibūdinti medžiagų sandaros tyrimo metodus.	9.2.1. Nurodyti, kad organinėse medžiagose esančias funkcinės grupės galima atpažinti pagal būdingą infraraudonosios spinduliuotės sugertį. 9.2.2. Paaikškinti, kad dėl branduolių magnetinių savybių medžiaga gali sąveikauti su stipriu išoriniu magnetiniu lauku ir šią sąveiką galima panaudoti būdingoms atomų grupėms junginiuose nustatyti. 9.2.3. Apibūdinti Rentgeno spinduliuotę ir paaikškinti, kad atomų išsidėstymo tvarką kristalinėse medžiagose galima nustatyti pagal tai, kaip šios medžiagos pakeičia Rentgeno spinduliuotės sklaidimo kryptį. 9.2.4. Nurodyti masių spektrometro taikymo sritis. 9.2.5. Pateikti medžiagų fizikinių tyrimo metodų taikymo praktikoje pavyzdžių.
10. Aplinkos chemija	
Nuostatos Suvokti žmogaus ir gamtos tarpusavio priklausomybę. Esminis gebėjimas Taikyti chemijos žinias realiems gamtiniams procesams apibūdinti	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
	Šios veiklos srities žinios ir supratimas integruoti į kitas veiklos sritis

6.4.2.2. Turinio apimtis

Šioje dalyje smulkiau nurodomas visų veiklos sričių chemijos išplėstinio kurso turinys.

6.4.2.2.1. Chemijos metodologija

Gamtos pasaulio vienovė, įvairovė, sudėtingumas ir harmonija. Chemijos ir kitų gamtos mokslų tarpusavio ryšys. Istorinė chemijos mokslo raida.

Chemijos ir biochemijos mokslo laimėjimų įtaka technikos, technologijų, ekonominei ir socialinei visuomenės gyvenimo raidai, gamtai, socialinei ir kultūrinei aplinkai. Kritiškas chemijos ir kitų gamtos mokslų bei taikomų technologijų visuomenės reikmėms vertinimas. Chemijos ir biochemijos mokslas ir pramonė Lietuvoje, karjeros galimybės.

Mokslinis gamtos reiškinių pažinimas: informacijos rinkimas ir apibendrinimas, klausimų (problemų) formulavimas, bandymai (planavimas, atlikimas, rezultatų apdorojimas), hipotezių formulavimas, hipotezių tikrinimas naujais bandymais. Tyrimo rezultatų ir surinktos informacijos pateikimas: pranešimo ar referato rengimas. Mokslinių žinių sąlygiškumas ir nuolatinė kaita.

6.4.2.2.2. Atominė teorija. Cheminis periodiškumas

Atomo sandara: svarbiausios elementariosios dalelės. Atomo sandara. Izotopai, bendras supratimas apie jų taikymą medicinoje, cheminių reakcijų tyrimuose ir pan. Bendras supratimas apie radioaktyvumą. Pirmų keturių periodų elementų atomų sandara. Šiuolaikinė periodinio dėsnių formuluotė. Elementų savybių periodiškumas. Periodinė elementų lentelė. Periodai, grupės, valentinių elektronų skaičius atome.

Cheminiai ryšiai: cheminio ryšio susidarymas. Joninis ryšys ir joniniai junginiai. Formulinis vienetas.

Kovalentinio ryšio susidarymas: nopolinis, polinis ir koordinacinis ryšiai. Molekulinės ir nemolekulinės sandaros kovalentiniai junginiai.

6.4.2.2.3. Cheminės reakcijos ir energija

Cheminių ryšių energija ir cheminių reakcijų endotermiškumas bei egzotermiškumas. Cheminės reakcijos ir jų šiluminis efektas. Termocheminės lygtys. Energijos tvermės dėsnis. Endoterminių ir egzoterminių procesų praktinis taikymas. Iškastinis kuras, problemos, susijusios su jo deginimu.

6.4.2.2.4. Cheminių reakcijų greitis ir cheminė pusiausvyra

Cheminės reakcijos greitis. Cheminės reakcijos greičio priklausomybė nuo reagentų prigimtės, koncentracijos, slėgio, paviršiaus ploto ir temperatūros. Katalizatorių, fermentų įtaka cheminės reakcijos greičiui, aptariamoms jų naudojimo galimybėms kasdieniame gyvenime, reikšmė gamtai ir žmogui. Cheminių reakcijų grįžtamumas. Pusiausvyros konstanta. Paprasčiausi skaičiavimai naudojant pusiausvyros konstantą. Le Šateljė principas. Pramoninė amoniako sintezė. Sieros rūgšties gamyba. Azoto rūgšties gamyba. Cheminės kinetikos ir pusiausvyros dėsningumų panaudojimas valdant šiuos pramoninės sintezės procesus.

6.4.2.2.5. Rūgštys ir bazės

Vandens molekulės sandara, vandenilinio ryšio įtaka vandens fizikinėms savybėms. Tirpalų koncentracijos reiškimo būdai. Įvairių veiksnių įtaka tirpimo greičiui ir ištirpstančios medžiagos kiekiui. Bendrosios rūgščių ir bazių savybės. Rūgščių ir bazių gavimas iš oksidų bei nemetalų vandenilinių junginių. Savaiminis vandens skilimas į jonus, vandens joninė sandauga. pH skalė. Indikatoriai. pH ryšys su H^+ ir OH^- jonų molinė koncentracija, vandenilio jonų koncentracijos svarba biologiniams procesams. Medžiagų skilimas į jonus. Stipriosios ir silpnosios rūgštys ir bazės. Rūgščių ir bazių stiprumo apibūdinimas pusiausvyros konstantomis. pH skaičiavimas stipriųjų rūgščių ir bazių tirpaluose. pH skaičiavimas silpnųjų rūgščių ir amoniako tirpaluose. Neutralizacijos ir kitos mainų reakcijos tirpaluose, jų vyksmo kriterijai. Reakcijų užrašymas bendrosiomis, joninėmis ir sutrumpintosiomis joninėmis lygtimis. Vandens kietumo priežastys, vandens minkštinimo. Druskų hidrolizė, druskų tirpalo terpės nustatymas. Jonų atpažinimas. Oro, vandens ir dirvožemio tarša: pagrindiniai taršos šaltiniai (automobiliai, pramonė, žemės ūkis), taršos

pasekmės gyvenimo kokybei, taršos mažinimo būdai, gyvenamosios aplinkos ekologizavimo problemos, jų sprendimo būdai.

6.4.2.2.6. Oksidacijos redukcijos reakcijos ir jų taikymas

Oksidacijos-redukcijos reakcijos, jų lyginimas. Pavadavimo reakcijos. Oksiduojančios azoto ir koncentruotos sieros rūgštys savybės, kai šios rūgštys reaguoja su metalais. Metalų korozija ir degimo reakcija – lėtos ir greitos oksidacijos pavyzdžiai. Elektrolizė ir galvaniniai elementai. Išlydytų medžiagų ir vandeninių tirpalų elektrolizė. Elektros energijos gavimas galvaniniuose elementuose, akumuliatoriuose.

6.4.2.2.7. Organinių junginių sandara, savybės ir taikymas

Organinių junginių sandara: viengubieji, dvigubieji ir trigubieji ryšių ilgis ir ryšio energija. Organinių junginių erdvinė sandara. Izomerija. IUPAC organinių junginių nomenklatūra. Pagrindinės organinių junginių klasės ir jų funkcinės grupės.

Organinių junginių savybės ir taikymas: būdingiausios angliavandenilių (alkanų, alkenų, alkinų, alkadienų) savybės ir gavimas. Angliavandenilių naudojimas energijai išgauti ir naujoms medžiagoms sintetinti. Halogenintų alkanų gavimas ir panaudojimas naujiems junginiams sintetinti. Alkoholiai, jų savybės, naudojimas. Aldehidai ir ketonai, jų sandara ir savybės.

Karboksirūgštys ir esteriai, jų sandara ir savybės. Metano, etano ir oktadekano rūgštys. Organinių medžiagų – alkenų, aldehydų, polihidroksilių alkoholių ir rūgščių atpažinimas. Nesočiosios rūgštys. Polimerinės medžiagos. Svarbiausi polimerai, būdingiausios jų savybės ir taikymas.

6.4.2.2.8. Gyvybės chemija

Augaliniai ir gyvuliniai riebalai, riebalų hidrolizė, biologinė riebalų reikšmė. Muilo gamyba. Aminai ir aminorūgštys, jų sandara ir savybės. Aminorūgščių polimerizacija, baltymai, jų hidrolizė. Peptidinis ryšys. Pirminė baltymų struktūra. Antrinė baltymų struktūra. Baltymų biologinė reikšmė. Gliukozės ir fruktozės funkcinės grupės. Bendras supratimas apie ciklinių gliukozės ir fruktozės molekulių susidarymas. Bendras supratimas apie fotosintezės svarbą gliukozės sintezei ir deguonies regeneracijai. Sacharozė – gliukozės ir fruktozės dimeras. Gliukozės polimerizacija, krakmolai ir celiuliozė, jų biologinė reikšmė. Gliukozės oksidacija – organizmo energijos šaltinis. Angliavandenių vartojimas maistui, pramonei. Bendriausias supratimas apie nukleorūgščių sandarą, biologinę reikšmę, vandenilinių ryšių svarbą DNR sandarai. Maisto priedai ir papildai, jų įtaką žmogaus sveikatai, aptariamieji vartojimo mastai.

6.4.2.2.9. Šiuolaikiniai tyrimo metodai

Medžiagų koncentracijos nustatymas titruojant ir pagal tirpalo spalvos intensyvumą. Medžiagų sandaros tyrimas spektroskopiniais metodais (bendriausias supratimas apie infraraudonąją, Rentgeno, branduolių magnetinio rezonanso spektroskopiją). Šiuolaikinių tyrimo metodų taikymas pramonėje, medicinoje, kriminalistikoje ir t.t.

6.4.2.2.10. Aplinkos chemija

Šios veiklos srities turinys integruotas į aukščiau pateiktų veiklos sričių turinį.

6.4.2.3. Vertinimas

6.4.2.3.1. Toliau pateikiami apibendrinti kokybiniai mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų vertinimo aprašai. Pagal juos mokytojas numato mokinių pasiekimų vertinimo kriterijus. Patenkinamas lygis, įvertinant pažymiu, atitinka 4-5, pagrindinis – 6-8, aukštesnysis 9-10 balų.

6.4.2.3.2. Mokinių pasiekimų lygių požymiai

Pasiekimų lygiai Pasiekimų sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Žinios ir supratimas	Turi esminių žinių apie chemiją bei paaiškina reiškinius ir procesus įprastinėse situacijose. Skiria ir tinkamai	Remdamasis dalykinėmis žiniomis paaiškina cheminių reiškinių ir procesų esmę įprastinėse situacijose.	Papildo, išplečia, tinkamai įvertina chemijos sąvokas. Suvokia visų chemijos veiklos sričių

	vartoja pagrindines chemijos sąvokas.	Skiria ir lygina, tinkamai vartoja chemijos sąvokas.	integralumą.
Taikymas	Bando taikyti cheminius dėsningumus bei chemines lygtis pažįstamo konteksto užduočių sprendimui. Kelia hipotezes, pagal aprašymą savarankiškai atlieka gamtos tyrimus, padedamas juos planuoja, išsako savo idėjas.	Taiko cheminius dėsningumus bei chemines lygtis pažįstamo konteksto užduočių sprendimui. Kelia hipotezes, savarankiškai atlieka gamtos tyrimus, juos planuoja, išsako savo idėjas, formuluoja išvadas.	Pasirenka ir taiko racionalius užduočių sprendimo būdus. Ieško alternatyvų iškeltai hipotezei įrodyti. Remdamiesi gautomis išvadomis, kelia naujas hipotezes, planuoja tyrimą.
Problemų sprendimas	Susieja kelių gamtos mokslų žinias, remiasi analogija ir bando taikyti dėsnius problemoms spręsti.	Argumentuotai diskutuoja klausimais neturinčiais vienareikšmiško atsakymo, modeliuoja ir vertina problemines situacijas, pasirenka tinkamas strategijas joms spręsti. Vertina mokslo ir technologijų poveikį aplinkai, atsižvelgiant į ekologinius veiksnius.	Analizuoja, vertina ir argumentuotai sprendžia iškeltas gamtamoksles problemas, prognozuoja, kelia naujas hipotezes. Vertina mokslo ir technologijų poveikį aplinkai, atsižvelgiant į socialinius ir ekologinius veiksnius.
Gamtamokslinis komunikavimas	Tinkamai vartoja pagrindines chemijos sąvokas, taiko dėsnius. Geba suformuluoti atsakymą.	Tikslingai ir tinkamai vartoja chemijos sąvokas, taiko dėsnius. Aptariant cheminius reiškinius, chemijos mokslo pasiekimus, argumentuotai išsako savo nuomonę, sklandžiai reiškia mintis.	Argumentuotai pagrindžiant suformuluotą atsakymą geba taikyti ne tik chemijos reikšmines sąvokas ir simbolius, bet ir kitų mokslų naudojamą terminologiją.
Mokėjimas mokytis	Savarankiškai pasirenka tinkamus mokymosi šaltinius, mokymosi veiklą planuoja ir vertina, taiko tinkamas chemijos mokymosi strategijas, bando apmąstyti mokymosi procesą.	Žino savo asmenines savybes, padedančias mokytis chemijos. Kelia mokymosi tikslus, planuoja mokymosi veiklą, taiko įvairias mokymosi strategijas, apmąsto mokymosi procesą.	Tinkamai įvertindamas savo mokymosi galimybes, susikuria tik sau tinkamą mokymosi sistemą padedančią siekti užsibrėžtų rezultatų..

V. FIZIKA

7. Fizika – gamtamokslinio ugdymo dalis

7.1. Dalyko paskirtis

7.1.1. Fizikos kursas vidurinėje mokykloje skirtas tęsti gamtamokslinės ir bendrųjų kompetencijų ugdymą, pradėtą pagrindinėje mokykloje, nuodugniau nagrinėjant pagrindines klasikinės ir moderniosios fizikos sritis. Mokiniai plėtoja gebėjimus taikyti fizinį pasaulį aiškinančias žinias ir gamtos tyrimų metodus siekiant atsakyti į iškylančius klausimus, ieškoti įrodymais pagrįstų išvadų bei sprendimų, suprasti žmogaus veiklos sukeltus pokyčius gamtoje.

Ugdomos vertybinės nuostatos imtis asmeninės atsakomybės už aplinkos išsaugojimą, tausoti savo ir kitų žmonių sveikatą. Mokiniai ugdomi kaip visaverčiai piliečiai pasirenkę tęsti mokymąsi, siekiant įgyti specialybę, kuriai reikia fizikos žinių.

7.1.2. Fizikos programa apima svarbiausias fizikos mokslo žinias. Vidurinėje mokykloje mokydamiesi fizikos mokiniai galės įgyti žinių, supratimo, išsiugdyti gebėjimų ir susiformuoti vertybines nuostatas, kurios leistų kiekvienam mokiniui suvokti esminius supančio pasaulio dėsningumus, vyksmus bei reiškinius, jų tarpusavio ryšius, gebėti taikyti mokslo idėjas aiškinant supančią aplinką. Fizikos kursas skirtas padėti mokiniui siekti gamtamokslinio raštingumo, suvokti, kad tik visapusiškai išprusęs pilietis gali deramai dalyvauti šiuolaikinės visuomenės gyvenime. Esminiai gebėjimai ugdomi visapusiškai analizuojant fizikinius reiškinius, stebint ir atliekant bandymus.

7.1.3. Vidurinės mokyklos fizikos programa papildo ir pagilina pagrindinėje mokykloje nagrinėtą fizikos mokomąją medžiagą. Programoje numatomas kitų dalykų pamokose įgytų žinių ir gebėjimų integravimas į fizikos mokymąsi, taip optimizuojant mokymosi procesą.

7.1.4. Vidurinėje mokykloje mokiniai gali mokytis fizikos pagal bendrojo arba išplėstinio kurso programą, o gali ir visai jos nesimokyti.

7.1.5. Bendrojoje fizikos programoje numatomi tikslai ir uždaviniai, struktūra, integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka, bendrojo ir išplėstinio kursų mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas. Bendrojoje programoje pateikiami mokinių pasiekimai (žinios ir supratimas, gebėjimai, nuostatos), kurių tikimasi baigiant XII klasę. Mokytojai, atsižvelgdami į mokinių poreikius, gebėjimus ir pasiekimų lygį, mokymo(si) sąlygas mokykloje, bendrųjų programų reikalavimus, pritaiko fizikos ugdymo turinį klasei (mobiliai grupei) ir pavieniams mokiniams.

7.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

7.2.1 Tikslas – sudaryti galimybę visiems, pasirinkusiems fizikos dalyko mokymąsi, mokiniams plėtoti gamtamokslinę kompetenciją, nuodugniau nagrinėjant pagrindines klasikinės ir moderniosios fizikos sritis.

7.2.2. Uždaviniai. Siekdami tikslo mokiniai:

7.2.2.1. tyrinėdami ir analizuodami fizikinius gyvosios ir negyvosios gamtos reiškinius išsiugdo mokslinę pasaulėvoką ir atsakingą požiūrį į aplinką, gamtą, gyvybę, plėtoja ir gilina žemesnėse klasėse įgytus gebėjimus, tobulina kritinį mąstymą, problemų sprendimą, realių mokslo galimybių suvokimą, savarankiškumą, plėtoja kūrybingumą ir vaizduotę, mokosi suvokti fizinio pasaulio vientisumą;

7.2.2.2. kelia klausimus ir hipotezes, planuoja stebėjimus ir bandymus ir, saugiai naudodamiesi laboratorine įranga ir medžiagomis, juos atlieka, apibendrina gautus duomenis, vertina jų tikslumą ir patikimumą, matavimo paklaidas, pastebi ir ištaiso klaidas, formuluoja pagrįstas išvadas;

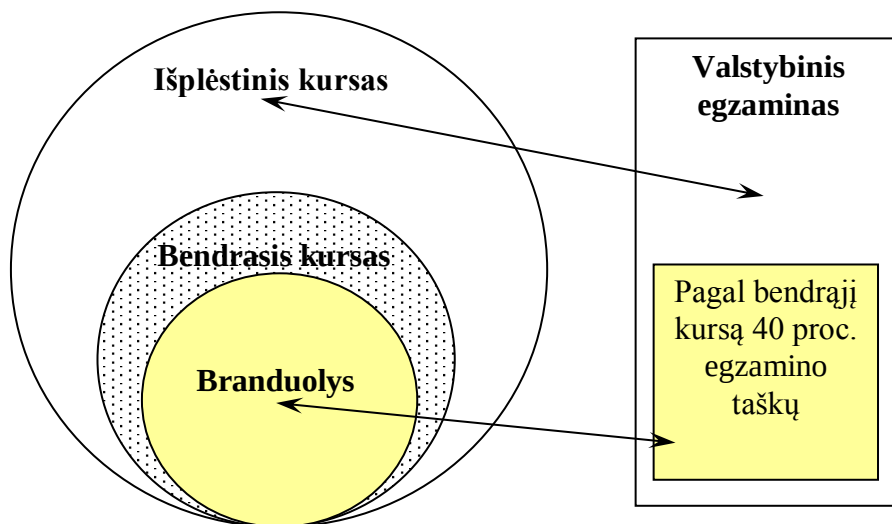
7.2.2.3. modeliuoja paprasčiausius gamtos reiškinius bei procesus, sprendžia praktinius fizikos mokslo uždavinius, pritaikydami kitų mokomųjų dalykų žinias bei gebėjimus;

7.2.2.4. aiškinasi fizikos mokslo ir jo laimėjimais kuriamų technologijų vaidmenį žmonijos gyvenime, jų ryšį su gamtine, socialine ir kultūrine aplinka ir taiko įgytas fizikos mokslo žinias ir gebėjimus sprendžiant įvairias kasdienio gyvenimo, aplinkotyros, aplinkosaugos ir darnaus vystymosi problemas;

7.2.2.5. domėdamiesi moderniosiomis technologijomis, mūsų šalies prioritetinėmis fizinių ir technologijos mokslų plėtotės kryptimis, susipažįsta su profesijomis, kurioms reikia fizikos žinių ir gebėjimų;

7.2.2.6. pasirengia studijoms aukštojoje mokykloje.

7.2.3. Dalyko struktūra

7.2.3.1. Dalyko struktūra ir sąryšis su valstybiniu fizikos brandos egzaminu.

7.2.3.2. Bendrasis kursas, apimantis fizikos pagrindus, suteikia tik minimalų fizikinį išprusimą, būtiną baigiančiajam vidurinę mokyklą, padeda suvokti pagrindinę klasikinės ir moderniosios fizikos problematiką, istorinę šio mokslo raidą ir jo reikšmę žmogui. Šiame kurse nenumatyta nuodugniau analizuoti sudėtingų fizikos klausimų, spręsti sudėtingų uždavinių ir atlikti tyrimų, reikalaujančių išsamesnių matematikos žinių bei gebėjimų. Šis kursas galėtų sudominti mokinius, kurie domisi praktiniais fizikos mokslo pritaikymais.

7.2.3.3. Išplėstinio fizikos kurso programa suteikia mokiniams galimybę pasirengti fizinių, tarpdalykinių mokslų (biomedicinos, fizikinės chemijos, bioinformatikos ir kt.), technologijų studijoms aukštojoje mokykloje. Šiame kurse numatyta nuodugniau analizuoti sudėtingesnius fizikos klausimus, atlikti tyrimus ir spręsti uždavinius, kurie reikalauja daugiau matematikos žinių ir gebėjimų. Šis kursas galėtų sudominti mokinius ateityje numatančius sieti savo gyvenimą ir karjerą su fizika ar kitais fiziniais, technologijos ir biomedicinos mokslais. Šį kursą rekomenduojama rinktis pagrindiniu ar aukštesniu pasiekimų lygiu pagrindinę mokyklą baigusiems mokiniams.

7.2.3.4. Baigdamas mokyklą mokinys gali laikyti valstybinį fizikos egzaminą, kurio užduotis rengiama įtraukiant bendrajame ir išplėstiniame kursuose apibrėžtus pasiekimus.

7.2.3.5. Tiek bendrojo, tiek išplėstinio kurso programą sudaro 7 veiklos sritys:

7.2.3.5.1. Metodologiniai fizikos klausimai

7.2.3.5.2. Judėjimas ir jėgos

7.2.3.5.3. Makrosistemų fizika

7.2.3.5.4. Elektra ir magnetizmas

7.2.3.5.5. Svyravimai ir bangos

7.2.3.5.6. Modernioji fizika

7.2.3.5.7. Šiuolaikinės astronomijos pagrindai

7.2.3.6. Mokinių pasiekimuose į gebėjimus įtraukti tiriamieji ir eksperimentiniai darbai. Pasirinkusiems bendrąjį fizikos kursą mokiniams siūloma atlikti ne mažiau kaip 4–6 darbus, iš kurių bent du turėtų būti atliekami savarankiškai kaip tyrimai. Pasirinkusiems išplėstinį fizikos kursą – 6–10 eksperimentinių darbų, iš kurių bent keturis mokiniai turėtų atlikti savarankiškai kaip tyrimus. Keletą darbų rekomenduojama atlikti kompiuteriu (pavyzdžiui, naudojantis kompiuterinėmis mokomosiomis programomis (KMP) „Interactive physics“, „Crocodile Physics“, „Crocodile Technology“, „Niutonas“ ar kitomis). Kiti tyrimai galėtų būti pagal galimybes atliekami aiškinantis temą.

7.2.3.7. Gamtamokslinės kompetencijos struktūra

Gebėjimai ir nuostatos Veiklos sritys	Žinios ir supratimas	Taikymas	Problemų sprendimas	Gamtamokslinis komunikavimas	Mokėjimas mokytis	Nuostatos
Metodologiniai fizikos klausimai						
Judėjimas ir jėgos						
Makrosistemų fizika						
Elektra ir magnetizmas						
Svyravimai ir bangos						
Modernioji fizika						
Šiuolaikinės astronomijos pagrindai						

7.2.3.8. Apibrėžiant gamtamokslinės kompetencijos struktūrą, mokinių gebėjimai išskirstomi į grupes: žinios ir supratimas (žemesnio lygio gebėjimai), taikymas, problemų sprendimas, gamtamokslinis komunikavimas, mokėjimas mokytis. Toliau pateikiamas apibendrintas šių gebėjimų grupių paaiškinimas, pritaikytas fizikos mokomajam dalykui.

7.2.3.8.1. Žinias ir supratimą mokiniai parodo:

- nurodydami ir apibrėždami pagrindinius fizikos faktus, dėsnius, sąvokas, fizikinius dydžius, procesus;
- pateikdami fizikinių reiškinių ir procesų pavyzdžių;
- atpažindami ir įvardydami pavaizduotus ar pavaizduodami paveiksluose, schemose, grafikuose ir diagramose objektus bei procesus;
- apibūdindami fizikinius reiškinius, procesus, modelius;
- paprasčiausiais atvejais lentelėje pateiktus duomenis pavaizduodami schema, grafiku ar diagrama;
- atpažindami fizikinius dydžius žyminčius simbolius ir atlikdami paprasčiausius standartinius skaičiavimus.

7.2.3.8.2. Taikymo gebėjimus mokiniai parodo standartinėse situacijose:

- aiškindami gamtos reiškinius remiantis fizikos ir kitų mokslų dėsningumais;
- nustatydami ir apibūdindami reiškinių panašumus ir skirtumus, klasifikuodami į kelis tipus procesus, reiškinius ir faktus, atsižvelgiant į jų charakteristikas ir savybes;
- pritaikydami fizikos dėsnius pažįstamo konteksto kiekybinėms ir kokybinėms užduotims atlikti;
- naudodami diagramą, grafiką ar modelį sąvokai, dydžių sąryšiui ar reiškiniui paaiškinti;
- interpretuodami tekstinę, lentelių, ar grafinę informaciją panaudojant fizikos sąvokas, dėsningumus ir modelius;
- apibendrindami ir kritiškai vertindami įvairiuose informacijos šaltiniuose pateikiamą informaciją apie fizikos mokslo atradimus, technologijų plėtotę, aplinkosaugą;
- formuluodami tyrimo hipotezę;
- tinkamai pasirinkdami tyrimo tipą (stebėjimą, eksperimentus) ir priemones;
- pagal aprašymą atlikdami tyrimą;

- gaudami ir apdorodami bandymų rezultatus, įvertindami absoliutines ir santykinės matavimo paklaidas, darydami duomenimis pagrįstas išvadas.

7.2.3.8.3. Problemų sprendimo gebėjimus mokiniai parodo naujose situacijose, kai yra nepažįstamų ir sudėtingų aplinkybių ar reikia atsižvelgti į kelis veiksnius:

- integruodami mokslų žinias ir dėsningumus, reikalingus problemai spręsti;
- formuluodami probleminį klausimą ir hipotezę;
- numatydami priemones ir suplanuodami tyrimą hipotezei patikrinti;
- darydami mokslo duomenimis ir faktais pagrįstas išvadas, argumentuodami sprendimus;
- atrinkdami ir tinkamai pateikdami patikimą informaciją išsakytai nuomonei, nevienareikšmiams probleminių klausimų atsakymams pagrįsti;
- pritaikydami mokslinius metodus problemoms spręsti (išanalizuoja problemą, numato galimus sprendimo būdus, juos įvertina ir pasirenka vieną, sprendžia, įvertina sprendimą);
- vertindami mokslo ir technologijų poveikį aplinkai atsižvelgiant į ekonominius, socialinius ir ekologinius veiksnius.

7.2.3.8.4. Gamtamokslinio komunikavimo gebėjimus mokiniai parodo:

- tinkamai vartodami fizikos sąvokas, dydžių simbolius, matavimo vienetų;
- sklandžiai reikšdami fizikinių reiškinių supratimą, aiškiai dėstydami mintis žodžiu ir raštu;
- atsirinkdami ir apdorodami tekstinę, skaitinę ir grafinę informaciją apie fizikinius reiškinius;
- tinkamai (schemomis, paveikslais, diagramomis, tekstu ir kt.) perduodami informaciją apie fizikinius objektus, procesus, dėsningumus;
- pritaikydami pateikiamą informaciją apie fizikinius reiškinius tikslui ir adresatui;
- argumentuotai diskutuodami apie fizikinius reiškinius.

7.2.3.8.5. Mokėjimą mokyti fizikos mokiniai parodo:

- keldami fizikos mokymosi tikslus;
- planuodami mokymosi veiklą;
- pasirinkdami, atsižvelgiant į asmenines savybes, tinkamas mokytis fizikos strategijas;
- taikydami įvairias mokymosi strategijas;
- reflektuodami mokymosi procesą;
- įsivertindami pasiekimus ir daromą pažangą;
- planuodami tolesnį mokymąsi atsižvelgiant į pasiekimus.

7.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

7.3.1. Integravimo galimybės

7.3.1.1. Vidurinio ugdymo bendrųjų programų integracijos pagrindas yra bendrųjų kompetencijų (asmeninės, mokėjimo mokyti, socialinės pilietinės, iniciatyvumo ir kūrybingumo, pažinimo, komunikavimo ir kultūrinės) ugdymas. Gamtos mokslams ypač svarbios yra pažinimo, mokėjimo mokyti ir kūrybingumo kompetencijos.

7.3.1.2. Vidurinio ugdymo fizikos bendroji programa sudaro galimybių integracijai su kitais gamtos mokslų dalykais – biologija ir chemija. Integracijos ašimis gali būti globalaus turinio sąvokos: judėjimas, energija, sistema, evoliucija, makro- ir mikrosistema, kitimai. Visuose gamtos mokslų kursuose nagrinėjamos darnaus vystymosi, ekologijos ir aplinkosaugos problemos, žmogaus vaidmuo pasaulyje. Atskirai reikėtų paminėti chemiją, su kuria tiesiogiai susieta veiklos sritis Modernioji fizika (atomo ir atomo branduolio sandara, branduolinės reakcijos, radioaktyvumas ir pan.).

7.3.1.3. Mokantis fizikos yra daug galimybių integracijai su kitomis ugdymo turinio sritimis:

- su kalbomis – kreipiamas dėmesys į kalbos ir rašto kultūrą, mokoma taisyklingai vartoti mokslinius terminus ir sąvokas, diskutuoti ir pagrįsti savo nuomonę, pasirinkimą; vidurinėje mokykloje mokinių pirmosios užsienio kalbos mokėjimo lygis turėtų būti pakankamas suprasti nesudėtingus dalykinius ar mokslo populiarinimo tekstus, todėl rekomenduojama skatinti mokinius

ieškoti informacijos ne tik lietuvių, bet ir užsienio kalba, o esant galimybėms organizuoti integruotas fizikos ir užsienio kalbos pamokas;

- su matematika – įgytieji skaičiavimo, skaičių apvalinimo, reiškinių palyginimo, prastinimo ir pertvarkymo, procentų nustatymo, funkcijų grafikų brėžimo ir jų analizės, trigonometrinių funkcijų vaizdavimo, išvestinių skaičiavimo ir kt. gebėjimai plačiai taikomi mokantis fizikos; mokinių fizikos ir matematikos pasiekimus galima ženkliai pagerinti derinant šių dalykų mokymą;

- su informacinėmis technologijomis – IKT naudojama ieškant, apibendrinant ir pateikiant informaciją, apdorojant tyrimų, bandymų ir stebėjimų duomenis, tiriant ar modeliuojant gamtoje vykstančius reiškinius;

- su technologijomis – parodomas glaudus fizikos ir technologijų ryšys, nagrinėjami naujausi technologiniai pasiekimai, jų praktinis taikymas, teorijos pagrindžiamos praktiniais pavyzdžiais, mokomasi mokslo atradimus ir technologijas vertinti darnaus vystymosi požiūriu, ugdoma nuostata saugoti gamtą, rūpinamasi sauga;

- su socialiniais mokslais – nagrinėjama fizikos ir technologijų įtaka visuomenės raidos procesams. Svarbu supažindinti su aktualiomis ekonomikos, visuomenės raidos ir aplinkos apsaugos tendencijomis bei jų raiška asmens, bendruomenės, valstybės ir globaliu lygmeniu, mokyti jas vertinti darnaus vystymosi požiūriu. Paskatinti mokinius pagal savo galimybes siūlyti ir įgyvendinti pažangius pokyčius, ugdyti asmeninę atsakomybę;

- su menais – ugdomas kūrybiškumas skatinant žinias apie fizikinius reiškinius pritaikyti meninei raiškai;

- su doriniu ugdymu – ugdoma tolerancija ir pagarba gyvajai ir negyvajai gamtai bei jos įvairovei, veiklos pasekmių sau ir aplinkai numatymas.

7.3.2. Ugdymo gairės

7.3.2.1. Šiuo metu visos švietimo sistemos pasaulyje išgyvena perėjimą nuo detaliais nurodymais ir vertinimu grįsto industrinio laikotarpio mokyklos prie personalizuoto mokymosi ir ugdymo turinio kūrimo mokyklose, kompetencijų ugdymo ir įsivertinimo. Skatinama kurti ugdymo turinį pritaikant jį skirtingiems mokiniams, vertinant veiklą ir rezultatus mokomasi remtis pagrįstais įrodymais. Šiuolaikinėje mokykloje šalia mokymo tokią pat svarbią vietą užima mokymasis, mokinio aktyvus veikimas, idėjų kėlimas ir argumentavimas, pasitikrinimas, tarpusavio sąveika su kitais mokiniams ir su mokytoju. Norint ugdyti mokinių gamtamokslinę kompetenciją reikia kuo artimesnių realioms gyvenimo situacijoms užduočių ir veiklų. Tik galimybės praktiškai taikyti įgytas žinias skatina mokinių mokymosi motyvaciją. Ugdant kūrybiškumą, svarbu mokyti jaunas žmones racionaliai derinti naujų, originalių “idėjų generavimą” su logišku mąstymu, konstruktyviu kritiškumu ir geru darbo organizavimu.

7.3.2.2. Planavimas

Ugdymo procesas planuojamas etapais. Pirmiausia išsikeliamas etapo tikslas ir į rezultatą orientuoti, pamatuojami mokymosi uždaviniai, remiantis kuriais vėliau formuluojami pamokos uždaviniai.

Planuojant mokymo procesą, būtina atsižvelgti į mokinių poreikius ir galimybes, patirtį ir pasiekimų lygį, veiklą diferencijuoti ir individualizuoti. Mokymasis turi būti glaudžiai siejamas su tiriamąja mokinių veikla, su fizikinių reiškinių ir dėsningumų pažinimu, su fizikos mokslo atradimų reikšmės ir etikos, kuriant naujas technologijas ir užtikrinant žmonių gyvenimo kokybę, supratimu. Pamokos turėtų vykti ne tik klasėje, bet ir lauke ar mokslinėse laboratorijose. Turėtų būti planuojamos dalykinės, su iš anksto numatytais tikslais ir uždaviniais bei laukiamais rezultatais, ekskursijos.

Mokymosi aplinka planuojama taip, kad visi mokiniai jaustųsi joje gerai ir galėtų sėkmingai bendrauti ir bendradarbiauti. Rūpinamasi veiklos saugumu. Mokiniai skatinami turtinti mokymosi aplinką – pasirengti įvairias mokymo priemones bei įrangą.

7.3.2.3. Organizavimas

Fizikos pamokos organizuojamos taip, kad mokiniai aktyviai mokytųsi bendraudami su mokytoju ir bendraamžiais. Mokymasis glaudžiai siejamas su tiriamąja mokinių veikla, trumpalaikiais ir ilgalaikiais tiriamaisiais darbais, projektais.

Mokyti reikėtų klausiant, nes tik ieškodami atsakymo mokiniai turi priežastį mokytis ir kuria savo supratimą. Klausimai turi reikalauti ne tik atsiminti ir suprasti, bet ir pagrįsti, vertinti alternatyvas, pateikti privalumus ir trūkumus. Mokiniais skiriamos užduotys turėtų skatinti kūrybiškai mąstyti, tyrinėti, pritaikyti žinias naujose situacijose, priimti sprendimus, susiformuoti nuomonę, įsitraukti į projektavimą ar kūrybą.

Mokinių fizikos žinios ir gebėjimai formuojasi palaipsniui per patyrimą, sąveiką su kitais ir mokytojo paramą. Kadangi žinios yra vertingos tik tiek, kiek mokinys jas supranta ir geba pritaikyti, analizuoti, vertinti, integruoti sprendžiant problemas, būdinga mokinio veikla turėtų būti tyrimai, problemų sprendimas grupėje, klasės, grupės ar individualios diskusijos su mokytoju ar su kitu/kitais mokiniams. Mokiniai skatinami mąstyti, kelti klausimus, siūlyti savo idėjas ir gali abejoti žinių teisingumu. Mokymosi pagrindas yra sąmoningas, giluminis pagrindinių sąvokų, dėsnių ir principų suvokimas. Toks mokymasis skatins bendradarbiavimą ir lavins kalbą, struktūruojant problemas darysis aiškesnis mąstymas ir bus plėtojamas prasmingas supratimas.

7.3.2.4. Vertinimas

Vertinant mokinius remiamasi Mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimo samprata (patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004 m. vasario 25 d. įsakymu Nr. ISAK-256). Vertinama ne žinių įsiminimas, o gebėjimas paaiškinti savais žodžiais, pateikti savų pavyzdžių, pritaikyti žinias analizuojant, savarankiškai vertinant ir argumentuojant. Vertinimo procese svarbiausia ne pasiekimų įvertinimas, ar vertinimas, kuris padeda mokytis, o vertinimas kaip mokymasis, nes, tik nuolat stebėdamas savo mokymosi eigą ir rezultatus, mokinys gali numatyti tolesnio mokymosi kryptį ir tikslus. Labai svarbu mokytojo vertinimas kartu su mokiniu, kurio metu, remiantis mokymosi pradžioje sutartais kriterijais, analizuojamos mokymosi stipriosios ir silpnosios pusės, galimybės tobulinti mokymąsi ir siekti gilesnės kompetencijos.

Diagnosticinis vertinimas taikomas siekiant išsiaiškinti, ar pasiekti mokymosi uždaviniai, padeda numatyti tolesnius mokymosi žingsnius. Svarbu, kad diagnostinio vertinimo užduotys atitiktų tai, ko buvo mokoma, mokiniai iš anksto žinotų, kaip bus vertinami, kad jiems būtų aiškūs vertinimo kriterijai. Rengiant diagnostines užduotis rekomenduojama laikytis tokio žinių ir gebėjimų santykio koks apibrėžtas fizikos egzamino programoje. Pagal užduočių sunkumą diagnostinės užduotys turėtų būti rengiamos stengiantis laikytis tokių proporcijų: 30 proc. lengvų užduočių, 40 proc. – vidutinio sunkumo ir 30 proc. sunkių užduočių. Baigiant kursą gali būti taikomas apibendrinamasis vertinimas, kurio užduotys rengiamos remiantis tais pačiais principais kaip diagnostinio vertinimo užduotys.

7.3.3. Mokymosi aplinka

7.3.3.1. Fizikos, kaip ir kitų dalykų pamokose labai svarbi emocinė aplinka, į mokymąsi orientuota atmosfera, kuri padėtų atsiskleisti visiems mokiniams, leistų jiems laisvai diskutuoti, aiškintis nesuprantamus klausimus, mokytų tolerantiškai elgtis kitų atžvilgiu. Mokytojas turėtų kurti klasėje pasitikėjimo atmosferą, ugdyti bendradarbiavimo kultūrą. Kadangi lengviausia, prasmingiausia ir veiksmingiausia yra mokytis saugiose situacijose – mokiniai turėtų būti motyvuojami troškimu pasiekti tikslą, tyrinėti, tobulinti, o ne nesėkmės baime.

7.3.3.2. Fizikos pamokose skatinama kūrybinė, tiriamoji mokinių veikla, savarankiškumas, formuojamas emocinis, vertybinis jų santykis su pasauliu. Plėtojamas poreikis savarankiškai tirti ir pažinti, domėtis ir aktyviai veikti, puoselėjama meilė gamtai. Mokiniai skatinami dalyvauti olimpiadose, konkursuose, konferencijose, projektuose, mokytis jaunųjų fizikų mokykloje „Fotonas“.

7.3.3.3. Organizuojant mokymąsi labai svarbų vaidmenį atlieka tinkama, mokymuisi, tiriamajam darbui ir bendradarbiavimui pritaikyta mokymosi aplinka:

- dirbama su įvairiais šaltiniais, šalia tradicinių mokomųjų priemonių naudojama garso ir vaizdo medžiaga, periodika, internetas, mokslo darbai, kompiuterinės mokomosios programos ir kt.

- naudojantis įvairiais prietaisais, įranga ir buitinėmis priemonėmis stebimi bei tyrinėjami fizikiniai reiškiniai;
- rengiamos iš anksto suplanuotos, su nurodytomis užduotimis mokomosios ekskursijos į gamtą, įmones, muziejus ar mokslo ir kt. įstaigas;
- vykdomi tikslingi projektai, skirti fizikos ir bendriesiems gebėjimams ugdyti; projektinė mokinių veikla gerai suplanuojama siekiant išvengti neprasmingų užduočių ir kartu mokinių perkrovimo; atsižvelgiama į mokinių interesus, gebėjimus, specialiuosius poreikius, sudaroma pasirinkimo galimybė.

7.3.3.4. Išvardytai mokinių veiklai būtina tinkama fizinė aplinka – galimybės organizuoti grupių darbą, mokymuisi naudoti kompiuterį, modernios tyrimų priemonės (taip pat ir su kompiuteriniais davikliais). Pageidautina, kad fizikos kabinete būtų bent vienas prijungtas prie interneto kompiuteris su daugialypės terpės projektoriumi, interaktyvi lenta. Esant galimybei, turėtų būti plačiai naudojama mokyklos biblioteka, kaip informaciniu centru, informacinių technologijų kabinetu atliekant kompiuteriu kai kuriuos programoje nurodytus tiriamuosius darbus. Aišku, vien kompiuteriu atliekami visi tiriamieji darbai negali būti. Mokiniai turi tyrinėti realius fizikinius reiškinis su tikromis priemonėmis. Mokyklos gamtos mokslų mokytojai turėtų tarpusavyje dalytis mokykloje esančiomis gamtos tyrimų priemonėmis, kartu planuoti jų įsigijimą, kad priemonės nestovėtų spintose, o būtų dažnai naudojamos. Nesant galimybės nusipirkti priemonių, labai svarbus mokytojo ir mokinių kūrybingumas – atliekant tyrimus gali tikt daugelis buityje naudojamų daiktų.

7.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

Šiame skyriuje nurodyti mokinių fizikos pasiekimai, apibrėžiama turinio, su kuriuo dirbama, apimtis, aprašomas mokinių pasiekimų vertinimas. Aprašant mokinių pasiekimus kartu nurodomos ugdomos vertybinės nuostatos, esminiai gebėjimai, gebėjimai, ir žinios, reikalingos gebėjimams ugdyti.

Nurodant reikalavimus, keliamus mokinių pasiekimams, visame dokumente vartojami tokie užduoties sunkumą nusakantys terminai:

- paprasčiausiais vadinami uždaviniai, kuriuos sprendžiant reikia atlikti vieną standartinę operaciją, kai nereikia vieno matavimo vienetų paversti kitais;
- nesudėtingais vadinami uždaviniai, kuriuos sprendžiant reikia atlikti 2–3 veiksmus, bet nereikia vieno matavimo vienetų paversti kitais;
- paprasčiausiomis vadinamos vieno fizikinio dydžio santykinės paklaidos.

7.4.1. Bendrasis kursas

7.4.1.1. Mokinių pasiekimai

1. Metodologiniai fizikos klausimai	
Nuostatos Gamtos reiškinis, fizikos mokslą, jo raidą, vaidmenį ir reikšmę vertinti remiantis mokslo žiniomis.	
Esminis gebėjimas Analizuoti mokslinių atradimų reikšmę ir fizikos bei kitų mokslų žinių sąlygiškumo ir kaitos aspektus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Paašškinti moksle vartojamus fizikinius terminus.	1.1.1. Nusakyti fizikinius terminus: mokslinis faktas, sąvoka, modelis, hipotezė, dėsnis ir principas, teorija, vienetai, fundamentinės konstantos, teoriniai ir eksperimentiniai tyrimai.
1.2. Susiplanuoti ir atlikti fizikinius tyrimus.	1.2.1. Apibūdinti eksperimentinio fizikinio tyrimo eigą: problema, hipotezė, stebėjimas ar bandymas, rezultatai, išvados. 1.2.2. Nurodyti kaip apskaičiuoti absoliutines ir paprasčiausias santykinės paklaidas. 1.2.3. Apibūdinti fizikinius tyrimo metodus. 1.2.4. Apibūdinti fizikinių modelių esmę, atskleidžiant perėjimą nuo

	realaus fizikinio reiškinių prie fizikinio modelio. Išryškinti fizikinių modelių privalumus ir trūkumus. 1.2.5. Nusakyti mokslinės informacijos formas ir jų kitimą (mokslo veikalai, laiškai, moksliniai žurnalai, straipsniai, patentai, konferencijos, skaitmeninė revoliucija).
1.3. Pritaikyti informacinių technologijų ir matematikos pamokose įgytas žinias ir gebėjimus tyrimų rezultatams apdoroti ir spręsti uždaviniams.	1.3.1. Nubrėžti dydžių priklausomybės grafikus naudojantis skaičiuokle (pvz., <i>Microsoft Excel</i>). 1.3.2. Pateikti kompiuterinių mokomųjų programų, skirtų fizikinių reiškinių modeliavimui pavyzdžių. 1.3.3. Taikyti $\sin$ ar $\cos$ dėsnius periodiniams procesams apibūdinti.
1.4. Paašškinti fizikos mokslo atradimų reikšmę ir mokslo žinių absoliutumo ir sąlygiškumo aspektus. Pagrįsti mokslo ir technologijų laimėjimų vertinimo socialiniu, ekonominiu ir aplinkosaugos aspektais būtinybę.	1.4.1. Pateikti pavyzdžių, kurių nepaaiškina klasikinės fizikos dėsniai. 1.4.2. Apibūdinti kvantinės fizikos kaip vienos pagrindinių XX a. teorijų svarbą. 1.4.3. Nusakyti savitus mikropasaulio dėsningumus ir jų ryšį su makroskopiniais reiškiniais. 1.4.4. Apibūdinti mokslinių atradimų reikšmę žmonijai. Pateikti pavyzdžių, įrodančių, kad būtina mokslo ir technologijų laimėjimus vertinti socialiniu, ekonominiu ir aplinkosaugos aspektais. 1.4.5. Nusakyti Lietuvos mokslininkų vaidmenį fizikos mokslo raidoje.
2. Judėjimas ir jėgos	
Nuostatos Domėtis mechaninius procesus apibūdinančiais dėsniais ir jų taikymu moksle, technikoje ir kasdieniame gyvenime bei remtis jais įvairioje veikloje. Esminis gebėjimas Kasdieniame gyvenime taikyti pagrindinius judėjimo ir tvermės dėsnius aiškinant įvairių mechanizmų veikimą ir energijos virsmus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Taikyti žinias apie mechaninį judėjimą nagrinėjant įvairius (tolyginį, tolygiai kintantį, tiesiaeiį, kreiviaeiį) judėjimo pavyzdžius, sprendžiant uždavinius. Išmatuoti tolygiai greitėjančiai judančio kūno pagreitį.	2.1.1. Apibūdinti <i>poslinkį, momentinį greitį, greitį, pagreitį</i>, kaip vektorinius dydžius. 2.1.2. Apibūdinti tolyginį, tolygiai kintantį slenkamąjį judėjimą, pateikti jų pavyzdžių. 2.1.3. Užrašyti greičio, poslinkio ir koordinatės priklausomybės nuo laiko lygtis. 2.1.4. Apibūdinti judėjimą apskritimu pastoviu greičiu ir jį charakterizuojančius fizikinius dydžius: <i>įcentrinį pagreitį, apsisukimų periodą, dažnį</i>. 2.1.5. Apibūdinti mechaninio judėjimo ir rimties reliatyvumą.
2.2. Skirti jėgas pagal jų prigimtį ir pasireiškimą bei jas apskaičiuoti.	2.2.1. Nusakyti jėgą, kaip judėjimo kitimo arba kūnų deformacijos priežastį. 2.2.2. Įvardyti jėgų rūšis ir jų atsiradimo priežastis.
2.3. Taikyti pagrindinius dinamikos dėsnius nagrinėjant nesudėtingus kūnų sąveikos pavyzdžius ir sprendžiant nesudėtingus uždavinius. Atlikti spyruoklės standumo ir slydimo	2.3.1. Formuluoti I, II, III Niutono, Huko ir gravitacijos dėsnius. 2.3.2. Apibūdinti jėgų atstojamąją ir ją apskaičiuoti paprasčiausiais atvejais. 2.3.3. Iliustruoti dinamikos dėsnius kasdienės patirties pavyzdžiais.

trinties jėgos tyrimus.	
2.4. Taikyti tvermės dėsnius analizuojant mechaninės energijos virsmus ir sprendžiant paprasčiausius uždavinius. Atlikti mechaninės energijos tvermės tyrimą.	2.4.1. Apibūdinti potencinę ir kinetinę energiją, mechaninį darbą, galią. 2.4.2. Nusakyti judesio kiekio tvermės ir mechaninės energijos tvermės dėsnius. 2.4.3. Nusakyti ir paprasčiausiais atvejais apskaičiuoti naudingumo koeficientą.
3. Makrosistemų fizika	
Nuostatos Efektyviai vartoti energijos išteklius siekiant saugoti gamtą. Esminis gebėjimas Taikyti makrosistemose vykstančius procesus apibūdinančius dėsnius, analizuojant buityje ir technikoje stebimus reiškinius.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Analizuoti reiškinius, remiantis pagrindiniais molekulinės kinetinės teorijos teiginiais.	3.1.1. Nusakyti pagrindinius molekulinės kinetinės teorijos teiginius. 3.1.2. Pateikti reiškinių pavyzdžių, kuriuos aiškiname remiantis molekulinės kinetinės teorijos teiginiais.
3.2. Sieti medžiagos makroskopines savybes ir makrosistemoje vykstančius fizikinius reiškinius su medžiagos mikroskopine sandara. Spręsti šilumos kiekių apskaičiavimo ir idealiųjų dujų būsenos lygties taikymo uždavinius.	3.2.1. Apibūdinti kietąją, skystąją, dujinę ir plazminę medžiagos būsenas. 3.2.2. Apibūdinti fazinius virsmus: lydymąsi – kristalizaciją, garavimą – kondensaciją, virimą, pateikti jų pavyzdžių. 3.2.3. Apibūdinti parametrus, nusakančius fazinius virsmus (virsmų temperatūras, savitąsias šilumas). 3.2.4. Apibūdinti idealiųjų dujų modelį, būsenos parametrus, užrašyti ir paaiškinti idealiųjų dujų būsenos lygtį (Mendelejevo ir Klapeirono lygtį) bei taikyti ją paprasčiausių uždavinių sprendimui. 3.2.5. Nusakyti oro drėgmės reikšmę žmogui ir jo aplinkai. 3.2.6. Pateikti drėkinimo, skysčių paviršiaus įtempimo ir kapiliarinių reiškinių pasireišimo pavyzdžių gamtoje, buityje ir technikoje. 3.2.7. Nusakyti kietųjų kūnų mechanines savybes (<i>tamprumas, plastiškumas, trapumas</i>) ir deformacijų rūšis. 3.2.8. Pateikti skystųjų kristalų pritaikymo pavyzdžių (LCD).
3.3. Taikyti energijos tvermės dėsni įvairių vidinės energijos virsmų atveju.	3.3.1. Nusakyti temperatūrą kaip kūno vidinės energijos matą, idealiųjų vienatomių dujų vidinės energijos priklausomybę nuo temperatūros. 3.3.2. Apibūdinti vidinę energiją ir jos kitimo būdus (mechaninis darbas, šilumos kiekis). 3.3.3. Formuluoti energijos tvermės dėsni, nusakyti jo fundamentalumą ir universalumą. 3.3.4. Nusakyti energijos tvermę vyksmuose (molekulinės fizikos ir termodinamikos, elektros, atomo, branduolio fizikos ir kituose reiškiniuose, chemijoje bei biologijoje). 3.3.5. Formuluoti I ir II termodinamikos dėsnius.
3.4. Įvertinti šiluminių variklių svarbą technikoje ir kasdieniame gyvenime ir jų įtaką aplinkai.	3.4.1. Apibūdinti šiluminio variklio pagrindines dalis ir veikimo principus. 3.4.2. Pateikti šiluminių variklių pavyzdžių. 3.4.3. Apibrėžti šiluminio variklio naudingumo koeficientą.

	3.4.4. Apibūdinti šiluminių variklių poveikį aplinkai.
3.5. Pagrįsti būtinybę efektyviai naudoti energiją.	3.5.1. Apibūdinti energetinių resursų (hidroenergetinių, cheminių, branduolinių bei alternatyviųjų – vėjo, Saulės, geoterminių ir kt.) Lietuvoje ir Žemėje problemas, energijos gamybos bei naudojimo technologinius ir ekologinius aspektus.
4. Elektra ir magnetizmas	
Nuostatos Pasitelkti gamtos mokslų dėsnius, teorijas, sampratas gamtos reiškiniams aiškinti.	
Esminis gebėjimas Analizuoti elektros ir magnetizmo reiškinius, pasinaudojant elektros krūvio sąvoka ir elektros krūvių tarpusavio statinės bei dinaminės sąveikos dėsningumais, paaiškinti jų praktinį taikymą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Taikyti statinės elektros dėsningumus uždaviniams spręsti.	4.1.1. Paaiškinti elektrinio lauko ir krūvio sąvokas, krūvio tvermės bei Kulono dėsnius. 4.1.2. Nusakyti elektrinę talpą, kondensatorius, nurodyti, kur jie taikomi. Apskaičiuoti plokščiojo kondensatoriaus talpą.
4.2. Taikyti nuolatinės srovės dėsningumus bei laidininkų jungimo būdus aprašančius dėsnius nesudėtingoms elektrinėms grandinėms nagrinėti. Eksperimentiniu būdu nustatyti laidininko savitąją varžą.	4.2.1. Apibūdinti nuolatinės srovės dėsningumus, formuluoti Omo dėsnį, vartojant <i>įtampos</i> , <i>srovės stiprio</i> ir <i>varžos</i> sąvokas. 4.2.3. Apibūdinti elektros srovės galią ir šiluminį veikimą. 4.2.4. Apibūdinti laidininkų jungimo būdus, išmatuoti srovę ir įtampą paprasčiausiose grandinėse. 4.2.5. Apibūdinti elektros šaltinius, jų rūšis, šaltinio elektrovarą. Nusakyti Omo dėsnį paprasčiausioms uždaroms grandinėms.
4.3. Paaiškinti magnetinių reiškinių kilmę.	4.3.1. Apibūdinti elektros srovės kuriamą magnetinį lauką, nurodyti magnetinių reiškinių kilmę. 4.3.2. Apibūdinti nuolatinius magnetus, nusakyti jų magnetizmo kilmę, apibūdinti Žemės ir kitų planetų magnetinius laukus.
4.4. Analizuoti elektromagnetinės indukcijos reiškinį, ir jo taikymą buityje ir technikoje.	4.4.1. Nusakyti elektromagnetinės indukcijos reiškinį, nurodyti 2-3 jo pasireiškimo atvejus. 4.4.2. Apibūdinti nuolatinės elektros srovės variklių veikimo principus, nurodyti, kaip ir kur jie taikomi, išvardinti šių variklių privalumus.
5. Svyravimai ir bangos	
Nuostatos Domėtis šiuolaikinėmis technologijomis ir jų raida.	
Esminis gebėjimas Analizuoti periodinius vyksmus kaip svyravimus ir bangas, atpažinti juos gamtoje, buityje ir technikoje, klasifikuoti šių reiškinių įvairovę pagal charakteringus požymius.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
5.1. Atpažinti laisvuosius ir priverstinius svyravimus, paaiškinti rezonanso reiškinį. Eksperimentiškai nustatyti laisvojo kritimo pagreitį.	5.1.1. Apibūdinti laisvuosius ir priverstinius svyravimus. 5.1.2. Nusakyti rezonanso reiškinį, pateikti jo pasireiškimo ir taikymo buityje bei technikoje pavyzdžių.
5.2. Paaiškinti periodinius vyksmus, taikant juos	5.2.1. Periodinius vyksmus apibūdinti kaip svyravimus ir bangas, nurodyti jų skirtumus. 5.2.2. Nusakyti periodinius vyksmus apibūdinančius pagrindinius

charakterizuojančius parametrus ir sprendžiant uždavinius. Skirti svyravimus ir bangas.	parametrus: <i>amplitudę, dažnį, periodą, kampinį dažnį, bangos ilgį, sklidimo greitį</i> . 5.2.3. Užrašyti ir paaiškinti harmoninių svyravimų lygtį. 5.2.4. Apibūdinti skersines ir išilgines bangas.
5.3. Skirti ir analizuoti garso bangas.	5.3.1. Apibūdinti garso bangas kaip bangas tampriose terpėse. 5.3.2. Apibūdinti garso greitį įvairiose terpėse, garso stiprį ir aukštį. 5.3.3. Apibūdinti ultragarsą. Pateikti pavyzdžių, kur taikomas ultragarsas, kur sutinkamas gamtoje.
5.4. Paaiškinti kintamąją elektros srovę ir jos taikymą, palyginti ją su nuolatine srove.	5.4.1. Apibūdinti kintamąją srovę, jos stiprio ir įtampos efektines vertes. 5.4.2. Nurodyti, kaip kintamoji srovė taikoma buityje ir technikoje. 5.4.3. Saugiai naudotis buitinais ir paprasčiausiais elektros matavimo prietaisais, nurodyti pagrindines saugaus darbo priemones (elektros saugikliai, įžeminimas ir kt.).
5.5. Paaiškinti elektromagnetinių bangų susidarymą, sieti jų savybes ir išsidėstymą elektromagnetinėje bangų skalėje su jų dažniu (ilgiu).	5.5.1. Apibūdinti elektromagnetinį lauką, jo sklidimą vakuumo ir terpėse. 5.5.2. Apibūdinti elektromagnetinių bangų įvairovę, elektromagnetinių bangų skalę, nurodyti atskirų elektromagnetinių bangų savybes. 5.5.3. Nusakyti šviesos ir daiktų spalvas. 5.5.4. Pateikti elektromagnetinių bangų taikymo moderniose telekomunikacijos priemonėse, buityje, moksle ir pramonėje pavyzdžių (radijas, televizija, radiolokacija, mobilieji telefonai, bevielis ryšys ir kt.). 5.5.5. Apibūdinti elektromagnetinio lauko poveikį žmogui.
5.6. Paaiškinti ir taikyti geometrinės optikos dėsnius sprendžiant uždavinius, pagrįsti atskirų optinių prietaisų veikimą ir naudojimą.	5.6.1. Apibūdinti šviesos spindulio sąvoką, atspindį ir lūžį skirtingų optinių terpių sandūroje, optinės terpės lūžio rodiklį. 5.6.2. Apibūdinti visiškąjį vidaus atspindį ir jo taikymą šviesolaidžiuose. 5.6.3. Paaiškinti lęšių taikymą svarbiausiuose optiniuose prietaisuose (fotoaparate, mikroskope, teleskope).
6. Modernioji fizika	
Nuostatos Jausti atsakomybę už gamtos išsaugojimą. Domėtis mokslo pažangos teigiamomis ir neigiamomis pasekmėmis. Mokslo pažangą vertinti įvairiapusiškai.	
Esminis gebėjimas Atpažinti ir analizuoti fotoelektrinių reiškinių taikymą buityje ir technikoje, paaiškinti radioaktyvumą ir branduolines reakcijas bei jų taikymą praktikoje.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
6.1. Paaiškinti šviesos kvantines savybes.	6.1.1. Apibūdinti fotoną, kaip šviesos dalelę, turinčią apibrėžtą energijos kiekį. 6.1.2. Pateikti reiškinių, kurie aiškinami remiantis šviesos kvantinėmis savybėmis, pavyzdžių. 6.1.3. Pateikti mikropasaulio reiškinių, kuriems apibūdinti netinka klasikinės fizikos dėsniai, pavyzdžių.
6.2. Taikyti fotoefekto dėsningumus, aiškinant fotoefekto pritaikymą praktikoje, sprendžiant uždavinius.	6.2.1. Apibūdinti fotoefekto reiškinį. 6.2.2. Nusakyti fotoefekto dėsnius. 6.2.3. Išvardinti ir sieti fotoefektą apibūdinančius fizikinius dydžius: <i>fotono energiją, elektrono išlaisvinimo darbą, išlaisvinto elektrono kinetinę energiją</i> .

	6.2.4. Pateikti fotoefekto taikymo technikoje pavyzdžių.
6.3. Analizuoti atomą kaip mažiausią cheminio elemento dalelę, paaiškinti stabilias medžiagos formas analizuojant mikroskopinį vaizdą.	6.3.1. Apibūdinti atomą kaip mažiausią cheminio elemento dalelę, o molekulę – kaip mažiausią junginio (medžiagos) dalelę. 6.3.2. Apibūdinti atomo struktūrą, subatomines daleles (elektronus, protonus, neutronus), jų tarpusavio sąveiką (branduolines jėgas). 6.3.3. Apibūdinti planetinį atomo modelį ir nusakyti jo ribotumą. Nusakyti Boro postulatus. 6.3.4. Apibūdinti atomo branduolių ryšio energiją, masės defektą. 6.3.5. Nusakyti Einšteino masės ir energijos ryšį remiantis formule $E=mc^2$.
6.4. Paaiškinti radioaktyvumą kaip nestabilių branduolių skilimą; skirti alfa, beta ir gama radioaktyviąją spinduliuotę.	6.4.1. Apibūdinti radioaktyvumą kaip nestabilių branduolių savybę, nusakyti alfa, beta ir gama radioaktyviąją spinduliuotę. 6.4.2. Nurodyti pagrindinius prietaisus radioaktyviai spinduliuotei matuoti. 6.4.3. Pateikti radioaktyvumo taikymo medicinoje, geologijoje, archeologijoje pavyzdžių. 6.4.4. Pateikti apsaugos nuo radioaktyviosios spinduliuotės būdų pavyzdžių.
6.5. Paaiškinti branduolinės energijos kilmę ir jos taikymo ekologinius aspektus.	6.5.1. Apibūdinti ir užrašyti branduolines reakcijas. 6.5.2. Apibūdinti grandininę branduolinę reakciją. Nusakyti kritinę masę, neutronų daugėjimo koeficientą. 6.5.3. Apibūdinti branduolinio reaktoriaus veikimo principą. 6.5.4. Apibūdinti termobranduolinę reakciją, pateikti jos pavyzdžių. 6.5.5. Pateikti branduolinės energijos taikymo pavyzdžių, nusakyti jos pranašumus ir išskylančias ekologines problemas. 6.5.6. Nusakyti biologinį jonizuojančiosios spinduliuotės poveikį.
7. Šiuolaikinės astronomijos pagrindai	
Nuostatos Suvokti Visatos kaip atviros begalinės sistemos sudėtingumą ir darną, gyvybės kilmės ir evoliucijos Visatoje problemą, jos pažeidžiamumą.	
Esminis gebėjimas Apibūdinti Visatos evoliuciją, kosmoso tyrimo problemas ir reikšmę.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
7.1. Analizuoti fizikos mokslo laimėjimų taikymą astronomijoje ir kituose moksluose, tiriančiuose Žemę.	7.1.1. Apibūdinti fizikos ir kitų mokslų, tiriančių Žemę ir Visatą, ryšį. 7.1.2. Apibūdinti fizikos mokslo įtaką astronomijai, kosmologijai ir kitiems tiriantiems Žemę ir Visatą mokslams.
7.2. Paaiškinti Saulės ir Mėnulio įtaką Žemei, palyginti Žemės tipo ir didžiąsias planetas.	7.2.1. Apibūdinti Saulės sistemą, kaip integralų Galaktikos komponentą. 7.2.2. Apibūdinti planetų judėjimą, 7.2.3. Apibūdinti Saulės ir Mėnulio užtemimus. 7.2.4. Apibūdinti planetas, jų vidaus sandarą ir palydovus. 7.2.5. Apibūdinti kosminius kūnus: kometas, asteroidus, meteoritus.
7.3. Skirti žvaigždžių ir galaktikų tipus, paaiškinti žvaigždžių įvairovės priežastis, Visatos kilmės ir evoliucijos problemas.	7.3.1. Nusakyti, kas yra žvaigždynai ir pateikti jų pavyzdžių. 7.3.2. Apibūdinti žvaigždžių energijos šaltinius, vidaus sandarą, tipus. 7.3.3. Nurodyti Saulės kaip žvaigždės svarbiausias savybes. 7.3.4. Apibūdinti Paukščių Tako galaktiką ir kitas galaktikas. 7.3.5. Nusakyti Visatos kilmės ir evoliucijos problemas.

7.4.1.2. Turinio apimtis

Šioje dalyje smulkiau nurodomas visų veiklos sričių fizikos bendrojo kurso turinys.

7.4.1.2.1. Metodologiniai fizikos klausimai

Fizikinis pasaulio pažinimas: fizikiniai terminai, stebėjimas, bandymas, hipotezė, teorija, modeliai.

Fizikiniai tyrimai: fizikinių tyrimo metodų pagrindai, jų taikymas asmeniniams tyrimams, šių metodų galimybės, jų nauda, galimi pavojai ir žala gamtai, įtaka socialinei, kultūrinei aplinkai. Absoliutinės ir paprasčiausios santykinės paklaidos. Mokslinių žinių absoliutumas ir sąlygiškumas.

Mikropasaulio dėsningumai, jų ryšys su makroskopiniais reiškiniais – nagrinėjama kiekvienoje fizikos veiklos srityje, siejant su konkrečiais reiškiniais ar dėsniais.

Fizikos vieta: akcentuojama fizikos vieta modernios visuomenės gyvenime, parodomas ryšys su naujų technologijų kūrimu, aptariami Lietuvos mokslininkų darbai.

Fizikos istorija: pasaulio fizikos atradimų istorija; moksliniai atradimai ir asmenybės; Lietuvos mokslininkų vaidmuo ir vieta fizikos mokslo raidoje – nagrinėjama kiekvienoje fizikos veiklos srityje, siejant su konkrečiais reiškiniais ar dėsniais.

7.4.1.2.2. Judėjimas ir jėgos

Kūnų judėjimą apibūdinantys dydžiai ir sąvokos: išplečiamas *kelio, laiko, trajektorijos, vidutinio greičio* sąvokos turinys. *Greitis, momentinis greitis, pagreitis, poslinkis* – nagrinėjami kaip vektoriniai dydžiai. Atskaitos sistema, kaip priemonė kūno padėčiai nusakyti.

Judėjimo rūšys: nagrinėjamas tiesiaiegis tolyginis, tiesiaiegis tolygiai kintamas, judėjimas apskritimu pastoviu greičiu, aprašant fizikiniais dydžiais (kampinis greitis nenagrinėjamas) ir lygtimis.

Judėjimo, rimties ir juos apibūdinančių dydžių reliatyvumas: aptariamos reliatyvumo teorijos atsiradimo prielaidos ir nagrinėjami paprasčiausi pavyzdžiai, kai kūno ir atskaitos sistemos greičiai nukreipti išilgai vienos tiesės.

Jėga: jėga kaip judėjimo ir kūno formos kitimo priežastis. Kūno masė – inertiškumo matas. Niutono dėsniai, jų taikymas sprendžiant paprasčiausius uždavinius ir aiškinant aplinkos reiškinius. Jėgų atstojamoji ir jos apskaičiavimas, kai jėgos nukreiptos išilgai vienos tiesės.

Jėgų klasifikacija pagal jų prigimtį ir pasireiškimą: trinties, sunkio, svorio, tamprumo. Visuotinė trauka (gravitacija). Dangaus kūnų judėjimas. Nesvarumas.

Tvermės dėsniai: impulso tvermė kai smūgis centrinis, o judėjimas nukreiptas išilgai vienos tiesės. Kosminių skrydžių mechanikos pradmenys. Mechaninis darbas ir galia. Potencinė ir kinetinė energija. Energijos tvermė mechanikoje.

7.4.1.2.3. Makrosistemų fizika

Medžiagos sandara: molekulinės kinetinės teorijos pagrindiniai teiginiai ir juos patvirtinantys reiškiniai. Remiantis chemijos ir fizikos pamokose įgytomis žiniomis apie medžiagos sandarą ir kietą, skystą, dujinę būsenas ir fazinius virsmus nagrinėjama plazma ir jos pritaikymas.

Dujos ir garai: dujų slėgio atsiradimo ir priklausomybės nuo temperatūros aiškinimas. Idealiųjų dujų modelis. Idealiųjų dujų būvio lygtis. Oro drėgmės reikšmė žmogui ir jo aplinkai – mokomasi nustatyti drėgmę praktiškai, bet jos skaičiavimo uždaviniai nesprendžiami.

Skysčiai ir kietieji kūnai: susipažįstama su drėkinimo, skysčių paviršiaus įtempimo ir kapiliarinių reiškinių priežastimis ir pasireiškimu gamtoje, buityje ir technikoje, kietųjų kūnų mechaninėmis savybėmis (tamprumas, plastiškumas, trapumas) ir deformacijų rūšimis, skystųjų kristalų pritaikymu. Šių temų skaičiavimo uždaviniai nesprendžiami.

Termodinamikos pradmenys: vidinė kūnų energija kaip energijos ištekliai. Temperatūra, kaip vidinės kūnų energijos matas. Pirmasis ir antrasis termodinamikos dėsniai. Šiluminiai varikliai, jų naudingumo koeficientas. Šiluminių variklių svarba technikoje ir kasdieniame gyvenime, jų poveikis aplinkai. Efektyvus energijos naudojimas – būdas išsaugoti gamtą. Alternatyvūs energijos šaltiniai.

7.4.1.2.4. Elektra ir magnetizmas

Pagrindinės elektrostatikos sąvokos ir dėsniai: elektros krūvis, elektronas ir elementarusis krūvis, elektrinis laukas, elektrinė talpa, krūvio tvermės ir Kulono dėsniai. Įelektrintų kūnų sąveika

per elektrinį lauką – aptariamos kokybinės priklausomybės, elektrinio lauko stipris neskaičiuojamas. Kondensatoriai. Plokščiojo kondensatoriaus talpa.

Elektros srovė: elektros srovė kaip kryptingas elektringųjų dalelių judėjimas, pagrindinės nuolatinės srovės sąvokos ir dėsningumai (įtampa, srovės stipris, elektrinė varža, elektros srovės galia, Omo dėsnis, nuoseklaus ir lygiagretaus laidininkų jungimo dėsniai). Paprasčiausių grandinių matavimai. Elektros šaltiniai, jų rūšys. Elektrovara. Omo dėsnis paprasčiausioms uždaroms grandinėms.

Magnetinis laukas: magnetinių reiškinių kilmė, elektros srovės magnetinis laukas. Elektromagnetinės indukcijos reiškinys. Elektrinių ir magnetinių reiškinių vienovė. Nuolatiniai magnetai. Nuolatinės elektros srovės varikliai. Planetų magnetiniai laukai. Žvaigždžių magnetiniai laukai.

7.4.1.2..5. Svyravimai ir bangos

Periodiniai vyksmai kaip svyravimai ir bangos: mechaniniai svyravimai ir bangos tamprose terpėse – skysčiuose, dujose ir kietuosiuose kūnuose. Svyravimus ir bangas apibūdinantys dydžiai. Harmoniniai svyravimai. Garsas. Ultragarsas ir jo taikymas.

Kintamoji elektros srovė kaip periodinių vyksmų atvejis: kintamąją srovę nusakantys dydžiai, jos taikymas buityje ir technikoje, elektrosauga.

Elektromagnetinis laukas ir bangos: elektromagnetinis laukas, jo sklidimas terpėse. Elektromagnetinės bangos ir jų skalė, jų taikymas telekomunikacijoje, moksle, pramonėje. Šviesos bangos kaip atskiras regimojo diapazono elektromagnetinių bangų atvejis, šviesos greitis, šviesos dispersija.

Geometrinė optika: pakartojama šviesos spindulio sąvoka, tiesiaiegis šviesos sklidimas, šviesos atspindys ir lūžis, šviesos atspindžio ir lūžio dėsniai, spindulių eiga lęšiuose. Nagrinėjamas visiškasis vidaus atspindys, lęšių taikymas fotoaparatuose, mikroskope, teleskope.

7.4.1.2.6. Modernioji fizika

Šviesos kvantinės savybės: fotonai, fotoefekto dėsningumai. Šviesos dualizmas.

Atomų sandara: subatominės dalelės, atomo struktūra, branduolinės jėgos. Planetinis atomo modelis ir jo ribotumas. Masės ir energijos ryšys. Atomo branduolys ir jo ryšio energija (apibūdinama, bet neskaičiuojama). Izotopai. Radioaktyvumas ir jo matavimo prietaisai. Stabilios medžiagos formos mikroskopinio vaizdo požiūriu.

Branduolinės reakcijos: branduolinė, grandininė branduolinė, termobranduolinė. Branduolinis reaktorius. Branduolinė energetika. Branduolinė tarša. Biologinis jonizuojančiosios spinduliuotės poveikis. Apsauga nuo radiacijos.

7.4.1.2.7. Šiuolaikinės astronomijos pagrindai

Gamtos mokslų sąsajos: fizikos ir kitų mokslų, tiriančių Žemę ir Visatą (geologijos, geografijos, astronomijos, kosmologijos ir kt.), ryšiai.

Saulės sistema: planetos, jų palydovai, kometos ir kiti kosminiai kūnai, jų sandara. Žemės vieta Saulės sistemoje. Pagrindinės fizikinės Žemės charakteristikos, jos gelmių ir atmosferos sandara, magnetinis laukas. Žemės palydovo Mėnulio įtaka Žemei.

Žvaigždės: žvaigždžių sandara, energijos šaltiniai, tipai. Žvaigždynai, jų padėtis ir judėjimas.

Galaktikos: galaktikų rūšys, Paukščių Tako galaktika, galaktikų sistemos.

Visata: Visatos kilmė ir evoliucija. Gyvybė Visatoje. Kosmoso tyrimas. Kosminės kelionės.

7.4.1.3. Vertinimas

7.4.1.3.1. Toliau pateikiami apibendrinti kokybiniai mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų vertinimo aprašai. Pagal juos mokytojas numato mokinių pasiekimų vertinimo kriterijus. Patenkinamas lygis, įvertinant pažymiu, atitinka 4–5, pagrindinis – 6–8, aukštesnysis – 9–10 balų.

7.4.1.3.2. Mokinių pasiekimų lygių požymiai.

Pasiekimų lygiai Pasiekimų sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Žinios ir supratimas	Apibūdina pagrindinius fizikos faktus, dėsnius, sąvokas, fizikinius dydžius, procesus ir pateikia fizikinių reiškinių ir procesų pavyzdžių. Atpažįsta ir įvardija pavaizduotus paveiksluose, schemose, grafikuose ir diagramose objektus bei procesus. Atpažįsta fizikinius dydžius žyminčius simbolius ir atlieka paprasčiausius standartinius skaičiavimus.	Apibūdina fizikos faktus, dėsnius, procesus, reiškinius ir pateikia jų pavyzdžių. Apibūdina ir tinkamai vartoja sąvokas, fizikinius dydžius ir juos žyminčius simbolius. Atpažįsta ir įvardija pavaizduotus ar pavaizduoja paveiksluose, schemose, grafikuose ir diagramose objektus bei procesus. Paprasčiausiais atvejais lentelėje pateiktus duomenis pavaizduoja schema, grafiku ar diagrama. Atlieka paprasčiausius standartinius skaičiavimus.	Apibūdina fizikos faktus, dėsnius, procesus, reiškinius, modelius ir pateikia jų pavyzdžių. Skiria, lygina, savarankiškai papildo, ir tinkamai vartoja fizikos sąvokas. Duomenis pavaizduoja schema, grafiku ar diagrama. Atlieka standartinius skaičiavimus.
Taikymas	Aiškina paprasčiausius gamtos reiškinius remiantis fizikos ir kitų mokslų pagrindiniais dėsningumais. Klasifikuoja į du tipus procesus, reiškinius ir faktus, atsižvelgiant į jų charakteristikas ir savybes. Pritaiko fizikos dėsnius pažįstamo konteksto paprastoms kiekybinėms ir kokybinėms užduotims atlikti. Interpretuoja pažįstamo konteksto tekstinę, nesudėtingą lentelių, ar grafinę informaciją panaudodami fizikos sąvokas, dėsningumus ir modelius. Apibendrina įvairiuose informacijos šaltiniuose pateikiamą pažįstamo	Aiškina gamtos reiškinius remiantis fizikos ir kitų mokslų pagrindiniais dėsningumais. Nustato reiškinių panašumus ir skirtumus, klasifikuoja į kelis tipus procesus, reiškinius ir faktus, atsižvelgiant į jų charakteristikas ir savybes. Pritaiko fizikos dėsnius pažįstamo konteksto kiekybinėms ir kokybinėms užduotims atlikti. Naudoja diagramą, grafiką ar modelį sąvokai, dydžių sąryšiui ar reiškiniui paaiškinti. Interpretuoja pažįstamo konteksto tekstinę, lentelių, ar grafinę	Aiškina gamtos reiškinius remiantis fizikos ir kitų mokslų dėsningumais. Nustato ir apibūdina reiškinių panašumus ir skirtumus, klasifikuoja į kelis tipus procesus, reiškinius ir faktus, atsižvelgiant į jų charakteristikas ir savybes. Pritaiko fizikos ir kitų dalykų dėsnius pažįstamo konteksto kiekybinėms ir kokybinėms užduotims atlikti. Interpretuoja tekstinę, lentelių, ar grafinę informaciją panaudodami fizikos sąvokas, dėsningumus ir modelius. Apibendrina ir kritiškai

	konteksto informaciją apie technologijų plėtotę, aplinkosaugą. Padedamas formuluoja pažįstamo konteksto tyrimo hipotezę. Padedamas pasirenka tyrimo priemones. Padedamas pagal aprašymą atlieka tyrimą. Gauna ir paprasčiausiais atvejais apdoroja bandymų rezultatus, daro duomenimis pagrįstas tiesiogines išvadas.	informaciją panaudodami fizikos sąvokas, dėsningumus ir modelius. Apibendrina ir vertina įvairiuose informacijos šaltiniuose pateikiamą mokslo populiarinimo informaciją apie fizikos mokslo atradimus, technologijų plėtotę, aplinkosaugą. Formuluoja pažįstamo konteksto tyrimo hipotezę. Pasirenka tyrimo tipą (stebėjimą, eksperimentus) ir priemones. Pagal aprašymą atlieka tyrimą. Gauna ir apdoroja bandymų rezultatus, įvertina absoliutines ir paprasčiausias santykinės matavimo paklaidas, daro duomenimis pagrįstas išvadas.	vertina įvairiuose informacijos šaltiniuose pateikiamą mokslo populiarinimo informaciją apie fizikos mokslo atradimus, technologijų plėtotę, aplinkosaugą. Formuluoja tyrimo hipotezę. Tinkamai pasirenka tyrimo tipą (stebėjimą, eksperimentus) ir priemones. Atlieka tyrimą. Gauna ir apdoroja bandymų rezultatus, įvertina absoliutines ir santykinės matavimo paklaidas, daro duomenimis pagrįstas išvadas.
Problemų sprendimas	Bando integruoti pagrindines fizikos žinias ir dėsningumus, reikalingus problemai spręsti. Padedamas formuluoja nesudėtingus probleminius klausimus ir hipotezes. Mokslo duomenimis ir faktais bando argumentuoti sprendimus. Atrenka informaciją išsakyti nuomonei, nevienareikšmiams probleminių klausimų atsakymams pagrįsti. Sprendžia paprasčiausias problemas. Bando vertinti mokslo ir technologijų poveikį	Integruoja pagrindines fizikos ir kitų mokslų žinias ir dėsningumus, reikalingus problemai spręsti. Formuluoja nesudėtingus probleminius klausimus ir hipotezes. Numato priemones ir suplanuoja nesudėtingą tyrimą hipotezei patikrinti. Daro mokslo duomenimis ir faktais pagrįstas nesudėtingas išvadas, jais argumentuoja sprendimus. Atrenka ir tinkamai pateikia informaciją išsakyti nuomonei, nevienareikšmiams	Integruoja fizikos ir kitų mokslų žinias ir dėsningumus, reikalingus problemai spręsti. Formuluoja probleminius klausimus ir hipotezes. Numato priemones ir suplanuoja tyrimą hipotezei patikrinti. Daro mokslo duomenimis ir faktais pagrįstas išvadas, jais argumentuoja sprendimus. Atrenka ir tinkamai pateikia patikimą informaciją išsakyti nuomonei, nevienareikšmiams probleminių klausimų atsakymams pagrįsti.

	aplinkai atsižvelgiant į ekonominius, socialinius ir ekologinius veiksnus.	probleminių klausimų atsakymams pagrįsti. Pritaiko mokslinius metodus nesudėtingoms problemoms spręsti (išanalizuoja problemą, numato galimus sprendimo būdus, juos įvertina ir pasirenka vieną, sprendžia, įvertina sprendimą). Vertina mokslo ir technologijų poveikį aplinkai atsižvelgiant į ekonominius, socialinius ir ekologinius veiksnus.	Pritaiko mokslinius metodus problemoms spręsti (išanalizuoja problemą, numato galimus sprendimo būdus, juos įvertina ir pasirenka vieną, sprendžia, įvertina sprendimą). Vertina mokslo ir technologijų poveikį aplinkai atsižvelgiant į ekonominius, socialinius ir ekologinius veiksnus ir pagrindžia savo vertinimus.
Gamtamokslinis komunikavimas	Iš įvairių informacijos šaltinių atrenka informaciją, tačiau nesugeba jos kritiškai vertinti ir sklandžiai perteikti kitiems. Ne visada tikslingai ir tinkamai vartoja fizikos sąvokas, taiko dėsnius.	Atrenka informaciją iš įvairių informacijos šaltinių, ją kritiškai vertina, apibendrina ir perteikia kitiems. Tikslingai ir tinkamai vartoja fizikos sąvokas, taiko dėsnius. Geba sklandžiai reikšti mintis raštu ir žodžiu.	Kūrybingai pritaiko iš savarankiškai pasirinktų patikimų informacijos šaltinių surinktą informaciją. Tikslingai ir tinkamai vartoja fizikos sąvokas, taiko dėsnius. Sklandžiai reiškia mintis, argumentuotai išsako savo nuomonę.
Mokėjimas mokytis	Mokosi naudodamas nurodytus mokymosi šaltinius, mokymosi veiklą įsivertina epizodiškai, ne visada pasirenka sau tinkamas mokymosi strategijas.	Geba savarankiškai pasirinkti mokymosi šaltinius, įsivertina mokymosi veiklą, bet ne visada pasirenka sau tinkamas mokymosi strategijas.	Geba savarankiškai pasirinkti mokymosi šaltinius, pasirenka sau tinkamas mokymosi strategijas, kelia mokymosi tikslus, planuoja, apmąsto, įsivertina mokymąsi.

7.4.2. Išplėstinis kursas

7.4.2.1. Mokinių pasiekimai

1. Metodologiniai fizikos klausimai	
Nuostatos Gamtos reiškinius, fizikos mokslą, jo raidą, vaidmenį ir reikšmę vertinti remiantis mokslo žiniomis.	
Esminis gebėjimas Analizuoti mokslinių atradimų reikšmę ir fizikos bei kitų mokslų žinių sąlygiškumo aspektus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Paaiškinti moksle vartojamus fizikinius terminus.	1.1.1. Nusakyti fizikinius terminus: mokslinis faktas, sąvoka, modelis, hipotezė, dėsnis ir principas, teorija, vienetai, fundamentinės konstantos, teoriniai ir eksperimentiniai tyrimai. Nusakyti fizikines sąvokas, kai nagrinėjamas konkretus fizikos reiškiny.
1.2. Susiplanuoti ir	1.2.1. Apibūdinti eksperimentinio fizikinio tyrimo eigą: problema,

atlikti fizikinius tyrimus, analizuoti ir interpretuoti gautus rezultatus.	hipotezė, stebėjimas ar bandymas, rezultatai, išvados. 1.2.2. Nusakyti santykinių ir absoliutinių paklaidų apskaičiavimo taisykles. 1.2.3. Apibūdinti fizikinius tyrimo metodus. 1.2.4. Apibūdinti fizikinių modelių esmę, atskleidžiant perėjimą nuo realaus fizikinio reiškinių prie fizikinio modelio. Išryškinti fizikinių modelių privalumus ir trūkumus. 1.2.5. Nusakyti fizikos uždavinių sprendimo strategijas. 1.2.6. Nusakyti mokslinės informacijos formas ir jų kitimą (mokslo veikalai, laiškai, moksliniai žurnalai, straipsniai, patentai, konferencijos, skaitmeninė revoliucija).
1.3. Pritaikyti informacinių technologijų ir matematikos pamokose įgytas žinias ir gebėjimus tyrimų rezultatams apdoroti ir spręsti uždaviniams.	1.3.1. Nubrėžti dydžių priklausomybės grafikus naudojantis skaičiuokle (pvz., <i>Microsoft Excel</i>). 1.3.2. Pateikti kompiuterinių mokomųjų programų, skirtų fizikinių reiškinių modeliavimui pavyzdžių. 1.3.3. Taikyti $\sin$ ar $\cos$ dėsnius periodiniams procesams apibūdinti. 1.3.4. Taikyti išvestinių skaičiavimo taisykles fizikinių dydžių kitimo greičiui nustatyti.
1.4. Paašškinti fizikos mokslo atradimų reikšmę ir mokslo žinių absoliutumo ir sąlygiškumo aspektus. Pagrįsti mokslo ir technologijų laimėjimų vertinimo darnios plėtros požiūriu būtinybę.	1.4.1. Pateikti pavyzdžių, kurių nepaaiškina klasikinės fizikos dėsniai. 1.4.2. Apibūdinti kvantinės fizikos kaip vienos pagrindinių XX a. teorijų svarbą. 1.4.3. Nusakyti savitus mikropasaulio dėsningumus ir jų ryšį su makroskopiniais reiškiniais. 1.4.4. Apibūdinti mokslinių atradimų reikšmę žmonijai. Pateikti pavyzdžių, įrodančių, kad būtina mokslo ir technologijų laimėjimus vertinti darnios plėtros požiūriu. 1.4.5. Nusakyti Lietuvos mokslininkų vaidmenį fizikos mokslo raidoje. 1.4.6. Nusakyti fizikos ateities perspektyvas.
2. Judėjimas ir jėgos	
Nuostatos Domėtis mechaninius procesus apibūdinančiais dėsniais ir jų taikymu moksle, technikoje ir kasdieniame gyvenime bei remtis jais įvairioje veikloje. Esminis gebėjimas Taikyti pagrindinius judėjimo ir tvermės dėsnius aiškinant įvairių mechanizmų veikimą ir energijos virsmus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Taikyti žinias apie mechaninį judėjimą ir jo reliatyvumą nagrinėjant judėjimo pavyzdžius, sprendžiant uždavinius, analizuoti judėjimo grafikus. Atlikti tolygiai kintamojo judėjimo ir horizontaliai mesto kūno judėjimo tyrimus.	2.1.1. Apibūdinti <i>poslinkį, momentinį greitį, greitį, pagreitį</i>, kaip vektorius. 2.1.2. Apibūdinti tolyginį, tolygiai kintantį slenkamąjį judėjimą, pateikti jų pavyzdžių. 2.1.3. Užrašyti greičio, poslinkio ir koordinatės priklausomybės nuo laiko lygtis, pavaizduoti šias priklausomybes grafiškai. 2.1.4. Apskaičiuoti poslinkį kaip greičio priklausomybės nuo laiko grafiko ribojamą plotą. 2.1.5. Apibūdinti ir apskaičiuoti netolyginio judėjimo vidutinį greitį. 2.1.6. Apibūdinti mechaninio judėjimo ir rimties reliatyvumą, paašškinti Galilėjaus greičių sudėties taisyklę. 2.1.7. Apibūdinti judėjimą apskritimu pastoviu greičiu ir jį charakterizuojančius dydžius: <i>apsisukimų periodą, apsisukimų dažnį, linijinį ir kampinį greitį, įcentrinį pagreitį</i>.

	2.1.8. Apibūdinti kampu į horizontą mesto kūno judėjimą.
2.2. Klasifikuoti jėgas pagal jų prigimtį ir pasireiškimą, analizuoti jėgų dydžio priklausomybę nuo skirtingų veiksnių.	2.2.1. Apibrėžti jėgą, kaip judėjimo kitimo arba kūnų deformacijos priežastį. 2.2.2. Įvardyti jėgų rūšis ir jų atsiradimo priežastis.
2.3. Taikyti dinamikos dėsnius nagrinėjant kūnų sąveikos pavyzdžius, sprendžiant uždavinius. Atlikti slydimo trinties jėgos ir kelių jėgų veikiamo kūno pusiausvyros tyrimus.	2.3.1. Formuluoti I, II, III Niutono, Huko ir gravitacijos dėsnius. 2.3.2. Apibūdinti jėgų atstojamąją. 2.3.3. Nusakyti vertikaliam judančio kūno svorio priklausomybę nuo pagreičio. 2.3.4. Ilustruoti dinamikos dėsnius kasdienės patirties pavyzdžiais (nuožulnioji plokštuma, skridinys).
2.4. Taikyti tvermės dėsnius analizuojant mechaninės energijos virsmus ir sprendžiant uždavinius. Atlikti energijos tvermės dėsnio tyrimą.	2.4.1. Apibūdinti potencinę ir kinetinę energiją, mechaninį darbą, galią ir sąryšius tarp jų. 2.4.2. Nusakyti judesio kiekio tvermės dėsni ir taikyti jį aiškinant reaktyvųjį judėjimą. 2.4.3. Nusakyti mechaninės energijos tvermės dėsni.
3. Makrosistemų fizika	
Nuostatos Efektyviai vartoti energijos išteklius siekiant saugoti gamtą. Esminis gebėjimas Taikyti makrosistemose vykstančius procesus apibūdinančius dėsnius, analizuojant buityje ir technikoje stebimus reiškinius.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Analizuoti reiškinius, remiantis pagrindiniais molekulinės kinetinės teorijos teiginiais.	3.1.1. Nusakyti pagrindinius molekulinės kinetinės teorijos teiginius. 3.1.2. Pateikti reiškinių pavyzdžių, kuriuos aiškiname remiantis molekulinės kinetinės energijos teorijos teiginiais.
3.2. Taikyti idealiųjų dujų dėsnius sprendžiant uždavinius; braižyti ir analizuoti izoprocesų grafikus. Atlikti izoprocesų tyrimą.	3.2.1. Apibūdinti idealiasias dujas, kaip realiųjų dujų modelį. 3.2.2. Nusakyti temperatūrą kaip molekulių vidutinės kinetinės energijos matą. 3.2.3. Nusakyti dujų slėgio į indo sienelės atsiradimo priežastis ir užrašyti pagrindinę molekulinės kinetinės idealiųjų dujų teorijos lygtį. 3.2.4. Nusakyti dujų būseną apibūdinančių parametrų (slėgio, tūrio, temperatūros) tarpusavio ryšius ir idealiųjų dujų būsenos lygtį. 3.2.5. Apibūdinti izoprocesus, pateikti jų pavyzdžių ir užrašyti juos aprašančias lygtis.
3.3. Palyginti dujų ir garų savybes. Išmatuoti ir apskaičiuoti oro santykinę drėgmę.	3.3.1. Nusakyti dujų ir garų panašumus ir skirtumus. 3.3.2. Pateikti garų ir suskystintų dujų naudojimo buityje ir technikoje pavyzdžių. 3.3.3. Apibūdinti sočiuosius ir nesočiuosius garus, oro drėgmę, ją nusakančius dydžius: <i>absoliutinę drėgmę, santykinę drėgmę, rasos tašką</i> . 3.3.4. Nusakyti oro drėgmės reikšmę žmogui ir jo aplinkai.
3.4. Apskaičiuoti skysčio paviršiaus įtempimo jėgą ir skysčio pakilimo aukštį kapiliaruose. Eksperimentiškai nustatyti skysčio paviršiaus	3.4.1. Apibūdinti skysčių paviršiaus įtempimo, drėkinimo ir kapiliarumo reiškinius ir paaiškinti jų reikšmę gamtai ir žmogui. 3.4.2. Pateikti drėkinimo, skysčių paviršiaus įtempimo ir kapiliarinių reiškinių pasireiškimo pavyzdžių gamtoje, buityje ir technikoje.

įtempimo koeficientą.	
3.5. Analizuoti mechanines kietų kūnų savybes, taikant jas apibūdinančius fizikinius dydžius ir jų tarpusavio sąryšius. Eksperimentiškai nustatyti spyruoklės standumą ir gumos tamprumo modulį.	3.5.1. Apibūdinti kristalinius, amorfinius kūnus, skystuosius kristalus, jų savybes. 3.5.2. Formuluoti Huko dėsnį, sieti mechanines kietų kūnų savybes apibūdinančius fizikinius dydžius: <i>absoliutinį pailgėjimą, santykinį pailgėjimą, mechaninį įtempimą, Jungo modulį, tamprumo ir stiprumo ribas.</i> 3.5.3. Nusakyti kietųjų kūnų deformacijų rūšis. 3.5.4. Apibūdinti kūnų šiluminį plėtimąsi. 3.5.5. Pateikti skystųjų kristalų pritaikymo pavyzdžių. 3.5.6. Apibūdinti nanotechnologijas. Pateikti nanotechnologijų taikymo pavyzdžių.
3.6. Taikyti termodinamikos dėsnius įvairių vidinės energijos virsmų atveju.	3.6.1. Nusakyti idealiųjų vienatemių dujų vidinės energijos priklausomybę nuo temperatūros. 3.6.2. Apibūdinti šilumos kiekį, kaip kūno vidinės energijos pokyčio matą. 3.6.3. Apibūdinti darbą termodinamikoje. 3.6.4. Apibūdinti adiabatinį procesą. 3.6.5. Formuluoti I termodinamikos dėsnį ir pritaikyti jį izoterminiam, izochoriniam, izobariniam ir adiabatiniams procesams. 3.6.6. Formuluoti II termodinamikos dėsnį.
3.7. Paaiškinti šiluminių variklių veikimo principus.	3.7.1. Apibrėžti šiluminių variklių realų ir didžiausią naudingumo koeficientus. 3.7.2. Nurodyti šiluminių variklių svarbą technikoje ir kasdieniame gyvenime, jų privalumus ir trūkumus, keliamas ekologines problemas ir galimus jų sprendimo būdus.
3.8. Pagrįsti būtinybę efektyviai naudoti energiją.	3.8.1. Apibūdinti įvairių energijos šaltinių (hidroenergetinių, cheminių, branduolinių bei alternatyviųjų – vėjo, Saulės, geoterminių ir kt.) taikymo ypatumus, pranašumus ir trūkumus. 3.8.2. Nurodyti būtinybę efektyviai naudoti bei taupyti energiją, siūlyti kaip to siekti.
4. Elektra ir magnetizmas	
Nuostatos Pasitelkti gamtos mokslų dėsnius, teorijas, sampratas gamtos reiškiniams aiškinti.	
Esminis gebėjimas Analizuoti elektros ir magnetizmo reiškinius, pasinaudojant esminėmis sąvokomis ir dėsniais, paaiškinti šių reiškinių praktinį taikymą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Analizuoti elektros krūvių sąveiką per elektrinį lauką, taikyti įelektrintus kūnus ir elektrinį lauką apibūdinančius dydžius sprendžiant uždavinius, skaičiuoti įelektrintų kondensatorių talpą ir energiją.	4.1.1. Paaiškinti elektrinio lauko ir krūvio sąvokas, krūvio tvermės bei Kulono dėsnius. 4.1.2. Apibūdinti elektrinio lauko stiprį bei potencialą, nusakyti šių dydžių ryšį. 4.1.3. Nusakyti darbą elektriniame lauke. 4.1.4. Apibūdinti laidininkus ir dielektrikus elektriniame lauke, nusakyti medžiagos dielektrinę skvarbą. 4.1.5. Nusakyti elektrinę talpą, kondensatorius, jų taikymą, skaičiuoti įelektrinto kondensatoriaus energiją. 4.1.6. Nusakyti nuosekliai ir lygiagrečiai sujungtų kondensatorių talpas.
4.2. Analizuoti ir taikyti nuolatinės srovės dėsningumus	4.2.1. Nusakyti srovės stiprį, įtampą, laidininkų varžą, Omo dėsnį grandinės daliai, srovės darbą ir galią.

įvairiose terpėse. Atlikti srovės skirtingose terpėse tyrimus. Eksperimentiškai nustatyti šaltinio elektrovarą ir vidinę varžą.	4.2.2. Apibūdinti šaltinio elektrovarą, jo vidaus varžą, nusakyti Omo dėsnį uždarojioms grandinėms. 4.2.3. Apibūdinti srovę įvairiose terpėse: metaluose, vakuume, puslaidininkiuose, elektrolitų tirpaluose ir dujose. 4.2.4. Pateikti elektros srovės tekėjimo skirtingose terpėse (metaluose, vakuume, dujose, skysčiuose, puslaidininkiuose) taikymo pavyzdžių.
4.3. Pagrįsti svarbiausių elektros prietaisų jungimą grandinėse ir matuoti pagrindinius grandinių parametrus.	4.3.1. Paprasčiausiose grandinėse išmatuoti srovės stiprį ir įtampą. 4.3.2. Nurodyti matavimo prietaisų paklaidas ir svarbiausias srovės stiprio ir įtampos matavimo paklaidų priežastis.
4.4. Paaiškinti magnetinių reiškinių kilmę, sieti juos su krūvininkų judėjimu. Spręsti uždavinius taikant magnetinį lauką ir sąveiką apibūdinančius dydžius.	4.4.1. Apibūdinti nuostoviųjų magnetinių laukų savybes, nurodyti magnetinių reiškinių kilmę. 4.4.2. Nusakyti elektros srovių sąveiką, magnetinę Ampero jėgą, magnetinę indukciją (magnetinio srauto tankį). 4.4.3. Nusakyti elektringųjų dalelių judėjimą nuostoviuosiuose elektriniuose ir magnetiniuose laukuose, jėgą veikiančią magnetiniame lauke judančią dalelę. Nurodyti, kur taikomi šie vyksmai. 4.4.4. Apibūdinti magnetines medžiagų savybes, magnetinę skvarbą, feromagnetines medžiagas ir jų taikymą informacijai saugoti. 4.4.6. Apibūdinti Žemės ir kitų dangaus kūnų magnetinius laukus.
4.5. Analizuoti elektromagnetinės indukcijos reiškinį, jo universalumą, panaudojimą buityje ir technikoje, taikyti jį aprašančius dėsningumus sprendžiant uždavinius.	4.5.1. Nusakyti elektromagnetinės indukcijos dėsnį, Lenco taisyklę, pateikti elektromagnetinės indukcijos reiškinio taikymo pavyzdžių. 4.5.2. Apibūdinti saviindukcijos reiškinį, induktyvumą, ritės magnetinio lauko energiją. 4.5.3. Apibūdinti elektros variklių veikimo principus, nurodyti, kaip ir kur jie taikomi, išvardinti šių variklių privalumus.
5. Svyravimai ir bangos	
Nuostatos Domėtis šiuolaikinėmis technologijomis ir jų raida.	
Esminis gebėjimas Analizuoti ir klasifikuoti periodinius vyksmus kaip mechaninius ir elektromagnetinius svyravimus bei bangas, skirti juos gamtoje, buityje ir technikoje, grupuoti įvairius periodinius reiškinius pagal pasirinktus būdingus požymius.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
5.1. Skirti ir analizuoti laisvuosius ir priverstinius, harmoninius ir neharmoninius svyravimus, paaiškinti rezonanso reiškinį, taikyti harmoninių svyravimų lygtį. Eksperimentiškai nustatyti laisvojo kritimo pagreitį.	5.1.1. Apibūdinti vidines ir išorines jėgas, atsakingas už laisvuosius ir priverstinius svyravimus. 5.1.2. Apibūdinti harmoninius ir neharmoninius svyravimus ir juos charakterizuojančius parametrus. 5.1.3. Nusakyti mechaninių svyravimų ir elektromagnetinių virpesių formalius panašumus bei esminius skirtumus. 5.1.4. Apibūdinti matematinę švytuoklę ir virpesių kontūrą, nurodyti energijos virsmus juose laisvųjų svyravimų atveju. 5.1.5. Nusakyti rezonanso reiškinio atveju svyravimų parametrus.

5.2. Paašškinti periodinius vyksmus, taikant juos charakterizuojančius parametrus. Skirti svyravimus ir bangas.	5.2.1. Periodinius vyksmus apibūdinti kaip svyravimus ir bangas, nurodyti jų skirtumus. 5.2.2. Apibūdinti svyravimus ir bangas charakterizuojančius parametrus: <i>amplitudę, dažnį, periodą, bangos ilgį, sklidimo greitį, fazę, bangos paviršių</i>. 5.2.3. Nusakyti skersines ir išilgines bangas. 5.2.4. Nusakyti bangų interferenciją ir difrakciją.
5.3. Skirti, analizuoti ir klasifikuoti akustines bangas.	5.3.1. Apibūdinti akustines bangas kaip bangas tampriose terpėse: dujose, skysčiuose ir kietajame kūne. 5.3.2. Nusakyti infragarsą, girdimą žmogaus ausimi garsą ir ultragarsą, išvardyti šių bangų savybes. 5.3.3. Apibūdinti garso greitį įvairiose terpėse, garso stiprį ir aukštį.
5.4. Analizuoti paprasčiausias kintamosios srovės grandines. Atlikti kintamosios srovės lyginimo, transformatoriaus konstrukcijos ir veikimo tyrimus.	5.4.1. Apibūdinti kintamąją srovę, jos stiprio ir įtampos efektines vertes. 5.4.2. Apibūdinti aktyviąją ir reaktyviąją (induktyviąją ir talpinę) varžas. 5.4.3. Nusakyti kintamosios srovės generatoriaus, transformatoriaus veikimą, elektros energijos perdavimo principus bei efektyvaus energijos naudojimo būtinybę.
5.5. Paašškinti elektromagnetinio lauko sklidimą elektromagnetinėmis bangomis ir šių bangų įvairovę.	5.5.1. Apibūdinti elektromagnetinį lauką, jo sklidimą vakuume ir terpėse. 5.5.2. Radijo bangas, šiluminius (infraraudonuosius) spindulius, šviesą, ultravioletinius, rentgeno ir gama spindulius apibūdinti kaip elektromagnetines skirtingo dažnio (bangos ilgio) bangas. Nusakyti jų savybes ir savybių kitimą, kintant dažniui (bangos ilgiui). 5.5.3. Apibūdinti elektromagnetinio ryšio principą, jo taikymą šiuolaikinės telekomunikacijos sistemose, radiolokaciją.
5.6. Skirti ir paašškinti geometrinės bei fizikinės optikos dėsningumus, taikyti juos analizuojant reiškinius ir sprendžiant uždavinius. Eksperimentiškai nustatyti optinės terpės lūžio rodiklį.	5.6.1. Apibūdinti šviesos spindulio sąvoką, visiškąjį vidaus atspindį ir lūžį skirtingų optinių terpių sandūroje, optinės terpės lūžio rodiklį. 5.6.2. Nubrėžti spindulių eigą: prizmėje ir per lęšių sistemas. 5.6.3. Nusakyti lęšio formulę ir lęšio didinimą. 5.6.4. Apibūdinti optinių prietaisų (fotoaparato, mikroskopo, teleskopo, šviesolaidžių) veikimą. 5.6.5. Nusakyti šviesos interferenciją, difrakciją ir dispersiją. 5.6.6. Pateikti šviesos banginių savybių pasireiškimo gamtoje, taikymo technikoje pavyzdžių, apibūdinti difrakcinės gardelės veikimą. 5.6.7. Apibūdinti šviesos poliarizaciją.
6. Modernioji fizika	
Nuostatos Jausti atsakomybę už gamtos išsaugojimą. Domėtis mokslo pažangos teigiamomis ir neigiamomis pasekmėmis. Esminis gebėjimas Analizuoti šviesos kvantines savybes, radioaktyvumą branduolines reakcijas pasinaudojant esminėmis sąvokomis ir dėsniais, paašškinti šių reiškinių taikymo ekologinius aspektus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas

6.1. Palyginti šviesos kvantines ir bangines savybes, paaiškinti šviesos emisiją ir sugertį, šiuolaikinių šviesą spinduliuojančių įrenginių fizikinius principus.	6.1.1. Apibūdinti fotoną, kaip šviesos dalelę, turinčią apibrėžtą energijos kiekį. 6.1.2. Pateikti mikropasaulio reiškinių, kuriems apibūdinti netinka klasikinės fizikos dėsniai, pavyzdžių. 6.1.3. Išvardyti ir apibūdinti spinduliavimo ir sugerties spektrų rūšis. 6.1.4. Apibūdinti spektrinę analizę ir pateikti taikymo pavyzdžių. 6.1.5. Nurodyti šiuolaikinių šviesą spinduliuojančių įrenginių (lazerio, šviesos diodų ir kt.) savybes, pritaikymą. 6.1.6. Apibūdinti šviesą kaip bangą – dalelių srautą.
6.2. Analizuoti ir taikyti fotoefekto dėsningumus, aiškinant fotoefekto pritaikymą praktikoje, sprendžiant uždavinius.	6.2.1. Apibūdinti fotoefekto reiškinį. 6.2.2. Nusakyti fotoefekto dėsnius. 6.2.3. Nusakyti Einšteino lygtį fotoefektui. 6.2.4. Pateikti fotoefekto taikymo pavyzdžių.
6.3. Analizuoti atomą kaip mažiausią cheminio elemento dalelę, paaiškinti stabilias medžiagos formas analizuojant mikroskopinį vaizdą.	6.3.1. Apibūdinti atomo struktūrą, subatomines daleles (elektronus, protonus, neutronus), jų tarpusavio sąveiką (branduolines jėgas). 6.3.2. Remiantis Rezerfordo bandymu apibūdinti planetinį atomo modelį ir nusakyti jo ribotumą. Formuluoti ir aiškinti Boro postulatus. 6.3.3. Apibūdinti atomo branduolių ryšio energiją, masės defektą, savitosios branduolio ryšio energijos priklausomybę nuo masės skaičiaus. 6.3.4. Nusakyti masės ir energijos ryšį remiantis Einšteino formule $E=mc^2$.
6.4. Paaiškinti ir analizuoti radioaktyvumą kaip nestabilių branduolių skilimą, taikyti poslinkio taisyklę ir radioaktyvaus skilimo dėsni uždaviniams spręsti.	6.4.1. Apibūdinti radioaktyvumą kaip nestabilių branduolių savybę, nusakyti pusėjimo trukmę, radioaktyvaus skilimo dėsni. 6.4.2. Skirti alfa, beta ir gama radioaktyviąją spinduliuotę, nusakyti poslinkio taisyklę. 6.4.3. Apibūdinti pagrindinius radioaktyvumo matavimo metodus ir prietaisus naudojamus technikoje, aplinkosaugoje. 6.4.4. Apibūdinti radioaktyviųjų izotopų gavimą ir pateikti jų taikymo medicinoje, geologijoje, archeologijoje pavyzdžių. 6.4.5. Nusakyti apsaugos nuo radioaktyviosios spinduliuotės būdus.
6.5. Paaiškinti branduolių dalijimosi ir sintezės reakcijų paplitimą gamtoje, branduolinės energijos kilmę, jos taikymo ekologinius aspektus.	6.5.1. Apibūdinti ir užrašyti branduolines reakcijas (grandininę, dalijimosi, sintezės). 6.5.2. Apibūdinti branduolinio reaktoriaus veikimo principą. Nusakyti kritinę masę, neutronų daugėjimo koeficientą. 6.5.3. Nusakyti branduolinių reaktorių naudą bei galimas grėsmes ir taršą juos taikant. 6.5.4. Nurodyti branduolių dalijimosi ir sintezės reakcijų paplitimą gamtoje (Žemėje ir Visatoje).
6.6. Klasifikuoti elementariąsias daleles.	6.6.1. Nusakyti elementariąsias daleles kaip mažiausias nedalomas materijos daleles. 6.6.2. Apibūdinti silpnąją sąveiką. Išvardyti ir apibūdinti keturias dalelių grupes: fotonai, leptonai, mezonai ir barionai. 6.6.3. Apibūdinti daleles ir antidaleles, jų anihiliaciją. 6.6.4. Nusakyti kosminius spindulius.
7. Šiuolaikinės astronomijos pagrindai	

Nuostatos Suvokti Visatos kaip atviros begalinės sistemos sudėtingumą ir darną, gyvybės kilmės ir evoliucijos Visatoje problemą, jos pažeidžiamumą.	
Esminis gebėjimas Apibūdinti Visatos evoliuciją, kosmoso tyrimo problemas ir reikšmę.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
7.1. Analizuoti fizikos mokslo laimėjimų taikymą astronomijoje ir kituose moksluose, tiriančiuose Žemę.	7.1.1. Apibūdinti fizikos ir kitų mokslų, tiriančių Žemę ir Visatą, ryšį. 7.1.2. Apibūdinti fizikos mokslo įtaką astronomijai, kosmologijai ir kitiems tiriantiems Žemę ir Visatą mokslams (optiniai ir radijo teleskopai, spektrinė analizė). 7.1.3. Nusakyti Lietuvos astronomų pasiekimus.
7.2. Analizuoti planetų judėjimą ir paaiškinti Saulės ir Mėnulio įtaką Žemei.	7.2.1. Apibūdinti Saulės sistemą, kaip integralų Galaktikos komponentą. 7.2.2. Apibūdinti planetų judėjimą, nusakyti tris Keplerio dėsnius. 7.2.3. Apibūdinti visiškus ir dalinius Saulės ir Mėnulio užtemimus. 7.2.4. Apibūdinti planetas, jų vidaus sandarą ir palydovus. 7.2.5. Apibūdinti kosminius kūnus: kometas, asteroidus, meteoritus.
7.3. Skirti žvaigždžių ir Galaktikų tipus, analizuoti žvaigždžių spektrus, paaiškinti Visatos kilmės ir evoliucijos problemas.	7.3.1. Apibūdinti žvaigždžių vidaus sandarą, energijos šaltinius, evoliuciją, klasifikaciją. 7.3.2. Apibūdinti Paukščių Tako galaktiką ir kitas galaktikas. 7.3.3. Nusakyti Visatos kilmės ir evoliucijos problemas.

7.4.2.2. Turinio apimtis

Šioje dalyje nurodomas visų veiklos sričių fizikos išplėstinio kurso turinys.

7.4.2.2.1. Metodologiniai fizikos klausimai

Fizikinis pasaulio pažinimas: fizikinės sąvokos ir terminai, stebėjimas, bandymas, problema, hipotezė, teorija, modeliai.

Fizikiniai tyrimai: fizikinių tyrimo metodų pagrindai, jų taikymas asmeniniams tyrimams, šių metodų galimybės, jų nauda, galimi pavojai ir žala gamtai, įtaka socialinei, kultūrinei aplinkai. Absoliutinės ir santykinės paklaidos. Mokslinių žinių absoliutumas ir sąlygiškumas.

Mikropasaulio dėsningumai, jų ryšys su makroskopiniais reiškiniais – nagrinėjama kiekvienoje fizikos veiklos srityje, siejant su konkrečiais reiškiniais ar dėsniais.

Fizikos vieta: aptariama fizikos vieta ir reikšmė modernios visuomenės gyvenime, fizikinių tyrimų ryšys su naujų technologijų plėtote, įtaka šalies ekonomikai, Lietuvos mokslininkų darbai.

Fizikos istorija: moksliniai atradimai ir asmenybės; Lietuvos mokslininkų vaidmuo ir vieta fizikos mokslo raidoje – nagrinėjama kiekvienoje fizikos veiklos srityje, siejant su konkrečiais reiškiniais aprašančiais dėsniais.

7.4.2.2.2. Judėjimas ir jėgos

Judėjimas ir jį apibūdinantys dydžiai: judėjimo įvairovė gamtoje; mechaninis kūnų judėjimas; atskaitos sistema; materialusis taškas, trajektorija, kelias, vidutinis greitis; poslinkis, greitis, momentinis greitis ir pagreitis, kaip vektoriai; tolygiai kintantis slenkamasis judėjimas; judėjimas apskritimu pastoviu greičiu; įcentrinis pagreitis, apsisukimų periodas, dažnis, kampinis greitis.

Jėga: jėga kaip kūno deformacijos arba judėjimo kitimo priežastis. Keturios fundamentinės jėgos: gravitacinė, elektromagnetinė, silpnoji ir stiprioji. Jėgų klasifikacija pagal jų prigimtį ir pasireiškimą: elektrostatinė, magnetinė, elektromagnetinė, tamprumo, trinties, branduolinė ir kt. Visuotinė (gravitacijos) trauka. Įcentrinė jėga. Dangaus kūnų judėjimas. Nesvarumas.

Dinamikos pagrindai: masė kaip kūno inertiškumo matas. Kelių jėgų atstojamoji. Trys Niutono dėsniai, jų taikymas (nuožulnioji plokštuma, skridinys).

Tvermės dėsniai: judesio kiekis, jėgos impulsas, judesio kiekio tvermės dėsnis. Kosminių skrydžių mechanikos pradmenys. Mechaninis darbas ir galia. Potencinė ir kinetinė energija. Energijos tvermė mechanikoje.

Reliatyvumas: reliatyvumo teorijos objektas ir principai. Šviesos greitis vakuume – ribinis signalų sklaidimo greitis. Laiko tarpų, atstumo, greičių reliatyvumas. Masės ir energijos sąryšio dėsnis.

7.4.2.2.3. Makrosistemų fizika

Molekulinės kinetinės teorijos pradmenys: didelio dalelių skaičiaus sistemos. Temperatūros, slėgio ryšys su dujų tankiu, dalelių greičiu, kinetine energija.

Idealiųjų dujų modelis: idealiųjų dujų (Mendelejevo ir Klapeirono) lygtis. Izoprocesai.

Faziniai virsmai: pakartojama lydymasis-kristalizacija, garavimas-kondensacija, virsmų temperatūros, savitosios šilumos. Virimas. Sotieji ir nesotieji garai. Oro drėgmė. Krizinė temperatūra.

Molekulių sąveikos jėgų ir energijų sąlygoti fizikiniai vyksmai: Brauno judėjimas, drėkinimas, skysčių paviršiaus įtempimas, kapiliariniai reiškiniai, kūnų plėtimasis. Huko dėsnis, jo pasireiškimas gamtoje ir taikymas.

Naujos technologijos: skystieji kristalai, jų rūšys ir taikymas, nanotechnologijos ir jų taikymas.

Vidinė energija: vidinė kūnų energija ir jos kitimo būdai, šilumos perdavimo dėsniniai, jų svarba technikoje ir buityje. Darbas termodinamikoje. Pirmasis ir antrasis termodinamikos dėsniai.

Šiluminiai varikliai: šiluminio variklio veikimo principas ir taikymas, naudingumo koeficientas. Įvairūs energijos šaltiniai, jų naudojimo pranašumai ir trūkumai.

7.4.2.2.4. Elektra ir magnetizmas

Elektrostatikos sąvokos ir dėsniai: elementarusis krūvis ir elektronas, elektrinis laukas, elektrinio lauko stipris ir potencialas, jų tarpusavio ryšys, dielektrinė skvarba, elektrinė talpa. Krūvio tvermės ir Kulono dėsniai. Elektrinio lauko darbas. Laidininkai ir dielektrikai elektriniame lauke. Kondensatoriai, jų jungimo būdai. Įelektrinto kondensatoriaus energija.

Nuolatinė srovė, ją nusakantys dydžiai ir dėsniniai: įtampa, srovės stipris ir elektrinė varža, jų aiškinimas elektroniniu požiūriu. Laidininkų jungimo būdai. Srovės darbas ir galia. Šilumos kiekis, išsiskiriantis laidininke, kuriuo teka srovė. Įtampos dalikliai. Elektros grandinių matavimo prietaisai. Srovės ir įtampos matavimai. Elektros šaltiniai, jų rūšys. Elektrovara. Omo dėsnis uždarojioms grandinėms.

Srovė įvairiose terpėse: metaluose, vakuume, puslaidininkuose, elektrolitų tirpaluose ir dujose. Elektronų pluošto, puslaidininkiniai prietaisai. Jų taikymas buityje, technikoje ir moksliniuose tyrimuose.

Magnetiniai reiškiniai: magnetinių reišinių kilmė, elektros srovės magnetinis laukas, magnetinis srautas, magnetinė indukcija. Ampero jėga. Elektringųjų dalelių judėjimas pastoviuose elektriniuose ir magnetiniuose laukuose, taikymai moksle ir technikoje. Magnetinės medžiagų savybės. Magnetinė skvarba. Feromagnetinės medžiagos ir jų taikymas informacijai saugoti. Dangaus kūnų magnetiniai laukai.

Elektromagnetinė indukcija: elektromagnetinės indukcijos reiškinys, Lenco taisyklė. Induktyvumas. Saviindukcija. Ritės, kuria teka elektros srovė, energija.

7.4.2.2.5. Svyravimai ir bangos

Svyravimai ir virpesiai: laisvieji ir priverstiniai svyravimai, harmoniniai svyravimai kaip atskira svyravimų rūšis. Mechaniniai svyravimai ir elektromagnetiniai virpesiai, jų panašumai ir skirtumai. Matematinė švytuoklė ir virpesių kontūras, energijos virsmai juose svyravimų metu. Rezonansas, jo pasireiškimas matematinėje švytuoklėje ir virpesių kontūre, taikymas buityje ir technikoje.

Periodiniai vyksmai: lokalinis svyravimų pobūdis ir bangų sklidimas erdvėje. Periodinius vyksmus apibūdinantys dydžiai: amplitudė, dažnis, periodas, fazė (svyravimams ir bangoms); bangos ilgis, sklidimo greitis (tik bangoms).

Mechaninės bangos: bangos tampriose terpėse – dujose, skysčiuose ir kietuosiuose kūnuose. Skersinės ir išilginės bangos. Mechaninių bangų interferencija ir difrakcija. Infragarsas, garsas, ultragarsas. Garso greitis, stipris, aukštis.

Kintamoji elektros srovė: kintamoji srovė kaip atskiras periodinių vyksmų atvejis, jos stiprio ir įtampos amplitudinės bei efektinės vertės. Aktyvioji ir reaktyvioji (induktyvioji ir talpinė) varžos. Kintamosios srovės generatoriaus, transformatoriaus veikimas. Elektros energijos perdavimo principai. Kintamosios srovės panaudojimas buitėje ir technikoje.

Elektromagnetinės bangos: radijo bangos, šiluminiai (infraraudonieji) spinduliai, šviesa, ultravioletiniai spinduliai, rentgeno ir gama spinduliuotė. Radijo ryšio principas. Radijo lokacija. Radijo astronomija.

Geometrinė optika: pakartojama šviesos spindulio sąvoka, tiesiaiegis šviesos sklidimas, šviesos atspindys ir lūžis, šviesos atspindžio ir lūžio dėsniai, spindulių eiga lęšiuose. Nagrinėjamas visiškasis vidaus atspindys, šviesolaidžiai, optinio ryšio principai, spindulių eiga prizmėje ir lęšių sistemose, lęšių taikymas fotoaparatuose, mikroskopuose, teleskopuose.

Banginės šviesos savybės: interferencija, difrakcija, poliarizacija. Šviesos dispersija. Šviesos banginiai reiškiniai gamtoje, jų taikymas. Difrakcinė gardelė. Holografija.

7.4.2.2.6. Modernioji fizika

Kvantinės fizikos pagrindiniai teiginiai: šviesos kvantai, išorinis ir vidinis fotoefektas, fotoefekto dėsniai, Einšteino lygtis fotoefektui, praktinis fotoefekto taikymas. Šviesos emisija ir sugertis. Išsitiesinis, juostinis ir linijinis spektras. Spektrinės analizės pagrindai ir jos taikymai. Šiuolaikinių šviesą spinduliuojančių įrenginių fizikiniai principai ir savybės (lazeris, šviesos diodai ir kt.). Šviesos dualizmas.

Atomo sandara: subatominės dalelės, atomo struktūra, izotopai, branduolinės jėgos, branduolio ryšio energija. Stabilios medžiagos formos mikroskopinio vaizdo požiūriu. Planetinis atomo modelis ir jo ribotumas. Boro postulatai. Radioaktyvumas. Pusėjimo trukmė. Alfa, beta ir gama spinduliavimas. Jonizuojančiųjų spindulių registravimo metodai. Radioaktyviųjų izotopų gavimas ir taikymas. Apsauga nuo radiacijos.

Branduolinės reakcijos: branduolinės reakcijos, branduolinių reakcijų energijos ištekliai. Branduolių dalijimasis. Grandininė reakcija. Branduolinis reaktorius. Termobranduolinės reakcijos. Branduolinė energetika. Branduolinė tarša. Biologinis jonizuojančiosios spinduliuotės poveikis.

Elementariosios dalelės: keturios dalelių grupės, silpnoji sąveika, dalelės ir jų antidalelės, anihiliacija. Greitintuvai. Kosminiai spinduliai.

7.4.2.2.7. Šiuolaikinės astronomijos pagrindai

Astronomijos ryšys su kitais mokslais: fizikos ir kitų mokslų, tiriančių Žemę ir Visatą (geologijos, geografijos, astronomijos, kosmologijos ir kt.), ryšys. Spektrinės analizės taikymas astronomijoje.

Žemė: Žemės vieta Saulės sistemoje ir Visatoje. Pagrindinės fizikinės Žemės charakteristikos, jos gelmių ir atmosferos sandara, magnetinis laukas. Žemės palydovo Mėnulio įtaka Žemei.

Saulės sistema: planetų judėjimas, planetos, jų palydovai, kometos ir kiti kosminiai kūnai. Planetų sandara.

Žvaigždės: žvaigždžių sandara, energijos šaltiniai, evoliucija, žvaigždžių tipai. Žvaigždžių spektrai. Žvaigždynai.

Galaktikos: Paukščių Tako ir kitos galaktikos, jų tipai, sistemos.

Visata: Visatos evoliucija. Gyvybė Visatoje. Kosmoso tyrimai. Kosminės kelionės.

7.4.2.3. Vertinimas

7.4.2.3.1. Toliau pateikiami apibendrinti kokybiniai mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų vertinimo aprašai. Pagal juos mokytojas numato mokinių pasiekimų vertinimo kriterijus. Patenkinamas lygis, įvertinant pažymiu, atitinka 4-5, pagrindinis – 6-8, aukštesnysis 9-10 balų.

7.4.2.3.2. Mokinių pasiekimų lygių požymiai

Pasiekimų lygiai Pasiekimų sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Žinios ir supratimas	Apibūdina pagrindinius fizikos faktus, dėsnius, sąvokas, fizikinius dydžius, procesus ir pateikia fizikinių reiškinių ir procesų pavyzdžių. Atpažįsta ir įvardija pavaizduotus paveiksluose, schemose, grafikuose ir diagramose objektus bei procesus. Atpažįsta fizikinius dydžius žyminčius simbolius ir atlieka paprasčiausius standartinius skaičiavimus.	Apibūdina fizikos faktus, dėsnius, procesus, reiškinius ir pateikia jų pavyzdžių. Apibūdina ir tinkamai vartoja sąvokas, fizikinius dydžius ir juos žyminčius simbolius. Atpažįsta ir įvardija pavaizduotus ar pavaizduoja paveiksluose, schemose, grafikuose ir diagramose objektus bei procesus. Paprasčiausiais atvejais lentelėje pateiktus duomenis pavaizduoja schema, grafiku ar diagrama. Atlieka paprasčiausius standartinius skaičiavimus.	Apibūdina fizikos faktus, dėsnius, procesus, reiškinius, modelius ir pateikia jų pavyzdžių. Skiria, lygina, savarankiškai papildo, ir tinkamai vartoja fizikos sąvokas. Duomenis pavaizduoja schema, grafiku ar diagrama. Atlieka standartinius skaičiavimus.
Taikymas	Aiškina paprasčiausius gamtos reiškinius remiantis fizikos ir kitų mokslų pagrindiniais dėsningumais. Klasifikuoja į du tipus procesus, reiškinius ir faktus, atsižvelgiant į jų charakteristikas ir savybes. Pritaiko fizikos dėsnius pažįstamo konteksto paprastoms kiekybinėms ir kokybinėms užduotims atlikti. Interpretuoja pažįstamo konteksto tekstinę, nesudėtingą lentelių, ar grafinę informaciją panaudodami fizikos sąvokas, dėsningumus ir modelius. Apibendrina įvairiuose	Aiškina gamtos reiškinius remiantis fizikos ir kitų mokslų pagrindiniais dėsningumais. Nustato reiškinių panašumus ir skirtumus, klasifikuoja į kelis tipus procesus, reiškinius ir faktus, atsižvelgiant į jų charakteristikas ir savybes. Pritaiko fizikos dėsnius pažįstamo konteksto kiekybinėms ir kokybinėms užduotims atlikti. Naudoja diagramą, grafiką ar modelį sąvokai, dydžių sąryšiui ar reiškiniui paaiškinti. Interpretuoja pažįstamo	Aiškina gamtos reiškinius remiantis fizikos ir kitų mokslų dėsningumais. Nustato ir apibūdina reiškinių panašumus ir skirtumus, klasifikuoja į kelis tipus procesus, reiškinius ir faktus, atsižvelgiant į jų charakteristikas ir savybes. Pritaiko fizikos ir kitų dalykų dėsnius pažįstamo konteksto kiekybinėms ir kokybinėms užduotims atlikti. Interpretuoja tekstinę, lentelių, ar grafinę informaciją panaudodami fizikos sąvokas, dėsningumus

	informacijos šaltiniuose pateikiamą pažįstamo konteksto informaciją apie technologijų plėtotę, aplinkosaugą. Padedamas formuluoja pažįstamo konteksto tyrimo hipotezę. Padedamas pasirenka tyrimo priemones. Padedamas pagal aprašymą atlieka tyrimą. Gauna ir paprasčiausiais atvejais apdoroja bandymų rezultatus, daro duomenimis pagrįstas tiesiogines išvadas.	konteksto tekstinę, lentelių, ar grafinę informaciją panaudodami fizikos sąvokas, dėsningumus ir modelius. Apibendrina ir vertina įvairiuose informacijos šaltiniuose pateikiamą mokslo populiarinimo informaciją apie fizikos mokslo atradimus, technologijų plėtotę, aplinkosaugą. Formuluoja pažįstamo konteksto tyrimo hipotezę. Pasirenka tyrimo tipą (stebėjimą, eksperimentus) ir priemones. Pagal aprašymą atlieka tyrimą. Gauna ir apdoroja bandymų rezultatus, įvertina absoliutines ir paprasčiausias santykinės matavimo paklaidas, daro duomenimis pagrįstas išvadas.	ir modelius. Apibendrina ir kritiškai vertina įvairiuose informacijos šaltiniuose pateikiamą mokslo populiarinimo informaciją apie fizikos mokslo atradimus, technologijų plėtotę, aplinkosaugą. Formuluoja tyrimo hipotezę. Tinkamai pasirenka tyrimo tipą (stebėjimą, eksperimentus) ir priemones. Atlieka tyrimą. Gauna ir apdoroja bandymų rezultatus, įvertina absoliutines ir santykinės matavimo paklaidas, daro duomenimis pagrįstas išvadas.
Problemų sprendimas	Bando integruoti pagrindines fizikos žinias ir dėsningumus, reikalingus problemai spręsti. Padedamas formuluoja nesudėtingus probleminius klausimus ir hipotezes. Mokslo duomenimis ir faktais bando argumentuoti sprendimus. Atrenka informaciją išsakytai nuomonei, nevienareikšmiams probleminių klausimų atsakymams pagrįsti. Sprendžia paprasčiausias problemas.	Integruoja pagrindines fizikos ir kitų mokslų žinias ir dėsningumus, reikalingus problemai spręsti. Formuluoja nesudėtingus probleminius klausimus ir hipotezes. Numato priemones ir suplanuoja nesudėtingą tyrimą hipotezei patikrinti. Daro mokslo duomenimis ir faktais pagrįstas nesudėtingas išvadas, jais argumentuoja sprendimus. Atrenka ir tinkamai pateikia informaciją	Integruoja fizikos ir kitų mokslų žinias ir dėsningumus, reikalingus problemai spręsti. Formuluoja probleminius klausimus ir hipotezes. Numato priemones ir suplanuoja tyrimą hipotezei patikrinti. Daro mokslo duomenimis ir faktais pagrįstas išvadas, jais argumentuoja sprendimus. Atrenka ir tinkamai pateikia patikimą informaciją išsakytai nuomonei, nevienareikšmiams

	Bando vertinti mokslo ir technologijų poveikį aplinkai atsižvelgiant į ekonominius, socialinius ir ekologinius veiksnus.	išsakytai nuomonei, nevienareikšmiams probleminių klausimų atsakymams pagrįsti. Pritaiko mokslinius metodus nesudėtingoms problemoms spręsti (išanalizuoja problemą, numato galimus sprendimo būdus, juos įvertina ir pasirenka vieną, sprendžia, įvertina sprendimą). Vertina mokslo ir technologijų poveikį aplinkai atsižvelgiant į ekonominius, socialinius ir ekologinius veiksnus.	probleminių klausimų atsakymams pagrįsti. Pritaiko mokslinius metodus problemoms spręsti (išanalizuoja problemą, numato galimus sprendimo būdus, juos įvertina ir pasirenka vieną, sprendžia, įvertina sprendimą). Vertina mokslo ir technologijų poveikį aplinkai atsižvelgiant į ekonominius, socialinius ir ekologinius veiksnus ir pagrindžia savo vertinimus.
Gamtamokslinis komunikavimas	Iš įvairių informacijos šaltinių atrenka informaciją, tačiau nesugeba jos kritiškai vertinti ir sklandžiai perteikti kitiems. Ne visada tikslingai ir tinkamai vartoja fizikos sąvokas, taiko dėsnius.	Atrenka informaciją iš įvairių informacijos šaltinių, ją kritiškai vertina, apibendrina ir perteikia kitiems. Tikslingai ir tinkamai vartoja fizikos sąvokas, taiko dėsnius. Geba sklandžiai reikšti mintis raštu ir žodžiu.	Kūrybingai pritaiko iš savarankiškai pasirinktų patikimų informacijos šaltinių surinktą informaciją. Tikslingai ir tinkamai vartoja fizikos sąvokas, taiko dėsnius. Sklandžiai reiškia mintis, argumentuotai išsako savo nuomonę.
Mokėjimas mokytis	Mokosi naudodamas nurodytus mokymosi šaltinius, mokymosi veiklą įsivertina epizodiškai, ne visada pasirenka sau tinkamas mokymosi strategijas.	Geba savarankiškai pasirinkti mokymosi šaltinius, įsivertina mokymosi veiklą, bet ne visada pasirenka sau tinkamas mokymosi strategijas.	Geba savarankiškai pasirinkti mokymosi šaltinius, pasirenka sau tinkamas mokymosi strategijas, kelia mokymosi tikslus, planuoja, apmąsto, įsivertina mokymąsi.

VI. INTEGRUOTAS GAMTOS MOKSLŲ KURSAS

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

8. Integruotas gamtos mokslų kursas – gamtamokslinio ugdymo dalis

8.1. Dalyko paskirtis

8.1.1. Integruotas gamtos mokslų kursas vidurinėje mokykloje skirtas tiems mokiniams, kurie neketina tolesnių studijų ar profesinės veiklos sieti su gamtos mokslais. Šio kurso paskirtis yra tęsti gamtamokslinės ir bendrųjų kompetencijų ugdymą orientuojantis į šiuolaikinius gamtos mokslų laimėjimus ir jų taikymus technologijose, gyvenimo praktiką ir aplinkosaugos problemas. Jame visos temos nagrinėjamos gana bendrais bruožais, aptariama gamtos mokslų raida kaip gamtos pažinimo būdas, aktualios asmens ir visuomenės gyvenimo problemos, nuodugniau analizuojami gamtos reiškiniai, mokslinės idėjos, atliekami stebėjimai ir bandymai. Integruotas gamtos mokslų kursas padės mokiniams suvokti darnaus vystymosi idėjų reikšmę išsaugant biosferą ir užtikrinant visuomenės gyvenimo kokybę.

8.1.2. Integruotą gamtos mokslų kursą tikėtų pasirinkti visų pirma tiems, kurie nesirengia laikyti biologijos, chemijos ar fizikos egzamino. Jeigu mokinys pasirenks šį kursą ir norės laikyti kurį nors iš gamtos mokslų egzaminų, jam teks papildomai įgyti žinių ir gebėjimų remiantis egzamino programa.

8.1.3. Integruotas gamtos mokslų kursas apima svarbiausias gamtos mokslų žinias. Jo mokydamiesi mokiniai galės įgyti žinių, supratimo, išsiugdyti gebėjimų ir susiformuoti vertybines nuostatas, kurios leistų kiekvienam mokiniui suvokti esminius supančio pasaulio dėsningumus, vyksmus bei reiškinius, jų tarpusavio ryšius. Integruotas gamtos mokslų kursas papildo ir apibendrina pagrindinėje mokykloje nagrinėtą gamtos mokslų mokomąją medžiagą.

8.1.4. Bendrojoje integruoto gamtos mokslų kurso programoje numatomi tikslai ir uždaviniai, struktūra, integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka, mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas. Programoje pateikiami mokinių pasiekimai (žinios ir supratimas, gebėjimai, nuostatos), kurių tikimasi baigiant XII klasę. Integruoto gamtos mokslų kurso moko biologijos, chemijos ir fizikos mokytojai. Mokytojai, atsižvelgdami į mokinių poreikius bei gebėjimus, mokymo(si) sąlygas mokykloje, bendrųjų programų reikalavimus, pritaiko integruoto gamtos mokslų kurso ugdymo turinį visai klasei (mobiliai grupei) ir pavieniams mokiniams. Individualizuotas ugdymo turinys mokytojų planuojamas kartu.

8.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra.

8.2.1. Tikslas – sudaryti galimybę visiems mokiniams, pasirinkusiems integruoto gamtos mokslų kurso mokymąsi, plėtoti gamtamokslinę kompetenciją, nuodugniau nagrinėjant šiuolaikinius gamtos mokslų laimėjimus ir jų taikymus technologijose, gyvenimo praktiką ir aplinkosaugos problemas.

8.2.2. Uždaviniai:

- tyrinėdami ir analizuodami gamtos reiškinius išsiugdo atsakingą požiūrį į aplinką, gamtą, gyvybę, taiko įgytas gamtos mokslų žinias ir gebėjimus sprendžiant įvairias kasdienio gyvenimo, aplinkotyros, aplinkosaugos ir darnaus vystymosi problemas;
- atpažįsta moksliniais metodais sprendžiamas su gamtos mokslais susietas problemas, supranta mokslo populiarinimo straipsnius apie gamtos mokslų atradimus, plėtoja gamtamokslinį pasaulėvaizdį, mokslinį mąstymą;
- aiškinasi gamtos mokslų ir jų laimėjimais kuriamų technologijų vaidmenį žmonijos gyvenime, jų ryšį su gamtine, socialine ir kultūrine aplinka;
- susipažįsta su gamtos mokslų istorine raida, šiuolaikinių gamtos tyrimų kryptimis.

8.2.3. Dalyko struktūra

8.2.3.1. Metodologija.

8.2.3.2. Medžiagų sudėtis ir sandara.

8.2.3.3. Neorganiniai ir organiniai junginiai.

8.2.3.4. Medžiagų savybės ir kitimai.

8.2.3.5. Organizmas.

8.2.3.6. Genetinė informacija ląstelėje ir gyvybės tęstinumas.

8.2.3.7. Judėjimas ir jėgos.

8.2.3.8. Energija ir fizikiniai procesai.

8.2.3.9. Medžiagų ir energijos tvermė, grandinės.

8.2.3.10. Elektra.

8.2.3.11. Bangos ir spinduliavimas.

8.2.3.12. Aplinka ir žmogus.

8.2.3.13. Astronomijos pagrindai.

8.2.3.14. Mokinių pasiekimuose į gebėjimus įtraukti tiriamieji ir eksperimentiniai darbai.

Mokinams siūloma atlikti ne mažiau kaip 4–6 darbus, iš kurių bent du turėtų būti atliekami savarankiškai kaip tyrimai.

8.2.3.15. Gamtamokslinės kompetencijos struktūra

Gebėjimai ir nuostatos Veiklos sritys	Žinios ir supratimas	Taikymas	Problemų sprendimas	Gamtamokslinis komunikavimas	Mokėjimas mokytis	Nuostatos
Metodologija						
Medžiagų sudėtis ir sandara						
Neorganiniai ir organiniai junginiai						
Medžiagų savybės ir kitimai						
Organizmas						
Genetinė informacija ląstelėje ir gyvybės tęstinumas						
Judėjimas ir jėgos						
Energija ir fizikiniai procesai						
Medžiagų ir energijos tvermė, grandinės						
Elektra						
Bangos ir spinduliavimas						
Aplinka ir žmogus						
Astronomijos pagrindai						

8.2.3.16. Apibrėžiant gamtamokslinės kompetencijos struktūrą, mokinių gebėjimai išskirstomi į grupes: žinios ir supratimas (žemesnio lygio gebėjimai), taikymas, problemų sprendimas, gamtamokslinis komunikavimas, mokėjimas mokytis. Toliau pateikiamas apibendrintas šių gebėjimų grupių paaiškinimas, pritaikytas integruotam gamtos mokslų kursui.

8.2.3.17. Žinias ir supratimą mokiniai parodo:

- nurodydami ir apibrėždami pagrindinius gamtos mokslų faktus, dėsnius, sąvokas, fizikinius dydžius, procesus;
- pateikdami gamtos reiškinių ir procesų pavyzdžių;
- atpažindami ir įvardydami pavaizduotus ar pavaizduodami paveiksluose, schemose, grafikuose ir diagramose objektus bei procesus;
- apibūdindami gamtos reiškinius, procesus;
- paprasčiausiais atvejais lentelėje pateiktus duomenis pavaizduodami schema, grafiku ar diagrama;
- atpažindami fizikinius dydžius žyminčius simbolius ir atlikdami paprasčiausius standartinius skaičiavimus.

8.2.3.18. Taikymo gebėjimus mokiniai parodo standartinėse situacijose:

- aiškindami gamtos reiškinius remiantis gamtos mokslų dėsningumais;
- nustatydami ir apibūdindami reiškinių panašumus ir skirtumus;
- klasifikuodami į kelis tipus procesus, reiškinius ir faktus, atsižvelgiant į jų charakteristikas ir savybes;
- pritaikydami gamtos mokslų dėsnius pažįstamo konteksto kiekybinėms ir kokybinėms užduotims atlikti;
- naudodami diagramą, grafiką ar modelį sąvokai, dydžių sąryšiui ar reiškiniui paaiškinti;
- interpretuodami tekstinę, lentelių, ar grafinę informaciją panaudojant gamtos mokslų sąvokas ir dėsningumus;
- apibendrindami ir kritiškai vertindami įvairiuose informacijos šaltiniuose pateikiamą informaciją apie gamtos mokslo atradimus, technologijų plėtotę, aplinkosaugą;
- formuluodami tyrimo hipotezę;
- tinkamai pasirinkdami tyrimo tipą (stebėjimą, eksperimentus) ir priemones;
- pagal aprašymą atlikdami tyrimą;
- gaudami ir apdorodami bandymų rezultatus, darydami duomenimis pagrįstas išvadas.

8.2.3.19. Problemų sprendimo gebėjimus mokiniai parodo naujose situacijose, kai yra nepažįstamų ir sudėtingų aplinkybių ar reikia atsižvelgti į kelis veiksnius:

- integruodami gamtos mokslų žinias ir dėsningumus, reikalingus problemai spręsti;
- formuluodami probleminį klausimą ir hipotezę;
- numatydami priemones ir suplanuodami tyrimą hipotezei patikrinti;
- darydami gamtos mokslų duomenimis ir faktais pagrįstas išvadas, argumentuodami sprendimus;
- atrinkdami ir tinkamai pateikdami patikimą informaciją išsakyti nuomonei, nevienareikšmiams probleminių klausimų atsakymams pagrįsti;
- pritaikydami mokslinius metodus problemoms spręsti (išanalizuoja problemą, numato galimus sprendimo būdus, juos įvertina ir pasirenka vieną, sprendžia, įvertina sprendimą);
- vertindami gamtos mokslų ir technologijų poveikį aplinkai atsižvelgiant į ekonominius, socialinius ir ekologinius veiksnius.

8.2.3.20. Gamtamokslinio komunikavimo gebėjimus mokiniai parodo:

- tinkamai vartodami gamtos mokslų sąvokas, dydžių simbolius, matavimo vienetus;
- sklandžiai reikšdami gamtamokslinių reiškinių supratimą, aiškiai dėstydami mintis žodžiu ir raštu;
- atsirinkdami ir apdorodami tekstinę, skaitinę ir grafinę informaciją apie gamtamoslinius reiškinius;
- tinkamai (schemomis, paveikslais, diagramomis, tekstu ir kt.) perduodami informaciją apie gamtos mokslų objektus, procesus, dėsningumus;

- pritaikydami pateikiamą informaciją apie gamtos mokslų reiškinius tikslui ir adresatui;
- argumentuotai diskutuodami apie gamtos mokslų reiškinius.

8.2.3.21. Mokėsimą mokytis gamtos mokslų mokiniai parodo:

- keldami gamtos mokslų mokymosi tikslus;
- planuodami mokymosi veiklą;
- pasirinkdami, atsižvelgiant į asmenines savybes, tinkamas mokytis gamtos mokslų strategijas;
- taikydami įvairias mokymosi strategijas;
- reflektuodami mokymosi procesą;
- įsivertindami pasiekimus ir daromą pažangą;
- planuodami tolesnį mokymąsi atsižvelgiant į pasiekimus.

8.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

8.3.1. Integravimo galimybės

8.3.1.1. Vidurinio ugdymo bendrųjų programų integracijos pagrindas yra bendrųjų kompetencijų (asmeninės, mokėjimo mokytis, socialinės pilietinės, iniciatyvumo ir kūrybingumo, pažinimo, komunikavimo ir kultūrinės) ugdymas. Gamtos mokslams ypač svarbios yra pažinimo, mokėjimo mokytis ir kūrybingumo kompetencijos.

8.3.1.2. Integruoto gamtos mokslų kurso integracijos ašys yra globalaus turinio sąvokos: judėjimas, energija, sistema, evoliucija, makro- ir mikrosistema, kitimai. Darnaus vystymosi, ekologijos ir aplinkosaugos problemų, žmogaus vaidmens pasaulyje temos nagrinėjamos visų gamtos mokslų aspektais.

8.3.1.3. Mokantis integruoto gamtos mokslų kurso yra daug galimybių integracijai su kitomis ugdymo turinio sritimis:

- su kalbomis – kreipiamas dėmesys į kalbos ir rašto kultūrą, mokoma taisyklingai vartoti mokslinius terminus ir sąvokas, diskutuoti ir pagrįsti savo nuomonę, pasirinkimą; vidurinėje mokykloje mokinių pirmosios užsienio kalbos mokėjimo lygis turėtų būti pakankamas suprasti nesudėtingus dalykinius ar mokslo populiarinimo tekstus, todėl rekomenduojama skatinti mokinius ieškoti informacijos ne tik lietuvių, bet ir užsienio kalba, o esant galimybėms organizuoti integruotas gamtos mokslų ir užsienio kalbos pamokas;

- su matematika – įgytieji skaičiavimo, skaičių apvalinimo, reiškinių prastinimo ir pertvarkymo, procentų nustatymo, grafikų brėžimo ir jų analizės gebėjimai taikomi mokantis integruoto gamtos mokslų kurso;

- su informacinėmis technologijomis – IKT naudojama ieškant, apibendrinant ir pateikiant informaciją, apdorojant tyrimų, bandymų ir stebėjimų duomenis, tiriant ar modeliuojant gamtoje vykstančius reiškinius;

- su technologijomis – parodomas glaudus gamtos mokslų ir technologijų ryšys, nagrinėjami naujausi technologiniai pasiekimai, jų praktinis taikymas, teorijos pagrindžiamos praktiniais pavyzdžiais, mokomasi gamtos mokslų atradimus ir technologijas vertinti darnaus vystymosi požiūriu, ugdoma nuostata saugoti gamtą, rūpinamasi sauga;

- su socialiniais mokslais – nagrinėjama gamtos mokslų ir technologijų įtaka visuomenės raidos procesams. Svarbu supažindinti su aktualiomis ekonomikos, visuomenės raidos ir aplinkos apsaugos tendencijomis bei jų raiška asmens, bendruomenės, valstybės ir globaliu lygmeniu, mokyti jas vertinti darnaus vystymosi požiūriu. Paskatinti mokinius pagal savo galimybes siūlyti ir įgyvendinti pažangius pokyčius, ugdyti asmeninę atsakomybę;

- su menais – ugdomas kūrybiškumas skatinant gamtos mokslų žinias pritaikyti meninei raiškai;

- su doriniu ugdymu – ugdoma tolerancija ir pagarba gyvajai ir negyvajai gamtai bei jos įvairovei, veiklos pasekmių sau ir aplinkai numatymas.

8.3.2. Ugdymo gairės

8.3.2.1. Šiuolaikinėje mokykloje šalia mokymo tokią pat svarbią vietą užima mokymasis, mokinio aktyvus veikimas, idėjų kėlimas ir argumentavimas, pasitikrinimas, tarpusavio sąveika su

kitais mokiniais ir su mokytoju. Ugdymo turinys pritaikomas skirtingiems mokiniams pagal jų poreikius ir polinkius. Vertinant veiklą ir rezultatus remiamasi pagrįstais įrodymais. Mokinių gamtamokslinė kompetencija ugdoma naudojantis kuo artimesnėmis realioms gyvenimo situacijoms užduotimis ir veiklomis.

8.3.2.2. Planavimas

Ugdymo procesas planuojamas etapais. Pirmiausia išsikeliamas etapo tikslas ir į rezultatą orientuoti, pamatuojami mokymosi uždaviniai, remiantis kuriais vėliau formuluojami pamokos uždaviniai.

Planuojant ugdymo procesą, būtina atsižvelgti į mokinių poreikius ir galimybes, patirtį ir pasiekimų lygį, veiklą diferencijuoti ir individualizuoti. Mokymasis turi būti glaudžiai siejamas su tiriamąja mokinių veikla, su gamtos reiškinių ir dėsningumų pažinimu, su gamtos mokslų atradimų reikšmės ir etikos, kuriant naujas technologijas ir užtikrinant žmonių gyvenimo kokybę, supratimu. Pamokos turėtų vykti ne tik klasėje, bet ir lauke ar mokslinėse laboratorijose. Turėtų būti planuojamos dalykinės, su iš anksto numatytais tikslais ir uždaviniais bei laukiamais rezultatais, ekskursijos.

Mokymosi aplinka planuojama taip, kad visi mokiniai jaustųsi joje gerai ir galėtų sėkmingai bendrauti ir bendradarbiauti. Rūpinamasi veiklos saugumu. Mokiniai skatinami turtinti mokymosi aplinką – pasirengti įvairias mokymo priemones bei įrangą.

8.3.2.3. Organizavimas

Integruoto gamtos mokslų kurso pamokos organizuojamos taip, kad mokiniai aktyviai mokytųsi bendraudami su mokytoju ir bendraamžiais. Mokymasis glaudžiai siejamas su tiriamąja mokinių veikla, projektais.

Mokyti reikėtų klausiant, nes tik ieškodami atsakymo mokiniai turi priežastį mokytis ir kuria savo supratimą. Klausimai turi reikalauti ne tik atsiminti ir suprasti, bet ir pagrįsti, vertinti alternatyvas, pateikti privalumus ir trūkumus. Mokiniais skiriamos užduotys turėtų skatinti kūrybiškai mąstyti, tyrinėti, pritaikyti žinias naujose situacijose, priimti sprendimus, susiformuoti nuomonę, įsitraukti į projektavimą ar kūrybą.

Mokinių gamtos mokslų žinios ir gebėjimai formuojasi palaipsniui per patyrimą, sąveiką su kitais ir mokytojo paramą. Kadangi žinios yra vertingos tik tiek, kiek mokinys jas supranta ir geba pritaikyti, analizuoti, vertinti, integruoti sprendžiant problemas, būdinga mokinio veikla turėtų būti tyrimai, problemų sprendimas grupėje, klasės, grupės ar individualios diskusijos su mokytoju ar su kitu/kitais mokiniais. Mokiniai skatinami mąstyti, kelti klausimus, siūlyti savo idėjas ir gali abejoti žinių teisingumu. Mokymosi pagrindas yra sąmoningas, giluminis pagrindinių sąvokų, dėsnių ir principų suvokimas. Toks mokymasis skatins bendradarbiavimą ir lavins kalbą, struktūruojant problemas darysis aiškesnis mąstymas ir bus plėtojamas prasmingas supratimas.

8.3.2.4. Vertinimas

Vertinant mokinius remiamasi Mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimo samprata. Vertinama ne žinių įsiminimas, o gebėjimas paaiškinti savais žodžiais, pateikti savų pavyzdžių, pritaikyti žinias analizuojant, savarankiškai vertinant ir argumentuojant. Vertinimo procese svarbiausia ne pasiekimų įvertinimas, ar vertinimas, kuris padeda mokytis, o vertinimas kaip mokymasis, nes, tik nuolat stebėdamas savo mokymosi eigą ir rezultatus, mokinys gali numatyti tolesnio mokymosi kryptį ir tikslus. Labai svarbu mokytojo vertinimas kartu su mokiniu, kurio metu, remiantis mokymosi pradžioje sutartais kriterijais, analizuojamos mokymosi stipriosios ir silpnosios pusės, galimybės tobulinti mokymąsi ir siekti gilesnės kompetencijos.

Diagnosticinis vertinimas taikomas siekiant išsiaiškinti, ar pasiekti mokymosi uždaviniai, padeda numatyti tolesnius mokymosi žingsnius. Svarbu, kad diagnostinio vertinimo užduotys atitiktų tai, ko buvo mokoma, mokiniai iš anksto žinotų, kaip bus vertinami, kad jiems būtų aiškūs vertinimo kriterijai. Pagal užduočių sunkumą diagnostinės užduotys turėtų būti rengiamos stengiantis laikytis tokių proporcijų: 30 proc. lengvų užduočių, 40 proc. – vidutinio sunkumo ir 30 proc. sunkių užduočių. Baigiant kursą gali būti taikomas apibendrinamasis vertinimas, kurio užduotys rengiamos remiantis tais pačiais principais kaip diagnostinio vertinimo užduotys.

8.3.3. Mokymosi aplinka

8.3.3.1. Integruoto gamtos mokslų kurso, kaip ir kitų dalykų pamokose labai svarbi emocinė aplinka, į mokymąsi orientuota atmosfera, kuri padėtų atsiskleisti visiems mokiniams, leistų jiems laisvai diskutuoti, aiškintis nesuprantamus klausimus, mokyti tolerantiškai elgtis kitų atžvilgiu. Mokytojas turėtų kurti klasėje pasitikėjimo atmosferą, ugdyti bendradarbiavimo kultūrą. Kadangi lengviausia, prasmingiausia ir veiksmingiausia yra mokytis saugiose situacijose – mokiniai turėtų būti motyvuojami troškimu pasiekti tikslą, tyrinėti, tobulėti, o ne nesėkmės baime.

8.3.3.2. Integruoto gamtos mokslų kurso pamokose skatinamas savarankiškumas, formuojamas emocinis, vertybinis jų santykis su pasauliu. Plėtojamas poreikis domėtis gamtos mokslais ir mokslo populiarinimo straipsniais, aktyviai veikti darnaus vystymosi srityje, puoselėjama meilė gamtai.

8.3.3.3. Organizuojant mokymąsi labai svarbų vaidmenį atlieka tinkama, mokymuisi, ir bendradarbiavimui pritaikyta mokymosi aplinka:

- dirbama su įvairiais šaltiniais, šalia tradicinių mokomųjų priemonių naudojama garso ir vaizdo medžiaga, periodika, internetas, mokslo populiarinimo straipsniai, kompiuterinės mokomosios programos ir kt.

- naudojantis įvairiais prietaisais, įranga ir buitinėmis priemonėmis stebimi bei tyrinėjami gamtos reiškiniai;

- rengiamos iš anksto suplanuotos, su nurodytomis užduotimis mokomosios ekskursijos į gamtą, įmones, muziejus ar mokslo ir kt. įstaigas;

- vykdomi tikslingi projektai, skirti gamtos mokslų ir bendriesiems gebėjimams ugdyti; projektinė mokinių veikla gerai suplanuojama siekiant išvengti neprasmingų užduočių ir kartu mokinių perkrovimo; atsižvelgiama į mokinių interesus, gebėjimus, specialiuosius poreikius, sudaroma pasirinkimo galimybė.

8.3.3.4. Išvardytai mokinių veiklai būtina tinkama fizinė aplinka – galimybės organizuoti grupių darbą, mokymuisi naudoti kompiuterį, įvairius mokymosi šaltinius. Pageidautina, kad kabinete būtų bent vienas prijungtas prie interneto kompiuteris su daugialypės terpės projektoriumi. Esant galimybei, turėtų būti plačiai naudojama mokyklos biblioteka, kaip informaciniu centru.

8.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

Šiame skyriuje nurodyti mokinių integruoto gamtos mokslų kurso pasiekimai, apibrėžiama turinio, su kuriuo dirbama, apimtis, aprašomas mokinių pasiekimų vertinimas. Aprašant mokinių pasiekimus kartu nurodomos ugdomos vertybinės nuostatos, esminiai gebėjimai, gebėjimai, ir žinios, reikalingos gebėjimams ugdyti.

Nurodant reikalavimus, keliamus mokinių pasiekimams, visame dokumente vartojami tokie užduoties sunkumą nusakantys terminai:

- paprasčiausiais vadinami uždaviniai, kuriuos sprendžiant reikia atlikti vieną standartinę operaciją, kai nereikia vieno matavimo vienetų paversti kitais;

- nesudėtingais vadinami uždaviniai, kuriuos sprendžiant reikia atlikti 2–3 veiksmus, bet nereikia vieno matavimo vienetų paversti kitais;

8.4.1. Mokinių pasiekimai

1. Metodologija	
Nuostatos Gamtos reiškinius, gamtos mokslus, jų raidą, vaidmenį ir reikšmę vertinti remiantis mokslo žiniomis.	
Esminis gebėjimas Analizuoti mokslinių atradimų reikšmę, gamtos mokslų žinių sąlygiškumą ir kaitos aspektus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Taisyklingai vartoti gamtos mokslų terminus.	1.1.1. Nusakyti gamtos mokslų terminus: mokslinis faktas, sąvoka, modelis, hipotezė, dėsnis ir principas, teorija, vienetai, teoriniai ir eksperimentiniai tyrimai.
1.2. Susiplanuoti ir atlikti nesudėtingus tyrimus.	1.2.1. Apibūdinti tyrimo eigą: problema, hipotezė, stebėjimas ar bandymas, rezultatai, išvados.

	1.2.2. Nusakyti mokslinės informacijos formas ir jų kitimą (mokslo veikalai, laišakai, moksliniai žurnalai, straipsniai, patentai, konferencijos, skaitmeninė revoliucija).
1.3. Surasti reikiamą gamtamokslinio pobūdžio informaciją, ją analizuoti, kritiškai vertinti, apibendrinti ir pateikti kitiems.	1.3.1. Pateikti informacijos paieškos sistemų pavyzdžių. 1.3.2. Apibūdinti kaip reikia pasirinkti reikšminius žodžius informacijos paieškai.
1.4. Paaiškinti gamtos mokslų atradimų reikšmę ir mokslo žinių sąlygiškumo aspektus. Pagrįsti mokslo ir technologijų laimėjimų vertinimo socialiniu, ekonominiu ir aplinkosaugos aspektais būtinybę.	1.4.1. Apibūdinti gamtą ir jos reiškinius sisteminiu požiūriu: kaip vieningą, tarpusavyje daugybe saitų susijusią sistemą. 1.4.2. Apibūdinti mokslinių atradimų reikšmę žmonijai. Pateikti pavyzdžių, įrodančių, kad būtina mokslo ir technologijų laimėjimus vertinti socialiniu, ekonominiu ir aplinkosaugos aspektais.. 1.4.3. Nusakyti Lietuvos mokslininkų vaidmenį gamtos mokslų raidoje.
2. Medžiagų sudėtis ir sandara	
Nuostatos Suvokti ryšį tarp medžiagų mikroskopinės sandaros ir medžiagų savybių. Esminis gebėjimas Naudojantis periodinėje elementų lentelėje pateikta informacija apibūdinti atomo sandarą ir cheminius ryšius.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Apibūdinti atomo sandarą.	2.1.1. Apibūdinti pirmų trijų periodų elementų atomų sandarą, nurodant protonų skaičių branduolyje ir elektronų skaičių kiekviename sluoksnyje.
2.2. Naudotis periodinėje elementų lentelėje pateikta informacija.	2.2.1. Paaiškinti periodinės elementų lentelės struktūrą remiantis šiuolaikiniu periodiniu dėsniu ir atomo sandara. 2.2.2. Susieti cheminio elemento periodo ir grupės numerius su elektronų sluoksnių skaičiumi ir valentinių elektronų kiekiu.
2.3. Paaiškinti joninį, kovalentinį napolinį ir kovalentinį polinį ryšius.	2.3.1. Paaiškinti sąvokas <i>atomas, jonas, molekulė</i> . 2.3.2. Apibūdinti elektroninės sandaros pokyčius kai atomas virsta jonu. 2.3.3. Paaiškinti joninio ryšio susidarymą ir pateikti susidarymo pavyzdžių. 2.3.4. Paaiškinti cheminio ryšio tipo priklausomybę, susiejant su besijungiančių cheminių elementų metališkumu ar nemetališkumu. 2.3.5. Paaiškinti kovalentinio napolinio ir kovalentinio polinio ryšių susidarymą, pateikti susidarymo pavyzdžių.
3. Neorganiniai ir organiniai junginiai	
Nuostatos Suprasti organinių ir neorganinių junginių svarbą. Esminis gebėjimas Apibūdinti svarbiausius neorganinius ir organinius junginius, jų savybes bei naudojimą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Klasifikuoti medžiagas pagal medžiagų klases.	3.1.1. Apibūdinti oksidus, bazines, rūgštis, druskas ir pateikti jų pavyzdžių. 3.1.2. Apibūdinti nemetalų vandenilinių junginių rūgštines ir bazines savybes.

3.2. Apibūdinti metalus, jų koroziją ir nurodyti apsaugos nuo korozijos būdus.	3.2.1. Apibūdinti dažniausiai naudojamus metalus ir jų lydinius, įvertinti jų reikšmę kasdieniam gyvenimui ir technologijoms. 3.2.2. Nurodyti elektrolizės svarbą gaunant ir gryninant metalus, formuojant metalų dangas. 3.2.3. Nurodyti geležies korozijai vykti būtinas sąlygas ir paaiškinti korozijos ekonominę žalą. 3.2.4. Nurodyti geležies korozijos stabdymo būdus.
3.3. Apibūdinti organinius junginius, įeinančius į ląstelių sudėtį. Susieti šių organinių junginių bei vandens reikšmę su organizmo gyvybinėmis funkcijomis.	3.3.1. Apibūdinti angliavandenius kaip energetines, atsargines ir statybines medžiagas ir pateikti šias funkcijas atliekančių angliavandenių pavyzdžių. 3.3.2. Atlikti įvairių augalinės kilmės maisto produktų tyrimus pasirinktai organinei medžiagai nustatyti. 3.3.3. Nurodyti baltymus kaip iš aminorūgščių sudarytas organines medžiagas. Remiantis baltymų pavyzdžiais (hemoglobinas, virškinimo fermentai, kalogenas) apibūdinti baltymų funkcijas organizme: statybinę, katalizinę, pernašos. 3.3.4. Apibūdinti lipidus kaip energetines ir atsargines medžiagas. 3.3.5. Nagrinėti DNR ir RNR sandarą, pavyzdžiui kuriant nukleorūgščių modelius. 3.3.6. Apibūdinti vandens reikšmę ląstelei.
3.4. Apibūdinti katalizatorius (fermentus) ir jų veikimo principą.	3.4.1. Pateikti lėtų ir greitų cheminių reakcijų pavyzdžių. 3.4.2. Apibūdinti katalizatorių veikimą, pateikti jų naudojimo pavyzdžių. Paaiškinti automobilių katalizatorių taikymą mažinant aplinkos taršą. 3.4.3. Apibūdinti fermentus kaip biologinius katalizatorius. Remiantis pavyzdžiais apibūdinti fermentų vaidmenį organizme vykstančiose cheminėse reakcijose, pavyzdžiui, pepsinas katalizuoja baltymų skaidymą, amilazė katalizuoja krakmolo skaidymą. 3.4.4. Susipažinti su fermentų panaudojimu maisto ar kitose Lietuvos pramonės šakose, pavyzdžiui: sūrių, sirupo, sulčių, saldinių gamyboje, odos apdirbime ar kt.
3.5. Paaiškinti organinių junginių naudojimo pramonėje ir buityje svarbą.	3.5.1. Nurodyti pagrindines organinių junginių funkcines grupes ir klases, pateikti šių klasių atstovų pavyzdžių. 3.5.2. Pateikti organinių junginių naudojimo pramonėje ir buityje pavyzdžių. 3.5.3. Apibūdinti eteną kaip organinių junginių sintezės ir polimerų pramonės žaliavą, pateikti eteno naudojimo pavyzdžių. 3.5.4. Paaiškinti iškastinio kuro svarbą šiuolaikinei energetikai. Apibūdinti degimo produktų įtaką aplinkai ir nurodyti pagrindinius alternatyvius energijos šaltinius. 3.5.5. Remiantis pateiktomis schemomis ir riebalų hidrolizės reakcijos lygtimi, apibūdinti gaunamus produktus. Paaiškinti muilo gamybą. 3.5.6. Pateikti įvairių maisto priedų ir papildų pavyzdžių. 3.5.7. Paaiškinti maisto priedų naudojimo priežastis. 3.5.8. Nurodyti kokį poveikį žmogaus organizmui gali turėti vartojami maisto papildai.
4. Medžiagų savybės ir kitimai	
Nuostatos Suvokti vandeniniuose tirpaluose vykstančius procesus. Suvokti chemines reakcijas. Esminis gebėjimas Apibūdinti procesus, vykstančius vandeniniuose tirpaluose.	

Apibūdinti oksidacijos-redukcijos reakcijas ir nurodyti jų taikymo praktikoje galimybes.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Apibūdinti procesus, vykstančius tirpinant medžiagas vandenyje, spręsti uždavinius, vartojant koncentracijos sąvoką.	4.1.1. Apibūdinti vandens molekulės sandarą ir poliškumą. Paaiškinti vandenilinio ryšio susidarymą tarp vandens molekulių ir jo įtaką fiziniams vandens savybėms. 4.1.2. Apibūdinti tirpalus kaip skystuosius mišinius, pateikti tirpalų gamtoje, žmogaus organizme pavyzdžių. 4.1.3. Spręsti uždavinius, susijusius su medžiagų masės dalies tirpaluose skaičiavimais. 4.1.4. Nustatyti tirpalo terpę, naudojantis indikatoriais ir pH skale. 4.1.5. Paaiškinti vandenilio jonų koncentracijos svarbą gyvybiniams procesams. 4.1.6. Nurodyti ir užrašyti ar vyks mainų reakcija, kai pateiktos reaguojančiosios medžiagos.
4.2. Apibūdinti oksidacijos-redukcijos procesus.	4.2.1. Nurodyti oksidatorių ir reduktorių pateiktoje oksidacijos-redukcijos reakcijos lygtyje. 4.2.2. Apibūdinti degimo reakciją kaip greitą oksidacijos-redukcijos reakciją, nurodyti, kad degimo reakcijos yra priemonė šilumai gauti.
5. Organizmas	
Nuostatos Suvokti ląstelę kaip mažiausią organizmo dalelę, kurioje vyksta visi gyvybiniai procesai. Esminis gebėjimas Paaiškinti ląstelėse vykstančių procesų reikšmę gyvybinei organizmo veiklai. Apibūdinti žmogaus organų sistemas ir jų funkcijas.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
5.1. Apibūdinti prokariotinių ir eukariotinių ląstelių sandarą.	5.1.1. Apibūdinti eukariotinės ląstelės struktūras (branduolį, citoplazmą, ląstelės sienelę, plazminę membraną, ribosomas, mitochondrijas, chloroplastus, vakuolę), atpažinti jas paveiksluose ir schemose ir apibūdinti jų funkcijas ląstelėje. 5.1.2. Mikroskopu stebėti ląsteles ir audinius, atpažinti ląstelių struktūras, schemiškai pavaizduoti jas piešiniu. Išsiaiškinti šviesinio mikroskopo naudojimo galimybes ląstelių tyrimams.
5.2. Apibūdinti energijos ir medžiagų virsmus ląstelėje ir organizme.	5.2.1. Apibūdinti energijos būtinumą organizmui ir nurodyti ATP, kaip universalų energijos nešiklį, kurio energija naudojama ląstelių gyvybiniams procesams. 5.2.2. Apibūdinti viduląstelinį kvėpavimą kaip kontroliuojamą procesą, kurio metu oksiduojant gliukozę išsiskiria energija, reikalinga ląstelės gyvybinei veiklai. Susieti energijos panaudojimą organizme, pavyzdžiui su raumenų darbu. 5.2.3. Apibūdinti fotosintezę kaip augalų ląstelėse vykstantį procesą, kurio metu šviesos energija vartojama organinėms molekulėms sintetinti. Susieti šių molekulių panaudojimą su augalo augimu: naujų ląstelių susidarymu, viduląstelinio kvėpavimo ir medžiagų kaupimu. 5.2.4. Susieti fotosintezės procesą augaluose su gliukozės ir deguonies panaudojimu augalų ir gyvūnų ląstelėse.
5.3. Apibūdinti žmogaus prisitaikymą vykdyti dujų apykaitą sausumoje.	5.3.1. Remiantis žmogaus kvėpavimo organų sandaros pavyzdžiu (naudojantis paveikslais, schemomis, muliažais, kompiuteriniais mokomaisiais objektais arba kvėpavimo tyrimais), paaiškinti, kaip oras patenka į žmogaus plaučius ir kaip iš jų pašalinama. 5.3.2. Susieti alveolių sandarą (didelis paviršiaus plotas tūrio atžvilgiu, plonas ir drėgnas paviršius) su plaučiuose vykstančia dujų difuzija. 5.3.3. Apibūdinti, kaip žmogaus kvėpavimo organai (pvz. dėka

	virpamojo epitelio), yra prisitaikę prie įkvepiamo oro kokybės gerinimo.
5.4. Susieti žmogaus kraujotaką su prisitaikymu vykdyti medžiagų pernašą bei organizmo apsaugą.	5.4.1. Naudojantis paveikslais, schemomis, muliažais ar kompiuteriniais mokomaisiais objektais, apibūdinti žmogaus kraujotaką, kaip uždarą sistemą, kurioje dėka širdies darbo kraujas teka dviem kraujo apytakos ratais ir išnešioja skirtingas medžiagas po organizmą. Apibūdinti kraujotakos svarbą žmogaus organizmui. 5.4.2. Apibūdinti kraujo sandarą ir paaiškinti, kaip kraujo sudėties pokyčiai, pavyzdžiui, sumažėjęs hemoglobino kiekis, padidėjęs leukocitų skaičius ar sumažėjęs trombocitų skaičius gali turėti įtakos organizmui (dujų pernašai, imunitetui, krešėjimui). 5.4.3. Diskutuojant išreikšti savo nuomonę apie kraujo donorystę.
5.5. Apibūdinti virškinimo reikšmę žmogaus organizmui.	5.5.1. Naudojantis paveikslais, schemomis, muliažais ar interaktyviais kompiuteriniais objektais, apibūdinti žmogaus virškinimą kaip procesą, kurio metu fermentų pagalba maisto medžiagos yra skaidomos ir įsiurbiamos. 5.5.2. Remiantis supratimu apie įsiurbtų medžiagų panaudojimą ląstelėse, paaiškinti virškinimo reikšmę organizmui. 5.5.3. Remiantis žiniomis ir supratimu apie organines, neorganines medžiagas bei junginius, aptarti tinkamą žmogaus mitybą, susiejant ją su organizmo energijos poreikiais, teikiamu energijos kiekiu, kūno augimo ir atnaujinimo procesais bei tinkamu medžiagų apykaitos reguliavimu (metabolizmu).
5.6. Paaiškinti žmogaus inkstų vaidmenį šalinimui ir homeostazės palaikymui.	5.6.1. Apibūdinti inkstą, kaip organą, kurio dėka iš organizmo yra šalinami šalutiniai produktai, susidarę ląstelėse vykstant medžiagų apykaitai. 5.6.2. Naudojantis paveikslais, schemomis, muliažais ar interaktyviais kompiuteriniais objektais aiškintis šlapimo susidarymą. 5.6.3. Susieti inkstų veiklą su vandens ir druskų pusiausvyros organizme palaikymu. Remiantis pavyzdžiu, kai, padidėjus druskų koncentracijai kraujyje, audinių ląstelės dehidratuoja, paaiškinti vandens ir druskų pusiausvyros reguliavimo svarbą organizme.
5.7. Paaiškinti kaip nervų sistema valdo ir koordinuoja mūsų veiksmus.	5.7.1. Susieti neurono sandarą su jo atliekama funkcija – nervinio impulso perdavimu. 5.7.2. Aptariant narkotinių medžiagų poveikį nervų sistemai, aiškintis sinapsių vaidmenį nervinio signalo perdavimui. 5.7.3. Remiantis pavyzdžiu, apibūdinti centrinės nervų sistemos vaidmenį nevalingų refleksų susidaryme. 5.7.4. Apibūdinti didžiuosius pusrutulius, kaip centrinės nervų sistemos dalį, atsakingą už sąmoningą žmogaus veiklą. 5.7.5. Apibūdinti periferinę nervų sistemą, kaip nervų sistemos dalį sudarytą iš nervų.
5.8. Apibūdinti kaip žmogaus organizmas yra prisitaikęs apsaugoti nuo žalingo mikroorganizmų poveikio ir įvardinti priemones naudojamas profilaktikai.	5.8.1. Susieti baltųjų kraujo ląstelių prisitaikymus ginti organizmą nuo ligas sukeliančių organizmų su natūralia organizmo gynyba. 5.8.2. Remiantis supratimu apie antigenus ir antikūnus aptarti skiepų paskirtį. 5.8.3. Nagrinėti viruso sandarą ir ŽIV pavyzdžiu paaiškinti virusų dauginimąsi ir plitimą. 5.8.4. Nurodyti antibiotikus kaip mikroorganizmų gaminamas chemines medžiagas, kurių maža koncentracija gali sunaikinti ligos

	sukėlėjus. Apibūdinti atsparių antibiotikams mikroorganizmų atsiradimo priežastis ir pasekmes.
6. Genetinė informacija ląstelėje ir gyvybės tęstinumas	
Nuostatos Suvokti dauginimosi reikšmę organizmų išlikimui. Esminis gebėjimas Apibūdinti genų vaidmenį informacijos saugojime ir perdavime bei jų panaudojimą biotechnologijose.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
6.1. Apibūdinti geną kaip DNR atkarpą, kurioje yra informacija reikalinga atitinkamam baltymui susintetinti.	6.1.1. Apibūdinti DNR kaip chromosomų sudedamąją dalį ir genetinės informacijos nešėją. 6.1.2. Apibūdinti geną kaip genetinės informacijos vienetą.
6.2. Paaiškinti ląstelės ciklo etapus.	6.2.1. Apibūdinti ląstelės ciklo etapus: interfazę ir mitozę. 6.2.2. Nurodyti, kur susidaro žmogaus gametos. Susieti mejozę su lytinių ląstelių susidarymu ir organizmų genetinė įvairovė. 6.2.3. Nurodyti genų ir chromosomų mutacijas ir jų atsiradimo priežastis.
6.3. Apibūdinti organizmų požymių paveldėjimą ir kintamumą.	6.3.1. Nagrinėti ir sudaryti genealoginio medžio schemas.
6.4. Susieti paveldimą kintamumą su evoliucijos procesu.	6.4.1. Susieti paveldimą kintamumą (naujų alelinių genų derinių susidarymą ir mutacijas) su gamtine atranka, kai organizmai, įgyję naujų požymių, padedančių geriau prisitaikyti prie aplinkos, turi didesnes galimybes patys išlikti ir palieka prisitaikiusius palikuonis.
6.5. Palyginti įvairių organizmų dauginimąsi.	6.5.1. Susieti augalų vegetatyvinį dauginimąsi su požymių pastovumu ir dauginimąsi sėklomis su požymių kintamumu. 6.5.2. Atliekant bandymą apibūdinti aplinkos sąlygų įtaką sėklų dygimui. 6.5.3. Apibūdinti žmogaus apvaisinimo procesą, gemalo vystymąsi iki placentos susidarymo ir placentos vaidmenį vaisiaus vystymuisi. 6.5.4. Paaiškinti tabako, alkoholio ir narkotinių medžiagų, medikamentų bei stresų poveikį žmogaus gemalo vystymuisi. 6.5.5. Suprasti hormonų vaidmenį bręstant mergaitėms ir berniukams bei vyro ir moters dauginimosi funkcijoms. 6.5.6. Aptarti žmonių nevaisingumo priežastis ir diskutuoti apie priemones šiai problemai spręsti. 6.5.7. Pateikti po keletą šeimos planavimo ir kontracepcijos būdų. Diskutuoti etiniais šeimos planavimo ir kontracepcijos klausimais.
7. Judėjimas ir jėgos	
Nuostatos Domėtis judėjimą ir jėgas apibūdinančiais dėsniais ir jų taikymu moksle, technikoje ir kasdieniame gyvenime bei remtis jais įvairioje veikloje. Esminis gebėjimas Kasdiniame gyvenime taikyti pagrindinius judėjimo ir tvermės dėsnius aiškinant įvairių mechanizmų veikimą ir energijos virsmus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
7.1. Taikyti žinias apie mechaninį judėjimą nagrinėjant įvairius	7.1.1. Apibūdinti <i>poslinkį, momentinį greitį, greitį, pagreitį</i> . 7.1.2. Apibūdinti tolyginį, tolygiai kintantį slenkamąjį judėjimą, pateikti jų pavyzdžių.

(tolyginį, tolygiai kintantį, tiesiaėigį, kreiviaėigį) judėjimo pavyzdžius.	
7.2. Skirti jėgas pagal jų prigimtį ir pasireiškimą. Taikyti pagrindinius dinamikos dėsnius nagrinėjant nesudėtingus kūnų sąveikos pavyzdžius. Atlikti trinties jėgos tyrimą.	7.2.1. Nusakyti jėgą, kaip judėjimo kitimo arba kūnų deformacijos priežastį. 7.2.2. Formuluoti I, II, III Niutono ir gravitacijos dėsnius. Niutono dėsnius iliustruoti kasdienės patirties pavyzdžiais. 7.2.3. Įvardyti jėgų rūšis ir jų atsiradimo priežastis. 7.2.4. Apibūdinti visuotinę (gravitacijos) trauką. 7.2.5. Apibūdinti jėgų atstojamąją.
7.3. Taikyti energijos tvermės dėsni analizuojant mechaninės energijos virsmus (kūno kritimas gravitacijos lauke, suspausta spyruoklė, matematinės švytuoklės energijos virsmai ir kt.).	7.3.1. Apibūdinti potencinę ir kinetinę energiją, mechaninį darbą, galią. 7.3.2. Nusakyti mechanizmo naudingumo koeficientą.
8. Energija ir fizikiniai procesai	
Nuostatos Efektyviai vartoti energijos išteklius siekiant saugoti gamtą. Esminis gebėjimas Taikyti gamtos mokslų žinias analizuojant stebimus gamtos reiškinius.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
8.1. Analizuoti reiškinius, remiantis pagrindiniais molekulinės kinetinės teorijos teiginiais.	8.1.1. Apibūdinti kietąją, skystąją, dujinę ir plazminę medžiagos būsenas. 8.1.2. Apibūdinti fazinius virsmus: lydymąsi – kristalizaciją, garavimą – kondensaciją, virimą, pateikti jų pavyzdžių. 8.1.3. Nusakyti oro drėgmės reikšmę žmogui ir jo aplinkai. 8.1.4. Pateikti drėkinimo, skysčių paviršiaus įtempimo ir kapiliarinių reiškinių pasireiškimo pavyzdžių gamtoje, buityje ir technikoje. 8.1.5. Nusakyti kietųjų kūnų mechanines savybes (<i>tamprumas, plastiškumas, trapumas</i>).
8.2. Taikyti energijos tvermės dėsni įvairių fizikinių energijos virsmų atveju.	8.2.1. Nusakyti temperatūrą kaip kūno vidinės energijos matą. 8.2.2. Apibūdinti parametrus, nusakančius fazinius virsmus (virsmų temperatūras, savitąsias šilumas). 8.2.3. Apibūdinti vidinę energiją ir jos kitimo būdus (mechaninis darbas, šilumos kiekis). 8.2.4. Formuluoti energijos tvermės dėsni, nusakyti jo fundamentalumą ir universalumą. 8.2.5. Formuluoti II termodinamikos dėsni.
8.3. Pagrįsti būtinybę efektyviai naudoti energiją.	8.3.1. Apibūdinti energetinių resursų (hidroenergetinių, cheminių, branduolinių bei alternatyviųjų – vėjo, Saulės, geoterminių ir kt.) Lietuvoje ir Žemėje problemas, energijos gamybos bei naudojimo technologinius ir ekologinius aspektus.
9. Medžiagų ir energijos tvermė, grandinės	
Nuostatos Suprantant žmogaus ir gamtos tarpusavio priklausomybę, saugoti gamtą. Esminis gebėjimas	

Analizuoti medžiagų ir energijos pernašą ir virsmus gamtoje.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
9.1. Paašškinti sistematikos reikšmę biologijoje.	9.1.1. Remiantis Lietuvoje paplitusiais pavyzdžiais apibūdinti 5 karalysčių (monerų, protistų, grybų, augalų ir gyvūnų), tipų (kirmėlių, nariuotakojų ir chordinių), skyrių (samanų, sporinių induočių, pušūnų ir magnolijūnų) ir klasių reikšmę gamtoje ir žmogaus gyvenime.
9.2. Susieti medžiagų ir energijos srautus ekosistemoje su organizmų mityba, fotosinteze ir kvėpavimu.	9.2.1. Apibūdinti gyvosios gamtos funkcinės karalijas ir paašškinti, kaip šių karalijų atstovai yra tarpusavyje susiję ekosistemose. 9.2.2. Remiantis pavyzdžiais paašškinti, kad mitybos grandinė yra kelias, kuris jungia skirtingas bendrijos rūšis. Nurodyti mitybos lygmenis. 9.2.3. Apibūdinti gamintojų, gyvaėdžių ir skaidytojų vaidmenį ekosistemoje. 9.2.4. Apibūdinti anglies ir deguonies apytaką biosferoje. Apibūdinti šių medžiagų apytakos reikšmę gamtai ir žmogui. 9.2.5. Paašškinti riebalų energetinę reikšmę organizmui.
9.3. Analizuoti žmogaus veiklos įtaką Lietuvos biologinei įvairovei ir jos išsaugojimo galimybes.	9.3.1. Pateikti žmogaus ūkinės veiklos įtakos vietinei aplinkai pavyzdžių. 9.3.2. Pateikti aplinkos saugojimo ir tausojimo būdų pavyzdžių.
9.4. Analizuoti energijos tvermę įvairiuose gamtos vyksmuose.	9.4.1. Pateikti energijos tvermės įvairiuose gamtos vyksmuose (molekulinės fizikos ir termodinamikos, elektros, atomo, branduolio fizikos ir kituose reiškiniuose, chemijoje bei biologijoje) pavyzdžių. 9.4.2. Nurodyti, kad cheminių reakcijų metu medžiaga iš niekur neatsiranda ir niekur nedingsta. 9.4.3. Apibūdinti masės ir energijos ryšį.
10. Elektra	
Nuostatos Pasitelkti gamtos mokslų dėsnius, gamtos reiškiniams aiškinti.	
Esminis gebėjimas Analizuoti elektros reiškinius, pasinaudojant elektros krūvio sąvoka ir elektros krūvių tarpusavio statinės bei dinaminės sąveikos dėsningumais, paašškinti jų praktinį taikymą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
10.1. Taikyti statinės elektros dėsningumus gamtos reiškiniams aiškinti.	10.1.1. Paašškinti elektrinio lauko ir krūvio sąvokas, krūvio tvermės dėsni.
10.2. Taikyti nuolatinės srovės dėsningumus bei laidininkų jungimo būdus aprašančius dėsnius paprasčiausioms elektrinėms grandinėms nagrinėti. Eksperimentiniu būdu nustatyti laidininko savitąją varžą.	10.2.1. Apibūdinti nuolatinės srovės dėsningumus, formuluoti Omo dėsni, vartojant <i>įtampas</i> , <i>srovės stiprią</i> ir <i>varžos</i> sąvokas. 10.2.3. Apibūdinti elektros srovės galią ir šiluminį veikimą. 10.2.4. Apibūdinti laidininkų jungimo būdus, išmatuoti srovę ir įtampą paprasčiausiose grandinėse. 10.2.5. Apibūdinti elektros šaltinius, jų rūšis, šaltinio elektrovarą.
10.3. Paašškinti kintamąją elektros srovę ir jos taikymą, palyginti ją su nuolatine srove.	10.3.1. Apibūdinti kintamąją srovę. 10.3.2. Nurodyti, kaip kintamoji srovė taikoma buityje ir technikoje. 10.3.3. Saugiai naudotis buitinais ir paprasčiausiais elektros matavimo prietaisais, nurodyti pagrindines saugaus darbo priemones

	(elektros saugikliai, įžeminimas ir kt.).
11. Bangos ir spinduliavimas	
Nuostatos Domėtis mokslo pažangos teigiamomis ir neigiamomis pasekmėmis. Mokslo pažangą vertinti įvairiapusiškai.	
Esminis gebėjimas Analizuoti periodinius vyksmus kaip svyravimus ir bangas, atpažinti juos gamtoje, buityje ir technikoje, paaiškinti radioaktyvumą ir branduolines reakcijas bei jų taikymą praktikoje.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
11.1. Paaiškinti periodinius vyksmus, taikant juos charakterizuojančius parametrus.	11.1.1. Periodinius vyksmus apibūdinti kaip svyravimus ir bangas, nurodyti jų skirtumus. 11.1.2. Nusakyti periodinius vyksmus apibūdinančius pagrindinius parametrus: <i>amplitudę, dažnį, periodą, bangos ilgį, sklaidimo greitį</i> . 11.1.3. Apibūdinti skersines ir išilgines bangas.
11.2. Skirti ir analizuoti garso bangas.	11.2.1. Apibūdinti garso bangas kaip bangas tamprioje terpėje. 11.2.2. Apibūdinti garso greitį įvairiose terpėse, garso stiprį ir aukštį. 11.2.3. Apibūdinti ultragarsą. Pateikti pavyzdžių, kur taikomas ultragarsas, kur sutinkamas gamtoje.
11.3. Elektromagnetinių bangų savybes ir išsidėstymą elektromagnetinėje bangų skalėje sieti su jų dažniu (ilgiu).	11.3.1. Apibūdinti elektromagnetinių bangų įvairovę, elektromagnetinių bangų skalę, nurodyti atskirų elektromagnetinių bangų savybes. 11.3.2. Nusakyti šviesos ir daiktų spalvas. 11.3.3. Pateikti elektromagnetinių bangų taikymo moderniose telekomunikacijos priemonėse, buityje, moksle ir pramonėje pavyzdžių (radijas, televizija, radiolokacija, mobilieji telefonai, bevielis ryšys ir kt.). 11.3.4. Apibūdinti elektromagnetinio lauko poveikį žmogui.
11.4. Paaiškinti šviesos kvantines savybes.	11.4.1. Apibūdinti fotoną, kaip šviesos dalelę, turinčią apibrėžtą energijos kiekį. 11.4.2. Pateikti reiškinių, kurie aiškinami remiantis šviesos kvantinėmis savybėmis, pavyzdžių.
11.5. Analizuoti atomą kaip mažiausią cheminio elemento dalelę, paaiškinti stabilias medžiagos formas analizuojant mikroskopinį vaizdą.	11.5.1. Apibūdinti atomą kaip mažiausią cheminio elemento dalelę, o molekulę – kaip mažiausią junginio (medžiagos) dalelę. 11.5.2. Apibūdinti atomo struktūrą, subatomines daleles (elektronus, protonus, neutronus), jų tarpusavio sąveiką (branduolines jėgas). 11.5.3. Apibūdinti planetinį atomo modelį. 11.5.4. Nusakyti Einšteino masės ir energijos ryšį remiantis formule $E=mc^2$.
11.6. Paaiškinti radioaktyvumą kaip nestabilių branduolių skilimą.	11.6.1. Apibūdinti radioaktyvumą kaip nestabilių branduolių savybę, nusakyti alfa, beta ir gama radioaktyviąją spinduliuotę. 11.6.2. Nurodyti pagrindinius prietaisus radioaktyviai spinduliuotei matuoti. 11.6.3. Pateikti radioaktyvumo taikymo medicinoje, geologijoje, archeologijoje pavyzdžių. 11.6.4. Pateikti apsaugos nuo radioaktyviosios spinduliuotės būdų pavyzdžių.
12. Aplinka ir žmogus	
Nuostatos Atsakingai elgtis su gyvąja ir negyvąja gamta, saugoti savo ir kitų sveikatą.	
Esminis gebėjimas Paaiškinti žmogaus veiklos įtaką vietinei aplinkai ir visam pasauliui.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas

12.1. Paaiškinti veiksniai, įtakojančius žmonių gyvenimo kokybę.	12.1.1. Apibūdinti svarbiausius oro, vandens ir dirvožemio taršos šaltinius ir jų žalą aplinkai: statiniams, dirvožemiui, augalams ir gyvūnams. Siūlyti būdus, mažinančius taršą, apibūdinti tausojančių technologijų kūrimo ir aplinkosauginės veiklos svarbą. 12.1.2. Apibūdinti globalines aplinkos problemas: klimato kaitą, rūgščių kritulių problemą, ozono sluoksnio plonėjimą, paviršinių vandenų ir dirvos užterštumą, susieti jas su Lietuvos ekologine situacija, nagrinėti šių problemų priežastis ir sprendimo būdus. 12.1.3. Nurodyti keletą priežasčių, kodėl reikia rinktis sveiką ir ekologišką gyvenimo būdą. 12.1.4. Apibūdinti žmogaus gyvenimo kokybės ir sveikatos priklausomybę nuo fizinės ir socialinės aplinkos sąlygų, požiūrio ir pasirinkto gyvenimo būdo.
12.2. Paaiškinti biotinės ir abiotinės aplinkos poveikį populiacijos pokyčiams.	12.2.1. Paaiškinti, kad populiacijos individų gausumas didėja dėl gimstamumo ir imigracijos, mažėja dėl mirtingumo ir emigracijos. 12.2.2. Paaiškinti, kad aplinkos pasipriešinimas yra visi veiksniai (abiotiniai ir biotiniai), galintys stabdyti populiacijos augimą. 12.2.3. Plėšrūno ir aukos ciklo pavyzdžiu parodyti glaudžius dviejų skirtingų rūšių populiacijų organizmų tarpusavio ryšius.
12.3. Argumentuotai diskutuoti genų technologijų taikymo medicinoje klausimais.	12.3.1. Pateikiant keletą paveldimų susirgimų pavyzdžių, aiškintis žmogaus gemalo genetinių tyrimų reikšmę diagnozuojant šiuos susirgimus. Diskutuoti etiniais klausimais, susijusiais su genetiniais žmogaus tyrimais.
13. Astronomijos pagrindai	
Nuostatos Suvokti Visatos kaip atviros begalinės sistemos sudėtingumą ir darną, gyvybės kilmės ir evoliucijos Visatoje problemą, jos pažeidžiamumą. Esminis gebėjimas Apibūdinti Visatos evoliuciją, kosmoso tyrimo problemas ir reikšmę.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
13.1. Paaiškinti Saulės ir Mėnulio įtaką Žemei, palyginti Žemės tipo ir didžiąsias planetas.	13.1.1. Apibūdinti Saulės sistemą, kaip integralų Galaktikos komponentą. 13.1.2. Apibūdinti planetų judėjimą. 13.1.3. Apibūdinti Saulės ir Mėnulio užtemimus. 13.1.4. Apibūdinti planetas, jų vidaus sandarą ir palydovus. 13.1.5. Apibūdinti kosminius kūnus: kometas, asteroidus, meteoritus.
13.2. Paaiškinti žvaigždžių įvairovės priežastis, Visatos kilmės ir evoliucijos problemas.	13.2.1. Nusakyti, kas yra žvaigždynai ir pateikti jų pavyzdžių. 13.2.2. Apibūdinti žvaigždžių energijos šaltinius, vidaus sandarą, tipus. 13.2.3. Nurodyti Saulės kaip žvaigždės svarbiausias savybes. 13.2.4. Apibūdinti Paukščių Tako galaktiką. 13.2.5. Nusakyti Visatos kilmės ir evoliucijos problemas.

8.4.2. Turinio apimtis

8.4.2.1. Metodologija

Remiantis gamtos pasaulio vienoje nagrinėjami gamtos mokslų tarpusavio ryšiai, raida ir reikšmė visuomenės gyvenime. Mokslinių žinių sąlygiškumas ir nuolatinė kaita nagrinėjami remiantis konkrečiais pavyzdžiais iš gyvenimo.

Gamtamokslinės informacijos rinkimas iš įvairių šaltinių, populiarinio mokslinio teksto nagrinėjimas ir aptarimas, informacijos apibendrinimas ir pateikimas.

Nesudėtingų stebėjimų ir eksperimentų atlikimas, duomenų apibendrinimas ir pateikimas. Akcentuojami svarbiausi mokslinės mąstysenos principai.

Gamtos mokslų ir technologijų ryšiai, taikymo galimybės, jų nauda nagrinėjami remiantis konkrečiais gyvenimiškais pavyzdžiais. Technologijų suderinamumas ir aplinkosauginės veiklos svarba.

8.4.2.2. Medžiagų sudėtis ir sandara

Atomo sandara: svarbiausios elementariosios dalelės. Atomo sandara. Pirmų trijų periodų elementų atomų sandara. Periodinis dėsnių. Periodinė elementų lentelė.

Cheminiai ryšiai: cheminio ryšio susidarymas. Joninis ryšys ir joniniai junginiai. Kovalentinis nepolinis ir kovalentinis polinis ryšiai. Molekulinės sandaros kovalentiniai junginiai.

8.4.2.3. Neorganiniai ir organiniai junginiai

Bendrosios fizikinės metalų savybės. Dažniausiai naudojami metalai ir lydiniai, jų reikšmė kasdieniame gyvenime ir technologijoms.

Pagrindinės organinių junginių klasės ir jų funkcinės grupės. Angliavandenilių naudojimas energijai išgauti ir naujoms medžiagoms sintetinti. Organiniai junginiai gamtoje, buityje, pramonėje. Iškastinis kuras, problemos, susijusios su jo deginimu.

Cheminė gyvų organizmų sudėtis: angliavandeniai ir jų funkcijos. Baltymai: hemoglobinas, virškinimo fermentai, kalogenas. Lipidai ir jų funkcijos. Nukleorūgščių DNR ir RNR sandara. Vandens reikšmė ląstelei.

Fermentų veikimas ir jų panaudojimas pramonėje.

Maisto medžiagos: riebalai, angliavandeniai, baltymai, jų šaltiniai, biologinis vaidmuo ir reikšmė organizmui. Maisto priedai ir papildai, jų įtaką žmogaus sveikatai.

Bendras supratimas apie cheminės reakcijos greitį. Katalizatorių, fermentų įtaka cheminės reakcijos greičiui, jų naudojimo galimybės kasdieniame gyvenime, reikšmė gamtai ir žmogui.

8.4.2.4. Medžiagų savybės ir kitimai

Vandens molekulės sandara, vandenilinio ryšio įtaka vandens fizikinėms savybėms. Vandeniniai tirpalai.

Bendrosios rūgščių ir bazių savybės. pH skalė. Indikatoriai. Vandenilio jonų koncentracijos svarba biologiniams procesams.

Rūgščių, hidroksidų ir druskų tirpumo lentelė. Mainų reakcijos tirpaluose.

Oksidacijos-redukcijos reakcijos. Metalų korozija ir degimo reakcija – lėtos ir greitos oksidacijos pavyzdžiai. Elektrolizė, jos taikymas.

8.4.2.5. Organizmas

Eukariotinės ląstelės sandara ir jos struktūrų funkcijos.

ATP reikšmė. Viduląstelinis kvėpavimas. Energijos panaudojimas organizme. Fotosintezės procesas. Fotosintezės ryšys su augalų ir gyvūnų ląstelėse vykstančiais procesais. Augalų prisitaikymai vykdyti fotosintezę.

Žmogaus prisitaikymai vykdyti dujų apykaitą: kvėpavimo organai ir alveolių sandara. Žmogaus kraujotakos sistema. Širdies darbas. Kraujo sandara ir funkcijos. Kraujo donorystė. Žmogaus virškinimo procesas ir jo reikšmė. Sveikos mitybos principai ir netaisyklingos mitybos pasekmės.

Inkstų vaidmuo. Šlapimo susidarymas. Vandens ir druskų pusiausvyros reguliavimo svarba.

Neuronas, sinapsė ir nervinio impulso perdavimas.

Reflekso lankas. CNS vaidmuo refleksams. Galvos smegenų vaidmuo. Periferinė nervų sistema.

Žmogaus organizmo prisitaikymas apsisaugoti nuo žalingo aplinkos poveikio. Virusų sandara ir ŽIV. Skiepai, antibiotikai.

8.4.2.6. Genetinė informacija ląstelėje ir gyvybės tęstinumas

DNR kaip genetinės informacijos nešėjas. Genas – genetinės informacijos vienetasis.

Interfazė ir mitozė. Mejozė – lytinių ląstelių susidarymas ir genetinė įvairovė. Genų ir chromosomų mutacijos.

Genealoginio medžio schemos. Paveldimas kintamumas ir gamtinė atranka.

Augalų vegetatyvinis dauginimasis ir dauginimasis sėklomis. Žmogaus apvaisinimas ir gemalo vystymasis, placentos vaidmuo. Tabako, alkoholio ir narkotinių medžiagų poveikis

žmogaus gemalo vystymuisi. Hormonų vaidmuo žmogaus organizmui. Nevaisingumo problema. Šeimos planavimas ir kontracepcija.

8.4.2.7. Judėjimas ir jėgos

Mechaninis kūnų judėjimas ir jį apibūdinančios sąvokos – kelias, greitis, pagreitis, trajektorija, judėjimo rūšys (tiesiaiegis tolyginis, tiesiaiegis tolygiai kintamas) nagrinėjamos per nesudėtingus pavyzdžius siejant su taikymu. Judėjimas apskritimu nagrinėjamas be formulių.

Jėga kaip judėjimo kitimo priežastis. Kūno masė. Niutono dėsniai ir jų taikymas kasdienės patirties pavyzdžiuose – sprendžiami nesudėtingi kokybiniai ir kiekybiniai uždaviniai. Nagrinėjama jėgų klasifikacija pagal jų prigimtį ir pasireiškimą: varos, trinties, keliamoji, sunkio, svorio, tamprumo; sprendžiami nesudėtingi šios temos uždaviniai. Nesvarumas.

Visuotinė (gravitacijos) trauka, visuotinės traukos dėsnis. Danguis kūnų (Saulės sistemos kūnų, žvaigždžių, Galaktikos) judėjimas. Kosminių skrydžių mechanikos pradmenys nagrinėjami neaprašant dėsniais, per bandymus ir akcentuojant skrydžių reikšmę.

8.4.2.8. Energija ir fizikiniai procesai

Mechaninis darbas ir galia. Potencinė ir kinetinė energija – nagrinėjami energijos virsmai gyvenimiškuose pavyzdžiuose.

Vidinė kūnų energija. Temperatūra. Agregatinės medžiagų būsenos (kietoji, skystoji ir dujinė) ir faziniai medžiagų virsmai (lydymasis, garavimas) aptariami remiantis medžiagos sandara. Sprendžiami tik paprasčiausi šios temos uždaviniai.

Oro drėgmė ir jos įtaka žmogui, paviršiaus įtempimo, drėkinimo, kapiliarumo reiškiniai nagrinėjami neaprašant matematiškai, remiamasi pasireiškimu pavyzdžiais. Kietųjų kūnų savybės.

Energijos tvermės dėsnis fizikiniuose reiškiniuose ir procesuose. Antrasis termodinamikos dėsnis – pabrėžiamas procesų negrįžtamumas. Šilumos perdavimo dėsningumai, jų svarba technikai ir kasdieniam gyvenimui.

Atsinaujinantys ir neatsinaujinantys energijos šaltiniai nagrinėjami siejant su konkrečiais taikymais. Energijos gamyba, suvartojimas ir taupymas.

Branduolinė energija, grandininė reakcija, branduolinė energetika, termobranduolinės reakcijos nagrinėjami tik principai, matematiškai neaprašoma.

Racionalaus išteklių naudojimo galimybės. Vartotojų visuomenės gamtamokslinis raštingumas.

8.4.2.9. Medžiagų ir energijos tvermė, grandinės

Energijos tvermės dėsniai gamtos moksluose akcentuojamas jo universalumas, nagrinėjamas jo pasireiškimas ne tik fizikiniuose, bet ir biologiniuose ir cheminiuose procesuose.

Energijos perdavimo būdai, energijos virsmų grandinės nagrinėjamos per pavyzdžius iš visų gamtos mokslų.

Augalų ir gyvūnų reikšmė gamtoje ir žmogaus gyvenime.

Ekosistemos ir jų biologinė įvairovė. Gyvosios gamtos funkcinės karalijos. Mitybos grandinės. Mitybos lygmenys. Gamintojų, gyvaėdžių ir skaidytojų vaidmuo. Anglies ir deguonies apytaka biosferoje.

Biotinės ir abitinės aplinkos poveikis populiacijoms. Plėšrūno ir aukos santykiai.

Žmogaus veiklos įtaką biologinei įvairovei.

8.4.2.10. Elektra

Dvi elektros krūvių rūšys. Elektros krūvio dalumas. Elektronas ir elementarusis krūvis. Įelektrintų kūnų sąveika. Elektrinis laukas.

Nuolatinė srovė. Įtampa, srovės stipris ir elektrinė varža, Omo dėsnis sprendžiami praktinio pobūdžio nesudėtingi uždaviniai. Laidininkų jungimo būdai nagrinėjami per praktinę veiklą. Atliekami paprasčiausių grandinių matavimai. Elektros šaltiniai, jų rūšys. Srovės darbas ir galia. Trumpasis jungimas. Saugikliai.

Kintamoji srovė nagrinėjama tik elementariai supažindinant, nenagrinėjamas aprašymas formulėmis, akcentuojamas jos taikymas buityje ir technikoje. Elektrosauga buityje.

8.4.2.11. Bangos ir spinduliavimas

Mechaniniai svyravimai ir juos apibūdinantys dydžiai. Mechaninės bangos skysčiuose, dujose ir kietuosiuose kūnuose. Garsas. Ultragarsas.

Elektromagnetinių bangų skalė nagrinėjama per jų taikymą telekomunikacijoje, moksle, pramonėje ir buityje.

Šviesos bangos. Šviesos šaltiniai. Šviesos greitis, bangos ilgis. Šviesos dispersija. Vaivorykštė.

Šviesos kvantinės savybės – supažindinama. Fotonai. Fotoefektas – akcentuojamas jo taikomasis aspektas. Šviesos slėgis – nagrinėjami pasireišimo pavyzdžiai.

Atomo branduolys ir jo ryšio energija – detaliai matematiškai neaprašoma, pasimaudojama tik masės ir energijos sąryšiu. Branduolinės jėgos. Branduolinės reakcijos – energija neskaičiuojama. Elementariosios dalelės. Radioaktyvumas – pabrėžiamas taikymo aspektas. Poslinkio taisyklės nenagrinėjamos.

8.4.2.12. Aplinka ir žmogus

Veiksniai įtakoiantys gyvenimo kokybę.

Globalinės aplinkos problemos ir Lietuvos ekologinė situacija. Sveikos gyvensenos samprata. Maistinių medžiagų ir organizmo energijos poreikiai. Biotinės ir abiotinės aplinkos poveikis populiacijoms. Plėšrūno ir aukos santykiai.

Paveldimos ligos ir genetiniai tyrimai.

8.4.2.13. Astronomijos pagrindai

Žemės vieta Saulės sistemoje ir Visatoje nagrinėjama neaprašant matematiškai.

Žemės gelmių ir atmosferos sandara, magnetinis laukas. Žemės palydovo Mėnulio įtaka Žemei.

Saulės sistema. Planetos, jų palydovai, kometos ir kiti kosminiai kūnai. Planetų sandara. Žvaigždynai, žvaigždės, žvaigždžių sandara. Žvaigždžių energijos šaltiniai.

Paukščių Tako ir kitos galaktikos, jų sistemos.

Visatos evoliucijos teorijos. Gyvybė Visatoje. Kosmoso tyrimai ir jų reikšmė. Kosminės kelionės.

8.4.3. Vertinimas

8.4.3.1. Toliau pateikiami apibendrinti kokybiniai mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų vertinimo aprašai. Pagal juos mokytojas numato mokinių pasiekimų vertinimo kriterijus. Patenkinamas lygis, įvertinant pažymiu, atitinka 4-5, pagrindinis – 6-8, aukštesnysis 9-10 balų.

8.4.3.2. Mokinių pasiekimų lygių požymiai

Pasiekimų lygiai Pasiekimų sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Žinios ir supratimas	Apibūdina pagrindinius gamtos mokslų faktus, dėsnius, sąvokas, pateikia gamtos reiškinių ir procesų pavyzdžių. Atpažįsta ir įvardija pavaizduotus paveiksluose, schemose, grafikuose ir diagramose objektus bei procesus. Atpažįsta pagrindinius dydžius žyminčius simbolius ir atlieka paprasčiausius standartinius	Apibūdina gamtos mokslų faktus, dėsnius, procesus, reiškinius ir pateikia jų pavyzdžių. Apibūdina ir tinkamai vartoja sąvokas, fizikinius dydžius ir juos žyminčius simbolius. Atpažįsta ir įvardija pavaizduotus ar pavaizduoja paveiksluose, schemose, grafikuose ir diagramose objektus bei procesus. Paprasčiausiais atvejais lentelėje pateiktus	Apibūdina gamtos mokslų faktus, dėsnius, procesus, reiškinius, modelius ir pateikia jų pavyzdžių. Skiria, lygina, savarankiškai papildo, ir tinkamai vartoja gamtos mokslų sąvokas. Duomenis pavaizduoja schema, grafiku ar diagrama. Atlieka standartinius skaičiavimus.

	skaičiavimus.	duomenis pavaizduoja schema, grafiku ar diagrama. Atlieka paprasčiausius standartinius skaičiavimus.	
Taikymas	Aiškina paprasčiausius gamtos reiškinius remiantis gamtos mokslų pagrindiniais dėsningumais. Klasifikuoja į du tipus procesus, reiškinius ir faktus, atsižvelgiant į jų charakteristikas ir savybes. Pritaiko gamtos mokslų dėsnius pažįstamo konteksto paprastoms kiekybinėms ir kokybinėms užduotims atlikti. Interpretuoja pažįstamo konteksto tekstinę, nesudėtingą lentelių, ar grafinę informaciją panaudodami gamtos mokslų sąvokas ir dėsningumus. Apibendrina įvairiuose informacijos šaltiniuose pateikiamą pažįstamo konteksto informaciją apie technologijų plėtotę, aplinkosaugą. Padedamas formuluoja pažįstamo konteksto tyrimo hipotezę. Padedamas pasirenka tyrimo priemonės. Padedamas pagal aprašymą atlieka tyrimą. Gauna ir paprasčiausiais atvejais apdoroja bandymų rezultatus, daro duomenimis pagrįstas tiesiogines išvadas.	Aiškina gamtos reiškinius remiantis gamtos mokslų pagrindiniais dėsningumais. Nustato reiškinių panašumus ir skirtumus, klasifikuoja į kelis tipus procesus, reiškinius ir faktus, atsižvelgiant į jų charakteristikas ir savybes. Pritaiko gamtos mokslų dėsnius pažįstamo konteksto kiekybinėms ir kokybinėms užduotims atlikti. Naudoja diagramą, grafiką ar modelį sąvokai, dydžių sąryšiui ar reiškiniui paaiškinti. Interpretuoja pažįstamo konteksto tekstinę, lentelių, ar grafinę informaciją panaudodami gamtos mokslų sąvokas ir dėsningumus. Apibendrina ir vertina įvairiuose informacijos šaltiniuose pateikiamą mokslo populiarinimo informaciją apie gamtos mokslų atradimus, technologijų plėtotę, aplinkosaugą. Formuluoja pažįstamo konteksto tyrimo hipotezę. Pasirenka tyrimo tipą (stebėjimą, eksperimentus) ir priemonės. Pagal aprašymą atlieka tyrimą. Gauna ir apdoroja bandymų rezultatus, įvertina absoliutines matavimo paklaidas, daro duomenimis pagrįstas išvadas.	Aiškina gamtos reiškinius remiantis gamtos mokslų dėsningumais. Nustato ir apibūdina reiškinių panašumus ir skirtumus, klasifikuoja į kelis tipus procesus, reiškinius ir faktus, atsižvelgiant į jų charakteristikas ir savybes. Pritaiko gamtos mokslų ir kitų dalykų dėsnius pažįstamo konteksto kiekybinėms ir kokybinėms užduotims atlikti. Interpretuoja tekstinę, lentelių, ar grafinę informaciją panaudodami gamtos mokslų sąvokas, dėsningumus ir modelius. Apibendrina ir kritiškai vertina įvairiuose informacijos šaltiniuose pateikiamą mokslo populiarinimo informaciją apie gamtos mokslų atradimus, technologijų plėtotę, aplinkosaugą. Formuluoja tyrimo hipotezę. Tinkamai pasirenka tyrimo tipą (stebėjimą, eksperimentus) ir priemonės. Atlieka tyrimą. Gauna ir apdoroja bandymų rezultatus, įvertina absoliutines ir santykinės matavimo paklaidas, daro

			duomenimis pagrįstas išvadas.
Problemų sprendimas	Bando integruoti pagrindines gamtos mokslų žinias ir dėsningumus, reikalingus problemai spręsti. Padedamas formuluoja nesudėtingus probleminius klausimus ir hipotezes. Mokslo duomenimis ir faktais bando argumentuoti sprendimus. Atrenka informaciją išsakyti nuomonei, nevienareikšmiams probleminių klausimų atsakymams pagrįsti. Sprendžia paprasčiausias problemas. Bando vertinti mokslo ir technologijų poveikį aplinkai atsižvelgiant į ekonominius, socialinius ir ekologinius veiksnius.	Integruoja pagrindines gamtos mokslų žinias ir dėsningumus, reikalingus problemai spręsti. Formuluoja nesudėtingus probleminius klausimus ir hipotezes. Numato priemones ir suplanuoja nesudėtingą tyrimą hipotezei patikrinti. Daro mokslo duomenimis ir faktais pagrįstas nesudėtingas išvadas, jais argumentuoja sprendimus. Atrenka ir tinkamai pateikia informaciją išsakyti nuomonei, nevienareikšmiams probleminių klausimų atsakymams pagrįsti. Pritaiko mokslinius metodus nesudėtingoms problemoms spręsti (išanalizuoja problemą, numato galimus sprendimo būdus, juos įvertina ir pasirenka vieną, sprendžia, įvertina sprendimą). Vertina mokslo ir technologijų poveikį aplinkai atsižvelgiant į ekonominius, socialinius ir ekologinius veiksnius.	Integruoja gamtos ir kitų mokslų žinias ir dėsningumus, reikalingus problemai spręsti. Formuluoja probleminius klausimus ir hipotezes. Numato priemones ir suplanuoja tyrimą hipotezei patikrinti. Daro mokslo duomenimis ir faktais pagrįstas išvadas, jais argumentuoja sprendimus. Atrenka ir tinkamai pateikia patikimą informaciją išsakyti nuomonei, nevienareikšmiams probleminių klausimų atsakymams pagrįsti. Pritaiko mokslinius metodus problemoms spręsti (išanalizuoja problemą, numato galimus sprendimo būdus, juos įvertina ir pasirenka vieną, sprendžia, įvertina sprendimą). Vertina mokslo ir technologijų poveikį aplinkai atsižvelgiant į ekonominius, socialinius ir ekologinius veiksnius ir pagrindžia savo vertinimus.
Gamtamokslinis komunikavimas	Iš įvairių informacijos šaltinių atrenka informaciją, tačiau nesugeba jos kritiškai vertinti ir sklandžiai perteikti kitiems. Ne visada tikslingai ir tinkamai vartoja gamtos mokslų sąvokas, taiko dėsnius.	Atrenka informaciją iš įvairių informacijos šaltinių, ją kritiškai vertina, apibendrina ir perteikia kitiems. Tikslingai ir tinkamai vartoja gamtos mokslų sąvokas, taiko dėsnius. Geba sklandžiai reikšti mintis raštu ir žodžiu.	Kūrybingai pritaiko iš savarankiškai pasirinktų patikimų informacijos šaltinių surinktą informaciją. Tikslingai ir tinkamai vartoja gamtos mokslų sąvokas, taiko dėsnius. Sklandžiai reiškia mintis, argumentuotai

			išsako savo nuomonę.
Mokėjimas mokytis	Mokosi naudodamas nurodytus mokymosi šaltinius, mokymosi veiklą įsivertina epizodiškai, ne visada pasirenka sau tinkamas mokymosi strategijas.	Geba savarankiškai pasirinkti mokymosi šaltinius, įsivertina mokymosi veiklą, bet ne visada pasirenka sau tinkamas mokymosi strategijas.	Geba savarankiškai pasirinkti mokymosi šaltinius, pasirenka sau tinkamas mokymosi strategijas, kelia mokymosi tikslus, planuoja, apmąsto, įsivertina mokymąsi.

VIDURINIO UGDYMO BENDROSIOS PROGRAMOS: SOCIALINIS UGDYMAS

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Ugdymo srities paskirtis

1.1. Vidurinio ugdymo pakopoje mokiniai gilina pagrindinėje mokykloje įgytą supratimą apie žmonių gyvenimą demokratinėje visuomenėje, istorinį ir kultūrinį žmonijos ir lietuvių tautos palikimą, gamtos ir žmogaus savitarpio ryšius; gebėjimus aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime, bendrauti ir bendradarbiauti, siekti įgyvendinti jiems ir visuomenei svarbius tikslus. Ugdosi tautinę ir pilietinę savimonę, grindžiamą demokratinėmis ir kultūrinėmis tautos vertybėmis.

1.2. Socialinis ugdymas vidurinėje mokykloje yra integrali mokinių bendrojo ugdymo dalis. Jis apima ne tik socialiniam asmens ugdymui skirtus mokomuosius dalykus, bet ir daugelį kitų mokomųjų dalykų, kurių ugdomasis poveikis puoselėjant jauno žmogaus socialinę kultūrą yra labai reikšmingas. Be to, socialinę mokinio brandą skatina visos mokyklos bendruomenės gyvenimas: ugdymo proceso organizavimas, papildomas ugdymas, partneriškas mokyklos bendruomenės narių bendravimas ir bendradarbiavimas, jos ryšiai su vietos bendruomene.

1.3. Vidurinio ugdymo pakopoje socialinio ugdymo ypatumas yra tas, kad mokiniams sudaromos didesnės turinio pasirinkimo galimybės. Atliepiant mokinių poreikius ir pasirinktą mokymosi kryptį mokiniai gali rinktis bendrąjį ar išplėstinį istorijos ir geografijos kursus, integruotą socialinių mokslų kursą, ekonomikos ir verslumo, teisės, filosofijos, psichologijos, religijotyros programas.

1.4. Socialinio ugdymo dalykai glaudžiai siejasi su darnaus vystymosi, kultūrinio sąmoningumo, pilietiškumo, sveikos gyvensenos, verslumo gebėjimų ugdymu bei rengimuisi tolimesnėms studijoms ir profesinei veiklai.

II. TIKSLAS, UŽDAVINIAI, STRUKTŪRA

2. Tikslas

2.1. Pagrindinis socialinio ugdymo tikslas – suteikti mokiniui pilietinės ir socialinės kultūros pagrindus, įkūnijančius humanizmo ir demokratijos vertybes bei principus ir atliepiančius kintančius asmens ir visuomenės gyvenimo poreikius.

3. Uždaviniai

Bendrieji socialinio ugdymo uždaviniai:

3.1. ugdytis atsakingumą, humanizmo, demokratijos ir kultūros vertybėmis pagrįstą tautinę ir pilietinę sąmonę;

3.2. jausti savo vertę, pasitikėjimą savo jėgomis, turėti tvirtą charakterį ir nuolatinės saviugdos poreikį;

3.3. ugdytis asmeninę, pilietinę bei socialinę kultūrinę kompetenciją, grindžiamą kūrybiškai perimama tautos ir pasaulio kultūriniu patirtimi bei demokratinėmis vertybėmis ir principais;

3.4. ugdyti tolerancijos bei socialinio solidarumo nuostatas, pasitikėjimą demokratinėmis visuomenės ir valstybės institucijomis bei ryžtą pagal išgales jas tobulinti;

3.5. suprasti demokratinės visuomenės ir valstybės prigimtį, jos gyvenimo principus, normas, sunkumus ir prieštaravimus, svarstyti Lietuvos kultūrinės, politinės, socialinės, ekonominės ir technologinės raidos problemas;

3.6. apmąstydamas Europos ir pasaulio kultūros tradicijas, raidos tendencijas ir šiuolaikines globalines problemas, ugdytis pilietinę sąmonę, būtinus asmeniui kaip Europos ir pasaulio bendrijos nariui;

3.7. ugdytis kritišką, dialogišką, kūrybišką santykį su socialinio bei kultūrinio gyvenimo tradicijomis ir naujovėmis;

3.8. ugdytis žmogiškąjį solidarumą, lemiantį bendruomenių sugyvenimą, prasmingą kultūrų dialogą ir tarptautinį bendradarbiavimą, konstruktyvų kultūrų sandūros problemų sprendimą;

3.9. ugdyti gebėjimą aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime, bendrauti ir bendradarbiauti, individualiai ar kartu su kitais įgyvendinti visuomeniškai svarbius tikslus.

4. *Dalyko struktūra*

4.1. Socialinio ugdymo sritį sudaro:

4.1.1. istorija;

4.1.2. geografija;

4.1.3. integruotas socialinių mokslų kursas;

4.1.4. teisė;

4.1.5. filosofija;

4.1.6. religijotyra;

4.1.7. psichologija;

4.1.8. ekonomika ir verslumas.

III. ISTORIJA: MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS, VERTINIMAS

5. Istorija – socialinio ugdymo dalis

5.1. Dalyko paskirtis

5.1.1. Istorijos viduriniojo ugdymo bendroji programa (toliau – Programa) skirta pedagogams, mokymo priemonių rengėjams, švietimo administratoriams ir visiems, susijusiems su istorijos mokymu 11-12 (III-IV gimnazijų) klasėse. Programa skiriama mokykloms, kuriose mokomasi lietuvių arba tautinės mažumos kalba. 11–12 klasėje mokiniai gali rinktis bendrąjį arba išplėstinį kursą. Programa apibrėžia istorijos kaip mokomojo dalyko tikslą ir uždavinius, nustato bendrojo ir išplėstinio kurso turinio apimtį, mokinių pasiekimus, pateikia pasiekimų vertinimo pagal lygius kriterijus.

5.1.2. Lietuvos Respublikos bendrojo lavinimo vidurinėje mokykloje istorija priklauso socialinio ugdymo blokui. Socialinio ugdymo tikslas dažnai formuluojamas taip – suteikti mokiniui pilietinės ir socialinės kultūros pagrindus, įkūnijančius demokratijos vertybes ir principus, atliepančius kintančias asmens ir visuomenės gyvenimo reikmes. Kita vertus, Lietuvos Respublikos mokslų klasifikatoriuje istorija priskirta humanitarinių mokslų grupei (žr. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2007 m. gruodžio 18 d. įsakymu Nr. ISAK-2418 patvirtintą klasifikatorių). Humanitarinio ugdymo paskirtis – ne tik įgyti žinias, bet ir interpretuoti turimas žinias, susieti jas su žmogiškosiomis vertybėmis ir padėti žmogui įžvelgti savo būties prasmę. Tad istorija socialinio ugdymo bloke, kurį sudaro filosofija, geografija, teisė, ekonomika ir verslumas, psichologija turi atliepti tiek humanitarinio, tiek socialinio ugdymo paskirtis. Istorija šiame bloke nagrinėja visuomenės kaitą laike.

5.1.3. Visą mokyklinį istorijos kursą galima būtų įvardyti kaip istorinio laiko (chronologijos), istorinės erdvės ir temų (sričių) visumą. Pagrindinėje mokykloje siekiama aprėpti visas istorijos temas (sritis) – politiką, ūkį, visuomenę, kultūrą, kasdieninį gyvenimą, visą istorinę erdvę – pasaulio istoriją, ir visą istorinį laiką – nuo žmogaus atsiradimo iki šių dienų. Tokia plati istorijos turinio apimtis verčia domėtis tik pačiomis pagrindinėmis tendencijomis ir nereikalauja detalesnio problemų tyrimo. Todėl pagrindinėje mokykloje įgyjamas bendras žmonijos istorinės raidos supratimas.

Antrą kartą tokį bendrą supratimą teikti netikslinga. Žinių apie žmonijos praeitį yra tiek daug, kad nėra įmanoma, o ir netikslinga jų visų perduoti. Todėl viduriniame ugdyme iš daugelio pagrindinių istorijos teminių sričių akcentuojama viena svarbiausiųjų – visuomenės istorija. Visuomenė kaip pagrindinė teminė sritis pasirinkta todėl, kad kiekvienas asmuo veikia visuomenėje, yra visuomenės narys. Be to, visuomenės istorija yra daugiausiai kitas istorijos kurso sritis – politiką, kultūrą, ūkį – integruojanti istorijos dalis.

Didžiausias dėmesys šiame istorijos kurse skiriamas Lietuvos visuomenei. Savos visuomenės raidos pažinimui pirmenybė teikiama todėl, kad paties pažįstančiojo socialinė aplinka yra jam artimesnė, geriau suprantama ir interpretuojama. Platesnis ir gilesnis savosios visuomenės pažinimas geriau atliepia mokymo(si) kontekstualumo reikalavimą.

5.1.4. Vidurinio ugdymo pakopos istorijos kursas nėra tik siauras Lietuvos visuomenės istorijos kursas. Jame taip pat nagrinėjami kitų istorijos sričių faktai, reiškiniai ar procesai. Lietuvos politinė, ūkio, kultūros istorija šiame kurse naudojamosi tiek, kiek tai padeda atskleisti visuomenės pokyčius skirtingais praeities laikotarpiais. Taip pat neapsieinama be kitų visuomenių ir kultūrų praeities procesų pažinimo. Jie padeda suprasti savoje visuomenėje vykusius ir vykstančius procesus. Tad paveikslėlyje vaizduojamo vidurinio ugdymo pakopoje istorijos turinio šerdį sudaro tamsioji figūra kubo viduryje, o aplink šią šerdį kiek šviesesnė spalva pažymėtos reikalingos pagalbinės temos.

Rekomenduojama skirti maždaug vienodai laiko XI-XII klasėje Lietuvos visuomenės raidos ir jos konteksto pažinimui.

5.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

5.2.1. Tikslas

Istorijos ugdymu visoje vidurinio bendrojo lavinimo sistemoje siekiama, jog mokiniai įgytų gebėjimų per praeitį aiškintis ir suprasti dabartį, suvoktų savąją tapatybę ir kompetentingai naudotųsi įvairiapuse istorine informacija kasdieniniame gyvenime. Šių tikslų siekiama visose bendrojo lavinimo pakopose – nuo pradinio iki vidurinio ugdymo. Vidurinio ugdymo pakopos koncentro istorijos ugdymosi tikslas: ugdytis istorinį mąstymą ir juo naudotis suprantant Lietuvos visuomenės raidos Europos kontekste tendencijas ir savo kaip Lietuvos piliečio, europiečio tapatybę.

5.2.2. Uždaviniai

Siekiama, kad mokiniai:

- gilintų ir sistemintų supratimą apie istorinę visuomenės raidą Lietuvoje ir Europoje – jos susiformavimą, kaitos priežastis, skirtumus ir panašumus su kitomis visuomenėmis;
- sietų istorinius faktus į prasminę visumą, nustatytų istorinių reiškinių ir procesų svarbiausias priežastis ir padarinius;
- naudotų turimas žinias ir gebėjimus kritiškai vertindami istorines praeities ir dabarties visuomenių raidos ypatybes;
- sugebėtų įžvelgti praeityje susiformavusių tradicijų, papročių įtaką dabartinės visuomenės gyvenimui;
- pateiktų savo istorijos supratimą įvairiomis formomis – žodžiu, raštu, naudodami informacines kompiuterines technologijas;
- domėtusi praeityje gyvavusių visuomenių raida ir jaustų pagarbą praeities kartų istoriniam palikimui;
- suvoktų demokratijos, humanizmo, pilietiškumo, tautiškumo, tolerancijos principų istorines susiformavimo prielaidas, jų reikšmę praeities ir šių laikų Lietuvos, Europos žmonėms.

5.2.3. Struktūra

5.2.3.1. Kaip ir pagrindinio ugdymo pakopoje, vidurinėje mokykloje istorijos kursas šalia bendrųjų kompetencijų ugdo dalykinę istorijos kompetenciją. Ją sudaro žinių, gebėjimų ir vertybinių nuostatų įgijimas keturiose ugdomosios veiklos srityse:

• **Istorinės raidos supratimas** – tai svarbiausių istorinių įvykių, reiškinių, procesų, lėmusių dabartinės visuomenės raidą, paaiškinimas; istorinių asmenybių poveikio visuomenės istorinei kaitai ir jų veiklos priklausomybės nuo epochos vertinimas.

• **Orientavimasis istoriniame laike ir erdvėje** – istorinių įvykių, reiškinių ir procesų analizavimas atskirų epochų kontekste, ryšių tarp pokyčių skirtingose visuomenės gyvenimo srityse paaiškinimas atsižvelgiant į laiko ir erdvės parametrus.

• **Istorijos tyrimas ir interpretavimas** – įvairiuose istoriniuose šaltiniuose, istorikų tekstuose esančios informacijos supratimas, jų tinkamumo atsakant į nagrinėjamus klausimus vertinimas; gebėjimas iš įvairių pozicijų paaiškinti istorinę visuomenės praeitį, jos kaitos priežastis.

• **Istorijos supratimo raiška** – pasirengimas žodžiu, raštu, naudojant IT, diskutuoti istorinėmis temomis, tinkamai vartojant sąvokas, argumentuojant savo teiginius ir pagrindžiant išvadas.

5.2.3.2. Apibrėžiant istorijos dalyko kompetencijos struktūrą, mokinių gebėjimai skirstomi į grupes: žinios ir supratimas, taikymo gebėjimai, problemų sprendimas, komunikavimas, mokėjimas mokytis. Tai reiškia, kad visos šios grupės turi būti ugdomos per visas istorijos veiklos sritis. Toliau pateikiamas apibendrintas šių grupių paaiškinimas, pritaikytas istorijos mokomajam dalykui:

5.2.3.2.1. Žinias ir supratimą mokiniai parodo:

- tinkamai vartodami svarbiausias istorijos sąvokas;
- apibūdindami svarbiausius istorinės raidos faktus, reiškinius ir procesus;
- paaiškindami istorinių asmenybių vaidmenį žmonijos istorijoje;
- nurodydami priežasčių ir pasekmių tarpusavio ryšį, įvykių, reiškinių ir procesų reikšmę visuomenės raidai.

5.2.3.2.2. Taikymo gebėjimus mokiniai parodo:

- lygindami ir darydami išvadas apie įvairius istorinius įvykius, reiškinius ir procesus, jų priežastis ir pasekmes, istorinių laikotarpių kaitą;
- naudodamiesi žemėlapiu: lokalizuodami įvykius ir reiškinius, aiškindami jų eigą, vienokius ar kitokius rezultatus lėmusius veiksnius;
- įvairiomis formomis kaupdami, tvarkydami ir apibendrindami istorinę informaciją.

5.2.3.2.3. Problemų sprendimo gebėjimus mokiniai parodo:

- suprasdami ir aiškiai apibrėždami reikalingą paaiškinti, išspręsti problemą;
- taikydami ir vertindami savo turimas žinias ir gebėjimus, reikalingus numatant problemos sprendimo kelius, būdus, įvairiais argumentais pagrįsdami ir įrodydami savo sprendimo teisingumą;
- rasdami reikiamą trūkstamą informaciją pačiuose įvairiausiuose istorinės informacijos šaltiniuose, nagrinėdami ir lygindami, kritiškai juos vertindami, interpretuodami;
- patikrindami galimus nagrinėjamų problemų sprendimo būdus, rasdami įvairių aiškinimų, sprendimų stipriąsias ir silpnąsias puses.

5.2.3.2.4. Komunikavimo gebėjimus mokiniai parodo:

- tinkamai vartodami istorijos terminus ir sąvokas;
- sklandžiai reikšdami istorinį supratimą, aiškiai dėstydami mintis raštu ir žodžiu;
- atnaujinami ir tinkamai (schemomis, paveikslais, žemėlapiais, diagramomis, tekstu ir kt.) vartodami istorinę informaciją;
- pagrįsdami savo nuomonę pokalbiuose ir diskusijose istorinėmis temomis, argumentuodami savo teiginius ir pagrįsdami išvadas.

5.2.3.2.5. Mokėjimą mokytis istorijos pamokose mokiniai parodo:

- keldami sau realius mokymosi tikslus;
- planuodami mokymosi veiklą, atsižvelgdami į padedančias mokytis asmenines savybes;
- taikydami įvairias, sau tinkamas mokymosi strategijas;
- pasirinkdami ir naudodami tinkamas priemones;
- savarankiškai apmąstydami mokymosi procesą: vertindami istorijos mokymosi tikslus, uždavinius ir jiems pasiekti naudojamus metodus, veiklas, priemones ir kt.

Vidurinėje mokykloje mokiniai gali mokytis istorijos pagal bendrojo arba išplėstinio kurso programą.

5.2.3.3. Bendrasis istorijos kursas padeda įtvirtinti, struktūrizuoti ir sisteminti ankstesnėje ugdymo pakopoje įgytas istorijos žinias, plėtoti bendruosius ir dalykinius gebėjimus, stiprinti vertybines nuostatas. Jis remiasi tik ta faktologine medžiaga, kuriai pagrindus padėjo pagrindinės mokyklos istorijos kursas.

5.2.3.4. Išplėstinis istorijos kursas remiasi visa bendrojo kurso medžiaga, plėtojama gebėjimais, vertybinėmis nuostatomis. Tačiau jame atliekama daugiau, sudėtingesnių ir įvairesnių užduočių, projektinių darbų, reikalaujančių savarankiškumo, kūrybiškumo, platesnio kultūrinio

konteksto išmanymo. Būtent kultūros srities žinios ir sudaro papildomą istorijos išplėstinio kurso krūvį. Istorijos išplėstinis kursas rekomenduojamas tiems mokiniams, kurie rengiasi studijuoti istoriją ar kitus humanitarinius ir socialinių mokslų bloko dalykus aukštesiose mokyklose.

5.2.3.5. Bendrajame ir išplėstiniame kurse išskiriamos šios temų grupės:

5.2.3.5.1. Europa ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės formavimasis (iki XV a. pab.).

5.2.3.5.2. Europos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės kaita XVI – XVII a. vid.

5.2.3.5.3. Apšvietos Europoje laikai ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės gyvenimo pokyčiai.

5.2.3.5.4. Lietuvos visuomenė Europos ir pasaulio pokyčių XIX – XX a. pr. aplinkoje.

5.2.3.5.5. Visuomenė tarpukario ir Antrojo pasaulinio karo epochoje (1919 – 1945).

5.2.3.5.6. Visuomenė Šaltojo karo ir komunizmo žlugimo Europoje laikais.

5.2.3.5.7. Šiuolaikinės visuomenės gyvenimas ir Lietuvos visuomenės kaita nepriklausomoje valstybėje.

5.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

aplinka

5.3.1. Integravimo galimybės

Norint siekti geresnių ugdymo rezultatų, svarbu išnaudoti visas tarpdalykinės integracijos galimybes. Istorijos dalykas glaudžiai susijęs su kitais socialinio, dorinio, kalbinio, meninio ugdymo dalykais. Juos ir istoriją sieja bendri tikslai – ugdytis komunikavimo, kūrybingumo, socialinę ir pilietinę kompetencijas.

Viena vertus, per istorijos pamokas nagrinėjama tematika, ugdomi mokinių gebėjimai papildo ir pagilina kitų mokomųjų dalykų studijas. Kita vertus, visapusiškas istorijos reiškinių supratimas neįmanomas be žinių ir gebėjimų, įgytų per kitų dalykų pamokas. Pavyzdžiui:

- *lietuvių ir užsienio* kalbos sudaro galimybes tobulinti savųjų minčių perdavimą kitiems sakytine ir rašytine kalba, o taip pat – suprasti kitų mintis. Kalbos taip pat ugdo dialogo ir diskusijos, teksto interpretacijos, samprotavimo gebėjimus, o lietuvių ir užsienio literatūra praplečia studijuojamų istorijos reiškinių kontekstą, stiprina asmeninį santykį su kultūra, formuoja vertybines nuostatas;

- *geografijos* pamokos prisideda prie istorijos erdvinio įprasminimo. Geografija, kaip ir istorija nagrinėja visuomenės struktūras, tik kiek kitu – erdvinio, aspektu, o taip pat duoda papildomų duomenų visuomeninių procesų analizei;

- *dorinio ugdymo* pamokos padeda geriau suprasti nagrinėjamas etines ir religines vertybes. Viena vertus, doriniu ugdymu stiprinama asmens pagarba tradicinėms gimtojo krašto, Europos kultūros pagrindus sudarančioms vertybėms. Kita vertus, iš dorinio ugdymo perimami empatijos gebėjimai vertinti, interpretuoti reiškinius remiantis ne tik sava tradicija;

- *meninio ugdymo* dalykai praplečia studijuojamų istorijos reiškinių kontekstą, stiprina asmeninį santykį su kultūra. Dailės, muzikos gebėjimai integruojami naudojant vaizdo, garso elementus savo idėjų ir rezultatų pristatymui;

- *ekonomikos ir verslumo* mokymosi turinys glaudžiai siejasi su istorijos pamokose reikalingomis žiniomis apie ekonomines sistemas, gamtos ir žmogaus sukurtus išteklius, ekonominius reiškinius ir rodiklius;

- *informacinių technologijų* pamokos padeda ugdytis gebėjimus, reikalingus istorinės informacijos duomenų paieškai, analizavimui, apibendrinimui, pateikimui.

5.3.2 Ugdymo gairės

Vidurinio ugdymo koncentre mokiniams vartojant vis didesnius informacijos kiekius, dažnai į antrą planą nustumiamas siekis ugdyti kritišką, atsakingą asmenybę. Istorijos pamokose svarbu nuolat prisiminti, jog jau atgyveno dar XIX amžių siekiantis tikslas „parodyti kaip iš tikrųjų buvo“. XXI amžiaus žmogui svarbi, įsimintina ir vertinga ta informacija, kuri gali paaiškinti „koks yra mūsų santykis su tuo, kas vyko praeityje“. Todėl istorijos pamokose privalu išnaudoti visas

galimybes aiškintis ir dabar svarbių klausimų, problemų sprendimo būdus praеityje, pagrįsti jų pamokų aktualumą dabarčiai.

Vidurinio ugdymo konkentre mokiniai turi mokytis skaityti ir suprasti istorijos šaltinius ir istorikų tekstus, taip pat ir įvairaus pobūdžio istorinę informaciją, pateiktą grafikuose, lentelėse, diagramose, schemose, žemėlapiuose. Taip pat jie turi tobulinti gebėjimą naudotis internetu, surasti ir atrinkti tam tikrą reikiamą istorinę informaciją, pateikiamą žiniasklaidoje, apibendrinti ją ir kritiškai vertinti.

Kad mokiniai sėkmingai mokytųsi, mokytojas turi aiškiai suformuluoti mokymosi tikslus ir į rezultatą orientuotus uždavinius, aptarti juos su mokiniais, paaiškinti, pavyzdžiais pademonstruoti praktines įgytų gebėjimų taikymo galimybes. Šioje programoje numatyta, ko mokiniai turėtų pasiekti pasirinkę vieną iš dviejų kursų (bendrąjį ar išplėstinį) – kokių gebėjimų, žinių ir supratimo jie turėtų įgyti, kokias nuostatas ugdyti. Tačiau to negana, jei galvojame apie pagrindinį tikslą – istorijos dalykinės kompetencijos įgijimą. Kompetencija atsiskleidžia veikloje, kada gebėjimai yra papildomi nuostatomis ir patirtimi.

Todėl planuojant ugdymo procesą svarbu suplanuoti įvairias veiklas (pavyzdžiui, parengti temos pristatymą savo klasės draugams ar pagrindinio ugdymo konkentro mokiniams; parengti apžvalgą apie konkrečios temos nušvietimą lietuvių ar užsienio kalba internete; parengti virtualią ekskursiją ir pan.). Praktinės veiklos uždutys, ypač susietos su reiškiniiais, su kuriais mokiniai susiduria kasdieniame gyvenime, leidžia savarankiškai atsiskleisti jų žinojimui, supratimui ir gebėjimams. Mokiniais naujos ir su jų aplinka, patirtimi susijusios problemos, geriau nei standartinės šaltinių nagrinėjimo uždutys, verčia ieškoti sprendimo būdų: kelti hipotezes, numatyti sprendimui reikalingą kelią, žinias ir jų vertinimą. Planuojant ugdymo procesą, derėtų nuolat prisiminti, jog į mokiniams aktualių problemų sprendimą orientuotas mokymasis skatina norą taikyti ankstesnę mokymosi patirtį ir sąmoningą, neprievartinį domėjimąsi. Tai ir yra svarbūs motyvacijos elementai.

Planuodamas ugdymo procesą, mokytojas taip pat turėtų numatyti kitas mokymosi motyvaciją skatinančias priemones – diferencijavimo ir individualizavimo galimybes. Be abejo, pats mokinių pasirinkimas mokytis pagal bendrojo ar išplėstinio kurso programas jau vadintinas diferencijavimu. Pravartu naudoti ir vidinį diferencijavimą, kada vyksta mokinių suskirstymas klasės viduje. Mokinių skirstymas grupėmis gali būti vykdomas ne tik pagal jų mokymosi (pasiekimų) lygį, bet ir individualius interesus, gebėjimą dirbti su labiau jiems priimtinomis istorijos pažinimo priemonėmis ir informacijos šaltiniais, pagal labiau mėgstamas savo žinių, gebėjimų demonstravimo formas (žodžiu, raštu, vizualiai). Darbo grupėmis organizavimas leidžia skirstyti istorijos mokymo uždutis: vieni sprendžia specifines problemines temas uždutis, kiti analizuoja bendresnius klausimus, o pamokos pabaigoje aptariami bendri rezultatai, daromos išvados ir apibendrinimai.

Panašiai organizuotinas ir ugdymo individualizavimas. Jis anaipatol nereiškia siekio organizuoti kiekvieno atskiuro moksleivio mokymąsi. Individualizavimu siekiama skatinti mokinius savarankiškai veikti ir racionaliau reikštis bendroje ugdomojoje aplinkoje. Siekiant šio tikslo galima naudoti pačias įvairiausias formas – nuo skirtingų vertinimo modelių, lankstaus atsiskaitymų laiko, laisvesnio mokymosi erdvės pasirinkimo iki skirtingo mokymo turinio parinkimo bendrosios programos apimtyse.

Veiklą derėtų organizuoti taip, kad mokiniai turėtų galimybę keisti žinių informacijos šaltinius – vadovėlių medžiagą galima papildyti žinyiais, enciklopedijomis, atlasais, interneto duomenų bazėmis, mokomosiomis kompiuterinėmis programomis. Taip pat pravartu kartais sudaryti sąlygas mokiniams pakeisti mokymosi vietas (klasė, biblioteka, muziejus ...). Toks mokymasis gali būti kūrybiškesnis ir įdomesnis, skatina mokinius ir mokytoją bendradarbiauti.

Pateikti siūlymai nesumažina mokytojo savarankiškumo pasirenkant mokymo metodus ir mokymo turinį. Rekomenduojama, kad kiekvienas mokytojas, remdamasis programa, sudarytų savo darbo planą, numatydamas konkrečios klasės poreikius ir galimybes.

5.3.3. Mokymosi aplinka

Ugdant mokinių istorinį mąstymą, plėtojant jų gebėjimus ir žinias, svarbu kurti palankią emocinę mokymosi aplinką. Joje mokinių ir mokytojų, pačių mokinių tarpusavio santykiai turėtų būti grindžiami geranorišku bendradarbiavimu ir bendravimu, pagarba vienas kitam.

Turėtų būti sudarytos vienodos sąlygos visų mokinių saviraiškai. Tai turėtų skatinti kūrybinę mokinių veiklą, jų savarankiškumą, formuoti vertybinius santykius su kitais žmonėmis ir aplinkiniu pasauliu. Kaip jau minėta, ugdymas gali vykti ne tik klasėje, mokykloje, bet ir už jos ribų (bibliotekoje, muziejuose, virtualioje erdvėje ir pan.).

Fizinė aplinka turėtų būti pritaikyta įvairių poreikių mokiniams ir įvairiems jų poreikiams, ji turėtų būti saugi, higieniška, estetiška ir funkcionali.

5.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

Šiame skyriuje nurodomi laukiami mokinių istorijos pasiekimai, apibrėžiama turinio apimtys, aprašomas mokinių pasiekimų vertinimas. Aprašant mokinių pasiekimus kartu nurodomos ugdomos vertybinės nuostatos, esminiai gebėjimai, gebėjimai, o taip pat – žinios ir supratimas, reikalingi tiems gebėjimams ugdytis.

Plačiausiai Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose žinomas gebėjimų skirstymas pagal Bloomo taksonomiją, išskiriantis kelis pažinimo procesų lygius. Juos galima dar sąlyginai padalyti į žemesnius ir aukštesnius gebėjimus:

Žemesnieji gebėjimai – žinios ir supratimas. Jie dažnai formuluojami žodžiais:	Aukštesnieji gebėjimai – taikymas, analizė, sintezė, vertinimas. Jie dažnai formuluojami žodžiais:
Apibrėžti – nusakyti sąvokos turinį; parodyti reiškinio ribas. Apibūdinti – nusakyti įvykių, reiškinių, procesų būdinguosius bruožus. Aprašyti – raštu ar žodžiu pavaizduoti įvykio, reiškinio, proceso ypatybes. Atpažinti – pažinti iš kokių nors ženklų, atskirti iš požymių, nustatyti tapatybę ar priklausomybę kažkam. Iliustruoti – pateikti pavyzdžių apie nagrinėjamą įvykį, reiškinį, procesą. Nurodyti – nusakyti istorinio įvykio, reiškinio vietą, laiką, kryptį, kokių nors būdingų bruožų turėjimą. Nustatyti – remiantis informacijos analize pateikti atsakymą; patvirtinti faktais. Paaikškinti – nusakyti esminius istorinio įvykio, reiškinio ar proceso bruožus, pateikti priežastis ir pasekmes.	Analizuoti – išskaidyti į atskiras sudėtines dalis; smulkiai, išsamiai, atidžiai ką nors nagrinėti. Apibendrinti – padaryti išvadą iš atskirų atvejų, faktų; suteikti bendros reikšmės. Atskirti – atrinkti, atmetant tai, kas netinka. Daryti išvadą – priimti sprendimą, išvestą iš kitų sprendimų. Interpretuoti – naudojantis tuo, kas duota, žinoma, pateikti savo individualų paaiškinimą. Įrodyti – patvirtinti, atskleisti, argumentais pagrįsti tiesą, tikrumą. Nagrinėti – remiantis pateikta informacija, schema, svarstyti priežastis, eigą, rezultatus, pateikti savo išvadą. Pagrįsti – pateikti įrodymą, kuris pateisina, patvirtina pateiktą atsakymą ar išvadą. Palyginti – sugretinant įvykius, reiškinius, nurodyti jų panašumus ir skirtumus. Parinkti – sugrupuoti panašius dalykus, priskirti vienai grupei. Suformuluoti – trumpai (aiškiai) ir tiksliai nusakyti. Sukurti – padaryti ką nors naują turinio ar formos prasme. Susieti – remiantis tam tikrais požymiais, įvykius, reiškinius, procesus jungti į giminingas grupes, vieningą visumą, nustatyti reiškinių tarpusavio ryšius. Taikyti – panaudoti savo įgytus gebėjimus naujose situacijose. Vertinti – pateikti savo argumentuotą nuomonę apie reiškinių sukeltas priežastis, pasekmes; nustatyti jų reikšmę visuomenės raidai, kaitai.

5.4.1. Bendrasis kursas

5.4.1.1. Mokinių pasiekimai

Bendrasis istorijos kursas perteikia dalyko pagrindus, reikalingus asmeniui, siekiančiam įgyti vidurinį išsilavinimą. Šiame kurse remiamasi pagrindinio ugdymo pakopoje įgytomis žiniomis, išsiugdytais gebėjimais, susiformuotomis nuostatomis. Bendrajame kurse nagrinėjama kiek mažiau temų nei išplėstiniame, nepaisant to, siekiama, kad išmoktus dalykus mokiniai gebėtų taikyti praktinėse situacijose.

Lentelėje pateikiami bendrojo kurso 11–12 klasių mokinių pasiekimai, orientuoti į kompetencijų ugdymą. Kompetencija suprantama kaip žinių, gebėjimų ir nuostatų visuma. Pirmiausia nurodomos nuostatos ir esminiai gebėjimai, paskui – gebėjimai, žinios ir supratimas. Remdamasis lentelėje pateiktais aprašais mokytojas planuoja ugdomąją veiklą.

I. Istorinės raidos supratimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Vertinti istorijos pažinimą kaip savęs ir visuomenės pažinimo būdą, teikiantį galimybių plėsti akiratį, formuoti pasaulėžiūrą ir pasaulėjautą. Siekti saugoti ir puoselėti savo tautos, valstybės tradicijas ir kultūros paveldą.	
Esminiai gebėjimai: Susidaryti Lietuvos visuomenės istorijos raidos visumos vaizdą. Suprasti Lietuvos visuomenės raidą ir ją veikusių Europos, pasaulio ekonominių, socialinių politinių veiksnių įtaką praeityje.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1. Europa ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės formavimasis (iki XV a. pab.)	
1.1. Daryti išvadas apie antikos politines, teises idėjas ir institucijas, turėjusias įtakos vėlesnių laikų politikai ir teisei.	1.1.1. Nurodyti, kurios antikoje atsiradusios valstybės valdymo formų, režimų, romėnų teisės idėjos ir institucijos turėjo tęstinumą vėlesniais laikais. 1.1.2. Atpažinti antikos laikais atsiradusių politinių ir teisinių idėjų naudojimą vėlesnių laikų panašiuose reiškiniuose.
1.2. Pagrįsti teiginį, jog krikščionybė tapo viduramžių Europos visuomenės gyvenimo pagrindu.	1.2.1. Nustatyti kelius ir būdus, kurių pagalba krikščionybė plito Europoje nuo jos pripažinimo iki tapimo viešpatuojančia viduramžių Europos religija. 1.2.2. Paaiškinti Romos popiežiaus statusą ir įtaką Europos politiniame gyvenime viduramžiais. 1.2.3. Apibūdinti vienuolynų veiklą ir vietą viduramžių Europos visuomenių gyvenime.
1.3. Įvertinti feodalizmo ir luomų įtaką visuomenės gyvenime viduramžiais.	1.3.1. Paaiškinti feodalizmo bruožus Vakarų Europoje viduramžiais. 1.3.2. Apibūdinti luominės viduramžių Vakarų Europos visuomenės modelį.
1.4. Analizuoti Lietuvos visuomenės ypatumus valstybės susidarymo išvakarėse.	1.4.1. Apibrėžti ikivalstybinio laikotarpio baltų žemių teritorinę – politinę organizaciją. 1.4.2. Aprašyti baltų ryšių su kitomis tautomis pobūdį Lietuvos valstybės susidarymo išvakarėse. 1.4.3. Apibūdinti baltų genčių, vėliau įėjusių į lietuvių tautos sudėtį, socialinę struktūrą.
1.5. Palyginti Lietuvos visuomenės struktūros kaitą XIII–XV a. su vienalaikiais procesais, vykusiais Vakarų Europoje.	1.5.1. Aprašyti Lietuvos visuomenės struktūrą XIII–XV a. 1.5.2. Paaiškinti Lietuvos visuomenės kaitos XIII–

	XV a. priežastis.
1.6. Palyginti feodalizmą XIII–XV a. Lietuvoje su feodalizmu Vakarų Europoje.	1.6.1. Atpažinti feodalizmo elementus XIII–XV a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) visuomenėje. 1.6.2. Nurodyti feodalizmo Lietuvoje skirtumus nuo to paties proceso Vakarų Europoje.
1.7. Įvertinti Lietuvos visuomenės pokyčius, susijusius su dinastinės unijos sudarymu ir krikščionybės įvedimu.	1.7.1. Paaiškinti Lietuvos ir Lenkijos dinastinės unijos priežastis ir esmę. 1.7.2. Apibūdinti naujus reiškinius Lietuvos visuomenėje, susijusius su dinastinės unijos sudarymu ir krikščionybės įvedimu. 1.7.3. Paaiškinti XIV–XV a. privilegijų reikšmę ir atskirų visuomenės grupių dalyvavimo valdžioje galimybes.
1.8. Apibendrinti LDK visuomenės etninės ir religinės sudėties pokyčius XIII–XV a.	1.8.1. Nusakyti LDK etninę ir religinę visuomenės sudėtį XIII–XV a. 1.8.2. Paaiškinti LDK etninės ir religinės visuomenės sudėties kaitos XIII–XV a. priežastis.
2. Europos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės kaita XVI – XVII a. vid.	
2.1. Įvertinti kapitalizmo poveikį Europos visuomenės kaitai.	2.1.1. Apibrėžti reiškinius ir procesus, kurie skatino kapitalizmo formavimąsi Vakarų Europoje. 2.1.2. Nurodyti ryšį tarp XV a. pab. – XVII a. vid. didžiųjų geografinių atradimų, mokslo, technikos laimėjimų ir permainų tuometinėje Vakarų Europos visuomenėje.
2.2. Įvertinti reformacijos ir kontrreformacijos poveikį visuomenės raidai.	2.2.1. Apibrėžti reiškinius ir procesus, kurie laikomi reformacijos ir kontrreformacijos pasireiškimu Vakarų Europoje. 2.2.2. Konkrečiais pavyzdžiais iliustruoti reformacijos ir kontrreformacijos poveikį valstybei ir visuomenei. 2.2.3. Apibūdinti reformacijos ir kontrreformacijos apraiškas XVI a. LDK visuomenėje.
2.3. Daryti išvadas apie visuomenės socialinės struktūros kaitą Europoje ir Lietuvoje XVI–XVII a.	2.3.1. Nustatyti kapitalizmo įtaką naujos visuomenės socialinės struktūros formavimuisi Europoje. 2.3.2. Nurodyti LDK socialinės struktūros kaitą XVI–XVII a. lėmusius pagrindinius įvykius, reiškinius, procesus. 2.3.3. Apibūdinti LDK luomų (bajorijos, dvasininkų, miestiečių) XVI–XVII a. pagrindines teises ir prievoles.
2.4. Palyginti Lietuvos valdymo ypatumus LDK ir susikūrus Abiejų Tautų Respublikai (toliau – ATR).	2.4.1. Paaiškinti Liublino unijos tarp LDK ir Lenkijos karalystės priežastis ir esmę. 2.4.2. Apibūdinti svarbiausiųjų LDK pareigūnų funkcijas susikūrus ATR. 2.4.3. Paaiškinti esminius ATR valdymo savitumus XVI–XVII a.
2.5. Apibendrinti pokyčius LDK miestuose ir kaimuose, įvykusius XVI–XVII a.	2.5.1. Nustatyti LDK miestuose ir kaimuose XVI–XVII a. įvykusių pokyčių priežastis (valakų reforma, karai kt.). 2.5.2. Aprašyti gyvenimo LDK miestuose ir kaimuose pokyčius XVI–XVII a.

2.6. Palyginti LDK ir Vakarų Europos visuomenės XVI–XVII a. vid. religinės tolerancijos aspektu.	2.6.1. Apibūdinti LDK etninių (žydai, totoriai, karaimai) ir konfesinių (stačiatikiai, unitai, reformatai) grupių padėtį. 2.6.2. Konkrečiais pavyzdžiais iliustruoti religinės tolerancijos ir netolerancijos apraiškas LDK XVI–XVII a. vid.
2.7. Įvertinti Lietuvos Statutų reikšmę Lietuvos visuomenei.	2.7.1. Apibūdinti Lietuvos Statutus kaip rašytinės teisės paminklą. 2.7.2. Apibūdinti Lietuvos Statutus kaip visuomenės raidą liudijantį šaltinį.
3. Apšvietos Europoje laikai ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės gyvenimo pokyčiai	
3.1. Daryti išvadas apie XVII a. antros pusės – XVIII a. vidurio karų socialines ir politines pasekmes LDK visuomenės raidai.	3.1.1. Nustatyti LDK politinius, demografinius, ekonominius pokyčius nuo XVII a. vidurio iki XVIII a. vidurio. 3.1.2. Paaiškinti, kaip XVII a. antros pusės – XVIII a. vidurio karai veikė LDK valstybės ir visuomenės raidą.
3.2. Įrodyti, kad Apšvietos idėjos ir jų sklaida prisidėjo prie luominės visuomenės irimo.	3.2.1. Aprašyti Apšvietos idėjų apie žmogaus, valstybės ir visuomenės santykius kilmės priežastis. 3.2.2. Nurodyti Apšvietos idėjas, kurios turėjo įtakos Europos valstybių ir visuomenės raidai.
3.3. Įvertinti Didžiosios Prancūzijos revoliucijos įtaką Europos visuomenėse vykusiems pokyčiams.	3.3.1. Didžiosios Prancūzijos revoliucijos pavyzdžiu atpažinti Apšvietos ideologų idėjų taikymą praktikoje. 3.3.2. Atpažinti Apšvietos idėjų realizavimą Napoleono vidaus ir užsienio politikoje 3.3.3. Paaiškinti, kokius visuomenės pokyčius sukėlė Didžioji Prancūzijos revoliucija ir Napoleono epocha.
3.4. Įrodyti, kad XVIII a. antros pusės pertvarkymais LDK buvo siekiama įgyvendinti Apšvietos idėjas	3.4.1. Paaiškinti LDK pilietiškumo sampratą XVII a. vid. – XVIII a. 3.4.2. Nurodyti Ketverių metų seimo siekius reformuoti ATR. 3.4.3. Apibrėžti 1791 m. gegužės 3-iosios konstitucijos nuostatas apie valstybės valdymą ir visuomenės grupes.
3.5. Įvertinti ATR bandymų gelbėti valstybę rezultatus.	3.5.1. Nurodyti faktorius, lėmusius užsienio valstybių kišimąsi į ATR vidaus politiką ir valstybingumo praradimą. 3.5.2. Apibūdinti ATR bandymus atsispirti Rusijos, Prūsijos ir Austrijos siekiams sunaikinti valstybę. 3.5.3. Pavyzdžiais iliustruoti atskirų LDK visuomenės grupių pozicijas padalijimų ir valstybės žlugimo metu. 3.5.4. Nurodyti valstybingumo praradimo pasekmes Lietuvos visuomenei.
4. Lietuvos visuomenė Europos ir pasaulio pokyčių XIX – XX a. pr. aplinkoje	
4.1. Įvertinti pramonės perversmą kaip visuomenės kaitą XIX a. Europoje lėmusį pagrindinį faktorių.	4.1.1. Apibūdinti prielaidas kilti pramonės perversmui. 4.1.2. Aprašyti pramonės perversmo sukeltus pokyčius technologinėje, ekonominėje, socialinėje sferose.

	4.1.3. Paaiškinti pramonės perversmo įtaką Europos visuomenės kaitai.
4.2. Analizuoti baudžiavos panaikinimo įtaką visuomenės kaitai Rusijoje ir Lietuvoje.	4.2.1. Nurodyti baudžiavos panaikinimo Rusijoje ir Lietuvoje priežastis. 4.2.2. Aprašyti ir konkrečiais pavyzdžiais iliustruoti pramonės perversmo pradžią Lietuvoje. 4.2.3. Paaiškinti baudžiavos panaikinimo padarinius pagrindinėms socialinėms ir tautinėms visuomenės grupėms Lietuvoje.
4.3. Įvertinti pramonės perversmą kaip naujų politinių socialinių ir tautinių doktrinų atsiradimą lėmusį faktorių.	4.3.1. Nurodyti pagrindines liberalizmo, konservatizmo ir socializmo idėjas. 4.3.2. Paaiškinti tautinių sąjūdžių ir konfliktų XIX a. Europoje priežastis ir pasekmes, poveikį naujų valstybių susidarymui ir demokratizavimui.
4.4. Analizuoti lietuvių tautinio sąjūdžio raidą XIX amžiuje ir daryti išvadas apie jo įtaką Lietuvos visuomenei.	4.4.1. Apibūdinti Rusijos valdžios politiką Lietuvoje XIX amžiuje. 4.4.2. Aprašyti XIX a. sukilimus Lietuvoje kaip visuomenės atsaką į Rusijos vykdomą politiką. 4.4.3. Nurodyti lietuvių tautinio sąjūdžio siekius ir priemones tautinei savimonei skatinti 4.4.4. Apibrėžti Katalikų Bažnyčios veiklą carų okupacijos metais Lietuvoje. 4.4.5. Paaiškinti pirmųjų politinių partijų programinių nuostatų, Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimų reikšmę atgimstančiai lietuvių tautai.
4.5. Įvertinti pramonės perversmą kaip naujus tarptautinius santykius lėmusį faktorių.	4.5.1. Apibūdinti didžiųjų valstybių imperinę užsienio politiką XIX a. pab. – XX a. pr. 4.5.2. Paaiškinti priežastis, atvedusias į karinių politinių blokų kūrimą ir į Pirmąjį pasaulinį karą. 4.5.3. Nurodyti, kodėl 1914 – 1918 (1919) m. vykęs karas vadinamas pasauliniu.
4.6. Įvertinti Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo reikšmę lietuvių tautai.	4.6.1. Aprašyti Lietuvos politinės situacijos kaitą Pirmojo pasaulinio karo metais. 4.6.2. Nurodyti Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo aplinkybes ir sąlygas.
5. Visuomenė tarpukario ir antrojo pasaulinio karo epochoje (1919 – 1945)	
5.1. Įvertinti Pirmojo pasaulinio karo įtaką visuomenės kaitai.	5.1.1. Nustatyti Pirmojo pasaulinio karo poveikį pasaulio politinio žemėlapiui kaitai. 5.1.2. Nurodyti pagrindines visuomenės ekonominės ir socialinės raidos ypatybes tarpukario Europoje. 5.1.3. Paaiškinti ryšį tarp Pirmojo pasaulinio karo rezultatų ir naujų visuomenės raidos sąlygų.
5.2. Įvertinti Pirmojo pasaulinio karo įtaką visuomenės kaitai Lietuvoje.	5.2.1. Paaiškinti, kodėl 1918-1920 m. kovos Lietuvoje vadinamos Nepriklausomybės kovomis. 5.2.2. Remiantis konkrečiais Nepriklausomybės kovų laikotarpio pavyzdžiais apibūdinti Lietuvos visuomenės siekį gyventi nepriklausomoje valstybėje.
5.3. Analizuoti demokratijos ir diktatūros idėjų plitimo ir jų realizavimo priežastis Europoje tarp dviejų pasaulinių karų.	5.3.1. Pavyzdžiais iliustruoti demokratijos idėjų augimą Europoje po Pirmojo pasaulinio karo. 5.3.2. Paaiškinti kokiais argumentais remiama nuomonė apie demokratinio režimo krizę. 5.3.3. Nurodyti autoritarinių ir totalitarinių režimų

	Europoje įvedimo priežastis.
5.4. Įvertinti Steigiamojo Seimo reformų poveikį besikuriančiai Lietuvos valstybei.	5.4.1. Aprašyti Steigiamojo Seimo reformas Lietuvoje. 5.4.2. Steigiamojo Seimo 1922 m. priimtą Lietuvos Respublikos Konstituciją apibūdinti kaip demokratijos idėjų realizavimą praktikoje. 5.4.3. Paašškinti, kokią įtaką Lietuvos socialinio gyvenimo raidai turėjo Steigiamojo Seimo pradėtos reformos.
5.5. Palyginti Vokietijos ir Sovietų Sąjungos visuomenės totalitarizmo sąlygomis.	5.5.1. Apibūdinti Sovietų Sąjungos ir Vokietijos visuomenių gyvenimą totalitarinio režimo sąlygomis. 5.5.2. Paašškinti priežastis, kodėl Sovietų Sąjungoje ir Vokietijoje visuomenė skirtingai vertino jų šalyse įsitvirtinusius režimus.
5.6. Daryti išvadas apie Lietuvos visuomenės kaitą demokratiniu ir autoritariniu laikotarpiu.	5.6.1. Apibūdinti skirtingų Lietuvos visuomenės grupių gyvenimą demokratijos (parlamentinio) ir autoritarinio (prezidentinio) režimo sąlygomis. 5.6.2. Nustatyti ir paašškinti skirtingų Lietuvos visuomenės sluoksnių pozicijas egzistavusių režimų atžvilgiu. 5.6.3. Apibrėžti tautinių mažumų statusą pirmojoje Lietuvos Respublikoje.
5.7. Įvertinti tarptautinę situaciją Antrojo pasaulinio karo išvakarėse.	5.7.1. Aprašyti tarptautinių santykių XX a. 4-ajame dešimtmetyje ypatybes (Vokietijos revanšizmo politiką, SSRS ekspansionistinius siekius ir Vakarų valstybių poziciją) siejant su Antrojo pasaulinio karo priežastimis. 5.7.2. Paašškinti pirmosios Lietuvos Respublikos vykdytos užsienio politikos pagrindinius bruožus. 5.7.3. Nurodyti Lietuvos nepriklausomybės praradimo aplinkybes ir sąlygas. 5.7.4. Paašškinti, kaip įvairių Lietuvos visuomenės grupių atstovai vertino valstybingumo praradimą.
5.8. Analizuoti Antrojo pasaulinio karo poveikį valstybėms ir visuomenei.	5.8.1. Įvardyti ir apibūdinti pagrindinius Antrojo pasaulinio karo etapus. 5.8.2. Nurodyti, kodėl 1939 – 1945 m. vykęs karas vadinamas pasauliniu. 5.8.3. Antrojo pasaulinio karo metų pavyzdžiais iliustruoti pasipriešinimo ir bendradarbiavimo su okupantais reiškinius. 5.8.4. Nurodyti Antrojo pasaulinio karo nusikaltimus, ypač – civilių gyventojų naikinimą, Holokaustą.
5.9. Vertinti sovietų ir nacių okupacinę politiką Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais ir Lietuvos visuomenės poziciją.	5.9.1. Nurodyti sovietų okupacinės valdžios Lietuvoje 1940-1941 metais įvykdytus pertvarkymus politinėje, ekonominėje, socialinėje srityse ir nusikaltimus žmogiškumui. 5.9.2. Aprašyti nacių okupacijos Lietuvoje ypatybes, siejant jas su Lietuvos visuomenės pasipriešinimu ir bendradarbiavimu su okupantais. 5.9.3. Pateikti pavyzdžių, liudijančių antihumanišką nacistinės okupacinės politikos pobūdį Lietuvoje. 5.9.4. Konkrečiais pavyzdžiais iliustruoti Lietuvos

	visuomenės bendradarbiavimą su okupacinėmis valdžiomis ir pasipriešinimą joms.
6. Visuomenė šaltojo karo ir komunizmo žlugimo Europoje laikais	
6.1. Apibendrinti Šaltojo karo poveikį valstybėms ir visuomenei.	6.1.1. Paaiškinti, kodėl laikotarpis nuo 1945 m. iki X-o dešimtmečio pradžios vadinamas Šaltuoju karu. 6.1.2. Įvardyti ir apibūdinti pagrindinius Šaltojo karo tarptautinius įvykius. 6.1.3. Šaltojo karo laikotarpio pavyzdžiais iliustruoti valstybių politikos įtaką kasdieniniam žmonių gyvenimui.
6.2. Analizuoti Europos gyventojų socialinės struktūros pokyčius po Antrojo pasaulinio karo.	6.2.1. Apibūdinti Europos kapitalistinio ir socialistinio ūkių raidos ypatumus po Antrojo pasaulinio karo. 6.2.2. Paaiškinti Vakarų Europos gyventojų socialinės struktūros pokyčius. 6.2.3. Paaiškinti, kaip prievartinė sovietizacija socialinėje ir ūkio srityse keitė Lietuvos visuomenę. 6.2.4. Nurodyti pagrindinius sovietinės valdžios nusikaltimus prieš Lietuvos valstybę ir visuomenę.
6.3. Įvertinti Lietuvos visuomenės pasipriešinimo komunistinei santvarkai judėjimą Rytų ir Vidurio Europos tautų kontekste.	6.3.1. Aprašyti žymiausius antikomunistinio pasipriešinimo, neginkluoto pasipriešinimo ir disidentinio judėjimo pavyzdžius Vidurio ir Rytų Europos šalyse. 6.3.2. Nurodyti partizaninio lietuvių tautos pasipriešinimo sovietams mastą, pasiektus rezultatus. 6.3.3. Paaiškinti būdinguosius disidentinio judėjimo Lietuvoje bruožus. 6.3.4. Apibūdinti lietuvių pasipriešinimą sovietiniam režimui už dabartinės Lietuvos teritorijos ribų, lageriuose ir tremčių vietose.
6.4. Palyginti sovietinės santvarkos stiprinimo būdus ir priemones.	6.4.1. Nurodyti ir apibūdinti pagrindinius sovietinės santvarkos kaitos etapus (stalinizmas, „atšilimas“, „sąstingis“) šaltojo karo epochoje. 6.4.2. Paaiškinti M. Gorbačiovo pastangas reformuoti sovietinę santvarką.
6.5. Nagrinėti Lietuvos visuomenės siekio gyventi nepriklausomoje valstybėje įgyvendinimą.	6.5.1. Nurodyti Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio susikūrimo aplinkybes Lietuvoje. 6.5.2. Paaiškinti skirtingų požiūrių į Nepriklausomybės atkūrimą Lietuvos visuomenėje priežastis. 6.5.3. Apibūdinti priemones, kuriomis buvo siekiama Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo.
7. Šiuolaikinės visuomenės gyvenimas ir Lietuvos visuomenės kaita nepriklausomoje valstybėje	
7.1. Daryti išvadas apie Europos politinio žemėlapių kaitą po 1990 metų.	7.1.1. Aprašyti naujų valstybių ir/ar naujais pagrindais atsikūrusių visuomenių Europoje po 1990 metų procesą. 7.1.2. Nustatyti pagrindines naujų valstybių politinės raidos tendencijas. 7.1.3. Nurodyti pagrindinius naujų valstybių tarpusavio santykių konfliktus ir jų sprendimo būdus.
7.2. Apibendrinti politines sąlygas, kurios	7.2.1. Aprašyti atsikūrusios Lietuvos Respublikos

veikė visuomenės raidą atsikūrusioje Lietuvos Respublikoje.	politinės raidos ypatumus. 7.2.2. Nurodyti pagrindinius atsikūrusios Lietuvos Respublikos užsienio politikos uždavinius ir jų sprendimo būdus.
7.3. Įvertinti globalizacijos įtaką visuomenės gyvenime.	7.3.1. Apibrėžti globalizacijos sąvoką. 7.3.2. Nustatyti, kurias šiuolaikinio pasaulio visuomenių gyvenimo sritis veikia globalizacijos procesas. 7.3.3. Pavyzdžiais iliustruoti teigiamus ir neigiamus globalizacijos sukeltus padarinius. 7.3.4. Aprašyti priemones ir būdus, kuriais Europos Sąjungos valstybės bando kurti daugiakultūrę visuomenę.
7.4. Įvertinti Lietuvos visuomenės kaitą lemiančius veiksnius.	7.4.1. Nustatyti, kurias šiuolaikinės Lietuvos visuomenės gyvenimo sritis veikia globalizacijos reiškiniai. 7.4.2. Paaiškinti pilietinės visuomenės kūrimą Lietuvos Respublikoje skatinančius ir stabdančius veiksnius. 7.4.3. Aprašyti visuomenės socialinės ir etninės kaitos Lietuvos Respublikoje priežastis.
7.5. Analizuoti demokratinio valdymo modelių kaitą.	7.5.1. Apibrėžti demokratijos kaip visuomenių tvarkymosi principo ir politinio režimo esmę. 7.5.2. Apibūdinti pagrindinius demokratinio valdymo modelius.
7.6. Daryti išvadas apie šiuolaikinėse valstybėse egzistuojančių partinių ir rinkimų sistemų įtaką visuomenių politiniam gyvenimui.	7.6.1. Apibūdinti šiuolaikinėse valstybėse egzistuojančias partines ir rinkimų sistemas. 7.6.2. Nustatyti šiuolaikinėse valstybėse egzistuojančių partinių ir rinkimų sistemų pranašumus ir trūkumus.
7.7. Nagrinėti Lietuvos Respublikos Konstitucijos vaidmenį valstybės ir visuomenės gyvenime.	7.7.1. Paaiškinti pagrindines Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatas, reglamentuojančias valstybės, jos institucijų, visuomenės ir piliečių gyvenimą. 7.7.2. Konkrečiais pavyzdžiais iliustruoti Lietuvos Respublikos Konstitucijos normų veikimą politiniame ir visuomeniniame gyvenime.
7.8. Susieti pokyčius visuomenės gyvenime Lietuvoje su dalyvavimu kuriant vieningą Europą.	7.8.1. Aprašyti Lietuvos Respublikos integravimąsi į Europos ūkines ir politines struktūras. 7.8.2. Pavyzdžiais iliustruoti pokyčius, kuriuos Lietuvos visuomenė patyrė ir patiria įstojus į Europos Sąjungą (toliau – ES) ir NATO.
II. Orientavimasis istoriniame laike ir erdvėje	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata: Vertinti orientavimosi istoriniame laike ir istorinėje erdvėje naudą aiškinantis praeities įvykius, reiškinius ir procesus. Esminis gebėjimas: Orientuotis istoriniame laike ir erdvėje.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
8.1. Atskirti svarbiausius Lietuvos ir Europos (pasaulio) istorijos laikotarpius ir	8.1.1. Nurodyti pagrindinius nagrinėtus Lietuvos ir Europos (pasaulio) istorijos laikotarpius, pvz.

pagrįsti jų ribas.	viduriniai amžiai, naujieji amžiai, naujausieji laikai, Renesansas, Apšvieta. 8.1.2. Paaiškinti, kodėl vienas ar kitas istorijos įvykis, reiškinys yra laikomas istorijos laikotarpio skiriamąja riba (pvz.: Vakarų Romos imperijos subyrėjimas – viduramžių pradžia, o Amerikos atradimas, Martyno Liuterio tezių paskelbimas, ir pan. – viduramžių pabaiga). 8.1.3. Atpažinti ir aprašyti vienus ar kitus svarbius praeities įvykius ar reiškinius kaip konkrečios epochos atspindžius (pvz., fabrikinės gamybos atsiradimą kaip pramoninės revoliucijos, Holokaustą kaip Antrojo pasaulinio karo ir pan.).
8.2. Susieti svarbiausius įvykius ir reiškinius Lietuvos ir Europos (pasaulio) istorijoje.	8.2.1. Pavyzdžiais iliustruoti svarbiausius pasaulio ir Lietuvos istorinės raidos tarpusavio ryšius. 8.2.2. Atpažinti vienalaikius Lietuvos ir pasaulio (Europos) istorinės raidos įvykius, reiškinius. 8.2.3. Nustatyti vienos ar kitos epochos visuomenės palikimą vėlesnėje visuomenėje ir įvertinti jų poveikį tos visuomenės raidai.
8.3. Įvertinti istorijos žemėlapi kaip žinių apie praeitį šaltinį.	8.3.1. Nurodyti, kokią tiesioginę ir netiesioginę informaciją gali teikti istorijos žemėlapis. 8.3.2. Apibrėžti visuomenės raidos pažinimui istorijos žemėlapio teikiamą naudą.
8.4. Nagrinėti, vertinti ir apibendrinti istorijos žemėlapio teikiamą informaciją.	8.4.1. Atpažinti nagrinėjamus objektus istorijos žemėlapyje. 8.4.2. Skirtinguose istorijos žemėlapiuose nustatyti to paties vaizduojamo objekto pokyčius laike. 8.4.3. Pagal istorijos žemėlapi paaiškinti įvykių priežastis ir pasekmes, aplinkos sąlygų poveikį visuomenės raidai.
III. Istorijos tyrimas ir interpretavimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata: Vertinti istorijos šaltinių teikiamą naudą istorijos pažinimui. Esminis gebėjimas: Argumentuotai ir kritiškai vertinti istorijos šaltiniuose pateikiamą informaciją.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
9.1. Įvertinti istorinio šaltinio tinkamumą atsakant į klausimus apie praeitį.	9.1.1. Paaiškinti, kaip reikia atrinkti istorinius ir kitus informacijos šaltinius norint gauti informacijos apie praeitį. 9.1.2. Nurodyti, kokią tiesioginę ir netiesioginę informaciją gali teikti istorijos ar kitas informacijos šaltinis. 9.1.3. Apibrėžti istorinio šaltinio teikiamą naudą visuomenės raidos rekonstrukcijai.

9.2. Nagrinėti, vertinti ir interpretuoti informaciją, gautą iš įvairių informacijos šaltinių (pirminių istorijos šaltinių, istorikų tekstų, medijų).	9.2.1. Paaiškinti, kaip istorijos šaltinio ir teksto teikiama informacija priklauso nuo autoriaus pažiūrų, įsitikinimų. 9.2.2. Nurodyti faktorius, lemiančius skirtingas to paties praeities įvykio, reiškinių bei proceso interpretacijas. 9.2.3. Atpažinti skirtingus to paties įvykio, reiškinių bei proceso aprašymus informacijos šaltinyje. 9.2.4. Atpažinti šališkumą istorijos šaltiniuose ir tekstuose.
IV. Istorijos supratimo raiška	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata: Siekti įvairiais būdais ir naudojantis įvairiomis priemonėmis perteikti savo supratimą apie praeitį. Esminis gebėjimas: Pateikti savo istorinio žinojimo rezultatus įvairiomis formomis – žodine, rašytine, vaizdine.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
10.1. Įvairiomis formomis – žodine, rašytine, vaizdine – apibendrinti informaciją apie visuomenės raidą praeityje.	10.1.1. Aprašyti svarbiausius nagrinėjamų istorijos laikotarpių įvykius, reiškinius ir procesus. 10.1.2. Pavyzdžiais iliustruoti svarbiausius nagrinėjamų istorijos laikotarpių reiškinius ir procesus.
10.2. Sukurti korektišką praeities raidos pasakojimą ar kitokios formos pristatymą.	10.2.1. Apibrėžti svarbiausias nagrinėjamų istorijos laikotarpių sąvokas. 10.2.2. Paaiškinti, kaip formuluojami argumentai ir pateikiami vertinimai apie istorinius įvykius ir reiškinius.

5.4.1.2. Turinio apimtis

5.4.1.2.1. Europa ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės formavimasis (iki XV a. pab.). Europos visuomenių antikinės ištakos: politinių (valstybių valdymo formų, režimų) ir teisinių (romėnų teisės) idėjų naudojimas vėlesniais laikais. Europos krikščioniškasis pagrindas. Pagrindiniai viduramžių feodalizmo elementai ir bruožai. Vakarų Europos luominės visuomenės modelis. Religijos vaidmuo visuomenės gyvenime: Bažnyčios statusas, vienuolynų vaidmuo visuomenės religiniame, ekonominiame gyvenime.

Lietuvos visuomenė valstybės susidarymo laikotarpiu. Feodalinių santykių klostymasis. Lietuvos ir Lenkijos dinastinės unijos ir krikšto poveikis visuomenės raidai. Bajorų luomas. Didžiojo kunigaikščio valdžia ir didikų luominis atstovavimas. Miestiečiai ir miestų savivaldos teisės. Katalikų Bažnyčios statuso įtvirtinimas. Tautinė Lietuvos luominės visuomenės įvairovė – lietuviai, rusai, lenkai, žydai, totoriai, karaimai.

5.4.1.2.2. Europos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės kaita XVI – XVII a. vid. Naujieji amžiai Europoje (didžiųjų geografinių atradimų sukelti pokyčiai, mokslo ir technikos raida). Reformacijos ir kontrreformacijos įtaka visuomenės kaitai. LDK luomai. Bajorija ir jos prievolės. Dvasininkija. Lietuvos miestai ir miestiečiai. Valakų reforma ir jos padariniai. Teisė ir visuomenė XVI amžiuje (Lietuvos Statutai). Tautybės ir religijos LDK. Abiejų Tautų Respublikos visuomenės savitumai po Liublino unijos.

5.4.1.2.3. Apšvietos Europoje laikai ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės gyvenimo pokyčiai. Apšvietos filosofijos ir Didžiosios Prancūzijos revoliucijos poveikis Europos visuomenei. XVII a. antros pusės – XVIII a. pradžios visuomenės gyvenimas Abiejų Tautų Respublikoje. Karų socialinės ir politinės pasekmės. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenė Apšvietos epochoje. Mėginimai reformuoti Abiejų Tautų Respubliką XVIII a. antroje pusėje. Valstybės padalijimų padariniai to meto visuomenei.

5.4.1.2.4. Lietuvos visuomenė Europos ir pasaulio pokyčių XIX – XX a. pr. aplinkoje. Pramonės perversmo sukelti pokyčiai pasaulyje ir jų raida Lietuvoje. Lietuvos visuomenės tautinės ir socialinės struktūros kaita XIX a. Rusijos valdžios politika Lietuvoje ir visuomenės atsakai: XIX a. sukilimai Lenkijoje ir Lietuvoje, tautinis sąjūdis. Tautiniai sąjūdžiai Europoje ir lietuvių moderniosios tautos formavimasis XIX a. idėjinių politinių srovių kontekste. Didžiųjų valstybių imperinė užsienio politika ir visuomenės kaita Europoje Pirmojo pasaulinio karo metais. Autonomijos siekiai ir Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimas.

5.4.1.2.5. Visuomenė demokratijų ir diktatūrų varžybų, antrojo pasaulinio karo epochoje (1919 – 1945 m.). Pirmojo pasaulinio karo poveikis Europos ir Lietuvos raidai. Demokratijos tendencijų klostymasis Europos valstybėse po Pirmojo pasaulinio karo. Steigiamojo Seimo reformų Lietuvoje įtaka visuomenės raidai. Diktatūrų augimas Europoje. Sovietų Sąjungos ir Vokietijos visuomenės totalitarizmo sąlygomis. Piliečių ir valdžios santykiai Lietuvoje demokratinio ir autoritarinio laikotarpio. Tautinės mažumos Lietuvos Respublikoje. Antrojo pasaulinio karo priežastys ir Molotovo - Ribentropo pakto įgyvendinimas. Lietuvos nepriklausomybės praradimas. Lietuvos gyvenimo sovietizavimas 1940-1941 metais. Nacių administracinė, ekonominė, kolonizacinė politika Lietuvoje. Pasipriešinimas ir bendradarbiavimas su okupantais. Holokaustas Lietuvoje. Antrojo pasaulinio karo padariniai.

5.4.1.2.6. Visuomenė Šaltojo karo ir komunizmo žlugimo Europoje laikais. Pagrindiniai Šaltojo karo bruožai. Rytų ir Vakarų konflikto poveikis visuomenės raidai pasaulyje ir Lietuvoje. Lietuva Vidurio ir Rytų Europos tautų kovoje su komunistiniu režimu. Partizaninis ir disidentinis pasipriešinimas sovietų valdžiai. Lietuvos ūkio ir visuomenės sovietizacija. Bendradarbiavimas su režimu ir prisitaikymas prie jo. Sovietų Sąjungos irimas ir komunizmo sistemos Europoje žlugimas. Lietuvos persitvarkymo sąjūdis ir nepriklausomybės atkūrimas.

5.4.1.2.7. Šiuolaikinės visuomenės gyvenimas ir Lietuvos visuomenės kaita nepriklausomoje valstybėje. Naujos valstybių ir visuomenių egzistavimo sąlygos ir nauji iššūkiai po Šaltojo karo: santvarkų, ūkio modelių, tarpvalstybinių santykių kaita. Lietuvos politinės raidos bruožai atkūrus nepriklausomybę. Lietuvos visuomenės kaita Nepriklausomybės metais: sovietizacijos padarinių likvidavimas, piliečių tautos formavimasis, visuomenės socialinės, tautinės struktūros kaita, emigracija ir imigracija. Lietuvos integracija į Vakarų ūkines ir politines struktūras. Pagrindiniai demokratinio valdymo modeliai. Politinės partijos. Rinkimų sistemos, jų pranašumai ir trūkumai. Lietuvos Respublikos Konstitucija apie valstybės funkcionavimą, institucijas (seimas, vyriausybė, prezidentas) ir visuomenę. Konstitucijos nuostatų įgyvendinimas.

5.4.1.3. Vertinimas

Skyrelyje pateikiami mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų lygių požymiai. Jie padeda mokytojų stebėti, apibendrinti, fiksuoti individualius mokinių pasiekimus, ir pagal tai – diferencijuoti užduotis. Patenkinamojo, pagrindinio ir aukštesniojo lygių požymiai – ne kiekybiniai, o kokybiniai. Jais siekiama ne tik vertinti mokinių pasiekimus lygiais, vertinti balais. Taip pat siekiama, kad šie kriterijai padėtų mokytojams įvertinti kiekvieno mokinio gebėjimus ir planuoti, kaip juos ugdyti siekiant geresnių mokymo (-si) rezultatų.

5.4.1.3.1. Mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų lygių požymiai.

Lygiai Pasiekimų sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
1. Žinios ir supratimas	Remdamiesi žiniomis, apibūdina tik pačius pagrindinius nagrinėtus Lietuvos, Europos ir pasaulio praeities įvykius, reiškinius ir	Remdamiesi žiniomis, apibūdina nagrinėtus Lietuvos ir Europos praeities įvykius, reiškinius ir procesus.	Remdamiesi žiniomis tiksliai ir nuosekliai apibūdina nagrinėtus Lietuvos, Europos ir pasaulio praeities įvykius, reiškinius ir procesus.

	procesus.		
2. Taikymas	Palygina istorijos laikotarpius tik pagal kelis akivaizdžius kriterijus. Žemėlapyje lokalizuoja tik pagrindinius įvykius ir reiškinius, nenuosekliai aiškina jų vystymąsi. Nekritiškai vertina istorijos šaltinius ir jų teikiamą informaciją.	Vadovaudamiesi pasirinktais kriterijais, lygina svarbiausius istorijos laikotarpius. Žemėlapyje lokalizuoja įvykius, reiškinius, aiškina jų vystymąsi. Kritiškai vertina istorijos šaltinius, jų teikiamą informaciją, apibendrina ir daro išvadas.	Vadovaudamiesi pasirinktais kriterijais, palygina svarbiausius istorijos laikotarpius. Žemėlapyje lokalizuoja įvykius ir reiškinius, aiškina jų vystymąsi, nurodo vienokius ar kitokius rezultatus lėmusius veiksnus. Kritiškai vertina istorijos šaltinius, jų teikiamą informaciją, savarankiškai apibendrina ir daro išvadas.
3. Problemų sprendimas	Išskiria keletą visuomenės kaitos bruožų ir pateikia jų vertinimus. Paaikškina pačias svarbiausias problemas ir jų sprendimo būdus tam tikrais Lietuvos ir pasaulio istorijos laikotarpiais. Nepilnai nustato įvykių ir reiškinių priežastis ir pasekmes to meto visuomenei.	Pagal pasirinktus kriterijus aiškina istorinės visuomenės kaitos bruožus, jų sąsajas su konkrečiais istorijos laikotarpiais. Paaikškina svarbiausias problemas tam tikrais Lietuvos ir pasaulio istorijos laikotarpiais. Nustato tik pagrindines įvykių ir reiškinių priežastis bei pasekmes to meto visuomenei.	Pagal savo suformuluotus kriterijus išskiria ir vertina istorines visuomenės kaitos priežastis. Pateikia nagrinėjamų istorijos laikotarpių savitumo pavyzdžių. Paaikškina svarbiausias problemas ir jų sprendimo būdus tam tikrais Lietuvos ir pasaulio istorijos laikotarpiais, pagrindžia jų pamokų aktualumą dabarčiai. Nustato įvykių ir reiškinių priežastis, įvertina jų poveikį to meto visuomenei ir tolesnei istorinei kaitai.
4. Komunikavimas	Ne visada suprantamai išreiškia savo istorijos supratimą, vartoja tik svarbiausias nagrinėtas istorijos sąvokas.	Pakankamai aiškiai išreiškia savo istorijos supratimą, tiksliai vartoja svarbiausias nagrinėtas istorijos sąvokas.	Tiksliai ir aiškiai išreiškia savo istorijos supratimą, tinkamai vartoja visas istorijos sąvokas, kurių mokėsi.
5. Mokėjimas mokytis	Mokytojo padedami, kelia mokymosi uždavinius, pasirenka mokymosi būdus atsižvelgdami į mokymosi tikslą, užduoties pobūdį. Vertina savo mokymąsi.	Savarankiškai pasirenka mokymosi būdus atsižvelgdami į mokymosi tikslą, užduoties pobūdį. Planuoja ir vertina savo mokymąsi.	Savarankiškai kelia mokymosi uždavinius, pasirenka mokymosi būdus atsižvelgdami į mokymosi tikslą, užduoties pobūdį. Planuoja ir vertina savo mokymąsi. Nurodytu būdu stebi savo mokymosi procesą.

5.4.2. Išplėstinis kursas

5.4.2.1. Mokinių pasiekimai

Išplėstinis istorijos kursas turinio apimtimi yra kiek platesnis už bendrąjį istorijos kursą. Jis apima žinių, mokėjimų, įgūdžių ir praktinių gebėjimų visumą, atspindinčią kiek platesnę praktinę istorijos mokymosi patirtį. Kursas sudaro sąlygas gerinti savarankiško mokymosi gebėjimus, plėtoti kritinį mąstymą, svarstyti ir spręsti aktualias šiuolaikinės visuomenės gyvenimo problemas.

Lentelėje pateikiami išplėstinio kurso 11–12 klasių mokinių pasiekimai, orientuoti į kompetencijų ugdymą. Kompetencija suprantama kaip žinių, gebėjimų ir nuostatų visuma. Pirmiausia nurodomos nuostatos ir esminiai gebėjimai, paskui – gebėjimai, žinios ir supratimas. Tik išplėstiniam kursui keliami žinių ir supratimo, gebėjimų reikalavimai pateikiami kiekvienos turinio temos pabaigoje išskiriant kursyvą. Remdamasis lentelėje pateiktais aprašais mokytojas planuoja ugdomąją veiklą.

I. Istorinės raidos supratimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Vertinti istorijos pažinimą kaip savęs ir visuomenės pažinimo būdą, teikiantį galimybių plėsti akiratį, formuoti pasaulėžiūrą ir pasaulėjautą. Siekti saugoti ir puoselėti savo tautos, valstybės tradicijas ir kultūros paveldą.	
Esminiai gebėjimai: Susidaryti Lietuvos visuomenės istorijos raidos visumos vaizdą. Suprasti Lietuvos visuomenės raidą ir ją veikusių Europos, pasaulio ekonominių, socialinių politinių veiksnių įtaką praeityje.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1. Europa ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės formavimasis (iki XV a. pab.)	
1.1. Daryti išvadas apie antikos politines, teises idėjas ir institucijas, turėjusias įtakos vėlesnių laikų politikai ir teisei.	1.1.1. Nurodyti, kurios antikoje atsiradusios valstybės valdymo formų, režimų, romėnų teisės idėjos ir institucijos turėjo tęstinumą vėlesniais laikais. 1.1.2. Atpažinti antikos laikais atsiradusių politinių ir teisinių idėjų naudojimą vėlesnių laikų panašiuose reiškiniuose.
1.2. Pagrįsti teiginį, jog krikščionybė tapo viduramžių Europos visuomenės gyvenimo pagrindu.	1.2.1. Nustatyti kelius ir būdus, kurių pagalba krikščionybė plito Europoje nuo jos pripažinimo iki tapimo viešpatuojančia viduramžių Europos religija. 1.2.2. Paaiškinti Romos popiežiaus statusą ir įtaką Europos politiniame gyvenime viduramžiais. 1.2.3. Apibūdinti vienuolynų veiklą ir vietą viduramžių Europos visuomenių gyvenime.
1.3. Įvertinti feodalizmo ir luomų įtaką visuomenės gyvenime viduramžiais.	1.3.1. Paaiškinti feodalizmo bruožus Vakarų Europoje viduramžiais. 1.3.2. Apibūdinti luominės viduramžių Vakarų Europos visuomenės modelį.
1.4. Analizuoti Lietuvos visuomenės ypatumus valstybės susidarymo išvakarėse.	1.4.1. Apibrėžti ikivalstybinio laikotarpio baltų žemių teritorinę – politinę organizaciją. 1.4.2. Aprašyti baltų ryšių su kitomis tautomis pobūdį Lietuvos valstybės susidarymo išvakarėse. 1.4.3. Apibūdinti baltų genčių, vėliau įėjusių į lietuvių tautos sudėtį, socialinę struktūrą.
1.5. Palyginti Lietuvos visuomenės struktūros kaitą XIII–XV a. su vienalaikiais procesais, vykusiais Vakarų Europoje.	1.5.1. Aprašyti Lietuvos visuomenės struktūrą XIII–XV a. 1.5.2. Paaiškinti Lietuvos visuomenės kaitos XIII–XV a. priežastis.

1.6. Palyginti feodalizmą XIII–XV a. Lietuvoje su feodalizmu Vakarų Europoje.	1.6.1. Atpažinti feodalizmo elementus XIII–XV a. LDK visuomenėje. 1.6.2. Nurodyti feodalizmo Lietuvoje skirtumus nuo to paties proceso Vakarų Europoje.
1.7. Įvertinti Lietuvos visuomenės pokyčius, susijusius su dinastinės unijos sudarymu ir krikščionybės įvedimu.	1.7.1. Paaiškinti Lietuvos ir Lenkijos dinastinės unijos priežastis ir esmę. 1.7.2. Apibūdinti naujus reiškinius Lietuvos visuomenėje, susijusius su dinastinės unijos sudarymu ir krikščionybės įvedimu. 1.7.3. Paaiškinti XIV–XV a. privilegijų reikšmę ir atskirų visuomenės grupių dalyvavimo valdžioje galimybes.
1.8. Apibendrinti LDK visuomenės etninės ir religinės sudėties pokyčius XIII–XV a.	1.8.1. Nusakyti LDK etninę ir religinę visuomenės sudėtį XIII–XV a. 1.8.2. Paaiškinti LDK etninės ir religinės visuomenės sudėties kaitos XIII–XV a. priežastis.
1.9. Daryti išvadas apie antikos kultūros ir vėlesnių laikų panašių reiškinių tarpusavio ryšį ir skirtumus.	1.9.1. Nurodyti pagrindinius antikos kultūros (literatūra, menas, filosofija, teatras) pasiekimus, turėjusius testinumą vėlesniais laikais, 1.9.2. Atpažinti antikos kultūros idėjų naudojimą vėlesnių laikų kūryboje.
1.10. Apibendrinti Europos viduramžių kultūros bruožus.	1.10.1. Paaiškinti ir pavyzdžiais iliustruoti viduramžiuose viešpatavusių bažnytinės, vienuolynų (katedrų), riterių, universitetinės kultūros sritis. 1.10.2. Apibūdinti romaninę ir gotikinę kultūras viduramžiais.
1.11. Įvertinti kaimyninių civilizacijų (bizantiškosios, islamo) poveikį Europos kultūrai.	1.11.1. Apibūdinti pagrindinius Bizantijos ir arabų kultūros pasiekimus viduramžiais. 1.11.2. Nurodyti kelius, kuriais Bizantijos ir arabų kultūros pasiekimai viduramžiais pasiekė Europą.
1.12. Įvertinti Lietuvos kultūros bruožus bendrame Europos viduramžių kultūros kontekste.	1.12.1. Apibrėžti sąlygas (pagonybė, militarinis visuomenės pobūdis ...) trukdžiusias skleisti vakarietiškai viduramžių kultūrai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. 1.12.2. Nustatyti pokyčius LDK kultūroje, įvykusius su krikšto priėmimu. 1.12.3. Apibrėžti gotikinės kultūros bruožus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.
2. Europos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės kaita XVI – XVII a. vid.	
2.1. Įvertinti kapitalizmo poveikį Europos visuomenės kaitai.	2.1.1. Apibrėžti reiškinius ir procesus, kurie skatino kapitalizmo formavimąsi Vakarų Europoje. 2.1.2. Nurodyti ryšį tarp XV a. pab. – XVII a. vid. didžiųjų geografinių atradimų, mokslo, technikos laimėjimų ir permainų tuometinėje Vakarų Europos visuomenėje.
2.2. Įvertinti reformacijos ir kontrreformacijos poveikį visuomenės raidai.	2.2.1. Apibrėžti reiškinius ir procesus, kurie laikomi reformacijos ir kontrreformacijos pasireiškimu Vakarų Europoje. 2.2.2. Konkrečiais pavyzdžiais iliustruoti reformacijos ir kontrreformacijos poveikį valstybei ir visuomenei. 2.2.3. Apibūdinti reformacijos ir kontrreformacijos

	apraškas XVI a. LDK visuomenėje.
2.3. Daryti išvadas apie visuomenės socialinės struktūros kaitą Europoje ir Lietuvoje XVI-XVII a.	2.3.1. Nustatyti kapitalizmo įtaką naujos visuomenės socialinės struktūros formavimuisi Europoje. 2.3.2. Nurodyti LDK socialinės struktūros kaitą XVI-XVII a. lėmusius pagrindinius įvykius, reiškinius, procesus. 2.3.3. Apibūdinti LDK luomų, kitų socialinių sluoksnių XVI-XVII a. pagrindines teises ir prievoles.
2.4. Palyginti Lietuvos valdymo ypatumus LDK ir susikūrus ATR.	2.4.1. Paaiškinti Liublino unijos tarp LDK ir Lenkijos karalystės priežastis ir esmę. 2.4.2. Apibūdinti svarbiausiųjų LDK pareigūnų funkcijas susikūrus ATR. 2.4.3. Paaiškinti esminius ATR valdymo savitumus XVI-XVII a.
2.5. Apibendrinti pokyčius LDK miestuose ir kaimuose, įvykusius XVI-XVII a.	2.5.1. Nustatyti LDK miestuose ir kaimuose XVI-XVII a. įvykusių pokyčių priežastis (valakų reforma, karai). 2.5.2. Aprašyti gyvenimo LDK miestuose ir kaimuose pokyčius XVI-XVII a.
2.6. Palyginti LDK ir Vakarų Europos valstybes XVI-XVII a. vid. religinės ir etninės tolerancijos aspektu.	2.6.1. Apibūdinti LDK etninių (žydai, totoriai, karaimai) ir konfesinių (stačiatikiai, unitai, reformatai) grupių padėtį. 2.6.2. Konkrečiais pavyzdžiais iliustruoti religinės tolerancijos ir netolerancijos apraiškas LDK XVI-XVII a. vid.
2.7. Įvertinti Lietuvos Statutų reikšmę Lietuvos visuomenei.	2.7.1. Apibūdinti Lietuvos Statutus kaip rašytinės teisės paminklą. 2.7.2. Apibūdinti Lietuvos Statutus kaip visuomenės raidą liudijantį šaltinį.
2.8. Daryti išvadas apie XVI – XVII a. pirmos pusės LDK politinės tautos savimonę.	2.8.1. Paaiškinti LDK pilietiškumo sampratą XVI a. pab. – XVII a. vid. 2.8.2. Apibrėžti „politinės tautos“ sąvoką LDK XVI-XVII a. kontekste.
2.9. Daryti išvadas apie renesanso laikotarpio kultūros ryšius su antikos pasauliu.	2.9.1. Atpažinti antikos laikų idėjas ir simbolius renesanso laikų kūryboje. 2.9.2. Nurodyti ir pavyzdžiais iliustruoti antikos laikų formų perėmimą renesanso laikų kūryboje. 2.9.3. Nustatyti kelius, kuriais renesanso menas ir humanizmo idėjos atkeliavo į Lietuvą.
2.10. Apibendrinti renesanso ir reformacijos sukeltus pokyčius žmogaus pasaulėžiūroje ir gyvensenoje.	2.10.1. Konkrečiais pavyzdžiais iliustruoti humanizmo idėjų poveikį to meto visuomenei. 2.10.2. Atpažinti humanizmo propaguojamas individualizmo ir subjektyvizmo idėjas reformacijos judėjime. 2.10.3. Paaiškinti, kokie pokyčiai kasdieniniame gyvenime įvyko renesanso ir reformacijos laikais.
2.11. Vertinti LDK visuomenės edukacijos galimybes.	2.11.1. Nurodyti pagrindinius kelius ir būdus, kuriais jaunimas įgydavo išsilavinimą iki Vilniaus universiteto įkūrimo. 2.11.2. Nustatyti Vilniaus universiteto vaidmenį keliant visuomenės išsilavinimo lygį.

2.12. Apibendrinti baroko laikų visuomenės dvasinius idealus.	2.12.1. Aprašyti barokinės architektūros ypatybes, iliustruojant konkrečiais Europos ir LDK pavyzdžiais. 2.12.2. Nurodyti barokinės kultūros apraiškas kasdieniniame gyvenime (knygos, baldai, rūbai ...).
3. Apšvietos Europoje laikai ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės gyvenimo pokyčiai	
3.1. Daryti išvadas apie XVII a. antros pusės – XVIII a. vidurio karų socialines ir politines pasekmes LDK visuomenės raidai.	3.1.1. Nustatyti LDK politinius, demografinius, ekonominius pokyčius nuo XVII a. vidurio iki XVIII a. viduryje. 3.1.2. Paaiškinti, kaip XVII a. antros pusės – XVIII a. vidurio karai veikė LDK valstybės ir visuomenės raidą.
3.2. Įrodyti, kad Apšvietos idėjos ir jų sklaida prisidėjo prie luominės visuomenės irimo.	3.2.1. Aprašyti Apšvietos idėjų apie žmogaus, valstybės ir visuomenės santykius kilmės priežastis. 3.2.2. Nurodyti Apšvietos idėjas, kurios turėjo įtakos Europos valstybių ir visuomenės raidai.
3.3. Įvertinti Didžiosios Prancūzijos revoliucijos įtaką Europos visuomenėse vykusiems pokyčiams.	3.3.1. Didžiosios Prancūzijos revoliucijos pavyzdžiu atpažinti Apšvietos ideologų idėjų taikymą praktikoje. 3.3.2. Atpažinti Apšvietos idėjų realizavimą Napoleono vidaus ir užsienio politikoje 3.3.3. Paaiškinti, kokius visuomenės pokyčius sukėlė Didžioji Prancūzijos revoliucija ir Napoleono epocha.
3.4. Įrodyti, kad XVIII a. antros pusės pertvarkymais LDK buvo siekiama įgyvendinti Apšvietos idėjas	3.4.1. Paaiškinti LDK pilietiškumo sampratą XVII a. vid. – XVIII a. 3.4.2. Nurodyti Ketverių metų seimo siekius reformuoti ATR. 3.4.3. Apibrėžti 1791 m. gegužės 3-iosios konstitucijos nuostatas apie valstybės valdymą ir visuomenės grupes.
3.5. Įvertinti ATR bandymų gelbėti valstybę rezultatus.	3.5.1. Nurodyti faktorius, lėmusius užsienio valstybių kišimąsi į ATR vidaus politiką ir valstybingumo praradimą. 3.5.2. Apibūdinti ATR bandymus atsispirti Rusijos, Prūsijos ir Austrijos siekiams sunaikinti valstybę. 3.5.3. Pavyzdžiais iliustruoti atskirų LDK visuomenės grupių pozicijas padalijimų ir valstybės žlugimo metu. 3.5.4. Nurodyti valstybingumo praradimo pasekmes Lietuvos visuomenei.
3.6. Nagrinėti pagrindinius klasicizmo kultūros bruožus.	3.6.1. Literatūros, dailės, architektūros paminklų pavyzdžiais iliustruoti klasicizmo kūrybos ypatybes. 3.6.2. Atpažinti antikos laikų idėjas ir formas klasicizmo laikų kūriniuose.
3.7. Palyginti pagrindinius klasicizmo kultūros pasiekimus Europoje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.	3.7.1. Nustatyti kelius, kuriais klasicizmo idėjos atkeliavo į Lietuvą. 3.7.2. Nurodyti pagrindinius klasicizmo kultūros paminklus (literatūros, dailės, architektūros) Lietuvoje.
4. Lietuvos visuomenė Europos ir pasaulio pokyčių XIX – XX a. pr. aplinkoje	
4.1. Įvertinti pramonės perversmą kaip visuomenės kaitą XIX a. Europoje lėmusį	4.1.1. Apibūdinti prielaidas kilti pramonės perversmui.

pagrindinį faktorių.	4.1.2. Aprašyti pramonės perversmo sukeltus pokyčius technologinėje, ekonominėje, socialinėje sferose. 4.1.3. Paaiškinti pramonės perversmo įtaką Europos visuomenės kaitai.
4.2. Analizuoti baudžiavos panaikinimo įtaką visuomenės kaitai Rusijoje ir Lietuvoje.	4.2.1. Nurodyti baudžiavos panaikinimo Rusijoje ir Lietuvoje priežastis. 4.2.2. Aprašyti ir konkrečiais pavyzdžiais iliustruoti pramonės perversmo pradžią Lietuvoje. 4.2.3. Paaiškinti baudžiavos panaikinimo padarinius pagrindinėms socialinėms ir tautinėms visuomenės grupėms Lietuvoje.
4.3. Įvertinti pramonės perversmą kaip naujų politinių socialinių ir tautinių doktrinų atsiradimą lėmusį faktorių.	4.3.1. Nurodyti pagrindines liberalizmo, konservatizmo ir socializmo idėjas. 4.3.2. Paaiškinti tautinių sąjūdžių ir konfliktų XIX a. Europoje priežastis ir pasekmes, poveikį naujų valstybių susidarymui ir demokratizavimui.
4.4. Analizuoti lietuvių tautinio sąjūdžio raidą XIX amžiuje ir daryti išvadas apie jo įtaką Lietuvos visuomenei.	4.4.1. Apibūdinti Rusijos valdžios politiką Lietuvoje XIX amžiuje. 4.4.2. Aprašyti XIX a. sukilimus Lietuvoje kaip visuomenės atsaką į Rusijos vykdomą politiką. 4.4.3. Nurodyti lietuvių tautinio sąjūdžio siekius ir priemones tautinei savimonei skatinti 4.4.4. Apibrėžti Katalikų Bažnyčios veiklą carų okupacijos metais Lietuvoje. 4.4.5. Paaiškinti pirmųjų politinių partijų programinių nuostatų, Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimų reikšmę atgimstančiai lietuvių tautai.
4.5. Įvertinti pramonės perversmą kaip naujus tarptautinius santykius lėmusį faktorių.	4.5.1. Apibūdinti didžiųjų valstybių imperinę užsienio politiką XIX a. pab. – XX a. pr. 4.5.2. Paaiškinti priežastis, atvedusias į karinių politinių blokų kūrimą ir į Pirmąjį pasaulinį karą. 4.5.3. Nurodyti, kodėl 1914 – 1918(1919) m. vykęs karas vadinamas pasauliniu.
4.6. Įvertinti Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo reikšmę lietuvių tautai.	4.6.1. Aprašyti Lietuvos politinės situacijos kaitą Pirmojo pasaulinio karo metais. 4.6.2. Nurodyti Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo aplinkybes ir sąlygas.
4.7. Įvertinti pramonės perversmą kaip prielaidą atsirasti masinei kultūrai.	4.7.1. Apibūdinti sąvoką „elito ir masinė“ kultūra. 4.7.2. Paaiškinti urbanizacijos, industrializacijos poveikį kultūros raidai. 4.7.3. Nustatyti naujų technikos išradimų įtaką kultūros raidai.
4.8. Lietuvos XIX a. kultūros pasiekimus vertinti europiniame (pasauliniame) kontekste.	4.8.1. Nurodyti svarbiausius Lietuvos XIX a. - XX a. pradžios kultūros pasiekimus. 4.8.2. Paaiškinti kultūrinės veiklos sąlygas (laisvė kalbėti ir mokytis sava kalba, puoselėti savo kultūrą) Lietuvoje XIX amžiuje. 4.8.3. Iliustruoti pavyzdžiais romantizmo ir istorizmo apraiškas Lietuvos XIX a. kultūroje.
5. Visuomenė tarpukario ir antrojo pasaulinio karo epochoje (1919 – 1945)	

5.1. Įvertinti Pirmojo pasaulinio karo įtaką visuomenės kaitai.	5.1.1. Nustatyti Pirmojo pasaulinio karo poveikį pasaulio politinio žemėlapių kaitai. 5.1.2. Nurodyti pagrindines visuomenės ekonominės ir socialinės raidos ypatybes tarpukario Europoje. 5.1.3. Paaiškinti ryšį tarp Pirmojo pasaulinio karo rezultatų ir naujų visuomenės raidos sąlygų.
5.2. Įvertinti Pirmojo pasaulinio karo įtaką visuomenės kaitai Lietuvoje.	5.2.1. Paaiškinti, kodėl 1918-1920 m. kovos Lietuvoje vadinamos Nepriklausomybės kovomis. 5.2.2. Remiantis konkrečiais Nepriklausomybės kovų laikotarpio pavyzdžiais apibūdinti Lietuvos visuomenės siekį gyventi nepriklausomoje valstybėje.
5.3. Analizuoti demokratijos ir diktatūros idėjų plitimo ir jų realizavimo priežastis Europoje tarp dviejų pasaulinių karų.	5.3.1. Pavyzdžiais iliustruoti demokratijos idėjų augimą Europoje po Pirmojo pasaulinio karo. 5.3.2. Paaiškinti kokiais argumentais remiama nuomonė apie demokratinio režimo krizę. 5.3.3. Nurodyti autoritarinių ir totalitarinių režimų Europoje įvedimo priežastis.
5.4. Įvertinti Steigiamojo Seimo reformų poveikį besikuriančiai Lietuvos valstybei.	5.4.1. Aprašyti Steigiamojo Seimo reformas Lietuvoje. 5.4.2. Steigiamojo Seimo 1922 m. priimtą Lietuvos Respublikos Konstituciją apibūdinti kaip demokratijos idėjų realizavimą praktikoje. 5.4.3. Paaiškinti, kokią įtaką Lietuvos socialinio gyvenimo raidai turėjo Steigiamojo Seimo pradėtos reformos.
5.5. Palyginti Vokietijos ir Sovietų Sąjungos visuomenės totalitarizmo sąlygomis.	5.5.1. Apibūdinti Sovietų Sąjungos ir Vokietijos visuomenių gyvenimą totalitarinio režimo sąlygomis. 5.5.2. Paaiškinti priežastis, kodėl Sovietų Sąjungoje ir Vokietijoje visuomenė skirtingai vertino jų šalyse įsitvirtinusius režimus.
5.6. Daryti išvadas apie Lietuvos visuomenės kaitą demokratiniu ir autoritariniu laikotarpiu.	5.6.1. Apibūdinti skirtingų Lietuvos visuomenės grupių gyvenimą demokratijos (parlamentinio) ir autoritarinio (prezidentinio) režimo sąlygomis. 5.6.2. Nustatyti ir paaiškinti skirtingų Lietuvos visuomenės sluoksnių pozicijas egzistavusių režimų atžvilgiu. 5.6.3. Apibrėžti tautinių mažumų statusą pirmojoje Lietuvos Respublikoje.
5.7. Įvertinti tarptautinę situaciją Antrojo pasaulinio karo išvakarėse.	5.7.1. Aprašyti tarptautinių santykių XX a. 4-ajame dešimtmetyje ypatybes (Vokietijos revanšizmo politiką, SSRS ekspansionistinius siekius ir Vakarų valstybių poziciją) siejant su Antrojo pasaulinio karo priežastimis. 5.7.2. Paaiškinti pirmosios Lietuvos Respublikos vykdytos užsienio politikos pagrindinius bruožus. 5.7.3. Nurodyti Lietuvos nepriklausomybės praradimo aplinkybes ir sąlygas. 5.7.4. Paaiškinti, kaip įvairių Lietuvos visuomenės grupių atstovai vertino valstybingumo praradimą.
5.8. Analizuoti Antrojo pasaulinio karo poveikį valstybėms ir visuomenei.	5.8.1. Įvardyti ir apibūdinti pagrindinius Antrojo pasaulinio karo etapus. 5.8.2. Nurodyti, kodėl 1939 – 1945 m. vykęs karas

	vadinamas pasauliniu. 5.8.3. Antrojo pasaulinio karo metų pavyzdžiais iliustruoti pasipriešinimo ir bendradarbiavimo su okupantais reiškinius. 5.8.4. Nurodyti Antrojo pasaulinio karo nusikaltimus, ypač – civilių gyventojų naikinimą, Holokaustą.
5.9. Vertinti sovietų ir nacių okupacinę politiką Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais.	5.9.1. Nurodyti sovietų okupacinės valdžios Lietuvoje 1940-1941 metais įvykdytus pertvarkymus politinėje, ekonominėje, socialinėje srityse ir nusikaltimus žmogiškumui. 5.9.2. Aprašyti nacių okupacijos Lietuvoje ypatybes, siejant jas su Lietuvos visuomenės pasipriešinimu ir bendradarbiavimu su okupantais. 5.9.3. Pateikti pavyzdžių, liudijančių antihumanišką nacistinės okupacinės politikos pobūdį Lietuvoje. 5.9.4. Konkrečiais pavyzdžiais iliustruoti Lietuvos visuomenės bendradarbiavimą su okupacinėmis valdžiomis ir pasipriešinimą joms.
5.10. Išanalizuoti svarbiausius Lietuvos XX a. pirmos pusės kultūros ir mokslo pasiekimus.	5.10.1. Nurodyti svarbiausius Lietuvos XX a. pirmosios pusės kultūros ir mokslo pasiekimus. 5.10.2. Apibūdinti kultūros kūrėjų ir mokslininkų veiklos sąlygas pirmosios Lietuvos respublikos laikais.
5.11. Įvertinti Lietuvos XX a. pirmos pusės kultūros ir mokslo pasiekimus visuomenės raidos kontekste.	5.11.1. Pateikti pavyzdžių, liudijančių tautinės lietuvių kultūros pagrindų susiformavimą pirmoje Lietuvos respublikoje. 5.11.2. Nustatyti Lietuvos tautinių mažumų atstovų indėlį į šalies ir pasaulio kultūros ir mokslo raidą.
5.12. Daryti išvadas apie okupacijų žalą Lietuvos kultūros ir mokslo raidai.	5.12.1. Pavyzdžiais iliustruoti Antrojo pasaulinio karo ir okupacijų padarytą žalą Lietuvos kultūros paminklams. 5.12.2. Paaiškinti, kaip Antrasis pasaulinis karas ir okupacijos sumažino kūrybos galimybes Lietuvoje.
6. Visuomenė šaltojo karo ir komunizmo žlugimo Europoje laikais	
6.1. Apibendrinti Šaltojo karo poveikį valstybėms ir visuomenei.	6.1.1. Paaiškinti, kodėl laikotarpis nuo 1945 m. iki X-o dešimtmečio pradžios vadinamas Šaltuoju karu. 6.1.2. Įvardyti ir apibūdinti pagrindinius Šaltojo karo tarptautinius įvykius. 6.1.3. Šaltojo karo laikotarpio pavyzdžiais iliustruoti valstybių politikos įtaką kasdieniniam žmonių gyvenimui.
6.2. Analizuoti Europos gyventojų socialinės struktūros pokyčius po Antrojo pasaulinio karo.	6.2.1. Apibūdinti Europos kapitalistinio ir socialistinio ūkių raidos ypatumus po Antrojo pasaulinio karo. 6.2.2. Paaiškinti Vakarų Europos gyventojų socialinės struktūros pokyčius. 6.2.3. Paaiškinti, kaip prievartinė sovietizacija socialinėje ir ūkio srityse keitė Lietuvos visuomenę. 6.2.4. Nurodyti pagrindinius sovietinės valdžios nusikaltimus prieš Lietuvos valstybę ir visuomenę.
6.3. Įvertinti Lietuvos visuomenės pasipriešinimo komunistinei santvarkai	6.3.1. Aprašyti žymiausius antikomunistinio pasipriešinimo, neginkluoto pasipriešinimo ir

judėjimą Rytų ir Vidurio Europos tautų kontekste.	disidentinio judėjimo pavyzdžius Vidurio ir Rytų Europos šalyse. 6.3.2. Nurodyti partizaninio lietuvių tautos pasipriešinimo sovietams mastą, pasiektus rezultatus. 6.3.3. Paaiškinti būdinguosius disidentinio judėjimo Lietuvoje bruožus. 6.3.4. Apibūdinti lietuvių pasipriešinimą sovietiniam režimui už dabartinės Lietuvos teritorijos ribų, lageriuose ir tremčių vietose.
6.4. Palyginti sovietinės santvarkos stiprinimo būdus ir priemones.	6.4.1. Nurodyti ir apibūdinti pagrindinius sovietinės santvarkos kaitos etapus (stalinizmas, „atšilimas“, „sąstingis“) šaltojo karo epochoje. 6.4.2. Paaiškinti M. Gorbačiovo pastangas reformuoti sovietinę santvarką.
6.5. Nagrinėti Lietuvos visuomenės siekio gyventi nepriklausomoje valstybėje įgyvendinimą.	6.5.1. Nurodyti Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio susikūrimo aplinkybes Lietuvoje. 6.5.2. Paaiškinti skirtingų požiūrių į Nepriklausomybės atkūrimą Lietuvos visuomenėje priežastis. 6.5.3. Apibūdinti priemones, kuriomis buvo siekiama Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo.
6.6. <i>Analizuoti svarbiausius Lietuvos XX a. antros pusės kultūros ir mokslo pasiekimus.</i>	6.6.1. <i>Nurodyti svarbiausius Lietuvos XX a. antros pusės kultūros ir mokslo pasiekimus.</i> 6.6.2. <i>Paaiškinti mokslo ir technikos poveikį Lietuvos kultūros raidai XX a. antroje pusėje.</i>
6.7. <i>Daryti išvadas apie mokslo ir kūrybos sąlygas Lietuvoje XX a. antroje pusėje.</i>	6.7.1. <i>Pavyzdžiais iliustruoti oficialiosios kultūros ir mokslo pasiekimus Lietuvoje sovietiniais laikais.</i> 6.7.2. <i>Nurodyti sąlygas, kuriomis buvo kuriama neoficialioji kultūra Lietuvoje sovietiniais laikais.</i> 6.7.3. <i>Aprašyti pasaulio lietuvių bendruomenės pastangas puoselėti lietuvių kalbą ir kultūrą.</i>
7. Šiuolaikinės visuomenės gyvenimas ir Lietuvos visuomenės kaita nepriklausomoje valstybėje	
7.1. Daryti išvadas apie Europos politinio žemėlapio kaitą po 1990 metų.	7.1.1. Aprašyti naujų valstybių ir/ar naujais pagrindais atsikūrusių visuomenių Europoje po 1990 metų procesą. 7.1.2. Nustatyti pagrindines naujų valstybių politinės raidos tendencijas. 7.1.3. Nurodyti pagrindinius naujų valstybių tarpusavio santykių konfliktus ir jų sprendimo būdus.
7.2. Apibendrinti politines sąlygas, kurios veikė visuomenės raidą atsikūrusioje Lietuvos Respublikoje.	7.2.1. Aprašyti atsikūrusios Lietuvos Respublikos politinės raidos ypatumus. 7.2.2. Nurodyti pagrindinius atsikūrusios Lietuvos Respublikos užsienio politikos uždavinius ir jų sprendimo būdus.
7.3. Įvertinti globalizacijos įtaką visuomenės gyvenime.	7.3.1. Apibrėžti globalizacijos sąvoką. 7.3.2. Nustatyti, kurias šiuolaikinio pasaulio visuomenių gyvenimo sritis veikia globalizacijos procesas. 7.3.3. Pavyzdžiais iliustruoti teigiamus ir neigiamus globalizacijos sukeliamus padarinius. 7.3.4. Aprašyti priemones ir būdus, kuriais Europos

	Sąjungos valstybės bando kurti daugiakultūrę visuomenę.
7.4. Įvertinti Lietuvos visuomenės kaitą lemiančius veiksniai.	7.4.1. Nustatyti, kurias šiuolaikinės Lietuvos visuomenės gyvenimo sritis veikia globalizacijos reiškiniai. 7.4.2. Paaiškinti pilietinės visuomenės kūrimą Lietuvos Respublikoje skatinančius ir stabdančius veiksniai. 7.4.3. Aprašyti visuomenės socialinės ir etninės kaitos Lietuvos Respublikoje priežastis.
7.5. Analizuoti demokratinio valdymo modelių kaitą.	7.5.1. Apibrėžti demokratijos kaip visuomenių tvarkymosi principo ir politinio režimo esmę. 7.5.2. Apibūdinti pagrindinius demokratinio valdymo modelius.
7.6. Daryti išvadas apie šiuolaikinėse valstybėse egzistuojančių partinių ir rinkimų sistemų įtaką visuomenių politiniam gyvenimui.	7.6.1. Apibūdinti šiuolaikinėse valstybėse egzistuojančias partines ir rinkimų sistemas. 7.6.2. Nustatyti šiuolaikinėse valstybėse egzistuojančių partinių ir rinkimų sistemų pranašumus ir trūkumus.
7.7. Nagrinėti Lietuvos Respublikos Konstitucijos vaidmenį valstybės ir visuomenės gyvenime.	7.7.1. Paaiškinti pagrindines Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatas, reglamentuojančias valstybės, jos institucijų, visuomenės ir piliečių gyvenimą. 7.7.2. Konkrečiais pavyzdžiais iliustruoti Lietuvos Respublikos Konstitucijos normų veikimą politiniame ir visuomeniniame gyvenime.
7.8. Susieti pokyčius visuomenės gyvenime Lietuvoje su dalyvavimu kuriant vieningą Europą.	7.8.1. Aprašyti Lietuvos Respublikos integravimąsi į Europos ūkines ir politines struktūras. 7.8.2. Pavyzdžiais iliustruoti pokyčius, kuriuos Lietuvos visuomenė patyrė ir patiria įstojus į ES ir NATO.
7.9. Nagrinėti pokyčius Lietuvos kultūros ir švietimo sistemose po Nepriklausomybės atstatymo.	7.9.1. Apibūdinti pokyčius bendrojo lavinimo ir aukštojo mokslo sistemose, įvykusius po Nepriklausomybės atstatymo 1990 metais. 7.9.2. Paaiškinti po Nepriklausomybės atstatymo 1990 metais susidariusias naujas sąlygas mokslininkams ir meno kūrėjams.
7.10. Apibendrinti Lietuvos Respublikos meno ir mokslo pasiekimus po Nepriklausomybės atstatymo.	7.10.1. Pavyzdžiais iliustruoti svarbiausius Lietuvos Respublikos meno ir mokslo pasiekimus po Nepriklausomybės atstatymo.
II. Orientavimasis istoriniame laike ir erdvėje	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata: Vertinti orientavimosi istoriniame laike ir istorinėje erdvėje naudą aiškinantis praeities įvykius, reiškinius ir procesus. Esminis gebėjimas: Orientuotis istoriniame laike ir erdvėje.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas

8.1. Atskirti svarbiausius Lietuvos ir Europos (pasaulio) istorijos laikotarpius ir pagrįsti jų ribas.	8.1.1. Nurodyti pagrindinius nagrinėtus Lietuvos ir Europos (pasaulio) istorijos laikotarpius, pvz. viduriniai amžiai, naujieji amžiai, naujausieji laikai, Renesansas, Apšvieta. 8.1.2. Paaiškinti, kodėl vienas ar kitas istorijos įvykis, reiškinys yra laikomas istorijos laikotarpio skiriamąja riba (pvz.: Vakarų Romos imperijos subyrėjimas – viduramžių pradžia, o Amerikos atradimas, Martyno Liuterio tezių paskelbimas, ir pan. – viduramžių pabaiga). 8.1.3. Atpažinti ir aprašyti vienus ar kitus svarbius praeities įvykius ar reiškinius kaip konkrečios epochos atspindžius (pvz. fabrikinės gamybos atsiradimą kaip pramoninės revoliucijos, Holokaustą kaip Antrojo pasaulinio karo ir pan.).
8.2. Susieti svarbiausius įvykius ir reiškinius Lietuvos ir Europos (pasaulio) istorijoje.	8.2.1. Pavyzdžiais iliustruoti svarbiausius pasaulio ir Lietuvos istorinės raidos tarpusavio ryšius. 8.2.2. Atpažinti viena laikius Lietuvos ir pasaulio (Europos) istorinės raidos įvykius, reiškinius. 8.2.3. Nustatyti vienos ar kitos epochos visuomenės palikimą vėlesnėje visuomenėje ir įvertinti jų poveikį tos visuomenės raidai.
8.3. Įvertinti istorijos žemėlapi kaip žinių apie praeitį šaltinį.	8.3.1. Nurodyti, kokią tiesioginę ir netiesioginę informaciją gali teikti istorijos žemėlapis. 8.3.2. Apibrėžti visuomenės raidos pažinimui istorijos žemėlapiu teikiamą naudą.
8.4. Nagrinėti, vertinti ir apibendrinti istorijos žemėlapiu teikiamą informaciją.	8.4.1. Atpažinti nagrinėjamus objektus istorijos žemėlapyje. 8.4.2. Skirtinguose istorijos žemėlapiuose nustatyti to paties vaizduojamo objekto pokyčius laike. 8.4.3. Pagal istorijos žemėlapi paaiškinti įvykių priežastis ir pasekmes, aplinkos sąlygų poveikį visuomenės raidai.
III. Istorijos tyrimas ir interpretavimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata: Vertinti istorijos šaltinių teikiamą naudą istorijos pažinimui. Esminis gebėjimas: Argumentuotai ir kritiškai vertinti istorijos šaltiniuose pateikiamą informaciją.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
9.1. Įvertinti istorinio šaltinio tinkamumą atsakant į klausimus apie praeitį.	9.1.1. Paaiškinti, kaip reikia atrinkti istorinius ir kitus informacijos šaltinius norint gauti informacijos apie praeitį. 9.1.2. Nurodyti, kokią tiesioginę ir netiesioginę informaciją gali teikti istorijos ar kitas informacijos šaltinis. 9.1.3. Apibrėžti istorinio šaltinio teikiamą naudą visuomenės raidos rekonstrukcijai.

9.2. Nagrinėti, vertinti ir interpretuoti informaciją, gautą iš įvairių informacijos šaltinių (pirminių istorijos šaltinių, istorikų tekstų, medių).	9.2.1. Paaiškinti, kaip istorijos šaltinio ir teksto teikiama informacija priklauso nuo autoriaus pažiūrų, įsitikinimų. 9.2.2. Nurodyti faktorius, lemiančius skirtingas to paties praeities įvykio, reiškinių bei proceso interpretacijas. 9.2.3. Atpažinti skirtingus to paties įvykio, reiškinių bei proceso aprašymus informacijos šaltinyje. 9.2.4. Atpažinti šališkumą istorijos šaltiniuose ir tekstuose.
IV. Istorijos supratimo raiška	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata: Siekti įvairiais būdais ir naudojantis įvairiomis priemonėmis perteikti savo supratimą apie praeitį. Esminis gebėjimas: Pateikti savo istorinio žinojimo rezultatus įvairiomis formomis – žodine, rašytine, vaizdine.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
10.1. Įvairiomis formomis – žodine, rašytine, vaizdine – apibendrinti informaciją apie visuomenės raidą praeityje.	10.1.1. Aprašyti svarbiausius nagrinėjamų istorijos laikotarpių įvykius, reiškinius ir procesus. 10.1.2. Pavyzdžiais iliustruoti svarbiausius nagrinėjamų istorijos laikotarpių reiškinius ir procesus.
10.2. Sukurti korektišką praeities raidos pasakojimą ar kitokios formos pristatymą.	10.2.1. Apibrėžti svarbiausias nagrinėjamų istorijos laikotarpių sąvokas. 10.2.2. Paaiškinti, kaip formuluojami argumentai ir pateikiami vertinimai apie istorinius įvykius ir reiškinius.

5.4.2.2. Turinio apimtis

5.4.2.2.1. Europa ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės formavimasis (iki XV a. pab.). Europos visuomenių antikinės ištakos: politinių (valstybių valdymo formų, režimų) ir teisinių (romėnų teisės) idėjų naudojimas vėlesniais laikais. Europos krikščioniškas pagrindas. Pagrindiniai viduramžių feodalizmo elementai ir bruožai. Vakarų Europos luominės visuomenės modelis. Religijos vaidmuo visuomenės gyvenime: Bažnyčios statusas, vienuolynų vaidmuo visuomenės religiniame, ekonominiame gyvenime. Lietuvos visuomenė valstybės susidarymo laikotarpiu. Feodalinų santykių klostymasis. Lietuvos ir Lenkijos dinastinės unijos ir krikšto poveikis visuomenės raidai. Bajorų luomas. Didžiojo kunigaikščio valdžia ir didikų luominis atstovavimas. Miestiečiai ir miestų savivaldos teisės. Katalikų Bažnyčios statuso įtvirtinimas. Tautinė Lietuvos luominės visuomenės įvairovė – lietuviai, rusai, lenkai, žydai, totoriai, karaimai.

Europos civilizacijos antikinės ištakos: kultūros idėjų reikšmė vėlesniems laikams. Europos viduramžių kultūros (menas, literatūra, švietimas) bruožai. Kaimyninių Bizantijos ir islamo civilizacijų poveikis. Lietuvos kultūros bruožai Europos viduramžių kultūros kontekste.

5.4.2.2.2. Europos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės kaita XVI – XVII a. vid. Naujieji amžiai Europoje (didžiųjų geografinių atradimų sukelti pokyčiai, mokslo ir technikos raida). Reformacijos ir kontrreformacijos įtaka visuomenės kaitai. LDK luomai. Bajorija ir jos prievolės. Dvasininkija. Lietuvos miestai ir miestiečiai. Valakų reforma ir jos padariniai. Teisė ir visuomenė XVI amžiuje (Lietuvos Statutai). Tautybės ir religijos LDK. Abiejų Tautų Respublikos visuomenės savitumai po Liublino unijos. *Renesanso ir reformacijos poveikis Europoje ir LDK žmogaus pasaulėžiūros kaitai. LDK visuomenės edukacija. Baroko laikų kultūra LDK. LDK politinės tautos savimonė.*

5.4.2.2.3. Apšvietos Europoje laikai ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės gyvenimo pokyčiai. Apšvietos filosofijos ir Didžiosios Prancūzijos revoliucijos poveikis Europos

visuomenei. XVII a. antros pusės – XVIII a. pradžios visuomenės gyvenimas Abiejų Tautų Respublikoje. Karų socialinės ir politinės pasekmės. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenė Apšvietos epochoje. Mėginimai reformuoti Abiejų Tautų Respubliką XVIII a. antroje pusėje. Valstybės padalijimų padariniai to meto visuomenei. *Klasicizmo kultūros bruožai Europoje ir LDK.*

5.4.2.2.4. Lietuvos visuomenė Europos ir pasaulio pokyčių XIX – XX a. pr. aplinkoje. Pramonės perversmo sukelti pokyčiai pasaulyje ir jų raiška Lietuvoje. Lietuvos visuomenės tautinės ir socialinės struktūros kaita XIX a. Rusijos valdžios politika Lietuvoje ir visuomenės atsakai: XIX a. sukilimai Lenkijoje ir Lietuvoje, tautinis sąjūdis. Tautiniai sąjūdžiai Europoje ir lietuvių moderniosios tautos formavimasis XIX a. idėjinių politinių srovių kontekste. Didžiųjų valstybių imperinė užsienio politika ir visuomenės kaita Europoje Pirmojo pasaulinio karo metais. Autonomijos siekiai ir Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimas. *XIX amžiaus kultūros svarbiausieji bruožai. Masinės kultūros formavimosi ištakos. Lietuvos XIX a. kultūros raida Europos kontekste.*

5.4.2.2.5. Visuomenė demokratijų ir diktatūrų varžybų, antrojo pasaulinio karo epochoje (1919 – 1945 m.). Pirmojo pasaulinio karo poveikis Europos ir Lietuvos raidai. Demokratijos tendencijų klostymasis Europos valstybėse po Pirmojo pasaulinio karo. Steigiamojo Seimo reformų Lietuvoje įtaka visuomenės raidai. Diktatūrų augimas Europoje. Sovietų Sąjungos ir Vokietijos visuomenės totalitarizmo sąlygomis. Piliečių ir valdžios santykiai Lietuvoje demokratinio ir autoritarinio laikotarpio. Tautinės mažumos Lietuvos Respublikoje. Antrojo pasaulinio karo priežastys ir Molotovo - Ribentropo pakto įgyvendinimas. Lietuvos nepriklausomybės praradimas. Lietuvos gyvenimo sovietizavimas 1940-1941 metais. Nacių administracinė, ekonominė, kolonizacinė politika Lietuvoje. Pasipriešinimas ir bendradarbiavimas su okupantais. Holokaustas Lietuvoje. Antrojo pasaulinio karo padariniai. *Lietuvos pirmosios XX amžiaus pusės kultūros raida Europos kontekste: laimėjimai ir nepanaudotos galimybės.*

5.4.2.2.6. Visuomenė Šaltojo karo ir komunizmo žlugimo Europoje laikais. Pagrindiniai Šaltojo karo bruožai. Rytų ir Vakarų konflikto poveikis visuomenės raidai pasaulyje ir Lietuvoje. Lietuva Vidurio ir Rytų Europos tautų kovoje su komunistiniu režimu. Partizaninis ir disidentinis pasipriešinimas sovietų valdžiai. Lietuvos ūkio ir visuomenės sovietizacija. Bendradarbiavimas su režimu ir prisitaikymas prie jo. Sovietų Sąjungos irimas ir komunizmo sistemos Europoje žlugimas. Lietuvos persitvarkymo sąjūdis ir nepriklausomybės atkūrimas. *Mokslo ir technikos revoliucijos poveikis visuomenės ir kultūros kaitai. Lietuvos kultūra: kūrybos sąlygos ir reikšmingieji pasiekimai.*

5.4.2.2.7. Šiuolaikinės visuomenės gyvenimas ir Lietuvos visuomenės kaita nepriklausomoje valstybėje. Naujos valstybių ir visuomenių egzistavimo sąlygos ir nauji iššūkiai po Šaltojo karo: santvarkų, ūkio modelių, tarpvalstybinių santykių kaita. Lietuvos politinės raidos bruožai atkūrus nepriklausomybę. Lietuvos visuomenės kaita Nepriklausomybės metais: sovietizacijos padarinių likvidavimas, piliečių tautos formavimasis, visuomenės socialinės, tautinės struktūros kaita, emigracija ir imigracija. Lietuvos integracija į Vakarų ūkines ir politines struktūras. Pagrindiniai demokratinio valdymo modeliai. Politinės partijos. Rinkimų sistemos, jų pranašumai ir trūkumai. Lietuvos Respublikos Konstitucija apie valstybės funkcionavimą, institucijas (seimas, vyriausybė, prezidentas) ir visuomenę. Konstitucijos nuostatų įgyvendinimas. *Lietuvos Respublikos kultūra ir švietimas – kaitos priežastys, sąlygos ir pokyčiai.*

5.4.2.3. Vertinimas

Skyrelyje pateikiami mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų lygių požymiai. Jie padeda mokytojui stebėti, apibendrinti, fiksuoti individualius mokinių pasiekimus, ir pagal tai – diferencijuoti užduotis. Patenkinamojo, pagrindinio ir aukštesniojo lygių požymiai – ne kiekybiniai, o kokybiniai. Jais siekiama ne tik vertinti mokinių pasiekimus lygiais, vertinti balais. Taip pat siekiama, kad šie kriterijai padėtų mokytojams įvertinti kiekvieno mokinio gebėjimus ir planuoti, kaip juos ugdyti siekiant geresnių mokymo (-si) rezultatų.

5.4.2.3.1. Mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų lygių požymiai.

Lygiai Pasiekimų sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
1. Žinios ir supratimas	Remdamiesi žiniomis, apibūdina tik pačius pagrindinius nagrinėtus Lietuvos, Europos ir pasaulio praeities įvykius, reiškinius ir procesus.	Remdamiesi žiniomis, apibūdina nagrinėtus Lietuvos ir Europos praeities įvykius, reiškinius ir procesus.	Remdamiesi žiniomis tiksliai ir nuosekliai apibūdina nagrinėtus Lietuvos, Europos ir pasaulio praeities įvykius, reiškinius ir procesus.
2. Taikymas	Palygina istorijos laikotarpius tik pagal kelis akivaizdžius kriterijus. Žemėlapyje lokalizuoja tik pagrindinius įvykius ir reiškinius, nenuosekliai aiškina jų vystymąsi. Nekritiškai vertina istorijos šaltinius ir jų teikiamą informaciją.	Vadovaudamiesi pasirinktais kriterijais, lygina svarbiausius istorijos laikotarpius. Žemėlapyje lokalizuoja įvykius, reiškinius, aiškina jų vystymąsi. Kritiškai vertina istorijos šaltinius, jų teikiamą informaciją, apibendrina ir daro išvadas.	Vadovaudamiesi pasirinktais kriterijais, palygina svarbiausius istorijos laikotarpius. Žemėlapyje lokalizuoja įvykius ir reiškinius, aiškina jų vystymąsi, nurodo vienokius ar kitokius rezultatus lėmusius veiksnius. Kritiškai vertina istorijos šaltinius, jų teikiamą informaciją, savarankiškai apibendrina ir daro išvadas.
3. Problemų sprendimas	Išskiria keletą visuomenės kaitos bruožų ir pateikia jų vertinimus. Paaikškina pačias svarbiausias problemas ir jų sprendimo būdus tam tikrais Lietuvos ir pasaulio istorijos laikotarpiais. Nepilnai nustato įvykių ir reiškinių priežastis ir pasekmes to meto visuomenei.	Pagal pasirinktus kriterijus aiškina istorinės visuomenės kaitos bruožus, jų sąsajas su konkrečiais istorijos laikotarpiais. Paaikškina svarbiausias problemas tam tikrais Lietuvos ir pasaulio istorijos laikotarpiais. Nustato tik pagrindines įvykių ir reiškinių priežastis bei pasekmes to meto visuomenei.	Pagal savo suformuluotus kriterijus išskiria ir vertina istorines visuomenės kaitos priežastis. Pateikia nagrinėjamų istorijos laikotarpių savitumo pavyzdžių. Paaikškina svarbiausias problemas ir jų sprendimo būdus tam tikrais Lietuvos ir pasaulio istorijos laikotarpiais, pagrindžia jų pamokų aktualumą dabarčiai. Nustato įvykių ir reiškinių priežastis, įvertina jų poveikį to meto visuomenei ir tolesnei istorinei kaitai.
4. Komunikavimas	Ne visada suprantamai išreiškia savo istorijos supratimą, vartoja tik svarbiausias nagrinėtas istorijos sąvokas.	Pakankamai aiškiai išreiškia savo istorijos supratimą, tiksliai vartoja svarbiausias nagrinėtas istorijos sąvokas.	Tiksliai ir aiškiai išreiškia savo istorijos supratimą, tinkamai vartoja visas istorijos sąvokas, kurių mokėsi.
5. Mokėjimas mokytis	Mokytojo padedami, kelia mokymosi uždavinius, pasirenka	Savarankiškai pasirenka mokymosi būdus atsižvelgdami į	Savarankiškai kelia mokymosi uždavinius, pasirenka mokymosi būdus

	mokymosi būdus atsižvelgdami į mokymosi tikslą, užduoties pobūdį. Vertina savo mokymąsi.	mokymosi tikslą, užduoties pobūdį. Planuoja ir vertina savo mokymąsi.	atsižvelgdami į mokymosi tikslą, užduoties pobūdį. Planuoja ir vertina savo mokymąsi. Nurodytu būdu stebi savo mokymosi procesą.

III. GEOGRAFIJA: MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS, VERTINIMAS

6. Geografija – socialinio ugdymo dalis

6.1. Dalyko paskirtis

Viduriame ugdyme geografija yra mokomasis dalykas jungiantis gamtos ir socialinius mokslus. Jis nagrinėja gamtos ir visuomenės erdvines struktūras bei santykius ir, greta istorijos, teisės, filosofijos, religijotyros, ekonomikos ir verslumo, padeda siekti šios srities ugdymo tikslų ir uždavinių. Geografijos viduriniojo ugdymo bendrosios

programos skirtos pedagogams, kurie jau moko arba rengiasi mokyti geografijos 11–12 klasėse (III–IV gimnazinėse klasėse), mokymo priemonių rengėjams, brandos egzaminų užduočių rengėjams, aukštųjų mokyklų geografijos dėstytojams.

6.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

6.2.1. Tikslas – gilinti orientavimosi geografinėje erdvėje, gamtinių ir visuomeninių procesų analizės bei tyrimo gebėjimus, interpretacinį mąstymą ir pasaulio geografinę sampratą.

6.2.2. Uždaviniai

6.2.2.1. Mokiniai, pasirinkę bendrąjį kursą, siekia:

- suprasti ir analizuoti gamtos reiškinius bei dėsningumus, visuomenės gyvenimo socialinius, kultūrinius, ekonominius, politinius reiškinius ir pokyčius;
- suprasti ir nagrinėti lokalinių, regioninių ir globalinių problemų atsiradimo priežastis, raidą bei sprendimo būdus;
- plėtoti kompleksines geografijos žinias remiantis Lietuvos ir pasaulio regionų pavyzdžiais;
- gebėti diskutuoti geografinėmis temomis, teisingai vartoti geografijos sąvokas, plėtoti geografinę kompetenciją;
- ugdyti praktinio ir kūrybinio darbo gebėjimus.

6.2.2.2. Mokiniai, pasirinkę išplėstinį kursą, siekia:

- analizuoti ir vertinti gamtos dėsningumus bei reiškinius, nurodyti jų pasiskirstymą bei įtaką geografinės erdvės formavimuisi;
- analizuoti ir kritiškai vertinti Lietuvos ir pasaulio socialinio, kultūrinio, ekonominio ir politinio gyvenimo įvykius bei pokyčius;
- įvardinti lokalinių, regioninių ir globalinių problemų atsiradimo priežastis, raidą bei siūlyti tinkamus sprendimo būdus, motyvuotai reikšti savo nuomonę aiškinant jas;
- lyginti pasaulio valstybes ir regionus gamtiniu, visuomeniniu ir geopolitiniu aspektu;
- gebėti diskutuoti geografinėmis temomis, teisingai vartoti geografijos sąvokas, plėtoti geografinę kompetenciją;
- ugdyti praktinio ir kūrybinio darbo gebėjimus bei formuoti geografinių objektų vaizdinius;
- pasirengti studijoms aukštojoje mokykloje ir mokymuisi visą gyvenimą.

6.2.3. Struktūra

6.2.3.1. Geografijos programą sudaro du kursai: bendrasis ir išplėstinis. Kursų programos skiriasi mokinių žinių ir suvokimo bei gebėjimų gilumu, kurie aprašyti mokinių pasiekimų lentelėje.

6.2.3.2. Bendrojo kurso paskirtis – sudaryti galimybę mokiniams pasirengti gyvenimui visuomenėje, įgyti bendrąjį sociokultūrinį išprusimą, gilintis į geografijos dalyko turinį ir praktinių gebėjimų plėtojimą. Bendrasis kursas apima plačiai vartojamas geografijos sąvokas, svarbiausias idėjas (įskaitant ir jų kontekstą), pagrindinius dėsningumus, reiškinius ir procesus. Šiame kurse

visos temos nagrinėjamos bendrais bruožais ir tuo siekiama, kad per geografijos pamokose išmokus dalykus, vėliau mokiniai gebėtų taikyti paprastose praktinėse (kasdieninėse) situacijose.

6.2.3.3. Išplėstinis kursas savo pasiekimais, turiniu ir vertinimu yra platesnis už bendrąjį kursą. Jis apima žinių, gebėjimų ir nuostatų visumą, orientuotą į gilesnes tam tikros srities studijas. Šis kursas skirtas mokiniams savarankiško mokymosi gebėjimams ugdyti, mokymuisi operuoti dalyko žiniomis ir metodais, sprendžiant praktinio ir teorinio pobūdžio užduotis.

6.2.3.4. Šiuolaikinės mokymosi teorijos orientuoja į ugdymo turinio pasirinkimo galimybių didinimą, kuris leidžia geresnį ugdymo turinio pritaikymą individualiems mokymosi poreikiams ir stiprybėms, o mokymasis, susietas su asmeninėmis stiprybėmis ir gyvenimo praktika tampa patrauklesnis. Mokiniai, savarankiškai siekdami išsikeltų geografijos mokymosi tikslų, dar galėtų papildomai rinktis turizmo ir verslo, geopolitikos, globalizacijos modulius. Jų turinį galėtų numatyti ir pats mokytojas, atsižvelgdamas į mokinių poreikius, pomėgius, esančias mokymo priemones.

6.2.3.5. Šiuolaikinė geografija yra sudėtinga glaudžiai tarpusavyje susijusių mokslų sistema, kurią sudaro gamtinės (fizinės) ir visuomeninės (socialinės) geografijos šakos. Kiekvienoje šių šakų skiriamos smulkesnės dalyko kryptys, kurios yra glaudžiai tarpusavyje susijusios. Gamtinius ir visuomeninius kompleksus vienija veiklos sritys ir geografinės erdvės lygiai.

6.2.3.6. Geografijos dalyko struktūra atspindi esminių pasaulio geografinio pažinimo ir siekiamų idėjų bei vertybių kaitą – nuo geografinių pradmenų pateikimo, pasaulio regionų vaizdo suvokimo einama prie Lietuvos ir pasaulio gamtinės ir socialinės, kultūrinės, politinės, ekonomikos sanklodos supratimo. Struktūruojant geografijos ugdymo turinį, išskiriamos specifinės ugdomosios veiklos sritys:

- orientavimasis aplinkoje ir žemėlapyje – aprašomi mokinių gebėjimai orientuotis įvairioje geografinėje erdvėje (lokalinė, regioninė ir globalinė) ir kartografiniuose kūriniuose, suvokti juose esančius objektus;
- gamtos ir visuomenės analizė – aprašomi mokinių gebėjimai pažinti, analizuoti ir vertinti Lietuvos, Europos ir pasaulio regionų geografinės sąlygas, specifinius erdvinės struktūros bruožus, gamtinės ir visuomeninės aplinkos reiškinius ir dėsningumus;
- geografiniai tyrimai – aprašomi mokinių gebėjimai atlikti geografinius aplinkos stebėjimus ir tyrimus, formuluoti hipotezes, rinkti duomenis, taikyti geografinės erdvės pažinimo būdus (metodus), bei teoriškai ar praktiškai modeliuoti situacijas.

6.2.3.7. Baigę geografijos vidurinio ugdymo programą, mokiniai gebės:

- paaiškinti svarbiausius Lietuvoje, Europoje ir pasaulyje vykstančius gamtinius ir socialinius reiškinius bei procesus, rasti tarpusavio ryšius, nurodyti jų įtaką visuomenės gyvenimui;
- taikyti įgytas žinias tyrinėjant geografinę aplinką, sprendžiant artimos gyvenamosios vietovės, regiono ar pasaulio politines, ekonomines, socialines, aplinkosaugines problemas, remiantis gautais duomenimis daryti išvadas, siūlyti pagrįstus sprendimus;
- atsakingai veikti siekiant išsaugoti gamtos ir kultūros paveldą, prisidėti prie darnaus vystymosi siekių įgyvendinimo savo gyvenamojoje vietovėje, Lietuvoje ir pasaulyje.

6.2.3.8. Numatytų ugdomųjų veiklų įgyvendinimui bendrajame ir išplėstiniame kurse aprašytos geografijos teminės sritys ir jas sudarančios temos:

6.2.3.8.1. geografinis pažinimas (geografijos samprata, raida ir geoinformacija);

6.2.3.8.2. gamtinė geografija (Žemės vidinė sandara ir paviršius; atmosfera, klimatas, orai; Pasaulio vandenynas ir sausumos vandenys; biosfera);

6.2.3.8.3. visuomeninė geografija (gyventojai ir gyvenvietės; kultūros ir religijos; politinė geografija; pasaulio ūkis; globalizacija);

6.2.3.8.4. regioninė geografija (regionai ir subregionai).

6.2.3.9. Apibrėžiant geografijos dalyko kompetencijos struktūrą, mokinių gebėjimai skirstomi į grupes: žinios ir supratimas, taikymo gebėjimai, problemų sprendimas, komunikavimas, mokėjimas mokytis. Toliau pateikiamas apibendrintas šių gebėjimų aprašymas, pritaikytas geografijos mokomajam dalykui:

6.2.3.9.1. Žinias ir supratimą mokiniai parodo:

- įvardydami ir paaiškindami sąvokas, esminius gamtos ir visuomenės reiškinių ar procesų bruožus;

- apibūdindami įvykių, reiškinių, procesų bruožus ir objektų geografinę padėtį, nurodydami įvykio, reiškinio vietą, laiką, kryptį;

- rasdami reikiamą informaciją žemėlapiuose, grafikuose, schemose, diagramose, lentelėse, mokslinio pobūdžio tekstuose.

6.2.3.9.2. Taikymo gebėjimus mokiniai parodo:

- rasdami ir apibendrindami informaciją, įvairiausiuose geografinės informacijos šaltiniuose, apie gamtos ir visuomenės reiškinius ir procesus, nurodydami priežastis bei pasekmes;

- pasirinkdami galimus nagrinėjamų problemų sprendimo būdus, nurodydami jų stipriąsias ir silpnąsias puses;

- atlikdami skaičiavimus (procentai, vidurkis, santykis) ir palygindami gautus rezultatus.

6.2.3.9.3. Problemų sprendimą mokiniai parodo:

- analizuodami ir kritiškai vertindami skirtinguose informacijos šaltiniuose (diagramos, kreivės, schemas, statistiniai duomenys) rastą informaciją apie įvairius gamtos ir visuomenės įvykius, reiškinius ir procesus;

- formuluodami hipotezes apie gamtos ir visuomenės procesus, reiškinius, planuodami tiriamuosius darbus (tikslą įvardijimą, proceso stebėjimą) ir teoriškai ar praktiškai tikrindami jas;

- gaudami ir apdorojant tyrimų rezultatus, darydami duomenimis pagrįstas išvadas.

6.2.3.9.4. Komunikavimo gebėjimus mokiniai parodo:

- tinkamai vartodami geografinės sąvokas;

- žodžiu ar raštu sklandžiai dėstydami mintis apie gamtos ir visuomenės reiškinių supratimą, argumentuotai argumentuodami;

- pritaikydami kitų mokomųjų dalykų žinias reiškiniams ir situacijoms aiškinti.

6.2.3.9.5. Mokėjimą mokytis gebėjimus mokiniai parodo:

- keldami geografinės mokymosi tikslus ir planuodami mokymosi veiklą;

- taikydami įvairias, sau tinkamas mokymosi strategijas;

- savarankiškai apmąstydami mokymosi procesą.

6.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

6.3.1. Integravimo galimybės

6.3.1.1. Geografija yra vienas iš integraliausių mokomųjų dalykų, kurio objektas glaudžiai susijęs su kitų mokslų pažinimo objektais. Svarbu, kad ugdymo procese mokiniai vartotų sąvokas ir gebėtų atlikti numatytas operacijas (pvz., skaičiavimai, analizavimas ir t.t.). Išmokę pereiti nuo vieno problemos sprendimo ar geografinės sąvokos pateikimo būdo prie kito, mokiniai įgis lankstų ir reikšmingą problemų sprendimo įrankį, geriau supras geografinės esmę, ryšį tarp formalių veiksmų, geografinės idėjų ir realaus pasaulio. Tikslinga mokiniams parodyti, kaip kituose dalykuose ar realiame pasaulyje iškilusios probleminės situacijos atspindi geografinės moksle, pvz., radioaktyvusis skilimas, geografinės koordinatės, geografinės zonos, populiacijų augimas ir t.t. Ugdyti gebėjimą taisyklingai vartoti sąvokas dalykines (pvz., litosfera, urbanizacija) ir integruotas (pvz., ekosistema, ekonominės sistemos).

6.3.1.2. Geografinės dalyko ugdymo turinys glaudžiai siejasi su šiais mokomaisiais dalykais:

- integruojant su *kalbų* ugdymo turinio sritimi, geografinės dalyko turinyje kreipiamas dėmesys į kalbos ir rašto kultūrą, taisyklingą geografinės terminų ir sąvokų vartojimą, aktyvų klausymąsi, mokymą diskutuoti ir pagrįsti savo nuomonę;

- geografinės pamokose plėtojami mokinių gebėjimai įgyti *matematikos* pamokose: skaičiavimo, skaičių apvalinimo, siūlomų sprendimų logiško pagrindimo, funkcijų grafikų brėžimo bei interpretavimo, statistinių duomenų analizavimo ir kt.;

- aiškinantis pasaulio geografinio pažinimo ir jo atskirų istorinių etapų raidą, pasaulio politiką ir geopolitiką, globalizaciją, pamokų turinys siejasi su *istorijos* dalyku;

- aiškinantis gamtoje vykstančius reiškinius, procesus ir atliekant tyrimus, geografijos turinys glaudžiai siejasi su *fizika, chemija ir biologija*;
- geografijos informacijos duomenų paieškai, analizavimui, apibendrinimui, pateikimui taikomos žinios ir gebėjimai įgyti *informacinių technologijų* pamokose;
- nagrinėjant ekonomines sistemas, gamtos ir žmogaus sukurtus išteklius, ekonominius reiškinius, rodiklius, ekonomikos svyravimus, mokymosi turinys glaudžiai siejasi su *ekonomikos ir verslumo* dalyku;
- ugdant tolerantišką požiūrį į žmonių fizines, etnines, religines, socialines ir kultūrines skirtybes, turinys glaudžiai siejasi su *dorinio* ugdymo dalykais;
- aktyviai dalyvaujant praktinėje veikloje, projektuose, ugdymo turinys integruojamas su *technologijomis* – projektinių idėjų paieška, informacijos, skirtos projektinėms užduotims atlikti rinkimu, projektinių užduočių rezultatų pristatymu;
- integruojantis su *meninio* ugdymo sritimi, kreipiamas dėmesys į vaizdo, garso, šokio, teatro elementų panaudojimą savo idėjų ir rezultatų pristatymui;
- planuojant ir įgyvendinant savo idėjas, ugdomos *mokėjimo mokytis, komunikavimo gimtąją ir užsienio kalbomis, skaitmeninio raštingumo, kultūrinė* ir kitos kompetencijos, kurios įgyjamos integruotai per geografijos ir kitų dalykų pamokas.

6.3.2. Ugdymo gairės

6.3.2.1. Planuojant ugdymo procesą bedrajam ir išplėstiniam geografijos kursui, pirmiausia turi būti numatoma, ko mokiniai turėtų pasiekti, kaip mokiniai mokysis, kaip parodys, ko išmoko, kaip bus vertinami, kaip bus apmąstomas mokymosi procesas bei rezultatai, kaip gaunama informacija apie mokinių nuostatas.

6.3.2.2. Planuojant ugdymo procesą, mokytojas turi numatyti diferencijavimo ir individualizavimo galimybes, užduočių pritaikymą skirtingiems mokinių poreikiams ir pasirengimo lygiui.

6.3.2.3. Planuojant labai svarbu atsižvelgti į konkrečios klasės mokinių pasiekimų lygį, mokymosi poreikius, mokymosi stilius ir polinkius, mokymo ir mokymosi sąlygas. Planuoti tematiką taip, kad ugdymo procese būtų ją galima keisti, atsižvelgiant į aktualius Lietuvos ir pasaulio gamtinius, socialinius, ekonominius, politinius įvykius.

6.3.2.4. Planuojant taip pat atsižvelgiama į mokyklos išsikeltus ugdymo tikslus ir prioritetus, į individualius paties mokytojo išsikeltus profesinio tobulėjimo tikslus.

6.3.2.5. Kad mokiniai galėtų sėkmingai mokytis, mokytojas turi aiškiai suformuluoti mokymosi tikslus ir į rezultatą orientuotus uždavinius aptarti su mokiniais, paaiškinti praktines įgytų gebėjimų taikymo galimybes. Planavimą labiau reiktų suprasti kaip procesą, reikalaujantį nuolatinio mokinių stebėjimo, informacijos kaupimo ir analizės, kuria remiantis būtų galima priimti tinkamus sprendimus.

6.3.2.6. Tiek bendrojo, tiek ir išlėstino geografijos kurso ugdymo turinys įgyvendinamas kaip vientisas teorijos ir praktikos procesas. Šiame konkreste mokiniai turi analizuoti kartografinius kūrinius, taip pat ir įvairaus pobūdžio geografinę informaciją, pateiktą grafikuose, lentelėse, diagramose, schemose, mokslo ar mokslo populiarinimo tekstuose. Taip pat jie turi gebėti naudotis internetu (pvz., Google maps, erdvinės informacijos infrastruktūros) ir surasti bei atrikti tam tikrą reikiamą geografinę informaciją, pateikiamą žiniasklaidoje, apibendrinti ją ir kritiškai vertinti.

6.3.2.7. Vadovaujantis interpretacine nuostata, siūlomi aktyvūs ugdymo būdai, padedantys mokiniams savarankiškai aiškintis pasaulyje vykstančius procesus, vertinti, suprasti ir spręsti gyvenimo problemas, atsakingai veikti, atskleisti įgytas bendrąsias ir dalykines kompetencijas.

6.3.2.8. Tiek bendruoju, tiek ir išplėstiniu kursu besimokantys mokiniai turi gebėti atlikti geografinius tyrimus ir projektus. Tyrimas geografijos pamokose yra vienas iš svarbiausių metodų, kurio metu mokiniai turėtų būti mokomi savarankiškai formuluoti hipotezę, atlikti tyrimą iš pasirinktos geografijos srities ir pristatyti rezultatus.

6.3.3. Mokymosi aplinka

6.3.3.1. Siekiant kompetencijų ugdymo, svarbu kurti higienišką ir saugią mokymosi aplinką, kurioje tarpusavio santykiai būtų grindžiami pagarba vienas kitam, atvirumu ir nuoširdumu.

Mokymosi aplinka turėtų būti pritaikyta įvairiems mokinių poreikiams.

6.3.3.2. Geografijos ugdymas yra tiesiogiai susijęs su realiai gyvenime vykstančiais gamtiniais ir visuomeniniais procesais, todėl mokiniams ir mokytojams svarbios mokymo ir mokymosi priemonės, pavyzdžiui, ugdymo priemonės, skaitmeninės mokomosios priemonės, darbo priemonės, geografinės informacinės programos, kompiuteris su interneto prieiga, kur galima rasti dalyko mokymui ir mokymuisi reikalingos aktualios ir naujos informacijos.

6.3.3.3. Palanki mokymuisi emocinė aplinka – tai pagarbūs mokymosi dalyvių tarpusavio santykiai, ramus ir mokymąsi skatinantis mikroklimatas, geranoriškas bendradarbiavimas ir bendravimas, tolerancija ir pakantumas. Geografijos ugdymui teigiamą poveikį turi mokomosios ekskursijos, skatinimas dalyvauti įvairiuose mokyklos, rajono ar šalies organizuojamuose renginiuose, konferencijose, viktorinose, konkursuose, projektuose, ekspedicijose.

6.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

6.4.1. Bendrasis kursas

6.4.1.1. Mokinių pasiekimai

Šiame skyriuje aprašomi išplėstinio kurso mokinių pasiekimams keliami reikalavimai. Lentelėje aprašoma, kokios turi būti mokinių žinios ir supratimas, kokie ugdomi gebėjimai visoms veiklos sritims; vėliau nurodoma turinio apimtis: užrašoma tema ir atskleidžiama jos apimtis. Skyriaus pabaigoje pateikiamas mokinių pasiekimų lygių požymių aprašas.

1. Orientavimasis erdvėje ir žemėlapyje	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Skatinti mokinius naudotis įvairiais kartografiniais kūrinių, kaip patikimais geografijos informacijos šaltiniais. Esminis gebėjimas: Orientuotis geografinėse erdvėse (lokalinė, regioninė ir globalinė), sieti jas ir nurodyti glaudžius tarpusavio ryšius.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Remiantis orientavimosi vietovėje ir žemėlapyje būdais bei priemonėmis, nustatyti geografinių objektų padėtį. Naudojantis žemėlapiu matematinio pagrindu, išmatuoti atstumus, pasaulio (horizonto) kryptis, azimutus, geografines koordinates ir apibūdinti objektų geografinę padėtį.	1.1.1. Įvardyti orientavimosi vietoje ir žemėlapyje būdus (pagal žemėlapi, vietovės orientyrus, atstumus, pasaulio (horizonto) kryptis, azimutus), tam reikalingas priemonės (kompasas, geografinės padėties nustatymo sistemos imtuvai (GPS)) bei jų panaudojimo galimybes. 1.1.2. Nurodyti žemėlapių klasifikavimo požymius (mastelis, tema, paskirtis). 1.1.3. Įvardyti žemėlapiu elementus (matematiniai, kartografijos vaizdo, pagalbiniai ir papildomieji). 1.1.4. Įvardyti pagrindines sutartinių ženklų grupes (nemasteliniai, masteliniai (plotiniai) ir linijiniai), nurodyti jų paskirtį.
1.2. Remiantis laiko juostų žemėlapiu, nustatyti įvairių vietovių vietinį laiką, apskaičiuoti skirtingų vietovių laiko skirtumus.	1.2.1. Apibūdinti vietos, juostinį, pasaulinį, vasaros laiką, nurodyti jų poreikį ir paskirtį.
1.3. Orientuotis geografinėse erdvėse (lokalioje, regiono ir globalioje).	1.3.1. Paaiškinti geografinio pažinimo erdves: aplinką, teritoriją, regioną, pasaulį.
1.4. Naudojantis geografinės informacijos sistemos (GIS), interaktyviais žemėlapiais mokėti susirasti reikiamą geografinę informaciją.	1.4.1. Įvardyti geografinės informacijos sistemos (GIS) sudėtinės dalis, apibūdinti jos funkcijas, nurodyti paskirtį. 1.4.2. Nurodyti šiuolaikinės kartografinės informacijos panaudojimo galimybes.
2. Gamtinių ir visuomeninių procesų analizė	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Nusiteikimas vertinti ir daryti sprendimus, remiantis išsamia ir visapuse informacija, kritiškai	

požiūriu į visuomenės informavimo priemones. Ugdyti atsakingą požiūrį ieškant ir tvarkant geografinę informaciją.

Pagarbus, tausojantis santykis su gamtine ir socialine aplinka, gyvybe, jos įvairove bei nusiteikimas keisti gyvenimo būdą, įpročius, ūkinę veiklą, įvertinus jų poveikį aplinkai.

Atsakingas požiūris į nacionalines, regionines ir globalines problemas, asmeniškai prisidedant prie jų sprendimo.

Esminis gebėjimas:

Kritiškai vertinti ir taikyti įvairius informacijos šaltinius, analizuojant gamtinius ir visuomeninius reiškinius ir procesus, sprendžiant socialines, politines, ekonomines, aplinkosaugines problemas.

Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Analizuojant informacijos šaltinius, nurodyti, kokią įtaką geografinėi aplinkai turi Žemės ašinis ir orbitinis judėjimas.	2.1.1. Nusakyti Žemės vietą Saulės sistemoje, nurodyti Žemės padėties išskirtinius bruožus. 2.1.2. Įvardyti svarbiausias Žemės formos ir dydžio charakteristikas. 2.1.3. Nurodyti pagrindines Žemės ašinio ir orbitinio judėjimo geografinės pasekmes (dienos ir nakties, metų laikų kaita).
2.2. Analizuojant geografinę informaciją apibūdinti Žemės vidinės sandaros dalis.	2.2.1. Paaiškinti Žemės kilmės hipotezes. 2.2.2. Apibūdinti Žemės vidinės sandaros dalis ir Žemės plutos sluoksnius. 2.2.3. Paaiškinti nuosėdinių, magminių ir metamorfinių uolienų susidarymą, pateikti jų pavyzdžių.
2.3. Naudojantis tektonikos žemėlapiu (kartoschema) paaiškinti litosferos plokščių judėjimo kryptis ir nurodyti jų pasekmes.	2.3.1. Paaiškinti litosferos plokščių teoriją, nurodyti procesus, vykstančius litosferos plokščių ribose, ir šių procesų padarinius.
2.4. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, vertinti vidinių ir išorinių geologinių procesų poveikį paviršiui ir aplinkai, nurodyti jų pasireiškimo rajonus.	2.4.1. Nurodyti Žemės seismines juostas, išskirti juose aktyvių ugnikalnių sritis. 2.4.2. Įvardyti priemones, kurios sumažintų žalą žemės drebėjimų ir ugnikalnių išsiveržimo metu. 2.4.3. Apibūdinti dūlėjimo procesus, nurodyti jo pasekmes. 2.4.4. Nurodyti išorinių jėgų (tekančio vandens, karstinių reiškinių, vėjo ir ledynų) poveikį Žemės paviršiui, jų suformuotas reljefo formas ir įvardyti pasireiškimo rajonus. 2.4.5. Apibūdinti paskutinį kvartero apledėjimą, nurodyti jo paplitimo teritoriją Lietuvoje ir Europoje, paaiškinti įtaką dabartiniam reljefui.
2.5. Naudojantis gamtiniais žemėlapiais nurodyti sausumos ir Pasaulio vandenyno pasiskirstymo ypatumus Žemėje.	2.5.1. Apibūdinti sausumos reljefo formas (kalnai ir lygumos), nurodyti jų pavyzdžių. 2.5.2. Įvardyti svarbiausias vandenynų dugno reljefo formas (povandeninis žemyno pakraštys, vandenyno guolis, vandenynų vidurio kalnagūbriai) ir jas apibūdinti.
2.6. Remiantis orų temperatūrų duomenimis apskaičiuoti vidutinę paros, mėnesio arba metinę temperatūrą, temperatūros amplitudę. Nustatyti ryšį tarp geografinės platumos, Saulės spinduliuotės kiekio ir oro temperatūros.	2.6.1. Paaiškinti atmosferos reikšmę gyvajai gamtai ir žmogui. 2.6.2. Nurodyti apatinio atmosferos sluoksnio oro sudėtį, įvardyti pagrindinius atmosferos sluoksnius. Paaiškinti stratosferinio ozono reikšmę. 2.6.3. Nurodyti Žemės ašies pasvirimo įtaką Saulės spinduliuotės pasiskirstymui Žemės rutulyje ir šilumos juostų susidarymui. 2.6.4. Nurodyti veiksnius lemiančius oro temperatūrą ir paaiškinti paros bei metinį jos režimą skirtingose geografinėse platumose. 2.6.5. Paaiškinti atmosferos slėgio juostų susidarymo priežastis, nurodyti jų įtaką atmosferos cirkuliacijai. 2.6.6. Paaiškinti pastovių, sezoninių ir vietinių vėjų susidarymą bei jų įtaką orams.

2.7. Naudojantis klimato žemėlapiais paaiškinti orų temperatūrų ir kritulių geografinio pasiskirstymo dėsningumus.	2.7.1. Paaiškinti klimata lemiančių veiksnių (geografinės platumos, nuotolio nuo jūros, vandenyno srovių, aukščio virš jūros lygio, reljefo, vyraujančių vėjų) poveikį orų temperatūroms ir kritulių kiekiui.
2.8. Remiantis sinoptiniu žemėlapiu mokėti apibūdinti orus.	2.8.1. Paaiškinti ciklono ir anticiklono susidarymo priežastis, nurodyti būdingus orus ciklonuose ir anticiklonuose. Apibūdinti atmosferos frontus (šiltas, šaltas) ir orus juose. 2.8.2. Paaiškinti skirtingų orų masių įtaką Europos ir Lietuvos orams ir klimatui. 2.8.3. Nurodyti, kokie orų stebėjimai atliekami meteorologijos stotyse ir paaiškinti orų prognozių sudaromą.
2.9. Analizuojant statistinius klimato duomenis pateiktus klimatogramose, kreivėse ar lentelėse apibūdinti klimato juostas.	2.9.1. Apibūdinti pagrindines ir tarpines klimato juostas. 2.9.2. Nurodyti jūrinio ir žemyninio klimato tipų pagrindinius ypatumus.
2.10. Nagrinėjant įvairius informacijos šaltinius kritiškai vertinti žmogaus įtaką klimatui.	2.10.1. Apibūdinti atmosferos reiškinius (sausros, liūtys, atogrąžiniai ciklonai, viesulai ir kt.) sukeliančias stichines nelaimes, pateikti jų pasireiškimo pavyzdžių. 2.10.2. Apibūdinti atmosferos taršos šaltinius, paaiškinti žmogaus ūkinės veiklos įtaką klimato kaitai.
2.11. Analizuojat ir lyginant įvairius informacijos šaltinius apibūdinti Pasaulio vandenyno vandens savybes, paaiškinti Pasaulio vandenyne vykstančius dinامينius procesus, vertinti jų reikšmę gamtai ir žmogui.	2.11.1. Nurodyti Pasaulio vandenyno sudėtinės dalis, pateikti jų pavyzdžių. 2.11.2. Paaiškinti Pasaulio vandenyno vandens savybes (temperatūra, druskingumas), analizuoti jų keitimąsi priklausomai nuo geografinės platumos ir kitų veiksnių. 2.11.3. Paaiškinti vandenyne vykstančius dinامينius procesus (bangos, cunamiai, potvyniai ir atoslūgiai, šiltosios ir šaltosios srovės), nurodyti jų susidarymo priežastis ir įtaką gamtai ir žmogui. 2.11.4. Paaiškinti bangų poveikį krantų formavimuisi (abrazija ir akumuliacija).
2.12. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais vertinti sausumos vandenų geografinį pasiskirstymą, tarpusavio ryšius, naudojimo ir apsaugos galimybes.	2.12.1. Įvardinti hidrografinius elementus (upynas, upių baseinas, vandenskyra) sieti upių vandeningumą su klimato ypatumais. 2.12.2. Paaiškinti upės atliekamo darbo ypatumus: kalnuose ir lygumose, aukštupyje ir žemupyje. 2.12.3. Nurodyti ežerų kilmę ir jų pasiskirstymą Žemėje. 2.12.4. Nurodyti ilgiausias ir vandeningiausias žemynų upes, didžiausius krioklius, didžiausius ežerus ir svarbiausius kanalus. 2.12.5. Paaiškinti pelkių susidarymo sąlygas, nurodyti jų reikšmę žmogui ir gamtai. 2.12.6. Nagrinėti požeminių vandenų (dirvožemio, gruntinių, tarpsluoksnių) susidarymo sąlygas, termines ir chemines savybes. Nurodyti požeminių vandenų ūkinį panaudojimą ir taršos problemas.
2.13. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais apibūdinti geografinės sferos struktūrą. Sieti tarpusavyje aplinkos komponentus ir reiškinius.	2.13.1. Įvardyti gamtinio komplekso (ekosistemos) komponentus, pateikti jų ryšių pavyzdžius. Nurodyti skirtumus tarp gamtinių ir antropogeninių kraštovaizdžių. 2.13.2. Apibūdinti biosferos ribas. Įvardyti pagrindines geografines zonas (biomus) ir nurodyti jų augalijos bruožus. 2.13.3. Nurodyti dirvodaros veiksnius ir paaiškinti, kaip

	susidaro dirvožemis. 2.13.4. Įvardyti Lietuvos derlingiausius bei mažiau derlingus dirvožemius, nurodyti jų pasiskirstymą.
2.14. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais įvertinti teigiamą ir neigiamą ūkinės veiklos įtaką aplinkai.	2.14.1. Nurodyti gamtinės aplinkos (oro, vandenų, dirvožemio) taršos šaltinius ir priemones šios taršos mažinimui. 2.14.2. Paaiškinti ūkinės veiklos įtaką natūraliai geografinių zonų augalijai, nurodyti miškų kirtimo problemą ir pateikti pavyzdžių. 2.14.3. Paaiškinti Lietuvos saugomų teritorijų kategorijas – konservacinio prioriteto (rezervatai, draustiniai bei gamtos ir kultūros paveldo objektai) ir kompleksinio saugojimo teritorijas (nacionaliniai ir regioniniai parkai) pateikti jų pavyzdžių. Pateikti svarbiausių pasaulyje nacionalinių parkų pavyzdžius.
2.15. Naudojantis gyventojų skaičiaus statistiniais duomenimis, sudaryti gyventojų skaičiaus kaitos kreives, jas analizuoti, lyginti ir daryti išvadas.	2.15.1. Nurodyti gyventojų skaičių Lietuvoje ir pasaulyje. 2.15.2. Įvardyti gyventojų skaičiaus kitimo priežastis, pateikti pavyzdžių. 2.15.3. Nurodyti problemas siejamas su gyventojų skaičiaus mažėjimu ar gausiu augimu (aprūpinimas maistu, būstu, darbu, darbo jėgos trūkumas, socialinė rūpyba, didelis tankis). 2.15.4. Paaiškinti netolygaus gyventojų pasiskirstymo Žemėje priežastis.
2.16. Naudojantis statistiniais duomenimis ir grafine medžiaga, atlikti pateiktos šalies ar regiono gyventojų sudėties ir demografinius požymius analizę.	2.16.1. Paaiškinti gyventojų sudėties įvairovę (etniniu (tautiniu), religiniu ir demografiniu aspektu). 2.16.2. Nurodyti demografinės (gyventojų) politikos svarbiausias sritis (šeimos planavimas, sveikata, migracijos ir darbas), išskirti esminius jų bruožus. 2.16.3. Palyginti ekonomiškai stipresnių ir silpnesnių šalių demografinę sudėtį, paaiškinti skirtumų priežastis.
2.17. Naudojantis įvairiais informaciniais šaltiniais analizuoti tarpvalstybines gyventojų migracijas.	2.17.1. Nurodyti migracijų rūšis ir pateikti priverstinės bei savanoriškos migracijos pavyzdžių. 2.17.2. Paaiškinti tarpvalstybines lietuvių migracijas XX–XXI a., nurodyti jų priežastis ir pasekmes.
2.18. Naudojantis statistiniais duomenimis, vertinti socialinės gyventojų raidos rodiklių kitimą.	2.18.1. Nurodyti gyvenimo kokybės rodiklius (požymius), paaiškinti jų pokyčių priežastis. 2.18.2. Palyginti gyvenimo kokybės rodiklius (žmogaus socialinės raidos indekso (ŽSRI), švietimo ir mokslo lygio) skirtingos socialinės ekonominės raidos šalyse ar regionuose.
2.19. Naudojantis žemėlapiais, schemomis ar kitais informacijos šaltiniais, įvertinti kaimo ir miesto gyvenviečių gamtinę ir socialinę aplinką.	2.19.1. Nurodyti gyvenviečių įvairovę, paaiškinti jų išsidėstymo priežastis. 2.19.2. Apibūdinti kaimo ir miesto gyvenvietes bei nurodyti šiuolaikinės urbanizacijos tendencijas. 2.19.3. Nurodyti miestų funkcijas (politines, gavybos ar perdirbimo pramonės, transporto, mokslo, kultūros, turizmo, finansų), pateikti pavyzdžių.
2.20. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, analizuoti svarbiausius valstybės elementus, jų kaitą, svarstyti galimas pasekmes kintant aplinkybėms	2.20.1. Nurodyti valstybės elementus (teritoriją ir sienas, gyventojai, valdžia ir tarptautinis pripažinimas), juos apibūdinti Lietuvos pavyzdžiu. 2.20.2. Grupuoti valstybes pagal geografinę padėtį, pagrindinius valstybės elementus, valdymo ypatumus, tautinę

(veiksniams).	sudėtį.
2.21. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, vertinti valstybės geopolitinę padėtį.	2.21.1. Nurodyti geopolitinės padėties svarbą valstybei. 2.21.2. Apibūdinti Lietuvos geopolitinę padėtį, nurodyti svarbiausius padėties kaitos veiksnus.
2.22. Pagal pateiktus rašytinius ir (ar) grafinius šaltinius, vertinti politinio žemėlapių pokyčius, išskirti priežastis, procesus ir rezultatus. Sekti pasaulyje vykstančius politinius įvykius, aiškinti jų priežastis.	2.22.1. Nurodyti pasaulio politinio žemėlapių objektus (nepriklausomos valstybės) ir subjektus (priklausomos teritorijos). 2.22.2. Nurodyti karinių konfliktų židinius bei priežastis (grobimas, nepriklausomybės siekimas, etninių grupių interesai, kolonijų padalinimas, gamtos ištekliai, religiniai, politiniai ir ekonominiai nesutarimai), tarptautinio terorizmo grėsmės. 2.22.3. Įvardyti pasaulio politines organizacijas: Jungtines Tautas (JT), Šiaurės Atlanto sutarties organizaciją (NATO), nurodyti jų tikslus.
2.23. Analizuojant šalių bei regionų ūkio statistinius duomenis, vertinti ūkio šakų ir sektorių struktūrą.	2.23.1. Paaiškinti pasaulio ūkio šakų ir sektoriaus sudėtį. 2.23.2. Nurodyti tarptautinių kompanijų, integracinių susivienijimų ir ekonominių organizacijų (Naftą eksportuojančių šalių organizacijos (OPEC), Pasaulio prekybos organizacijos (PPO)) reikšmę pasaulio ūkiui.
2.24. Pagal pateiktus statistinius duomenis, atlikti šalies ūkio kaitos analizę, pateikti išvadas.	2.24.1. Apibūdinti ekonomikos sistemas, nurodyti skirtingų ekonomikos sistemų šalių pavyzdžių. 2.24.2. Paaiškinti svarbiausius bendruosius ekonomikos rodiklius (bendrasis vidaus produktas (BVP), nedarbo lygis, eksportas, importas, prekybos balansas).
2.25. Naudojantis pateiktais informacijos šaltiniais, sieti ūkio šakų išdėstymą su gamtos išteklių pasiskirstymu.	2.25.1. Apibūdinti gamtos ir žmogaus sukurtus pasaulio ūkio išteklius, nustatyti jų geografinį pasiskirstymą ir reikšmę atskirų valstybių, regionų ūkiui.
2.26. Naudojantis pateiktais informacijos šaltiniais, įvertinti agroklimatinių sąlygų įtaką žemės ūkio plėtojimui.	2.26.1. Apibūdinti žemės ūkio organizavimo būdus, jų taikymą skirtingose šalyse ir skirtingose gamtos sąlygose. 2.26.2. Paaiškinti pagrindinės žemės ūkio krypties (augalininkystės, gyvulininkystės) pasirinkimą, specializaciją ir produktyvumą, pateikti pavyzdžių.
2.27. Naudojantis įvairiais informaciniais šaltiniais vertinti pramonės šakų plėtojimą šalyje ar regione.	2.27.1. Paaiškinti pramonės išdėstymo veiksnus. 2.27.2. Nurodyti pramonės šakų (energetika, metalurgija, mašinų gamyba, chemijos, maisto pramonė) plėtojimo regionus.
2.28. Analizuoti paslaugų infrastruktūrą šalyje ar regione, sieti ją su gamtos sąlygomis ir šalies ekonominiu pajėgumu.	2.28.1. Paaiškinti paslaugų rūšis, jų infrastruktūrą, nurodyti atskirų valstybių paslaugų vaidmenį jų ekonomikai. 2.28.2. Nurodyti gamybinių paslaugų ryšį su bioproductiniu ūkiu ir pramone. 2.28.3. Įvardyti Lietuvoje sukurtus infrastruktūros objektus, sieti juos su teikiamomis paslaugomis.
2.29. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais palyginti ir įvertinti svarbesnių paslaugų (transporto, prekybos, finansų) reikšmę ūkio plėtojimui.	2.29.1. Apibūdinti transporto sistemą, palyginti transporto rūšis ir numatyti jų reikšmę atskiriems regionams. 2.29.2. Paaiškinti tarptautinės prekybos sistemas. 2.29.3. Nurodyti Lietuvos galimybes plėtoti turizmą, vertinti turizmo išteklius šalyje.
2.30. Atskleisti globalinių problemų įvairovę ir jas lemiančias priežastis.	2.30.1. Paaiškinti globalizacijos procesą, nurodyti jo apimančias sritis.

2.31. Vertinti valstybių integracinius (integracijos) procesus.	2.31.1. Apibūdinti Europos Sąjungos (ES) geografinę erdvę. 2.31.2. Nurodyti Lietuvos integraciją į tarptautinius susivienijimus, išskirti privalumus ir trūkumus.
3. Geografiniai tyrimai	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Nusiteikimas vertinti ir daryti sprendimus, remiantis išsamia ir visapuse informacija, kritišku požiūriu į informavimo priemones; Sieti savo gyvenimo patirtį su geografinės aplinkos pažinimu.	
Esminis gebėjimas: Apibūdinant valstybę, regioną išryškinti jo gamtinius ir socialinius savitumus, išskirti problemas. Pagal pavyzdį sudaryti tyrimo planą ir jį atlikti.	
3.1. Susieti geografiją su kitais mokslais. Vertinti senosios ir šiuolaikinės geografijos svarbą pasaulio pažinimui.	3.1.1. Nurodyti senosios ir šiuolaikinės geografijos svarbą pasaulio pažinimui. 3.1.2. Pateikti geografinių žinių praktinio panaudojimo pavyzdžių. 3.1.3. Nurodyti šiuolaikinius geografinius tyrimus sausumoje ir vandenyne.
3.2. Savarankiškai pasirinkti tinkamus metodus, būdus ir priemones tyrimui atlikti, spręsti problemas ir iš gautų duomenų daryti išvadas.	3.2.1. Apibūdinti geografijos pažinimo metodus (stebėjimas, aprašymas, palyginimas, kartografavimas). 3.2.2. Paaiškinti atlikto tyrimo pranašumus ir trūkumus, jausti atsakomybę už atlikto darbo rezultatus.
3.3. Remiantis įvairiais informacijos šaltiniais apibūdinti Lietuvos ir Europos regionus politiniu, gamtiniu, socialiniu ir ekonominiu aspektu.	3.3.1. Nusakyti pasaulio rajonavimo ir išskyrimo principus (istorinius, gamtinius, socialinius, ekonominius, politinius). 3.3.2. Įvardyti Lietuvos ir Europos regionus, nurodyti svarbiausius jų politinius, gamtinius, socialinius ir ekonominius aspektus.
3.4. Remiantis informacijos šaltiniais apibūdinti pasirinktą regioną ar valstybę gamtiniu ir visuomeniniu aspektu. Savarankiškai daryti pagrįstas šaltinių analize išvadas.	3.4.1. Nurodyti regiono ar valstybės geografinę padėtį, gamtą, gyventojus, ūkį.
3.5. Sieti ir vertinti globalines, regionines, vietines problemas su asmenine žmogaus atsakomybe.	3.5.1. Įvardyti globalines problemas (demografinės, ekologinės, socialinės) ir nurodyti jų pavyzdžius.

6.4.1.2. Turinio apimtis

6.4.1.2.1. Geografinis pažinimas. Geografijos apibrėžtis. Geografijos mokslo vieta mokslų sistemoje. Geografinė sfera ir geografinė aplinka. Geografijos idėjų raida. Svarbiausi geografijos mokslo raidos etapai plėtojant geografinę akiratį. Naujausi geografiniai atradimai sausumoje ir vandenyne. Geografinės informacijos sistemos (GIS). GIS samprata. Geografinės informacijos kaupimas ir analizė. Geografinė informacija internete, jos paieška, naudojimas, kūrimas, perdavimas. Kartografijos pagrindai. Kartografijos samprata. Žemėlapiai ir jų savybės. Žemėlapių elementai. Kartografinių kūrinių įvairovė ir jų panaudojimas. Kartografinių kūrinių įvairovė ir jų panaudojimas. Elektroninių žemėlapių galimybės (interaktyvūs, animacija).

6.4.1.2.2. Gamtinė geografija. Žemės vidinė sandara ir paviršius. Žemės forma ir dydis. Žemės sukimasis apie savo ašį ir judėjimas aplink Saulę. Žemės kilmė ir vidinė sandara. Žemės plutos uolienos ir mineralai. Litosfera ir plokščių tektonika. Žemės paviršių keičiantys procesai: vidiniai ir išoriniai, jų sukeltos stichinės nelaimės. Žemės paviršiaus įvairovė (sausumos ir vandenyno dugno). Paviršiaus formos. Atmosfera, klimatas, orai. Atmosferos sudėtis ir struktūra.

Saulės spinduliuotės ir šilumos pasiskirstymas Žemėje. Oro temperatūra. Bendroji atmosferos cirkuliacija. Atmosferos slėgis ir vėjas. Atmosferos drėgmė. Kritulių pasiskirstymas Žemės rutulyje. Oro masės, ciklonai ir anticiklonai. Atmosferos frontai. Orai ir jų savybės. Klimato juostos ir tipai. Lietuvos klimatas. Klimato kaita ir stichinės nelaimės. Pasaulio vandenynas ir sausumos vandenys. Hidrosferos sudėtis. Pasaulio vandenynas ir jo dalys. Pasaulio vandenyno vandens savybės ir judėjimas. Paviršiniai ir požeminiai sausumos vandenys, jų paplitimas, panaudojimas ir apsauga. Lietuvos sausumos vandenys. Geografinė sfera ir jos dėsningumai. Geografinė sfera. Dirvožemiai. Sausumos geografinės zonos. Ūkinės veiklos poveikis gamtinei aplinkai. Gamtos apsauga. Saugomos teritorijos.

6.4.1.2.3. Visuomeninė geografija. Gyventojai ir gyvenvietės. Gyventojų skaičius ir pasiskirstymas. Pagrindinės gyventojų demografinės charakteristikos. Gyventojų sudėtis. Migracijos. Demografinė politika. Gyventojų gyvenimo kokybė. Gyvenviečių raida. Urbanizacija (miestėjimas). Politinė geografija. Geopolitika. Valstybės sudėtis. Valstybių klasifikacija. Politiniai ir ekonominiai susivienijimai. Pasaulio politinio žemėlapių pokyčiai. Kariniai konfliktai. Pasaulio ūkis. Pasaulio ūkio sudėtis ir ištekliai. Svarbiausi valstybių ūkio rodikliai. Bioprodukcinis ūkis. Energetika. Pramonė. Paslaugos. Tarptautiniai ekonominiai santykiai. Globalizacija. Globalizacija ir integracija. Europos Sąjunga (ES).

6.4.1.2.4. Regioninė geografija. Regionai ir subregionai. Pasaulio rajonavimas. Lietuvos ir Europos regionai. Globalinių problemų geografiniai aspektai.

6.4.1.3. Vertinimas

Toliau pateikiami apibendrinti kokybiniai mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų vertinimo aprašai. Pagal juos mokytojas numato mokinių pasiekimų vertinimo kriterijus. Patenkinamas lygis, įvertinant pažymiu, atitinka 4-5, pagrindinis – 6-8, aukštesnysis 9-10 balų.

6.4.1.3.1. Mokinių pasiekimų lygių požymiai.

Lygiai Pasiekimų sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
1. Žinios ir supratimas	Taisyklingai, tačiau ne visada tiksliai vartoja geografijos sąvokas ir terminus, bando sieti aiškinant gamtinius ir visuomeninius reiškinius ir procesus.	Vartoja šio kurso medžiagoje nagrinėjamas pagrindines sąvokas, jas paaiškina, nagrinėdami gamtinius ir visuomeninius reiškinius ir procesus. Įgytas esmines žinias sieja kasdieniame gyvenime.	Prasmingai vartoja šio kurso medžiagoje nagrinėjamas sąvokas aiškinant gamtinius ir visuomeninius reiškinius ir procesus. Įgytas žinias sieja kasdieniame gyvenime ir pritaiko naujose situacijose.
2. Taikymas	Atlieka nesudėtingas geografijos užduotis, geba naudotis bent keliais mokytojo nurodytais informacijos šaltiniais.	Naudojasi geografinės informacijos šaltiniais, juos lygina ir vertina. Savarankiškai bando spręsti kilusias praktinio pobūdžio problemas, bet gautas rezultatas nėra labai išsamus.	Naudojasi įvairiais geografinės informacijos šaltiniais, kritiškai juos vertina. Savarankiškai ir puikiai sprendžia praktinio pobūdžio kilusias problemas.
3. Praktiniai ir veiklos	Atlikdami užduotis, daro paprasčiausias išvadas, gautus rezultatus pateikia kitiems. Naudojantis	Savarankiškai atlieka tyrimus, moka naudotis įvairiais geografinės informacijos šaltiniais, atsirenka reikiamą ir patikimą informaciją.	Kelia hipotezes ir savarankiškai pasirinkdamas tinkamus informacijos šaltinius, atlieką tyrimus. Atlikę darbą,

	pavyzdžiu atlieką tyrimą, tačiau ribotai naudojami geografinės informacijos šaltiniais. Atlikę darbą, padaro kelias neišsamias išvadas.	Atlikę darbą pateikia išvadas, nurodo, kas sekėsi ir kas nepavyko. Gautus rezultatus apiformina ir perteikia kitiems.	padaro išvadas, nurodo, kas sekėsi ir kas nepavyko, geba pateikti racionalų sprendimo būdą problemoms spręsti. Gautus rezultatus įvairiomis formomis perteikia kitiems.
4. Komunikavimas	Ne visada geba išsakyti mintis žodžiu ir raštu, nes trūksta dalykinių žinių. Diskutuoja įvairiais geografiniais klausimais, ne visuomet randa argumentų savo nuomonei pagrįsti. Mokytojo arba klasės draugų padedami analizuoja, interpretuoja elementarią žodinę ir nežodinę informaciją. Mokytojo arba klasės draugų padedami parengia nesudėtingus pranešimus atsižvelgiant į adresatą. Ne visada sugeba reaguoti į pastabas ar kritiką.	Geba nesunkiai išsakyti mintis žodžiu ir raštu. Diskutuoja įvairiais geografiniais klausimais, tačiau kartais trūksta tinkamų argumentų savo nuomonei pagrįsti. Savarankiškai analizuoja, interpretuoja, vertina nesudėtingą geografinio pobūdžio informaciją. Savarankiškai planuoja, modeliuoja geografinio pobūdžio pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, tinkamai vartoja įvairias žodinės ir nežodinėsraiškos formas. Geba bendrauti ir išklausti kitus, stengiasi atsižvelgti į kritiką ir pastabas.	Geba puikiai išsakyti mintis žodžiu ir raštu. Diskutuoja įvairiais geografiniais klausimais, argumentuoja savo nuomone. Savarankiškai analizuoja, interpretuoja, vertina įvairaus pobūdžio geografinę informaciją. Kūrybingai planuoja, modeliuoja ekonominius, finansinius ar verslo pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, tinkamai vartojant įvairias žodinės ir nežodinėsraiškos formas. Geba puikiai bendrauti ir išklausti kitus, priima kritiką.
5. Mokėjimas mokytis	Kelia trumpalaikius geografijos mokymosi tikslus, uždavinius ir mokytojo padedami planuoja mokymosi veiklą. Pastebi tik paprasčiausias sąsajas tarp mokymosi medžiagos ir turimos patirties. Pasirenka ir mokosi iš keleto informacijos šaltinių. Geba	Savarankiškai kelia nesudėtingus geografijos mokymosi tikslus, uždavinius ir planuoja mokymosi veiklą. Taiko tinkamus būdus atlikti užduočiai. Geba mokytis individualiai, grupėje, klasėje. Sieja naują mokymosi medžiagą ar patirtį su tuo, kas jau žinoma, patirta, mokosi iš įvairių informacijos šaltinių.	Savarankiškai organizuoja savo mokymąsi ir tinkamai planuoja mokymosi veiklą. Siekdami mokymosi tikslų, pasirenka tinkamiausius mokymosi būdus ir informacijos šaltinius. Puikiai geba mokytis individualiai, grupėje, klasėje. Savarankiškai sieja naują mokymosi

	tvarkyti nesudėtingą informaciją: rasti, suprasti, pasirinkti ir bando ją vertinti.	Geba tvarkyti informaciją: rasti, suprasti, pasirinkti, sisteminti ir vertinti.	medžiagą ar patirtį su tuo, kas jau žinoma, patirta. Tikslingai pasirenka ir mokosi iš įvairių informacijos šaltinių, geba tvarkyti informaciją: rasti, pasirinkti ir vertinti.

6.4.2. Išplėstinis kursas

6.4.2.1. Mokinių pasiekimai

Šiame skyriuje aprašomi išplėstinio kurso mokinių pasiekimams keliami reikalavimai. Lentelėje aprašoma, kokios turi būti mokinių žinios ir supratimas, kokie ugdomi gebėjimai visoms veiklos sritims; vėliau nurodoma turinio apimtis: užrašoma tema ir atskleidžiama jos apimtis. Skyriaus pabaigoje pateikiamas mokinių pasiekimų lygių požymių aprašas.

1. Orientavimasis erdvėje ir žemėlapyje	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Skatinti mokinius naudotis įvairiais kartografijos kūrinių, kaip patikimais geografinės informacijos šaltiniais. Esminis gebėjimas: Orientuotis geografinėse erdvėse (lokalinė, regioninė ir globalinė), siėti jas ir nurodyti glaudžius tarpusavio ryšius.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Remiantis orientavimosi vietovėje ir žemėlapyje būdais bei priemonėmis, nustatyti geografinių objektų padėtį. Naudojantis žemėlapiu matematiniais pagrindais, išmatuoti atstumus, nustatyti pasaulio (horizonto) kryptis, azimutus, objektų geografinę padėtį ir geografines koordinates.	1.1.1. Įvardyti orientavimosi vietoje ir žemėlapyje būdus (pagal žemėlapi, vietovės orientyrus, pasaulio (horizonto) kryptis, azimutus ir atstumus), tam reikalingas priemones (kompasas, visuotinės padėties nustatymo sistemos imtuvai (GPS)) bei jų panaudojimo galimybes.
1.2. Remiantis laiko juostų žemėlapiu nustatyti įvairių vietovių vietinį laiką, apskaičiuoti skirtingų vietovių laiko skirtumus.	1.2.1. Nurodyti datos keitimosi linijos, vietos, juostinio, pasaulio, vasaros laiko sampratą, nurodyti jų poreikį ir paskirtį.
1.3. Remiantis žemėlapių klasifikavimo būdais pagal mastelį bei tematiką grupuoti žemėlapius.	1.3.1. Nurodyti žemėlapių požymius, apibūdinti žemėlapių sudarymo šaltinius. 1.3.2. Nurodyti žemėlapių klasifikavimo požymius (mastelis, tematika), apibūdinti žemėlapių skirstymo pagal mastelį ir tematiką.
1.4. Analizuoti ir apibūdinti vaizduojamą teritoriją plane ir žemėlapyje. Naudojantis šaltiniais, sudaryti maršrutą vietovės plane.	1.4.1. Įvardyti pagrindinius žemėlapių elementus (matematiniai, kartografiniai vaizdo, pagalbiniai ir papildomieji), nurodyti jų paskirtį. 1.4.2. Įvardyti žemėlapių kartografines projekcijas (ritininė, kūginė, azimutinė), nurodyti jų sudarymo būdą ir paskirtį. 1.4.3. Paaiškinti kartografinio vaizdo iškraipymo priežastis ir pasekmes. 1.4.4. Įvardyti pagrindines sutartinių ženklų grupes (nemasteliniai, masteliniai (plotiniai) ir linijiniai), nurodyti jų paskirtį.
1.5. Laisvai orientuotis geografinėse erdvėse (lokalioje, regiono ir	1.5.1. Paaiškinti svarbiausias geografinio pažinimo objektus (aplinka, teritorija, regionas).

globalioje), gebėti jas sieti ir lyginti.	
1.6. Naudojantis geografinės informacijos sistemomis (GIS), interaktyviais žemėlapiais mokėti susirasti geografinę informaciją, ją vertinti ir sisteminti.	1.6.1. Nustatyti geografinės informacijos priklausomybę įvairioms GIS dalims (duomenų rinkimas, apdorojimas ir rezultatų pateikimas), nurodyti jų funkcijas ir paskirtį. 1.6.2. Nurodyti šiuolaikinės kartografinės informacijos panaudojimo galimybes.
2. Gamtinių ir visuomeninių procesų analizė.	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Nusiteikimas vertinti ir daryti sprendimus, remiantis išsamia ir visapuse informacija, kritišku požiūriu į visuomenės informavimo priemonių veiklą. Pagarbus, tausojantis santykis su gamtine ir socialine aplinka, gyvybe, jos įvairove bei nusiteikimas keisti gyvenimo būdą, įpročius, ūkinę veiklą, įvertinus jų poveikį aplinkai.	
Esminis gebėjimas: Kritiškai vertinti ir taikyti įvairius informacijos šaltinius, analizuojant gamtinius ir visuomeninius reiškinius ir procesus, sprendžiant socialines, politines, ekonomines, aplinkosaugines problemas; apibendrinti informaciją ir įvairiomis formomis perteikti ją kitiems.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Analizuojant informacijos šaltinius vertinti, kokią įtaką geografiniai aplinkai turi Žemės ašinis ir orbitinis judėjimas.	2.1.1. Nusakyti Žemės vietą Saulės sistemoje, nurodyti Žemės padėties išskirtinius bruožus. 2.1.2. Įvardyti svarbiausias Žemės formos ir dydžio charakteristikas. 2.1.3. Paaiškinti Žemės ašies pasvirimo, ašinio ir orbitinio judėjimo įtaką geografiniams dėsningumams (dienos ir nakties, metų laikų, potvynių ir atoslūgių kaita).
2.2. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, apibūdinti Žemės vidinės sandaros dalis. Grupuoti uolienas pagal jų kilmę.	2.2.1. Analizuojant Žemės kilmės hipotezes, nurodyti jų panašumus ir skirtumus, rasti ryšius su šiuolaikine Žemės kilmės samprata. 2.2.2. Apibūdinti Žemės vidinės sandaros dalis ir Žemės plutos sluoksnius, lyginti termines ir mechanines jų savybes. Paaiškinti geomagnetinio Žemės lauko egzistavimo priežastis. 2.2.3. Apibūdinti magminių, nuosėdinių ir metamorfinių uolienų susidarymo sąlygas, paaiškinti uolienų kaitos ciklą. 2.2.4. Paaiškinti Lietuvos gelmių sudėtį, apibūdinti jų susidarymo sąlygas, nurodyti naudingųjų iškasenų paplitimo dėsningumus.
2.3. Naudojantis tektonikos žemėlapiu (kartoschema) paaiškinti litosferos plokščių judėjimo kryptis ir nurodyti jų pasekmes. Sieti tektonines struktūras su dabartiniu paviršiumi, pateikti jų pavyzdžių. Mokėti skaityti geochronologinę lentelę, sieti ją su Žemės plutos raida.	2.3.1. Pagal geochronologinę lentelę įvardyti geologines eras, išskirti svarbiausius įvykius, vykusius įvairiais geologiniais laikotarpiais. 2.3.2. Nurodyti litosferos plokščių sandaros bruožus, įvardinti jų judėjimo priežastis, apibūdinti litosferos plokščių sandūras ir jų pasekmes. 2.3.3. Įvardyti pagrindines tektonines struktūras (platforma, raukšlinė sritis), sieti jas su reljefu.
2.4. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, vertinti vidinių procesų poveikį paviršiui, nurodyti jų pasireiškimo rajonus.	2.4.1. Nurodyti Žemės seismines juostas, išskirti jose aktyvių ugnikalnių sritis. 2.4.2. Įvardyti skirtingų tipų ugnikalnius, apibūdinti vulkanizmo reiškinius (geizeriai, karštos versmės, fumarolės), pateikti jų pasireiškimo pavyzdžių. 2.4.3. Įvardyti priemones, kurios sumažintų žalą žemės drebjimo ir ugnikalnių išsiveržimo metu.
2.5. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, vertinti išorinių procesų poveikį paviršiui, nurodyti svarbiausius jų pasireiškimo rajonus.	2.5.1. Apibūdinti dūlėjimo tipus, nurodyti jų pasekmes. Paaiškinti dūlėjimo procesų ypatumus įvairiose geografinėse zonose. 2.5.2. Apibūdinti procesus, vykstančius kalnų šlaituose (nuobirynas, nuošliauža, selė, lavina), nurodyti galimas

	priemonės apsisaugoti nuo jų. 2.5.3. Paaiškinti paviršiaus išlyginimą dėl dūlėjimo, denudacijos ir akumuliacijos. 2.5.4. Apibūdinti erozijos tipus (vandens, vėjo, ledo) ir nurodyti galimą žalą dėl vandens bei vėjo erozijos (defliacijos), įvardyti priemonės jai mažinti. 2.5.5. Paaiškinti eolinius procesus, nurodyti jų suformuotas reljefo formas. 2.5.6. Paaiškinti Žemės paviršiaus formų ryšius su ledynų ardomyje veikla ir akumuliaciniais dariniais. 2.5.7. Apibūdinti paskutinį kvartero apledėjimą, nurodyti jo paplitimo teritorijas, paaiškinti įtaką dabartiniam reljefui. 2.5.8. Įvardyti karstinių procesų priežastis, nurodyti jų pasekmes ir pasireiškimo teritorijas. 2.5.9. Nurodyti tekančio vandens ir karstinių procesų poveikį Lietuvos reljefui.
2.6. Naudojantis gamtiniais žemėlapiais, nurodyti sausumos ir vandenynų reljefo formas, jų paplitimo dėsninumus.	2.6.1. Nurodyti svarbiausias sausumos reljefo formas (lygumos, kalnai) ir jų išsidėstymo ypatumus. Įvardyti didžiausius žemynų kalnus ir lygumas. 2.6.2. Nurodyti svarbiausias vandenynų dugno reljefo formas (povandeninis žemyno pakraštys, vandenyno guolis, vandenynų vidurio kalnagūbriai), apibūdinti jų bruožus.
2.7. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, vertinti atmosferos reikšmę gyvajai gamtai ir žmogui.	2.7.1. Paaiškinti atmosferos reikšmę gyvajai gamtai ir žmogui. 2.7.2. Paaiškinti, kaip Žemės atmosferos raida susijusi su geologiniais ir biologiniais procesais. 2.7.3. Įvardinti pagrindinius atmosferos sluoksnius, nurodyti apatinio atmosferos sluoksnio (troposferos) oro sudėtį, 2.7.4. Apibūdinti troposferą, paaiškinti jos reikšmę geografiniai sferai. Paaiškinti, kaip susidaro stratosferos sluoksnyje ozonas, nurodyti jo reikšmę.
2.8. Remiantis oro temperatūros duomenimis, apskaičiuoti vidutinę paros, mėnesio arba metinę temperatūrą, temperatūros amplitudę. Nustatyti ryšį tarp geografinės platumos, Saulės spinduliuotės kiekio ir orų temperatūros.	2.8.1. Nurodyti Žemės ašies pasvirimo įtaką Saulės spinduliuotės pasiskirstymui Žemės rutulyje ir šilumos juostų susidarymui. 2.8.2. Įvardyti bendrosios Saulės spinduliuotės sudėtinės dalis, nurodyti jos kiekiui įtakos turinčius veiksnius (debesuotumas, oro drėgnis). 2.8.3. Nurodyti veiksnius, kurie lemia orų temperatūrą ir paaiškinti paros bei metinį jos režimą skirtingose geografinėse platumose.
2.9. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, apibūdinti orų srautų ir atmosferos apytakos ratų susidarymo priežastis.	2.9.1. Paaiškinti atmosferos slėgio juostų susidarymo priežastis, nurodyti jų įtaką atmosferos cirkuliacijai. 2.9.2. Paaiškinti pastovių, sezoninių ir vietinių vėjų susidarymą ir jų įtaką orams. 2.9.3. Įvardyti ūkio šakas, kurioms svarbūs vėjo krypties ir greičio tyrimai.
2.10. Remiantis pateiktais kritulių kiekio (r) ir garingumo (E) duomenimis, įvertinti apskaičiuoti žemės paviršiaus įdrėkimo koeficientą ($K = r : E$).	2.10.1. Įvardyti vandens garų kondensacijos ir sublimacijos priežastis, nurodyti šių procesų sukeltus reiškinius. 2.10.2. Paaiškinti kritulių geografinio pasiskirstymo dėsninumus, nustatyti ryšį tarp kritulių kiekio ir oro drėgnio, vandenyno srovių, atmosferos cirkuliacijos, reljefo. 2.10.3. Nurodyti drėgniausias ir sausiausias Žemės rutulio ir Lietuvos vietas, paaiškinti jų susidarymo priežastis.
2.11. Remiantis sinoptiniu žemėlapiu, mokėti apibūdinti orus ir pateikti orų prognozę.	2.11.1. Paaiškinti ciklono ir anticiklono susidarymo priežastis, nurodyti būdingus orus ciklono ir anticiklono srityse.

	2.11.2. Apibūdinti atmosferos frontus (šiltas, šaltas, okliuzijos) ir orus juose. 2.11.3. Paaiškinti atogrąžinių ciklonų ir mažųjų atmosferos sukurių susidarymą, nurodyti pasireiškimo teritorijas ir pasekmes. 2.11.4. Paaiškinti oro masių savybių (šiltų, šaltų, sausų ir drėgnų) priklausomybę nuo susidarymo židinio. 2.11.5. Paaiškinti skirtingų orų masių įtaką Europos ir Lietuvos orams ir klimatui. 2.11.6. Nurodyti priežastis, sukeliančias orų kaitą per parą ir per metus. 2.11.7. Išvardyti, kokie orų stebėjimai atliekami meteorologijos stotyse ir paaiškinti, kaip sudaromos orų prognozės vietovėse.
2.12. Analizuoti statistinius klimato duomenis, pateiktus klimatogramose, kreivėse ar lentelėse, apibūdinti klimato juostas, nustatyti ryšį tarp atmosferos cirkuliacijos ir Saulės spinduliuotės.	2.12.1. Apibūdinti pagrindines ir tarpines klimato juostas, nurodant jų geografinį išsidėstymą, vyraujančias oro mases, klimato elementų (temperatūra, krituliai, vėjas) kaitą per metus. 2.12.2. Nurodyti jūrinio ir žemyninio klimato tipų pagrindinius ypatumus. 2.12.3. Nurodyti Lietuvos ir Europos klimatui įtakos turinčius veiksnius bei paaiškinti klimato skirtumus Lietuvos teritorijoje. 2.12.4. Paaiškinti miesto, kalvoto reljefo, miško ir jūros pakrantės mikroklimato ypatumų kilmę, nurodyti mikroklimato tyrimų reikšmę.
2.13. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, nustatyti ryšį tarp visuotinio klimato šiltėjimo ir orų bei klimato anomalijų pasaulyje ir Lietuvoje.	2.13.1. Apibūdinti atmosferos reiškinius kurie sukelia stichines nelaimes (sausros, liūtys, tropiniai ciklonai, viesulai), pateikti pavyzdžių. 2.13.2. Paaiškinti gamtinių ir antropogeninių veiksnių įtaką klimato kaitai. Nurodyti priemones, kurios leistų sušvelninti žmonių ūkinės veiklos neigiamą įtaką klimatui.
2.14. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, analizuoti hidrosferos reikšmę žmonijai.	2.14.1. Nurodyti hidrosferos sudėtinės dalis, nurodyti hidrosferos reikšmę žmonijai. 2.14.2. Paaiškinti Pasaulio vandenyno kilmę, nurodyti jo sudėtinės dalis, pateikti pavyzdžių.
2.15. Analizuojat ir lyginant įvairius informacijos šaltinius, apibūdinti Pasaulio vandenyno vandens savybes, paaiškinti vandenyne vykstančius dinامينius procesus, vertinti jų reikšmę gamtai ir žmogui.	2.15.1. Paaiškinti Pasaulio vandenyno vandens savybes (temperatūra, druskingumas), analizuoti jų keitimąsi priklausomai nuo geografinės platumos ir kitų veiksnių. 2.15.2. Paaiškinti vandenyne vykstančius dinامينius procesus (bangų, cunamių, potvynių ir atoslūgių, šiltųjų ir šaltųjų srovių), nurodyti jų priežastis ir įtaką gamtai ir žmogui. 2.15.3. Nurodyti bangų poveikį krantų formavimuisi (abrazija ir akumuliacija). 2.15.4. Apibūdinti lagūninius, šcherinius, fiordinius, vatinius, dalmatinius krantų tipus, pateikti pavyzdžių.
2.16. Naudojantis įvairiais informaciniais šaltiniais, vertinti sausumos vandenų geografinį pasiskirstymą, nurodyti jų tarpusavio ryšius bei vertinti racionalaus jų naudojimo ir apsaugos priemones.	2.16.1. Nurodyti sausumos vandenų sudėtinės dalis ir įvardyti hidrografinius elementus (upynas, upės baseinas, vandenskyra). 2.16.2. Paaiškinti upių mitybos, nuotėkio ir vandens režimo ypatumus įvairiose klimato juostose, nurodyti upių naudojimo galimybes. 2.16.3. Nurodyti ežerų kilmę ir pasiskirstymą Žemėje

	lemiančius veiksnus. Nurodyti ežerų ūkinio naudojimo ir taršos problemas. 2.16.4. Paaiškinti pelkių (aukštapelkių ir žemapelkių) susidarymo sąlygas, reikšmę žmogui ir gamtai. 2.16.5. Nagrinėti Lietuvos požeminių vandenų (dirvožemio, gruntinių, tarp sluoksnių) susidarymo sąlygas, termines ir chemines savybes. Nurodyti požeminių vandenų ūkinio panaudojimo ir taršos problemas. 2.16.6. Apibūdinti Baltijos jūros ir Kuršių marių geografinės ypatybės, įvertinti ūkinę reikšmę ir ekologinę būklę.
2.17. Naudojantis informacijos šaltiniais, apibūdinti geografinės sferos struktūrą, remiantis jos geografiniais dėsningumais, paaiškinti geografinės sferos įvairovę. Sieti tarpusavyje aplinkos komponentus ir reiškinius.	2.17.1. Įvardyti gamtinio komplekso komponentus, pateikti jų pavyzdžių. Nurodyti 3 skirtumus tarp gamtinių ir antropogeninių kraštovaizdžių. 2.17.2. Nurodyti gyvųjų organizmų paplitimo ribas Žemėje, paaiškinti ekologinių veiksnių įtaką (šiluma, drėgmė) augalijai ir gyvūnijai. 2.17.3. Įvardyti zoogeografinės sritis, nurodyti joms būdingas gyvūnų rūšis. 2.17.4. Įvardyti geografines zonas, nurodyti pagrindinius jų skiriamuosius bruožus. Paaiškinti, kodėl susidaro azoninės sritys. Paaiškinti vertikaliojo (aukštuminio) zoniškumo dėsningumą (skirtingose platumose).
2.18. Naudojantis informacijos šaltiniais, paaiškinti dirvodaros veiksnus ir procesus. Nurodyti dirvožemio derlingumo priežastis ir apibūdinti derlingiausius bei mažiau derlingus dirvožemius.	2.18.1. Įvardyti dirvodaros veiksnus (klimatas, laikas, reljefas, žmonių veikla), paaiškinti, kaip susidaro dirvožemis. 2.18.2. Paaiškinti dirvodaros procesus (jaurėjimą, velėnėjimą, pelkėjimą), nurodyti juos lemiančius veiksnus. Nurodyti dirvožemių derlingumą lemiančius veiksnus. 2.18.3. Nagrinėjant dirvožemio pjūvį, įvardinti pagrindinius dirvožemių sluoksnius ir paaiškinti jų susidarymą. 2.18.4. Apibūdinti Lietuvos derlingiausius bei mažiau derlingus dirvožemius, nurodyti jų pasiskirstymą.
2.19. Naudojantis informacijos šaltiniais, vertinti ūkinės veiklos poveikį gamtai aplinkai. Nurodyti gamtinės aplinkos taršos šaltinius ir priemones šiai taršai mažinti.	2.19.1. Nurodyti gamtinės aplinkos (oro, vandenų, dirvožemio) taršos šaltinius ir priemones šios taršos mažinimui. 2.19.2. Paaiškinti žmogaus įtaką natūraliai geografinių zonų augalijai, nurodyti miškų kirtimo problemą. 2.19.3. Įvardyti Lietuvos saugomų teritorijų kategorijas – konservacinio prioriteto (rezervatai, draustiniai bei gamtos ir kultūros paveldo objektai) ir kompleksinio saugojimo teritorijas (nacionaliniai ir regioniniai parkai) pateikti 2–3 jų pavyzdžius Lietuvoje. Pateikti svarbiausių pasaulyje nacionalinių parkų 2–3 pavyzdžius, nurodyti jų pagrindinius saugomus objektus (augalai, gyvūnai, kraštovaizdžiai).
2.20. Naudojantis gyventojų skaičiaus statistiniais duomenimis, sudaryti gyventojų skaičiaus kaitos	2.20.1. Nurodyti gyventojų skaičių Lietuvoje ir pasaulyje. Įvardyti gyventojų skaičiaus kitimo priežastis, pateikti pavyzdžių.

kreives remiantis skirtingų valstybių pavyzdžiais, jas analizuoti, lyginti, daryti išvadas.	2.20.2. Nurodyti gyventojų problemas, siejamas su gyventojų skaičiaus mažėjimu ar gausiu augimu (aprūpinimas maistu, būstu, darbu, darbo jėgos trūkumas, socialinė rūpyba, didelis tankumas).
2.21. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, atskleisti ryšį tarp gamtinių, ekonominių veiksnių ir netolygaus gyventojų pasiskirstymo, siūlyti pagrindus, galimus taikyti šalyje apgyvendinimo modelius.	2.21.1. Paaiškinti netolygaus gyventojų pasiskirstymo Žemėje priežastis. 2.21.2. Įvardyti problemas, atsirandančias dėl nevienodo gyventojų pasiskirstymo šalyje ar regione.
2.22. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, sudaryti pagrindą demografinės (gyventojų) politikos planą šalyje (Lietuvos ir kitų šalių pavyzdžiais).	2.22.1. Nurodyti svarbiausias demografines sritis (šeimos planavimo, sveikatos, migracijos ir darbo), išskirti esminius jų bruožus. 2.22.2. Ilustruojant pavyzdžiais, nurodyti naudojamas valdžios priemonės gyventojų skaičiaus reguliavimui, socialinei gerovei, sveikatos priežiūrai, migracijoms skatinti ar riboti.
2.23. Naudojant statistinius duomenis ir grafinę medžiagą, atlikti pateiktos šalies ar regiono gyventojų sudėties analizę pagal demografinius, kultūrinius, ekonominius ir socialinius požymius, pateikti išvadas.	2.23.1. Apibūdinti gyventojų sudėties įvairovę rasiniu, etniniu (tautiniu), religiniu, demografiniu, socialiniu ir ekonominiu aspektu. 2.23.2. Atskleisti ryšius tarp gyventojų sudėties kaitos ir darbo jėgos pokyčių šalyje. 2.23.3. Paaiškinti gyventojų sudėtį ir jos kaitą XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje Lietuvoje.
2.24. Naudojantis pateikta informacija (pvz., gyventojų amžiaus piramide, statistiniais duomenimis), analizuoti gyventojų sudėtį skirtingose šalyse ir regionuose, įvardinti su tuo susijusias problemas.	2.24.1. Nurodyti ekonomiškai stipresnių ir silpnesnių šalių gyventojų sudėties panašumus ir skirtumus, paaiškinti jų priežastis. 2.24.2. Nurodyti demografinės sudėties kaitos (nuo XX a. antros pusės iki dabar) priežastis. 2.24.3. Nurodyti socialinės atskirties šalyje priežastis.
2.26. Vertinti tarpvalstybinės gyventojų migracijos reguliavimo priemonės, modeliuoti jų taikymą regione (skirtingos situacijos šalių). Analizuoti tarpvalstybines lietuvių migracijas XX-XXI a., sieti jas su gyventojų sudėties Lietuvoje problema.	2.26.1. Įvardyti migracijų rūšis ir pateikti priverstinės bei savanoriškos migracijos priežastis. 2.26.2. Nurodyti vidinės ir tarpvalstybinės gyventojų migracijos reguliavimo priemonės. 2.26.3. Išskirti pastarojo meto tarpvalstybines migracijos kryptis, nurodyti kiekvienos jų priežastis. 2.26.4. Paaiškinti tarpvalstybinės migracijos politiką. Paaiškinti tarpvalstybines lietuvių migracijas XX-XXI a., nurodyti priežastis ir pasekmes. 2.26.5. Nurodyti didžiausias pasaulio lietuvių bendruomenes, nurodyti jų susidarymo priežastis. 2.26.6. Nurodyti pabėgėlių problemas, jų atsiradimo priežastis, sieti jas su politiniais ir ekonominiais įvykiais. Siūlyti būdus pabėgėlių problemoms spręsti.
2.27. Naudojantis pateikta statistine ir grafine informacija, rasti ryšius tarp socialinės gyventojų raidos ir gyvenimo kokybės šalyje ar regione.	2.27.1. Atpažinti gyvenimo kokybės rodiklius (požymius), paaiškinti jų pokyčių priežastis. 2.27.2. Palyginti gyvenimo kokybės vertinimus (žmogaus socialinės raidos indekso (ŽSRI), turinės nelygybės, švietimo ir mokslo lygio) skirtingos socialinės raidos šalyse ir regionuose.

2.28. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, įvertinti kaimo ir miesto gyvenviečių gamtinę, socialinę aplinką, numatyti gresiančias problemas, siūlyti jų sprendimo būdus.	2.28.1. Apibūdinti kaimo ir miesto gyvenvietes, nurodyti skirtumus tarp jų ir vienodėjimo tendencijas. Apibūdinti miestiškos gyvensenos bruožus. 2.28.2. Nurodyti gyvenviečių išsidėstymo priežastis bei jų įvairovę šalyse, regionuose. 2.28.3. Išskirti ekonomiškai stiprių ir silpnų šalių miestų problemas, nurodyti jų sprendimo būdus.
2.29. Pavaizduoti principinę miestų išsidėstymo schemą, panaudojant skirtingas funkcijas atliekančius miestus valstybėje, sieti juos tarpusavyje. Numatyti miestų augimo ar susilieimo galimybes.	2.29.1. Nurodyti miestų funkcijas (politinės, administracinės, gavybos ar perdirbimo pramonės, transporto, mokslo, kultūros, turizmo, finansų), pateikti Lietuvos ir pasaulio miestų pavyzdžių. 2.29.2. Paaiškinti kiekybinius ir kokybinius urbanizacijos procesų pokyčius, pateikti pavyzdžių. 2.29.3. Įvardyti didžiausius pasaulio ir atskirų regionų miestus, svarbiausias aglomeracijas.
2.30. Analizuojant ir vertinant įvairius informacijos šaltinius, nurodyti jų skirtumus ir inovacijų įtaką žmonių gyvenimo būdui ir jų ūkiniai veiklai.	2.30.1. Įvardyti esminius kultūros ir civilizacijos bruožus. 2.30.2. Nurodyti gamtinių, socialinių ir ekonominių veiksnių įtaką žmonių gyvenimo būdui.
2.31. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, analizuoti svarbiausių valstybės elementų kaitą, nurodyti galimas pasekmes kintant aplinkybėms (veiksnams). Savarankiškai skirstyti (grupuoti) valstybes pagal jų požymius.	2.31.1. Apibūdinti valstybės elementus (teritorija ir sienos, gyventojai, valdžia ir tarptautinis pripažinimas). 2.31.2. Paaiškinti veiksnius turinčius įtakos valstybės kaitai (gamtinius, istorinius-politinius, ekonominius). 2.31.3. Paaiškinti skirtingus valstybių vertinimo kriterijus (geografinė padėtis, pagrindiniai valstybės elementai, valdymo ypatumai, tautinė sudėtis) ir valstybių grupavimo ypatumus.
2.32. Naudojantis informacijos šaltiniais, kritiškai vertinti šiuolaikinę geopolitinę pasaulio sąrangą, pateikti savo vertinimą, išvadas, atsižvelgiant į pastarojo meto politinius, ekonominius ir kitus įvykius.	2.32.1. Įvardyti pagrindines geopolitines pasaulio jėgas, nurodyti jų vaidmenį ir geopolitinės veiklos pasekmes. 2.32.2. Apibūdinti Lietuvos geopolitinę padėtį, nurodyti svarbiausius padėties kaitos veiksnius. 2.32.3. Sieti Europos Sąjungos (ES) ir atskirų jos valstybių geopolitinius siekius, nurodyti prieštaravimus. 2.32.4. Pateikti pasaulinės politikos (Jungtinės Tautos (JT) taikos palaikymo misijos, ginklavimosi varžybos), tiesioginės ir netiesioginės (grasinamosios) karinės galios panaudojimo pavyzdžių, apibūdinti tarptautinio saugumo garantus (JT, Šiaurės Atlanto sutarties organizacija (NATO)).
2.33. Analizuoti pasaulio ir atskirų regionų politinio žemėlapių raidą XX–XXI a. pagal pateiktus rašytinius ir (ar) vaizdinius šaltinius, vertinti politinio žemėlapių pokyčius, išskiriant priežastis, procesus ir rezultatus. Pateikti galimus politinio žemėlapių kaitos scenarijus, atsižvelgiant į globalizacijos ir regionų kaitos tendencijas.	2.33.1. Nurodyti pasaulio politinio žemėlapių objektus ir subjektus. 2.33.2. Nurodyti svarbiausius pasaulio politinio žemėlapių etapo bruožus nuo XIX amžiaus iki šių dienų. Paaiškinti kolonijinę politinę sistemą, pateikti šios sistemos privalumų ir trūkumų.
2.34. Pagal pateiktus informacijos	2.34.1. Nurodyti karinių konfliktų židinius bei priežastis

šaltinius, išanalizuoti karinį konfliktą, jo priežastis, pasekmes ir tarptautinės bendruomenės veiksmus.	(grobimas, nepriklausomybės siekimas, etninių grupių interesai, kolonijų padalinimas, gamtos ištekliai, religiniai, politiniai ir ekonominiai nesutarimai), tarptautinio terorizmo grėsmės. 2.34.2. Apibūdinti tarptautinį terorizmą, nurodyti jo pasekmes, pasaulio bendruomenės pastangas kovoje su šiuo reiškiniu.
2.35. Analizuoti pateiktų šalių bei regionų ūkio sudėties skirtumus, išskiriant priežastis, procesus ir rezultatus, išorės veiksnių įtaką.	2.35.1. Paaiškinti pasaulio ūkio šakų ir sektoriaus sudėtį. 2.35.2. Nurodyti tarptautinių kompanijų (Naftą eksportuojančių šalių organizacijos (OPEC), Pasaulio prekybos organizacijos (PPO)), integracinių susivienijimų ir ekonominių organizacijų reikšmę pasaulio ūkiui. 2.35.3. Paaiškinti modernizacijos reikšmę ekonomikai.
2.36. Pagal pateiktus statistinius ir kitus informacinius šaltinius, nustatyti šalies tarptautinę ūkio specializaciją, jos reikšmę regioniniu ir pasauliniu mastu. Pagal pateiktus duomenis atlikti Lietuvos ūkio kaitos analizę, pateikti vertinimą ir išvadą.	2.36.1. Nurodyti tarptautinės ūkio specializacijos reikšmę valstybei bei regionui, pateikti 3–4 skirtingos specializacijos pavyzdžius 2.36.2. Sieti pasaulio ūkio ryšius, pateikti mokslo ir techninės pažangos, naujovių pavyzdžius, skirti pažangaus ir nepažangaus ūkio šakas. 2.36.3. Pateikti ekonominės partnerystės pavyzdžių: prekybos, laisvųjų ekonominių zonų (LEZ), bendrų įmonių, bendrų ekonominių projektų (ES), ekonominio planavimo (energetikos) tarp ES šalių. 2.36.4. Išskirti svarbesnes aukštųjų technologijų sritis, sieti jas su gamyba, pateikti pažangios pramonės šalių pavyzdžius. 2.36.5. Apibūdinti ekonomikos sistemas, nurodyti skirtingų ekonomikos sistemų šalių pavyzdžius. 2.36.6. Paaiškinti svarbiausius bendruosius ekonomikos rodiklius (bendrasis vidaus produktas (BVP), nedarbo lygis, eksportas, importas, prekybos balansas, užsienio skola, gyventojų pajamos, pridėtinės vertės mokesčiai (PVM)). 2.36.7. Nurodyti Lietuvos ūkio raidos ypatumus.
2.37. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, apibūdinti gamtos ir žmogaus sukurtus pasaulio ūkio išteklius, vertinti jų reikšmę atskiroms valstybėms ir regionams.	2.37.1. Nurodyti gamtos ir žmogaus sukurtus pasaulio ūkio išteklius, jų geografinį pasiskirstymą. 2.37.2. Vertinti turtingų gamtos išteklių šalių padėtį pasaulyje, jų įtaką ūkio specializacijai.
2.38. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, analizuoti bioprodukcinio ūkio produktyvumą, našumą ir kitus kokybinius bei kiekybinius rodiklius, nustatyti jiems įtakos turinčius objektyvius ir subjektyvius veiksnius.	2.38.1. Apibūdinti žemės ūkio organizavimo būdus, jų taikymą skirtingose šalyse ir skirtingose gamtinėse sąlygose. 2.38.2. Sieti bioprodukcinį ūkį su įvairiomis pramonės šakomis (energetikos, maisto, tekstilės, medienos, chemijos pramonė). 2.38.3. Paaiškinti pagrindinės žemės ūkio krypties (augalininkystės, gyvulininkystės) pasirinkimą, specializaciją ir produktyvumą, pateikti pavyzdžius. 2.38.4. Nurodyti Lietuvos bioprodukcinio ūkio specializaciją, šio ūkio kaitą, šiuolaikines tendencijas ir problemas.

2.39. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, sukurti pramonės išdėstymo šalyje ar regione projektą. Vertinti pramonės šakų plėtojimą šalyje ar regione.	2.39.1. Paaikškinti pramonės šakų bendruosius ir specialiuosius (energetika, metalurgija, mašinų gamyba, chemijos, maisto pramonė) išsidėstymo veiksnus. 2.39.2. Sieti tarpusavyje skirtingas pramonės šakas (jų reikšmę), nurodyti išorės ekonominių veiksnių įtaką pramonės plėtrai. 2.39.3. Nurodyti svarbiausius pramonės regionus ir sritis.
2.41. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais, palyginti ir įvertinti paslaugų reikšmę ūkio plėtojimui. Teikiamas paslaugas sieti su įvairiomis ūkio šakomis.	2.41.1. Apibūdinti transporto sistemą, palyginti transporto rūšis ir numatyti jo reikšmę atskiriems regionams. 2.41.2. Paaikškinti tarptautinės prekybos sistemas. Nurodyti svarbiausius tarptautinės prekybos dalyvius, vertinti jų vaidmenį tarptautinėje prekyboje. 2.41.3. Paaikškinti turizmo reikšmę valstybėms, nurodyti svarbiausius turizmo regionus. Nurodyti Lietuvos galimybes plėtoti turizmą, vertinti šalies turizmo išteklius.
2.42. Sieti ir vertinti globalines, nacionalines, vietines problemas su žmogaus asmenine atsakomybe. Numatyti pasaulio ateities perspektyvas.	2.42.1. Paaikškinti globalizacijos procesą, nurodyti jo apimančias sritis. Nurodyti keletą argumentų, kodėl globalizacija svarbi pasaulio kaitai.
2.43. Vertinti tarptautinių organizacijų (JT, Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija (UNESCO)), ES, NVS geografinę erdvę, išskirti svarbiausius socialinius ir ekonominius aspektus.	2.43.1. Įvardyti tarptautines organizacijas (JT, (UNESCO)), nurodyti jų vaidmenį sprendžiant globalines problemas. 2.43.2. Išskirti esminius ES kaip regioninio integracinio darinio bruožus, nurodyti joje kylančias socialines ir ekonomines problemas, pateikti galimus jų sprendimo būdus. Nurodyti ES socialinius ir ekonominius aspektus. 2.43.3. Apibūdinti Nepriklausomų valstybių sandraugą (NVS), nurodyti joje kylančias problemas. 2.43.4. Nurodyti Lietuvos integraciją į tarptautinius susivienijimus, išskirti pranašumus ir trūkumus.
3. Geografiniai tyrimai	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Nusiteikimas vertinti ir daryti sprendimus, remiantis išsamia ir visapuse informacija, kritišku požiūriu į informavimo priemones. Nusiteikimas vertinti ir daryti sprendimus, remiantis išsamia ir visapuse informacija, kritišku požiūriu į visuomenės informavimo priemonių veiklą. Sieti savo gyvenimo patirtį su geografinės aplinkos pažinimu.	
Esminis gebėjimas: Apibūdinant valstybę, regioną ar subregioną, išryškinti jo gamtinius ir socialinius savitumus, išskirti problemas; savarankiškai sudaryti tyrimo planą jį atlikti ir pristatyti.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Naudojantis istoriniais šaltiniais, vertinti senosios ir šiuolaikinės geografijos svarbą pasaulio pažinimui. Nurodyti geografijos ryšius su kitais mokslais.	3.1.1. Išskirti ir keliais teiginiais apibūdinti svarbiausius pasaulio geografinio pažinimo etapus (senovės pasaulis, viduramžiai, naujieji laikai). 3.1.2. Nurodyti naujausius geografinių tyrimo pavyzdžių. 3.1.3. Pateikti geografinių praktinio panaudojimo žinių pavyzdžių ir juos komentuoti.
3.2. Formuluoti hipotezes ir individualiai suplanuoti bei atlikti geografinį tyrimą remdamasis	3.2.1. Paaikškinti, kas yra geografinių tyrimų objektas. 3.2.2. Apibūdinti geografijos pažinimo metodus (stebėjimas, aprašymas, palyginimas, kartografavimas).

išplėstinio kurso apimtimis. Analizuoti ir apibendrinti atliktų tyrimų duomenis, daryti išvadas, parengti pristatymą.	3.2.3. Nurodyti, kokios pažinimo pakopos būdingos geografijai (faktų rinkimas ir kaupimas, duomenų analizė, klasifikacija ir teorijų kūrimas). 3.2.4. Pritaikyti kitų mokomųjų dalykų pamokų metų įgytas žinias atliekant tyrimą.
3.3. Naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais mokėti apibūdinti ir vertinti Lietuvos, Europos ir pasaulio regionus gamtiniu ir visuomeniniu aspektu.	3.3.1. Nusakyti rajonavimo ir išskyrimo principus (gaminius, socialinius, ekonominius, politinius) 3.3.2. Įvardyti Lietuvos, Europos ir pasaulio regionus. Nurodyti jų svarbiausius politinius, gamtinius, socialinius ir ekonominius aspektus.
3.4. Atrinkti tinkamą informaciją apie regioną(us), subregioną(us) ir valstybę(es) bei parengti rašto darbą, parodant svarbiausius jo(jų) savitumus, problemas ir savarankiškai daryti pagrįstas išvadas, paremtas geografijos šaltinių analize.	3.4.1. Lyginti ir kritiškai vertinti skirtingų informacijos šaltinių teikiamą medžiagą. 3.4.2. Nurodyti rašto darbo sudėtinės dalis: įžanga, dėstymas; išvados ir naudotų šaltinių sąrašas.
3.5. Atskleisti globalinių problemų įvairovę ir jas lemiančias priežastis.	3.5.1. Paaiškinti dėsningą Žemės sferų formavimąsi laike ir erdvėje, sieti jas su globaliniais pasikeitimais. 3.5.2. Įvardyti globalines problemas (demografinės, ekologinės, socialinės), paaiškinti jų priežastis ir pateikti jų pavyzdžius. 3.5.3. Pateikiant pavyzdžius, nurodyti įvairių globalinių problemų ryšį.

6.4.2.2. Turinio apimtis

Turinio apimtys apima geografijos ugdymo tematiką, kurią nagrinėjant siekiama aprašytų mokinių pasiekimų konkrečiose ugdomosios veiklos srityse. Šalia temų nurodomi konkretūs jų nagrinėjimo aspektai arba klausimai, kurie apibrėžia šio koncentro turinio apimtį.

6.4.2.2.1. Geografinis pažinimas. Geografijos apibrėžtis. Geografijos mokslo vieta mokslų sistemoje. Geografijos tyrimų objektas ir tyrimo metodai. Geografinė sfera ir geografinė aplinka. Geografijos tyrimų klasifikacija. Geografijos mokslo taikomasis pobūdis. Geografijos idėjų raida. Svarbiausi geografijos mokslo raidos etapai plėtojant geografinį akiratį. Naujausi geografiniai atradimai sausumoje ir vandenyne. Žymiausi pasaulio ir Lietuvos keliautojai bei geografs. Geografinės informacijos sistemos (GIS). GIS samprata, struktūra, funkcijos, raidos istorija. Geografinės informacijos gavimo ir tvarkymo metodai. Geografinė informacija internete, jos paieška, naudojimas, kūrimas, perdavimas. Interneto žemėlapių paslaugos. Geografinės informacijos infrastruktūros samprata. GIS ir kartografija. Kartografijos pagrindai. Kartografijos samprata. Žemėlapiai ir jų savybės. Žemėlapių elementai. Kartografinių kūrinių įvairovė ir jų panaudojimas. Elektroninių žemėlapių specifiška (kintamas mastelis, maža grafinė raiška) bei papildomos galimybės (3D, interaktyvumas, animacija).

6.4.2.2.2. Gamtinė geografija. Žemės vidinė sandara ir paviršius. Žemės kilmės hipotezės. Kosminių ryšių įtaka Žemei. Žemės forma ir dydis. Žemės sukimasis apie savo ašį ir judėjimas aplink Saulę. Žemės vidinė sandara. Žemės plutos uolienos ir mineralai. Žemės gelmių tyrimų reikšmė. Geologinė Žemės raida. Geologinis laiko skaičiavimas. Litosfera ir plokščių tektonika. Vulkanizmas ir jo padariniai. Platformų atspindys dabartiniame paviršiuje. Žemės paviršių keičiantys procesai: vidiniai (tektoniniai judesiai, žemės drebėjimai ir vulkanizmas) ir išoriniai (dūlėjimas, vėjo, tekančio vandens, ledynų darbas), stichinės nelaimės, jų svarbiausi regionai ir galimi numatymo būdai. Antropogeninis poveikis. Žemės paviršius (sausumos ir vandenyno dugno). Paviršiaus formos. Atmosfera, klimatas, orai. Atmosferos sudėtis ir struktūra. Saulės spinduliuotės ir šilumos pasiskirstymas Žemėje. Oro temperatūra. Bendroji atmosferos cirkuliacija. Atmosferos

slėgis ir vėjas. Atmosferos drėgmė. Kritulių pasiskirstymas Žemės rutulyje. Oro masės ir atmosferos frontai. Ciklonai (atogrąžiniai ir neatogrąžiniai) ir anticiklonai. Orų ir jų savybės. Orų permainos ir jų prognozės. Klimatą formuojantys veiksniai. Klimato juostos. Klimato tipai. Lietuvos klimatas, jo kaita per pastarąjį šimtmetį. Ekstremalūs meteorologiniai reiškiniai, jų pasireiškimo regionai ir galimi sprendimo būdai. Mikroklimatas. Atmosferos tarša ir visuotinis klimato šiltėjimas. Pasaulio vandenynas ir sausumos vandenys. Hidrosferos kilmė ir sudėtis. Pasaulio vandenynas ir jo dalys. Pasaulio vandenyno vandens savybės ir judėjimas. Krantų tipai. Paviršiniai ir požeminiai sausumos vandenys, jų geografinis paplitimas, panaudojimas ir apsauga. Lietuvos sausumos vandenys. Baltijos jūra ir Kuršių marios. Geografinė sfera ir jos dėsningumai. Geografinė sfera. Organizmų prisitaikymas prie geografinės aplinkos. Sausumos geografinės zonos. Vertikalusis (aukštuminis) zoniškumas. Azoniškumas. Dirvodaros veiksniai ir procesai. Gamtos apsauga. Žmogaus ūkinės veiklos įtaka gamtinei aplinkai (klimatui, sausumos vandenims, dirvožemiui, augalijai, gyvūnijai).

6.4.2.2.3. Visuomeninė geografija. Gyventojai ir gyvenvietės. Gyventojų skaičius ir pasiskirstymas. Pagrindinės gyventojų demografinės charakteristikos. Demografinė (gyventojų) politika. Gyventojų sudėtis. Migracijos, jų rūšys. Pabėgėlių problema. Gyvenvietės, jų tipai. Gyvenviečių formavimosi ir atsiradimo priežastys. Gyvenviečių funkcijos. Urbanizacija. Urbanizacijos procesai, jų pasekmės. Miestų didėjimo problemos, galimi jų sprendimo būdai. Civilizacija ir kultūra. Kultūros sampratos plėtotė. Gyvenimo būdas. Gamtinių, socialinių ir ekonominių veiksnių įtaka žmogaus gyvenimo būdai. Regioniniai gyvenimo būdo skirtumai. Politinė geografija. Valstybės sudėtis. Pasaulio geopolitinė sąranga. Valstybių geopolitinė padėtis. Valstybių geopolitiniai veiksniai. Valstybių klasifikacija. Pasaulio politinio žemėlapių pokyčiai (nuo XIX amžiaus iki šių dienų). Politiniai susivienijimai. Kariniai konfliktai ir terorizmas. Pasaulio ūkis. Pasaulio ūkio samprata Pasaulio ūkio sudėtis ir ištekliai. Svarbiausi valstybių ūkio rodikliai. Ūkio specializacija Bioproductinis ūkis. Energetika. Pramonė. Gamybos, informacijos, mokslo ir technikos ryšiai. Pasaulio rinka. Vidaus rinka. Laisvosios prekybos zonos. Tarptautinė prekyba. Tarptautinės ekonominės organizacijos. Infrastruktūros sudėtis. Infrastruktūros plėtotė ir funkcijos. Transportavimo erdvė. Transporto rūšys. Pasaulinė transporto sistema. Regioninės ir tarpregioninės transporto sistemos. Naujosios komunikacijos. Valstybių grupavimas pagal duotus ekonominius rodiklius. Pasaulio ūkio kaitos tendencijos. Lietuvos ūkis ir jo plėtros kryptys. Globalizacija. Globalizacija ir integracija. Europos Sąjunga (ES). Nepriklausomų valstybių sandrauga (NVS). Tarptautinės organizacijos ir Lietuva.

6.4.2.2.4. Regioninė geografija. Regionai ir subregionai. Pasaulio rajonavimas. Lietuvos, Europos ir pasaulio regionai, jų gamtiniai, politiniai, socialiniai ir ekonominiai aspektai. Globalinių problemų geografiniai aspektai. Regionų ir valstybių vaidmuo sprendžiant įvairias globalines problemas.

6.4.2.3. Vertinimas

Toliau pateikiami apibendrinti kokybiniai mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų vertinimo aprašai. Pagal juos mokytojas numato mokinių pasiekimų vertinimo kriterijus. Patenkinamas lygis, įvertinant pažymiu, atitinka 4-5, pagrindinis – 6-8, aukštesnysis 9-10 balų.

6.4.2.3.1. Mokinių pasiekimų lygių požymiai.

Lygiai Pasiekimų sritis	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
1. Žinios ir supratimas	Taisyklingai, tačiau ne visada tiksliai vartoja geografijos sąvokas ir terminus, bando sieti aiškinant gamtinius ir visuomeninius reiškinius ir procesus.	Vartoja šio kurso medžiagoje nagrinėjamas pagrindines sąvokas, jas paaiškina, nagrinėdami gamtinius ir visuomeninius reiškinius ir procesus.	Prasmingai vartoja šio kurso medžiagoje nagrinėjamas sąvokas aiškinant gamtinius ir visuomeninius reiškinius ir procesus. Įgytas žinias sieja kasdieniame gyvenime

		Igytas esmines žinias sieja kasdieniame gyvenime.	ir pritaiko naujose situacijose.
2. Taikymas	Atlieka nesudėtingas geografijos užduotis, geba naudotis bent keliais mokytojo nurodytais informacijos šaltiniais.	Naudojasi geografinės informacijos šaltiniais, juos lygina ir vertina. Savarankiškai bando spręsti kilusias praktinio pobūdžio problemas, bet gautas rezultatas nėra labai išsamus.	Naudojasi įvairiais geografinės informacijos šaltiniais, kritiškai juos vertina. Savarankiškai ir puikiai sprendžia praktinio pobūdžio kilusias problemas.
3. Praktiniai ir veiklos	Atlikdami užduotis, daro paprasčiausias išvadas, gautus rezultatus pateikia kitiems. Naudojantis pavyzdžiu atlieką tyrimą, tačiau ribotai naudojami geografinės informacijos šaltiniais. Atlikę darbą, padaro kelias neišsamias išvadas.	Savarankiškai atlieka tyrimus, moka naudotis įvairiais geografinės informacijos šaltiniais, atsirenka reikiamą ir patikimą informaciją. Atlikę darbą pateikia išvadas, nurodo, kas sekėsi ir kas nepavyko. Gautus rezultatus apiformina ir perteikia kitiems.	Kelia hipotezes ir savarankiškai pasirinkdamas tinkamus informacijos šaltinius, atlieką tyrimus. Atlikę darbą, padaro išvadas, nurodo, kas sekėsi ir kas nepavyko, geba pateikti racionalų sprendimo būdą problemoms spręsti. Gautus rezultatus įvairiomis formomis perteikia kitiems.
4. Komunikavimas	Ne visada geba išsakyti mintis žodžiu ir raštu, nes trūksta dalykinių žinių. Diskutuoja įvairiais geografiniais klausimais, ne visuomet randa argumentų savo nuomonei pagrįsti. Mokytojo arba klasės draugų padedami analizuoja, interpretuoja elementarią žodinę ir nežodinę informaciją. Mokytojo arba klasės draugų padedami parengia nesudėtingus pranešimus atsižvelgiant į adresatą. Ne visada sugeba reaguoti į pastabas ar kritiką.	Geba nesunkiai išsakyti mintis žodžiu ir raštu. Diskutuoja įvairiais geografiniais klausimais, tačiau kartais trūksta tinkamų argumentų savo nuomonei pagrįsti. Savarankiškai analizuoja, interpretuoja, vertina nesudėtingą geografinio pobūdžio informaciją. Savarankiškai planuoja, modeliuoja geografinio pobūdžio pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, tinkamai vartoja įvairias žodinės ir nežodinės raiškos formas. Geba bendrauti ir išklausti kitus, stengiasi atsižvelgti į kritiką ir pastabas.	Geba puikiai išsakyti mintis žodžiu ir raštu. Diskutuoja įvairiais geografiniais klausimais, argumentuoja savo nuomonę. Savarankiškai analizuoja, interpretuoja, vertina įvairaus pobūdžio geografinę informaciją. Kūrybingai planuoja, modeliuoja ekonominius, finansinius ar verslo pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, tinkamai vartojant įvairias žodinės ir nežodinės raiškos formas. Geba puikiai bendrauti ir išklausti kitus, priima kritiką.
5. Mokėjimas	Kelia trumpalaikius	Savarankiškai kelia	Savarankiškai

mokytis	geografijos mokymosi tikslus, uždavinius ir mokytojo padedami planuoja mokymosi veiklą. Pastebi tik paprasčiausias sąsajas tarp mokymosi medžiagos ir turimos patirties. Pasirenka ir mokosi iš keleto informacijos šaltinių. Geba tvarkyti nesudėtingą informaciją: rasti, suprasti, pasirinkti ir bando ją vertinti.	nesudėtingus geografijos mokymosi tikslus, uždavinius ir planuoja mokymosi veiklą. Taiko tinkamus būdus atlikti užduočiai. Geba mokytis individualiai, grupėje, klasėje. Sieja naują mokymosi medžiagą ar patirtį su tuo, kas jau žinoma, patirta, mokosi iš įvairių informacijos šaltinių. Geba tvarkyti informaciją: rasti, suprasti, pasirinkti, sisteminti ir vertinti.	organizuoja savo mokymąsi ir tinkamai planuoja mokymosi veiklą. Siekdami mokymosi tikslų, pasirenka tinkamiausius mokymosi būdus ir informacijos šaltinius. Puikiai geba mokytis individualiai, grupėje, klasėje. Savarankiškai sieja naują mokymosi medžiagą ar patirtį su tuo, kas jau žinoma, patirta. Tikslingai pasirenka ir mokosi iš įvairių informacijos šaltinių, geba tvarkyti informaciją: rasti, pasirinkti ir vertinti.

V. INTEGRUOTAS SOCIALINIŲ MOKSLŲ KURSAS: MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS, VERTINIMAS

7. Integruotas socialinių mokslų kursas – socialinio ugdymo dalis

7.1. Dalyko paskirtis

Integruoto socialinio ugdymo kurso paskirtis (toliau – Integruotas kursas) – formuoti vientisą supančio pasaulio vaizdą, parodyti glaudų gamtos ir visuomenės ryšį. Mokiniai, pasirinkę integruotą kursą, plėtoja geografijos ir istorijos bendruosius gebėjimus, vertybines nuostatas, ugdomi socialinę kompetenciją.

Integruotas kursas skirtas apibendrintai perteikti geografijos ir istorijos dalykų žinias ir gebėjimus.

Integruotas geografijos ir istorijos kursas yra laisvai pasirenkamas.

7.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

7.2.1. Tikslas

Integruoto kurso tikslas – suteikti kasdieniniame gyvenime reikalingų susistemintų geografijos ir istorijos žinių apie savo šalies ir pasaulio gamtą, istorinę raidą, žmogaus ir gamtinės aplinkos ryšius; taip pat ugdyti socialinius, komunikavimo, kritinio mąstymo ir praktinius gebėjimus, kurie pravers kasdieniniame gyvenime.

7.2.2. Uždaviniai

Siekdami šio tikslo mokiniai:

- analizuoti gamtos reiškinius bei dėsningumus, visuomenės gyvenimo socialinius, kultūrinius, ekonominius, politinius įvykius ir pokyčius;
- suprasti ir nagrinėti lokaliųjų, regioninių ir globalinių problemų atsiradimo priežastis, raidą bei sprendimo būdus;
- plėtoti kompleksines geografijos ir istorijos žinias remiantis Lietuvos ir pasaulio regionų pavyzdžiais;
- ugdyti praktinio ir kūrybinio darbo gebėjimus.

7.2.3. Struktūra

7.2.3.1. Integruoto kurso pagrindą sudaro geografijos ir istorijos turinys, leidžiantis mokymo procese naudotis anksčiau įgytomis socialinių mokslų žiniomis bei gebėjimais. Programoje

medžiagos dėstymo tvarką lemia geografinė ir istorinė logika, pagal kurią žinios susistemintos aukštesniu lygiu nei pagrindinėje mokykloje atskleidžiant gamtos ir visuomenės ryšius.

7.2.3.1. Struktūruojant integruoto kurso ugdymo turinį, išskiriamos specifinės ugdomosios veiklos sritys:

- orientavimasis laike ir erdvėje;
- gamtinių ir visuomeninių struktūrų analizė;
- istorinės raidos supratimas;
- tyrimas ir interpretavimas;
- istorijos supratimo raiška.

7.2.3.1. Numatytų ugdomųjų veiklų įgyvendinimui aprašytos geografijos ir istorijos teminės sritys ir jas sudarančios temos:

7.2.3.1.1. Žemė ir žmogus.

7.2.3.1.2. Pasaulio regionų geografija ir istorija.

7.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

7.3.1. Integravimo galimybės

7.3.1.1. Integruoto kurso aktualumas grindžiamas glaudžiais ir neatsiejamais geografijos ir istorijos dalykų ryšiais. Istorija dažnai remiasi geografijos žiniomis, o šiuolaikinė visuomenė, jos struktūros ir problemos negali būti suprastos be istorijos ir geografijos pažinimo. Visuomenei, jos raidai daug įtakos daro geografiniai veiksniai. Geografiją ir istoriją sieja ekonomikos, kultūrinės antropologijos, teisės, politologijos, sociologijos, religijotyros problemos: gyventojų ir visuomenės struktūros, ūkio raida, industrializacijos procesai, demografinė ir visuomeninė valstybių raida, ūkio ir socialinė politika, Europos integracijos klausimai, globalios žmonijos raidos problemos, tautų ir valstybių santykiai. Šios ir kai kurios kitos temos siauriau ar plačiau yra nagrinėjamos per istorijos, geografijos, teisės, ekonomikos ir verslumo pamokas. Per istorijos pamokas kalbant apie valstybių raidą, mokiniai turi žinoti valstybių geografines sąlygas, dydį ploto ir gyventojų skaičiaus požiūriu. Mokiniai nagrinėja gamtos išteklių įtaką istoriniams procesams, ekonominės raidos ypatumus. Taigi istorijos, geografijos ir kitos artimos mokyklinės disciplinos gali būti integruojamos.

7.3.1.2. Integruotas kursas tenkintų XI–XII klasių mokinių, pageidaujančių mokytis abu dalykus bendruoju lygiu, poreikius. Renkantis integruotą dalyką būtų išvengiama situacijos, kai pasirinkus tik geografiją iš viso nesimokoma istorijos ir vidurinė mokykla ar gimnazija baigiama turint tik pagrindinės mokyklos istorijos žinių ir gebėjimų.

7.3.1.3. Integruotas kursas leistų mokiniams pakartoti, apibendrinti, susisteminti pagrindinėje mokykloje įgytas istorijos, geografijos žinias, iškilus poreikiui turėtų galimybę laikyti istorijos ir geografijos egzaminus. Norintiesiems gerai išlaikyti istorijos ar geografijos egzaminus, rekomenduojama tų dalykų mokytis papildomai. Šį integruotą kursą galima rinktis ir kaip papildomą pasirenkamąjį kursą greta istorijos ar geografijos dalykų.

7.3.2. Ugdymo gairės

7.3.2.1. Lietuvos bendrojo lavinimo mokykla, atsižvelgdama į dabarties žmogaus ir visuomenės raidos tendencijas, nuolat kinta. Ugdydama demokratiškumo įgūdžius, mokykla prisideda prie atviros, demokratinės visuomenės ir valstybės kūrimosi. Mokyklų veikla grindžiama demokratijos principais – ugdymo turinys orientuojamas mokinių pažintiniams poreikiams tenkinti ir gebėjimams ugdyti. Tai ypač atsiskleidžia įgyvendinant profilinį mokymą XI–XII klasėse. Vienas iš svarbiausių mokyklos veiklos uždavinių yra suteikti mokinių galimybę pasirinkti jų gabumus atliepiantį ugdymosi kelią, susidaryti racionalų mokymosi krūvį ir tinkamai pasirengti pasirinktos profesijos studijoms. Tam daug reikšmės turi galimybė rinktis integruoto turinio disciplinas.

7.3.2.2. Planuojant ugdymo procesą, pirmiausia turi būti numatoma, ko mokiniai turėtų pasiekti: kokių gebėjimų, žinių ir supratimo jie turėtų įgyti, kokias nuostatas ugdyti, kokių nuostatų pokyčių tikėtis. Tada numatoma, kaip mokiniai mokysis, kaip parodys, ko išmoko, kaip bus vertinami, kaip bus apmąstomas mokymosi procesas bei rezultatai, kaip gaunama informacija apie mokinių nuostatas. Geresniems ugdymo rezultatams pasiekti, svarbu išnaudoti visas tarpdalykinės integracijos galimybes.

7.3.2.3. Vadovaujantis interpretacine nuostata, siūlomi aktyvūs ugdymo būdai, padedantys mokiniams savarankiškai aiškintis pasaulyje vykstančius procesus, vertinti, suprasti ir spręsti gyvenimo problemas, atsakingai veikti, atskleisti įgytas bendrąsias ir esmines dalykines kompetencijas.

7.3.3. Mokymosi aplinka

7.3.3.1. Siekiant kokybiško kompetencijų ugdymo, svarbu kurti saugią mokymosi aplinką, kurioje tarpusavio santykiai būtų grindžiami pagarba vienas kitam, atvirumu ir nuoširdumu.

7.3.3.2. Mokymosi aplinkoje turėtų būti sudarytos vienodos sąlygos visų mokinių socialinei, pilietinei ir kultūrinei saviraiškai. Tai turėtų skatinti kūrybinę mokinių veiklą, jų savarankiškumą, kritiškumą, formuoti emocinius, vertybinius santykius su kitais žmonėmis ir aplinkiniu pasauliu.

7.3.3.3. Ugdymas turėtų vykti ne tik klasėje, mokykloje, bet ir už jos ribų (muziejuose, ekspedicijose, parodose, dalyvavimas gamtiniuose, archeologiniuose tyrimuose ir pan.), kur patys mokiniai savarankiškai ugdytųsi per pamokas formuojamus gebėjimus, formuotųsi nuostatas.

7.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

7.4.1. Bendrasis kursas

7.4.1.1. Mokinių pasiekimai

1. Orientavimasis laike ir erdvėje	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos Skatinti mokinius naudotis įvairiais kartografijos kūriniais, kaip patikimais geografijos informacijos šaltiniais. Suvokti orientavimosi istoriniame laike ir istorinėje erdvėje reikšmę aiškinant praeityje vykusius įvykius, reiškinius bei procesus. Esminis gebėjimas: orientuotis geografinėse erdvėse (lokalinė, regioninė ir globalinė), siėti jas ir nurodyti glaudžius tarpusavio ryšius. Orientuotis istorinėje erdvėje ir laike.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Remiantis orientavimosi vietovėje ir žemėlapyje būdais bei priemonėmis, nustatyti geografinių objektų padėtį. Naudojantis žemėlapiu matematinio pagrindu, išmatuoti atstumus, nustatyti pasaulio (horizonto) kryptis, objektų geografinę padėtį ir geografines koordinates.	1.1.1. Įvardyti orientavimosi vietoje ir žemėlapyje būdus (pagal žemėlapi, vietovės orientyrus, atstumus, pasaulio (horizonto) kryptis), tam reikalingas priemonės (kompasas, visuotinės padėties nustatymo sistemos imtuvai (GPS)) bei jų panaudojimo galimybes.
1.2. Išskirti svarbiausius Lietuvos ir pasaulio istorijos periodus ir pagrįsti jų ribas.	1.2.1. Apibūdinti svarbiausius Lietuvos ir pasaulio istorijos ir periodus.
1.3. Sinchronizuoti svarbiausius įvykius ir reiškinius iš Lietuvos ir pasaulio istorijos.	1.3.1. Apibūdinti ryšius tarp svarbiausių Lietuvos ir pasaulio įvykių ir reiškinių.
1.4. Lokalizuoti svarbiausius Lietuvos ir Europos teritorinius pokyčius.	1.4.1. Apibūdinti veiksnius lėmusius svarbiausius Lietuvos ir Europos teritorinius pokyčius.
1.5. Orientuotis geografinėse erdvėse (lokalioje, regiono ir globalioje).	1.5.1. Paašškinti svarbiausius geografinio pažinimo objektus (aplinka, teritorija, regionas).
1.6. Naudojantis geografinės informacijos sistemos (GIS), interaktyviais žemėlapiais mokėti susirasti reikiamą informaciją.	1.6.1. Nurodyti šiuolaikinės kartografinės informacijos panaudojimo galimybes.
1.7. Įvertinti gamtinės - geografinės aplinkos įtaką politiniam, ūkiniam ir visuomeniniam vystimuisi.	1.7.1. Nurodyti gamtinius – geografinius faktorius įtakančius politinį, ūkinį bei visuomeninį vystimąsi.
2. Gamtinių ir visuomeninių struktūrų analizė	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos Nusiteikimas vertinti ir daryti sprendimus, remiantis išsamia ir visapuse informacija, kritišku požiūriu į visuomenės informavimo priemones. Ugdyti atsakingą požiūrį ieškant ir tvarkant geografinę informaciją. Pagarbus, tausojantis santykis su gamtine ir socialine aplinka, gyvybe, jos įvairove bei nusiteikimas keisti gyvenimo būdą, įpročius, ūkinę veiklą, įvertinus jų poveikį aplinkai. Atsakingas požiūris į nacionalines, regionines ir globalines problemas, asmeniškai prisidedant prie jų sprendimo. Esminis gebėjimas: Kritiškai vertinti ir taikyti įvairius informacijos šaltinius, analizuojant gamtinius ir visuomeninius reiškinius ir procesus, sprendžiant socialines, politines, ekonomines, aplinkosaugines problemas.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas

2.1. Naudojant informacijos šaltinius, analizuoti Žemės vidinės sandaros ir paviršiaus, atmosferos, klimato, orų, Pasaulio vandenyno ir sausumos vandenų, geografinės sferos bruožus, sieti tarpusavyje aplinkos komponentus ir reiškinius.	2.1.1. Paaiškinti Žemės kilmę, vidinę sandarą. Nusakyti vidinių ir išorinių Žemės jėgų poveikį paviršiui. 2.1.2. Paaiškinti atmosferos savybes, orų keitimąsi ir jo priežastis. Apibūdinti klimato juostą remdamiesi klimato rodikliais, nusakyti klimato tipą. Paaiškinti žmonių ūkinės veiklos įtaką klimato pokyčiams. 2.1.3. Paaiškinti Pasaulio vandenyno struktūrą ir dėsningumus, nurodyti jo naudą žmonijai. 2.1.4. Paaiškinti sausumos vandenų paplitimą, jų tarpusavio ryšius bei ūkinę reikšmę. Nurodyti racionalaus vandenų panaudojimo ir apsaugos problemas. 2.1.5. Apibūdinti geografinės sferos struktūrą remdamiesi geografiniais jos dėsningumais, paaiškinti geografinės sferos įvairovę. Nusakyti įvairių geografinių komponentų tarpusavio sąveikos padarinius ir jų dinamiką.
2.2. Naudojantis informacijos šaltinius, analizuoti svarbiausius politinius, socialinius, ekonominius, reiškinius ir procesus vykstančius Lietuvoje ir pasaulyje. Vertinti pasaulio šalis pagal nurodytus socialinius ekonominius rodiklius.	2.2.1. Nurodyti geopolitikai įtakos turinčius veiksnius. Nusakyti šiuolaikinę geopolitinę pasaulio situaciją. Įvardinti svarbiausius valstybės elementus. 2.2.2. Vertinti demografines problemas, numatyti jų sprendimo būdus. Analizuoti darbo jėgos išteklių struktūrą. 2.2.3. Paaiškinti demografinės politikos būtinumą. 2.2.4. Paaiškinti gyventojų migracijos priežastis. 2.2.5. Paaiškinti ir vertinti urbanizacinius procesus. 2.2.6. Nurodyti pasaulio ūkio raidos etapus. Įvertinti pagrindinius pasaulio ūkio išteklius. 2.2.7. Apibūdinti pasaulio šalis pagal nurodytus socialinius ekonominius rodiklius. 2.2.8. Paaiškinti infrastruktūros svarbą žmogaus veiklai. Lyginti transporto rūšių ypatybes, numatyti tinkamiausias transporto rūšis regionuose. 2.2.9. Įvardinti Lietuvos ir Europos regionus, nurodyti svarbiausius jų politinius, gamtinius, socialinius ir ekonominius aspektus.
3. Istorinės raidos supratimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Suvokti, kad istorijos pažinimas yra svarbus norint suprasti dabartį ir numatyti visuomenės socialinės, ekonominės, politinės bei kultūrinės kaitos perspektyvas. Siekti saugoti ir puoselėti savo tautos, valstybės tradicijas ir kultūros paveldą. Esminis gebėjimas : Paaiškinti Lietuvos, Europos ir pasaulio socialinę, ekonominę, politinę bei kultūrinę raidą praeityje, esmines problemas.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Įvertinti europietiškosios civilizacijos kultūrinio palikimo reikšmę vėlesnei Europos raidai.	3.1.1. Nusakyti antikinės kultūros, Bizantijos ir arabų pasaulio įtaką viduramžių Europos visuomenei. 3.1.2. Apibūdinti pagrindinius feodalizmo bei feodalinės visuomenės bruožus. 3.1.3. Nusakyti krikščionybės vietą viduramžių visuomenėje. 3.1.4. Nurodyti viduramžių valstybių raidos savitumus.

3.2. Analizuoti priežastis ir aplinkybes, lėmusias skirtingą baltų genčių likimą. Analizuoti svarbiausius ikikrikščioniškosios Lietuvos visuomenės ir kultūros ypatumus. Įvertinti krikščionybės vaidmenį Lietuvos valstybės raidai.	3.2.1. Nurodyti lietuvių tautos ištakas bei raidą. 3.2.2. Paaiškinti Lietuvos valstybės susidarymo prielaidas. 3.2.3. Apibūdinti LDK raidos savitumus. 3.2.4. Nusakyti pagoniškosios Lietuvos visuomenės ir krikščioniškosios kultūros susidūrimo padarinius.
3.3. Analizuoti renesanso, reformacijos ir kontrreformacijos įtaką socialinei, politinei ir kultūrinei Europos raidai.	3.3.1. Nurodyti Renesanso, didžiųjų geografinių atradimų ir reformacijos reikšmę naujųjų laikų visuomenės atsiradimui.
3.4. Analizuoti LDK bei Lenkijos politinį ir kultūrinį suartėjimą.	3.4.1. Paaiškinti politinio ir kultūrinio LDK suartėjimo su Lenkija padarinius.
3.5. Įvertinti renesanso, reformacijos ir kontrreformacijos poveikį LDK visuomenės ir kultūros raidai.	3.5.1. Nurodyti Renesanso, reformacijos ir kontrreformacijos vaidmenį visuomeniniam ir kultūriniam LDK gyvenimui.
3.6. Analizuoti Apšvietos laikų idėjų įtaką JAV susikūrimui ir Didžiajai Prancūzijos revoliucijai.	3.6.1. Apibūdinti Apšvietos laikų valstybių politinę raidą, socialinių bei ekonominių pokyčių tendencijas, svarbiausius kultūrinio gyvenimo laimėjimus.
3.7. Analizuoti 1791 m. gegužės 3-iosios konstitucijos įgyvendinimo siekius ir valstybės sunaikinimo padarinius.	3.7.1. Apibūdinti mėginimus reformuoti visuomenę ir valstybę XVIII a. antroje pusėje. 3.7.2. Paaiškinti Abiejų Tautų Respublikos žlugimo priežastis ir faktorius. 3.7.3. Pateikti pavyzdžių apie klasicizmo ir baroko kultūros raišką LDK mene.
3.8. Įvertinti ekonominių procesų padarinius europietiškosios visuomenės sanklodai. Analizuoti ekonominio, socialinio gyvenimo pokyčius bei kultūrinio gyvenimo savitumus.	3.8.1. Apibūdinti pramonės perversmo reikšmę bei nacionalizmo įtaką visuomenės gyvenimui. 3.8.2. Nurodyti politinių ideologijų, parlamentarizmo reikšmę modernios Europos formavimuisi.
3.9. Įvertinti Rusijos imperijos valdymo padarinius Lietuvos visuomenei.	3.9.1. Apibūdinti Lietuvos padėtį Rusijos imperijoje.
<i>3.10. Įvertinti karo rezultatus: kariaujančių valstybių nuostolius, Europos politinio žemėlapiu pokyčius, Versalio sistemą, psichologinius karo padarinius.</i>	3.10.1. Apibūdinti karo rezultatus: kariaujančių valstybių nuostolius, Europos politinio žemėlapiu pokyčius, Versalio sistemą, psichologinius karo padarinius.
<i>3.11. Analizuoti Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo reikšmę lietuvių tautai.</i>	3.11.1. Nurodyti pasipriešinimo Rusijos valdžiai būdus. 3.11.2. Paaiškinti tautinio lietuvių atgimimo prielaidas ir nurodo jo reikšmę modernios lietuvių tautos formavimuisi. 3.11.3. Nusakyti Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo aplinkybes ir sąlygas.
3.12. Palyginti demokratijos ir diktatūrų vaidmenį tarpukario Europoje.	3.12.1. Nurodyti demokratijos krizės priežastis ir diktatūrų įsigalėjimą tarpukario Europoje.
3.13. Analizuoti pasaulio ekonominės raidos ypatumus.	3.13.1. Nusakyti Didžiosios krizės priežastis ir padarinius pasauliui.

3.14. Palyginti parlamentinį ir autoritarinį valdymą Lietuvoje.	3.14.1. Nusakyti svarbiausias Pirmosios Lietuvos Respublikos užsienio politikos problemas. 3.14.2. Nurodyti Lietuvos ūkio ir kultūros laimėjimus tarpukario metais.
3.15. Įvertinti Antrojo pasaulinio karo padarinius Europai ir pasauliui.	3.15.1. Nusakyti Antrojo pasaulinio karo priežastis. 3.15.2. Apibūdina Antrojo pasaulinio karo padarinius.
3.16. Nusakyti sovietų ir nacių okupacijų padarinius Lietuvai.	3.16.1. Nurodyti Lietuvos nepriklausomybės praradimo aplinkybes ir sąlygas. 3.16.2. Nurodyti Molotovo ir Ribentropo pakto padarinius Baltijos valstybėms.
3.17. Palyginti žydų genocidą Lietuvoje ir kituose Vokietijos okupuotuose kraštuose.	3.17.1. Pateikia pavyzdžių apie nacių ir sovietų okupaciją ir rezistenciją.
3.17. Palyginti žydų genocidą Lietuvoje ir kituose Vokietijos okupuotuose kraštuose.	3.17.1. Pateikia pavyzdžių apie nacių ir sovietų okupaciją ir rezistenciją.
3.18. Palyginti svarbiausius demokratinių ir totalitarinių šalių raidos bruožus Šaltojo karo metais.	3.18.1. Apibūdinti Vakarų ir Rytų konfliktą šaltojo karo metais bei nusako jo padarinius visuomenei.
3.19. Analizuoti, kokias būdais buvo slopinama tautinė savimonė.	3.19.1. Nusakyti sovietinės okupacijos režimo padarinius Lietuvos visuomenei bei atskleisti pasipriešinimo būdus. 3.19.2. Paaiškinti, kaip vyko Lietuvos sovietizacija.
3.20. Įvertinti partizaninių kovų prasmę ir reikšmę.	3.20.1. Apibūdinti partizaninį pasipriešinimą ir neginkluotą rezistenciją Lietuvoje.
3.21. Analizuoti tautinės savimonės raidą okupacijos sąlygomis	3.21.1. Pateikti pavyzdžių apie tautinės savimonės raidą sovietinės okupacijos sąlygomis.
3.22. Analizuoti svarbiausius veiksnius, lėmusius pasaulinės komunizmo sistemos žlugimą.	3.22.1. Nusakyti pakeitimus Europos politiniame žemėlapyje žlugus komunistinei sistemai.
3.23. Įvertinti esminius pokyčius pasaulyje, pasibaigus šaltajam karui, jų reikšmę dabartinės visuomenės kaitai.	3.23.1. Nurodyti pagrindinius Europos Sąjungos principus, įvertina ES laimėjimus ir užduotis. 3.23.2. Apibūdinti pokomunistinių šalių problemas, įvertina šių šalių perspektyvas.
3.24. Paaiškinti, kodėl Lietuvai pavyko atkurti nepriklausomybę.	3.24.1. Apibūdinti Lietuvos valstybės atkūrimo aplinkybes.
3.25. Analizuoti svarbiausius Lietuvos socialinės, ūkinės, kultūrinės ir politinės raidos atkūrus nepriklausomybę.	3.25.1. Nurodyti Lietuvos politinio, ekonominio, socialinio bei kultūrinio gyvenimo ypatumus.
4. Tyrimas ir interpretavimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Kritiškai ir argumentuotai vertinti istorijos šaltiniuose pateikiamą informaciją apie istorijos įvykius, reiškinius ir procesus.	
Esminis gebėjimas: Naudoti ir vertinti istorijos šaltiniuose pateikiamą informaciją. Apibūdinant valstybę, regioną išryškinti jo gamtinius ir socialinius savitumus, išskirti problemas.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Nagrinėti, vertinti ir interpretuoti informaciją gautą iš įvairių istorinių šaltinių, IT ir	4.1.1. Apibūdinti istorinę informaciją gaunamą iš įvairių istorinių šaltinių.

medijų.	
4.2. Įvertinti pasirinkto istorinio šaltinio patikimumą ir tinkamumą tyrinėti pasirinktą problemą.	4.2.1. Nurodyti, kaip reikia atrinkti istorinius šaltinius pasirinktos problemos tyrinėjimui.
4.3. Paašškinti skirtingus to paties istorinio įvykio, reiškinių bei proceso aprašymus pateikiamus istorikų.	4.3.1. Nusakyti, faktorius nulemiančius skirtingas to paties istorinio įvykio, reiškinių bei proceso interpretacijas.
4.4. Remiantis informacijos šaltiniais apibūdinti Europą ir jos regionus ir šalis (Rytų Europa, Baltijos šalys, Skandinavija, Vokietija, Lenkija), savarankiškai padaryti išvadas pagrįstas šaltinių analize.	4.4.1. Nusakyti Europos ekonomikos reikšmę pasaulio ūkiui. Nurodyti pagrindines energetikos, pramonės, žemės ūkio, transporto raidos tendencijas. Palyginti ekonominį Europos regionų lygį. 4.4.2. Apibūdinti pagrindinius Skandinavijos, Vokietijos, Lenkijos ir Rytų Baltijos šalių ekonomikos bruožus. Nurodyti šių šalių tarpusavio ryšius ir ryšius su Lietuva.
4.5. Remiantis informacijos šaltiniais apibūdinti Azijos regionų gamtinius ir ekonominius ypatumus, savarankiškai padaryti išvadas pagrįstas šaltinių analize.	4.5.1. Palyginti gamtinius Azijos regionų ypatumus. Palyginti ir paašškinti didelių šalių ir įvairių Azijos regionų ūkio raidą.
4.6. Remiantis informacijos šaltiniais apibūdinti Ameriką ir joje skiriamus socialinius ekonominius regionus, savarankiškai padaryti išvadas pagrįstas šaltinių analize.	4.6.1. Nurodyti svarbiausius Amerikos gamtinės aplinkos ypatumus, paašškinti juos lemiančias priežastis. 4.6.2. Paašškinti Amerikos skirstymo principus. 4.6.3. Nurodyti Lotynų Amerikos gyventojų rasinės ir tautinės sudėties ypatumus, paašškina urbanizacinius ir demografinius šios pasaulio dalies procesus.
4.7. Remiantis informacijos šaltiniais apibūdinti Afrikos regionų gamtinius ir ekonominius ypatumus, savarankiškai padaryti išvadas pagrįstas šaltinių analize.	4.7.1. Apibūdinti svarbiausius Afrikos gamtinės aplinkos ypatumus, paašškinti juos lemiančias priežastis. Nurodyti Afrikos ūkio ypatumus.
4.8. Remiantis informacijos šaltiniais apibūdinti Australijos gamtą, savarankiškai padaryti išvadas pagrįstas šaltinių analize.	4.8.1. Nurodyti svarbiausius Australijos ir Okeanijos gamtinės aplinkos ypatumus, paašškinti juos lemiančias priežastis.
4.9. Remiantis informacijos šaltiniais apibūdinti Antarktidos gamtos sąlygų ypatumus, savarankiškai padaryti išvadas pagrįstas šaltinių analize.	4.9.1. Nurodyti pagrindinius Antarktidos gamtinių sąlygų ypatumus ir paašškina juos lemiančias priežastis.
4.10. Remiantis įvairiais informacijos šaltiniais apibūdinti Europos Sąjungos (ES) ir Nepriklausomų valstybių sandrauga (NVS) geografinę erdvę.	4.10.1. Apibūdinti Europos Sąjungos (ES) geografinę erdvę. Paašškinti Nepriklausomų valstybių sandrauga (NVS) susidarymo priežastis, nurodyti šios organizacijos ypatumus. 4.10.2. Nurodyti Rusijos ir kitų NVS šalių gamtinius išteklius. Nurodyti NVS šalių ryšius su Lietuva.
4.11. Sieti ir vertinti globalines, nacionalines, vietines problemas su asmenine žmogaus atsakomybe.	4.11.1. Paašškinti dėsningą Žemės sferų formavimąsi laike ir erdvėje, sieti jas su globaliniais pasikeitimais. 4.11.2. Paašškinti globalizacijos procesą, nurodyti jo apimančias sritis.
5. Istorijos supratimo raiška	

Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Siekti remiantis įvairiais šaltiniais ir būdais perteikti supratimą apie praeityje vykusius įvykius, reiškinius bei procesus.	
Esminis gebėjimas: Įvairiais aspektais ir būdais perteikti informaciją apie praeitį.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
5.1. Informaciją apie istorinius įvykius pateikti įvairiomis formomis: žodine, rašytine, vaizdine.	5.1.1. Nurodyti svarbiausius nagrinėjamų istorijos laikotarpių įvykius, reiškinius ir procesus.
5.2. Tinkamai vartoti svarbiausiais istorijos sąvokas.	5.2.1. Apibūdinti svarbiausias nagrinėjamų istorijos laikotarpių sąvokas.
5.3. Formuluoti argumentus pagrindžiant savo nuomonę, apie istorinius įvykius, bei reiškinius ir pateikti vertinimus iš skirtingų požiūrio taškų.	5.3.1. Nusakyti, kaip formuluojami argumentai ir pateikiami vertinimai apie istorinius įvykius ir reiškinius remiantis istorijos šaltiniais.

7.4.1.2. Turinio apimtis

7.4.1.2.1. Žemė ir žmogus

Kartografijos pagrindai. Žemėlapiai ir jų savybės. Kartografinių kūrinių įvairovė ir jų panaudojimas. Šiuolaikiniai kartografiniai vaizdai. Geografinė informacija internete, jos paieška.

Žemė. Žemės kilmės hipotezės. Žemės vidinė sandara. Žemės pluta. Litosfera ir pagrindinės paviršiaus formos. Atmosfera ir jos savybės. Klimatą formuojantys veiksniai. Hidrosfera ir jos struktūra. Pasaulio vandenynas. Sausumos vandenys. Biosfera. Augmenijos ir gyvūnijos įvairovė. Geografinės sferos struktūra ir pagrindiniai dėsniniai. Gamtiniai kompleksai, jų dinamika. Kraštovaizdžio struktūra.

Žmonija. Žmogaus kilmės problematika. Barbariškumas. Civilizuotumas. Svarbiausieji visuomenės raidos etapai. Agrarinės, pramoninės, popramoninės, informacinės visuomenės ypatumai.

Geopolitika. Geopolitikai įtakos turintys veiksniai. Geopolitinė padėtis, jos reikšmė valstybių raidai ir santykiams. Politinio žemėlapių formavimasis.

Demografiniai procesai ir urbanizacija. Demografiniai procesai. Gyventojų skaičius ir jo didėjimo problema. Darbo ištekliai, socialinė ir profesinė gyventojų struktūra. Demografinė politika. Migracija. Šiuolaikinės darbo jėgos savybės. Urbanizacija.

Pasaulio ūkis. Pasaulio ūkio raida. Pasaulio ūkio sudėtis. Pagrindiniai pasaulio ūkio ištekliai. Pasaulio ūkio struktūra. Ūkio ryšių įvairovė. Pasaulinė rinka ir tarptautinė prekyba. Tarptautinės organizacijos. Šalių išsivystymo ekonominiai rodikliai. Pasaulio šalių tipologija.

Infrastruktūra ir globaliniai komunikacijų tinklai. Infrastruktūros samprata, sudėtis ir funkcijos. Lyginamasis transporto rūšių apibūdinimas. Regioninės ir tarpreregioninės transporto sistemos. Tradicinių ir šiuolaikinių ryšių tinklai. Globalinis komunikacijų tinklas.

Geografinė futurologija. Pasaulio ateities scenarijai. Gamtos transformacijos. Ūkio transformacijos. Sociosfera. Ateities komunikacijos. Futurologija ir tikrovė.

7.4.1.2.2. Pasaulio regionų geografija ir istorija

Europos ūkis. Bendras ekonomikos išsivystymo lygis. Rytų ir Vakarų Europos ypatumai. Energetika. Pramonė. Žemės ūkis. Transportas ir komunikacijos.

Lietuvos ūkis. Transformaciniai ūkio procesai 1990 – 2002 metais. Ūkio specializacija. Bioprodukcinis ūkis. Pramonė, jos atnaujinimas. Statyba. Paslaugų plėtra. Transporto sistema. Ryšių svarba. Vidaus ir užsienio prekyba. Finansinė sistema.

NVS. Rusijos įtakos erdvė. Rusijos gyventojai, gamtiniai ištekliai ir ūkis. NVS šalys. Baltarusija.

Baltoskandija. Baltoskandijos šalių socialiniai ekonominiai kontrastai. Skandinavijos šalys, jų ryšiai su Lietuva. Vokietija. Lenkija. Rytų Baltijos šalys: panašumai ir skirtumai.

Europa viduriniais amžiais. Lietuvos Didžioji kunigaikštystė iki XV a. pab. Europinės visuomenės pagrindų formavimasis. Feodalizmas. Krikščioniškoji visuomenė. Švietimas ir kultūra. Nacionalinių valstybių formavimosi pradžia. Lietuvos susikūrimas. Lietuvos susidūrimas su krikščioniškąja Europa. Krėvos unija. Lietuvos krikštas. LDK Vytauto laikais.

Ankstyvųjų naujųjų amžių Europa. Pokyčiai LDK valstybės ir visuomenės gyvenime XVI – XVII a. vid. Renesansas. Reformacija. Lietuva po Vytauto. Liublino unija ir jos padariniai. Renesanso įtaka LDK. Reformacija. Katalikų bažnyčios atsinaujinimas. LDK politinė padėtis XVII–XVIII a.

Apšvietos laikai Europoje. Pokyčiai Abiejų tautų Respublikoje valstybės ir visuomenės gyvenime.

Švietimo epocha ir Didžioji Prancūzijos revoliucija. Valstybės padalijimai ir sunaikinimas. LDK visuomenė, ūkis, kultūra.

Europa ir Lietuva XIX – XX a. Europa po Napoleono karų. Pramonės perversmas ir jo padariniai. Pirmasis pasaulinis karas. Lietuvos politinė padėtis. Pasipriešinimas Rusijos valdžiai ir jo padariniai. Lietuvių tautinis atgimimas. Lietuvos visuomenė, ūkis, kultūra.

Europa 1919 – 1945 m. Europos politinė ir ūkio raida tarpukariu. Antrasis pasaulinis karas ir jo padariniai. Nepriklausomos Lietuvos valstybės sukūrimas. Lietuva tarpukario laikotarpiu. Sovietinė okupacija. Lietuva nacių okupacijos metais.

Europa ir Lietuva Šaltojo karo metais. Vakarų ir Rytų santykiai šaltojo karo metu. Antroji sovietinė okupacija. Lietuvos padėtis Sovietų Sąjungoje.

Komunizmo žlugimas Europoje. Lietuvos nepriklausoma valstybė. Šaltojo karo pabaiga ir permainos Europoje. Šiuolaikinis Europos politinis žemėlapis. Europos Sąjunga. Pokomunistinių šalių bruožai. Lietuvos valstybės atkūrimas. Lietuvos Respublikos konstitucinė santvarka ir politinė sistema, jos politinė raida, integracija į Vakarų ūkines ir politines struktūras. Lietuva tarptautinėse organizacijose.

Azija. Gamtiniai Azijos ypatumai. Geografinė ir istorinė Azijos problematika.

Pietvakarių Azija. Senovės civilizacijos ir jų vieta pasaulio istorijoje. Islamo atsiradimas ir plitimas. Osmanų imperija. Didžiausios tautos. Islamo įtaka šalių gyvenimui, fundamentalizmas. Artimieji Rytai – tautinių ir religinių konfliktų sritis. Nafta – Persų įlankos šalių ekonominis pagrindas. Turkijos ir Izraelio ypatumai.

Pietų ir Rytų Azija. Senosios Indijos ir Kinijos civilizacijos. Indija praeityje. Indija dabar: tautų įvairovė, religijos, pagrindiniai ekonominiai bruožai. Kinija ir jos kaimynai praeityje. Kinija dabar: demografinė politika, ekonomikos raida, kylanti pramonė, ekonominiai vidaus kontrastai. Japonija: geografinė padėtis, istorija, gyventojų ypatumai, ekonominė galia. Pietryčių Azija: praeitis ir šiandiena. Mažieji tigrai – galingo ekonominio šuolio šalys. Amerikos dalys. Gamtiniai Amerikos ypatumai.

Lotynų Amerika. Senųjų civilizacijų (actekų, majų, inkų) laimėjimai. Europiečių kolonizacija. Nepriklausomų valstybių kūrimasis. Lotynų Amerikos kultūros. Urbanizaciniai ir demografiniai procesai. Ekonominio išsivystymo lygis. Naudingosios iškasenos. Ūkis. Spartesnio vystymosi šalys.

Šiaurės Amerika. Europiečių kolonijos. JAV susikūrimas. JAV ekonominių ir politinių galių išaugimas po pilietinio karo. JAV politinės, ekonominės ir kultūrinės įtakos plėtra pasaulyje XX a. JAV ir Kanados rasinė ir tautinė sudėtis. Šiuolaikinė migracija. Urbanizaciniai ir demografiniai procesai. Gamtiniai JAV ir Kanados ištekliai. Pasaulyje pirmaujanti JAV pramonė. Transnacionalinės kompanijos. Karinis pramoninis kompleksas. Žemės ūkio regionai. Fermerinis ūkis. Moderniosios transporto ir ryšių sistemos. Finansai ir prekyba. Tarptautiniai ryšiai.

Afrika. Gamtiniai ypatumai. Senovės Egipto civilizacija. Afrikos valstybės viduramžiais. Europiečių skverbimasis į Afriką ir jos padalijimas. Afrikos išsilaisvinimas. Dabartinis Afrikos politinis žemėlapis. Gyventojų reprodukcijos problemos. Afrikos gyventojų etnolingvistinė sudėtis. Afrikos ūkis.

Australija ir Okeanija. Australijos ir Okeanijos įvaldymo raida. Australijos geografinė specifika ir apgyvenimas. Australijos naudingosios iškasenos ir jų ištekliai. Okeanijos geografiniai ypatumai ir ūkis.

Antarktida. Geografinio pažinimo istorija. Gamtinės sąlygos. Antarktidos tarptautinis statusas ir naudojimas.

7.4.1.3. Vertinimas

7.4.1.3.1. Toliau pateikiami apibendrinti kokybiniai mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų vertinimo aprašai. Pagal juos mokytojas numato mokinių pasiekimų vertinimo kriterijus. Patenkinamas lygis, įvertinant pažymiu, atitinka 4-5, pagrindinis – 6-8, aukštesnysis 9-10 balų.

7.4.1.3.2. Mokinių pasiekimų lygių požymiai.

Lygiai Pasiekimų sritis	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
1. Žinios ir supratimas	Ne visada tiksliai vartoja sąvokas ir terminus, bando sieti juos aiškinant gamtos ir visuomenės reiškinius ir procesus.	Vartoja šio kurso medžiagoje nagrinėjamas pagrindines sąvokas, jas paaiškina, nagrinėdami gamtinius ir visuomeninius reiškinius ir procesus. Įgytas esmines geografijos ir istorijos žinias sieja kasdieniame gyvenime ir pritaiko įprastose situacijose.	Prasmingai vartoja šio kurso medžiagoje nagrinėjamas sąvokas aiškinant gamtos ir visuomenės reiškinius ir procesus. Įgytas geografijos ir istorijos žinias sieja kasdieniame gyvenime ir pritaiko naujose situacijose.
2. Praktiniai/ veiklos	Atlieka nesudėtingas užduotis, geba naudotis bent keliais mokytojo nurodytais informacijos šaltiniais. Atlikdami užduotis, daro paprasčiausias išvadas, gautus rezultatus pateikia kitiems. Naudojantis pavyzdžiu atlieką tyrimą, tačiau ribotai naudojasi informacijos šaltiniais. Atlikę darbą, padaro kelias neišsamias išvadas.	Naudojasi informacijos šaltiniais, juos lygina ir vertina. Savarankiškai bando spręsti kilusias praktinio pobūdžio problemas, bet gautas rezultatas nėra išsamus. Savarankiškai atlieka tyrimus, moka naudotis įvairiais informacijos šaltiniais, atsirenka reikiamą ir patikimą informaciją. Atlikę darbą pateikia išvadas, nurodo, kas sekėsi ir kas nepavyko. Gautus rezultatus apiformina ir perteikia kitiems.	Naudojasi įvairiais informacijos šaltiniais, kritiškai juos vertina. Savarankiškai ir puikiai sprendžia praktines problemas. Kelia hipotezes ir savarankiškai pasirinkdamas tinkamus informacijos šaltinius, atlieką tyrimus. Atlikę darbą, padaro išvadas, nurodo, kas sekėsi ir kas nepavyko, geba pateikti racionalų problemos sprendimo būdą. Gautus rezultatus įvairiomis formomis perteikia kitiems.
3. Komunikavimas	Ne visada geba išsakyti mintis žodžiu ir raštu, nes trūksta dalykinių žinių.	Geba nesunkiai išsakyti mintis žodžiu ir raštu. Savarankiškai analizuoja, interpretuoja, vertina	Geba puikiai išsakyti mintis žodžiu ir raštu. Savarankiškai analizuoja, interpretuoja, vertina įvairaus pobūdžio

	Padedami analizuoja, interpretuoja elementarią žodinę ir nežodinę informaciją. Padedami parengia nesudėtingus pranešimus atsižvelgiant į adresatą. Ne visada sugeba tinkamai reaguoti į pastabas ar kritiką.	nesudėtingą geografinio ir istorinio pobūdžio informaciją. Savarankiškai planuoja, modeliuoja geografinio ir istorinio pobūdžio pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, tinkamai vartoja įvairias žodinės ir nežodinės raiškos formas. Geba bendrauti ir išklausti kitus, stengiasi atsižvelgti į kritiką ir pastabas.	geografinę ir istorinę informaciją. Kūrybingai planuoja, modeliuoja ekonominius, finansinius ar verslo pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, tinkamai vartojant įvairias žodinės ir nežodinės raiškos formas. Geba puikiai bendrauti ir išklausti kitus, priima kritiką.
4. Mokėjimas mokytis	Kelia trumpalaikius mokymosi tikslus, uždavinius ir mokytojo padedami planuoja mokymosi veiklą. Pastebi tik paprasčiausias sąsajas tarp mokymosi medžiagos ir turimos patirties. Pasirenka ir mokosi iš keleto informacijos šaltinių. Geba tvarkyti nesudėtingą informaciją: rasti, suprasti, pasirinkti ir bando ją vertinti.	Savarankiškai kelia nesudėtingus mokymosi tikslus uždavinius ir planuoja mokymosi veiklą. Taiko tinkamus būdus atlikti užduočiai. Geba mokytis individualiai, grupėje, klasėje. Sieja naują mokymosi medžiagą ar patirtį su tuo, kas jau žinoma, patirta, mokosi iš įvairių informacijos šaltinių. Geba tvarkyti informaciją: rasti, suprasti, pasirinkti, sisteminti ir vertinti.	Savarankiškai organizuoja savo mokymąsi ir tinkamai planuoja mokymosi veiklą. Siekdami mokymosi tikslų, pasirenka tinkamiausius mokymosi būdus ir informacijos šaltinius. Puikiai geba mokytis individualiai, grupėje, klasėje. Savarankiškai sieja naują mokymosi medžiagą ar patirtį su tuo, kas jau žinoma, patirta. Tikslingai pasirenka ir mokosi iš įvairių informacijos šaltinių, geba tvarkyti informaciją: rasti, pasirinkti ir vertinti.

VI. TEISĖ: MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS, VERTINIMAS

8. Teisė – socialinio ugdymo dalis

8.1. Dalyko paskirtis

Programa padės įgyti kasdieniame gyvenime reikalingų susistemintų teisinių žinių ir gebėjimų jomis pasinaudoti įgyvendinant ir ginant savo teises, formuoti pozityvų požiūrį į demokratinės visuomenės vertybes ir jomis vadovautis. Mokiniai bendraudami ir bendradarbiaudami ugdytis socialinius, komunikavimo, kritinio mąstymo, problemų sprendimo ir kitus praktinius gebėjimus, reikalingus dalyvaujant demokratinės valstybės ir visuomenės gyvenime. Mokiniai suvoks, kad įstatymai ir kitos teisės normos nėra neišvengiama duotybė, kad šiandieninei visuomenei svarbu aktyvūs ir kritiškai mąstantys piliečiai, dalyvaujantys demokratinės

valstybės ir visuomenės gyvenime, suvokiantys, kaip demokratija gali padėti įgyvendinti asmeninius ir visuomeninius tikslus.

Teisės programa nėra skirta apibendrintų žinių apie visą teisės sistemą perteikimui ir negali būti vertinama nei kaip pasiruošimas specialiosioms teisės studijoms, nei kaip teisinių konsultacijų teikimo forma.

8.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

8.2.1. Tikslas – suteikti kasdieniame gyvenime reikalingų susistemintų žinių apie teisę, asmenų teises ir pareigas, valstybės valdymo ir teisėtvarkos institucijų kompetenciją, bei galimybes daryti įtaką jų sprendimams; taip pat ugdyti socialinius, komunikavimo, kritinio mąstymo, problemų sprendimo ir kitus praktinius gebėjimus, kurie pravers kasdieniame gyvenime bei vertybines nuostatas, kurios sustiprins siekį veikti laikantis teisės nuostatų ir gerbiant teisę.

8.2.2. Uždaviniai. Siekdami šio tikslo mokiniai:

- žinos ir suvoks pagrindines žmogaus teises, pareigas ir atsakomybę, jų realizavimo ir gynybos mechanizmus, pagrindinius Lietuvos teisinės sistemos elementus, teisinių procesų eigą ir asmens vaidmenį juose, pagrindinių teisinių institucijų kompetenciją;
- gebės kritiškai mąstyti, analizuoti informaciją, taip pat ir teisinę, bendrauti ir bendradarbiauti sprendžiant individualias ir visuomenines praktines teisės problemas, susidaryti savo nuomonę ir argumentuoti ją ginti; naudotis teisėtais iškilusių problemų ir konfliktinių situacijų sprendimo būdais;
- formuosius nuostatas savo elgesį ir veiklą asmeniniame ir viešajame gyvenime grįsti teisingumo ir pagarbos teisei principu, suvoks savo atsakomybę už teisės pažeidimus.

8.2.3. Struktūra

8.2.3.1. Programos turinį sudaro santykinai atskiros, bet ugdymo procese integruojamos šios ugdomosios veiklos sritys:

- **Teisinės sistemos elementų pažinimas ir tyrinėjimas.** Mokiniai dirbdami su teisiniais tekstais, praktinėmis problemomis ir bylomis, analizuodami teises situacijas, mokysis taikyti įstatymų normas, ne tik teisiniu, bet ir vertybiniu aspektu vertinti ir interpretuoti socialinę tikrovę bei įgys kasdieniame gyvenime reikalingų susistemintų žinių apie teisę ir jos šakas, teisinės valstybės bruožus, Lietuvos Respublikos Konstituciją, žmonių teises ir pareigas, valstybės valdymo ir teisėtvarkos institucijų kompetenciją bei galimybes daryti įtaką jų sprendimams.

- **Teisių įgyvendinimas ir pažeistų teisių gynimas.** Ši ugdomosios veiklos sritis, skirta praktiniams mokinių gebėjimams ugdytis. Mokiniai mokysis bendrauti ir bendradarbiauti, susiformuoti ir argumentuoti ginti savo nuomonę, išgirstant kito argumentus, kalbėti viešai, konstruktyviai spręsti individualias ir visuomenines problemas, derybomis siekti priimtino kompromiso, savarankiškai veikti, priimti atsakingus sprendimus. Mokiniai taip pat ugdysis praktinius gebėjimus, reikalingus dalyvaujant mokyklos, vietos bendruomenės, demokratinės visuomenės ir valstybės gyvenime: susirasti reikalingą teisinę informaciją, kreiptis (ieškoti) teisinės pagalbos, rašyti dokumentus, kreiptis į teismą, teisėtvarkos arba valstybės valdymo instituciją, ginant savo teises ir teisėtus interesus.

8.2.3.2. Teisinės kompetencijos aprašas

Mokiniai suvokia būtinus kiekvieno žmogaus gyvenime teisės pagrindus, elgiasi pagal teisės reikalavimus, geba naudotis pagrindinėmis teisėmis ir kreiptis pagalbos, kai jos pažeidžiamos.

Mokiniai gebės:

- spręsti praktines problemas, remiantis teisės normomis;
- naudoti teisėtus problemų sprendimo būdus;
- argumentuoti ginti savo nuomonę teisiniu klausimu;
- kalbėti viešai;
- derybomis siekti priimtino kompromiso;
- susirasti reikalingą teisinę informaciją;
- ieškoti teisinės pagalbos;
- realizuoti savo teises ir teisėtus interesus.

8.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

8.3.1 Integravimo galimybės

Tokios bendros sąvokos kaip teisingumas, atsakomybė, pareiga, lygybė, laisvė nėra susietos su konkrečiu dalyku. Todėl mokinių teisiniam sąmoningumui ugdyti turėtų būti išnaudojamos ir tarpdalykinės integracijos galimybės:

- *su doriniu ugdymu* sieja nuostatos, kad būsimo piliečio teisinės sąmonės formavimas turi eiti lygiagrečiai su dorinės sąmonės brandimu. Teisinis ir moralinis švietimas atlieka svarbų vaidmenį formuojant mokinių moralines-etines normas. Siekiama išugdyti sąmoningą pilietį, kuris žino savo teises, laikosi teisės normų, gerbia įstatymus, kitų žmonių teises ir laisves, geba savo veiksmus grįsti visuomeniniu nuovokumu bei doriniais principais.
- *su istorija* sieja siekis formuoti pilietinės sąmonės brandą. Žmogaus padėtis demokratinėje visuomenėje, demokratinio valdymo ypatumų, demokratijos įtakos valstybingumui ir kitų klausimų nagrinėjimas ir suvokimas leidžia ugdyti pilietines nuostatas bei gebėjimus.
- *su kalbomis (lietuvių ir užsienio)* sieja bendras siekis rūpintis žodine ir rašytine asmens raiška, jos kultūra (diskutavimas, argumentavimas, viešasis kalbėjimas, derybos, pareiškimų, pranešimų, gyvenimo aprašymo rašymas ir kt.). Pasitelkiant literatūros kūrinius gali būti nagrinėjami teisingumo ir kiti žmogaus teisių klausimai.
- *su geografija* sieja bendras siekis nagrinėti ir suvokti socialines, ekonomines, ekologines problemas, kurios priverčia susimąstyti apie ateities kartas ir jų teises, bei pareigą jas gerbti. Moralinės nuostatos – atsakomybės prieš ateities kartas formavimas svarbus geografijos uždavinys.
- *gamtos mokslų* ir teisinio ugdymo pagrindiniai saitai – ekologiniai gamtos ir kultūros klausimai, pilietinio požiūrio į juos ugdymas.
- *su menais* sieja kūryboje perteiktas žmogaus orumo ir teisingumo siekis, galimybė mokiniams savo rūpestį ir atsakomybę dėl žmonijos ateities pavaizduoti kūryboje.

8.3.2. Ugdymo gairės

Mokant pagal šią programą būtina naudoti aktyvaus mokymo metodus siekiant, kad mokiniai analizuotų teises situacijas, mokytųsi taikyti įstatymų normas, susiformuotų ir argumentuotai gintų savo nuomonę, išklausytų kito argumentus, kalbėtų viešai, gebėtų konstruktyviai spręsti individualias ir visuomenines problemas, derėtis ir siekti kompromiso, savarankiškai priimti sprendimus.

Siekiant, kad mokiniai įgytų žinių ir ugdytųsi praktinius gebėjimus pamokose rekomenduojama naudoti kelis aktyvaus mokymo metodus, padėsiančius įsisavinti pamokos temą: vienas metodas turėtų padėti įsisavinti naujas žinias (pvz. darbas su šaltiniais ar teisiniais dokumentais), kitas – jas pritaikyti praktiškai.

Naujos medžiagos perteikimui pamokoje rekomenduojama naudoti aktyvaus mokymosi metodus tokius kaip „vienas moko kitą“, „ekspertų“, „idėjų žemėlapis“, „durstinio“ ir kitus. Atsižvelgiant į tai, kad teisės kursas skiriamas vyresniųjų klasių mokiniams, rekomenduojama daugiau dėmesio skirti savarankiškam darbui, ypatingai susipažįstant su teorine medžiaga. Mokiniai galėtų savarankiškai susipažinti su teorine medžiaga prieš pamoką.

Pamokose rekomenduojama naudoti „mini teismo“ metodą, kuris leidžia nagrinėti konkrečios teisės srities (šakos) „bylą“. Šis supaprastintas bylos nagrinėjimo teisme modelis labiausiai atskleidžia teisės taikymo specifiką: mokiniai galės praktiškai pajusti, kaip bendra taisyklė tampa konkretaus gyvenimiško ginčo sprendimo įrankiu; suvoks, kad tiriant teises problemas dažniau svarbesni ne vienareikšmiai atsakymai į keliamus klausimus, bet tų atsakymų argumentacija. Geriausia būtų naudoti bylas, kurių prototipai yra civilinės, baudžiamosios, administracinės bylos, išnagrinėtos Lietuvos teismų.

Teisės pamokose siūloma naudoti ir kitus metodus, siekiant išmokyti mokinius spręsti teisinę problemą ir ugdyti mokinių analitinius, derybinius, kritinio mąstymo gebėjimus. Tai tarpininkavimas, derybos, „piliečių sueiga“ bei kiti metodai padedantys mokiniams suvokti, kaip piliečiai gali konstruktyviai spręsti kylančias teises problemas, dalyvauti priimant sprendimus valstybės ar savivaldybės institucijose.

Teisės pamokose mokiniams gali būti siūloma analizuoti konkrečią situaciją ir pritaikyti jai teisės normą: nagrinėti darbuotojo atleidimo iš darbo situacijas, tam tikro elgesio priešingumą civilinei, baudžiamajai ar administracinei teisei, teisininko poelgio atitikimą etikos kodeksui, tarptautinius konfliktus; nuspręsti, kokia proceso teisės norma taikytina nagrinėjamu atveju.

Kitos grupės metodų, siūlomų naudoti teisės pamokose, tikslas yra skatinti mokinius susiformuoti nuomonę (poziciją) tam tikru su teise susijusiu, dažnai kontroversišku, klausimu ir argumentuoti ją ginti. Pavyzdžiui, „4P“ (pozicija, priežastis, pavyzdys, pasekmė), „užimk poziciją“, „nuomonių linija“ ir kiti metodai.

8.3.3. Mokymosi aplinka

Mokykla turi sudaryti sąlygas kurti demokratinius santykius, paremtus bendruomenės narių pagarba vienas kitam, atvirumu ir nuoširdumu. Tik esant tokiems santykiams mokiniai ir mokytojai bendradarbiauja, paremia vieni kitus, pasitiki vienas kitu, gerbia ir toleruoja vienas kitą. Demokratinėje aplinkoje išugdytas mokinių teisinis sąmoningumas padeda kurti ir stiprinti demokratinę mokyklos kultūrą bei naudingas patiem mokiniams ruošiantis savarankiškam gyvenimui. Tam kad mokiniai formuotųsi moralinės-etinės normas, laikytųsi teisės normų ir gebėtų pasinaudoti teisės žiniomis konkrečioje situacijoje, gerbtų įstatymus, kitų žmonių teises ir laisves, reikalingas aktyvus mokinių mokymasis.

Sukurkite klasėje atmosferą, kuri padėtų žmogaus teisių mokymuisi. Teisinio ugdymo procese labai svarbu suteikti mokiniams galimybę diskutuoti, klausti ir abejoti, kritiškai vertinti problemas vengiant pateikti vienareikšmiškus atsakymus. Klausimas neįmanomas be dialoginio mąstymo, be partnerio pripažinimo ir įsiklausymo į kitą.

8.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

8.4.1. Mokinių pasiekimai

1. Teisinės sistemos elementų pažinimas ir tyrinėjimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos Pripažinti, gerbti ir remti pagrindines demokratijos vertybes ir principus: asmens ir tautos teises, laisves, teisingumą, lygybę, solidarumą, atsakomybę. Pripažinti ir gerbti vienas kito teises ir laisves, naudotis savo teisėmis ir vykdyti savo pareigas. Objektyviai vertinti demokratinės valstybės institucijų, taip pat teismų ir teisėsaugos institucijų veiklą.	
Esminis gebėjimas: Suvokti būtinus kiekvieno žmogaus gyvenime teisės pagrindus, elgtis pagal teisės reikalavimus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Palyginti, kuo teisės norma skiriasi nuo kitų taisyklių.	1.1.1. Paaiškinti, kas yra teisė, apibūdinti kelias teisės kilmės teorijas. 1.1.2. Paaiškinti teisės vaidmenį šiuolaikinėje visuomenėje. 1.1.3. Paaiškinti, kaip priimami įstatymai. 1.1.4. Išvardinti pagrindinius teisės normos požymius ir juos paaiškinti. 1.1.5. Paaiškinti pagrindinių teisės principų turinį ir paskirtį.
1.2. Palyginti teisės ir moralės santykį žmonių gyvenime ir konkrečiose situacijose.	1.2.1. Paaiškinti, kokias socialines vertybes turi ginti įstatymai. 1.2.2. Nurodyti priežastis, kodėl vienu įstatymu žmonės dažniausiai laikosi, o kitų – ne. 1.2.3. Paaiškinti teisingumo ir teisėtumo (įtvirtinimo įstatymuose) santykį.
1.3. Atpažinti pagrindinių idėjų (lygybę,	1.3.1. Paaiškinti pagrindines idėjas, kuriomis

apsisprendimas, teisingumas), kuriomis grindžiamos žmogaus teisės raišką gyvenime. Surasti pateiktą teisę (-es) atitinkančią pareigą.	grindžiamos žmogaus teisės. 1.3.2. Paaiškinti, ką reiškia teisių ir pareigų pusiausvyra. 1.3.3. Apibūdinti teisės normų konstravimo principą, kai teisė atitinka pareigą ir atvirkščiai – pareiga suponuoja teisę.
1.4. Analizuoti praktines situacijas ir atpažinti, kokių teisės šakų normos gali jas reguliuoti.	1.4.1. Išvardinti pagrindines teisės šakas. 1.4.2. Apibūdinti, kokius santykius reguliuoja pagrindinės teisės šakos.
1.5. Išsakyti ir argumentuoti savo poziciją apie Konstitucijos politinę bei teisinę reikšmę, taip pat Konstitucijos tiesioginį veikimą.	1.5.1. Apibūdinti, kokia yra Konstitucijos teisinė galia. 1.5.2. Nusakyti, kokius visuomeninius santykius reguliuoja Konstitucija. 1.5.3. Paaiškinti, kaip gali būti užtikrinamas tiesioginis Konstitucijos normų veikimas. 1.5.4. Apibūdinti Konstitucijoje deklaruojamos teisinės valstybės esmę ir pagrindus.
1.6. Palyginti Konstitucijoje įtvirtintas asmens teisės su Konstitucijoje nurodytomis jo pareigomis. Analizuoti konstitucinių teisių tarpusavio konkurenciją: kaip žodžio laivės veikimą riboja asmens teisė į privatumą; kaip nuosavybės teisę gali riboti viešojo intereso tenkinimas (nuosavybės paėmimas visuomenės poreikiams) ir pan.	1.6.1. Apibūdinti Konstitucijos reikšmę, nustatant žmogaus (piliečio) ir valstybės (valstybės institucijų) santykį. 1.6.2. Nurodyti, kokios asmeninės, politinės, socialinės ekonominės ir kultūrinės teisės numatytos Konstitucijoje. 1.6.3. Nurodyti, kaip galima įgyvendinti savo konstitucines teises. 1.6.4. Apibūdinti Konstitucijoje numatytą valdžių (Seimo, Prezidento, Vyriausybės, teismų) tarpusavio santykį.
1.7. Analizuoti sudėtingo Konstitucijos keitimo mechanizmo įtvirtinimo priežastis bei jo galimo supaprastinimo pasekmes.	1.7.1. Paaiškinti pagrindinius Konstitucijos priėmimo ir keitimo būdus.
1.8. Dalyvaujant teismo proceso inscenizacijoje analizuoti ir kritiškai vertinti oponento argumentus, ginti savo nuomonę, lavinti viešo kalbėjimo gebėjimus.	1.8.1. Nusakyti, kokie teismai veikia Lietuvoje, kokias bylas jie nagrinėja. 1.8.2. Paaiškinti teisingumo, kurį vykdo teismas, sampratą ir turinį.
1.9. Dalyvaujant Konstitucinio Teismo proceso inscenizacijoje ir nagrinėjant Konstitucinio Teismo bylas, analizuoti ir kritiškai vertinti oponento argumentus, ginti savo nuomonę, lavinti viešo kalbėjimo gebėjimus.	1.9.1. Paaiškinti, kokias bylas nagrinėja Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 1.9.2. Paaiškinti, kuo Konstitucinis Teismas skiriasi nuo kitų teismų.
1.10. Įvertinti ir argumentuoti savo nuomonę dėl instancinės teismų sistemos veiksmingumo. Išsakyti ir argumentuoti savo nuomonę dėl visuomenės dalyvavimo vykdant teisingumą (teismo tarėjai, prisiekusieji).	1.10.1. Paaiškinti, kas yra teismo instancija.
1.11. Dalyvaujant inscenizacijose tariantis su teisininku dėl teisinės pagalbos teikimo; analizuoti situacijas ir vertinti, ar jose yra būtina teisininko pagalba.	1.11.1. Nurodyti, kokiais atvejais yra reikalinga pasinaudoti teisininko paslaugomis.
1.12. Įvertinti advokatų ir notarų profesinių	1.12.1. Paaiškinti advokato ir notaro vykdomos

ir asmeninių savybių svarbą kokybiškam teisinių paslaugų teikimui.	veiklos paskirtį teisinėje valstybėje. 1.12.2. Nurodyti advokato ir notaro pagrindines veiklos sritis (kompetenciją). 1.12.3. Paaiškinti kuo skiriasi advokato ir notaro teikiamos paslaugos. 1.12.4. Pateikti teisinių normų laikymosi ir nesilaikymo teisininko profesinėje veikloje pavyzdžių.
1.13. Pateikti siūlymų, kaip pagerinti teisinės pagalbos prieinamumą.	1.13.1. Paaiškinti, kokia tvarka galima gauti nemokamą teisinę pagalbą.
1.14. Analizuojant situacijas motyvuotai paaiškinti, kokios turtinės ar neturtinės teisės yra įgyjamos ar pažeidžiamos konkrečiose situacijose. Įvertinti, analizuoti ir numatyti teigiamas ir neigiamas turtinių teisių įgijimo (perleidimo) pasekmes.	1.14.1. Nurodyti ir paaiškinti, kokias pagrindines turtines ir neturtines teises turi asmenys. 1.14.2. Paaiškinti, kuo skiriasi turtinės ir neturtinės teisės. 1.14.3. Nurodyti pagrindinius turtinių teisių įgijimo būdus. 1.14.4. Paaiškinti, kaip yra saugomos ir ginamos asmenų civilinės teisės.
1.15. Analizuojant bylos medžiagą (situaciją) pateikti argumentuotą nuomonę dėl galimo autorių teisių pažeidimo. Kritiškai vertinti oponento pateiktus argumentus dėl autorių teisių pažeidimo konkrečioje situacijoje ir galimo žalos atlyginimo.	1.15.1. Paaiškinti, kaip įstatymai gina intelektinę nuosavybę. 1.15.2. Išvardinti ir paaiškinti, kokias turtines ir neturtines teises turi autoriai. 1.15.3. Nusakyti, kokia tvarka autoriai gali ginti pažeistas autorių teises.
1.16. Konstruktyviai bendrauti ir bendradarbiauti ieškant kompromiso dėl žalos atlyginimo.	1.16.1. Apibūdinti, kas yra civilinė atsakomybė. 1.16.2. Paaiškinti, kas yra turtinė ir neturtinė žala.
1.17. Įvertinti kreipimosi į teismą, kaip vieno iš teisinės problemos sprendimo būdų, kaštus: privalumus ir trūkumus.	• 1.17.1. Paaiškinti, kokia yra civilinio proceso paskirtis. • 1.17.2. Išvardinti ir trumpai apibūdinti civilinio proceso stadijas. 1.17.3. Apibūdinti pagrindinius civilinio proceso principus. 1.17.4. Apibūdinti teismo proceso ir kitų teisinių konfliktų sprendimo būdus.
1.18. Surašyti ieškinio pareiškimą.	1.18.1. Išvardinti, kas turi būti nurodyta ieškinio pareiškime. 1.18.2. Paaiškinti, kas tai yra ieškinio pagrindas ir dalykas. 1.18.3. Paaiškinti, kokias civilines bylas nagrinėja apylinkės ir apygardos teismai, kaip pirmoji instancija.
1.19. Pateikti argumentų dėl savo nuomonės apie santuokos sudarymą. Išsakyti savo poziciją diskutuojant apie santuokos sudarymo teises, moralines pasekmes ir atsakomybę.	1.19.1. Nusakyti teisinius reikalavimus santuokai sudaryti. 1.19.2. Paaiškinti, kas yra sužadėtuovės. 1.19.3. Nurodyti asmenis, kuriems įstatymas draudžia tarpusavyje sudaryti santuoką.
1.20. Skirti sutuoktinių asmenines ir turtines teises. Argumentuotai paaiškinti bendravimo, tolerancijos ir kompromiso ieškojimo svarbą sprendžiant šeimos	1.20.1. Nusakyti sutuoktinių asmenines teises. 1.20.2. Paaiškinti, kokias tarpusavio pareigas priima sutuoktiniai. 1.20.3. Paaiškinti, kokias turtines teises turi

klausimus tarp sutuoktinių.	sutuoktiniai.
1.21. Analizuojant situacijas, argumentuoti, kuri nuosavybė priklauso abiem sutuoktiniams, kuri nuosavybė yra asmeninė sutuoktinio nuosavybė.	1.21.1. Paaiškinti, kaip pagal įstatymus gali būti tvarkoma sutuoktinių nuosavybė. 1.21.2. Paaiškinti kam priklauso turtas, įgytas santuokos metu ir iki jos.
1.22. Argumentuoti vedybų sutarties sudarymo privalumus ir trūkumus.	1.22.1. Paaiškinti vedybų sutarties turinį. 1.22.2. Apibūdinti kaip sudaroma vedybų sutartis, kokias vyro ir žmonos turtines teises ir pareigas ji gali nustatyti.
1.23. Nagrinėti tėvų ir vaikų tarpusavio teisių ir pareigų dermę.	1.23.1. Nusakyti tėvų bei vaikų teises. 1.23.2. Paaiškinti tėvų ir vaikų tarpusavio pareigas šeimoje.
1.24. Analizuoti konkrečias konfliktines situacijas kilusias šeimoje, surasti konflikto sprendimo galimybes.	1.24.1. Apibūdinti galimas smurto formas šeimoje, pateikti smurto šeimoje atvejų pavyzdžių. 1.24.2. Paaiškinti kur ieškoti pagalbos, jeigu smurtauja šeimoje. 1.24.3. Paaiškinti bendravimo, tolerancijos ir kompromiso ieškojimo svarbą sprendžiant šeimos klausimus tarp sutuoktinių.
1.25. Nurodyti ir argumentuoti skirtingų santuokos nutraukimo būdų privalumus ir trūkumus.	1.25.1. Paaiškinti, kokie yra santuokos nutraukimo būdai.
1.26. Analizuoti problemines situacijas, kurios kyla dėl santuokos nutraukimo, ieškoti įvairių jos sprendimo būdų, surasti geriausius sprendimus. Diskutuoti kaip galima būtų „sušvelninti“ skyrybų padarinius sutuoktiniams ir jų vaikams.	1.26.1. Nurodyti ir paaiškinti, kaip dalijamas sutuoktinių turtas. 1.26.2. Paaiškinti, kaip sprendžiami vaikų gyvenamosios vietos nustatymo, vaikų išlaikymo ir auklėjimo klausimai.
1.27. Nagrinėti, kaip galima pasinaudoti vartotojų teisėmis (grąžinti netinkančią prekę, gauti informacijos apie prekes ir paslaugas ir kt.) Aiškiai suformuluoti reikalavimus ir surašyti pretenziją dėl netinkamos kokybės prekės ar paslaugos.	1.27.1. Išvardinti ir paaiškinti vartotojų teises ir pareigas, nurodyti, kur ieškoti informacijos apie vartotojų teises ir jų realizavimą. 1.27.2. Nusakys kur ir kaip kreiptis, įsigijus netinkamos kokybės prekę ar paslaugą, kokią pagalbą gali suteikti vartotojų teises ginančios organizacijos.
1.28. Analizuojant situacijas atpažinti pacientų teisių pažeidimą. Analizuojant situacijas argumentuotai pagrįsti savo nuomonę ir priimti motyvuotus sprendimus dėl galimos žalos pacientams padarymo ir atlyginimo.	1.28.1. Išvardinti ir paaiškinti pagrindines pacientų teises ir pareigas. 1.28.2. Paaiškinti, kaip įstatymai reguliuoja žalos pacientams atlyginimą; 1.28.3. Nurodyti, kur kreiptis dėl pažeistų pacientų teisių.
1.29. Surasti informaciją apie svarstomus savivaldybėje, Vyriausybėje, Seime klausimus. Dalyvaujant inscenizacijose formuluoti argumentuotus pasiūlymus dėl savivaldybės (seniūnijos, bendruomenės) reikalų galimo sprendimo. Pateikti pasiūlymų kaip užkirsti kelią valstybės tarnautojų galimam piktnaudžiavimui savo įgaliojimais bei tarnybine padėtimi, taip pat korupcijos apraiškos.	1.29.1. Nurodyti, kaip vyksta valstybės valdymas ir kokiais principais jis turi remtis. 1.29.2. Paaiškinti, kas yra valstybės tarnautojas ir pareigūnas. 1.29.3. Nurodyti, kokiais būdais užtikrinamas valstybės tarnautojų bei pareigūnų tinkamas pareigų vykdymas. 1.29.4. Nusakyti, kokiais būdais asmuo (piliėtis) gali dalyvauti valstybės valdyme.
1.30. Analizuoti ir vertinti, kokio pobūdžio pasikėsinimas į įstatymo saugomas vertybes	1.30.1. Paaiškinti, kas yra administracinės teisės pažeidimas.

turi būti pripažintas administraciniu teisės pažeidimu, o koks – nusikalstama veika ir argumentuoti savo požiūrį.	•
1.31. Analizuojant situacijas atpažinti administracinius teisės pažeidimus.	• —1.31.1. Išvardinti ir paaiškinti, kokios administracinės nuobaudos yra numatytos įstatyme.
1.32. Dalyvaujant inscenizacijose pateikti savo argumentuotą nuomonę dėl galimo administracinio teisės pažeidimo; kritiškai vertinti oponentų pateiktą poziciją, įsiklausyti į oponentų pateikiamus argumentus. Dalyvaujant inscenizacijose ugdytis bendravimo ir bendradarbiavimo su pareigūnais gebėjimus.	• 1.32.1. Paaiškinti, kaip vyksta administracinis procesas. • 1.32.2. Nurodyti ir paaiškinti pagrindines traukiamo administracinės atsakomybės asmens teises ir pareigas. • 1.32.3. Paaiškinti, kada surašomas administracinio teisės pažeidimo protokolas, kokie duomenys jame fiksuojami.
1.33. Pateikti pasiūlymų kaip būti saugiais kelyje.	• 1.33.1. Įvardinti ir paaiškinti kelių eismo dalyvių teises, pareigas, atsakomybę.
1.34. Vertinti, kokio pobūdžio pasikėsinimas į įstatymo saugomas vertybes turi būti pripažintas nusikalstamu ir argumentuoti savo požiūrį.	• 1.34.1. Nusakyti, koks elgesys laikomas nusikalstama veika. • 1.34.2. Paaiškinti, kokie požymiai apibūdina nusikalstamą veiką. • 1.34.3. Paaiškinti, kaip suprantama ir kam reikalinga nusikalstamos veikos sudėtis. • 1.34.4. Nurodyti, kokios yra aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę ir koks jų tikslas.
1.35. Analizuojant situacijas argumentuoti savo poziciją dėl konkrečiose situacijose nurodytų veiksmų atitikimo būtiniosios ginties reikalavimams; įsiklausyti į oponentų pateikiamus argumentus. Priimti motyvuotą sprendimą dėl veiksmų pripažinimo būtinaja gintimi.	• 1.35.1. Paaiškinti, kas yra būtinoji gintis. • 1.35.2. Paaiškinti, kokiais atvejais yra peržengiama būtinoji gintis. • 1.35.3. Nurodyti įstatyme numatytus atvejus, kai nelaikoma, kad būtiniosios ginties ribos yra peržengtos. •
• 1.36. Palyginti skirtingais laikais egzistavusias bausmių sistemas; argumentuotai nurodyti jų pranašumus ir trūkumus; palyginti bausmių ir auklėjamojo pobūdžio priemonių tikslus (paskirtį), argumentuoti, kokiais atvejais kurios priemonės yra veiksmingesnės.	• 1.36.1. Išvardinti ir trumpai apibūdinti bausmes bei baudžiamojo poveikio priemones. • 1.36.2. Išvardinti ir apibūdinti auklėjamojo pobūdžio priemones. •
1.37. Pateikti siūlymų, kokių prevencijos priemonių galima imtis siekiant mažinti konkrečių nusikalstamų veikų darymą valstybėje, mieste, bendruomenėje.	• 1.37.1. Nusakyti, kokie nusikaltimai įvykdomi dažniausiai ir kas juos įvykdo. • 1.37.2. Paaiškinti, kas būdinga nepilnamečių nusikalstamumui. • 1.37.3. Paaiškinti pagrindines nusikalstamumo priežastis.
• 1.38. Palyginti skirtingais laikais egzistavusias baudžiamojo proceso taisykles; • įvertinti teismo nagrinėjimo privalumus ir trūkumus, sprendžiant konfliktą tarp nusikaltusiojo ir aukos bei visuomenės, palyginti su kitais galimais konflikto sprendimo būdais.	• 1.38.1. Paaiškinti, kokia yra baudžiamojo proceso paskirtis. • 1.38.1. Nusakyti, kaip vyksta teisminis nagrinėjimas, kokias funkcijas atlieka proceso dalyviai.

• 1.39. Surašyti pranešimą apie nusikaltimą; • Dalyvaujant inscenizacijose gebėti bendrauti ir bendradarbiauti su pareigūnais; aiškiai dėstyti mintis apie nusikalstamą veiką; pateikti pasiūlymų, kaip paskatinti žmones (liudytojus, nukentėjusiuosius) aktyviai bendradarbiauti su pareigūnais, tiriančiais nusikalstamas veikas.	• 1.39.1. Paaiškinti kas yra įtariamasis, nukentėjusysis, liudytojas. • 1.39.2. Nurodyti, kur kreiptis nukentėjus dėl nusikaltimo. • 1.39.3. Išvardinti ir paaiškinti pagrindines nukentėjusiojo, liudytojo ir įtariamojo teises ir pareigas. • 1.39.4. Nusakyti, kaip vyksta apklausa. • 1.39.5. Išvardinti, kokios apsaugos priemonės numatytos liudytojams. • 1.39.6. Paaiškinti sulaikymo tvarką.
1.40. Ieškant darbo pasinaudoti įvairiais darbo paieškos būdais ir šaltiniais; parengti gyvenimo aprašymą (CV); dalyvaujant inscenizacijose derėtis su potencialiu darbdaviu, pristatyti savo kompetencijas bei pageidavimus.	• 1.40.1. Paaiškinti, kas yra darbo sutartis. • 1.40.2. Nusakyti darbo sutarties turinį. •
• 1.41. Analizuoti darbo sutarties privalomas sąlygas ir gebėti dėl jų derėtis.	• 1.41.1. Paaiškinti pagrindines darbo sutarties sąlygas.
• 1.42. Įvertinti nelegalaus darbo (darbo nesudarius darbo sutarties) pasekmes darbuotojui, darbdaviui, valstybei.	• 1.42.1. Paaiškinti darbo sutarties sudarymo teises pasekmes. • 1.42.2. Paaiškinti, kas yra nelegalus darbas.
• 1.43. Analizuojant situacijas argumentuoti savo poziciją dėl galimo darbo ir poilsio režimo pažeidimų, taip pat dėl neteisingo darbo užmokesčio skaičiavimo.	• 1.43.1. Nusakyti, kas yra darbo užmokestis. • 1.43.2. Išvardinti pagrindinius darbo apmokėjimo ypatumus, numatytus įstatyme (už naktinį, viršvalandinį darbą, už darbą poilsio dienomis ir pan.). • 1.43.3. Apibūdinti darbo laiką, jo trukmę. • 1.43.4. Nurodyti poilsio laiko rūšis ir trumpai jas apibūdinti.
• 1.44. Palyginti ir įvertinti individualaus ir kolektyvinio darbo teisių atstovavimo ir gynybos būdų privalumus ir trūkumus. Argumentuoti ir ieškoti kompromiso pokalbio su darbdaviu metu, suprasti pokalbio esmę ir detales.	• 1.44.1. Paaiškinti, kas tai yra darbo ginčas. • 1.44.2. Paaiškinti derybų esmę ir pateikti derybų panaudojimo pavyzdžių.
• 1.45. Palyginti darbo sutarties nutraukimo skirtingais pagrindais tvarką ir pasekmes (įspėjimo terminą, kompensacijos mokėjimą ir kita), analizuoti koks sutarties nutraukimas būtų palankiausias darbuotojui, darbdaviui.	• 1.45.1. Išvardinti ir paaiškinti pagrindinius darbo sutarties pasibaigimo pagrindus. • 1.45.2. Paaiškinti darbo sutarties nutraukimo skirtingais pagrindais (darbuotojo iniciatyva, darbdavio iniciatyva) pasekmes.
• 1.46. Analizuojant situacijas teisiniais argumentais pagrįsti savo poziciją dėl darbo sutarties nutraukimo teisėtumo bei atsiskaitymo su darbuotoju tvarkos laikymosi.	• 1.46.1. Nusakyti atsiskaitymo su atleidžiamu darbuotoju tvarką.
1.47. Kitiškai įvertinti Europos Sąjungos	• 1.47.1. Paaiškinti, kokias pagrindines

pilietybės teikiamus privalumus. Pateikti siūlymų, kaip ugdyti Europos Sąjungos valstybių (taip pat Lietuvos) gyventojų toleranciją skirtingos tautybės, religijos, rasės atstovams.	teises įgyja Europos Sąjungos pilietis. •
1.48. Išsakyti savo poziciją dėl būtinumo pagrindines žmogaus teises nustatyti tarptautiniuose norminiuose aktuose.	• 1.48.1. Nurodyti, kokias žmogaus teises galima ginti, remiantis tarptautiniais norminiais aktais (Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija ir kt.). • 1.48.2. Nurodyti, kokiuose tarptautiniuose teismuose Lietuvos žmonės gali ginti savo teises.
2. Teisių įgyvendinimas ir pažeistų teisių gynimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos Demokratinėmis priemonėmis ir įstatymų nustatyta tvarka spręsti problemas. Siekti būti atsakingu, įsipareigojusi, informuotu ir aktyviu pilietinės visuomenės nariu, laikytis pilietinei visuomenei priimtinių vertybių, kurios saugomos teisės. Nusiteikti aktyviai naudotis savo teisėmis ir sąžiningai atlikti savo pareigas. Siekti kompromiso įgyvendinant savo teises. Esminis gebėjimas: Žinant pagrindines teises gebėti jomis naudotis ir kreiptis pagalbos, kai jos pažeidžiamos.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Išsakyti argumentuotą nuomonę dėl savo teisių įgyvendinimo konkrečioje situacijoje, ieškoti kompromiso įgyvendinant savo teises.	2.1.1. Paaiškinti, kokias savo teises galima įgyvendinti tiesiogiai jomis naudojantis.
2.2. Žodžiu ir raštu kreiptis į valstybės ar nevyriausybinių institucijų, ginančių atitinkamas žmogaus teises; argumentuotai ir aiškiai išdėstyti savo reikalavimą (prašymą) įgyvendinti savo teisę arba prašymą apginti pažeistą teisę.	2.2.1. Nurodyti, į kokias valstybines ir nevyriausybines institucijas galima kreiptis dėl konkrečių teisių įgyvendinimo arba pažeistų teisių gynimo.
2.3. Surašyti argumentuotą kreipimąsi į teismą ar teisėsaugos instituciją: ieškinio pareiškimą ar pareiškimą policijai.	2.3.1. Nurodyti, į kokius teismus ir koku būdu galima kreiptis ginant savo pažeistas teises vartojimo srityje, darbo santykiuose, turtiniuose ir asmeniniuose neturtiniuose santykiuose, nukentėjus nuo nusikalstamos veikos.

8.4.2. Turinio apimtis

8.4.2.1. Teisės programa apima žinių visumą apie kai kuriuos teisės reguliuojamus klausimus, kurie yra svarbūs kiekvienam žmogui, gyvenančiam visuomenėje. Tai pagrindinės žinios apie teisės prigimtį, teisės principus, asmenines ir turtines teises, vartotojų teises, darbo santykius, apie teisės pažeidimų sudėtį ir patraukimo teisinėn atsakomybėn procedūras. Didesnis dėmesys šioje programoje turėtų būti skiriamas ne teisės aktų ar juose numatytų teisių analizei, o teisių įgyvendinimo būdų išsiaiškinimui, teisių pažeidimų atpažinimui bei pažeistų teisių gynbos mechanizmų suvokimui. Šie teisiniai aspektai sąlygiškai suskirstyti į skyrius, skirtus teisės šakoms ar jų blokams.

8.4.2.2. Įvadas į teisės sistemą. Kas yra teisė? Koks yra teisės vaidmuo šiuolaikinėje visuomenėje? Kokie pagrindiniai teisės normos požymiai? Kokia pagrindinių teisės principų paskirtis? Koks teisės ir moralės santykis? Koks yra teisingumo ir teisėtumo (įtvirtinimo įstatymuose) santykis? Kokias socialines vertybes gina įstatymas? Kokios yra pagrindinės idėjos,

kuriomis grindžiamos žmogaus teisės, ir kaip jos reiškiasi gyvenime? Ką reiškia teisių ir pareigų pusiausvyrą? Kaip priimami įstatymai? Kokios yra pagrindinės teisės šakos ir kokius santykius jos reguliuoja?

8.4.2.3. Kodėl mums svarbi Konstitucija? Kokia yra Konstitucijos politinė ir teisinė reikšmė? Kokia yra Konstitucijos teisinė galia? Kokia yra teisinės valstybės esmė ir pagrindai? Kokia yra Konstitucijos reikšmė, nustatant žmogaus (piliečio) ir valstybės (valstybės institucijų) santykį? Kokius visuomeninius santykius reguliuoja Konstitucija? Kaip gali būti užtikrinamas tiesioginis Konstitucijos normų veikimas? Kokios asmens teisės ir pareigos numatytos Konstitucijoje? Kokios asmens teisės ir pareigos numatytos Konstitucijoje? Kokios asmeninės, politinės, socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės numatytos Konstitucijoje? Kaip galima įgyvendinti savo konstitucines teises? Kaip tarpusavyje konkuruoja konstitucinės teisės? Koks Konstitucijoje numatytų valdžių (Seimo, Prezidento, Vyriausybės, teismų) tarpusavio santykis? Kokie Konstitucijos priėmimo ir keitimo būdai? Kokie teismai veikia Lietuvoje, kokias bylas jie nagrinėja? Kas yra teisingumas, kurį vykdo teismas? Ar veiksmingos instancinės teismų sistemos? Kokiais atvejais yra reikalinga pasinaudoti teisininko paslaugomis? Kokia advokato ir notaro vykdomos veiklos paskirtis ir teikiamos paslaugos? Kaip pagerinti teisinės pagalbos prieinamumą?

8.4.2.4. Kokiomis turtinėmis ir neturtinėmis teisėmis galime naudotis? Kokias pagrindines turtines ir neturtines teises turi asmenys? Kokie pagrindiniai turtinių teisių įgijimo būdai ir galimos pasekmės? Kaip yra saugomos ir ginamos asmenų civilinės teisės? Kokios gali būti teigiamas ir neigiamas turtinių teisių įgijimo pasekmės? Kaip įstatymai gina intelektualinę nuosavybę? Kokias turtines ir neturtines teises turi autoriai? Kas yra civilinė atsakomybė? Kas yra turtinė ir neturtinė žala? Kokia yra civilinio proceso paskirtis, stadijos ir pagrindiniai principai? Kokie yra teismo proceso ir kitų teisinių konfliktų sprendimo būdai? Kokie kreipimosi į teismą kaštai? Kada ir kaip surašyti ieškinio pareiškimą? Kokias civilines bylas nagrinėja apylinkės ir apygardos teismai?

8.4.2.5. Sutuoktinių teisiniai santykiai. Kas yra sužadėtuovės? Kokie teisiniai reikalavimai santuokai sudaryti? Kokios santuokos sudarymo teisinės, moralinės pasekmės ir atsakomybė? Kokias sutuoktiniai turi asmenines ir turtines teises ir tarpusavio pareigas? Kaip sudaroma vedybų sutartis ir kas sudaro jos turinį? Kokie yra vedybų sutarties sudarymo privalumai ir trūkumai? Kokios yra tėvų bei vaikų teisės ir pareigos šeimoje ir kaip jos tarpusavyje dera? Kokios galimos smurto formos šeimoje ir kur ieškoti pagalbos? Kokia bendravimo, tolerancijos ir kompromiso ieškojimo svarba sprendžiant šeimos klausimus? Kokie yra santuokos nutraukimo būdai, jų privalumai ir trūkumai? Kaip dalijamas sutuoktinių turtas, sprendžiami vaikų klausimai skyrybų metu? Kokie skyrybų padariniai sutuoktiniams ir jų vaikams?

8.4.2.6. Ką turi žinoti vartotojas? Kokios vartotojų teisės ir pareigos? Kaip galima pasinaudoti vartotojų teisėmis? Kur ieškoti informacijos apie vartotojų teises ir jų realizavimą? Kur ir kaip kreiptis dėl įsigytos netinkamos kokybės prekės ar paslaugos? Kokią pagalbą gali suteikti vartotojų teises ginančios organizacijos? Kokios pagrindinės pacientų teisės ir pareigos? Kur kreiptis dėl pažeistų pacientų teisių?

8.4.2.7. Kaip vyksta valstybės valdymas? Kaip vyksta valstybės valdymas ir kokias principais jis turi remtis? Kokiais būdais asmuo gali dalyvauti valstybės valdyje? Kur ir kaip galima gauti informaciją apie svarstomus savivaldybėje, Vyriausybėje ir Seime klausimus? Kokiais būdais užtikrinamas valstybės tarnautojų bei pareigūnų tinkamas pareigų vykdymas? Kaip užkirsti kelią korupcijos apraiškoms, valstybės tarnautojų galimam piktnaudžiavimui savo įgaliojimais bei tarnybine padėtimi?

8.4.2.8. Teisės pažeidimas ir jo pasekmės. Nusikalstama veika. Kas yra administracinės teisės pažeidimas? Kokios administracinės nuobaudos yra numatytos įstatyme? Kaip vyksta administracinis procesas? Kokios pagrindinės traukiamo administracinės atsakomybės asmens teisės ir pareigos? Kada surašomas administracinio teisės pažeidimo protokolas, kokie duomenys jame fiksuojami? Kokios kelių eismo dalyvių teisės, pareigos ir atsakomybė? Kaip užtikrinti saugumą kelyje?

Koks elgesys laikomas nusikalstama veika? Kaip suprantama ir kam reikalinga nusikalstamos veikos sudėtis? Kokios yra aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę ir koks jų tikslas? Kokio pobūdžio pasikėsinimas į įstatymo saugomas vertybes turi būti pripažintas nusikalstamu? Kas yra būtinoji gintis ir kada ji peržengiama? Kokios yra bausmės ir baudžiamojo poveikio priemonės? Kokie bausmių sistemų pranašumai ir trūkumai? Kokie bausmių ir auklėjamojo pobūdžio priemonių tikslai? Kokie nusikaltimai įvykdomi dažniausiai ir kas juos įvykdo? Kas būdinga nepilnamečių nusikalstamumui? Kokios pagrindinės nusikalstamumo priežastys? Kokios galimos nusikaltimų prevencijos priemonės? Kokia yra baudžiamojo proceso paskirtis? Kaip vyksta teisminis nagrinėjimas, kokie jo privalumai ir trūkumai? Kur kreiptis nukentėjus dėl nusikaltimo? Kokios pagrindinės nukentėjusiojo, liudytojo ir įtariamojo teisės ir pareigos? Kaip vyksta apklausa? Kokia yra sulaikymo tvarka?

8.4.2.9. Kokia yra darbo sutarties paskirtis? Kas yra darbo sutartis? Koks darbo sutarties turinys? Kokiais darbo paieškos būdais ir šaltiniais galima pasinaudoti ieškant darbo? Kaip parengti gyvenimo aprašymą (CV)? Kaip derėtis su potencialiu darbdaviu, pristatyti savo kompetencijas bei pageidavimus? Kokios pagrindinės darbo sutarties sąlygos? Kokios yra darbo sutarties sudarymo teisinės pasekmės? Kokios nelegalaus darbo pasekmės darbuotojui, darbdaviui, valstybei? Kokie pagrindiniai darbo apmokėjimo ypatumai, numatyti įstatyme? Koks darbo laikas ir jo trukmė? Kokios yra poilsio laiko rūšys? Kas yra darbo ginčas? Kokia derybų esmė? Kokie individualaus ir kolektyvinio darbo teisių atstovavimo ir gynybos būdų privalumai ir trūkumai? Kokie pagrindiniai darbo sutarties pasibaigimo pagrindai? Kokia darbo sutarties nutraukimo skirtingais pagrindais tvarka ir pasekmės? Kokia atsiskaitymo su atleidžiamu darbuotoju tvarka?

8.4.2.10. Tarptautinė žmogaus teisių apsauga. Kokias pagrindines teises įgyja Europos Sąjungos pilietis? Kaip ugdyti Europos Sąjungos valstybių (taip pat Lietuvos) gyventojų toleranciją skirtingos tautybės, religijos, rasės atstovams? Kokias žmogaus teises galima ginti, remiantis tarptautiniais norminiais aktais? Kokiuose tarptautiniuose teismuose Lietuvos žmonės gali ginti savo teises? Kodėl būtina pagrindines žmogaus teises nustatyti tarptautiniuose norminiuose aktuose?

8.4.3. Vertinimas

Lygiai Pasiekimų sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
1. Žinios ir supratimas	Turi bendrą supratimą apie teisę, kai kurių kasdieninio gyvenimo aspektų teisinį reguliavimą. Daro klaidų, neišsamiai paaiškina kai kurias teisės sąvokas ir kai kuriuos teisės principus.	Turi pagrindinių žinių ir supratimą apie teisę, pagrindines teises institucijas, bei žmogaus teisių gynybos mechanizmus. Paaiškina pagrindines teisės sąvokas ir principus, bando vertinti praktines situacijas.	Laisvai vartoja teisės sąvokas, atpažįsta pagrindinius teisės principus, remdamiesi jais vertina praktines situacijas. Gilinasi į kontroversiškus teisinius klausimus ir teises problemas.
2. Problemų sprendimas	Kelia nesudėtingus teisinius klausimus ir naudodamiesi paprasčiausiais informacijos šaltiniais bando ieškoti atsakymų. Ne visada kritiškai analizuoja	Kelia probleminius teisinius klausimus ir naudodamiesi informacijos šaltiniais, ieško atsakymų. Dažniausiai kritiškai analizuoja ir vertina informaciją, sprendžia individualias ir	Kelia probleminius teisinius klausimus ir kritiškai naudodamiesi įvairiais informacijos šaltiniais, ieško atsakymų. Kritiškai vertina informaciją, savarankiškai

	informaciją, išsprendžia individualias ir visuomenines praktines teisės problemas. Nagrinėja paprastas konfliktines situacijas ir mokytojo padedami bando ieškoti problemų sprendimo.	visuomenines praktines teisės problemas. Nagrinėja paprastas ir sudėtingesnes konfliktines situacijas bei pasiūlo problemos sprendimą. Suformuluoja bendruomenėje kylančias problemas ir pasiūlo problemų sprendimo būdą.	apibendrina ir daro išvadas sprendžiant individualias ir visuomenines praktines teisės problemas, įvertina jų poveikį visuomenei. Remdamiesi teisės principais ir teisinėmis nuostatomis ieško alternatyvių teisinių problemų ir sudėtingų konfliktinių situacijų sprendimo būdų. Suformuluoja bendruomenėje kylančias problemas ir pateikia galimų problemų sprendimo alternatyvų.
3. Praktiniai/veiklos	Mokytojo padedami, susiranda reikalingą teisinę informaciją, analizuoja teisės šaltinius ir atrenka pagrindinę informaciją. Kartais dalyvauja diskusijoje, išsako savo nuomonę.	Naudodamiesi informacijos šaltiniais dažniausiai susiranda reikalingą teisinę informaciją, analizuoja, lygina ir dažniausiai kritiškai vertina įvairius teisės šaltinius, bei pateikia apibendrintą informaciją. Dažnai aktyviai dalyvauja diskusijoje, išsako argumentais pagrįstą nuomonę, analizuoja teisinės situacijas.	Naudodamiesi informacijos šaltiniais susiranda reikalingą teisinę informaciją, analizuoja, lygina ir kritiškai vertina įvairius teisės šaltinius, bei pateikia apibendrintą informaciją. Nuolat aktyviai dalyvauja diskusijoje, išsako argumentais pagrįstą nuomonę, analizuoja sudėtingas teisinės situacijas.
4. Komunikavimas	Dažniausiai teisingai supranta įvairaus pobūdžio teisinius pranešimus, tačiau nesupratus retai išsiaiškina. Kartais klaidingai vartoja svarbiausias teisės sąvokas. Retai išreiškia savo mintis, pateikia savo nuomonę, stengiasi išklausti kitus.	Teisingai supranta įvairaus pobūdžio teisinius pranešimus, o nesupratus dažniausiai išsiaiškina. Dažniausiai tinkamai vartoja svarbiausias teisinės sąvokas, remiasi teorinėmis žiniomis. Turi savo nuomonę, dažniausiai geba ją išsakyti ir argumentuoti, išklauso kitus.	Įžvelgia teisinio pranešimo prasmę, visada apdoroja, suvokia ir supranta jiems skirtus pranešimus, o jeigu nesupranta, išsiaiškina. Tinkamai vartoja svarbiausias teisinės sąvokas, remiasi įvairiomis teorinėmis žiniomis. Pateikia savo požiūrį, neįžeisdami kitų, visuomet išklauso kitus.
5. Mokėjimas mokytis	Paskatinti stengiasi, planuoja mokymosi	Dažniausiai pasitiki savimi ir tiki mokymosi	Visada pasitiki savimi ir tiki savo sėkme.

	veiklą ir bando vertinti mokymosi rezultatus.	sėkme. Savarankiškai planuoja mokymosi veiklą, atsižvelgdami į mokymosi tikslus, taiko tinkamas mokymosi strategijas, bando apmąstyti mokymosi procesą.	Savarankiškai kelia mokymosi uždavinius, planuoja mokymosi veiklą, taiko įvairias mokymosi strategijas, apmąsto mokymosi procesą.

VII. FILOSOFIJA: MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS, VERTINIMAS

9. Filosofija – socialinio ugdymo dalis

9.1. Dalyko paskirtis

Filosofija – pasirenkamasis socialinių mokslų dalykas. Jos paskirtis – ugdyti mokinių kritinį mąstymą ir plėsti humanitarinį išsilavinimą. Šitai aktualu visiems mokiniams, bet labiausiai – siekiantiems įgyti politologo, teisininko, literatūros kritiko, istoriko, žurnalisto profesijas.

9.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

9.2.1. Tikslas – remiantis filosofinių tekstų interpretacija sudaryti mokiniams sąlygas formuoti kritinį mąstymą ir intelektinę erudiciją, kuri padėtų orientuotis pasaulio įvairovėje, ją analizuoti, vertinti ir tinkamai veikti.

9.2.2. Uždaviniai

Siekdami tikslo mokiniai:

- ugdysis gebėjimą kritiškai mąstyti ir sklandžiai argumentuotai reikšti savo mintis;
- ugdysis gebėjimą remiantis kasdiene patirtimi kelti filosofinius klausimus;
- ugdysis gebėjimą suvokti ir interpretuoti filosofinius tekstus;
- ugdysis gebėjimą suvokti paauglystės metais kylančias asmenines psichologines ir egzistencines problemas ir jas svarstyti abstrakčiame lygmenyje;
- ugdysis gebėjimą suvokti savo asmenį kaip unikalų individą, tačiau neatsiejamą nuo žmogaus apskritai fenomenų;
- ugdysis gebėjimą suprasti filosofiją kaip meditaciją, terapiją ir gyvenimo būdą, panaudoti sukaupą filosofinį palikimą tobulinant savo asmens brandą;
- ugdysis gebėjimą dialogiškai keistis savo mintimis su kitais asmenimis;
- ugdysis gebėjimą plačiai ir iš įvairių perspektyvų apmąstyti pasaulio ir savo socialinės aplinkos problemas.

9.2.3. Dalyko struktūra

Filosofijos kurso temos skirstomos:

- Filosofija kaip gyvenimo būdas.
- Žmogaus mįslė.
- Dirbantis žmogus.
- Žaidžiantis žmogus.
- Kovojuantis žmogus.
- Mirštantis žmogus.
- Tikintis žmogus.
- Mylintis žmogus.
- Kuriantis žmogus.

9.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

9.3.1. Integravimo galimybės

Filosofijos dalyką siūloma siesti su kitų dalykų mokymu. Filosofijos problemos susipina ir siejasi su etikos, tikybos, psichologijos, lietuvių kalbos, istorijos, teisės pamokomis. Filosofijos pamokos gali sudaryti plataus tarpdisciplininio ugdymo prielaidas.

Filosofija ir dorinis ugdymas (etika, tikyba). Tema « žmogaus mįslė » suteikia filosofinį antropologinį pagrindą etikos pamokoms, taip pat temos « mylintis žmogus » bei « mirštantis žmogus » konceptualiau pagrindžia kai kurias dorinio ugdymo temas. Tema « tikintis žmogus » temomis ir vertybėmis susišaukia su dorinio ugdymo pamokomis, kuriose dėstoma religija.

Filosofija ir psichologija. Tema « kovojantis žmogus » suteikia filosofinį pagrindą svarstant bendravimo konfliktus dėstant psichologiją. Tema – « mirštantis žmogus » koreliuoja su psichologinės sveikatos problemų svarstymu.

Filosofija ir teisė. Temos “Dirbantis žmogus” ir “Kovojantis žmogus” suteikia filosofinį antropologinį pagrindą kai kurių teisės dalyko problemų gilesnei analizei.

Filosofija ir lietuvių kalba bei literatūra. Temos “Žmogaus mįslė” ir “Žaidžiantis žmogus” suteiks filosofinį antropologinį pagrindą nagrinėjant žmogaus ir kūrybos prigimtį lietuvių kalbos ir literatūros pamokose.

9.3.2. Ugdymo gairės

Filosofijos pamokose mokiniai skatinami laisvai, savarankiškai, kritiškai mąstyti, suprasti klasikinius filosofinius tekstus ir interpretuoti juos pagal savo pačių egzistencinę patirtį. Taip pat skatinama „nenuslysti“ nė vienos temos paviršiumi, o mokytis pažvelgti giliau, kasdienybėje kartais nepastebimu rakursu. Todėl siūloma remiantis žmonijos sukaupta filosofinio mąstymo patirtimi analizuoti ir vertinti pamatinius žmogaus egzistencijos, kartu ir savo gyvenimo klausimus. Kiekvieną temą siūloma pradėti nagrinėti laisva diskusija ir tik paskui pereiti prie teksto. Tekstams interpretuoti siūloma kelti probleminius klausimus. Siūloma skatinti mokinius rašyti filosofines esė. Diskusiją mokytojas gali skatinti pateikdamas probleminius klausimus arba siūlydamas mokiniams išsakyti su tema susijusias asociacijas. Galima taip pat pradėti diskusiją pasiūlant mokiniams išsakyti savo įžvalgas, kurios kyla dėmesingai įsižiūrėjus į kurį nors reprodukuotą paveikslą. Siūloma taip pat naudotis ir kitomis vizualiomis priemonėmis – interpretuoti kino filmus, spektaklius.

9.3.3. Mokymosi aplinka

Skatintina plėsti mokinių akiratį, įvedant į jų apmąstymų lauką kuo įvairesnius meno kūrinius (tapybą, grafiką, fotomeną, teatro meną, kino filmus ir t.t.). Temos interpretuojamos, remiantis įvairiais filosofijos vadovėliais.

9.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

9.4.1. Mokinių pasiekimai

1. Filosofija kaip gyvenimo būdas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Pagarba žmogui ir gamtai. Dialogiškumas. Meditatyvumas.	
Esminis gebėjimas: Gebėti suvokti filosofiją kaip galimą žmogaus gyvenimo būdo dalį.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Panaudoti filosofinį mąstymą tekstų interpretavimui. 1.2. Dialogiškai kalbėtis filosofiniame lygmenyje. 1.3. Vystyti diskusijos kaip autentiško komunikavimo gebėjimus.	1.1.1. Paaiškinti, kad filosofija yra ne tik teorinė disciplina, bet ir galimas gyvenimo būdas. 1.1.2. Nurodyti tam tikras hermeneutines teksto interpretavimo ypatybes. 1.1.3. Paaiškinti diskusijos kaip autentiško komunikavimo svarbą ir galimas kliūtis. 1.1.4. Nurodyti meditatyvios laikysenos svarbą.
2. Žmogaus mįslė	
Mokinių pasiekimai	

Nuostata: Pagarba žmogui. Esminis gebėjimas: Gebėti suvokti žmogaus kaip būtybės įvairiapusiškumą, gerbti jos paslaptį.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Svarstyti klausimą apie žmogų kaip visatos kūrinį. Gebėti iškelti klausimą apie žmogų kaip mąstančią būtybę. 2.2. Vertinti žmogų kaip laisvą klausiančią būtybę.	2.1.1. Paaiškinti, kuo skiriasi tarpusavyje ir kuo panašios įvairios galimos teorinės žmogaus interpretacijos. 2.1.2. Nurodyti iškiliausių mąstytojų teorijas. 2.1.3. Pasirinkti sau artimiausią žmogaus prigimties sampratą ir nuosekliai ją pagrįsti.
3. Dirbantis žmogus	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata: Pagarba darbui. Esminis gebėjimas: Vertinti darbą kaip neatskiriamą žmogaus socializacijos kelią.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Analizuoti darbo vaidmenį asmens tapsme, gebėti svarstyti klausimus, kodėl darbas kartais gali atrodyti kaip kančia ir vargas, ir vis dėlto bedarbystė yra skaudi socialinė problema.	3.1.1. Nurodyti, kaip darbo vaidmenį analizavo filosofijos ir sociologijos klasikai (G. F. Hegelis, K. Marksas, M. Weberis). 3.1.2. Paaiškinti, kad darbas – ne tik fizinė veikla, bet ir mediatyvi kūrybinė nuostata.
4. Žaidžiantis žmogus	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata: Interdiscipliniškumas. Esminis gebėjimas: Intelektualiai apmąstyti žaidimą kaip neatskiriamą kultūros dalį.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Analizuoti ir interpretuoti žaidimų ir pramogų vietą žmogaus gyvenime, kaip jie keičia gyvenimo stilių. 4.2. Gebėti pasirinkti tinkamą laisvalaikio praleidimo formą. Interpretuoti H. Hessės metaforą „gyvenimas kaip prieglobstis ir kaip žaidimas“.	4.1.1. Nurodyti, kad filosofinėje tradicijoje žaidimas buvo siejamas ir su betikslu spontaniškumu (G. Santayana), ir su kūrybos laisve (J. F. Schilleris). 4.1.2. Paaiškinti, ką reiškia žaidimas „kaip magiškoji repeticija“.
5. Kovojojantis žmogus	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata: Kritiškumas. Esminis gebėjimas: Iškelti klausimą: ar kova yra nuolatinė žmonių tarpusavio santykių palydovė, ar visgi yra galimybė kovos išvengti.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
5.1. Vertinti kovos ir draugystės santykį. 5.2. Analizuoti sau priešo sampratą ir suvokti karo dinamiką. 5.3. Vertinti susvetimėjimą. 5.4. Vertinti terorizmo pavojų, ieškoti pozityvios priešpriešos kovai, karui	5.1.1. Paaiškinti tam tikrus draugystės ir kovos santykio aspektus, remiantis filosofine išmintimi. 5.1.2. Nurodyti tam tikras psichologines žmogaus prigimties dvilypumo ypatybes (I. Kantas, Z. Freudas). 5.1.3. Palyginti dviejų politikų tipų – Osamos bin

susvetimėjimui, terorizmui.	Ladeno ir Mahatmos Gandi bei Martino L. Kingo pasirinktos kovos bruožus.
6. Mirštantis žmogus	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata: Gyvenimo prasmė ir vertė. Esminis gebėjimas: Drąsiai mąstyti sunkiais egzistenciniais klausimais (mirtis, savižudybė), ugdant savyje pozityvių abstrakčių atsakymų į sunkius būties klausimus įvairovę.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
6.1. Ugdyti savyje pagarbą mirštančiajam, jo gyvenimui. 6.2. Ugdyti empatiją kenčiančiam ir ieškančiam paguodos. 6.4. Vertinti kiekvieną akimirką kaip gyvenimo dovaną. Interpretuoti E. Frommo suformuluotą dilemą „turėti ar būti“.	6.1.1. Paaiškinti, kaip kultūroje mirtis buvo personifikuojama (kaip giltinė, kaip gražuolė, kaip juoda duobė). 6.1.2. Sugebėti apmąstyti mirties baimės priežastis. 6.1.3. Nurodyti tam tikras psichologines taisykles, kaip kalbėtis su žmogumi, norint pagelbėti jam išgyventi.
7. Tikintis žmogus	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata: Tolerancija. Esminis gebėjimas: 7. Racionalių svarstymų keliu ugdyti savyje toleranciją ir pagarbą tikinčiajam arba kitatikiui.	
7.1. Analizuoti tikinčių žmonių tikėjimo prielaidas, išgirsti jų argumentus arba formuluoti savuosius. Interpretuoti frazę „Dievas mirė“.	7.1.1. Paaiškinti santykį tarp tikėjimo ir filosofijos. Nurodyti įvairių religinių simbolių ypatybes. 7.1.2. Skirti gilų tikėjimą ir šarlatanizmą. 7.1.3. Paaiškinti sekuliarizacijos priežastis. 7.1.4. Iškelti klausimus apie religijos ir sekuliarizacijos santykį vertybių svarbos aspektu.
8. Mylintis žmogus	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata: Atsakomybė. Esminis gebėjimas: Vertinti meilę kaip alternatyvą kovai, susvetimėjimui ir priešiškumui.	
8.1. Atskirti bendražmogiškos ir erotinės meilės aspektus. 8.2. Lyginti meilę ir draugystę. Įžvelgti įvairiausias meilės rūšis. .	8.1.1. Žinoti teorijas tų mąstytojų, kurie manė, kad meilė, o ne kova yra žmogaus prigimties svarbiausias bruožas (N. Hartmanas, V. Franklis, M. Scheleris). 8.1.2. Žinoti kai kurias erotinės meilės ypatybes, gebėti skirti meilę ir fizinę aistrą. 8.1.3. Paaiškinti galimas meilės sąsajas su kitais žmogaus fenomenais: nuosavybės aistra (F. Nietzsche), baime (E. Ionesco), donžuanizmu (A. Camus).
9. Kuriantis žmogus	
Mokinių pasiekimai	
Nuostata: Kūrybiškumas. Esminis gebėjimas:	

9. Gebėti interpretuoti kūrybą kaip alternatyvą egzistenciniam betiksliškumui, susvetimėjimui, priešiškamui; Analizuoti estetinio skonio ir kūrybos vaidmenį asmens tapsme.	
9.1. Apmąstyti kūrybos prigimties, jos sąmoninių ištakų, svajonių, grožio ir formos santykio ypatybes. 9.2. Vertinti gėrio ir grožio skirtumus ir galimus panašumus, gebėti iškelti klausimą apie grožio ir vartojimo santykį.	9.1.1. Paaiškinti pagrindines estetikos teorijas. 9.1.2. Skirti kalokagatijos principą nuo formalistinės estetikos ypatumų, grožį sieti su emocijomis. 9.1.3. Paaiškinti, kaip kūryba siejasi su originalumu. 9.1.4. Iškelti klausimus – ar kūryba iš tiesų yra tik noras atsikratyti sąmonės įtampų? Ar kūryba galima be žmogaus kaip jos objekto? Ką reiškia kūrybos dehumanizacija formalistiniame mene? 9.1.5. Iškelti sau klausimą ir bandyti į jį atsakyti: koks menas mokiniui yra asmeniškai priimtinausias ir kokiai estetikos teorijai jis simpatizuoja.

9.4.2. Turinio apimtis.

Programa pateikia platų filosofinių problemų spektrą. Mokytojai gali jį siaurinti arba savo nuožiūra pasirinktą vieną ar kitą žmogaus fenomeną išnagrinėti nuodugniau.

9.4.2.1. Filosofija kaip gyvenimo būdas.

9.4.2.2. Žmogaus mįslė.

9.4.2.3. Dirbantis žmogus.

9.4.2.4. Žaidžiantis žmogus.

9.4.2.5. Kovojojantis žmogus.

9.4.2.6. Mirštantis žmogus.

9.4.2.7. Tikintis žmogus.

9.4.2.8. Mylintis žmogus.

9.4.2.9. Kuriantis žmogus.

9.4.3. Vertinimas

Mokyklos taryba, remdamasi Bendraisiais ugdymo planais, priima sprendimą, kaip vertinti filosofijos pasiekimus 11-12 klasėse: tradiciškai vertinti pažymiais, įskaita ar kaupiamuoju balu. Pasirinkus kaupiamąjį vertinimą mokiniai būtų vertinami už pastangas, aktyvų dalyvavimą ir apibrėžtą atsiskaityti skirtų darbų skaičių (pvz., referatą, esė, pranešimą, diskusiją, teksto analizę ir interpretaciją ir t.t.). Aktyviai besimokantis mokinys, atsiskaitęs už nustatytą darbų skaičių, gautų aukščiausią įvertinimą (balą, pažymį) tuo atveju, jeigu darbų kokybė atitiktų šioje programoje nurodytus pasiekimus.

VIII. RELIGIJOTYRA: MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS, VERTINIMAS

10. Religijotyra – socialinio ugdymo dalis

10.1. Dalyko paskirtis

10.1.1. Įvairios religijotyros atšakos priskiriamos humanitariniams arba socialiniams mokslams, tačiau kaip bendrojo lavinimo mokyklų vyresniųjų klasių mokiniams skirtas dalykas, religijotyra yra socialinio ugdymo dalis.

10.1.2. Šiuo religijotyros kursu siekiama ne vien suteikti enciklopedinio pobūdžio žinių apie pasaulio religijas, bet pirmiausia susipažinti su Lietuvos religinių bendrijų dvasinėmis vertybėmis ir bendruomeninio gyvenimo patirtimi. Savo šalies dvasinio paveldo pažinimas turėtų paskatinti mokinių pozityvų, kritinį mąstymą, atsakingą toleranciją ir brandinti tautinę savimonę. Tuo pačiu skatinamas intelektualus, pilietiškas, atviras kitokiems mokinių požiūris į kitų Europos Sąjungos ir pasaulio religijų išpažinėjus, jų pažiūras, dvasines ir materialines vertybes.

10.1.3. Dalyko metodologiniai pamatai grindžiami religijos sociologijos ir fenomenologijos įžvalgomis. Mokiniai ypatingai skatinami įsitraukti į savo gyvenamos vietovės dvasinio paveldo tyrinėjimus, apimančius moralinių, socialinių ir politinių idėjų, menų, visuomeninės veiklos ir materialinės kultūros aspektus. Nors šių tyrinėjimų pagrindinis objektas yra Lietuvoje veikiančių religinių bendruomenių gyvenimo ypatumai, netikslinga susiaurinti dalyko pavadinimą iki „Religijos Lietuvoje“ ar panašaus, nes ši religijotyros programa apima svarbias religijotyros įvado temas ir viso kurso eigoje skatina jas prisiminti. Be to programa remiasi ne tik Lietuvos, bet ir archainių kultūrų, žymių pasaulio religijų istorijos ir naujausios raidos kontekstu.

10.1.4. Religijų istorijos studijose paprastai remiamasi chronologijos principu, nėra visuotinai priimtose religijų klasifikavimo sistemos. Šioje programoje turinio apimtyje nurodytos temos išdėstytos remiantis iš dalies Lietuvos istorijos realijomis. Atsižvelgiama į tai, kad ortodoksinė krikščionybė lietuvių žemes pasiekė ne vėliau nei vakarietiškoji (pvz., kunigaikščio Algirdo dvariškiai buvo stačiatikiai), o ir prielaidos krikštui pirmiau buvo kuriamos remiantis bizantiškąja tradicija. Šiuo metu ortodoksinė krikščionybė yra išlaikiusi daug senojo religingumo bruožų, todėl mokiniams pirmiau siūloma susipažinti su Rytų, o po to su Vakarų krikščionyste. Judaizmo, karaizmo ir islamo išpažinėjai buvo žinomi Lietuvos žemėse taip pat labai seniai, krikščionybei dar neįsitvirtinus, be to, tarp šių religijų yra ypatingi ryšiai. Todėl toks temų seka yra logiška, nepaisant to, kad islamo religija jaunesnė už krikščionybę.

10.1.5. Jokia religija ar įsitikinimai neturėtų būti iškelti aukščiau kitų religijų ar įsitikinimų, nei pažeisti visuotinai priimtų žmogaus teisių ir laisvių. Kita vertus, vadovaujantis Lietuvos Respublikos Lygių galimybių įstatymu ir sąžinės laisvę garantuojančių tarptautinių konvencijų nuostatomis, jokia religija neturėtų būti ignoruojama, stumiami iš viešojo gyvenimo, o jos išpažinėjai diskriminuojami ar kitaip žeminami.

10.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

10.2.1. Religijotyros dalyko tikslas – skatinti mokinius ugdyti kultūrinę savimonę ir kompetenciją: supratimą apie kiekvienos kultūros ir religijos savitumą, nelygstamą vertingumą, puoselėti savo kultūrą integruojant tradicinių religijų autentišką patirtį, įgyti naujų žinių ir ugdyti kritinę refleksiją. Taip pat siekiama skatinti atsakingą toleranciją visoms religijoms (religiniams fenomenams, tikėjimams, pasaulėžiūroms) ir jų išpažinėjams kaip pamatinę pilietinio tapatumo ir tarpkultūrinio dialogo vertybę.

10.2.2. Religijotyros dalyko uždaviniai:

- supažindinti mokinius su religijotyros objektu, svarbiausiomis sąvokomis, kryptimis,
- metodologija, tyrimų problemomis;
- supažindinti su devyniomis *tradicinės religinės bendrijos* statusą Lietuvos Respublikoje
- turinčių religijomis: jų kilme, istorija, reikšmingomis asmenybėmis, šventraščiais, doktrinomis, tradicijų ir bendruomeniškumo ypatumais;
- parengti ir atlikti etnografinius, kraštotyros ir kitus mokinių galimybes atitinkančius
- tyrinėjimus, susijusius su jų gyvenamosios teritorijos (apylinkės, krašto) religinio gyvenimo paveldu;
- organizuoti pažintines ekskursijas į vietas, kuriose yra reikšmingi Lietuvos dvasinio
-
- religinio paveldo objektai;
- aptarti sekuliarizmo, laicizmo ir naujojo religingumo tendencijas (žmogaus teises,
- susijusias su tikėjimo laisve, tikinčiųjų ir netikinčiųjų diskriminacijos ir religijos stūmimo iš viešojo gyvenimo realijas, valstybės neutralumo religinių bendrijų atžvilgiu principus, religinių bendrijų autonomijos iššūkius);
- remiantis įgyta informacija, apibendrinti ir palyginti ikikrikščioniško, krikščioniško ir
- alternatyvaus religingumo bruožus, aptarti religinio dvasingumo sąsajas su etinėmis, estetinėmis, socialinėmis, politinėmis ir tarptautinių santykių vertybėmis.

10.2.3. Dalyko struktūra

Remiantis pagrindinio ugdymo bendrųjų programų standartais, mokinių religijotyros dalyko pasiekimai gali būti išreikšti kaip vertybinės nuostatos, gebėjimai, žinios ir supratimas.

Ugdomosios vertybinės nuostatos šiuo atveju turėtų būti susijusios su pagarba asmens sąžinės laisvei ir saviraiškai, taip pat pagarba socialinių grupių tautiniui, religiniui ir kultūriniui tapatumui ir savito gyvenimo būdo puoselėjimui. Mokinių vertybinės nuostatos turėtų pasižymėti pilietinės atviros visuomenės sąmonės bruožais be rasizmo, nacionalizmo, ksenofobijos, fanatizmo ar provincialios netolerancijos požymių.

Gebėjimai turėtų apimti tam tikras praktines kompetencijas atlikti paprastus mokyklos ir gyvenamosios aplinkos tyrimus – rasti kraštotyrinės medžiagos bibliotekoje ar internetiniuose šaltiniuose, ypač atkreipti dėmesį į religines ar pasaulėžiūrines mažumas ir jų būklę, tinkamai bendrauti su įvairių religijų bei įsitikinimų žmonėmis, korektiškai elgtis įvairių religijų šventovėse ir šventose vietose. Parengti ir atlikti nesudėtingas apklausas, tiriant bendraamžių ir kitų asmenų požiūrį į įvairius religijų bei sąžinės laisvės aspektus.

Analitiniai gebėjimai turėtų pasireikšti kaip mokinių pajėgumas aptarti, sugretinti, palyginti, analizuoti, interpretuoti, argumentuoti, įvertinti su religijomis ir pasaulėžiūra susijusius dalykus.

Žinios ir supratimas šiuo atveju – tai esminės šios religijotyros programos informacijos apie religijas ir jų išpažinėjus suvokimas ir gebėjimas korektiškai apibūdinti pagrindinius religinius reiškinius, svarbiausių religijos istorijos faktų žinojimas.

Turinio atžvilgiu religijotyros kursas dalinamas į tris dalis:

Religijotyros įvadas. Tai pažintis su religijotyros mokslo kilme, struktūra, metodologiniais principais, atšakomis, svarbiausiomis sąvokomis ir pamatine problematika. Ši kurso dalis palanki tikėjimo ir netikėjimo, mitologinio ir istorinio pasaulio suvokimo alternatyvoms aptarti, egzistenciniams žmogaus tapimo klausimams analizuoti.

Tradicinės Lietuvos religijos. Atsižvelgiant į religijotyros dalykui skirtų valandų ribotumą 11-12 klasėse, nesiekama išsamios akademinės šių klasių mokinių pažinties su pasaulio religijomis. Todėl daugiausia dėmesio siūloma skirti devynioms *tradicinės religinės bendrijos* statusą Lietuvos Respublikoje turinčioms religijoms ir atitinkamų religinių bendruomenių paveldui mūsų šalyje. Ši programa kviečia ne tik akademiškai susipažinti su minėtų religijų istorijos faktais, bet skatina mokinių projektinę – kraštotyrinę veiklą ir kitų aktyvių tiriamosios veiklos metodų pritaikymą susipažįstant su kiekvienos mokyklos ir ją supančios aplinkos bei rajono (srities, krašto, šalies) religinės-dvasinės kultūros paveldu.

Naujasis religingumas. Tai pažintis su tradicinių religijų kaitos tendencijomis, naujųjų religinių judėjimų ir bendruomenių, taip pat sektantizmo reiškiniais ir jų socialinėmis implikacijomis. Naujojo religingumo tematika palanki šiuolaikiškai aptarti aktualius asmens ir visuomenės religingumo klausimus, taip pat giliau suvokti atitinkamas žmogaus teisių ir tapatybės problemas besivystančioje demokratinėje visuomenėje.

10.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

10.3.1. Integravimo galimybės

Religijotyros kaip socialinio ugdymo disciplinos paskirtis – padėti mokiniams geriau pažinti realias visuomenes (savo šalies sociokultūrinį kontekstą, taip pat Europos ir pasaulio kultūrų, religijų ir pasaulėžiūrų įvairovę ir kurti prielaidas pilietinei, teisinei lygių galimybių visuomenei ir darniam asmenybės santykiui su savimi. Todėl ypač pabrėžtinas religijotyros ir istorijos, kalbų, geografijos, psichologijos, filosofijos, dorinio, estetinio, teisinio ugdymo sąryšis.

10.3.2. Ugdymo gairės

Rekomenduojamas fenomenologinis požiūris į religinius reiškinius ir sociologiniai tyrimo metodai, kurie turėtų padėti ugdyti pagarbiai atsargų požiūrį į savo ir kiekvieno kito žmogaus religinę patirtį ir pasaulėžiūrą. Tikėjimas (institucinės religijos ar privatūs tikėjimai) arba netikėjimas (laisvamanybė, pasaulėžiūrinis ateizmas ar indiferentiškumas) yra ypač jautri asmenybės bei visuomenės sritis, todėl neturėtų būti supaprastinamas, išjuokiamas ar tapti diskriminacijos požymiu.

Patraukliai suformuluoti dalyko (pamokos, projekto) tikslai tampa reikšmingu stimulu mokiniams veikti iniciatyviai, kūrybiškai. Tai ypač išryškėja, kai sudaromos sąlygos patiems

mokiniamis pastebėti jų aplinkoje egzistuojančias problemas, sudaryti galimos veiklos planus, dirbti grupelėse, lankytis jų pasirinktuose objektuose ir panašiai.

10.3.3. Mokymosi aplinka

Sudarius sąlygas mokiniams pasirinkti ir sėkmingai studijuoti religijotyros dalyką mokiniai turėtų:

- savo žodyną praturtinti religijotyroje vartojamomis sąvokomis ir terminais;
- įgyti žinių apie tradicines Lietuvos religines bendrijas, naujuosius religinius judėjimus, susipažinti su objektyvios informacijos apie religijas šaltiniais ir įgusti jais naudotis;
- įgyti patirties rengiant etnografinius ar nesudėtingus sociologinius tyrimus, susijusius su dvasinės kultūros paveldu;
- gebėti korektiškai charakterizuoti žymiąsias pasaulio religijas ir svarstyti jų problemas;
- išsiugdyti labiau tolerantišką, pagarbesnį požiūrį į pasaulio religijas, savitų religinių bei pasaulėžiūrinių įsitikinimų išpažinėjus.

10.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

10.4.1. Mokinių pasiekimai

1. Religijotyros įvadas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Su pagarba vertinti religingumo fenomeną kaip žmonijos dvasinio bei materialinio paveldo dalį. Siekti moksliniam požiūriui būdingo nešališkumo įvairių religijų ir pasaulėžiūrų atžvilgiu. Domėtis žmonių įsitikinimais, religijomis, tikėjimais.	
Esminis gebėjimas: Kelti klausimus ir analizuoti religijų fenomeną religijotyros mokslo požiūriu.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
Kelti klausimus apie religijų kilmę, religinės sąmonės ypatumus.	Pateikti ir kritiškai įvertinti kai kurias religijų kilmės ir raidos teorijas.
Aptarti skirtingų ir prieštaringų požiūrių – indiferentiškos, laisvamaniškos, mokslinės, ateistinės ir religinės pasaulėžiūros koegzistavimo bei dialogo tarp jų reikšmę.	Suvokti dialogo tarp skirtingų įsitikinimų, religijų bei tikėjimų žmonių svarbą. Suvokti ir paaiškinti religinės tolerancijos esmę.
Svarstyti religijotyros problemas remiantis svarbiausiais šio mokslo metodologiniais principais.	Moksliniu požiūriu korektiškai apibūdinti žymesnias religijas, suvokti jų organinį ryšį su visuomene.
Diskutuoti religijų istorijos, filosofijos, psichologijos, sociologijos, fenomenologijos klausimais.	Žinoti ir diskusijose remtis adekvačiais religijos apibrėžimais, aiškinti religijų klausimus atitinkamų religijotyros kryptų rėmuose.
Skaityti ir analizuoti kai kurių mitų tekstus.	Analizuoti ir paaiškinti žymesnių mitų prasmę. Suvokti mito reikšmę archainėse visuomenėse.
2. Tradicinės Lietuvos religijos	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Siekti išsamiau ir giliau pažinti Lietuvos ir pasaulio religijas. Domėtis Lietuvos religinių bendruomenių dvasiniu, socialiniu ir materialiniu paveldu. Ugdyti pagarbų tolerantišką santykį su religijomis.	
Esminis gebėjimas: Kompetetingai, tolerantiškai svarstyti tradicinių Lietuvos religijų statusą turinčių religinių bendrijų istorijos ir šiandienos būklės klausimus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
Kelti klausimus ir naudotis moksliniais religijų istorijos informacijos šaltiniais.	Įgyti žinių apie svarbiausias pasaulio religijas, jų kilmę ir sklaidą.

Skaityti ir aiškinti įvairių religijų šventuosius ir kitus svarbius tekstus.	Analizuoti ir suvokti šventraščių tekstų prasmes.
Lyginti ir svarstyti įvairių religijų istorijos faktus.	Aptarti religijų kilmės, ryšių, dialogo ir kitų vertybių klausimus.
Aptarti tradicinių Lietuvos religijų ir jų bendrųjų istorijos bei dabartinės būklės klausimus Lietuvoje ir kitose šalyse.	Apibūdinti tradicinių Lietuvos religijų kilmę, raidą, būklę, statusą, vertybinį indėlį Lietuvos Respublikoje, Europoje, pasaulyje.
3. Naujasis religingumas	
Mokinių psiekimai	
Nuostatos: Siekti žinių apie naujojo religingumo fenomeną, tendencijas, sklaidą. Skatinti atsakingą tolerantišką pilietinį požiūrį į naujuosius religinius judėjimus. Ugdytis, stiprinti savo moralinį, pilietinį, tautinį, pasaulėžiūrinį tapatumą, suvokiant savo kaip Lietuvos piliečių, o taip pat Europos Sąjungos ir pasaulinės visuomenės narių atsakomybę.	
Esminis gebėjimas: Svarstyti ir vertinti tradicinių bei naujųjų religinių judėjimų vaidmenį Lietuvos ir kitų besivystančių visuomenių kontekste. Įsisąmoninti savo tapatumą, remiantis pagrindinėmis demokratinėse visuomenėse ginamomis vertybėmis.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
Kelti klausimus apie naujojo religingumo apraiškas, jų kilmę, raidos tendencijas.	Aptarti naujojo religingumo reiškinį, svarstyti aktualius naujojo religingumo klausimus.
Rasti patikimus (objektyvius, nešališkus) informacijos apie naujuosius religinius judėjimus šaltinius ir jais remtis.	Apibūdinti žymesnius Lietuvos ir kitų šalių naujuosius religinius judėjimus bei jų moralines socialines implikacijas.
Pastebėti, atpažinti, analizuoti, klasifikuoti naujuosius religinius judėjimus.	Žinoti, suprasti bendruosius ir specifinius naujųjų religinių bendruomenių požymius.
Intelektualiai ir tolerantiškai diskutuoti apie tradicinių ir naujųjų religinių judėjimų įtaką asmenybei bei sociumui.	Suvokti tradicinių ir naujųjų religinių bendruomenių patrauklumo ir atgrasumo veiksnius, privalumus ir galimus pavojus moraliniu, psichologiniu, sveikatos, ekonominiu, politiniu ir kitais aspektais.
Pagrįsti sąžinės laisvės, religijų laisvės ir tolerancijos principų svarbą asmenybės tapatumui.	Aptarti ir suvokti svarbiausių žmogaus teisių – sąžinės, žodžio laisvės reikšmę demokratinėse visuomenėse.

10.4.2. Turinio apimtis.

Religijotyros metodologiniai pagrindai.

Religija ir tikėjimas asmens patirties ir sociumo kontekste. Mokslas ir tikėjimas. Pasaulėžiūra, religinis tikėjimas ir netikėjimas. Religija „iš vidaus“ ir „iš išorės“. Tyrėjų neutralumo, objektyvumo ir supratimo problemos.

Religijotyros sklaida.

Religijų istorija, religijos filosofija, religijos psichologija, religijos sociologija, religijos fenomenologija ir jų tyrimo bei pažinimo metodai.

Religijos apibrėžtis.

Mitologijos įvadas.

Mito vaidmuo senosiose kultūrose. Mitologemos. „Tikri“ ir „netikri“ mitai, naujieji socialiniai mitai.

Baltų genčių mitų bruožai ir tikėjimo metmenys.

Judaizmas. Tauta, religija, įstatymas, papročiai. Tora. Judaizmo istorija, šventosios vietos. Judaizmo atšakos. Judaizmas Lietuvoje.

Islamas. Kuranas (Koranas), Suna ir Šaryja (Šariatas). Islamo istorija, doktrina ir šventosios vietos. Islamo atšakos. Musulmonai sunitai Lietuvoje.

Karaizmas. Kilmė, šventosios knygos, doktrina ir papročiai. Karaimų istorija ir šventosios vietos. Karaimai Lietuvoje.

Ortodoksinė krikščionybė (stačiatikybė). Istoriniai Rytų krikščionybės centrai. Šventasis Raštas, doktrina ir liturgija. Ikona. Šventieji. Šventosios vietos. Stačiatikiai Lietuvoje.

Ortodoksai sentikiai (nereformuota stačiatikybė). Stačiatikių sentikių istorija, doktrina ir liturgija. Stačiatikiai sentikiai Lietuvoje.

Graikų apeigų katalikybė. Istorija, doktrina, liturgija, šventosios vietos. Graikų apeigų katalikai Lietuvoje.

Lotynų apeigų (Romos) katalikybė. Šventasis Raštas, tradicija, kunigystė, popiežystė. Doktrina, liturgija, bendruomeniškumas, šventosios vietos. Romos katalikai Lietuvoje.

Reformuota krikščionybė. Evangelikai liuteronai: istorija, Biblijos vaidmuo, doktrina, liturgija, bendruomeniškumas. Evangelikai liuteronai Lietuvoje.

Evangelikai reformatai: istorija, Biblijos vaidmuo, doktrina, liturgija, bendruomeniškumas. Evangelikai reformatai Lietuvoje.

Kitos krikščioniškos (protestantiškos, neoprotestantiškos, nenedominacinės) bendruomenės ir sąjūdžiai Lietuvoje. Ekumenizmas.

Naujojo religingumo apraiškos ir naujųjų religinių bendruomenių raidos tendencijos Lietuvoje, Europos Sąjungoje, pasaulyje. Orientalistinės religinės grupės ir judėjimai, jų doktrinos ir gyvenimo būdas. Krikščioniškos kilmės religinės grupės ir judėjimai, jų doktrinos ir praktikos ypatumai. Psichologinio savęs tobulinimo bei gydymo krypties religiniai ir tariamai religiniai judėjimai bei grupės. Lietuvos masonų pasaulėžiūros bruožai. Okultizmas, astrologija, spiritizmas, magija. „New Age“ dvasingumas. „Lietuviškos“ kilmės naujojo religingumo grupės. Neopagonybė ir ekologinis dvasingumas. Raganavimas. Satanizmas kaip maištinga saviraiška ir kaip religija.

10.4.3. Vertinimas

Mokinių pasiekimų religijotyros srityje vertinimas turėtų būti ypač atsargus ir apgalvotas, nes religijotyros objektas – religijų įvairovė – yra glaudžiai susijęs su intymiausia žmonių patirtimi (artimųjų prisiminimai, moraliniai ir religiniai įsipareigojimai, šalies istorija, šeimos ir bendruomenės vertybės ir t.t.). Skirtingai nuo kitų mokslų objektų, religijotyros objektas nėra nei abstraktus, nei savaime neutralus. Todėl pedagogai ir religijotyra mokyti pasirinkę mokiniai turėtų ypatingą dėmesį atkreipti į pagrindinius šio mokslo metodologinius principus – pagarbaus neutralumo, objektyvumo ir nešališko supratimo siekius.

Mokinių pasiekimų vertinimo kriterijai turėtų būti visiems aiškūs, galbūt kartu su mokiniais aptarti. Siūloma vertinti:

- religijotyros žinias, kaip naują atrastą, įsimintą ir suvoktą informaciją (sąvokas, apibrėžimus, religijų istorijos faktus, teorijas, vertybes);
- religijotyros gebėjimus – įgytas žinias panaudoti svarstymuose, diskusijose, analizėje, vertinimuose. Ypač svarbus gebėjimas inicijuoti, palaikyti dialogą su skirtingų pažiūrų (pasaulėžiūrų, religijų) atstovais, korektiškai tyrinėti įvairių religinių grupių (bendruomenių) dvasinį ir materialinį paveldą;
- mokinių veiklą – dalyvavimą rengiant ir įgyvendinant tiriamuosius projektus, iniciatyvas skatinant tolerantišką ir pagarbų požiūrį į įvairių įsitikinimų, pasaulėžiūrų, religijų asmenis ir jų institucijas, taip pat jų vertybes.

IX. PSICHOLOGIJA: MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS, VERTINIMAS

11. Psichologija – socialinio ugdymo dalis

11.1. Dalyko paskirtis

11.1.1. Psichologijos dalykas vidurinėje mokykloje yra socialinio ugdymo dalis. Dalyko paskirtis - ugdyti mokinių bendrąsias ir dalykines kompetencijas. Psichologijos dalyko programa yra pagrindinės mokyklos psichologijos dalyko programos tęsinys.

11.1.2. Psichologijos dalyko paskirtis – supažindinti mokinius su pagrindinėmis psichologijos mokslo sritimis ir jų žinių pagrindais bei rengti mokinius šias žinias taikyti

kasdieniniame gyvenime, mokant gyčiau suprasti save ir kitus, analizuojant žmonių elgesio psichologines priežastis, planuojant, tobulinant savo veiklą, numatant savo ateities pasirinkimus.

11.1.3. Psichologijos dalykas vidurinėje mokykloje yra pasirenkamas. Mokinys gali pasirinkti psichologijos dalyką vidurinėje mokykloje nepriklausomai nuo to buvo ar nebuvo pasirinkęs pagrindinėje mokykloje psichologijos dalyką. Vidurinės mokyklos psichologijos dalyko programą sudaro du savarankiški moduliai: „Draugystės, meilės, santuokos ir šeimos psichologija“ ir „Psichologija“. Mokykla pasirenka, vieno iš modulių programą.

11.1.4. Modulis „Psichologija“ yra pagrindinės mokyklos psichologijos dalyko programos tąsa, nes norima išlaikyti dalyko žinių loginę struktūrą. Tačiau programos kokybiškai skiriasi. Vidurinės mokyklos programoje supažindinama su dalyko specifika, todėl psichologijos žinios pateikiamos ne tik kaip įrankis, priemonė pragmatiškiems tikslams siekti, bet ir kaip galimų studijų objektas. Šis modulis parengtas pagal pakoreguotą Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2002 m. rugpjūčio 21 d. įsakymu Nr. 1465 patvirtinta programą.

Modulio „Psichologija“ programa supažindina su pagrindinėmis psichologijos mokslo sritimis ir jų žinių pagrindais, psichologų profesijos ir praktinio darbo ypatybėmis. Mokiniai skatinami susipažinti su psichologinės pagalbos sau ir kitiems galimybėmis bei ugdyti pozityvią nuostatą į ją ir gebėjimus, reikalui esant, pasinaudoti tinkamais pagalbos būdais.

11.1.5. Modulis „Draugystės, meilės, santuokos ir šeimos psichologija“ naujas. Modulio programa paremta asmenybės ir bendravimo psichologijos žiniomis, centruodamasi į asmens psichologinę dinamiką konkrečioje – draugystės, meilės ir šeimos srityje.

Modulis „Draugystės, meilės, santuokos ir šeimos psichologija“ skirtas padėti mokiniui suprasti psichologinius šeimos funkcionavimo dėsnius ir paskatinti į šią gyvenimo sritį žiūrėti kaip į vieną svarbiausių asmeninės kūrybos ir vidinio tobulėjimo sričių. Nepaisant to, kad, kaip rodo tarptautiniai tyrimai, daugelis jaunų žmonių nori sukurti laimingą šeimą, šeimos santykiams pasaulyje ir mūsų šalyje išgyvenant krizę, neretai tokia galimybė yra netikima.

11.1.6. Psichologijos programoje numatomi dalyko tikslai ir uždaviniai, struktūra, ryšiai su kitais dalykais, ugdymo gairės, mokymosi aplinka, mokinių pasiekimai, mokymo turinys, vertinimas. Programoje pateikiami mokinių pasiekimai (žinios ir supratimas, gebėjimai, nuostatos), kurių tikimasi baigiant vidurinę mokyklą. Mokytojai, atsižvelgdami į mokinių poreikius, gebėjimus ir pasiekimų lygį, mokymo(si) sąlygas mokykloje pritaiko psichologijos ugdymo turinį klasei (mobiliai grupei) ir pavieniams mokiniams. Ugdymo turinys mokytojo planuojamas mokslo metams ir trumpesniems laikotarpiais (temai, pamokai).

11.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

11.2.1. Tikslas

Dalyko tikslas – sudaryti galimybę mokiniams, pasirinkusiems psichologijos dalyko mokymąsi, plėtoti bendrąsias ir dalykines kompetencijas, ugdyti mokinių pozityvias nuostatas į psichologijos mokslo žinių taikymą asmeniniame gyvenime.

11.2.2. Uždaviniai

Mokiniai susipažįsta su psichologijos mokslo žinių pagrindais: pažinimo, asmenybės, socialinės psichologijos.

Mokiniai analizuoja, tyrinėja ir pažįsta individualius savo ir kitų žmonių ypatumus, tarpasmeninių santykių dėsningumus, apmąsto ir mokosi pagrįsti savo požiūrį į gyvenimo reiškinius psichologijos mokslo argumentais, kritiškai vertinti populistines psichologines interpretacijas.

Mokiniai ugdomi nuostatą taikyti psichologijos žinias ir praktinius įgūdžius savo asmenybės tobulinimui, gyvenimo efektyvumui didinimui, problemoms spęsti, pozityviai vertinti psichologinę pagalbą ir, reikalui esant, ją pasinaudoti.

11.2.3. Dalyko struktūra

11.2.3.1. Modulis „Psichologija“ yra pagrindinės mokyklos psichologijos dalyko programos tąsa, nes norima išlaikyti dalyko žinių loginę struktūrą. Tačiau programos kokybiškai skiriasi. Vidurinės mokyklos programoje supažindinama su dalyko specifika, todėl psichologijos žinios pateikiamos ne tik kaip įrankis, priemonė pragmatiškiems tikslams siekti, bet ir kaip galimų studijų

objektas. Šis modulis parengtas pagal pakoreguotą patvirtintą Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2002 m. rugpjūčio 21 d. įsakymu Nr. 1465 programą.

11.2.3.2. Modulis „Draugystės, meilės, santuokos ir šeimos psichologija“ naujas. Modulio programa paremta asmenybės ir bendravimo psichologijos žiniomis, koncentruodamasi į asmens psichologinę dinamiką konkrečioje – draugystės, meilės ir šeimos srityje.

11.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

11.3.1. Integravimo galimybės

Psichologijos dalyko turinys gali būti integruojamas su dorinio ugdymo turiniu. Psichologinės temos yra integruoti į etikos dalyko modulių programas: „Šeimos etika“, „Filosofinė etika“. Todėl kai kurios temos gali būti nagrinėjamos integruotai, naudojami tie patys šaltiniai. Dalykus jungia taikomi analogiški mokymo metodai.

Su kitais socialinio ugdymo dalykais psichologiją sieja dalis bendrų tikslų ir temų: žmogaus socialumo pažinimas, individualistinių egoistinių ir prosocialių nuostatų konfliktų sprendimas, grupių psichologijos ir jos vaidmens istorijoje pažinimas, žmogaus, prigimties, raidos pažinimas.

Psichologijos dalyko programoje yra temų, kurios gali būti integruojamos su literatūra bei filosofija, nes jas sieja universali gyvenimiška bei egzistencinė problematika ir žmogaus prigimties įžvalgos.

Menų disciplinos artimos psichologijos dalyko mokymui kai kuriais metodais ir tikslais (kūrybiškumo, spontaniškumo, saviraiškos, individualumo ugdymo).

Su gamtos mokslais psichologiją sieja žmogaus raidos dėsnų, biologinio prado ir gamtinio determinizmo pažinimas.

11.3.2. Ugdymo gairės

Psichologijos dalyko pamokose svarbu sudaryti sąlygas mokiniams įgyti svarbaus asmeninio patyrimo. Tai įmanoma tik tuo atveju, jei mokiniai per pamoką yra aktyvūs. Aktyvumas gali būti dvejopas: vidinis (stebėjimas, klausymas, išgyvenimas, prisiminimas, įsivaizdavimas, kūryba, apmąstymas, vertinimas, sprendimų priėmimas, savianalizė) ir išorinis (kalbėjimas, rašymas, piešimas, vaidinimas, diskutavimas, medžiagos tyrimams rinkimas). Mokytojai turėtų skatinti ir vidinį aktyvumą, kaip suteikiantį kryptį asmenybės raidai, ir išorinį aktyvumą, kaip ugdantį saviraišką, socialinius gebėjimus bei tarpasmeninius ryšius.

Mokant psichologijos dalyko teorinę informaciją turi būti nuolat derinama su praktine mokinių veikla: įvairių įgūdžių ir gebėjimų ugdymo pratimais, savianalize, problemų sprendimu įvairaus dydžio grupėse, projektais, tyrimais. Mokytojams rekomenduojama rengiant programą, teorines dalis iš karto sieti su praktinėmis. Todėl psichologijos mokytojai turėtų būti ne tik teoriškai pasirengę specialistai, bet ir pedagogai, sugebantys vadovauti įvairiai veiklai (individualiai, grupei, vaidybinei, kūrybinei, tiriamajai).

Teorinės žinios per psichologijos pamokas gali būti pateikiamos paskaitų ir savarankiškų teksto studijų būdu. Apie sužinotus faktus gali būti referuojama, jie gali būti aptariami, aiškinami. Dėl nepakankamos mokinių pažinties su psichologija teoriniams aspektams aptarti mažiau tinka diskusijų metodas, tačiau jis gali būti taikomas praktinėms problemoms aptarti bei jas interpretuoti remiantis teorinėmis žiniomis. Teorija turėtų būti iliustruojama aktualiais pavyzdžiais iš mokinių patirties, mokyklinio gyvenimo, bendravimo, šeimos psichologijos. Svarbu mokinius mokyti stebėti, analizuoti, vertinti kasdienėje aplinkoje vykstančius psichologinius procesus.

Gali būti atliekamos tyrimo užduotys: savistabos ir kitų stebėjimo, apklausos žodžiu ir naudojant anketas, elementarių mokyklinių eksperimentų, kai kurių testų (pavyzdžiui, intelekto, kūrybingumo) išbandymas. Mokiniai turėtų įgyti tyrimų duomenų analizės, interpretavimo, rezultatų pristatymo kitiems patirties. Visa tai gerina dalyko suvokimą ir supažindina su psichologų darbo etika ir specifika.

11.3.3. Mokymosi aplinka

Psichologijos pamokoms svarbi saugi, palanki atvirumui atmosfera bei nuolatinis grįžtamasis ryšys, padedantis suvokti mokiniui savo pasiekimus, palaikantis, skatinantis. Mokytojas, būdamas emociškai pozityvaus bendravimo modelis, turėtų jo išmokyti ir klasės bendruomenę.

Tačiau psichologijos mokytojai svarbu kontroliuoti etinę situaciją pamokoje, kad mokinio atvirumas, asmeninių psichologinių problemų atskleidimas netaptų pamokos medžiaga. Pamokoje reikėtų vengti mokinio atliktų psichologinių testų rezultatų, savianalizės ar kitų asmeninių pasisakymų komentarų ar interpretacijų.

12.1. Modulis. Psichologija

12.1.1 Tikslas, uždaviniai, struktūra

12.1.1.1. Dalyko tikslas - sudaryti galimybę mokiniams, pasirinkusiems psichologijos dalyko mokymąsi, plėtoti bendrąsias ir dalykines kompetencijas, supažindinant su psichologijos mokslo pagrindinėmis sritimis ir žinių pagrindais.

12.1.1.2. Uždaviniai. Mokiniai susipažįsta su psichologijos mokslo žinių pagrindais: žmogaus kognityviniais ir emociniais procesais, asmenybės savybėmis ir raidos dėsniais bei žmonių bendravimo dėsniniais.

Mokiniai analizuoja, tyrinėja ir pažįsta individualius savo ir kitų žmonių ypatumus, tarpasmeninių santykių dėsninumus, apmąsto ir mokosi pagrįsti savo požiūrį į gyvenimo reiškinius psichologijos mokslo argumentais, kritiškai vertinti populistines psichologines interpretacijas.

Mokiniai ugdomi nuostatą taikyti psichologijos žinias ir praktinius įgūdžius savo asmenybės tobulinimui, gyvenimo efektyvumui didinimui, problemoms spęsti, pozityviai vertinti psichologinę pagalbą ir, reikalui esant, ją pasinaudoti.

12.1.1.3. Dalyko struktūra

12.1.3.1.1. Psichologijos modulio programos turinį sudaro keturios tarpusavyje susijusios ugdomosios veiklos sritys, leidžiančios mokiniams suprasti psichologijos dalyką, kaip mokslo ir praktinių žinių sistemą, mokytis praktiškai taikyti žinias savęs ir kitų žmonių pažinimui, tobulinti bendrąsias kompetencijas ir ugdyti vertybines nuostatas:

12.1.3.1.2. Psichologija - mokslinių ir praktinių žinių sistema. Mokiniai susipažįsta su psichologijos mokslo objektu, struktūra ir ryšiais su kitais mokslais. Mokosi pagrįsti skirtumus tarp kasdienių gyvenimiškų psichologinių pastebėjimų ir mokslinio žmogaus psichinių procesų ir elgesio studijavimo, ugdomi kritišką požiūrį į įvairių reiškinių psichologines interpretacijas. Mokiniai susipažįsta su psichologijos žinių taikymo praktika, psichologo darbo specifika, psichologinės pagalbos sistema. Formuojama pozityvi nuostata į psichologinę pagalbą.

12.1.3.1.3. Pažinimo psichologija. Mokiniai susipažįsta su dėmesio, pažinimo procesų veikimo mechanizmais, dėsniais. Nagrinėja informacijos įsiminimo, saugojimo ir atgaminimo mechanizmus, mąstymo operacijas ir kalbos raidos dėsninumus, kūrybiškos veiklos ypatumus, populiarias intelekto teorijas. Ugdomi supratimą apie individualius pažintinės veiklos skirtumus. Analizuoja savo individualius pažinimo procesus, susipažįsta ir išbando praktiškai kritinio, probleminio, kūrybinio mąstymo strategijas, vaizduotės žaidimų taikymą kūrybiškumui ugdytis, emociškai įtampai mažinti, alternatyviems sprendimams ieškoti, dėmesio ir atminties lavinimo būdus, įvairias informacijos įsiminimo strategijas. Turi galimybę įvertinti savo patirtį, suprasti savo mokymosi stilių. Skatinami ieškoti būdų tobulinti savo galimybes.

12.1.3.1.4. Asmenybės psichologija. Mokiniai susipažįsta su populiariomis asmenybės teorijomis, analizuoja asmenybės raidos dėsninumus, mokosi atpažinti atskiras asmenybės savybes. Kartu ugdomas holistinis asmenybės supratimas. Siekiama, kad mokiniai suvoktų emocijų, motyvacijos prigimtį ir dėsninumus. Mokiniai susipažįsta su psichikos sutrikimų samprata, ugdomos psichinės sveikatos puoselėjimo nuostatos, analizuoja streso, nerimo priežastis ir jų mechanizmus kasdienėse ir sunkiose gyvenimo situacijose, susipažįsta su streso ir nerimo įveikimo būdais, sunkių išgyvenimų priėmimo ir raiškos būdais, emocijų ir asmenybinių problemų įveikimo būdais. Analizuoja savižudybių priežastis, gresiančios savižudybės požymius, susipažįsta su pagalbos būdais. Ugdomas psichologinis atsparumas, mokiniai analizuoja įvairių priklausomybių atsiradimo priežastis, susipažįsta su prevencijos principais. Mokiniai ugdomi metapažinimo ir saviugdos įgūdžius.

12.1.3.1.5. Socialinė psichologija. Mokiniai susipažįsta su bendravimo ir socialinių santykių dėsniais, analizuoja sėkmingo bendravimo veiksniai ir bendravimo klaidas, asmens socialinės sąveikos grupėje ypatumus, gero mikroklimato grupėje požymius. Ugdomi praktinius bendravimo,

bendradarbiavimo, kasdienių gyvenimo ir bendravimo sunkumų įveikimo, konfliktų sprendimo įgūdžius. Ugdomas psichologinis atsparumas pokyčių išgyvenimui, nesėkmėms, bendraamžių atstūmimui. Ugdoma pozityvi nuostata į psichologinę paramą sau ir kitiems.

12.1.3.1.6. Programoje pateikiamos galimos temos mokinių saviugdai ir nuorodos mokytojui su kokia informacija apie psichologinės pagalbos sistemą mokinius reikėtų supažindinti.

12.2. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

12.2.1. Mokinių pasiekimai

1. Psichologija - mokslinių ir praktinių žinių sistema	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Savo ir kitų žmonių individualumą, elgesį, asmeninio gyvenimo reiškinius vertinti remiantis psichologijos mokslo žiniomis.	
Esminis gebėjimas: Gali kritiškai įvertinti įvairias psichologines interpretacijas ir praktikas bei atskirti moksliskai pagrįstas žinias ir psichologinės pagalbos būdus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Mokėti pagrįsti psichologijos mokslo žinių specifiką.	1.1.1. Apibrėžti psichologijos mokslo objektą. 1.1.2. Apibūdinti psichologijos mokslo sritis ir 1.1.3. Rasti psichologijos ryšius su kitais mokslais ir apibūdinti jos vietą socialinių mokslų sistemoje. 1.1.4. Pagrįsti taikomosios ir teorinės psichologijos skirtumus. 1.1.5. Analizuojant psichologijos mokslo tyrimo metodus, argumentuoti jų specifiką. 1.1.6. Suvokti ir psichologinių tyrimų etikos reikalavimus. 1.1.7. Mokėti pagrįsti psichologijos mokslinių žinių skirtumus nuo kasdieninio, buitinio psichinių reiškinių interpretavimo.
1.2. Paaiškinti praktinį psichologijos žinių taikymą.	1.2.1. Pagrįsti skirtumus tarp psichologo profesijos ir teikiamų paslaugų ir psichiatro, socialinio darbuotojo veiklos. 1.2.2. Išanalizuoti informaciją apie galimas psichologijos dalyko studijas ir psichologų veiklos sritis. 1.2.3. Išanalizavus psichologinės pagalbos specifiką, mokėti atskirti moksliskai pagrįstas praktikas. 1.2.3. Ištirti psichologinės pagalbos galimybes mokykloje ir artimiausioje aplinkoje. 1.2.4. Išanalizuoti psichologijos žinių taikymo asmeniniame gyvenime galimybes.
2. Pažinimo psichologija	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Gerbti savo ir kitų žmonių individualumą, siekti atskleisti savo individualias galias.	
Esminis gebėjimas: Gali įvertinti savo pažinimo procesus ir žino kaip juos tobulinti.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Paaiškinti pagrindinius pažinimo procesų dėsniumus.	2.1.1. Paaiškinti dėmesio veikimo mechanizmą, atpažinti dėmesio rūšis, paaiškinti individualius dėmesio skirtumus. 2.1.2. Paaiškinti jutimų veikimo principus, individualius jutimų skirtumus. 2.1.3. Paaiškinti bendruosius suvokimo dėsnius, skirtingo suvokimo priežastis. 2.1.4. Paaiškinti įsiminimo, informacijos saugojimo trumpalaikėje ir ilgalaikėje atmintyje ir atgaminimo dėsningumus.

	2.1.5. Paaiškinti mąstymo, kaip pažinimo proceso, ypatybes. Atpažinti mąstymo operacijas. 2.1.6. Paaiškinti kalbos raidos dėsningumus, kalbos ir mąstymo ryšį. 2.1.7. Paaiškinti vaizduotės veikimo ir kūrybinio mąstymo principus. 2.1.8. Suprasti intelekto sąvoką, paaiškinti populiarias intelekto teorijas. 2.1.9. Paaiškinti mokymosi stiliaus sampratą, atpažinti pagrindinius mokymosi stilių požymius.
2.2. Paaiškinti pažinimo procesų raidos sutrikimų priežastis, žinoti jų lavinimo būdus bei kompensacijos galimybes.	2.2.1. Analizuoti pažinimo procesų raidą ir galimus jos sutrikimus. 2.2.2. Analizuoti galimus dėmesio, jutimų, suvokimo sutrikimų kompensacijos būdus. 2.2.3. Analizuoti dėmesio ir atminties lavinimo principus, išbandyti dėmesingumo ugdymo ir įsiminimo gerinimo strategijas. 2.2.4. Analizuoti kritinio, probleminio, kūrybinio mąstymo lavinimo principus, išbandyti mąstymo tobulinimo strategijas. 2.2.5. Išbandyti vaizduotės taikymą kūrybiškumui ugdytis, emocinei įtampai mažinti, alternatyviems sprendimams ieškoti. 2.2.6. Mokėti analizuoti savo pažinimo procesus, pažinti savo gebėjimų lygį, savo mokymosi stilių. 2.2.7. Išanalizuoti savo pažinimo procesų galimus tobulinimo galimybes efektyvesnių mokymosi būdų paieškai, ugdymosi spragoms ir problemoms šalinti.
3. Asmenybės psichologija	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Suvokti žmogaus asmenybę, kaip sudėtingą ir nedalomą visumą ir siekti atskleisti savąjį individualumą. Esminis gebėjimas: Gali atpažinti ir analizuoti emocijas, elgesio motyvus, asmenybės savybes ir žino emocinių ir asmenybinių problemų sprendimo būdus bei asmenybės tobulinimo kelius.	
Gebėjimai	Žinios ir suvokimas
3.1. Paaiškinti emocinių išgyvenimų svarbą žmogaus gyvenime.	3.1.1. Atpažinti pagrindines emocijas. 3.1.2. Paaiškinti fiziologinį emocijų pagrindą. 3.1.3. Atpažinti emocijų neverbalinius požymius. 3.1.4. Pagrįsti emocijų ir jausmų įtaką bendravimui. 3.1.5. Pagrįsti emocinių išgyvenimų įtaką žmogaus fizinei ir psichikos sveikatai.
3.2. Paaiškinti elgesio motyvacijos dėsningumus.	3.2.1. Mokėti paaiškinti motyvacijos sąvoką. 3.2.2. Analizuoti ir palyginti pagrindines motyvacijos teorijas. 3.2.3. Mokėti atpažinti asmens poreikius, interesus, lūkesčius ir paaiškinti jų motyvuojantį poveikį. 3.2.4. Paaiškinti asmens tikslų, vertybių, prasmės poreikio motyvuojantį poveikį.
3.3. Nagrinėja asmenybę, kaip vientisą sudėtingą visumą.	3.3.1. Mokėti paaiškinti holistinę asmenybės sampratą. 3.3.2. Analizuoti ir palyginti populiarių psichologijos teorinių mokyklų asmenybės teorijas. 3.3.3. Paaiškinti asmenybės raidos dėsningumus. 3.3.4. Mokėti atpažinti esminius temperamento ir charakterio bruožus. 3.3.5. Paaiškinti asmens savęs suvokimo dėsnius. 3.3.6. Ištirti teigiamo ir neigiamo savęs vertinimo požymius.
3.4. Paaiškinti psichinės sveikatos esmę ir jos	3.4.1. Mokėti paaiškinti psichinės sveikatos sampratą. 3.4.2. Atpažinti ir apibūdinti pagrindinius psichinės sveikatos požymius. 3.4.5. Suvokti streso, nerimo poveikį psichinei sveikatai, paaiškinti jų

puoselėjimo svarbą.	kylimo priežastis, atpažinti streso ir nerimo požymius ir analizuoti streso ir nerimo įveikimo būdus. 3.4.6. Suvokti sunkių emocinių išgyvenimų (pokyčių, netekties, atstūmimo ir pan.) poveikį psichinei sveikatai, analizuoti sunkių išgyvenimų priėmimo, įveikimo būdus. 3.4.7. Suvokti savižudybių priežastis, analizuoti gresiančios savižudybės požymius, žinoti pagalbos būdus. 3.4.7. Suvokti priklausomybių atsiradimo priežastis, atpažinti psichologinius priklausomybių požymius, išanalizuoti priklausomybių prevencijos principus ir pagalbos būdus. 3.4.8. Paaiškinti psichikos ligų sampratą, suprasti psichoterapinės, psichiatrinės pagalbos esmę, paaiškinti psichikos ligonių gydymo ir socializacijos principus.
3.5. Nurodyti asmenybės individualumo raiškos tobulinimo būdus.	3.5.1. Atpažinti ir analizuoti savo emocijas, išbandyti kelis jų raiškos socialiai priimtinius būdus. 3.5.2. Atpažinti ir analizuoti savo elgesio motyvus, išbandyti atsakingo elgesio ugdymosi būdus. 3.5.3. Analizuoti savo savivertę, išbandyti savivertės didinimo strategijas. 3.5.4. Paaiškinti psichologinio atsparumo įtampai, stresui, asmenybinėms krizėms, priklausomybėms ugdymosi būdus, išbandyti sau tinkamus psichologinio atsparumo ugdymosi būdus. 3.5.5. Analizuoti savo metapažinimo, saviugdos įgūdžius, išbandyti jų tobulinimo būdus.
4. Socialinė psichologija	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos: Kurti pozityvius asmeninius santykius ir efektyvų bendravimą remiantis psichologijos žiniomis. Esminis gebėjimas: Suvokti bendravimo svarbą, gebėti analizuoti žmonių tarpusavio santykius ir taikyti efektyvius socialinės sąveikos būdus.	
Gebėjimai	Žinios ir suvokimas
4.1. Analizuoti bendravimo proceso dėsningumus.	4.1.1. Paaiškinti komunikacijos sampratą. 4.1.2. Atpažinti pagrindinius žodinio bendravimo požymius, nustatyti jo rūšis. 4.1.3. Paaiškinti neverbalinio bendravimo svarbą žmonių tarpusavio supratimui, atpažinti dažniausius neverbalinio bendravimo ženklus. 4.1.4. Atpažinti bendravimo proceso sudėtinės dalis, paaiškinti jų reikšmę bendravimo procese. 4.1.5. Paaiškinti efektyvaus bendravimo veiksnius, atpažinti empatiją, grįžtamąjį ryšį, aktyvų klausymąsi.
4.2. Analizuoti žmonių tarpusavio santykių esmę.	4.2.1. Paaiškinti tarpusavio santykių sąvoką. 4.2.2. Analizuoti socialinio suvokimo įtaką tarpusavio bendravimui. 4.2.3. Paaiškinti socialinio suvokimo ypatumus ir žinoti jį įtakančius veiksnius (socialinis vaidmuo, stereotipai, nuostatos). 4.2.4. Atpažinti žmonių tarpusavio santykių savybes (bendradarbiavimo, altruistinio elgesio, manipuliacijos, „agresoriaus-aukos“ santykį).
4.3. Paaiškinti bendravimo socialinėje grupėje ypatumus.	4.3.1. Suprasti socialinės grupės sampratą, palyginti formalios ir neformalios grupės požymius. 4.3.2. Paaiškinti bendravimo grupėje dėsningumus. 4.3.3. Paaiškinti grupės nario statuso sąvoką, palyginti lyderio, atstumtojo, izoliuoto statuso požymius. 4.3.4. Paaiškinti turimo statuso įtaką asmens bendravimui.

	4.3.5. Atpažinti ir apibūdinti grupės socialinės įtakos asmeniui būdus (socialinį pastiprinimą, socialinį spaudimą, deindividualizaciją).
4.5. Atpažinti ir analizuoti konfliktų vaidmenį žmonių socialinėje sąveikoje.	4.5.1. Paaiškinti konflikto sąvoką, atpažinti konfliktų rūšis. 4.5.2. Analizuoti konfliktų kylimo priežastis. 4.5.3. Atpažinti ir analizuoti konfliktų požymius. 4.5.4. Paaiškinti galimas konfliktų valdymo strategijas.
4.6. Išbandyti socialinės sąveikos tobulinimo būdus.	4.6.1. Įvertinti savo bendravimo įgūdžius, tarpasmeninius santykius ir numatyti tobulintinas sritis. 4.6.2. Išbandyti empatijos ugdymosi būdus. 4.6.3. Išbandyti aktyvaus klausymosi būdus. 4.6.4. Išbandyti atgalinio ryšio gavimo būdus. 4.6.5. Išbandyti bendradarbiavimo grupėje tobulinimo metodus. 4.6.6. Žinoti ir išbandyti konstruktyvaus konfliktų sprendimo būdus.

12.2.2. Turinio apimtis

12.2.2.1. Psichologija - mokslinių ir praktinių žinių sistema. Mokslinė psichologijos samprata ir mitai apie psichologiją. Psichologijos santykis su kitais mokslais, jos galimybės ir ribos. Šiuolaikinės psichologijos struktūra. Psichologijos rūšys (meno, darbo, kūrybos, organizacinė, vadybos ir kt.). Psichologo, psichoterapeuto, psichiatro, psichoanalitiko darbo specifiška. Psichologinė pagalba mokykloje, specialios tarnybos. Psichologiniai tyrimai ir jų etika.

12.2.2.2. Pažinimo psichologija. Dėmesys. (dėmesio veikimo mechanizmas, apimtis, nevalingas ir valingas dėmesys, individualūs dėmesio skirtumai). Jutimai (kūno funkcijos ir ryšiai su aplinka, jutimų rūšys, jutimo slenkstis, dirgikliai, jutimų lavinimas). Suvokimas (vientiso pasaulio vaizdo kūrimas, formos, erdvės, laiko, spalvų suvokimas, suvokimo iliuzijos). Atmintis ir išmokimas (atminties vaidmuo psichikos struktūroje, trumpalaikė ir ilgalaikė atmintis, atminties apimtis, įsiminimo ir užmiršimo dėsniai, individualūs atminties skirtumai, išmokimo teorijos). Vaizduotė (paskirtis, rūšys, pasyvioji ir aktyvioji vaizduotė, sapnai, svajonės, kūryba). Kalba ir mąstymas (mąstymo rūšys, mąstymo operacijos, kalbos ir mąstymo ryšys, kalbos raidos teorijos, kūrybiškumas, intelekto samprata). Mokymosi stilius.

12.2.2.3. Asmenybės psichologija. Emocijos (rūšys, paskirtis, išraiška, kūno kalba, spontaniškumas ir savikontrolė, afektai, agresija, emocinės krizės ir jų įveika). Motyvai ir motyvacija (poreikiai ir jų hierarchija, potraukiai, tikslai, perspektyvos, aspiracijos, interesai, orientacijos ir prasmės poreikis). Charakteris ir temperamentas (tipai, charakterio akcentuacijos). Asmenybės samprata (populiariausios asmenybės teorijos, asmenybės tipai). Savęs suvokimas (savivaizdžio kilmė, savivaizdžio ypatybės, teigiamas ir neigiamas savęs vertinimas, savigarbos poreikis, saviprezentacija). Asmenybės raida (asmenybės kitimo bręstant dėsningumai, populiariausios raidos teorijos). Psichinės sveikatos samprata. Emocinės ir asmenybinės krizės, jų požymiai. Sunkių išgyvenimų, stresų, nerimo priežastys ir poveikis psichinei sveikatai. Priklausomybių samprata ir atsiradimo priežastys. Savižudybių priežastys, gresiančios savižudybės požymiai. Psichikos sutrikimų samprata.

12.2.2.4. Socialinė psichologija. Bendravimo psichologija (bendravimo rūšys, komunikacijos samprata, aktyvus klausymas, grįžtamasis ryšys, empatija, atribucijos klaidos). Socialiniai vaidmenys (jų samprata, paskirtis, kultūrinės ypatybės). Socialinės įtakos (socialinis spaudimas, manipuliacija, grupių psichologija, socialinis pastiprinimas, deindividualizacija). Socialiniai santykiai (palankumas ir priešiškas, išankstinės nuostatos, stereotipai, pagalbos motyvacija ir altruistinis elgesys, socialiniai konfliktai ir jų sprendimas).

12.2.2.5. Saviugdų problematika. Savęs pažinimo būdų bei metodikų išbandymas ir nuostatos keistis, tobulėti ugdymas. Kritinio, probleminio, kūrybinio mąstymo strategijų tobulinimas. Vaizduotės žaidimų taikymas kūrybiškumui ugdytis, emocinei įtampai mažinti, alternatyviems sprendimams ieškoti. Dėmesio ir atminties lavinimo būdai, dėmesingumo ugdymasis ir įsiminimo strategijų mokymasis. Alternatyvių mokymosi būdų taikymas ugdymosi spragoms ir problemoms šalinti. Įvairių bendravimo, kooperavimosi būdų išbandymas, gerinant klases

mikroklimatą. Kasdienių gyvenimo ir bendravimo sunkumų įveikimo, konfliktų sprendimo gebėjimų ugdymasis. Susivokimas savo jausmuose, nemalonių, sunkių išgyvenimų priėmimo ir raiškos būdai, susivaldymą palengvinantys būdai. Savivertės didinimo strategija, būdai ir jų taikymas. Sunkių išgyvenimų, stresų keliamos įtampos mažinimo būdai, emocinių ir asmenybinių problemų įveikimo būdai. Psichologinio atsparumo ugdymasis. Metapažinimas ir saviugdos būdai.

12.2.2.6. Informacija apie paramos būdus. Pedagoginių, psichologinių ir socialinių tarnybų įvairovė bei teikiamos paslaugos. Pedagoginių psichologinių tarnybų ir specialistų teikiama parama specialiųjų poreikių vaikams ir ugdymosi motyvaciją praradusiems mokiniams: tarnybos, jų koordinatės, teikiamų paslaugų pobūdis. Mokyklos specialistų (psichologo, specialiojo pedagogo, socialinio darbuotojo ir kitų) teikiamos paramos sritys ir būdai. Psichologinės bendraamžių paramos vienų kitiems emocinių ir kitų krizių metu būdai.

12.2.3. Vertinimas

12.2.3.1. Mokyklos taryba, vadovaudamasi Bendraisiais ugdymo planais, priima sprendimą, kaip vertinti pasirenkamųjų dalykų pasiekimus 11–12 klasėse: vertinti įskaita ar kaupiamuoju balu.

12.2.3.2. Mokytojas dalyko programoje parengia vertinimo kriterijus, numato vertinimo būdus. Mokiniai supažindinami su vertinimo kriterijais ir vertinimo būdais.

12.2.3.3. Svarbu, kad vertinimas motyvuotų mokinius aktyviai dalyvauti pamokose, ugdytis dalykines ir bendrąsias kompetencijas, taikyti psichologijos žinias savo gyvenime.

12.2.3.4. Psichologijos dalyko pamokose vertinimo objektu neturėti būti mokinių asmeninė patirtis, psichologinių testų rezultatai, mokinių savianalizės duomenys.

13. Modulis. Draugystės, meilės, santuokos ir šeimos psichologija

13.1. Tikslas, uždaviniai, struktūra

13.1.1. Tikslas

Sudaryti galimybę visiems, pasirinkusiems modulį, susiformuoti nuostatą apie santuokinę laimę kaip savaime atsitinkantį arba neatsitinkantį fenomeną ir suvokti, jog gebėjimas kurti meilę, paremtą asmenų bendrystę, yra pagrįstas subtiliais, tačiau suprantamais asmens psichologinio funkcionavimo dėsniais.

13.1.2. Uždaviniai

13.1.2.1. Mokiniai yra skatinami suvokti, jog gyvenimo santuokoje sėkmę nulemia asmens sugebėjimas draugauti, susijęs su mūsų pasaulėžiūrinėmis nuostatomis bei charakterio ypatumais. Mokiniai yra skatinami šiuos dalykus savo asmenybėje reflektuoti bei kūrybiškai ieškoti vidinio augimo kelių.

13.1.2.2. Mokiniai yra skatinami pažinti meilės vystymosi objektyvius dėsningumus bei meilės ilgesio raišką savo asmenybėje, siekiant meilės gyvenimo harmonijos ir brandos.

13.1.2.3. Mokiniai yra skatinami pažinti santuokinio bendravimo ir meilės ugdymo kelius.

13.1.2.4. Mokiniai yra skatinami suprasti šeimos narių tarpusavio santykių dinamiką bei pagrindinius harmoningo vystymosi dėsnius.

13.1.3. Dalyko struktūra

13.1.3.1. Modulio programos turinį sudaro keturios tarpusavyje susijusios ugdomosios veiklos sritys, leidžiančios mokiniams suprasti „Draugystės, meilės, santuokos ir šeimos psichologija“ dalyką kaip mokslo ir praktinių žinių sistemą, mokytis praktiškai taikyti žinias savęs ir kitų žmonių suvokimui, tobulinti bendrąsias kompetencijas ir ugdyti vertybines nuostatas:

13.1.3.2. Draugystės psichologinis pagrindas. Mokiniai susipažįsta su draugystės esme bei gebėjimo draugauti svarba psichologiniam gerbūviui. Sužino skirtumus tarp etinės ir psichologinės gebėjimo draugauti analizės. Analizuoja padedančios ar kliudančios draugystei pasąmoninės nuostatos. Susipažįsta su jų koregavimo galimybėmis;

13.1.3.3. Meilės ilgesio dinamika bei išsipildymo galimybės. Mokiniai susipažindinami su psichologinių ir fiziologinių procesų vienybe lyčių tarpusavio traukoje. Aptaria vidinės harmonijos įtaka meilės troškimo raiškai, analizuoja labiausiai apibendrinančių – aktyviosios ir receptyvosios – meilės dimensijas. Susipažįsta su asmens tapatybės formavimosi jaunystėje dėsniais;

13.1.3.4. Santuokinės meilės dimensijos. Mokiniai susipažįsta su santuokinės meilės dinamika. Analizuoja autonomiškumo ir mylinčio ryšio išlaikymo dimensijas. Aptaria santuokinės meilės stiprinimo kelius bei analizuoja bendravimo klaidas. Formuojasi santuokinės ištikimybės nuostata;

13.1.3.5. Šeima kaip meilės bendruomenė. Susipažįsta su vaikų gimimo poveikiu santuokinei meilei. Analizuoja tėvų ryšio kokybės svarbą vaikų asmenybės vystymuisi. Ugdoma pozityvi nuostata į santuoką ir šeimą, kaip kūrybišką gyvenimo išsipildymą.

13.2. Modulo „Draugystės, meilės, santuokos ir šeimos psichologija“: mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

13.2.1. Mokinių pasiekimai

1. Draugystės psichologinis pagrindas	
Nuostatos: Vertinti ir tobulinti žmogaus sugebėjimą draugauti, stiprinti tarpasmeniniams ryšiams palankias emocijas.	
Esminis gebėjimas: Tobulinti savo sugebėjimą draugauti giliausia, bendražmogiškąja draugystės supratimo prasme.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Paaiškinti draugystės esmę teoriniame lygmenyje. 1.2. Reflektuoti savo asmenybės, temperamento bruožus ir draugystės su bendraamžiais, vyresniais ir jaunesniais žmonėmis ypatumus. 1.3. Palyginti dvi panašias bet skirtingas – etinę ir psichologinę – draugystės sampratas. 1.4. Apibūdinti saugaus prisirišimo ar esminio pasitikėjimo motinos-vaiko ryšyje vystymosi sąlygas. 1.5. Atpažinti savo ryšio su kitais asmenimis kokybę bei jos šaknis vaikystės emocinio vystymosi istorijoje.	1.1.1 Paaiškinti draugystės esmę bendražmogiškos etikos požiūriu. 1.1.2. Nurodyti pagrindinius gyvenimo tikslus, kurių siekia žmogus draugystėje. 1.2.1. Apibūdinti pagrindinius temperamento tipus. 1.2.2. Interpretuoti savo ir savo šeimos narių temperamentų panašumus ir skirtumus. 1.2.3. Apibūdinti, kaip konkretūs būdo bruožai veikia sugebėjimą draugauti. 1.3.1. Surasti skirtumą tarp etinės draugystės sampratos, paremtos valingu ir sąmoningu siekimu draugauti ir psichologinės sampratos, kuri stengiasi atskleisti neįsisąmonintas (pasąmonines) asmenybės savybės, padedančias arba trukdančias gebėjimui draugauti. 1.3.2. Pateikti pavyzdžių, iliustruojančių sąmoningų ir neįsisąmonintų asmenybės savybių raišką žmonių tarpusavio santykiuose. 1.3.3. Paaiškinti, kaip geras ryšys su žmonėmis kyla iš gebėjimo draugauti, ir kodėl toks ryšys yra psichologinio gerbūvio ir psichinės sveikatos (gebėjimo sėkmingai veikti adekvačiai mąstant, sprendžiant ir jaučiant) pagrindas. 1.4.1. Palyginti saugaus, nesaugaus ir vengiančio prisirišimo motinos – vaiko (kūdikių) ryšyje rūšis, paaiškinti jų poveikį žmogaus santykiams su kitais asmenimis vaikystėje ir suaugus. 1.4.3. Įvardinti motinos/tėvo asmenybės savybės, užtikrinančias saugų, arba sąlygojančias nesaugų prisirišimą. 1.4.4. Įvardinti asmeninės tėvų atsakomybės („kaltės“) įtaką vaiko formavimuisi. 1.5.1. Įvardinti gero ar nedarnaus emocinio ryšio su kitais žmonėmis požymius. 1.5.2. Nurodyti savo prisirišimo prie tėvų vyraujančius požymius. 1.5.3. Nurodyti tėvų asmenybės ypatumus, nurodant psichologines šių savybių priežastis bei vengiant kategoriško vertinimo.

1.6. Vertinti asmenybės tobulėjimo potencialą. 1.7. Pritaikyti pusiausvyros išlaikymo tarp geranoriškumo ir savęs išreiškimo, teigiamai konfrontuojant, metodus.	1.6.1. Paaiškinti savo asmenybės tobulinimo svarbą gyvenimo ir tarpusavio santykių su žmonėmis sėkmei. 1.6.2. Įvardinti saviugdų sistemas: filosofines, dvasines, psichologines. 1.7.1. Apibūdinti psichologinius metodus, padedančius gerinti tarpasmeninius santykius (analizė, numatymas, vizualizacija).
2. Meilės ilgesio dinamika bei išsipildymo galimybės	
Nuostatos: Pripažinti psichologinių ir kūniškų procesų vienybę meilės ilgesio dinamikoje. Esminis gebėjimas: Pažinti meilės ilgesio raišką asmenybėje bei meilės troškimo išsipildymo galimybes.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Analizuoti lytinio brendimo poveikį mintims ir jausmams. 2.2. Atskleisti pagrindinės gyvenimo dilemos tarp kūrybiškumo (generatyvumo) ir stagnacijos ryšį su kūniškąja seksualumo dimensija. 2.3. Analizuoti žemos savigarbos fenomeną ir jo poveikį asmens gyvenimui. 2.4. Apibūdinti savivertės poveikį meilės ilgesiui. 2.5. Analizuoti aktyviosios ir receptyviosios meilės impulsų raišką savo asmenybėje. 2.6. Vertinti pirmąjį ir antrąjį meilės kelią. 2.7. Pažinti draugo(ės) pažiūras į gyvenimą. 2.8. Gebėti vertinti draugo(ės) charakterį. 2.9. Aprašyti tinkamiausias sąlygas	2.1.1. Paaiškinti hormonų (estrogeno, progesterono ir testosterono) psichologinį poveikį. 2.1.2. Nurodyti kūniško artumo skatinamų hormonų (oksitocino ir vazopresino) emocinė įtaka tarpusavio santykiams. 2.2.1 Paaiškinti generatyvumą kaip gyvenimo dinamiškumo ir vientisumo šaltinį. 2.2.2. Nurodyti ryšį tarp kūniškos ir dvasinės generatyvumo dimensijų. 2.3.1. Paaiškinti vaiko savigarbos ryšį su vidine ramybe bei prisirišimo prie motinos pobūdžiu. 2.3.2. Nurodyti kitus savigarbos formavimosi šaltinius. 2.3.3. Paaiškinti savigarbos ir kūniško savęs vaizdo ryšį. 2.4.1. Paaiškinti savivertės poveikį nuotaikai. 2.4.2. Nurodyti savivertės ir draugystės ryšį. 2.5.1. Paaiškinti receptyviosios meilės (emocinio meilės komponento) išraišką: romantiškoji meilė bei lytinis potraukis. 2.5.2. Nurodyti aktyviosios meilės (meilės, pasireiškiančios rūpinimusi ir gero darymu) orientacija į kitą asmenį. 2.6.1. Įvardinti įprastą mūsų kultūroje meilės tarp vyro ir moters dinamiką (pažintis, simpatija, patikimas ir potraukis, potraukio realizavimas). 2.6.2. Apibūdinti emocinio ir lytinio artumo įtaką draugystės vystymuisi. 2.7.1. Nusakyti požūrio į svarbiausius gyvenimo dalykus (šeima, draugai, darbas) poveikį žmogaus gyvenimo kryptį ir jo gebėjimui ugdyti santuokinę meilę. 2.8.1. Analizuoti draugo(ės) būdo bruožų (temperamento, intelekto, emocijų, valios) poveikį būsimam santuokiniam gyvenimui. 2.8.2. Atpažinti sunkias psichologines problemas (priklausomybės, depresija, asmenybės sutrikimai). 2.9.1. Išvardinti įvairiapuses veiklas kartu, padedančias pažinti jo (jos) šeimos ir bendravimo stilių draugystės vystymo platesniame socialiniame

žmogaus pažūrų bei būdo pažinimui.	rate. 2.9.2. Analizuoti asmenybės potencialą padėti būsimam sutuoktiniui įveikti rimtesnes psichologines problemas.
2.10. Rinktis tinkamas psichosocialines sąlygas asmeninės tapatybės formavimui ir savo galimybių išskleidimui.	2.10.1. Nurodyti galimybes nukreipti emocinę ir protinę energiją skirtinga – problematiška ar konstruktyvia – kryptimi.
2.11. Analizuoti pagrindinius vyriškos ir moteriškos tapatybės formavimosi dėsnius bei įsigalėjusių stereotipų ribotumą.	2.10.2. Paaiškinti, kaip valdyti emocines ir aistrų galias jaunystėje. 2.10.3. Paaiškinti psichologinius intymių santykių ypatumus paauglystės metais. 2.11.1. Nurodyti jautimosi vyru ar moterimi įtaką savivertei bei neigiamą stereotipiškų vyro ir moters įvaizdžių poveikį asmens tapatybės formavimuisi. 2.11.2. Paaiškinti moteriškumo ir vyriškumo raiškos įvairovę kaip asmenybės individualumą atskleidžiančius faktorius. 2.11.3. Nusakyti ryšį tarp stereotipinių lyties įvaizdžių ir potraukio tai pačiai lyčiai formavimosi.
3. Santuokinės meilės dimensijos	
Nuostatos: Pažinti pagrindines santuokinės meilės dimensijas bei jų kūrybiško išskleidimo galimybes.	
Esminis gebėjimas: Palyginti aktyviosios ir receptyvosios meilės dimensijų raišką santuokoje. Siekti autonomiškumo (buvimo savimi) ir gero ryšio pusiausvyros, kaip harmoningų tarpasmeninių santykių idealo psichologine prasme.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Paaiškinti receptyvosios ir aktyviosios meilės dimensijos raišką santuokoje.	3.1.1. Paaiškinti erotinio potraukio kūniškąją ir dvasinę dimensijas. 3.1.2. Nusakyti romantiškosios meilės dimensijos dinamiką santuokoje. 3.1.3. Paaiškinti draugystę kaip santuokinės meilės pagrindą. 3.1.4. Nurodyti pagrindinius draugavimo komponentus (tarpusavio pagalba, iš klausymas, supratimas, įvertinimas).
3.2. Suformuluoti pagrindinį santuokinės meilės tikslą bei kitas esmines jos dalis.	3.2.1. Paaiškinti sutuoktinio asmenybės vertės atskleidimo įtaką meilei. 3.2.2. Nurodyti skirtingą meilės poreikio raišką vyro (troškimas būti įvertintu) ir moters (rūpinimosi troškimas) asmenybėje.
3.3. Argumentuoti, kodėl generalizacija ir lyginimas trukdo santuokinės meilės augimui.	3.3.1. Atpažinti generalizaciją, generalizuojančius teiginius šeimos ir draugų bendravime. 3.3.2. Paaiškinti savęs ir kito asmens lyginimo su kitais psichologinį poveikį nuotakai ir tarpasmeniniams santykiams.
3.4. Palyginti pataikavimo, kaltinimo, perdėto racionalumo ir atsietumo vidinius požiūrius, elgesį santuokoje.	3.4.1. Paaiškinti pataikavimo, kaltinimo, perdėto racionalumo bei atsietumo vidinių pozicijų ryšį su savigarbos bei autentiško „Aš“ patyrimo stoka. 3.4.2. Pažinti savo paties sugebėjimas veikti iš savo „tikrojo aš“ psichologinės pozicijos.
3.5. Ugdyti gebėjimą išlaikyti mylinčio ryšį teigiant savo savitumą.	3.5.1. Paaiškinti, kaip išsakyti savo nuomonę nepažeidžiant tarpasmeninio ryšio svarbą. 3.5.2. Atpažinti konstruktyvias, brandžias, meilę ugdančias emocijas. 3.5.3. Paaiškinti konfliktą gilinančių emocijų išraiškų ryšį su padidintu nerimo lygiu. 3.5.4. Nurodyti įvairias nerimo priežastis ir nerimo įveikimo būdus.
3.6. Vertinti	3.6.1. Atpažinti nepakankamą mąstymo ir emocijų diferenciacijos lygį

sutuoktinių konflikto priežastis ir jo būdingas išraiškas. 3.7. Vertinti santuokinę ištikimybę apsunkinančias socialines sąlygas. 3.8. Įvertinti santuokos krizės neištikimybės atveju sprendimo galimybes. 3.9. Vertinti gilesnes intymaus gyvenimo disharmonijos priežastis.	kaip sutuoktinių nesutarimų šaltinį. 3.6.2. Paaiškinti konflikto reiškimosi kelius: tiesioginį, nukreipiant dėmesį į esamas ar tariamas vaiko problemas („emocinio trikampio“ dinamika), per vieno ar abiejų sutuoktinių fizinę, psichologinę ar socialinę disfunkciją, per vyro ir žmonos atitolimą. 3.6.3. Paaiškinti neištikimybę psichologiniame lygmenyje kaip ženklą, jog sutuoktinių tarpusavio santykiuose atsirado (dažnai neįvardintų) problemų. 3.6.4. Paaiškinti psichologinio lygmens neištikimybę (fantazijas apie santykius ne su savo sutuoktiniu) kaip pradinį kūniškos neištikimybės etapą. 3.7.1. Paaiškinti šiuolaikinės darbo aplinkos įtaką sutuoktinių ištikimybei. 3.7.2. Paaiškinti, kaip poreikio buvimo kartu stygių kompensuoti dėmesingu bendravimu ir reguliariai sutuoktinių ryšio atnaujinimui skiriamu laiku. 3.8.1. Nurodyti sutuoktinių atitolimo priežastis ir jų atskleidimo proceso dėsninumus. 3.9.1. Paaiškinti intymaus gyvenimo problemų ryšį su tarpasmeninio ryšio sutrikimu.

4. Šeimos kaip meilės bendruomenės kūrimas

Nuostatos:

Vaikų ugdymas yra didelio tėvų kūrybiškumo ir asmenybės augimo reikalaujantis procesas. „Brandaus žmogaus poreikio jausti reikalingu“ išsipildymas šeimoje.

Esminis gebėjimas:

Paaiškinti sutuoktinių tarpusavio meilę kaip sėkmingo kūdikio ir vaiko vystymosi garantiją

Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Paaiškinti kūdikio gimimą kaip natūralią meilės išraišką. 4.2. Paaiškinti kaip kūdikio gimimas gali tapti vienos iš pirmųjų santuokos krizių galimybe. 4.3. Paaiškinti švelniosios, (išlaisvinančios) bei ugdančios (reikliosios) meilės dimensijų suderinimo iššūkį harmoningai meilei pasiekti. 4.4. Atpažinti „emocinio trikampio“ dinamiką šeimoje. 4.5. Paaiškinti neigiamą „emocinio	4.1.1. Nurodyti organišką seksualumo ryšį su kūdikio ilgesiu. 4.2.1. Paaiškinti, kaip keičiasi vyro ir žmonos tarpusavio santykių situacija gimus kūdikiui, kada sutuoktiniai susiduria su pasiaukojančios tarnystės pirmaisiais kūdikio gyvenimo mėnesiais iššūkiu. 4.2.2. Paaiškinti, kad sutuoktinių meilei bei vaiko vystymuisi yra nepalankus sutuoktinių santykių redukovimas iki tėvo – motinos santykių užmirštant vyro – žmonos santykių liniją. 4.3.1. Paaiškinti: švelniąją rūpesčio kūdikiu dimensiją ir jos svarą saugiam prisirišimui; laisvę suteikiančios meilės dimensiją ir teigiamą tėvų savęs įvaizdį, kaip jos sąlyga; „Esminį pasitikėjimą“, kaip gebėjimo priimti ribas priežastį. 4.3.2. Paaiškinti švelniosios, (išlaisvinančios) ir reikliosios – kantrumą ugdančios meilės dimensijų suderinimą, kaip vidinio kūrybiškumo išraiška. 4.4.1. Paaiškinti pasąmoningo dėmesio nukreipimo į vaiką sutuoktinių konflikto metu fenomeną. 4.5.1. Paaiškinti, kaip per daug intensyvus, kompensacinio pobūdžio vaiko ryšys su vienu iš tėvų gali būti nerimastingos vaiko asmenybės vystymosi priežastis.

trikampio“ poveikį vaiko vystymuisi. 4.6. Palyginti tėvo – sūnaus ir dukros – motinos ryšio problemas, kaip galimo lyties tapatumo sutrikimo psichologines priežastis. 4.7. Apibūdinti šeimos susiaurėjimo nuo kelių kartų gyvenimo kartu iki „branduolinės“ šeimos psichologinę įtaką. 4.8. Atskleisti emocinių santykių intensyvumo poveikį vaiko asmenybei. 4.9. Atskleisti, jog vaikų išugdytas laisvais ir kūrybingais žmonėmis yra viena svarbiausių asmeninės realizacijos formų.	4.5.2. Paaiškinti lyties tapatybės trūkumo formavimosi galimybę „emocinio trikampio“ psichologinėje situacijoje. 4.6.1. Nurodyti berniuko tapatinimosi su tėvu poreikį antraisiais gyvenimo metais, kaip stiprios lyties tapatybės sąlygą bei mergaitės tapatinimosi su mama svarbą. 4.7.1. Paaiškinti pozityvius ir negatyvius atskiro jaunos šeimos gyvenimo aspektus. 4.8.1. Paaiškinti, kaip emocinių procesų intensyvumas paaštrina nepalankią vaiko psichologiniam vystymuisi „emocinio trikampio“ dinamiką. 4.8.2. Nurodyti didesnio vaikų skaičiaus šeimoje poveikis šiai problemai. 4.9.1. Paaiškinti, kaip harmoninga šeimos bendruomenė, į kurią skirtingos kartos įneša savo savitus indėlius ir kurios narių santykiai pagrįsti brandžia meile, yra savirealizacijos ir laimės jausmo sąlyga.

13.2.2. Turinio apimtis

13.2.2.1. Draugystės psichologinis pagrindas. Draugystės esmė bei gebėjimo draugauti svarba psichologiniam gerbūviui. Skirtumas tarp etinės ir psichologinės gebėjimo draugauti analizės. Padedančios ar kliudančios draugystei sąmoninės nuostatos. Jų koregavimo galimybės.

13.2.2.2. Meilės ilgesio dinamika bei išsipildymo galimybės. Psichologinių ir kūniškų procesų vienybė lyčių tarpusavio traukoje. Vidinės harmonijos įtaka meilės troškimo raiškai. Labiausiai apibendrinančių – aktyviosios ir receptyviosios – meilės dimensių suvokimas. Sutuoکتinio pasirinkimo kriterijai bei meilės emocijų įtaka rinkimosi psichologijai. Asmens tapatybės formavimasis kaip pagrindinis jaunystės uždavinys. Kūniško artumo bei intymių santykių poveikis tarpusavio ryšiui.

13.2.2.3. Santuokinės meilės dimensijos. Santuokinės meilės dinaminis pobūdis bei jos augimo galimybė. Autonomiškumo ir mylinčio ryšio išlaikymas kaip esminė santuokinės meilės psichologinė dimensija. Konkretūs santuokinės meilės stiprinimo keliai. Paplitusios bendravimo klaidos. Santuokinė ištikimybė bei jos ugdymo keliai. Meilę kuriantis intymaus sutuoکتinių ryšio potencialas. Seksualinio gyvenimo disharmonija.

13.2.2.4. Šeima kaip meilės bendruomenė. Kūdikio gimimo poveikis santuokinei meilei. Kritiška vaiko – tėvų ryšio kokybės svarba asmenybės vystymuisi. Sutuoکتinių tarpusavio meilė kaip sėkmingo kūdikio ir vaiko vystymosi pagrindas. „Emocinio šiltnamio“ dinamika šiuolaikinėje šeimoje bei su ja susijusių problemų sprendimas. Laiminga santuoka ir šeima kaip kūrybiškas gyvenimo išsipildymas.

13.2.3. Vertinimas

13.2.3.1. Dalyko tikslas būtų pasiektas, jei studijų metu mokiniams pavyktų susimąstyti apie savo draugystės gebėjimą, savo šeimos patirtį, kuriame šis gebėjimas yra įsišaknijęs, savo meilės ilgesio savitumus bei pasaulėžiūrinės bei emocinės nuostatos šeimos ir santuokos atžvilgiu.

13.2.3.2. Kiekvienos iš keturių modulio „Draugystės, meilės, santuokos ir šeimos psichologija“ dalies studijavimo pabaigoje galima mokiniams duoti rašto užduotį, kurioje jie būtų prašomi analizuoti psichologijos mokslo, įvairių autorių požiūrius, problemų genezės aiškinimą bei jų sprendimo kelius.

13.2.3.3. Darbus galima vertinti pagal analizės gylį ir žinių kokybę.

13.2.3.4. Mokinio pasiekimai įvertinami įskaita.

X. EKONOMIKA IR VERSLUMAS: PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS, VERTINIMAS

14. Ekonomika ir verslumas – socialinio ugdymo dalis

14.1. Dalyko paskirtis

„Ekonomikos ir verslumo“ programos paskirtis – sudaryti sąlygas ekonomika besidomintiems mokiniams gilinti savo žinias ir supratimą šioje srityje, ugdyti praktinius gebėjimus, plėtoti asmeninių finansų valdymo ir verslumo kompetencijas, formuoti modernios ekonomikos sampratą paremtą požiūrį į nuolat besikeičiančias ekonomines sąlygas.

14.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

14.2.1. Tikslas. „Ekonomikos ir verslumo“ ugdymo bendrojo lavinimo mokykloje tikslas – sąmoningai pasirinkus ekonomikos dalyką, plėtoti savo žinias ir gilinti supratimą apie Lietuvoje ir pasaulyje vykstančius ekonominius procesus, ugdyti asmeninių finansų valdymo gebėjimus, verslumo kompetencijas, tikslingai mokytis ir planuoti savo gyvenimą bei karjerą, formuoti mokslo žiniomis paremtą požiūrį į nuolat besikeičiančias ekonomines sąlygas.

14.2.3. Uždaviniai. Siekdami numatyto tikslo, mokiniai:

6. Plėsdami ekonomines žinias ir gilindami supratimą, giliau suvokia ekonominius procesus, mokosi argumentuotai vertinti ekonominę šalies bei pasaulio padėtį, verslo vystymosi tendencijas ir perspektyvas, geba ekonomikos žinias taikyti gyvenime.

7. Domisi finansų rinkų produktais, finansų rinkose vykstančiais pokyčiais, plėtoja finansinio raštingumo įgūdžius, t. y. išmano apie finansines galimybes bei finansinę riziką, geba argumentuotai pasirinkti finansines paslaugas.

8. Praktinių užsiėmimų metu planuodami savo idėjų įgyvendinimą, realizuodami jas, analizuodami veiklos rezultatus bei prisiimdami atsakomybę, ugdomi nuolatinio tobulėjimo ir kaitos nuostatas, plėtoja asmeninių finansų valdymo ir verslumo kompetencijas.

14.2.4. Struktūra

„Ekonomikos ir verslumo“ vidurinio ugdymo programą sudaro šios veiklos sritys:

- **Orientavimosi rinkoje** veiklos sritis apima nuostatas, gebėjimus ir žinias, padedančias mokiniams plėsti ir gilinti pradiniam ir pagrindiniam ugdymui įgytų ekonomikos ir verslumo sąvokų ir principų suvokimą.

- **Finansų valdymo** veiklos sritis skirta asmeninių pajamų valdymo gebėjimams plėtoti, finansiniam raštingumui ir investavimo principų taikymo galimybių suvokimui ugdyti.

- **Verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymo** veiklos srityje aprašomi įmonės kūrimo, verslo organizavimo principai, verslo įmonių svarba žmogaus ir visuomenės gyvenime, akcentuojant planavimo svarbą bei verslumo ugdymosi galimybes.

- **Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo** veiklos srityje mokiniai giliau ir išsamiau nagrinėja valstybės funkcijas ir įtaką šalies ekonomikai, analizuoja ekonominius rodiklius, ekonomikos ciklus, jų raidos tendencijas bei poveikį namų ūkiams ir šaliai. Mokiniai sužino apie galimas ir pasaulyje bei Lietuvoje taikomas ekonomikos stabilizavimo priemones. Ugdomi mokinių gebėjimai atpažinti įvairių politinių jėgų ir valstybės ekonomikos formuotojų pasiūlymų privalumus ir trūkumus.

- **Dalyvavimo tarptautinėse rinkose** veiklos sritis skirta mokinio, kaip aktyvaus tarptautinės ekonomikos dalyvio, gebančio vertinti tarptautinių mainų įtaką šalies ekonomikai bei pavieniams vartotojams, ugdymuisi.

Tai veiklos sričiai, kuri mokyklos ar mokinio pasirinkta prioritetine (finansų valdymo ar verslumo gebėjimų ugdymas) turi būti skirta ne mažiau kaip 50 valandų, iš kurių 34 valandos praktinei, projektinei atitinkamų kompetencijų ugdymui skirtai veiklai. Mokytojas ir mokiniai pasirenka tinkamą, priimtina ir patrauklią šios veiklos realizavimo formą. Pavyzdžiui, pasirinkus verslumo kompetencijų ugdymą, galimas mokinių idėjų realizavimas per projektus, mokinių mokomųjų bendrovių kūrimo, verslo planų kūrimo ir realizavimo veiklas, verslo modeliavimus, kitas aktyvias, praktines veiklas. Pasirinkus finansų valdymo ugdymo sritį, mokinys gali sudaryti savo gyvenimo investavimo planą, išsiaiškinti investavimo teorijos pagrindus ir jais remdamasis mokytis prognozuoti savo žmogiškojo kapitalo vertę, mokytis apskaičiuoti savo mokesčius, deklaruoti pajamas, prognozuoti savo būsimų pajamų valdymą ir pan.

14.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

14.3.1. Integravimo galimybės

„Ekonomikos ir verslumo“ vidurinio ugdymo programos tikslams ir uždaviniams siekti turėtų būti išnaudojamos tarpdalykinės integracijos galimybės.

Mokant ekonomikos ugdomas pilietiškumas, integruojama su doriniu ugdymu, ypač, kai kalbama apie mainų etiką, gamintojų ir vartotojų etiką, verslo atsakomybę bendruomenei ir darbuotojams, etišką ir teisingą bendravimą su kitais žmonėmis.

Integruojant su kalbų ugdymo turinio sritimi, ekonomikos ir verslumo dalyke kreipiamas dėmesys į kalbos ir rašto kultūrą, taisyklingai vartojami ekonomikos, finansų ir verslo terminai bei sąvokos, mokoma aktyviai klausytis, diskutuoti ir pagrįsti savo nuomonę, pasirinkimą.

Ekonomikos ir verslumo pamokose panaudojami mokinių gebėjimai įgyti matematikos pamokose: skaičiavimo, skaičių apvalinimo, lygčių sudarymo ir sprendimo, siūlomų sprendimų logiško pagrindimo, procentų skaičiavimo, funkcijų grafikų brėžimo bei interpretavimo, statistinių duomenų analizavimo ir kt.

Informacijos, duomenų paieškai, analizavimui, apibendrinimui, pateikimui naudojamos žinios ir gebėjimai įgyti informacinių technologijų pamokose.

Nagrinėjant šalių ekonominės minties raidą, ekonomines sistemas, ekonominius reiškinius, ekonominius svyravimus ypatingai skatinama integracija su istorijos dalyku.

Mokantis ekonomikos verta pasinaudoti integracinėmis galimybėmis su geografija. Šiuos du dalykus įvairiais aspektais galima integruoti beveik visose temose.

Aktyviai dalyvaujant praktinėje veikloje, projektuose ugdymo turinys integruojamas su technologijomis: projektinių idėjų paieška, informacijos, skirtos projektinėms užduotims, medžiagoms pažinti ar technologiniams procesams atlikti, paieška, kaupimas, taikymas ir pateikimas, medžiagų pritaikymas projektinėms užduotims atlikti, projektinių užduočių rezultatų pristatymas.

Integruojantis su meninio ugdymo sritimi, kreipiamas dėmesys į vaizdo, garso, šokio, teatro elementų panaudojimą savo idėjų ir rezultatų pristatymui, analizuojama kaip menai naudojami rinkodaroje ir kokį poveikį tai daro vartotojui.

Planuojant, įgyvendinant ir pristatant savo idėjas ugdomos mokėjimo mokytis, komunikavimo gimtąją ir užsienio kalbomis, skaitmeninio raštingumo, kultūrinė ir kitos kompetencijos, kurios įgyjamos integruotai per ekonomikos ir verslumo dalyko ir kalbų (gimtosios ir užsienio), matematikos, informacinių technologijų, menų bei kitų dalykų pamokas.

14.3.2. Ugdymo gairės

Planavimas. Planuojant „Ekonomikos ir verslumo“ ugdymo procesą, mokytojas vadovaujasi šioje programoje iškeltais mokymo ir mokymosi tikslais bei uždaviniais. Atsižvelgus į konkrečios klasės mokinių pasiekimų lygį, mokinių poreikius ir polinkius, mokymo ir mokymosi stilius ir sąlygas, rekomenduojama sukonkretinti mokymosi uždavinius, numatyti mokymosi veiklas bei laukiamus rezultatus, suplanuoti vertinimą ir įsivertinimą. „Ekonomikos ir verslumo“ pamokose mokymasis organizuojamas pasirenkant aktyvias mokymosi veiklas, remiamasi mokinių turima

patirtimi, išvalgomis, realiais gyvenimo pavyzdžiais. Planuojama taip, kad ugdymo tematiką būtų galima keisti, atsižvelgiant į aktualius ekonominius įvykius.

Planuodamas mokytojas numato diferencijavimo ir individualizavimo galimybes, užduočių pritaikymą skirtingiems mokinių poreikiams ir pasirengimo lygiui. Geresniems ugdymo rezultatams pasiekti svarbu išnaudoti visas tarpdalykinės integracijos galimybes.

Mokymosi aplinka kuriama tokia, kad mokiniai žinias ir supratimą apie ekonominius procesus įgytų aktyviai veikdami, planuodami ir įgyvendindami savo idėjas, ugdytą verslumo kompetenciją.

Organizavimas. Ekonomikos ir verslumo ugdymas organizuojamas kaip vientisas teorijos ir praktikos pažinimo procesas. Ekonomikos žinių ir procesų suvokimas įgyjamas, nagrinėjant ir vertinant realius savo aplinkos verslo pavyzdžius, kasdien šalyje ir pasaulyje vykstančius įvykius, darančius poveikį žmogaus gyvenimo kokybei, šalies ir pasaulio ekonomikai. Organizuojant ugdymo procesą, taikomi įvairūs aktyvaus mokymo ir mokymosi metodai: situacijos modeliavimas, kompiuterinis modeliavimas, verslo žaidimai, tiriamasis darbas, diskusijos, darbas grupėse ir kt. Rekomenduojama gausiai naudoti įvairios papildomos mokomosios medžiagos: laikraščių ir žurnalų straipsnius ekonominėmis temomis, internetą, TV ir radijo laidas, informaciją gaunamą iš susitikimų su įvairių institucijų nariais (miesto ar rajono savivaldybės pareigūnais, nevyriausybinų organizacijų aktyvistais, vartotojų organizacijų ekspertais, verslininkais), apsilankius atitinkamose ekonominius klausimus sprendžiančiose institucijose ar verslo įmonėse.

Verslumo kompetencijai bei finansų valdymo gebėjimams ugdyti turi būti skiriama ne mažiau kaip 34 valandos praktinės / projektinės veiklos, kuri organizuojama atsižvelgiant į mokytojo ir mokinių poreikius bei galimybes, pasirengimo lygį, mokymo ir mokymosi sąlygas. Praktinės / projektinės veiklos metu plėtojant asmeninių finansų valdymo ir/arba verslumo kompetencijas svarbu ugdyti mokinių planavimo, sprendimų priėmimo, kritinio mąstymo, bendravimo įgūdžius bei aktyvios pozicijos gyvenime, pozityvaus mąstymo, pasitikėjimo savimi, nuolatinio tobulėjimo poreikio, atvirumo naujovėms ir savirealizacijos nuostatas.

Ugdant verslumo kompetenciją, finansų valdymo įgūdžius tiek mokytojui, tiek mokiniams būtina laikytis etikos normų, būti tolerantiškiems, neklausinėti asmeninių dalykų (ypač jautrios gali būti finansinės, socialinės padėties temos), neprimesti savo nuomonės. Etika svarbi ir kalbant apie įmonių atsakomybę bendruomenei, darbuotojams, bendravimą su verslo partneriais, įsipareigojimų vykdymą.

Vertinimas. Vertinant mokinių pasiekimus „Ekonomikos ir verslumo“ dalyko pamokose, remiamasi žinių, supratimo, gebėjimų ir nuostatų vertinimo rodikliais, aprašytais šioje programoje.

Mokytojui būtina atkreipti dėmesį, kad, ugdant ekonomikos, finansų valdymo ir verslumo kompetencijas, ne visada galima įvertinti, ar mokinių atsakymas yra teisingas. Tad vertinant svarbu atkreipti dėmesį į ekonominių procesų supratimą, mokinio gebėjimus aiškiai įvertinti daromų pasirinkimų alternatyviasias sąnaudas, taikyti ekonomikos žinias, kai jis grindžia savo nuomonę, argumentuoja vieną ar kitą savo, įmonės, šalies ekonominį sprendimą.

Vertinant verslumo kompetenciją akcentuojamas sugebėjimas įvardinti galimas rizikas, mokėjimas aiškiai pagrįsti pasirinktus problemos įgyvendinimo kelius, praktiniai/ aktyvaus veikimo, sprendimų priėmimo, kritinio mąstymo gebėjimai, didelis dėmesys skiriamas mokinio nuostatų formavimuisi.

Daug dėmesio skiriama formuojamajam vertinimui, mokytojas stebi mokinių mokymąsi ir jiems laiku teikia konkrečią individualizuotą grįžtamąją informaciją apie mokymosi pažangą ir pasiekimus. Mokiniai mokomi įsivertinti ir, atsižvelgiant į pasiektus rezultatus, išsikelti tolesnius mokymosi tikslus. Apie mokinio pasiekimus informuojami tėvai, klasių auklėtojai, kiti mokytojai, mokyklos administracija. Remdamasis vertinimo informacija, mokytojas rengia, koreguoja tolesnio ugdymo planą, aptaria jį su administracija, kolegomis, mokinių tėvais.

14.3.3. Mokymosi aplinka

Siekiant kokybiško ekonomikos dalykinių ir verslumo kompetencijų ugdymo, svarbu kurti higienišką ir saugią mokymosi aplinką, kurioje tarpusavio santykiai būtų grindžiami pagarba vienas kitam, atvirumu ir nuoširdumu. Mokymosi aplinka turėtų būti pritaikyta įvairiems mokinių

poreikiams. Kadangi ekonomikos ir verslumo ugdymas yra tiesiogiai susijęs su realiai gyvenime vykstančiais procesais, todėl be mokomosios medžiagos mokiniams ir mokytojams svarbūs yra kiti informacijos šaltiniai, mokymo ir mokymosi priemonės, pavyzdžiui, kompiuterinės modeliavimo priemonės, ekonominiai ir verslo stalo žaidimai, multimedia projektorius ir kompiuteris su prieiga prie interneto, verslo laikraščiai ir žurnalai bei tokios mokymo priemonės ir šaltiniai, kuriuose galima rasti daug dalyko mokymui ir mokymuisi reikalingos aktualios ir naujos informacijos. Organizuojant praktinę / projektinę veiklą, gali būti reikalingos kitos ir (arba) kitokios patalpos, papildoma įranga, priemonės. Ekonomikos mokymuisi ir verslumo gebėjimų ugdymui, nuostatų formavimuisi teigiamą poveikį turi mokomosios ekskursijos į verslo įmones, susitikimai su verslo konsultantais, dalyvavimas įvairiose verslumą skatinančiose programose, veiklose, konkursuose ne tik savo bendruomenėje, bet ir šalyje.

14.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas

14.4.1. Mokinių pasiekimai

1. Orientavimasis rinkoje	
Nuostatos: Priimti ekonomiškai pagrįstus sprendimus. Būti žingeidžiam, domėtis ekonominiais įvykiais. Esminis gebėjimas: Praktiškai taikyti įgytas žinias ir logiškai samprotauti apie pagrindines ekonomikos problemas, veikiančias vartotojus ir gamintojus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Remiantis gamybos galimybių kreive, vertinti alternatyviasias pasirinkimų sąnaudas.	1.1.1. Aiškinti gamybos galimybių kreivę ir mokėti pagrįsti išteklių pasiskirstymą.
1.2. Lyginant ribines sąnaudas ir ribinę naudą, vertinti verslo ir (arba) asmeninius pasirinkimus.	1.2.1. Apibūdinti ribinę naudą ir ribines sąnaudas. 1.2.2. Aiškinti ribinę naudą ir ribines sąnaudas remiantis paprastais savo veiklos pavyzdžiais.
1.3. Remiantis ekonomikos sistemos (ūkio funkcionavimo formos) samprata, gebėti išskirti skirtingų ekonomikų šalis.	1.3.1. Įvardinti pagrindinius kriterijus, kuriais remiantis šalys skirstomos į tradicinės, komandinės (planinės), rinkos, mišriosios ekonomikos šalis. 1.3.2. Įvardinti atskirų ekonomikos sistemų bruožus, valstybės vaidmens apimtį atskirose ekonomikos sistemose. 1.3.3. Aiškinti gerovės valstybės sampratą.
1.4. Vertinti, kaip įvairūs paklausos ir pasiūlos veiksniai keis rinkos pusiausvyros kainą ir kiekį. Analizuoti, interpretuoti, vertinti žodinę ir nežodinę (nuotraukos, schemos, lentelės, pranešimai spaudoje, grafikai ir kt.) informaciją.	1.4.1. Išvardyti pagrindinius rinkos paklausos pokyčio veiksnius. 1.4.2. Išvardyti pagrindinius rinkos pasiūlos pokyčio veiksnius. 1.4.3. Grafiškai vaizduoti paklausos ir pasiūlos pokyčius.
1.5. Analizuoti ir prognozuoti vartotojų reakciją į kainų pokytį, remiantis paklausos elastingumu kainoms, ir gamintojų reakciją į kainų pokytį, remiantis pasiūlos elastingumu kainoms.	1.5.1. Paaiškinti elastingumo sąvoką ir skaičiavimą. 1.5.2. Įvardinti paklausos elastingumo kainoms veiksnius. 1.5.3. Įvardinti pasiūlos elastingumo kainoms veiksnius. 1.5.4. Pateikti elastingumo teorijos praktinio taikymo pavyzdžių.
1.6. Analizuoti skirtingas prekių/paslaugų ir gamybos veiksmų rinkų struktūras.	1.6.1. Apibūdinti rinkų struktūrą remiantis jų savybėmis. 1.6.2. Įvardinti kriterijus, pagal kuriuos rinkos

	skirstomos į (skirtingas) struktūras.
1.7. Diskutuoti, kaip racionalus pasirinkimas konkurencinėje rinkoje skatina veiksmus, didinančius ekonominę šalies gerovę.	1.7.1. Paaiškinti, kam ir kodėl naudinga konkurencija. 1.7.2. Įvardinti būdus, kuriais valstybė siekia užtikrinti konkurenciją rinkose. 1.7.3. Paaiškinti, kad verslininkų varžymasis rinkoje kuriant naujus produktus ar atrandant naujus gamybos būdus yra svarbi konkurencijos dalis ir technologijų pažangos bei ekonomikos augimo sąlyga.
1.8. Vertinti su privačia ir vieša nauda bei sąnaudomis susijusius interesų konfliktus tarp išteklių naudojimo ir jų išsaugojimo.	1.8.1. Žinoti, kad ekonominė veikla neišvengiamai turi įtakos tiek privačiai naudai bei sąnaudoms, tiek viešajai naudai bei sąnaudoms. 1.8.2. Mokėti atpažinti viešąsias sąnaudas ir viešąją naudą.
2. Finansų valdymas	
Nuostatos: Formuotis supratimą apie finansų rinkos produktus ir plėtotis įgūdžius būtinus savo asmeniniams finansams valdyti. Jausti atsakomybę už priimamus finansinius sprendimus. Esminis gebėjimas: Vertinti riziką bei savo galimybes, priimant finansinius sprendimus dabar ir ateityje.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Vertinti centrinio banko vaidmenį ir analizuoti finansinių institucijų teikiamas paslaugas.	2.1.1. Paaiškinti, kas yra pinigų bazė (P0) ir pinigų pasiūlos rodikliai: P1, P2, P3 pinigai. 2.1.2. Apibūdinti centrinio banko vaidmenį ir jo funkcijas. 2.1.3. Apibūdinti finansinių institucijų teikiamas paslaugas. 2.1.4. Paaiškinti, kaip bankai dalyvauja kuriant pinigus šalies ekonomikoje.
2.2. Aiškinti, kaip struktūriniai ekonomikos pokyčiai, darbo paklausa ir pasiūla, technologijų kaita, valstybės politika, diskriminacija ir kt. daro įtaką piliečių (disponuojamoms) pajamoms.	2.2.1. Apibūdinti veiksnius, darančius įtaką asmeninėms pajamoms. 2.2.2. Įvardinti rinkos ir ne rinkos jėgas, darančias įtaką pajamų diferencijavimui. 2.2.3. Nusakyti ryšį tarp darbo užmokesčio ir darbo jėgos rinkos paklausos ir pasiūlos. 2.2.4. Aiškinti finansinių galimybių priklausomybę nuo darbo užmokesčio, mokesčių, infliacijos.
2.3. Vertinti profsąjungų vaidmenį ekonomikoje.	2.3.1. Apibūdinti profsąjungas ir aiškinti jų tikslus. 2.3.2. Žinoti, kaip darbo užmokestį veikia kolektyvinės, ir kaip individualios derybos.
2.4. Analizuoti priežastis, kurios veikia vartojimą, taupymą ir skolinimąsi.	2.4.1. Žinoti esmines ekonomines asmens charakteristikas: gamintojas, vartotojas ir besiskolinantysis. 2.4.2. Aiškinti asmens pajamų ir jo turto sąvokas. 2.4.3. Įvardinti priežastis, kurios sąlygoja pasirinkimą vartoti ar taupyti.
2.4. Vertinti įvairias taupymo ir investavimo galimybes pagal likvidumą, riziką ir grąžą, lyginti investavimo priemones pagal	2.4.1. Paaiškinti alternatyvius taupymo ir investavimo būdus. 2.4.2. Nustatyti ilgalaikius ir trumpalaikius

investavimo tikslus.	taupymo/investavimo tikslus.
2.5. Planuoti savo ateities pajamas, turto pokyčius, atsižvelgiant į draudimo, būsto kredito, vartotojiško kredito, lizingo ir pan. privalumus ir trūkumus.	2.5.1. Paaikškinti draudimo, būsto kredito (ir vartotojiško), lizingo privalumus ir trūkumus. 2.5.2. Apibūdinti būdus ir kelius kaip siekti finansinės nepriklausomybės.
2.6. Planuoti savo būsimą pensiją.	2.6.1. Žinoti apie trijų pakopų Lietuvos pensijų sistemą. 2.6.2. Suprasti, kodėl Sodros pensija priklauso nuo valstybės gyventojų amžiaus struktūros, jų pajamų ir valstybės ekonominės politikos. 2.6.3. Paaikškinti ryšį tarp solidarumo ir gerovės valstybės kūrimo.
2.7. Sklandžiai ir taisyklingai vartoti sąvokas kalbant apie savo finansinę ateitį ir sudarant sutartis susijusias su asmeniniais finansais.	2.7.1. Suprasti ir žinoti, kodėl svarbus kalbos taisyklingumas ir tikslumas ypač sudarant įvairias draudimo, kredito, lizingo sutartis; kokią žalą finansinei ateičiai gali padaryti tam tikra kalbinė veikla (vulgarizmai, slengas, tyčinis žodžių ir sąvokų iškraipymas, melaginga kalba, nekonkretūs išsireiškimai ir kt.).
3. Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymas	
Nuostatos: Ugdytis pozityvų santykį su etišku ir atsakingu verslu bei mokėti atpažinti verslumo išteklius. Ugdytis iniciatyvumą ir pasitikėjimą savimi. Efektyviai naudoti savo ir kitų laiką, planuoti, analizuoti veiklos rezultatus bei priimti asmeninę atsakomybę Savo veikloje vadovautis etinėmis ir teisinėmis normomis.	
Esminis gebėjimas: Kritiškai vertinti verslo kūrimo aplinką, vystymosi tendencijas ir perspektyvas, mokslo ir informacijos svarbą verslui.	
3.1. Vertinti verslumo svarbą asmeniniam gyvenimui, visuomenei ir verslui.	3.1.1. Apibūdinti verslumą ir verslą. 3.1.2. Pateiktose situacijose atpažinti verslumo įgūdžius, galimybes, riziką ir atlygį.
3.2. Analizuoti vadovo indėlį į verslą.	3.2.1. Įvardyti skirtumus tarp verslumo ir vadovavimo gebėjimų. 3.2.2. Aiškinti pagrindinius vadovui reikalingus įgūdžius: lyderystę, komunikavimas, motyvavimas. 3.2.3. Apibūdinti planavimo, veiklos organizavimo ir kontrolės svarbą vadovaujant įmonei.
3.3. Išsirinkus geriausią verslo organizavimo alternatyvą, modeliuoti verslo įmonės įkūrimą, valdymą ir likvidavimą. Diskutuoti apie verslo paskolas ir investavimo į verslą galimybes.	3.3.1. Apibūdinti verslo organizavimo formas. 3.3.2. Aiškinti valstybės ir verslo interesų derinimo svarbą. 3.3.3. Išvardyti pagrindinius vidinius bei išorinius finansinius išteklius verslo steigimui ir vystymui. 3.3.4. Išskirti verslo kredito privalumus ir trūkumus. 3.3.5. Aiškinti kaip efektyviau galima valdyti įmonę. 3.3.6. Žinoti, kaip galima likviduoti įmonę.
3.4. Diskutuoti apie žmogiškųjų išteklių valdymą. Analizuoti ir vertinti bendradarbiavimo ir komandinio darbo galią verslui.	3.4.1. Paaikškinti kaip gali būti vykdoma darbuotojų paieška ir atranka. 3.4.2. Suformuluoti reikalavimus gyvenimo aprašymui (CV), motyvaciniam laiškiui.

	3.4.3. Atsižvelgiant į adresatą, iškeltus tikslus, situaciją ir priemones, pasirengti interviu su darbdaviu (samdomu darbuotoju). 3.4.4. Paaiškinti efektyvaus bendravimo ir bendradarbiavimo įtaką sėkmingam verslo organizavimui. 3.4.5. Apibrėžti konfliktą ir įvardinti konfliktų valdymo būdus. 3.4.6. Išvardyti komandinio darbo privalumus ir trūkumus, apibūdinti komandos narių vaidmenis ir atsakomybes už jiems paskirtą darbą.
3.5. Naudojant verslo plano struktūrines dalis, parengti verslo planą.	3.5.1. Apibūdinti verslo plano struktūrines dalis. 3.5.2. Apžvelgti gamybos plano svarbiausias dalis. 3.5.3. Apžvelgti rinkodaros plano svarbiausias dalis. 3.5.4. Apžvelgti finansinio plano svarbiausias dalis. 3.5.5. Pabrėžti finansų ir jų planavimo svarbą verslo įmonės veiklai.
3.6. Vertinti vartotojų ir visuomenės interesus tenkinantį verslą kaip turintį ilgalaikę perspektyvą.	3.6.1. Pateikti etiško verslo praktikos pavydžių. 3.6.2. Diskutuoti apie verslo socialinę atsakomybę. 3.6.3. Pateikti versle taikomų aplinkosaugos priemonių pavydžių. 3.6.4. Žinoti lobizmo privalumus ir trūkumus. 3.6.5. Mokėti atpažinti korupcijos apraiškas.
3.7. Įsivertinus pasiektus rezultatus ir siekiant išsikeltų tikslų, kryptingai planuoti savo ateitį ir karjerą, sudaryti savišvietos planą; planuoti, modeliuoti pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, tinkamai vartojant įvairias žodinės ir nežodinės raiškos formas.	3.7.1. Suprasti, kaip vyksta mokymosi ir verslumo gebėjimų ugdimosi procesas; kokie mokymosi būdai ir strategijos tinka mokymosi problemoms spręsti. 3.7.2. Atpažinti savo mokymosi stilių, mokymosi galias ir galimybes. Numatyti svarbiausius savo būsimos karjeros tikslus. 3.7.3. Nusistačius savo mokymosi stilių, mokymosi galias ir galimybes, numatyti, kokius įgūdžius labiausiai reikia tobulinti.
4. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas	
Nuostatos: Mokytis dalyvauti visuomenės gyvenime, būti sąmoningu rinkėju ir vertinti valdžios institucijų ekonominius sprendimus. Derinti asmens ir visuomenės interesus. Esminis gebėjimas: Stengtis objektyviai vertinti valstybės sprendimų įtaką užimtumui, kainoms ir gamybos lygiui, suprasti, kad valstybė turi reguliuoti rinkos ekonomikos funkcionavimo mechanizmą visais tais atvejais, kai jos politikos duodama nauda viršija su šia politika susijusias sąnaudas.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Diskutuoti apie priežastis, dėl kurių rinkos kartais nereguliuoja produkto gamybos bei vartojimo sąnaudų ar naudos.	4.1.1. Vardinti sritis, kuriose rinka veikia sėkmingai ir situacijas, kuriose rinka patiria nesėkmes.
4.2. Diskutuoti kodėl valstybė turėtų rūpintis išoriniais padariniais.	4.2.1. Apibrėžti išorinius padarinius. 4.2.2. Aiškinti išorinių padarinių atsiradimo priežastis.
4.3. Diskutuoti, kokiais atvejais valstybė skatina konkurenciją, kokiais – netgi ją	4.3.1. Įvardinti natūraliąsias monopolijas, kurių teikiamomis paslaugomis naudojames.

sumažina. Vertinti atskirus valstybės sprendimus dėl konkurencijos rinkose.	4.3.2. Paaiškinti, kodėl susikuria natūraliosios monopolijos.
4.4. Vertinti valstybę kaip prekių ir paslaugų teikėją ir kaip darbdavį.	4.4.1. Žinoti, kokią pridėdamąją vertę sukuria viešasis paslaugas teikianti valstybė. 4.4.2. Skirti valstybės vykdomą viešųjų paslaugų (švietimo, sveikatos apsaugos, teisėsaugos ir pan.) pirkimą ir socialinius valstybės pervedimus.
4.5. Analizuoti ir vertinti šalies valdžios sprendimus dėl biudžeto pajamų ir išlaidų.	4.5.1. Paaiškinti, kaip ir koku tikslu yra sudaromas valstybės biudžetas. 4.5.2. Vardinti pagrindines biudžeto pajamų ir išlaidų sritis.
4.6. Skaičiuoti mokesčius pagal galiojantį tarifą.	4.6.1. Nusakyti mokesčių sistemos principus. 4.6.2. Atskirti mokesčių rūšis.
4.7. Skirti valstybės biudžeto deficitą nuo valstybės skolos. Aiškinti biudžeto deficito mažinimo būdus bei didėjančio deficito grėsmę šalies ekonomikos stabilumui.	4.7.1. Paaiškinti, kas yra valstybės skola (už kurią yra mokamos palūkanos).
4.8. Interpretuoti pagrindinius nacionalinių pajamų rodiklius ir veiksnius, darančius įtaką jų apimčiai.	4.8.1. Apibrėžti nacionalinių pajamų ir nacionalinio produkto sąvokas. 4.8.2. Paaiškinti BVP nustatymo būdus.
4.9. Diskutuoti apie infliacijos ir defliacijos atsiradimo priežastis, mastą, infliacijos ir defliacijos padarinius valstybei bei visuomenei ir infliacijos mažinimo priemonės.	4.9.1. Aiškinti infliacijos ir defliacijos reiškinius. 4.9.2. Aiškinti infliacijos skaičiavimą. 4.9.3. Nagrinėti infliacijos/defliacijos pavyzdžius.
4.10. Vertinti nedarbo lygio mažinimo ir užimtumo didinimo poveikį šalies ekonomikai.	4.10.1. Aiškinti nedarbo tipus ir nurodyti nedarbo priežastis. 4.10.2. Apibūdinti visišką užimtumą.
4.11. Vertinti fiskalinės (išdo) politikos priemonių veiksmingumą sprendžiant ekonomikos problemas.	4.11.1. Išskirti ir apibūdinti ūkinės veiklos ciklus. 4.11.2. Apibūdinti fiskalinę (išdo) politiką. 4.11.3. Įvardinti vyriausybės vykdomos skatinančios / stabdančios fiskalinės politikos priemonės.
4.12. Nagrinėti centrinio banko monetarinės (pinigų) politikos priemonių efektyvumą.	4.12.1. Apibūdinti monetarinę (pinigų) politiką. 4.12.2. Įvardinti centrinio banko vykdomos monetarinės (pinigų) politikos priemonės.
5. Dalyvavimas tarptautinėse rinkose	
Nuostatos: Ugdytis kritinį požiūrį į Lietuvos verslo galimybes ir iššūkius tarptautinėse rinkose	
Esminis gebėjimas: Vertinti tarptautinės prekybos naudą ir taikomus apribojimus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
5.1. Nagrinėti ir palyginti tarptautinės prekybos teikiamą naudą ir patiriamus nuostolius.	5.1.1. Apžvelgti, kaip laisvoji prekyba sudaro sąlygas gerinti gyvenimo lygį pasaulio mastu. 5.1.2. Apžvelgti, kaip didėjant tarptautinei tarpusavio priklausomybei, vienos šalies ekonomikos sąlygos ir politiniai sprendimai veikia kitų šalių ekonomikos sąlygas ir politiką. 5.1.3. Apibūdinti prekybos apribojimus, jų priežastis ir poveikį įvairioms visuomenės

	grupėms, šalims.
5.2. Argumentuotai pagrįsti šalių specializacijos naudą ir sąnaudas.	5.2.1. Suvokti tarptautinę prekybą skatinančius veiksnius: skirtingus išteklių kiekius ir skirtingas kainas įvairiose šalyse.
5.3. Remiantis santykinio ir absoliutaus pranašumo teorijomis, nagrinėti įvairių šalių tarpusavio priklausomybę.	5.3.1. Apibrėžti santykinio ir absoliutaus pranašumo sąvokas. 5.3.2. Aiškinti absoliutų ir santykinį pranašumą remiantis šalies užsienio prekybos duomenimis.
5.4. Analizuoti, vertinti šalies mokėjimų balanso pagrindines dalis.	5.4.1. Apibrėžti, kas yra šalies mokėjimų balansas. 5.4.2. Išvardinti ir paaiškinti šalies mokėjimo balanso ataskaitos pagrindines dalis.
5.5. Paaiškinti, kaip pakitę valiutų kursai paveikia importuojamų ir eksportuojamų prekių kainas bei tarptautinę prekybą.	5.5.1. Nurodyti veiksnius, veikiančius valiutos kursą rinkoje. 5.5.2. Paaiškinti, valiutų kursų pokyčių poveikį importui/eksportui.
5.6. Vertinti teigiamus ir neigiamus globalizacijos padarinius šalių ekonomikoms.	5.6.1. Paaiškinti globalizacijos naudą ir sąnaudas. 5.6.2. Apžvelgti tarptautinių įmonių plėtros poveikį atskirų šalių rinkoms. 5.6.3. Apibūdinti tarptautinių prekybos organizacijų ir prekybos susitarimų (pvz., Pasaulio prekybos organizacija, Europos Sąjunga ar kt.) vaidmenį.
5.7. Taisyklingai vartoti (tarti, rašyti) tarptautinės ekonomikos sąvokas, terminus.	5.7.1. Suprasti, kodėl svarbus gimtosios kalbos ir užsienio kalbų žinojimas, vartojimo taisyklingumas ir tikslumas; 5.7.2. Žinoti savo gebėjimo komunikuoti ne tik gimtąja kalba pranašumus ir spragas.

14.4.2. Turinio apimtis

14.4.2.1. Į turinio apimtį įeina tematika, kurią nagrinėjant siekiama aprašytų mokinių pasiekimų konkrečiose ugdomosios veiklos srityse. Atskiros srities turinio apimtyse nurodomi konkretūs jų nagrinėjimo aspektai arba klausimai. 11–12 klasėse mokiniai turėtų plačiau ir nuodugniau išsiaiškinti pradinėje ir pagrindinėje mokykloje per „Ekonomikos ir verslumo“ bei įvairių dalykų pamokas vartotas ekonomikos sąvokas, įgyti išsamesnį ir gilesnį supratimą apie ekonomiką, ekonominius procesus, jų poveikį žmogaus ir šalies gyvenimui. Plėtoti ekonomikos dalyko ir verslumo kompetenciją, ugdyti asmeninių finansų valdymo įgūdžius.

14.4.2.2. Skiriamos penkios Ekonomikos ir verslumo programos turinio dalys:

14.4.2.2.1 Orientavimasis rinkoje. Ekonomika. Išteklių, stygius, alternatyviosios sąnaudos, gamybos galimybių kreivė, ribinė analizė. Ekonomikos sistemos. Pasiūla, paklausa, paklausos ir pasiūlos pokyčių veiksniai, elastingumas, rinkos kaina. Prekių, paslaugų, išteklių ir pinigų apytaka. Konkurencija, rinkų tipai. Viešojo nauda ir sąnaudos.

14.4.2.2.2. Finansų valdymas. Asmeninės pajamos, biudžetas. Darbo paklausa ir pasiūla. Profsąjungos. Bankų sistema, komercinių bankų teikiamos paslaugos, kreditai. Lizingas. Palūkanų norma, pinigų paklausos ir pasiūlos pokyčių įtaka palūkanų normai. Mokesčiai. Infliacija. Taupymo ir investavimo galimybės ir kriterijai. Lietuvos pensijų sistema. Rizika ir draudimas. Pinigų bazė (P0) ir pinigų pasiūlos rodikliai P1, P2, P3 pinigai.

14.4.2.2.3. Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymas. Verslumas ir verslas, verslininkas ir vadovas. Lyderis, lyderystė. Verslo įmonės įkūrimas, valdymas ir likvidavimas. Verslo organizavimo formos. Mokymosi ir mokslo vaidmuo verslui. Investavimo į verslą galimybės ir rizikos įvertinimas. Vyriausybės mokesčių politikos bei kitų verslą reglamentuojančių priemonių

įtaka verslo sprendimams. Efektyvus bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžių, darbo komandoje, konfliktų valdymo gebėjimų ugdymasis. Verslo planas. Karjeros planavimas. Verslo etika.

14.4.2.2.4. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas ir vertinimas. Rinkos nesėkmės. Išoriniai padariniai. Valstybės funkcijos, valstybės biudžetas. Mokesčiai. Nacionalinės pajamos. Bendras vidaus produktas. Nedarbas, infliacija, defliacija. Ekonomikos stabilumas ir ūkinės veiklos ciklai. Visuminės paklausa, visuminė pasiūla. Fiskalinė (išdo) ir monetarinė (pinigų) politika.

14.4.2.2.5. Dalyvavimas tarptautinėse rinkose. Tarptautinės prekybos nauda ir patiriami nuostoliai. Tarptautinės prekybos apribojimai. Šalių specializacija. Santykinis ir absoliutus pranašumas. Šalies mokėjimų balansas. Valiutos. Globalizacija. Tarptautinės prekybos organizacijos ir prekybos susitarimai.

14.4.3. Vertinimas

14.4.3.1. Mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų lygių požymiai

Lygiai Pasiekimų sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
1. Žinios ir supratimas	Žino ir supranta pagrindines sąvokas ir terminus, kai kurios žinios fragmentiškos, netikslios. Turi bendrą supratimą apie įmonės, šalies ir tarptautinės ekonomikos pagrindinius rodiklius, finansinius produktus. Bando sieti įgytas žinias su ekonominiais procesais.	Skiria, lygina ir tinkamai vartoja nagrinėjamas ekonomikos sąvokas ir terminus, dėsnius, ekonominius procesus. Įgytas esmines žinias sieja su kasdieniais ekonominiais procesais, vykstančiais realiame gyvenime.	Skiria, lygina, interpretuoja ir tinkamai vartoja nagrinėjamas ekonomikos sąvokas ir terminus, dėsnius, ekonominius procesus. Geba savarankiškai įgyti papildomų, jo mokymuisi reikalingų žinių. Įgytas esmines žinias sieja su realiame gyvenime vykstančiais ekonominiais procesais. Turimas žinias ir supratimą geba pritaikyti naujose situacijose.
2. Praktiniai gebėjimai / aktyvus veikimas	Diskutuoja įvairiais ekonomikos, finansiniais, verslo klausimais, ne visuomet randa argumentų savo nuomonei pagrįsti. Atlieka tik nesudėtingas ekonomines, finansines ar verslo užduotis, geba naudotis bent keliais mokytojo nurodytais informacijos šaltiniais. Atlikdami užduotis, daro paprasčiausias	Savarankiškai taiko įgytas žinias, ugdosi gebėjimus. Diskutuoja įvairiais ekonomikos, finansiniais, verslo klausimais, argumentuoja savo nuomonę. Savarankiškai atlikdami ekonomines, finansines ar verslo užduotis, geba naudotis įvairiais mokytojo nurodytais informacijos šaltiniais. Savarankiškai atlieka užduotis, daro išvadas, kurios ne visuomet yra tikslios ir išsamios.	Savarankiškai analizuoja, vertina įgytas žinias, taiko jas naujose situacijose. Diskutuoja įvairiais ekonomikos, finansiniais, verslo klausimais, argumentuoja savo nuomonę. Savarankiškai atlikdami ekonomines, finansines ar verslo užduotis, geba naudotis įvairiais pačių surastais informacijos šaltiniais. Kelia hipotezes ir savarankiškai atlieka

Lygiai Pasiekimų sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
	išvadas, gautus rezultatus įvairiomis formomis pateikia kitiems. Padeda realizuoti kitų inicijuotus praktinės veiklos projektus.	Gautus rezultatus įvairiomis formomis pateikia kitiems. Modeliuoja verslo įmonės įkūrimą, valdymą ir likvidavimą.	užduotis, daro teisingas išvadas ir prognozes, gautus rezultatus įvairiomis formomis pateikia kitiems. Modeliuoja verslo įmonės įkūrimą, valdymą ir likvidavimą. Imasi iniciatyvos praktinės veiklos projektams kurti ir realizuoti.
3. Sprendimų priėmimas	Mokytojo ar draugų padedami iškelia ekonominę, finansinę ar verslo problemą, įvardija kelis problemų sprendimų būdus, mokytojo ar draugų padedami parenka vieną problemos sprendimo būdą ir bando išspręsti.	Identifikuoja ekonominę, finansinę ar verslo problemą, įvardija kelis problemos sprendimų būdus, kartais klysta parinkdami problemos sprendimo būdą, savarankiškai sprendžia nesudėtingas ekonominę, finansinę ar verslo problemas.	Savarankiškai identifikuoja ekonominę, finansinę ar verslo problemą, gerai išmano problemų sprendimų būdus, parenka geriausią problemos sprendimo alternatyvą ir savarankiškai ją sprendžia.
4. Kritinis mąstymas	Geba nagrinėti paprasčiausius uždavinius, problemas, idėjas remiantis keliais požiūriais. Geba nustatyti informacijos šaltinio patikimumą, bando nustatyti nesudėtingų apibrėžimų tikslumą, pažiūrų ir elementarių sprendimų objektyvumą.	Mokytojo arba draugų padedami analizuoja ir vertina ekonominę, finansinę ar verslo situaciją. Savarankiškai ieško ir svarsto nesudėtingus naujus įrodymus. Geba nagrinėti ekonominius, finansinius ar verslo uždavinius, problemas, idėjas remdamiesi keliais požiūriais. Geba nustatyti informacijos šaltinio patikimumą, vertinti pažiūrų ir sprendimų objektyvumą.	Geba įvairiapusiškai analizuoti ir įvertinti ekonominę, finansinę ar verslo situaciją; ieškoti ir svarstyti naujus įrodymus, remtis įrodymais, kurie pagrįsti teiginiais, atmetant nepagrįstą nuomonę.
5. Komunikavimas	Taisyklingai, tačiau ne visada tiksliai vartoja (taria, rašo) ekonomines, finansines ir verslo sąvokas, terminus.	Geba aiškiai dėstyti mintis žodžiu ir raštu. Tiksliai ir taisyklingai vartoja (taria, rašo) ekonomines, finansines ir verslo sąvokas,	Tiksliai ir taisyklingai vartoja (taria, rašo) ekonomines, finansines ir verslo sąvokas, terminus. Savarankiškai

Lygiai Pasiekimų sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
	Mokytojo arba draugų padedami analizuoja, interpretuoja elementarią žodinę ir nežodinę (nuotraukos, schemas, lentelės, grafikai ir kt.) informaciją. Mokytojo arba draugų padedami parengia nesudėtingus pranešimus atsižvelgiant į adresatą, vartoja įvairias žodinės ir nežodinės raiškos formas.	terminus. Savarankiškai analizuoja, interpretuoja, vertina nesudėtingą ekonominę, finansinę ar verslo žodinę ir nežodinę (nuotraukos, schemas, lentelės, grafikai ir kt.) informaciją. Savarankiškai planuoja, modeliuoja ekonominius, finansinius ar verslo pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, tinkamai vartoja įvairias žodinės ir nežodinės raiškos formas.	analizuoja, interpretuoja, vertina ekonominę, finansinę ar verslo žodinę ir nežodinę (nuotraukos, schemas, lentelės, grafikai ir kt.) informaciją. Kūrybingai planuoja, modeliuoja ekonominius, finansinius ar verslo pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, tinkamai vartojant įvairias žodinės ir nežodinės raiškos formas.
6. Mokėjimas mokytis	Kelia trumpalaikius ekonominius, finansinius ar verslumo ugdymosi tikslus, uždavinius ir mokytojo padedami planuojasi mokymosi veiklą. Pastebi tik paprasčiausias sąsajas tarp mokymosi medžiagos ir turimos patirties. Pasirenka ir mokosi iš keleto informacijos šaltinių; geba tvarkyti nesudėtingą informaciją: rasti, suvokti, atsirinkti, sisteminti, bando ją vertinti. Žino, kokios karjeros norėtų siekti ateityje, tačiau savarankiškai jos neplanuoja, nesusidaro logiško veiksmų plano.	Savarankiškai kelia nesudėtingus ekonominius, finansinius ar verslumo ugdymosi tikslus, uždavinius ir planuojasi mokymosi veiklą; taiko tinkamus užduočiai atlikti būdus; geba mokytis individualiai, grupėje, klasėje. Sieja naują mokymosi medžiagą ar patirtį su tuo, kas jau žinoma, patirta; mokosi iš įvairių informacijos šaltinių; geba tvarkyti informaciją: rasti, suvokti, atsirinkti, sisteminti, vertinti. Kryptingai planuoja savo ateitį ir karjerą, susidaro savišvietos planą.	Savarankiškai kelia ekonominius, finansinius ar verslumo ugdymosi tikslus, uždavinius ir planuojasi mokymosi veiklą; taiko atitinkančias mokymosi stilių ir tinkamas užduočiai atlikti strategijas; geba mokytis individualiai, grupėje, klasėje. Savarankiškai sieja naują mokymosi medžiagą ar patirtį su tuo, kas jau žinoma, patirta; tikslingai pasirenka ir mokosi iš įvairių informacijos šaltinių; geba tvarkyti informaciją: rasti, suvokti, atsirinkti, sisteminti, kritiškai vertinti. Įsivertinus pasiektus rezultatus ir siekiant išsikeltų tikslų, kryptingai planuoja savo ateitį ir karjerą,

Lygiai Pasiekimų sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
			susidaro logišką savišvietos planą.

VIDURINIO UGDYMO BENDROSIOS PROGRAMOS: MENINIS UGDYMAS

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Srities paskirtis.

1.1. Meninio ugdymo paskirtis yra plėtoti jaunuolių dalykines menines ir bendrąsias kompetencijas, įgytas pagrindinėje mokykloje. Dalykų pasiūla užtikrina galimybes skirtingų meninių pasiekimų, interesų, polinkių ir poreikių mokiniams pasirinkti sau patrauklią meninio ugdymo programą.

1.2. Meninis ugdymas yra svarbus veiksnys kuriant kultūroje orientuotą ir kūrybingą visuomenę. Kūrybinė meninė raida stimuliuoja mokinių vaizduotę, kūrybingumą, emocinį intelektą, skatina kritinį mąstymą ir požiūrių įvairovę. Svarbu, kad kiekvienoje mokykloje mokiniams būtų sudaromos kuo platesnės galimybės rinktis meninio ugdymo dalykus, kuriamos šiuolaikiškai įrengtos menų mokymosi erdvės, taikomi inovatyvūs metodai.

1.3. Meninio ugdymo dalykų programos yra skirtingos. Dalis programų tęsia pagrindinės mokyklos kursą (dailė, muzika, šokis, teatras) ir yra orientuotos į mokinių meninės raidos gebėjimų ugdymą. Kita dalis programų yra siejamos su kompiuterinėmis technologijomis (filmų kūrimas, fotografija, grafinis dizainas, kompiuterinės muzikos technologijos). Šios programos orientuotos į kūrybos proceso pažinimą, mokinių kūrybinių gebėjimų ugdymą ir tam reikalingų kompiuterinių technologijų įvaldymą. Pasirinkę šias programas, mokiniai įgytą patirtį galės pritaikyti studijuodami interaktyvų dizainą, fotografiją, garso inžineriją ar pan. Menų pažinimo dalykas skiriamas mokiniams, kurie domisi dailė, muzika, šokiu, teatru bei šiuolaikinėmis meno formomis ir siekia giliau jas pažinti. Programos ugdymo turinys grindžiamas probleminiais diskursais, siejamas su dabarties ir praeities sociokultūrinio gyvenimo realijomis bei menotyrimo kontekstu, integruojant ir apibendrinant įvairių mokomųjų dalykų mokymosi patirtį.

Papunkčio pakeitimai:

Nr. [V-654](#), 2013-07-12, *Žin.*, 2013, Nr. 78-3955 (2013-07-20), i. k. 1132070ISAK000V-654

1.4. Mokiniai, pagrindinėje mokykloje mokęsi dailės, muzikos, šokio, teatro arba šiuolaikinių menų dalykų, viduriniame ugdyme gali rinktis bet kurią iš vidurinio meninio ugdymo programų.

1.5. Vidurinio ugdymo bendrosios menų programos atliepia naujausių Lietuvos ir Europos švietimo dokumentų (Mokymosi visą gyvenimą memorandumas, Vaikų ir jaunimo kultūrinio ugdymo koncepcija, Road Map for Arts Education (Meninio ugdymo kryptys) ir kt.), meninio ugdymo teorijų nuostatas.

II. TIKSLAS, UŽDAVINIAI, STRUKTŪRA

2. Meninio ugdymo srities tikslas – sudaryti mokiniams palankias sąlygas realizuoti savo meninius interesus, plėtoti meninės kūrybinės raidos, meno kūrinių stebėjimo ir vertinimo gebėjimus, suteikti įgytai patirčiai estetinį kryptingumą, įgyti pozityvių kultūrinių nuostatų. Pagrindinis meninio ugdymo srities siekinys yra išugdyti Lietuvos ir pasaulio kultūroje orientuotą žmogų, noriai puoselėjantį ir prisidedantį kuriant pozityvius kultūros reiškinius.

3. Uždaviniai:

3.1. pasitelkiant įvairius meno kūrybos pavyzdžius, juos analizuojant, interpretuojant ir vertinant ugdyti mokinių pozityvias kultūrines nuostatas;

3.2. sudarant galimybes mokiniams pasirinkti priimtinausią meninės veiklos formą skatinti menų mokymosi motyvaciją ir poreikį savarankiškai domėtis menu;

3.3. aktyvia kūrybine, analizės, vertinimo, interpretavimo veikla plėtoti mokinių pasirinktą meninę kompetenciją ir interesus siekiant subtilumo ir estetiškumo.

3.4. suteikti mokiniams žinių, reikalingų meninės raiškos tobulinimui.

4. Struktūra.

4.1. Meninio ugdymo sritį sudaro devyni dalykai: dailė, filmų kūrimas, fotografija, grafinis dizainas, menų pažinimas, muzika, kompiuterinės muzikos technologijos, šokis, teatras.

Gausia formaliųjų meninio ugdymo dalykų pasiūla siekiama užtikrinti kiekvieno mokinio individualius meninius poreikius ir interesus. Mokykla siūlo mokiniams rinktis tas programas, kurioms įgyvendinti turi specialistų, tinkamą materialinę bazę – programų pasiūlą reguliuoja mokyklų galimybės.

Papunkčio pakeitimai:

Nr. [V-654](#), 2013-07-12, Žin., 2013, Nr. 78-3955 (2013-07-20), i. k. 1132070ISAK000V-654

4.2. Meninio ugdymo dalykų (dailės, filmų kūrimo, fotografijos, grafinio dizaino, menų pažinimo, muzikos, kompiuterinių muzikos technologijų, šokio ir teatro) mokoma skirtingos apimties, sudėtingumo kursais – bendruoju ir išplėstiniu. Bendrojo ir išplėstinio kursų paskirtis išsamiai aprašoma kiekvieno dalyko programoje.

Papunkčio pakeitimai:

Nr. [V-654](#), 2013-07-12, Žin., 2013, Nr. 78-3955 (2013-07-20), i. k. 1132070ISAK000V-654

4.3. Fotografijos, Filmų kūrimo, Grafinio dizaino, Kompiuterinių muzikos technologijų bendrosios programos mokiniams, besimokantiems pagal vidurinio ugdymo programą, yra patvirtintos Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2007 m. rugsėjo 6 d. įsakymu Nr. ISAK-1790 „Dėl Integruoto technologijų kurso bendrosios programos mokiniams, besimokantiems pagal pagrindinio ugdymo programos II dalį ir pasirenkamųjų technologijų ir menų bendrųjų programų mokiniams, besimokantiems pagal vidurinio ugdymo programą, patvirtinimo” (Žin., 2007, Nr. [99-4020](#)).

III. DAILĖ

5. Dailė – meninio ugdymo srities dalis.

5.1. Dalyko paskirtis

5.1.1. Dailės bendrąja programa viduriniam ugdymui siekiama toliau tobulinti mokinių dailės kompetenciją. Toliau nuosekliai tęsiamas ankstesnis dailės mokymas ir remiamasi pagrindinėje mokykloje mokinių įgyta dailės raiškos ir pažinimo patirtimi bei išugdytais gebėjimais. Jei mokiniai 9-10 klasėje (gimnazijos 1-2) mokėsi pagal Šiuolaikinių menų programą, jie taip pat gali rinktis šią menų programą.

5.1.2. Viduriniame ugdyme sudaroma galimybė kiekvienam mokiniui rinktis pagal savo polinkius, poreikius ir gabumus atitinkančią menų programą. Siekiant užtikrinti didesnes pasirinkimo galimybes mokiniams, besidomintiems šiuolaikinės dailės raiškos įvairove, norintiems patiems kurti ir pasinaudoti įgyta praktine patirtimi savo gyvenime, pakoreguotoje dailės bendrojoje programoje sustiprinta dailės raiškos ir vizualiųjų reiškinių pažinimo socialinėje kultūrinėje aplinkoje sritys.

5.1.3. Dailės bendroji programa paremta aktyviu mokinių įsitraukimu į mokymąsi. Tyrimai rodo, kad dailės mokymas teikia puikias galimybes asmens vaizduotės, kūrybiškumo, emocinio intelekto, meninės ir estetiškos kompetencijos bei bendrųjų kompetencijų ugdymui. Todėl dailės dalyko turinys grindžiamas mokinių interesus ir polinkius atitinkančia prasminga ir tikslinga jaunuolių saviraiška vizualinėmis priemonėmis. Mokiniai skatinami pažinti savo polinkius, mokosi savarankiškai ieškoti ir įsisavinti naujų su dailė susijusių žinių, yra įtraukiami į naujų vizualinės raiškos formų nagrinėjimą, idėjų paiešką bei kūrybišką jų įgyvendinimą, savo veiklos ir darbo rezultato apmąstymą ir į(si)vertinimą platesniame šiuolaikinės dailės kontekste. Programa orientuoja į tai, kad mokiniai mokytųsi pasirinkti sau vertingą informaciją ir kritiškai apmąstytų dailės vaidmenį žmogaus gyvenime ir šiuolaikinėje visuomenėje, ugdytųsi dailės ir šiandieniniame gyvenime būtinus bendruosius darbinis gebėjimus, įgytų asmeninę, socialinę, kultūrinę ir estetinę kompetenciją bei kūrybiško mąstymo gebėjimus.

5.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

5.2.1. Tikslas – plėtoti mokinių šiuolaikinės vizualinės išraiškos priemonių pažinimą, gebėjimą komunikuoti dailės priemonėmis, ugdyti estetinę nuovoką ir kultūrinę kompetenciją.

5.2.2. Uždaviniai. Siekiama, kad per dailės pamokas mokiniai:

- savarankiškai ir tikslingai rinkdamiesi vizualinės kūrybos priemones ir būdus, juos analizuodami ir eksperimentuodami, įgyvendintų savo kūrybinius sumanymus;
- rinkdami informaciją, analizuodami įvairius praeities ir dabarties dailės reiškinius, savo atradimus įtvirtintų kūrybinėje raiškoje;
- interpretuodami įvairias praeities ir dabarties menines idėjas, siektų individualios vizualinės raiškos ir toleruotų kitų savitumą;
- bendradarbiautų ir prisiimtų atsakomybę už savo individualią kūrybinę veiklą ir bendro kūrybinio darbo rezultatus;
- ugdytųsi gebėjimą teigiamai, savikritiškai ir tolerantiškai vertinti savo ir draugų kūrybinio darbo rezultatus;
- pažintų pasaulio bei Lietuvos kultūros paveldą, suvoktų jo reikšmę, ugdytųsi paveldo išsaugojimo ir puoselėjimo poreikį;
- plėtotų estetiško aplinkos tvarkymo poreikį ir parodinę veiklą, ugdytųsi kūrybinės bei kultūrinės raiškos rezultatų pristatymo gebėjimus, pasinaudotų estetinė patirtimi kasdieniame gyvenime, aplinkoje ir bendraujant su žmonėmis.

5.2.3. Dalyko struktūra.

5.2.3.1. Dailės bendroji programa viduriniam ugdymui sudaro galimybę mokiniams mokytis dailės dalyko bendruoju ir išplėstiniu kursais. Šie kursai skiriasi savo paskirtimi ir mokinių dailės raiškos bei pažinimo gebėjimų gilumu, kurie aprašyti mokinių pasiekimų lentelėse. Bendrasis kursas susijęs su vizualiosios kultūros ugdymu. Mokiniai per patrauklią ir aktyvią raišką turėtų įgyti šiuolaikinės dailės pažinimo pagrindus, laiduojančius bendrą kultūrinį išprusimą, patirtį ir meninę bei estetinę kompetenciją, būtiną tenkinant praktines gyvenimo reikmes. Išplėstinis kursas skirtas pagilinti pagrindinėje mokykloje įgytus dailės raiškos ir pažinimo gebėjimus, sudarant sąlygas individualiai dailės raiškai, gilinantį į sudėtingesnių dailės technikų ypatumus ir interpretacijos subtilumus, savitos vizualinės išraiškos paieškas ir aktyvią kūrybinę veiklą socialinėje kultūrinėje aplinkoje. Mokiniai, pasirinkę dailės bendrosios programos išplėstinį kursą, pagilina savo žinias ir gebėjimus apie juos dominančią dailės sritį, geriau susipažįsta su ja susijusia kūrybos aplinka ir kūrybinio proceso ypatumais. Išplėstinis kursas rekomenduojamas tiems mokiniams, kurie turi stiprią motyvaciją mokytis dailės ir/ar pasižymi ryškesniais dailės raiškos gebėjimais.

5.2.3.2. Mokantis išplėstiniu kursu, bendrasis kursas papildomas pasirinktu vienu ar keliais raiškos moduliais, sudarančiais didesnes galimybes mokymosi individualizavimui pagal įvairius mokinių interesus, būsimos profesinės karjeros ir darbo planus. Mokiniai renkasi iš šių raiškos modulių:

- vaizduojamosios dailės (tapybos, grafikos, skulptūros);
- šiuolaikinės dailės (kompiuterinio meno, videomeno, konceptualaus meno, instaliacijos);
- dekoratyvinės dailės (keramikos, tekstilės, metalo, medžio, odos dirbinių, karpinių ir kt.);
- meninės fotografijos;
- dizaino (grafinio, interjero);
- teatro dailės ir kostiumo dizaino;
- dailėtyros.

5.2.3.3. Modulio programą parengia mokytojas, atsižvelgdamas į dailės dalyko išplėstinio kurso reikalavimus, savo kompetenciją, mokyklos sąlygas ir tradicijas, socialinius kultūrinius regiono savitumus. Modulio programos trukmę nustato mokykla, jei nėra susitarimų nacionaliniu lygiu. Mokinyssirenka tokį modulį, kuris labiausiai atitinka jo individualią meninę patirtį, interesus, polinkius, profesinę linkmę. Mokykla gali įgyvendinti ir bendrojo kurso mokymą

moduliais, jei mokytojas parengia modulių programas ir jei tai leidžia mokyklos ugdymo proceso organizavimo tvarka.

5.2.3.4. Tiek bendrojo, tiek išplėstinio kurso programą sudaro trys veiklos sritys:

dailės raiška;

dailės raidos ir dailės kūrinių interpretavimas ir vertinimas;

vizualiųjų reiškinių pažinimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje.

5.2.3.4. Ugdymo procese šios veiklos sritys integruotos ir viena kitą papildo. Dailės raiškai ir pažinimui rekomenduojama skirti panašų (vienodą) pamokų skaičių. Mokytojai, atsižvelgdami į mokinių poreikius, interesus ir individualius gabumus, gali lanksčiai planuoti ugdymo turinį ir organizuoti integruotas arba atskiras dailės raidos ir pažinimo pamokas.

5.2.4. Dailės kompetencija ir ryšys su bendrosiomis kompetencijomis.

5.2.4.1. Dailės kompetencija įgyjama perimant atitinkamas žinias, jų supratimą, susiformuojant nuostatas, kūrybiškai sprendžiant problemas, susijusias su dailės raiška, dailės raidos ir dailės kūrinių interpretavimu, vertinimu, vizualiųjų reiškinių pažinimu socialinėje kultūrinėje aplinkoje.

5.2.4.2. Dailės kompetencijos ir kūrybingumo kompetencijos ugdymas neatskiriama susijęs. Mokiniai, tyrinėdami dailės kūrinius ir vizualiuosius reiškinius (reklamą ir vizualinės komunikacijos objektus, aplinkos estetiškes savybes), atranda įvairių kūrybinių idėjų, mato jų sąsajas ir kuria naujas idėjas. Jie originaliai mąsto, yra atviri pokyčiams, nebijo neapibrėžtumo ir rizikos, geba pritaikyti savo patirtį naujose situacijose.

5.2.4.3. Dailės kompetencijos ir socialinės kompetencijos ugdymas siejasi tada, kai mokiniai konstruktyviai bendradarbiauja siekdami bendro tikslo, gerbia ir toleruoja kitokią kultūrą ar nuomonę, mokosi valdyti konfliktus, kuria kartu ir palaiko draugiškus santykius, atjaučia kitus ir jiems padeda.

5.2.4.4. Dailės kompetencijos ir kultūrinio sąmoningumo kompetencijos ugdymo ryšys akivaizdus tada, kai mokiniai pažįsta pasaulio ir Lietuvos kultūros paveldą, suvokia jo išsaugojimo svarbą ir reikšmę ateities kartoms, stengiasi jį gerbti ir saugoti.

5.2.4.5. Dailės kompetencijos ir komunikavimo kompetencijos ugdymas itin glaudžiai siejasi, kai mokiniai randa, kritiškai vertina, apibendrina informaciją apie dailės kūrinius ir vizualiuosius reiškinius, pasakoja apie savo kūrybos ir pažinimo procesą kitiems, tikslingai vartoja dailės sąvokas. Per dailės pamokas labai svarbi vizualioji komunikacija, nes ji padeda geriau suvokti aplinkos kultūrinius reiškinius, dailės kūrinių ypatumus, įvairių epochų meno ir grožio idealus, įvairių šalių, tautų ir rasių emocijas, mintis ir papročius.

5.2.4.6. Dailės kompetencijos ir mokėjimo mokytis kompetencijos ugdymas vyksta drauge, kai mokiniai ieško kūrybinių idėjų savo aplinkoje ir dailės kūriniuose, randa įvairios informacijos apie kūrybos būdus ir technikas, planuoja savo kūrybinę veiklą, kuria eskizus, savarankiškai išsirenka geriausius, tikslingai pasirenka dailės reikmenis ir meninės išraiškos priemones, laikosi savo plano ir prireikus jį koreguoja, rodydami savo darbus kitiems, juos aptaria ir apmąsto bei įsivertina savo pasiekimus ir numato, ko norėtų mokytis ateityje.

5.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka.

5.3.1. Integravimo galimybės.

5.3.1.1. Dailės ugdymo turinys gali būti siejamas su kitais menais ir/ar su kitais mokomaisiais dalykais. Integruodami ugdymo turinį racionaliau naudojame pamokų laiką, mažiname mokymosi krūvius ir sudominame mokinius kūrybine veikla. Taip mokiniams sudaroma galimybė pritaikyti savo žinias ir gebėjimus naujuose kontekstuose, parodyti įgytą kompetenciją. Aiškinantis kultūros sąsajas, svarbu atkreipti mokinių dėmesį į vizualiuosius žmonių veiklos pėdsakus, amžinąsias vertybes, pasaulio tautas jungiančią patirtį, simbolių ir ženklų sistemas, ieškoti tinkamų pavyzdžių savo socialinėje ir kultūrinėje aplinkoje.

5.3.1.2. Integruoti dailę į kitus mokomuosius dalykus galima įvairiai: planuojamos bendros temos, integruotos pamokos, organizuojamos bendros išvykos, integruotos veiklos projektai ir kt.

5.3.1.3. Dailė ir dorinis ugdymas. Kūrybos procese mokiniai išreiškia savo jausmus, savo santykį su gamta, artimiausia aplinka, su aplinkiniais žmonėmis. Mokiniai bendradarbiauja, padeda vieni kitiems, jautriai ir tolerantiškai vertina savo ir draugų kūrybą, dailės priemonėmis išreiškia savo svajones, troškimus, lūkesčius, išgyvenimus.

5.3.1.4. Dailė ir informacinės technologijos. Įgyvendinant kūrybinius sumanymus naudojamos naujosios techninės priemonės: meninio vaizdo kuriamas kompiuterio ekrane (linijų, spalvų, šrifto ir komponavimo principų pažinimas), meninis teksto apipavidalinimas, spausdinto teksto ir iliustracijų (piešinių, nuotraukų, schemų, brėžinių, diagramų) derinimas, mokyklinės vizualiosios informacijos (laikraščių, lankstinukų, atvirukų, filmų ir kt.) kūrimas, informacijos paieška internete, integruoti projektai.

5.3.1.5. Dailė ir matematika. Plokščių ir erdvių geometrinių kūnų pažinimas, ritmas, simetrija, proporcijos, įvairių planų piešimas, tūrių ir dydžių skaičiavimai.

5.3.1.6. Dailė ir ekonomika. Įvairių kūrybinių projektų ir kūrybos išteklių (medžiagų, reikmenų, įrankių) finansavimo, dailininkų uždarbio sąlygų ypatumai.

5.3.1.7. Dailė ir technologijos. Įvairių medžiagų savybių pažinimas, informacijos rinkimas ir projektavimas, tekstilės raštų kūrimas, kostiumo stiliai, drabužių modeliavimas, tautinis kostiumas, maketų kūrimas, daiktų formų ir konstrukcijų pažinimas, šiuolaikinio dizaino ištakos, reikšmė ir uždaviniai.

5.3.1.8. Dailė ir gamtos mokslai. Gamta ir jos reiškiniai, būsenos, spalvos įvairiu paros ir metų laiku, žmogaus kūno proporcijos, gyvūnų ir augalų formų ypatumai, perspektyva (optikos dėsniai: šviesa ir šešėliai, spalvų teorija, linijinė perspektyva).

5.3.1.9. Dailė ir kalbos. Mokiniai skaito, patys rašo ir iliustruoja eilėraščius, kuria darbų ciklus pasirinktam literatūros kūriniui. Aptardami savo, draugų ir dailininkų kūrinius mokosi aiškiai reikšti savo mintis ir vartoti tinkamas dailės sąvokas. Mokosi užsienio kalba papasakoti apie Lietuvos architektūros paminklų, dailės ir tautodailės bruožus, žymiausių dailininkų kūrybą. Ieško dailės sąvokų užsienio kalbos atitikmenų.

5.3.1.10. Dailė ir muzika. Spalvų ir garsų nuotaikos, ritmas, idėjų ir jausmų perteikimas įvairių menų priemonėmis.

5.3.1.11. Dailė ir teatras. Scenovaizdžių maketų ir dekoracijų kūrimas, apšvietimo parinkimas, kostiumo projektai, afišų, biliėtų, kvietimų ir kt. kūrimas.

5.3.1.12. Dailė ir socialiniai mokslai. Mokiniai susipažįsta su įvairių istorinių laikotarpių, epochų ir meninių stilių, įvairių pasaulio šalių profesionaliuoju ir liaudies menu, aptaria jo skirtumus, bendriausius bruožus ir meninės raiškos priemones, įvairių rasių ir kraštų žmonių gyvenimo būdo ypatumus, papročius ir etnokultūrines tradicijas.

5.3.2. Ugdymo gairės.

5.3.2.1. Aukštesniųjų klasių mokinius domina įvairūs meniniai prieštaračiai ir tai, kaip juos sprendžia šiuolaikiniai menininkai. Mokytojas parenka tokių užduočių, kad mokiniai galėtų atlikti kūrybinius eksperimentus, savarankiškai ieškotų alternatyvių užduočių sprendimo būdų, susipažintų su šiuolaikinių kūrybos formų įvairove. Mokiniai, stebėdami dailės kūrinius, mėgina įvardyti įvairių dailės krypčių ir judėjimų meninius bruožus, susipažįsta su būdingiausiais įvairių epochų kompozicijos sudarymo principais ir vaizdavimo kanonais. Mokytojas nurodo šaltinių, kuriuose galima rasti informacijos apie įvairių epochų ir kultūrų daile, jos raidą, iškiliausių dailininkų kūrybą, dailės renginius. Aptariant šiuolaikinius vizualinius menus pabrėžiama, kad iliuziniai realistinio vaizdavimo principai nėra vieninteliai daileje.

5.3.2.2. Kūrybinei interpretacijai pasirenkamos tradicinės, šiuolaikinės ir medijų raiškos priemonės. Mokiniai skatinami stebėti ir vaizduoti (eskizuoti, piešti, fotografuoti) aplinką ir jos objektus. Siekiama perteikti panašumą, proporcijas, judesį arba interpretuojamos tikrosios objekto ypatybės, bandoma perteikti suvoktą jo charakterį, emocinį ir psichologinį santykį. Mokytojas skatina mokinius pagal sumanymą pasirinkti raiškos priemones: tradicinių (tapybos, grafikos, skulptūros, keramikos, tekstilės, metalo, odos dirbinių) arba šiuolaikinės dailės rūšių (konceptualiojo meno, kai idėjos aprašomos, perteikiamos diagramomis, fotografijomis, vaizdo įrašais), kompiuterinės grafikos, žemės meno ir kt. Kuriami realistiniai, abstraktūs ir sąlygiški

vaizdai, iliustracijos ir kūrybinės interpretacijos literatūros, muzikos, šokio ir teatro temomis. Mokiniai skatinami pasakyti ir pagrįsti savo nuomonę, vartoti tinkamas dailės sąvokas, analizuoti, vertinti ir interpretuoti žymiausių dailininkų kūrybą, aptarti aplankytas dailės parodas ir meno renginius.

5.3.2.3. Gali būti užduodami ilgalaikiai kūrybiniai/tiriamieji darbai, kurie pristatomi klasėje. Mokytojas skatina mokinius domėtis šiuolaikinių renginių apipavidalinimu, reklama ir svarstyti, kaip jie veikia žiūrovą. Tinka organizuoti integruotos veiklos projektus (pavyzdžiui, pagal pasirinktą literatūros, muzikos ar dailės kūrinį kurti šešėlių teatrą ar gyvasias skulptūras, ieškoti netradicinių sprendimų naudojant nebereikalingus daiktus, veidrodžius ir apšvietimą, kurti garsų foną, rengti informacinius lankstinukus ir kt.). Diskusijose aptariamos masinės kultūros formos, kičo apraiškos žiniasklaidoje ir buityje, dailės reikšmė šiuolaikinės visuomenės gyvenime, šiuolaikinės profesijos, kurioms įgyti būtinos dailės žinios ir gebėjimai. Mokiniai skatinami išsakyti savo nuomonę apie visuomenės vartotojiškumo problemas, mokosi atpažinti praeities stilių įtaką savo artimiausioje aplinkoje.

5.3.2.4. Per aktyvią ir patrauklią veiklą mokiniai įtraukiami į diskusijas apie šiuolaikinio meno pokyčius, įvairių kūrybinių stilių santykius, skatinami juos savitai ir kūrybiškai interpretuoti. Mokiniai, interpretuodami savo ir kitų kūrybą, turėtų taikyti tradicines ir šiuolaikines/mišrias kūrybos priemones. Taikytini šiuolaikiniai aktyviojo mokymo metodai ir priemonės: grupinis darbas, dalijimasis patirtimi ir atradimais, kūrybinių rezultatų pateikimas ir pristatymas. Rekomenduojamos įvairios meninių projektų formos, besiskiriančios savo trukme, tema, interesais, apimančios kūrybinės idėjos formulavimą, planavimą, raiškos/kūrybos procesą, rezultatų pristatymą ir įsivertinimą. Asmeninės patirties bei mokymosi pažangos apmąstymas padeda mokiniams pagilinti savęs paties, pasirinktos/interpretuotos kūrybos formos ir supančio vizualaus pasaulio suvokimą.

5.3.2.5. Mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimas yra neatsiejama ugdymo proceso dalis. Vertinimas siejamas su mokymo/mokymosi uždaviniais, stebimas raiškos ir pažinimo procesas, su mokiniais aptariama, kaip buvo pasiekti numatyti mokymosi uždaviniai. Mokinius derėtų vertinti ne tik už raiškos meninį ar techninį rezultatą, ieškoti sąsajų su dailės kalbos suvokimu ir dailės reiškinių pažinimu, bet ir stengtis susitarti su jais dėl vertinimo kriterijų, pagal kuriuos mokiniai galėtų patys įsivertinti savo pasiekimus. Jie turėtų būti įtraukiami į savo ir draugų darbų analizavimą įvairiais aspektais. Su mokiniais reikėtų aptarti, kokius balus (pažymius) ir už kokias veiklas (užduotis) jie galėtų sukaupti per sutartą laikotarpį (pamokų ciklą, mėnesį ar pusmetį). Mokiniai galėtų patys rinkti kaupiamojo vertinimo informaciją, kaupti savo meninės veiklos ir idėjų aplanką (portfolio). Dailės Vidurinio ugdymo bendrosios programos projekte pateikiami apibendrinti patenkinamo, pagrindinio ir aukštesniojo pasiekimų lygių požymių aprašai. Vertinami visų trijų dailės ugdymo veiklos sričių pasiekimai: dailės raiškos, dailės kūrinių interpretavimo ir vertinimo, vizualiųjų reiškinių pažinimo socialinėje kultūrinėje aplinkoje. Dailės ugdymo procese taikomi visi vertinimo būdai: diagnostinis, formuojamasis, apibendrinamasis.

5.3.3. Mokymosi aplinka.

5.3.3.1. Dailės mokymui gali būti naudojamas ne tik dailės kabineto, bet ir kitos erdvės: biblioteka, informacinis centras arba informatikos kabinetas, gamtinė ir kultūrinė mokyklos aplinka, muziejų ekspozicijos ir parodų salės, vietos paveldo objektai ir jų aplinka.

5.3.3.2. Dailės pamokų metu ugdymo turinį įgyvendinti padeda: vaizdo medžiagos peržiūros įranga, informaciniai leidiniai ir virtuali erdvė, meno albumai, žinynai ir enciklopedijos, žymiausių dailės ir tautodailės kūrinių reprodukcijų rinkiniai, architektūros ir vietinės aplinkos gamtos ir kultūros paminklų nuotraukos.

5.4. Dailė: mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas.

5.4.1. Bendrasis kursas. Pasiekimai, turinys, vertinimas.

5.4.1.1. Mokinių pasiekimai. Bendrasis kursas.

1. Dailės raiška
Nuostatos:
Žvelgti į kūrybą kaip į įdomią, atradimų ir prasmingų išgyvenimų teikiančią veiklą.

• Stengtis pasirinkti labiausiai patinkančias idėjas ir savitai jas perteikti. • Pasitikėti savo kūrybiniais sugebėjimais. Esminis gebėjimas: ieškoti kūrybinių idėjų ir siekti savaip jas perteikti tradicinėmis ir netradicinėmis vizualinių menų raiškos priemonėmis.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Pasirinkti vizualinę idėją remiantis įvairiais šaltiniais (kultūros paveldu, asmeniniais išgyvenimais, aplinkos ir gyvenimo vaizdiniais, kt.). Užfiksuoti idėją, ieškoti jos raiškos variantų.	1.1.1. Paaiškinti, kodėl domina/sudomino vienokia ar kitokia vizualinės raiškos idėja.
	1.1.2. Remiantis sutartais kriterijais, išsakyti savo nuomonę apie tai, kuo skiriasi viena idėja nuo kitos, koks idėjos raiškos variantas atrodo geriausias.
	1.1.3. Apibūdinti, kaip pasirinkta idėja gali būti perteikta įvairiais raiškos būdais, pvz., grafinė raiška perkurta trimatėmis/erdvinėmis ar tapybinėmis priemonėmis; tapybinės – „pervestos“ į skulptūrines; tradicinės raiškos priemonės pakeistos netradicinėmis (pvz., sukurtas koliažas, instaliacija) ir pan.
	1.1.4. Suplanuoti etapus, kuriais idėja bus įgyvendinama.
1.2. Rinktis ir taikyti tradicines ar mišriasias dailės technikas siekiant įgyvendinti idėją.	1.2.1. Paaiškinti, kokios dailės technikos gali būti jungiamos, kokios dera tarpusavyje, kokios ne.
	1.2.2. Pagrįsti, kodėl idėjos įgyvendinimui pasirinko konkrečią dailės techniką (tradicinę ar mišrią).
1.3. Naudotis grafinių, spalvinių, erdvinių, audiovizualinių ar medijų meno išraiškos priemonėmis.	1.3.1. Paaiškinti, kaip pasirinktas tradicinis ar interaktyvus dailės raiškos būdas (grafinis, spalvinis, erdvinis, conceptualus, medijų meno) siejasi su kūrinio forma (dydžiu, techninėmis priemonėmis ir technikomis, medžiagomis), su idėjos perteikimo vizija (spalvų nuotaika, linijų ir dėmių charakteriu, netikėtais formų ir medžiagų deriniais, padėtimi plokštumoje ir erdvėje).
	1.3.2. Remdamasis sutartais kriterijais, kiekviename etape vertinti pasiektus idėjos įgyvendinimo rezultatus ir numatyti, kaip koreguoti idėjos įgyvendinimą ar pačią idėją.
1.4. Pristatyti savo kūrybos rezultatą pasirenkant tinkamą pristatymo būdą. Parengti reklamos ir informavimo priemonės (plakatą, skrajutę, prisistatymą internete). Užrašyti kūrinio metriką.	1.4.1. Paaiškinti, kaip tinkamai eksponuoti tradicinės vaizduojamosios dailės ir šiuolaikinių menų (pavyzdžiui, instaliacijos) kūrinius (kokia reikalinga erdvė, patalpos sutvarkymas, apšvietimas).
	1.4.2. Paaiškinti, kaip kūrinio eksponavimas siejasi su paties kūrinio raiškos priemonėmis (pavyzdžiui, pasporto spalva ir faktūra yra kontrastinga kūrinio koloritui arba jį atitinka).
	1.4.3. Nusakyti kūrimo eigą, pateikiant aplanką (portfolio) su idėjų eskizais, kt. kūrybiniais ieškojimais.
2. Dailės raiškos ir dailės kūrinių interpretavimas ir vertinimas	
Nuostatos: • Tolerantiškai elgtis ir neįžeidžiant kitų pasakyti savo nuomonę. • Gerbti tautos tradicijas, Lietuvos ir pasaulio kultūros paveldą. • Atsakingai naudotis kitų autorių darbais. Esminis gebėjimas: orientuotis dailės įvairovėje.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Palyginti praeities ir dabarties dailės kūrinius pagal jų meninės kalbos ypatumus, perteikiamas idėjas.	2.1.1. Nurodyti pagrindinius realistinio, sąlygiškojo ir abstrakčiojo vaizdavimo būdų skirtumus.
	2.1.2. Atpažinti pagrindinius kompozicijos dėsningumus ir principus (simetrija, asimetrija, statika, dinamika, kontrastas, niuansas, kadravimas).
	2.1.3. Pateikti pavyzdžių, kai dailės kūriniuose yra svarbus žanras ir

	kai išnyksta žanrų ribos.
	2.1.4. Paaiškinti, kaip tą pačią kūrybinę idėją perteikia skirtingų meninių epochų ir kryptių dailininkai.
2.2. Nusakyti keletą skiriamųjų bruožų, meno simbolių ar kitų meninių ypatybių, leidžiančių dailės ar architektūros kūrinių priskirti tam tikrai epochai, meno kryptiai.	2.2.1. Nusakyti keletą bruožų ar meninių ypatybių, pagal kurias galima atpažinti epochą ar meno kryptį.
	2.2.2. Pagrįsti, kodėl dailėje nėra netinkamų tendencijų, yra tik išraiškingi ar mažiau išraiškingi kūrybiniai ieškojimai ir sprendimai.
	2.2.3. Nurodyti, kokiais duomenimis remiamasi priskiriant kūrinių tam tikrai meninei epochai, kryptiai, dailės šakai (kūrinio metrika, kūrinio vaizdavimo būdo, komponavimo ypatumais).
2.3. Diskutuoti apie tai, kaip istoriniai ir šiuolaikiniai dailės ir architektūros kūriniai yra eksponuojami, saugomi ateities kartoms.	2.3.1. Nurodyti, kuo skiriasi tradicinės ir avangardinės dailės kūrinių eksponavimo erdvės ir eksponavimo jose ypatumai (pvz., tapybos ekspozicija muziejuje, instaliacija gatvėje, žemės meno paroda).
	2.3.2. Paaiškinti, kaip šiuolaikiniuose muziejuose, siekiant sustiprinti įspūdį arba suteikti daugiau informacijos, naudojamos papildomos priemonės (erdvės padalijimas, garso įrašai, vaizdo projekcijos, apšvietimo efektai).
	2.3.3. Pateikti pavyzdžių, kaip dailės, architektūros paveldo kūriniai saugomi ateities kartoms: saugomi muziejuose, restauruojami, atkuriami (pavyzdžiui, audžiamos juostos, gaminami papuošalai, baldai, indai), imituojami senieji amatai (pavyzdžiui, žalvario papuošalų gamyba, auksakalystė, tekstilė, keramika).
2.4. Naudotis spausdintais ir virtualiais dailės kūrinių išteklių įvairiais tikslais.	2.4.1. Nurodyti priežastis, dėl kurių gausėja virtualių meninių išteklių (svetainių, saugyklų).
	2.4.2. Nurodyti spausdintų ir virtualių dailės kūrinių išteklių naudojimosi tikslus: susipažinti, mokytis kurti (interpretuoti), pritaikyti integruotame meniniame projekte.
	2.4.3. Nurodyti, kokiais atvejais būtina nurodyti dailininko, architekto autorystę, kokia turi būti pateikta informacija (pavyzdžiui, naudojant svetimas kūrybines idėjas, kūrinių vaizdus ar jų fragmentus).
3. Vizualiųjų reiškinių pažinimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje	
Nuostatos:	
• Stengtis būti atviram kaitai, ieškojimams ir naujai patirčiai. • Suvokti dailės reikšmę įvairiose gyvenimo srityse.	
Esminis gebėjimas: vertinti vizualiosios informacijos perteikimo visuomenėje poveikį.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Pagrįsti, kaip įvairūs vizualiosios informacijos perteikimo būdai veikia žiūrovus.	3.1.1. Paaiškinti, kaip informavimo priemonės (žiniasklaida, medijos) pasinaudoja vizualinėmis priemonėmis (dydžių, erdvių, ritminių struktūrų santykiais, spalvų, formų, medžiagų deriniais, kt.) tam, kad paveiktų žiūrovus (atkreiptų jų dėmesį, įsimintų, pažadintų tam tikrą emociją).
	3.1.2. Pateikti faktų apie socialiai atsakingą ir/ar neatsakingą vizualinės informacijos naudojimą įvairiais tikslais (gydymo, verslo, rinkimų).
	3.1.3. Pateikti pavyzdžių, kaip į vizualiosios informacijos perteikimo būdus integruojamos kitų menų raiškos priemonės siekiant didesnio poveikio (pavyzdžiui, ritmiškai pasikartojantys garsai reklamoje, kompiuterinėje grafikoje).
3.2. Analizuoti sukurtas vizualines aplinkas (miestų	3.2.1. Paaiškinti, kaip sukurtų aplinkų, erdvių, daiktų stilius, jų formos, koloritas, dekoras atitinka paskirtį ir kokias emocijas sukelia.

erdves, pastatų eksterjerus ir interjerus) emocinės sveikatos, darnaus vystymosi, individualių kūrybinių poreikių aspektais.	3.2.2. Pateikti pavyzdžių, kaip vizualinių aplinkų kūrimas prisideda prie darnios visuomenės plėtros arba neprisideda.
	3.2.3. Pateikti pavyzdžių, kaip kuriant vizualines aplinkas gali būti derinamas individualumo siekimas, atsakingas kūrybingumas, darni plėtra.
	3.2.4. Nurodyti, kokie stiliai ir elementai dera, kokie gali vienas kitą paryškinti ar papildyti.
3.3. Diskutuoti apie tai, kokiose profesijose ir verslo srityse praverčia dailės žinios, gebėjimai.	3.3.1. Apibūdinti vizualinių kūrybinių industrijų veiklą ir paaiškinti, kaip jos susijusios su šiuolaikinėmis skaitmeninėmis technologijomis.
	3.3.2. Pateikti faktų apie tai, kaip dailės žinios, gebėjimai suteikia pranašumą įvairiose darbo vietose.

5.4.1.2. Turinio apimtis. Bendrasis kursas.

Dailės raiška:

aplinkos (gamtos ir žmogaus sukurtos) stebėjimas, fiksavimas ir interpretavimas tradicinės ir šiuolaikinės dailės raiškos priemonėmis;
vaizdavimo objektų, temų ir idėjų pasirinkimas ir perteikimas šiuolaikinių vizualinių menų priemonėmis;
kūrybos medžiagų, darbo priemonių, technikų pažinimas ir praktinis taikymas;
įvairios stilistikos ir vaizdavimo būdų savitas interpretavimas;
kompozicinių dėsningumų bei struktūrų pasirinkimas ir taikymas.

Dailės raiškos ir dailės kūrinių interpretavimas ir vertinimas:

tradicinės dailės (profesionaliosios ir tautodailės) ir jos reiškinių tarpusavio įtakų, ištakų ir meninės sąveikos nustatymas;
įvairių epochų, kultūrų bei kūrybinių stilių santykiai ir jų palyginimas įvairiais požiūriais;
žmogaus idėjos dailėje, žmogaus santykių su pasauliu vizualinės išraiškos pažinimas;
muziejų, tradicinės ir avangardinės dailės parodų ir jų ekspozicijų, meninių akcijų socialinės kultūrinės reikšmės įvertinimas.

Vizualiųjų reiškinių pažinimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje:

Lietuvos kultūrinės informacijos (pavyzdžiui, periodikos, radijo, TV ir kitos) analizė;
dailės kūrėjų ir jų gyvenamo laikotarpio dailės reiškinių tyrinėjimas ir vertinimas;
dailės, architektūros, dizaino objekto, medijų meno idėjos, formos, turinio ir funkcionalumo derinimas; estetiško objekto įprasminimas aplinkoje;
šiuolaikinių profesijų, kurioms būtinos dailės žinios, įvairovės pažinimas.

5.4.1.3. Vertinimas. Bendrasis kursas.

Lygiai Pasiekimų sritys	Patenkinamas lygis	Pagrindinis lygis	Aukštesnysis lygis
1. Dailės raiška	Kaupia kūrybai mokytojo pasiūlytą medžiagą. Išmėgina mokytojo pasiūlytas kūrybos priemones, eskizuodamas interpretuoja aplinkos, stebėtų ar tyrinėtų kūrinių inspiruotas idėjas, kartais nurodyta	Atsirenka kūrybai reikalingą medžiagą. Išmėgindamas įvairias kūrybos priemones, pateikia užbaigtą kūrybinį rezultatą. Savitai interpretuoja aplinkos, stebėtų ar tyrinėtų kūrinių inspiruotas idėjas, pasirinkta stilistika	Savarankiškai ir tiksliai atsirenka kūrybai reikalingą medžiagą. Eksperimentuodamas, išmėgindamas įvairias kūrybos priemones ir raiškos būdus, pateikia išbaigtą kūrybinį rezultatą. Kūrybiškai interpretuoja aplinkos, stebėtų ar

Lygiai Pasiekimų sritis	Patenkinamas lygis	Pagrindinis lygis	Aukštesnysis lygis
	stilistika išreiškia jas savo kūryboje ir pritaiko aplinkoje. Atlieka nurodytą vaidmenį bendrame darbe. Nurodytu būdu apipavidalina savo darbus.	išreiškia jas savo kūryboje ir pritaiko aplinkoje. Derina savo sumanymus bendrame darbe. Savarankiškai apipavidalina savo darbus. Naudojasi pasiūlytomis informacijos priemonėmis ir šaltiniais, jais remdamasis pristato savo ir kitų kūrybos rezultatus.	tyrinėtų kūrinių inspiruotas idėjas, pasirinkta stilistika išreiškia jas savo kūryboje ir pritaiko aplinkoje. Imasi iniciatyvos ir organizuoja dailės renginius, geba komunikuoti ir bendradarbiauti grupėje. Savarankiškai naudojasi įvairiomis informacijos priemonėmis ir šaltiniais, jais remdamasis įvairia forma pristato savo ir kitų kūrybos rezultatus.
2. Dailės raiškos ir dailės kūrinių interpretavimas ir vertinimas	Aptaria mokytojo nurodytų praeities ir dabarties kūrinių raiškos būdus ir pagrindines raiškos priemones.	Pagal aptarus kriterijus ir vartodamas tinkamas sąvokas vertina tradicinės dailės ir šiuolaikinių vizualinių menų raiškos ir vaizdavimo būdus bei meninės išraiškos priemones.	Domisi dailės kūriniais, išsako originalią nuomonę ir savarankiškai vertina tradicinės dailės ir šiuolaikinių vizualinių menų raiškos priemones, suvokia ir aptaria dailininkų iškeltas idėjas ir problemas. Suvokia, nusako ir savarankiškai vertina aptariamo laikotarpio idėjas, formavusias dailės stilių, kūrinių problematiką ir meno kryptis.
3. Vizualiųjų reiškinių pažinimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje	Remdamiesi nurodytais pavyzdžiais atpažįsta atskirus vizualinius reiškinius, savais žodžiais juos apibūdina. Išsako savo požiūrį į artimiausios aplinkos vizualias savybes. Bendromis frazėmis nusako, kuo ateities karjeroje gali praversti per dailės pamokas įgytos žinios ir gebėjimai.	Įžvelgia praeities meninių stilių, tautodailės, šiuolaikinės dailės ir populiariosios kultūros įtaką savo aplinkoje. Apibūdina, kaip į dailės kūrybą integruojami kiti menai. Įvardija įvairių aplinkų vizualias savybes ir pagal aptartus kriterijus paaiškina jų poveikį. Pasakodamas apie šiuolaikinių profesijų įvairovę, pateikia pavyzdžių, kokios dailės žinios ir gebėjimai gali būti reikalingi.	Įžvelgia ir remdamasis savo patirtimi bei žiniomis vertina praeities meninių stilių, tautodailės, šiuolaikinės dailės ir populiariosios kultūros įtaką savo aplinkoje. Apibūdina dailės paskirtį aptariamo istorinio laikotarpio visuomenėje. Įvardija įvairių aplinkų vizualias savybes ir paaiškina jų poveikį. Remiasi argumentuotais pavyzdžiais papasakoja, kokios dailės žinios ir gebėjimai gali praversti ateities profesinei karjerai.

5.4.2. Išplėstinis kursas.

5.4.2.1. Mokinių pasiekimai. Išplėstinis kursas.

1. Dailės raiška	
Nuostatos: • Žvelgti į kūrybą kaip į įdomią, atradimų ir prasmingų išgyvenimų teikiančią veiklą. • Stengtis atsirinkti asmeniškai priimtinas idėjas ir ieškoti įvairių būdų, kaip jas įkūnyti. • Veikti drąsiai ir pasitikėti savo kūrybiniais sugebėjimais. • Išsaugant savąją tapatybę, ieškoti būdų komunikuoti ir kūrybiškai bendradarbiauti. Esminis gebėjimas: tikslingai ieškoti prasmingų kūrybinių idėjų ir siekti savaip jas perteikti tradicinėmis ir netradicinėmis vizualinių menų raiškos priemonėmis.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Savarankiškai pasirinkti vizualinę idėją remiantis įvairiais šaltiniais (kultūros paveldu, šiuolaikinės dailės pavyzdžiais, asmeniniais išgyvenimais, aplinkos ir gyvenimo vaizdiniais, kt.). Užfiksuoti idėją, ieškoti įvairių jos raiškos variantų.	1.1.1. Paaiškinti, kodėl domina/sudomino vienokia ar kitokia vizualinės raiškos idėja.
	1.1.2. Remiantis sutartais kriterijais, išsakyti pagrįstą nuomonę apie tai, kuo skiriasi viena idėja nuo kitos, koks idėjos raiškos variantas atrodo geriausias, kuo jis skiriasi nuo kitų variantų.
	1.1.3. Apibūdinti, kaip pasirinkta idėja gali būti perteikta įvairiais raiškos ir vaizdavimo būdais (pavyzdžiui, grafinė raiška perkurta trimatėmis/erdvinėmis ar tapybinėmis priemonėmis; tapybinės – „pervestos“ į skulptūrines), tradicinės raiškos priemonės pakeistos netradicinėmis (pavyzdžiui, realistinis vaizdavimo būdas pakeistas sąlygiškuoju ar abstrakčiuoju, sukurtas koliažas, instaliacija).
	1.1.4. Savarankiškai suplanuoti etapus, kuriais idėja bus įgyvendinama.
1.2. Rinktis ir tikslingai taikyti tradicines ar mišrias dailės technikas siekiant įgyvendinti idėją.	1.2.1. Pateikti keletą pavyzdžių, kokios dailės technikos gali būti jungiamos, kokios dera tarpusavyje, kokios ne.
	1.2.2. Pagrįsti, kodėl idėjos įgyvendinimui pasirinko konkrečią dailės techniką (tradicinę ar mišrią).
1.3. Tikslingai naudotis grafinių, spalvinių, erdvinių, audiovizualinių ar medijų meno išraiškos priemonėmis.	1.3.1. Paaiškinti, kaip pasirinktas tradicinis ar interaktyvus dailės raiškos būdas (grafinis, spalvinis, erdvinis, audiovizualinis, konceptualusis, medijų meno) siejasi su kūrinio forma (dydžiu, techninėmis priemonėmis ir technikomis, medžiagomis), su idėjos perteikimo vizija (linijų charakteriu, spalvų nuotaika, dažų sluoksnio faktūromis, netikėtais formų ir medžiagų deriniais, padėtimi plokštumoje ir erdvėje).
	1.3.2. Remdamasis sutartais kriterijais, kiekviename etape vertinti pasiektus idėjos įgyvendinimo rezultatus ir numatyti, kaip koreguoti planą, idėjos įgyvendinimą, ar pačią idėją.
1.4. Savarankiškai pristatyti savo kūrybos rezultatą pasirenkant tinkamą pristatymo būdą. Parengti reklamos ir informavimo priemonės (plakatą, skrajutę, prisistatymą internete). Užrašyti kūrinio metriką.	1.4.1. Paaiškinti, kaip tinkamai eksponuoti tradicinės vaizduojamosios dailės ir šiuolaikinių menų (pavyzdžiui, instaliacijos) kūrinius (kokia reikalinga erdvė, patalpos sutvarkymas, techninės priemonės, apšvietimas).
	1.4.2. Paaiškinti, kaip kūrinio eksponavimas siejasi su paties kūrinio raiškos priemonėmis (pavyzdžiui, kaip derinamos kūrinio ir pasporto spalvos, dydžiai, formos ir išdėstymas plokštumoje ir erdvėje).
	1.4.3. Nusakyti kūrimo eigą, pateikiant aplanką (portfolio) su metrika, idėjų eskizais, kūrybinių ieškojimų variantais, trumpu kūrybinio proceso aprašymu).
	1.4.4. Paaiškinti, kaip pasirinktas kūrinio pristatymo būdas papildo

	ar sustiprina norimą perteikti idėją (pavyzdžiui, pristatoma žodžiu, raštu ar vaizdu, pasitelkus muzikos kūrinius, nuotraukas ar filmuotą medžiagą).
2. Dailės raiškos ir dailės kūrinių interpretavimas ir vertinimas	
Nuostatos: • Tolerantiškai elgtis ir neįžeidžiant kitų pasakyti savo nuomonę. • Gerbti tautos tradicijas, Lietuvos ir pasaulio kultūros paveldą. • Stengtis atsirinkti iš praeities ir dabarties kultūrų sau artimus kūrinius, meno reiškinius. • Atsakingai naudotis kitų autorių darbais. Esminis gebėjimas: orientuotis praeities ir dabarties dailės įvairovėje.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Palyginti praeities ir dabarties dailės kūrinius pagal jų meninės kalbos ypatumus, perteikiamas idėjas.	2.1.1. Nurodyti pagrindinius realistinio, sąlygiškojo ir abstrakčiojo vaizdavimo būdų skirtumus.
	2.1.2. Atpažinti pagrindinius kompozicijos dėsningumus ir principus (akcentas, simetrija, asimetrija, ritmas, statika, dinamika, kadravimas, proporcijos, kontrastas, niuansas, tektonika).
	2.1.3. Pateikti pavyzdžių, kai dailės kūriniuose atpažįstamas žanras ar jo motyvai ir kai išnyksta žanrų ribos.
	2.1.4. Paaiškinti, kaip tą pačią idėją perteikia skirtingoms meno epochoms ar kūrybinėms kryptims atstovaujantys dailininkai.
2.2. Nusakyti keletą skiriamųjų bruožų, meno simbolių ar kitų meninių ypatybių, leidžiančių dailės ar architektūros kūrinių priskirti tam tikrai epochai, meno kryptčiai.	2.2.1. Nusakyti keletą bruožų ar meninių ypatybių, pagal kurias galima atpažinti epochą ar meno kryptį.
	2.2.2. Pagrįsti ar išsakyti savitą nuomonę, kodėl dailėje nėra netinkamų tendencijų, yra tik išraiškingi ar mažiau išraiškingi kūrybiniai ieškojimai ir sprendimai.
	2.2.3. Nurodyti, kokiais duomenimis remiamasi priskiriant kūrinių tam tikrai epochai, kryptčiai, dailės šakai (kūrinio metrika, kūrinio vaizdavimo būdo ypatumai, atlikimo maniera, atlikimo technika, stilistinės vienovės ypatumai).
2.3. Diskutuoti apie tai, kaip istoriniai ir šiuolaikiniai dailės (profesionaliosios ir tautodailės) ir architektūros kūriniai yra eksponuojami, saugomi ateities kartoms.	2.3.1. Nurodyti, kuo skiriasi tradicinės (profesionaliosios ir tautodailės) ir šiuolaikinės dailės kūrinių eksponavimo erdvės ir eksponavimo jose ypatumai (pavyzdžiui, tapybos ekspozicija muziejuje, instaliacija gatvėje, tautodailės dirbinių ir amatų demonstravimas mugėse, žemės meno, video ar conceptualaus meno paroda).
	2.3.2. Paaiškinti, kaip šiuolaikiniuose muziejuose, siekiant sustiprinti įspūdį arba suteikti daugiau informacijos, naudojamos papildomos priemonės (erdvės padalijimas, garso įrašai, vaizdo projekcijos, apšvietimo efektai, edukacinės praktikos ir kt.).
	2.3.3. Pateikti pavyzdžių, kaip dailės, tautodailės, architektūros paveldo kūriniai saugomi ateities kartoms: saugomi muziejuose, atkuriami (pavyzdžiui, audžiamos juostos), restauruojami, imituojami senieji amatai (pavyzdžiui, auksakalystė, keramika, tekstilė, juvelyrika).
2.4. Tikslingai naudotis spausdintais ir virtualiais dailės kūrinių ištekliais įvairiais tikslais.	2.4.1. Nurodyti priežastis, dėl kurių gausėja virtualių meninių išteklių (svetainių, saugyklų).
	2.4.2. Nurodyti spausdintų ir virtualių dailės kūrinių išteklių naudojimosi tikslus: susipažinti, mokytis kurti (interpretuoti), pritaikyti integruotame meniniame projekte.
	2.4.3. Nurodyti, kokiais atvejais būtina nurodyti dailininko, architekto autorystę, kokia turi būti pateikta informacija

	(pavyzdžiui, naudojant svetimas kūrybines idėjas, kūrinių vaizdus ar jų fragmentus).
3. Vizualiųjų reiškinių pažinimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje	
Nuostatos: • Stengtis būti atviram kaitai, ieškojimams ir naujai patirčiai. • Suvokti dailės reikšmę įvairiose gyvenimo srityse. Esminis gebėjimas: savarankiškai vertinti vizualiosios informacijos perteikimo visuomenėje poveikį.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Pagrįsti, kaip įvairūs vizualiosios informacijos perteikimo būdai veikia žiūrovus.	3.1.1. Paaiškinti, kaip informavimo priemonės (žiniasklaida, medijos, kt.) pasinaudoja vizualinėmis priemonėmis (dydžių, erdvių, ritminių struktūrų santykiais, spalvų, formų, medžiagų deriniais, kt.) tam, kad paveiktų žiūrovus (atkreiptų jų dėmesį, įsimintų, pažadintų tam tikrą emociją, kt.).
	3.1.2. Pateikti faktų apie socialiai atsakingą ir neatsakingą vizualinės informacijos naudojimą įvairiais tikslais (gydymo, verslo, rinkimų).
	3.1.3. Pateikti pavyzdžių, kaip į vizualiosios informacijos perteikimo būdus integruojamos kitų menų raiškos priemonės siekiant didesnio poveikumo (pavyzdžiui, ritmiškai pasikartojantys garsai reklamoje, kompiuterinėje grafikoje).
3.2. Analizuoti sukurtas vizualines aplinkas (miestų erdves, pastatų eksterjerus ir interjerus) emocinės sveikatos, darnaus vystymosi, individualių kūrybinių poreikių aspektais.	3.2.1. Paaiškinti, kaip sukurtų aplinkų, erdvių, daiktų stilius, jų formos, koloritas, dekoras atitinka paskirtį ir kokias emocijas sukelia.
	3.2.2. Pateikti pavyzdžių, kaip vizualinių aplinkų kūrimas prisideda prie darnios visuomenės plėtros arba neprisideda.
	3.2.3. Pateikti pavyzdžių, kaip kuriant vizualines aplinkas gali būti derinamas individualumo siekimas, atsakingas kūrybingumas, darni plėtra.
	3.2.4. Nurodyti, kokie stiliai ir elementai dera, kokie gali vienas kitą paryškinti ar papildyti, kaip galėtų būti sukurama teigiama ar netinkama eklektika (tarpusavyje suderinti kelių stilių elementai ar skirtingos stilistikos išraiškos priemonės).
3.3. Diskutuoti apie tai, kokiose profesijose ir verslo srityse praverčia dailės žinios, gebėjimai.	3.3.1. Apibūdinti vizualinių kūrybinių industrijų veiklą ir paaiškinti, kaip jos susijusios su šiuolaikinėmis skaitmeninėmis technologijomis.
	3.3.2. Pateikti faktų apie tai, kaip dailės žinios, gebėjimai suteikia pranašumą įvairiose darbo vietose, kokiai profesinei veiklai praverčia dailės žinios ir įgūdžiai.

5.4.2.2. Išplėstinis kursas. Turinio apimtis.

Dailės raiška:

tradicinės vaizduojamosios ir taikomosios dailės bei tautodailės meninės išraiškos elementų pažinimas ir tikslingas jų taikymas kūryboje;

aplinkos (gamtos ir žmogaus sukurtos) stebėjimas, fiksavimas ir kūrybinis interpretavimas dailės raiškoje;

kompozicinių dėsningumų bei struktūrų tikslingas pasirinkimas ir kūrybiškas jų taikymas;

medžiagų, darbo priemonių ir tradicinės dailės technikų pažinimas, tikslingas jų pasirinkimas ir praktinis taikymas;

vaizdavimo objektų ir idėjų sąmoningas pasirinkimas ir perteikimas;

kūrybiniai individualumo, originalumo ir meniškumo ieškojimai;

Šiuolaikinės dailės (pavyzdžiui, instaliacijos, konceptualaus meno, žemės meno, pop meno ir kt.) ir šiuolaikinėmis techninėmis priemonėmis kuriamos dailės (meninės fotografijos, kompiuterinio meno, videomeno) techninių ir meninės išraiškos priemonių pažinimas ir taikymas savitoje raiškoje. kompozicinių dėsningumų bei struktūrų tikslingas pasirinkimas ir kūrybiškas jų taikymas; medžiagų, darbo priemonių ir technikų pažinimas, tikslingas jų pasirinkimas ir praktinis taikymas; vaizdavimo objektų ir idėjų sąmoningas pasirinkimas ir perteikimas; mokyklinių meno renginių dizainas.

Dailės raiškos ir dailės kūrinių interpretavimas ir vertinimas:

šiuolaikinės dailės ir įvairių epochų, kultūrų bei kūrybinių stilių santykiai, jų palyginimas įvairiais požiūriais (dailės kalba, grožio idealai, dailės kūrėjai ir jų gyvenamasis laikotarpis, žmogaus santykių su pasauliu išraiška dailės kūriniuose);

dailės objektų ir reiškinių tarpusavio įtakų, ištakų ir meninės sąveikos nustatymas;

muziejų ir parodų ekspozicijų, tradicinės dailės, tautodailės, šiuolaikinės dailės parodų ir meninių akcijų socialinės kultūrinės reikšmės įvertinimas, parodų recenzijų kūrimas.

dailės kūrinio ar reiškinio analizės bei interpretacijos principai, funkcionalumo nustatymas; idėjos, formos ir turinio sąveika;

savo sukurto objekto ar dailės reiškinio analizė.

Vizualiųjų reiškinių pažinimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje:

vizualinės kūrybos šiuolaikinėmis technologijomis, dailės, menų, mokslo integracijos; dailės įvykių ir reiškinių tyrinėjimas bei ryšio su asmenine patirtimi nustatymas ir poveikio vertinimas;

Lietuvos kultūrinės informacijos (pavyzdžiui, periodikos, radijo, TV ir kitos) analizė;

dailės kūrėjų ir jų gyvenamo laikotarpio vizualiųjų reiškinių tyrinėjimas ir vertinimas;

dailės, tautodailės, architektūros, dizaino objekto idėjos, formos, turinio ir funkcionalumo derinimas; estetiško objekto įprasminimas aplinkoje;

šiuolaikinių profesijų, kurių sėkmingai karjerai būtinos dailės žinios ir gebėjimai, pažinimas.

5.4.2.3. Vertinimas. Išplėstinis kursas.

Lygiai Veiklos sritis	Patenkinamas lygis	Pagrindinis lygis	Aukštesnysis lygis
1. Dailės raiška	Atsirenka kūrybai reikalingą medžiagą. Išmėgindamas įvairias kūrybos priemones, pateikia išbaigtą kūrybinį rezultatą. Savitai interpretuoja aplinkos, stebėtų ar tyrinėtų kūrinių inspiruotas idėjas, pasirinkta stilistika išreiškia jas savo kūryboje ir pritaiko aplinkoje. Derina savo sumanymus bendrame darbe. Savarankiškai apipavidalina savo darbus. Naudojasi pasiūlytomis informacijos	Savarankiškai ir tikslingai atsirenka kūrybai reikalingą medžiagą. Eksperimentuodamas, išmėgindamas įvairias kūrybos priemones ir raiškos būdus, pateikia savitą kūrybinį rezultatą. Kūrybiškai interpretuoja aplinkos, stebėtų ar tyrinėtų kūrinių inspiruotas idėjas, pasirinkta stilistika išreiškia jas savo kūryboje ir pritaiko aplinkoje. Imasi iniciatyvos ir organizuoja dailės renginius, geba	Savarankiškai, tikslingai ir kūrybingai atsirenka reikalingą medžiagą. Drąsiai ir tikslingai eksperimentuodamas, išmėgindamas įvairias kūrybos priemones ir raiškos būdus, pateikia išbaigtą ir originalų kūrybinį rezultatą. Originaliai ir kūrybiškai interpretuoja aplinkos, stebėtų ar tyrinėtų kūrinių inspiruotas idėjas, pasirinkta stilistika išreiškia jas savo kūryboje ir pritaiko aplinkoje. Imasi iniciatyvos ir savarankiškai organizuoja dailės renginius, geba

	priemonėmis ir šaltiniais, jais remdamasis pristato savo ir kitų kūrybos rezultatus.	komunikuoti ir bendradarbiauti grupėje. Savarankiškai naudojami įvairiomis informacijos priemonėmis ir šaltiniais, jais remdamasis įvairia forma pristato savo ir kitų kūrybos rezultatus.	komunikuoti ir bendradarbiauti grupėje. Savarankiškai ir tikslingai naudojami įvairiomis informacijos priemonėmis ir šaltiniais, jais remdamasis įvairia forma pristato savo ir kitų kūrybos rezultatus.
2. Dailės raiškos ir dailės kūrinių stebėjimas, interpretavimas ir vertinimas	Pagal aptarus kriterijus ir vartodamas tinkamas sąvokas vertina tradicinės dailės, tautodailės ir šiuolaikinių vizualinių menų raiškos ir vaizdavimo būdus bei meninės išraiškos priemones.	Stebi ir analizuoja meno reiškinius (parodas, koncertus, spektaklius), išsako savo požiūrį ir estetinius vertinimus, savarankiškai vertina tradicinės dailės, tautodailės ir šiuolaikinių vizualinių menų raiškos priemones. Suvokia ir nusako pagrindines aptariamo laikotarpio kūrybines idėjas, formavusias dailės stilių. Vertindamas savo ir kitų dailės kūrinius aptaria pagrindinius komponavimo būdus ir menines ypatybes. Savarankiškai naudojami įvairiomis informacijos priemonėmis ir šaltiniais, pristato savo atradimus.	Aktyviai domisi dailės kūryba, išsako originalią nuomonę, stebi ir analizuoja meno reiškinius ir savarankiškai vertina tradicinės dailės, tautodailės ir šiuolaikinių vizualinių menų raiškos priemones. Suvokia ir aptaria meno kūrinių problematiką, to laikotarpio idėjas ir įtakas, formavusias dailės stilių ir menines tendencijas. Vertindamas dailės kūrinius nusako pagrindines kompozicines dalis, jų santykius, įvertina meninės idėjos perteikimo ypatybes. Savarankiškai ir tikslingai naudojami įvairiomis informacijos priemonėmis ir šaltiniais, įvairia forma pristato savo atradimus, išsako savo vertinimus.
3. Vizualiųjų reiškinių pažinimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje	Išvelgia praeities meninių stilių, tautodailės, šiuolaikinės dailės ir populiariosios kultūros įtaką savo aplinkoje. Apibūdina, kaip į dailės kūrybą integruojami kiti menai. Įvardija įvairių aplinkų vizualiąsias savybes ir pagal aptartus kriterijus paaiškina jų poveikį. Pasakodamas apie šiuolaikinių profesijų įvairovę, pateikia pavyzdžių, kokios dailės žinios ir gebėjimai gali būti reikalingi.	Išvelgia ir remdamasis savo patirtimi bei žiniomis vertina praeities meninių stilių, tautodailės, šiuolaikinės dailės ir populiariosios kultūros įtaką savo aplinkoje. Apibūdina dailės paskirtį aptariamo istorinio laikotarpio visuomenėje. Įvardija įvairių aplinkų vizualiąsias savybes ir paaiškina jų poveikį. Remiasi argumentuotais pavyzdžiais papasakodamas, kokios dailės žinios ir gebėjimai gali praversti ateities profesinei karjerai.	Išvelgia ir remdamasis savo patirtimi bei žiniomis argumentuotai vertina praeities meninių stilių, tautodailės, šiuolaikinės dailės ir populiariosios kultūros įtaką savo aplinkoje. Išsamiai apibūdina dailės paskirtį aptariamo istorinio laikotarpio visuomenėje, išsako originalių pastebėjimų. Įvardija ir išsamiai apibūdina įvairių aplinkų vizualiąsias savybes bei paaiškina jų poveikį. Remiasi argumentuotais pavyzdžiais papasakoja, kokios dailės žinios ir gebėjimai gali praversti

			ateities profesinei karjerai.

IV. MUZIKA

6. Muzika – meninio ugdymo srities dalis.

6.1. Muzikos dalyko paskirtis:

6.1.1. Muzikos dalykas vidurinėje mokykloje skirtas plėtoti jaunuolių muzikinę ir bendrąsias kompetencijas, įgytas pagrindinėje mokykloje. Muzikos bendroji programa parengta taip, kad visi, skirtingo pasirengimo ir interesų mokiniai galėtų plėtoti įvairiapusę muzikinę patirtį, įgyti reikiamų žinių, gebėjimų ir ugdytis pozityvias muzikinio kultūrinio gyvenimo nuostatas.

6.1.2. Mokinių įgyta patirtis galės būti pritaikyta dalyvaujant muzikiniuose kolektyvuose, lankant koncertus, turtinant laisvalaikį, kuriant aplink save estetišką ir ekologišką garsinę aplinką, planuojant karjerą.

6.1.3. Viduriniame ugdyme muzikos dalykas yra pasirenkamasis. Pasirinkus muziką, kaip vieną iš meninio ugdymo srities dalykų, jo galima mokytis bendruoju ar išplėstiniu kursais.

6.1.4. Bendrojoje muzikos programoje numatomi dalyko tikslai ir uždaviniai, struktūra, ryšiai su kitais dalykais, didaktinės nuostatos, mokymosi aplinka, bendrojo ir išplėstinio kurso paskirtis, mokinių pasiekimai, mokymosi turinys, vertinimas.

6.1.5. Mokytojai, remdamiesi bendrąja programa, lanksčiai planuoja konkrečią ugdymo situaciją atitinkantį muzikos dalyko turinį. Planuojant svarbu atsižvelgti į mokinių gebėjimus, pasiekimų lygį, poreikius, interesus, mokyklos tradicijas ir turimas priemones.

6.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra:

6.2.1. Muzikos dalyko tikslas – ugdyti atvirą estetinei patirčiai, kūrybingą, puoselėjantį Lietuvos ir pasaulio muzikinės kultūros tradicijas ir gebantį muzika praturtinti asmeninį gyvenimą žmogų.

6.2.2. Uždaviniai. Siekiama, kad per muzikos pamokas mokiniai:

- ☐ perimtų Lietuvos ir pasaulio muzikinę kultūrinę aplinką, tradicijas, vertybes, tolerantiškai ir kritiškai vertintų įvairius muzikinius reiškinius;
- ☐ plėtotų muzikos kalbos patirtį analizuodami, vertindami ir interpretuodami atliekamus bei klausomus kūrinius;
- ☐ drąsiai išsakytų netikėčiausias idėjas, savarankiškai ir tikslingai įgyvendintų kūrybinius sumanymus;
- ☐ pritaikytų įgytą muzikinę patirtį dalyvaujant kultūriniuose renginiuose ir juos organizuojant;
- ☐ dalyvaudami muzikinėje veikloje plėtotų estetinę ir emocinę patirtį.

6.2.3. Muzikos dalyko struktūra. Muzikos bendroji programa sudaro galimybę mokiniams mokytis bendruoju ir išplėstiniu kursais. Šie kursai skiriasi savo paskirtimi ir sudėtingumu.

Bendrasis kursas skirtas tam, kad jį pasirinkę mokiniai įgytų brandą atitinkantį muzikinės kompetencijos lygį, būtiną muzikinį raštingumą ir taptų sąmoningais muzikinės kultūros dalyviais.

Išplėstinis kursas skirtas išsamesniam ir gilesniam kurio nors muzikos turinio aspektui pažinti, atsižvelgiant į mokinių interesus, mokyklos tradicijas ir mokytojo darbo stiliaus ypatumus. Išplėstinį kursą pasirinkę mokiniai aktyviai dalyvauja kultūriniuose renginiuose ir pasirengia tapti muzikinės kultūros puoselėtojais ir kūrėjais.

Mokantis bendruoju, o ypač išplėstiniu kursais, ugdymo turinį rekomenduojama organizuoti skirtingos trukmės ir paskirties mokymosi ciklais. Ciklo turinį parengia mokytojas, atsižvelgdamas į muzikos dalyko pasiekimų aprašus, savo kompetenciją, mokyklos sąlygas ir tradicijas, socialinius kultūrinius regiono savitumus. Numatoma ciklo trukmė, iškeliami mokymosi tikslai ir mokinių pasiekimų vertinimo kriterijai. Mokymosi ciklų turiniui parengti siūlytinos šios kryptys:

- lietuvių ir kitų tautų muzika – tradicinė ir šiuolaikinė interpretacijos;
- Vakarų muzikinės kultūros raida – žanrai ir stiliai;

XX amžiaus muzikos įvairovė – kompozitorių eksperimentai;
pramoginės muzikos raida – žanrai ir stiliai;
muzikos užrašymo ištakos ir dabartis;
muzikinių reiškinių įvairovė, jų kūrėjai ir dalyviai;
pasaulio muzikos kultūros;
vokalinės muzikos raida;
instrumentinės muzikos raida.

Galimos ir kitokios mokymosi ciklų turinio formavimo kryptys.

Tiek bendrojo, tiek išplėstinio kurso programą sudaro trys veiklos sritys:

muzikinė raiška ir vertinimas;

muzikos klausymasis ir vertinimas;

muzikos pažinimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje.

Veiklos sričių proporcijos gali būti skirtingos. Visoms veiklos sritims turėtų būti skiriam tiek laiko, kad mokiniai galėtų įgyti pagrindinio lygio pasiekimus.

6.2.4. Muzikinė kompetencija ir ryšys su bendrosiomis kompetencijomis. Muzikinė kompetencija susideda iš kelių subkompetencijų:

6.2.4.1. muzikavimo:

- partitūroje užrašytų muzikos kalbos elementų paaiškinimas ir atlikimas, vokalinės ar instrumentinės atlikimo technikos demonstravimas, kenksmingų sveikatai ir instrumentams veiksmų išmanymas ir jų tausojimas;

- raiškos priemonių, kūrinio struktūros ir dramaturgijos, svarbiausių skirtingų stilių kūrinių interpretavimo principų supratimas ir jų taikymas atliekant kūrinį ir/ar ansamblyje;

- gebėjimas padainuoti ar pagroti galimybes atitinkantį kūrinį ir/ar paskirtą/pasirinktą partiją kūrinyje;

- gebėjimas įvertinti savo ir kitų pasirodymus remiantis sutartais kriterijais;

- muzikinio renginio principų išmanymas, atlikėjo etikos, sceninės kultūros demonstravimas;

- siekis pademonstruoti kuo geresnį meninį rezultatą.

6.2.4.2. improvizavimo ir kūrybos:

- muzikos kalbos supratimas ir gebėjimas ja naudotis kuriant naujas muzikines struktūras;

- kūrybinio aktualumo ir autentiškumo siekis bei raiška;

6.2.4.3. muzikos klausymosi ir vertinimo:

- gebėjimas išgirsti, įvardyti ir apibūdinti klausomame kūrinyje naudojamas muzikos išraiškos priemones;

- gebėjimas nusakyti klausomo kūrinio žanrą, stilių, struktūrą ir dramaturgiją pasitelkus muzikos kalbos žinias;

- gebėjimas apibūdinti muzikos raidos dėsningumus, estetinių idealų išmanymas;

- gebėjimas išsakyti argumentuotą, vertinimo kriterijais pagrįstą nuomonę apie girdėtą kūrinį;

- domėjimasis įvairių stilių muzika, koncertų, muzikinių spektaklių stebėjimas;

- dėmesingas muzikos kūrinių klausymasis;

- pagarbos ir tolerancijos įvairiems muzikos reiškiniams demonstravimas.

6.2.4.4. socialinių kultūrinių muzikos procesų pažinimo:

- išmanyti Lietuvos ir pasaulio muzikinės kultūros tradicijas (kūrėjų, atlikėjų, koncertinių erdvių, periodikos ir kt.);

- gebėjimas apibūdinti socialinių ir muzikinių reiškinių ryšius ir dėsningumus;

- gebėjimas kritiškai vertinti šiuolaikinius muzikos reiškinius ir pasirinkti asmeniškai ir estetiškai vertingiausias;

- nusakyti asmeninius muzikinius interesus ir numatyti jų plėtotes galimybes.

6.2.5. Muzikinės kompetencijos ryšys su bendrosiomis kompetencijomis. Kompleksinė muzikinių veiklų prigimtis svariai prisideda prie bendrųjų mokinio kompetencijų plėtotes:

6.2.5.1. iniciatyvumo ir kūrybingumo – mokiniai skatinami pasitelkiant vaizduotę drąsiai formuluoti kūrybines idėjas, reikšti argumentuotą nuomonę jas atrenkant, įgyvendinti kūrybinius sumanymus, stebėti ir vertinti savo ir kitų kūrybinę veiklą pagal sutartus kriterijus;

6.2.5.2. asmeninė – skatinant mokytojai muzikinio ugdymo procesas turėtų būti grindžiamas pagarbos, atsakingumo ir tolerancijos vertybėmis. Svarbu ugdyti pagarbą kito asmens kūrybai, atsakomybę rengiant muzikos kūrinių, ruošiant programas; toleranciją vertinant kitų kultūrų, įvairių stilių kūrinius, įsiklausant į kito žmogaus nuomonę. Buvimas scenoje, soliniai pasirodymai reikalauja iš mokinio maksimalaus vidinio susitelkimo, vidinės disciplinos, pastangų – tai ugdo mokinio charakterį, valią ir kitas asmenines savybes. Muzikos kūrinių klausymasis, estetiškas jų vertinimas, interpretavimo veikla turtina mokinių emocinę patirtį, plėtojamas jų emocinis intelektas. Muzikos kūrinių interpretavimas ir vertinimas įtvirtina tam tikras vertybines ir kultūrinės nuostatas, ugdo vertinimo ir raiškos gebėjimus.

6.2.5.3. socialinė – muzikuodami ansamblyje mokiniai skatinami įsiklausyti ir girdėti kitus, derintis siekiant bendro meninio rezultato, suteikti klausytojams estetinį pasitenkinimą; planuodami, organizuodami, dalyvaudami, veddami koncertus, kultūrinius renginius, analizuodami socialinį muzikos kontekstą mokiniai išbando įvairius socialinius vaidmenis (atlikėjo, kritiko, kūrėjo ir kt.) , įgija kritinės nuovokos.

6.2.5.4. komunikavimo – mokiniai skatinami perskaityti muzikinį tekstą, suprasti ir įvertinti muzikos kūrinių kaip prasmingą garsinį tekstą, atlikti kūrinių įtaigiai ir kitiems suprantamai perteikti interpretacinį sumanymą. Taip pat mokiniai skatinami analizuoti ir vertinti poetinius muzikos tekstus, diskutuoti apie muzikinius reiškinius tinkamai vartojant sąvokas, rengti stebėtų muzikinių renginių ir kitų muzikinių reiškinių pristatymus.

6.2.5.5. mokėjimo mokytis – mokiniai skatinami kelti muzikos mokymosi tikslus, analizuoti ir vertinti savo gebėjimus ir pasiekimus, rinktis mokymosi strategijas. Taip pat ieškoti informacijos, ją sisteminti ir pateikti, prisidėti prie muzikinio repertuaro paieškos ir atrankos;

6.2.5.6. kultūrinė – mokymdamiesi muzikos mokiniai susipažįsta, lygina ir analizuoja įvairių kultūrų, visuomenės grupių muzikinius reiškinius, skirtingos estetinės vertės muzikos kūrinius, mokosi juos kritiškai ir tolerantiškai vertinti, pasirinkti asmeniškai vertingiausią. Pažindami skirtingų laikotarpių ir kraštų muziką, mokiniai įgyja estetinę nuovoką ir orientaciją kultūros erdvėje, perima savo krašto ir pasaulio kultūros tradicijas ir vertybes, įgyja poreikį jas puoselėti ir kurti naujas.

6.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka.

6.3.1. Integravimo galimybės.

6.3.1.1. Muzikos programoje numatyta veikla ir pasiekimai gali būti glaudžiai integruojami su kitų meninio ugdymo dalykų (dailės, šokio, teatro, filmų kūrimo, fotografijos, grafinio dizaino, kompiuterinių muzikos technologijų) ir kitų ugdymo sričių, mokomųjų dalykų veikla ir pasiekimais.

6.3.1.2. Integruoti muzikos turinį su kitais dalykais prasminga tuomet, kai skirtingų dalykų mokytojai kelia bendrus mokymo tikslus, planuoja mokymosi ciklą ar projektą, jį įgyvendina ir įvertina pagal iš anksto sutartus kriterijus. Kiekvieno dalyko mokytojas siekia savo dalyko mokomųjų tikslų.

6.3.2. Ugdymo gairės.

Sėkmingo muzikinio ugdymo sąlyga aukštesnėse klasėse – anksčiau įgyta muzikinė patirtis. Šioje ugdymo pakopoje vertėtų ją plėtoti padedant mokiniams suprasti dalyvavimo muzikinėje veikloje ypatumus stebint ir analizuojant savo ir kitų veiklą.

Muzikinio ugdymo procesas orientuojamas į kūrybinį mąstymą skatinančių (interpretavimo, improvizavimo, komponavimo, analizės, vertinimo, diskutavimo ir argumentavimo, etc.) užduočių atlikimą, kurios reikalauja aktyvaus emocinio ir intelektualinio mokinio įsitraukimo į mokymąsi.

Klausant ir vertinant muziką mokiniai skatinami ne tik pažinti muzikinės kultūros reiškinius, bet ir juos analizuoti, pagrįstai reikšti nuomonę, suvokti estetinių ir atrasti asmeninių vertinimo kriterijų paskirtį bei prasmę ir tokiu būdu plėtoti argumentuoto muzikos vertinimo patirtį.

Analizuojant ir vertinant muzikinės kultūros reiškinius būtina pasinaudoti mokinių turima muzikos klausymosi ir kultūrinių (subkultūrinių) reiškinių stebėjimo patirtimi, suteikti tai patirčiai estetinį meninį kryptingumą. Tokiu būdu plėtojant mokinių estetinę nuovoką, aukštesniųjų klasių mokytojai ypač tikėtų autoritetingo patarėjo, pagalbininko vaidmuo.

Interpretavimo mokomasi išsiaiškinant kompozitoriaus užfiksuotą kūrinio sumanymą. Todėl mokiniams tikslinga turėti atliekamų kūrinių natas (partitūras), analizuoti panaudotas muzikos išraiškos priemones, vokalinių kūrinių tekstus. Išsiaiškinus numatomas atlikimo variantas, parenkamos tinkamos išraiškos priemonės. Interpretacinės užduotys atliekamos pavieniui ir grupėmis. Skirtingoms grupėms atliekant tą patį kūrinį, jos vertinamos interpretacijos poveikumo, autentiškumo, tikslingumo ir kt. aspektais.

Skatinama mokinių kūrybinė raiška – bendrąjį kursą pasirinkę mokiniai skatinami improvizuoti, kurti nedidelės apimties muzikinius kūrinius, akompanimentus ar solinius intarpus. Išplėstinį kursą pasirinkę mokiniai skatinami kurti apibrėžtos formos vokalinius ar instrumentinius kūrinius. Prieš kuriant mokiniai turėtų aptarti savo kūrybinius sumanymus, mokėti aiškiai pristatyti sumanymą, jo įgyvendinimui reikalingas priemones.

Stiprinama pradinėje ir pagrindinėje mokykloje puoselėta tradicija muzikos pamokų metu parengtus kūrinius parodyti klasės, mokyklos ir kituose renginiuose (paskutinis skambutis, šimtadienis, išleistuvės ir pan.). Galimybė klasėje išmoktą repertuarą atlikti viešai stiprina muzikos mokymosi prasmės ir vertingumo pajautą, skatina emocinius ir estetinius išgyvenimus. Ypač skatintina mokykloje organizuojamų įvairių kūrybos vakarų, muzikuojančių mokinių festivalių, konkursų ir pan., organizavimas ir dalyvavimas juose.

Organizuojant muzikinio ugdymo procesą vertėtų pateikti kuo daugiau grupinių užduočių: interpretacinių sprendimų kūrimo, repetavimo ir atlikimo, analizės, vertinimo, diskusijų, vertinimo kriterijų kūrimo ir kt.

6.3.3. Mokymosi aplinka.

Emocinė aplinka. Muzikinio ugdymo procesas grindžiamas aukštos meninės estinės vertės kūriniais. Klasėje kuriama pagarbos muzikai, emociniams potyriams ir estetiniams išgyvenimams palanki aplinka. Siekiant sėkmingai įgyvendinti muzikos dalykui keliamus tikslus ir uždavinius viduriniame ugdyme ypač svarbu skatinti mokymosi motyvą kuriant ir palaikant pasitikėjimu ir pagarba grįstus mokinių ir mokytojo santykius. Parenkant medžiagą muzikos pamokoms mokytojas turėtų remtis mokinių gebėjimais ir interesais, pasitarti ir atsižvelgti į jų pageidavimus. Su mokiniais išsikėlus ugdymosi tikslus ir aptarus užduotis jas vertinti pagal sutartus kriterijus. Į vertinimo procesą įtraukti ir mokinius. Tiek mokytojas, tiek mokiniai turėtų vadovautis formuojamojo vertinimo principais – teikti informatyvius, į pažangą orientuotus komentarus.

Materialioji aplinka. Muzikos pamokos turi vykti specialiai pritaikytame ir gerai aprūpintame muzikos kabinete kuriame yra: kompiuteris mokytojai su interneto prieiga, vaizdo medžiagos peržiūros įranga (televizorius ir DVD grotuvas arba Multimedia komplektas); klavišinis ar kiti muzikos instrumentai akompanavimui ir kūrinių demonstravimui; pakankamai perkusinių ir melodinių instrumentų instrumentiniam muzikavimui ir improvizacijoms; vaizdo kamera mokinių repeticijoms ir koncertinei veiklai fiksuoti; muzikos kūrinių fonoteka ir atlikėjų koncertų vaizdo įrašai. Kabineto sienos turėtų būti padengtos garsą izoliuojančia medžiaga.

Edukacinės erdvės. Pagal galimybes mokiniai turėtų būti skatinami lankytis gyvo garso koncertuose. Geriausiai žinomi Lietuvos orkestrai, muzikiniai teatrai, filharmonija rengia nemažai edukacinių projektų, kuriais gali pasinaudoti bet kurio Lietuvos miesto ar miestelio mokiniai, padedami iniciatyvaus muzikos mokytojo.

6.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas.

6.4.1. Bendrasis kursas.

6.4.1.1. Mokinių pasiekimai.

Šiame skyriuje atskleidžiama mokinių, besimokančių pagal bendrojo kurso programą, muzikinė kompetencija, susidedanti iš ugdytinų kiekvienos veiklos srities nuostatų, gebėjimų ir žinių.

1. Muzikinė raiška ir vertinimas	
Nuostatos. Muzikuojant stengtis pademonstruoti kuo geriausią rezultatą. Fiksuoti savo muzikinių pasiekimų raidą, pozityviai ir informatyviai vertinti savo ir kitų pasiekimus. Noriai dalyvauti klasės, mokyklos ir/ar kituose kultūriniuose renginiuose. Tausoti savo balsą ir instrumentus. Esminiai gebėjimai. Atskleidžiant interpretatoriaus nuovoką dainuoti ar groti įvairius muzikos kūrinius, vertinti pasiekimus remiantis sutartais kriterijais.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Analizuoti atliekamų kūrinių interpretavimo galimybes.	1.1.1. Paaiškinti naudojamas muzikos išraiškos priemonės (tempo, dinamikos, artikuliacijos, kūrinio formos ir kt.) ir dramaturgijos elementus (kulminacijos, kadencijos, dinaminio modelio). 1.1.2. Komentuoti kūrinio kultūrinį – istorinį kontekstą. 1.1.3. Vertinti savo galimybes atlikti vieną ar kitą muzikos kūrinių.
1.2. Atlikti muzikos kūrinius atskleidžiant stiliaus išmanymą ir / arba savitą interpretaciją.	1.2.1. Paaiškinti atlikimo ypatumus, būdingus vienam ar kitam stiliui. 1.2.2. Tinkamai atlikti tempo, dinamikos, artikuliacijos ženklus, frazuoti, demonstruoti stiliaus pojūtį. 1.2.3. Laikytis elgesio scenoje normų. 1.2.4. Išvardinti klausai, vokaliniam ir kvėpavimo aparatui ir / arba instrumentams kenksmingus veiksnius ir jų paisyti.
1.4. Improvizuoti ir kurti nesudėtingas muzikines kompozicijas.	1.4.1. Paaiškinti improvizavimo ir kompozicijų kūrimo principus. 1.4.2. Išskirti muzikos kūrimo priemones ir būdus. 1.4.3. Pristatyti savo kūrybinę idėją ir jos įgyvendinimui pasirinktas muzikos išraiškos priemones.
1.5. Dalyvauti organizuojant klasės, mokyklos ir/ar kitus kultūrinius – muzikinius renginius.	1.4.1. Apibūdinti pasiruošimo renginiui etapus. 1.4.2. Atlikti pasirinktą ar paskirtą funkciją organizacinėje komandoje. 1.3.1. Apibūdinti kultūrinius renginius (minėjimas, vakaronė, koncertas, festivalis ir pan.) ir muzikos paskirtį juose. 1.3.2. Paaiškinti muzikinio repertuaro atrankos ir programos sudarymo principus.
1.6. Taikant sutartus kriterijus įvertinti savo ir kitų pasirodymus. Įvertinti konkretų atlikimą savo muzikinių pasiekimų raidos kontekste.	1.5.2. Įvardinti pasirodymo vertinimo kriterijus. 1.5.2. Paaiškinti, kaip galima stebėti muzikinių pasiekimų raidą (fiksuoti repeticijas, pasirodymus ir pan.).
1.7. Apmąščius pasirodymų kokybę, kelti tolimesnės veiklos tikslus.	1.7.1. Paaiškinti, kuo mokymuisi naudingi pasirodymai, pasiekimų apmąstymas ir vertinimas. 1.7.2. Kelti mokymosi tikslus, rinkti repertuarą remiantis savo pasiekimais.
2. Muzikos klausymasis ir vertinimas	
Nuostatos. Suvokti muzikos klausymą kaip vertingą, asmeninį gyvenimą praturtinantį veiksmą. Skirti muzikos klausymuisi savo laiką ir dėmesį. Būti atviram naujovėms, kritiškai vertinti ir	

toleruoti įvairias kūrybines idėjas. Esminis gebėjimas. Apibūdinti ir vertinti įvairių muzikos kūrinių istorinį laikotarpį, kultūrinį kontekstą, žanro, stiliaus ir atlikimo ypatumus, estetines savybes.	
2.1. Apibūdinti ir vertinti skirtingų stilių ir/ar kultūrų muzikos kūrinius 2.2. Lyginti ir vertinti skirtingas kūrinio interpretacijas.	2.1.1. Įvardinti muzikinę kultūrą, istorinį laikotarpį, žanrą ar stilių reprezentuojančius muzikos kalbos bruožus. 2.1.2. Įvardyti pagrindinius akademinės ir populiariosios Vakarų muzikos žanrus ir stilius. 2.1.3. Nusakyti, kokios ir kaip kūrinyje panaudojamos muzikos išraiškos priemonės (ritmas, melodija, harmonija, forma ir kt.). 2.1.4. Apibūdinti atlikėjų sudėtį, instrumentus, grojimo ar vokalinės technikos ypatumus. 2.1.5. Lyginant kūrinius apibūdinant jų išraiškos priemonių ir estetinių savybių panašumus bei skirtumus. 2.1.6. Formuluoti estetinius ir asmeninius muzikos vertinimo kriterijus. 2.1.7. Paaiškinti, koks ir kodėl patinka muzikos stilius, žanras, kompozitorius, kūrinys. 2.2.1. Įvardinti kūrinių interpretacijų vertinimo kriterijus. 2.2.2. Pagrįsti savo nuomonę apie kūrinio interpretaciją muzikologijos žiniomis. 2.2.3. Įvardinti geriausiai žinomus Lietuvos ir pasaulio akademinės ir populiariosios muzikos atlikėjus.
3. Muzikos pažinimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje Nuostatos. Gerbti Lietuvos ir pasaulio muzikines tradicijas. Domėtis muzikiniais įvykiais Lietuvoje ir pasaulyje, dalintis informacija su kitais. Suprasti ir gerbti autorių teises. Esminiai gebėjimai. Dėmesingai stebėti ir kritiškai vertinti Lietuvos ir pasaulio muzikinius reiškinius. Analizuoti muzikos socialines funkcijas istorinėje perspektyvoje. Plėtoti asmeninius muzikinius estetinius interesus.	
3.1. Remiantis asmenine patirtimi ir sukauptomis žiniomis samprotauti apie Lietuvos muzikinės kultūros situaciją.	3.1.1. Įvardyti svarbiausius Lietuvos koncertų sales ir muzikinius teatrus, tradicinius muzikinės kultūros renginius. 3.1.2. Įvardinti populiariausias Lietuvoje muzikines radijo ir televizijos stotis, nusakyti jomis transliuojamos muzikos pobūdį, žanro, stiliaus tendencijas. 3.1.3. Apibūdinti muzikinių renginių žanrinę įvairovę, atlikėjų populiarumo priežastis. 3.1.4. Teikti siūlymus dėl Lietuvos muzikinės kultūros plėtros.
3.2. Apibūdinti ir vertinti muzikos statusą šiuolaikinėje visuomenėje.	3.2.1. Nusakyti, kaip keitėsi muzikos statusas istoriniame kontekste. 3.2.2. Įvardinti masinių informavimo priemonių, muzikinės industrijos, interneto poveikį muzikos statusui visuomenėje. 3.2.3. Apibūdinti artimiausios aplinkos garsinę aplinką estetikos ir ekologijos aspektais.
3.3. Apibūdinti ir vertinti dalyvavimo muzikiniame gyvenime būdus skirtingais istoriniais laikotarpiais	3.3.1. Nusakyti kompozitoriaus, atlikėjo, klausytojo vaidmens raidą istoriniame socialiniame kontekste. 3.3.2. Nurodyti kompiuterinių technologijų poveikį muzikos kūrėjų, atlikėjų ir klausytojų veiklai. 3.3.3. Apibūdinti plagiato muzikoje formas.

3.4. Apibūdinti ir įvertinti savo savarankišką muzikos klausymosi patirtį, garsinę aplinką.	3.4.1. Nusakyti muzikos reikšmę savo gyvenime. 3.4.2. Įvardinti dažniausius muzikos klausymosi būdus, apibūdinti mėgiamą muziką. 3.4.3. Nusakyti savo muzikinių interesų raidą, tobulinimosi ir savišvietos galimybes. 3.4.4. Įvardinti teigiamas ir neigiamas garsinės aplinkos charakteristikas.

6.4.1.2. Turinio apimtis. Bendrasis kursas

Atliekamo repertuaro parinkimo gairės.

Muzikos atlikimo repertuaro sudėtingumas ir pobūdis priklauso nuo konkrečios klasės pajėgumo, mokyklos tradicijų, mokytojo darbo stiliaus.

Repertuarą galėtų sudaryti:

- Vienbalsės ir, priklausomai nuo galimybių, daugiabalsės autorinės dainos, lietuvių ir kitų pasaulio tautų muzika ir jos šiuolaikinės interpretacijos.

- Įvairių žanrų ir stilių instrumentiniai ir / ar vokaliniai kūriniai, stambių instrumentinių, vokalių – instrumentinių kūrinių fragmentai.

- Lietuvos ir pasaulio populiariosios muzikos kūriniai.

Mokiniam turėtų būti sudaromos galimybės analizuoti atliekamų kūrinių partitūras – jų sandarą, tempo, dinamikos artikuliacijos ženklus ir kt. Partitūra taip pat padėtų mokiniams kuriant savo interpretacinį sumanymą. Priklausomai nuo galimybių mokiniai turėtų skaityti kūrinius iš natų.

Muzikos kūrinių klausymuisi parinkimo gairės.

Muzikos kūriniai klausymuisi parenkami atsižvelgiant į nagrinėjamą muzikos meno raidos aspektą. Remiamasi žymiausiais Lietuvos ir pasaulio kompozitorių kūriniais, lietuvių ir pasaulio muzikinėms kultūroms būdingiausi muzikos pavyzdžiai ir liaudies muzikos šiuolaikinės interpretacijos.

Muzikos raidą būtų galima nagrinėti šiais aspektais:

- orkestro raida (Renesanso ansambliai, Baroko orkestras, *basso continuo*, Manhaimo mokyklos orkestras, Romantizmo simfoninis orkestras, šiuolaikiniai orkestrai) ir žymiausi dirigentai. Klausymuisi būtų galima pateikti kūrinių, reprezentuojančių atitinkamą laikotarpį fragmentus iš, pavyzdžiui: J. S. Bacho „Brandenburgo koncertų“, A. Vivaldžio „Metų laikų“, J. Haidno, V. A. Mocarto ir / ar L. van Bethoven, P. Čaikovskio, G. Malerio simfonijų, M. Ravelio „Bolero“, B. Briteno „Jaunimo vadovo po orkestrą“, G. Ligeti „Atmosferų“, ir panašiai. Vertėtų pasižiūrėti diriguojančio H. fon Karajano, V. Gergijevo, J. Domarko, G. Rinkevičiaus ar pan. vaizdo įrašų.

- skirtingai laikotarpiams populiariūs instrumentai, namų muzikavimo tradicijos (liutnė, vargonai, klavesinas, fortepijonas, smuikas ir kt. Įvairūs senoviniai ir šiuolaikiniai ansambliai. Lietuvių instrumentinės muzikos tradicijos, ansambliai, instrumentai. Klausymuisi ir analizei būtų galima parinkti kūrinių, skirtų klasikiniams ansambliams – kvartetui, fortepijoniniam trio ir kt.; šiuolaikiniams – šiuolaikinių kompozitorių muziką atliekantys ansambliai; lietuviškų kapelių, birbinių, kanklių ansamblių ir pan.; šiuolaikinės populiariosios muzikos grupės, džiazo kolektyvai ir pan.

- Vokalinė muzika. Operos raida. Sceniniai žanrai. Klausymuisi parenkami, esant galimybėms, žymiausių operų vaizdo fragmentai. Klausomasi dabar gyvenančių ir praeities gerai žinomų operos solistų įdainuotų arijų. Stebimi baletų, operečių, miuziklų, roko operų vaizdo įrašų fragmentai.

- Šiuolaikinė populiarioji muzika – žanrai, stiliai, atlikėjai ir interpretavimo ypatumai (džiazas, rokas, elektroninė muzika, repas, *world music* ar kt.).

- Pasaulio muzikos kultūros – Indija, Kinija, Japonija, Iranas (Persija), Indonezija, Afrika ar kt. Jų ryšiai su Vakarų ir Lietuvos muzikos kultūra.

Muzikos pažinimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje.

Siekiant suaktyvinti mokinių dėmesį aplinkos muzikinei kultūrai, jų asmeninei muzikinei patirčiai ir poreikio domėtis muzika stiprinimui skatinamos diskusijos aktualiais muzikinės kultūros klausimais, pavyzdžiui:

- Lietuvos ir pasaulio radijo bei televizijos stočių transliuojamų klausomiausių muzikos kūrinių sąrašai ir populiariosios muzikos tendencijos.
- Muzikos socialinės funkcijos.
- Informacinės komunikacinės technologijos, masinio informavimo priemonės, garso apdorojimo technika ir naujos muzikinės specialybės – garso inžinieriai, didžėjai ir kt.
- Visur esantis garso fonas – malonumas ar bėda? Garsinės aplinkos estetika ir ekologija.
- Šiuolaikinė kūrybinė industrija – paklausa ir pasiūla. Autorinių teisių įstatymo nuostatos.
- Muzika – gyvenimo ornamentas ar gyvenimo būdas?

6.4.1.3. Vertinimas. Bendrasis kursas.

Patenkinamas lygis	Pagrindinis lygis	Aukštesnysis lygis
1. Muzikinė raiška ir vertinimas		
Atpažįsta atliekamo kūrinio partitūroje nurodytus pagrindinius tempo, dinamikos, artikuliacijos ženklus, nustato metrą. Kartu su kitais mokiniais atlieka nesudėtingus pamokų metu išmokus kūrinius, prisiderindamas prie kartu muzikuojančių mokinių. Kartu su kitais mokiniais dalyvauja bent viename klasės renginyje ir ansamblyje atlieka tam tikslui muzikos pamokų metu parengtą kūrinį. Atlieka paskirtą funkciją organizuojant bent vieną kultūrinį-muzikinį renginį. Išsako savo nuomonę apie savo ir kitų mokinių muzikavimą, tinkamai vartodamas elementarias muzikos sąvokas.	Įvardija ir paaiškina atliekamo kūrinio partitūroje nurodytus tempo, artikuliacijos ženklus, nustato metrą, perskaito savo partijos ritmą; paaiškina kitus pasitaikančius notacijos ženklus. Atlieka išmokus kūrinius kartu su kitais mokiniais, išpildydamas kompozitoriaus nurodytą interpretaciją. Pateikia ir su grupe atlieką bent vieno kūrinio savitą interpretaciją. Fiksuoja ir paklaustas apibūdina savo išgyvenimus, sėkmes ir nesėkmes pasirodymo metu. Improvizuoja kartu su kitais akompanimentą solo kūriniui ar skambant muzikos kūrinio įrašui. Kartu su kitais mokiniais dalyvauja keliuose klasės ar mokyklos kultūriniuose muzikiniuose renginiuose, juose atlieka parengtus muzikos kūrinius. Prisideda mokytojui, klasės ar mokyklos mokiniams organizuojant muzikinį renginį, sąžiningai atlieka pasirinktą funkciją. Pagal sutartus kriterijus įvertina savo ir kitų mokinių muzikavimo kokybę.	Nustato kūrinio tonaciją, įvardija ir paaiškina visus partitūroje panaudotus ženklus, gali pasolfedžuoti ar iš natų pagroti savo partiją. Nusako kelis to paties kūrinio interpretacijos variantus. Atlieka kelis išmokus kūrinius ansambliu arba solo. Atlikdamas kūrinį solo atskleidžia savitą interpretacinį sumanymą, paaiškina, kas atlikimo metu pasisekė ir ką reikėtų daryti kitaip. Improvizuoja solo intarpus to reikalaujančiose kompozicijose. Kartu su mokytoju ar iniciatyvine grupe parengia renginio muzikinę programą ir / ar scenarijų ir dalyvauja ją įgyvendinant. Renginio metu atlieka vieną-du kūrinius solo. Pagal sutartus kriterijus įvertina savo ir kitų muzikavimą, suformuluoja aiškius ir naudingus pasiūlymus, kaip tobulintis. Tinkamai vartoja muzikos žodyną, mintis reiškia vaizdinga ir dalykiškai tikslia kalba.
2. Muzikos klausymasis ir vertinimas		
Išklausęs muzikos kūrinį nustato jo sukūrimo laikotarpį. Atsimena Vakarų muzikos istorinių laikotarpių pavadinimus ir chronologiją. Išgirsta ir	Išklausęs muzikos kūrinį tinkamai priskiria jį mokytojo nurodytam aspektui ir įvardina bruožą, pagal kurį susiorientavo. Atpažįsta ir įvardina keletą klasėje klausytų kūrinių kompozitorius ir	Išklausęs muzikos kūrinį tinkamai priskiria jį žanrui, stiliui, epochai, muzikinei kultūrai ir įvardina muzikos kalbos bruožus, padėjusius susiorientuoti.

apibūdina dalį iš mokytojo nurodytų kūrinio elementų. Apibūdina klausyto kūrinio charakterį ir nuotaiką, sukeltus estetinius potyrius. Vartoja skurdų muzikos žodyną.	pavadinimus. Apibūdina Vakarų muzikos stilistines epochas, jų chronologinę seką, tinkamai priskiria joms bent po vieną reprezentuojantį kompozitorių, jo kūrinį. Apibūdina dviejų kontrastingų kūrinių estetinius ir muzikos kalbos ypatumus, Naudodamas sutartus estetinius vertinimo kriterijus apibūdina klausyto kūrinio interpretaciją, apibūdina sužadintas emocijas. Apibūdina pagrindines populiariosios muzikos kryptis nurodydamas bent po vieną tos krypties atstovą. Kalbėdamas apie muzikos kūrinius tinkamai vartoja reikiamas sąvokas.	Apibūdina Vakarų muzikos istorijos žymiausias kompozitorius, įvardija du-tris svarbiausius jų kūrinius, kalbėdamas apie istorinį laikotarpį susieja muzikos ir kitų mokomųjų dalykų žinias. Palygina du to paties žanro skirtingais laikotarpiais sukurtus kūrinius, įvardindamas jų estetinius, muzikos kalbos, interpretacijos ypatumus, ryšį su istorinio laikotarpio tradicijomis. Kalba apie muzikos kūrinius išraiškinga ir turtinga kalba, tinkamai vartoja muzikos žodyną.

3. Muzikos pažinimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje

Aplanko bent vieną gyvo garso koncertą (arba, nesant galimybės, stebi per televiziją rodomus muzikinius renginius) ir jį aprašo pagal pateiktus reikalavimus. Diskutuoja dominančiais probleminiais klausimais.	Aplanko vieną-du gyvo garso koncertus (arba nesant galimybės stebi per televiziją rodomus muzikinius renginius) ir laikydamasis sutartos struktūros juos aprašo. Apibūdina socialines muzikos funkcijas istoriniame kontekste. Nusako savo muzikinius interesus. Paaiškina garso ekologijos problemas. Argumentuodamas diskutuoja mokytojo suformuluotais probleminiais klausimais.	Aplanko tris-keturis, ar daugiau, gyvo garso koncertus, juos išsamiai aprašo ir pristato klasėje. Apibūdina savo muzikinius interesus, nurodo kultūrinius poreikius. Paaiškina garso ekologijos problemas, vengia kenksmingų veiksmų. Argumentuotai išsako savo nuomonę aktualiais probleminiais klausimais, skatina diskutuoti siūlydamas naujas temas, reaguodamas į aktualius kultūrinius įvykius.

6.4.2. Išplėstinis kursas

6.4.2.1. Mokinių pasiekimai.

Šiame skyriuje atskleidžiama mokinių, besimokančių pagal išplėstinio kurso programą, muzikinė kompetencija, susidedanti iš ugdytinų kiekvienos veiklos srities nuostatų, gebėjimų ir žinių.

1. Muzikinė raiška ir vertinimas	
Nuostatos. Noriai ir aktyviai dalyvauti koncertinėje veikloje, skirti laisvalaikį repeticijoms. Dėmesingai stebėti savo muzikinių pasiekimų raidą. Tolerantiškai, objektyviai ir informatyviai reikšti nuomonę apie savo ir kitų pasirodymus. Siekti paveiklaus ir savito meninio rezultato. Esminiai gebėjimai. Savitai ir stilingai interpretuojant dainuoti ar groti įvairius muzikos kūrinius. Stebėti ir vertinti savo bei kitų muzikos mokymąsi, teikti informatyvius komentarus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas

1.1. Pateikti kūrinio interpretacinį sumanymą siejant jį su kūrinio forma, dinaminio modeliu, partitūroje panaudotomis tempo, dinamikos, artikuliacijos nuorodomis, istorinio laikotarpio principais, literatūriniu tekstu.	1.1.1. Paašškinti kūrinio struktūrą, dramaturgiją. 1.1.2. Atpažinti ir apibūdinti žanro, stiliaus, muzikos kalbos ypatumus. 1.1.3. Žinoti ir komentuoti muzikos sukūrimo kultūrinį – istorinį kontekstą.
1.2. Atlikti muzikos kūrinius solo ir/ar ansamblyje atskleidžiant savitą interpretaciją, ansamblio pojūtį.	1.2.1. Naudotis tempo, dinamikos, artikuliacijos nuorodomis, išraiškingai frazuoti, įsijausti į kūrinio atlikimą. 1.2.2. Išbandyti keletą atliekamo kūrinio interpretavimo variantų, pasirinkti tikslingiausią. 1.2.3. Paašškinti, kaip ir kodėl pavyko išpildyti interpretacinį sumanymą.
1.4. Sukurti ir atlikti aiškos struktūros vokalinę ar instrumentinę kompoziciją.	1.4.1. Suformuluoti kūrinio idėją. 1.4.2. Paašškinti, kodėl pasirinktas vienas ar kitas kūrybos būdas, muzikos išraiškos priemonės. 1.4.3. Planuoti kūrybos procesą, nuosekliai ir atsakingai įgyvendinti kūrybinius sumanymus.
1.5. Organizuoti klasės, mokyklos ir / ar kitus muzikinius kultūrinius renginius, atsižvelgiant į renginio paskirtį siūlyti pasirodymo programą ir išraiškingai bei įtaigiai atlikti juose kelis kūrinius.	1.5.1. Apibūdinti muzikinius kultūrinius renginius ir muzikos paskirtį juose. 1.5.2. Paašškinti skirtingų žanrų kultūrinių renginių sceninio ir žiūrovų elgesio ypatumus. 1.5.3. Paašškinti, kaip sudaroma muzikinio kultūrinio renginio programa, scenarijus. 1.5.4. dalyvauti visuose pasirengimo renginiui etapuose – nuo idėjos suformulavimo iki parodymo scenoje.
1.6. Formuluoti kriterijus savo ir kitų pasirodymams vertinti, teikti atlikimo tobulinimui naudingus komentarus.	1.6.1. Paašškinti, kuo remiantis formuluojami vertinimo kriterijai. 1.6.2. Paašškinti, kuo mokymuisi naudingas vertinimas. 1.6.3. Naudotis kompiuterinėmis technologijomis muzikos mokymosi proceso fiksavimui ir analizei.
1.7. Apmąščius savo muzikavimo stipriąsias ir silpnąsias puses išsikelti tolimesnės veiklos tikslus.	1.7.1. Įvardinti savo muzikinių gebėjimų lygį, stipriąsias ir silpnąsias puses.
2. Muzikos klausymasis ir vertinimas	
Nuostatos. Susitelkus ir nusiteikus klausytis muzikos kūrinių, žadinančių menines emocijas. Būti atviram naujovėms, kritiškai vertinti ir toleruoti įvairius muzikos pasaulio eksperimentus. Esminis gebėjimas. Apibūdinti ir vertinti įvairių kūrinių estetiškes savybes, kultūrinį ir istorinį kontekstą, žanro, stiliaus ir interpretacijos ypatumus.	
2.1. Atpažinti ir įvardinti klausomo muzikos kūrinio stilių, žanrą, panaudotas muzikos išraiškos priemones. Pasitelkus muzikos ir kitų mokomųjų dalykų (istorijos, geografijos, etikos, tikybos ir kt.) žinias paašškinti Vakarų muzikinės kultūros raidos ypatumus, apibūdinti ryškiausias pasaulio muzikines kultūras.	2.1.1. Grupuoti muzikos kūrinius pagal pasirinktus požymius (muzikinė kultūra, istorinis laikotarpis, žanras, stilius, interpretacijos ypatumai ar pan.). 2.1.2. Įvardinti muzikos išraiškos priemones, būdingas tam tikram muzikos žanrui, stiliui ar kultūrai.

2.2. Palyginti dviejų skirtingų stilių ir dviejų skirtingų kultūrų muzikos kūrinius apibūdinant išraiškos priemonių ir estetinių savybių skirtumus, pagrįsti teiginius muzikos ir kitų dalykų žiniomis. Susieti muzikinius įspūdžius su asmenine patirtimi, samprotauti apie kūrinio potekstes, gilumines prasmes.	2.2.1. Apibūdinti klausomų kūrinių muzikos išraiškos priemonės, estetiškos savybės, grojimo ar vokalinės technikos ypatumus. 2.2.2. Sekti kūrinio partitūrą, atpažinti svarbiausius formos elementus (pvz., pagrindinė tema, dalies pabaiga ir pan.). 2.2.3. Paaiškinti klausomo kūrinio kontekstą.
2.3. Palyginti, apibūdinti ir įvertinti to paties kūrinio interpretacijas remiantis estetiniais kriterijais.	2.3.1. Apibūdinti, kaip atlikėjai vartoja muzikos išraiškos priemones, susieti su istorinio laikotarpio interpretacijos kanonais. 2.3.2. Įvardinti asmeninius interpretacijos vertinimo kriterijus. 2.3.2. Įvardinti estetinius interpretacijos vertinimo kriterijus.
3. Muzika socialinėje kultūrinėje aplinkoje	
Nuostatos. Puoselėti savo krašto muzikines kultūrines tradicijas. Noriai lankyti koncertus ir / arba stebėti televizijos kanalais transliuojamus muzikinius renginius, skaityti meno publicistiką. Kryptingai, perimant mokytojo, kitų mokinių ir apibendrinant savo patirtį plėtoti individualius muzikinius interesus. Esminiai gebėjimai. Analizuoti ir kritiškai vertinti Lietuvos ir pasaulio muzikinius reiškinius. Nusakyti asmeninius muzikinius estetiškos poreikius ir interesus.	
3.1. Analizuojant esamą situaciją prognozuoti Lietuvos muzikinės kultūros vystymosi kryptis.	3.1.1. Remiantis asmenine patirtimi komentuoti Lietuvos muzikinę kultūrą įvardinant numanomas stiprybes ir silpnybes. 3.1.2. Nuomonę argumentuoti pasitelkiant Lietuvos kultūrinio gyvenimo faktais.
3.2. Analizuoti Lietuvos ir pasaulio šiuolaikinių muzikinių kultūrų ryšius, kritiškai vertinti jų poveikį.	3.2.1. Įvardinti požymius, kurie liudija apie pasaulio kultūros poveikį Lietuvos muzikai. 3.2.2. Samprotauti apie Lietuvos muzikinės kultūros pažinimo svarbą puoselėjant tautinį identitetą.
3.3. Remiantis asmenine patirtimi ir sukauptomis žiniomis apibūdinti ir įvertinti masinių informavimo priemonių ir muzikinės industrijos poveikį muzikos statusui šiuolaikinėje visuomenėje.	3.3.1. Paaiškinti Autorinių teisių įstatymo nuostatas. 3.3.2. Įvardinti ir apibūdinti socialines muzikos funkcijas (estetinę, kompensacinę, komunikacinę, pramoginę, apeiginę), jų dominavimo kaitą. 3.3.3. Įvardinti plagiato muzikoje formas ir pavyzdžius, nurodyti plagijavimo priežastis.
3.4. Argumentuotai įvardinti, kuo muzikos pažinimo patirtis gali būti naudinga jam asmeniniame gyvenime ir renkantis profesiją.	3.4.1. Paaiškinti šiuolaikinio pasaulio garso ekologijos problemas. 3.4.2. Savais žodžiais paaiškinti sąvokų „elitinė muzika“ ir „masinė muzika“ reikšmę. 3.4.3. Įvardinti Lietuvos aukštąsias mokyklas, suteikiančias su muzika susijusį išsilavinimą.

6.4.2.2. Turinio apimtys. Išplėstinis kursas

Atliekamo repertuaro parinkimo ir veiklos krypties gairės.

Išplėstinį kursą pasirinkę mokiniai gilina muzikos atlikimo ir interpretavimo gebėjimus muzikuodami chore, džiaz, roko, popmuzikos, folkloriniame ansamblyje arba *solo*. Repertuaro pagrindą turėtų sudaryti kolektyvui būdingi muzikos kūriniai (roko grupė – roko stiliaus dainos ir

instrumentinės kompozicijos, folklorinis ansamblis – liaudies dainos ir pan.). Tačiau mokiniai turėtų atlikti ir kitos stiliškos kūrinų. Repertuare turėtų būti skirtingo charakterio, nuotaikos, techninio sudėtingumo kūrinų. Svarbu mokinius įtraukti į aktyvią koncertinę veiklą. Išplėstinį kursą pasirinkę mokiniai skatinami kurti autentiškas kompozicijas – dainas ar instrumentinius kūrinius.

Mokiniai skiria laisvalaikį repeticijoms, rengiamų kūrinų analizei, kitų atlikėjų interpretavimo ypatumų vertinimui. Ieškant informacijos, žymių atlikėjų koncertų įrašų pasitelkiamas internetas, ypač naudingi socialiniai tinklai (YouTube, MySpace ir kt.). Mokytojas su mokiniais aptaria raktinius žodžius, kurie padėtų rasti ir pasirinkti informaciją.

- Muzikos kūrinų klausymuisi parinkimo gairės.
- Muzikos kūriniai klausymuisi parenkami atsižvelgiant į nagrinėjamą muzikos meno raidos aspektą,

pavyzdžiui:

- Skirtingų stilių (Renesanso, Baroko, Klasicizmo, Romantizmo, Modernizmo ir Postmodernizmo) ir žanrų (daina, šokis, arija, pjesė, koncertas ar pan.) kūrinų interpretavimo ypatumai.

- Muzikos kalbos ir išraiškos priemonių vartojimas skirtingais istoriniais laikotarpiais sukurtuose kūriniuose.

- Muzikos kalbos ir išraiškos priemonių vartojimas skirtingų kultūrų muzikoje.

Išplėstinį kursą pasirinkę mokiniai, klausydami ir analizuodami bendrajam kursui nurodytus muzikos kūrinius pateikia gilesnes išvalgas, išsamius argumentus, pasitelkia kitų mokomųjų dalykų žinias. Parengia istorinių laikotarpių, stiliškos krypties, kultūrų muzikos pristatymus pasirinktu aspektu. Padeda mokytojui ir kitiems mokiniams susirasti reikalingų muzikos įrašų ar informacijos internete.

Muzikos pažinimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje.

- Koncertų lankymas ir atsiliepimų apie juos rengimas bei pristatymas pamokų metu. Mokydamiesi muzikos, mokiniai turėtų aplankyti bent po vieną gyvos muzikos koncertą į pusmetį ir parengti atsiliepimą raštu pagal sutartą struktūrą apie kiekvieną iš jų.

- Diskusijos aktualiomis šiuolaikinio pasaulio muzikinėmis temomis, kai kiekvienas diskutuojantis pateikia keletą argumentų, pagrįstų surinkta informacija: muzikos socialinės funkcijos ir jų kaita istoriniame kontekste; masinės informavimo priemonės ir muzikinė industrija; informacinės komunikacinės technologijos ir jų poveikis muzikos pasauliui; naujos muzikinės - inžinerinės specialybės; asmeniniai muzikiniai interesai ir jų sąveika su nūdienos Lietuvos ir pasaulio muzikos industrijos tendencijomis; muzikos ekologija – poveikis žmogui. Iš kiekvienos šių probleminių sričių pasirinkęs dominančią temą, mokinys galėtų parengti tiriamąjį darbą pagal su mokytoju suderintus reikalavimus ir sutartu laiku jį pristatyti klasėje. Mokinys taip pat galėtų siūlyti aktualius probleminius klausimus diskusijoms.

6.4.2.3. Vertinimas. Išplėstinis kursas.

Patenkinamas lygis	Pagrindinis lygis	Aukštesnysis lygis
1. Muzikinė raiška ir vertinimas		
Įvardina ir paaiškina atliekamo kūrinio partitūroje nurodytus tempo, dinamikos, artikuliacijos ženklus nustato metrą, perskaito savo partijos ritmą. Atlieka keturis-penkis muzikos pamokų metu išmokus kūrinius kartu su kitais mokiniais. Atlieka bent vieną su grupe sukurtą savitą kūrinio interpretaciją.	Nustato kūrinio tonaciją, įvardija ir paaiškina visus partitūroje panaudotus ženklus, gali solfedžuoti ar iš natų pagroti savo partiją. Perengia kūrinio interpretacijos sumanymą ir vieną-dvi alternatyvas. Atlieka keletą išmokus kūrinių ansamblyje arba solo. Sukuria bent vieną aiškios struktūros dainą ar instrumentinę pjesę, paaiškina savo sumanymą. Atlikdamas kūrinį solo atskleidžia savitą	Atlieka parengtus kūrinius miesto, šalies ar tarptautinio lygio konkursuose. Muzikos kūrinius atlieka savitai, įtaigiai, demonstruoja išlavintus gebėjimus ir atlikimo technikos įgūdžius. Dainuoja daugiabalsius kūrinius ansamblyje, atskleidžia išvystytą ansambliško poįūtį. Sukuria kelias kompozicijas, suorganizuoja jų atlikimą –

apibūdina savo indėlį ją kuriant. Improvizuoja kartu su kitais. Dalyvauja dviejuose – trijuose klasės ar mokyklos kultūriniuose renginiuose, juose atlieka klasėje parengtus vieną-du muzikos kūrinius. Sąžiningai atlieka paskirtą funkciją organizuojant renginį. Samprotauja apie savo ir kitų mokinių muzikavimo kokybę.	interpretacinį sumanymą, paaiškina, kas atlikimo metu pasisekė ir ką reikėtų daryti kitaip. Kartu su mokytoju ar iniciatyvine grupe parengia vieno-dviejų renginių muzikinę programą, scenarijų. Atlieka vieną-du kūrinius solo. Vertindamas suformuluoja aiškius ir naudingus pasiūlymus, kaip tobulinti muzikinius pasiekimus.	pasirenka atlikėjus, repetuoja, parenka tinkamą pristatymui kultūrinį renginį. Iškelia muzikinio renginio idėją, suburia komandą ir ją suorganizuoja. Apibūdina savo muzikinių pasiekimų lygį. Vertindamas kitus taikliai įvardija stipriąsias ir silpnąsias puses, aiškiai suformuluoja pasiūlymus, kaip ir ką tobulinti.

2. Muzikos klausymasis ir vertinimas

Išklausęs muzikos kūrinį tinkamai priskiria jį istoriniam laikotarpiui, stiliui, muzikinei kultūrai ir įvardina muzikos kalbos bruožą, pagal kurį susiorientavo. Apibūdina Vakarų muzikos stilistines epochas, orientuojasi istoriniame laike. Apibūdina dviejų kontrastingų kūrinių estetinius ir muzikos kalbos ypatumus. Naudodamas sutartus estetinius vertinimo kriterijus apibūdina klausyto kūrinio interpretaciją.	Išklausęs tinkamai priskiria kelis muzikos kūrinius istoriniam laikotarpiui, žanrui, stiliui, muzikinei kultūrai ir įvardina skiriamuosius jų bruožus. Gali įvardinti kai kurių kūrinių kompozitorius ir pavadinimus. Susieja muzikos ir kitų mokomųjų dalykų žinias. Palygina du to paties žanro skirtingais laikotarpiais sukurtus kūrinius, įvardindamas jų estetinius, muzikos kalbos, interpretacijos ypatumus, ryšį su istorinio laikotarpio tradicijomis. Kalba apie muzikos kūrinius išraiškinga ir turtinga kalba, tinkamai vartoja sąvokas.	Įvardina klausyto kūrinio pavadinimą ir kompozitorių, apibūdina kompozitoriaus gyvenamojo laikotarpio ir vyraujančio stiliaus estetinius idealus, interpretavimo tradicijas, kompozitoriaus asmeninio stiliaus ypatumus. Pasiremdamas žiniomis atskleidžia kūrinio potekstes ir giluminę prasmę. Analizuoja, argumentuotai vertina kūrinius kultūriniame ir asmeninės patirties kontekste. Nusako Vakarų muzikos istorinių estetinių idealų kaitos dėsninumus. Pasirinkęs dominančią temą iš muzikos pažinimo srities parengia tiriamąjį darbą ir pristato jį klasei. Kalba apie muzikos kūrinius išraiškinga ir turtinga kalba, tiksliai vartoja muzikologijos sąvokas.

3. Muzikos pažinimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje

Aplanko vieną-du gyvo garso koncertus ir laikydamasis sutartos struktūros juos aprašo. Apibūdina asmeninius muzikinius interesus. Vengia kenksmingų garsinės aplinkos veiksnių. Diskutuoja mokytojo suformuluotais probleminiais klausimais.	Aplanko tris-keturis, ar daugiau, gyvo garso koncertus, juos išsamiai aprašo ir pristato klasėje. Apibūdina socialines muzikos funkcijas. Apibūdina asmeninius muzikinius interesus, parengia mėgiamos muzikos pristatymą klasei. Analizuoja garso ekologijos problemas, laikosi saugos reikalavimų.	Nuolat lankosi arba pats dalyvauja koncertuose. Juos analizuoja raštu ir žodžiu, suformuluoja išvadas, padedančias tobulinti savo muzikinius pasiekimus. Paaiškina socialines muzikos funkcijas istoriniame kontekste. Išsamiai atskleidžia muzikos kūrėjų vaidmenį, jų kaitą. Įvardina ir apibūdina

	Argumentuotai išsako savo nuomonę aktualiais probleminiais klausimais, analizuoja aktualias kultūrinės situacijas. Randa informacijos apie dominančius muzikinius reiškinius, pasidalina ja su kitais.	naująsias garso technologijas, susijusias specialybes. Paaiškina aplinkiniams pozityvų ir negatyvų garsinės aplinkos poveikį. Inicijuoja diskusijas klasėje apie aktualius muzikiniam pasauliui įvykius, randa ir dalinasi naujausia informacija. Vartoja turtingą ir dalykiškai tikslią kalbą.

V. ŠOKIS

7. Šokis – meninio ugdymo srities dalis.

7.1. Dalyko paskirtis.

7.1.1. Vidurinio ugdymo bendroji šokio dalyko programa skirta nuosekliai tęsti pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrąją šokio dalyko programą. Šokio programa pritaikyta mokiniams, turintiems įvairių šokio patirtį, susietą su įvairiais šokio žanrais, bei atitinka skirtingus šokio polinkius turinčių mokinių interesus. Programa taip pat suteikia mokiniams, neturintiems jokios šokio patirties, galimybę išbandyti save naujoje meninėje veikloje.

7.1.2. Šokio programa apima svarbiausias šokio, kaip vienos iš meno šakų, žinias, procesus ir principus. Vidurinėje mokykloje mokiniai mokydami šokio galės susiformuoti teigiamą nusiteikimą ir norą domėtis šokiu, įgyti žinių ir supratimo bei gebėjimo šokti, kurti, stebėti ir suprasti šokį, suformuluoti, pasakyti ir pagrįsti savo išpūdžius, nuomonę ar mintis, kilusias dalyvaujant įvairiose šokio veiklose. Programoje daug dėmesio skiriama šokio sąsajoms su kasdieniu gyvenimu. Mokiniai mokysis išvelgti ir pritaikyti įgytą šokio patirtį siekiant karjeros arba tenkinant asmeninius socialinius ir kultūrinius poreikius.

7.1.3. Vidurinėje mokykloje mokiniai gali mokytis šokio pagal bendrojo arba išplėstinio kurso programą, gali pasirinkti visai jo nesimokyti.

7.1.4. Bendrojoje šokio programoje numatomi tikslai ir uždaviniai, struktūra, ryšiai su kitais dalykais, nusakomos ugdymo gairės, mokymosi aplinka, bendrojo ir išplėstinio kursų paskirtis, mokinių pasiekimai, mokymo turinio apimtis ir vertinimas. Bendrosiose programose pateikiami mokinių pasiekimai, kaip žinių ir supratimo, gebėjimų bei nuostatų visuma, kurių tikimasi baigiant dvyliką klasę. Mokytojai, atsižvelgdami į mokinių poreikius, polinkius ir pasiekimų lygį, mokymo(si) sąlygas ir tradicijas mokykloje bei bendrųjų programų reikalavimus, pritaiko šokio ugdymo turinį klasei (ar mobiliai grupei) bei pavieniams mokiniams. Ugdymo turinys mokytojo planuojamas mokslo metams ir trumpesniems laikotarpiais (pamokų ciklui, pamokai ir kt.).

7.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

7.2.1. **Tikslas** – ugdyti mokinių šokio ir bendrąsias kompetencijas, suteikiančias galimybę tapti kūrybiška, aktyvia, estetinei patirčiai atvira, prasmingai savo psichofizines galias, meninius ir kultūrinius poreikius tenkinti gebančia asmenybe.

7.2.2. Uždaviniai. Siekiama, kad mokiniai:

- kauptų judesių ir šokio žodyną, plėstų kūno kinestetines galias, leidžiančias šokio raiškos priemonėmis komunikuoti ir patirti meninius bei estetinius išgyvenimus;
- įgytų ir plėstų šokio kūrybos patyrimą, ugdytųsi gebėjimus, reikalingus savarankiškai kurti, pristatyti kūrybinės šokio veiklos rezultatus ir aktyviai dalyvauti bendruomenės kultūriniame gyvenime;
- stebėtų, analizuotų ir vertintų šokio kūrinius meniniu, estetiniu, istoriniu, kultūriniu ir socialiniu požiūriais;

- susipažintų su šokio meno istorija ir dabarties šokio stilistine įvairove, išvelgtų jos santykį su praeities šokio menu ir šiuolaikinių technologijų bei masinės informacijos priemonių poveikį;

- suvoktų meno, kultūros ir kitų gyvenimo veiklos sričių tarpusavio sąsajas, meninės patirties reikšmę visapusiškai asmenybės saviugdai.

7.2.3. Dalyko struktūra. Siekiant sudaryti sąlygas pagal šokio bendrąją programą mokytis mokiniams, turintiems ir neturintiems šokio patirties bei atsižvelgiant į mokinių poreikius gilintis į šokio dalyką, šokio dalyko siūloma mokytis **bendruoju** ir **išplėstiniu** kursais. Jie skiriasi savo paskirtimi ir sudėtingumu.

7.2.3.1. Bendrasis kursas padeda mokiniams įgyti pamatinį supratimą apie šokio meną, jei mokiniai 1-10 klasėse nėra turėję šokio patirties arba ji buvo fragmentiška (pavyzdžiui, tik pradinėse klasėse) ir šokio dalyką pasirinko tik 11-12 klasėse. Atsižvelgiant į vienuoliktųjų ir dvyliktųjų, pradedančių pažinti šokį, psichinę brandą, lyginant su pradedančiaisiais pirmokais ar penktokais, šokio ugdymo turinys yra sudėtingesnis analizuojamų klausimų ir temų požiūriu, atveriantis galimybes giliau nagrinėti menines problemas. Tačiau kūno kinestetinės (judėjimo) galios, susietos su kultūriškai susiformavusių šokio žanrų judesių atlikimu, gali būti tokio pat lygmens kaip ir jaunesnių mokinių. Todėl organizuojant šokio ugdymą, skirtą fiziškai susiformavusiems, net kai kuriais atvejais įgijusiems ydingą kūno laikyseną ar judėjimo įprotį, vidurinės mokyklos pakopos mokiniams, rekomenduojama nesiekti šokio žingsnių atlikimo technikos gludinimo (tobulinimo), bet didesnę dėmesį skirti bendram kūno judėjimo galių plėtojimui, pasitelkiant įvairių šokio žanrų judesius, žingsnius ar jų derinius.

7.2.3.2. Išplėstinis kursas yra skirtas mokiniams, turintiems įvairios šokio patirties ir galimai siejantiems savo profesinę karjerą su menais, humanitariniais ar socialiniais mokslais, ir suteikia jiems galimybę gilintis į atskiras šokio dalyko veiklos sritis.

7.2.3.3. Tiek bendrojo, tiek išplėstinio kurso šokio dalyko programą sudaro šios **veiklos sritys**:

- *šokio raiška* (akcentuoja aktyvią mokinių šokio veiklą, kurią sudaro įvairių žanrų ar stilių šokių mokymasis ir atlikimas bei šokio kūryba, apimanti žinomų šokių žingsnių savitą jungimą arba natūralių, kasdienių judesių naudojimą, nereikalaujantį išankstinių kultūrinių šokio žanrų žinių);

- *šokio stebėjimas, interpretavimas ir vertinimas* (suteikia mokiniams galimybę stebėti įvairius šokio reiškinius (šokio kompozicijas, spektaklius, šokio šventes, koncertus, festivalius ar kt.) ir nagrinėti juos asmeninės patirties bei estetinių išgyvenimų požiūriu, vertinti meninius sprendimus, remiantis bendrosiomis kultūros žiniomis, studijuoti šokio istorinę raidą bei šių dienų šokio aktualijas);

- *šokio pažinimas socialiniame kultūriniame gyvenime* (skatina tyrinėti šokio pasireiškimą kasdieniame gyvenime, santykį su tikrove, praeitimi ir dabartimi, asmeniu ir visuomene, siejant su mokinių socialine ir kultūrine aplinka (šeima, klase, mokykla, gyvenamosios vietos bendruomene ar bendrų interesų grupe), kasdiene šokio nauda ir įgyjama šokio patirtimi).

Visų šių sričių veiklos mokant pagal bendrojo kurso programą yra integralios, jų proporcijos ugdymo procese turėtų būti derinamos atsižvelgiant į mokinių poreikius ir galimybes, siekiant suteikti jiems galimybę pasiekti geriausių mokymosi rezultatų. Mokant pagal išplėstinio kurso programą galima plačiau, giliau ir kryptingiau plėtoti mokinių žinias ir gebėjimus iš kurios nors vienos veiklos srities.

7.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

7.3.1. Integravimo galimybės. Šokio dalyko veiklos sritys ir pasiekimai gali būti glaudžiai integruojami su kitų ugdymo sričių ar mokomųjų dalykų veikla ir pasiekimais. Integracija galima, pavyzdžiui:

- *su doriniu ugdymu* sprendžiant bendravimo ir tolerancijos problemas drauge su kitais šokant ir kuriant bei susipažįstant kitų tautų šokiais, gilinantį elgesio kultūros, pagalbos, savigarbos, pagarbos, atsakomybės nuostatų raišką kasdieniame gyvenime;

- *su kitais meno dalykais* (daile, muzika, teatru ir kt.) nagrinėjant bendras meno kultūros, istorijos, teorijos, estetikos ir kritikos problemas, meninės kūrybos bruožus ir meno kūrinio suvokimo, interpretavimo bei vertinimo principus, vykdant meno projektus;
- *su gimtąja ir užsienio kalbomis* išreiškiant šokio veiklos įspūdžius ir potyrius žodžiu ar raštu, mokantis tinkamai suformuluoti mintis, taisyklingai vartoti šokio sąvokas, ieškant kūrybinių idėjų literatūros tekstuose arba papildant žodinę raišką judesiu;
- *su socialiniu ugdymu* susipažįstant su įvairių istorinių laikotarpių, kultūrinių epochų, geografinių vietovių šokio paveldu, tradicijomis ir naujovėmis, tyrinėjant meno kūrinių politinį, socialinį, kultūrinį kontekstą, meno visuomeninį vaidmenį įvairiose istorinėse epochose;
- *su gamtos ir tiksliaisiais mokslais* atrandant kūrybinių, judesio idėjų gamtiniame pasaulyje ir jo reiškiniuose, per šokį ir judėjimą gilinantį į žmogaus organizmo funkcijas, nagrinėjant sveikos gyvensenos, tvaraus vystymosi problemas;
- *su kūno kultūra* pažįstant savo judėjimo galimybes, puoselėjant kūno ir dvasios darną per įvairių fizinių gebėjimų (koordinacijos, vikrumo ir kt.) bei savybių (jėgos, greičio, ištvermės, plastiškumo ir kt.) ugdymą;
- *su informacinio raštingumo ugdymu* naudojant skaitmenines ir kitas informacines komunikacines technologijas šokiui stebėti, kurti, fiksuoti ir demonstruoti, ieškoti informacijos apie šokį, ją rengti ir pristatyti.

7.3.2. Ugdymo gairės. Organizuojant šokio ugdymą vidurinio ugdymo pakopoje rekomenduojama atsižvelgti į bendruosius ugdymo turinio prioritetus:

- dalyko kompetencijų reikšmės tenkinant kasdienio gyvenimo poreikius išryškinimą;
- ypatingą dėmesį ugdymo proceso planavimui, diferencijavimui ir individualizavimui;
- mokinių pasirinkimo galimybių ir mokymosi motyvacijos didinimą;
- informacinių komunikacinių technologijų panaudojimo ugdymo procese galimybių išryškinimą;
- mokyti padedančio vertinimo reikšmės didinimą;

Siekiant programoje numatytų uždavinių, svarbus tampa šokio ir bendrųjų kompetencijų ryšys bei jų integravimas su kasdieniu gyvenimu nuostata. Atkreiptinas dėmesys į šiuos aspektus:

- *kinestetinio ugdymosi ir asmenybės savivokos integralumas.* Šokdamas mokinys tyrinėja ir pažįsta savo, o dalyvaudamas bendroje šokio veikloje, ir kitų judėjimo stilių bei galimybes, tuo pačiu mokosi toleruoti fizinius skirtumus ir ypatumus. Apmąstydamas emocinės, dvasinės patirties įtaką judėjimo pobūdžiui vertina jo tobulinimo galimybes ir būdus, siekiant adekvataus savęs vertinimo.

- *šokio veiklos sričių (raiškos ir interpretavimo bei vertinimo) integralumas.* Šokdamas, kurdamas, stebėdamas, interpretuodamas ir vertindamas įvairaus pobūdžio šokio raišką, diskutuodamas bei dalydamasis išgyvenimais mokinys pažįsta bei apmąsto savo ir kitų dvasinę patirtį, tuo pačiu formuojasi savo požiūrį ir nuostatas.

- *šokio ir socialinio bei kultūrinio gyvenimo ryšys.* Šokis yra tam tikra kalba, kurią reikia mokytis suprasti ir naudotis socialinėms bei kultūrinėms reikmėms tenkinti. Aktyvus šokio renginių lankymas, dalyvavimas įvairioje šokio veikloje, integruotuose meno projektuose mokykloje ir už jos ribų, didina mokinių galimybes tenkinti savo bendravimo, bendradarbiavimo, socializacijos, savęs įtvirtinimo poreikius, tuo pačiu praturtina bendruomenės (klasės, mokyklos, miesto, šalies) kultūrinį gyvenimą, skatina mokinių toleranciją ir pilietiškumą.

Siekiant įgyvendinti minėtus aspektus, sudaryti sąlygas diferencijavimui ir individualizavimui bei efektyvinti ugdymo proceso organizavimą gali būti veiksminga mokymosi bendradarbiaujant strategija, kurios pagrindinis tikslas – pasiekti, kad mokiniai, keisdami patirtimi, geriau išmokyti. Ypač tai gali pasitarnauti įgyvendinant išplėstinį kursą pasirinkusių mokinių, kurių dažnai nesusirenka reikiamo skaičiaus atskirai grupei suformuoti, poreikius. Mokiniai, turintys didesnės, tačiau nevienodos šokio žanrų požiūriu patirties, kuri būna įgyta įvairaus pobūdžio šokio būreliuose, kolektyvuose ar studijose, gali plėtoti savo bendruosius ir gilinti šokio gebėjimus. Jie, turėdami galimybę pasidalyti turimomis šokio žiniomis su kitais, tuo pačiu

įgyja galimybę pasitikrinti savąją šokio kompetenciją. Kita vertus, jie taip pat susipažįsta su kito mokinio pateikiamomis kitokio šokio žanro žiniomis.

Planuojant šokio ugdymą vidurinio ugdymo pakopoje yra svarbu numatyti kiekvieno šokio dalyką pasirinkusio mokinio ugdymo planą, pageidautina dvejiems metams, aptariant su visais mokiniais, kokių bendrų šokio aspektų jie norėtų siekti: ar išmokyti konkrečių šokio žingsnių ar šokių, rengiantis šimtadieniui, išleistuvėms ar kitokiam proginiam mokyklos renginiui, ar išbandyti įvairius šokio kūrybos būdus ir principus, kuriant savo šokio kompoziciją, kurią taip pat galima pristatyti mokyklos bendruomenei, ar daugiau stebėti šokio vaizdo medžiagą, ją nagrinėti, vertinti siejant su „gyvai“ matytais šokio spektakliais, organizuojant diskusijų klubus ir pan. Rekomenduojama visus šiuos aspektus stengtis apimti įvairiomis proporcijomis pagal mokinių pageidavimus.

Organizuojant vidurinio ugdymo pakopos šokio pamokas siūloma taikyti grupines užduotis, kurių pagalba sukurama aplinka, skatinanti savarankišką ir aktyvią mokinių veiklą, tiek kuriant ir atliekant šokį, tiek analizuojant ir vertinant šokio reiškinius bei apmąstant patirtį. Tinka projektinis, tiriamasis darbas, skatinantis jaunimą pritaikyti šokio ir bendruosius gebėjimus kasdieniame gyvenime, siūlant mokiniams ieškoti kultūrinių (pvz., žymių menininkų kūrybos, etninio šokio paveldo išsaugojimo) ar socialinių (pvz., senelių namų gyventojų, vaikų namų auklėtinių, ligoninių pacientų kultūrinio užimtumo) klausimų galimų sprendimo kelių.

Vertinant šokio pasiekimus vidurinio ugdymo pakopoje akcentuojamas šiuolaikinis požiūris į vertinimą, kaip mokymąsi skatinantį veiksni. Todėl pateikiant mokymosi užduotis ypač yra svarbu apibrėžti vertinimo kriterijus, kad mokiniai, jais remdamiesi, galėtų vertinti save ir draugus. Rekomenduojama taikyti formuojamąjį vertinimą, kuris padeda išsaugoti mokymosi motyvą, ugdyti teigiamą požiūrį į šokį, pasiekti, kad kiekvienas mokinsys atskleistų visas savo išgales. Informacija apie tai, kaip mokiniams sekasi, gali būti renkama stebėjimo būdu, fiksuojant diagnostinio vertinimo užduočių atlikimą, naudojantis aplanku, į kurį sudedami kūrybos ir mokymosi procesą atspindintys darbai. Vertinimo informacija atspindi ne tik tai, ko mokinsys išmoko, bet ir ko jis buvo mokomas. Mokytojas, apibendrinęs vertinimo informaciją, priima sprendimą apie mokinio pasiekimus pagal aiškius kriterijus. Įvertinant pabrėžiama, kokią individualią pažangą mokinsys padarė. Iš įvertinimo turi būti aišku, kuria linkme mokiniui reikia veikti, kad rezultatai būtų dar geresni.

7.3.3. Mokymosi aplinka. Šokio pamokoms būtina judėjimui pritaikyta aplinka (šokio klasė ar salė). Pageidautina, kad būtų įrengta speciali patalpa medinėmis grindimis arba išklota linoleumu, ar specialia šokio danga (netinka kilimu ar plytelėmis). Per šokio pamokas būtina turėti garso grotuvą, pageidautina – vaizdo demonstravimo aparatūrą, filmavimo kamerą, garso ir vaizdo įrašų rinkinius. Siekiant tikslingai naudoti IKT, jos turi būti pakankamai lengvai mokytojams ir mokiniams pasiekiamos.

Sudarant sąlygas mokiniams suvokti kasdienio meninio proceso, kaip galimos profesijos, ypatumus rekomenduojama organizuoti mokymąsi bendraujant su profesionaliais menininkais. Meninio kūrybinio proceso stebėjimas repeticijose, spektakliuose, koncertuose, susitikimai su choreografais, šokėjais, šokio kritikais ar mokslininkais didina mokinių domėjimąsi šokiu, teikia galimybę įgyti naujos patirties. Ypač skatintini bendri kūrybiniai projektai su menininkais, kai mokiniai įgyja galimybę kartu su profesionalais kurti ar šokti.

7.4. Mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas.

7.4.1. Bendrasis kursas

7.4.1.1. Mokinių pasiekimai. Bendrasis kursas.

Nuostatos: - domėtis šokiu, - priimti savo ir kito kūno sudėjimą bei judėjimo stilių, - įžvelgti ir kelti kūrybines idėjas, - bendradarbiauti, įnešant savo indėlį ir priimant kito nuomonę, - priimti šokio įvairovę, - įžvelgti kasdienę šokio naudą ir reikšmę šiuolaikinėje kultūroje.	
1. Šokio raiška	
Esminis gebėjimas: Išreikšti savo mintis, jausmus, kūrybines idėjas šokiu.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Šokti pavieniui, poroje ir grupėje įvairius judesius, šokio žingsnius, jų derinius ir/ar šokius.	1.1.1. Pasitelkti kūno kinestetines galias siekiant koordinuotai judėti, išlaikyti taisyklingą laikyseną. 1.1.2. Derinti kvėpavimą su atliekamais judesiais. 1.1.3. Įvardyti atliekamus šokio žingsnius ir/ar šokius.
1.2. Pasirinkti šokio kūrybinę idėją ir ją pristatyti naudojant pasirinktą būdą (žodžiu, raštu, piešiniais ar schemomis).	1.2.1. Įvardyti idėjos pasirinkimo motyvus (turima šokio patirtis, tam tikri šokio interesai, draugų paskata ar kt.). 1.2.2. Nusakyti kūrybinių idėjų paieškos galimą aplinką (įvairūs šokio žanrai, kultūros tradicijos, socialinės problemos, asmeniniai išgyvenimai ar kt.).
1.3. Improvizuoti pavieniui ir grupėje, naudojant natūralius (nesusietus su konkrečiu šokio žanru) judesius.	1.3.1. Skirti ir įvardyti šokio elementus (judesį, erdvę, ritmą, tempą, dinamiką, judesio jėgą) bei juos išreikšti. 1.3.2. Įvardyti pagrindinius kūrybos procesus (judesių paieška, tyrinėjimas, jungimas, derinimas ir t.t.).
1.4. Komponuoti judesių sekas pavieniui, poroje ir grupėje, naudojant natūralius judesius ir/ar įvairių šokio žanrų žingsnius bei jų derinius.	1.3.3. Paašškinti, kaip šokio elementų, žingsnių ar jų derinių naudojimas padeda perteikti mintis, jausmus, kūrybines idėjas.
Esminis gebėjimas: Pristatyti šokio veiklos rezultatus.	
1.5. Šokio projekte vykdyti pasirinktą ar numatytą funkciją (kurti, šokti, repetuoti, parinkti muziką, kostiumus, sukurti reklamą ar kt.).	1.5.1. Įvardyti šokio projekto dalyvių funkcijas, nurodyti jų ypatumus bei sąsajas, siekiant bendro tikslo. 1.5.2. Įvardyti šokio projekto sudedamąsias dalis ir organizavimo etapus. 1.5.3. Aptarti projekto vykdymo planą ir parengti jį, naudojant IKT.
1.6. Parengti išorines sąlygas (pasirodymo vietą ir laiką, informacinius pranešimus ar kt.), kurių reikia, siekiant pristatyti šokio projektą bendruomenei.	1.6.1. Įvardyti išorines sąlygas (dalyvių paieška, repeticijų ir pasirodymo vieta bei laikas, reklama, žiūrovų paieška ir kt.) ir jų sąsajas, siekiant sėkmingai pristatyti šokio projektą publikai. 1.6.2. Aptarti šokio projekto pristatymo virtualioje erdvėje galimybes ir ypatumus.
2. Šokio stebėjimas, interpretavimas ir vertinimas	
Esminis gebėjimas: Suvokti ir vertinti šokį.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Išsakyti savo nuomonę apie stebėtą šokio kūrinį ir pagrįsti ją, nurodant ryšį tarp kilusio įspūdžio ir šokyje panaudotų priemonių.	2.1.1. Įvardyti šokio priemones (šokio elementų raiška, kompozicijos struktūra, atlikėjų technika ir pan.), kurių naudojimas sukuria šokio nuotaiką, perteikia prasmes, sukelia įspūdžius ir išgyvenimus.

	2.1.2. Įvardyti papildomas priemonės (kostiumai, scenografija, apšvietimas, garsinis akompanimentas ir kt.), kurios padeda perteikti šokio kūrinio idėją.
2.2. Nagrinėti ir palyginti stebėtus šokio kūrinius, priklausančius skirtingam žanrui istoriniam laikotarpiui, geografinei vietai.	2.2.1. Išvelgti ir įvardyti stebėto šokio kūrinio esminę idėją. 2.2.2. Atpažinti ir įvardyti šokio elementų (erdvės, ritmo, tempo, dinamikos, judesio jėgos) raišką stebėtame šokyje. 2.2.3. Atpažinti ir įvardyti stebėto šokio kūrinio žanrą, stilių, istorinį laikotarpį, geografinę vietovę. 2.2.4. Įvardyti šokio estetiškes savybes (originalumas, išraiškingumas, atlikėjo meistriškumas ir kt.). 2.2.5. Įvardyti šokio atlikimo (atlikėjų sudėtis, atlikimo maniera, technika ir kt.) ir kūrybos (idėjos originalumas, panaudotos priemonės, principai, procesai) esminius bruožus. 2.2.6. Nurodyti šokio ir kitų meno šakų naudojamų išraiškos priemonių panašumus ir skirtumus.
3. Šokio pažinimas socialiniame kultūriniame gyvenime	
Esminis gebėjimas: Orientuotis šiandienos šokio aplinkoje.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Naudojant įvairius šaltinius rasti informacijos apie pasirinktą Lietuvos šokio kūrėją, atlikėją, instituciją ar renginį ir ją pristatyti (raštu ar žodžiu).	3.1.1. Įvardyti šaltinius (internetas, spauda, televizija, radijas), kuriuose galima rasti informacijos apie įvairių šokio žanrų Lietuvos ir užsienio kūrėjus, atlikėjus, institucijas, renginius, šokio tradicijas ar istorijos faktus. 3.1.2. Įvardyti po vieną žymiausią Lietuvos šokio kūrėją ir/ar atlikėją, kolektyvą ar renginį (festivalį, šventę, konkursą) iš dviejų skirtingų šokio žanrų.
3.2. Išsakyti nuomonę apie šiandienos šokio aktualijas.	3.2.1. Nusakyti savo šokio patirtį ir interesus. 3.2.2. Įvardyti mėgstamo šokio žanro ar stiliaus ypatumus, istorinius kultūrinius aspektus (kada ir kur atsirado, kam buvo skirta ir pan.).

7.4.1.2. Turinio apimtis. Bendrasis kursas. Pateikiama bendrojo kurso apimtis parodo orientacines šokio veiklos sričių gaires, kuriomis remiantis mokiniai kartu su mokytojais gali pasirinkti jų poreikius ir polinkius atitinkančius turinio aspektus, padedančius siekti mokinių pasiekimuose numatytų žinių, supratimo, gebėjimų ir nuostatų.

Šokio raiška:

- kinestetinių kūno galių (koordinacijos, stiprumo, vikrumo, lankstumo, pusiausvyros, taisyklingo kvėpavimo ir laikysenos ar kt.) plėtojimas, naudojant laisvą natūralų judėjimą arba įvairių šokio žanrų (liaudies, istorinio, klasikinio, šiuolaikinio, pramoginio ar kt.) judesius;
- pasirenkamų įvairių šokio žanrų ir stilių žingsnių ir/ar jų derinių mokymasis ir atlikimas;
- improvizavimas ir komponavimas pavieniui, poroje ar grupėje pasirenkant kurį nors vieną arba kelis aspektus, pavyzdžiui:
 - naudojant pasirinkto šokio žanro ar stiliaus raiškos priemones arba natūralius, t. y. nesusietus su šokio žanru, judesius;
 - naudojant muziką, aplinkos garsus, balsą arba nenaudojant muzikos;

pasirenkant galimą temą iš kasdienio gyvenimo įvaizdžių, asmeninės patirties, kultūrinių tradicijų ar gamtos reiškinių;

tyrinėjant erdvę (pvz., naudojant įvairius erdvės lygmenis (aukštai, žemai), parenkant įvairias kūno padėtis, judėjimo kryptis, šokio figūras (ratas, eilės, voros), šokėjų išsidėstymą ar kt.);

tyrinėjant laiko elementą (pvz., prisitaikant prie šokio ar muzikos ritmo ir tempo, kuriant savo judesio ritmus, judesius ar jų derinius atliekant skirtingais tempais, pajaučiant frazės pradžią ir pabaigą ar kt.);

tyrinėjant energijos aspektą (pvz., kreipiant dėmesį į judesių pobūdį, formą, charakterį, įtampą ar dinamiką).

Šokio stebėjimas, interpretavimas ir vertinimas:

- pagal pasirinkimą stebėto šokio kūrinio nagrinėjimas tam tikru požiūriu (pvz., žanro, kilmės, tematikos, šokio elementų, tradicijų, vertybių ar kt.);

- Lietuvos ir pasaulio XX - XXI a. šokio įvairovės nagrinėjimas pasirenkant pavyzdžius iš įvairių šokio žanrų, pavyzdžiui: lietuvių ir kitų pasaulio tautų etnochoreografija; lietuvių liaudies sceninis šokis ir jo žymiausi kūrėjai; dainų šventės, jų tradicijos ir ateitis; Lietuvos baleto ištakos, dabartis, žymiausios asmenybės bei užsienio šalių žymiausi baleto kūrėjai; šiuolaikinis šokis Lietuvoje ir pasaulyje; žymiausi Lietuvos ir užsienio šalių pramoginių šokių atstovai ir sportinių šokių kolektyvai; aktualūs jaunimo šokio stiliai (gatvės šokis, breikas, hiphopas ar kt.); kiti mokinių, mokyklos, vietos bendruomenės aplinkoje sutinkami šokio žanrai ir stiliai.

Šokio pažinimas socialiniame kultūriniame gyvenime. Informacijos apie Lietuvos šokio kūrėjus, atlikėjus, institucijas, renginius paieška įvairiuose šaltiniuose (internetas, televizija, radijas, spauda ir kt.). Diskusijos remiantis asmenine patirtimi, įgytomis žiniomis ir surinkta informacija apie šiandienos Lietuvos šokio aktualijas.

7.4.1.3. Vertinimas. Bendrasis kursas. Žemiau pateikiami apibendrinti trijų lygių kiekvienos veiklos srities mokinių pasiekimų aprašai. Jais nusakomos mokinių įgytos nuostatos, gebėjimai, žinios ir supratimas. Nurodomi pasiekimų lygių požymiai padės mokytojams įvertinti mokinių pasiekimus ir numatyti mokymosi organizavimo kryptis.

Lygis Pasiekimų sritis	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Šokio raiška	Šokant fragmentiškai atsižvelgia į šokio žanro ar stiliaus ypatumus, nesiekia estetiškos kokybės.	Šokant atsižvelgia į žanro, stiliaus ypatumus, siekia estetiškos kokybės.	Šokant atsižvelgia į žanro, stiliaus ypatumus, juos perteikia, pasiekia estetiškos kokybės. Paiso šokio etiketo taisyklių.
	Padedamas mokytojo pasirenka šokio kūrybinę idėją, ją pristato žodžiu, negali įvardyti idėjos pasirinkimo motyvų. Padedamas mokytojo arba grupėje sujungia keletą judesių į struktūrinį derinį, fragmentiškai atsižvelgdamas į šokio kūrybinę idėją ar žanrą.	Pasirenka kūrybinę idėją, motyvuoja jos pasirinkimą ir pristato žodžiu ir kitu pasirinktu būdu. Savarankiškai arba grupėje sukuria šokio struktūrą atsižvelgdamas į šokio kūrybinę idėją ir žanrą.	Pasirenka kūrybinę idėją, motyvuoja jos pasirinkimą ir pristato žodžiu ir kitu pasirinktu būdu. Savarankiškai ir grupėje sukuria vientisą šokio struktūrą atsižvelgdamas į šokio kūrybinę idėją ir žanrą.
	Su grupe dalyvauja organizuojant šokio projektą, įgyvendina	Su grupe organizuoja šokio projektą, planuoja ir įgyvendina 2-3	Vienas ar su grupe organizuoja šokio projektą, planuoja ir

	vieną veiklos etapą.	veiklos etapus.	įgyvendina įvairius veiklos etapus.
Šokio stebėjimas, interpretavimas ir vertinimas	Išsako savo nuomonę apie stebėtą šokį, tačiau negali pagrįsti jos.	Išsako savo nuomonę apie stebėtą šokį ir ją pagrindžia.	Išsako savo nuomonę apie stebėtą šokį, ją pagrindžia ir susieja su patirtais įspūdžiais.
	Turi paskirų žinių apie šokio įvairovę. Padedamas mokytojo atpažįsta ir įvardija 1-2 skirtingo žanro, stiliaus ar laikmečio šokio pavyzdžius. Lygindamas negali nustatyti skirtumų.	Turi labiau susietų žinių apie šokio įvairovę, atskirus žanrus ir stilius. Iš pavyzdžių atpažįsta ir palygina 2-3 šokius pagal būdingus tam tikro laikmečio, krašto, žanro, stiliaus šokio bruožus. Lygindamas nustato skirtumus.	Turi susijusių ir tvirtų žinių apie šokio įvairovę, atskirus žanrus ir stilius bei jų ypatumus. Iš pavyzdžių atpažįsta 4-5 įvairių žanrų, stilių šokius, nurodo būdingus jų bruožus, susieja su istoriniu laikotarpiu, geografine vietoje. Lygindamas nustato skirtumus ir panašumus.
	Nagrinėdamas šokį vartoja savus žodžius.	Nagrinėdamas šokį fragmentiškai vartoja šokio sąvokas, terminus.	Visada tinkamai vartoja šokio sąvokas, terminus, vertinimo kriterijus.
Šokio pažinimas socialiniame kultūriniame gyvenime	Padedamas mokytojo įvardija 1-2 šaltinius, kuriuose galima rasti informacijos apie šokio aktualijas.	Įvardija 2-3 šaltinius, kuriuose galima rasti informacijos apie šokio aktualijas.	Įvardija daugiau nei 3 šaltinius, kuriuose galima rasti informacijos apie šokio aktualijas.
	Randa informacijos apie vieną pasirinktą kūrėją arba atlikėją, arba renginį ir padedamas mokytojo ją apdoroja (išskiria esminius faktus, atmeta nereikšmingus) ir ją pristato žodžiu.	Randa informacijos apie pasirinktą kūrėją arba atlikėją ir instituciją arba renginį, ją apdoroja (išskiria esminius faktus, atmeta nereikšmingus), pristato ją žodžiu ir raštu.	Randa informacijos apie pasirinktą kūrėją arba atlikėją ir instituciją bei renginį, ją apdoroja (išskiria esminius faktus, atmeta nereikšmingus, lygina, apibendrina), pristato žodžiu ir naudodamas IKT.

7.4.2. Išplėstinis kursas

7.4.2.1. Mokinių pasiekimai. Išplėstinis kursas.

Nuostatos:

- gilinti savo supratimą apie šokį,
- priimti savo ir kito kūno sudėjimą ir judėjimo stilių,
- kelti ir įgyvendinti kūrybines idėjas.
- bendradarbiauti, įnešant savo indėlį ir priimant kito nuomonę,
- skleisti savo patirtį, skatinant kitus domėtis šokiu.

1. Šokio raiška	
Esminis gebėjimas: Išreikšti savo mintis, jausmus, kūrybines idėjas šokiu.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Šokti pavieniui, poroje ir grupėje įvairius šokius perteikiant šokio žanro, stiliaus ypatumus, interpretuojant kūrinio idėją, perteikiant estetiškes savybes.	1.1.1. Pasinaudoti taisyklingos laikysenos ir kvėpavimo, koordinuoto judėjimo įgūdžiais, šokio technikomis. 1.1.2. Įvardyti atliekamus šokius, nurodant juose naudojamų žingsnių ar judesių pavadinimus, šokio žanrą, istorinį laikotarpį, geografinę vietovę ir su tuo susijusius šokio bruožus.
1.2. Kelti ir/ar pasirinkti kūrybinę šokio idėją ir pristatyti ją pasirinktu būdu (žodžiu, raštu, piešiniais, schemomis ar naudojant IKT).	1.2.1. Įvardyti idėjos iškėlimo ir/ar pasirinkimo motyvus (asmeniniai išgyvenimai, turima šokio patirtis, tam tikri šokio interesai, iškilių kūrėjų pavyzdžiai ar kt.). 1.2.2. Nusakyti kūrybinių idėjų paieškos galimą aplinką (profesionalių menininkų kūryba, įvairūs šokio žanrai, kultūros tradicijos, socialinės problemos, asmeniniai išgyvenimai ar kt.). 1.2.3. Nusakyti iškeltos ir/ar pasirinktos idėjos įgyvendinimo etapus, pasirenkamas priemones (šokio žanrą, atlikėjų skaičių, muzikinį akompanimentą ir pan.).
1.3. Improvizuoti pavieniui ir grupėje, naudojant pasirinkto žanro ar stiliaus raiškos priemones arba tyrinėjant šokio elementus (erdvę, ritmą, tempą, dinamiką, judesio jėgą).	1.3.1. Įvardyti esminius šokio dramaturgijos (įžanga, vystymas, kulminacija, epilogas) ir kūrybos principus (tema ir variacija, rondo, kanonas ar kt.). 1.3.2. Įvardyti porinio šokio bruožus (susikabinimai, pakėlimus, šokėjų tarpusavio padėtis ar kt.) ir nurodyti jų skirtumus įvairiuose šokio žanruose.
1.4. Komponuoti duetą ir/ar šokių grupę, naudojant pasirinkto žanro ar stiliaus raiškos priemones arba kūrybingai naudojant šokio elementus (erdvę, ritmą, tempą, dinamiką, judesio jėgą).	1.3.3. Įvardyti grupės šokio bruožus (šokėjų išsidėstymas, šokio figūrų ir erdvinių brėžinių kaita ir kt.). 1.3.4. Įvardyti pasirinkto kūrybai šokio žanro ar stiliaus ypatumus.
Esminis gebėjimas: Pristatyti šokio veiklos rezultatus.	
1.5. Vienam ar su grupe inicijuoti ir organizuoti klasės ar mokyklos šokio projektą (planuoti, įgyvendinti įvairius veiklos etapus, vertinti rezultatus ir procesą, numatyti tobulinimo galimybes).	1.5.1. Nurodyti šaltinius, kuriuose galima rasti informacijos apie vietinius ir tarptautinius šokio projektus. 1.5.2. Išskirti esminius projektų rengimo etapus ir jų bruožus. 1.5.3. Pasinaudoti IKT rengiant šokio projektą, jo planą ar įgyvendinant atskirus veiklos etapus.
1.6. Su grupe organizuoti šokio projekto viešą pristatymą socialinėje erdvėje (pvz. mokykloje, vaikų globos namuose ar kt.).	1.6.1. Įvardyti meno vadybos pagrindines veiklas (žiūrovų paieška, reklamos ir produkcijos kaštų apskaičiavimas, finansinės paramos paieška ir kt.) ir jų vykdymo ypatumus. 1.6.2. Nusakyti meno vadybininkui reikalingas savybes (iniciatyvumas, komunikabilumas, organizuotumas ir kt.) ir kompetencijas (pagrindinių meno procesų išmanymas, elementarių verslo principų žinojimas ar kt.).
2. Šokio stebėjimas, interpretavimas ir vertinimas	
Esminis gebėjimas: Suvokti ir vertinti šoki.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas

2.1. Išsakyti savo nuomonę apie stebėtą šokio kūrinį, pagrįsti ją ir palyginti su kitų (pvz., klasės draugų, mokytojo, tėvų ar šokio kritiko) vertinimais.	2.1.1. Įvairiuose šaltiniuose (spaudoje, interneto tinklapiuose) rasti šokio kritikos straipsnių, išskirti juose esminius šokio vertinimo komponentus ir kriterijus. 2.1.2. Įvardyti nuomonių skirtumui ar panašumui įtaką darančius veiksniai (šokio patirtis, socialinė kultūrinė aplinka ar kt.).
2.2. Nagrinėti ir palyginti stebėtus šokio kūrinius, priklausančius tam pačiam ir skirtingam žanrui, istoriniam laikotarpiui, geografini vietai, nurodant naudojamų išraiškos priemonių panašumus ir skirtumus.	2.2.1. Išvelgti ir įvardyti stebėtų šokio kūrinių esminę idėją, autoriaus ir atlikėjų intencijas. 2.2.2. Atpažinti šokio elementų (erdvės, ritmo, tempo, dinamikos, judesio jėgos) raišką stebėtuose šokiuose ir įvardyti jos skirtumus bei panašumus. 2.2.3. Įvardyti stebėtų šokio kūrinių žanrą, stilių, istorinį laikotarpį, geografinę vietovę ir nurodyti skiriamuosius bruožus. 2.2.4. Įvardyti šokio kūrinio estetiškes savybes (originalumas, išraiškingumas, atlikėjo meistriškumas ir kt.) ir jų poveikį žiūrovui. 2.2.5. Įvardyti šokio atlikimo (atlikėjų sudėtis, atlikimo maniera, technika ir kt.) ir kūrybos (idėjos originalumas, panaudotos priemonės, principai, procesai) esminius bruožus. 2.2.6. Nurodyti ryšius tarp šokio ir kitų meno šakų naudojamų išraiškos priemonių.
3. Šokio pažinimas socialiniame kultūriniame gyvenime	
Esminis gebėjimas: Orientuotis šiandienos šokio aplinkoje.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Nagrinėti šiandienos Lietuvos ir pasirinktos užsienio šalies šokio renginius, nustatant jų pobūdį (edukacinis, meninis, akademinis, pramoginis ar kt.) ir socialinį kultūrinį kontekstą.	3.1.1. Įvardyti šaltinius (internetas, spauda, televizija, radijas), kuriuose galima rasti informacijos apie įvairių šokio žanrų Lietuvos ir užsienio kūrėjus, atlikėjus, institucijas, renginius, šokio tradicijas ar istorijos faktus. 3.1.2. Įvardyti po vieną žymiausią Lietuvos ir pasirinktos užsienio šalies šokio kūrėją ir/ar atlikėją, kolektyvą ar renginį (festivalį, šventę, konkursą) iš pasirinktų kelių skirtingų šokio žanrų. 3.1.3. Įvardyti pagrindinius šiuolaikinės meninės kultūros bruožus ir tendencijas (vyraujančius šokio žanrus, stilius, madas, žymiausius kūrėjus, atlikėjus ar kt.).
3.2. Parengti Lietuvos ir pasirinktos užsienio šalies šokio aktualijų analizę, naudojant įvairius šaltinius. Diskutuoti su kitais, pristatant analizės rezultatus, juos pagrįsti ir susieti su asmenine nuomone.	

7.4.2.2. Turinio apimtis. Išplėstinis kursas. Pateikiama išplėstinio kurso apimtis parodo orientacines šokio veiklos sričių gaires, kuriomis remiantis mokiniai kartu su mokytojais gali pasirinkti jų poreikius ir polinkius atitinkančius turinio aspektus, padedančius siekti mokinių pasiekimuose numatytų žinių, supratimo, gebėjimų ir nuostatų.

Šokio raiška:

- kinestetinių galių ir šokio gebėjimų plėtojimas naudojant pasirinktą vieną ar kelis šokio žanrus, stilius ar šokio technikas;
- pasirenkamų įvairių šokio žanrų ir stilių žingsnių, jų derinių ir šokių mokymasis ir atlikimas;
- improvizavimas ir komponavimas pavieniui, poroje ar grupėje pasirenkant kelis aspektus, pavyzdžiui: naudojant pasirinkto šokio žanro ar stiliaus raiškos priemones, tyrinėjant šokio elementus (erdvę, ritmą, tempą, judesio jėgą, dinamiką) ar kt.;

- šiuolaikinių technologijų (vaizdo kameros, kompiuterio ar kt.) panaudojimas kūrybinėje šokio veikloje.

Šokio stebėjimas, interpretavimas ir vertinimas:

- pagal pasirinkimą stebėtų keleto šokio kūrinių estetinių savybių ir jų sąsajų su istorine kultūrine šokio raida nagrinėjimas žanro, kilmės, tematikos, šokio elementų, tradicijų, vertybių ar kt. požiūriu;

- Lietuvos ir pasaulio XX - XXI a. šokio įvairovės nagrinėjimas pasirenkant vieną ar kelias menines problemas, pavyzdžiui: lietuvių apeiginė etnochoreografija ir jos ateitis, šokio etniškumas ir jo raiška autorinėje kūryboje, šiandieninė šokio kritika, šokio ir kitų menų sintezės formos (performansas, fizinis teatras, šokis gamtoje, šokis kine, videošokis ar kt.), visuotiniai kultūros ženklai (pvz. religiniai, mitologiniai, etnokultūriniai motyvai ir simboliai) šokio kūriniuose, šokio terapija, tradiciniai ir netradiciniai meno šakų tarpusavio ryšiai bei sąsajos su įvairiomis gyvenimo veiklos sritimis, šiuolaikinių technologijų, masinės informacijos priemonių poveikis šokio meno vertybėms.

Šokio pažinimas socialiniame kultūriniame gyvenime. Informacijos apie Lietuvos ir užsienio šalių šokio institucijas, kūrėjus, atlikėjus, renginius paieška įvairiuose šaltiniuose (internetas, televizija, radijas, spauda ar kt.). Diskusijos remiantis asmenine patirtimi, įgytomis žiniomis ir surinkta informacija apie šiandienos Lietuvos ir pasaulio šokio aktualijas. Šokio renginių vertinimas remiantis visuotinai priimtais kriterijais. Šiuolaikinės šokio meno kultūros bruožų ir tendencijų aptarimas. Meno vadybos principų nagrinėjimas.

7.4.2.3. Vertinimas. Išplėstinis kursas. Žemiau pateikiami apibendrinti trijų lygių kiekvienos veiklos srities mokinių pasiekimų aprašai. Jais nusakomos mokinių įgytos nuostatos, gebėjimai, žinios ir supratimas. Nurodomi pasiekimų lygių požymiai padės mokytojams įvertinti mokinių pasiekimus ir numatyti mokymosi organizavimo kryptis.

Lygis Pasiekimų sritis	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Šokio raiška	Šokant fragmentiškai atsižvelgia į žanro, stiliaus ypatumus, siekia estetinės kokybės.	Šokant atsižvelgia į žanro, stiliaus ypatumus juos perteikia, pasiekia estetinės kokybės. Paiso šokio etiketo taisyklių.	Šokant atsižvelgia į žanro, stiliaus ypatumus, juos perteikia, pateikdamas savo interpretacijas, pasiekia estetinės kokybės. Paiso šokio etiketo taisyklių.
	Išvelgia kūrybinių idėjų mėgstamame šokio žanre ar stiliuje. Pristato pasirinktą kūrybinę idėją ir jos pasirinkimo motyvus žodžiu. Padedamas mokytojo sukuria šokio struktūrą atsižvelgdamas į šokio žanrą ir/ar stilių.	Išvelgia kūrybinių idėjų įvairiuose šokio žanruose, stiliuose, socialinėje kultūrinėje aplinkoje, naudoja IKT idėjų paieškai. Pristato pasirinktą kūrybinę idėją ir jos pasirinkimo motyvus žodžiu ir raštu. Savarankiškai sukuria šokio struktūrą atsižvelgdamas į šokio žanrą ir/ar stilių.	Išvelgia kūrybinių idėjų įvairiuose šokio žanruose, stiliuose, socialinėje kultūrinėje aplinkoje, savo išgyvenimuose, naudoja IKT idėjų paieškai. Pristato pasirinktą kūrybinę idėją ir jos pasirinkimo motyvus žodžiu ir naudodamas IKT. Savarankiškai sukuria vientisą šokio struktūrą atsižvelgdamas į šokio žanrą ir/ar stilių.

	Su grupe organizuoja šokio projektą, planuoja ir įgyvendina 2-3 veiklos etapus.	Vienas ar su grupe organizuoja šokio projektą, planuoja ir įgyvendina įvairius veiklos etapus.	Vienas inicijuoja ir su grupe organizuoja šokio projektą, planuoja ir įgyvendina įvairius veiklos etapus.
Šokio stebėjimas, interpretavimas ir vertinimas	Išsako savo nuomonę apie šokio atlikimą ar kūrybą, ją pagrindžia.	Išsako savo nuomonę apie šokio atlikimą ir kūrybą, ją pagrindžia.	Išsako savo nuomonę apie šokio atlikimą ir kūrybą, ją pagrindžia ir susieja su patirtais įspūdžiais.
	Turi susietų žinių apie šokio įvairovę, atskirus žanrus ir stilius. Iš pavyzdžių atpažįsta ir palygina 1-2 šokius pagal būdingus tam tikro laikmečio, krašto, žanro, stiliaus šokio bruožus. Lygindamas nustato skirtumus.	Turi labiau susijusių ir tvirtų žinių apie šokio įvairovę, atskirus žanrus ir stilius bei jų ypatumus. Iš pavyzdžių atpažįsta 3-4 įvairių žanrų, stilių šokius, nurodo būdingus jų bruožus, susieja su istoriniu laikotarpiu, geografine vietoje. Lygindamas nustato panašumus ir skirtumus.	Turi išsamių, susijusių ir tvirtų žinių apie šokio įvairovę, atskirus žanrus ir stilius bei jų ypatumus. Iš pavyzdžių atpažįsta 5-6 įvairių žanrų, stilių šokius, nurodo būdingus jų bruožus, susieja su istoriniu laikotarpiu, geografine vietoje. Lygindamas įžvelgia paraleles ir nustato ryšius.
	Nagrinėdamas šokį fragmentiškai vartoja šokio sąvokas, terminus.	Nagrinėdamas šokį dažniausiai vartoja šokio sąvokas, terminus.	Nagrinėdamas šokį visada tinkamai vartoja šokio sąvokas, terminus, vertinimo kriterijus.
Šokio pažinimas socialiniame kultūriniame gyvenime	Mokytojo padedamas įvardija 1-2 šiuolaikinės šokio kultūros bruožus.	Įvardija pagrindinius šiuolaikinės šokio kultūros bruožus ir mokytojo padedamas išskiria tendencijas.	Įvardija pagrindinius šiuolaikinės šokio kultūros bruožus ir savarankiškai išskiria tendencijas.
	Išnagrinėja po vieną šokio renginį iš Lietuvos ir pasirinktos užsienio šalies. Mokytojo padedamas nustato jo pobūdį ir socialinį kultūrinį kontekstą.	Išnagrinėja 2-3 Lietuvos ir pasirinktos užsienio šalies šokio renginius. Nustato jų pobūdį ir socialinį kultūrinį kontekstą. Diskutuoja minėtais klausimais, susieja su asmenine nuomone.	Išnagrinėja ir palygina 3-4 Lietuvos ir pasirinktos užsienio šalies šokio renginius. Nustato jų pobūdį ir socialinį kultūrinį kontekstą, įvardija aktualumą. Diskutuoja minėtais klausimais, susieja su asmenine nuomone.

VI. TEATRAS

8. Teatras – meninio ugdymo srities dalis.

8.1. Dalyko paskirtis.

8.1.1. Vidurinio ugdymo bendroji teatro dalyko programa skiriama visiems mokiniams, norintiems pažinti teatrą kaip meno šaką, išbandyti joje savo kūrybines galimybes, pasinaudoti teatro mokymosi patyrimu gyvenime. Jeigu mokiniai, pasirinkę teatro dalyką, jau yra mokęsi teatro, tuomet programos ugdymo turinys pritaikomas pagal jų individualius mokymosi poreikius.

8.1.2. Teatro pamokos tikslas yra ne spektaklis, ne vaidmuo, jo atlikimo įgūdžiai (tokie tikslai neatitiktų mokymuisi skiriamų pamokų skaičiaus ir sąlygų), bet teatro mokymosi procesas ir įgyjamos bendriausios žinios, gebėjimai, nuostatos, susijusios su vaidyba, režisavimu, spektaklių suvokimu, lietuvių ir Europos teatro kultūros įvykiais.

8.1.3. Teatro mokymasis glaudžiai siejamas su bendrųjų kompetencijų (kūrybingumo, pažinimo, komunikavimo, kt.) gerinimu. Mokiniai turi galimybę mokytis būti kūrybingais teatro srityje, komunikuoti teatro priemonėmis ir pažinti savitą teatro kalbą, gilinti kultūrinį sąmoningumą, mokėjimą mokytis.

8.1.4. Teatro kompetencija turi platų tiesioginį pritaikomumą šiuolaikiniame gyvenime. Ja mokiniai galės pasinaudoti norėdami tinkamai išreikšti save socialinio bendravimo situacijose, profesinėje ir darbo veikloje, ypač susijusioje su vadyba, viešųjų paslaugų teikimu, kultūrinėje raiškoje (vesdami renginius, kt.), rinkdamiesi teatrų spektaklius, juos vertindami, aktyviai ir pilietiškai reikšdami nuomonę apie vykstančius kultūros procesus.

8.1.5. Teatro dalyko programa yra svarbi apsisprendžiant dėl tolesnio mokymosi, pasirengiant studijuoti teatro menus (vaidybą, dramos, televizijos režisūrą, kt.), kitus menus, humanitarinių, socialinių mokslų studijų programas, su kūrybinėmis industrijomis susijusias studijų programas (reklamos, televizijos, radijo ir kt.).

8.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra

8.2.1. Tikslas – sudaryti sąlygas mokiniams sukaupti teatro kūrybos ir suvokimo patirtį, reikšmingą jų dvasinei brandai, kompetencijų plėtotei, mokymuisi ir darbui, poreikiui dalyvauti kultūriniame gyvenime.

8.2.2. Uždaviniai. Siekiama, kad per teatro pamokas mokiniai:
pasitikėtų savo kūrybinėmis išgalėmis, norėtų tobulėti kurdami ir pažindami teatro meną;
kūrybiškai reikštų savo mintis, jausmus, požiūrį teatro priemonėmis, būdais, procesais;
interpretuotų ir vertintų teatro spektaklius, atsižvelgdami į estetinį patyrimą, raiškos priemones, stilių, kryptį, formą.
pažintų teatro meno svarbą socialiniame kultūriniame gyvenime.

8.2.3. Dalyko struktūra.

8.2.3.1. Mokiniai turi galimybę mokytis teatro dalyko **bendruoju** ir **išplėstiniu** kursais. Teatro bendrojo kurso programoje išdėstyti bendresnio pobūdžio pasiekimai, o išplėstiniame kurse – platesnės žinios, aukštesnio lygio gebėjimai. Išplėstinis kursas rekomenduojamas mokiniams, kurie jaučia polinkį menams, humanitariniams ar socialiniams dalykams.

8.2.3.2. Tiek bendrojo, tiek išplėstinio kurso programą sudaro 3 veiklos sritys:
teatro raiška.

teatro spektaklių interpretavimas ir vertinimas.

teatro svarbos socialiniame kultūriniame gyvenime pažinimas.

Programoje numatyta, kad pusė mokymosi laiko bus skiriama teatro raiškai, kita pusė – spektaklių interpretavimui ir vertinimui ir teatro svarbos socialiniame kultūriniame gyvenime pažinimui.

8.2.3.3. Mokantis bendruoju o ypač išplėstiniu kursais, ugdymo turinį rekomenduojama organizuoti skirtingos trukmės ir paskirties mokymosi ciklais. Ciklo turinį parengia mokytojas, atsižvelgdamas į teatro dalyko pasiekimų aprašus, savo kompetenciją, mokyklos sąlygas, tradicijas, socialinius kultūrinius regiono savitumus. Numatoma ciklo trukmė, iškeliami mokymosi tikslai ir mokinių pasiekimų vertinimo kriterijai. Mokymosi ciklų turiniui parengti siūlytinos šios kryptys:

dramos teatras ir režisūra.

lėlių teatras ir režisūra.

renginių vedimas ir režisūra.

teatro kritika.

8.2.3.4. Mokiniai, veikdami išvardintose veiklos srityse, įgyja pasiekimų (žinių, gebėjimų, nuostatų), sudarančių teatro kompetenciją ir esmingai prisidedančių prie bendrųjų kompetencijų –

iniciatyvumo ir kūrybingumo, socialinės pilietinės, komunikavimo, kultūrinio sąmoningumo, pažinimo, asmeninės, mokėjimo mokytis – gerinimo.

Pasiekimų dalys, veiklos sritys ir ryšys su įgyjamomis kompetencijomis

Pasiekimų dalys, veiklos sritys Kompetencijos	Žinios, supratimas, gebėjimai, nuostatos		
	Teatro raiška	Spektaklių interpretavimas ir vertinimas	Teatro vaidmens socialiniame kultūriniame gyvenime pažinimas
Teatro kompetencija			
Iniciatyvumo ir kūrybingumo kompetencija			
Socialinė pilietinė kompetencija			
Komunikavimo kompetencija			
Kultūrinio sąmoningumo kompetencija			
Pažinimo kompetencija			
Asmeninė kompetencija			
Mokėjimo mokytis kompetencija			

8.2.3.5. Teatro kompetencijos ir iniciatyvumo ir kūrybingumo kompetencijos ugdymo ryšys. Atlikdami užduotis iš teatro raiškos, mokiniai išmoka naudotis kūrybos procesais (sumanyti vaidmens, etiudo, kt. idėjas, jas įgyvendinti, kt.), susidaryti bendriausią supratimą apie spontaniškumo (improvizacijos), intuicijos, analizės ir refleksijos reikšmę kūryboje. Kūrybingumo kompetencija ugdoma ir interpretuojant savo ir kitų teatrinę raišką, teatrų spektaklius, atrandant išvalgas apie teatro vaidmenį socialiniame gyvenime, meninėje kultūrinėje raiškoje.

8.2.3.6. Teatro kompetencijos ir socialinės pilietinės kompetencijos ugdymo ryšys. Vaidyba pati savaime atlieka terapinę funkciją: leidžia „išlieti“ emocijas, pagerina mokinių dvasinę būseną ir socialinį bendravimą, elgesį. Vaidyba taip pat sustiprina pasitikėjimą, savigarbą, padeda išmokti bendrauti įvairiose situacijose (būnant grupės lyderiu ir nariu, atliekant skirtingus socialinius vaidmenis). Per teatro pamokas mokiniai turi galimybę diskutuoti apie teatro vaidmenį stiprinant bendruomeniškumo, patriotizmo, pilietiškumo nuostatas.

8.2.3.7. Teatro kompetencijos ir komunikavimo kompetencijos ugdymo ryšys. Mokiniai kurdami literatūros kūrinio scenines interpretacijas panaudoja teatro raiškos priemones kaip ženklus, prasmingus sau patiems, scenos partneriams ir žiūrovams, geba šiais ženklais užmegzti komunikacinį ryšį. Mokiniai ugdosi komunikavimo gebėjimus ir tada, kai parodo vaidinimus žiūrovams, kai aptardami teatro spektaklius, interpretuoja jų prasmes, analizuoja panaudotas raiškos priemones.

8.2.3.8. Teatro kompetencijos ir kultūrinio sąmoningumo kompetencijos ugdymo ryšys. Mokiniai atlikdami teatrinės užduotis mokosi priimti skirtingus požiūrius, pripažinti ir gerbti įvairių kultūrų vertybes, plėtoti savo teatrinės kultūrinės raiškos gebėjimus. Kultūrinį sąmoningumą ugdo spektakliuose išreikštų estetinių ir dorovinių, socialinių, tautinių vertybių aptarimas, pažintis su Lietuvos teatro menininkų, pelniusių pripažinimą Europoje ir pasaulyje, kūryba.

8.2.3.9. Teatro kompetencijos ir pažinimo kompetencijos ugdymo ryšys. Mokiniai įgyja žinių apie savitą – meninį – pažinimo būdą, supranta jo skirtumus nuo kitokio (mokslinio) pažinimo. Įsisąmonina, kaip vyksta meninis mąstymas ir pažinimas (per sprendžiamas raiškos problemas, sukuriamas teatro raiškos formas), kokią reikšmę vaidinant turi vidinių pažinimo procesų (vaizduotės, mąstymo, jausmų, dėmesio, suvokimo ir kt.) valdymas, apskritai, kokią svarbą teatro kūryboje turi išplėtoti pažinimo gebėjimai.

8.2.3.10. Teatro kompetencijos ir asmeninės kompetencijos ugdymo ryšys. Teatro raiškoje mokiniai pažįsta save (savo vaizduotės, dėmesio, mąstymo, jausmų raiškos savybes) ir mokosi jas valdyti, panaudoti produktyviai veiklai, kryptingam tikslo siekimui. Tyrinėdami įvairią teatrinę raišką, aptardami įvairių krypčių, stilių teatro spektaklius, mokiniai turi galimybę susidaryti asmeninę vertybių hierarchiją. Per teatro raišką mokiniai įgyja supratimą, kaip saugoti sveiką balsą, išvengti neigiamų kūno ir psichinės įtampos padarinių sveikatai.

8.2.3.11. Teatro kompetencijos ir mokėjimo mokytis kompetencijos ugdymo ryšys. Mokiniai suplanuoja ir įgyvendina teatrinės raiškos užduotis, mokosi įgytas teatro žinias perkelti į naujas – socialinio bendravimo - situacijas, numato, kaip įgyti teatro gebėjimai gali praversti mokantis toliau, darbo veiklos srityse.

8.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka

8.3.1. Integravimo galimybės

8.3.1.1. Teatro programoje numatyta veikla ir pasiekimai gali būti glaudžiai siejami su kitų meninio ugdymo dalykų (dailės, muzikos, šokio, fotografijos, grafinio dizaino, kompiuterinių muzikos technologijų, filmų kūrimo) ir kitų mokomųjų dalykų ugdymo procesu ir siekiamais pasiekimais. Integracija galima, kai, pavyzdžiui, mokiniai per teatro pamokas mokosi:

- kalbėti, pristatyti medžiagą, skaityti pranešimą;

- improvizuotai atlikti vaidmenis;

- naudotis skaitmeninėmis technologijomis vaidinimams įgarsinti, užrašyti, su teatru susijusiai informacijai ieškoti, apdoroti ir pateikti;

- pritaikyti dailės ir matematikos žinias ir gebėjimus kuriant scenovaizdį, kostiumus;

- pritaikyti muzikos ir fizikos žinias ir gebėjimus įgarsinant vaidinimus;

- pritaikyti muzikos žinias ir gebėjimus kvėpavimui ir balsui valdyti;

- pritaikyti šokio žinias ir gebėjimus kuriant šokio kompozicijas ir atliekant jas vaidinimuose;

- pritaikyti kūno kultūros, šokio žinias ir gebėjimus vaidinant (raumenų atpalaidavimas, apšilimas, kūno koordinavimas).

8.3.2. Ugdymo gairės.

8.3.2.1. Planavimas. Bendroji programa nubrėžia pagrindines gaires mokytojams planuojant mokinių ugdymą, mokymą ir mokymąsi. Planuojant numatoma, ko ir kaip mokinius mokyti, kaip mokiniai parodys savo išmokimą, kaip ir pagal kokius kriterijus bus vertinami. Kad planavimas būtų sėkmingas, pirmiausia būtina nustatyti konkrečios klasės mokinių pasiekimus, juos priskirti sutartam pasiekimų lygiui (patenkinamam, pagrindiniam, aukštesniajam). Toliau kartu su mokiniiais keliami mokymosi tikslai užsibrėžtam laikotarpiui (metams, pusmečiui, trumpesniam). Mokytojas, atsižvelgdamas į bendrojoje teatro programoje aprašytus pasiekimus, išskiria ir numato tarpinius mokinių pasiekimus, kurie yra realūs, prieinami pasiekti per numatytą laikotarpį konkrečioje klasėje. Mokytojas turėtų planuoti ilgą laikui (vieneriems – dvejiems metams) ir trumpesniam laikui (jei tai atitinka mokyklos susitarimus). Ilgalaikiame plane turėtų būti aprėpiami visi bendrojoje programoje numatyti mokinių pasiekimai.

Planuojama laikantis didėjančio sudėtingumo principo: pradedama nuo elementarių, lengvai mokiniams prieinamų pasiekimų; toliau siekiama vis aukštesnių pagal sudėtingumą ir išsamumą žinių, gebėjimų, stabilesnių nuostatų. Šį principą rekomenduotina įgyvendinti per mokymo ciklus. Ciklą sudaro mokytojo pasirinktos trukmės pamokų serija (projektas), apimanti vieną ar kelias veiklos sritis ir pasibaigianti mokinių pasiekimų įvertinimu bei įsivertinimu.

Ugdymo proceso pradžioje mokymo ciklai turėtų būti trumpi, kad mokiniai suvoktų, kokias žinias ir gebėjimus įgijo, patobulino. Vėliau mokymo ciklai gali ilgėti.

Kitas svarbus planavimo aspektas – integravimas. Per teatro pamokas glaudžiai siejamos visos veiklos sritys – teatro raiška (kūryba); spektaklių interpretavimas ir vertinimas; teatro svarbos socialiniame kultūriniame gyvenime pažinimas. Šie ryšiai gali būti realizuojami per vieną ir tą pačią pamoką, ar pamokų ciklą (vienas pamokas skiriant raiškai, kitas – spektaklių interpretavimui ir pan). Integruojama suradus konkrečias, mokiniams prasmingas sąsajas.

Rekomenduotina numatyti integravimo aspektus su kitų dalykų turiniu ar neformaliuoju ugdymu, nes tai leidžia sumažinti mokymosi krūvius. Be to, taip sudaroma mokiniams galimybė pritaikyti žinias ir gebėjimus naujuose kontekstuose, parodyti kompetentingumo lygį.

8.3.2.2. Organizavimas. Teatro pamokoje turėtų būti keliamas mokymosi uždavinys/iai, vykti prasminga, mokinius įtraukianti į aktyvų mokymąsi veikla, formuojamasis vertinimas ir refleksija. Labai svarbu, kad mokiniai turėtų galimybę aiškiai suprasti, kokių žinių jie turi įgyti ir kaip, kokiais būdais žinias turi pritaikyti, kad įgytų gebėjimus. Padedant mokiniams įgyti žinias ir supratimą, svarbu, kad mokytojas tiksliai paaiškintų, parodytų, pateiktų atliktos užduoties pavyzdį, nagrinėtų vaidinimus, taikytų kitus metodus, leidžiančius mokiniams mokytis teatro.

Teatro pamoka gali būti organizuojama specifiniais būdais: kaip scenarijaus (siužeto) pasirinkta tema įgyvendinimas, kaip socialinė (proceso) drama, kaip projektas, derinant įvairius bendrus visiems dalykams metodus (vizualizavimo, aiškinimo) ir daugiau būdingus teatro pamokoms (Foumo teatras, pasikeitimas vaidmenimis, kt.). Ypač rekomenduotina, kad per pamokas vyktų ilgalaikiai ir trumpalaikiai projektai. Juos vykdytų 4-6 mokinių kūrybinės grupės (režisieriai, aktoriai, vaizdo, garso kūrėjai, kt.). Mokytojas taip organizuojamose pamokose turėtų daugiau galimybių atlikti fasilitatoriaus (nušviečiančio, paaiškinančio situaciją), vertintojo vaidmenis.

Projekto metodas ir kiti metodai, kuriuos taikant mokiniai įvairiai skirstomi į grupes (diferencijuojami), sudaro galimybes jiems ne tik mokytis pagal savo galimybes, poreikius, polinkius, bet ir tartis, bendradarbiauti. Taip mokantis susidaro ilgiau atmintyje išliekantys prasminiai ryšiai, sutaupoma laiko, išvengiama nuovargio, nerimo. Individualizuojant ir diferencijuojant vengiama per sunkių ir priešingai – per lengvų, nereikalingų užduočių. Skiriant užduotis, atsižvelgiama į mokinio (mokinių grupės) gebėjimų artimiausio vystymosi zoną (L. Vygotskis): to, ko jie dar negeba, bet gali atlikti su daugiau išmanančio asmens (mokytojo, draugo, menininko, eksperto) pagalba.

Mokymosi motyvacijai didinti rekomenduojama mokiniams leisti pasirinkti užduotis pagal savo interesus ir polinkius. Mokiniai gali pasirinkti jiems labiau priimtina teatro kūrybos būdą (pvz., vieni daugiau vaidina, kiti režisuoja), kūrybos priemonės (vieni užduotis atlieka su skaitmeninėmis technologijomis, kiti – su įprastomis) ir pan.

Žinių iliustravimui, spektaklių interpretavimui būtina naudotis sukauptais ar esančiais internete spektaklių vaizdo ir garso įrašais. Per pamoką rekomenduotina pasitelkti tik įrašų fragmentus, ištikus spektaklius mokiniai turėtų pažiūrėti savarankiškai, atlikdami užduotis namuose. Mokiniai turėtų naudotis skatmeninėmis technologijomis nufilmuodami improvizacijas, grupės darbą, atrastus kūrybinius sprendimus tam, kad būtų galima geriau išsiaiškinti žinias, supratimą, įvertinti kūrybingumą, numatyti tolesnį mokymąsi.

8.3.2.3. Vertinimas. Vertinant atsižvelgiama ne tiek į įgimus gabumus, kurie leidžia dažnai nesąmoningai pasiekti meninių pasiekimų, bet į tai, kiek mokinyš išmoko (pvz., kokių įgijo žinių apie tai, "kaip" vaidinama), kokią padarė individualią pažangą tobulindamas vaidybos gebėjimus. Meniniai, taip pat kūrybiniai pasiekimai yra svarbus mokytojui atskaitos taškas (diagnostinis lygmuo), leidžiantis jam numatyti ir kelti plataus ugdymo tikslus, kurie leistų mokiniui pasiekti dar geresnių meninių rezultatų bei turėtų įtakos visai jo asmenybės brandai.

Vertinami galutiniai mokymosi rezultatai baigus visą dvejų metų ar vienerių metų kursą, taip pat ir tarpiniai mokymosi rezultatai - pasibaigus pamokų ciklui ar kitam pasirinktam mokymo etapui, pamokai, atsižvelgiant į išsikeltą mokymosi uždavinį/ius.

Itin svarbus per teatro pamokas yra formuojamasis vertinimas (grįžtamasis ryšys), kurį mokytojas turėtų pateikti taktiškai, išsaugodamas mokymosi motyvaciją, objektyviai (remdamasis

aiškiai suprantamais kriterijais – numatomais individualiais pasiekimais). Vertinimo informacija apie tai, kaip mokiniams sekasi, renkama formaliuoju ir neformaliuoju stebėjimo būdais, fiksuojant atliktas užduotis aplanke (portfolio), teikiant diagnostinio vertinimo užduotis, rengiant mokinių konferencijas, kt. Vertinimo informacija atspindi ne tik tai, ko mokinys išmoko, bet ir tai, ko jis buvo mokomas. Mokytojas, apibendrinęs vertinimo informaciją, priima sprendimą apie įvertinimą. Įvertinant pabrėžiama, kokią individualią pažangą mokinys padarė. Iš įvertinimo turi būti aišku, kuria linkme mokiniui reikia veikti, kad rezultatai būtų dar geresni.

8.3.3. Mokymosi aplinka

Palankus emocinis klimatas. Jį kuria visi mokyklos bendruomenės nariai, tačiau per pamoką jis labiausiai priklauso nuo mokytojo asmenybės savybių ir kompetencijos. Mokytojas, pasitikėdamas savo žiniomis ir gebėjimais, rodydamas pagarbą, keldamas pagrįstus reikalavimus, tinkamai padrąsindamas ir vertindamas ilgainiui sukuria su mokiniais kūrybai ir mokymuisi palankius santykius.

Mokymosi erdvės. Teatro dalykui mokytis būtina turėti teatro kabinetą ar klasę, atskirtą nuo kitų patalpų, triukšmo, dienos šviesos ir pritaikytą judėti (aktų ar sporto salė, fojė nėra tinkama nuolatinėms pamokoms, ji naudotina tik atskirais atvejais). Atskiroms pamokoms gali būti panaudoti informaciniai centrai, gamtinė ir kultūrinė mokyklos aplinka, kultūros įstaigos (kultūros centrai, galerijos, muziejai, teatrai, kt.). Mokymasis teatro menininkų kūrybinio ir pedagoginio darbo vietose, kultūros įstaigose didina mokinių susidomėjimą, nuteikia aktyvesnei kultūrinei raiškai, teikia galimybę įgyti praktinių žinių ir gebėjimų tiek mokiniams, tiek mokytojams. Teatro menininkai gali skaityti paskaitas, vesti pratybas ar tiesiog suteikti galimybę lankytis repeticijose, stebėti kūrybos ir pedagoginį procesą, jame dalyvauti.

Mokymosi priemonės. Teatro dalykui mokytis reikalingos priemonės smulkiau aprašomos *Mokyklų aprūpinimo standartuose* (Vilnius, 2001), ?. Per teatro pamokas būtina turėti pagrindinių priemonių: mobiliųjų dekoracijų detalių, teatrinio kostiumo dalių, sceninių daiktų, taip pat garso grotuvą, vaizdo demonstravimo aparatūrą, garso ir vaizdo įrašų rinkinius, filmavimo kamerą. Pageidautina kelios apšvietimo priemonės (prožektoriai, kt.). Visos turimos mokymosi priemonės turi būti pakankamai lengvai mokytojams ir mokiniams pasiekiamos.

8.4. Mokinių pasiekimai, turinys, vertinimas.

8.4.1. Bendrasis kursas

8.4.1.1. Mokinių pasiekimai.

1. TEATRO RAIŠKA	
Nuostatos: - nebijoti atskleisti ir priimti savo jausmus, mintis, kūrybinius sumanymus; - prisidėti prie geranoriškos, kūrybiškos atmosferos kūrimo; - bendradarbiauti, prisiimant atsakomybę už savo indėlį į bendrą veiklą; - siekti geriausio rezultato.	
Esminis gebėjimas: sukurti vaidinimą	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Pasirinkti tinkamą sceninei interpretacijai literatūros kūrinių (ištrauką), vertinti pasirinkimo tinkamumą pagal sutartus kriterijus. Apibūdinti temą, idėją, kurią norėtų perteikti vaidinime.	1.1.1. Paaikškinti pasirinkto kūrinio (ištraukos) tinkamumo interpretuoti scenoje kriterijus.
	1.1.2. Motyvuoti kūrinio (ištraukos) pasirinkimą temas, idėjas / vertybių požiūriu.
1.2. Numatyti priemones temai, idėjai perteikti: scenos vyksmą, vaidmenis ir jų interpretacijas, garso, vaizdo raiškos būdus. Vertinti vaidinimo raiškos priemonių sumanymus pagal sutartus kriterijus.	1.2.1. Pateikiant pavyzdžių iš vaidinimų, nurodyti, kokiomis priemonėmis gali būti sukuriama scenos vyksmas (pvz., dialogu, „sustingusiais vaizdais“), atskleidžiama vaidmens interpretacija (pvz., kostiumo detale).
	1.2.2. Pateikiant pavyzdžių iš vaidinimų, paaikškinti, kaip

	judesiu, balsu ir vizualinėmis, erdvinėmis priemonėmis, muzika, vaizdo projekcijomis gali būti sukuriama atmosfera.
	1.2.3. Užfiksuoti svarbiausius vaidinimo raiškos sumanymus.
1.3. Įgyvendinti sumanymus, išbandant ir atrandant geriausias sceninio vyksmo, vaidmenų interpretacijų, vaizdų, garsų kūrimo sprendimus. Vertinti sprendimus pagal sutartus kriterijus.	1.3.1. Paaiškinti sumanymų įgyvendinimo etapus, jų paskirtį.
	1.3.2. Nusakyti, kokias išbandė sceninio vyksmo, vaidmenų interpretavimo, vaizdų, garsų kūrimo galimybes.
	1.3.2. Nusakyti, kaip kito vaidinimo raiškos sumanymas nuo pirminių sumanymų iki galutinių sprendimų.
Esminis gebėjimas: atlikti vaidmenį	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.4. Veikti scenoje stebint artimiesiems žiūrovams: atsižvelgti į vaidmens išorines ir vidines aplinkybes, atskleisti uždavinį, pagal galimybes - svarbiausiąjį uždavinį. Perteikti vertinimus (santykius), panaudoti būdingas priemones. Vertinti vaidmens atlikimą pagal sutartus kriterijus.	1.4.1. Vaidmens vertinimus, plastines, kalbines - intonacines priemones, fizinius veiksmus, pagrįsti išorinėmis ir vidinėmis aplinkybėmis, išsikeltu uždaviniu, svarbiausiuoju uždaviniu.
	1.4.2. Pateikiant pavyzdžių iš artimiausios aplinkos, savo patirties, paaiškinti, kaip vaidmens atlikimo kokybė priklauso nuo psichofizinio laisvumo, aplinkybių įsivaizdavimo, uždavinio, svarbiausiojo uždavinio įgyvendinimo, iš anksto numatytų ir spontaniškai suimprovizuojamų raiškos priemonių.
Esminis gebėjimas: parodyti vaidinimą	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.5. Pasirinkti vaidinimo parodymo būdą (gyvai ar įrašą). Tinkamai informuoti žiūrovus, pristatyti vaidinimą. Įsivertinti parodytą vaidinimą. Numatyti tolesnio tobulėjimo kryptį.	1.5.1. Pagrįsti pasirinkimus, susijusius su vaidinimo parodymu.
	1.5.2. Paaiškinti, kokią informaciją būtina pateikti žiūrovams, kokiais būdais tai galima padaryti.
	1.5.3. Paaiškinti įsivertinimo kriterijus, vertinimo informacijos šaltinius (pvz., kūrybinės grupės išgyvenimus).
	1.5.4. Nusakyti, ką ir kurioje srityje norėtų išmokyti, išbandyti, patobulinti.
2. SPEKTAKLIŲ INTERPETAVIMAS, VERTINIMAS	
Nuostatos:	
- vengti išankstinių nuostatų, aiškintis ir priimti įvairius požiūrius; - teigiamai vertinti teatro žiūrovų poreikių įvairovę; - domėtis teatro pasaulyje vykstančiais įvykiais, plėsti teatrinis interesus.	
Esminis gebėjimas: suprasti ir vertinti teatro „kalbą“.	
Gebėjimai:	Žinios ir supratimas
2.1. Nusakyti spektaklio temos, problemos, idėjos supratimą. Apibūdinti režisieriaus požiūrį, vertinti jo aktualumą, naudojamas raiškos priemones.	2.1.1. Supratimą ir vertinimus susieti su siužeto rutuliojimu, panaudotomis teatro „kalbos“ priemonėmis.
	2.1.2. Nurodyti sąsajas tarp režisieriaus išreikšto požiūrio ir asmeninės patirties, dabarties socialinio kultūrinio konteksto.
Esminis gebėjimas: orientuotis šiuolaikinio teatro įvairovėje.	
Gebėjimai:	Žinios ir supratimas
2.2. Palyginti keletą teatrų vaidinimų pagal siekiamus tikslus,	2.2.1. Nurodyti informacijos apie įvairių teatrų vaidinimus šaltinius.

naudojamas raiškos priemonės, formą, stilių. Paaiškinti, kaip įvairūs spektakliai atitinka skirtingus žiūrovų poreikius.	2.2.2. Pateikiant pavyzdžių, nusakyti, kaip skiriasi teatrų meninių, edukacinių, pramoginių, komercinių spektaklių tikslai, naudojamos raiškos priemonės.
	2.2.3. Pateikiant pavyzdžių, nusakyti psichologinio realistinio teatro ir sąlygiško (metaforiško) teatro spektakliuose naudojamas raiškos priemonės.
	2.2.4. Pateikiant pavyzdžių, nurodyti, kaip šiuolaikiniame teatre panaudojami praeities teatro kultūrų elementai, kultūriniai įvaizdžiai (pvz. Salės personažas „Madagaskaro“ spektaklyje).
	2.2.5. Pateikti netradicinio teatro formų, nurodyti, kaip jose panaudojami kiti menai, skaitmeninės technologijos.
3. TEATRO REIKŠMĖS SOCIALINIAME KULTŪRINIAME GYVENIME PAŽINIMAS	
Nuostatos:	
- gerbti ankstesnių kartų, žymiųjų menininkų indėlį į teatro kultūrą; - vertinti įgytą teatro mokymosi patirtį, siekti ją pritaikyti, plėtoti.	
Esminis gebėjimas: nusakyti teatro reikšmę visuomenėje ir kultūroje	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Apibūdinti, kaip teatras prisideda prie svarbių asmeniui ir bendruomenei problemų kėlimo, padeda pažinti kultūras, formuoja kultūrinį įvaizdį.	3.1.1. Pateikiant istorinių pavyzdžių, nurodyti, kaip teatras gali žadinti tautinę savimonę, pilietinį sąmoningumą.
	3.1.2. Pateikiant pavyzdžių, nurodyti, kaip teatras kelia svarbias žmogaus būties (dorovinės), socialines, darnaus vystymosi problemas.
	3.1.3. Pateikiant pavyzdžių nurodyti, kaip teatras padeda pažinti kultūras, prisideda prie Lietuvos vardo pasaulyje garsinimo.
Esminis gebėjimas: pagrįsti teatro kūrybos patirties reikšmę	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.2. Analizuoti, kaip teatro kūrybos patirtis gali būti pritaikoma viešajame bendravime, profesinėje veikloje, kultūrinėje raiškoje.	3.2.1. Pateikiant pavyzdžių, nurodyti, kokie vaidybos gebėjimai gali būti pritaikomi atliekant socialinius vaidmenis viešajame bendravime, profesinėje veikloje.
	3.2.2. Nusakyti vaidybinės improvizacijos patirties, jos taikymo gyvenimiškose situacijose reikšmę.
	3.2.3. Pateikiant pavyzdžių, nurodyti, kokiais būdais galima dalyvauti teatro kultūrinėje raiškoje.

8.4.1.2. Turinio apimtis. Bendrasis kursas

Trumpo (iki 5-7 min.) vaidinimo kūrimui mokiniai pasirenka įvairaus žanro (pasakos, dramos, prozos, kt.) trumpą (iki 1-2 puslapių) literatūros kūrinių arba jo adaptuotą, sukomponuotą ištrauką su nedideliu (1-3) personažų skaičiumi. Kūrinyje turėtų būti nagrinėjama aktuali tema / problema, keliama bendrąsias žmogaus vertybes ginanti idėja. Literatūros kūrinio tinkamumo sceninei interpretacijai kriterijai: yra įvykis, ryškūs personažai, daug išorinio veiksmo, aiški tema, idėja.

Scenos vyksmas klasėje gali būti kuriamas muzikos, dialogų, monologų, „sustingusių vaizdų“, fizinių veiksmų, šokio, kt. epizodais. Vaidmens interpretacija gali būti atskleidžiama kostiumu, jo detalėmis, kalbos intonacijų, plastikos ypatybėmis, būdingais fiziniais veiksmais. Vaizdai scenoje gali būti kuriami plastika, mizanscena (pvz., sėdinti kino salėje), judesiu (pvz.,ėjimas vietoje), balsu (pvz., kompanijos klegesys už durų), apšvietimu ir garsu (pvz., pravažiuojantis traukinys), skaitmeninėmis technologijomis projektuojant vaizdą ant scenos sienos, kt. Vaidinimo kūrimo aplanke (portfolio) užfiksuojama (užrašoma, pateikiama schema, įvaizdžiais)

tema, idėja, svarbiausi vaidinimo raiškos sumanymai: epizodai, vaidmenų interpretacijos, garso, vaizdo kūrimo būdai. Sumanymai vertinami pagal aiškumo, kūrybingumo, įgyvendinimo prieinamumo kriterijus.

Naudojamosi sceninių sumanymų įgyvendinimo etapais: improvizacijomis, diskusijomis – raiškos priemonių paieškomis, konstravimu (priemonių ir medžiagų pritaikymu), repeticijomis, peržiūromis, aptarimais. Išbandyti ir priimti sceniniai sprendimai vertinami pagal kūrybiškumo, atitikimo temai, idėjai kriterijus.

Mokiniai atlieka vaidmenis teatrinių žaidimų, improvizacijų, kurių trumpų vaidinimų metu. Tai vaidmenys, kurių reikalauja teatriniai žaidimai, socialiniai vaidmenys (pvz., darbuotojo ir darbdavio, motinos, dukters), kalbėtojo, skaitančio pranešimą ar pristatančio darbą, vaidmuo, meniniai vaidmenys, kurių pagrindas – grožinė literatūra. Mokomasi vaidmenų atlikimui parengti kūną ir balsą: atpalaiduoti nereikalingą įtampą, „apšildyti“ kūną, suaktyvinti vidinius psichinius procesus (vaizduotę, dėmesį, mąstymą, suvokimą, jausmus), juos valdyti. Atliekami pratimai ir užduotys psichofizikos lankstumo, reaktyvumo, balso rezonavimo, taisyklingos tarties, intonavimo lavinimui.

Rengdamiesi atlikti vaidmenį, mokiniai nagrinėja literatūros kūrinyje nusakytas ir sukuria (sufantazuoja) vaidmens išorines aplinkybes (situacijos vieta, laikas, kiti personažai, jų charakteristikos) ir vidines (vaidmens santykiai su aplinkybėmis, kitais personažais, vidinės būsenos, norai, siekiai, jų kaita) (nagrinėjamų aplinkybių apimtys priklauso nuo vaidmens, pvz., teatrinių žaidimų metu atliekamiems vaidmenims pakanka suprasti elementarias išorines ir vidines aplinkybes). Taip pat mokomasi kelti vaidmens uždavinį (pvz., perskaityti pranešimą) ir svarbiausiąjį uždavinį (išaiškinti taršos žalą aplinkai). Aplinkybių supratimas, įsivaizdavimas padeda motyvuoti (pagrįsti) vaidmens raiškos priemonių naudojimą, o uždavinio ir svarbiausiojo uždavinio siekimas ir įgyvendinimas – atrinkti konkrečioje situacijoje tinkamiausias, įtikinamiausias priemones, jas suimprovizuoti. Vaidmens atlikimo vertinimo kriterijai: laisvumas, uždavinio, pagal galimybes – svarbiausiojo uždavinio įgyvendinimas vaidmeniui būdingomis priemonėmis, ne „rodymas“ (nedemonstravimas iš anksto parengto rezultato).

Mokiniai gali parodyti vaidinimą gyvai ar naudodami įrašą. Mokiniai turėtų žiūrovams nurodyti: vaidinimo pavadinimą, literatūros kūrinio autorių, mokinių kūrybinės grupės sudėtį ir atliktą darbą, teatro mokytoją. Informacija gali būti pateikiama elektoriniu paštu, skelbimų lentoje, kt. Vertindami parodytą vaidinimą, mokiniai turėtų remtis savo, kaip žiūrovų ir kūrėjų išgyvenimais ir nuomonėmis, įvairių kitų žiūrovų (mokinių mokytojų) reakcijomis, atsiliepimais.

Mokiniai gyvai stebi įvairių žanrų mokyklų, savivaldybių ir profesionalių teatrų vaidinimus ar jų įrašus. Labai svarbu, kad mokiniai turėtų galimybę pamatyti žymiausių Lietuvos profesionaliojo teatro režisierių E. Nekrošiaus, O. Koršunovo, R. Tumino, J. Vaitkaus, C. Graužinio, kitų labiausiai pripažintų profesionaliojo ir mėgėjų teatrų spektaklius, pasižyminčius šiuolaikine teatro „kalba“, aiškiai išreikštu režisieriaus požiūriu. Rekomenduojama per dvejus metus pažiūrėti ne mažiau kaip 4-5 profesionaliojo teatro spektaklius. Mokiniai taip pat turėtų pažiūrėti netradicinio teatro pavyzdžių, sutinkamų savo bendruomenėje, artimoje kultūrinėje aplinkoje.

Analizuojama, kaip vaidybos (balso, judesio), vaizdų, garsų (muzikos), erdvinėmis, kt. interpretacinėmis režisūrinėmis priemonėmis kuriama teatro „kalba“: simboliai, metaforos, ritmas, tempas, įtampa, dinamika. Nurodomos ryškiausios sąsajos tarp idėjų, požiūrių, reiškiamų spektaklyje, ir tų, kurias susidarė mokiniai bei tų, kurios reiškiamos visuomenėje, kultūrinėje aplinkoje.

Mokiniai susipažįsta su elektriniais informacijos apie spektaklius puslapiais: Menų faktūra (www.menufaktura.lt), Teatro ir kino informacijos ir edukacijos centru (www.theatre.lt), respublikiniais kultūros ir meno savaitraščiais „7 meno dienos“ (www.7md.lt) „Literatūra ir menas“ (www.culture.lt).

Istoriniai pavyzdžiai, kai teatras žadino tautinę savimone, pilietinį sąmoningumą: tautinio sąjūdžio laikai XIX a. pab.; Klojimo teatras; Vilniaus Geto teatras; „Ezopo kalba“ statomi lietuvių teatro spektakliai XX a. okupacijos sąlygomis.

Nagrinėjant, kaip teatras kelia svarbias žmogaus būties (dorovines) problemas, pasitelkiami meninių spektaklių pavyzdžiai; kaip kelia socialines, darnaus vystymosi problemas – mėgėjų teatro, mokyklinių vaidinimų, Forumo teatro, proceso (socialinės dramos), „Atkūrimo“ teatro (Playback), teatralizuotų akcijų pavyzdžiai iš artimos kultūrinės aplinkos.

Analizuojant, kaip teatras padeda pažinti kultūras, galima pasitelkti daugelį spektaklių. Praeities ir dabarties kultūras padeda pažinti spektaklio literatūrinė medžiaga, muzika, dekoracijos ir sceniniai daiktai, aktorių apranga (kostiumai), scenos erdvės sprendimai, vaidybos (judesių, kalbėjimo) maniera. Aptariant, kaip teatras prisideda prie Lietuvos vardo pasaulyje garsinimo, pasitelkiami žymiausių režisierių (E. Nekrošiaus, O. Koršunovo, R. Tumino, L. Adomaitienės, C. Graužinio) laimėjimai Europoje ir pasaulyje. Taip pat nepamirštama, kaip kultūrinį įvaizdį padeda formuoti bendruomenės (savivaldybės) teatras, bendrojo lavinimo ar aukštosios mokyklos teatras.

Analizuojant, kaip vaidybos gebėjimai gali būti pritaikomi viešajame bendravime, profesinėje veikloje, gilinamasi į aplinkybių, savo ir bendravimo partnerių vidinių būsenų suvokimo, siekiamų uždavinių supratimo, vidinių psichinių procesų (vaizduotės, dėmesio, jausmų, mąstymo, kt.) valdymo, spontaniškos improvizacijos gebėjimus, kurie yra svarbūs atliekant daugelį skirtingų socialinių vaidmenų kiekvieną dieną. Aptariant improvizacijos reikšmę kasdienėse situacijose, dera kalbėti apie atsipalaidavimo (saikingo laisvumo) teigiamą poveikį psichinei sveikatai, įveikiant stresą, sukuriant malonią ir kūrybingą bendravimo atmosferą. Pasitelkiama pavyzdžių, kai improvizacijos mokosi viešojo sektoriaus darbuotojai, steigiamos Improvizacijos mokyklos (A. Žebrausko), populiarėja Teatro sporto pasirodymai.

Mokiniai nagrinėja dalyvavimo teatro kultūrinėje raiškoje būdus: aktyvaus dalyvio (aktoriaus, režisieriaus, kt. teatro kūrėjo), žiūrovo (stebinčio spektaklius, aktyviai formuojančio nuomonę dalyvaujant internetiniuose puslapiuose), techninio kūrybinio darbuotojo ar vadybininko, kuriančio teatro industrijų verslą, ar žmogaus, siekiančio teatrinės saviraiškos (mėgėjų teatrai, kt.).

8.4.1.3. Vertinimas. Bendrasis kursas. Toliau pateikiami apibendrinti kokybiniai mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų vertinimo aprašai. Pagal juos mokytojas numato mokinių pasiekimų vertinimo kriterijus.

Pasiekimų lygiai Veiklos sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Teatro raiška	Yra įgijęs paskirų žinių, kurias parodo atlikdamas užduotis su mokytojo pagalba arba tiesiogiai sekdamas pavyzdžiu. Dalyvauja veikloje, padėdamas išbandyti ir įgyvendinti kitų idėjas. Atlieka vaidmenis klasėje žaidimų, socialinės dramos metu. Prisideda prie vaidinimo parodymo.	Yra įgijęs pagrindinių žinių, kurias parodo praktiškai ir nusako vartodamas sąvokas, terminus. Kūrybines užduotis atlieka nedaug padėdamas mokytojo. Pasirenka literatūros kūrinį, pateikia 2-3 idėjas, kartu su kitais išbando 2-3 įgyvendinimo variantus, apytikriai nusako, kokiuose etapuose kokie sprendimai buvo priimti. Kūrybingai atlieka vaidmenis klasėje. Padėdamas mokytojo numato tobulėjimo kryptį.	Yra įgijęs pagrindinių žinių, kurias parodo praktiškai ir gali detalai paaiškinti, pritaikyti naujose situacijose. Kūrybines užduotis atlieka savarankiškai. Pasirenka tinkamą literatūros kūrinį, pateikia 3-4 idėjas, išbando ir gali vadovauti idėjų išbandymui, atsidamas naujų įgyvendinimo variantų, paaiškina, kokiuose etapuose kokie sprendimai buvo priimti. Kūrybingai ir įtaigiai atlieka vaidmenį klasėje ar mokyklos scenoje. Numato tobulėjimo kryptį.
Spektaklių	Padedamas mokytojo	Savarankiškai ir	Savarankiškai nusako

interpretavimas, vertinimas	keliomis frazėmis nusako spektaklio supratimą. Atpažįsta skirtingus spektaklių tikslus, spektakliuose panaudotus kultūrų elementus. Nurodo netradicinio teatro pavyzdžių.	padedamas mokytojo nusako spektaklio supratimą, jį susieja su ryškiausiomis teatro „kalbos“ priemonėmis. Nusako skirtingų spektaklių tikslus, priemones, stilius. Nurodo spektakliuose panaudotus kultūrų elementus. Nurodo netradicinio teatro pavyzdžių, jų sąsajas su kitais menais.	spektaklio supratimą, jį pagrįstai susieja su teatro „kalbos“ priemonėmis. Palygina skirtingų spektaklių tikslus, naudojamas priemones, formą, stilių. Paaiškina spektakliuose panaudotus kultūrų elementus. Apibūdina netradicinio teatro formas, jų sąsajas su kitais menais, skaitmeninėmis technologijomis.
Teatro reikšmės socialiniam kultūriniam gyvenime pažinimas	Padedamas mokytojo nusako, kaip teatras kelia svarbias problemas, padeda pažinti kultūras. Keliomis frazėmis nurodo, kaip vaidybos patirtis gali būti pritaikoma gyvenime, kokiais būdais galima dalyvauti teatro kultūrinėje raiškoje.	Savarankiškai ir padedamas mokytojo apibūdina, kaip teatras kelia svarbias problemas, padeda pažinti kultūras, pateikia pavyzdžių. Nusako, kaip vaidybos patirtis gali būti pritaikoma gyvenime, kokiais būdais galima dalyvauti teatro kultūrinėje raiškoje.	Savarankiškai ir išsamiai apibūdina, kaip teatras kelia svarbias problemas, padeda pažinti kultūras, pateikia pavyzdžių. Detaliai nusako, kaip vaidybos patirtis gali būti pritaikoma gyvenime, kokiais būdais galima dalyvauti teatro kultūrinėje raiškoje, pateikia pavyzdžių.

8.4.2. Išplėstinis kursas

8.4.2.1. Išplėstinis kursas. Mokinių pasiekimai.

1. TEATRO RAIŠKA	
Nuostatos: - nebijoti atskleisti ir priimti savo jausmus, mintis, kūrybinius sumanymus; - prisidėti prie geranoriškos, kūrybiškos atmosferos kūrimo; - bendradarbiauti, prisiimant atsakomybę už savo indėlį į bendrą veiklą; - siekti geriausio rezultato.	
Esminis gebėjimas: sukurti vaidinimą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Pasirinkti tinkamą sceninei interpretacijai literatūros kūrinį (ištrauką), vertinti pasirinkimo tinkamumą pagal sutartus kriterijus. Apibūdinti temą, idėją, kurią norėtų perteikti, pasirinktą vaidinimo formą, žanrą.	1.1.1. Paaiškinti pasirinkto kūrinio (ištraukos) tinkamumo interpretuoti scenoje kriterijus.
	1.1.2. Pateikiant pavyzdį, paaiškinti skirtumą tarp literatūros kūrinio sceninio interpretavimo ir jo iliustravimo scenoje.
	1.1.3. Motyvuoti kūrinio (ištraukos) pasirinkimą temos, idėjos / vertybių požiūriu.
	1.1.4. Paaiškinti, kaip pasirinkta vaidinimo forma, žanras (pvz., dramos ar muzikinis etiudas) padės išreikšti temą, idėją.
1.2. Numatyti priemones temai, idėjai perteikti: scenos vyksmą, vaidmenis ir jų interpretacijas, garso, vaizdo raiškos būdus. Taikyti	1.2.1. Pateikiant pavyzdžių iš vaidinimų, nurodyti, kokiomis priemonėmis gali būti sukuriama scenos vyksmas (pvz., dialogu, „sustingusiais vaizdais“), atskleidžiama vaidmens interpretacija (pvz., kostiumo detale).
	1.2.2. Paaiškinti, kaip kurdamas scenos vyksmą pritaikė dramos

dramos kūrimo principus. Vertinti vaidinimo raiškos priemonių sumanymus pagal sutartus kriterijus.	principus. 1.2.3. Pateikiant pavyzdžių iš vaidinimų, paaiškinti, kaip judesiu, balsu ir vizualinėmis, erdvinėmis priemonėmis, muzika, vaizdo projekcijomis gali būti sukuriami vaizdai, atmosfera. 1.2.4. Užfiksuoti svarbiausius vaidinimo raiškos sumanymus. 1.2.5. Paaiškinti, kaip rengiama režisūrinė eksplikacija.
1.3. Įgyvendinti sumanymus, išbandant ir atrandant geriausius sceninio vyksmo, vaidmenų interpretacijų, vaizdų, garsų kūrimo, formos ir žanro sprendimus. Vertinti sprendimus pagal sutartus kriterijus.	1.3.1. Apibūdinti sumanymų įgyvendinimo etapus, jų paskirtį. 1.3.2. Nusakyti, kokias išbandė sceninio vyksmo, vaidmenų interpretavimo, vaizdų, garsų kūrimo galimybes. 1.3.2. . Nusakyti, kaip kito vaidinimo raiškos sumanymas nuo pirminių sumanymų iki galutinių sprendimų.
Esminis gebėjimas: atlikti vaidmenį	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.4. Veikti scenoje stebint mažai pažįstamiems žiūrovams: atsižvelgti į vaidmens išorines ir vidines aplinkybes, atskleisti uždavinį ir svarbiausiąjį uždavinį. Perteikti vertinimus (santykius), panaudoti būdingas priemones, užmegzti glaudų bendravimą. Vertinti vaidmens atlikimą pagal sutartus kriterijus.	1.4.1. Vaidmens vertinimus, plastines, kalbines - intonacines priemones, fizinius veiksmus pagrįsti išorinėmis ir vidinėmis aplinkybėmis, išsikeltu uždaviniu, svarbiausiuoju uždaviniu. 1.4.2. Pateikiant pavyzdžių iš artimiausios aplinkos, savo patirties, matytų vaidinimų, paaiškinti, kaip vaidmens atlikimo ir bendravimo kokybė priklauso nuo psichofizinio laisvumo, aplinkybių įsivaizdavimo, uždavinio, svarbiausiojo uždavinio įgyvendinimo, iš anksto numatytų ir spontaniškai suimprovizuojamų raiškos priemonių.
Esminis gebėjimas: parodyti vaidinimą	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.5. Pasirinkti vaidinimo parodymo būdą (gyvai ar įrašą), vietą, laiką, publiką. Tinkamai informuoti žiūrovus, pristatyti vaidinimą. Įsivertinti parodytą vaidinimą. Palyginti keletą išorės vertinimų objektyvumo požįūriu. Numatyti tolesnio tobulėjimo kryptį.	1.5.1. Pagrįsti pasirinkimus, susijusius su vaidinimo parodymu, atsižvelgiant į pasiektą kūrybinį rezultatą. 1.5.2. . Paaiškinti, kokią informaciją būtina pateikti žiūrovams, kokiais kūrybiškais būdais tai galima padaryti. 1.5.3. Paaiškinti įsivertinimo kriterijus, vertinimo informacijos šaltinius (pvz., kūrybinės grupės išgyvenimus). 1.5.4. Nusakyti, ką ir kurioje srityje norėtų išmokti, išbandyti, patobulinti.
2. SPEKTAKLIŲ INTERPETAVIMAS, VERTINIMAS	
Nuostatos: - vengti išankstinių nuostatų, aiškintis ir priimti įvairius požįūrius; - teigiamai vertinti teatro žiūrovų poreikių įvairovę; - domėtis teatro pasaulyje vykstančiais įvykiais, plėsti teatrinius interesus.	
Esminis gebėjimas: suprasti ir vertinti teatro „kalbą“.	
Gebėjimai:	Žinios ir supratimas
2.1. Nusakyti spektaklio temos, problemos, idėjos	2.1.1. Supratimą ir vertinimus susieti su siužeto rutuliojimu, panaudotomis teatro „kalbos“ priemonėmis.

supratimą. Apibūdinti režisieriaus požiūrį, vertinti jo aktualumą, naudojamas raiškos priemonės. Palyginti keletą spektaklio interpretacijų ir vertinimų.	2.1.2. Nurodyti sąsajas tarp režisieriaus išreikšto požiūrio ir asmeninės patirties, dabarties socialinio kultūrinio konteksto.
	2.1.3. Nurodyti, kaip skirtingai interpretuoja ir vertina tą patį spektaklį mokiniai, kritikai, kiti žiūrovai.
Esminis gebėjimas: orientuotis šiuolaikinio teatro įvairovėje.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.2. Palyginti keletą teatrų vaidinimų pagal siekiamus tikslus, naudojamas raiškos priemonės, formą, stilių. Paaiškinti, kaip įvairūs spektakliai atitinka skirtingus žiūrovų poreikius.	2.2.1. Nurodyti informacijos apie įvairių teatrų vaidinimus šaltinius.
	2.2.2. Pateikiant pavyzdžių, nusakyti, kaip skiriasi teatrų meninių, edukacinių, pramoginių, komercinių spektaklių tikslai, naudojamos raiškos priemonės, pasirinktos formos.
	2.2.3. Pateikiant pavyzdžių, apibūdinti psichologinio realistinio teatro ir sąlygiško (metaforiško) teatro spektakliuose naudojamas raiškos priemonės, nurodyti, kokių skirtingų suvokimo gebėjimų jos reikalauja.
	2.2.4. Pateikiant pavyzdžių, apibūdinti, kaip šiuolaikiniame teatre panaudojami praeities teatro kultūrų elementai, kultūriniai įvaizdžiai (pvz. Salės personažas „Madagaskaro“ spektaklyje).
	2.2.5. Pateikti netradicinio teatro formų, Fakto (verbatim), spektaklių su kitų menų intarpais pavyzdžių, paaiškinti, kaip juose panaudojamos skaitmeninės technologijos.
3. TEATRO REIKŠMĖS SOCIALINIAME KULTŪRINIAME GYVENIME PAŽINIMAS	
Nuostatos:	
- gerbti ankstesnių kartų, žymiųjų menininkų indėlį į teatro kultūrą; - vertinti įgytą teatro mokymosi patirtį, siekti ją pritaikyti, plėtoti.	
Esminis gebėjimas: nusakyti teatro reikšmę visuomenėje ir kultūroje	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Apibūdinti, kaip teatras prisideda prie svarbių asmeniui ir bendruomenei problemų kėlimo, padeda pažinti kultūras, formuoja kultūrinį įvaizdį.	3.1.1. Pateikiant istorinių pavyzdžių, nurodyti, kaip teatras gali žadinti tautinę savimonę, pilietinį sąmoningumą.
	3.1.2. Pateikiant pavyzdžių, apibūdinti, kaip teatras kelia svarbias žmogaus būties (dorovinės) socialines, darnaus vystymosi problemas.
	3.1.3. Pateikiant pavyzdžių paaiškinti, kaip teatras padeda pažinti kultūras, prisideda prie Lietuvos vardo pasaulyje garsinimo.
Esminis gebėjimas: pagrįsti teatro kūrybos patirties reikšmę	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.2. Analizuoti, kaip teatro kūrybos patirtis gali būti pritaikoma viešajame bendravime, profesinėje veikloje, kultūrinėje raiškoje. Palyginti, kaip teatro kūrybos patirties reikšmę vertina mokiniai, mėgėjai, profesionalūs teatro menininkai.	3.2.1. Pateikiant pavyzdžių, paaiškinti, kokie vaidybos gebėjimai gali būti pritaikomi atliekant socialinius vaidmenis viešajame bendravime, profesinėje veikloje.
	3.2.2. Pateikiant pavyzdžių, paaiškinti vaidybinės improvizacijos patirties, jos taikymo gyvenimiškose situacijose reikšmę.
	3.2.3. Pateikiant pavyzdžių, nurodyti, kokiais būdais teatro kultūrinėje raiškoje gali dalyvauti įvairaus amžiaus, išsilavinimo, polinkių ir interesų žmonės.

8.4.2.2. Išplėstinis kursas. Turinio apimtys.

Trumpo (iki 10 min.) vaidinimo kūrimui mokiniai pasirenka įvairaus žanro (pasakos, dramos, prozos, kt.) trumpą (iki 1-2 puslapių) literatūros kūrinių arba jo adaptuotą, sukomponuotą ištrauką, savo sukurtą tekstą su nedideliu (1-3) personažų skaičiumi. Literatūros kūrinys turėtų būti nagrinėjama aktuali tema / problema, keliama bendrąsias žmogaus vertybes ginanti idėja. Kūrinio tinkamumo sceninei interpretacijai kriterijai: yra įvykis, ryškūs personažai, daug išorinio veiksmo, aiški tema, idėja. Mokiniai pasirenka klasės scenoje įgyvendinti prieinamą formą, pvz.: etiudą, „sustingusių vaizdų“ teatrą, teatralizuotą monologą, vaidinimą su lėlėmis (daiktais), kt. Mokiniai pasirenka žanrą: pasakos, dramos, muzikinį, komedijinį.

Scenos vyksmas gali būti kuriamas muzikos, dialogų, monologų, „sustingusių vaizdų“, fizinių veiksmų, šokio, kt. epizodais. Kuriant scenos vyksmą pritaikomi dramos principai: užuomazga, vsytymasis, kulminacija – pasikeitimas, atomazga. Vaidmens interpretacija gali būti atskleidžiama kostiumu, jo detalėmis, kalbos intonacijų, plastikos ypatybėmis, būdingais fiziniais veiksmais. Vaizdai scenoje gali būti kuriami plastika, mizanscena (pvz., sėdinti kino salėje), judesiu (pvz.,ėjimas vietoje), balsu (pvz., kompanijos klegesys už durų), apšvietimu ir garsu (pvz., pravažiuojantis traukinys), skaitmeninėmis technologijomis projektuojant vaizdą ant scenos sienos, kt. Vaidinimo kūrimo aplanke (portfolio) užfiksuojama (užrašoma, pateikiama schema, įvaizdžiais) tema, idėja, svarbiausi vaidinimo raiškos sumanymai: epizodai, vaidmenų interpretacijos, garso, vaizdo kūrimo būdai. Sumanymai vertinami pagal aiškumo, kūrybingumo, įgyvendinimo prieinamumo kriterijus. Režisūrinė eksplikacija – tai esamuoju laiku atpasakojamas pasirinktas įvykis (pvz., „Įsimintiniausias vaikystės įvykis“), stengiantis savo mintį reikšti vaizdais. Arba atskleista sceninė idėja (sprendimas), atitinkantis pasirinktą literatūrinę medžiagą. Režisūrinė eksplikacija rodo dramaturginį ir režisūrinį mąstymą. Apimtis 1-1,5 puslapio.

Naudojamasi sceninių sumanymų įgyvendinimo etapais: improvizacijomis, diskusijomis – raiškos priemonių paieškomis, konstravimu (priemonių ir medžiagų pritaikymu), repeticijomis, peržiūromis, aptarimais. Išbandyti ir priimti sceniniai sprendimai vertinami pagal kūrybiškumo, atitikimo temai, idėjai, žanrui, meninių principų (dinamikos, kontrasto) panaudojimo kriterijus.

Mokiniai atlieka vaidmenis teatrinių žaidimų, improvizacijų, kurių trumpų vaidinimų metu. Tai vaidmenys, kurie atliekami teatrinių žaidimų metu, profesiniai vaidmenys (pvz., darbuotojo ir darbdavio, motinos, dukters), kalbėtojo, skaitančio pranešimą ar pristatančio darbą, vaidmuo, meniniai vaidmenys, kurių pagrindas – grožinė literatūra. Mokomasi vaidmenų atlikimui parengti kūną ir balsą: atpalaiduoti nereikalingą įtampą, „apšildyti“ kūną, suaktyvinti vidinius psichinius procesus (vaizduotę, dėmesį, mąstymą, suvokimą, jausmus), juos valdyti. Atliekami pratimai ir užduotys psichofizikos lankstumo, reaktyvumo, balso rezonavimo, taisyklingos tarties, intonavimo lavinimui.

Rengdamiesi atlikti vaidmenį, mokiniai nagrinėja literatūros kūrinys nusakytas ir sukuria (sufantazuoja) išorines aplinkybes (situacijos vieta, laikas, kiti personažai, jų charakteristikos) ir vidines (vaidmens santykiai su aplinkybėmis, kitais personažais, vidinės būsenos, norai, siekiai, jų kaita) (nagrinėjamų aplinkybių apimtys priklauso nuo vaidmens, pvz., teatrinių žaidimų metu atliekamiems vaidmenims pakanka suprasti elementarias išorines ir vidines aplinkybes). Taip pat mokomasi kelti vaidmens uždavinį (pvz., perskaityti pranešimą) ir svarbiausiąjį uždavinį (išaiškinti taršos žalą aplinkai). Aplinkybių supratimas, įsivaizdavimas padeda motyvuoti (pagrįsti) vaidmens raiškos priemonių naudojimą, o uždavinio ir svarbiausiojo uždavinio siekimas ir įgyvendinimas – atrinkti konkrečioje situacijoje tinkamiausias, įtaigiausias priemones, jas suimprovizuoti. Vaidmens atlikimo vertinimo kriterijai: laisvumas, uždavinio ir svarbiausiojo uždavinio įgyvendinimas vaidmeniui būdingomis priemonėmis, nuoseklumas, įtaigumas.

Mokiniai, atsižvelgdami į pasiektą kūrybinį rezultatą, gali parodyti vaidinimą gyvai ar naudodami įrašą; klasėje ar mokyklos salėje, kitoje artimoje kultūrinėje erdvėje; pakviesdami norimą žiūrovų grupę. Mokiniai turėtų žiūrovams nurodyti: vaidinimo pavadinimą, literatūros kūrinio autorių, mokinių kūrybinės grupės sudėtį ir atliktą darbą, teatro mokytoją. Informacija gali būti pateikta elektoriniu paštu, skelbimų lentoje, kūrybiškais būdais (surengiant akciją, suvaidinant dialogą, parodytą filmuką ir pan.). Vertindami parodytą vaidinimą, mokiniai turėtų remtis savo,

kaip žiūrovų ir kūrėjų išgyvenimais ir nuomonėmis, įvairių žiūrovų (mokinių mokytojų, menininkų) reakcijomis, atsiliepimais.

Mokiniai gyvai stebi įvairių žanrų mokyklų, savivaldybių ir profesionalių teatrų vaidinimus ar jų įrašus. Labai svarbu, kad mokiniai turėtų galimybę pamatyti žymiausių Lietuvos profesionaliojo teatro režisierių E. Nekrošiaus, O. Koršunovo, R. Tumino, J. Vaitkaus, C. Graužinio, kitų labiausiai pripažintų profesionaliojo ir mėgėjų teatrų spektaklius, pasižyminčius šiuolaikine teatro „kalba“, aiškiai išreikštu režisieriaus požiūriu. Rekomenduojama per dvejus metus pažiūrėti ne mažiau kaip 7-8 profesionaliojo teatro spektaklius.

Analizuojama, kaip vaidybos (balso, judesio), vaizdų, garsų (muzikos), erdvinėmis, kt. interpretacinėmis režisūrinėmis priemonėmis kuriama teatro „kalba“: simboliai, metaforos, ritmas, tempas, įtampa, dinamika. Nurodomos sąsajos tarp idėjų, požiūrių, reiškiamų spektaklyje, ir tų, kurias susidarė mokiniai, bei tų, kurios reiškiamos visuomenėje, kultūrinėje aplinkoje. Mokiniai palygina 4-5 skirtingas spektaklio interpretacijas ir vertinimus, kuriuos pateikia mokiniai, kritikai, kiti žiūrovai (tėvai, teatro menininkai, ekspertai). Mokiniai taip pat turėtų pažiūrėti netradicinio teatro pavyzdžių, sutinkamų savo bendruomenėje, artimoje kultūrinėje aplinkoje. Nesant galimybės pažiūrėti gyvai ar vaizdo įrašų, mokiniai susipažįsta su Fakto (verbatim) spektakliais skaitydami kritikos knygas (pvz., A. Liugos „Laiko sužeistas teatras“ (2008).

Mokiniai susipažįsta su elektroniniais informacijos apie spektaklius puslapiais: „Menų faktūra“ (www.menufaktura.lt); Teatro ir kino informacijos ir edukacijos centru (www.theatre.lt); Lietuvos liaudies kultūros centro svetaine (www.lfcc.lt); respublikiniais kultūros ir meno savaitraščiais „7 meno dienos“ (www.7md.lt) „Literatūra ir menas“ (www.culture.lt), Mėgėjų teatro leidiniu (www.lmts.ku).

Istoriniai pavyzdžiai, kai teatras žadino tautinę savimonę, pilietinį sąmoningumą: tautinio sąjūdžio laikai XIX a. pab.; Klojimo teatras; Vilniaus Geto teatras; „Ezopo kalba“ statomi lietuvių teatro spektakliai XX a. okupacijos sąlygomis. Nagrinėjant, kaip teatras kelia svarbias žmogaus būties (dorovinės) problemas, pasitelkiami meninių spektaklių pavyzdžiai, kaip kelia socialines, darnaus vystymosi problemas – mėgėjų teatro, mokyklinių vaidinimų, Forumo teatro, proceso (socialinės dramos), „Atkūrimo“ teatro (Playback), teatralizuotų akcijų pavyzdžiai iš artimos kultūrinės aplinkos.

Analizuojant, kaip teatras padeda pažinti kultūras, galima pasitelkti daugelį spektaklių. Praeities ir dabarties kultūras padeda pažinti spektaklio literatūrinė medžiaga, muzika, dekoracijos ir sceniniai daiktai, aktorių apranga (kostiumai), scenos erdvės sprendimai, vaidybos (judesių, kalbėjimo) maniera. Aptariant, kaip teatras prisideda prie Lietuvos vardo pasaulyje garsinimo, pasitelkiami žymiausių režisierių (E. Nekrošiaus, O. Koršunovo, R. Tumino, C. Graužinio L. Adomaitienės) laimėjimai Europoje ir pasaulyje. Taip pat nepamirštama, kaip kultūrinį įvaizdį padeda formuoti bendruomenės (savivaldybės) teatras, bendrojo lavinimo ar aukštosios mokyklos teatras.

Analizuojant, kaip vaidybos gebėjimai gali būti pritaikomi viešajame bendravime, profesinėje veikloje, gilinamasi į aplinkybių, savo ir bendravimo partnerių vidinių būsenų suvokimo, siekiamų uždavinių supratimo, vidinių psichinių procesų (vaizduotės, dėmesio, jausmų, mąstymo, kt.) valdymo, spontaniškos improvizacijos gebėjimus, kurie yra svarbūs atliekant daugelį skirtingų socialinių vaidmenų kiekvieną dieną. Aptariant improvizacijos reikšmę kasdienėse situacijose, dera kalbėti apie atsipalaidavimo (saikingo laisvumo) teigiamą poveikį psichinei sveikatai, įveikiant stresą, sukuriant malonią ir kūrybingą bendravimo atmosferą. Pasitelkiama pavyzdžių, kai improvizacijos mokosi viešojo sektoriaus darbuotojai, steigiamos Improvizacijos mokyklos (A. Žebrausko), populiarėja Teatro sporto pasirodymai. Mokiniai nagrinėja dalyvavimo teatro kultūrinėje raiškoje būdus: aktyvaus dalyvio (aktoriaus, režisieriaus, kt. teatro kūrėjo), žiūrovo (stebinčio spektaklius, aktyviai formuojančio nuomonę dalyvaujant internetiniuose puslapiuose), techninio kūrybinio darbuotojo ar vadybininko, kuriančio teatro industriją verslą, ar žmogaus, siekiančio teatrinės saviraiškos (mėgėjų teatrai, kt.).

8.4.2.3. Išplėstinis kursas. Vertinimas. Toliau pateikiami apibendrinti kokybiniai mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų vertinimo aprašai. Pagal juos mokytojas numato mokinių pasiekimų vertinimo kriterijus.

Pasiekimų lygiai Veiklos sritys	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Teatro raiška	Yra įgijęs pagrindinių žinių, kurias parodo praktiškai, nusako vartodamas 1-2 sąvokas, terminus. Kūrybines užduotis atlieka padedamas mokytojo. Dalyvauja pasirenkant literatūros kūrinį, išbandant ir įgyvendinant kitų idėjas. Atlieka vaidmenis klasėje žaidimų, socialinės dramos metu, parengtų vaidinimų metu. Prisideda prie vaidinimo parodymo. Padedamas mokytojo kelia tolesnio tobulėjimo tikslus.	Yra įgijęs pagrindinių žinių, kurias parodo praktiškai ir nusako vartodamas daugiau nei 4-5 sąvokas, terminus. Kūrybines užduotis atlieka nedaug padedamas mokytojo, savarankiškai. Pasirenka literatūros kūrinį, pateikia 2-3 idėjas, kartu su kitais taiko dramos principus, išbando kelis idėjų įgyvendinimo variantus, išsamiai nusako, kokiuose etapuose kokie sprendimai buvo priimti. Kūrybingai atlieka vaidmenį mokyklos scenoje. Numato tobulėjimo kryptį.	Yra įgijęs gilių žinių, kurias parodo kūrybingai atlikdamas užduotis. Supratimą detalčiai gali paaiškinti, pritaikyti naujose situacijose. Kūrybines užduotis atlieka išmoningai, savarankiškai. Pasirenka tinkamą literatūros kūrinį, tiksliai pritaiko dramos principus, pateikia 4-5 idėjas, išbando ir gali vadovauti idėjų išbandymui, atsidamas naujų variantų. Aiškiai supranta, kokiuose etapuose kokie sprendimai buvo priimti. Kūrybingai ir įtaigiai atlieka vaidmenį mokyklos ar kultūros įstaigos scenoje. Tiksliai numato tobulėjimo kryptį.
Spektaklių interpretavimas, vertinimas	Padedamas mokytojo nusako spektaklio supratimą, jį susieja su keliomis teatro „kalbos“ priemonėmis. Nusako skirtumus tarp skirtingų spektaklių tikslų, pateikia pavyzdžių. Nusako matytuose spektakliuose panaudotus kultūrų elementus. Nurodo netradicinio teatro pavyzdžių, jų sąsajas su kitais menais.	Savarankiškai nusako spektaklio supratimą, jį nuodugniai susieja su teatro „kalbos“ priemonėmis. Palygina skirtingų spektaklių tikslus, priemones, formą, stilių. Paaškina matytuose spektakliuose panaudotus kultūrų elementus. Apibūdina netradicinio teatro formas, jų sąsajas su kitais menais, skaitmeninėmis technologijomis.	Savarankiškai nusako kūrybišką spektaklio supratimą, jį argumentuoja taikliai pastebėtomis teatro „kalbos“ priemonėmis. Išsamiai palygina skirtingų spektaklių tikslus, priemones, formą, stilių. Detalčiai apibūdina matytuose spektakliuose panaudotus kultūrų elementus, netradicinio teatro formas, jų sąsajas su kitais menais, skaitmeninėmis technologijomis.
Teatro	Padedamas mokytojo	Savarankiškai ir	Savarankiškai ir

reikšmės socialiniam kultūriniam gyvenime pažinimas	paaikškina, kaip teatras kelia svarbias problemas, padeda pažinti kultūras. Nusako, kaip vaidybos patirtis gali būti pritaikoma gyvenime, kokiais būdais galima dalyvauti teatro kultūrinėje raiškoje.	padedamas mokytojo apibūdina, kaip teatras kelia svarbias problemas, padeda pažinti kultūras, pateikia pavyzdžių. Analizuoja, kaip vaidybos patirtis gali būti pritaikoma gyvenime, kokiais būdais galima dalyvauti teatro kultūrinėje raiškoje, pateikia pavyzdžių.	išsamiai apibūdina, kaip teatras kelia svarbias problemas, padeda pažinti kultūras, pateikia pavyzdžių. Analizuoja, kaip vaidybos patirtis gali būti pritaikoma gyvenime, kokiais būdais galima dalyvauti teatro kultūrinėje raiškoje, savarankiškai parenka taiklių pavyzdžių.

VII. MENŲ PAŽINIMAS

9. Menų pažinimo programa – meninio ugdymo srities dalis.

9.1. Dalyko paskirtis.

9.1.1. Menų pažinimas – meninio ugdymo srities dalykas, kuriuo siekiama plėsti mokinių mokymosi krypties pasirinkimo galimybes ir užtikrinti ugdymo turinio diferencijavimą ir individualizavimą. Dalyko bendrosios nuostatos dera su meninio ir kitų ugdymo sričių dalykų nuostatomis.

9.1.2. Menų pažinimo dalykas skiriamas mokiniams, kurie domisi daile, muzika, šokiu, teatru bei šiuolaikinėmis meno formomis ir siekia giliau jas pažinti. Menų programos ugdymo turinys grindžiamas probleminiais diskursais, siejamas su dabarties ir praeities sociokultūrinio gyvenimo realijomis bei menotyriniu kontekstu, integruojant ir apibendrinant įvairių mokomųjų dalykų mokymosi patirtį.

9.1.3. Analizuodami ir vertindami praeities bei šiuolaikines meno formas, tyrinėdami ir interpretuodami įvairius dailės, muzikos, šokio bei teatro meno reiškinius, mokiniai aktyviai plėtos estetinę, meninę, kultūrinę ir bendrąsias (iniciatyvumo ir kūrybingumo, asmeninę, socialinę pilietinę, mokymosi mokytis, pažinimo) kompetencijas: pagarbą daugialypiam kultūros paveldui ir toleranciją postmoderniems meno ieškojimams, kūrybinius, mąstymo ir estetinius gebėjimus, integruos pasaulio istorijos, filosofijos, literatūros ir kitų dalykų žinias.

9.1.4. Prasminėje programos grandinėje „menininkas – kūrinys – mokytojas ir mokinys“ labai svarbūs gyvi (arba virtualūs) susitikimai su kūrėjais, tiesioginis darbas edukacinėse erdvėse, diskusijos apie praeities ir dabarties meno procesus: tai padės paaikškinti kūrinių prasmę, atskleis jų atsiradimo kontekstą, menininko intencijas, suvokėjo impresijų kilmę, kūrinio vidinę struktūrą. Ypatingas dėmesys menų pažinimo dalyko pamokose skiriamas meninės kūrybos ir meno reikšmės visuomeniniame gyvenime problematikai. Naudodamiesi žymių menininkų patirtimi ir nagrinėdami jų meninių sumanymų idėjas, mokiniai mokysis kūrybiškai ir kritiškai apmąstyti kūrinius, kurie ne tik atskleis sociokultūrinį meno pamatą, bet ir padės atrasti asmeninę kūrybinių užmojų motyvaciją.

9.2. Tikslas, uždaviniai, struktūra.

9.2.1. Dalyko tikslas – plėtoti mokinių estetinę meninę nuovoką, kultūrinio sąmoningumo ir kitas bendrąsias kompetencijas, siekiant išugdyti išmanų Lietuvos ir pasaulio kultūrinio gyvenimo dalyvį ir kūrėją, norintį ir gebantį menu praturtinti savo gyvenimą.

9.2.2. Dalyko uždaviniai. Siekiama, kad mokiniai:

9.2.2.1. suvoktų meninės kūrybos įvairovę ir meno svarbą žmogaus bei visuomenės gyvenime, puoselėtų praeities ir dabarties kultūros, meno ir kūrybinės veiklos vertybes, būtų tolerantiški ir atviri naujoms estetinėms patirtims;

9.2.2.2. plėtotų meno kūrinių bei reiškinių stebėjimo, suvokimo ir vertinimo gebėjimus, įgytų reikalingų žinių;

9.2.2.3. išmoktų pritaikyti sukaupią patirtį kasdienėje ir visuomeninėje veikloje.

9.2.3. Dalyko struktūra. Dalykas integraliai apima dailės, muzikos, šokio bei teatro meno šakas. Dalyko galima mokytis bendruoju ir išplėstiniu kursais, kurie skiriasi savo sudėtingumu. Mokinių įgyjamos nuostatos, gebėjimai ir žinios tiek bendrajame, tiek išplėstiniame kursuose aprašomi pagal dvi veiklos sritis:

9.2.3.1. meno kūrinių stebėjimas, analizė, interpretavimas ir vertinimas. Susipažindami su meninės kūrybos pasauliu (istorija, teorija ir praktika), pasitelkdami individualią patirtį ir įgytas žinias, mokiniai stebės, analizuos / interpretuos ir vertins senuosius bei šiuolaikinius meninės veiklos / raiškos pavyzdžius;

9.2.3.2. meno reikšmės sociokultūrinėje aplinkoje vertinimas. Stebėdami meno sklaidos ir meninės veiklos socialinėje erdvėje būdus bei formas, dalyvaudami mokyklos, miesto ir šalies kultūriniame gyvenime, gilindami asmeninę estetinę patirtį ir meninių išgyvenimų poreikį, mokiniai analizuos meno poveikį ir svarbą individualybės, visuomenės ir kultūros raidai.

9.3. Programos įgyvendinimas: integravimo galimybės, ugdymo gairės, mokymosi aplinka.

9.3.1. Integravimo galimybės.

9.3.1.1. Dalyko programa remiasi ankstesniais mokymosi metais sukaupta menine mokinio patirtimi. Visų meninio ugdymo dalykų pasiekimai apibendrinami ir integruojami per problemines sritis, analizuojant meno pasaulį diachroniškai (meno istorijos raidos požiūriu) ir sinchroniškai (konkreto laikotarpio požiūriu).

9.3.1.2. Akivaizdžios teminės ir tarpdalykinės integracijos galimybės, pavyzdžiui, rengiant progines pamokas, susietas su mokyklos, miesto, regiono, šalies renginiais; suderinant mokymo planus toje pačioje klasėje dirbančių mokytojų (ypač tarp meninio ugdymo dalykų ir istorijos, geografijos, literatūros, kalbos dalykų).

9.3.1.3. Ugdymo procesas yra nuoseklus ir dėstomas kaip tęstinė bei tarpusavyje susijusi dailės, muzikos, šokio bei teatro meno šakų pažinimo programa. Siekiant vidinės integracijos pasirinktos visoms meno rūšims bendros veiklos sritys: meninės raiškos ir meno kūrinių suvokimas, interpretavimas ir analizė, taip pat meninės veiklos sociokultūrinėje aplinkoje pažinimas ir analizė. Siekiant turinio integracijos pasirinktos penkios visoms meno šakoms aktualios probleminės sritys: estetiškas emocinis meno poveikis, meno statusas visuomenėje, menininko vaidmens raida, etnokultūrinis meno aspektas, meno ir šiuolaikinių technologijų sąveika.

9.3.1.4. Socialinės edukacinės integracijos požiūriu dalyko programoje ypač aktualūs yra tarpdisciplininiai šiuolaikinio meno projektai, kuriems stebėti, analizuoti, interpretuoti ir vertinti skiriama daug dėmesio. Mokslas ir technologijos tampa integralia meninių procesų, į kuriuos aktyviai įtraukiami žiūrovai (tarp jų mokytojai ir mokiniai), dalimi – taip kuriamos naujos kūrybinio bendradarbiavimo formos ir generuojamos viešo kritinio diskurso idėjos.

9.3.2. Ugdymo gairės.

9.3.2.1. Siekiant, kad mokiniai suvoktų kultūrinį bei istorinį meno kūrinio kontekstą ir dabarties meninių reiškinių komunikacinius, interaktyvius, conceptualius aspektus, programa grindžiama diachronijos (meno istorinės raidos pjūvis) ir sinchronijos (konkreto laikotarpio kūrybinių estетinių idėjų pjūvis) principais.

9.3.2.2. Menų pažinimo pamokose mokytojas kartu su mokiniiais analizuodamas ir interpretuodamas naujausius meninius reiškinius ne tik atskleis socialinius meno aspektus, bet ir išsakys asmeninę nuomonę; stebėdamas ir prižiūrėdamas individualią bei grupinę mokinių veiklą, vadovaus mokymo(si) procesui skirtingose edukacinėse erdvėse.

9.3.2.3. Aptariant ir analizuojant meno kūrinius (ar jų fragmentus), rengiant diskusijas apie šiuolaikinius kultūros reiškinius, naudojami skirtingi aktyvaus mokymo metodai, tarp jų – darbas nedidelėse mokinių grupėse, trumpalaikiai vienos temos ir ilgalaikiai tiriamieji projektai, mokymas(is) bendradarbiaujant.

9.3.2.4. Tam, kad per konkrečias praktines užduotis mokiniai argumentuotai pagrįstų savo nuomonę ir mokėtų apibendrinti meno kūrinio / reiškinių sukeltus estetiškus potyrius, reflektuotų individualius įspūdžius, plėtotų kritinio mąstymo patirtį, taikomas dialoginės interpretacijos ir diskusijų metodai.

9.3.2.5. Tenkinant tiesioginio kontakto su meno kūriniais ir menine veikla poreikį,

inicijuojamas individualus ir kolektyvinis kultūros bei meno įstaigų, meninių renginių lankymas, organizuojami susitikimai su menininkais, vykdoma projektinė veikla, ieškoma galimybių pristatyti menotylinę mokinių veiklą tiek profesionalaus meno, tiek internetinės sklaidos kontekste.

9.3.3. Mokymosi aplinka.

9.3.3.1. Emocinė aplinka. Ją kuria visi mokyklos bendruomenės nariai, tačiau per pamoką ji labiausiai priklauso nuo mokytojo, kuris pasitikėdamas savo žiniomis ir gebėjimais, rodydamas pagarbą mokinio nuomonei ir lūkesčiams, keldamas pagrįstus reikalavimus, tinkamai padrąsindamas ir vertindamas mokinių, sukuria mokytis ir kurti palankius santykius; įtraukia jaunuolius į ugdymo turinio formavimą.

9.3.3.2. Mokymosi priemonės. Menų pažinimo dalykui skirta kabineto įranga ir aplinka turėtų nuteikti mokinius aktyviai ir kūrybingai dirbti, būti pakankamai mobili tiek individualiam, tiek grupiniam darbui organizuoti. Kabinete turi būti kūriniams stebėti / klausyti ir analizuoti mokytojui ir (ar) mokiniams reikalingas kompiuteris su interneto prieiga, televizorius ir vaizdo bei garso grotuvai, projektorius, skaitmeninis fotoaparatas ir (ar) skaitmeninė vaizdo kamera, spalvotas daugiafunkcis spausdintuvas, kultūros ir meno informaciniai leidiniai, žinyai, enciklopedijos, kiek leidžia galimybės – meno periodika.

9.3.3.3. Mokymosi / edukacinės erdvės. Menų pažinimo dalyko pamokos turėtų vykti ne vien mokyklos kabinete, bet ir kultūrinėje aplinkoje (jei nėra galimybių, bent virtualioje erdvėje): galerijose, muziejuose, koncertų salėse, teatruose ir pan. Mokytojas kaip svarbią mokymosi proceso dalį turėtų inicijuoti klasės ar mokinių individualų lankymąsi / dalyvavimą parodose, koncertuose, šokio ir teatro spektakliuose.

9.4. Menų pažinimas: mokinių pasiekimai, turinio apimtis, vertinimas.

9.4.1. Bendrasis kursas.

9.4.1.1. Mokinių pasiekimai.

1. Meno kūrinių stebėjimas, analizė, interpretavimas ir vertinimas	
Nuostatos. Domėtis menais kaip galimybe geriau pažinti save ir pasaulį. Gerbti ir vadovautis meno šakų suvokimo bei vertinimo taisyklėmis, siekti naujų žinių, gilinti savo poreikius kūrybinėje veikloje. Toleruoti skirtingas meno apraiškas bei ieškojimus. Būti atviram naujoms estetinėms patirtims ir meniniams iššūkiams. Esminiai gebėjimai. Stebėti, analizuoti, interpretuoti ir vertinti meno kūrinių / reiškinių. Aiškintis, fiksuoti savo potyrius, reflektuoti kūrinio poveikį.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Laikytis meno suvokimo taisyklių.	1.1.1. Apibūdinti tradicinius ir netradicinius meno reiškinius; nusakyti būdingas meno suvokėjų elgesio formas muziejuje, koncertų salėje, šokio ar teatro spektaklyje.
	1.1.2. Nusakyti žiūrovo / klausytojo reikšmę ir funkciją meninės kūrybos veikloje.
1.2. Skirti meno kūrinio ypatumus ir jų prigimtį.	1.2.1. Įvardyti meno kūrinio savitumus, jo priklausomybę istoriniam ir estetiniam periodui.
	1.2.2. Nurodyti kūrinio autorių; apibūdinti meno kūrinio formą, turinį, technines ir atlikimo savybes, susieti jas su kūrinio gimimo ir suvokimo kontekstu.
1.3. Apibūdinti kūrinio raiškos priemones ir įvertinti jų meninę visumą; išskirti kūrinio problematiką ir suvokti kūrinio prasmę.	1.3.1. Įvardyti kūrinio raiškos priemones, stiliaus bei žanro savybes.
	1.3.2. Nusakyti kūrinio sukeltus įspūdžius ir susieti juos su kūrinio menine visuma.

	1.3.3. Įvardyti kūrinio problematiką, temą (-as), nusakyti meninę ir estetinę kūrinio vertę.
1.4. Įvertinti kūrinio / reiškinių naujumą, jo aktualumą iš istorinės ir dabarties pozicijų.	1.4.1. Nurodyti esminius meno raidos etapus, mokėti juos skirti ir atpažinti.
	1.4.2. Apibūdinti meninės kūrybos suvokimo ir vertinimo kriterijus, mokėti juos taikyti konkrečiam kūriniiui.
1.5. Vertinti asmeninį meno / meninės kūrybos poveikį ir įvardyti individualius estetinius lūkesčius bei poreikius.	1.5.1. Įvardyti emocinį ir estetinį meninės kūrybos tikslą bei poveikį; apibūdinti jos įtaką keičiantis nusistovėjusiam požiūriui ar išankstinei nuomonei; išsakyti meninių potyrių lūkesčius.
2. Meno reikšmės sociokultūrinėje aplinkoje vertinimas	
Nuostatos. Toleruoti ir gerbti skirtingas meninės kūrybos ir veiklos apraiškas bei ieškojimus. Tinkamai elgtis skirtinguose meniniuose kultūriniuose renginiuose. Tausoti supančius kultūros objektus. Esminiai gebėjimai. Analizuoti ir vertinti meno reikšmę savo ir visuomenės gyvenime.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Pastebėti ir atpažinti meninės veiklos reiškinius kasdienėje bei sociokultūrinėje aplinkoje.	2.1.1. Atskirti profesionalų ir taikomąjį meną, paaiškinti kasdienio meno funkcionavimo būdus, įvardyti meninės veiklos poveikį gyvenamajai aplinkai.
	2.1.2. Nurodyti svarbiausius lietuvių bei užsienio meno kūrėjus, jų kūrybos poveikį savo srities ir šalies meno bei kultūros raidai. Nusakyti socialinę ir politinę meno reikšmę bei funkciją.
2.2. Analizuoti ir argumentuotai diskutuoti apie meno kūrinius / reiškinius.	2.2.1. Atsirinkti ir susisteminti reikalingą informaciją, pagrįsti pasirinkimo motyvus.
	2.2.2. Apibūdinti svarbiausius meno kūrinio / meninės veiklos analizės kriterijus ir pritaikyti juos praktiškai.
	2.2.3. Savo įspūdžius, estetinius potyrius susieti su analizuojamo kūrinio menine visuma.
2.3. Parašyti argumentuotą ir asmeniniais pastebėjimais pagrįstą matytos parodos, šokio ar teatro spektaklio, klausyto koncerto recenziją pagal susitartus reikalavimus.	2.3.1. Atsirinkti ir susisteminti reikalingą informaciją, kritikų atsiliepimus apie matytą renginį.
	2.3.2. Apibūdinti recenzijos rašymo formas, pasirinkti reikiamą kritikos tipą.
	2.3.3. Savo išgyvenimus susieti su matyto / klausyto renginio stilistika, užmegzti poleminių dialogą su kritikų pasisakymais.
2.4. Tyrinėti skirtingus meno reiškinius.	2.4.1. Rinkti ir sisteminti duomenis apie pasirinktą meninę veiklą /reiškinį sociokultūrinėje aplinkoje, apibūdinti tos

	veiklos / reiškinių ypatumus.
	2.4.2. Apibūdinti nesudėtingo tyrimo būdus ir formas, duomenų apibendrinimo schemas ir tikslingai jas panaudoti savo kritinėje apžvalgoje.
	2.4.3. Pasitelkus informacines technologijas, pristatyti savo kritinės apžvalgos išvadas ir inicijuoti diskusiją aktualiausiai stebėtos meninės veiklos / reiškinių klausimais.
2.5. Dalyvauti klasės, mokyklos menotyrinės veiklos sklaidoje.	2.5.1. Apibūdinti menotyrinės veiklos formas ir jų reikšmę bendruomenės gyvenime.
	2.5.2. Paaiškinti kultūros žiniasklaidos formavimo ir funkcionavimo principus, jos svarbą visuomenės gyvenime.

9.4.1.2. Turinio apimtis.

9.4.1.2.1. Dalyko turinys grindžiamas penkiomis aktualiomis probleminėmis sritimis: 1) estetinis-emocinis meno poveikis, 2) meno statusas visuomenėje, 3) menininko vaidmens raida, 4) etnokultūrinis meno aspektas, 5) menas ir šiuolaikinių technologijų sąveika. Jos apima meno istorijos, teorijos ir kritikos sandus.

9.4.1.2.2. Tiriant ir vertinant meno reikšmę sociokultūrinėje aplinkoje, pageidautina individualiai ir kartu su klase lankyti parodas, koncertus, šokio ir teatro spektaklius, susitikti su menininkais ir atlikėjais. Per matytų renginių ir projektų aptarimus, savo rašiniuose mokiniai skatinami apibūdinti patirtus individualius įspūdžius ir išgyvenimus.

9.4.1.3. Vertinimas. Vertinant praktines kūrybines užduotis mokiniai yra skatinami išmokti įsivertinti ir pateikti savo darbus kitiems. Sudaromos užduočių vertinimo kriterijų lentelės, kurias pasiūlo mokytojas ir aptaria, papildo atsižvelgdamas į konkrečios klasės mokinių pageidavimus ir pasiūlymus.

Patenkinamas lygis	Pagrindinis lygis	Aukštesnysis lygis
1. Meno kūrinių stebėjimas, analizė, interpretavimas ir vertinimas		
Atpažįsta tradicinius ir netradicinius meno reiškinius, žino meno istorijos periodus. Analizuodamas (interpretuodamas) meno kūrinį / reiškinį įvardija jo žanrą, temą, raiškos priemones, nusako sukeltus įspūdžius. Vertina kūrinį pagal mokytojo nurodytus klausimus. Žino būdingas elgesio normas muziejuje, koncertų salėje, šokio ar teatro spektaklyje.	Apibūdina tradicinius ir netradicinius meno reiškinius, orientuojasi meno istorijos periodizacijoje. Analizuodamas (interpretuodamas) meno kūrinį / reiškinį, apibūdina jo žanrą, temą, raiškos priemones, argumentuotai nusako sukeltus įspūdžius. Vertina kūrinį pagal mokytojo nurodytus ir individualiai išplėtotus klausimus. Nusako būdingas elgesio normas muziejuje, koncertų salėje, šokio ar teatro spektaklyje.	Palygina tradicinius ir netradicinius meno reiškinius. Skiria meno istorijos periodus, nurodo žymiausias kūrėjus. Analizuodamas (interpretuodamas) meno kūrinį / reiškinį apibūdina jo formą, turinį, technines ir atlikimo savybes, kūrinio sukeltus įspūdžius susieja su jo menine visuma. Vertina kūrinį pagal mokytojo rekomenduotus ir paties pasirinktus vertinimo kriterijus. Paaiškina elgesio muziejuje, koncertų salėje, šokio ar

		teatro spektaklyje skirtumas.
2. Meno reikšmės sociokultūrinėje aplinkoje vertinimas		
Įvardija menines apraiškas kasdienėje aplinkoje. Fragmentiškai apibūdina kelių garsiausių Lietuvos menininkų kūrybą. Rašydamas kūrinio analizę, meninio renginio / įvykio recenziją pabrėžia asmeninius potyrius ir išgyvenimus. 1 kartą per pusmetį apsilanko dominančioje parodoje, koncerte, šokio ar teatro spektaklyje. Sutartą laiką stebi dominančią meninę veiklą / reiškinių, apibūdina jo ypatumus ir reikšmę.	Apibūdina meninės veiklos reiškinius kasdienėje aplinkoje. Nusako garsiausių Lietuvos menininkų kūrybos ypatumus. Rašo argumentuotą, faktais ir asmeniniais potyriais grindžiamą kūrinio analizę, meninio renginio / įvykio recenziją. 2–3 kartus per pusmetį apsilanko dominančioje parodoje, koncerte, šokio ar teatro spektaklyje. Pristato stebėtos meninės veiklos / reiškinių tyrimo rezultatus, atsako į mokytojo ir draugų klausimus.	Apibūdina ir kritiškai apmąsto meninės veiklos reiškinius kasdienėje aplinkoje. Apibūdina garsiausių Lietuvos menininkų kūrybos ypatumus pasaulio meno tendencijų kontekste. Rašo argumentuotą, faktais, socialiniu kontekstu ir asmeniniais potyriais grindžiamą kūrinio analizę, meninio renginio / įvykio recenziją. 3–4 kartus per pusmetį apsilanko dominančioje parodoje, koncerte, šokio ar teatro spektaklyje. Pasitelkęs informacines technologijas, pristato stebėtos meninės veiklos / reiškinių tyrimo rezultatus, inicijuoja diskusiją.

9.4.2. Išplėstinis kursas.

9.4.2.1. Mokinių pasiekimai.

1. Meno kūrinių stebėjimas, analizė, interpretavimas ir vertinimas	
Nuostatos. Prasmingai taikyti meno suvokimo bei vertinimo taisykles. Aiškintis meno poveikį, suprasti ir gilinti savo poreikius kūrybinėje veikloje. Toleruoti skirtingas meno apraiškas bei ieškojimus. Būti atviram naujoms estetinėms patirtims ir meniniams iššūkiams. Esminiai gebėjimai. Stebėti, analizuoti, interpretuoti ir vertinti meno kūrinių / reiškinių. Aiškintis, fiksuoti savo potyrius, reflektuoti kūrinio poveikį.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Laikytis meno suvokimo ir pažinimo taisyklių, taikyti jas praktiškai.	1.1.1. Apibūdinti tradicinių ir netradicinių meno reiškinių panašumus ir skirtumus; žinoti būdingas meno suvokėjo elgesio formas ir pagal aplinkybes jomis kūrybiškai vadovautis muziejuje, koncertų salėje, šokio ar teatro spektaklyje.
	1.1.2. Suvokti savo kaip žiūrovo / klausytojo reikšmę ir funkciją meninės kūrybos veikloje.
1.2. Nagrinėti meno kūrinio ypatumus ir jo prigimtį, pagrįsti savo pastebėjimus istoriniais faktais ir konceptualiais sugretinimais.	1.2.1. Palyginti skirtingų meno kūrinių raiškos savitumus, nustatyti priklausomybę istoriniam ir estetiniam periodui.
	1.2.2. Apibūdinti kūrinio autoriaus stilistinę manierą; paaiškinti meno kūrinio formos, turinio, techninių ir atlikimo savybių kilmę, pagrįsti ją

	kūrinio atsiradimo ir suvokimo kontekstu.
	1.2.3. Gretinant panašius pavyzdžius, išryškinant jų panašumus ir skirtumus, paaiškinti kūrinio identifikavimo ir funkcionavimo principus.
1.3. Analizuoti kūrinio raiškos priemones ir įvertinti jų meninę visumą; išskirti kūrinio problematiką ir paaiškinti kūrinio prasmę.	1.3.1. Naudojant menotyrinius terminus, apibūdinti kūrinio raiškos priemones, stiliaus bei žanro savybes.
	1.3.2. Kūrinio sukeltus įspūdžius susieti su kūrinio menine visuma ir asmeniniais potyriais.
	1.3.3. Paaiškinti kūrinio problematiką, temą (-as), nusakyti meninę ir estetinę kūrinio vertę.
	1.3.4. Pristatyti ir pakomentuoti skirtingas to paties kūrinio interpretacijas.
1.4. Inicijuoti diskusijas vertinant kūrinio / reiškinių naujumą, aktualumą iš istorinės ir dabarties pozicijų.	1.4.1. Skirti, atpažinti ir nusakyti esminius meno raidos etapus, apibūdinti charakteringus pavyzdžius.
	1.4.2. Tiksliai taikyti meninės kūrybos suvokimo ir vertinimo kriterijus analizuojant / interpretuojant konkretų kūrinį.
	1.4.3. Aktyviai dalyvauti grupinėse diskusijose kūrinio naujumo, aktualumo klausimais.
1.5. Vertinti asmeninį meno / meninės kūrybos poveikį ir kritiškai apmąstyti individualius estetinius lūkesčius bei poreikius.	1.5.1. Nusakyti emocinį ir estetinį meninės kūrybos tikslą bei poveikį; pateikiant pavyzdžių, apibūdinti jos įtaką keičiantis nusistovėjusiam požiūriui ar išankstinei nuomonei; pakomentuoti asmeninius „atradimus“.
	1.5.2. Motyvuotai ir argumentuotai įvertinti savo bei bendraamžių meninių potyrių lūkesčius, įvardijant šios patirties silpnąsias ir stipriąsias puses pakomentuoti savo nuomonę.
2. Meno reikšmės sociokultūrinėje aplinkoje vertinimas	
Nuostatos. Toleruoti ir gerbti skirtingas meninės kūrybos ir veiklos apraiškas bei ieškojimus. Įtvirtinti aktyvią asmeninę meno suvokėjo ir dalyvio poziciją. Esminiai gebėjimai. Analizuoti ir vertinti meno reikšmę savo ir visuomenės gyvenime. Atlikti nesudėtingą stebėtų meno reiškinių ar kultūros institucijos veiklos tyrimą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Atpažinti ir įvertinti meninės veiklos reiškinius kasdienėje bei sociokultūrinėje aplinkoje.	2.1.1. Apibūdinti meno reikšmę sociokultūrinėje aplinkoje, aptarti kasdienio meno funkcionavimo būdus, įvertinti meninės veiklos poveikį gyvenamajai aplinkai.
	2.1.2. Išsakyti nuomonę apie svarbiausių lietuvių bei užsienio meno kūrėjų kūrybos poveikį savo srities ir šalies meno bei kultūros raidai. Nusakyti socialinę ir politinę meno reikšmę bei funkciją, pateikti matytų pavyzdžių.

2.2. Parašyti motyvuotą ir pagrįstą meno kūrinio /reiškinio analizę pagal susitartus reikalavimus, inicijuoti darbo aptarimą-diskusiją.	2.2.1. Atsirinkti ir susisteminti reikalingą informaciją, pagrįsti pasirinkimo motyvus per kūrinio kilmę, asmeninius įspūdžius, menininko ketinimus, vidinę darbo struktūrą.
	2.2.2. Paaiškinti svarbiausius meno kūrinio / meninės veiklos analizės kriterijus ir pritaikyti juos praktiškai.
	2.2.3. Savo įspūdžius, estetinius potyrius susieti su analizuojamo kūrinio menine visuma, pasirenkant atitinkamą rašymo formą.
	2.2.4. Pasitelkus informacines technologijas, žodžiu ir vaizdu konceptualiai pristatyti pagrindines meno kūrinio / reiškinio analizės idėjas ir mintis; surengti diskusiją apie aptarto kūrinio / reiškinio išliekamąją vertę.
2.3. Inicijuoti diskusijas aktualiais meno probleminiais klausimais. Parašyti argumentuotą ir asmeniniais pastebėjimais pagrįstą matytos parodos, klausyto koncerto ar muzikinio renginio, šokio ar teatro spektaklio recenziją pagal susitartus reikalavimus.	2.3.1. Atsirinkti ir susisteminti reikalingą informaciją, kritikų atsiliepimus apie matytą renginį, paaiškinti atrankos motyvus.
	2.3.2. Pagal atitinkamą kritikos tipą pasirinkti reikiamą recenzijos rašymo formą.
	2.3.3. Savo išgyvenimus susieti su matyto / klausyto renginio stilistika, remtis asmenine patirtimi, polemizuojant su kritikų vertinimu.
	2.3.4. Pasitelkus informacines technologijas, žodžiu ir vaizdu konceptualiai pristatyti pagrindines recenzijos idėjas ir mintis; surengti diskusiją apie aptarto renginio / įvykio išliekamąją vertę.
2.4. Parengti stebėtos meninės veiklos / reiškinio kritinę apžvalgą pagal susitartus reikalavimus, inicijuoti diskusijų ciklą aktualiausiais stebėtos meninės veiklos /reiškinio klausimais.	2.4.1. Rinkti ir sisteminti duomenis apie pasirinktą meninę veiklą/reiškinį sociokultūrinėje aplinkoje, stebėti tos veiklos / reiškinio kaitą, prognozuoti perspektyvas.
	2.4.2. Tikslingai pasirinkti nesudėtingo tyrimo būdus ir formas, duomenų apibendrinimo schemas, numatant skirtingas rezultatų panaudojimo galimybes savo kritinėje apžvalgoje.
	2.4.3. Pasitelkus informacines technologijas, žodžiu ir vaizdu pristatyti savo tyrimo rezultatus ir kritinės apžvalgos išvadas; inicijuoti diskusijų ciklą (pvz., mokyklos ar draugų interneto tinklalapyje), kuriam pasibaigus reziumuoti stebėtos meninės veiklos / reiškinio vertinimo procesą.
2.5. Dalyvauti organizuojant klasės, mokyklos menotyrinės veiklos sklaidą.	2.5.1. Paaiškinti menotyrinės veiklos reikšmę bendruomenės gyvenime, modeliuoti jos perspektyvas.
	2.5.2. Dalyvauti visuose mokyklos kultūrinės žiniasklaidos plėtros etapuose.

9.4.2.2. Turinio apimty.

9.4.2.2.1. Dalyko turinys grindžiamas penkiomis aktualiomis probleminėmis sritimis: 1) estetinis-emocinis meno poveikis, 2) meno statusas visuomenėje, 3) menininko vaidmens raida, 4) etnokultūrinis meno aspektas, 5) menas ir šiuolaikinių technologijų sąveika. Jos apima dailės istorijos, teorijos ir kritikos sandus. Vietoj nuoseklaus istorinio dėstymo mokytojai ir mokiniai siūlomos svarstyti temos problemiška pristato esminius meno raidos periodus, šiuolaikinio meno aktualijas. Toks temų dėstymas ir jų aptarimas leis mokiniams gilinti istorines ir teorines žinias, skatins jų individualų požiūrį į meno kūrinius bei reiškinius ir motyvuos plačiau jais domėtis, padės atlikti reikalingas užduotis.

9.4.2.2.2. Aiškinantis šiuolaikinio meno prigimtį, pageidautina individualiai ir kartu su klase lankyti parodas, koncertus, šokio ir teatro spektaklius, susitikti su menininkais ir atlikėjais. Per matytų renginių ir projektų aptarimus pamokose dėmesys kreipiamas į mokinių patirtus individualius įspūdžius ir išgyvenimus. Siekiama, kad kalbėdami apie matytus meno kūrinius ar reiškinius, mokiniai įvardytų jų privalumus ir trūkumus, nusakytų idėją irraiškos priemones, apibendrintų pristatymų visumą ir išsakytų savo estetinius potyrius.

9.4.2.3. Vertinimas. Vertinant praktines kūrybines užduotis mokiniai yra skatinami išmokti įsivertinti ir pateikti savo darbus kitiems (taikomas diagnostinis vertinimas). Sudaromos užduočių vertinimo kriterijų lentelės, kurias pasiūlo mokytojas ir aptaria, papildomaatsižvelgdamas į konkrečios klasės mokinių pageidavimus ir pasiūlymus.

Patenkinamas lygis	Pagrindinis lygis	Aukštesnysis lygis
1. Meno kūrinių stebėjimas, analizė, interpretavimas ir vertinimas		
Skiria tradicinius ir netradicinius meno reiškinius, įvardija modernistinių ir postmodernistinių ieškojimus, suvokia savo kaip žiūrovo / klausytojo reikšmę ir funkciją meninės kūrybos veikloje. Nusako skirtingų autorių stilistinę manierą, kūrinio identifikavimo požymius. Analizuodamas (interpretuodamas) meno kūrinį / reiškinį iš dalies apibūdina jo formą, turinį, išvardija techninius ir atlikimo bruožus, kūrinio sukeltus įspūdžius sieja su jo menine visuma, rengia kūrinio analizės pristatymus. Vertina skirtingus kūrinius, nusako kūrinio problematiką.	Apibūdina tradicinius ir netradicinius meno reiškinius, įvardija modernistinių ir postmodernistinių ieškojimų skirtumus, nusako savo kaip žiūrovo / klausytojo reikšmę ir funkciją meninės kūrybos veikloje. Palygina skirtingų autorių stilistinę manierą, įvardija kūrinio identifikavimo požymius. Analizuodamas (interpretuodamas) meno kūrinį / reiškinį apibūdina jo formą, turinį, technines ir atlikimo savybes, kūrinio sukeltus įspūdžius susieja su jo menine visuma, rengia kontekstinės analizės pristatymus. Naudodamas lyginamąjį metodą, vertina skirtingus kūrinius, nusako kūrinio problematiką ir numato galimas interpretavimo kryptis.	Palygina tradicinius ir netradicinius meno reiškinius, modernizmo ir postmodernizmo pavyzdžius, paaiškina savo kaip žiūrovo / klausytojo reikšmę ir funkciją meninės kūrybos veikloje. Apibūdina meno kūrinio stilistinius ypatumus, autoriaus braižo specifiką, pasitelkdamas istorinį kontekstą. Analizuodamas (interpretuodamas) meno kūrinį / reiškinį apibūdina jo formą, turinį, technines ir atlikimo savybes. Išorės požymius sieja kūrinio atsiradimo kontekstu, rengia teminius kūrinio analizės pristatymus ir dalyvauja jų aptarime. Vertina kūrinio / reiškinio naujumą, aktualumą iš istorinės ir dabarties pozicijų, dalyvauja diskusijose dėl kūrinio vertinimo kriterijų.

2. Meno reikšmės sociokultūrinėje aplinkoje vertinimas		
Nusako meno prioritetus kasdienėje aplinkoje. Nusako garsiausių Lietuvos menininkų kūrybos ypatumus. Rašo faktais ir asmeniniais potyriais grindžiamą kūrinio analizę, meninio renginio / įvykio recenziją, rengia darbų pristatymus ir dalyvauja jų grupiniuose aptarimuose. 2–3 kartus per pusmetį apsilanko dominančioje parodoje, koncerte, šokio ar teatro spektaklyje. Pristato stebėtos meninės veiklos / reiškinių tyrimo rezultatus, atsako į klausimus.	Apibūdina meno prioritetus kasdienėje aplinkoje. Apibūdina garsiausių Lietuvos menininkų kūrybos ypatumus, paaiškina stilistines sąsajas su dominuojančiomis meninėmis tendencijomis. Pasitelkdamas meno kritikos pavyzdžius, rašo argumentuotą, faktais ir asmeniniais potyriais grindžiamą kūrinio analizę, meninio renginio / įvykio recenziją, rengia darbų pristatymus ir dalyvauja jų grupiniuose aptarimuose. 3–4 kartus per pusmetį apsilanko dominančioje parodoje, koncerte, šokio ar teatro spektaklyje. Pasitelkęs informacines technologijas, pristato stebėtos meninės veiklos / reiškinių tyrimo rezultatus, komentuoja kritines įžvalgas, dalyvauja diskusijose.	Kritiškai apmąsto meno prioritetus kasdienėje aplinkoje. Paaiškina garsiausių Lietuvos menininkų kūrybos ypatumus pasaulio meno tendencijų kontekste, išsako ir pakomentuoja savo požiūrį. Pagal mokytojo nurodymus ir savo iniciatyvą rašo argumentuotas, faktais ir asmeniniais potyriais grindžiamas kūrinio analizės, meninio renginio / įvykio recenzijas, rengia darbų pristatymus, dalyvauja jų grupiniuose aptarimuose, komentuoja savo ir draugų nuomonę. Nuolat lanko parodas, koncertus, šokio ar teatro spektaklius. Remdamasis savo ir draugų atliktų stebėtos meninės veiklos / reiškinių tyrimų rezultatais, inicijuoja diskusijų ciklą internete, moderuoja pokalbius.

Papildyta skyriumi:

Nr. [V-654](#), 2013-07-12, Žin., 2013, Nr. 78-3955 (2013-07-20), i. k. 1132070ISAK000V-654

Vidurinio ugdymo bendrųjų programų
7 priedas

VIDURINIO UGDYMO BENDROSIOS PROGRAMOS: INFORMACINĖS TECHNOLOGIJOS

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Dalyko paskirtis

1.1. Informacinių technologijų vidurinio ugdymo programos kursas skirtas testuoti informacinės komunikacinės ir bendrųjų kompetencijų ugdymą, pradėtą pagrindinėje mokykloje, plačiau ir giliau nagrinėti informacinių ir komunikacinių technologijų taikymo srityse.

1.2. Mokyklos, vykdančios vidurinio ugdymo programą, mokiniai gali rinktis bendrąją arba išplėstinę informacinių technologijų kursą.

1.3. Informacinių technologijų vidurinio ugdymo programos bendrasis kursas skirtas mokinių informaciniam išprusimui ir informacinei kultūrai ugdyti. Juo siekiama testuoti informacinės ir technologinės mokinių kompetencijų įgytų pagrindinėje mokykloje ugdymą, supažindinti mokinius su kiekvienam šiuolaikinės visuomenės piliečiui svarbiomis informacinių technologijų

priemonėmis ir metodais, informacijos paieškos, saugojimo, perdavimo, apdorojimo būdais bei plėtoti socialinius, komunikacinius, pažintinius ir praktinius mokinių gebėjimus.

1.4. Informacinių technologijų vidurinio ugdymo programos išplėstinis kursas – tai informatikos disciplinos tęsia, akcentuojanti programavimo, duomenų apdorojimo, elektroninės leidybos technologijas ir šių technologijų taikymą. Išplėstinis kursas sudaro mokiniams sąlygas įvaldyti programavimo technologijų įgūdžius, parinkti, pritaikyti, kurti algoritmus, užrašyti juos programomis ir atlikti kompiuteriu. Taip pat išplėstinis kursas supažindina mokinius su duomenų valdymu duomenų bazėje bei elektroninėje leidyboje naudojamomis technologijomis.

1.5. Informacinių technologijų išplėstinis kursas didina mokinių mokymosi krypties pasirinkimo galimybes, padeda mokiniams įsivertinti savo polinkius, mokymosi gebėjimus ir apsispręsti dėl tolesnių studijų ar profesijos.

1.6. Informacinių technologijų vidurinio ugdymo bendrojoje programoje apibrėžta bendrojo ir išplėtinio kursų paskirtis, tikslas ir uždaviniai, struktūra, ryšiai su kitais dalykais, pateiktos ugdymo gairės, aprašyta mokymosi aplinka, mokinių pasiekimai, turinio apimtis ir vertinimas. Programoje aprašyti mokinių pasiekimai suprantami kaip žinių ir supratimo, gebėjimų ir nuostatų visuma. Tikimasi, kad jie bus pasiekti baigiant vidurinio ugdymo programą.

II. TIKSLAS, UŽDAVINIAI, STRUKTŪRA

2. Tikslas – sudaryti sąlygas ir galimybę visiems mokiniams, pasirinkusiems mokytis informacinių technologijų, tęsti informacinės komunikacinės kompetencijos ugdymą, plėtoti bendrąsias kompetencijas, svarbias informacinės visuomenės piliečiui, pasirengti tolimesnėms studijoms.

3. Uždaviniai

Siekdami ugdymo tikslo, mokiniai turėtų:

- plėtoti pagrindinėje mokykloje įgytas žinias ir supratimą, gebėjimus sumaniai, teisėtai ir tikslingai apdoroti informaciją naudojant informacinių ir komunikacinių technologijų priemones;
- taikyti informacinių ir komunikacinių technologijų priemones mokydami kitų dalykų, asmeninėje veikloje ir tuo gerinti savo mokymąsi;
- plėtoti gebėjimus saugiai ir korektiškai bendrauti ir bendradarbiauti naudojantis informacinių ir komunikacinių technologijų priemonėmis, ugdytis nuostatą taisyklingai vartoti informatikos, informacinių ir komunikacinių technologijų terminus;
- ugdytis gebėjimą aiškiai ir argumentuotai dėstyti mintis, lavinti struktūrinį ir loginį mąstymą, kūrybiškumą, pasitikėjimą savo jėgomis.

4. Struktūra

4.1. Mokykloje, vykdančioje vidurinio ugdymo programą, mokiniai gali mokytis informacinių technologijų pagal bendrojo arba išplėtinio kurso programą.

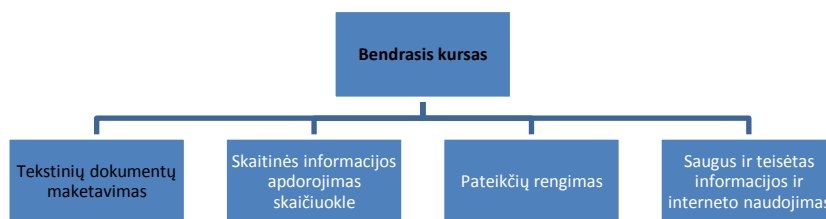
4.2. Baigdamas mokyklą mokinsys gali laikyti informacinių technologijų valstybinį brandos egzaminą.

4.3. Informacinių technologijų bendrasis kursas apima *Tekstinių dokumentų maketavimo, Skaitinės informacijos apdorojimo skaičiuokle, Pateikčių rengimo ir Saugaus ir teisėto informacijos ir interneto naudojimo* veiklos sritis (1 schema). Teminės sritys vadinamos *veiklos sritimis* todėl, kad mokiniai šiose srityse turėtų veikti praktiškai.

4.4. Bendrojo kurso programa suskirstyta į keturias veiklos sritis, tačiau dėstant temų eilės tvarkos nebūtina laikytis. Kai kurios skirtingų veiklos sričių temos gali būti išdėstytos kartu, keičiant tvarką ir pan.

4.5. Informacinių technologijų bendrojo kurso kryptis praktinė: supratimas grindžiamas konkrečiu darbu, atliekamu naudojantis informacinių ir komunikacinių technologijų priemonėmis. Bendrasis kursas padeda mokiniui plėtoti darbo kompiuteriu ir informacinių technologijų pagrindus, suvokti informacinių technologijų praktinį taikymą, išplečia mokinio žodyną informatikos ir informacinių ir komunikacinių technologijų sąvokomis. Mokinsys įgyja ne tik informacinių technologijų pamokoms būtinų žinių ir įgūdžių, bet ir gebėjimą taikyti šias žinias ir įgūdžius

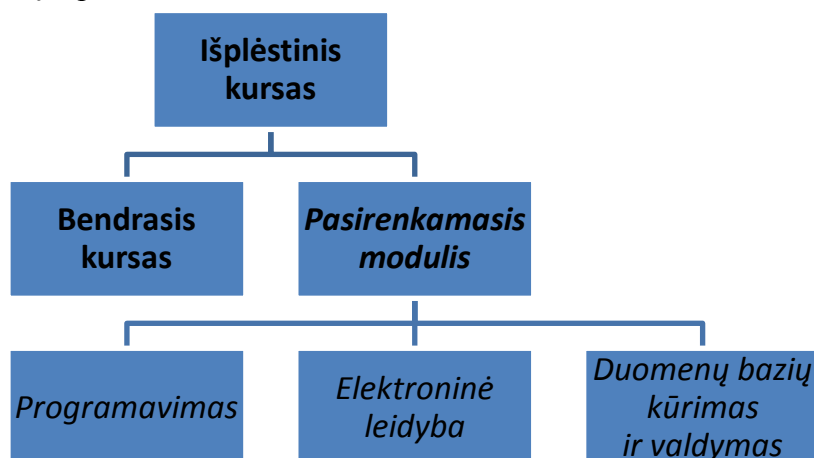
mokydamasis kitų dalykų ar sprendamas įvairias problemas.

1 schema. Informacinių technologijų bendrojo kurso struktūra

4.6. Informacinių technologijų išplėstinis kursas labiau orientuotas į taikymą, mokėjimų ir įgūdžių ugdymą. Šis kursas apima informacinių technologijų bendrąjį kursą ir vieną iš trijų (mokinio pasirinktų) išplėstinio kurso modulių: *Programavimo*, *Duomenų bazių kūrimo ir valdymo*, *Elektroninės leidybos* (2 schema).

4.7. Išplėstinio kurso kiekvieno modulio programą sudaro kelios teminės dalys (veiklos sritys), tačiau dėstant temų eilės tvarkos nebūtina laikytis. Kai kurios temos gali būti išdėstytos kartu, keičiant tvarką ir pan.

2 schema. Informacinių technologijų išplėstinio kurso struktūra

4.8. Pasirenkamųjų modulių ugdymo turinys parengtas taip, kad nė vienas iš jų nėra susietas su konkrečia programine įranga. Mokytojas laisvas pasirinkti programinę įrangą atsižvelgdamas į savo ir mokinių pasirėngimą, mokinių pageidavimą, mokyklos galimybes ir pan.

4.9. Išplėstinis kursas ugdo mokinio informacinę komunikacinę kompetenciją, padeda plėtoti gebėjimus naudotis informacinėmis ir komunikacinėmis technologijomis pagal pasirinktą mokymosi kryptį. Kursas padeda mokiniui pasirengti spręsti su mokymusi, laisvalaikio susijusius uždavinius, taip pat renkantis būsimą profesiją, suteikia galimybę susipažinti su įvairesnėmis technologijomis.

4.10. Mokydamiesi informacinių technologijų ir atlikdami praktines užduotis, mokiniai ugdytės *informacinę komunikacinę kompetenciją* – gebėjimus ir nusiteikimą pažinti informacinių technologijų pasaulį (naujoves), saugiai ir teisėtai naudotis informacinėmis ir komunikacinėmis technologijomis sprendžiant įvairias problemas, kritiškai vertinti gautus rezultatus, daryti išvadas ir apibendrinimus.

4.11. Informacinės komunikacinės kompetencijos struktūra:

Gebėjimai ir nuostatos Veiklos sritys	Žinios ir supratimas	Taikymas	Problemų sprendimas	Komunikavimas	Mokėjimas mokytis	Kūrybiškumas	Nuostatos
Tekstinių dokumentų maketavimas							
Skaitinės informacijos apdorojimas skaičiuokle							
Pateikčių rengimas							
Saugus ir teisėtas informacijos ir interneto naudojimas							
<i>Elektroninė leidyba</i>							
<i>Duomenų bazių kūrimas ir valdymas</i>							
<i>Programavimas</i>							

4.12. Apibrėžiant informacinės komunikacijos kompetencijos struktūrą, mokinių gebėjimai skirstomi į šias grupes: žinios ir supratimas, taikymas, problemų sprendimas, komunikavimas, mokėjimas mokytis, kūrybiškumas ir nuostatos. Tai reiškia, kad visos šios grupės turi būti ugdomos per visas informacinių technologijų veiklos sritis. Mokiniai įgis žinių ir supratimo apie programines įvairių duomenų apdorojimo ir pateikimo priemones; įvaldys maketavimo, pateikčių rengimo, duomenų apdorojimo, darbo elektroninėje erdvėje technologijas; taikys įgytas žinias, patyrimą ir išsiugdytus gebėjimus mokantis kitų dalykų, asmeninėje veikloje; ugdsis problemų sprendimo, komunikavimo, mokėjimo mokytis, kūrybiškumo gebėjimus ir vertybines nuostatas. Toliau pateikiamas apibendrintas šių gebėjimų grupių paaiškinimas.

4.12.1. *Žinias ir supratimą* mokiniai parodo gebėdami:

- atgaminti, atpažinti, apibrėžti, paaiškinti informatikos, kompiuterių, informacinių ir komunikacinių technologijų sąvokas, taisykles, atliekamus veiksmus, matavimo vienetų ir pateikti pavyzdžius;
- taisyklingai vartoti pagrindines informatikos, kompiuterių, informacinių ir komunikacinių technologijų sąvokas ir terminus, suvokti jų prasmę;
- atpažinti ir skaityti diagrama, lentelę, schema ar kita forma pateiktą informaciją;
- aprašyti informatikos, kompiuterių, informacinių ir komunikacinių technologijų objektus, procesus, algoritmus ir modelius, atlikti skaičiavimus;
- vaizduoti duomenis schema, grafiku, diagrama, kai jie pateikti lentelėje;
- surasti internete įvairią informaciją susijusią su nagrinėjama tematika naudojant informacijos paieškos įrankius;
- sąmoningai pasirinkti programinę įrangą ir būdus įvairioms užduotims atlikti;
- vertinti savo veiklos rezultatus.

4.12.2. *Taikymo gebėjimus* mokiniai parodo taikydami įgytas žinias ir supratimą įprastose situacijose ir gebėdami:

- interpretuoti tekstinę (publicistiniai, mokslinio pobūdžio tekstai), skaitinę (lentelės, duomenų bazės) ir grafinę (grafikai, schemas, diagramos) informaciją;
- palyginti informacinių ir komunikacinių technologijų objektus, procesus ar algoritmus;
- sumaniai, tvarkingai ir teisėtai apdoroti įvairią informaciją naudojant informacinių ir komunikacinių technologijų priemones ir metodus;

- įvairiems praktiniams darbams atlikti taikyti informacinių ir komunikacinių technologijų priemonės;
- taikyti informacinių technologijų ir kitų dalykų žinias ir gebėjimus įprastoje situacijoje ir argumentuotiems sprendimams priimti;
- įgytas žinias sieti su turima gyvenimo patirtimi ir taikyti asmeninėje veikloje sprendžiant įvairias problemas, mokantis kitų dalykų.

4.12.3. *Problemų sprendimo gebėjimus* mokiniai parodo taikydami žinias ir gebėjimus naujose (neįprastose, nepažįstamose, sudėtingose) situacijose ir gebėdami:

- apibendrinti ir kritiškai vertinti skirtinguose informacijos šaltiniuose (knygose, žodynuose, žinynuose, žiniasklaidoje, internete ir pan.) pateikiamą informaciją;
- išskaidyti problemą į jos sprendimo dalis ir sujungti problemos sprendimo dalis į vieną;
- derinti ir pritaikyti du ir daugiau algoritmų sudėtingesnei užduočiai spręsti;
- argumentuotai atsakyti į nevienareikšmius probleminius klausimus;
- numatyti priemones ir suplanuoti veiklas problemai spręsti;
- pritaikyti tinkamus metodus ir pasirinkti būdus problemai spręsti;
- paaiškinti ir taikyti alternatyvius problemų sprendimo būdus, svarstyti jų privalumus ir trūkumus;
- taikyti informacinių ir komunikacinių technologijų žinias ir gebėjimus naujose situacijose;
- daryti pagrįstas išvadas ir priimti argumentuotus sprendimus, kritiškai vertinti pasiektą rezultatą;
- integruoti kitų mokomųjų dalykų žinias ir gebėjimus sprendžiant įvairias problemas.

4.12.4. *Komunikavimą* mokiniai parodo gebėdami:

- taisyklingai vartoti pagrindinius kompiuterijos, informacinių ir komunikacinių technologijų sąvokas, terminus ir simbolius, gebėdami juos paaiškinti, suvokti jų prasmę;
- sklandžiai ir aiškiai dėstyti mintis žodžiu ir raštu, tinkamai komentuoti savo veiksmus;
- sumaniai ieškoti, analizuoti, apibendrinti ir pristatyti kitiems įvairią informaciją, ieškoti atsakymų į iškeltus klausimus;
- aiškiai pristatyti savo darbo rezultatus naudojant įvairias informacines ir komunikacines technologijas;
- saugiai naudotis sinchroninėmis ir asinchroninėmis bendravimo priemonėmis laikantis etikos taisyklių;
- pritaikyti kitų dalykų žinias informacinių ir komunikacinių technologijų objektams, procesams ir procedūroms aiškinti.

4.12.5. *Mokėjimą mokytis* informacinių technologijos pamokose mokiniai parodo gebėdami:

- kelti sau pasiekiamus mokymosi tikslus;
- planuoti mokymąsi, atsižvelgti į savo asmenines savybes, padedančias mokytis;
- taikyti įvairias, sau tinkamas, mokymosi strategijas;
- savarankiškai pasirinkti ir taikyti tinkamus būdus, priemones ir praktinių užduočių atlikimo strategijas;
- savarankiškai apmąstyti (reflektuoti) mokymosi procesą;
- koreguoti mokymąsi atsižvelgiant į pasiektus rezultatus ir planuoti tolesnį mokymąsi.

4.12.6. *Kūrybiškumą* mokiniai parodo gebėdami:

- siekti kūrybinės raiškos rezultatų;
- tikslingai pasirinkti ir taikyti informacinių ir komunikacinių technologijų priemones ir metodus idėjai įgyvendinti;
- numatyti ir planuoti idėjos įgyvendinimo procesą;
- domėtis ir išbandyti naujas informacinių ir komunikacinių technologijų teikiamas kūrybos priemones ir galimybes.

III. PROGRAMOS ĮGYVENDINIMAS: INTEGRAVIMO GALIMYBĖS, UGDYMO GAIRĖS, MOKYMOSI APLINKA

5. Integravimo galimybės

5.1. Informacinių technologijų vidurinio ugdymo bendroji programa sudaro galimybę vidinei integracijai – mokoma naudotis vienos veiklos srities įgytu supratimu ir gebėjimais mokantis kitos veiklos srities ieškant, apibendrinant ir pateikiant įvairią informaciją, apdorojant duomenis, tiriant ar modeliuojant įvairius procesus.

5.2. Informacinių technologijų kursas glaudžiai susijęs ryšį su kitomis ugdymo turinio sritimis:

su dorinio ugdymo dalykais – ugdoma bendravimo kultūra, nagrinėjamas pateikiamos informacijos teisėtumas ir korektiškumas, pagarba kūrinių autoriams, tolerancija;

su kalbomis – kreipiamas dėmesys į kalbos ir rašto kultūrą, mokoma taisyklingai vartoti terminus ir sąvokas, diskutuoti ir pagrįsti savo nuomonę, komunikuoti taisyklinga gimtąja (valstybine) bei užsienio kalbomis; kalbos mokymui tinka įvairios informacinių technologijų mokomosios programos (demonstravimo, pratybių, kontrolės, elektroniniai vadovėliai, mokomieji žaidimai, mokymosi terpės ir kt.) ir taikomosios programos (elektroniniai žodynai, žinynai, enciklopedijos, katalogai).

su matematika – įgytieji skaičiavimo, skaičių apvalinimo, reiškinių sudarymo, palyginimo, prastinimo ir pertvarkymo, procentų nustatymo, funkcijų grafikų brėžimo bei skaitymo ir kt. gebėjimai plačiai taikomi informacinių technologijų pamokose;

su gamtos mokslų dalykais – naudojamosi IKT teikiamomis galimybėmis ieškant, apibendrinant ir pateikiant informaciją, apdorojant tyrimų, bandymų ir stebėjimų duomenis, tiriant ar modeliuojant gamtos objektus ir gamtoje vykstančius reiškinius; mokomasi naudotis kompiuterinėmis (virtualiomis) laboratorijomis;

su socialiniais mokslų dalykais – nagrinėjama informacinių technologijų įtaka visuomenės raidos procesams, darnaus vystymosi tematika; naudojamosi IKT teikiamomis galimybėmis ieškant, apibendrinant ir pateikiant socialinių mokslų dalykų informaciją, ieškant, analizuojant ir apibendrinant įvairius duomenis;

su menais – įgyvendinant kūrybinius sumanymus naudojamosi naujomis techninėmis priemonėmis: meninio vaizdo kūrimas kompiuterio ekrane (linijų, spalvų, šrifto ir komponavimo principų pažinimas), meninis teksto apipavidalinimas, spausdinto teksto ir iliustracijų (piešinių, nuotraukų, schemų, brėžinių, diagramų) derinimas, mokyklinės vizualiosios informacijos (laikraščių, lankstinukų, atvirukų, filmų ir kt.) kūrimas, informacijos paieška internete;

su technologijomis – susipažįstama su technologijų raida ir naujovėmis, teorijos pagrindžiamos praktiniais pavyzdžiais, rūpinamasi sauga, sveika gyvensena.

6. Ugdymo gairės

6.1. Siekiant kokybiškai įgyvendinti informacinių technologijų bendrąją programą, organizuojamas *aktyvus*, nuosekliai *suplanuotas*, gerai *organizuotas* ir savarankiškai mokinio *apmąstytas* mokymasis. Todėl, mokant informacinių technologijų, svarbu skirti deramą dėmesį visiems ugdymo proceso etapams: *planavimui*, *organizavimui* ir *vertinimui*.

6.2. Planavimas

6.2.1. Ugdomi gebėjimai suprantami kaip mokymosi siekiniai, rezultatai. Gebėjimams pereinant į veiklas, pasitelkus mokinio asmenines nuostatas ir patyrimą, gebėjimai išauga į kompetencijas. Todėl planuojant ugdymo procesą svarbu išsikelti ne tik aiškius tikslus ir numatyti pamatuojamus mokymosi uždavinius, bet ir suplanuoti į gebėjimų ugdymą orientuotas veiklas.

6.2.2. Ugdymo turinys mokytojo planuojamas visiems mokslo metams ir trumpesniems laikotarpiams (mokymosi etapui, pamokai). Individualizuojant ugdymo turinį, mokinių pasiekimai konkretinami, formuluojant į konkrečius rezultatus orientuotus mokymosi uždavinius, nusakant vertinimo kriterijus.

6.2.3. Vidurinėje mokykloje mokinys ir pats turėtų planuoti savo mokymąsi: numatyti mokymosi uždavinius, jų įgyvendinimą. Susidūrus su mokymosi sunkumais jis turėtų pats koreguoti savo mokymąsi ir numatyti veiksmus numatytiems planams įgyvendinti.

6.3. Organizavimas

6.3.1. Informacinių technologijų bendrojo ir išplėstinio kurso programos pateikiamos kartu su reikalavimais mokinių pasiekimams. Šie reikalavimai turėtų padėti mokytojams aiškiau ir vienareikšmiškai suprasti, ko iš vienos ar kitos temos mokiniai turi išmokti. Mokytojai, atsižvelgdami į mokinių poreikius, jų gebėjimų ir pasiekimų lygį bei mokymosi sąlygas mokykloje, pritaiko bendrosios programos reikalavimus klasei (mobiliai grupei) ir pavieniams mokiniams.

6.3.2. Informacinių technologijų pamokose taikomi *aktyvieji* mokymo ir mokymosi metodai ir formos, mokiniai supažindinami ir mokomi taikyti pasirinktas ar mokytojo parinktas mokymuisi tinkamas *strategijas*. Tai padės suformuoti mokinių savarankiško mokymosi gebėjimus, padarys mokymąsi įdomesniu ir prasmingesniu, skatins mokinių, taip pat mokinių ir mokytojo bendravimą ir bendradarbiavimą, plėtos mokinių gabumus ir kiekvienam iš jų padės atrasti patrauklią saviraiškos sritį. Gebėjimas taikyti tai, kas išmokta, didins mokinių mokymosi motyvaciją, padės pasirenkant tolesnes studijas, būsimą profesiją.

6.3.3. Mokinių pasiekimams pagerinti, galima *intensyvinti* mokymąsi, keisti mokymosi erdves, mokytojo vaidmenį – į mokinio konsultantą ir patarėją. Mokytojas stebi mokinių mokymąsi, analizuoja pasiekimus, padeda mokiniams į(si)vertinti mokymosi veiklos rezultatus.

6.3.4. Svarbu tęsti pradėtą pagrindinėje mokykloje *mokinių kritinio mąstymo ugdymą*, gebėjimą tikslingai ieškoti, atsirinkti, vertinti ir pristatyti įvairią informaciją. Mokyti kurti įvairius projektus, struktūriškai juos rengti, planuoti, pradėti nuo paprastų užduočių ir mokytis spręsti sudėtingesnes problemas.

6.3.5. Informacinių technologijų pamokose būtina *užtikrinti saugią ir etišką praktinę veiklą*. Mokiniai skatinami laikytis saugaus darbo ir poilsio taisyklių, rūpintis sveikata, gerbti autorių teises ir laikytis etikos normų. Svarbu parodyti mokiniams, kaip IKT keičia mokymąsi, kaip padeda mokytis kitų mokomųjų dalykų.

6.3.6. Per informacinių technologijų pamokas itin svarbu *mokyti tinkamai vartoti kalbą*. Mokiniai turi vartoti taisyklingus kompiuterijos ir informacinių technologijų terminus ir sąvokas, aiškiai reikšti mintis, tinkamai komentuoti savo veiksmus, gebėti drąsiai pristatyti darbo rezultatus.

6.3.7. Jei mokinys, pasirinkęs išplėstinį kursą, pagrindinėje mokykloje nesimokė pasirinkto modulio, jam turi būti sudaromos sąlygos papildomai mokytis išlyginamojo modulio temų. Išlyginamųjų modulių programos atitinka Informacinių technologijų pagrindinio ugdymo bendrosios programos *Programavimo pradmenų*, *Kompiuterinės leidybos pradmenų* arba *Tinklalapių kūrimo pradmenų* modulių programas.

6.4. Vertinimas

6.4.1. Vertinimas suprantamas kaip nuolatinis procesas, padedantis orientuoti ugdymo turinį į kiekvieno mokinio poreikius, į aktyvų mokymąsi panaudojant reikiamą informaciją iš įvairių šaltinių. Vertinimas prasideda dar prieš planuojant ir organizuojant mokinių veiklą, tęsiasi viso ugdymo proceso metu ir net jam pasibaigus, t. y. mokiniui pristačius savo praktinės veiklos rezultatus. Vertinant mokinių pasiekimus ir pažangą, remiamasi *Mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimo samprata*.

6.4.2. Mokantis informacinių technologijų atskiruose ugdymo proceso etapuose taikomas *formuojamasis* ir *diagnostinis* vertinimas, baigiant kursą (mokymosi etapą ar modulį) gali būti taikomas *apibendrinamasis* vertinimas.

6.4.3. *Formuojamasis* vertinimas nesiejamas su pažymiu. Šio vertinimo metu mokytojas turi padėti mokiniui mokytis, o ne tik matuoti tai, ko jis išmoko ar neišmoko. Vidurinėje mokykloje stiprinamas mokinio įsivertinimas (savęs vertinimas). Mokiniui jis suteikia grįžamosios informacijos apie savo mokymąsi, padeda pačiam išsiaiškinti turimas mokymosi spragas ir pasirinkti tinkamas tolesnio mokymosi strategijas. Taip mokydamiesi mokiniai daugiau prisiima atsakomybės už savo mokymąsi.

6.4.4. *Diagnostinis* vertinimas taikomas siekiant nustatyti mokinio pasiekimus ir padarytą pažangą baigus temą (mokymosi etapą) ar kurso dalį, kad būtų galima numatyti tolesnio mokymosi galimybes, padėti mokiniui įveikti mokymosi sunkumus. Svarbu, kad diagnostinio vertinimo užduotys atitiktų tai, ko buvo mokoma, kad mokiniai iš anksto kartu su mokytoju aptartų vertinimo

kriterijus, mokytojai juos taikyti įsivertinant ir vertinant bendraklasio darbą. Mokytojai mokinius įtraukia į vertinimo procesą, taip mokiniai mokomi įsivertinti.

6.4.5. Rengiant diagnostines užduotis, rekomenduojama laikytis tokio žinių, supratimo ir gebėjimų santykio: 30 proc. užduoties taškų turėtų būti skirta žinioms ir supratimui, o kiti 70 proc. – praktinei veiklai tikrinti. Pagal užduočių sunkumą diagnostinės užduotys turėtų būti rengiamos stengiantis laikytis tokių proporcijų: 40 proc. lengvų užduočių, 40 proc. vidutinio sunkumo ir 20 proc. sunkių užduočių.

6.4.6. Vertinimas yra prasmingas tik tada, kai skatina ir padeda mokiniams mokytis ir yra suprantamas kaip kiekvieno mokinio ugdymo procese daroma pažanga.

7. Mokymosi aplinka

7.1. Mokymosi aplinka suprantama ne tik kaip erdvė, kurioje mokiniai būna, mokosi ir bendrauja, bet ir kaip nuolatinis besimokančiųjų tarpusavio santykių, palankios emocinės aplinkos kūrimas.

7.2. Gera mokymosi aplinka padeda formuoti mokinių kultūrai, savarankiškumui ir atsakomybei, skatina norą mokytis, bendrauti ir veikti kartu su bendraklasiais, mokytoju.

7.3. Siekiama kurti *saugią* mokymosi aplinką, kurioje mokinių ir mokytojų, mokinių tarpusavio santykiai grindžiami *tolerancija*, pabrėžiamas kiekvieno mokinio vertingumas, skatinama minčių ir nuomonių įvairovė, sudaromos sąlygos skleisti mokinių mąstymui, intelektui, ugdoma pagarba kitiems. Mokiniai aktyviai įsitraukia į mokymosi procesą, bendradarbiauja, susitaria ir laikosi bendravimo taisyklių. Kuriami bendradarbiavimu grįsti santykiai su mokinių tėvais ar globėjais.

7.4. Aplinka, kurioje mokosi mokiniai, turėtų būti *funkcional*i, t. y. pritaikyta įvairių poreikių mokiniams ir įvairioms pamokos veikloms: individualiai veiklai – įrengta kompiuterizuota darbo vieta, atitinkanti saugos ir ergonomikos reikalavimus; darbui grupėmis – nesunkiai sukuriamos grupinei mokinių veiklai pritaikytos erdvės.

7.5. Mokymosi aplinkos įranga ir priemonės turi atitikti šiuolaikinio ugdymo poreikius ir reikalavimus: komunikavimo gebėjimams ugdyti mokiniai turėtų naudotis kompiuteriais, įvairialypės informacijos įranga; mokymosi proceso metu – mokymosi literatūra, žodynais, internetu ir pan.

7.6. Mokymosi aplinka turėtų būti *saugi, higieniška ir estetiška*: jauki, patraukli ir patogi, neperkrauta daiktų, baldų ir pan.

7.7. Informacinių technologijų pamokos vyksta klasėje, kurioje įrengtos stacionarios kompiuterizuotos vietos. Mokykloje esančių stacionarių kompiuterizuotų vietų įrengimo reikalavimai pateikti šiuo metu galiojančioje Lietuvos higienos normoje HN 21:2010 „Bendrojo lavinimo mokykla. Bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“. Atnaujinus šį dokumentą, keičiami informacinių technologijų klasės įrengimo reikalavimai.

7.8. Kompiuterių klasė aprūpinama priemonėmis, kurių reikia vidurinio ugdymo informacinių technologijų programai įgyvendinti:

- mokinių kompiuteriai su informacijos skaitymo ir rašymo įtaisais, ausinės su mikrofonu;
- mokytojo kompiuteris su informacijos skaitymo ir rašymo įtaisais, garso kolonėlėmis ir ausinėmis su mikrofonu;

- multimedijų projektorius, spausdintuvas, skeneris;
- skaitmeninis fotoaparatas (pakanka vieno kelioms kompiuterių klasėms);
- skaitmeninė vaizdo kamera (pakanka vienos kelioms kompiuterių klasėms);
- plastikinė (magnetinė) lenta, specialiųjų rašiklių komplektas;
- informacijos laikmenos (individualiai kiekvienam mokiniui).

Programinė įranga:

- operacinė sistema, failų ir aplankų tvarkymo (įskaitant ir pakavimo) programa;
- antivirusinė programa, taškinės ir vektorinės grafikos rengyklės, tekstų rengyklė, pateikčių rengyklė, skaičiuoklė, duomenų bazių valdymo sistema, interneto naršyklė, pašto

programa, vaizdo (teksto) atpažinimo programa, multimedijos grotuvas, pokalbių programa, tinklalapių rengyklė, kompiuterinės leidybos programa, garso, vaizdo apdorojimo programos;

- programavimo aplinkos.

7.9. Programinė įranga turėtų būti įdiegta į visus kompiuterius arba sudarytos galimybės ja naudotis pasitelkiant vietinį tinklą. Kompiuteriai turėtų būti sujungti į vietinį tinklą ir turėti interneto prieigą.

Pastaba

Programos projekte vartojami kompiuterijos ir informacinių bei komunikacinių technologijų terminai, sąvokos, žodžiai ir jų junginiai paimti iš „Enciklopedinio kompiuterijos žodyno“*. Internetinis žodyno variantas yra interneto svetainėje www.likit.lt.

* V. Dagienė, G. Grigas, T. Jevsikova. „Enciklopedinis kompiuterijos žodynas“. II papildytas leidimas. Vilnius: TEV, 2008.

IV. MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS, VERTINIMAS

8. Bendrasis kursas

8.1. Mokinių pasiekimai. Bendrasis kursas.

8.1.1. Šiame skyriuje aprašomi bendrojo kurso mokinių pasiekimams keliami reikalavimai. Lentelėje aprašoma, kokios turi būti mokinių žinios ir supratimas, kokie ugdomi gebėjimai visoms veiklos sritims; vėliau nurodoma turinio apimtis: užrašoma tema ir atskleidžiama jos apimtis. Skyriaus pabaigoje pateikiamas mokinių pasiekimų lygių požymių aprašas.

8.1.2. Gebėjimų numeravimo pirmasis skaitmuo sutampa su veiklos srities numeriu.

8.1.3. Šioje lentelėje aprašomi mokinių pasiekimai: nuostatos, gebėjimai, žinios ir supratimas.

1. Tekstinių dokumentų maketavimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos <i>Tikslingai ir kūrybiškai naudoti teksto maketavimo kompiuteriu galimybes.</i> Esminis gebėjimas: maketuoti išbaigtą dokumentą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Sudaryti kelių lygių ženklintą ir/ar numeruotą sąrašus, juos tvarkyti.	1.1.1. Nusakyti ženklinto ir numeruoto sąrašų paskirtį. 1.1.2. Dokumente sudaryti kelių lygių sąrašą. 1.1.3. Tvarkyti (šalinti) kelių lygių sąrašų formatus: numeravimo (ženklinimo) stilių, numerio (simbolio) lygiuotę, teksto eilučių įtrauką.
1.2. Naudotis teksto tabuliavimo žymėmis.	1.2.1. Apibrėžti teksto tabuliavimo žymės sąvoką ir nusakyti jos paskirtį. 1.2.2. Paaiškinti, kaip dokumente naudojamos tabuliavimo žymės. 1.2.3. Naudoti skirtingas tabuliavimo žymes.
1.3. Naudotis dokumento numatytaisiais stiliais ir kurti naują stilių.	1.3.1. Apibrėžti stiliaus sąvoką. 1.3.2. Skirti simbolio ir pastraipos stilius ir nusakyti jų paskirtį. 1.3.3. Taikyti, modifikuoti esamą ir sukurti naują simbolio ir pastraipos stilių.
1.4. Naudojantis tekstų rengyklės automatinėmis priemonėmis sudaryti dokumento turinį.	1.4.1. Nusakyti dokumento turinio paskirtį. 1.4.2. Paaiškinti, kaip automatiškai sudaromas dokumento turinys. 1.4.3. Automatiškai sudaryti dokumento turinį.
1.5. Naudojantis tekstų rengyklės automatinėmis priemonėmis numeruoti dokumento objektus.	1.5.1. Nusakyti, kam dokumente numeruojami objektai. 1.5.2. Paaiškinti, kaip dokumente automatiškai numeruoti paveikslus, lenteles, diagramas, formules. 1.5.3. Dokumente numeruoti paveikslus, lenteles, diagramas, formules naudojantis automatinėmis priemonėmis.
1.6. Naudojantis tekstų rengyklės automatinėmis priemonėmis kurti dokumento dalykinę rodyklę.	1.6.1. Apibrėžti dokumento dalykinės rodyklės sąvoką ir nusakyti jos paskirtį. 1.6.2. Žymėti į dalykinę rodyklę įtraukiamus žodžius (žodžių junginius). 1.6.3. Sukurti dokumento dalykinę rodyklę.
1.7. Dokumente įterpti nuorodą.	1.7.1. Apibrėžti nuorodos sąvoką ir nusakyti jos paskirtį. 1.7.2. Sukurti nuorodą į kitą to paties dokumento vietą. 1.7.3. Sukurti nuorodą į kitą failą, interneto išteklių.
1.8. Nustatyti skirtingas puslapines antraštes ir poraštes.	1.8.1. Nusakyti puslapių antraščių ir poraščių paskirtį. 1.8.2. Puslapinėje antraštėje ir poraštėje užrašyti skirtingą informaciją skirtinguose dokumento puslapiuose.

1. Tekstinių dokumentų maketavimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos <i>Tikslingai ir kūrybiškai naudoti teksto maketavimo kompiuteriu galimybes.</i> Esminis gebėjimas: maketuoti išbaigtą dokumentą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.9. Tekstą išdėstyti skiltimis.	1.9.1. Apibrėžti teksto skilties sąvoką ir nusakyti teksto išdėstymo skiltimis paskirtį. 1.9.2. Kurti teksto skiltis, nurodyti skilčių ir tarpų tarp jų pločius, valdyti skilčių ilgį.
1.10. Tvarkyti lentelę, joje pateiktą informaciją.	1.10.1. Pateikti informaciją lentelė. 1.10.2. Automatinėmis priemonėmis formatuoti lentelę. 1.10.3. Nustatyti pageidaujama lentelės (stulpelio) plotį, eilutės aukštį. 1.10.4. Nustatyti langelio paraštes. 1.10.5. Rikiuoti lentelės duomenis didėjančiai (mažėjančiai).
1.11. Spausdinti parengtą dokumentą, jo dalį.	1.11.1. Nustatyti spausdintuvo nuostatus. 1.11.2. Spausdinti dokumentą, jo dalis. 1.11.3. Spausdinti (konvertuoti) dokumentą į failą (pvz., <i>pdf</i> , <i>xps</i>).

2. Skaitinės informacijos apdorojimas skaičiuokle	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos <i>Domėtis skaičiuoklės galimybėmis ir kryptingai jomis naudotis.</i> Esminis gebėjimas: apdoroti ir pateikti skaitinę informaciją skaičiuokle.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Naudoti matematinės ir trigonometrinės, statistinės, datos ir laiko funkcijas.	2.1.1. Nusakyti funkcijų <i>abs</i> , <i>sin</i> , <i>cos</i> , <i>pi</i> , <i>round</i> , <i>sumif</i> , <i>trunc</i> ; <i>count</i> , <i>countif</i> ; <i>today</i> , <i>date</i> paskirtį. 2.1.2. Sprendžiant įvairius uždavinius formulėse taikyti funkcijas <i>abs</i> , <i>sin</i> , <i>cos</i> , <i>pi</i> , <i>round</i> , <i>sumif</i> , <i>trunc</i> ; <i>count</i> , <i>countif</i> ; <i>today</i> , <i>date</i> .
2.2. Naudoti logines funkcijas.	2.2.1. Nusakyti loginių funkcijų <i>if</i> , <i>and</i> , <i>or</i> ir <i>not</i> paskirtį. 2.2.2. Sprendžiant įvairius uždavinius formulėse taikyti logines funkcijas <i>if</i> , <i>and</i> , <i>or</i> ir <i>not</i> .
2.3. Formulėse naudoti santykinės, absoliučiąsias ir mišriąsias langelio koordinates.	2.3.1. Nusakyti skirtumus tarp santykinių, absoliučiąjų ir mišriųjų langelio koordinačių. 2.3.2. Sprendžiant įvairius uždavinius naudoti santykinės, absoliučiąsias ir mišriąsias langelio koordinates atliekant skaičiavimus ir kopijuojant formules. 2.3.3. Užrašyti sudėtingesnes formules skaičiavimams atlikti.
2.4. Rikiuoti duomenis lentelėje pagal kelis raktus.	2.4.1. Apibūdinti rikiavimo rakto sąvoką. 2.4.2. Sprendžiant įvairius uždavinius rikiuoti duomenis didėjančiai (abėcėliškai) ir mažėjančiai pagal kelis rikiavimo raktus.
2.5. Atrinkti (filtruoti) duomenis pagal skirtingas sąlygas (kriterijus).	2.5.1. Apibrėžti duomenų atrankos (filtravimo) sąvoką ir nusakyti jos paskirtį. 2.5.2. Sprendžiant įvairius uždavinius atrinkti duomenis pagal skirtingas sąlygas (kriterijus). 2.5.3. Sprendžiant įvairius uždavinius atrinkti duomenis, atrankos sąlygoje naudojant logines funkcijas <i>and</i> ar <i>or</i> .

2. Skaitinės informacijos apdorojimas skaičiuokle	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos <i>Domėtis skaičiuoklės galimybėmis ir kryptingai jomis naudotis.</i> Esminis gebėjimas: apdoroti ir pateikti skaitinę informaciją skaičiuokle.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.6. Vaizduoti duomenis diagramomis, juos analizuoti.	2.6.1. Nusakyti duomenų vaizdavimo diagrama paskirtį. 2.6.2. Iš duomenų lentelės sukurti stulpelinę, juostinę, skritulinę diagramas; linijinę, taškinę (funkcijų grafikų) diagramas. 2.6.3. Keisti sukurtos diagramos elementus: pridėti (pašalinti) legendą, keisti diagramos elementų spalvas, dydį, rėmelius ir pan. 2.6.4. Skaityti, analizuoti diagrama pateiktus duomenis.
2.7. Nustatyti spausdinamo dokumento nuostatas, įdėti puslapines antraštes, poraštes.	2.7.1. Parinkti puslapio parašių dydį, padėti (stačias, gulsčias). 2.7.2. Nusakyti puslapinių antraščių ir porašių paskirtį. 2.7.3. Įdėti puslapines antraštes ir poraštes, jose nurodyti reikiamą informaciją. 2.7.3. Nusakyti dokumento peržiūros paskirtį ir jį peržiūrėti prieš spausdinant. 2.7.4. Išspausdinti dokumento dalį (atverstą lakštą, kelis puslapius, pažymėtą sritį, diagramą, darbo knygą).

3. Pateikčių rengimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos <i>Jausti atsakomybę už savo pristatymo aiškumą ir auditorijai daromą poveikį. Kūrybiškai siekti pristatymo turinio ir kalbos dermės, puoselėti stiliaus individualumą.</i> Esminis gebėjimas: kūrybiškai taikyti pateikčių rengyklės galimybes pristatant savo veiklos rezultatus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Planuoti savo veiklos rezultatų pristatymą, kurti pateiktį, jį demonstruoti, komentuoti žodžiu.	3.1.1. Išvardinti pristatymo rengimo etapus: informacijos rinkimas, sisteminimas, pateikties konstravimas, pateikties demonstravimas. 3.1.2. Nusakyti pateikties demonstravimo būdus, išvardinti tam reikalingą aparatinę įrangą. 3.1.3. Demonstruoti ir komentuoti pateiktį.
3.2. Kurti skaidrės dizainą ir maketą.	3.2.1. Apibūdinti pateikties skaidrės dizaino ir maketo sąvokas. 3.2.2. Skaidrėje tvarkyti maketo elementus (objektų vietą, dydį, įdėti/panaikinti). 3.2.3. Skaidrės šablone keisti objektų dizainą. 3.2.4. Derinti skirtingų skaidrės objektų spalvinę gamą, dydį ir vietą.
3.3. Pateiktyje naudoti skaidrių keitimo efektus.	3.3.1. Skaidrėms pritaikyti pasirinktą skaidrių keitimo efektą. 3.3.2. Planuoti ir valdyti (keisti) skaidrių rodymo laiką pristatyme.
3.4. Skaidrėje įterpti nuorodą.	3.4.1. Nusakyti nuorodos naudojimo pateiktyje paskirtį. 3.4.2. Sukurti nuorodą į kitą tos pačios pateikties skaidrę. 3.4.3. Sukurti nuorodą į kitą failą, interneto išteklių.
3.5. Tikslingai animuoti skaidrės objektus, pateiktyje naudoti garsą, vaizdą.	3.5.1. Nusakyti efektų naudojimo skaidrėse paskirtį. 3.5.2. Pridėti animacijos ir/arba garso efektą prie skaidrės objekto. 3.5.3. Įdėti garso failą į skaidrę. 3.5.4. Įdėti vaizdo failą į skaidrę.

4. Saugus ir teisėtas informacijos ir interneto naudojimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos <i>Jaustis atsakingu informacinės visuomenės piliečiu. Saugiai bendrauti ir bendradarbiauti elektroninėje erdvėje.</i> Esminiai gebėjimai: teisėtai naudoti interneto išteklius, saugiai naudotis interneto paslaugomis.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. rūpintis informacijos saugumu.	4.1.1. Įvardyti informacijos saugumo kompiuteryje problemas. 4.1.2. Apibrėžti kompiuterio kenkėjiškų ir sukčiavimo programų sąvokas, jų žalos padarinius. 4.1.3. Apibūdinti informacijos apsaugos kompiuteryje priemonės, jomis naudotis.
4.2. Laikytis asmens duomenų ir autorių teisių apsaugos įstatymų.	4.2.1. Įvardyti asmens duomenų saugumo problemas. 4.2.2. Rasti svarbiausius šalies asmens duomenų ir autorių teisių apsaugos įstatymus. 4.2.3. Apibūdinti asmens duomenų teisėtą naudojimą. 4.2.4. Apibūdinti programinės įrangos licencijavimą, autorių teises.
4.3. Laikytis saugaus bendravimo ir veikimo socialiniuose tinkluose nuostatų.	4.3.1. Apibrėžti tinklaraščio, socialinio tinklo, vikio sąvokas ir nusakyti jų paskirtį. 4.3.2. Paaiškinti, kaip saugiai užsiregistruoti ir prisijungti prie tinklaraščio paslaugas teikiančios interneto svetainės. 4.3.3. Paaiškinti, kaip saugiai užsiregistruoti ir prisijungti prie socialinio tinklo. 4.3.4. Saugiai ir teisėtai teikti įvairią informaciją viešojoje erdvėje. 4.3.5. Saugiai ir korektiškai bendrauti ir bendradarbiauti viešojoje erdvėje.
4.4. Apibūdinti elektroninį parašą ir jo paskirtį.	4.4.1. Apibrėžti elektroninio parašo sąvoką ir nusakyti jo teisinę galią ir paskirtį. 4.4.2. Pateikti elektroninio parašo naudojimo pavyzdžių.
4.5. Naudotis elektroninėmis paslaugomis.	4.5.1. Pateikti elektroninės valdžios, elektroninio verslo ir kitų šiuolaikinių elektroninių paslaugų pavyzdžių. 4.5.2. Naudotis pasirinktomis elektroninėmis paslaugomis.

8.2. Turinio apimtis. Bendrasis kursas

8.2.1. Tekstinio dokumento maketavimas

Ženklintasis ir numeruotasis sąrašai. Mokiniai mokomi automatiškai numeruoti arba ženklinti teksto pastraipas, sudaryti kelių lygių sąrašus. Parodoma, kaip keisti numeravimo stilių, numerio (simbolio) lygiuotę, teksto eilučių įtrauką, lygį.

Teksto tabuliavimas. Aptariama tabuliatorių paskirtis, apibrėžiamos jų naudojimo galimybės. Apibūdinamos kairinė, dešininė, centrinė ir trupmenos tabuliavimo žymės. Mokiniai mokomi maketuoti spaudinį naudojant skirtingas tabuliavimo žymes.

Dokumento stiliai. Mokiniai supažindinami su simbolio ir pastraipos stiliaus sąvokomis, aptariama stiliaus paskirtis, jų naudojimo pranašumai. Mokoma dokumente naudoti esamus numatytus simbolio ir pastraipos stilius, juos modifikuoti. Mokiniai mokomi kurti naujus simbolio ir pastraipos stilius, taikyti juos rengiamame dokumente.

Automatinės dokumento maketavimo priemonės. Su mokiniais aptariama dokumento turinio paskirtis, mokoma automatinėmis priemonėmis sudaryti 1–3 lygių dokumento turinį, jį atnaujinti, kai keičiama dokumento dalis.

Aptariama dokumento objektų automatinio numeravimo paskirtis ir pranašumai. Mokoma automatinėmis priemonėmis numeruoti paveikslus, lenteles, diagramas ir formules.

Aptariama dalykinės rodyklės paskirtis, nagrinėjami kelių įvairių spaudinių dalykinės rodyklės. Mokoma parengti dalykinę rodyklę.

Mokiniamis primenama hiperteksto sąvoka, pateikiama hiperteksto pavyzdžių. Mokoma įterpti nuorodą į kitą to paties dokumento vietą, į kitą failą, interneto išteklių.

Puslapinės antraštė ir poraštė. Mokiniamis primenama, kaip formuoti puslapines antraštes ir poraštes. Mokoma formuoti skirtingas puslapines antraštes ir poraštes (lyginiuose/nelyginiuose puslapiuose, pirmame puslapyje, pavieniuose puslapiuose), išdėstyti jose įvairią informaciją.

Teksto išdėstymas skiltimis, lentele. Aptariami teksto išdėstymo/vaizdavimo keliomis skiltimis pranašumai. Mokoma išdėstyti tekstą dviem, trimis lygiomis/skirtingomis skiltimis, nustatyti tikslų skilčių plotį, tarpų tarp skilčių plotį, skilčių ilgį.

Mokiniamis primenama, kaip sudaryti kelių eilučių ir stulpelių lentelę, lentelės langeliuose išdėstyti informaciją, keisti lentelės išvaizdą. Mokoma sudaryti sudėtingos struktūros lentelę, tiksliai nustatyti lentelės, stulpelio plotį, eilutės aukštį, lentelės langelio paraštes, formatuoti lentelę naudojantis automatinėmis priemonėmis. Mokiniai mokomi rikiuoti lentelės duomenis didėjančiai ir mažėjančiai pagal 1–3 raktus.

Dokumento maketavimas. Mokiniai mokomi maketuoti tekstinius dokumentus, kuriuose yra tekstas išdėstytas viena ir/ar keliomis skiltimis, lentelės, kiti grafiniai objektai. Mokoma išlaikyti dokumento maketo vientisumą ir vienodą stilių.

Spausdintuvo nuostatos. Mokoma pasirinkti spausdintuvą, spausdinamo dokumento puslapių diapazoną (visi, atverstas puslapis, puslapiai), nustatyti spausdinamo dokumento kopijų skaičių, išspausdinti parengtą dokumentą arba jo dalį.

Mokoma spausdinti (konvertuoti) dokumentą į failą (pvz., *pdf*, *xps*).

8.2.2. Skaitinės informacijos apdorojimas skaičiuokle

Funkcijos ir formulės. Primenamos santykinių, absoliučiuųjų ir mišriųjų langelio koordinačių sąvokos, pabrėžiami skirtumai tarp jų. Pakartojama formulės struktūra, kaip užrašomos langelių blokų koordinatės. Mokoma taikyti santykinės, absoliučiąsias ir mišriąsias langelio koordinatas atliekant skaičiavimus ir kopijuojant formules.

Paaškinama funkcijų *abs*, *sin*, *cos*, *pi*, *round*, *sumif*, *trunc*, *count*, *countif*, *today* ir *date* paskirtis, pateikiama šių funkcijų taikymo pavyzdžių. Mokiniai mokomi taikyti šias funkcijas formulėse spendžiant įvairius uždavinius.

Mokiniamis primenama loginės funkcijos *if* paskirtis ir struktūra. Paaškinama loginių funkcijų *and*, *or* ir *not* paskirtis, pateikiama šių funkcijų taikymo pavyzdžių. Mokiniai mokomi taikyti logines funkcijas formulėse spendžiant įvairius uždavinius.

Duomenų apdorojimas ir vaizdavimas. Su mokiniais aptariama duomenų rikiavimo galimybė, nauda. Primenama duomenų rikiavimo rakto sąvoka, kaip rikiuojama duomenis didėjančiai ir mažėjančiai. Mokoma rikiuoti duomenis pagal 2 arba 3 raktus.

Paaškinama duomenų atrankos (filtravimo) sąvoka, jos paskirtis. Mokoma atrinkti duomenis pagal kelias skirtingas sąlygas (kriterijus), pasirinktinius kriterijus ir logines funkcijas *and* ar *or*.

Mokoma duomenis vaizduoti sudėtinėmis diagramomis (stulpeline, juostine, linijine), procentinėmis sudėtinėmis diagramomis (stulpeline, juostine, linijine), išsamiosiomis skritulinėmis diagramomis. Paaškinama šių diagramų paskirtis, pateikiama naudojimo pavyzdžių. Mokiniai mokomi funkcijų grafikus vaizduoti taškine diagrama. Mokoma rasti reikiamą informaciją diagramoje, grafike, analizuoti diagramoje pateiktus duomenis, daryti išvadas.

Mokoma keisti sukurtos diagramos elementus: pridėti (pašalinti) legendą, pakeisti diagramos elementus: spalvą, dydį, rėmelius ir pan.

Duomenų spausdinimas. Mokiniai mokomi nustatyti spausdinimo nuostatas, įdėti puslapines antraštes, poraštes, keisti paraščių plotį. Mokoma peržiūrėti norimą spausdinti dokumentą, keisti spausdinamo dokumento puslapio dydį ir padėtį (stačias, gulsčias). Mokoma išspausdinti aktyvųjį lakštą, kelis puslapius, pažymėtą sritį, diagramą, darbo knygą.

8.2.3. Pateikčių rengimas

Pristatymo planavimas. Mokiniai supažindinami su pristatymo pateikties rengimo etapais:

informacijos atranka, pateikties modeliavimas, sukūrimas ir tobulinimas. Aptariamas kiekvienas etapas. Mokoma komentuoti savo pristatymą demonstruojant pateiktį kompiuteryje mažai ir projektoriumi didelei auditorijoms.

Skaidrės maketas ir dizainas. Paaiškinama skaidrių maketo ruošinio (šablono) sąvoka, nagrinėjami skirtingi maketų ruošiniai. Mokoma naudoti ruošinius (šablonus) skaidrės maketui ir skaidrių dizainui pakeisti: esančius stilius, įskaitant ženklelių ir šriftų tipą bei dydį; teksto laukų (langelį) ir grafinių objektų (pvz., logotipo, kuris turi būti rodomas daugelyje skaidrių) dydžius ir padėtis; fono dizainą ir užpildo spalvą; linijų ir teksto spalvas.

Mokiniai mokomi keisti skaidrės maketą ir dizainą, naudojant *skaidrių ruošinį (šabloną)*, sukurti naują pateikties dizainą ir maketą.

Pateikties demonstravimas. Mokoma demonstruoti parengtą pateiktį, parinkti skaidrių keitimo būdą ir greitį, laiko planavimo pasirinktis: skaidrės rodymo laiko trukmę, cikliškumą (kartojimą) ir automatinį atsukimą.

Nuorodų naudojimas pateiktyje. Mokoma įterpti nuorodą į kitą pateikties skaidrę, kitą failą, interneto išteklių.

Animacijos, garso ir vaizdo taikymas. Mokiniai mokomi tikslingai taikyti animaciją skirtingiems skaidrės objektams. Mokoma nustatyti savo pasirinktinę animaciją arba pritaikyti iš anksto nustatytas animacijos schemas. Mokiniam parodoma, kaip nustatyti animacijos rodymo eiliškumą, kaip animuoti sekų grupę, keisti pasirodymo greitį, kryptį ir kt. Mokoma pateiktyje taikyti vaizdo ir/arba garso efektus pagrindinėms mintims pabrėžti. Mokoma nustatyti, kad animacija/efektai veiktų automatiškai arba spustelėjus konkretų elementą.

Mokiniai mokomi įrašyti garsą (balsą) naudojant pateiktį rengyklės galimybes arba kitomis priemonėmis, įdėti įrašą į pateiktį. Paaiškinama, kurio formato vaizdo failas tinkamas dėti į pateiktį, mokiniai mokomi įdėti vaizdo failą į pateiktį.

8.2.4. Saugus ir teisėtas informacijos ir interneto naudojimas

Informacijos apsauga kompiuteryje. Aptariamos informacijos saugumo kompiuteryje problemos, įvardijamos informacijos apsaugos priemonės: elektros srovės tiekimo užtikrinimas, apsauga nuo netyčinio informacijos ištrynimo, atsarginių kopijų darymas, naudotojų teisių apibrėžimas, antivirusinių programų ir užkardų naudojimas, šifravimo priemonių, duomenų atstatymo programų naudojimas. Mokiniai mokomi naudotis informacijos apsaugos priemonėmis.

Aptariami galimi kompiuterių virusų poveikio, nepageidaujamų laiškų siuntimo prevencijos būdai. Primenama kaip naudotis antivirusine programa. Supažindinama su užkardos naudojimo paskirtimi, paaiškinama, kaip ja naudotis kompiuteriui apsaugoti.

Asmens duomenų saugumas ir autorių teisės. Diskutuojama apie asmens duomenų saugumo problemas. Su mokiniais aptariami asmens bei kitų duomenų teisėto naudojimo pavyzdžiai. Apžvelgiami svarbiausi šalies asmens duomenų ir autorių teisių apsaugos įstatymai, kiti asmens duomenų apsaugos teisiniai aktai, paaiškinami jų taikymo aspektai.

Primenama programinės įrangos klasifikacija pagal licencijų rūšis. Aptariamos programinės įrangos autorių teisės ir teisės aktai, ginantys programinės įrangos autorių teises. Pateikiami teisėto ir neteisėto programų naudojimo pavyzdžiai, aptariama teisinė atsakomybė.

Aptariami nusikaltimai, galimi virtualiojoje erdvėje, ir jų prevencijos būdai.

Interneto tinklaraščiai. Bendravimas socialiniuose tinkluose. Paaiškinamos antrosios kartos internetinių technologijų sąvokos: tinklaraštis, socialinis tinklas, vikis. Mokoma saugiai užsiregistruoti tinklaraščio paslaugas teikiančioje interneto svetainėje, socialiniame tinkle. Mokoma susikurti asmeninį dienoraštį, į jį įdėti nuotraukų (ar kitų failų), nuorodų. Mokoma korektiškai komentuoti kitų sukurtus dienoraščius, nuotraukas, bendrauti socialinių tinklų forumuose.

Mokoma teisėtai naudotis viešojoje erdvėje pateikta informacija, korektiškai ją papildyti.

Elektroninio parašo samprata. Paaiškinama elektroninio parašo sąvoka, jo teisinė galia. Aptariama elektroninio parašo paskirtis ir naudojimas. Pateikiama naudojimo pavyzdžių duomenų saugumui užtikrinti ir dokumentų klastojimui užkirsti.

Elektroninės paslaugos. Primenama elektroninės paslaugos sąvoka, pateikiami aktualių mokiniams elektroninių paslaugų pavyzdžiai (el. bankininkystė, el. prekyba, informacijos apie

mokslo, studijų galimybes, įsidarbinimo, stojimo į aukštąsias mokyklas, statistinių duomenų paieška; su sveikatos apsauga susijusios paslaugos; Lietuvos ir ES teisės aktų paieška). Mokoma saugiai ir korektiškai naudotis pasirinktomis elektroninėmis paslaugomis: elektroninės valdžios, elektroninio verslo, įvairios, mokiniui aktualios informacijos paieškos (pvz., su studijomis, turizmu ar laisvalaikio, sveikatos apsauga susijusi informacija).

8.3. Vertinimas. Bendrasis kursas

8.3.1. Lentelėje pateikiami bendriausi patenkinamo, pagrindinio ir aukštesniojo mokinių pasiekimų lygių požymių aprašai. Jie turėtų padėti nustatyti mokinių pasiekimų lygį, įvertinti mokinio padarytą pažangą ir padėti planuoti mokymo procesą. Patenkinamas lygis įvertinant mokinio pasiekimus pažymiu orientuotas į 4–5, pagrindinis – į 6–8, aukštesnysis – į 9–10.

8.3.2. Mokinių pasiekimų lygių požymiai.

Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Žinios ir supratimas		
Apibūdina ir laikosi higienos, ergonominių ir techninių saugaus darbo kompiuteriu normų. Apibūdina kompiuterių programų paskirtį ir teikiamas galimybes, dažniausiai tikslingai pasirenka jas įvairiems veiksams atlikti. Apibūdina ir kartais klysdamas vartoja taisyklingas pagrindines kompiuterijos ir informacinių technologijų sąvokas, terminus, simbolius.	Apibūdina ir laikosi higienos, ergonominių ir techninių saugaus darbo kompiuteriu normų. Apibūdina kompiuterių programų paskirtį ir teikiamas galimybes, dažniausiai tikslingai pasirenka jas įvairiems veiksams atlikti. Apibūdina ir dažniausiai taisyklingai vartoja pagrindines kompiuterijos ir informacinių technologijų sąvokas, terminus, simbolius, aiškiai dėsto savo mintis raštu.	Apibūdina ir laikosi higienos, ergonominių ir techninių saugaus darbo kompiuteriu normų. Apibūdina kompiuterių programų paskirtį ir teikiamas galimybes, visada tikslingai pasirenka jas įvairiems veiksams atlikti. Apibūdina, skiria ir visada taisyklingai vartoja pagrindines kompiuterijos ir informacinių technologijų sąvokas, terminus, simbolius, aiškiai dėsto savo mintis raštu ir žodžiu.
Taikymas		
Padedamas mokytojo ar draugų, pritaiko įgytas žinias praktinei užduočiai atlikti. Taiko kompiuterių programų dažniausiai naudojamas komandas (naudojasi funkcijomis) nurodytai užduočiai atlikti. Turimas žinias savarankiškai taiko įprastinėse situacijose.	Taiko įgytas žinias praktinei užduočiai atlikti. Taiko kompiuterių programų pagrindines komandas (naudojasi funkcijomis) nurodytai užduočiai atlikti. Turimas žinias savarankiškai taiko įprastinėse situacijose, padedamas mokytojo – naujose situacijose.	Taiko įgytas žinias praktinei užduočiai atlikti. Taiko kompiuterių programų ne tik pagrindines komandas (naudojasi funkcijomis), bet ir kitas tinkančias nurodytai užduočiai atlikti. Turimas žinias savarankiškai taiko tiek įprastinėse, tiek naujose situacijose.
Problemų sprendimas		
Padedamas mokytojo ar draugų, randa atsakymus į paprastus klausimus įvairiuose šaltiniuose. Atlikdamas praktinę užduotį naudoja detalų planą, nurodymus arba mokytojo pagalbą. Padedamas mokytojo ar draugų, pasirenka tinkamą	Kelia klausimus, diskutuoja, formuluoja problemą, planuoja veiklą jai spręsti, įvertina gautus rezultatus. Įvairiuose šaltiniuose randa atsakymus į klausimus, atrenka, apibendrina informaciją, įvertina jos patikimumą. Pasirenka tinkamą aparatinę ir	Savarankiškai kelia klausimus, argumentuotai diskutuoja, formuluoja problemą, ją analizuoja, pasirenka ir planuoja veiklą jai spręsti. Analizuoja užduotį, modeliuoja sprendimo būdus, vertina gautus rezultatus. Įvairiuose šaltiniuose savarankiškai randa atsakymus

Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
aparatinę ir programinę įrangą užduočiai atlikti. Užduotį atlieka visą, galimos kelios klaidos.	programinę įrangą užduočiai atlikti. Savarankiškai atlieka paprastas užduotis naudodamas planą ir pasirinktas priemones. Užduotį atlieka visą, galimos kelios klaidos.	į klausimus, analizuoja, apibendrina informaciją, įvertina jos patikimumą, pilnumą. Pasirenka tinkamą aparatinę ir programinę įrangą užduočiai atlikti. Savarankiškai atlikdamas praktines užduotis suplanuoja darbą, parenka priemones. Kūrybingai interpretuoja užduotį, atlieka ją visą ir be klaidų.
Komunikavimas		
Kartais/retai teisingai ir tiksliai paaiškina užduoties sąlygą. Suprantamai paaiškina pateiktą užduoties sprendimo būdą. Kartais/retai teisingai komentuoja savo veiksmus žodžiu ir raštu. Bendraudamas, keisdamasis patirtimi retai vartoja taisyklingus kompiuterijos ir informacinių technologijų terminus, sąvokas ir simbolius. Nepakankamai aiškiai dėsto savo mintis raštu. Taisyklinga lietuvių (ir savo gimtąja) kalba bendrauja elektroninėje erdvėje, ne visada laikydamasis etikos taisyklių.	Daugeliu atvejų teisingai ir tiksliai paaiškina užduoties sąlygą. Pasirenka ir suprantamai paaiškina siūlomus užduoties sprendimo būdus. Daugeliu atvejų suprantamai ir teisingai komentuoja savo veiksmus žodžiu ir raštu. Bendraudamas, keisdamasis patirtimi dažniausiai vartoja taisyklingus kompiuterijos ir informacinių technologijų terminus, sąvokas ir simbolius. Aiškiai dėsto savo mintis raštu. Taisyklinga lietuvių (ir savo gimtąja) kalba bendrauja elektroninėje erdvėje, dažniausiai laikydamasis etikos taisyklių ir saugos priemonių.	Visada teisingai ir tiksliai paaiškina užduoties sąlygą. Pasiūlo ir suprantamai paaiškina užduoties sprendimo būdus. Visada suprantamai ir teisingai komentuoja savo veiksmus žodžiu ir raštu. Bendraudamas, keisdamasis patirtimi visada vartoja taisyklingus kompiuterijos ir informacinių technologijų terminus, sąvokas ir simbolius. Aiškiai dėsto savo mintis raštu ir žodžiu. Taisyklinga lietuvių (ir savo gimtąja) kalba bendrauja elektroninėje erdvėje, visada laikydamasis etikos taisyklių ir saugos priemonių.
Mokėjimas mokytis		
Mokytojo padedamas organizuoja mokymąsi, pasirenka keletą mokymosi šaltinių. Mokytojo padedamas taiko įvairias mokymosi strategijas. Padedamas mokytojo ar draugų, analizuoja ir įsivertina mokymosi rezultatus. Nagrinėja ir vertina draugų sukurtus darbus, analizuoja ir įvertina savo darbą. Remiasi kitų dalykų žiniomis.	Atsižvelgdamas į savo asmenines savybes, padedančias mokytis, planuoja ir organizuoja mokymąsi. Savarankiškai pasirenka mokymosi šaltinius, naudojami programų žinynais. Mokytojo padedamas taiko įvairias mokymosi strategijas, įsivertina mokymosi rezultatus. Nagrinėja ir vertina draugų sukurtus darbus, analizuoja ir įvertina savo darbą, ištaiso pastebėtas klaidas. Remiasi kitų dalykų žiniomis, taiko informacinių technologijų	Atsižvelgdamas į savo asmenines savybes, padedančias mokytis, ir remdamasis grįžtamąja informacija, planuoja ir organizuoja mokymąsi. Savarankiškai pasirenka mokymosi šaltinius, naudojami programų žinynais. Pasirenka sau tinkamas mokymosi strategijas, įsivertina mokymosi rezultatus. Nagrinėja ir vertina draugų sukurtus darbus, paaiškina ir padeda jiems išsitaisyti pastebėtas klaidas. Analizuoja ir įvertina savo darbą, ištaiso pastebėtas klaidas.

Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
	pamokose įgytas žinias mokydamasis kitų dalykų.	Remiasi kitų dalykų žiniomis, susieja informacinių technologijų pamokose įgytas žinias su kitų dalykų įgytomis žiniomis ir taiko jas mokydamasis.

9. Išplėstinis kursas. Elektroninė leidyba

9.1. Mokinių pasiekimai. Išplėstinis kursas. Elektroninė leidyba

9.1.1. Šiame skyriuje aprašomi išplėstinio kurso *Elektroninės leidybos* modulio mokinių pasiekimams keliami reikalavimai. Lentelėje aprašoma, kokios turi būti mokinių žinios ir supratimas, kokie ugdomi gebėjimai; vėliau nurodoma turinio apimtis: užrašoma tema ir atskleidžiama jos apimtis. Skyriaus pabaigoje pateikiamas mokinių pasiekimų lygių požymių aprašas.

9.1.2. Šioje lentelėje aprašomi mokinių pasiekimai: nuostatos, gebėjimai, žinios ir supratimas.

Elektroninė leidyba	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos <i>Domėtis elektroninėje leidyboje naudojamomis informacinėmis technologijomis, tikslingai ir kūrybiškai naudoti jas elektroniniams leidiniams kurti.</i>	
Esminis gebėjimas: rengti elektroninius leidinius, naudojantis tam skirtomis kompiuterinėmis programomis.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Nusakyti e. leidybos sampratą.	1.1.1. Apibūdinti e. leidybą ir nusakyti jos reikšmę šiuolaikinėje visuomenėje. 1.1.2. Nurodyti aparatinę ir programinę įrangą, reikalingą elektroniniam leidiniui rengti. 1.1.3. Išvardyti ir paaiškinti informacinių technologijų (<i>interneto, hiperteksto, multimedijos</i> ir <i>vikio</i>) naudojimo e. leidyboje ypatumus. 1.1.4. Išvardyti ir pakomentuoti e. leidybos privalumus ir trūkumus. 1.1.5. Apibūdinti elektroninę žiniasklaidą, virtualiąsias mokymosi aplinkas (VMA), tinklaraščius, e. žodynus, e. enciklopedijas ir kitus e. leidinius, pateikti elektroninių leidinių pavyzdžių.
1.2. Žinoti pagrindinius elektroninio leidinio dizaino principus.	1.2.1. Nusakyti pagrindines kompozicijos taisykles e. leidinyje. 1.2.2. Nusakyti pagrindines e. leidinio apipavidalinimo taisykles. 1.2.3. Apibūdinti spalvų derinimą e. leidinyje.
1.3. Dirbti su aparatine ir programine įranga, reikalinga e. leidinio grafikos elementui, garso ar vaizdo failui parengti.	1.3.1. Pasirinkti aparatinę ir programinę įrangą, reikalingą elektroniniam leidiniui rengti. 1.3.2. Parengti ar koreguoti taškinės ir vektorinės grafikos elementus e. leidiniui. 1.3.3. Montuoti ar parengti garso įrašą skirtą e. leidiniui. 1.3.4. Montuoti ar parengti filmuotą vaizdą skirtą e. leidiniui.
1.4. Parengti pasirinktą elektroninį leidinį.	1.4.1. Parengti e. leidinio projektą ir numatyti pagrindinius e. leidinio rengimo etapus. 1.4.2. Pasirinkti tinkamą technologiją ir reikalingą įrangą e. leidiniui parengti. 1.4.3. Sukurti ar parengti e. leidinio turinį: tekstą, grafikos elementus, garso ir/ar vaizdo failus. 1.4.4. Apipavidalinti e. leidinį, laikantis pagrindinių dizaino principų.
1.5. Publikuoti elektroninį leidinį.	1.5.1. Nusakyti galimus e. leidinio publikavimo būdus. 1.5.2. Pasirinkti sukurtam e. leidiniui tinkamą publikavimo būdą. 1.5.3. Parengti e. leidinį publikavimui.

Elektroninė leidyba	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos <i>Domėtis elektroninėje leidyboje naudojamomis informacinėmis technologijomis, tiksliai ir kūrybiškai naudoti jas elektroniniams leidiniams kurti.</i> Esminis gebėjimas: rengti elektroninius leidinius, naudojantis tam skirtomis kompiuterinėmis programomis.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.6. Naudotis autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugą reglamentuojančiais teisės aktais.	1.6.1. Paaiškinti intelektinės nuosavybės sąvoką. 1.6.2. Išvardyti e. leidinio autorių teisių ir gretutinių teisių objektus ir subjektus bei subjektų teises. 1.6.3. Nusakyti autorių teisių ir gretutinių teisių galiojimo terminus. 1.6.4. Paaiškinti teises į prekių ir paslaugų ženklus, apibūdinti domeno įsigijimo ir naudojimo tvarką. 1.6.5. Nusakyti Lietuvos Respublikoje taikomą teisinę atsakomybę už autorių teisių ir gretutinių teisių pažeidimus.

Pastaba. * pažymėti gebėjimai bei žinios ir supratimas gali būti neįtraukiami į mokymosi turinį, tai priklauso nuo pasirinktų technologijų elektroniniam leidiniui rengti.

9.2. Turinio apimtis. Išplėstinis kursas. Elektroninė leidyba

9.2.1. Elektroninės leidybos paskirtis, jos svarba visuomenės gyvenime. Paaiškinamas elektroninės leidybos apibrėžimas ir vieta šiuolaikinėje visuomenėje. Nagrinėjami elektroninių leidinių pavyzdžiai. Aptariama aparatinė ir programinė įranga, reikalinga įvairiems e. leidiniams parengti. Nustatomas ryšys tarp elektroninių leidinių ir informacinių technologijų – *interneto, hiperteksto, hipermedijos, multimedijos* ir *vikio* technologijos. Aptariami šių technologijų ypatumai ir trūkumai: navigacijos, informacijos pertekliaus, nuolatinio kartojimo, fragmentiškumo ir kt. Apžvelgiama elektroninių leidinių klasifikacija pagal paskirtį (naujienų, švietimo, mokslo, laisvalaikio ir pan.), turinį (žanras, pirminiai ir antriniai dokumentai ir pan.) ir formą (laikraštis, žurnalas, knyga ir pan.). Pateikiami ir aptariami elektroninių leidinių pavyzdžiai: e. enciklopedijos, kompiuterinės mokymo programos, modeliavimo aplinkos, e. reklamos, e. žurnalai, e. knygos, multimedijos žaidimai, e. katalogai ir kt. Atkreipiamas mokinių dėmesys į taisyklingą IKT sąvokų ir terminų naudojimą.

9.2.2. Grafinis dizainas e. leidyboje.

Supažindinama su pagrindinėmis kompozicijos taisyklėmis e. leidinyje: pozityvi ir negatyvi erdvė, fono ir jame išdėstomų objektų santykis, simetrija ir asimetrija, tankis ir kontrastas. Aptiriamos pasirinktos e. leidiniui technologijos grafinio dizaino kūrimo laisvės ir ribojimai.

Supažindinama su pagrindinėmis e. leidinio apipavidalinimo taisyklėmis. Paaiškinami teksto ir vaizdo sąveikos ekrane ypatumai, garsų ir grafikos panaudojimas efektui sustiprinti, šriftų naudojimo e. leidiniuose ypatumai. Aptariama, kaip šrifto parinkimas įtakoja e. leidinio teksto perskaitomumą ir aiškumą, mokomasi spręsti išskyrimo šriftais problemas (informacijos hierarchijos išskyrimas). Mokoma tiksliai ir tinkamai naudoti puošybinius elementus e. leidiniuose.

Supažindinama su spalvų derinimo e. leidinyje principais: kontrasto ir harmonijos išraiška ir kaip spalvos gali paveikti e. leidinio įskaitomumą, nagrinėjamas spalvų psichologinis poveikis. Supažindinama su spalvų skritulio sąvoka. Mokoma pasinaudojimas spalvų skritulio ypatybėmis spalvoms e. leidinyje derinti. Aptariami spalvų modeliai, vartotini e. leidiniuose, nurodomos saugiosios saityno spalvos (angl. *safe web colors*).

9.2.3. Grafika, garsas ir vaizdas e. leidyboje.

Grafikos elementų parengimas e. leidiniui. Mokiniams primenami taškinės ir vektorinės grafikos formatai (tipai), aptariami formatai, tinkami e. leidiniui. Mokoma atlikti grafinių failų redagavimą: paveikslėlio matmenų, atvaizdo ryškinimo keitimą, filtravimą*, toninę korekciją*, retušavimą*. Mokoma išsaugoti grafikos failą tinkamu e. leidiniui formatu.

Garso failų parengimas e. leidiniui. Mokiniai supažindinami su garso failų formatais

(tipais), aptariami formatai, tinkami e. leidiniui. Mokoma įrašyti garsą, sukarpyti garso įrašą dalimis, sujungti atskiras garso įrašo dalis į vieną failą, suspausti garso įrašą*, koreguoti garso įrašo kokybę*. Mokoma išsaugoti garso failą tinkamu e. leidiniui formatu.

Vaizdo failų parengimas e. leidiniui. Mokiniai supažindinami su vaizdo failų formatais (tipais), aptariami formatai, tinkami e. leidiniui. Mokoma filmuoti: priartinti, fokusuoti vaizdą, fiksuoti garsą. Aptariamos kadro kompozicijos pagrindinės taisyklės: spalvos, horizonto linija, objektų skaičius kadre. Mokoma sukarpyti vaizdo failą dalimis, sujungti atskiras vaizdo failų dalis į vieną failą, parinkti perėjimus ir efektus, pridėti tekstą. Mokoma vaizdo failą perkelti iš vaizdo kameros į laikmeną, išsaugoti/konvertuoti vaizdo failą tinkamu e. leidiniui formatu.

9.2.4.* Hipertekstas e. leidyboje (jei mokinys pasirinko hiperteksto kūrimo technologiją e. leidiniui rengti).

Interneto svetainės rengimas. Supažindinama su hiperteksto sąvoka ir istorija, paaiškinamos hiperteksto savybės, aptariami paprasto teksto ir hiperteksto skaitymo ypatumai.

Pristatomi hiperteksto kūrimo būdai: panaudojant reikšminius (raktinius) žodžius; surūšiuojant esmines sąvokas abėcėlės tvarka; *struktūrinis* (arba šakotas) hipertekstas. Su mokiniais aptariami hiperteksto kūrimo būdai bei pasirenkamas vienas iš kūrimo įrankių: HTML kalba, tinklalapių rengyklė, turinio valdymo sistema.

Mokoma tinklalapių metagairių, sąrašų, lentelių, rėmelių sudarymo. Mokoma interneto svetainės kūrimui pasinaudoti svetainių šablonais ir temomis. Aptariamas tinklalapių perdavimas į serverį ir svetainės publikavimas.

9.2.5.*Multimedia e. leidyboje. (jei mokinys pasirinko multimedia kūrimo technologiją e. leidiniui rengti).

Primenama multimedijos paskirtis. Aptariama aparatinė įranga reikalinga e. leidiniui parengti: garso ir vaizdo plokštės, mikrofoniai, MP3 grotuvai, skaitmeniniai fotoaparatai, vaizdo kameros ir pan. Apžvelgiama programinė įranga reikalinga e. leidiniui parengti: taškinės ir vektorinės grafikos rengyklės, garso įrašymo ir apdorojimo programos, vaizdo apdorojimo programos.

9.2.6. Elektroninio leidinio parengimas. Mokiniai mokomi parengti e. leidinio projektą: mokoma išskirti tikslus, planuojami ištekčiai (pasirenkama tinkamą pasirinktam e. leidiniui technologija, reikalingą aparatinę ir programinę įrangą), sudaromas darbų tvarkaraštis.

Parengiamas e. leidinys: mokiniai atlieka e. leidinio planavimą (sukuria e. leidinio ir navigacijos struktūrą, atlieka loginę informacijos suskirstymą), turinio sukūrimą (medžiagos, kuri bus perduodama, publikuojama ir platinama sukūrimas), apipavidalinimą (remiantis e. leidinio logine struktūra kuriamas vieningas dizainas taikant pagrindinius e. leidinio dizaino principus), įgyvendinimą (e. leidinio sukūrimas pasirinkta aparatine ir programine įranga, dizaino elementų įtraukimas ir e. leidinio publikavimas; šiame etape gali būti atliekamas ir testavimas).

9.2.7. Elektroninio leidinio publikavimas/platinimas. Su mokiniais aptariami e. leidinių publikavimo ir platinimo būdai: **publikavimas** (skelbimas) internete, intranete, ekstranete; **platinimas** laikmenomis (pvz., atmintukais, kompaktiniais diskais ir pan.). Mokoma pasirinkti kuriamam e. leidiniui tinkamą publikavimo ir/ar platinimo būdą.

*Paiškinami interneto veikimo pagrindiniai principai: interneto struktūra (lokalūs ir globalūs tinklai). Aptariamos universalaus internetinio adreso (URL) dalys: protokolas, sritis, išteklius/failo pavadinimas, kelias. Mokoma atpažinti nurodyto universalaus internetinio adreso kiekvieną dalį. Apibūdinama protokolų paskirtis, mokoma skirti pagrindinius protokolus (TCP/IP, HTTP, FTP ir kt.). Aptariamos serverių ir kliento kompiuterių sąvokos, paaiškinama serverių ir kliento kompiuterių paskirtis. Naršyklė charakterizuojama kaip kliento programinė įranga. Paaškinami saityno veikimo principai, nurodomi ekstraneto ir intraneto skirtumai.

9.2.8. Autorių teisės ir gretutinės teisės e. leidyboje. Mokiniams primenamos autorių teisės. Aptariamas e. leidinių statusas, neturtinės ir turtinės autorių teisės, nurodomi teisių galiojimo terminai. Aptariamos gretutinės teisės, gretutinių teisių objektai ir subjektai bei subjektų teisės. Apžvelgiami gretutinių teisių galiojimo terminai. Nagrinėjama kitų intelektinės nuosavybės objektų

panaudojimo elektroninėje leidyboje galimybė. Paaiškinama atsakomybė už autorių teisių ir gretutinių teisių pažeidimus.

9.3. Vertinimas. Išplėstinis kursas. Elektroninė leidyba

9.3.1. Lentelėje pateikiami bendriausi patenkinamo, pagrindinio ir aukštesniojo mokinių pasiekimų lygių požymių aprašai. Jie turėtų padėti nustatyti mokinių pasiekimų lygį, įvertinti mokinio padarytą pažangą ir padėti planuoti mokymą. Patenkinamas lygis įvertinant mokinio pasiekimus pažymiu orientuotas į 4–5, pagrindinis – į 6–8, aukštesnysis – į 9–10.

9.3.2. Mokinių pasiekimų lygių požymiai.

Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Žinios ir supratimas		
Turi bendrą supratimą apie e. leidybos paskirtį ir leidinius, paaiškina e. leidybos apibrėžimą. Skiria elektroninius leidinius pagal formą. Nusako interneto, hiperteksto, multimedijos naudojimo e. leidyboje ypatumus, paskirtį. Pateikia elektroninių leidinių pavyzdžių. Padedamas mokytojo ar draugų, kuria e. leidinį laikydamasis rengimo etapų: planavimo, turinio sukūrimo, apipavidalinimo, įgyvendinimo, pristatymo ir tobulinimo. Paaiškina intelektinės nuosavybės sąvoką. Žino, kad už autorių teisių ir gretutinių teisių pažeidimus gali būti taikoma civilinė, administracinė ir baudžiamoji atsakomybė.	Paaiškina e. leidybos paskirtį, jos vietą šiuolaikinėje visuomenėje. Skiria elektroninius leidinius pagal paskirtį, turinį ir formą. Paaiškina interneto, hiperteksto, multimedijos naudojimo e. leidyboje ypatumus, nusako paskirtį. Pateikia elektroninių leidinių pavyzdžių. Kuria e. leidinį laikydamasis rengimo etapų: planavimo, turinio sukūrimo, apipavidalinimo, įgyvendinimo, pristatymo ir tobulinimo. Išvardija autorių teisių ir gretutinių teisių objektus ir subjektus e. leidyboje ir apibūdina subjektų teises. Žino, kad už autorių teisių ir gretutinių teisių pažeidimus gali būti taikoma civilinė, administracinė ir baudžiamoji atsakomybė.	Paaiškina e. leidybos reikšmę šiuolaikinei visuomenei (Lietuvoje ir pasaulyje). Pateikia galimas elektroninių leidinių klasifikacijas. Paaiškina interneto, hiperteksto, multimedijos naudojimo e. leidyboje ypatumus, nusako paskirtį. Apibūdina elektroninę žiniasklaidą, VMA, tinklaraščius, žodynus, enciklopedijas ir kt. e. leidinius. Pateikia ir palygina elektroninių leidinių pavyzdžius. Kuria e. leidinį laikydamasis rengimo etapų: planavimo, turinio sukūrimo, apipavidalinimo, įgyvendinimo, pristatymo ir tobulinimo. Išvardija autorių teisių ir gretutinių teisių objektus ir subjektus e. leidyboje ir apibūdina subjektų teises. Žino autorių teisių ir gretutinių teisių galiojimo terminus. Žino, kad už autorių teisių ir gretutinių teisių pažeidimus gali būti taikoma civilinė, administracinė ir baudžiamoji atsakomybė.
Taikymas		
Padedamas mokytojo ar draugų, pritaiko įgytas žinias pasirinktam e. leidiniui parengti. Mokytojo padedamas parengia e. leidinio projektą. Naudojasi aparatine įranga ir taiko programinės įrangos dažniausiai naudojamais komandoms (naudojasi	Taiko įgytas žinias pasirinktam e. leidiniui parengti. Pagal pateiktą pavyzdį parengia e. leidinio projektą. Naudojasi aparatine įranga ir taiko programinės įrangos pagrindines komandas (naudojasi funkcijomis) pasirinktam e. leidiniui parengti.	Taiko įgytas žinias e. pasirinktam e. leidiniui parengti. Parengia e. leidinio projektą: savarankiškai formuluoja projekto tikslą, planuoja išteklius, sudaro darbų, reikalingų e. leidiniui parengti, grafiką. Naudojasi aparatine įranga ir taiko programinės įrangos ne tik pagrindines komandas (naudojasi

Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
funkcijomis) pasirinktam e. leidiniui parengti. Turimas žinias savarankiškai taiko įprastinėse situacijose.	E. leidinyje dažniausia tikslingai naudoja tekstinę, grafinę, garsinę ir vaizdo informaciją. Turimas žinias savarankiškai taiko įprastinėse situacijose, padedamas mokytojo – naujose situacijose.	funkcijomis), bet ir kitas tinkančias pasirinktam e. leidiniui parengti. E. leidinyje tikslingai naudoja tekstinę, grafinę, garsinę ir vaizdo informaciją. Turimas žinias savarankiškai taiko tiek įprastinėse, tiek naujose situacijose.
Problemų sprendimas		
Padedamas mokytojo ar draugų, randa atsakymus į paprastus klausimus įvairiuose šaltiniuose. Atlikdamas praktinę užduotį naudoja detalų planą, nurodymus arba mokytojo pagalbą. Padedamas mokytojo ar draugų, pasirenka tinkamą aparatinę ir programinę įrangą pasirinktam e. leidiniui parengti. Užduotį atlieka visą, galimos kelios klaidos.	Kelia klausimus, diskutuoja, formuluoja problemą, planuoja veiklą jai spręsti, įvertina gautus rezultatus. Įvairiuose šaltiniuose randa atsakymus į klausimus, atrenka, apibendrina informaciją, įvertina jos patikimumą. Pasirenka tinkamą aparatinę ir programinę įrangą pasirinktam e. leidiniui parengti. Savarankiškai atlieka paprastas užduotis naudodamas planą ir pasirinktas priemones. Užduotį atlieka visą, galimos kelios klaidos.	Savarankiškai kelia klausimus, argumentuotai diskutuoja, formuluoja problemą, ją analizuoja, pasirenka ir planuoja veiklą jai spręsti. Analizuoja užduotį, modeliuoja sprendimo būdus, vertina gautus rezultatus. Įvairiuose šaltiniuose savarankiškai randa atsakymus į klausimus, analizuoja, apibendrina informaciją, įvertina jos patikimumą, pilnumą. Pasirenka tinkamą aparatinę ir programinę įrangą pasirinktam e. leidiniui parengti. Savarankiškai atlikdamas praktines užduotis suplanuoja darbą, parenka priemones. Kūrybingai interpretuoja užduotį, atlieka ją visą ir be klaidų.
Komunikavimas		
Supranta paprastų užduočių sąlygas, paaiškina užduočių sprendimo būdus. Padedamas mokytojo ar draugų, pristato savo sukurtą e. leidinį. Bendraudamas kartais klysta vartodamas e. leidybos terminus, sąvokas ir simbolius. Kalbai trūksta aiškumo ir taisyklingumo.	Daugeliu atvejų teisingai ir tiksliai paaiškina e. leidyboje vartojamas sąvokas. Supranta daugelio užduočių sąlygas, paaiškina užduočių sprendimo būdus. Draugų padedamas arba savarankiškai pristato savo sukurtą e. leidinį. Bendraudamas dažniausiai taisyklingai vartoja su el. leidyba susijusius terminus, sąvokas ir simbolius. Aiškiai dėsto savo mintis raštu.	Visada teisingai ir tiksliai paaiškina e. leidyboje vartojamas sąvokas, nusako e. leidinio rengimo ypatumus. Supranta ir paaiškina užduoties sąlygas, pasiūlo ir paaiškina sprendimo būdą. Savarankiškai pristato savo sukurtą e. leidinį. Bendraudamas visada taisyklingai vartoja su el. leidyba susijusius terminus, sąvokas ir simbolius. Aiškiai dėsto savo mintis raštu ir žodžiu.
Mokėjimas mokytis		
Mokytojo padedamas, planuoja mokymosi veiklą, laiką, pasirenka keletą mokymosi šaltinių.	Atsižvelgdamas į savo asmenines savybes, padedančias mokytis, planuoja ir organizuoja mokymąsi.	Atsižvelgdamas į savo asmenines savybes, padedančias mokytis, ir remdamasis grįžtąja informacija, planuoja ir

Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Mokytojo padedamas, taiko įvairias mokymosi strategijas. Padedamas mokytojo ar draugų, analizuoja ir įsivertina mokymosi rezultatus. Remiasi kitų dalykų žiniomis.	Savarankiškai pasirenka mokymosi šaltinius, naudojami programų žinynais. Mokytojo padedamas, taiko įvairias mokymosi strategijas, įsivertina mokymosi rezultatus. Nagrinėja ir vertina draugų sukurtus darbus, analizuoja ir įvertina savo darbą, ištaiso pastebėtas klaidas. Remiasi kitų dalykų žiniomis, taiko informacinių technologijų pamokose įgytas žinias mokymdamasis kitų dalykų.	organizuoja mokymąsi. Savarankiškai pasirenka įvairius mokymosi šaltinius, naudojami programų žinynais. Pasirenka sau tinkamas mokymosi strategijas, įsivertina mokymosi rezultatus. Nagrinėja ir vertina draugų sukurtus darbus, paaiškina ir padeda jiems išsitaisyti pastebėtas klaidas. Analizuoja ir įvertina savo darbą, ištaiso pastebėtas klaidas. Remiasi kitų dalykų žiniomis, susieja informacinių technologijų pamokose įgytas žinias su kitų dalykų įgytomis žiniomis ir taiko jas mokymdamasis.

10. Išplėstinis kursas. Duomenų bazių kūrimas ir valdymas

10.1. Mokinių pasiekimai. Išplėstinis kursas. Duomenų bazių kūrimas ir valdymas

10.1.1. Šiame skyriuje aprašomi išplėstinio kurso *Duomenų bazių kūrimas ir valdymas* modulio mokinių pasiekimams keliami reikalavimai. Lentelėje aprašoma, kokios turi būti mokinių žinios ir supratimas, kokie ugdomi gebėjimai; vėliau nurodoma turinio apimtis: užrašoma tema ir atskleidžiama jos apimtis. Skyriaus pabaigoje pateikiamas mokinių pasiekimų lygių požymių aprašas.

10.1.2. Šioje lentelėje aprašomi mokinių pasiekimai: nuostatos, gebėjimai, žinios ir supratimas.

<i>Duomenų bazių kūrimas ir valdymas</i>	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos <i>Domėtis informacijos kaupimo, saugojimo, paieškos, apdorojimo būdais ir priemonėmis.</i> Esminis gebėjimas: projektuoti ir kurti įvairias duomenų bazes.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Paašškinti duomenų bazių privalumus, palyginti jas su kitomis informacijos kaupimo formomis.	1.1.1. Apibūdinti duomenų bazių paskirtį. 1.1.2. Nurodyti duomenų bazėje saugomos duomenų visumos savybes. 1.1.3. Išvardyti duomenų bazių kūrimo priemones.
1.2. Paašškinti duomenų bazių projektavimo ir rengimo principus.	1.2.1. Paašškinti pagrindines duomenų bazės sąvokas. 1.2.2. Apibūdinti duomenų vaizdavimo būdus. 1.2.3. Nusakyti galimus ryšių tarp duomenų tipus.
1.3. Aprašyti loginę duomenų bazės struktūrą.	1.3.1. Projektuoti paprasčiausią loginę duomenų bazės struktūrą, nubraižyti jos schemą. 1.3.2. Paašškinti duomenų normalizavimo būtinybę. 1.3.3. Atlikti duomenų normalizavimo veiksmus. 1.3.4. Loginėje schemeje parinkti tinkamus lentelių ryšių tipus.

<i>Duomenų bazių kūrimas ir valdymas</i>	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos <i>Domėtis informacijos kaupimo, saugojimo, paieškos, apdorojimo būdais ir priemonėmis.</i> Esminis gebėjimas: projektuoti ir kurti įvairias duomenų bazes.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.4. Suformuoti ir sukurti duomenų bazės lenteles.	1.4.1. Apibūdinti lentelės struktūrą. 1.4.2. Parinkti lentelės laukų vardus. 1.4.3. Parinkti lentelės laukų duomenų tipus. 1.4.4. Naudoti lentelės laukų papildomas charakteristikas.
1.5. Redaguoti ir kurti duomenų bazės struktūrą.	1.5.1. Atlikti veiksmus su laukais. 1.5.2. Susieti lenteles.
1.6. Atlikti lentelės pildymą duomenimis, duomenų peržiūrą ir redagavimą.	1.6.1. Atlikti veiksmus su įrašais. 1.6.2. Paaiškinti formų paskirtį. 1.6.3. Sukurti formas. 1.6.4. Naudoti duomenų valdymo įrankius.
1.7. Atlikti duomenų rikiavimą, paiešką ir atranką.	1.7.1. Rikiuoti duomenis pagal pasirinktą pažymį. 1.7.2. Rikiuoti duomenis naudojant logines operacijas. 1.7.3. Atlikti duomenų paiešką. 1.7.4. Paaiškinti atrankos sąvoką ir atlikti duomenų atrankos veiksmus. 1.7.5. Paaiškinti užklausų paskirtį, skirti užklausų tipus ir sukurti užklausas. 1.7.6. Atlikti veiksmus su užklausomis.
1.8. Vaizdžiai pateikti duomenis.	1.8.1. Sukurti ir taisyti ataskaitas. 1.8.2. Ataskaitose atlikti grupavimą, rūšiavimą ir skaičiavimus. 1.8.3. Sukurti grafinę duomenų bazės aplinką.

10.2. Turinio apimtis. Išplėstinis kursas. Duomenų bazių kūrimas ir valdymas

10.2.1. Duomenų bazių paskirtis, privalumai, kūrimo priemonės. Paaiškinama kas yra duomenų bazės (DB) ir kodėl jas patogiu naudoti dideliems informacijos kiekiams kaupti. Aptariama DB savybės: integruotumas, nepertekliškumas, nepriklausomumas. Paaiškinama, kokia informacija gali būti laikoma DB. Supažindinama su joje saugomos informacijos panaudojimo galimybėmis. Įvardinamos duomenų kaupimo priemonės. Aptariama, kokias priemones patogiau pasirinkti duomenų apdorojimui. Mokoma paleisti duomenų bazei kurti reikalingą programą, įrašyti darbą ir baigti darbą su programa.

10.2.2. Pagrindinės duomenų bazės sąvokos. Paaiškinami naudojami terminai: duomenų elementas, įrašas, laukas, lauko reikšmė, pirminis raktas, duomenų lentelė, lentelės vardas. Mokoma duomenų elementus vaizduoti ir jungti ovalinėmis arba stačiakampėmis diagramomis. Mokoma, tarp duomenų elementų nustatyti galimus ryšių tipus: „vienas su vienu“, „vienas su daugeliu“, „daugelis su daugeliu“.

10.2.3. Duomenų bazės loginės schemas projektavimas. Mokoma tinkamai parinkti į DB talpinamą informaciją. Mokoma informacija suskirstyti į duomenų elementus. Mokoma duomenų elementus jungti į lenteles. Mokiniai mokomi atpažinti tarp lentelių laukų esančias ne teisingas logines jungtis, duomenų pasikartojimą. Mokoma didelės apimties lentelės suskaidyti į mažesnes ir paprastesnes, kelias lenteles sujungti į vieną. Mokoma tarp lentelių nustatyti teisingus ryšių tipus. Teisingai ir tvarkingai nubraižyti DB loginę schemą.

10.2.4. Duomenų bazės lentelių kūrimas, jungimas ir pildymas. Įvardinama lentelės struktūra: lauko vardas, duomenų tipas, papildomos lauko ypatybės. Mokoma tinkamai pasirinkti duomenų saugomų lentelėje tipus: teksto, didelės apimties teksto, skaičiaus, datos/laiko, piniginių, automatinį skaitiklį, loginį. Mokoma panaudoti papildomas lauko ypatybes: duomenų lauko ilgį, formatą, įvesties kaukę, nutylėta reikšmė, įvedimo teisingumą tikrinančią taisyklę, įspėjamąjį tekstą, indeksuotą lauką. Mokoma parinkti lenteles siejančius laukus, sukurti pirminius raktus, nustatyti lentelių ryšio parametrus, sujungti lenteles.

10.2.5. Duomenų bazės struktūros redagavimas. Mokoma pakeisti lauko duomenų tipą, reikšmę, įterpti papildomą, pašalinti ne reikalingą lauką, pašalinti esamus ir nustatyti kitus ryšius tarp lentelių.

10.2.6. Duomenų pildymas, peržiūra ir redagavimas. Supažindinama su DB lentelėms būdingomis savybėmis: įrašų vienoda struktūra, vienodi ir tušti įrašai, įrašų ir laukų eiliškumas. Mokoma teisingai įvesti įrašo duomenis, perkelti, kopijuoti, trinti įrašus. Paaiškinama ir mokoma pritaikyti įvesties kaukę tekstinių, skaičiaus, datos/laiko, pinigų duomenų tipų laukams. Mokoma kaukėje naudoti metasimbolius: 0, 9, #, L, ?, A, a, &, C. Supažindinama ir mokoma tikrinti įvedamų tekstinių, skaičiaus, datos/laiko duomenų tipų laukų reikšmių korektiškumą. Mokoma naudoti lyginimo operacijų ženklai = (lygu), > (daugiau), < (mažiau), < > (ne lygu), >= (daugiau arba lygu), <= (mažiau arba lygu), loginės operacijos **OR** (ARBA), **AND** (IR) bei **NOT** (NE). Mokoma tikrinti, ar įvesta lauko reikšmė. Tekstinių duomenų tipų laukuose, panaudojant įvedimo šablonus su metasimboliais *, ?, #, mokoma patikrinti, ar reikšmė sutampa su viena iš duoto sąrašo reikšmių ar įvedamos reikšmės atitinka nurodytą šabloną. Skaičiaus, datos/laiko, pinigų duomenų tipų laukams mokoma panaudoti duomenų intervalo tikrinimo funkciją.

Mokoma sukurti duomenų peržiūrėjimo, įvedimo ir redagavimo formas. Mokoma kurti sudėtingas formas. Formų konstruktoriaus pagalba, mokoma papildyti formą žymės, paveikslėlio laukais, formose panaudoti veiksmų su formomis (atidaryti, uždaryti, atspausdinti). Mokoma formos sritims keisti spalvą, tekstui apipavidalinti naudoti spalvą, šriftą, didumą. Mokoma keisti formos elementų išdėstymą, dydį.

10.2.7. Duomenų rikiavimas, paieška ir atranka. Paaiškinamos rikiavimo, paieškos ir atrankos priemonės, jų paskirtis. Mokoma lentelėse rikiuoti duomenis pagal indeksuotus laukus didėjimo ir mažėjimo tvarka, atlikti duomenų paiešką, naudojant vieną ir kelis atrankos kriterijus atlikti duomenų atranką. Formų konstruktoriaus pagalba, mokoma formą papildyti paieškos ir atrankos įrankiais. Vienai ir kelioms lentelėms mokoma sukurti paprastas, atrenkančias, skaičiuojančias, keičiančias ir kryžmines užklausas. Mokoma užklausoje naudoti anksčiau išmokus

duomenų įvedimo teisingumą tikrinančius ženklus: = (lygu), > (daugiau), < (mažiau), <> (ne lygu), >= (daugiau arba lygu), <= (mažiau arba lygu), operacijas: **OR** (ARBA), **AND** (IR) ir **NOT** (NE) ir funkcijas: tikrinti, ar įvesta lauko reikšmė, ar reikšmė sutampa su viena iš duoto sąrašo reikšmių, ar įvedamos reikšmės atitinka nurodytą šabloną, duomenų intervalo tikrinimo funkcija.

10.2.8. Duomenų pateikimo būdai ir priemonės. Paaiškinama ataskaitos paskirtis. Parodoma ir paaiškinama, duomenų ataskaitose, grupavimas, rūšiavimas, sumos, vidurkio skaičiavimas, didžiausios ir mažiausios reikšmių radimas. Mokoma sukurti ataskaitas iš kelių lentelių ir užklausų. Mokoma ataskaitas apipavidalinti panaudojus spalvą, didumą, šriftą. Mokoma angliškų komentarus pakeisti lietuviškais, sukurti visos duomenų bazės grafinę aplinką. Aiškinama kaip sugrupuoti formas, užklausas ir ataskaitas. Mokoma sujungti grupes tarpusavyje. Mokoma apipavidalinti panaudojant: grafinius objektus, spalvą, šriftą, didumą. Parodoma kaip pasirinkti pirminę įvykdomą aplinką. Mokoma pristatyti sukurtą DB.

10.3. Vertinimas. Išplėstinis kursas. Duomenų bazių kūrimas ir valdymas

10.3.1. Lentelėje pateikiami bendriausi patenkinamo, pagrindinio ir aukštesniojo mokinių pasiekimų lygių požymių aprašai. Jie turėtų padėti nustatyti mokinių pasiekimų lygį, įvertinti mokinio padarytą pažangą ir padėti planuoti mokymą. Patenkinamas lygis įvertinant mokinio pasiekimus pažymiu orientuotas į 4–5, pagrindinis – į 6–8, aukštesnysis – į 9–10.

10.3.2. Mokinių pasiekimų lygių požymiai.

Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Žinios ir supratimas		
Turi bendrą supratimą apie duomenų bazių paskirtį ir naudojimą, paaiškina duomenų bazės apibrėžimą. Apibūdina ir kartais klysdamas vartoja taisyklingas duomenų bazės sąvokas, terminus. Įvardija galimus duomenų ryšių tipus. Nusako pagrindines duomenų bazės struktūros dalis. Nusako formų, užklausų ir ataskaitų paskirtį.	Apibūdina duomenų bazės paskirtį ir nurodo jų naudojimo sritis. Savais žodžiais paaiškina ir dažniausiai tinkamai naudoja duomenų bazės sąvokas, terminus, nurodo duomenų vaizdavimo būdus. Dažniausiai atpažįsta ir teisingai įvardija galimus duomenų ryšių tipus. Paaiškina, kaip sukurti duomenų bazę. Žino formas, užklausas ir ataskaitas, paaiškina jų paskirtį.	Paaiškina duomenų bazės privalumus, palygina su kitomis duomenų kaupimo priemonėmis. Tiksliai paaiškina ir visada tinkamai naudoja duomenų bazės sąvokas, terminus, nurodo duomenų vaizdavimo būdus. Teisingai atpažįsta ir paaiškina galimus duomenų ryšių tipus. Paaiškina, kaip sukurti duomenų bazę. Įvardija galimas problemas. Apibūdina formų, užklausų ir ataskaitų rūšis. Paaiškina jų paskirtį ir naudą.
Taikymas		
Padedamas mokytojo ar draugų, pritaiko įgytas žinias duomenų bazei sukurti. Mokytojo padedamas parengia duomenų bazės projektą. Taiko programinės įrangos dažniausiai naudojamas komandas (naudojasi funkcijomis) pasirinktai duomenų bazei parengti. Turimas žinias savarankiškai taiko įprastinėse situacijose.	Taiko įgytas žinias duomenų bazei sukurti. Pagal pateiktą pavyzdį parengia duomenų bazės projektą. Taiko programinės įrangos pagrindines komandas (naudojasi funkcijomis) pasirinktai duomenų bazei parengti. Turimas žinias savarankiškai taiko įprastinėse situacijose, padedamas mokytojo – naujose situacijose.	Taiko įgytas žinias duomenų bazei sukurti. Parengia duomenų bazės projektą: savarankiškai formuluoja projekto tikslą, planuoja išteklius, sudaro darbų, reikalingų duomenų bazei parengti, grafiką. Taiko programinės įrangos ne tik pagrindines komandas (naudojasi funkcijomis), bet ir kitas tinkančias pasirinktai duomenų bazei parengti. Turimas žinias savarankiškai

Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
		taiko tiek įprastinėse, tiek naujose situacijose.
Problemų sprendimas		
Mokytojo padedamas projektuoja loginę duomenų bazės struktūrą. Naudodamasis pavyzdžiais tarp lentelių parenka ryšius. Mokytojo padedamas sukuria ir redaguoja duomenų bazės lenteles, parenka laukų vardus, duomenų tipus. Mokytojo padedamas susieja duomenų lenteles. Atlieka informacijos rikiavimą pagal pasirinktą lauką. Mokytojo padedamas sukuria duomenų peržiūros formas, užklausas, ataskaitas.	Naudodamas pagalbinius mokymosi šaltinius suprojektuoja loginę duomenų bazės struktūrą. Mokytojo padedamas atlieka duomenų normalizavimo veiksmus, tarp lentelių teisingai parenka ryšius. Savarankiškai sukuria ir redaguoja duomenų bazės lenteles, parenka laukų vardus, duomenų tipus. Naudodamasis pavyzdžiais susieja duomenų lenteles, mokytojo padedamas parenka lentelių ryšių parametrus. Atlieka informacijos rikiavimą pagal pasirinktą lauką, duomenų paiešką. Naudodamas pagalbinį mokymosi šaltinį sukuria duomenų peržiūros, įvedimo formas; sukuria užklausas, jose taiko lyginimo apribojimus. Naudodamas pagalbinius mokymosi šaltinius sukuria ir apipavidalina ataskaitas, sukuria grafinę aplinką.	Savarankiškai suprojektuoja loginę duomenų bazės struktūrą. Atlieka duomenų normalizavimo veiksmus, tarp lentelių teisingai nustato ryšius. Savarankiškai sukuria duomenų bazės lenteles, parenka laukų vardus, duomenų tipus, papildomas laukų charakteristikas. Savarankiškai susieja duomenų lenteles, tinkamai pasirenka lentelių ryšių parametrus. Atlieka informacijos rikiavimą pagal pasirinktą lauką; duomenų paiešką; duomenų atranką. Savarankiškai sukuria ir redaguoja duomenų peržiūros, įvedimo formas, papildoma jas valdymo klavišais. Savarankiškai sukuria ir redaguoja užklausas, jose taiko įvairius apribojimus. Savarankiškai sukuria, apipavidalina ir redaguoja ataskaitas. Ataskaitose taiko skaičiavimus, sutvarko tekstinę informaciją, sukuria ir apipavidalina grafinę aplinką. Pasirenka ir planuoja veiklą problemai spręsti, modeliuoja sprendimo būdus, daro išvadas, apibendrina.
Komunikavimas		
Savais žodžiais bando paaiškinti duomenų bazės kūrimo eigą. Padedamas mokytojo ar draugų, pristato savo sukurtą duomenų bazę kitiems. Bendraudamas, keisdamasis patirtimi retai vartoja taisyklingus su duomenų bazės kūrimu susijusius terminus, sąvokas ir simbolius. Kalbai trūksta aiškumo ir taisyklingumo.	Aiškiai nusako duomenų bazės kūrimo etapus. Draugų padedamas arba savarankiškai pristato savo sukurtą duomenų bazę. Bendraudamas, keisdamasis patirtimi dažniausiai vartoja taisyklingus su duomenų bazės kūrimu susijusius terminus, sąvokas ir simbolius. Aiškiai dėsto savo mintis raštu.	Nurodo duomenų bazės kūrimo tikslus, savo sukurtos duomenų bazės paskirtį. Pristato savo sukurtą duomenų bazę. Bendraudamas, keisdamasis patirtimi visada vartoja taisyklingus su duomenų bazės kūrimu susijusius terminus, sąvokas ir simbolius. Aiškiai dėsto savo mintis raštu.

Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Mokėjimas mokytis		
Mokytojo padedamas organizuoja mokymąsi, pasirenka keletą mokymosi šaltinių. Mokytojo padedamas taiko įvairias mokymosi strategijas. Padedamas mokytojo ar draugų, analizuoja ir įsivertina mokymosi rezultatus. Remiasi kitų dalykų žiniomis.	Atsižvelgdamas į savo asmenines savybes, padedančias mokytis, organizuoja mokymąsi. Savarankiškai pasirenka mokymosi šaltinius, naudojami programų žinytais. Mokytojo padedamas taiko įvairias mokymosi strategijas, įsivertina mokymosi rezultatus. Nagrinėja ir vertina draugų sukurtus darbus, analizuoja ir įvertina savo darbą, ištaiso pastebėtas klaidas. Remiasi kitų dalykų žiniomis, taiko informacinių technologijų pamokose įgytas žinias mokydamasis kitų dalykų.	Atsižvelgdamas į savo asmenines savybes, padedančias mokytis ir remdamasis grįžtąja informacija, organizuoja mokymąsi. Savarankiškai pasirenka mokymosi šaltinius, naudojami programų žinytais. Pasirenka sau tinkamas mokymosi strategijas, įsivertina mokymosi rezultatus. Nagrinėja ir vertina draugų sukurtus darbus, paaiškina ir padeda jiems išsitaisyti pastebėtas klaidas. Analizuoja ir įvertina savo darbą, ištaiso pastebėtas klaidas. Remiasi kitų dalykų žiniomis, susieja informacinių technologijų pamokose įgytas žinias su kitų dalykų įgytomis žiniomis.

11. Išplėstinis kursas. Programavimas

11.1. Mokinių pasiekimai. Išplėstinis kursas. Programavimas

11.1.1. Šiame skyriuje aprašomi išplėstinio kurso *Programavimo* modulio mokinių pasiekimams keliami reikalavimai. Lentelėje aprašoma, kokios turi būti mokinių žinios ir supratimas, kokie ugdomi gebėjimai; vėliau nurodoma turinio apimtis: užrašoma tema ir atskleidžiama jos apimtis. Skyriaus pabaigoje pateikiamas mokinių pasiekimų lygių požymių aprašas.

11.1.2. Šioje lentelėje aprašomi mokinių pasiekimai: nuostatos, gebėjimai, žinios ir supratimas.

Programavimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos <i>Planuoti savo veiklą, pasirinkti uždavinius ir apgalvoti jų sprendimo būdus, numatyti ir įvertinti rezultatus.</i>	
Esminis gebėjimas: kurti programas uždaviniams spręsti: parinkti, pritaikyti, sudaryti uždavinių algoritmus, užrašyti juos programavimo kalba, atlikti kompiuteriu, testuoti, apipavidalinti rezultatus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Analizuoti užduotį: įvertinti jos sudėtingumo lygį, skaidyti į dalis, nustatyti ryšius tarp šių dalių, parengti sprendimo eskizą (schemą).	1.1.1. Analizuoti užduotį, skaidyti ją į struktūrinės dalis. 1.1.2. Apibūdinti užduoties skaidymo dalimis pranašumus. 1.1.3. Aprašyti sprendimą kuriuo nors formaliu būdu (schemomis, programavimo kalbos žymenimis). 1.1.4. Parinkti sprendžiamam uždaviniui tinkamas duomenų struktūras, sprendimo metodus ir algoritmus.
1.2. Pradiniams duomenims ir rezultatams laikyti (saugoti) naudoti tekstinius failus.	1.2.1. Apibūdinti darbo su dideliais duomenų rinkiniais specifiką. 1.2.2. Nusakyti tekstinių failų paskirtį. 1.2.3. Parengti failą duomenų įvedimui ir rašymui. 1.2.4. Skaityti duomenis iš failo. 1.2.5. Rašyti duomenis į failą.
1.3. Aprašyti veiksmus procedūromis arba funkcijomis, taikyti jas sudarant programas.	1.3.1. Paaiškinti procedūros ir / ar funkcijos sąvoką, paskirtį. 1.3.2. Išskirti uždavinio dalis, kurias galima užrašyti procedūromis arba funkcijomis. 1.3.3. Apibūdinti parametrus, naudoti juos rašant procedūras arba funkcijas. 1.3.4. Rašant programas naudoti procedūras arba funkcijas. 1.3.5. Nusakyti programos, procedūrų ir / ar funkcijų vardų galiojimo sritis.
1.4. Suformuoti masyvą ir atlikti veiksmus su jo duomenimis.	1.4.1. Apibūdinti masyvo sąvoką. 1.4.2. Skirti masyvo elemento indeksą ir masyvo elemento reikšmę. 1.4.3. Apibrėžti skaičių ir simbolių masyvo duomenų tipą, kintamiesiems aprašyti naudoti masyvo tipo kintamuosius. 1.4.4. Suteikti masyvo elementams reikšmės (priskyrimas, skaitymas iš failo). 1.4.5. Atlikti veiksmus su masyvo elementų reikšmėmis. 1.4.6. Naudoti masyvo tipo parametrus procedūrose arba funkcijose.

Programavimas	
Mokinių pasiekimai	
Nuostatos <i>Planuoti savo veiklą, pasirinkti uždavinius ir apgalvoti jų sprendimo būdus, numatyti ir įvertinti rezultatus.</i> Esminis gebėjimas: kurti programas uždaviniams spręsti: parinkti, pritaikyti, sudaryti uždavinių algoritmus, užrašyti juos programavimo kalba, atlikti kompiuteriu, testuoti, apipavidalinti rezultatus.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.5. Atlikti veiksmus su simbolių eilutėmis.	1.5.1. Apibūdinti simbolių eilutės sąvoką. 1.5.2. Aprašyti simbolių eilutės duomenų tipo kintamuosius. 1.5.3. Atlikti veiksmus su simbolių eilučių kintamųjų reikšmėmis.
1.6. Atlikti veiksmus su įrašais (struktūromis) ir masyvais su įrašo (struktūros) tipo elementais.	1.6.1. Apibūdinti įrašo (struktūros) sąvoką, nusakyti paskirtį. 1.6.2. Aprašyti įrašo (struktūros) duomenų tipą, masyvo su įrašo (struktūros) tipo elementais tipą. 1.6.3. Suteikti įrašo (struktūros) tipo kintamiesiems reikšmes (įvesti duomenis), išvesti. 1.6.4. Atlikti veiksmus su įrašo (struktūros) tipo kintamųjų reikšmėmis. 1.6.5. Atlikti veiksmus su įrašo (struktūros) tipo masyvo elementų reikšmėmis. 1.6.6. Sudaryti nesudėtingas duomenų struktūras, panaudoti įrašo (struktūros) ir masyvo duomenų tipus.
1.7. Sudaryti uždavinių programas.	1.7.1. Parinkti uždaviniui spręsti tinkamas duomenų struktūras ir algoritmus. 1.7.2. Programose naudoti algoritmus: sumos, sandaugos, kiekio, aritmetinio vidurkio skaičiavimo; rikiavimo; didžiausios (mažiausios) reikšmės radimo, paieška surikiuotame ir nerikiuotame masyve. 1.7.3. Parinktą, modifikuotą ar sudarytą algoritmą užrašyti programa. 1.7.4. Kurti programas įvairiems taikomiesiems uždavimams spręsti.
1.8. Įvaldyti programavimo technologijos (metodikos) elementus.	1.8.1. Įvardyti programos sudarymo etapus, laikytis jų rašant programas. 1.8.2. Parengti kontrolinius duomenis programos darbo teisingumui patikrinti. 1.8.3. Skirti programos darbo patikrinimą ir programos testavimą. 1.8.4. Komentuoti programos dalis.

11.2. Turinio apimtis. Išplėstinis kursas. Programavimas

11.2.1. Algoritmai. Primenami sumos, sandaugos, kiekio, aritmetinio vidurkio skaičiavimo, didžiausios (mažiausios) reikšmės paieškos algoritmai. Supažindinama su rikiavimo, paieškos surikiuotame ir nerikiuotame masyve, masyvo reikšmių šalinimo iš masyvo, masyvo papildymo naujomis reikšmėmis algoritmais. Mokoma užrašyti loginius reiškinius ir juos panaudoti masyvo rikiavimo, paieškos, reikšmių šalinimo ir papildymo veiksmuose, kai duomenų tipas yra masyvas ir / ar įrašas (struktūra). Mokoma užrašyti algoritmus programavimo kalbos žymenimis ir taikyti darbui su duomenimis, saugomais skirtingo tipo duomenų kintamuosiuose. Mokiniai skatinami kurti algoritmus nesudėtingiems skaičiavimams, įvairioms taikomosioms užduotims spręsti.

11.2.2. Tekstiniai failai. Paaškinama tekstinių failų paskirtis, tekstinio failo tipo kintamieji. Mokoma failus paruošti skaitymui bei rašymui, skaityti iš tekstinių failų ir į juos

rašyti paprastuosius, masyvo bei įrašų tipų duomenis. Mokoma užrašyti tai programavimo kalbos žymenimis, taikyti programose.

11.2.3. Procedūros ir / ar funkcijos. Apibūdinama procedūrų ir / ar funkcijų paskirtis programoje. Paaškinama, kaip jos aprašomos. Mokoma tinkamai užrašyti aprašymą, struktūrą, parametrus. Paaškinama, kaip užrašomas kreipinys, kaip duomenys perduodami procedūrai ir / ar funkcijai, kaip grąžinami skaičiavimo rezultatai. Mokoma apibrėžti vardų galiojimo sritis. Mokoma užrašyti šias konstrukcijas programavimo kalbos žymenimis. Mokiniai skatinami skaidyti programą dalimis, kurios apiforminamos procedūromis ir / ar funkcijomis.

11.2.4. Vienmatis masyvas. Paaškinamos masyvo, masyvo elemento indekso ir reikšmės sąvokos. Mokoma aprašyti masyvo duomenų tipą, jį naudoti kuriant masyvo tipo kintamuosius. Mokoma priskirti reikšmes masyvo elementams, skaityti duomenis iš failo į masyvą bei juos išvesti į failą, atlikti veiksmus su masyvo reikšmėmis. Paaškinama, kaip masyvai perduodami procedūros (funkcijos) parametrais. Mokiniai skatinami taikyti žinomus ir kurti nesudėtingus algoritmus darbui su masyvo elementų reikšmėmis.

11.2.5. Simbolių eilutės. Paaškinamos simbolių eilutės, duomenų tipo ir eilutės tipo kintamųjų sąvokos. Apibūdinamas simbolių eilučių masyvo duomenų tipas ir kintamieji. Mokoma atlikti veiksmus su simbolių eilutėmis: įvesti, išvesti, palyginti, sujungti. Mokiniai skatinami taikyti žinomus algoritmus atliekant veiksmus su simbolių eilučių tipo masyvo elementų reikšmėmis.

11.2.6. Įrašas (struktūra). Paaškinama įrašo (struktūros) prasmė ir taikymas. Mokoma sukurti įrašo (struktūros) duomenų tipą ir jį aprašyti. Mokoma sukurti masyvo tipą su įrašo (struktūros) elementais, aprašyti įrašo (masyvo) tipo kintamuosius, masyvus su įrašo tipo reikšmėmis, atlikti veiksmus su įrašo tipo duomenimis. Paaškinama, kaip įrašo (struktūros) tipo kintamieji perduodami procedūros (funkcijos) parametrais. Mokoma, kaip įrašė (struktūroje) panaudoti jau sukurtus kitus įrašus (struktūras) bei masyvus. Mokiniai skatinami taikyti žinomus ir kurti nesudėtingus algoritmus darbui su įrašo (masyvo) elementų reikšmėmis.

11.2.7. Programavimo technologija. Pabrėžiami programos sudarymo etapai: rašymas, derinimas, patikrinimas, testavimas, tobulinimas. Mokiniai skatinami sudarant programas laikytis šių etapų. Paaškinama kontrolinių duomenų sąvoka ir svarba programos teisingumui užtikrinti.

Mokytojas atkreipia dėmesį į programos stilių ir kalbos kultūrą. Nagrinėjami konkretūs pačių mokinių sudarytų programų pavyzdžiai. Mokytojas paaškina, kur ir kokius komentarus rašyti, kaip geriau išdėstyti vieną ar kitą sakinį, kokius vardus geriau parinkti programoje, ir pan. Mokiniai mokomi rašyti programas tvarkingai, skatinami laikytis programavimo kultūros.

11.3. Vertinimas. Išplėstinis kursas. Programavimas

11.3.1. Lentelėje pateikiami bendriausi patenkinamo, pagrindinio ir aukštesniojo mokinių pasiekimų lygių požymių aprašai. Jie turėtų padėti nustatyti mokinių pasiekimų lygį, įvertinti mokinio padarytą pažangą ir padėti planuoti mokymą. Patenkinamas lygis įvertinant mokinio pasiekimus pažymiu orientuotas į 4–5, pagrindinis – į 6–8, aukštesnysis – į 9–10.

11.3.2. Mokinių pasiekimų lygių požymiai.

Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Žinios ir supratimas		
Skiria algoritmą ir programą. Apibūdina pagrindines algoritimų, programavimo pradmenų sąvokas. Atpažįsta programose	Apibūdina ir taisyklingai vartoja pagrindines algoritmų ir programavimo sąvokas, taiko jas įprastinėse situacijose. Skiria procedūras ir/ar	Apibūdina ir paaškina pagrindines algoritmų ir programavimo sąvokas, taisyklingai vartoja jas įprastinėse ir naujose

Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
procedūras ir/ar funkcijas, apibūdina jų paskirtį. Įvardija, kas yra masyvas, jo tipas, elementai, indeksai, elementų reikšmės, kam reikalingas masyvo kintamasis. Įvardija įrašo (struktūros) duomenų tipą, jo dalis. Įvardija tekstinio failo sąvoką, atpažįsta reikšmių įvedimą ir išvedimą kai naudojami tekstiniai failai.	funkcijas, paaiškina jomis užrašytus veiksmus. Apibūdina masyvo paskirtį, nusako veiksmus su jo elementais. Paaiškina, kam reikalingas masyvo elementų indeksavimas. Atpažįsta įrašo (struktūros) duomenų tipą, paaiškina, kaip jis sukuriamas, kaip naudojamos įrašo (struktūros) tipo kintamojo reikšmės. Apibūdina simbolių eilutes, nusako veiksmus su jomis. Įvardija programos sudarymo etapus, juos paaiškina.	situacijose. Paaiškina procedūrų ir/ar funkcijų parametrų perdavimą, skiria dviejų rūšių parametrus ir paaiškina jų paskirtį. Paaiškina masyvo, įrašo (struktūros) ir simbolių eilučių duomenų tipų skirtumus, nusako, kur ir kada juos geriau taikyti. Apibūdina simbolių eilutes, nusako veiksmus su jomis, įvertina simbolių eilučių naudojimo programoje privalumus. Rašo programą, laikydamasis programos sudarymo etapų, juos paaiškina.
Taikymas		
Padedamas mokytojo ar draugų, pritaiko įgytas žinias problemai spręsti. Mokytojo padedamas parengia užduoties sprendimo algoritmą. Atlikdamas praktinę užduotį naudojami pavyzdžiais, nurodymais arba mokytojo pagalba. Paaiškina sukurtos programos (arba jos fragmento) galimybes, parenka pradinis duomenys ir paaiškina gautą rezultatą. Turimas žinias savarankiškai taiko įprastinėse situacijose.	Taiko įgytas žinias problemai spręsti. Atlikdamas praktinę užduotį naudoja masyvo tipo duomenis, įrašo (struktūros) tipo duomenis aprašo tam tinkama duomenų struktūra. Skaito duomenis iš tekstinio failo ir išveda rezultatus į tekstinį failą. Pritaiko algoritmus darbui su sukurtomis duomenų struktūromis (masyvo ir įrašo tipo duomenis). Pateikia nesudėtingų procedūrų ir/ar funkcijų pavyzdžius. Programoje naudoja procedūras ir/ar funkcijas, geba jas parašyti pasinaudodamas pavyzdžiais ir/ar pagalba. Pateiktai užduočiai sukuria ir suderina programą, parenka duomenis programos teisingumui patikinti. Turimas žinias savarankiškai taiko įprastinėse situacijose, padedamas mokytojo – naujose situacijose.	Taiko įgytas žinias problemai spręsti. Atlikdamas praktinę užduotį kuria įvairias duomenų struktūras, panaudodamas įrašo (struktūros) ir masyvo duomenų tipus. Programoje tinkamai naudoja masyvo, simbolių eilučių, įrašo (struktūros) duomenų struktūras. Skaito duomenis iš tekstinio failo ir išveda rezultatus į tekstinį failą. Remdamasis pavyzdžiais pateiktai užduočiai spręsti parenka / pasiūlo būdus, juos keičia ir pritaiko atsižvelgdamas į užduoties ypatumus. Programoje tikslingai naudoja procedūras ir/ar funkcijas, geba jas parašyti pasinaudodamas pavyzdžiais. Pateiktai užduočiai sukuria ir suderina programą, parenka duomenis programos rezultatų teisingumui patikinti. Turimas žinias savarankiškai taiko tiek įprastinėse, tiek naujose situacijose.
Problemų sprendimas		

Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Padedamas mokytojo ar draugų, randa atsakymus į paprastus klausimus įvairiuose šaltiniuose. Atlikdamas praktinę užduotį naudoja detalų planą, nurodymus arba mokytojo pagalbą. Padedamas mokytojo ar draugų, parenka užduoties sprendimo būdą. Užduotį atlieka visą, galimos kelios klaidos. Paaikrina parašytos programos galimybes, mokytojo padedamas papildo programą naujais veiksmiais.	Kelia klausimus, diskutuoja, formuluoja problemą, planuoja veiklą jai spręsti, įvertina gautus rezultatus. Įvairiuose šaltiniuose randa atsakymus į klausimus, atrenka, apibendrina informaciją, įvertina jos patikimumą. Atlikdamas praktines užduotis parenka užduoties sprendimo būdą. Pagal pateiktus scenarijus parašo ir suderina programą, parenka duomenis programos teisingumui patikinti. Užduotį atlieka visą, galimos kelios klaidos. Kuria nesudėtingas duomenų struktūras ir taiko jas rašydamas programas.	Savarankiškai kelia klausimus, argumentuotai diskutuoja, formuluoja problemą, ją analizuoja, pasirenka ir planuoja veiklą jai spręsti. Analizuoja užduotį, modeliuoja sprendimo būdus, vertina gautus rezultatus. Įvairiuose šaltiniuose savarankiškai randa atsakymus į klausimus, analizuoja, apibendrina informaciją, įvertina jos patikimumą, pilnumą. Sudaro struktūrines programas laikydamasis programų sudarymo etapų, komentuoja programos dalis. Naudojasi sukurtais duomenų struktūromis, jas modifikuoja. Kūrybingai interpretuoja užduotį, atlieka ją visą ir be klaidų.
Komunikavimas		
Savais žodžiais bando paaiškinti svarbiausias algoritmų ir programavimo terminus, sąvokas ir simbolius. Skaito nedideles programas, supranta nesudėtingų užduočių sąlygas, retai teisingai ir tiksliai paaiškina užduoties sprendimo būdus. Bendraudamas, keisdamasis patirtimi retai vartoja taisyklingus algoritmų ir programavimo terminus ir sąvokas. Nepakankamai aiškiai dėsto savo mintis raštu.	Daugeliu atvejų teisingai paaiškina svarbiausias algoritmų ir programavimo terminus, sąvokas, simbolius ir procedūras. Skaito nedideles programas, pritaiko jas panašioms uždaviniams spręsti. Supranta daugelio užduočių sąlygas, dažniausiai teisingai ir tiksliai paaiškina užduoties sprendimo būdus. Dažniausiai tinkamai komentuoja programas žodžiu ir raštu (programos komentarai). Bendraudamas, keisdamasis patirtimi dažniausiai vartoja taisyklingus algoritmų ir programavimo terminus ir sąvokas. Aiškiai dėsto savo mintis raštu.	Visada teisingai paaiškina pagrindines algoritmų ir programavimo terminus, sąvokas, simbolius ir procedūras. Skaito programas ir gali jas paaiškinti. Supranta užduočių sąlygas ir jas visada tiksliai paaiškina kitiems. Visada teisingai ir tiksliai paaiškina užduoties sprendimo būdus, pateikia sprendimo algoritmą. Visada tinkamai komentuoja programas žodžiu ir raštu (programos komentarai), prasmingai parenka kintamųjų vardus. Bendraudamas, keisdamasis patirtimi visada vartoja taisyklingus algoritmų ir programavimo terminus ir sąvokas. Aiškiai dėsto savo mintis raštu ir žodžiu.
Mokėjimas mokytis		

Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Mokytojo padedamas organizuoja mokymąsi, pasirenka keletą mokymosi šaltinių. Formuluoja klausimus ir diskutuoja su mokytoju ir bendraklasiais. Mokytojo padedamas taiko įvairias mokymosi strategijas. Padedamas mokytojo ar draugų, analizuoja ir įsivertina mokymosi rezultatus. Nagrinėja ir vertina draugų sukurtus darbus, analizuoja ir įvertina savo darbą. Remiasi kitų dalykų žiniomis.	Atsižvelgdamas į savo asmenines savybes, padedančias mokytis, organizuoja mokymąsi. Savarankiškai pasirenka mokymosi šaltinius, naudojami programavimo kalbos žinyne. Formuluoja klausimus, ieško atsakymų pasirinktame šaltinyje, diskutuoja su mokytoju ir bendraklasiais. Mokytojo padedamas taiko įvairias mokymosi strategijas, įsivertina mokymosi rezultatus. Nagrinėja ir vertina draugų sukurtus darbus, analizuoja ir įvertina savo darbą, ištaiso pastebėtas klaidas. Remiasi kitų dalykų žiniomis, taiko informacinių technologijų pamokose įgytas žinias mokydamasis kitų dalykų.	Atsižvelgdamas į savo asmenines savybes, padedančias mokytis, ir remdamasis grįžtama informacija, organizuoja mokymąsi. Savarankiškai pasirenka mokymosi šaltinius, naudojami programavimo kalbos / programų žinyne. Formuluoja klausimus, ieško atsakymų pasirinktame šaltinyje. Diskutuoja su mokytoju ir bendraklasiais, palygina galimus problemos sprendimus, priima racionalius jų variantus. Pasirenka sau tinkamas mokymosi strategijas, įsivertina mokymosi rezultatus. Nagrinėja ir vertina draugų sukurtus darbus, paaiškina ir padeda jiems išsitaisyti pastebėtas klaidas. Analizuoja ir įvertina savo darbą, ištaiso pastebėtas klaidas. Remiasi kitų dalykų žiniomis, susieja informacinių technologijų pamokose įgytas žinias su kitų dalykų įgytomis žiniomis ir taiko jas mokydamasis.

VIDURINIO UGDYMO BENDROSIOS PROGRAMOS: TECHNOLOGIJOS

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Programos paskirtis

1.1. Technologijų bendroji programa skirta mokiniams, kurie renkasi technologijų programą, mokytojams, mokyklų vadovams, profesinio informavimo konsultantams, tėvams.

1.2. Pereinant į žinių visuomenę pakito klasikinė mokslo samprata: išryškėja socialinė jo orientacija, nebėra didelio atotrūkio tarp fundamentinio ir taikomojo mokslo, stiprėja mokslo ir technologijų sąveika.

1.3. Dėl sparčios tiek pačios visuomenės, tiek mokslo ir technologijų pasiekimų raidos antroji technologinio ugdymo kryptis išskiriama kaip XXI amžiaus nauja mokymo paradigma: ugdomi gebėjimai išskirti, nustatyti visuomenės poreikius, generuoti, optimizuoti idėjas ir jas įgyvendinti, taigi galima sakyti, kad dizainą ir technologijas sieja bendras tikslas – kurti ir gaminti.

1.4. Šiuolaikinės naujosios informacijos apdorojimo, saugojimo, sklaidos technologijos pakeitė darbo rinką, kuri reikalauja darbuotojų, gebančių nuolat atnaujinti turimas žinias, išsiugdyti poreikį tobulinti savo technologines kompetencijas..

1.5. Mokiniai jau 9–10 klasėse susipažįsta su darbo pasauliu, verslo aplinka, sužino apie realias ūkio šakų plėtojimo tendencijas regione, perspektyvias Lietuvos ūkio šakas, todėl motyvuotai gali rinktis patrauklius technologijų programų modulius aukštesnėse klasėse, tobulinti technologines kompetencijas.

1.6. Mokytojai, puoselėdami mokinių vertybines nuostatas, plėtodami jų bendrąsias ir technologines kompetencijas, taikydami aktyviuosius mokymo metodus, modernias darbo, informacijos pateikimo, apdorojimo, medžiagų pažinimo technologijas, atsižvelgdami į mokinių poreikius ir gebėjimus, technologinio ugdymo paskirtį vidurinio ugdymo programoje – įtvirtins turimus ir ugdyt naujus kūrybinius ir praktinius mokinių gebėjimus, įgytus pagrindinėje mokykloje, tobulins jų projektinio darbo gebėjimus, išsamiau supažindins su medžiagomis ir darbo priemonėmis, jų taikymo galimybėmis buityje ir versle, padės orientuotis rinkoje kaip vartotojui, apsispręsti mokiniams renkantis profesiją

1.7. Mokydamiesi pagal pasirinktą technologijų mokymo programą, mokiniai pagilina žinias apie juos dominančią Lietuvos ūkio šaką. Mokiniai atlieka projektinius darbus mokykloje ir gali laukti egzaminą. Apie 20% technologijų programoje numatyto laiko skiriama susipažinti su pasirinkta ūkio šaka (turinio dalimi), panaudojant aktyvius mokymo (si) metodus ir informacines technologijas. Apie 80% numatyto laiko skiriama mokinio pasirinktos ūkio šakos, arba šakos modulio žinioms ir gebėjimams pagilinti, projektiniams darbams mokykloje. Ugdymo procese šios veiklos sritys persikloja, todėl toks mokinių veiklos suskirstymas tėra sąlyginis, padedantis mokytojui apytikriai orientuotis, kokia turėtų būti programos apimtis.

II. TIKSLAS, UŽDAVINIAI, STRUKTŪRA

2. **Tikslas.** Technologinio ugdymo **tikslas** – sudaryti prielaidas mokiniams plėtoti technologinę kompetenciją, t. y. puoselėti vertybines nuostatas ir technologinius gebėjimus, būtinus kiekvienam žmogui nuolat kintančioje sociokultūrinėje aplinkoje, išsiugdyti pozityvias nuostatas nuolatinei pažangių technologijų kaitai.

3. **Uždaviniai.** Technologinio ugdymo procese mokiniai:

- planuodami bei organizuodami kūrybinę ir praktinę veiklą, moka kūrybiškai, funkcionaliai, estetiškai, ekonomiškai projektuoti produktus;
- siekdami plėsti žinias ir supratimą apie kuriamus produktus, jas kūrybingai taiko praktiškai, naudojami įvairiais informaciniais šaltiniais, randa informacijos apie istorines, kultūrinės tradicijas, ekonominę ir ūkinę aplinką, šiuolaikinių technologijų, medžiagų naudojimo galimybes, rinką;
- pažindami medžiagų savybes, analizuoja, kaip jas pritaikyti produktuose, kokias saugias ir racionalias darbo priemones ir technologijas naudoti;
- apibendrindami kūrybines idėjas ir praktinius darbus, įvertina rezultatus, įvairiomis formomis kūrybingai pateikia sukaupią medžiagą;
- atlikdami projektus, išsikelia iššūkius sau pačiam – racionaliai ir kritiškai mąstyti, siekti numatyto tikslo, prisiimti atsakomybę už savo pasirinkimą ir darbo rezultatus.

4. Struktūra

4.1. Technologijų programa sudaryta iš *6 pasirenkamųjų technologijų kryptių*. Kiekviena technologijų kryptis sudaryta iš modulių, pasižyminčių savita praktinio darbo atlikimo technologija. Kiekvienas modulis – sudarytas iš tematikos, kurią renka mokiniai ir atlieka projektinį darbą, kurį sudaro *praktinis darbas ir jo aprašas*.

4.2. Technologijų programą sudaro du kursai: *bendrasis ir išplėstinis*. Jie skirti mokinių, pasirinkusių vieną ar kitą programos kursą, žinių ir gebėjimų gilinimui, kurie aprašyti mokinių pasiekimų raidos ir pasiekimų lentelėse.

4.3. Mokiniai renka:

4.3.1. technologijų kryptį ir modulius: bendruoju kursu – susipažins su technologijų kryptimi (ūkio šakos raida, profesijomis, naudojamomis medžiagomis, technika ir technologijomis);

4.3.2. technologijų kryptį ir modulius išplėstiniu kursu – susipažins su technologijų kryptimi (ūkio šakos raida, profesijomis, naudojamomis medžiagomis, technika ir technologijomis), pasirinkę modulius mokysis giliau.

4.4. Ugdymo turinys grindžiamas mokinių interesus ir polinkius atitinkančia aktualia technologine veikla: projektavimo, informacijos rinkimo ir naudojimo, medžiagų pažinimo technologinių operacijų ir rezultatų srityse.

4.5. Technologinio ugdymo mokinių veiklos sritys bendros visoms technologijoms:

4.5.1. *Projektavimas* – projektinių idėjų paieška, užduočių formulavimas, detalizavimas, tikslinimas, apibendrinimas grafine / aprašomąja forma.

4.5.2. *Informacijos*, skirtos projektinėms užduotims, medžiagoms pažinti ar technologiniams procesams atlikti, paieška, kaupimas, taikymas ir pateikimas.

4.5.3. *Medžiagų pažinimas*, jų pritaikymas projektinėms užduotims atlikti.

4.5.4. *Technologinių procesų pažinimas, atlikimas ir rezultatų pristatymas* – projektinių užduočių praktinio atlikimo procesai ir pasiektų rezultatų pristatymas.

4.6. Technologinės kompetencijos struktūroje, mokinių gebėjimai išskirstomi į grupes: žinios ir supratimas, problemų sprendimas ir verslumas, technologiniai sprendimai ir praktiniai gebėjimai, Nuostatos, Mokėjimas mokytis, Komunikavimas.

4.7. Technologijų kompetencijos struktūra

Bendrosios kompetencijos		Žinios ir supratimas	Problemų sprendimas ir verslumas	Technologiniai sprendimai ir praktiniai gebėjimai	Nuostatos	Mokėjimas mokytis	Komunikavimas
Technologijų veiklos sritys							

Projektavimas						
Informacija						
Medžiagos						
Technologiniai procesai ir jų rezultatai						

4.8. Mokytojai planuodamas pasirinktai temai techninę užduotį mokiniams, turi atsižvelgti ir į bendrąsias kompetencijas, kurios padės mokiniams visapusiškai suvokti technologijas, jų reikšmę gyvajai ir negyvajai (sukurtai aplinkai) gamtai.

4.8.1. Žinias ir supratimą mokiniai parodo gebėdami:

- paaiškinti techninę užduotį ir kaip pagal ją bus organizuojami darbai;
- nurodyti ir apibrėžti pagrindines technologines sąvokas, pateikti pavyzdžių;
- pateikti ir apibūdinti idėjas plėtoti pavyzdžius ir analogus;
- paaiškinti projekcinio darbo įgyvendinimo seką; nurodyti, kokios darbo priemonės bus reikalingos ir kaip saugiai jomis naudotis;
- paaiškinti, kaip ir kur galima rasti informacijos;
- pateikti informacijos pateikimo būdų ir priemonių pavyzdžių;
- pateikti medžiagų pavyzdžių, paaiškinti jų savybių tinkamumą idėjai įgyvendinti;
- paaiškinti, kaip konstruoti produkto dalis, detales ir jas saugiai sujungti;
- paaiškinti, kuo sukurtas produktas naudingas aplinkai.

4.8.2. Problemų sprendimą ir verslumą mokiniai parodo gebėdami:

- rodyti iniciatyvą, kurti projektus, protingai rizikuoti, nustatyti savo stipriąsias ir silpnąsias puses kuriant projektus;
- nustatyti idėjos paieškos kryptį, sudaryti projekto įgyvendinimo planą;
- grafiškai vaizduoti idėjų plėtojimą, išskirti pasirinktų idėjų privalumus ir nustatyti geriausią;
- planuoti, organizuoti, analizuoti, komunikuoti, veikti, informuoti, vertinti ir registruoti numatomus ir atliktus darbus;
- planuoti geriausios idėjos įgyvendinimo etapus, išskirti juose darbo saugą ir aprašyti;
- analizuoti idėjos, jos įgyvendinimo ir techninės užduoties reikalavimų atitikimą.

4.8.3. Technologinius sprendimus ir praktinius gebėjimus mokiniai parodo gebėdami:

- analizuoti medžiagas, jų savybes ir tinkamai panaudoti idėjas įgyvendinti;
- argumentuotai atrinkti darbo priemones, techniką idėjai įgyvendinti;
- kokybiškai konstruoti kuriamo produkto detales ir jas saugiai, kokybiškai ir estetiškai jungti;
- kūrybingai pateikti sukurtą ir aprašytą produktą;
- argumentuoti sukurto produkto naudą žmonėms ir aplinkai.

4.8.4. Nuostatas mokiniai demonstruoja, kai atsiskleidžia:

- pozityvų nusiteikimą pažinti technologijų plėtrą ir produktų kaitą;
- toleranciją moderniems ir tradiciniams technologiniams produktų sprendimams, pozityviai jų kaitai ir dermei;
- pozityvų nusiteikimą ir norą pažinti technologijų plėtrą ir naudą aplinkai;
- pozityvų nusiteikimą naudotis moderniomis paieškos sistemomis;
- pozityvų nusiteikimą pažinti ir racionaliai naudoti inovatyviais ir tradicines technologijas ir medžiagas;
- pasitikėjimą savo jėgomis, nusiteikimą spręsti technologinius sprendimus.

4.8.5. Mokėjimą mokytis mokiniai parodo gebėdami:

- priiimti atsakomybę už savo atliekamą veiklą;
- būti savarankiški, drausmingi ir atkakliai siekti užsibrėžto tikslo;
- planuoti laiką, įvertinti savo gebėjimus, apmąstyti savo veiklą ir rezultatus;
- susitelkti tiek ilgesniam, tiek trumpesniam laikui ir išsikelti pamatuotus

projektinio darbo uždavinius;

- kritiškai reflektuoti atlikus numatytus darbus.

4.8.6. Komunikavimą mokiniai parodo gebėdami:

- atsakingai vartoti technologines sąvokas ir dalykinę kalbą;
- suprasti ir perduoti įvairaus pobūdžio, taip pat ir technologinius žodinius ir nežodinius (schemose, lentelėse, minčių žemėlapiuose ir t. t.) pranešimus;
- bendrauti ir bendradarbiauti siekiant numatyto tikslo;
- rasti, kritiškai vertinti, apibendrinti informaciją ir informatyviai, aiškiai ją pateikti kitiems.

III. PROGRAMOS ĮGYVENDINIMAS: INTEGRAVIMO GALIMYBĖS, UGDYMO GAIRĖS, MOKYMOSI APLINKA

5. **Integravimo galimybės.** Organizuojant technologijų ugdymo procesą, palaikomi darnūs santykiai tarp žmogaus, gamtos ir sociokultūrinės visuomenės aplinkos. Mokinių visuminio pasaulio ir technologijų raidos ir reikšmės žmogui ir aplinkai suvokimą sąlygoja technologijų dalyko ryšiai su kitais mokomaisiais dalykais (žr. lentelę). Šis ryšys puikiai atsiskleidžia, planuojant trumpalaikius ir pamokų planus ar projektinius darbus, t. y. aptariant ir pateikiant technines užduotis projektiniams darbams.

5.1. Galimybių integruoti technologijas su kitais dalykais pavyzdžiai.

Technologijų kryptys Sritis	Tekstilė ir apranga	Taikomasis menas, amatai ir dizainas	Mechanika, mechaninis remontas	Statyba ir medžio apdirbimas	Turizmas ir mityba	Verslas, vadyba, mažmeninė prekyba
Projektavimas	Informacinės technologijos, menai, ekonomika, matematika, istorija, geografija				Ekonomika, matematika, informacinės technologijos, istorija, geografija, etika	
Informacija	Informacinės technologijos, lietuvių kalba, užsienio kalba, istorija, menai, matematika, geografija, etika					
Medžiagos	Chemija, fizika, biologija, žmogaus sauga, menai					
Technologiniai procesai ir jų rezultatai	Fizika, chemija, biologija, žmogaus sauga, menai, matematika, etika					

5.2. Mokiniai, atlikdami projektinius darbus, susidurs su bendra dalykine integracija, todėl šiame procese suvoks taikomąją įvairių dalykų paskirtį ir sustiprins mokymosi motyvus. Svarbu, kad mokinių atliekamas darbas būtų prasmingas, estetiškas, kūrybiškai ir kokybiškai atliktas. Integruota pamoka/projektas reikalauja didesnio pasirėmimo: kitų dalykų turinio derinimo, savo gebėjimų ir norų įsivertinimo, siekiamų uždavinių pamokoje/projekte iškelimo, jų siekimo būdų susitarimo ir pan. Tačiau, jeigu pamokose tik užsiminsime apie kito dalyko turinį, tai vadinti integracija neturėtume.

5.3. Pasirinkusiems technologijų kryptį, modulį, mokiniams yra daug galimybių integruoti pasirinktą projekto tematiką su kitomis ugdymo turinio sritimis arba atskirais dalykais:

- **Gimtąja kalba.** Tiesiogiai gimtosios kalbos gebėjimai ir jų pritaikymas bus mokiniams naudingi rašant projekto aprašus – kalbos ir rašto kultūra, taisyklingai vartojami technologiniai terminai ir sąvokos.

- **Užsienio kalbomis.** Daug technologijoms skirtos reikalingos informacijos mokiniai ras interneto tinklalapiuose užsienio kalba. Todėl informacijos užsienio kalba tikslus vertimas bus ypač naudingas, tinkamai informacijai projektams atsirinkti.

- Matematika. Matematiniai veiksmai plačiai taikomi technologijose – medžiagų apskaičiavimas, laiko sąnaudų, skirtų darbui, planavimas, ornamentų ir konstrukcijų braižymas, produkto savikainos skaičiavimas ir t. t.

- Menai. Mokiniam iškilis poreikis: pažinti ir suvokti tautos tradicijas, jų ištakas; estetiškai pateikti projektą; derinti apdailą ir medžiagas (spalvas, faktūras, ornamentus ir t. t.); estetiškai ir kūrybingai pristatyti kitiems sukurtus produktus, todėl jiems bus naudinga menų srityje įgyta patirtis.

- Gamtos mokslas. Medžiagų esamos ar atliekant projektą suteiktos savybės (dekoravimas, paviršių dangos, ir t. t.) daugeliu atvejų priklauso nuo cheminės sudėties; metalų ar kitų konstrukcinių medžiagų deformacijos susijusios su fizikiniais reiškiniais; žmogaus sveikata daugeliu atvejų susijusi su žmogaus fiziologija, mitybos režimu ir patiekalų gaminiu.

- Socialinis mokslas. Mokiniai, kurdami projektą, skatinami: suvokti visuminį sociokultūrinį pasaulio vaizdą (istoriniu aspektu); tyrinėti praeitį ir sieti jį su dabartimi (istoriniu aspektu); suprasti socialinius ir ekonominius visuomenės aspektus (istoriniu ir ekonominiu aspektu); būti verslūs.

- Informacinėmis technologijomis. Mokiniai naudos informacines technologijas projektinių idėjų paieškai, tikslinimui, informacijos kaupimui, darbo operacijų modeliavimui, sukurtų projektų pristatymui.

5.4. Labai glaudžios technologijų sąsajos su mokymosi mokytis, darniojo vystymosi integruojamosiomis programomis. Svarbu, kad mokant technologijų būtų nuosekliai aiškinamos technologijų mokymosi strategijos, kad mokiniai išmokytų mokytis ir patirtų tyrinėjimo, teorinių žinių taikymo praktikoje džiaugsmą. Siejant technologijas su darniuoju vystymuisi svarbu supažindinti su aktualiomis ekonomikos, visuomenės raidos ir aplinkos apsaugos tendencijomis bei jų raiška asmenų, bendruomenės, valstybės bei globaliu lygmeniu, paskatinti mokinius pagal savo galimybes inicijuoti ir įgyvendinti pažangius pokyčius, ugdyti asmeninę atsakomybę, sudaryti galimybę kiekvienam mokiniui rinktis savo gabumus, polinkius ir poreikius atitinkantį mokymosi kelią, padidinti vidurinio ugdymo prieinamumą.

6. Ugdymo gairės

6.1. Pagrindiniai technologinio ugdymo kaitos aspektai daro įtaką ugdymo proceso planavimui ir organizavimui. Bendruosiuose ugdymo planuose technologinis ugdymas išskiriamas kaip atskira sritis, kurioje vyrauja problemų sprendimo kryptis, jis integruojamas į kitas sritis. Technologinis ugdymas suvokiamas kaip tęstinis vientisas procesas, kurio metu siekiama sieti teoriją ir praktiką kontekstinėmis sąsajomis: praeitis – dabartis – technologijos – sveika, saugi ir estetiška gyvensena – vartotojas – verslumas – darbo pasaulis. Šiame procese mokiniai turi įgyti gebėjimų, kurie jiems padėtų orientuotis kaip vartotojams buitinėje aplinkoje ir šalies ūkyje, kūrybingai spręsti kultūros tęstinumo ir šiuolaikinių technologijų dermės klausimus. Siekiama ugdyti vientisą technologinio ugdymo sampratą, apimančią ir buitinį vartojimą, ir nesudėtingų technologijų, susijusių su tautos amatų puoselėjimu ir naujomis technologijomis buityje, pažinimą. Technologinis ugdymas turi skatinti mokinių kūrybinius pradus, norą suvokti kasdienio gyvenimo problemas ir mokėti jas racionaliai ir kūrybingai spręsti, supažindinti su vartojimo kultūra, technologijų taikymu buityje bei amatų puoselėjimu šiuolaikinėje visuomenėje. Mokiniam atskleidžiamas įvairiapusis etinis, kultūrinis, ekonominis technologinio ugdymo sąlygotumas, parodoma šios srities istorinė tradicija ir jos santykis su šiandiena. Perteikiamos žinios ir ugdomi gebėjimai, būtini kiekvieno, nepriklausomai nuo lyties, žmogaus kasdieniame gyvenime. Visais technologinio ugdymo etapais ir visose jo veiklos srityse kreipiamas dėmesys į kokybę, tikslumą, išvermę, rūpestingumą, taupumą, paslaugumą, gebėjimą analizuoti, veiklos koordinavimą, kooperaciją su bendraminčiais, individualų darbą. Parodoma darbo vertė ir prasmė, ugdoma darbo kultūra ir etika, kuriamos sąlygos, padedančios mokiniams patirti džiaugsmą kruopščiai ir atsakingai atlikus patikėtą darbą.

6.2. Teorija ir praktika. Technologinis ugdymas suvokiamas kaip vientisas teorijos ir praktikos procesas, kuriame ugdoma kūrybinga, mąstanti asmenybė, gebanti pati spręsti ją supančios aplinkos problemas. Technologinis ugdymas neturi tapti tik praktinių technologinių darbo operacijų perpratimu. Visuomenės gyvenimo pokyčius geriausiai atliepia projektinis technologinio ugdymo tipas, kai ugdomi mokinių ne tik praktiniai, bet ir projektiniai technologiniai gebėjimai. Toks technologinio ugdymo tipas skatina mokinių savarankiškumą, padeda patiems spręsti problemas, orientuotis darbo rinkoje. Šis tipas taikomas įgyvendinant technologijų bendrąją programą ir tinka visiems mokiniams. Projektinio darbo metodai ir projektinis darbas, kaip procesas - esminis technologijų bendrosios programos įgyvendinimo bruožas. Mokiniai, bendradarbiaudami tarpusavyje, pasirinktoje technologinėje kryptyje, išsiaiškina problemas, pasirenka projektines užduotis ir jas praktiškai įgyvendina. Užduotys turi būti aktualios, atitikti mokinių amžių, interesus ir gebėjimus. Jos turi būti prasmingos: kiekvienam mokiniui turi būti aiški pasirinkto ar patikėto darbo reikšmė jiems patiems, jų šeimoms, visuomenei. Atlikdamas projektines užduotis mokinsys palengva pasirengia technologijų egzaminui.

6.3. Planavimas. Siekiant stiprinti mokinių mokymosi motyvaciją ir domėjimąsi technologijų dalyku, ypač svarbu tinkamai organizuoti ugdymo procesą, kuris atitiktų įvairius 17–19 metų paauglių ir jaunuolių poreikius bei interesus ir sudarytų palankią aplinką išlikti švietimo sistemoje, didinti profesinės kvalifikacijos ir aukštojo neuniversitetinio išsilavinimo populiarumą. Tai lemtų tikslingas projekto planavimas, kūrybingas aktyvaus mokymo metodų ir informacinių technologijų taikymas, užduočių diferencijavimas ir integracinių ryšių (ir su kitais mokomaisiais dalykais, ir technologijų dalyko viduje) numatymas. Užduotys, kurias reikia atlikti, pasinaudojant sukaupta asmenine patirtimi ir susipažinus su atitinkama informacija įvairiuose informacijos šaltiniuose, patartina planuoti taip: problemos iškėlimas; jos istorinė, kultūrinė, ekonominė, estetinė, gamybinė analizė; užduoties sprendimo idėja, jos modeliavimas eskizuose, piešiniuose, darbo brėžiniuose ir kitur; darbo ar proceso planavimas ir organizavimas; medžiagų ir apdirbimo įrankių parinkimas; užduoties įgyvendinimas; atliktos užduoties aptarimas ir į(si)vertinimas. Svarbu vadovautis šiuolaikinėmis mokymo teorijomis: struktūruoti ir planuoti mokymą remiantis įrodymais pagrįstais dėsniais (mokiniai turi matyti mokymosi vertę; turi tikėti savo galimybėmis; iššūkį metantys tikslai; atsakas ir dialogas apie judėjimą tikslo link; sukurti informacijos struktūrą, o kartu ir jos prasmę; laikas ir kartojimas; išmokyti įgūdžių, o kartu ir turinio).

6.4. Organizavimas. Organizuojant ugdymo procesą, svarbu įgyvendinti ugdymo individualizavimo ir diferencijavimo, kurio objektas – mokinsys ir jo poreikiai, principus. Mokiniai su Lietuvos ūkio šakomis susipažįsta aktyviai, todėl ugdymo procese rekomenduojama naudoti vaizdo medžiagą, informacines komunikacines technologijas, programinę įrangą, verslo aplinkoje arba mokykloje susitikti su profesinių mokyklų, pramonės, paslaugas teikiančių įmonių, verslo, vartotojų teisių gynimo visuomeninių organizacijų atstovais, projektinius darbus atlikti mokykloje arba kitoje mokyklos organizuotoje darbo aplinkoje. Atsižvelgti į mokinių siekius, polinkius ir gebėjimus, sudaryti jiems galimybes planuoti profesinę karjerą, pasirinkti mokymosi kryptį, skirtingus jų kursus.

6.5. Mokytojai ugdymo procese yra mokinio konsultantai ir patarėjai. Jie stebi mokinių mokymąsi, analizuoja mokymosi pasiekimus ir padeda mokiniams į(si)vertinti veiklos rezultatus, siekiant technologinio ugdymo programoje numatytų bendrųjų ir technologinių gebėjimų ir pasiekimų Mokykla sudaro sąlygas mokymuisi ir savarankiškam patrauklios technologinės veiklos pasirinkimui.

6.6. Mokytojai, pažindami mokinių poreikius ir galimybes, taikydami aktyvaus mokymo (si) metodus, pataria mokiniams renkantis technologijų bendrosios programos bendrąją ar išplėstinį kursą, technologijų kryptį, modulius, tematiką sudaro mokiniams galimybes savarankiškai ieškoti reikiamos informacijos apie Lietuvos ūkio šakas, ją analizuoti, grupuoti, sisteminti, kūrybingai pateikti bendraklasiams ir kurti projektus. *Mokiniai ugdymo procese ugdomi bendruosius gebėjimus, vertybines nuostatas ir įgyja*

technologinių kompetencijų šiose veiklos srityse: projektavimo, informacijos rinkimo ir naudojimo, medžiagų pažinimo, technologinių procesų organizavimo, jų rezultatų pateikimo ir vertinimo.

6.7. Vertinimas. Ugdymo procese svarbią vietą užima ir pats proceso vertinimas. Mokymas ir mokymasis neįmanomas be vertinimo, jis glaudžiai susijęs su ugdymo tikslais ir kinta jiems kintant. Todėl mokytojai visada privalo žinoti, ko jie siekia ugdydami mokinius, kokius pasiekimus ir kokiam tikslui juos vertins. Vertinimas yra prasmingas tik tada, kai tiesiogiai ar netiesiogiai skatina ir padeda mokiniams mokytis ir yra suprantamas kaip kiekvieno mokinio ugdymo procese daroma pažanga. Vertinimas taikomas mokinių pasiekimų pažangai skatinti. Mokytojai turėtų vertinti ne gabumus, o individualią kiekvieno mokinio pažangą, tai yra mokinių veiklą ir kūrybos rezultatus. *Labai svarbu, kad mokiniai, prieš pradėdami darbą, kartu su mokytojais aptartų vertinimo kriterijus, mokytųsi juos taikyti įsivertinant ir vertinant kito darbą.*

6.8. Kuriant mokinių įsivertinimo schemą galima paprašyti kiekvieno mokinio įsivertinti savo veiklą darbo metu ar tik dalį veiklos, vertinti rezultatą ar procesą ir pan. Tokiu atveju tai turėtų būti žodinis aptarimas, kuris leistų planuoti tolesnę veiklą pagal mokinių norus, gebėjimus. Tam praverstų įvairūs formuojamojo vertinimo būdai, kurie padėtų numatyti mokinio mokymosi perspektyvą, pastiprintų daromą pažangą, skatintų analizuoti esamus pasiekimus ar mokymosi spragas, sudarytų galimybes mokiniams ir mokytojams geranoriškai bendradarbiauti. Mokytojai turėtų būti ir konsultantai, ir patarėjai, ir pagalbininkai, į kuriuos galėtų kreiptis kiekvienas mokinys. Kai kiekvienas mokinys pasiekia pažangą, svarbu paskatinti jį, įsivertinti, nes tai padėtų kiekvienam iš jų pažinti savo galimybes.

6.9. Ugdomoje veikloje vertinimas suprantamas kaip nuolatinis procesas, padedantis orientuoti ugdymo turinį į kiekvieno mokinio poreikius, aktyviai mokytis panaudojant reikiamą informaciją iš įvairių šaltinių. Jis prasideda dar prieš planuojant ir organizuojant mokinių veiklą, tęsiasi viso ugdymo proceso metu ir net jam pasibaigus, t. y. kiekvienam mokiniui jau pristačius savo praktinės užduoties rezultatus.

6.10. Vertinimas skiriamas padėti kiekvienam mokiniui: mokytis ir bręsti kaip asmenybei, pateikti informaciją apie mokinio mokymosi patirtį, pasiekimus ir pažangą; pažinti save, suprasti savo stipriąsias ir silpnąsias vietas, įsivertinti pasiekimų lygmenį, kelti mokymosi tikslus. Padėti mokytojams įžvelgti kiekvieno mokinio mokymosi galimybes, nustatyti sunkumus ir spragas, diferencijuoti ir individualizuoti darbą, parinkti mokymo turinį ir metodus. Teikti tėvams (globėjams ir t. t.) informaciją apie vaiko mokymąsi, stiprinti ryšius tarp vaiko, tėvų (globėjų ir rūpintojų) ir mokyklos. Vertinimo kriterijai yra tai, į ką mokytojai kreips dėmesį, susipažindamas su atliktomis užduotimis ir jas planuodami. Jie turi apimti reikalaujamus standarto rodiklius (pasiekimus). Pristatydami mokiniams technologijų bendrosios programos technologijų krypties modulius, mokytojai aiškina kiekvienos technologijų veiklos srities reikalavimus, numato, susitaria dėl papildomų, tik tam tikrai veiklai ir moduliui būdingų vertinimo kriterijų taikymo. Vertinimo kriterijai turi būti aiškūs ir nesikeisti, kol užduotys bus atliktos.

6.11. Vertinama kiekvieno mokinio technologinė kompetencija projektavimo, informacijos, medžiagų, technologinių procesų ir jų rezultatų veiklos srityse. Tai padeda nustatyti, kaip kiekvienas mokinys suprato technologinius procesus ir jų vaidmenį, sugebėjo darniai planuoti, organizavo ir įgyvendino, ar pozityvi nuostata į nuolatinę pažangių technologijų kaitą, kūrybiškas ir kritinis požiūris priimanč technologinius sprendimus.

6.12. Iš pradžių mokiniams pateikiami reikalavimai, keliami mokinių žinioms, gebėjimams; vėliau aptariama turinio apimtis: užrašoma tema ir atskleidžiama jos apimtis; galiausiai pateikiamas mokinių pasiekimų lygių požymių aprašas. Pirmasis gebėjimų numeravimo skaitmuo sutampa su veiklos srities numeriu. Tie patys gebėjimai vienodai numeruojami bendrajame ir išplėstiniame technologijų programos kurse. Tai leidžia geriau suvokti jų visumą.

6.13. Mokinių pasiekimai: nuostatos, žinios, supratimas, gebėjimai. Gebėjimai – tai, kas pritaikoma praktiškai veikiant ir analizuojant veiksmus analogiškose ar naujose situacijose. Gebėjimai formuojami taikant žinias. Žinios (tai, ką mokiniai turi žinoti ir suprasti) būtinos kaip priemonė gebėjimams įgyti ir jiems realizuoti. Remiantis pateiktais mokinių pasiekimų aprašais, nustatomi konkrečios pamokos, kontrolinio darbo, išorinio vertinimo užduočių vertinimo kriterijai.

6.14. Nesvarbu, pagal kurį pasirinktą technologijų krypties modulį organizuojamas ugdymo procesas, mokinių projektavimo, informacijos paieškos, jos kaupimo, vertinimo ir pritaikymo, medžiagų pažinimo, technologinių procesų atlikimo ir jų vertinimo pasiekimai yra tokie patys, skiriasi tik pasirinktos technologijų krypties moduliai: projektų problematika, medžiagos, darbo operacijos ar informacijos paieškos objektai. Todėl planuojant ugdymo procesą reikia atsižvelgti į pateiktus mokinių pasiekimus pasirinkto technologijų krypties modulyje.

7. **Mokymosi aplinka.** Siekiant kokybiškai įgyvendinti, technologijų bendrąją programą ir kad kiekvienas mokinyss įgytų technologinę kompetenciją būtina:

7.1. Specializuotos mokomosios mokyklos patalpos, skirtos ugdymo programai vykdyti su įrengimais specialiesiems darbams. Tose patalpose būtų sėkmingai vykdomi mokinių mokymai, užtikrinamos platesnės mokinių mokymosi pasirinkimo galimybės, mokytojai turėtų galimybę tobulintis. Siekiant įgyvendinti vidurinio ugdymo technologijų programą ir užtikrinti platesnės mokinių mokymosi ir pasirinkimo galimybės, rekomenduojama turėti dvi specializuotas dirbtuves (medžio ir metalo technologijų), virtuvę, daugiafunkcinės paskirties kabinetą (jame būtų atliekami tekstilės ir kitų kryptų projektavimo, konstravimo darbai) ir modernų technologijų ir projektavimo kabinetą (toliau tekste – TP), aprūpintą šiuolaikinėmis mokymosi priemonėmis. TP – pagrindinis kabinetas, aprūpintas kompiuteriais, technologinius procesus modeliuojančia programine įranga, jame turėtų būti bent vienas projektorius, filmavimo kamera, fotoaparatas, ekranas projektų pristatymams ir aptarimams organizuoti. Jame vienu metu galėtų vykti kelios skirtingų mokomųjų dalykų pamokos, integruojančios technologinio ir meninio ugdymo elementus, projektinį darbą, IKT priemonių naudojimą. TP leistų lanksčiau taikyti informacines technologijas, programinę įrangą, padedančią surasti ir kaupti informaciją apie tradicinius ir šiuolaikinius technologinius procesus, medžiagas, kurti informacinius produktus, padedančius pristatyti projektinio darbo eigą ir rezultatus, modeliuoti darbo operacijas, technologinius procesus.

7.2. Skirtingo turinio technologijų kryptys reikalauja orientuoto (priderinto) technologijų dirbtuvių įrengimo tam, kad mokiniai galėtų mokytis atskirų darbo operacijų, gaminti dirbinius, sudaromos sąlygos tyrinėti medžiagas, ieškoti informacijos įvairiuose informacijos šaltiniuose, ją kaupti, daryti imitacinius modelius:

7.2.1. Technologijų kryptis: Tekstilė ir apranga – reikalingas įrengtos tekstilės dirbtuvės ir TP.

7.2.2. Taikomasis menas, amatai ir dizainas – reikalingos įrengtos dirbtuvės, atitinkančios pasirinkto modulio poreikius (tekstilės, medžio, metalo ar keramikos), ir TP.

7.2.3. Technologijų kryptis: Turizmas ir mityba – reikalinga virtuvė, daugiafunkcinis kabinetas ir TP.

7.2.4. Technologijų kryptis: Statyba ir medžio apdirbimas – reikalingos specializuotos dirbtuvės ir TP.

7.2.5. Technologijų kryptis: Verslas, vadyba, mažmeninė prekyba – reikalingas daugiafunkcinis kabinetas ir TP.

7.2.6. Technologijų kryptis: Mechanika, mechaninis remontas – reikalingos įrengtos metalo dirbtuvės ir TP.

7.3. Neturint galimybės įrengti tokių kabinetų, galima naudoti informacinių technologijų ir gamtos mokslų turimą bazę. Technologijų dirbtuvėse reikėtų ypač skirti dėmesį racionaliam darbo vietų organizavimui, kuris atitiktų numatytas higienos normas ir

darbų saugos reikalavimus, pačių dirbtuvių estetiniam apipavidalinimui. Nuolatos atnaujinti, papildyti turimą mokymo bazę moderniomis, šiuolaikiškais darbo ir saugos priemonėmis: įranga ir įrankiais, medžiagomis ar maketuoti skirtomis medžiagomis, medžiagų pavyzdžių katalogais, populiariausių darbo technologinių sekų aprašais arba filmuota medžiaga, pavyzdžiais – muliažais, maketais; informaciniais leidiniais: vadovėliais, vaizdinėmis mokymosi priemonėmis, ūkio šakų veiklos katalogais, rekomendacijomis, pavyzdžių analize ir kt.; idėjų paieškai, informacijai rinkti panaudoti lankymąsi muziejuose, parodose, bibliotekose, pramonės įmonėse, parduotuvėse ir kt.; glaudžiau bendradarbiauti su socialiniais partneriais, t. y. su darbdaviais, profesinio mokymo įstaigomis.

7.4. Mokinių projektiniai darbai gali būti atliekami projektuojant ar gražinant mokyklos interjerą ar eksterjerą. Tokios mokinių idėjos-projektai pateikiami mokyklos bendruomenei, aptariami darbai, kuriuos tikslinga atlikti gražinant mokyklą, numatytų projekto etapų aptarimai ir koregavimai. Projektinius darbus atlikti galėtų padėti dailės ir informatikos mokytojai. Svarbu, kad darbas būtų prasmingas, estetiškas, kokybiškai atliktas. Todėl dalis mokymosi veiklos gali būti atliekama bibliotekose, aktų salėje, valgykloje, koridoriuose, kitoje mokyklos aplinkoje. Mokinių atliktus projektinius (projektus, aprašymus ir t. t.), praktinius darbus, jų pristatymus filmuoti, fotografuoti ir jų fragmentus panaudoti kaip vaizdinę medžiagą.

IV. TECHNOLOGIJOS: MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS, VERTINIMAS

8. Bendrasis kursas

8.1. Mokinių pasiekimai. Bendrasis kursas

1. Projektavimas	
Nuostatos: norėti pažinti technologijų plėtrą ir produktų kaitą; toleruoti modernius ir tradicinius technologinius sprendimus, pozityvią jų kaitą ir dermę. Esminiai gebėjimai: sudaryti idėjos paieškos planą, nustatyti geriausią idėją ir pateikti grafiškai, planuoti jos įgyvendinimą, jį aprašyti, apibendrinti, kaip idėja atitinka techninę užduotį.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Nustatyti idėjos paieškos kryptį, sudaryti planą	1.1.1. Apibūdinti sąvokas: projektas, planas, analogas, techninė užduotis
1.2. Grafiškai vaizduoti idėjų plėtojimo pavyzdžius, išskirti jų privalumus ir nustatyti geriausią	1.2.1. Pateikti ir apibūdinti idėjai plėtoti pasirinktus pavyzdžius ir analogus
1.3. Planuoti geriausios idėjos įgyvendinimo etapus, išskirti juose darbo saugą ir aprašyti	1.3.1. Paaiškinti idėjos įgyvendinamo seką ir kokios darbo saugos priemonės tam reikalingos
1.4. Analizuoti, kaip idėja, jos įgyvendinimas atitinka techninės užduoties reikalavimus	1.4.1. Suprasti techninės užduoties reikalavimus
2. Informacija	
Nuostatos: pozityviai nusiteikti ir norėti pažinti technologijų plėtrą ir naudą aplinkai; pozityviai nusiteikus naudotis moderniomis paieškos sistemomis. Esminiai gebėjimai: paaiškinti, kaip ir kur randama reikiama informacija, ją rinkti, kaupti, apibendrinti; aiškiai pateikti informaciją atliktame darbe.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Sudaryti ir pateikti informacijos paieškai sąrašą, atsižvelgiant į paieškos kryptį (pvz.: spausdinti leidiniai, gamtos objektai ir t. t.)	2.1.1. Paaiškinti, kaip ir kur galima rasti informacijos

2.2. Nurodyti sukauptos informacijos šaltinius, trumpai aprašyti, kaip jie atitinka paieškos planą.	2.2.1. Paaiškinti, kaip rado ir kaupė informaciją pagal numatytą paieškos planą
2.3. Atliktame darbe informatyviai ir aiškiai pateikti informaciją	2.3.1. Pateikti informacijos pateikimo būdų ir priemonių pavyzdžių
3. Medžiagos	
Nuostatos: pozityviai nusiteikęs pažinti, racionaliai naudoti inovatyvias ir tradicines technologijas bei medžiagas	
Esminiai gebėjimai: analizuoti medžiagas, jų savybes ir jas parinkti idėjoms įgyvendinti	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Analizuoti medžiagas ir jų savybes	3.1.1. Pateikti medžiagų pavyzdžius, apibūdinti jų savybes
3.2. Panaudoti tinkamas medžiagas idėjai įgyvendinti	3.2.1. Paaiškinti medžiagų ir jų savybių tinkamumą idėjai įgyvendinti
4. Technologiniai procesai ir jų rezultatai	
Nuostatos: pasitikėti savo jėgomis, nusiteikti spręsti technologines sprendimus.	
Esminiai gebėjimai: tikslingai atrinkti darbo priemones, tinkamas produktui įgyvendinti, konstruoti, atlikti technologines sekas ir argumentuoti sukurto produkto naudą gyvajai ir negyvajai gamtai.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Argumentuoti atrinkti darbo priemones, tinkamas idėjai įgyvendinti	4.1.1. Išsamiai apibūdinti, kaip saugiai naudotis darbo priemonėmis
4.2. Kokybiškai konstruoti kuriamo produkto detales	4.2.1. Paaiškinti, kaip konstruoti produkto dalis, detales
4.3. Jungti produkto detales, užtikrinti darbo saugą, pateikti pabaigtą produktą	4.3.1. Paaiškinti, kaip užtikrinti darbo saugą jungiant produkto detales
4.4. Argumentuoti sukurto produkto naudą žmonėms ir aplinkai	4.4.1. Paaiškinti, kaip apibrėžti sukurto produkto naudą aplinkai

8.2. **Turinio apimtis. Bendrasis kursas.** Mokiniai gali pasirinkti technologijų krypties (pvz.: „tekstilė ir apranga“) vieną iš modulių ir mokytis bendruoju ar išplėstiniu kursu. Jie gali rinktis ne tik technologijų kryptį, modulius, bet ir projektuojamus produktus (produktas suprantamas kaip gaminys, paslauga ir t. t.), darbo operacijas, todėl modulių turinys nedetalizuojamas. Patartina pasinaudoti žemesnėse klasėse išmoktomis darbo operacijomis, įgyta darbų planavimo ir organizavimo patirtimi ir naudoti įvairesnių jų derinių. Mokinių veikla orientuota į projektinio darbo metodą pagal modulyje pateiktą tematiką.

8.2.1. Technologijų kryptis: Tekstilė ir apranga (ūkio šaka – Lengvoji pramonė (tekstilė, rūbų gamyba, avalynės gamyba ir pan.). Pasirenkamieji moduliai ir modulių tematika:

- 8.2.1.1. Ūkio šaka tekstilė ir apranga (34 val.)
 - 8.2.1.1.1. Ūkio šakos ypatumai
 - 8.2.1.1.2. Pasirinkto gaminio/ produkto projektinis darbas
 - 8.2.1.2. Tekstilė
 - 8.2.1.2.1. Kilimų gamybos technologijos
 - 8.2.1.2.2. Audinių gamybos technologijos
 - 8.2.1.2.3. Aprangos gamyba
 - 8.2.1.2.4. Tekstilės suvenyrų ir aksesuarų gamyba
 - 8.2.1.3. Trikotažas
 - 8.2.1.3.1. Trikotažo audinių gamyba
 - 8.2.1.3.2. Aprangos gamyba
 - 8.2.1.3.3. Trikotažo suvenyrų ir aksesuarų gamyba
 - 8.2.1.4. Odos apdirbimas
 - 8.2.1.4.1. Aprangos gamyba

8.2.1.4.2. Odinių suvenyrų ir aksesuarų gamyba

8.2.1.4.3. Avalynės gamyba

8.2.2. Technologijų kryptis: Taikomasis menas, amatai ir dizainas (ūkio šaka – Taikomasis menas, dailieji amatai, dizainas, poligrafija). Pasirenkamieji moduliai ir modulių tematika:

8.2.2.1. Taikomojo meno, amatų, dizaino ir poligrafijos ūkio šaka (34 val.).
Taikomojo meno, amatų, dizaino ir poligrafijos ūkio šaka (34 val.).

8.2.2.1.1. Ūkio šakos ypatumai

8.2.2.1.2. Pasirinkto gaminio/ produkto projektinis darbas

8.2.2.2. Tradiciniai amatai:

8.2.2.2.1. Medžio dirbiniai

8.2.2.2.2. Juvelyrika

8.2.2.2.3. Rankdarbiai

8.2.2.3. Taikomasis menas:

8.2.2.3.1. Keramika

8.2.2.3.2. Dailioji tekstilė

8.2.2.3.3. Interjero detalės

8.2.2.4. Dizainas:

8.2.2.4.1. Daiktų ir jų aplinkos dizainas

8.2.2.4.2. Elektroninių gaminių dizainas

8.2.2.4.3. Ateities dizainas

8.2.3. Technologijų kryptis: Turizmas ir mityba (ūkio šaka – Turizmas, viešbučiai, viešasis maitinimas). Pasirenkamieji moduliai ir modulių tematika:

8.2.3.4. Ūkio šaka turizmas, viešbučių aptarnavimas, viešasis maitinimas (34 val.)

8.2.3.4.1. Ūkio šakos ypatumai

8.2.3.4.2. Pasirinkto gaminio/ produkto projektinis darbas

8.2.3.5. Turizmas:

8.2.3.5.1. Kelionės organizavimo paslaugos

8.2.3.5.2. Turizmo informacijos paslaugos

8.2.3.5.3. Vežimo, pramogų ir kitos turizmo paslaugos

8.2.3.6. Viešasis maitinimas:

8.2.3.6.1. Viešojo maitinimo įstaigos

8.2.3.6.2. Svečių maitinimas

8.2.3.6.3. Kulinarinis Lietuvos ir pasaulio paveldas

8.2.3.7. Viešbučių aptarnavimas:

8.2.3.7.1. Apgyvendinimo paslaugos

8.2.3.7.2. Viešbučių paslaugos

8.2.3.7.3. Kambarių aptarnavimas

8.2.4. Technologijų kryptis: Statyba ir medžio apdirbimas (ūkio šaka – Statyba ir medžio apdirbimas). Pasirenkamieji moduliai ir modulių tematika:

8.2.4.4. Ūkio šaka statyba ir medžio apdirbimas

8.2.4.4.1. Ūkio šakos ypatumai

8.2.4.4.2. Pasirinkto gaminio/ produkto projektinis darbas

8.2.4.5. Medžio apdirbimas:

8.2.4.5.1. Medienos apdirbimas

8.2.4.5.2. Medienos gaminių technologija

8.2.4.6. Interjero ir eksterjero apdaila:

8.2.4.6.1. Interjero apdailos technologija

8.2.4.6.2. Eksterjero apdailos technologijos

8.2.4.7. Statinių statyba:

8.2.4.7.1. Statinių statyba

8.2.4.7.2. Įvairios paskirties statinių statybų technologijos

8.2.5. Technologijų kryptis : Verslas, vadyba, mažmeninė prekyba (ūkio šaka – Verslas, vadyba, administravimas, raštinės paslaugos, mažmeninė prekyba). Pasirenkamieji moduliai ir modulių tematika:

8.2.5.4. Ūkio šaka verslas, vadyba, mažmeninė prekyba (34 val.)

8.2.5.4.1. Ūkio šakos ypatumai

8.2.5.4.2. Pasirinkto gaminio/ produkto projektinis darbas

8.2.5.5. Tradiciniai verslai:

8.2.6. Technologijų kryptis: Mechanika, mechaninis remontas. (ūkio šaka – Mechanika, mechaninis remontas, metalo apdirbimas). Pasirenkami moduliai ir modulių tematika:

8.2.6.4. Ūkio šaka mechanika, mechaninis remontas, metalo apdirbimas (34 val.).

8.2.6.4.1. Ūkio šakos ypatumai

8.2.6.4.2. Pasirinkto gaminio/ produkto projektinis darbas

8.2.6.5. Metalo apdirbimas

8.2.6.5.1. Rankinis metalo apdirbimas

8.2.6.5.2. Mechaninis apdirbimas

8.2.6.5.3. Metalo plastika

8.2.6.6. Mechaninis remontas

8.2.6.6.1. Nesudėtingų transporto priemonių sandara ir smulkus remontas

8.2.6.6.2. Nesudėtingų transporto priemonių išorės ir vidaus priežiūra

8.2.6.6.3. Buitinės technikos smulkus remontas ir priežiūra.

8.3. **Vertinimas. Bendrasis kursas.** Vidurinio ugdymo proceso metu technologiniai mokinių pasiekimai vertinami pažymiu arba įskaita, tačiau labai svarbu stiprinti mokinių mokymosi motyvaciją, t. y. padirginti kiekvieną atlikus tarpines užduotis, dirbantį grupėse ir individualiai. Mokinių pasiekimai taip pat gali būti vertinami sumuojant nedidelius tarpinius pasiekimus ir jo pastangas: vertinant mokinio pasiekimus tam tikrose veiklos srityse; atsižvelgiant į jo nuostatus kūrybingai ir atsakingai pradėti ir užbaigti darbus; savarankiškumą atliekant užduotis ir pan.

8.3.1. Mokinių pasiekimų (iš privalomo integruoto technologijų programos kurso) lygių požymiai bendrajame kurse

1. Projektavimas					
Lygis. Patenkinamas		Lygis. Pagrindinis		Lygis. Aukštesnysis	
Žinios ir supratimas	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	Gebėjimai
Apibūdinti sąvokas: projektas, planas, bet neįvardyti, kas yra techninė užduotis	Nurodyta idėjos paieškos kryptis, bet ji neaprašyta ir nesukurtas planas	Apibūdintos sąvokos: projektas, planas, bet netiksliai įvardyta techninė užduotis	Nurodyta ir aprašyta idėjos paieškos kryptis, bet klaidingai, nesukurtas planas	Apibūdintos sąvokos: projektas, planas, analogas, techninė užduotis	Nurodyta ir aprašyta idėjos paieškos kryptis, sukurtas planas
Pateiktas tik vienas projektinės idėjos pavyzdys, bet neapibūdintas ir nurodyti analogai	Grafiškai pateiktas tik vienas projektinės idėjos pavyzdys, bet neišskirtas jo privalumas	Pateikti ne mažiau kaip 2 projektinės idėjos pavyzdžiai, bet neapibūdinti kaip analogai	Grafiškai pateikti ne mažiau kaip 2 idėjos pavyzdžiai ir jų privalumai, išskirta viena idėja, bet neargumentuo	Pateikti ne mažiau kaip 2 projektinės idėjos analogai, nurodytas vienas grafinis vaizdavimo	Grafiškai pateikti ne mažiau kaip 2 idėjos analogai ir jų privalumai, argumentuota, kuris analogas geriausias

			ta, kodėl ji geriausia	būdas	
Netiksliai paašikintos geriausios idėjos įgyvendinimo sekos, nenurodytos darbo saugos priemonės	Suplanuoti idėjos įgyvendinimo etapai neaprašyti, neišskirta darbų sauga	Išvardytos geriausios idėjos įgyvendinimo sekos, bet nurodytos ne visos darbo saugos priemonės	Suplanuoti ir trumpai, bet aiškiai, aprašyti idėjos įgyvendinimo etapai, bet neišskirta darbų sauga	Išvardytos ir detalizuotos geriausios idėjos įgyvendinimo sekos, nurodytos visos darbo saugos priemonės	Suplanuoti ir trumpai, bet aiškiai, aprašyti idėjos įgyvendinimo etapai, išskirta darbų sauga
Atlikta užduotis neatitinka techninės užduoties reikalavimų	Projektinės idėjos įgyvendinimas išanalizuotas, bet neatsižvelgta į techninės užduoties reikalavimus	Atlikta užduotis atitinka bent vieną techninės užduoties reikalavimą	Projektinės idėjos įgyvendinimas išanalizuotas ir įvertintas bent vienas techninės užduoties reikalavimas	Atlikta užduotis atitinka 2–3 techninės užduoties reikalavimus	Projektinės idėjos įgyvendinimas išanalizuotas ir įvertinti 2–3 techninės užduoties reikalavimai

2. Informacija

Lygis. Patenkinamas		Lygis. Pagrindinis		Lygis. Aukštesnysis	
Žinios ir supratimas	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	Gebėjimai
Nepateiktas paašikininimas kaip surasta pateikta informacija.	Sudarytas ir pateiktas informacijos paieškai sąrašas, neatsižvelgiant į paieškos kryptį	Pateiktas trumpas, bet neaiškus paašikininimas, kaip surasta pateikta informacija	Sudarytas ir pateiktas paieškai informacijos sąrašas, tik dalinai atsižvelgiant į paieškos kryptį	Pateiktas trumpas, bet aiškus paašikininimas, kaip surasta pateikta informacija	Sudarytas ir pateiktas informacijos paieškai sąrašas, atsižvelgiant į paieškos kryptį
Pateikta informacijos kaupimo pavyzdžių, bet nepaašikinta, kodėl jie pasirinkti	Pateikta informacijos be paašikininimo, kodėl pasirinkti tokie šaltiniai	Pateikta informacijos kaupimo pavyzdžių, paašikinta, kodėl jie pasirinkti	Pateikti informacijos šaltiniai ir neišsamus paašikininimas, kaip jie atrinkti	Paašikinta, kaip rasta, kaupta informacija pagal numatytą paieškos planą	Pateikti informacijos šaltiniai, trumpas paašikininimas, kaip informacija atitinka pateiktą paieškos planą
Neišsamiai paašikinti informacijos pateikimo būdai ir priemonės	Informacija darbe pateikta neaiškiai, neinformatyviai	Pateikti informacijos pateikimo būdai, bet nenurodyti priemonių pavyzdžiai	Informacija darbe pateikta pagal sudarytą planą, aiškiai, bet neinformatyviai	Pateikta informacijos pateikimo būdų ir priemonių pavyzdžių	Informacija darbe pateikta struktūruotai, informatyviai

3. Medžiagos					
Lygis. Patenkinamas		Lygis. Pagrindinis		Lygis. Aukštesnysis	
Žinios ir supratimas	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	Gebėjimai
Pateikti medžiagų pavyzdžiai, neapibūdintos jų savybės	Pateikta tik viena medžiaga, nenurodytos jos savybės	Pateikti analogiškų medžiagų pavyzdžiai, paaiškintos jų savybės	Išanalizuotos analogiškos medžiagos, jų savybės	Pateiktos skirtingos medžiagos, paaiškintos jų savybės	Išanalizuotos skirtingos medžiagos, jų savybės
Tik išvardytos medžiagos, bet nepaaiškinta, kodėl jos tinka idėjai įgyvendinti	Panaudotos atsitiktinės medžiagos idėjai įgyvendinti, tačiau išskirtos jų savybės	Paaiškintas medžiagų, bet ne jų savybių tinkamumas idėjai įgyvendinti	Parinktos medžiagos idėjai įgyvendinti, bet neatsižvelgta į jų savybes	Paaiškintas medžiagų ir jų savybių tinkamumas idėjai įgyvendinti	Parinktos medžiagos, jų savybės idėjai įgyvendinti
4 Technologiniai procesai ir jų rezultatai					
Lygis. Patenkinamas		Lygis. Pagrindinis		Lygis. Aukštesnysis	
Žinios ir supratimas	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	Gebėjimai
Pateiktas neišsamus apibūdinimas, kaip naudotis darbo priemonėmis	Atrinktos ne visos darbo priemonės idėjai įgyvendinti	Apibūdinta, kaip saugiai naudotis darbo priemonėmis	Be argumentų atrinktos darbo priemonės idėjai įgyvendinti	Išsamiai išskirtos detalės, apibūdinta, kaip saugiai naudotis darbo priemonėmis	Argumentuota i atrinktos darbo priemonės idėjai įgyvendinti
Labai netiksliai paaiškinta, kaip konstruoti produkto dalis, detales	Produkto detalės sukonstruotos netiksliai	Paaiškinta, kaip konstruoti produkto dalis, detales su nežymiais netikslumais	Produkto detalės sukonstruotos su nežymiais netikslumais	Paaiškinta, kaip konstruoti produkto dalis, detales	Produkto detalės kokybiškai sukonstruotos
Fragmentiškai paaiškinta, kaip užtikrinti darbo saugą, bet nesusieta su gaminamu produktu	Sujungtos produkto detalės, bet ne visur atsižvelgta į darbo saugą, pateiktas nebaigtas produktas	Paaiškinta, kaip užtikrinti darbo saugą, bet nesusieta su gaminamu produktu.	Sujungtos produkto detalės, bet ne visur atsižvelgta į darbo saugą, pateiktas pabaigtas produktas	Paaiškinta, kaip užtikrinti darbo saugą jungiant produkto detales gaminamame produkte	Sujungtos produkto detalės, užtikrinta darbo sauga, pateiktas baigtas produktas
Paaiškinta tik naudos sąvoka, bet nepritaikyta konkrečiam produktui	Nurodyta, bet neargumentuota sukurto produkto nauda žmonėms	Paaiškinta naudos sąvoka, dalinai pritaikyta konkrečiam	Nurodyta ir iš dalies argumentuota sukurto produkto nauda	Paaiškinta, kaip apibrėžti sukurto produkto naudą aplinkai	Nurodyta ir detalai argumentuota sukurto produkto nauda

	/arba aplinkai	produktui	žmonėms ir aplinkai		žmonėms ir aplinkai

9. Išplėstinis kursas.

9.1. Mokinių pasiekimai. Išplėstinis kursas

1. Projektavimas	
Nuostatos: toleruoti modernius technologinius produktų gamybos sprendimus ir pozityvią jų kaitą. Esminiai gebėjimai: vadovautis technine užduotimi, išskirti kriterijus projektinės idėjos generavimui, paieškai, vertinimui, analizuoti analogus, išskirti geriausią idėją, pateikti grafiškai, planuoti jos įgyvendinimą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
1.1. Formuluoti, nurodyti ir aprašyti kriterijus projektinės idėjos generavimui ir paieškai	1.1.1. Apibūdinti sąvokas: projektas, planas, analogas, techninė užduotis, kriterijai, grafinis vaizdavimas
1.2. Grafiškai vaizduoti idėjų plėtojimui analogus, išskirti ir įvertinti jų privalumus, trūkumus, grafiškai pateikti geriausią idėją	1.2.1. Pateikti idėjai plėtoti pasirinktus analogus, paaiškinti, kuris grafinis vaizdavimo būdas geriausiai tinka analogų atrankai ir pristatymui
1.3. Nuosekliai planuoti geriausios idėjos įgyvendinimo etapus, numatyti įgyvendinimo pavojus, juos nuosekliai aprašyti	1.3.1. Paaiškinti idėjos įgyvendinamo etapus, nusakyti, kur ir kokie tyko pavojai
1.4. Įvertinti, kaip idėja, jos įgyvendinimas atitinka techninės užduoties reikalavimus	1.4.1. Suprasti techninės užduoties reikalavimus
2. Informacija	
Nuostatos: pozityviai nusiteikti ir norėti pažinti technologijų plėtrą bei jų naudą aplinkai; darniai naudotis tradicinėmis ir moderniomis paieškos sistemomis. Esminiai gebėjimai: atsižvelgiant į kriterijus idėjos paieškai ir detalizavimui, kurti informacijos paieškos planą, rinkti, kaupti, analizuoti ir įvertinti sukaupią informaciją, kūrybingai panaudoti tekstinę ir grafinę informacijos pateikimą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
2.1. Kurti ir pateikti informacijos paieškos planą atsižvelgiant į kriterijus idėjos paieškai ir detalizavimui	2.1.1. Paaiškinti, kaip kuriamas informacijos paieškos planas
2.2. Įvertinti atrinktos informacijos šaltinius, nurodyti atrankos įvertinimo kriterijus, grafiškai pavaizduoti informacijos paieškos ir kaupimo procesus	2.2.1. Pateikti pavyzdžių, kaip skirtingais būdais kaupti informaciją
2.3. Suprantamai, kūrybingai panaudoti tekstines ir grafines informacijos pateiktis, atrinkti technines priemones informacijai užrašyti ir perduoti	2.3.1. Pateikti modernių informacijos perteikimo priemonių pavyzdžių
3. Medžiagos	
Nuostatos: norėti pažinti ir racionaliai naudoti inovatyvias technologijas ir medžiagas. Esminiai gebėjimai: analizuoti, atrinkti, įvertinti analogiškas ir skirtingas medžiagas, jų savybes ir taikyti produkto gamybai.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
3.1. Analizuoti įvairias medžiagas, įvertinti jų savybes	3.1.1. Apibūdinti produktui tinkamas medžiagas ir jų savybes
3.2. Atrinkti tinkamas medžiagas, įvertinti jų savybes, reikalingas idėjai įgyvendinti	3.2.1. Apibūdinti kriterijus reikiamoms medžiagoms, jų savybėms, reikalingoms idėjai

	įgyvendinti
4. Technologiniai procesai ir jų rezultatai	
Nuostatos: pasitikėti savo jėgomis ir norėti atsakingai spręsti technologines problemas. Esminiai gebėjimai: Vadovautis idėjai įgyvendinti sudarytais kriterijais, atrinkti darbo priemones, konstruoti ir grafiškai pateikti konstrukcinius elementus, juos nuosekliai ir kokybiškai jungti, užtikrinti darbo saugumą ir kūrybingai pateikti produktą.	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas
4.1. Vadovautis idėjai įgyvendinti sudarytais kriterijais, atrinkti darbo priemones	4.1.1. Pateikti darbo priemonių pavyzdžių ir paaiškinti, kaip saugiai jomis naudotis
4.2. Nuosekliai ir kokybiškai konstruoti produkto detales, jas pavaizduoti grafiškai	4.2.1. Paaiškinti, kaip skaidyti kuriamą produktą į dalis ir/ar detales bei vaizduoti grafiškai
4.3. Nuosekliai ir kokybiškai jungti produkto detales, užtikrinti darbo saugą, pateikti pabaigtą produktą	4.3.1. Detaliai paaiškinti, kaip užtikrinti darbo saugą jungiant produkto detales gaminamame produkte

9.2. **Turinio apimtis. Bendrasis kursas.** Mokiniai gali pasirinkti technologijų kryptį (pvz.: „tekstilė ir apranga“), taip pat vieną iš modulių ir mokytis bendruoju ar išplėstiniu kursu. Jie gali rinktis ne tik technologijų kryptį, modulius, bet ir projektuojamus produktus (produktas suprantamas kaip gaminys, paslauga ir t. t.), darbo operacijas, todėl modulių turinys nedetalizuojamas. Mokinių veikla orientuota į projektinio darbo metodą pagal modulyje pateiktą tematiką. Turinio apimtys pateiktos 8.2 skyriuje.

9.3. **Vertinimas. Išplėstinis kursas**

9.3.1. Mokinių pasiekimų (iš pasirinktos technologijų programos) lygių požymiai išplėstiniame kurse

1. Projektavimas					
Lygis. Patenkinamas		Lygis. Pagrindinis		Lygis. Aukštesnysis	
Žinios ir supratimas	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	Gebėjimai
Apibūdintos sąvokos: projektas, planas, bet netiksliai įvardyta techninė užduotis	Nurodyta ir aprašyta idėjos paieškos kryptis, bet klaidingai, nesukurtas planas	Apibūdintos sąvokos: projektas, planas, analogas, techninė užduotis	Nurodyta ir aprašyta idėjos paieškos kryptis, sukurtas planas	Apibūdintos sąvokos: projektas, planas, techninė užduotis, analogai, kriterijai, grafinis vaizdavimas	Suformuluoti, nurodyti ir aprašyti kriterijai, paieškos planas projektinės idėjos generavimui ir paieškai
Pateikti ne mažiau kaip 2 projektinės idėjos pavyzdžiai, bet neapibūdinti kaip analogai	Grafiškai pateikti ne mažiau kaip 2 idėjos pavyzdžiai ir jų privalumai, išskirta viena idėja, bet neargument	Pateikti ne mažiau kaip 2 projektinės idėjos analogai, nurodytas vienas grafinis vaizdavimo būdas	Grafiškai pateikti ne mažiau kaip 2 idėjos analogai ir jų privalumai, argumentuota, kuris analogas geriausias	Pateikti ne mažiau kaip 2 projektinės idėjos analogai, nurodyti keli grafiniai vaizdavimo būdai, paaiškintas, kuris geresnis	Grafiškai pateikti ne mažiau kaip 2 idėjos analogai, įvertinti jų privalumai ir trūkumai, grafiškai pateikta geriausia

	uota, kodėl ji geriausia				idėja
Išvardytos geriausios idėjos įgyvendinimo sekos, bet nurodytos ne visos darbo saugos priemonės	Suplanuoti ir trumpai, bet aiškiai, aprašyti idėjos įgyvendinimo etapai, bet neiškirta darbų sauga	Išvardytos ir detalizuotos geriausios idėjos įgyvendinimo sekos, nurodytos visos darbo saugos priemonės	Suplanuoti ir trumpai, bet aiškiai aprašyti idėjos įgyvendinimo etapai, išskirta darbų sauga	Išvardyti ir detalizuoti geriausios idėjos įgyvendinimo etapai, nurodyta, kur ir kokie tyko pavojai	Nuosekliai suplanuoti ir aprašyti geriausios idėjos įgyvendinimo etapai, numatyti įgyvendinimo pavojai, išskirta darbo sauga
Atlikta užduotis atitinka bent vieną techninės užduoties reikalavimą	Išanalizuota s projektinės idėjos įgyvendinimas ir įvertintas bent vienas techninės užduoties reikalavimas	Atlikta užduotis atitinka 2–3 techninės užduoties reikalavimus	Išanalizuotas projektinės idėjos įgyvendinimas ir įvertinti 2–3 techninės užduoties reikalavimai	Atlikta užduotis atitinka visus techninės užduoties reikalavimus	Išanalizuota s projektinės idėjos įgyvendinimas ir įvertinti visi techninės užduoties reikalavimai

2. Informacija

Lygis. Patenkinamas		Lygis. Pagrindinis		Lygis. Aukštesnysis	
Žinios ir supratimas	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	Gebėjimai
Pateiktas trumpas, bet neaiškus paaiškinimas, kaip surasta pateikta informacija	Sudarytas ir pateiktas informacijos paieškai sąrašas, tik dalinai atsižvelgiant į paieškos kryptį	Pateiktas trumpas, bet aiškus paaiškinimas, kaip surasta pateikta informacija.	Sudarytas ir pateiktas paieškai informacijos sąrašas, atsižvelgiant į paieškos kryptį	Paašškinta, kaip kuriamas informacijos paieškos planas.	Pateiktas sukurtas informacijos paieškos planas atsižvelgiant į kriterijus projektinės idėjos paieškai ir detalizavimui
Pateikti informacijos kaupimo pavyzdžiai, paašškinta, kodėl jie pasirinkti	Pateikti informacijos šaltiniai ir neišsamus paaiškinimas, kaip jie atrinkti	Paašškinta, kaip rasta, kaupta informacija pagal numatytą paieškos planą	Pateikti informacijos šaltiniai, trumpas paaiškinimas, kaip informacija atitinka pateiktą paieškos planą	Pateikta pavyzdžių, kaip skirtingais būdais kaupia informacija	Įvertinti atrinktos informacijos šaltiniai, nurodyti atrankos įvertinimo kriterijai ir grafiškai pavaizduotas paieškos ir kaupimo procesas
Pateiktas tik	Informacija	Pateikti tik du	Informacija	Pateikti ir	Informacija

vienas pavyzdys kaip gali būti pateikiama informacija, tačiau jis detaliau nepaaiškintas	darbe pateikta pagal sudarytą planą, aiškiai, bet neinformatyviai	pavyzdžiai, kaip gali būti pateikiama informacija, ir paaiškinta, kaip ją struktūruoti	darbe pateikta struktūruotai, informatyviai	paaikinti ne mažiau nei 3 grafiniai informacijos pateikimo pavyzdžiai	darbe pateikta struktūruotai, informatyviai atrinkti ir panaudoti ne mažiau nei 3 grafiniai pateikimo būdai, šiuolaikinės technologijos
3. Medžiagos					
Lygis. Patenkinamas		Lygis. Pagrindinis		Lygis. Aukštesnysis	
Žinios ir supratimas	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	Gebėjimai
Pateikti analogiškų medžiagų pavyzdžiai, dalinai paaiškintos jų savybės	Išanalizuotos analogiškos medžiagos, jų savybės	Pateiktos skirtingos medžiagos, paaiškintos jų savybės	Išanalizuotos skirtingos medžiagos, jų savybės	Pateiktos analogiškos ir skirtingos medžiagos, paaiškintos jų savybės	Išanalizuotos analogiškos ir skirtingos medžiagos, įvertintos jų savybės
Paaiškintas medžiagų, bet ne jų savybių tinkamumas idėjai įgyvendinti	Išvardytas ir sugretintas pasirinktų medžiagų tinkamumas projektinei idėjai įgyvendinti	Paaiškintas medžiagų ir jų savybių tinkamumas idėjai įgyvendinti	Išvardytas ir pagrįstas pasirinktų medžiagų tinkamumas projektinei idėjai įgyvendinti	Apibūdinti kriterijai medžiagoms, idėjai įgyvendinti	Atrinktos tinkamos medžiagos, įvertintos jų savybės idėjai įgyvendinti
4. Technologiniai procesai ir jų rezultatai					
Lygis. Patenkinamas		Lygis. Pagrindinis		Lygis. Aukštesnysis	
Žinios ir supratimas	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	Gebėjimai	Žinios ir supratimas	Gebėjimai
Apibūdinta, kaip saugiai naudotis darbo priemonėmis	Be argumentų atrinktos darbo priemonės idėjai įgyvendinti	Išsamiai (išskirtos detalės) apibūdinta, kaip saugiai naudotis darbo priemonėmis	Argumentuotai atrinktos darbo priemonės idėjai įgyvendinti	Pateikti darbo priemonių pavyzdžiai ir paaiškinta, kaip saugiai jomis naudotis	Vadovaujantis idėjai įgyvendinti sudarytais kriterijais, atrinktos darbo priemonės
Paaiškinta, kaip konstruoti produkto dalis, detales su nežymiais netikslumais	Produkto detalės sukonstruotos su nežymiais netikslumais	Paaiškinta, kaip konstruoti produkto dalis, detales	Produkto detalės kokybiškai sukonstruotos	Paaiškinta, kaip skaidyti kuriamą produktą į dalis ir detales, vaizduoti grafiškai	Nuosekliai ir kokybiškai sukonstruotos produkto detalės pavaizduotos grafiškai
Paaiškinta, kaip užtikrinti darbo saugą,	Sujungtos produkto detalės, bet ne	Paaiškinta, kaip užtikrinti darbo saugą	Sujungtos produkto detalės,	Detaliai paaiškinta, kaip	Nuosekliai ir kokybiškai sujungtos

bet nesusieta su gaminamu produktu.	visur atsižvelgta į darbo saugą, pateiktas baigtas produktas	jungiant produkto detales gaminamame produkte	užtikrinta darbo sauga, pateiktas baigtas produktas	užtikrinti darbo saugą jungiant produkto detales gaminamame produkte	produkto detalės, užtikrinta darbo sauga, pateiktas pabaigtas produktas
Paašškintos tik sąvokos nauda, efektyvumas, bet nepritaikytos konkrečiam produktui	Nurodyta ir iš dalies argumentuota sukurto produkto nauda žmonėms ir aplinkai	Paašškintos naudos, efektyvumo sąvokos dalinai pritaikytos konkrečiam produktui	Nurodyta ir detaliai argumentuota sukurto produkto nauda žmonėms ir aplinkai	Išsamiai paašškinta, kaip apibrėžti sukurto produkto efektyvumą ir naudą aplinkai	Išsamiai argumentuota s sukurto produkto efektyvumas, nauda žmonėms ir aplinkai.

VIDURINIO UGDYMO BENDROSIOS PROGRAMOS: KŪNO KULTŪRA

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1.1. Kūno kultūros ugdymas vidurinėje mokykloje apima kompetencijų ugdymą, skatinantį mokinių fizinio aktyvumo poreikį siekiant įtvirtinti nuostatą būti fiziškai aktyviu visą gyvenimą.

1.2. Šiuolaikinės mokymosi teorijos bei vidurinio ugdymo reformos orientuoja į ugdymo turinio pasirinkimo galimybių didinimą, geresnį ugdymo turinio pritaikymą individualiems mokymosi poreikiams ir stiprybėms, tinkamą akademinio mokymosi ir mokymosi per praktinę veiklą subalansavimą. Mokymasis, susietas su asmeninėmis stiprybėmis ir gyvenimo praktika, tampa patrauklesnis, prasmingesnis ir efektyvesnis.

1.3. Kūno kultūra yra ta sritis, kur į praktinę veiklą linkusieji mokiniai labiausiai patiria mokymosi sėkmę. Mokymasis, susietas su praktine veikla, turi prasmę – mokiniai patys dalyvauja kuriant mokymosi turinį, greičiau pamato savo veiklos rezultatą ir jo prasmingumą. Kūno kultūros modulių programos yra susietos su realia gyvenimiška patirtimi ir yra patrauklios mokiniams.

1.4. Kūno kultūros moduliai suteiks mokiniams daugiau ugdymo turinio pasirinkimo galimybių, kurios atitiks mokinių mokymosi poreikius ir stilių. Turėdami papildomo pasirinkimo teisę mokiniai realizuos save veikloje, kuri, jų pačių požiūriu, patrauklesnė, perspektyvesnė, susijusi su tolesne gyvenimo praktika.

1.5. XI–XII klasėse mokiniai be bendrosios kūno kultūros programos, pasirinkdami kūno kultūros modulį, turės daugiau galimybių realizuoti save patinkančioje fizinėje veikloje, atskleisti asmeninius kūrybinius gebėjimus, įgyvendinti projektinę veiklą.

II. TIKSLAS, UŽDAVINIAI, STRUKTŪRA

2. Tikslas

Kūno kultūros ugdymo **tikslas** – sudaryti sąlygas mokinių fizinei, socialinei ir emocinei saviugdai, fiziniam ir socialiniam aktyvumui reikštis, asmens socialinei integracijai ir sveikatos potencialui stiprėti didinant kūno kultūros ugdymosi pasirinkimo galimybes ir taip stiprinant fizinio aktyvumo vidinę motyvaciją.

3. Uždaviniai. Siekdami tikslo mokiniai:

- įtvirtina sveikatą stiprinančio fizinio aktyvumo poreikį, kritiškai mąsto ir vertina aktualius sveikatos stiprinimo ir tausojimo, mankštinimosi bei sporto klausimus; stebi ir koreguoja šią veiklą pagal asmeninį fizinį parengtumą;

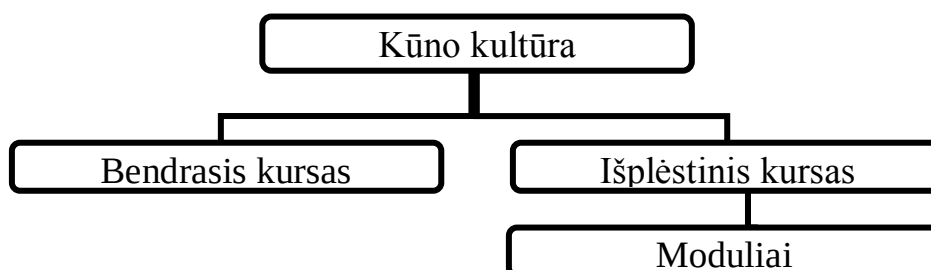
- mokosi konstruktyviai mąstyti ir kryptingai veikti planuojant asmeninį fizinį aktyvumą, vertinant ir apibendrinant informaciją, suvokiant sąsajas tarp fizinio aktyvumo, sveikatos ir gyvenimo kokybės;

- kryptingai įsisavina sporto šakų techniką bei taktiką, lavinasi motoriką, įtvirtina judėjimo įgūdžius, ugdosi bendravimo, bendradarbiavimo nuostatas bei elgesį;

- plėtoja fizinio ugdymosi galimybių ir judėjimo formų įvairovę, siejamą su fizinio pajėgumo didinimu, judesių kultūros gerinimu, sveikatos stiprinimu ir savęs realizavimu.

4. Struktūra

4.1. Kūno kultūros dalyko schema

4.2. Bendrasis kūno kultūros kursas sudaro galimybę plėtoti fizines galias, patirti teigiamą judėjimo poveikį sveikatai, savijautai bei darbingumui, įtvirtinti sveikos gyvensenos įgūdžius bei nuostatas. Atskiros temos nagrinėjamos bendresniais bruožais, daugiau laiko ir pastangų skiriant bendriesiems gebėjimams ugdytis. Bendrasis kursas yra kompleksiškas ir integralus, t.y. susijęs su kitais mokomaisiais dalykais: doriniu ugdymu, biologija, fizika, matematika, chemija, informacinėmis technologijomis ir t.t. Todėl per kūno kultūros pamokas remiamasi aukščiau išvardintų dalykų žiniomis ir gebėjimais.

4.3. Išplėstinis kursas – tai bendrojo kūno kultūros kurso papildymas teorinių žinių ir gebėjimų atžvilgiu (jos plečiamos ir gilinamos). Išplėstinis kursas sudaro galimybę mokiniams kurti ir įgyvendinti asmeninio fizinio tobulinimosi programas ir projektus, išreikšti ir realizuoti save patinkančioje fizinėje veikloje. Išplečiamos ir didinamos pasirinkimo galimybės, sudaromi mokinių polinkius ir poreikius atitinkantys fizinio ugdymo(si) moduliai, skirti jų judėjimo poreikiams tenkinti arba padėti pasirengti stoti į aukštąją mokyklą, pasirenkant su kūno kultūra susijusią profesiją.

4.3.1. Modulio programa – iš anksto apibrėžta, savarankiška, ne trumpesnė kaip 17 valandų privalomojo dalyko programos dalis. Modulyje gilinamasi į specifinius teorinius, metodinius ir praktinius aspektus. Mokomasi teorines žinias taikyti praktinėje veikloje, įtvirtinant savarankiško fizinio ugdymosi gebėjimus.

4.3.2. Modulių programas mokytojas siūlo atsižvelgdamas į galimybes jas įgyvendinti, mokinių poreikius, polinkius ir numatomą sėkmę bei perspektyvą, į tęstinumą mokantis profesijos.

Programoje siūlomi šie kūno kultūros moduliai:

- Krašto gynyba;
- Sveika gyvensena;
- Neolimpinės sporto šakos;
- Varžybų organizavimas ir teisėjavimas;
- Rankų lenkimas;
- Fizinė saviugda;
- Kita (*siūlo mokykla, pagal mokinių pomėgius, poreikius ir galimybes*).

4.3.3. Mokymasis moduliais sudarys mokiniui galimybę pasirinkti su asmeniniais polinkiais, poreikiais, interesais ir tolesnio mokymosi kryptimi ar paklausia darbo rinkoje profesine veikla susijusį mokymąsi, ugdytis socialinius, kūrybinius, verslumo, informacinius gebėjimus. Praktinių polinkių mokiniai turės galimybę realizuoti save netradicinėmis kūno kultūros ugdymo formomis, stiprinti mokymosi motyvą, pasitikėjimą ir savigarbą. Šiuolaikiniai mokymosi metodai ir patrauklus ugdymo turinys – susietas su laikmečio tradicijomis, aktualijomis, gyvenimo praktika ir bendrųjų gebėjimų ugdymu, su realia gyvenimiška patirtimi, kuri svarbi tolesniame mokinio gyvenime – padės mokiniui mokytis individualizuotai, realizuoti save ir patirti mokymosi sėkmę.

4.4. Tiek bendrasis, tiek išplėstinis kūno kultūros kursas apima šias veiklos sritis:

4.4.1. **Sveiką gyvenseną** (pagrindiniai sveikos gyvensenos principai, saviugda, saviraiška, fizinis aktyvumas, fizinį aktyvumą atitinkanti mityba, svorio reguliavimo principai, kritiškas požiūris į alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimą).

4.4.2. **Sporto šakas** (lengvoji atletika, sportiniai žaidimai, bendroji gimnastika, slidinėjimas, spartusis žygis, turizmas, plaukimas, orientavimosi sportas).

4.4.3. **Netradicinį fizinį aktyvumą** (atitinkančios mokinių amžių, saugios netradicinės, neolimpinės sporto šakos: sportiniai šokiai, aerobika, riedlenčių sportas, riedučių sportas, smiginis, kėgliai, svarsčių kilnojimas, joga, kovos menai, lėkščiasvydis ir kt.).

4.4.4. Mokiniams, besimokantiems bendruoju ar išplėstiniu kursu, pasirinkus sporto šaką kaip pagrindinę fizinio aktyvumo ugdymo ir raiškos formą, šių trijų veiklos sričių –

sveikos gyvensenos, sporto šakų, netradicinio fizinio aktyvumo – mokinių pasiekimų reikalavimai (nuostatos, dalyko esminiai gebėjimai, gebėjimai, žinios ir supratimas) integruojami į pasirinktos sporto šakos ugdymo programą.

4.5. Kūno kultūros dalyko kompetencija

Kūno kultūra apima asmens emocinę, psichinę, judėjimo ir pažinimo sritis, plėtoja jo judesių kultūrą, bendrąsias žmogaus vertybes, pilietinę-socialinę, verslumo, skaitmeninio raštingumo kompetencijas, gyvenimo įgūdžius. Ugdant bendruosius ir specialiuosius judėjimo, sveikatos stiprinimo bei tausojimo gebėjimus skatinamas asmens fizinis ir kūrybinis aktyvumas, saviraiška ir savirealizacija.

III. PROGRAMOS ĮGYVENDINIMAS: INTEGRAVIMO GALIMYBĖS, UGDYMO GAIRĖS, MOKYMOSI APLINKA

5. Integravimo galimybės

Kūno kultūra yra susijusi su:

etika (kūno kultūros pamokos sudaro sąlygas ugdyti savojo Aš suvokimą, savo vertės ir savigarbos, mokinių bendravimo ir bendradarbiavimo etiką bei kultūrą, puoselėti savitarpio pagalbos, pagarbos, teisingumo, pakantumo nuostatas ir jausmus);

etnokultūra (panaudojant lietuviškus liaudies žaidimus didinamas etninės kultūros ugdymo(si) prieinamumas, mokiniams sudaromos sąlygos išgyventi gyvąją kultūrą ir tautinį tapatumą, jie skatinami burtis į įvairius šių žaidimų (pavyzdžiui, *ripkos*) klubus ar komandas);

muzika (ritmo suvokimas);

gamtos mokslais (kūno sandara, jo veikla, sveika mityba, žalingų įpročių prevencija ir kt.);

technologijomis ir *raštingo vartotojo ugdymu* (bendras rūpestis ugdyti sveikos gyvensenos sampratą ir įgūdžius ir bendros pastangos ugdant raštingą vartotoją);

meno dalykais (išlavintas, stiprus ir gražus kūnas, aukšta judesių kultūra suteikia didžiules asmens meninės saviraiškos ir kūrybos galimybių);

gimtąja kalba (siekimas ugdyti mokinių kalbos kultūrą, pratinti juos taisyklingai vartoti, kirčiuoti kūno kultūros ir sporto terminus);

užsienio kalbomis – informacijos paieška interneto svetainėse, domėjimasis tarptautinėmis varžybomis, kelionės į užsienio šalis, bendravimas su užsieniečiais;

pilietiškumo ugdymu (puoselėja socialinę ir pilietinę ugdytinio patirtį, demokratines asmens nuostatas ir vertybes, didina mokinio dalyvavimo grupių, komandų veikloje patirtį, ugdo gebėjimą įsitraukti į mokyklos ir vietinės bendruomenės gyvenimą);

geografija (orientavimasis vietovėje, kompasas, sutartiniai žemėlapių ženklai bei mastelis, orientavimasis pagal vietovės požymius, pasaulio kryptys, vietovės vaizdavimo būdai);

informacinėmis technologijomis – informacijos įvairiuose šaltiniuose paieška, kaupimas, analizė, medžiagos apdorojimas ir išsaugojimas kompiuteryje;

ekonomika – asmens ugdymo vyksme aktualu verslumas (asmens gebėjimas idėjas paversti veiksmais). Šis gebėjimas reiškia kūrybingumą, naujovių paieškas, pasirengimą rizikuoti, mokėjimą planuoti ir valdyti projektus siekiant tikslų. Verslumas reikalingas visiems kasdieniame gyvenime, darbe, mokantis suvokti savo veiklos turinį ir geriau pasinaudoti galimybėmis pradėti visuomeninę arba komercinę veiklą.

6. Ugdymo gairės

6.1. Vidurinėje mokykloje mokiniai tobulina pagrindinėje mokykloje įgytus judėjimo įgūdžius ir gilina teorines žinias. Vidurinės mokyklos programoje pateikiami sudėtingesni ir integruoti judėjimo būdai, ugdantys individualiuosius ir komandinius judėjimo įgūdžius,

skatinantys asmeninį kūrybingumą, savarankišką veiklą, kritinį mąstymą. Mokiniam suteikiama pasirinkimo laisvė ir galimybė rinktis fizinę veiklą, atitinkančią jo poreikius, pomėgius, fizinį parengtumą ir sveikatą.

6.2. Išplėstinio kurso moduliai suteikia galimybę rinktis įvairesnes fizinio aktyvumo veiklos rūšis. Sudaromos sąlygos ne tik susitelkti į keletą veiklos rūšių ir išsiugdyti specialiuosius gebėjimus, bet ir pažinti save, atrasti savo stipriąsias savybes, išsiaiškinti poreikius, pomėgius ir juos realizuoti.

6.3. Kūno kultūra vidurinėje mokykloje siekiama padėti mokiniams plėtoti pagrindinėje mokykloje įgytus gebėjimus, būtinus įvairioms fizinio aktyvumo formoms patirti, suvokti fiziškai aktyvios gyvenimo svarbą kasdieniniame gyvenime.

6.4. Sėkmingam Vidurinio ugdymo programos įgyvendinimui svarbus ugdymo proceso planavimas, organizavimas ir vertinimas.

6.4.1. Bendroji programa nubrėžia pagrindines gaires mokytojams planuojant mokinių ugdymą ir mokymą(si). Planuojant numatoma, ko ir kaip mokiniai mokysis, kaip mokiniai parodys savo išmokimą ir kaip jie bus vertinami, kaip reflektuos savo mokymosi procesą bei rezultatus. Todėl planuojant labai svarbu atsižvelgti į konkrečios klasės mokinių mokymosi lygius ir poreikius (ką jau žino, supranta, geba, kokias turi nuostatas), mokymosi stilius ir polinkius, mokymosi vietą ir laiką.

6.4.1.1. Planuojama laikantis principo, kad įgytos žinios, gebėjimai ir nuostatos kaskart plėtojami vis aukštesniu lygiu pagal sudėtingumą ir gilumą. Cikliško principas įgyvendinamas žvelgiant į ugdomasias veiklas kaip sudedamąsias ugdymo proceso dalis: sveiką gyvenimą, sporto šakas ir netradicinį fizinį aktyvumą. Pasikartodamas ciklas suteikia galimybę mokiniams suvokti kūno kultūros pamokas kaip nenutrūkstamą mokymąsi, įgytų žinių ir gebėjimų plėtrą. Toks ciklas gali būti įgyvendinamas per įvairios trukmės laiką.

6.4.1.2. Svarbu planuojant numatyti integravimo aspektus. Integruojant mokymasis tampa efektyvesnis, padedama įgyti geresnių žinių taikymo gebėjimų, mokiniams sudaromos galimybės parodyti kitų dalykų mokymosi rezultatus ir pasitelkti juos kūno kultūros kompetencijai tobulinti.

6.4.2. Kūno kultūros pamokų efektyvumas labai priklauso nuo tinkamo mokinių veiklos organizavimo. Mokinių veiklos organizavimo būdai kūno kultūros pamokose apima mokinių veiklos valdymo metodus, darbo formas (mokinių paskirstymo fiziniams pratimams atlikti būdus) ir darbo tvarkos metodus (fizinių pratimų atlikimo eigą). Siekdamas ugdymo kokybės mokytojas pratimus rodo pats arba pasitelkia mokinius, naudoja vaizdinę medžiagą arba pagal galimybę taiko informacinių technologijų priemones.

6.4.2.1. Mokinių veiklos valdymo būdai turi atitikti didaktikos reikalavimus ir pamokos uždavinių turinį. Darbo formos priklauso nuo pamokos uždavinių ir turinio, mokinių fizinio parengtumo, pamokos vietos ir turimo inventoriaus. Kūno kultūros pamokose užduotims atlikti taikomi frontalus, grupinis ir individualus metodai. Fizinių pratimų atlikimo organizavimo metodai nustato mokinių, tiesiogiai vykdančių užduotis, darbo tvarką. Dažniausiai vienas metodas yra išskaidomas į galimus variantus arba jie yra sujungiami nustatant užduočių vykdymo būdų kiekį.

6.4.2.2. Mokymosi veikla turėtų būti organizuojama taip, kad mokiniai bendrautų ir bendradarbiautų, geriau suvoktų užduotį aiškindamiesi tarpusavyje, patirtų teigiamų emocijų. Siekiant pagerinti ugdymo kokybę, svarbu, kad prieš pradėdami mokytis mokiniai turėtų galimybę išsiaiškinti ir suprasti, ko jie turėtų išmokti ir pasiekti.

6.4.2.3. Užduotys diferencijuojamos ir individualizuojamos, atsižvelgiant į fizinio parengtumo lygį, t.y., vengiama per sunkių, atskiram mokiniui ar grupei neįveikiamų užduočių ir lygiai taip pat – per lengvų, nereikalingų užduočių. Pavyzdžiui, mokinių šoklumui lavinti mokytojas gali vietoj šuolio į aukštį (jei mokykloje nėra tinkamo inventoriaus, ir mokytojas negali užtikrinti veiklos saugumo) parinkti kitokių šoklumą lavinančių pratimų. Rekomenduojama sudaryti mokiniams kuo daugiau galimybių patiems pasirinkti užduotis,

atsižvelgiant į jų fizinį parengtumą, fizinį pajėgumą, interesus, polinkius, siekiamus mokymosi uždavinius.

Skirtingose pamokos dalyse siūloma praktikuoti aktyvų savarankišką darbą, kurio turinį sudaro ne vien įprasti ir(ar) mokytojo nurodyti fiziniai pratimai, bet ir kūrybinės užduotys, pvz.: gebėti pasirinkti pratimą, sukurti bei pagrįsti jo atlikimo metodiką, analizuoti ir diskutuoti priimant sprendimą. Reikia skatinti rinktis fizinį aktyvumą laisvalaikiu, ugdytis valią, kuri svarbi visais gyvenimo atvejais, ypač atsispiriant alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimui, vengiant neigiamų elgesio apraiškų ir pan. Ypatingą reikšmę turi socialinių gebėjimų, bendražmogiškųjų vertybių, žinių, praktinių gebėjimų ugdymas, poreikis juos įgyti, etikos, moralės normos ir principai, sveikatos stiprinimas, asmeninio fizinio pajėgumo didinimas.

6.4.2.4. Sporto šakų mokymosi tikslais parengtas slidinėjimo, turizmo, plaukimo ir orientavimosi sporto programos vykdo mokyklos, turinčios tam palankias sąlygas arba galinčios pasinaudoti šalia esančia materialine baze (plaukimo baseinu, tinkama vietoje, trasomis ir kt.). Spartusis žygis palankiomis oro sąlygomis rekomenduojamas kaip slidinėjimo alternatyva.

6.4.2.5. Modulio programa – iš anksto apibrėžta, savarankiška, ne trumpesnė kaip 17 valandų privalomojo dalyko programos dalis. Modulių programos rengia mokytojai, atsižvelgdami į mokinių poreikius, pomėgius ir galimybes juos įgyvendinti.

6.4.2.6. Rekomenduojama kuo daugiau pamokų organizuoti gryname ore: lauko aikštyne, parke, miške ir kt. Mokytojas privalo užtikrinti mokinių saugą, išmokyti juos laikytis saugaus elgesio taisyklių ir reikalavimų.

6.4.2.7. Kūno kultūros pamokų organizavimo vieta turi atitikti asmens saugos ir higienos normų reikalavimus.

6.4.2.8. *Specialiosios medicininės fizinio pajėgumo grupės* mokiniams, dalyvaujantiems pamokose kartu su pagrindinės grupės mokiniais, pratimai ir fizinis krūvis skiriamas pagal gydytojų rekomendacijas. Jeigu mokytojas dėl tam tikrų priežasčių (dėl kvalifikacijos ar kompetencijos trūkumo ir pan.), negali garantuoti šiems mokiniams tinkamos pagalbos, siūloma kviesti specialistus. Šios grupės mokinių pasiekimai pažymiais nevertinami.

6.4.2.9. *Parengiamosios fizinio pajėgumo grupės* mokiniams fiziniai pratimai taikomi atsižvelgiant į sveikatos sutrikimus, neskiriami pratimai, galintys sukelti ligų paūmėjimą.

6.4.2.10. *Fiziškai silpnesniems* mokiniams siūloma taikyti individualias užduotis, siekiant sustiprinti bei įtvirtinti jų asmenines stiprybes, kurios suteiktų galimybę patirti sėkmę, sustiprintų motyvaciją ir pasitikėjimą savo jėgomis.

6.4.2.11. Bendrojoje kūno kultūros programoje pateikiamos tik svarbiausios kūno kultūros turinio gairės. Kūno kultūros mokytojas gali koreguoti atskiros veiklos srities turinį pagal mokinių poreikius, polinkius ir gebėjimus.

6.4.3. Kiekvienas mokinytis gali pasiekti asmeninio fizinio tobulėjimo pažangos ugdydamasis savo judėjimo, fizinio parengtumo bei suvokimo gebėjimus, todėl vertinamas ne tik rezultatas, bet pasiekta pažanga. Vertinant mokinių fizinius gebėjimus, būtina atsižvelgti į kiekvieno mokinio galimybes ir individualia kiekvieno mokinio padaryta pažanga. Prigimtiniai gebėjimai negali tapti vertinimo įrankiu.

6.4.3.1. Kūno kultūros ugdymo procese taikomas diagnostinis (nustatyti esamą), formuojamasis (padėti mokymuisi), sumavimo (apžvelgti išmoktą) vertinimas. Itin svarbus yra formuojamasis vertinimas, norint išsaugoti mokymosi motyvaciją, teigiamą požiūrį į kūno kultūrą, pasiekti, kad kiekvienas mokinytis atskleistų kaip galima daugiau savo išgalių, skatinti suvokti fizinio aktyvumo poveikį pačiam mokiniui, jo sveikatos stiprinimui ir fizinio pajėgumo didinimui.

6.4.3.2. Informacija, kaip mokiniams sekasi siekti asmeninės pažangos, gaunama rudenį ir pavasarį atliekant fizinio parengtumo testus. Testų rezultatai pažymiais nevertinami – jie parodo, ar mokinytis pasiekė asmeninės pažangos. Ši informacija liudija asmeninius

fizinio parengtumo pokyčius, padeda mokiniui geriau pažinti savo silpnybes ir stiprybes, nukreipia fizinio aktyvumo motyvaciją skatinančia linkme, koreguoja fizinio ugdymosi tikslus.

6.4.3.3. **Specialiosios medicininės** fizinio pajėgumo grupės mokiniai vertinami „įskaityta“ arba „neįskaityta“.

6.4.3.4. Vertinant **parengiamosios** fizinio pajėgumo grupės mokinius būtina atsižvelgti į jų individualias galimybes. Neskiriami pratimai ir užduotys, galinčios sukelti ligų paūmėjimą arba sutrikdyti fizinę bei dvasinę sveikatą.

6.4.3.5. Vertinimas turi mokinį motyvuoti, skatinti siekti asmeninės pažangos.

7. Mokymosi aplinka

Pagrindiniai kriterijai veiksmingai mokymosi aplinkai sukurti yra šie:

- esant palankioms oro sąlygoms, pamokos vykdomos gryname ore, taikant ne vien programoje nurodytas veiklas, bet ir kitas judėjimo formas, pvz. pasivaikščiojimą;
- pamokoje planuojamos tokios veiklos, kurios duotų mokiniams galimybę išreikšti savo asmeninius fizinius gebėjimus, kad grįžtamasis ryšys padėtų jas tobulinti;
- veiklos naujumas, prasmingumas, įdomumas;
- taikomi metodai, kurie motyvuotų, skatintų veikti, mokytų bendrauti, bendradarbiauti, ugdytų pagarbą ir toleranciją;
- pasiekimų vertinimas priklauso nuo pastangų, aktyvumo, pažangos ir noro tobulėti;
- mokymo ir lavinimo kūrybiškumas bei užduočių individualizavimas ir diferencijavimas;
- palankus tvarkaraštis ir ugdymo turiniui palanki bei higienos normas atitinkanti sporto bazė.

IV. KŪNO KULTŪRA: MOKINIŲ PASIEKIMAI, TURINIO APIMTIS, VERTINIMAS

8. Bendrasis kursas

8.1. Mokinių pasiekimai. Bendrasis kursas

Mokinių pasiekimai		
1. Sveika gyvensena		
Nuostata: Samoningai rūpintis savo sveikata, fiziniu parengtumu, fiziniu pajėgumu ir būti fiziškai aktyviu.		
Dalyko esminiai gebėjimai	Gebėjimai	Žinios ir supratimas
Konstruktyviai veikti siekiant įtvirtinti fizinio aktyvumo įgūdžius. Siekti įsitvirtinti sveikos gyvensenos įpročius.	1.1. Pripažinti pagrindinius sveikos gyvensenos principus.	1.1.1. Argumentuotai pagrįsti fizinį aktyvumą, kaip vieną svarbiausių sveikatos tausojo ir stiprinimo sąlygą.
	1.2. Mokėti įsivertinti savo fizinį pajėgumą, apskaičiuoti kūno masės indeksą.	1.2.1. Paaiškinti darnaus fizinio išsivystymo sampratą.
	1.3. Savarankiškai mankštintis siekiant asmeninių fizinio tobulėjimo tikslų.	1.3.1. Pagrįsti konkrečios fizinės veiklos įtaką sveikatai ir darbingumui.
Fizinius pratimus derinti su taisyklinga laikysena ir kvėpavimu.	1.4. Gebėti išlaikyti taisyklingą laikyseną ir kvėpavimą fizinio aktyvumo metu ir po jo.	1.4.1. Pagrįsti taisyklingos laikysenos ir taisyklingo kvėpavimo svarbą organizmo sistemoms fizinio aktyvumo metu ir po jo.
Žinoti keletą kvėpavimo pratimų padedančių įveikti stresą arba mažinti jo pasekmes.	1.5. Gebėti atlikti keletą atsipalaidavimo pratimų stresui įveikti arba jo pasekmės mažinti.	1.5.1. Paaiškinti ir pademonstruoti keletą atsipalaidavimo pratimų stresui įveikti arba jo pasekmės mažinti.

Rūpintis savo ir kitų sveikata, siekiant išvengti sveikatai nepalankių veiksnių.	1.6. Krišškai nusiteikti ir ryžtingai veikti prieš spaudimą vartoti alkoholį, tabaką ir kitas psichiką veikiančias medžiagas.	1.6.1. Krišškai mąstyti alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartotojiškam požiūriui ir reklamai. Žinoti neigiamas dopingo vartojimo sporte pasekmes. Paašškinti savitarpio pagalbos esmę.
2. Sporto šakos		
2. 1. Lengvoji atletika		
Nuostata: Įtvirtinti lengvosios atletikos rungčių techniką.		
Dalyko esminiai gebėjimai	Gebėjimai	Žinios ir supratimas
Atlikti ištvermę lavinančius pratimus.	2.1.1. Bėgti ištvermei nedideliu intensyvumu stengiantis įveikti nuovargį. Gebėti reguliuoti fizinę krūvį pagal pulso dažnį.	2.1.1.1. Paašškinti pulso kaitos priežastis fizinio krūvio metu. Išvardinti keletą Lietuvos ir/ar pasaulio lengvaatlečių geriausių apsiekimus.
Atlikti greitumą lavinančius pratimus. Bėgti iš žemo starto maksimaliu greičiu.	2.1.2. Bėgti pagal komandą trumpus nuotolius iš žemo ir aukšto starto maksimaliu greičiu iki 50m.	2.1.2.1. Apibūdinti trumpų nuotolių bėgimo techniką.
Atlikti specialiuosius bėgimo pratimus.	2.1.3. Bėgti parankia sparta iš aukšto starto vidutinius nuotolius (nepereidami į žingsniavimą): merginos-apie 6 min., arba iki 1500m.; vaikinai - apie 8 min. arba iki 2000m.	2.1.3.1. Paašškinti bėgimo iš aukšto starto techniką; taisyklingo kvėpavimo ir nuotolio įveikimo bei parankios taktikos pasirinkimo bėgant vidutinius nuotolius svarbą.
Bėgti estafetę perduodant lazdelę pasirinktu būdu.	2.1.4. Bėgti estafetę 4x50 m pasirinktu greičiu ir pasirinktu lazdelės perdavimo būdu.	2.1.4.1. Pademonstruoti lazdelės perdavimo būdus: iš apačios, iš viršaus lėtai ir greitai bėgant.
Pademonstruoti šuolio į tolį įsibėgėjus techniką (vieną iš būdų).	2.1.5. Pademonstruoti šuolio į tolį iš vietos ir įsibėgėjus ir trišuolio iš vietos ir įsibėgėjus (vaikinai) technikos elementus.	2.1.5.1. Paašškinti šuolio į tolį įsibėgėjus ir trišuolio iš vietos ir įsibėgėjus (vaikinai) techniką.
Lavintis šoklumą	2.1.6. Techniškai atlikti šuolį į aukštį „peržengimu“.	2.1.6.1. Paašškinti šuolio į aukštį „peržengimu“ techniką ir pademonstruoti parengiamuosius pratimus.
Mesti arba stumti pasirinktą metimo rungčių įrankį.	2.1.7. Saugiai, taikant metimų technikos taisykles mesti arba stumti pasirinktą metimo rungčių įrankį.	2.1.7.1. Paašškinti metimų saugos taisykles. 2.1.7.2. Paašškinti pasirinkto metimo rungčių įrankio metimo arba stūmimo techniką.
2.2. Sportiniai žaidimai		
Nuostata: Plėtoti asmenines fizines galias tobulinant sporto žaidimų techniką bei taktiką. Skleisti kilnaus elgesio sporte idėjas.		
Atlikti pasirinkto sportinio žaidimo technikos bei taktikos veiksmus.	2.2.1. Žaisti ir tikslingai taikyti parengiamuosius judriuosius žaidimus. 2.2.2. Žaisti nurodytą sportinį žaidimą naudojant sudėtingus komandinės taktikos (puolimo, gynybos) veiksmus ir žaidimo taisykles.	2.2.1.1. Pateikti parengiamųjų judriųjų žaidimų pavyzdžių. 2.2.2.1. Suprasti ir paašškinti, kaip tikslingai panaudoti taktikos veiksmus žaidžiant sportinį žaidimą.
Gebėti pasirinkti parankią puolimo ir gynybos taktiką rungtyniaujant.	2.2.3. Pasirinkti parankią puolimo ir gynybos taktiką siekiant užsibrėžto tikslo	2.2.3.1. Apibūdinti puolimo ir gynybos taktikos veiksmus. 2.2.3.2. Pagrįsti gebėjimo dirbti komandoje

	rungtyniaujant.	socialinę prasmę.
Sąžiningai teisėjauti varžybose.	2.2.4. Teisėjauti pasirinktose rungtyne ir pamokoje.	2.2.4.1. Suprasti ir paaiškinti varžybų teisėjavimo taisykles.
2.3. Bendroji gimnastika		
Nuostata: Praktikuoti gimnastikos pratimus fizinėje veikloje ir gyvenime.		
Tikslingai taikyti gimnastikos pratimus fizinėje veikloje.	2.3.1. Atlikti pratimus, ugdančius fizines ypatybes: lankstumą, jėgą ir kt., pvz. sąnarių judesių amplitudei didinti, statinei ir dinaminei raumenų jėgai didinti.	2.3.1.1. Paaiškinti, kaip įžvelgti savo silpnąsias ir stiprias ypatybes atliekant gimnastikos pratimus ir kaip pasirinkti gimnastikos pratimus joms stiprinti.
Gebėti atlikti pasirinktą saugių akrobatikos pratimų junginį.	2.3.2. Mokėti sudaryti ir atlikti saugių akrobatikos pratimų junginį (pvz.: kūlversčiai, pusiausvyros pratimai, kybojimai, atremtis ir kt.).	2.3.2.1. Paaiškinti kaip saugiai atlikti akrobatikos pratimus.
Gebėti šokinėti per trumpą ir ilgą šokdynę.	2.3.3. Šokinėti per trumpą ir ilgą šokdynę taikant įvairias kombinacijas (po vieną ir poromis).	2.3.3.1. Pademonstruoti keletą kombinacijų šokinėjant per ilgą ir trumpą šokdynę.
Gebėti atlikti saugių pratimų kompleksą su pasirinktu gimnastikos įrankiu.	2.3.4. Mergina: Saugiai savarankiškai atlikti pratimus su pasirinktu gimnastikos įrankiu (pvz.: šokdyne, lanku, kaspinu, kamuoliu, svareliais ir kt.).	2.3.4.1. Paaiškinti kaip pasirinkti asmenines galimybes ir fizinį parengtumą atitinkančias sunkmenas ir kitus gimnastikos įrankius.
	2.3.5. Vaikinas: Saugiai savarankiškai atlikti jėgos ir jėgos ištvermės pratimus ant pasirinktų treniruoklių (skersinio, su svarmenimis ir kt.).	2.3.5.1. Paaiškinti ir pademonstruoti kaip pasirinkti asmenines galimybes ir fizinį parengtumą atitinkančias sunkmenas, saugiai atlikti pratimus ant skersinio, treniruoklių ir t.t.
2.4. Slidinėjimas/ spartusis žygis/ turizmas/ orientavimosi sportas		
Nuostata: Būti fiziškai aktyviu gryname ore įvairiu metų laiku.		
Paaiškinti fizinio aktyvumo atvirame ore svarbą žmogaus sveikatai ir darbingumui.	2.4.1. Esant palankioms oro sąlygoms šliuozia slidėmis, čiuožia pačiūžomis arba taiko kitas saugias žiemos sąlygoms skirtas priemones (čiuožynes, rogutes, snieglentes ir kt.).	2.4.1.1. Paaiškinti šliuozimo slidėmis ir čiuožimo pačiūžomis poveikį žmogaus fizinei ir dvasinei sveikatai. 2.4.1.2. Pademonstruoti pagrindinius šliuozimo slidėmis arba pačiūžomis būdus.
Taikyti įvairias fizinio aktyvumo atvirame ore formas.	2.4.2. Pagal savo fizinį pasirengimą gebėti taikyti įvairias fizinio aktyvumo formas atvirame ore (pvz.: kaitalioti ėjimą su bėgimu, saugiai įveikti pasitaikančias natūralias gamtines kliūtis ir kt.).	2.4.2.1. Išvardinti keletą fizinio aktyvumo formų taikomų atvirame ore, esant natūralioms gamtinėms sąlygoms.
Gebėti orientuotis vietovėje pagal žemėlapi ir kompasą.	2.4.3. Pagal žemėlapi ir kompasą orientuojantis vietovėje surasti keletą kontrolinių punktų. Įveikti saugų kliūčių ruožą.	2.4.3.1. Paaiškinti kaip naudotis žemėlapiu, kompasu, pasirengti ilgesniam žygiui. Paaiškinti, kaip saugiai įveikti kliūčių ruožą. Taikyti gamtamokslines žinias.
2.5. Plaukimas		
Nuostata: Mokėti plaukti.		
Tobulinti pasirinktą plaukimo būdo techniką, mokytis kitų plaukimo	2.5.1. Laikytis saugos vandenyje taisyklių ir jas propaguoti. 2.5.2. Sudaryti fizinio aktyvumo programą vandenyje.	2.5.1.1. Pademonstruoti bent du pasirinktus plaukimo būdus. 2.5.2.1. Pateikti fizinio aktyvumo poveikio vandenyje fizinei ir dvasinei sveikatai,

būdų.	2.5.3. Mokėti pagrindines pirmosios pagalbos suteikimo, esant nelaimingam atsitikimui vandenyje ir prie vandens, taisykles.	pavyzdžių. 2.5.3.1. Paaiškinti pirmosios pagalbos suteikimo, esant nelaimingam atsitikimui vandenyje ir prie vandens, taisykles.
3. Netradicinis fizinis aktyvumas		
Nuostata: Nusiteikti išlaikyti ir plėtoti fizinio aktyvumo gebėjimus.		
Dalyko esminiai gebėjimai	Gebėjimai	Žinios ir supratimas
Gebėti, padedant mokytojų, sudaryti fizinio aktyvumo programą ir ją įgyvendinti.	3.1. Pasirinkti sau tinkamą fizinio aktyvumo formą. 3.2. Padedant mokytojų kurti patinkančios etnokultūrinės fizinės veiklos projektą ir jį įgyvendinti.	3.1.1. Paaiškinti, kaip tikslingai pasirinkti sau tinkamą fizinio aktyvumo formą. 3.2.1. Parengti pasirinktos netradicinės fizinės veiklos projektą (vienam arba padedant mokytojų). Pagrįsti jo įgyvendinimo svarbą.

8.2. Turinio apimtis. Bendrasis kursas

Įtvirtinami saviugdos, sveikatos stiprinimo ir asmeninio fizinio ugdymosi poreikiai.

Tobulinami įgūdžiai reikalingi kasdieniniame gyvenime ir tolesnėje fizinio ugdymosi veikloje.

8.2.1. Sveika gyvensena (saviugda, saviraiška, fizinis aktyvumas, svorio reguliavimo principai, kritiškas požiūris į alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimą).

8.2.2. Sporto šakos (lengvoji atletika, sportiniai žaidimai, bendroji gimnastika, slidinėjimas, spartusis žygis, turizmas, plaukimas, orientavimosi sportas).

8.2.3. Netradicinis fizinis aktyvumas (fizinės veiklos programų, projektų ir strategijų, su pagalba arba vienam, kūrimas taikant netradicinio fizinio aktyvumo rūšis ir panaudojant lietuvių liaudies sporto žaidimus, buriantis į įvairius šių žaidimų, pavyzdžiui, ripkos klubus ar komandas, ir jų įgyvendinimas siekiant savirealizacijos).

8.3. Vertinimas. Bendrasis kursas

8.3.1. Skyrelyje pateikiami mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų vertinimo požymiai. Jie padeda mokytojų stebėti, apibendrinti ir fiksuoti individualius mokinių pasiekimus bei diferencijuoti užduotis. Pateikiami patenkinamo, pagrindinio ir aukštesniojo lygio požymiai. Vertinimo požymiai atskleidžia kokybinius mokinių pasiekimų lygių skirtumus ir padės mokytojams įvertinti kiekvieno mokinio gebėjimus ir planuoti, kaip juos ugdyti siekiant asmeninės mokinio pažangos.

8.3.2. Mokinių pasiekimų lygių požymiai. Bendrasis kursas

Pasiekimų sritys	Lygiai		
	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Žinios ir supratimas	Išmano sveikos gyvensenos principus. Apibūdina organizme vykstančius procesus fizinio krūvio metu. Žino apie sporto šakas ir jų taikymo galimybes. <i>Pvz. Žino, kad norint būti ištvermingam reikia intensyviai judėti.</i>	Išmano praktinį sveikos gyvensenos principų taikymą. Apibūdina organizme vykstančius procesus fizinio krūvio metu ir po jo. Išmano sporto šakų praktinio taikymo metodiką. <i>Pvz. Žino kaip greitai reikia bėgti ir kiek, kad gerėtų ištvermė.</i>	Analizuoja praktinį sveikos gyvensenos principų taikymą. Analizuoja organizme vykstančius procesus fizinio krūvio metu ir po jo. Išmano praktinio taikymo metodikų ypatumus. <i>Pvz. Žino kaip greitai reikia bėgti ir kiek, kad gerėtų ištvermė, atsižvelgiant į asmenines galimybes.</i>
Gebėjimai	Moka sudaryti ir atlikti mankštos pratimų kompleksą grupėje. Priklausomai nuo siekiamų tikslų pasirenka ir taiko fizinio aktyvumo formas.	Moka sudaryti ir atlikti mankštos pratimų kompleksą. Padedant kuria patinkančios fizinės veiklos projektą ir jį įgyvendina.	Moka tikslingai sudaryti ir atlikti mankštos pratimų kompleksą. Kuria patinkančios fizinės veiklos projektą ir jį įgyvendina.

9. Išplėstinis kursas

9.1. Mokinių pasiekimai. Išplėstinis kursas

Mokinių pasiekimai		
1. Sveika gyvensena		
Nuostata: Fizinio aktyvumo ir sveikos gyvensenos prasmės suvokimas, kritinis mąstymas, pasitikėjimas savimi.		
Dalyko esminiai gebėjimai	Gebėjimai	Žinios ir supratimas
Propaguoti pagrindinius sveikos gyvensenos principus ir stengtis jų laikytis. Gebėti pasirinkti fizinio aktyvumo formą ir intensyvumą siekiant asmeninio fizinio tobulėjimo. Paisyti taisyklingos laikysenos ir taisyklingo kvėpavimo reikalavimų fizinio aktyvumo metu ir po jo. Tikslingai pasirinkti atsipalaidavimo pratimus stresui įveikti arba jo pasekmėms mažinti. Išmanyti apie savitarpio pagalbą sprendžiant jaunimo socialines problemas (rūkymas, alkoholio ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimas ir kt.).	1.1. Gebėti analizuoti maisto medžiagų sudėtį, pasirinkti mitybos kiekį atitinkantį fizinį aktyvumą, apskaičiuoti kūno masės indeksą ir įsivertinti savo fizinį pajėgumą.	1.1.1. Paaiškinti maisto medžiagų sudėtinės dalis (baltymai, riebalai, angliavandeniai, vitaminai, mineralai ir kt.). 1.1.2. Argumentuotai paaiškinti koks maisto kiekis reikalingas žmogui esant fiziškai aktyviam ir fiziškai pasyviai. 1.1.3. Paaiškinti kaip apskaičiuoti ir nustatyti kūno masės indeksą.
	1.2. Gebėti tikslingai pasirinkti fizinio aktyvumo formą ir intensyvumą siekiant pagerinti asmeninį fizinį pajėgumą ir darbingumą.	1.2.1. Pagrįsti fizinių pratimų ar kitų fizinio aktyvumo priemonių poveikį organizmui. 1.2.2. Paaiškinti, kada fizinis krūvis yra pakankamas, kada per mažas ir kada fizinis krūvis gali būti per didelis.
	1.3. Gebėti išlaikyti taisyklingą laikyseną ir taisyklingą kvėpavimą fizinio aktyvumo metu ir po jo.	1.3.1. Argumentuotai pagrįsti taisyklingos laikysenos ir taisyklingo kvėpavimo svarbą organizmo sistemoms fizinio aktyvumo metu ir po jo.
	1.4. Gebėti pasirinkti ir atlikti keletą pratimų stresui įveikti arba jo pasekmėms mažinti.	1.4.1. Pademonstruoti ir argumentuotai pagrįsti keletą pratimų stresui įveikti arba jo pasekmėms mažinti.
	1.5. Gebėti ieškoti pagalbos dėl asmeninių arba jaunimo socialinių problemų sprendimo (rūkymas, alkoholio, kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimas ir kt.).	1.5.1. Žinoti ir paaiškinti, kas gali padėti ir kur reikėtų kreiptis dėl jaunimo socialinių problemų (alkoholio, tabako, kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo ir kt.). 1.5.2. Paaiškinti neigiamas dopingo vartojimo sporte pasekmes.
2. Sporto šakos		
2. 1. Lengvoji atletika		
Nuostata: Tobulinti lengvosios atletikos rungčių techniką.		
Dalyko esminiai gebėjimai	Gebėjimai	Žinios ir supratimas
Gebėti tinkamai pasirinkti bėgimo spartą, stengiantis bėgti kuo ilgiau.	2.1.1. Techniškai bėgti ištvermei lengva sparta stengiantis įveikti nuovargį.	2.1.1.1. Analizuoti savijautos pokyčius atliekant ilgą lėtą fizinį krūvį ištvermei ugdyti.
Techniškai bėgti iš žemo starto pagal komandą.	2.1.2. Bėgti pagal komandą trumpus nuotolius iš žemo starto: 50m, 100m maksimaliu greičiu. Estafetę 4x100 (4x60)m.	2.1.2.1. Analizuoti geriausių pasaulio bėgikų techniką. Paaiškinti estafetės bėgimo taktiką.

Ugdytis valią, gerinti asmenines organizmo funkcines galias.	2.1.3. Bėgti vidutinius nuotolius (nepereinant į žingsniavimą) merginos – 800m., 1000m. arba 2000m. Vaikinai - 800m., 1500m. arba 3000m.	2.1.3.1. Analizuoti vidutinių nuotolių bėgimo taktiką. 2.1.3.2. Pagrįsti taisyklingo kvėpavimo svarbą bėgant vidutinius nuotolius.
Lavintis šoklumą.	2.1.4. Techniškai atlikti šuolį į tolį iš vietos ir įsibėgėjus. Gebėti atlikti trišuolį iš vietos.	2.1.4.1. Paašškinti šuolio į tolį įsibėgėjus būdus. Mokėti derinti atskirus judesius šokant į tolį įsibėgėjus. Paašškinti trišuolio iš vietos techniką.
	2.1.5. Techniškai atlikti šuolį į aukštį „peržengimu“.	2.1.5.1. Pademonstruoti šuolio į aukštį „peržengimu“ techniką.
Gebėti saugiai ir techniškai siekiant asmeninės pažangos, mesti pasirinktą metimo rungčių įrankį.	2.1.6. Saugiai, siekiant asmeninės pažangos, mesti pasirinktą metimo rungčių įrankį.	2.1.6.1. Paašškinti metimų techniką. Paašškinti, kurios raumenų grupės labiausiai stiprinamos rengiant metikus.
2.2. Sportiniai žaidimai		
Nuostata: Asmeniškai tobulinti savo meistriškumą žaidžiant sportinius žaidimus. Propaguoti sąžiningą rungtyniavimą.		
Žaisti sportinius žaidimus ir sąžiningai rungtyniauti.	2.2.1. Žaisti judriuosius ir sportinius žaidimus. Atlikti kompleksinius technikos veiksmus žaidybinėse situacijose. 2.2.2. Laikytis garbingo žaidimo taisyklių. Gebėti organizuoti pasirinkto sportinio žaidimo varžybas mokykloje. Teisėjauti mokykloje (esant galimybėms) ir mieste organizuojamose varžybose.	2.2.1.1. Paašškinti sportinių žaidimų technikos ir taktikos veiksmus. 2.2.2.1. Suprasti sportinių žaidimų varžybų taisykles, mokėti teisėjauti varžybose ir rašyti varžybų protokolą.
2.3. Bendroji gimnastika		
Nuostata: Tikslingai taikyti gimnastikos pratimus fizinėje veikloje ir gyvenime.		
Pademonstruoti, kaip derinti taisyklingą kvėpavimą atliekant gimnastikos pratimus. Pademonstruoti akrobatikos pratimų junginį. Šokinėti per trumpą ir ilgą šokdynę taikant saugias kombinacijas.	2.3.1. Taisyklingai kvėpuoti atliekant paprastus ir sudėtingus gimnastikos pratimus.	2.3.1.1. Suprasti ir pademonstruoti taisyklingą kvėpavimą atliekant fizinius pratimus.
	2.3.2. Mokėti sudaryti saugių akrobatikos pratimų junginį.	2.3.2.1. Paašškinti kaip saugiai atlikti akrobatikos pratimus.
	2.3.3. Gebėti kurti saugias šokinėjimo per trumpą ir ilgą šokdynę kombinacijas (po vieną, poromis, įbėgant ir pan.) ir jas pademonstruoti.	2.3.3.1. Paašškinti saugias šokinėjimo per trumpą ir ilgą šokdynę kombinacijas.

Kontroliuoti laikyseną atliekant įvairius pratimus su sunkmenomis.	2.3.4. Saugiai savarankiškai atlikti pratimus su atitinkamomis (asmenines galimybes ir fizinį parengtumą) sunkmenomis.	2.3.4.1. Paašškinti, kokias saugias sunkmenas pasirinkti asmeniniam fiziniam tobulėjimui.
	2.3.5. Mergina: atlikti pusiausvyros pratimus ant pakylės. Vaikinas: atlikti saugius pratimus ant skersinio.	2.3.5.1. Mergina: pademonstruoti estetišką pratimų seką jungiant juos į bendrą visumą. Vaikinas: pademonstruoti saugius pratimus ant skersinio.
Demonstruoti savo gebėjimus gimnastikos veikloje.	2.3.6. Mergina: mokėti sukurti įvairių judesių derinius su pasirinktu įrankiu (kaspinais, lankais, šokdyne ar pan.). Vaikinas: atlikti jėgos lavinimo pratimus su pasirinkta priemone.	2.3.6.1. Mergina: pademonstruoti, kaip estetiškai atlikti šokių ir gimnastikos elementų su pasirinktu įrankiu junginį. Vaikinas: pademonstruoti saugų jėgos pratimų kompleksą.
	2.3.7. Sukurti pratimų kompleksą konkrečioms raumenų grupėms stiprinti ir jį pademonstruoti.	2.3.7.1. Paašškinti, kaip pasirinkti pratimus, siekiant sustiprinti konkrečias raumenų grupes.
2.4. Ritminė gimnastika		
Nuostata: Perteikti emocijas judesio raiška (saviraiška, ekspresija).		
Suvokti, kad šokis, ritminė gimnastika padeda atskleisti emocijas, ugdo gracingus judesius ir kūno plastikos pajautimą.	2.4.1. Gebėti derinti judesius su muzikos ritmu. Dirbti komandoje kuriant pratimų junginius ir kompozicijas.	2.4.1.1. Suvokti fizinio, emocinio ir dvasinio ryšio esmę per judesio išraišką.
2.5. Jėgos pratimai		
Nuostata: Turėti sveiką ir tvirtą kūną.		
Pasirinkti raumenų grupes stiprinančius pratimus.	2.5.1. Pasirinkti sau tinkamus treniruoklius ir svarmenis	2.5.1.1. Žinoti, kaip sustiprinti raumenis ir pagerinti jų tonusą.
Sudaryti pratimų kompleksą.	2.5.2. Saugiai dirbti su svarmenimis.	2.5.2.1. Žinoti savo silpnąsias raumenų grupes.
Laikytis laipsniškumo principo.	2.5.3. Pradėti nuo nedidelio kartojimų skaičiaus ir lengvų svorių, palaipsniui didinti apimtis.	2.5.3.1. Paašškinti teisingą kūno padėtį atliekant judesius.
Gebėti stiprinti organizmo galias.	2.5.4. Pasitarti su mokytoju, kaip pasirinkti ir saugiai atlikti pratimus.	2.5.4.1. Paašškinti, negatyvius organizme vykstančius pokyčius dėl netinkamo fizinio krūvio parinkimo.
Derinti fizinį darbą ir atsigavimą.	2.5.5. Derinti pratimus skirtingoms raumenų grupėms.	2.5.5.1. Paašškinti kaip poilsio intervalų trukmė priklauso nuo siekiamų fizinio ugdymosi tikslų.
2.6. Slidinėjimas/ spartusis žygis/ turizmas/ orientavimosi sportas		
Nuostatos: Siekti, kad fizinis aktyvumas gryname ore taptų geros nuotaikos ir sveikatos		

šaltinis. Būti fiziškai aktyviam įvairiu metų laiku.		
Pasirinkti ir praktikuoti patinkančią aktyvaus laisvalaikio gryname ore formą.	2.6.1. Mokėti savarankiškai sudaryti fizinio aktyvumo gryname ore programą.	2.6.1.1. Išmanyti apie fizinę saviugdą gryname ore. Apibūdinti fizinio aktyvumo gryname ore ir protinio darbo sąsajas.
	2.6.2. Šliužti slidėmis arba čiuožti pačiūžomis pagal asmeninį pajėgumą. Organizuoti mokyklos žiemos sporto šventes. Sudaryti žiemos sporto šventės programą.	2.6.2.1. Paaiškinti pagrindinius šliužimo slidėmis technikos elementus. Apibūdinti čiuožimo su pačiūžomis metodiką.
	2.6.3. Taikyti sau parankią bėgimo raižyta vietove metodiką.	2.6.3.1. Mokėti vertinti organizme vykstančius procesus bėgant raižyta vietove, keičiant bėgimo spartą ir kryptį.
	2.6.4. Pagal žemėlapi ir kompasą orientuotis vietovėje. Gebėti nustatyti laiką pagal saulę, medžius ir kt.. Orietuotis vietovėje pagal gamtos požymius.	2.6.4.1. Mokėti naudotis žemėlapiu ir kompasu. Taikyti biologijos žinias, vaistinių augalų ir kenksmingų augalų atpažinimui. Suprasti ir nusakyti maisto laikymo ir gaminimo gamtos sąlygomis higienos taisykles.
2.7. Plaukimas		
Nuostata: Laikytis saugos vandenyje taisyklių ir jas propaguoti. Nebūti abejingam matant kitų netinkamą elgesį vandenyje ir prie vandens.		
Plaukti pasirinktu plaukimo būdu.	2.7.1. Savarankiškai sudaryti ir analizuoti fizinio aktyvumo vandenyje programą įtraukiant pirmosios pagalbos suteikimo taisykles.	2.7.1.1. Išvardinti ir mokėti paaiškinti pagrindinius plaukimo būdus, fizinio aktyvumo vandenyje poveikį fizinei ir dvasinei sveikatai.
3. Netradicinis fizinis aktyvumas		
Nuostata: Ryžtas racionaliai planuoti ir įgyvendinti savo fizinį aktyvumą.		
Dalyko esminiai gebėjimai	Gebėjimai	Žinios ir supratimas
Gebėti sudaryti fizinio aktyvumo programą ir ją įgyvendinti.	3.1. Kūrybiškai pasirinkti sau tinkančią fizinę veiklą. Kurti mėgstamos fizinės veiklos projektus (etnokultūrinių sporto žaidimų, aerobikos, lėkščiasvydžio, smiginio, ringo ir t.t.)), juos įgyvendinti.	3.1.1. Savarankiškai pateikti keletą fizinės veiklos projektų. Žinoti šių projektų įgyvendinimo naudą ir prasmę.

9.2. Turinio apimtis. Išplėstinis kursas

Įtvirtinami saviugdų, fizinio aktyvumo ir sveikatos stiprinimo poreikiai. Plėtojami fizinės veiklos projektų rengimo ir įgyvendinimo gebėjimai. Išugdomi gebėjimai, reikalingi kasdieniniame gyvenime ir/ar profesinėje veikloje.

9.2.1. Sveika gyvensena (pagrindiniai sveikos gyvensenos principai, fizinį aktyvumą atitinkanti mityba, streso poveikis sveikatai, streso įveikimo būdai, pirminės sveikatos

priežiūros svarba, kritiškas požiūris į alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimą).

9.2.2. Sporto šakos (lengvoji atletika, judrieji ir sportiniai žaidimai, bendroji gimnastika, slidinėjimas, spartusis žygis, turizmas, plaukimas, orientavimosi sportas).

9.2.3. Netradicinis fizinis aktyvumas (kūrybiškas ir kritiškas fizinės ir susijusios su ja veiklos, renginių, programų, projektų ir strategijų, taikant tradicines ir netradicines fizinio aktyvumo rūšis bei panaudojant lietuvių liaudies sporto žaidimus, kūrimas bei įgyvendinimas siekiant savirealizacijos ir fizinio tobulėjimo).

9.3. Vertinimas. Išplėstinis kursas

9.3.1. Skyrelyje pateikiami mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų vertinimo rodikliai. Jie padeda mokytojui stebėti, apibendrinti ir fiksuoti individualius mokinių pasiekimus bei diferencijuoti užduotis. Pateikiami patenkinamo, pagrindinio ir aukštesniojo lygio požymiai. Vertinimo požymiai atskleidžia kokybinius mokinių pasiekimų lygių skirtumus ir padės mokytojams įvertinti kiekvieno mokinio gebėjimus ir planuoti, kaip juos ugdyti siekiant asmeninės mokinio pažangos.

9.3.2. Mokinių pasiekimų lygių požymiai. Išplėstinis kursas

Pasiekimų sritys	Lygiai		
	Patenkinamas	Pagrindinis	Aukštesnysis
Žinios ir supratimas	Išmano apie fizinę saviugdą. Apibūdina organizme vykstančius procesus fizinio krūvio metu ir po jo. <i>Pvz. Savijauta, pulso dažnis, nuovargis....</i>	Išmano apie fizinę saviugdą, jos principus ir metodus. Moka vertinti organizme vykstančius procesus fizinio krūvio metu ir po jo. <i>Pvz. Savijauta, pulso dažnis, nuovargis...., atsigavimas.</i>	Suvokia fizinės saviugdą svarbą asmenybės raidos procese. Moka kritiškai vertinti ir išmano, kaip pasirinkti fizinį krūvį. <i>Pvz. Organizmo reakcija ne tik į fizinį krūvį, bet ir į savijautą.</i>
Gebėjimai	Moka sudaryti ir atlikti mankštos pratimų kompleksą. Padedant kuria patinkančios fizinės veiklos projektą ir jį įgyvendina.	Moka tikslingai sudaryti ir atlikti mankštos pratimų kompleksą. Kuriam patinkančios fizinės veiklos projektą ir jį įgyvendina.	Savarankiškai moka sudaryti, taikyti ir atlikti asmeninio fizinio aktyvumo programą.

V. KŪNO KULTŪROS PASIRENKAMIEJI MODULIAI

Mokiniai be bendrosios kūno kultūros programos, pasirinkdami kūno kultūros modulį, turės didesnių galimybių ugdytis ir plėtoti tuos savo gebėjimus, kurių visiškai arba iš dalies nerealizuoja per bendrosios kūno kultūros programos pamokas.

10. Krašto gynyba

10.1. Įvadas

Mokykla sudaro palankias sąlygas įgyti ir plėtoti žmogaus asmeninę, socialinę, pažinimo ir kultūrinę kompetenciją, kurią sudaro vertybinių nuostatų, gebėjimų, žinių ir supratimo visuma.

Kūno kultūros turinys ir fizinio ugdymo procesas siejasi su valia, ryžtu, ištverme, lyderyste. Tai sutampa su asmens, kaip būsimo krašto gynėjo vertybėmis, todėl svarbu, kad jau mokykloje mokiniai, norintys savo ateitį susieti su krašto gynyba, susipažintų su šiais reikalavimais ir vertybinėmis nuostatomis.

Raktiniai žodžiai: drąsa, intelektas, valia, ištvermė, moralumas.

Drąsa – tai fizinė, protinė ir moralinė galia įveikti baimę, sunkumus ir imtis veiksmų. Iš lyderio reikalaujama savitvartos, gebėjimo įvertinti pavojų ir sąmoningo savo pareigos suvokimo;

Intelektas – tai gebėjimas įvertinti naujas ir sudėtingas situacijas, atsižvelgiant į tai jas prisitaikyti prie aplinkos ar jas keisti, conceptualiai mąstyti. Lyderis dažnai, kad išlaikytų savitvardą, turi pasikliauti vien savimi. Vadui reikalinga laki vaizduotė, lankstus mąstymas ir racionalus protas. Kiekvienas iš šių veiksnių sudaro prielaidas veikti;

Valia – tai sąmoninga veikla pagal bendruomenės pripažįstamus principus ir vertybes, tai gebėjimas kontroliuoti savo paties veiksmus ar emocijas. Išskirtinos dvi ypatybės: narsumas, kuris gali būti išreiškiamas kaip greitai sumanyti rizikingi veiksmai arba kaip sąmoningas, valingas tikslo siekimas, ir atkaklumas, kuris padeda išsilaikyti esant nepalankiom sąlygom;

Ištvermė – kad būsimas krašto gynėjas galėtų tinkamai veikti, jis turi būti sveikas, energingas ir fiziškai stiprus. Žmogaus kūnas – tai gyvybės palaikymo sistema, joje glūdi galia viską ištverti, drąsa, valia ir intelektas;

Moralumas – tai moralinių vertybių pripažinimas ir etikos normų laikymasis. Būsimas krašto gynėjas turi suvokti ir paisyti žmogaus teisių. Garbė ir patriotizmas yra lyderio savybių visumos dalis.

10.2. Tikslas

Krašto gynybos modulio **tikslas** – ugdyti tvirto charakterio, savarankišką, nebijantį atsakomybės, ištikimą Tėvynei, paisantį įstatymų ir elgesio normų asmenį, gerbiantį Lietuvos įstatymus ir turintį ateities viziją tapti Lietuvos gynėju.

10.3. Uždaviniai:

- sudaryti sąlygas susipažinti su būsimo krašto gynėjo fizinio pasirengimo reikalavimais ir vertybinėmis nuostatomis;
- ugdyti būtinas fizines ypatybes ir gebėjimus bei stiprinti sveikatą;
- ugdyti lyderio savybes;
- stiprinti motyvaciją ir plėtoti tautinę tapatybę ugdant pagarbą ir lojalumą savo valstybei ir tautai, jos istorijai ir tradicijoms, demokratinėms vertybėms.

10.4. Ugdomo gairės

Vienas iš svarbiausių būsimo kario rengimo rizikos veiksnių — judėjimo deficitas, kuris ypač atsiliepia psichofiziniam lavinimui, kai būsimas karys negali efektyviai atlikti ne tik motorinių, bet ir psichomotorinių veiksmų įvairiomis stresinėmis ir nuovargio sąlygomis. Esant nepakankamam psichofiziniam parengtumui, lėtėja orientavimosi ir sprendimo priėmimo greitis.

Pagrindiniai psichofizinės veiklos požymiai yra šie:

- Greiti, galingi, tikslūs, vienkartiniai arba trumpalaikiai judesiai ir veiksmai, kurių efektyvumą užtikrina kojų, rankų ir kitų kūno dalių stambiausi raumenys, integraliai valdomi psichomotorinių funkcijų.
- Ilgai trunkanti (kelias valandas arba kelias) dienas fizinė veikla, psichinė įtampa.

Tokiai adaptacijai reikalinga stipri, gerai treniruota visa organizmo funkcinė sistema, ypač širdies-kraujagyslių, ekonomiška ilgalaikė energijos gamyba.

Pakankamas fizinis aktyvumas, pasirengimas turi įtakos būsimųjų karių fizinės ir psichinės sveikatos kokybei. Nuolatinių pratybų metu išlavinti, efektyviai panaudojami jutiminiai, motoriniai įgūdžiai bei valios savybės turi ypatingą reikšmę įvairių ekstremalių situacijų metu. Fizinis ir psichologinis pasirengimas – vienas iš pagrindinių būsimų krašto gynėjų pasirengimo sąlygų.

10.5. Mokinių pasiekimai

Tema, esminiai gebėjimai	Pasiekimai
Fizinis ugdymasis ir organizmo grūdinimas.	Ištvermės, jėgos, greitumo ir vikrumo,

	valios ugdymas, organizmo grūdinimas.
Formuotis ir plėtoti naujus fizinius įgūdžius.	Judėjimas raizyta vietoje, šliuožiant slidėmis, įveikiant kliūtis, plaukiant vandeni su ekipuote ir kitomis sudėtingomis sąlygomis.
Psichofizinių įgūdžių reikalingų kariui, ugdymas.	Specialios paskirties užduočių vykdymas.
Būsimo kario sveikatos stiprinimas, organizmo grūdinimas, sveikos gyvensenos įgūdžių įtvirtinimas.	Gebėti veikti kovinės veiklos sąlygomis bei veikiant nepalankiems aplinkos veiksniams.
Fizinio pajėgumo ir parengtumo įsivertinimas.	Gebėti įsivertinti fizinį pajėgumą ir parengtumą.
Prisiimti atsakomybę už savo bei komandos narių veiksmus, turėti sekėjų, tikinčių veikla, idėja.	Nebijoti imtis lyderio vaidmens.
Pilietinis, patriotinis ugdymas.	Dalyvauti visuomenės gyvenime ir būti aktyviu savo šalies piliečiu.
Nacionalinė tapatybė, pagarba ir lojalumas savo valstybei ir tautai, jos istorijai ir tradicijoms, demokratinėms vertybėms.	Siekti stiprinti ir plėtoti nacionalinę tapatybę ugdant pagarbą ir lojalumą savo valstybei ir tautai, jos istorijai ir tradicijoms, demokratinėms vertybėms.

10.6. Turinys

- Fizinių ypatybių: ištvermės, jėgos, greitumo ir vikrumo ugdymas.
- Naujų fizinių įgūdžių formavimas ir plėtojimas (judant raizyta vietoje, šliuožiant slidėmis, įveikiant kliūtis, plaukiant vandeni su ekipuote).
- Psichofizinių įgūdžių, reikalingų kariui, atliekančiam specialios paskirties užduotis, ugdymas.
- Lyderio savybių ugdymas.
- Būsimo kario sveikatos stiprinimas, organizmo grūdinimas kovinės veiklos sąlygomis bei veikiant nepalankiems aplinkos veiksniams.
- Sveikos gyvensenos ugdymas.
- Fizinio parengtumo įsivertinimas
- Pilietinis, patriotinis ugdymas.
- Nacionalinė tapatybė, pagarba ir lojalumas savo valstybei ir tautai, jos istorijai ir tradicijoms, demokratinėms vertybėms.

10.7. Vertinimas

Vertinama pagal Vidurinio ugdymo bendrosios programos reikalavimus (Ugdymo gairių 6.4.3).

11. Sveika gyvensena

11.1. Įvadas

Mokykla sudaro palankias sąlygas įgyti ir plėtoti žmogaus asmeninę, socialinę, pažinimo ir kultūrinę kompetenciją, kurią sudaro vertybinių nuostatų, gebėjimų, žinių ir supratimo bei įgūdžių visuma. Kūno kultūros turinys ir fizinio ugdymo procesas glaudžiai siejasi su ugdytinio sveikatos būkle, patirtimi ir jo poreikiais, saviraiška, sąmoningai siekiant mankštinimosi sėkmės ir galimybes išvengti socialinės atskirties.

Sveikata – tai fizinė, protinė, emocinė bei dvasinė žmogaus gerovė. Kad žmogus jaustųsi sveikas jam reikia: prigimtinės fizinės sveikatos, prieglobsčio (turėti savo kampą), taikos, nuolatinio gyvenimo pajamų, sveikos socialinės aplinkos, mėgstamo darbo, galimybės mokytis; tinkamos mitybos, sveikos ekologinės aplinkos bei fizinio aktyvumo sąlygų.

XXI a. būdingi neigiamą poveikį sveikatai turintys veiksniai: narkotinių medžiagų bei alkoholio vartojimas, per didelis informacijos srautas, susijęs su mokslo ir technologijos pažanga, stresas, judėjimo stoka, technokratinis mąstymas ir vartotojiška kultūra, nesveikas maistas, užteršta aplinka.

Modernus požiūris į sveikatą siejamas su sveikatos stiprinimu. Žmogus pats tiesiogiai, turėdamas pakankamai informacijos ir žinių, o svarbiausia – įgūdžių, gali reguliuoti šiuos sveikatai aktualius veiksnius – fizinį aktyvumą, širdies ir kraujagyslių, kaulų ir raumenų sistemų pajėgumą, mitybą, streso valdymą, žalingus įpročius, miegą, kasdieninę higieną.

Kūno kultūra savo natūraliomis priemonėmis gali veiksmingai spręsti žmonių sveikatos problemas, aktualizuoti organizmo potencines galimybes. Nuovargis, nemokėjimas tinkamai ir aktyviai ilsėtis, bloga emocinė būsena pamažu griauja sveikatą. Todėl kultūringas, išsilavinęs žmogus turi ne tik pažinti save, bet ir išmokti rūpintis savo bei kitų žmonių sveikata, ugdyti sveikatai reikalingus gebėjimus ir stiprinti vidinę fizinio aktyvumo motyvaciją.

Raktiniai žodžiai: sveikatos ugdymas, sveika gyvensena, elgesys, fizinis aktyvumas, miegas, mityba, sveika mityba, dienos režimas, įprotis, sveikatos potencialas, sveikos gyvensenos kompetencija.

Sveikatos ugdymas. Mokiniam sudaromos sąlygos įgyti žinių, formuoti teigiamas sveikatos atžvilgiu asmens elgesio nuostatas bei sveikos gyvensenos įgūdžius, atsispirti žalingiems įpročiams ar jų atsisakyti bei keisti savo elgseną, siekiant geresnės sveikatos.

Sveika gyvensena. Asmens ar socialinės grupės gyvenimo būdas – sveikatą palaikančių, tausojančių ir stiprinančių kasdieninių įpročių visuma. Pasirinktos veiklos ir elgesio visuma, stiprinanti ir palaikanti žmogaus fizinį pajėgumą, sveikatą.

Elgesys. Žmogaus gyvenimo ir veikimo būdas, atspindintis jo santykius su aplinka.

Fizinis aktyvumas. Kūno judesiai, dėl kurių padidėja lyginant su ramybės būsena energijos išsekvojimas: pratybos, rengimasis varžyboms, dalyvavimas varžybose, namų ruošos darbai, laisvalaikio veikla, kuriai reikia fizinių pastangų.

Fizinis parengtumas. Turimi arba siejami žmogaus fiziniai bruožai, susiję su jo fizinio aktyvumo galimybėmis.

Miegas. Funkcinė žmogaus tam tikros ramybės būsena – centrinė nervų sistema, periodiškai ribodama ryšius su aplinka, padeda organizmui atgauti savo jėgas.

Mityba. Maisto ėmimas iš aplinkos, jo skaidymas ir vartojimas.

Sveika mityba. Maitinimasis laikantis visavertės, subalansuotos mitybos principų.

Dienos režimas. Darni ir tikslinga darbo, mokymosi, poilsio, maitinimosi ir miego tvarka.

Įprotis. Polinkis atlikti tam tikrą veiksmą, pasidaręs gyvenime įprastas, pastovus.

Sveikatos potencialas. Asmens ir aplinkos sąveikos, lemiančios sveikatą, galimybes. Priklauso nuo įgimtos sveikatos, auklėjimo, žinių apie sveikatos tausojimą ir stiprinimą, socialinių sąlygų.

Sveikos gyvensenos kompetencija. Gyventi darnoje su savo jausmais, protu, kūnu ir aplinka.

11.2. Tikslas

Sudaryti sąlygas mokiniams įgyti žinių apie sveikatos saugojimą ir stiprinimą, ugdyti sveikatą stiprinančius, palaikančius ir tausojančius kasdienio gyvenimo įgūdžius, formuoti sveikos gyvensenos ir kritiško požiūrio į socialinę ar grupės spaudimą vertybines nuostatas, stiprinti savo sveikatos potencialą.

11.3. Uždaviniai:

Siekiami, kad mokiniai:

- išsiugdytų kasdieninio fizinio aktyvumo poreikį;
- išsiugdytų asmens dienos režimo (miego, mitybos, darbo ir poilsio, fizinio aktyvumo) įgūdžius;
- įtvirtintų sveikos gyvensenos žinias ir mokėtų jas pritaikyti gyvenime;
- suprastų žalingų įpročių (rūkymas, narkotikai, svaigieji gėrimai, toksinės medžiagos) neigiamą poveikį savo ir kitų sveikatai;
- išsiugdytų kritišką požiūrį į sveikatai žalingą elgesį ir gebėtų atsisipirti socialiniam ar grupės spaudimui;
- įgytų, sustiprintų ir įtvirtintų asmens sveikatą stiprinančius, palaikančius ir tausojančius įpročius.
- išsiugdytų savimonę – savęs kaip asmenybės, savo pasaulėžiūros, elgesio, veiksmų, interesų ir norų supratimą, suvokimą ir vertinimą, savigarbą ir gebėjimą priimti teisingus sprendimus.

11.4. Ugdymo gairės

Sveikos gyvensenos žinios turi padėti formuoti teigiamas nuostatas ir požiūrį į fizinio aktyvumo poreikį ir būtinumą stiprinant sveikatą, padėti susiorientuoti šiandieninės informacinės visuomenės žinių gausoje (fizinio pasyvumo, žalingų įpročių ir elgesio plitimas), stiprinti savimonę ir valią, padėti susiformuoti sveikatą stiprinančius įpročius. Sveikatos ugdymas – tai žmogaus savybių, saugančių jį nuo ligų, ugdymas pirmiausia fiziniais pratimais, fiziniu aktyvumu. Sveikatos ugdymas turi prisidėti prie mokinių vidinės fizinio aktyvumo motyvacijos stiprinimo, kai tam tikra veikla atliekama dėl malonumo ir pasitenkinimo, o ne dėl laimėjimų, apdovanojimų ar kūno įvaizdžio. Mokinių vidinę fizinio tobulinimosi motyvaciją skatina asmeninės kompetencijos suvokimas, atsakomybė už savo pasiekimus, galimybė patenkinti judėjimo poreikį ir patirti sėkmę, prasmingos žinios apie fizinį aktyvumą, sveikatą ir gyvenimo kokybę.

Mokymosi proceso pagrindas yra: malonumo atliekant fizinę veiklą pojūtis, savigarbos atliekant fizinę veiklą, stiprėjimas, sveikos gyvensenos prasmės suvokimas, siekimas, kad žinias ir įgūdžius mokiniai gebėtų pritaikyti bendraudami su savo bendraamžiais, savo šeimose ir tolesniame gyvenime.

Sveikatos ugdymo procesas grindžiamas aktyvių mokymo metodų taikymu, įdomiomis, įtraukiančiomis, prasmingomis, skatinančiomis bendradarbiavimą ir įveikiamomis užduotimis, užduočių pritaikymu įvairaus atletinio identiteto mokiniams.

Sėkmingą mokymąsi lemia aktyvių mokymo metodų vyraavimas, geras mokytojų ir mokinių pasirengimas pamokoms, savitarpio pasitikėjimo atmosfera, kurioje stiprėja mokinių savigarba ir tolerancija kitiems, mokytojo pagalba mokiniams, tinkamas pamokų programų sudarymas, mokyklos mokytojų bendradarbiavimas, atitinkamo elgesio pavyzdys, mokyklos bendruomenės pastangos bendradarbiauti sveikatos ugdymo srityje. Sveikatos ugdymo pastangos būna sėkmingos, kai vyrauja susidomėjimas mokymusi, kai kiekvienas mokinys yra išgirstamas, padrąšinamas, paskatinamas ir įvertinamas; kai mokytojų laikas skiriamas padėti mokiniams; kai mokymo ir mokymosi principai aiškūs ir visiems priimtini; kai mokiniai teigiamai vertina mokytojo elgseną, kai sveika gyvensena suvokiama kaip visos mokyklos bendruomenės vertybė.

Sveikos gyvensenos mokymas turi būti organizuojamas šiomis kryptimis:

- sveikatos ugdymas organizuojamas ramioje aplinkoje, kurioje mokiniai yra įtraukiami į aktyvų mokymosi procesą;
- sukuriami saugi aplinka, formuojanti aukštą mokinių vidinės darnos lygį, pagarbą kitokių gebėjimų, išvaizdos ar silpnesnės sveikatos mokiniams (tolerancija kitokiems, fiziškai silpnesniems ar turintiems kitokių fizinių ypatumų mokiniams), mokytojų, auklėtojų apsauga nuo patyčių ir su mokymu susijusio distreso);
- įsiklausymas į mokinių problemas ir aktyvus mokinių dalyvavimas priimant sprendimus;

- sprendimus priimti tokius, kurie mokiniams būtų suprantami, prasmingi ir nesunkiai įgyvendinami;
- mokyklos bendruomenės dalyvavimas priimant su sveika gyvensena susijusius sprendimus;
- vykdyti nuolatinį, pastovų sveikatos stiprinimo procesą;
- su mokiniais dirbti jų neskirstant į rizikos grupes.

Sveikatos ugdymas – tai kryptinga, planinga ir sisteminga, veikla, grindžiama mokytojo ir ugdytinio sąveika.

11.5. Mokinių pasiekimai

Tema, esminiai gebėjimai	Pasiekimai
Sveika mityba	
Analizuoti maisto produktų sudėtį.	Moka pasirinkti reikalingą maisto produktą, supranta maisto produktų etiketėse nurodytą riebalų, baltymų, angliavandenių ir kitų sudėtinių medžiagų kiekį, poveikį, kaloringumą, moka įvertinti, ar tam tikras maisto produktas yra sveikas..
Suprasti visavertės mitybos svarbą organizmui.	Žino maisto produktus, kuriuose yra pagrindinių maisto sudėtinių dalių (baltymų, riebalų, angliavandenių ir kt.) reikalingų normaliam organizmo vystymuisi ir funkcionavimui.
Suvokti subalansuotos mitybos principus.	Žino maisto produktus pagal sveikos mitybos piramidę.
Žinoti dietinio maitinimosi poveikį organizmui.	Moka paaiškinti dietų esmę, jų poveikį ir pasekmes pasirinkus netinkamą arba visai nebūtiną dietinį maitinimąsi.
Suprasti mitybos poveikį normaliam organizmo funkcionavimui.	Žino, kam reikalingas visavertis maistas ir kas atsitinka, jeigu organizmas negauna būtiniausių maisto medžiagų.
Parinkti mitybos kiekį atitinkantį judėjimo poreikį.	Paaškina maisto medžiagų perdirbimo į energiją procesą. Žino, koks maisto kiekis reikalingas žmogui esant fiziškai aktyviam arba pasyviai.
Fizinis aktyvumas	
Suvokti fizinio aktyvumo poveikį žmogaus sveikatai.	Paaškina fizinių pratimų ir kitų fizinio aktyvumo priemonių poveikį organizmui.
Gebėti pasirinkti judėjimo aktyvumo formas.	Apibūdina įvairias fizinio aktyvumo formas.
Suvokti fizinių pratimų įtaką žmogaus funkciniam pajėgumui.	Paaškina, kaip pakinta organizmo sistemos žmogui aktyviai judant, sportuojant.
Suvokti fizinių krūvių įtaką atskiroms žmogaus organizmo funkcinėms sistemoms.	Nusako, koks fizinis krūvis yra pakankamas, mažas arba per didelis. Paaškina pokyčius vykstančius organizme fizinio krūvio metu ir po jo.
Suprasti sveikatos stiprinimo fiziniiais pratimais esmę.	Paaškina, kodėl žmogui svarbu kasdien judėti, būti fiziškai aktyviam.
Alkoholis, tabakas ir kitos psichiką veikiančio medžiagos	
Gebėti paaiškinti ir pagrįsti nuomonę apie alkoholio poveikį organizmui.	Paaškina ir pagrindžia savo nuomonę apie alkoholio poveikį organizmui.
Gebėti paaiškinti ir pagrįsti nuomonę apie rūkymo poveikį organizmui.	Paaškina ir pagrindžia savo nuomonę apie rūkymo poveikį organizmui.

Gebėti interpretuoti nuomonę, kodėl vartojamas tabakas, alkoholis.	Interpretuoja savo nuomonę apie tabako ir alkoholio vartojimą.
Gebėti interpretuoti nuomonę apie kitų asmenų (bendraamžių, tėvų) galimą įtaką apsisprendžiant dėl alkoholio vartojimo ir rūkymo.	Interpretuoja savo nuomonę apie galimą bendraamžių, tėvų ir kitų asmenų įtaką apsisprendžiant dėl alkoholio vartojimo ir rūkymo.
Žinoti ir mokėti paaiškinti būdus, padedančius atsisakyti alkoholio, rūkymo ir kitų žalingų įpročių.	Žino ir paaiškina, kokie galimi būdai, padedantys atsisakyti rūkymo, alkoholio ir kitų žalingų įpročių.
Suvokti narkotinių ir toksinių medžiagų neigiamą poveikį organizmui.	Žino ir paaiškina, kaip toksinės medžiagos paveikia žmogaus fizinę ir dvasinę sveikatą.
Žinoti informaciją apie psichologines ir kitas tarnybas, galinčias suteikti pagalbą norinčiajam atsisakyti žalingų įpročių.	Pasako, kur galima gauti tinkamą informaciją ir pagalbą norinčiajam atsisakyti žalingų įpročių.
Asmens higiena	
Žinoti pagrindinius asmens higienos reikalavimus.	Nusako pagrindinius asmens higienos reikalavimus ir jų paisyti.
Mokėti prižiūrėti drabužius ir avalynę.	Žino, kaip reikia tinkamai prižiūrėti drabužius, avalynę ir tai pritaiko sau.
Išmanyti aplinkos ir buities higienos reikalavimus.	Žino sveikos aplinkos ir buities higienos reikalavimus bei jų paisyti.
Saugi aplinka	
Žinoti aplinkos taršos būdus ir kaip jų išvengti.	Nusako, iš kur ir kaip į aplinką (orą, vandenį) patenka teršalai ir kaip būtų galima sumažinti aplinkos taršą.
Mokėti paaiškinti veiksnius ir atvejus, lemiančius nelaimingus atsitikimus.	Įvardija ir interpretuoja veiksnius, kurie gali sukelti nelaimingus atsitikimus (pvz.: važiuojant automobiliu dideliu greičiu gali įvykti avarija, asmuo gali būti sužalotas arba gali žūti žmonės. Nesaugūs elektros prietaisai – elektros šokas ir kt.).
Apibūdinti daugelio nelaimingų atsitikimų priežastis ir būdus kaip jų išvengti.	Pagrindžia nuomonę apie nelaimingų atsitikimų (aplinkoje ir butyje) priežastis ir paaiškina, kaip galima būtų jų išvengti (pvz.: karštas vanduo, riebalai – galimi nudegimai ir kt.).
Laisvalaikis ir poilsis	
Žinoti miego svarbą ir poveikį normaliam organizmo funkcionavimui.	Žino, kodėl ir kiek valandų būtina žmogui miegoti. Nusako galimų miego sutrikimų priežastis ir kaip jų išvengti.
Žinoti aktyvaus laisvalaikio praleidimo formas.	Nusako ir pagrindžia nuomonę apie galimas aktyvaus laisvalaikio praleidimo formas ir jų paisyti.
Stresas	
Suprasti streso poveikį žmogaus sveikatai.	Apibūdina streso poveikį žmogaus sveikatai. Paaiškina ir interpretuoja situacijas, kurios daugeliui žmonių sukelia stresą.
Žinoti streso valdymo būdus.	Apibūdina (ar pademonstruoja) streso valdymo būdus. Pateikia galimų probleminių situacijų sprendimo būdų pavyzdžių.
Pirmoji pagalba	
Suprasti pirminės sveikatos	Nusako ir paaiškina pirminės sveikatos priežiūros

priežiūros būtinumą.	įstaigų teikiamas paslaugas ir svarbą visuomenei.
Žinoti pagrindines pirmosios pagalbos taisykles.	Nusako (arba pademonstruoja) traumų (ir kitų galimų susižalojimų) pirmosios pagalbos suteikimo būdus ir priemones.

11.6. Turinys

- Sveika mityba.
- Fizinis aktyvumas.
- Alkoholis, tabakas ir kitos psichiką veikiančios medžiagos.
- Asmens higiena.
- Saugi aplinka.
- Laisvalaikis ir poilsis.
- Stresas.
- Pirmoji pagalba.

11.7. Vertinimas

Vertinama pagal Vidurinio ugdymo bendrosios programos reikalavimus (Ugdymo gairių 6.4.3).

12. Neolimpinės sporto šakos

12.1. Įvadas

Vis labiau populiarėjant neolimpinėms sporto šakoms (smiginis, rankų lenkimas, svarsčių kilnojimas, biliardas, galiūnų sportas, boulingas ir kt.), svarbu didinti šių sporto šakų prieinamumą ir mokiniams.

Neolimpinės sporto šakos yra patrauklios, naujos, nereikalauja specialaus pasirengimo ir didelių pastangų. Mokslinių tyrimų duomenimis, dažniausiai mokiniai vengia sportuoti dėl domėjimosi kitomis laisvalaikio formomis, nenoro ir valios stokos, brangių sporto paslaugų, monotoniškų fizinio aktyvumo formų, silpnos sveikatos ir kt. (Nuo kongreso iki kongreso, 2005, V.).

Neolimpinės sporto šakos dažniausiai kultivuojamos sporto klubuose, privačiame sektoriuje. Daugumai mokinių šios paslaugos yra neprieinamos dėl didelių įkainių. Siekiant sąmoningo mokinių fizinio aktyvumo, į bendrojo lavinimo mokyklos programos turinį tikslinga įtraukti neolimpinių sporto šakų mokymą.

Raktiniai žodžiai: sporto šaka, neolimpinės sporto šakos, Olimpijos žaidynės, olimpiada, neolimpinių sporto šakų žaidynės, technika, taktika, taisyklės.

Sporto šaka. Istoriskai susiformavusi savarankiška, konkreti sportininkų varžymosi rūšis, saviti sportinės kovos metodai, technikos ir taktikos veiksmai, tam tikri įrankiai, inventoriai, įranga ir aplinka.

Neolimpinės sporto šakos. Populiarios sporto šakos, neįtrauktos į Olimpines žaidynes. (Orientavimosi sportas, biliardas, karatė, savigynos imtynės, kultūrizmas, žvejyba, regbis, ritinis, šaškės, sportiniai šokiai, sportinė aerobika, akrobatika, rankų lenkimas, smiginis, keliautojų sportas, šachmatai, svarsčių kilnojimas, biliardas, galiūnų sportas, boulingas, alpinizmas ir kt.).

Olimpijos žaidynės. Senovės graikų iškilmės ir sporto varžybos dievo Dzeuso garbei.

Olimpiada. Ketveri metai tarp dvejų senovės graikų Olimpijos žaidynių.

Neolimpinių sporto šakų žaidynės. Kompleksinės populiarių neolimpinių sporto šakų varžybos, rengiamos sporto propagavimo, gyventojų skatinimo sportuoti, sporto organizacijų indėlio į sporto plėtotę Lietuvoje įvertinimo tikslais.

Technika. Judesių, veiksmų ir derinių visuma, atitinkanti individualiąsias sportininko savybes ir padedanti įgyvendinti reikiamus sportinės veiklos uždavinius, įdedant mažiausiai jėgų ir energijos.

Taktika. Sportinės kovos menas – tikslingas jėgų ir gebėjimų panaudojimas, visuma parankių kovos būdų ir formų užsibrėžtam tikslui siekti.

Taisyklės. Visuma instrukcijų, teisių, pareigų, draudimų, nustatančių sportininko, trenerio, kitų sportinės kovos (varžybų) dalyvių statusą, varžybų erdvę, įrangą, įrankius.

Neolimpinių sporto šakų moduliai suteiks mokiniams daugiau ugdymo turinio pasirinkimo galimybių, kurios atitiks mokinių mokymosi poreikius ir stilių. Turėdami papildomo pasirinkimo teisę mokiniai realizuos save veikloje, kuri, jų pačių požiūriu, jiems patrauklesnė, perspektyvesnė, susijusi su tolimesne gyvenimo praktika.

12.2. Tikslas

Padėti mokiniams pažinti ir išbandyti neolimpines sporto šakas, plėsti mokinių užimtumo kūno kultūra įvairovę.

12.3. Uždaviniai :

1. Supažindinti mokinius su populiariomis neolimpinėmis sporto šakomis.
2. Skatinti mokinius domėtis ir užsiimti patinkančia sporto šaka.
3. Skatinti mokinius užsiimti aktyvia fizine veikla, sportu, rūpintis savo sveikata, fiziniu pajėgumu ir darbingumu.
4. Formuoti kūno kultūros, sporto ir kitas vertybines nuostatas, padedančias stiprinti fizines bei dvasines galias.
5. Suteikti mokiniams pažintinės bei praktinės kūno kultūros žinių ir veiklos pagrindus.
6. Supažindinti su neolimpinių sporto šakų technika, taktika ir jų kultivavimo galimybėmis.
7. Populiarinti neolimpines sporto šakas.

12.4. Ugdymo gairės

Modulio programa remiasi pagrindiniais ugdymo principais, aktyvaus mokymo(si) metodais, skatinančiais savarankišką žinių paiešką, demokratišką pasirinkimą, integruojamą į šiandieninę ir ateities informacinę žinių visuomenę.

Šiuolaikinės techninės galimybės leidžia susipažinti su įvairiomis sporto šakomis, jų technika, plėtojimo bei sportavimo galimybėmis.

Neolimpinės sporto šakos yra patrauklios, suteikia daugiau pasirinkimo galimybių, nereikalauja ypatingų sąlygų ir didelių investicijų (pvz. rankų lenkimas, keliautojų sportas, galiūnų sportas ir t. t.).

Vykdydamas šį modulį mokytojas su mokiniais, tėvais ir (ar) bendruomene nutaria, kokią neolimpinę sporto šaką (šakas) esamomis sąlygomis ir galimybėmis tikslinga pasirinkti. Mokinių pageidavimu, galima mokyti dviejų ir daugiau neolimpinių sporto šakų modulių. Mokiniai gali pasirinkti jų vietovėje populiariausią arba pagal esamas sąlygas patogiausią kultivuoti neolimpinę sporto šaką.

Pasirinkę šį modulį mokiniai domėsis, kaups medžiagą, mokysis technikos, organizuos ir dalyvaus pasirinktos sporto šakos varžybose. Mokiniai, kurie pasirinko šį modulį, bet dėl tam tikrų trumpalaikių sveikatos sutrikimų negali aktyviai dalyvauti fizinėje veikloje, kaupia informaciją, organizuoja varžybas, stebi užsiėmimus.

Modulio veikla turi būti prasminga, aktuali šiam laikmečiui, optimaliai papildyta naujausia informacija, įdomi. Mokiniai, pasirinkę šį modulį, bus skatinami domėtis geografija, informatika, užsienio kalbomis, biologija, fizika, istorija.

12.5. Mokinių pasiekimai

Esminiai gebėjimai	Pasiekimai
Pažinti ir atskleisti sporto šakos istoriją.	Papasakoja sporto šakos istoriją, jos atsiradimo aplinkybes, tradicijas, paplitimą.
Gebėti atlikti sporto šakos judesius, veiksmus ir derinius, atitinkančius individualias savybes ir padedančias įgyvendinti reikiamos veiklos uždavinius.	Taisyklingai atlieka judesius, veiksmus ir derinius pagal savo individualias savybes.
Gebėti pritaikyti sporto šakos taktikos žinias	Tikslingai panaudoja jėgas, gebėjimus,

ir veiksmus praktinėje veikloje, rungtyniaujant.	rungtyniavimo būdus ir formas siekdamas konkrečių tikslų. (Pvz. rankų lenkime – nulenkti varžovo ranką).
Išmanyti sporto šakos varžybų pagrindines taisykles, jų organizavimo, teisėjavimo, vykdymo ir administravimo reikalavimus. Gebėti jas taikyti praktiškai.	Organizuoja, teisėjauja ir administruoja sporto šakos varžybas. Pritaiko varžybų taisykles. Laikosi varžybų teisėjo reikalavimų.
Gebėti pasirinkti sporto aprangą, inventorių ir įrangą, reikalingą konkrečiai sporto šakai kultivuoti.	Moka pasirinkti konkrečiai sporto šakai reikalingą aprangą, inventorių bei įrangą.
Žinoti sporto šakos aplinką: pratybų (materialinė bazė, įranga, apranga, įrankiai) ir varžybų (sporto bazė, žiūrovai, klimatas, poilsis) sąlygas, tarpusavio santykių komandoje, klube (sportininko ir partnerio, sportuojančio ir vadovaujančio) pobūdį ir kokybę.	Papasakoja apie sporto šakos aplinką ir šias žinias taiko praktiškai.
Žinoti sporto šakos populiarumą Lietuvoje ir kitose šalyse.	Domisi ir kaupia medžiagą apie sporto šakos populiarumą respublikoje ir kitose šalyse.

12.6. Turinys

Rekomenduojamas sporto šakos mokymo turinys:

- Sporto šakos istorija.
- Sporto šakos technika.
- Sporto šakos taktika.
- Sporto šakos varžybų taisyklės.
- Sporto šakos įranga, inventorius.
- Sporto šakos aplinka.
- Sporto šakos populiarumas ir populiarinimas.

12.7. Vertinimas

Vertinama pagal Vidurinio ugdymo bendrosios programos reikalavimus (Ugdymo gairių 6.4.3).

13. Varžybų organizavimas ir teisėjavimas

13.1. Įvadas.

Mokykla puoselėja mokinių nuostatas, žinias ir gebėjimus, leidžiančius mokiniams aktyviai dalyvauti kuriant mokykloje, bendruomenėje ir šeimoje kūno kultūrai, sportui ir sveikatai stiprinti palankią aplinką, norą sąžiningai bendradarbiauti sportinėje veikloje, ugdyti olimpinės sporto vertybes. Varžybų organizavimas ir teisėjavimas skatina mokinius siekti kūrybiškumo, mąstyti, gebėti aktyviai savarankiškai veikti, organizuoti. Galimybė dominuoti skatina pasyvių (pasyvumas – sveiko, normaliai išsivysčiusio vaiko elgesio ypatumas, pasireiškiantis veiklos motyvacijos stoka dėl neįveikiamų sunkumų, nepasitikėjimo savimi ir kt.) moksleivių užimtumo kūno kultūra ir sportu įvairovę, plėtoja socialinius mokinio gebėjimus, motyvaciją veikti.

Organizuodamas ir vadovaudamas mokinyss įgyja pasitikėjo savimi, geba atlikti tuos uždavinius, kuriuos jam kelia veikla ir kuriuos jis kelia pats sau. Pasitikėjimas savo gebėjimais, palankus savęs vertinimas ir realūs lūkesčiai susiję su sėkme (galimybę dominuoti galima tapatinti su sėkme) skatina motyvaciją ir aktyvumą.

Raktiniai žodžiai: sporto varžybos, organizavimas, taisyklės, sporto varžybų teisėjas, teisėjavimas.

Sporto varžybos. Dviejų arba daugiau sportininkų, komandų, sporto klubų, kolektyvų varžymasis pagal iš anksto paskelbtus nuostatus, laikantis oficialių sporto šakos taisyklių.

Tikslas – nustatyti nugalėtojus, prizininkus, dalies arba visų dalyvių užimtas vietas. Sporto varžybos yra gražus reginys, sportinių rezultatų palyginimas varžantis, veiksminga sportininkų rengimo, kūno kultūros ir sporto propagavimo, aktyviojo žmonių poilsio priemonė.

Organizavimas. Ko nors jungimas, vienijimas į darnią veiklos sistemą, siekiant kurių nors ugdymo tikslų. Vyksmas, skatinantis asmenis drauge našiai veikti, dirbuotis. Tokio organizavimo elementai yra darbo arba veiksmų (funkcijų) pasiskirstymas, vykdomosios galios – autoriteto šaltinis ir tarpasmeniniai santykiai (pvz., žaidimo organizavimas, puolimo, gynybos organizavimas).

Taisyklės. Visuma instrukcijų, teisių, pareigų, draudimų, nustatančių sportininko, trenerio, kitų sportinės kovos (varžybų) dalyvių statusą, varžybų erdvę, įrangą, įrankius.

Teisėjavimas. Pagrindinių sporto teisėjo funkcijų (organizavimo, administravimo, rezultatų rašymo, nugalėtojų nustatymo, ataskaitų rengimo) vykdymas prieš ir per varžybas, taip pat joms pasibaigus.

Sporto varžybų teisėjas. Teisėjo pareiga – siekti, kad varžybos vyktų tiksliai pagal taisykles ir nuostatus, kad sportinė kova būtų teisinga ir garbinga, o nugalėtojas nustatomas objektyviai, kad varžybos turėtų estetinį poveikį ir sportininkams, ir žiūrovams.

13.2. Tikslas

Ugdyti šiuolaikišką požiūrį į kūno kultūros dalyką kaip socialinės asmens integracijos reiškinių, siekiant sąmoningo fizinio aktyvumo, tikintis savarankiško, organizuoto ir darnaus veikimo (organizuoti, administruoti, rašyti rezultatus, nustatyti nugalėtojus, rengti ataskaitas).

13.3. Uždaviniai

Varžybų organizavimas ir teisėjavimas turėtų padėti mokiniui išmokti:

- Organizuoti, administruoti ir vykdyti varžybas.
- Fiksuoti rezultatus, nustatyti nugalėtojus, rengti ataskaitas.
- Siekti, kad varžybos vyktų tiksliai pagal taisykles ir nuostatus.
- Siekti, kad sportinė kova būtų teisinga ir garbinga.
- Siekti, kad nugalėtojas būtų nustatytas objektyviai ir teisingai.
- Siekti, kad varžybos turėtų estetinį poveikį sportininkams ir žiūrovams.
- Puoselėti ir demonstruoti kilnų elgesį sporte.
- Laikytis nustatytų varžybų taisyklių.

13.4. Ugdymo gairės

Modulio programa remiasi pagrindiniais ugdymo principais, aktyvaus mokymo(si) metodais, skatinančiais kritiškai mąstyti, demokratiškai rinktis, integruotis į šiandieninę ir ateities informacinę žinių visuomenę.

Mokant šio modulio mokiniams turėtų būti sudaryta galimybė mokytis organizuoti ir vykdyti varžybas mokykloje (pagal mokykloje numatytą sporto varžybų kalendorių – tarpklasines krepšinio, kvadrato, tinklinio, lengvosios atletikos ir t.t.) ir už mokyklos ribų (padėti organizuoti ir teisėjauti miesto ar rajono varžybose).

Organizuodami ir vykdydami varžybas mokiniai turėtų būti mokomi dirbti komandoje, pasiskirstyti funkcijas, derinti tarpasmeninius santykius, ugdytis bendravimo įgūdžius bei bendruosius gebėjimus (komunikacinius, pažintinius, darbo, veiklos ir kt.).

Mokiniams turėtų būti sudaryta galimybė panaudojant šiuolaikines informacines technologijas gauti informaciją apie varžybų organizavimą, įvairias sporto šakas ir jų teisėjavimo taisykles. Rinkdami ir kaupdami informaciją mokiniai savarankiškai mokysis ir sieks žinių.

Mokantis šio modulio mokiniai išmoks dirbti komandoje. Dirbant komandoje skatinamas bendradarbiavimas, gebėjimas įsiklausyti, išreikšti savo nuomonę. Organizuodami varžybas ir teisėjaudami mokiniai privalės siekti lyderio pozicijos, turės teisę priimti sprendimus, gebėti organizuoti veiklą, reguliuoti tarpusavio santykius, demonstruoti savo išmanymą ir žinias. Varžybų organizavimas ir vykdymas reikalauja tarpasmeninių santykių ir autoriteto. Dirbdamas komandoje mokinys turės įgyti pripažinimą ir būti įvertintas. Varžybos

reglamentuojamos dorovinių visuomenės taisyklių, realių žmonių tarpusavio santykių visuomenėje (kovos, pergalės, pralaimėjimų, tarpusavio paramos, nuolatinio tobulėjimo) modelis. Tokia veikla padeda ugdytis, geriau save pažinti ir išreikšti.

Vykdamas varžybas gaunamas rezultatas (rezultatas tai visuma duomenų, gaunamų pasibaigus varžyboms). Pasibaigus varžyboms mokiniai privalės išmokyti apdoroti duomenis ir išaiškinti nugalėtojus. Nugalėtojo išaiškinimas reikalauja iš varžybų teisėjų objektyvumo ir sąžiningumo. Šie reikalavimai yra svarbūs moksleivių asmenybės ugdymui. Varžybų teisėjas privalo labai gerai išmanyti varžybų taisykles (žinojimas), jų taisyklių laikytis (sąžiningumas), mokėti fiksuoti ir apdoroti rezultatus (bazinės ir specialios žinios). Mokinys organizuodamas ir vykdydamas varžybas išmoks ir turės galimybę savarankiškai ir sąmoningai dirbti (domėtis sporto šakomis, jų organizavimo ir vykdymo specifika, žinoti varžybų teisėjavimo privalumus).

Mokytojo pozicija vykdamas šį modulį – konsultantas, stebėtojas, patarėjas, pagalbininkas. Mokytojas turi suplanuoti tokias pamokos veiklas, kurios duotų mokiniams galimybę išreikšti savo mintis taip, kad grįžtamasis ryšys padėtų jas tobulinti. Modulio veikla turi būti prasminga, įdomi, kūrybiška, optimaliai papildyta naujausia informacija (per daug informacijos perkrauna, per mažai – verčia nuobodžiauti, optimali – mobilizuoja). Modulio veikla turi skatinti veikti, mokytis klausytis, gerbti kito nuomonę. Mokiniai, pasirinkę šį modulį, bus skatinami domėtis ir kitais mokomaisiais dalykais (informatika, geografija, istorija, lietuvių ir užsienio kalbomis, matematika, daile ir kt.).

13.5. Mokinių pasiekimai

Esminiai gebėjimai	Pasiekimai
Organizuoti sporto varžybas (pvz. mokykloje tarpklasines, tarp paralelinių klasių ir kt.).	Organizuoja sporto varžybas mokykloje (kvadrato, krepšinio, lengvosios atletikos ir kt.).
Rengti varžybų nuostatus, laikantis oficialiųjų sporto šakos taisyklių.	Išmano varžybų taisykles (kvadrato, krepšinio, tinklinio, lengvosios atletikos ir kt.), rengia varžybų nuostatus.
Nustatyti nugalėtojus, prizininkus, dalyvių užimtas vietas (pvz. rašyti varžybų protokolą, išaiškinti nugalėtoją, rengti varžybų suvestines).	Rašo varžybų protokolą, pagal rezultatus išaiškina vietas, nustato nugalėtoją, parengia varžybų suvestines, įteikia apdovanojimus (jeigu numatyta varžybų nuostatuose), pateikia informaciją stende (arba kitose informavimo priemonėse).
Garbingai ir teisingai organizuoti varžybų eigą (nekonfliktuoti, objektyviai nustatyti nugalėtoją).	Organizuoja varžybas, vadovauja (arba kontroliuoja jų vykdymą), teisingai nustato vietas, taškus, pasiektus rezultatus.
Žinoti ir laikytis varžybų teisėjo reikalavimų (greitai priimti teisingą sprendimą, išmanyti sporto varžybų taisykles ir jų garbingai laikytis).	Žino ir laikosi varžybų teisėjo reikalavimų. Varžybų taisykles pritaiko įvairiose situacijose.

13.6. Turinys

- Varžybų organizavimas, administravimas ir vykdymas.
- Rezultatų rašymas, nugalėtojų nustatymas (objektyviai ir teisingai) ir ataskaitų rengimas.
- Varžybų taisyklės ir nuostatai.
- Teisinga ir garbinga varžybų eiga.
- Varžybų estetiškas poveikis sportininkams ir žiūrovams.
- Kilnus elgesys sporte.
- Reikalavimai varžybų teisėjui.

13.7. Vertinimas

Vertinama pagal Vidurinio ugdymo bendrosios programos reikalavimus (Ugdymo gairių 6.4.3).

14. Rankų lenkimas

14.1. Įvadas

Pagrindinis fizinio lavinimo, sportinės veiklos tikslas – nuolatinės, ilgalaikės motyvacijos, sudarančios prielaidas ir sąlygas individui sportuoti, mankštintis, būti fiziškai aktyviam visą gyvenimą, sukūrimas. Šio tikslo pasiekimas labai priklauso nuo kūno kultūros pamokų turinio, metodų ir aplinkos poveikio.

Kūno kultūra užima svarbią vietą ugdant mokinių bendruosius gebėjimus. Sportavimas suteikia galimybę išmokti veikti komandoje, stiprina esminius bendravimo gebėjimus, dalykinę orientaciją, gebėjimą susikaupti, mažina agresyvumą. Tinkama mokymosi aplinka sumažina laimėjimo ir pralaimėjimo svarbą, pabrėžia maksimalų visų mokinių įsitraukimą į įvairią fizinę veiklą pagal asmeninius gebėjimus ir polinkius. Skatina teigiamas emocijas, suteikia džiaugsmo pasitikėjimo pojūtį, moko savitvarkos, disciplinos, bendradarbiavimo, tolerancijos ir pagarbos.

Rankų lenkimas – patraukli jėgos sporto šaka, nereikalaujanti ypatingų sąlygų, inventoriaus ir specialaus pasirengimo.

Siekiant patrauklios fizinės veiklos formų ir atsižvelgiant į mokinių polinkius bei poreikius, į bendrojo lavinimo mokyklų programų turinį tikslinga įtraukti neolimpinių sporto šakų modulio mokymą.

Raktiniai žodžiai: rankos lenkimas, bendras fizinis parengtumas, socialumas, rankos lenkimo technika.

Rankos lenkimas. Jėgos sporto šaka – dviejų sportininkų rankos jėgos varžybos stovint arba sėdint vienas prieš kitą prie stalo.

Bendras fizinis parengtumas. Įvairių fizinių ypatybių, kompleksinių gebėjimų, organizmo funkcinių sistemų išugdymo lygis, darni jų sąveika įveikiant fizinius krūvius.

Socialumas. Asmenybės bruožas – polinkis bendrauti su kitais žmonėmis, gebėjimas susidraugauti, padėti, rūpintis kitų reikalais, dalyvauti visuomeninėje veikloje.

Rankos lenkimo technika

Abiejų varžovų dešinės rankos (dešiniarankių) ant stalo vienoje tiesėje, alkūnės remiasi į guminius paklotėlius. Susiimama rankomis taip, kad teisėjas matytų atletų nykščius; kairėmis rankomis laikomasi už pritvirtintų prie stalo metalinių rankenų, bent viena koja turi liesti grindis.

Varžovų tikslas – po teisėjo ženklo nulenkti savo varžovo ranką ant stalo.

14.2. Tikslas

Suteikti mokiniams teorinių ir praktinių žinių apie rankų lenkimo sporto šaką, skatinti mokinių užimtumo kūno kultūra įvairovę, ugdyti asmeninius, socialinius ir praktinius gebėjimus suponuojant protą, valią, pažinimą, norą, gerį ir motyvą.

14.3. Uždaviniai:

- Mokyti pasirinkti asmeninius interesus bei polinkius atitinkančią fizinio aktyvumo formą..

- Skatinti mokinius užsiimti aktyvia fizine veikla, sportu, rūpintis savo fiziniu pajėgumu ir darbingumu.
- Formuoti naujovišką požiūrį į neolimpines sporto šakas, ugdyti kūno kultūros, sporto ir kitas vertybines nuostatas, padedančias stiprinti fizines ir dvasines galias.
- Supažindinti su rankų lenkimo sporto šakos istorija, jos plėtojimo galimybėmis.
- Supažindinti su pagrindiniais rankų lenkimo technikos elementais ir pagrindiniais taktikos veiksmais.
- Supažindinti su rankų lenkimo varžybų taisyklėmis, organizavimu ir teisėjavimu.

14.4. Ugdymo gairės

Šiuolaikinės techninės galimybės leidžia susipažinti su įvairiomis sporto šakomis, jų technika,

plėtojimo galimybėmis bei sportavimu. Modulio programa remiasi pagrindiniais ugdymo principais, aktyvaus mokymo(si) metodais, skatinančiais savarankišką žinių paiešką, demokratišką pasirinkimą, integravimąsi į šiandieninę ir ateities informacinę žinių visuomenę.

Rankų lenkimas nereikalauja ypatingų vykdymo sąlygų ir yra patrauklus tuo, kad rezultatas matomas iš karto. Šis modulis skatina į praktinę veiklą linkusių mokinių ir tų, kurie nemėgsta įprastinių kūno kultūros pamokų, motyvaciją.

Rankų lenkimas – jėgos sporto šaka tarp dviejų varžovų, siekiant nulenkti varžovo ranką. Tikslas suponuoja protą, valią, pažinimą, norą ir veikimo motyvą. Veikimo motyvas lemia tikslo pasiekimo būdą ir priemones. Šiai sporto šakai būdingas greitas rezultato nustatymas, kuris nuteikia kovoti, siekti sėkmės. Noras laimėti skatina gebėjimus veiksmingai atlikti sporto šakos veiksmus ir derinius, tam reikalingas bendras fizinis parengtumas. Bendram fiziniam parengtumui svarbios įvairios fizinės ypatybės, kompleksiniai gebėjimai bei aktyvia fizine veikla išugdytos organizmo funkcinės sistemos. Įveikiant fizinius krūvius svarbi darni šių sistemų sąveika, kurią ir lemia fizinio parengtumo lygis. Mokiniai bus sąmoningai suinteresuoti stiprinti raumenų jėgą, rūpintis savo bendru fiziniu pasirengimu.

Mokant šio modulio mokytojo vaidmuo – konsultantas, pagalbininkas. Mokiniai skatinami patys imtis iniciatyvos – ieškoti ir kaupti informaciją, pasiruošti atitinkamą rungtynių aplinką, pasigaminti nesudėtingas priemones (paklotėlius alkūnėms, stalo rankenas ir t.t.). Galima integracija su kitais mokomaisiais dalykais (technologijomis, informatika, matematika, daile ir t.t.).

Rankų lenkimas, kaip ir kitos jėgos sporto šakos, ugdo savitvardą, gebėjimą susikoncentruoti, valdyti neigiamas emocijas, slopina agresyvumą, moko socialumo.

14.5. Mokinių pasiekimai

Esminiai gebėjimai	Pasiekimai
Išmanyti rankų lenkimo sporto šakos istoriją.	Papasakoja rankų lenkimo sporto šakos istoriją, jos atsiradimo aplinkybes ir populiarumą.
Mokėti pademonstruoti rungtyniaujančiųjų pradinę laikyseną, rankų padėtį ant stalo ir taisyklingą rankų suėmimą.	Pademonstruoja rungtyniaujančiųjų pradinę laikyseną, taisyklingą rankų padėtį ant stalo ir rankų suėmimo techniką.
Žinoti taisyklingą kojų padėtį.	Žino ir moka pademonstruoti taisyklingą kojų padėtį.
Žinoti ir gebėti pritaikyti rungtyniavimo taktikos žinias ir veiksmus.	Tikslingai panaudoja jėgas ir savo asmeninius gebėjimus siekdamas nulenkti varžovo ranką.
Žinoti galimus kovos būdus ir formas.	Žino ir moka įveikti varžovo sudarytas priverstines kritines situacijas, ieško būdų pirmauti arba pasiekti pergalę ir apginti rezultatus.
Žinoti varžovo tikslą.	Žino rungtyniavimo tikslą – po teisėjo

	ženklą, pagal savo galimybes, stengiasi nulenkti varžovo ranką.
Išmanyti rankų lenkimo sporto šakos varžybų taisykles, jų organizavimo, teisėjavimo, vykdymo ir administravimo reikalavimus.	Organizuoja, teisėjauja ir administruoja (klasės, mokyklos ir kt.) rankų lenkimo varžybas. Pritaiko varžybų taisykles ir laikosi varžybų teisėjo reikalavimų.
Išmanyti užsiiminėjančiųjų rankų lenkimu aprangos, įrangos ir inventoriaus reikalavimus.	Naudoja tinkamą sportinę aprangą ir atitinkamai paruošia stalą rungtynėms.
Išmanyti rankų lenkimo pratybų ir varžybų aplinką, bei sąlygas joms vykdyti.	Nusako rankų lenkimo sporto šakos materialinę bazę, sąlygas ir pobūdį.
Išmanyti rankų lenkimo sporto šakos populiarumą Lietuvoje ir kitose šalyse.	Domisi ir kaupia medžiagą apie rankų lenkimo sporto šakos populiarumą ir perspektyvą Lietuvoje bei kitose šalyse.

14.6. Turinys

Rekomenduojamas turinys:

- Rankų lenkimo sporto šakos istorija.
- Rankų lenkimo sporto šakos technika:
Rungtyniaujančiųjų pradinė laikysena.
Taisyklinga rankų padėtis ant stalo.
Taisyklingas rankų suėmimas.
Kojų padėtis.
- Rankų lenkimo sporto šakos taktika:
Tikslingas jėgų ir gebėjimų panaudojimas.
Kovos būdai ir formos.
Varžovo tikslas.
- Varžybų taisyklės.
- Rankų lenkimo sporto šakos įranga ir inventoriaus.
- Rankų lenkimo sporto šakos aplinka.
- Rankų lenkimo sporto šakos populiarumas ir populiarinimas.

14.7. Vertinimas

Vertinama pagal Vidurinio ugdymo bendrosios programos reikalavimus (Ugdymo gairių 6.4.3).

VIDURINIO UGDYMO BENDROSIOS PROGRAMOS: BENDRŲJŲ KOMPETENCIJŲ UGDYMAS

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Bendrųjų kompetencijų ugdymas yra integruojamoji Bendrųjų programų sritis, apimanti naują, svarbų mokiniams ir visuomenei ugdymo turinį. Šis ugdymo turinys yra reikalingas įvairioms šiuolaikinio žmogaus socialinės, kultūrinės ir ekonominės veiklos sritims.

2. Šios **ugdymo srities programos paskirtis** – aprašyti bendrąsias kompetencijas, jų ugdymo tikslus ir vertinimo procesą. Bendrosios kompetencijos yra svarbi sudėtinė visų dalykinių kompetencijų dalis ir, sparčios visuomenės kaitos sąlygomis, yra ypač svarbios asmens brandai ir rengimuisi tolesniam mokymuisi ir sėkmingai profesinei karjerai.

3. Bendrųjų kompetencijų ugdymo bendroji programa skirta: visiems pedagogams, kurie moko 11-12 klasių (III-IV gimnazijos klasių) mokinius; mokymo priemonių rengėjams; aukštųjų mokyklų dėstytojams; vadovams, kurie organizuoja ir koordinuoja ugdymą mokyklose.

4. Bendrųjų kompetencijų ugdymas turėtų būti integruojamas į visų dalykų ugdymo turinį, tapti mokyklos gyvenimo dalimi, atsispindėti tiek pamokinėje, tiek ir nepamokinėje veikloje.

5. Bendrųjų kompetencijų ugdymo programa suderinta su Pagrindinio ugdymo bendrųjų programų 11 priedo „Bendrųjų kompetencijų ir gyvenimo įgūdžių ugdymas“ turiniu ir toliau plėtoja bendrųjų kompetencijų ugdymo idėjas. Šioje Bendrojoje programoje, lyginant ją su Pagrindinio ugdymo bendrųjų programų 11 priedu, išskirta dar viena bendroji kompetencija – kultūrinė, kuri viduriniame ugdyme yra ypač svarbi ugdant asmens gebėjimą kūrybiškai dalyvauti kultūriniame gyvenime.

II. UGDYMO SRITIES IR KOMPETENCIJŲ UGDYMO TIKSLAI

6. **Ugdymo srities tikslas** – padėti mokiniams ugdytis gyvenimui žinių visuomenėje būtinas *mokėjimo mokytis, komunikavimo, pažinimo, socialinę pilietinę, iniciatyvumo ir kūrybingumo, asmeninę ir kultūrinę kompetencijas*, praturtinti ugdymo turinį aktualiomis mokiniams ir visuomenei ugdomosiomis užduotimis ir veiklomis.

7. Kompetencijų ugdymo tikslai.

7.1. **Mokėjimo mokytis kompetencijos** ugdymo tikslas – išugdyti atsakingą už savo mokymąsi, gebantį reguliuoti mokymosi procesus, įvaldžiusį svarbiausius mokymosi gebėjimus ir pasirengusį tobulinti savo mokymąsi asmenį.

7.2. **Komunikavimo kompetencijos** ugdymo tikslas – išugdyti gebantį veiksmingai bendrauti ir bendradarbiauti įvairiose komunikacinėse situacijose asmenį.

7.3. **Pažinimo kompetencijos** ugdymo tikslas – išugdyti kritiškai mąstantį, pasirengusį spręsti problemas ir tyrinėti asmenį.

7.4. **Socialinės pilietinės kompetencijos** ugdymo tikslas – išugdyti atsakingą, sąžiningą, aktyvų, demokratinėmis nuostatomis besivadovaujantį, tėvynę mylintį pilietį.

7.5. **Iniciatyvumo ir kūrybingumo kompetencijos** ugdymo tikslas – išugdyti nebijantį rizikuoti, atkaklų, vertinantį autentiškumą, gebantį veiksmingai realizuoti idėjas, atsakingą kūrėją ir novatorių.

7.6. **Asmeninės kompetencijos** ugdymo tikslas – išugdyti pozityviai mąstantį, garbingą, sąžiningą, sunkumus įveikti gebantį, atsakingą savo gyvenimo kūrėją.

7.7. **Kultūrinės kompetencijos** ugdymo tikslas – išugdyti sąmoningą kultūros puoselėtoją ir kūrybingą kultūros procesų dalyvį.

III. PROGRAMOS ĮGYVENDINIMAS

8. Ugdant mokinių esminius dalykinius gebėjimus ir bendrąsias kompetencijas, svarbu ypatingą dėmesį sutelkti mokinių mokymosi motyvacijai. Tikėtina, kad kompetencijų ugdimosi rezultatai bus geresni, jei mokiniai supras gebėjimų ir kompetencijų svarbą jų gyvenimui, mokymuisi, būsimai darbinei karjerai ir jausis atsakingi už savo kompetencijas. Mokiniams reikia padėti suprasti, kaip kompetencijos susiformuoja, kaip jas galima ugdyti ir kokius kompetencijų ugdimosi tikslus jie galėtų sau kelti, atsižvelgdami į savo mokymosi pasiekimus.

9. Kiekvienos kompetencijos ugdymą reikia kruopščiai planuoti, nes tai ilgalaikis procesas. Norint pasiekti pastebimų kompetencijos ugdymo rezultatų, dažnai neužtenka vienos arba kelių pamokų, o reikia daug daugiau mokymosi laiko. Todėl keliant kompetencijų ugdymo tikslus atskiriems mokymosi etapams, planuojant ugdymo procesą ir numatant pasiekimų vertinimą, naudinga kompetenciją išskaidyti į smulkesnes sudėtinės dalis – subkompetencijas ir gebėjimus.

10. Norint pasiekti gerų kompetencijų ugdymo rezultatų, ypač svarbus tinkamas ugdymo individualizavimas. Todėl skaidant kompetenciją į sudėtinės dalis, verta atsižvelgti į konkrečią ugdymo situaciją – mokinių socialinę ekonominę padėtį, amžiaus tarpsnio ypatumus, mokymosi poreikius ir pasiekimus. Skaidydamas kompetenciją į sudėtinės dalis, mokytojas turėtų kūrybingai ieškoti veiksmingų sprendimų. Į kompetencijų ugdymo tikslų formulavimą ir planavimą svarbu įtraukti ir mokinius. Tai motyvuoja mokinius, skatina būti atsakingais už savo mokymąsi, gerina mokymosi rezultatus.

11. Planuojant kompetencijų, subkompetencijų, gebėjimų ugdymą ir vertinant mokymo ir mokymosi rezultatus, naudinga apsibrėžti kiekvienos iš kompetencijos sudėtinių dalių pasiekimų lygius. Tokių lygių kiekviename ugdymo etape turėtų būti apibrėžta bent keletas, kad mokiniai galėtų geriau suprasti mokymosi perspektyvą. Kompetencijos sudėtinių dalių pasiekimo lygius galima apsibrėžti pagal vieną ar keletą šių požymių: mokinio savarankiškumo atliekant užduotis lygį; mokinio pasitikėjimo savo jėgomis lygį; tikimybės, kad mokinsys sėkmingai atlikti užduotis, didumą; kontekstų, kuriuose mokinsys gali panaudoti savo gebėjimus, įvairovę; užduočių, kurias mokinsys geba atlikti, sudėtingumo lygį; užduočių atlikimo kokybę.

12. Siekiant tinkamai integruoti bendrųjų kompetencijų ugdymą į dalyko ilgalaikius ir trumpalaikius ugdymo planus, turi būti keliami dvejopi ugdymo tikslai ir/ar uždaviniai – dalyko ir bendrųjų kompetencijų ugdymo.

13. Bendrųjų kompetencijų ugdymas vidurinio ugdymo pakopoje yra svarbiausia dalykų mokymo vidinės ir išorinės integracijos ašis. Vidurinio ugdymo efektyvumą gali ženkliai padidinti mokyklos vadovų ir mokytojų bendras darbas, visiems kartu planuojant suderintą bendrųjų kompetencijų ugdymą mokykloje ir racionaliai pasidalijant kompetencijų ugdymo uždavinius ir atsakomybę tarp ugdymo sričių ir mokomųjų dalykų. Gerų rezultatų pasiekama, kai mokyklos bendruomenė išsikelia aiškus, visai mokyklai aktualius bendrųjų kompetencijų ugdymo prioritetus ir nuosekliai jų laikosi.

14. Mokiniams ugdyti bendrąsias kompetencijas ypač padeda turtingos (teikiančios daug ugdymo ir ugdimosi galimybių) užduotys: reikalaujančios mąstymo ir aktyvaus mokinių įsitraukimo; skatinančios kūrybingumą ir žinių taikymą; teikiančios galimybių apibendrinimams; skatinančios gilų ugdymo srities esminių principų supratimą; leidžiančios rinktis skirtingus atlikimo būdus; skirtos įvairių gebėjimų ugdymui; teikiančios galimybių įvairių pasiekimų lygių mokiniams; leidžiančios bendradarbiauti ir

diskutuoti; teikiančios galimybių mokiniams pajusti pasitikėjimą savo jėgomis ir tapti savarankiškais.

15. Siekiant kompetencijas ugdyti sparčiau ir efektyviau, mokiniams perteikiamas pakankamai platus gebėjimų ir kompetencijų mokymosi strategijų arsenalas. Mokiniais sudaromos sąlygos bandyti taikyti įvairias strategijas mokantis ir atliekant užduotis.

16. Kad bendrųjų kompetencijų ugdymas būtų sėkmingas, reikia sukurti intelektualiai ir emociškai saugią, daug įvairių mokymosi galimybių teikiančią mokymosi aplinką.

IV. MOKINIŲ PASIEKIMAI IR JŲ VERTINIMAS

17. Laukiami mokinių pasiekimai

17.1. Ugdant ***mokymosi mokyti kompetenciją***, siekiama, kad mokiniai:

17.1.1. nusiteiktų sėkmingam mokytis;

17.1.2. kontroliuotų ir reguliuotų savo būsenas, atsižvelgdami į situacijas;

17.1.3. išmanytų savo charakterio, mokymosi ir galimybių ypatumus, gebėtų teisingai įvertinti užduočių sunkumą;

17.1.4. kontroliuotų savo mokymąsi – pasinaudodami grįžtamojo ryšio informacija, keltų mokymosi tikslus, organizuotų mokymosi veiklas;

17.1.5. taikytų asmeniškai tinkamiausias mokymosi strategijas.

17.2. Ugdant ***komunikavimo kompetenciją***, siekiama, kad mokiniai:

17.2.1. laikytųsi svarbiausių komunikavimo taisyklių ir susitarimų ir suprastų jų svarbą;

17.2.2. komunikuotų remdamiesi socialinio ir kultūrinio konteksto pažinimu, paisytų adresato poreikių;

17.2.3. bendrautų, aiškinčiusi prasmes ir jas kurtų, tikslingai naudodamiesi komunikavimo įrankiais;

17.2.4. naudotųsi verbalinėmis ir neverbalinėmis strategijomis, norėdami būti suprasti ir suprasti kitus;

17.2.5. laikytųsi kalbos normų;

17.2.6. naudotųsi informacinėmis komunikacinėmis technologijomis.

17.3. Ugdant ***pažinimo kompetenciją***, siekiama, kad mokiniai:

17.3.1. ieškotų informacijos ir ją nagrinėtų;

17.3.2. sistemiškai, logiškai mąstytų, apibendrintų ir padarytų pagrįstas išvadas;

17.3.3. keltų problemas ir klausimus, teisingai pasirinktų ir taikytų įvairias problemų sprendimo strategijas, ieškotų pagrįstų atsakymų;

17.3.4. kritiškai mąstytų ir vertintų įvairius informacijos šaltinius, alternatyvius požiūrius;

17.3.5. atliktų tyrimus, keltų ir tikrintų hipotezes, nustatytų priežastis, pokyčius ir pasekmes;

17.3.6. derintų su kitais ir praktiškai taikytų įvairius pažinimo ir mąstymo būdus;

17.3.7. įsivertintų savo mąstymo veiksmingumą ir numatytų galimybes jį tobulinti.

17.4. Ugdant ***socialinę pilietinę kompetenciją***, siekiama, kad mokiniai:

17.4.1. suprastų kitų žmonių poreikius, jausmus, skirtingas nuomones ir įsitikinimus, suteiktų jiems reikalingą pagalbą;

17.4.2. užmegztų ir palaikytų geranoriškus santykius su kitais, konstruktyviai spręstų ginčus ir konfliktus;

17.4.3. bendradarbiautų, dirbtų komandoje, siektų bendrų tikslų, spręstų problemas, derintų įvairias nuomones, susitartų ir įvertintų bendradarbiavimo rezultatus;

17.4.4. suprastų savo tapatumą ir vaidmenį bendruomenėje, naudotųsi savo teisėmis ir atsakingai atliktų pareigas, laikytųsi įstatymų;

17.4.5. naudotų demokratiškas poveikio priemones, argumentuotų ir įtikintų, kad reikia veikti, skatintų kitus, inicijuotų pokyčius;

17.4.6. dalyvautų aplinkosauginėje veikloje, vadovautųsi darnaus vystymosi principais, prisidėtų prie šalies ir pasaulio paveldo saugojimo.

17.5. Ugdant **iniciatyvumo ir kūrybingumo** kompetenciją, siekiama, kad mokiniai:

17.5.1. išmanytų ir naudotų tinkamas idėjų paieškos strategijas ir mokėtų rasti įkvėpimo šaltinius;

17.5.2. pasitelkę vaizduotę, drąsiai generuotų įvairias idėjas;

17.5.3. gebėtų apgalvoti, atrinkti, patikrinti idėjas ir jas veiksmingai realizuoti;

17.5.4. pasitelkęs vaizduotę, išvelgtų netikėtas idėjų sąsajas ir idėjų pritaikymo nestandartinėse situacijose galimybes;

17.5.5. rodytų iniciatyvą, nevengtų apgalvotai rizikuoti, klysti, plėtoti inovatyvias, autentiškas idėjas;

17.5.6. paaiškinėtų kitiems savo sumanymus, jų inovatyvumą ir veiksmingumą.

17.6. Ugdant **asmeninę kompetenciją**, siekiama, kad mokiniai:

17.6.1. suvoktų save kaip laisvus, atsakingus asmenis ir apmąstytų savo tapatumą.

17.6.2. adekvačiai vertintų asmenines savybes, pasitikėdami savimi jas tobulintų;

17.6.3. apmąstytų gyvenimo prasmę, keltų tikslus, garbingai, sąžiningai, kryptingai ir atkakliai jų siektų;

17.6.4. suprastų, valdytų ir tinkamai reikštų savo emocijas ir jausmus;

17.6.5. vadovautųsi visuotinai priimtomis moralės nuostatomis ir numatydami savo veiksmų padarinius elgtųsi atsakingai;

17.6.6. rūpintųsi sveikata ir brangintų gyvybę, saugiai elgtųsi, vengtų žalingų įpročių, rizikos atveju ieškotų pagalbos;

17.6.7. pozityviai mąstytų, priimtų gyvenimo iššūkius ir pokyčius, numatytų pasirinkimo galimybes, gebėtų įveikti sunkumus.

17.7. Ugdant **kultūrinę kompetenciją**, siekiama, kad mokiniai:

17.7.1. suprastų tautos, šalies, Europos ir pasaulio kultūros prasmę, vertę ir sąsajas;

17.7.2. orientuotųsi kultūrinėje erdvėje (būtų susipažinę su svarbiausiais kultūros paveldo ir etninės kultūros objektais, kultūros reiškiniais, kultūros kūrėjais, kultūriniais skirtumais ir panašumais) ir suprastų šiuolaikinės kultūros raidos tendencijas;

17.7.3. suprastų atsakingo, kūrybiško požiūrio į kultūrą svarbą ir aktyviai kūrybingai dalyvautų kultūrinėje veikloje;

17.7.4. būtų išsiugdę estetinį skonį ir kritiškai vertintų stereotipus;

17.7.5. išmanytų etiketą;

17.7.6. suprastų kūrybinių industrijų svarbą ekonomikai;

17.7.7. gebėtų pagarbiai ir tolerantiškai bendrauti su kitų kultūrų atstovais ir spręsti tarpkultūrinio bendravimo problemas.

18. Mokinių kompetencijų vertinimas

18.1. Kompetencija yra ypač sudėtinga mokinio nuostatų, gebėjimų ir žinių visuma, todėl mokyklinėje praktikoje ją visapusiškai įvertinti būtų labai sunku. Formalus sumuojamasis vertinimas leidžia įvertinti tik pasirinktos mokinio bendrosios kompetencijos atskiras sudėtines dalis. Apie konkrečios mokinio bendrosios kompetencijos ugdymo rezultatus paprastai sprendžiama iš jo kompetencijos atskirų sudėtinių dalių įvertinimų.

18.2. Sėkmingam bendrųjų kompetencijų ugdymui ypač svarbus tinkamas formuojamasis vertinimas, nes kompetencijos įgyjamos tik mokiniui aktyviai ir veiksmingai mokantis. Geras formuojamasis vertinimas sužadina mokinio vidinę motyvaciją mokytis, neleidžia jam nukrypti nuo teisingų kompetencijų ugdimosi tikslų ir leidžia pasirinkti veiksmingą mokymosi kelią. Be to, formuojamojo vertinimo procese mokinys išmoka įsivertinti savo pasiekimus ir pažangą, o tai yra svarbi kompetencijos dalis.

18.3. Kompetencijų sudėtinių dalių vertinimo užduotys turi būti pakankamai turtingos, išsamiai atskleidžiančios mokinio įgytus gebėjimus, subkompetencijas ir mokinio pasirengimą jas derinti.

18.4. Neformaliai įvertinti mokinių nuostatas, sudarančias kompetencijų pagrindą, ir pačias mokinių kompetencijas mokytojas geriausiai gali stebėdami mokinių darbą, įtraukdamas mokinius į vertinimo ir įsivertinimo procesą, bendradarbiaudamas ir diskutuodamas su jais, gretindamas gautus iš įvairių šaltinių vertinimo duomenis.

Pakeitimai:

1.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Įsakymas

Nr. [V-654](#), 2013-07-12, Žin., 2013, Nr. 78-3955 (2013-07-20), i. k. 1132070ISAK000V-654

Dėl švietimo ir mokslo ministro 2011 m. vasario 21 d. įsakymo Nr. V-269 "Dėl Vidurinio ugdymo bendrųjų programų patvirtinimo" pakeitimo